vrind

2006

Vlaamse Regionale Indicatoren

Colofoon

VRIND is een uitgave van:
Studiedienst van de Vlaamse Regering
Boudewijnlaan 30, 1000 Brussel
Tel. 02 553 57 84
Fax 02 553 58 08

D/2006/3241/061
ISBN 90-403-0243-X
NUR 781

Verantwoordelijke uitgever:
Josée Lemaître, administrateur-generaal

Realisatie:
F-Twee uitgeverij, Gent [www.f-twee.be]
in samenwerking met
Grafisch Buro Baba, Geluwe
Drukkerij Hendrix, Peer

Gedrukt op chloorvrij milieuvriendelijk papier.

Woord vooraf

In deze VRIND zijn eerste aanzetten te vinden van de resultaten die de nieuwe regering kan voorleggen. Voor vele domeinen is het nog te vroeg om daarover uitspraken te doen. Het beschikbare materiaal is vaak niet recent genoeg en maatschappelijke effecten kunnen pas na enige tijd in kaart worden gebracht.

De structuur van VRIND is zoals vorig jaar een weerspiegeling van de hoofdlijnen van het Vlaamse regeerakkoord. Voor de keuze van de indicatoren werd vooral gebruik gemaakt van de beleidsnota's (http://www.vlaanderen.be/beleidsnotas) en de beleidsbrieven (http://www.vlaanderen.be/beleidsbrieven) die de ministers aan het Vlaams Parlement hebben voorgelegd. Doelstellingen en opties werden daarbij omgezet naar beleids- en omgevingsindicatoren. De beleidsindicatoren geven aan welke inspanningen de overheid heeft geleverd en welke resultaten werden geboekt. Voor de toetsing wordt ook gebruik gemaakt van nationaal of internationaal vastgelegde of afgesproken streefcijfers o.a. in het Pact van Vilvoorde, Top van Lissabon, Kyoto, … Waar mogelijk wordt ook gekeken naar de maatschappelijke effecten van het overheidsoptreden. De omgevingsindicatoren zijn bedoeld om te wijzen op belangrijke ontwikkelingen in de samenleving die hun belang hebben bij de beleidsontwikkeling. Waar mogelijk worden ontwikkelingen in tijdsperspectief gezet of internationaal vergeleken.

Heel wat aandacht gaat dit jaar naar regionale verschillen binnen Vlaanderen. In deze VRIND wordt o.a. gekeken naar verschillen op provinciaal niveau, tussen de nieuwe afgebakende RESOC's en verschillen naar gelang de verstedelijkingsgraad van het gebied.

De set van indicatoren werd ter goedkeuring aan de kabinetten voorgelegd. De invulling ervan gebeurde in overleg met de betrokken administraties, Vlaamse openbare instellingen en derden. De redactie valt volledig onder de verantwoordelijkheid van de auteurs en is geen weergave van het standpunt van de Vlaamse Regering.

Deze publicatie werd voorbereid in volle hervorming van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse Openbare en Wetenschappelijk Instellingen onder de noemer Beter Bestuurlijk Beleid. Zo ging de administratie Planning en Statistiek op in de Studiedienst van de Vlaamse Regering, een intern verzelfstandigd agentschap dat deel uitmaakt van de Diensten van het Algemeen Regeringsbeleid (DAR). Een deel van het Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudieën (CBGS) werd eveneens in de Studiedienst geïntegreerd. Gezien de overgangsfase is er voor geopteerd de 'oude' benamingen van de meewerkende administraties en instellingen nog te behouden.

Luk Bral
Projectcoördinator VRIND

Elektronische VRIND

Meer uitgebreide cijferreeksen en toelichting bij de kwaliteit van de data zijn te vinden op onderstaande adressen.

Algemeen referentiekader

· sociaal·culturele context	aps.vlaanderen.be/survey/aps_survey/APS·survey.htm
· macro·economische context	www.vlaanderen.be/vrind/macro·economisch
· demografische context	www.vlaanderen.be/vrind/demografie

Goed besturen

· financiën en begroting	www.vlaanderen.be/vrind/financien
· personeel en communicatie	www.vlaanderen.be/vrind/goed_bestuur

Meer ondernemen

· economie, buitenlandse handel	www.vlaanderen.be/vrind/economie
· wetenschap en technologie	www.vlaanderen.be/vrind/wetenschap

Meer werkgelegenheid

· tewerkstelling	www.vlaanderen.be/vrind/werkgelegenheid
· sociale economie	www.vlaanderen.be/vrind/werkgelegenheid

Investeren in onderwijs, elk talent kansen geven

www.vlaanderen.be/vrind/onderwijs

Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit

· gezondheid	www.vlaanderen.be/vrind/gezondheid
· welzijn en inburgering	www.vlaanderen.be/vrind/welzijn

Gaan voor kwaliteit en participatie

· cultuur en jeugd	www.vlaanderen.be/vrind/cultuur
· sport	www.vlaanderen.be/vrind/sport
· media	www.vlaanderen.be/vrind/media

Sterke lokale besturen en steden

· lokale besturen	www.vlaanderen.be/vrind/binnenland
· stedenbeleid	www.vlaanderen.be/vrind/stedenbeleid

Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen

www.vlaanderen.be/vrind/mobiliteit

Een betaalbare woning en voor iedereen een rechtszekere ruimtelijke ordening

· ruimtelijke ordening	www.vlaanderen.be/vrind/ruimte
· huisvesting	www.vlaanderen.be/vrind/wonen
· monumenten en landschappen	www.vlaanderen.be/vrind/monument

Een duurzaam milieu·, natuur· en energiebeleid

· leefmilieu	www.vlaanderen.be/vrind/leefmilieu
· energiebeleid	www.vlaanderen.be/vrind/energie

Een kwalitatief landbouw· en plattelandsbeleid

· landbouw	www.vlaanderen.be/vrind/landbouw
· plattelandsbeleid	www.vlaanderen.be/vrind/platteland

Vlaanderen in Europa, in de wereld

· buitenlands beleid en internationale samenwerking	www.vlaanderen.be/vrind/buitenland
· toerisme	www.vlaanderen.be/vrind/toerisme

Medewerkers

Auteurs

Projectcoördinatie	Luk Bral
Algemeen referentiekader	
sociaal-culturele context	Luk Bral
macro-economische context	Thierry Vergeynst
demografische context	Edwin Pelfrene, Martine Corijn, Edith Lodewijckx, Paul Willems
Goed besturen	
financiën en begroting	Dirk Festraets
personeel en communicatie	Pieter De Maesschalck
Meer ondernemen	
economie, buitenlandse handel	Thierry Vergeynst
wetenschap en technologie	Edwin Pelfrene
Meer werkgelegenheid	Inge Brunello, Myriam Vanweddingen
Investeren in onderwijs, elk talent kansen geven	Gunter Desmet, Isabelle Erauw (OND), Floriaan Vossen (OND)
Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit	
gezondheid	Dirk Smets
welzijn en diversiteit	Inge Brunello, Luk Bral
Gaan voor kwaliteit en participatie	
cultuur en sport	Guy Pauwels
media	Marie-Anne Moreas
Sterke lokale besturen en steden	
lokale besturen	Dirk Festraets
stedenbeleid	Luk Bral
Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen	Gunter Desmet
Een betaalbare woning en voor iedereen een rechtszekere ruimtelijke ordening	
ruimtelijke ordening	Steven Valcke
huisvesting	Joke Zanders
monumenten en landschappen	Joke Zanders

Een duurzaam milieu, natuur en energiebeleid Veerle Beyst

Een kwalitatief landbouw en plattelandsbeleid

landbouw Dirk Smets

plattelandsbeleid Luk Bral

Vlaanderen in Europa, in de wereld

buitenlands beleid en ontwikkelingssamenwerking Myriam Vanweddingen

toerisme Pieter De Maesschalck

Technische en administratieve ondersteuning Guy De Smet, Patrick De Coster, Nancy Jadoul, Naomi Plevoets, Charly Potloot, Eric Roebben, Georneth Santos, Caroline Temmerman, Karina Van De Velde, Maurice Van Geys

Cartografie Steven Valcke, Joke Zanders.

Medewerkers uit het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap en de Vlaamse openbare instellingen

Algemeen referentiekader

Rijksregister: Stefan Van de Venster.

Goed besturen

financiën en Begroting

AZF: Peter De Troyer, Stefan Lagast, Wim Van den Bossche.

het Vlaams overheidspersoneel

AZF: Luc Van Havere, Gijs Martens.

Meer ondernemen

economie, buitenlandse handel

EWBL: Tom Tournicourt; FIT: Anneleen Baetens.

wetenschapsbeleid

AWI: Pascale Dengis, Erwin Dewallef, Veerle Lories, Greta Vervliet; FWO: Elisabeth Monard (secretarisgeneraal); IWT: Marc Pollet, Ann Joris; OND: Patricia Coeckaerts, Floriaan Vossen; Steunpunt O&O Statistieken (SOOS): Koenraad Debackere (copromotor), Reinhilde Veugelers (promotor), Kris Aerts, Karen Deknudt, Wolfgang Glänzel, Bart Van Looy.

Meer werkgelegenheid

werkgelegenheid

EWBL: Wouter Appeltans, Lieven Van Wichelen; OND: Ludo Vlaminckx; VDAB: Bart Van Schel, Ronny Misplon, Chris Linclau; Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming (Steunpunt WAV): Wim Herremans, Caroline Vermandere, Reginald Loyen, Maarten Tielens, Helga Coppens.

sociale economie

EWBL: David Gelders, Sabine Lievens, Nick Matheus, Lieven Van Wichelen; VDAB: Bart Van Schel Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming (Steunpunt WAV): Mieke Booghmans, Barbara Dessein, Karen Geurts, Wim Herremans, Reginald Loyen, Eef Stevens, Katrien Tratsaert, Maarten Tielens, Peter van der Hallen, Caroline Vermandere; VFSIPH: Jan Boeykens, Erik Samoy.

Investeren in onderwijs, elk talent kansen geven

OND: Patricia Coekaerts, Isabelle Erauw, Liës Feyen, Hilde Goeman, Nicole Goubert, Hilde Jaminé, Johan Krygelmans, Ronny Masset, Guy Stoffelen, Liselotte Van de Perre,

Leen Vandeputte, Raymond Van de Sijpe, Ann Van Driessche, Marc Vanvolsem, Johan Vermeiren, Geert Vermeulen, Rik Verstraete, Floriaan Vossen, Kristin Willaert; UGent: Luc Van de Poele, Inge De Meyer en Jan Pauly; VLIR: Ina Dambre.

Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit

welzijn

WVC: Katy Joly (coördinatie), Katy Ooghe, Abdelhakim Ahmed, Annemie Degroote, Geert De Sloovere, Hildegard Van Peteghem, Jeroen Dekeyser, Koen Devroey, Lucienne Heyligen, Mia Geukens, Stijn Coppens; Kind en Gezin: Bea Buysse; VFSIPH: Jan Verbelen; Centrum voor Ambulante Begeleiding: Hilde Celis, Nancy Cooman; Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: Gerard Van Menxel.

Gaan voor kwaliteit en participatie

cultuur

WVC: Els Hermans, Rik Fabré, Wim Bogaert, Andy Vandervoort, Phillippe Buysschaert, Bart Van der Herten; Ehsal: Katrien Lauwerysen, Jan Colpaert; VUB: Maarten Moens VAF: Dirk Cools, Tom Van der Elst; Algemene Directie Statistiek: Philippe Dewint.

sport

Bloso: Paul Eliaerts; WVC: Jeroen Scheerder.

media

CIM: Phillipe Degueldre; FOD Economie Algemene Directie Statistiek: Frank Verschaeren; Fonds Pascal Decroos: Ides Debruyne; VRT: Daniël Poesmans, Philippe Cieters; WIM: Tony Verstraete, Ingrid Kools, Theo Veldeman; Vlaamse Regulator voor de Media: Gert Bulté

Sterke lokale besturen

lokale besturen

Dexia: AnneFrançoise Pirard; EWBL: Steve De Boever, Petra Desmedt, Tom Doesselaere, Stefaan Swaels; VVP: Greta Thooft.

Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen

Studiedienst Vlaamse Regering: Jan Pickery; MVG LIN: Nele Dedene, Mathias De Schrijver, Marleen Govaerts, Stefaan Hoornaert, Cédric Lathuy, Eddy Peetermans, Andy Steels, Ann Wuyts; VMM: Caroline De Geest; De Lijn: Tom Van De Vreken; FOD MV: Gilles Labeeuw; Algemene Directie Statistiek: Hedwig Buermans, Anne Van De Voorde; NMBS: Rony Bossuyt, Guy Thomas; Luchthaven Deurne: Paul Vankrunkelsven; Luchthaven Oostende: Cathy Lattrez; Luchthaven Wevelgem: Stefaan Van Eeckhoutte; Haven Antwerpen: Ann Wittemans; Haven Zeebrugge: Chantal Derijcke; Haven Oostende: Jan Allaert; Haven Gent: Marc Scheirs; VHC: JeanPierre Merckx, Dirk Neyts.

Een betaalbare woning en voor iedereen een rechtszekere ruimtelijke ordening

ruimtelijke ordening

LIN, afdeling Ruimtelijke Planning: Stefaan van Rossum, Griet Lievois, Wolfgang Vandevyvere, Peter Triest, Christophe Vandevoort, Sofie Houvenaghel, Katleen Vermeiren, Gerard Stalenhoef; Lin, afdeling Bouwinspectie: Hubert Bloemen.

huisvesting

LIN: Veerle Geurts, Lize Haagdorens; VHM: Peter Van Den Bosch; VOB: Swa Silkens.

monumenten en landschappen

LIN: Veerle De Houwer, PieterJan Lijnen; Erfgoed Vlaanderen: Bart Jonckheere, Michel Seeger, Jeroen Van Dyck, Annemie Morisse.

Een duurzaam milieu, natuur en energiebeleid

leefmilieu en natuur

VMM: Miet D'Heer, Henk Maeckelberghe, Jasmine Dumollin; VMM, MIRAteam: Stijn Overloop, Els Van Walsum, Johan Brouwers, Bob Peeters, Myriam Bossuyt; IRCELVMM: Frans Fierens;

OVAM: Sofie Van den Bulck, Lydia Putseys, Maarten De Groof, Thomas Maas; INBO: Johan Peymen, Luc De Bruyn, Myriam Dumortier, Kris Decleer, Wouter Van Reeth, Peter Roskams, Geert Sioen.

energie

EWBL, afdeling natuurlijke rijkdommen en energie: Nadine Dufait, Wim Buelens, Lieven Van Lieshout; VITO: Kristien Aernouts.

Een kwalitatief landbouw en plattelandsbeleid

landbouw

EWBL, afdeling Monitoring en Studie: Koen Carels, Jonathan Platteau, Els Demuynck, Dirk Van Gijseghem.

plattelandsbeleid

Studiedienst van de Vlaamse Regering: Veerle Beyst, Joke Zanders, Steven Valcke; OVAM: Lydia Putseys; VMM: Tom D'heygere, Frank Monsieur.

Vlaanderen in Europa, in de wereld

COO: Carine Bollen, Karel Boutens, Christine Breugelmans, Honoré Cocquet, Stefaan De Groote, Hadewich De Keulenaer, Michel Delesalle, Freddy Evens, Koen Jongbloet, David Maenaut, Frederik Matthys, Brigitte Mouligneau, Umit Oral, Herbert Tombeur, Bruno Van Leeuw, Johan Verlinden; Kenniscel Wetsmatiging: Ellen Vermoesen; Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek: Vincent Nijs; Toerisme Vlaanderen, Steunpunt Vakantieparticipatie: Maggie De Pauw.

Inhoudsopgave

Woord vooraf 1

Elektronische VRIND 2

Medewerkers 3

Inleiding: een VRIND-dwarsdoorsnede 11

1. Algemeen referentiekader 19
- 1.1 Sociaal-culturele context 19
- 1.2 Macro-economische context 29
- 1.3 Demografische context 37

2. Goed besturen 53
- 1.1 Financiën en begroting 54
- 1.2 Het Vlaams overheidspersoneel 60
- 1.3 Communicatie en informatie 64

3. Meer ondernemen 71
- 3.1 Economie 72
  - 3.1.1 De kenniseconomie 72
  - 3.1.2 Investeren 73
  - 3.1.3 Ondernemen 74
  - 3.1.4 Regionale economie 79
  - 3.1.5 Internationaal ondernemen 86
- 3.2 Wetenschapsbeleid 89

4. Meer werkgelegenheid 99
- 4.1 Werkgelegenheid 100
  - 4.1.1 Anatomie arbeidsmarkt 100
  - 4.1.2 Werkgelegenheid 103
  - 4.1.3 Onevenwichten op de arbeidsmarkt 108
  - 4.1.4 Opleiding en begeleiding 110
- 4.2 Sociale economie 114

5. Investeren in onderwijs, elk talent kansen geven **123**
5.1 Kerncijfers 124
5.2 Doorstroming 131
5.3 Internationalisering 133
5.4 Scholingsgraad 136
5.5 Beleidskracht scholen versterken 139
5.6 Nieuw financieringsbeleid 145
5.7 Gelijke onderwijskansen 148
5.8 Overgang onderwijs- arbeidsmarkt 153
5.9 Levenslang leren 159

6. Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit **167**
6.1 Gezondheid 169
6.1.1 Mortaliteit en nataliteit 169
6.1.2 Gezondheidsrisico's 173
6.1.3 Preventief beleid 181
6.2 Welzijn en diversiteit 183
6.2.1 Algemeen welzijnswerk 183
6.2.2 Kinderopvang 184
6.2.3 Jeugdhulpverlening 185
6.1.4 Gezinszorg 187
6.1.5 Personen met een handicap 189
6.1.6 Ouderenzorg 190
6.1.7 Geweld en hulpverlening 192
6.1.8 Armoede en bestaansonzekerheid 194
6.1.9 Inburgering en minderheden 196

7. Gaan voor kwaliteit en participatie **201**
7.1 Cultuur en jeugd 202
7.1.1 Cultuuraanbod 202
7.1.2 Cultuurparticipatie 213
7.1.3 Economische cijfers 228
7.2 Sport 233
7.2.1 Sportaanbod 233
7.2.2 Sportparticipatie 237
7.2.3 Topsport 243
7.2.4 Integriteit 244
7.3 Media 246
7.3.1 Een pluriform en kwaliteitsvol medialandschap 246
7.3.2 Mediaparticipatie 253

8. Sterke lokale besturen **263**
8.1 Lokale besturen 264
8.2 Sterke steden 276

9. Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen 289
9.1 Kerncijfers 290
9.2 Bereikbaarheid 305
9.3 Toegankelijkheid 309
9.4 Verkeersveiligheid 312
9.5 Verkeersleefbaarheid 315
9.6 Milieuduurzaamheid 316

10. Een betaalbare woning voor iedereen en een rechtszekere ruimtelijke ordening 323
10.1 Ruimtelijke ordening 324
10.1.1 Bodembezetting 325
10.1.2 Ruimtelijk beleid 328
10.2 Huisvesting 336
10.2.1 Grond- en woningvoorraad 336
10.2.2 Eigendomsstructuur 338
10.2.3 Woningkwaliteit 342
10.2.4 Woonprijzen 343
10.3 Monumenten en landschappen 346

11. Een duurzaam milieu-, natuur- en energiebeleid 351
11.1 Milieu 352
11.1.1 Water 352
11.1.2 Bodem 354
11.1.3 Lucht 356
11.1.4 Gezondheid 358
11.1.5 Biodiversiteit 360
11.1.6 Afval 364
11.1.7 Mest 366
11.2 Energie 369

12. Een kwalitatief landbouw- en plattelandsbeleid 377
12.1 Landbouw 378
12.1.1 Economische, sociale en milieuaspecten 378
12.1.2 Beleidsmaatregelen 383
12.1.3 Visserij 286
12.2 Plattelandsbeleid 388
12.2.1 Open ruimte 389
12.2.2 Demografische ontwikkelingen 391
12.2.3 Wonen 393
12.2.4 Armoede 395
12.2.5 Sociale netwerken 395
12.2.6 Economie en tewerkstelling 397
12.2.7 Voorzieningen 397
12.2.8 Natuur en milieu 398
12.2.9 Tevredenheid inwoners platteland 400

13. Vlaanderen in Europa, in de wereld **401**
13.1 Buitenlands beleid 402
13.2 Ontwikkelingssamenwerking 410
13.3 Toerisme 413
Afkortingen **423**
Trefwoorden **427**

Een VRIND-dwarsdoorsnede

In dit inleidende hoofdstuk trachten we in een aantal grote lijnen dwars doorheen de verschillende hoofdstukken positieve en minder goede vaststellingen en trends over Vlaanderen en haar bevolking te beschrijven. In die zin is het geen samenvatting maar een aanzet om enkele strategische aandachtspunten voor het beleid te formuleren.

Sociaal-cultureel klimaat

Vlamingen voelen zich duidelijk goed in hun vel. Ze zijn over het algemeen zeer tevreden over hun sociale contacten, het werk dat ze doen, de buurt waar ze wonen, hun woning en hun gezondheid. Als er al over het werk geklaagd wordt dan heeft dit te maken met de werkdruk en een gebrek aan bijscholingsmogelijkheden. Mensen in de drukke leeftijd (dertigers en veertigers) en hooggeschoolden vragen wel iets meer tijd voor zichzelf. Ongeveer tien procent van de bevolking heeft geen of weinig sociale contacten.

Positief is alvast ook dat het wantrouwen in de overheid afneemt en het vertrouwen in de Vlaamse regering fors is toegenomen. De tevredenheid over de werking van de democratie is licht gedaald maar blijft relatief hoog. Wel blijft een groot gedeelte van de bevolking zich politiek machteloos voelen. Vooral ouderen en kortgeschoolden geven dit aan.

Europees vergeleken behoren Vlamingen niet tot de meest politiek actieve. Hun politieke interesse ligt echter niet opmerkelijk lager dan in heel wat andere Europese landen. Andermaal wordt vastgesteld dat Vlamingen op het gebied van tolerantie en verdraagzaamheid en vertrouwen in de medemens niet hoog scoren. Een opmerkelijke vaststelling als we zien dat Vlamingen zeer actief zijn in het verenigingsleven, wat doorgaans toch wordt aanzien als een belangrijke bron van sociaal kapitaal. Vlamingen schatten de rol van de overheid geringer in dan de inwoners van heel wat andere Europese landen. Ze nemen een tussenpositie in als het gaat over het vertrouwen in de overheid en de politici en zijn iets minder tevreden over de werking van de democratie.

Economische slagkracht

Economisch blijft Vlaanderen het goed doen. De centrale ligging van Vlaanderen in de EU15 is momenteel nog steeds een troef voor de aanwezigheid van buitenlandse firma's en voor distributieactiviteiten. Het BBP per hoofd, een graadmeter voor de materiële welvaart, blijft ook relatief hoog. Dit is vooral te danken aan een hoge arbeidsproductiviteit, een hoog investeringsratio en een hoge scholingsgraad van de werknemers.
Vlaanderen telt een relatief hoog aandeel creatieve beroepen, een goede zaak vermits creativiteit wordt aanzien als de motor van de toekomstige groei. De sterke buitenlandse aanwezigheid, voornamelijk in O&O-intensieve sectoren, biedt heel wat opportuniteiten.

Vlaanderen heeft echter af te rekenen met een verzwakking van de tewerkstelling in hoog- en medium-hoogtechnologische sectoren in het algemeen en blijft kampen met een vrij lage werkgelegenheidsgraad. Tevens neemt ook het belang van de arbeidsproductiviteit af, gezien de groei door efficiëntiewinst meer en meer op haar limieten stuit. De werking van de arbeidsmarkt dient verder geoptimaliseerd te worden. De werkloosheid blijft hoog en toch staan nog heel wat vacatures open. Demografische factoren geven een ander pijnpunt aan: een toenemende ontgroening en vergrijzing zorgen er voor dat we stilaan een kritische drempel

naderen waarbij het aantal niet-actieven het aantal actieven evenaart. Een verhoging van de werkzaamheidsgraad dringt zich dus meer en meer op. De stijging van de voorbije jaren blijft onvoldoende om de vooropgestelde 70% tegen 2010 te halen. De vrouwelijke arbeidsdeelname is sterk toegenomen, weliswaar voor een groot deel met deeltijdse arbeid. Problematisch blijft het afhaken van 55+ ers. Geen dertig procent is nog actief op de arbeidsmarkt terwijl Europees op 50% wordt gemikt.

Vlaanderen mag dan al beschikken over een hoge uitvoerratio, deze is voornamelijk te danken aan de export van halffabrikaten. Gezien de concurrentie uit landen met lagere lonen is de export dan ook kwetsbaar. De Vlaamse marktaandelen kennen een diverse ontwikkeling, doch wat de belangrijkste klanten betreft, nemen ze eerder af dan toe. Dit is een ongunstige ontwikkeling aangezien export de motor vormt van onze economische ontwikkeling. Positief is dan weer dat de ontwikkeling van de nieuwe EU-lidstaten (en van de nieuwe groeilanden in het algemeen) een opportuniteit is gezien onze handel met deze regio's meer complementair is dan met onze naaste buren.De tanende buitenlandse aanwezigheid is een andere bedreiging. Dit betekent dat onze groei meer en meer door andere factoren zal moeten ingegeven worden.

De vernieuwing van de economie is essentieel voor het behoud van de welvaart. Innovatie van producten en processen is daarbij cruciaal. Jaarlijks worden daarom de overheidsinspanningen voor onderzoek en ontwikkeling opgetrokken. De Europese norm van 1% van het BBP tegen 2010 is echter nog lang niet gehaald. We scoren daarbij zwakker dan onze buurlanden. Ook als we de investeringen van de bedrijven mee in rekening brengen, blijven we onder de vooropgestelde norm (3%) maar behoren we wel tot de betere middenmoot in Europa. Een kritische factor is daarenboven het feit dat de O&O-inspanningen van de bedrijven geconcentreerd zitten in een beperkt aantal bedrijven.
De jongste jaren mag het aantal innovatieve starters die nieuwe diensten ontwikkelen en commercialiseren dan wel zijn toegenomen, op het vlak van octrooien en patenten scoren we vooralsnog ondermaats.

Economische slagkracht is eveneens afhankelijk van een krachtig beleid inzake onderwijs, vorming, opleiding en levenslang leren. De kwaliteit van het Vlaamse onderwijs staat buiten kijf. We zien de scholingsgraad bij de jongere generatie ook gestaag toenemen. Op dit vlak scoren we Europees en internationaal zeer goed. 10% van de jongeren haalt echter nog steeds geen diploma secundair onderwijs. Op zich is dit een belangrijk signaal maar Europees en zeker internationaal vergeleken gaat dit om een beperkt aantal. Levenslang leren is nog niet echt ingeburgerd. Amper tien procent van de beroepsactieve bevolking volgt op jaarbasis één of andere opleiding.

Dagelijks worden we geconfronteerd met aspecten van internationalisering en globalisering. Inspelen op de vele opportuniteiten die daardoor geboden worden, vergt een internationale oriëntatie. Talenkennis en ingaan op internationale en Europese uitwisselingsprogramma's kunnen dit alleen maar versterken. Spijtig genoeg spreekt dit Vlaamse jongeren minder aan dan hun Europese leeftijdsgenoten. Een meerderheid van de Vlamingen kijkt ook eerder bezorgd naar globaliserende trends en ziet niet direct de mogelijke voordelen. Een mening die door heel wat Zuid-Europeanen wordt gedeeld terwijl de Scandinaven juist positief reageren. Ook de verdere uitbouw van Europa roept bij Vlamingen nog heel wat vragen op.

Dualisering/Gelijke kansen

Doorheen de verschillende hoofdstukken valt op hoe telkens dezelfde bevolkingsgroepen minder aan bod komen en dreigen uit de boot te vallen. De Vlaamse overheid is zich daar terdege van bewust. Dit blijkt uit de vele verwijzingen naar initiatieven die op tal van terreinen genomen worden om vormen van maatschappelijke dualisering te counteren. Vele van deze initiatieven kaderen in het gelijkekansenbeleid van de Vlaamse Regering, dat gebaseerd is op vier peilers: emancipatie, non-discrimatie, diversiteit en solidariteit. Het beleid heeft daarbij zowel oog voor de verschillen tussen groepen als voor de individuele ontwikkeling van mensen.
De cijfers over de arbeidsmarkt wijzen op een verschuiving binnen de werklozenpopulatie. In eerste instantie valt de afname van de genderkloof op. Vrouwen verbeteren hun positie op de arbeidsmarkt. Vooral mannen lijden onder toenemende werkloosheid. Midden- en hooggeschoolden hebben vandaag ook meer af te rekenen met werkloosheid terwijl het aantal kortgeschoolden afneemt. Dit kan een cohorte-effect zijn van oudere kortgeschoolden die de arbeidsmarkt hebben verlaten en de instroom van jongeren die over het algemeen hoger geschoold

zijn. Het kan ook wijzen op het effect van de talrijke tewerkstellingsinitiatieven en de intense begeleiding van kortgeschoolden en langdurig werklozen. Deze positieve vaststellingen maskeren de problemen waarmee een aantal groepen blijvend worden geconfronteerd. Vooreerst zijn er de torenhoge werkloosheidscijfers bij allochtonen. Een probleem dat zich concentreert in de steden en waar we internationaal vergeleken zeer slecht scoren. Daarnaast blijft een gebrekkige of onaangepaste opleiding een zware handicap voor de arbeidsmarkt. Een arbeidsmarkt die de jongste jaren minder groeide dan verwacht. De jeugdwerkloosheid blijft een prioriteit voor de Vlaamse Regering. Men wil hoe dan ook vermijden dat jongere generaties geen aansluiting vinden op de arbeidsmarkt. In vergelijking met heel wat buurlanden ligt de jeugdwerkloosheid in Vlaanderen relatief laag. Ook de tewerkstellingskansen van laaggeschoolden liggen beter dan in heel wat andere Europese landen. Wel valt op hoe conjunctuurgevoelig de jeugdwerkloosheid wel is. Jongeren kiezen ook niet steeds voor opleidingen waar veel vraag naar is. Zo ontstaat een spanning tussen een aanbod aan hoger opgeleiden zonder veel tewerkstellingsperspectieven en een vraag naar hooggeschoolden vnl. in de toegepaste wetenschappen die niet kan ingelost worden. Spreken over een low cost generation, hoog opgeleide twintigers en dertigers die zich geen huis, gezin of pleziertjes kunnen veroorloven en stranden in slecht betaalde en tijdelijke jobs, is in Vlaanderen wel voorbarig.
Ongelijke onderwijskansen blijven het onderwijs parten spelen. Schoolse achterstand en ongekwalificeerde uitstroom doen zich vooral voor bij jongeren in het beroeps- en deeltijds onderwijs. Dit zijn juist de afdelingen waar kansarme jongeren en allochtonen veelal terecht komen. Onderzoek toont aan dat het opleidingsniveau, de afkomst, de huistaal en de tewerkstellingssituatie van de ouders bepalend zijn voor de onderwijskansen van jongeren en hun doorstroming naar het hoger onderwijs. Dat men zich daar in onderwijskringen van bewust is blijkt o.a. uit het aantal initiatieven in het kader van het gelijke kansenonderwijs o.a. de extra begeleiding van het toenemend aantal GOK-leerlingen in het basis- en secundair onderwijs. De genderverschillen in het onderwijs ebben ondertussen verder weg. Meer zelfs: meisjes doen het beter dan jongens, ze halen betere resultaten, moeten minder blijven zitten en komen minder ongekwalificeerd op de arbeidsmarkt. In het hoger onderwijs maken ze ondertussen de meerderheid uit. Wel blijven opleidingen in het hoger onderwijs gendergekleurd. Zo studeren minder vrouwen af in de hardere maar economisch sterkere richtingen zoals wiskunde, (toegepaste) wetenschappen en ICT-gerichte opleidingen.

De gezondheidsindicatoren geven overwegend positieve tendensen aan: het aantal verloren potentiële levensjaren daalt en - op SOA na - nemen mensen minder of alvast niet meer gezondheidsrisico's dan in het verleden. Ook het aantal zelfdodingen is gedaald. Preventieve acties (o.a. rond borstkankerscreening) en aangepaste regelgeving (o.a. rond roken, druggebruik, …) werpen duidelijk vruchten af. De genderverschillen die de voorbije jaren werden vastgesteld blijven wel grotendeels overeind. Over de ganse lijn valt op dat de gezondheidssituatie van kortgeschoolden meer precair is en ze meer gezondheidsrisico's lopen.

Eenzelfde vaststelling wat betreft de culturele participatie. Waar globaal een stagnatie van de culturele participatie wordt vastgesteld -waarbij de lichte afname van de kunstzinnige participatie gecompenseerd wordt door het succes van de meer populaire genres- blijkt op alle terreinen een opmerkelijke ondervertegenwoordiging van kort- of niet geschoolden. In het verenigingsleven is het niet anders. De breuk dreigt hier nog te vergroten nu de meer klassieke sociaal-culturele verenigingen vervangen worden door nieuwe verenigingsvormen die veel homogener van samenstelling zijn en vooral rekruteren bij hogergeschoolden. Wie dacht dat sportbeoefening gelijkmatig over alle bevolkingslagen verdeeld is, komt bedrogen uit. Vlaanderen beschikt over een zeer divers en goed gespreid aanbod. Toch blijkt ook hier dat kortgeschoolden zowel individueel als in groepsverband minder sportactief zijn.

De digitalisering en de nieuwe technologieën gaan ons dagelijks leven meer en meer beheersen. Zo zorgt de digitalisering van het medialandschap voor een groter aanbod, een betere geluids- en beeldkwaliteit en een snellere berichtgeving. In Vlaanderen zijn deze ontwikkelingen pas de jongste jaren goed op gang gekomen. De toegenomen toegankelijkheid is niet voor iedereen weggelegd. De houdingen en gedragingen van de mediaconsument veranderen namelijk in het digitale medialandschap. Hij/zij is niet langer de passieve gebruiker maar wordt meer en meer een actieve deelnemer die inspeelt op een vraaggestuurd medialandschap. Dit veronderstelt de nodige vaardigheden bij de mediaconsument om ten volle van het aanbod gebruik te maken. Onderzoek toont aan dat de kans groot is dat een grote groep

kortgeschoolden zich deze vaardigheden niet of slechts ten dele kan eigen maken. Dezelfde groepen zullen eveneens een achterstand oplopen in het gebruik van allerhande ICT-toepassingen zowel in de persoonlijke als in de professionele sfeer. Voorlopig behoort Vlaanderen nog niet tot de Europese top wat het gebruik van e-gov en e-commerce toepassingen betreft. Wel is nu al duidelijk dat deze zich op korte termijn snel zullen verspreiden. Daarmee wordt duidelijk dat de digitale kloof zich aan het verdiepen is. Het gaat daarbij niet zozeer over het bezit van ICT-producten zoals GSM, internet, breedband, … maar vooral over het optimaal kunnen gebruiken. Het gaat om het snel verwerven van vaardigheden voor telkens nieuwe ontwikkelingen die zich aandienen.

Niet alle Vlamingen genieten van het hoge welvaartsniveau. Dit blijkt uit de armoedecijfers. Volgens Europese normen mag van meer dan tien procent van de bevolking gezegd worden dat ze in armoede leven. Positief is alvast dat dit aandeel de jongste jaren iets is afgenomen en dat minder mensen zelf zeggen niet rond te komen. Ook het aantal gezinnen met betalingsachterstand neemt af, enkel voor consumentenkredieten neemt het nog toe. Onder de risicogroepen horen hier de alleenstaande ouders met kinderen.

Steeds meer worden we geconfronteerd met een segregatie op de woonmarkt. Eigendom is voor velen de beste garantie voor de oude dag. Eigendom wordt daarom door de Vlaamse overheid ook gestimuleerd. Wie het zich niet kan veroorloven, rekent in eerste instantie op de sociale huurmarkt. Ondanks de vele inspanningen, zowel kwantitatief als kwalitatief, kan deze niet aan de vraag voldoen. De wachtlijsten blijven zeer lang. Velen zijn daardoor aangewezen op de private huurmarkt waarvan een segment nog steeds niet aan minimale kwaliteitseisen voldoet. Wel is vastgesteld dat de gemiddelde huurprijzen op de particuliere markt minder stijgen dan in de sociale huisvesting. Gemiddeldes verdoezelen uiteraard de soms zeer hoge huurprijzen voor kwalitatief slechte woningen en de woekerprijzen die door huisjesmelkers gevraagd worden. De bewoners van deze panden, zo blijkt uit de pv's van de Vlaamse Wooninspectie, behoren tot de economisch en sociaal zwakkere groepen en driekwart van de geverbaliseerde wooneenheden bevinden zich in Antwerpen en Gent.

Druk op de ruimte

Na Nederland is Vlaanderen de dichtstbevolkte regio in Europa. De vele inspanningen om de ruimte planmatiger te ordenen hebben niet verhinderd dat de druk - zeker op de open ruimte – ook het jongste decennium is blijven toenemen. Alhoewel de inname van de onbebouwde ruimte de jongste jaren fors is verminderd, wordt jaarlijks toch nog ca. 20km² bebouwd. Industriële vestigingen worden blijkbaar ook minder geconcentreerd in reeds ontwikkelde zones maar palmen steeds meer ruimte in het buitengebied in. Dit wijst op een verdere economische suburbanisatie die trouwens samen spoort met een verdere suburbanisatie op het vlak van wonen. Terwijl de stedelijke bevolking vooral toeneemt door externe migratie, zorgt interne migratie voor een verhuisbeweging naar landelijker gebieden. Ruimte is in Vlaanderen een schaars goed. De stijgende bouwgrond- en woningprijzen zijn daar het duidelijkste bewijs van. De gezinsverdunning en vergrijzing zetten er velen toe aan te opteren voor een appartement. We stellen dan ook een steile opgang vast van de bouw van appartementen over het ganse grondgebied en duidelijk niet alleen in stedelijke gebieden.

Er is tevens de toenemende recreatieve druk. Inspanningen om de open ruimte te vrijwaren via het vastleggen van bestemmingen en afbakeningsprocessen vorderen langzaam. Het is daarbij zoeken naar een evenwicht tussen de belangen van landbouw, natuur, recreatie, economie en wonen.

Suburbanisatie en veranderende leefpatronen zorgen ook voor een ander verplaatsingsgedrag. Het wagenpark neemt nog steeds toe, de bezettingsgraad van personenwagens blijft afnemen en we verplaatsen ons steeds meer met de wagen zowel voor het woonwerk verkeer als voor de vrije tijd. Positief is dat het aantal kilometers dat met de wagen wordt afgelegd lichtjes daalt en Vlaanderen – in tegenstelling tot de rest van Europa – steeds meer gebruik maakt van het openbaar vervoer.
Bij het goederenvervoer liggen de zaken anders: meer vrachtwagens op de baan die steeds zwaarder geladen zijn. De verschuiving naar andere vervoersmodi verloopt moeizaam. Na een forse stijging, stagneert het vervoer via de binnenwateren. Het transport via het spoor ligt opmerkelijk onder Europese gemiddeldes. Dit alles zorgt er voor dat automobilisten jaarlijks bijna vijf miljoen uren in de file staan en dat meer dan vijf procent van de rijuren verliesuren zijn. De toegenomen verkeersdruk zorgt

gelukkig niet voor meer verkeersslachtoffers. Hun aantal is fors gedaald. Nooit vielen er de voorbije twintig jaar minder verkeersdoden en zwaargewonden. Op dit vlak zit men op koers om de beleidsdoelstellingen te halen.

Duurzaamheid

Duurzame ontwikkeling is een ontwikkeling die voorziet in de behoeften van de huidige generatie zonder de behoeften van de toekomstige generaties in het gedrang te brengen. Daarbij worden sociale, ecologische en economische principes gehanteerd. De aangehaalde dualisering geeft aan dat binnen Vlaanderen verder werk moet gemaakt worden van de solidariteit binnen de eigen samenleving. Uitsluiting en ongelijke kansen zijn nog sterk aanwezig. Via allerhande maatregelen en een sterk uitgebouwd voorzieningennetwerk tracht de Vlaamse overheid daarop in te grijpen. De welzijnsvoorzieningen zijn daar een typisch voorbeeld van. Daar blijkt echter hoe moeilijk het is om aan een toenemende vraag te voldoen.
Proportioneel telt Vlaanderen niet zoveel vreemdelingen. Het aantal asielzoekers is de jongste jaren ook gedaald. Vlamingen worden dus minder met diversiteit geconfronteerd. Verklaart dit misschien waarom ze het er ook moeilijker mee hebben? Duurzaamheid heeft ook te maken met de solidariteit met het Zuiden. Vooralsnog zijn de middelen en mogelijkheden voor Vlaanderen om een eigen ontwikkelingsbeleid te voeren eerder beperkt. De bevolking is wel bereid tot solidariteit maar heeft weinig zicht op de inspanningen die door Vlaanderen geleverd worden. Fair trade is een begrip dat in Vlaanderen goed gekend is maar het aantal eerlijke handel consumenten blijft nog eerder marginaal.

De solidariteit met de toekomstige generaties komt dan weer sterkt tot uitdrukking in de ecologische principes van duurzame ontwikkeling, zoals rationeler energie- en milieugebruik, de kwaliteit van het leefmilieu en de biodiversiteit. In Vlaanderen gaat het milieu er op sommige punten op vooruit en op andere niet. Zo is de waterkwaliteit vanaf de jaren ’90 duidelijk verbeterd, onder andere door het waterzuiveringsprojecten, verstrengde lozingsnormen en milieuheffingen. De laatste jaren is de waterkwaliteit echter gestagneerd. Nitraten in oppervlakte- en grondwater vormen nog een probleem.
Vlamingen zijn de beste afvalsorteerders van Europa maar de totale hoeveelheid huishoudelijk afval is in 2004 terug gestegen.
De fijne stofconcentraties in de lucht moeten ons zorgen baren aangezien het effect op de gezondheid is aangetoond. De verdieselijking van het wegverkeer doet daar geen goed aan.
De biodiversiteit gaat erop achteruit: versnippering van de open ruimte en verontreiniging van bodem en water zijn daar oorzaken van.
De Vlamingen geven aan dat zij minder geconfronteerd worden met verschillende vormen van milieuhinder. De fysisch gemeten verbeteringen van de milieukwaliteit worden in het algemeen dus ook waargenomen door de bevolking wat niet belet dat op enkele plekken nog specifieke klachten blijven bestaan.

Op het vlak van energieverbruik is er vooruitgang geboekt. Daar is de ontkoppeling tussen economische groei en verbruik gerealiseerd. Toch kan er nog heel wat energie bespaard worden. Initiatieven zoals de energieprestatieregelgeving, het benchmark- en het auditconvenant zijn opgestart om rationeel energiegebruik ingang te doen vinden bij verschillende doelgroepen. Het aandeel groene stroom uit hernieuwbare energiebronnen is nog marginaal. Groenestroom- en WKK-certificaten moeten de opkomst van hernieuwbare energiebronnen stimuleren, maar investeerders zijn terughoudend omdat de discussie over kernenergie opnieuw oplaait. Ook over de plaatsing van windmolens bestaat er veel ophef. Vlaanderen is in Europees verband verplicht om een aandeel biobrandstoffen in te zetten ter vervanging van de fossiele transportbrandstoffen. Dit biedt opportuniteiten voor de landbouwsector die subsidies krijgt voor deze teelten. Het leidt verder ook tot jobcreatie, nieuwe industrie, technologische kennis, minder afhankelijkheid van fossiele brandstoffen en een bijdrage aan de Kyotodoelstelling.

Brussel en Vlaanderen

De Vlaamse Regering heeft een Brusseltoets ingevoerd. Die houdt in dat alle Vlaamse regelgeving ook op de Vlaamse Brusselaars van toepassing moet zijn. Tevens richt de Vlaamse Regering zich met haar gemeenschapsbeleid tot een derde van de Brusselse bevolking. Dit is de zogenaamde Brusselcoëfficiënt en wordt vastgesteld op 300.000 inwoners of 5% van de Vlaamse bevolking. Vooraleer een aantal coëfficiënten na te gaan, willen we er wel op wijzen dat de demografische ontwikkeling van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest iets gezonder is dan deze in Vlaanderen: dit gewest telt meer jongeren en minder

ouderen. De afhankelijksratio ligt daar bijgevolg iets lager. Door het proportioneel hoger aantal jongeren kan de doorstroming naar de beroepsbevolking vlotter verlopen. Met een hoger vruchtbaarheidscijfer is de toekomst gegarandeerd mits uiteraard de maatschappelijke omstandigheden (o.a. vorming, wegwerken achterstelling, …) gunstig evolueren.
Een extern migratiesaldo dat meer dan het vijfvoudige van Vlaanderen bedraagt, wijst er op dat Brussel zeer aantrekkelijk is als Europese hoofdzetel. Zoals elke grootstad trekt Brussel heel wat migranten en asielzoekers aan. De rijkdom in BBP per hoofd die een maat is voor de gecreëerde welvaart binnen een regio, is in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (55.441 euro) meer dan dubbel zo hoog als in Vlaanderen (27.356 euro). Meer dan acht procent van de werkende beroepsbevolking in het Vlaamse Gewest draagt als pendelaar naar Brussel bij tot deze 'rijkdom'. Het beschikbare inkomen per hoofd (14.860 euro) ligt in Brussel lager dan in Vlaanderen (15.972 euro) en wijst op de grote armoede in heel wat Brusselse gemeenten.

Vlaamse rand rond Brussel

De Vlaamse Regering ziet drie uitdagingen voor de Vlaamse rand rond Brussel: het versterken van het Vlaamse karakter, de leefbaarheid en levenskwaliteit verhogen, samenwerking met alle partners en in goed nabuurschap met Brussel.
Zoals bleek uit een demografische analyse stelt het behoud van het Vlaamse karakter een probleem. Jonge Vlamingen wijken uit en worden vervangen door zowel buitenlanders als jonge Brusselaars die zich in de rand komen vestigen. Deze migratiebewegingen zorgen wel voor een sterkere groene druk in de Vlaamse rand. Samen met een iets hogere grijze druk zorgt dit er voor dat de afhankelijkheidsgraad

TOETS VAN DE BRUSSELCOËFFICIËNT

REGELGEVING/MAATREGEL	BEREIK/AANDEEL MIDDELEN
Cultuur en jeugd	7,3% van de Vlaamse middelen voor cultuur en jeugd gaan naar Brussel: 93 euro per inwoner (bereik 300.000) ten opzichte van 60 euro per inwoner in het Vlaamse Gewest
Bereik TV-Brussel	ca. 238.000 Brusselaars per week
Stedenfonds - dotatie VGC	10% voorafname voor Brussel: 37 euro per inwoner (bereik 300.000) ten opzichte van 67 euro per inwoner in de 13 andere Vlaamse steden
Aandeel Nederlandstalig kleuteronderwijs	22,6% van de Brusselse kinderen in het kleuteronderwijs, vrijwel een stagnatie ten opzichte van vorig jaar
Aandeel Nederlandstalig lager onderwijs	15,9% van de Brusselse kinderen in het lager onderwijs, een lichte daling
Aandeel Nederlandstalig secundair onderwijs	14,1% van het aantal leerlingen die in Brussel secundair onderwijs volgen: ook hier een lichte daling
Aandeel Nederlandstalig hogescholenonderwijs	32,2% van het Brussels of 12,7% van het Vlaamse Hogescholenonderwijs
Aandeel Nederlandstalig universitair onderwijs	29,1% van het Brusselse of 14,2% van het Vlaamse universitair onderwijs
Aandeel Kinderdagverblijven	14,1% van alle door Vlaanderen gesubsidieerde verblijfsdagen.
Aandeel Kinderopvang	7% van alle Vlaamse opvangplaatsen voor kinderen onder de 3 jaar
Budget algemeen welzijnswerk	6,3% van het Vlaamse budget
Aantal armenverenigingen	6 op 52 van de door Vlaanderen erkende verenigingen
Bijzondere jeugdbijstand	5% van de door Vlaanderen begeleide jongeren
Budget onthaalbureaus	13,9% van de beschikbare middelen
Bejaardenzorg	Thuiszorg: enkel voor oppasdiensten is programmatie gerealiseerd. Grote achterstand voor dagverzorgings- en centra voor kortverblijf. Residentieel: een vijfde van de programmatie is gerealiseerd.

hier het hoogste is van Vlaanderen.
De ruimtelijke ontwikkelingen zijn in de Rand vrij drastisch. Vooreerst is er de snellere afname van het onbebouwde gebied en binnen het bebouwde gebied is er eenexplosie van ruimte voor kantoorgebouwen, die de jongste twintig jaar meer dan vertienvoudigd is. In tegenstelling tot de rest van Vlaanderen is het aandeel ambachts- en industrieterreinen verminderd.
Wonen in de Vlaamse Rand blijft ook zeer duur. De prijzen van bouwgrond, appartementen, kleine, middelgrote en grote woningen ligt ver boven de gemiddelde prijzen in Vlaanderen. Iets minder grote prijsstijgingen zorgen er voor dat de verschillen verkleinen. In de Vlaamse rand wonen proportioneel heel wat minder kansarmen en de beschikbare inkomens liggen er opmerkelijk hoger. Dit heeft veel te maken met de nabijheid van de grootstad, de Europese aanwezigheid en het succes van de tertiaire sector en vooral van de kennisintensieve sectoren.

De welvaart is echter niet gegarandeerd. De groei van nieuwe ondernemingen ligt lager dan in Vlaanderen en de jongste jaren neemt het aantal werkzoekenden, de langdurige werkloosheid en de jongerenwerkloosheid er sneller toe.

De zorgvoorzieningen zijn in de Vlaamse rand minder uitgebouwd: proportioneel is er minder kinderopvang voorzien, worden er minder uren gezinszorg en poetsdienst opgenomen. Minder bejaarden doen ook beroep op de zorgverzekering.

Performantie van de overheid

De Vlaamse overheid beschikt jaarlijks over ca. 20 miljard euro. In toenemende mate put het zijn inkomsten uit eigen gewestbelastingen. Meer dan de helft van deze middelen gaan naar onderwijs, welzijn en gezondheid. De jongste jaren is steeds meer geld gegaan naar openbaar vervoer, welzijn en gezondheid, cultuur en jeugd. Op 2002 na kon de Vlaamse overheid de jongste jaren een positief financieringssaldo voorleggen. Ook de andere gewesten hadden een overschot, dit in tegenstelling tot de federale overheid en de gemeenten. De voorbije jaren werd de overheidsschuld verder afgebouwd.
Voor het uitvoeren van zijn opdracht kan de Vlaamse overheid rekenen op ca. 45.000 ambtenaren waarvan 70 % in allerhande openbare instellingen (De Lijn, Kind&Gezin, VDAB,…). Vrouwen maken ondertussen meer dan 40% van het personeelsbestand uit. Ze bezetten echter maar een vijfde van de managementfuncties. De jongste jaren werd minder geïnvesteerd in grootse overheidscampagnes. Velen hebben ondertussen toch de weg naar het contactpunt Vlaamse infolijn gevonden. Dagelijks wordt de Infolijn door ca. 4.000 personen gecontacteerd. E-gov ontwikkelingen binnen de Vlaamse overheid zijn nog in volle ontplooiing. Internationaal vergeleken scoort België op dit vlak niet goed. In het kader van administratieve vereenvoudiging werd in 2005 een positief saldo van meer dan 12 miljoen euro genoteerd. Vooral organisaties haalden hier voordeel uit.

Algemeen referentiekader

1.1 Sociaal-culturele context

hoofdstuk 1

Deze context schetst de sociaal-culturele omgeving waarbinnen de Vlaamse overheid dient te werken. Daarbij wordt gebruik gemaakt van de survey sociaal-culturele verschuivingen (SCV, vroeger APS-survey genoemd). Deze jaarlijkse survey is gebaseerd op een representatieve steekproef van de bevolking tussen 18 en 85 jaar, afgenomen in de maanden maart tot en met juni. De survey peilt naar opvattingen en verwachtingen van de Vlamingen over maatschappelijke en beleidsrelevante thema's. Hier wordt ingegaan op de tevredenheid van de bevolking met verschillende levensaspecten en het vertrouwen in de overheid.

Vorig jaar besteedde de sociaal-culturele context heel wat aandacht aan burgerschap en de rol van de overheid waarbij werd ingespeeld op een internationaal vergelijkend onderzoek (ISSP). Toen werd een eerste ruwe beschrijving van de resultaten voor Vlaanderen gegeven. Ondertussen zijn de resultaten bekend van andere landen die aan dit onderzoek hebben deelgenomen. Dit laat toe Vlaanderen te situeren ten opzichte van een aantal andere Europese landen.

Tevredenheid met levensaspecten

De Vlaming is zeer tevreden over de **sociale contacten** met zijn huisgenoten, familie en vrienden. Ook zeer hoog scoren de tevredenheid met het werk, de buurt en de woning. De laagste scores zijn er voor het inkomen, de tijdsbesteding en de gezondheid, hoewel ook voor deze items zelden meer dan een vijfde (heel) ontevreden is.
Vrouwen zijn minder tevreden over hun **gezondheidstoestand** dan mannen. In de drukke levensfase (tussen 25 en 45 jaar) wordt iets meer geklaagd over de **tijdsbesteding**. Van de 35 tot 45-jarigen dringt bijna de helft aan op meer vrije tijd. Een derde van de universitair geschoolden heeft te weinig tijd om de dingen te doen die gedaan moeten worden. Van hen vraagt ruim de helft meer vrije tijd tijdens de week. Bijna iedereen is tevreden over de job. Toch klaagt bijna een kwart over de **werkdruk** en gebrek aan **promotiekansen** en een vijfde over te beperkte **bijscholingsmogelijkheden**. De hoge werkdruk is een mannelijk thema, terwijl vrouwen vooral wijzen naar de beperkte promotiekansen en moeilijke fysieke werkomstandigheden. Meer dan veertig procent van de lager opgeleiden is niet tevreden over de mogelijkheden tot bijleren. Ook bij de universitair geschoolden bedraagt dit nog meer dan een kwart.

Vlamingen zijn het meest tevreden over hun **sociale contacten** met familie en vrienden. Meer dan 60% heeft minstens wekelijks contact met zijn buren, familie en vrienden. Een tien tot vijftien procent beweert daar weinig tot geen contacten mee te hebben. Geen contact met geen enkel van die drie categorieën komt in de survey vrijwel niet voor. Jongeren zien minder vaak buren of familie maar compenseren dit met een overvloed aan contacten met vrienden. Boven de 65 jaar neemt het aantal contacten – op de familie na – af.

TEVREDENHEID

	(HEEL) TEVREDEN	(HEEL) ONTEVREDEN
Sociale contacten met huisgenoten	96,6	3,4
Sociale contacten met familie en vrienden	95,3	4,7
Werk dat u doet	94,8	5,2
Buurt waarin u woont	94,5	5,5
Woning waarin u woont	93,9	6,1
Uw levensstandaard	93,2	6,8
Manier vrije besteden tijd	90,3	9,7
Uw gezondsheidstoestand	84,1	15,9
Tijd om te doen wat gedaan moet worden	80,1	19,9
Uw inkomen	77,6	22,4

1.1 Percentage van de bevolking dat (heel) tevreden tot (heel) ontevreden is met verschillende levensaspecten. Bron: SCV-survey 2005.

ONTEVREDENHEID WERKSITUATIE

(ZEER) ONTEVREDEN	MAN	VROUW	TOTAAL
Werkdruk	21,8	25,9	23,5
Kansen op promotie	20,4	27,4	23,3
Mogelijkheden bijleren	19,6	20,2	19,9
Loon	14,1	14,1	14,1
Directe chef	9,9	12,0	10,8
Fysieke omstandigheden	7,5	12,6	9,7
Werkzekerheid	8,7	9,0	8,8
Initiatief nemen	7,9	9,3	8,5
Kennis en vaardigheden	7,9	7,3	7,6
Uurregeling	7,3	6,5	6,9
Inhoud job	5,0	5,6	5,3
Collega's	4,8	3,7	4,3
Werk in zijn geheel	2,7	3,4	3,1

1.2 Ontevreden tot helemaal ontevreden over verschillende elementen van de werksituatie, in %. Bron: SCV-survey 2005.

SOCIALE CONTACTEN

	BUREN	VRIENDEN	FAMILIE
Nooit	3,4	2,8	2,0
Minder dan één keer per maand	9,3	11,1	11,4
Eén of twee keer per maand	18,6	25,2	21,2
Eén of twee keer per week	36,8	39,7	45,5
Dagelijks of bijna dagelijks	31,9	21,3	19,8
	100,0	100,0	100,0

1.3 Intensiteit van sociale contacten met buren, vrienden en familie, in %. Bron: SCV-survey 2005.

GEZONDHEIDSTOESTAND

	MAN	VROUW	TOTAAL
Langdurige ziekte/aandoening of handicap	19,4	30,6	25,1
waarvan voortdurend hinder	46,5	47,0	46,8

1.4 Langdurige ziekte/aandoening of handicap en hinder, in %. Bron: SCV-survey 2005.

VOORKEUR NIEUWE BUUR

	MAN	VROUW	TOTAAL	18-34	35-64	65+
Jong gehuwd koppel	52,8	41,0	46,8	60,6	46,0	30,9
Bejaard echtpaar	23,7	27,5	25,6	7,7	24,0	52,7
Gezin met veel kinderen	9,5	13,4	11,5	14,4	12,5	5,0
Alleenstaande vrouw met kinderen	2,9	6,2	4,6	5,2	4,5	4,1
Lesbisch of homokoppel	3,9	4,7	4,3	5,9	5,0	0,3
Marokkaans of Turks gezin	2,1	2,7	2,4	3,5	2,9	0,0
Koppel mentaal gehandicapten	1,3	1,6	1,5	1,0	1,5	1,9
Gezin dat van het OCMW leeft	0,3	1,2	0,7	0,5	0,4	1,9
Geen antwoord	3,4	1,8	2,6	1,2	3,1	3,2
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1.5 Eerste voorkeur wanneer men mag kiezen als aanpalend huis vrij komt, in %. Bron: SCV-survey 2005.

Vrouwen zijn minder tevreden over hun gezondheidstoestand. Een dertig procent kampt met een langdurige ziekte, aandoening of handicap. Bij jongeren ligt dit percentage onder de tien procent. Met de leeftijd loopt dit op, tot meer dan vijftig procent in de groep boven de zeventig jaar. Zowel bij de mannen als de vrouwen ondervindt bijna de helft van diegenen die met een langdurige ziekte of handicap worden geconfronteerd voortdurend hinder bij hun dagelijkse bezigheden.

De tevredenheid met de **buurt** waar men woont scoort zeer hoog. Maar welke buren krijgen de voorkeur? Wanneer mensen gevraagd wordt welke buur ze verkiezen als een aanpalend huis vrij komt, opteert men voor mensen van de 'eigen soort': jonge gezinnen kiezen voor andere jonge gezinnen, bejaarden voor bejaarden. Armen (steuntrekkers OCMW), gehandicapten en vreemdelingen heeft men liefst niet als buur. Ook homokoppels en alleenstaande vrouwen met kinderen zijn niet direct geliefd als buur. Die vaststelling is nog meer uitgesproken bij ouderen dan bij jongeren.

De globale tevredenheid van de bevolking is sinds medio de jaren negentig licht toegenomen. Vooral de tevredenheid over de buurt en over het werk is gegroeid.

Vertrouwen en tevredenheid in de overheid

Het **vertrouwen in de instellingen** was de voorbije jaren iets teruggelopen. De verkiezingen in 2003 en 2004 werden als mogelijke verklaring voor die terugval naar voor geschoven. In de lente van 2005

LEVENSASPECTEN IN DE TIJD

ASPECT	1996	1997	1998	1999	2000	2003	2005
Buurt	3,23	3,23	3,28	3,26	3,31	3,32	3,33
Gezondheidstoestand	3,03	3,02	3,07	3,03	3,01	3,11	3,01
Inkomen	2,83	2,83	2,92	2,91	2,88	2,82	2,86
Levensstandaard	3,09	3,06	3,13	3,12	3,11	3,12	3,12
Sociale contacten huisgenoten	3,27	3,25	3,35	3,32	3,36	3,29	3,35
Sociale contacten vrienden	3,21	3,20	3,29	3,21	3,27	3,42	3,25
Vrijetijdsbesteding	3,09	3,08	3,14	3,04	3,10	3,08	3,11
Werk	3,16	3,11	3,16	3,17	3,21	3,25	3,23
Woning	3,35	3,34	3,34	3,37	3,41	3,38	3,38
Tevredenheidsindex	3,14	3,12	3,19	3,13	3,18	3,20	3,18

1.6 Evolutie van de tevredenheid over verschillende levensaspecten: gemiddelde waardes tussen 1 (helemaal niet tevreden) en 4 (zeer tevreden). Bron: SCV-survey.

VERTROUWEN IN INSTELLINGEN

ZEER VEEL + VEEL VERTROUWEN	1996	1997	1998	1999	2000	2002	2004	2005	2005-2004
Waalse politieke partijen	nb	3,1	4,2	5,7	6,2	6,9	4,3	5,9	+1,6
Vlaamse politieke partijen	10,2	9,6	13,5	12,0	15,2	14,5	11,9	15,0	+3,1
Belgisch parlement	nb	13,8	15,2	17,3	24,5	23,0	15,6	18,8	+3,2
Belgische regering	nb	11,4	14,0	16,2	25,1	22,2	14,7	19,2	+4,5
Europese commissie	nb	14,8	17,7	15,6	16,9	20,3	16,5	19,6	+3,1
Vlaamse pers	21,9	27,1	21,1	18,3	15,4	17,5	18,5	20,0	+1,5
Kerk	24,7	18,9	20,1	18,4	24,5	22,2	17,4	20,4	+3,0
Vlaams parlement	18,0	16,7	18,6	18,7	24,8	23,7	18,3	21,5	+3,2
Vlaamse regering	17,4	16,0	19,4	19,2	24,0	25,7	17,4	24,7	+7,3
Vakbonden	22,3	19,6	23,3	22,9	27,3	28,9	26,6	27,3	+0,7
Gerecht	19,7	11,9	13,6	15,8	20,1	22,4	20,7	28,2	+7,5
Patroons/werkgevers	27,5	27,3	34,0	31,6	38,7	35,6	36,5	30,6	-5,9
Vlaamse administratie	28,8	27,2	25,8	24,7	29,3	35,0	30,8	30,8	0,0
Koning	nb	42,0	42,7	43,9	51,1	39,6	34,0	33,8	-0,2
Politie/rijkswacht	49,5	29,7	27,7	35,1	43,6	46,9	45,9	42,4	-3,5
Gemeentelijke administratie	41,9	39,1	36,6	37,3	43,3	44,8	47,7	44,4	-3,3
Onderwijs	71,1	70,5	62,3	73,5	72,0	77,7	78,6	79,6	+1,0
Federale administratie	nb	nb	nb	nb	Nb	16,4	13,1	16,5	+3,4
Leger	nb	nb	nb	nb	Nb	32,0	24,6	22,3	-2,3

1.7 Evolutie van het vertrouwen in instellingen, in %. Bron: SCV-survey.

volgde een lichte kentering ten goede. Vooral de Vlaamse Regering en het gerecht (elk met +7%) slaagden in een remonte. De werkgevers verliezen dan weer terrein (-6%).
Meer dan een derde van de bevolking is er sterk tot zeer sterk van overtuigd dat wat de overheid doet ook juist is. Een kwart heeft daarover zijn twijfels terwijl een derde een tussenpositie inneemt. Ouderen en kortgeschoolden zijn het minst overtuigd.
Een groot deel van de bevolking voelt zich **politiek machteloos**. Dat geldt alweer vooral voor ouderen en kortgeschoolden.De grote politieke machteloosheid die velen ervaren, betekent niet dat men ontevreden is met de **werking van de democratie.**

Slechts een kleine minderheid is ontevreden tot zeer ontevreden. Velen hebben geen uitgesproken mening. Tevredenheid hangt nauw samen met de nabijheid van het bestuursniveau. De beste score is weggelegd voor de lokale besturen, de slechtste voor Europa. Deze trend wordt niet gevolgd door de universitair geschoolden. Zij geven relatief iets lagere tevredenheidscores aan het lokale en provinciale niveau en hogere aan het Vlaamse, Belgische en Europese niveau. Vergelijking in de tijd is niet zo eenvoudig omdat slechts drie meetmomenten voorkomen. Toch valt op dat de cijfers van 2005 merkelijk lager liggen dan deze in 2000 en 1998 toen het vertrouwen in de overheid minder groot was dan vandaag.

VERTROUWEN IN DE OVERHEID

	MAN	VROUW	2004	MAN	VROUW	2005
(heel) weinig	36,0	34,1	35,0	33,8	29,6	31,7
niet veel, niet weinig	42,8	45,5	44,2	45,2	51,2	48,3
(heel) veel	20,7	18,5	19,6	20,7	18,5	19,6
geen antwoord/niet over nagedacht	0,4	1,8	1,2	0,3	0,6	0,5

1.8 Globaal vertrouwen in de overheid in 2004 en 2005 naar geslacht, in %. Bron: SCV-survey.

UITSPRAKEN OVER POLITIEK

	MAN	VROUW	TOTAAL
Vertrouwen dat de mensen bij de overheid het juiste doen.	35,4	37,7	36,6
De meeste politici zitten enkel in de politiek uit eigenbelang.	46,4	45,9	46,1
Gaan stemmen heeft geen zin, de partijen doen toch wat ze willen.	44,9	44,1	44,5
Politieke partijen zijn enkel geïnteresseerd in uw stem en niet in uw mening.	53,0	54,4	53,7
De meeste politici beloven veel, maar doen niets.	55,3	54,9	55,1
Partijen beloven veel bij verkiezingen maar daar komt weinig van terecht.	68,3	68,8	68,5

1.9 Percentage van de bevolking dat het eens of helemaal eens is met de voorlegde uitspraken over de politiek. Bron: SCV-survey 2005.

POLITIEKE MACHTELOOSHEID

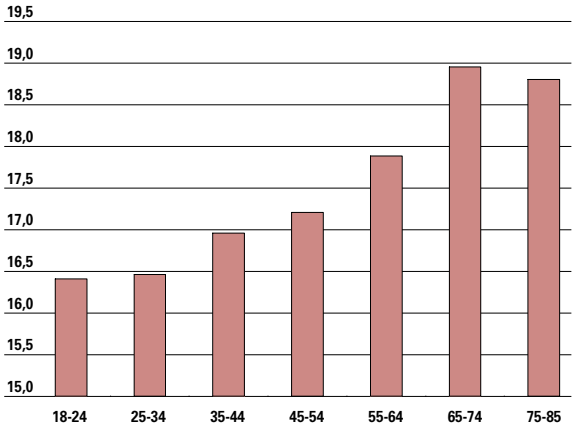

1.10 Politieke machteloosheid naar leeftijd. Schaal op basis van uitspraken uit figuur 9, op eerste item na. Gemiddelde scores (minimum 5, maximum 25). Bron: SCV-survey 2005.

TEVREDENHEID DEMOCRATIE

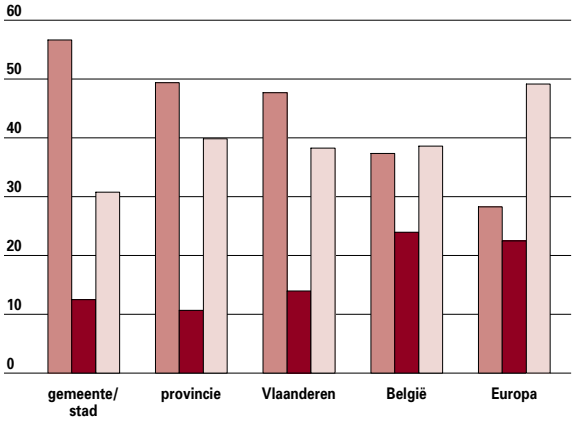

1.11 Tevredenheid met de werking van de democratie in de gemeente, provincie, Vlaanderen, België en Europa, in %. Bron: SCV-survey 2005.

(heel) tevreden
(heel) ontevreden
geen uitgesproken mening

EVOLUTIE TEVREDENHEID DEMOCRATIE

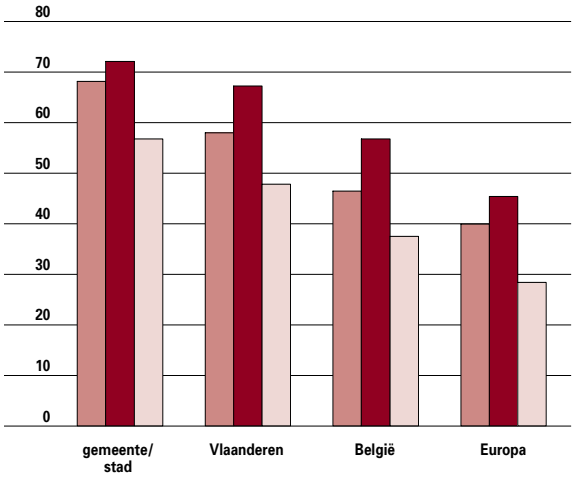

1.12 Evolutie van aantal (zeer) tevredenen met de werking van de democratie naar overheidsniveau, in %. Bron: SCV-survey.

1998
2000
2005

Internationale vergelijking 'burgerschap'

Vorig jaar kwamen in Vrind de Vlaamse resultaten aan bod van een internationaal onderzoek rond burgerschap en de rol van de overheid. Ondertussen werden deze resultaten verder geanalyseerd (cf. Vlaanderen gepeild !, 2005). Tien uitspraken over 'goed burgerschap' werden teruggebracht tot vier dimensies: plichten, actief politiek burgerschap, wereldburgerschap en verdraagzaamheid. Daarnaast werd ook een schaal geconstrueerd over de rol van de overheid op het vlak van mensenrechten.
De analyse gaf aan dat slechts een beperkt deel van de Vlamingen de vier dimensies van 'goed burgerschap' niet tot helemaal niet belangrijk vindt.
De overgrote meerderheid van de Vlamingen hecht heel veel belang aan de rol van de overheid om de rechten van mensen in een democratie te vrijwaren. Dat is een rol die duidelijk weggelegd wordt voor de overheid, en waartoe de Vlaming zich individueel veel minder geroepen voelt. De inzet van de burger

NALEVEN VAN PLICHTEN

	MINDER BELANGRIJK	GEMIDDELD	BELANGRIJK
Vlaanderen	19,8	31,6	48,6
Tsechië	17,0	26,4	56,6
Zweden	13,1	24,2	62,6
0ostenrijk	12,6	22,0	65,3
Noorwegen	12,6	25,8	61,6
Finland	12,2	21,9	65,9
Duitsland	11,3	24,3	64,4
Spanje	6,8	20,0	73,2
GB	4,7	13,0	82,4
Cyprus	3,1	22,4	74,5
Portugal	3,1	19,2	77,8

1.13 Mate waarin men het naleven van plichten belangrijk vindt, in %. Bron: ISSP2004.

- het actief politiek burgerschap - wordt als minder belangrijk ervaren. Maar niet alle Vlamingen denken daar hetzelfde over. Hoe sterker mensen in het maatschappelijk leven geïntegreerd zijn - via bijvoorbeeld het verenigingsleven - en hoe meer vertrouwen ze stellen in de overheid, hoe belangrijker ze een actief politiek burgerschap vinden. Kortgeschoolden hechten meer belang aan de rol van de overheid. Ze vinden de eigen inzet in de samenleving minder belangrijk.
Ook vrouwen hechten minder belang aan actief politiek burgerschap. Mannen vinden dan weer het naleven van plichten en het helpen van anderen minder belangrijk. Tot daar de Vlaamse cijfers.

ACTIEF POLITIEK BURGERSCHAP

	MINDER BELANGRIJK	GEMIDDELD	BELANGRIJK
Tsjechië	44,3	40,0	15,7
Finland	36,7	46,6	16,7
Vlaanderen	27,9	47,7	24,4
GB	26,8	43,9	29,3
Duitsland	25,6	44,4	30,0
Spanje	15,7	38,4	46,0
Cyprus	13,3	44,0	42,7
0ostenrijk	12,3	43,0	44,7
Zweden	10,3	43,9	45,7
Noorwegen	10,1	41,5	48,4
Portugal	6,4	34,3	59,3

1.14 Mate waarin men actief politiek burgerschap belangrijk vindt, in %. Bron: ISSP2004.

BELANG VAN VERDRAAGZAAMHEID

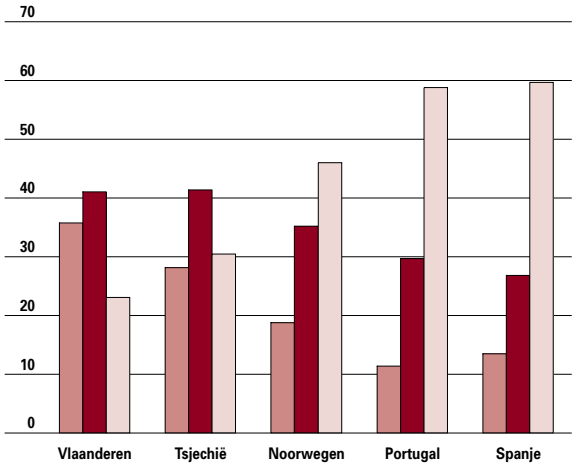

1.15 Belang van verdraagzaamheid, in %. Bron: ISSP2004.

minder belangrijk
gemiddeld
belangrijk

Zijn deze nu zo uitzonderlijk? Gezien het om een internationaal onderzoek gaat kunnen we nagaan of de Vlamingen een internationale trend volgen.

1. Het profiel van de 'goede burger'

Minder dan de helft van de Vlamingen vindt het naleven van plichten belangrijk. Dit is duidelijk minder dan bijvoorbeeld in Zuid-Europa (ruim 70%) en het Verenigd Koninkrijk (ruim 80%). Ook over actief **politiek burgerschap** (deelname verkiezingen, overheid in het oog houden, actief in politieke en sociale verenigingen) scoren Vlamingen beduidend lager dan heel wat andere Europeanen. Enkel de Tsjechen en de Finnen vinden dit blijkbaar nog minder belangrijk. Rond **wereldburgerschap** (inzet voor anderen zowel hier als in het buitenland) scoren de Vlamingen eerder gemiddeld. **Verdraagzaamheid** en tolerantie (tonen van respect voor anderen, meningen verdragen waarmee men het niet eens is) werd slechts in een beperkt aantal landen bevraagd. In de internationale klassering rond verdraagzaamheid bengelt Vlaanderen helemaal achterin.

2. Rol van de overheid

Wat is de rol is van de overheid in een democratische samenleving? Op basis van reacties op vijf uitspraken kan dit in beeld worden gebracht. Rekening houden met de mening van hun burgers, iedereen een gelijke behandeling geven en zorgen voor een goede levensstandaard vindt men de belangrijkste opdrachten voor een overheid. Het recht op burgerlijke ongehoorzaamheid scoort in het rijtje van uitspraken het laagste. Samen met

ROL VAN DE OVERHEID

	VLAANDEREN	TSJECHIË	DUITSLAND	SPANJE	PORTUGAL	OOSTENRIJK	NOORWEGEN	FINLAND	CYPRUS	ZWEDEN	GROOT-BRITTANNIË
Mogelijkheid burgerlijke ongehoorzaamheid	5,0	4,9	5,3	5,0	5,5	4,2	4,3	4,6	5,1	4,6	3,8
Mensen nemen deel aan publieke besluitvorming	5,8	5,7	6,3	6,3	6,4	6,0	6,0	5,7	6,1	5,9	6
Overheden restpecteren minderheden	5,9	5,5	6,2	6,5	6,5	6,0	6,1	6,0	6,2	6,3	5,8
Alle burgers goede levensstandaard	6,1	5,8	6,2	6,7	6,7	6,2	6,6	6,4	6,5	6,5	6,3
Overheden behandelen iedereen gelijk	6,3	5,9	6,5	6,7	6,6	6,4	6,5	6,5	6,4	6,8	6,2
Politici houden rekening met mening van burgers	6,4	5,8	6,5	6,6	6,6	6,4	6,5	6,3	6,2	6,6	6,4
Gemiddelde	5,9	5,6	6,2	6,3	6,4	5,9	6,0	5,9	6,1	6,1	5,7

1.16 Uitspraken over rol van de overheid. Gemiddelde scores op uitspraken. Van totaal niet belangrijk (1) tot zeer belangrijk (7). Bron: ISSP2004.

de Tsjechen en de Britten hechten de Vlamingen minder belang aan het respecteren van minderheden en het gelijk behandelen van iedereen. Tsjechen en Vlamingen, en ditmaal ook de Finnen vinden het deelnemen aan de politieke besluitvorming minder belangrijk. Vlamingen scoren eerder gemiddeld als het gaat over het rekening houden met de mening van de burgers. Op basis van de vijf uitspraken is duidelijk dat Vlaanderen samen met Tsjechië en Groot-Brittannië de rol van de overheid iets minder belangrijk inschat, zeker in vergelijking met de Zuid-Europese landen Portugal en Spanje.

PERCEPTIE ROL VAN DE OVERHEID

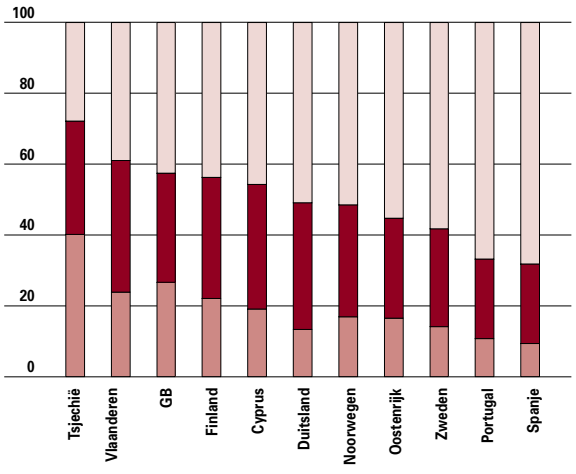

1.17 Belang dat aan de rol van de overheid wordt gehecht, in %. Schaal op basis van uitspraken uit figuur 16, op het eerste item na. Scores: minder belangrijk tot gematigd 5-28; belangrijk 29-32; zeer belangrijk 32-35. Bron: ISSP2004.

Maatschappelijke integratie en politieke betrokkenheid

In geen enkel land is meer dan vijf procent van de bevolking actief lid van een politieke partij. In de Scandinavische landen is de helft van de bevolking wel lid van een vakbond. Dit **lidmaatschap** impliceert echter geen betrokkenheid. **Vrijwilligersorganisaties** trekken het meeste leden in Finland en Noorwegen. In Scandinavië, Duitsland en Oostenrijk zijn opvallend veel bewoners lid van een kerkorganisatie, al ligt ook hier de betrokkenheid vrij laag. Lidmaatschap van een sportclub of sociaal-culturele

INTERESSE IN POLITIEK

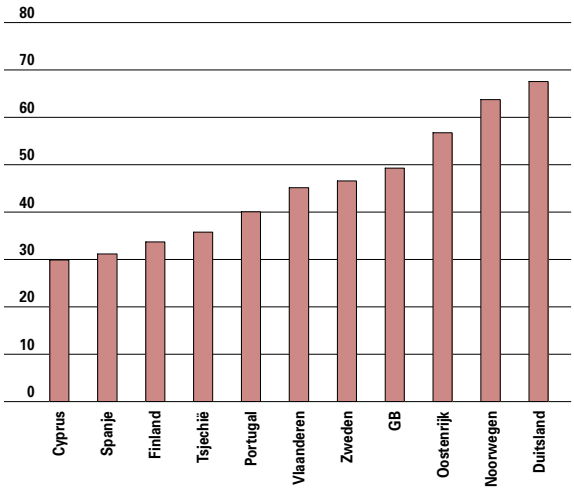

1.18 Mate waarin de bevolking sterk tot heel sterk in politiek geïnteresseerd is, in %. Bron: ISSP2004.

LIDMAATSCHAPPEN

	POLITIEK		VAKBOND		KERK		SPORT/CULTUREEL		VRIJWILLIGERS	
	LID	ACTIEF LID	LID	ACTIEF LID	LID	ACTIEF LID	LID	ACTIEF LID	LID	ACTIEF LID
Vlaanderen	10,3	2,5	37,7	5,8	20,7	7,5	43,4	35,1	14,8	9,2
Tsjechië	8,2	2,8	10,9	2,8	19,7	4,7	23,2	12,3	14,0	5,8
Duitsland	4,4	2,4	17,4	6,2	50,0	15,2	40,8	28,7	8,9	6,0
Spanje	5,9	2,9	13,9	6,8	16,2	8,9	24,2	14,6	13,9	8,6
Portugal	5,5	1,9	11,9	4,0	30,1	15,1	13,3	7,3	8,8	5,4
Oostenrijk	17,7	4,1	36,4	5,0	71,5	7,9	42,1	14,0	24,8	6,7
Noorwegen	16,8	2,6	51,1	12,2	56,3	9,4	42,8	26,8	36,3	19,4
Finland	8,5	1,5	53,1	5,5	64,3	6,6	38,4	21,9	26,7	11,5
Cyprus	15,9	4,6	27,6	10,0	1,8	0,8	14,8	9,1	7,0	4,8
Zweden	9,7	2,9	62,6	8,3	58,5	6,7	48,8	27,3	22,2	8,6
GB	10,2	1,5	21,6	4,9	33,9	16,0	28,9	22,8	16,3	11,6

1.19 Lidmaatschap van een politieke partij, een vakbond, een kerk of religieuze organisatie, een sport of sociaal-culturele organisatie, een vrijwilligersorganisatie, in %. Bron: ISSP2004.

vereniging komt minder voor in Zuid-Europese landen. In Cyprus en Portugal daalt dit zelfs tot onder de tien procent. Vlaanderen scoort in deze klassering behoorlijk hoog .
Minder dan de helft van de Vlamingen beweert geïnteresseerd te zijn in politiek. Dit is een gemiddelde score. Cyprus en Spanje tellen het minst politiek geïnteresseerden, Noorwegen en Duitsland het meest.

Politiek handelen

Petities tekenen: de Vlamingen zijn er goed in. Enkel de Zweden en de Britten beweren ooit meer petities te hebben ondertekend dan de Vlamingen. Een meerderheid van de Oostenrijkers heeft wel eens producten geboycot uit politieke, ethische of milieu-overwegingen. Spanjaarden en Tsjechen hebben dan weer meer aan demonstraties deelgenomen.
De Vlamingen en de Britten scoren het laagste als het over het bijwonen van een politieke meeting of vergadering gaat. Dit betekent echter niet dat ze minder contact opnemen met een politicus.
Geld schenken of inzamelen voor een sociale of politieke activiteit is in Vlaanderen minder populair dan in heel wat andere landen. Internetfora voor politieke discussie zijn nog niet populair.
De Oostenrijkers halen de hoogste score op de globale index voor **politiek handelen**, gevolgd door de Zweden, de Duitsers en de Noren. De Tsjechen, de Portugezen en de Vlamingen hebben blijkbaar het minste politieke handelingen gesteld.

POLITIEK HANDELEN

OOIT GEDAAN	VL	TSJ	D	S	P	O	N	F	C	Z	GB
Petitie ondertekend	66,4	33,6	54	45,1	26,2	68,3	63,9	45,3	11,4	74,6	73,1
Producten geboycot	20,4	14,9	36,6	21,6	17,7	54,3	34,6	42,6	10,9	50,1	38,5
Gedemonstreerd	27,2	21,5	30,9	54,2	22,8	21,6	24,5	13,1	60,9	26,3	13,5
Politieke meeting bijgewoond	15,6	20,9	34,7	29,7	18,4	35,4	39,5	27,6	41,1	27,4	14,3
Een politicus gecontacteerd	16,7	9,6	19,5	13,9	7,7	34,4	22,9	22,9	7,1	18,3	23,4
Gestort in een fonds	28,4	21,9	66,2	24,8	54,1	75,2	53,4	38	53,5	41,4	30,4
De media gecontacteerd	8,6	5,5	12,8	8,0	5,2	18,5	17	19,1	5,1	11,6	10,0
Aan een internetforum deel-genomen	4,6	4,3	3,2	4,6	6,9	5,1	4,6	4,7	3,2	4,7	3,4

1.20 (VL= Vlaanderen, TSJ= Tsjechië, D= Duitsland, S= Spanje, P= Portugal, O= Oostenrijk, N= Nederland, F= Frankrijk, C= Cyprus , Z= Zwitserland, GB= Groot Brittannië). Mate waarin de bevolking ooit een van de politieke handelingen heeft gesteld, in %. Bron: ISSP2004.

INDEX POLITIEK HANDELEN

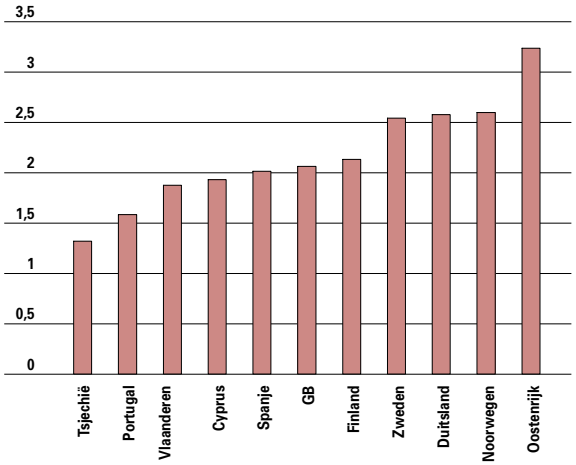

1.21 Score per land op de acht politieke handelingen. Minimum 0 tot maximum 8. Bron: ISSP2004.

VERTROUWEN IN OVERHEIDSPERSONEEL

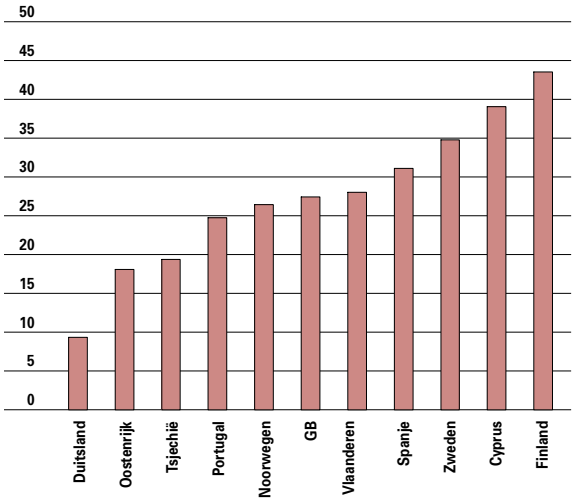

1.23 Percentage dat het eens of helemaal eens is met de stelling dat overheidspersoneel te vertrouwen is. Bron: ISSP2004.

Vertrouwen

1. Vertrouwen in de medemens

Vertrouwen in de medemens is een belangrijke bron van sociaal kapitaal. Vorig jaar kwamen er onthutsende reacties na de publicatie van Vrind waarin te lezen stond dat amper een derde van de bevolking een fundamenteel vertrouwen heeft in zijn medemens. Een grote meerderheid is van oordeel dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn. Deze visie wordt niet gedeeld door heel wat andere Europeanen. Zo valt op dat in Zweden, Cyprus en Noorwegen een meerderheid van de bevolking wel degelijk een fundamenteel vertrouwen in zijn medemens stelt. Enkel de Portugezen delen de eerder wantrouwige houding van de Vlamingen.

VERTROUWEN IN DE MEDEMENS

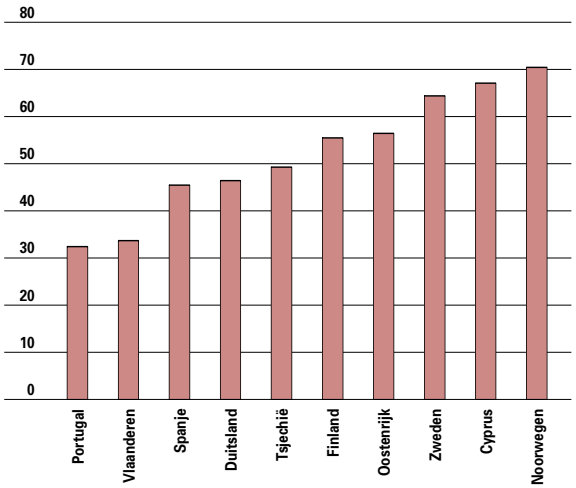

1.22 Percentage van de bevolking dat zegt veel tot zeer veel vertrouwen te hebben in de medemens. Bron: ISSP2004.

2. Vertrouwen in ambtenaren en politici

Overheidspersoneel is niet te vertrouwen volgens de meerderheid van de bevolking in alle onderzochte landen. In Midden-Europa ligt het vertrouwen nog merkelijk lager dan in de Scandinavische landen. Vlamingen nemen een middenpositie in.

CORRUPTIE AMBTENAREN

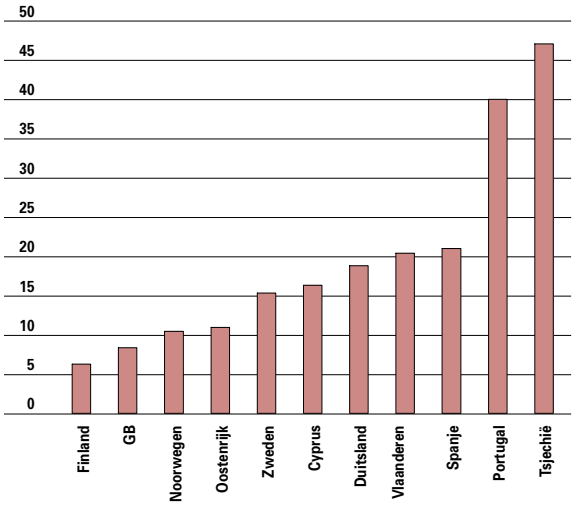

1.24 Percentage van de bevolking dat van oordeel is dat veel tot bijna iedere ambtenaar bij corruptie betrokken is. Bron: ISSP2004.

EIGENBELANG POLITICI

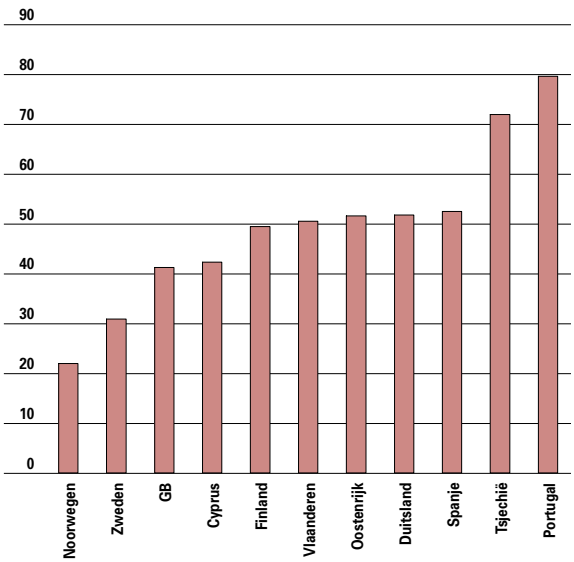

1.25 Percentage van de bevolking dat het eens of helemaal eens is met de uitspraak dat politici enkel uit zijn op hun eigenbelang. Bron: ISSP2004.

Het vertrouwen mag dan al niet groot zijn, beweren dat ambtenaren corrupt zijn is voor de meerderheid van de ondervraagden een stap te ver.
Opvallend kritisch zijn hier de Portugezen en de Tsjechen. De Tsjechen en Portugezen beweren ook in veel sterkere mate dat politici enkel uit zijn op hun eigenbelang. De Scandinaven zijn het daar veel minder mee eens. Vlamingen nemen hier opnieuw een middenpositie in.

WERKING DEMOCRATIE

LAND	VANDAAG	10 JAAR TERUG	BINNEN 10 JAAR
Cyprus	7,3	6,2	8,2
Oostenrijk	7,1	7,6	6,5
Finland	6,7	6,3	6,3
Noorwegen	6,7	7,0	6,1
Zweden	6,4	7,0	5,7
Spanje	6,1	5,5	6,6
GB	6,1	6,2	5,6
Portugal	5,7	6,0	6,1
Duitsland	5,6	6,5	5,0
Tsjechië	5,4	4,7	5,8
Vlaanderen	5,4	5,5	5,0

1.26 Tevredenheid over de werking van de democratie in eigen land. Gemiddelde score (minimum 0 en maximum 10). Bron: ISSP2004.

3. Tevredenheid over werking democratie

Als het over vertrouwen in ambtenaren en politici gaat, nemen de Vlamingen een tussenpositie in. Dit is niet het geval bij hun tevredenheid over de **werking van de democratie**. Vlamingen behoren bij de minst tevredenen, zowel voor het verleden, het heden als in de toekomst. De Duitsers en de Zweden vinden dat ze er het jongste decennium het meest op achteruit zijn gegaan. Ze verwachten trouwens dat het in de toekomst enkel somberder zal worden. De Cyprioten, Tsjechen en Spanjaarden zijn dan weer de grootste optimisten.

1.2 Macro-economische context

hoofdstuk 1

De rangschikking van de Europese NUTS-II regio's laat toe een aantal klassieke indicatoren zoals BBP en werkloosheid van de Vlaamse provincies in een ruimer kader te plaatsen. De hoge arbeidsproductiviteit blijkt onze belangrijkste troef. De productiefactoren efficiënter inzetten is een prima recept om de economie aan te zwengelen. Maar efficiëntie heeft ook haar limieten.

Innovatie is in westerse economieën dan ook de motor van de groei. Een innovatiegedreven economie scoort sterk in technologie, talent, creativiteit en attractiviteit. Alweer bekeken vanuit Europees perspectief blinken de Vlaamse provincies vooral uit in een hoge scholingsgraad.

Al de facetten van de innovatiegedreven economie worden in dit hoofdstuk gesynthetiseerd in één index. De Vlaamse provincies bereiken daarop behoorlijke scores. Toch is dit geen verworvenheid voor de verdere toekomst. Een aantal hoofdstedelijke gebieden uit de nieuwe EU-lidstaten zijn reeds uitgegroeid tot performante regio's met een relatief hoog BBP en maken vorderingen op het vlak van de innovatiegedreven economie.

Integratie wereldeconomie

De **informatie- en communicatietechnologieën** (ICT) hebben het uitwisselen van informatie sneller en goedkoper gemaakt. Immateriële diensten en kennis worden toegankelijker voor bredere lagen van de bevolking, waar ook ter wereld. Tegelijk staan bedrijven uit diverse wereldregio's meer met elkaar in concurrentie. Kortom, de wereldeconomie ondergaat door de opkomst van ICT een verdere integratie.

Een economie moet zich vernieuwen en steeds alert zijn voor nieuwe ontwikkelingen. Dat inzicht is niet nieuw. Reeds tientallen jaren geleden onderstreepten economisten het belang van **creatieve destructie**: de marktomstandigheden evolueren snel, sommige bedrijven of sectoren zijn gedoemd om te verdwijnen, maar dat schept meteen ook de voedingsbodem voor nieuwe ondernemers die de gewijzigde concurrentie beter aankunnen. Verder bleek dat de westerse economieën in de 20ste eeuw het grootste deel van hun economische ontwikkeling te danken hadden aan de technologische vooruitgang. Door dit alles werden de productiefactoren arbeid en kapitaal steeds efficiënter ingezet. De gecreëerde welvaart leverde de middelen op om de onderzoeksinspanningen verder te zetten en zo te zorgen voor steeds betere productiemethodes. Uiteraard is dit proces nog steeds aan de gang. Toch zijn er veranderingen opgetreden. De aanpassing aan de marktomstandigheden en de inzet van nieuwe technologieën verlopen vandaag sneller door het gebruik van ICT.

Nationale en regionale overheden kunnen een ondersteunende rol vervullen. Zij moeten de optimale voorwaarden scheppen om via economische groei in de levensstandaard te voorzien. Dit stelt zich des te scherper met de vergrijzing die tijdens de komende decennia zal intreden, hier en in andere westerse landen. De bevoegdheden en de beleidsinstrumenten die een regio ter beschikking heeft zijn echter verschillend van land tot land.

Landen en regio's die zich voorbereiden om de uitdagingen van de globalisering en de kenniseconomie aan te kunnen, stellen alles in het werk om onderzoek en technologische innovatie extra kansen te geven. Met de wetenschap dat die factoren een beslissende rol hebben in de economische ontwikkeling, gaat de aandacht nu sterk naar hoe ze kunnen beïnvloeden worden. Het belang van het **menselijk kapitaal** staat daarom meer en meer centraal. Dit begrip kan op meerdere wijzen omschreven worden. Uiteraard is het opleidingsniveau van de bevolking een belangrijk element. Een goede scholing is niet alleen rechtstreeks van belang voor de jobkennis maar levert ook een brede vorming op, die toelaat veranderingsprocessen aan te kunnen. Ook de mogelijkheid en de bereidheid om zich bij te scholen zijn essentieel omdat de vereiste bekwaamheden steeds evolueren. Tevens groeide het inzicht dat het imago van regio's een belangrijke troef kan uitmaken. Een regio die bekendstaat als een centrum van kennis, cultuur en ontspanning, die openstaat voor nieuwe ideeën en diversiteit aanvaardt, werkt als een magneet op mensen die over talenten en ideeën beschikken. Bedrijven vestigen zich ook graag in centra die goed begiftigd zijn met menselijk kapitaal. Recent neemt men ook het woord 'creativiteit' in de mond: naast de belangrijke technologische innovatie zijn er ook vernieuwingen op het vlak van design, organisatievormen, het ontstaan van nieuwe bedrijfstakken en dergelijke. Niet elke vorm van creativiteit levert een economische bijdrage, maar het is van belang om dit creatief proces aan de gang te houden. Het is de voedingsbodem voor nieuwe uitvindingen. Op dat moment treedt een andere belangrijke voorwaarde op de voorgrond: **ondernemerschap**. Om toegevoegde waarde te creëren, moet men het product immers eerst verkocht krijgen. Dat hoeft niet steeds te gebeuren door nieuw opgerichte bedrijven. De doorgroei van bestaande ondernemingen die zich aanpassen aan nieuwe marktontwikkelingen is minstens even belangrijk voor de economische groei.

Factorgedreven economie

In de theorie van de 'factorgedreven economie' spelen factoren zoals BBP, arbeidsproductiviteit en werkloosheid een belangrijke rol. Zij kunnen dan ook gebruikt worden als indicatoren die een beeld schetsen van onze economische gezondheid. Een vergelijking tussen 244 Europese regio's laat toe de prestaties van de Vlaamse provincies in een ruimer kader te toetsen.

Het hoogste **BBP per hoofd** vindt men in Inner London, het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en het Groothertogdom Luxemburg. Deze top drie heeft vanzelfsprekend die positie te danken aan de aanwezigheid van een hoofdstad en de daarbij horende diplomatieke en zakelijke kringen.
De vijf Vlaamse provincies vinden we nogal verspreid terug: Antwerpen staat op de 22ste plaats op 244 regio's. Vlaams-Brabant doet het met een

BBP PER HOOFD

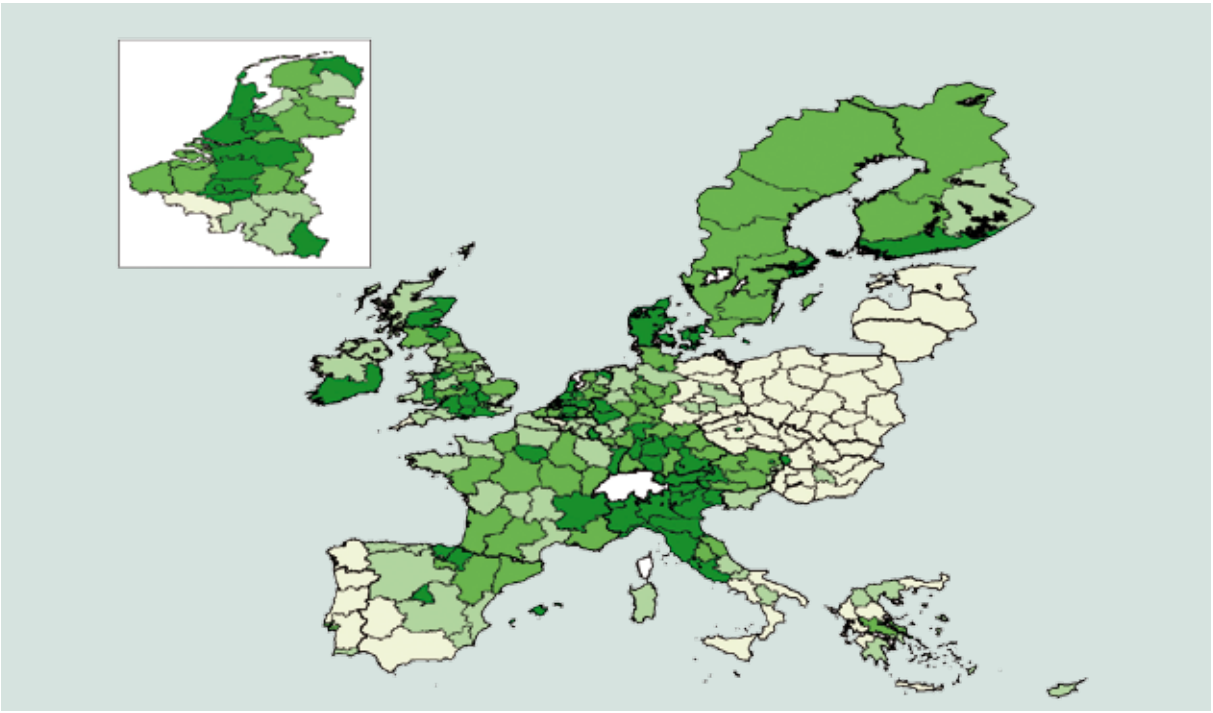

1.27 De plaats van de Europese NUTS-II regio's in de kwartielverdeling, BBP per hoofd, in 2002.
Bron: Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

1° kwartiel: 23.902 - 66.761 (61)
2° kwartiel: 20.604 - 23.902 (61)
3° kwartiel: 15.919 - 20.604 (61)
4° kwartiel: 6.764 - 15.919 (61)

45ste plaats ook behoorlijk.
Het wekt geen verbazing dat gebieden uit de vroegere EU15 doorgaans in de betere helft van de rangschikking vertoeven, behoudens enkele Zuid-Europese regio's. Het welvaartspeil in de nieuwe EU-landen ligt lager. Toch zijn er een paar uitzonderingen: Praag kan zich op de 14de plaats nestelen. Bratislava doet het met een 46ste plaats, net na Vlaams-Brabant, ook behoorlijk. Deze groeipolen uit de nieuwe EU10 zijn een illustratie dat de economische ontwikkeling in deze landen kansen krijgt.

Drie factoren bepalen de omvang van het BBP per hoofd: de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de bevolking van 15 tot 64 jaar.
Vlaanderen kan rekenen op een hoge **arbeidsproductiviteit**: de hoge scholingsgraad van de werknemers, kapitaalsinvesteringen die zorgen voor een grotere output per werknemer, en de historische inplanting van buitenlandse vestigingen met een hoge technologie- en kapitaalsintensiteit liggen aan de basis daarvan. Op een rangschikking van 244 Europese regio's in 2001 vinden we de best scorende Vlaamse provincie, Antwerpen, terug op een 10de plaats. Vlaams-Brabant situeert zich in dezelfde buurt (12de). Limburg is als laatste Vlaamse provincie toch nog goed voor een 58ste plaats in de Europese lijst. De grootste arbeidsproductiviteit wordt bereikt in Groningen. Parijs en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn twee en drie. Ook Waals-Brabant profileert zich sterk met een 9de plaats. Opvallend is de aanwezigheid van een aantal Nederlandse en Italiaanse regio's in het koppeloton. De arbeidsproductiviteit is minder hoog in de gebieden van de nieuwe EU-lidstaten. De best scorende regio, Praag, vinden we terug op een 114de plaats.
De **werkgelegenheidsgraad** in Vlaanderen vertelt een heel ander verhaal. De vrij dure loonkost noopte bedrijven ertoe te investeren in arbeidsbesparende productiewijzen. Om de Vlaamse cijfers juist te interpreteren, moet men ook de aanzuigkracht van Brussel in rekening brengen: heel wat pendelaars trekken dagelijks vanuit Vlaanderen naar Brussel en dragen dus bij tot het relatief hoge Brusselse BBP. Het gevolg is dat de Vlaamse provincies niet schitterend uit een Europese vergelijking komen. West-Vlaanderen neemt met een 124ste plaats de kop in 2003. Antwerpen, Vlaams-Brabant en

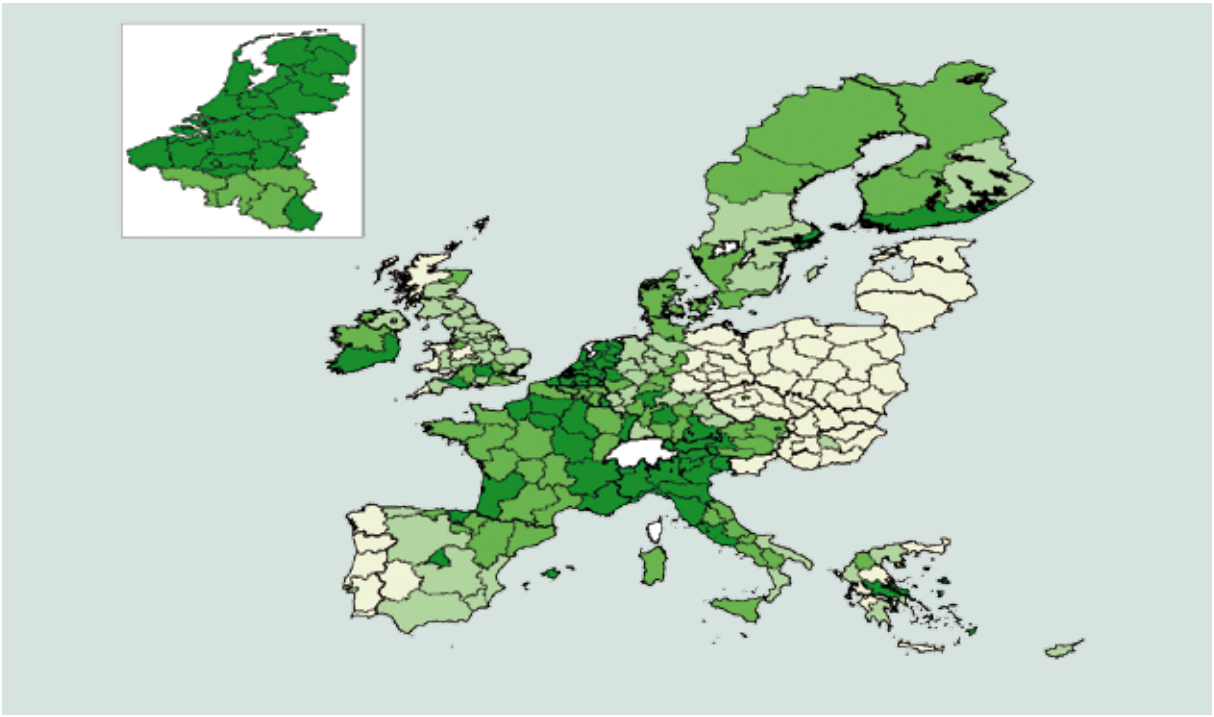

1.28 De plaats van de Europese NUTS-II regio's in de kwartielverdeling, arbeidsproductiviteit, in 2001.
Bron: Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

1° kwartiel: 52.551 - 83.207 (61)
2° kwartiel: 46.440 - 52.551 (61)
3° kwartiel: 39.039 - 46.440 (61)
4° kwartiel: 15.564 - 39.039 (61)

Oost-Vlaanderen situeren zich eveneens in het derde kwartiel. Limburg moeten we zelfs gaan zoeken in het laatste kwart van regio's met de laagste werkgelegenheidsgraad. Er zijn slechts drie Europese regio's met een werkgelegenheidsgraad groter dan 100%: Inner London, North Eastern Scotland en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De Zuid-Italiaanse, Poolse, maar ook Waalse regio's hebben de zwakste werkverschaffende rol.
De Vlaamse provincies zijn ook geen uitblinker in het aandeel van de bevolking van 15 à 64 jaar. Enkel Limburg (68%) doet het nog vrij behoorlijk met een 49ste positie in 2003. De andere provincies scoren veel minder goed. Opvallend is de sterke positie die de regio's uit de nieuwe EU-lidstaten innemen. De laagste percentages zijn te vinden in een aantal Franse en Britse regio's.

Een hoge loonkost hoeft niet per definitie de concurrentiekracht aan te tasten. Als de productiviteit hoog genoeg ligt, compenseert de grote output per werknemer de hogere loonkost. Cruciaal is dan ook de **loonkost per eenheid product**. Die is afhankelijk van de loonniveaus in een land, de sectorsamenstelling en de gemiddelde anciënniteit van de werknemers.
Een lage waarde levert concurrentievoordelen op. De Griekse en in mindere mate een aantal Italiaanse regio's tonen zich het competitiefst in 2002. West-Vlaanderen heeft de laagste loonkost per eenheid product, Vlaams-Brabant de hoogste. Samen met drie andere Vlaamse provincies bevindt het zich in het derde kwartiel. In een aantal Britse, Duitse en Zweedse regio's blijkt de factor arbeid het zwaarst door te wegen.
Het **gemiddeld aantal uren in een normale werkweek** is een andere belangrijke concurrentieparameter. De gemiddelde werkweek in ons gewest duurt het langst in West-Vlaanderen (38,6 uren in 2004). Het bevindt zich samen met Vlaams-Brabant en Oost-Vlaanderen in het tweede kwartiel in een reeks van hoog naar laag. De werkweek is korter in Antwerpen (36,1 uren) en vooral in Limburg (35,5 uren). Beide provincies vinden we terug in het laatste kwartiel. De langste werkweken zijn te vinden in de Griekse, Tsjechische en Poolse regio's, de kortste in de Nederlandse en Duitse regio's.
Het verhogen van de werkzaamheid van de burgers is een belangrijke Lissabondoelstelling voor de landen van de EU. De Vlaamse provincies bevinden

zich in de middenmoot van Europese regio's in 2004. Vlaams-Brabant heeft de hoogste werkzaamheidsgraad (67%), maar staat 82ste in de lijst van 244 Europese regio's. Limburg scoort met 61% het zwakst binnen Vlaanderen en is goed voor een 170ste positie. De Britse, Deense en Nederlandse gebieden hebben een hoge werkzaamheidsgraad, vooral omdat deeltijdarbeid in deze gebieden zeer wijdverbreid is.
Op de Top van Lissabon werd een **werkzaamheidsgraad** van minstens 70% als initiële doelstelling geponeerd. Van de 244 Europese regio's halen er 54 dit percentage. In Zuid-Italië en Polen is nog veel werk aan de winkel. Ook Wallonië zet een zwakke prestatie neer.
Ten slotte is ook de **werkloosheid** een kernindicator voor de sociaal-economische prestatie van landen of regio's. Werk biedt aan de burgers niet alleen een inkomen waarmee zij kunnen consumeren, het draagt ook bij tot de waardigheid en inschakeling in het maatschappelijk leven. Vlaanderen doet het vrij goed in 2004. Twee Vlaamse provincies, West-Vlaanderen (4,5%) en Vlaams-Brabant (5,0%), zitten in het eerste kwartiel van de regio's met de laagste werkloosheid. Oost-Vlaanderen (5,2%), Antwerpen (6,0%) en Limburg (6,5%) horen in het tweede kwartiel thuis. De top drie met de laagste werkloosheidsgraad bestaat uit de Britse regio's Dorset and Somserset (2,4%), North Yorkshire (2,6%) en het Italiaanse Bolzano (2,7%). Vele Britse, Nederlandse en Noord-Italiaanse gebieden noteren een lage werkloosheidsgraad. Slechts enkele regio's uit de nieuwe EU-lidstaten zetten een behoorlijke prestatie neer, met als topper Praag (25ste, 3,9%). De Poolse, Slowaakse en voormalige Oost-Duitse regio's kampen met een ernstig werkloosheidsprobleem. Ook in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en een paar Waalse provincies is de werkloosheidsgraad relatief hoog.

Innovatiegedreven economie

De innovatiegedreven economie laat zich niet makkelijk in indicatoren gieten. Toch zijn er elementen te vinden die een rol spelen: hooggeschoolden, bijscholing en patenten bijvoorbeeld.

Een eerste indicator is het aandeel van de **hooggeschoolden in de economisch actieve bevolking**. De Vlaamse en Belgische regio's in het algemeen zetten hier in 2004 een uitstekende score neer: de top drie bestaat uit Waals-Brabant (49%), Inner London (47%) en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (47%). Zomaar even vier van de vijf Vlaamse provincies bevinden zich in de top dertig. Enkel West-Vlaanderen doet het met een 74ste plaats iets minder goed. Het beeld van de hoogopgeleide Vlaming blijkt dus te kloppen. De regio's uit de nieuwe EU-lidstaten presteren hier niet zo sterk: enkel Estland, de regio Budapest, de Tsjechische en Slowaakse hoofdsteden en Litouwen bevinden zich in de betere helft. Opvallend is verder de zwakke positie van enkele Italiaanse gebieden.

Daarnaast geeft het aandeel van de 25- tot 64-jarigen dat deelneemt aan training of vorming een beeld van de inspanningen die werknemers zich getroosten om bij te blijven in nieuwe werkmethodes. De Vlaamse provincies doen het hier minder goed in 2004: ze zijn allemaal terug te vinden in het tweede kwartiel, met Vlaams-Brabant op kop (64ste plaats). Scandinavië, maar ook het Verenigd Koninkrijk en Nederland schenken meer aandacht aan het **levenslang leren**. De Zweedse regio's scoren ruim twee keer beter dan de best presterende Vlaamse provincie. De Griekse regio's doen het ondermaats.

Spitstechnologie ontstaat niet zomaar. Doorgedreven investeringen in onderzoek zijn hiervoor een must. Het aandeel van de **tewerkstelling in de hoogtechnologische industrie** is dan ook een goede indicator. Vlaanderen behoort hier niet tot de top: enkel Vlaams-Brabant (1,6%) weet zich bij het kwart van de beste regio's te positioneren in 2004. De overige provincies komen in het tweede kwartiel voor. Merkwaardig is dat de top drie aangevoerd wordt door gebieden uit de nieuwe EU-lidstaten, met name twee Hongaarse regio's en Malta. Hongarije en in mindere mate Tsjechië doen het hier uitstekend. In vele Griekse en Poolse delen, maar ook in Wallonië blijft de hoogtechnologische industrie ondermaats.

In dezelfde lijn kan de **tewerkstelling in de kennisintensieve dienstensectoren** (met onder meer bank- en verzekeringsdiensten) de innovatie ondersteunen. Vlaanderen heeft hier meer troeven in 2004: Vlaams-Brabant (20%), Antwerpen (15%) en Oost-Vlaanderen (14%) maken deel uit van het eerste kwartiel. Vooraan bevinden zich hoofdstedelijke gebieden, centra bij uitstek voor de vestiging van kennisintensieve diensten. Zo staat het Brussels Hoofdstedelijk Gewest op een 4de plaats. Het verklaart ook waarom de twee perifere Vlaamse provincies, Limburg en West-Vlaanderen hierin minder goede scores neerzetten. De Zuid-Europese

CREATIEVE BEROEPEN

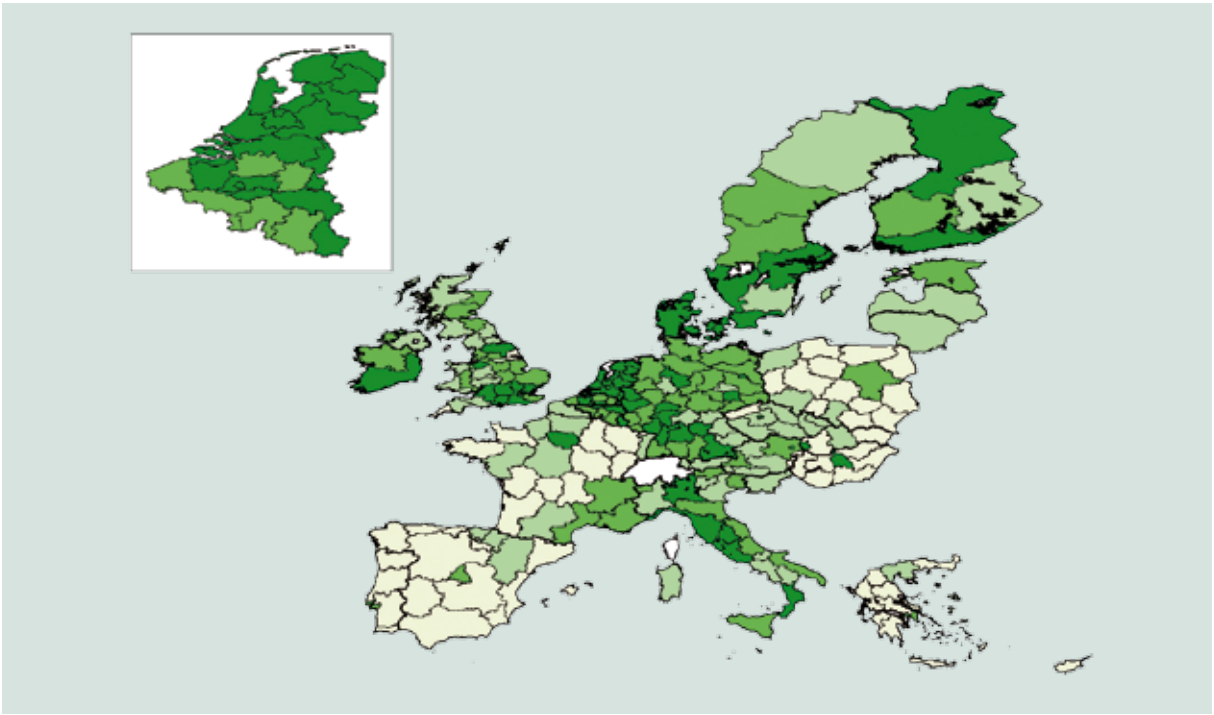

1.29 De plaats van de Europese NUTS-II regio's in de kwartielverdeling, aandeel van de creatieve beroepen, in 2004.
Bron: Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

1° kwartiel: 41,0 - 57,7 (61)
2° kwartiel: 37,0 - 41,0 (61)
3° kwartiel: 32,3 - 37,0 (61)
4° kwartiel: 19,2 - 32,3 (61)

regio's en de nieuwe EU-lidstaten doen het minder goed, behoudens hun hoofdstedelijke gebieden. **Patenten** zijn een indicatie van de onderzoeksinspanningen van bedrijven en instellingen. Toch moet men oppassen met deze cijfers: niet elke innovatieve inspanning leidt tot een patent. Voor het aantal patenten per miljoen inwoners veroverden Antwerpen (211) en Vlaams-Brabant (206) zich in 2002 een plaats in het eerste kwartiel. Geen enkele Vlaamse provincie zit in de onderste helft van de rangschikking. Waals–Brabant is met een 20ste plaats (327) de beste Belgische regio. Het Nederlandse Noord-Brabant, Stuttgart en Oberbayern zijn duidelijk topregio's. Geen enkel gebied uit de nieuwe EU-lidstaten is voor deze indicator een uitblinker.

Researchers, lesgevers in research, designers en kunstenaars maken de creatieve kern uit van de beroepsbevolking. Daarnaast zijn er beroepen die een hoge scholingsgraad of denkwerk vereisten, zoals zakenlui, artsen, beroepen uit de zakelijke diensten of met gesofisticeerde verkoopstechnieken. Deze bonte verzameling vormt de categorie **creatieve beroepen**.

Vlaams-Brabant haalt met 51% een een 11de plaats in 2004. Ook Oost-Vlaanderen (36ste) zet een flinke prestatie neer. Waals-Brabant en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest steken daar bovenuit met respectievelijk een 2de en 7de plaats.
De resterende Vlaamse provincies zitten in het tweede kwartiel. De hoofdstedelijke gebieden van Tsjechië, Slowakije en Hongarije laten zich niet onbetuigd op creatief vlak. De Portugese en Griekse regio's doen het daarentegen niet zo schitterend.

Ook de attractiviteit van een regio is moeilijk in cijfers uit te drukken. Bovendien: wat voor de ene een aantrekkelijke plaats is, hoeft dat niet te zijn voor de andere. Hoe dan ook, een plaats waar veel mensen wonen is wellicht een plek die aantrekkelijk genoemd mag worden. Veelal zijn dit de economische en politieke beslissingscentra, met ruimte voor cultuur en artistieke vrijheid. Een maat daarvoor is het aandeel van de huishoudens dat in gebieden woont met een bevolkingsdichtheid van 500 of meer inwoners per km². Anno 2004 vinden we twee Vlaamse provincies terug in het eerste kwartiel (Antwerpen en Oost-Vlaanderen). Vlaams-Brabant en West-Vlaanderen doen het niet zoveel slechter. Enkel Limburg

INDEX INNOVATIEGEDREVEN ECONOMIE

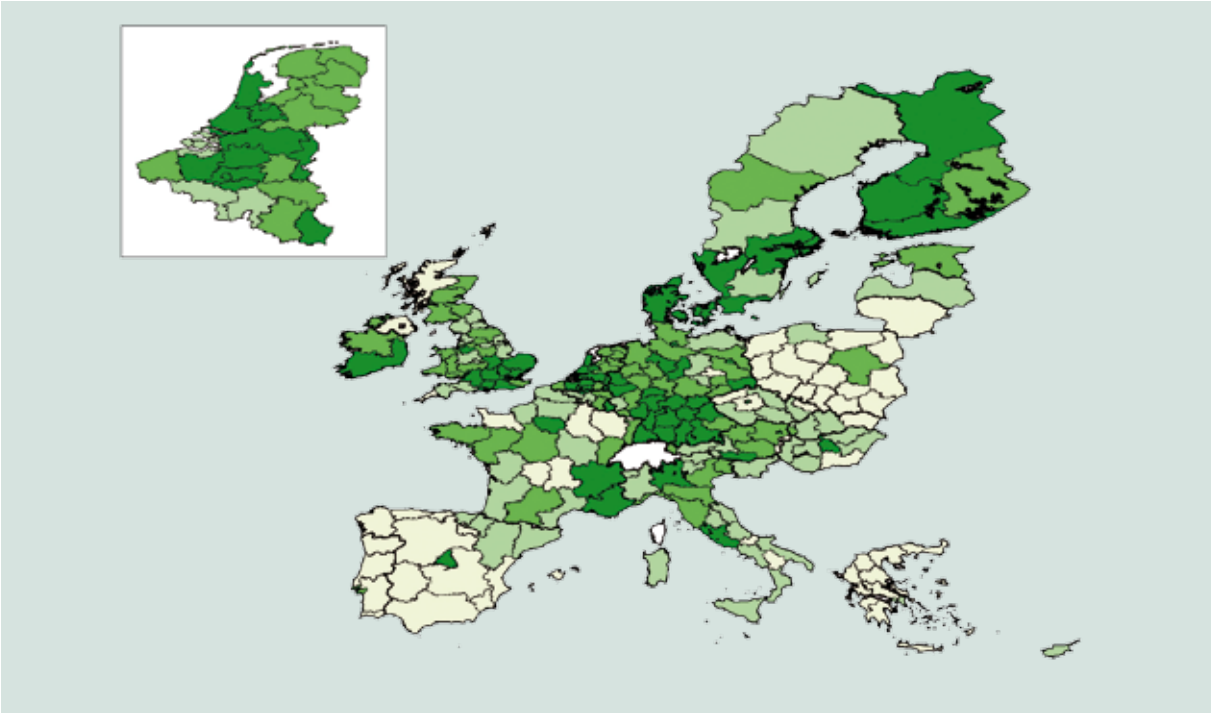

1.30 De plaats van de Europese NUTS-II regio's in de kwartielverdeling, index van de innovatiegedreven economie, in 2004.
Bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering.

vinden we verder in de lijst terug. Brussel haalt niets minder dan de eerste plaats op de lijst, gevolgd door Praag, Berlijn, Bremen, Hamburg en Wenen. De Scandinavische en Poolse regio's zijn dunner bevolkt.

Index innovatiegedreven economie

De indicatoren die hiervoor aan bod kwamen, geven elk een partieel beeld van de mate waarin de economie zich op innovatie richt. Al deze indicatoren samen kunnen in een **'index van de innovatiegedreven economie'** gegoten worden. Deze toont een meer algemeen beeld.

Vlaanderen scoort vrij behoorlijk op deze nieuwe index. De 14de plaats gaat naar Vlaams-Brabant. Verder veroveren ook Antwerpen (52ste) en Oost-Vlaanderen (59ste) zich een plek in het eerste kwartiel van de Europese regio's. Limburg (80ste) en West-Vlaanderen (91ste) staan lager gerangschikt. De hoge scholingsgraad is de belangrijkste troef voor Vlaanderen. De tewerkstellingsgraad in kennisintensieve sectoren en het aantal patenten zijn voor een aantal provincies ook belangrijk. Ten slotte is Vlaanderen een dichtbevolkte regio met vele cultuurhistorische en ontspanningsmogelijkheden. De hoge geproduceerde welvaart gaat er hand in hand met een hoge arbeidsproductiviteit.

De top drie bestaat uit het Britse Berkshire, Buckinghamshire and Oxfordshire, de Parijse regio en Darmstadt in Duitsland. Opvallend is de goede score van vele Duitse regio's.
Zowel Ierland als Finland worden wel eens als voorbeeld aangeduid van economieën die zich op een succesvolle wijze wisten te transformeren en te groeien. Toch komt het Ierse Southern and Eastern niet verder dan de 30ste plaats. Het Finse Etelä-Suomi en Pohjois-Suomi doen het beter met respectievelijk een 4de en 16de plaats. Finland oriënteerde zich meer op de ontwikkeling van nieuwe technologieën (bijvoorbeeld mobiele telefonie). Het aantal patenten en de scholingsgraad liggen in beide Finse regio's hoger. Er gaat veel aandacht naar het levenslang leren. Ierland heeft dan weer een vrij hoge tewerkstelling in hoogtechnologische sectoren, doch het aantal patenten ligt er lager. Een belangrijk Iers concurrentievoordeel is echter de lage loonkost en als gevolg daarvan een

hoge arbeidsproductiviteit.
In rapporten over het Vlaamse concurrentievermogen worden klassiek vier regio's als benchmark naar voren geschoven. Hiervan neemt Baden-Württemberg met zijn deelregio's een toppositie in: Stuttgart (7de), Karlsruhe (8ste), Freiburg (10de) en Tübingen (12de) danken hun goede scores aan hun hoogtechnologische industrie. Parallel daarmee worden in deze Duitse gebieden ook veel patenten aangevraagd. Het aandeel hooggeschoolden of creatieve beroepen scoort er eerder matig, net zoals de dichtheid van de bewoning. Tenslotte is de tewerkstelling in kennisintensieve sectoren geen specialiteit voor Baden-Württemberg. De hoge werkgelegenheidsgraad blijkt voor de Duitse regio's belangrijk voor hun welvaart. De arbeidsproductiviteit is dat veel minder dan bijvoorbeeld in de Vlaamse regio's.
Het Franse Rhône-Alpes is te vinden op de 24ste plaats. De tewerkstelling in kennisintensieve sectoren en het aantal patenten zijn de voornaamste verklarende factoren. Opvallend is dat de scholingsgraad eerder laag is, maar de arbeidsproductiviteit ligt niettemin hoog. Het lage aandeel van de bevolking tussen 15 en 64 jaar is een zwak punt. Lombardije in Italië scoort betrekkelijk goed in tewerkstelling in de hoogtechnologische industrie, kennisintensieve diensten en creatieve beroepen. Het erg lage aandeel hooggeschoolden duwt Lombardije echter naar een 49ste plaats. Het BBP per hoofd is er hoog omwille van een hoge arbeidsproductiviteit in combinatie met een vrij grote vertegenwoordiging van 15- tot 64-jarigen. Ook de werkgelegenheidsgraad scoort behoorlijk.
Catalonië doet het veel minder goed (134ste) dan de drie andere benchmarkregio's. Enkel de hoge scholingsgraad en hoge bevolkingsdichtheid leveren goede punten op. Catalonië scoort laag op de creativiteitsindicator. De regio kan gelukkig buigen op een hoog aandeel van de bevolking van 15 tot 64 jaar voor haar welvaartscreatie. De arbeidsproductiviteit en werkgelegenheidsgraad zijn er immers geen toppers.

De gebieden van de nieuwe EU-lidstaten blinken niet uit. De overgrote meerderheid bevindt zich in de tweede helft van de rangschikking. Dit neemt niet weg dat sommige regio's een mooie plaats in de rangschikking kunnen bemachtigen: de regio's Budapest, Praag en Bratislava staan respectievelijk 46ste, 53ste en 71ste. Tot slot valt het op dat negen van de tien slechtst presterende regio's in het zuiden van Europa liggen.

1.3 Demografische context

hoofdstuk 1

De demografische evoluties zijn een basisgegeven voor elke samenleving. De groei van de bevolking en haar samenstelling zijn immers bepalend voor de toekomst en daarmee vaak ook dwingend voor het beleid. Zo heeft de vergrijzing van de bevolking nu al de volle aandacht. Die macht van het grote aantal kan men ook verwachten voor andere aspecten, denk maar aan het toenemende aantal alleenwonenden of aan de verdergaande verkleuring van de bevolking.

Bevolking en bevolkingsdichtheid

Vlaanderen telt ruim zes miljoen **inwoners**, wat 58 procent uitmaakt van de bevolking van België en 1,3 procent van de bevolking van de Europese Unie. De gemiddelde **bevolkingsdichtheid** is er ruim dubbel zo hoog als in Wallonië, maar Nederland en ook Nordrhein-Westphalen kennen een nog hogere gemiddelde densiteit. Vooral de Vlaamse ruit, het kerngebied tussen Antwerpen, Leuven, Brussel en Gent, is dicht bevolkt.

BEVOLKING EN BEVOLKINGSDICHTHEID

WOONPLAATS	BEVOLKING (X 1.000)	BEVOLKINGS-DICHTHEID PER KM²
Vlaams Gewest	6.043	447
Waals Gewest	3.396	202
Brussels Gewest	1.007	6.253
België	10.446	342
Nederland	16.306	483
Nordrhein-Westphalen	18.075	530
Nord - Pas de Calais	4.032	325
EU25	459.488	118

1.31 Totale bevolking (x1.000) en gemiddelde bevolkingsdichtheid per km², voor België en zijn gewesten, Nederland, Nordrhein-Westphalen, Nord - Pas-de-Calais en de EU 25, cijfers per 1 januari 2005. Bron: 1) België: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken; 2) Nederland: CBS; 3) Nordrhein-Westphalen: Statistisches Bundesamt Deutschland; 4) Nord - Pas-de-Calais: INSEE; 5) EU 25: Eurostat.

De afgelopen kwarteeuw nam de Vlaamse bevolking traag maar gestaag toe, met een gemiddelde jaarlijkse aangroei van 0,3%. De Waalse bevolking vertoont een analoge aangroei na de aanvankelijke stagnatie van de jaren tachtig. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wijkt daarvan af met eerst een daling tot halfweg de jaren negentig en een relatief forse aangroei sinds 2000. Van de Vlaamse bestuurlijke arrondissementen is Maaseik, gerekend vanaf 1990, de sterkste groeier (index 113) en Ieper de allerzwakste (index 100,4).

Buitenlandse bevolking

Ongeveer vijf procent van de bevolking van het Vlaamse Gewest was op 1 januari 2005 geregistreerd als **buitenlander**. Het Waalse (9%) en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (26%) hebben een hoger percentage. Binnen Vlaanderen vormen de arrondissementen Maaseik (11%), Hasselt (10%) en Antwerpen (8%) de topdrie. Het zijn vooral de grensgemeenten met Nederland die hier hoge percentages laten optekenen. Ook in gemeenten aan de zuidoostelijke rand van Brussel is er een sterke concentratie van buitenlanders. De topvijf onder de grotere Vlaamse steden is Genk (14%), Antwerpen (12%), Leuven (9%), Gent (7%) en Mechelen (7%). Nederlanders vormen overduidelijk de grootste groep. Hun aantal groeide overigens nog fors aan de voorbije vijf jaar. Nieuwkomer in de toptien van

BEVOLKINGSDICHTHEID PER GEMEENTE

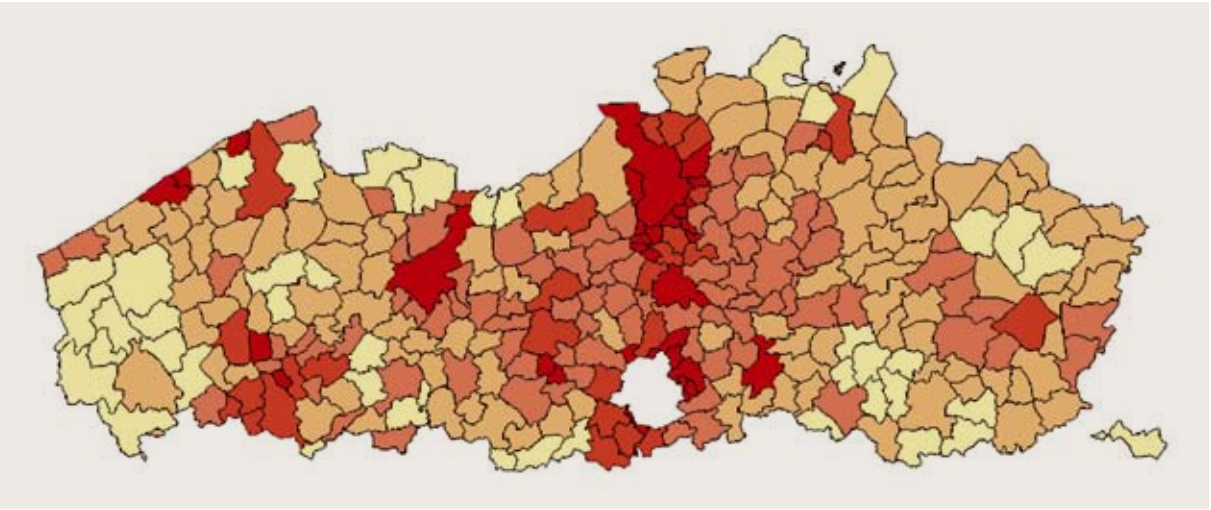

1.32 Gemiddelde bevolkingsdichtheid (aantal inwoners per vierkante kilometer) per gemeente, Vlaams Gewest, op 1.01.2005. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

EVOLUTIE BEVOLKING PER GEWEST

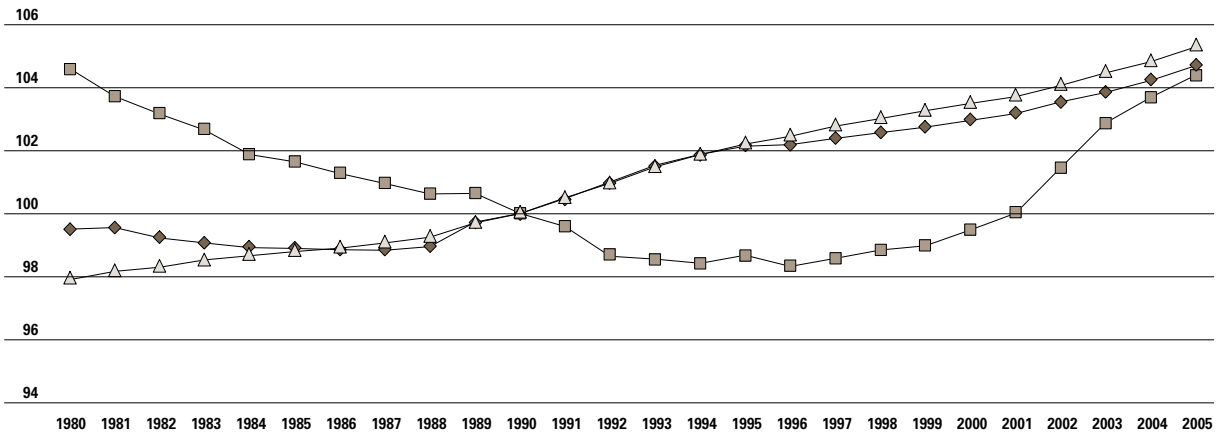

1.33 Evolutie van de totale bevolking per gewest, van 1980 tot 2005, bevolking op 1.01.1990 = index 100.
Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

herkomstlanden is Polen, met bijna een verdubbeling van het aantal Poolse ingezetenen op vijf jaar tijd. Het aantal inwoners met Turkse of Marokkaanse nationaliteit daalde dan weer, wat te maken heeft met de versoepelde naturalisatiewetgeving die in 2000 in voege trad.

Leeftijdsstructuur

De **leeftijdspiramide** vertoont het typische profiel van een verouderde bevolking: een zware top en een smalle basis.

De **ontgroening** en **vergrijzing** zetten zich steeds sterker door. Van de drie gewesten heeft Vlaanderen, met 22% van haar bevolking onder de twintig jaar en met 18% vijfenzestigplussers, de meest ontgroende en vergrijsde bevolking. Het arrondissement Veurne is het meest vergrijsd (met 23% 65-plussers) en het arrondissement Maaseik het minst (14%). Vooral de West-Vlaamse gemeenten, en de kustgemeenten in het bijzonder, hebben een hoog aandeel 65-plussers.
De **afhankelijkheidsratio**, de verhouding van de bevolking buiten arbeidsleeftijd (0-19 jaar & 65-

BEVOLKINGSGROEI PER ARRONDISSEMENT

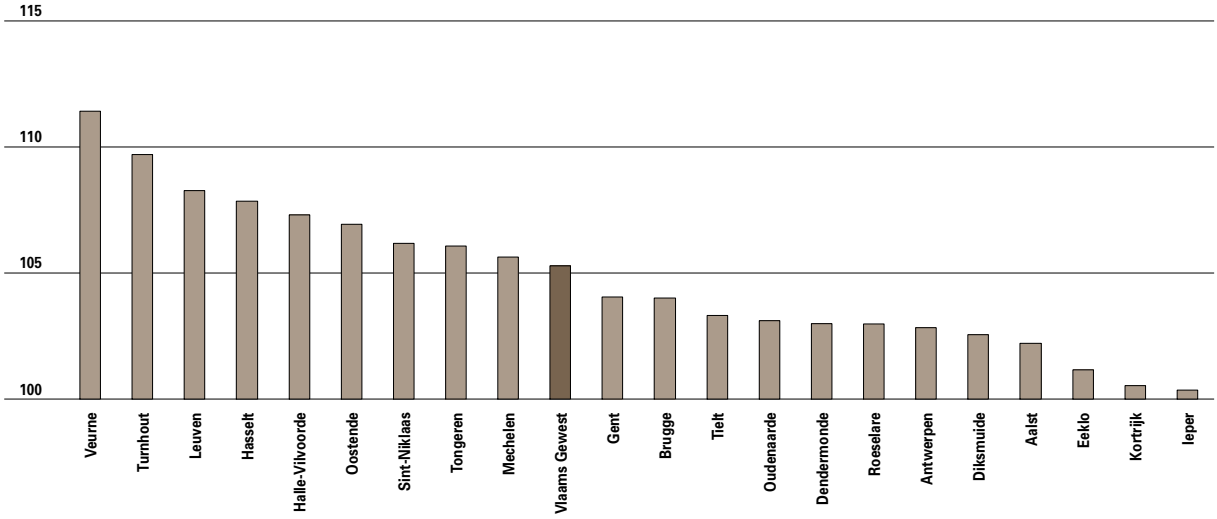

1.34 Evolutie van de bevolking per bestuurlijk arrondissement, van 1990 tot 2005, Vlaams Gewest. Bevolking op 1.01.1990 = index 100.
Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

BUITENLANDSE BEVOLKING PER GEMEENTE

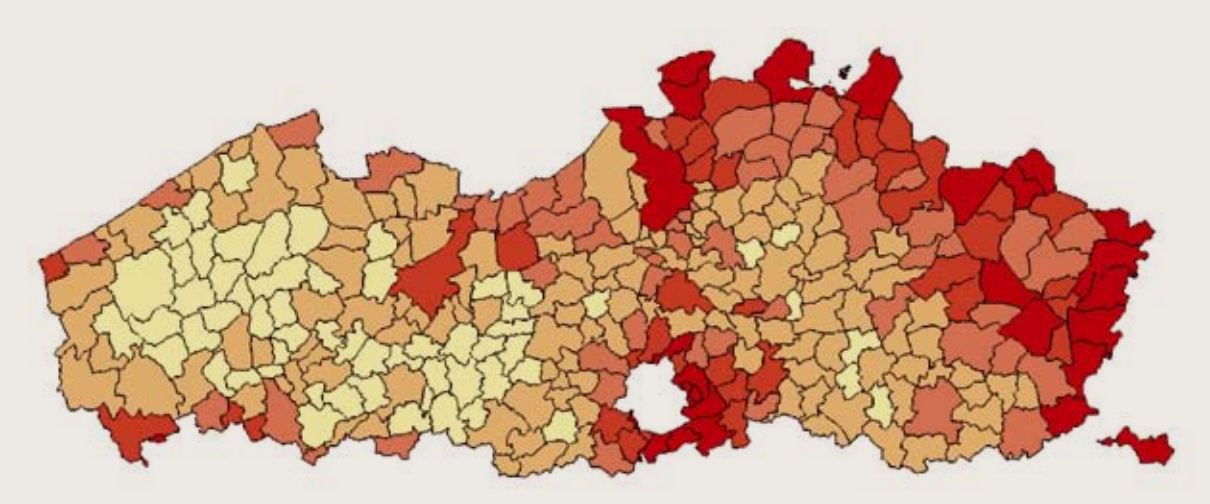

1.35 Buitenlandse bevolking per gemeente op 1.01.2005, in %.
Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

plussers) tot de bevolking op arbeidsleeftijd (20-64 jaar), heeft vandaag voor Vlaanderen een waarde van 0,67. De groep van ouderen en jongeren is dus kleiner dan de groep op arbeidsleeftijd. Volgens de bevolkingsvooruitzichten zal de groep ouderen en jongeren echter sterk toenemen. Tegen 2040 verwacht men in Vlaanderen een afhankelijkheidsratio van 0,90. In de overige gewesten zou het cijfer lager blijven.
De stuwende factor is de voortschrijdende vergrijzing (van 18% 65-plussers nu naar 28% tegen 2040). Dit legt een hypotheek op de sociale zekerheid. Maar de demografische ontwikkelingen zijn hier slechts een deel van het verhaal. Een goede analyse kijkt ook naar de economische en technologische of medische ontwikkelingen, ook al zijn die vaak vluchtiger of complexer van aard en dus veel moeilijker te hanteren.
Zo kan men de afhankelijkheidsratio verfijnen door niet enkel te kijken naar de bevolking op arbeidsleeftijd, maar eerder naar de groep die effectief werkt. Zo bestaat de groep op beroepsleeftijd (tussen 15 en 64 jaar) anno 2003 in Vlaanderen voor 63% uit werkenden, tegenover 55% in Wallonië en 53% in Brussel. Als men rekening houdt met deze hogere **werkzaamheidsgraad** dan scoort Vlaanderen het gunstigst voor deze **gecorrigeerde afhankelijkheidsratio**. Niettemin is de verwachting dat ook die gecorrigeerde afhankelijkheidsratio verder gaat stijgen in elk van de drie gewesten. Zaak blijft dus zich voor te bereiden op een toekomst waarin de zogenaamde 'niet-actieven' aan gewicht winnen en de beroepsactieve bevolking krimpt.
Een bijzonder aandachtspunt voor Vlaanderen is de **vervanging van arbeidskrachten**. Vergelijkt men simpelweg de potentiële instroom van 15 tot 24-jarigen op de arbeidsmarkt tot de potentiële uitstroom van 55 tot 64-jarigen, dan mag vooral Vlaanderen zich verwachten aan tekorten. Deze dreiging blijft overeind als we de werkzaamheids-

TOPTIEN VREEMDE NATIONALITEITEN

HERKOMSTLAND	2000	2005	INDEX (2000=100)
NEDERLAND	74.421	92.091	124
MAROKKO	42.266	26.627	63
ITALIE	24.547	22.933	93
TURKIJE	34.667	19.104	55
FRANKRIJK	16.928	17.776	105
VERENIGD KONINKRIJK	12.725	12.211	96
DUITSLAND	11.403	11.597	102
SPANJE	10.211	10.003	98
PORTUGAL	5.072	6.262	124
POLEN	2.493	4.560	183

1.36 Toptien van vreemde nationaliteiten op 1.01.2005, met vergelijking van de stand op 1.01.2000, Vlaams Gewest. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

LEEFTIJDSPIRAMIDE

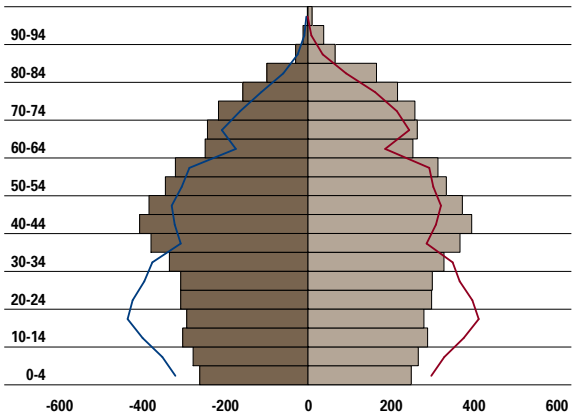

1.37 Leeftijdspiramides van de bevolking op 1.01.20050 en op 1.01.1980, per leeftijdsgroep van 5 jaar en per 10.000 inwoners, Vlaams Gewest. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken. Bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

man 2005
vrouw 2005
man 1980
vrouw 1980

BEVOLKINGSSTRUCTUUR PER GEWEST

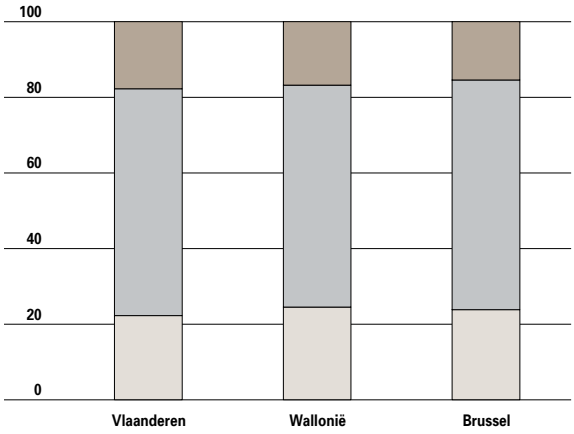

1.38 Bevolkingsstructuur naar grote leeftijdsgroepen per gewest, stand 1.01.2005 volgens het Rijksregister, in %. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken. Bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

65+
20-64 jaar
0-19 jaar

graad in onze berekeningen betrekken: het aantal werkenden zal tegen 2010 in Vlaanderen dalen met nagenoeg 50.000 eenheden en tegen 2030 met 300.000 eenheden. De werkende bevolking zal tussen 2003 en 2030 met 12% dalen. Voor Wallonië is de voorspelde daling veel geringer (-3%) en voor Brussel wordt zelfs een lichte stijging (+3%) verwacht.

Geboorten en vruchtbaarheid

In 2004 werden 62.374 geboorten aangegeven bij de burgerlijke stand van de Vlaamse gemeenten. Dit zijn er 2.410 meer dan het jaar voordien, of een stijging met 4%. Ook het **bruto geboortecijfer**, dat het aantal geboorten per duizend inwoners uitdrukt, is iets toegenomen (van 10,0‰ naar 10,3‰).

VERGRIJZING PER GEMEENTE

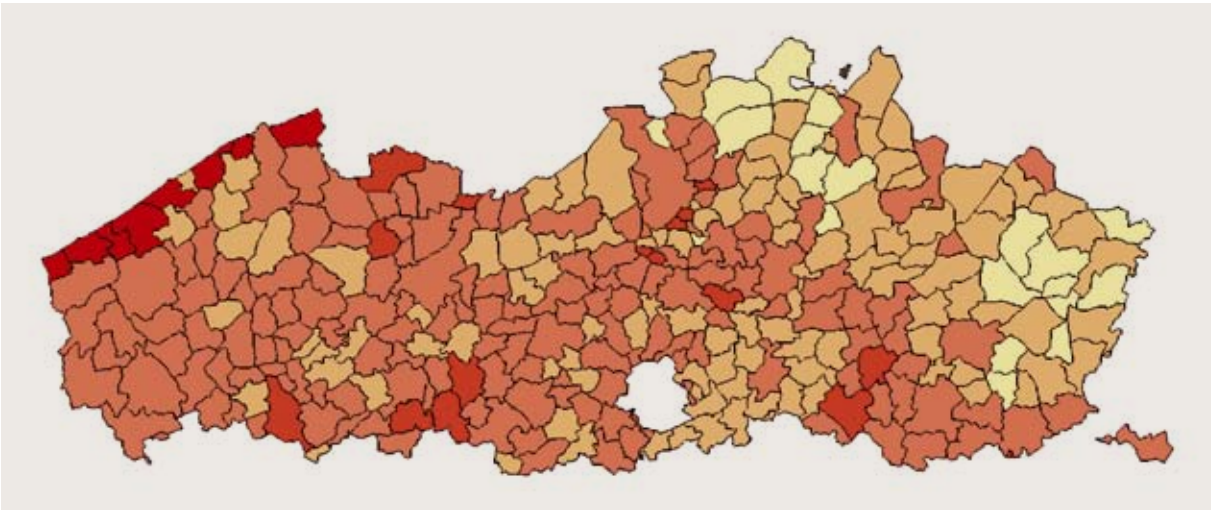

1.39 Aandeel 65-plussers in de bevolking per gemeente, Vlaams Gewest, stand 1.01.2005 volgens het Rijksregister, in %. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

23 tot 27 (8)
20 tot 23 (16)
17 tot 20 (156)
14 tot 17 (108)
11 tot 14 (20)

PROJECTIE GECORRIGEERDE AFHANKELIJKHEIDSRATIO

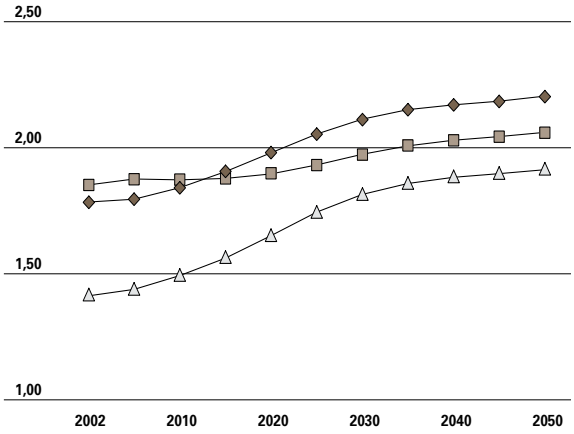

1.40 Projectie van de gecorrigeerde afhankelijkheidsratio 2002-2050, (stand op 31/12 van het jaar) per gewest. Gecorrigeerde afhankelijkheidsratio = (niet werkende bevolking)/(werkende bevolking tussen 15 en 64 jaar), met fixatie per gewest van de geslachts- en leeftijdsspecifieke werkzaamheidsgraden zoals geschat voor 2003. Men noteert als 'werkende' wie zich als zodanig beschouwt, volgens de definitie van de ILO. Bronnen Algemene Directie Statistiek, EAK-2003 en Bevolkingsvooruitzichten 2000-2050. Bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Vlaanderen
Wallonië
Brussel

PROJECTIE DOORSTROMING BEROEPSBEVOLKING

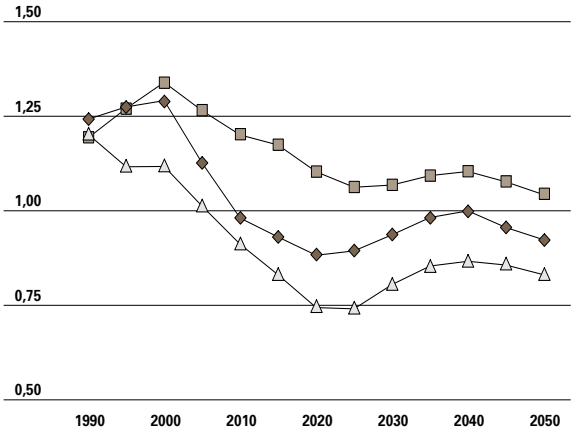

1.41 Projectie van de vervanging van de potentieel actieve bevolking [(10-24 jaar)/(50-64 jaar)] tussen 1990 en 2050 (stand telkens op 31/12 van het jaar), per gewest. Bron: 1) 1990-2000: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken; 2) 2005-2050: Algemene Directie Statistiek, Bevolkings-vooruitzichten 2000-2050. Bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Vlaanderen
Wallonië
Brussel

Een meer precieze indicator van de vruchtbaarheid is het **totale vruchtbaarheidscijfer** (TVC) dat bij benadering aangeeft hoeveel kinderen een vrouw gemiddeld kan verwachten te krijgen. Volgens schattingen is de TVC-waarde tussen 1995 en 2003 licht gestegen, van een gemiddelde van 1,50 naar 1,57 kinderen per vrouw. Het Vlaamse vruchtbaarheidspeil ligt hiermee onder het niveau van de overige gewesten, maar boven het gemiddelde voor de EU25.

Alle landen binnen de Europese Unie scoren qua vruchtbaarheid onder het 'vervangingsniveau voor de bevolking' (TVC = 2,1) waarmee ze zonder migratie hun bevolking op peil kunnen houden. Vooral de nieuwkomers binnen de EU maar ook Duitsland en de mediterrane landen vallen op door hun zeer lage vruchtbaarheid (Kohler et al., 2005). Onderzoek geeft aan dat heel wat koppels niet het aantal kinderen hebben dat ze eigenlijk willen. (Van Peer C., 2002 & 2005). Twee kinderen komt voor de meerderheid (63%) van Vlaamse mannen en

AANTAL GEBOORTEN EN BRUTO GEBOORTECIJFER

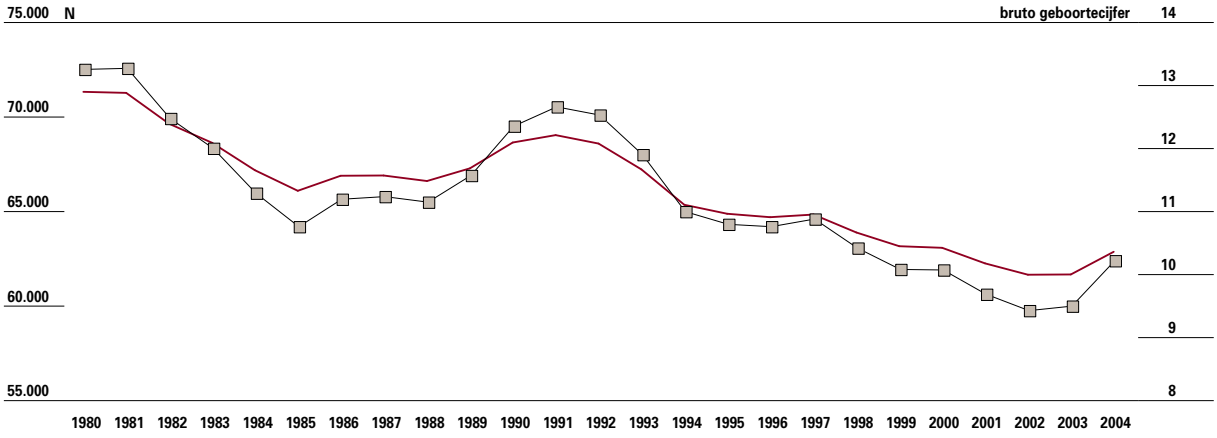

1.42 Evolutie van het aantal geboorten en van het bruto geboortecijfer (geboorten per duizend inwoners), Vlaams Gewest, van 1980 tot 2004. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

N geboorten
bruto geboortecijfer

TOTAAL VRUCHTBAARHEIDSCIJFER

	TVC	JAAR
Vlaams Gewest	1,57	2003
Waals Gewest	1,72	2003
Brussels Gewest	1,75	1999
België	1,64	2004
EU-25	1,50	2004
Slovenië (laagste binnen EU)	1,22	2004
Ierland (hoogste binnen EU)	1,99	2004

1.43 Totaal vruchtbaarheidscijfer (TVC) voor België, zijn gewesten en de EU-25, schattingen. Bronnen: 1) Vlaams Gewest: Studiedienst van de Vlaamse Regering; 2) België en Waals Gewest: ADRASS; 3) Brussels Hoofdstedelijk Gewest: Deboosere P. et al., 2000; 4) EU-25: Eurostat.

IDEAAL AANTAL KINDEREN IN EEN GEZIN

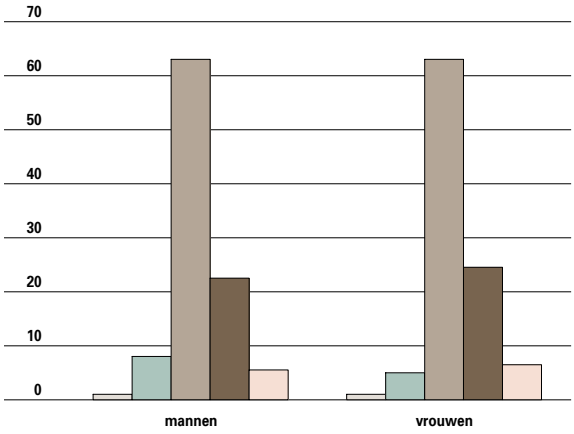

1.45 Ideaal aantal kinderen in een gezin, percentages naar geslacht (20- tot 50-jarigen, Vlaams Gewest, 2003). Bron: Van Peer C., 2005.

0
1
2
3
4 en meer

vrouwen tussen 20 en 50 jaar als het ideale aantal kinderen in een gezin naar voren. Het gemiddelde voor dat ideale aantal is 2,27. Bij de meer precieze vraagstelling naar het gewenste aantal kinderen voor zichzelf, ligt het gemiddelde op 1,94. Nogal wat mannen en vrouwen (meer dan een kwart) wensen minder kinderen dan wat zij als ideaal naar voren schuiven. Daarbij geeft ongeveer 1 op 10 respondenten (11%) aan voor zichzelf geen kinderen te willen, hoewel maar 1% van de respondenten het kinderloze gezin als ideaal ziet. Anders ook dan bij vorige ondervragingen van 10 of 20 jaar terug wensen hoger opgeleiden nu in doorsnee iets meer kinderen voor zichzelf dan lager opgeleiden (1,8 bij laaggeschoolden, 1,9 bij de groep middelbaar geschoolden en 2 bij de hooggeschoolden).

Sterfte en levensverwachting

In 2004 overleden 56.199 inwoners van het Vlaamse Gewest, wat 2.711 overlijdens minder is dan het jaar voordien. Het **bruto sterftecijfer**, dat het aantal sterfgevallen uitdrukt per duizend inwoners, daalde van 9,8‰ naar 9,3‰.
Van alle gewesten van het land kent Vlaanderen de hoogste **levensverwachting bij de geboorte**. In vergelijking met 1995 zijn er anno 2003 bij de mannen ruim twee extra verwachte levensjaren bijgekomen; bij de vrouwen iets meer dan één jaar.

LEEFTIJDSSPECIFIEKE VRUCHTBAARHEIDSCIJFERS

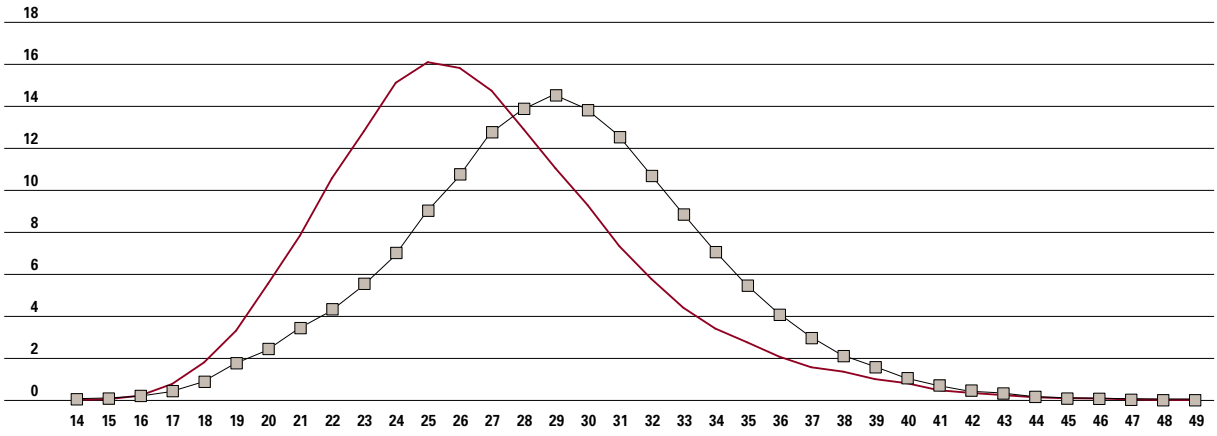

1.44 Evolutie van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers (aantal geboorten per 100 vrouwen per leeftijdsjaar), Vlaams Gewest, voor 1980 en voor 2003. Bron: Willems P., Studiedienst van de Vlaamse Regering.

1980
2003

AANTAL STERFGEVALLEN EN BRUTO STERFTECIJFER

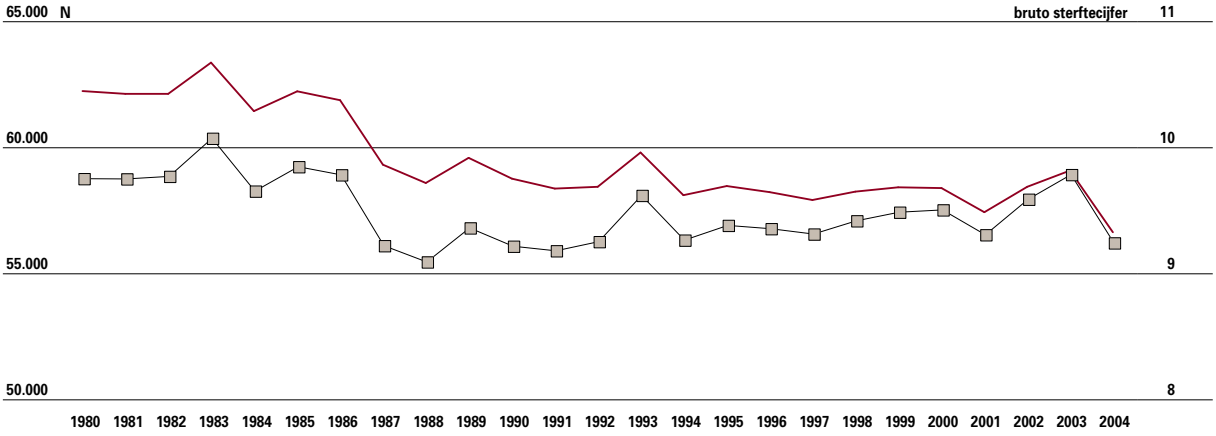

1.46 Evolutie van het aantal sterfgevallen en van het bruto sterftecijfer (sterfgevallen per duizend inwoners), Vlaams Gewest, van 1980 tot 2004. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

N sterfgevallen
bruto sterftecijfer

LEVENSVERWACHTING BIJ DE GEBOORTE

	MANNEN		VROUWEN	
	1995	2003	1995	2003
Vlaams Gewest	**74,8**	**76,9**	**81,2**	**82,3**
Waals Gewest	**72,3**	**74,0**	**79,9**	**80,8**
Brussels Gewest	**73,6**	**75,8**	**80,5**	**81,1**

1.47 Levensverwachting bij de geboorte (in jaren) volgens de jaarlijkse sterftetafels voor 1995 en 2003, per gewest. Berekeningen gebaseerd op cijfers van het Rijksregister. Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, Dienst Demografie.

Natuurlijke aangroei

De **natuurlijke aangroei** volgt uit het verschil tussen het aantal geboorten en het aantal sterfgevallen. Vaak wordt dit uitgedrukt als een percentage van de gemiddelde jaarbevolking. In Vlaanderen (+0,10% anno 2004) en in Wallonië (+0,06%) ligt dit dicht bij de nulwaarde. Enkel in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, met haar jongere bevolking, is de natuurlijke aangroei duidelijk positief (+0,53%).

NATUURLIJKE AANGROEI PER GEWEST

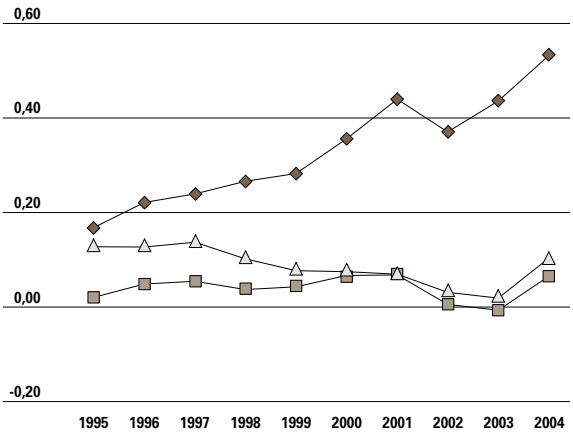

1.48 Evolutie van de natuurlijke aangroei per gewest, van 1995 tot 2004, in %. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

Vlaams Gewest
Waals Gewest
Brussels Gewest

MIGRATIE VAN EN NAAR HET BUITENLAND

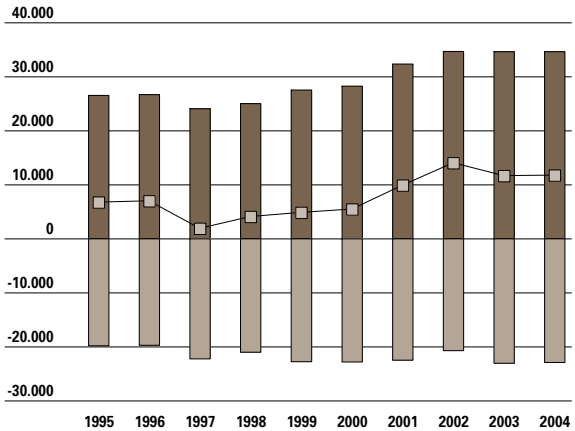

1.49 Evolutie van de jaarlijkse inwijking en uitwijking van en naar het buitenland (met correctie voor herinschrijvingen en ambtshalve schrappingen en voor onbekende in- en uitwijkingen), Vlaams Gewest, van 1995 tot 2004, in absolute aantallen. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

inwijking
uitwijking
saldo

EXTERN MIGRATIESALDO PER GEWEST

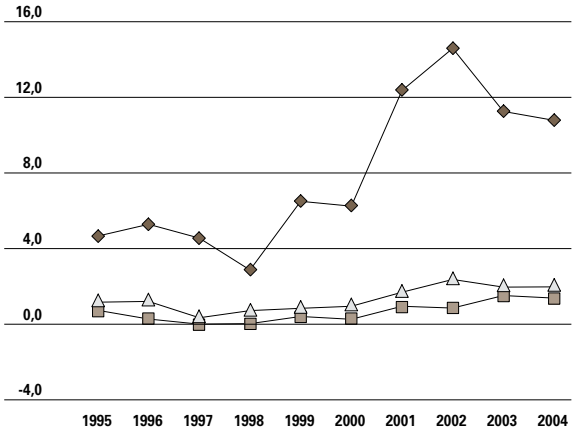

1.50 Evolutie van de externe migratiesaldi (van de migraties van en naar het buitenland) per gewest, van 1995 tot 2004, per duizend eenheden van de bevolking (‰).
Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

Buitenlandse migratie

De (bruto) inwijking vanuit het buitenland naar Vlaanderen is de voorbije jaren lichtjes toegenomen, van goedschiks 25.000 eenheden halfweg de jaren negentig naar bijna 35.000 in 2004. De (bruto) uitwijking naar het buitenland daartegenover blijft vrij constant rond de 20.000 eenheden. Voor 2004 noteren we een positief **extern migratiesaldo** van +11.702 eenheden.

Per hoofd van de bevolking ligt het externe migratiesaldo het grootst in de hoofdstad en het kleinst in Wallonië. Binnen Vlaanderen is het arrondissement Maaseik koploper met de sterkste netto inwijking vanuit het buitenland (+5,6‰ anno 2004), gevolgd door het arrondissement Antwerpen (+4‰).

Binnenlandse migratie

Bij de interne migratie bekijken we de verhuisbewegingen tussen de gewesten. Voor Vlaanderen is de binnenlandse migratie licht positief, met een netto inwijking van 5.299 eenheden (+0,9‰) in 2004. Het kustarrondissement Veurne (+9,7‰) zet zich met stip vooraan terwijl het arrondissement Antwerpen (-2,8‰) hekkensluiter is.

Bevolkingsgroei

De bevolking in Vlaanderen is in 2004 aangegroeid. De belangrijkste **component van de bevolkingsgroei** is de immigratie vanuit het buitenland, gevolgd door de natuurlijke aangroei en tenslotte de inwijking vanuit de overige gewesten van het land.

Naturalisatie tot Belg

In mei 2000 werd de zogenaamde 'snel-Belg-wet' van kracht, wat leidde tot heel wat naturalisaties van hier verblijvende vreemdelingen tot Belg. Die naturalisatiegolf is nu weggeëbd. Het aantal naturalisaties in Vlaanderen lijkt zich te stabiliseren

INTERN MIGRATIESALDO PER ARRONDISSEMENT

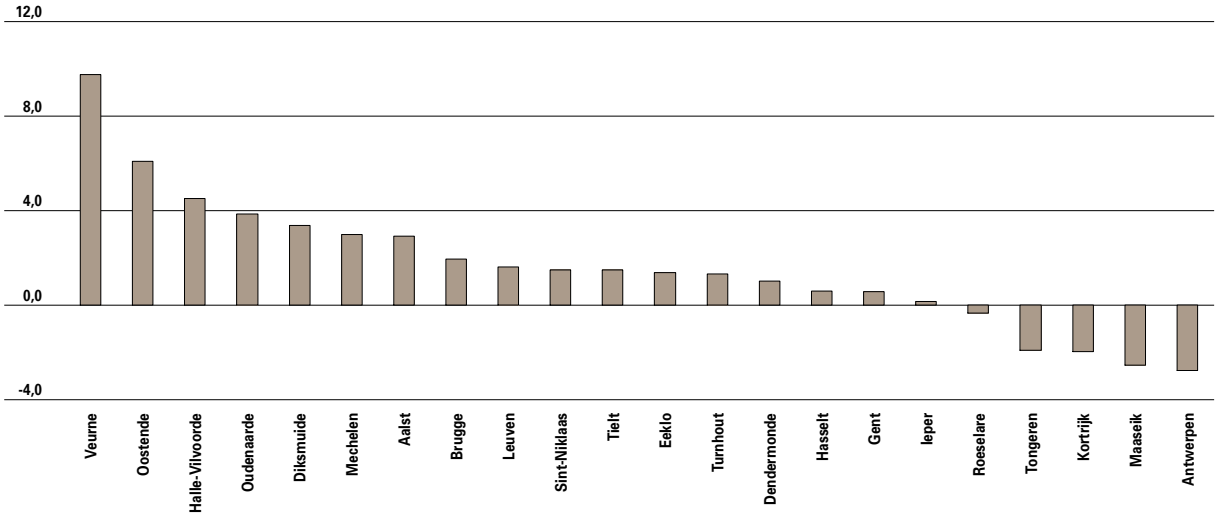

1.51 Intern migratiesaldo per arrondissement in 2004, Vlaams Gewest, per duizend inwoners (‰). Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

COMPONENTEN BEVOLKINGSGROEI

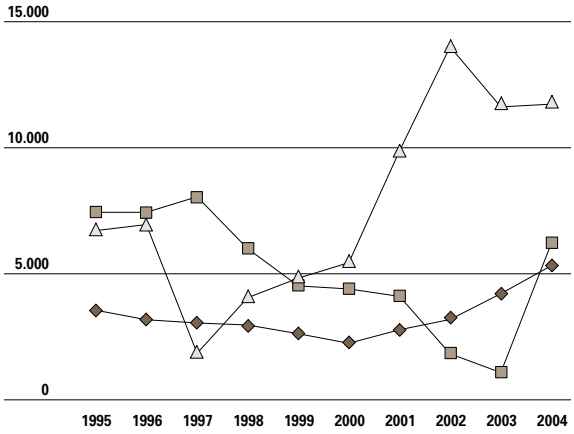

1.52 Evolutie van de natuurlijke aangroei en van de aangroei uit externe en intergewestelijke migratie, van 1995 tot 2004, aantallen.
Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

extern migratiesaldo
natuurlijke aangroei
intergewestelijk migratiesaldo

NATURALISATIE TOT BELG

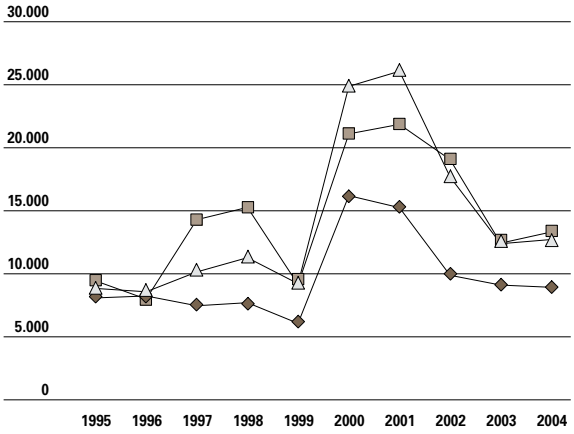

1.53 Evolutie van de naturalisatie (verandering van nationaliteit) tot Belg per gewest, van 1995 tot 2004, aantallen. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

Vlaanderen
Brussel
Wallonië

op een 12 à 13.000-tal op jaarbasis. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest telt in recente jaren ongeveer evenveel 'nieuwe Belgen' terwijl dat aantal wat lager ligt in Wallonië.

Asielzoekers

Het aantal ingeschreven asielzoekers steeg sterk op het einde van de jaren negentig, maar lijkt nu eveneens te stabiliseren. Vlaanderen telt het grootste aantal ingeschreven asielzoekers, gevolgd door Brussel en Wallonië.

Huwelijken en echtscheidingen

Het aantal huwelijken daalde fors in de jaren negentig maar neemt nu opnieuw licht toe. Het aantal echtscheidingen daalt recent lichtjes.
In 1999 telde het Vlaamse Gewest ongeveer 14.000 echtscheidingen. Bekijken we hun leefsituatie op 1 januari 2004, dan wonen hiervan meer gescheiden mannen dan gescheiden vrouwen alleen. Bij de gescheiden vrouwen valt vooral de grote groep alleenstaande moeders op (één op drie).

ASIELZOEKERS PER GEWEST

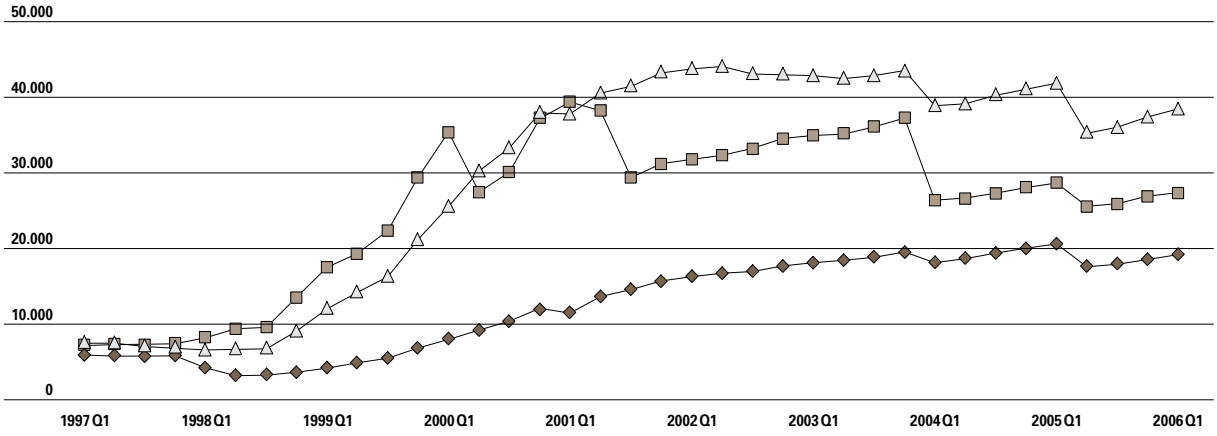

1.54 Evolutie van het totale aantal ingeschreven asielzoekers per gewest, stand op 1 januari (Q1), 1 april (Q2), 1 juli (Q3) en 1 oktober (Q4) van het observatiejaar, van 1.01.97 tot 1.01.06.
Bron: Rijksregister, Statistiek van de ingeschreven personen in het wachtregister.
Noot: de reeks is opgebouwd volgens de extracties van het Rijksregister op verschillende data.

Vlaanderen
Brussel
Wallonië

HUWELIJKEN EN ECHTSCHEIDINGEN

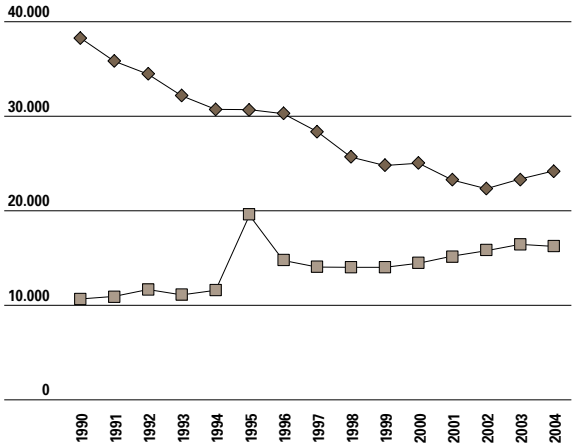

1.55 Evolutie van het aantal huwelijken en echtscheidingen, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2004. Bron: FOD Economie - Afdeling Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

LEEFVORM NA ECHTSCHEIDING - VROUWEN

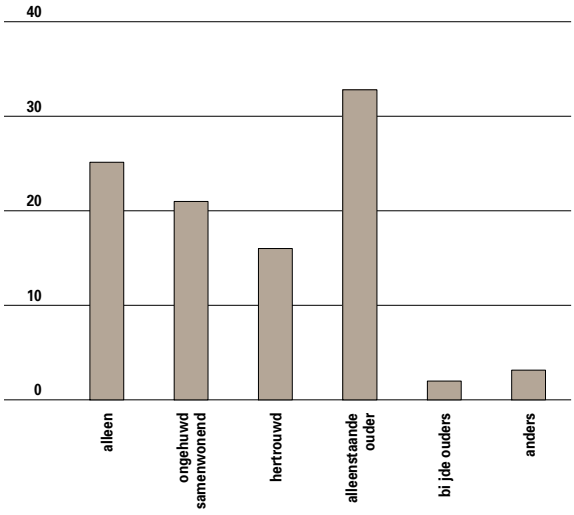

1.56 Leefvorm op 1.1.2004 van vrouwen gescheiden in 1999, Vlaams Gewest, in %. Bron: Corijn M., 2005.

Kinderen en (echt)scheiding

Van alle kinderen jonger dan 18 jaar heeft een vijfde de ouders uit elkaar zien gaan. Kinderen worden op een steeds jongere leeftijd geconfronteerd met een scheiding.
Kinderen met gescheiden ouders vindt men naar verhouding het meest in de steden (vooral Antwerpen en Gent), in de kuststreek en in sommige gemeenten rond het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.
Bij jongere kinderen waren de ouders vaak niet met elkaar getrouwd, bij oudere kinderen gaat het meestal om een echtscheiding.
Als ze bij hun vader wonen, hebben ze een grotere kans om na enkele jaren deel uit te maken van een nieuw samengesteld gezin. Daarentegen blijven

KINDEREN EN (ECHT)SCHEIDING

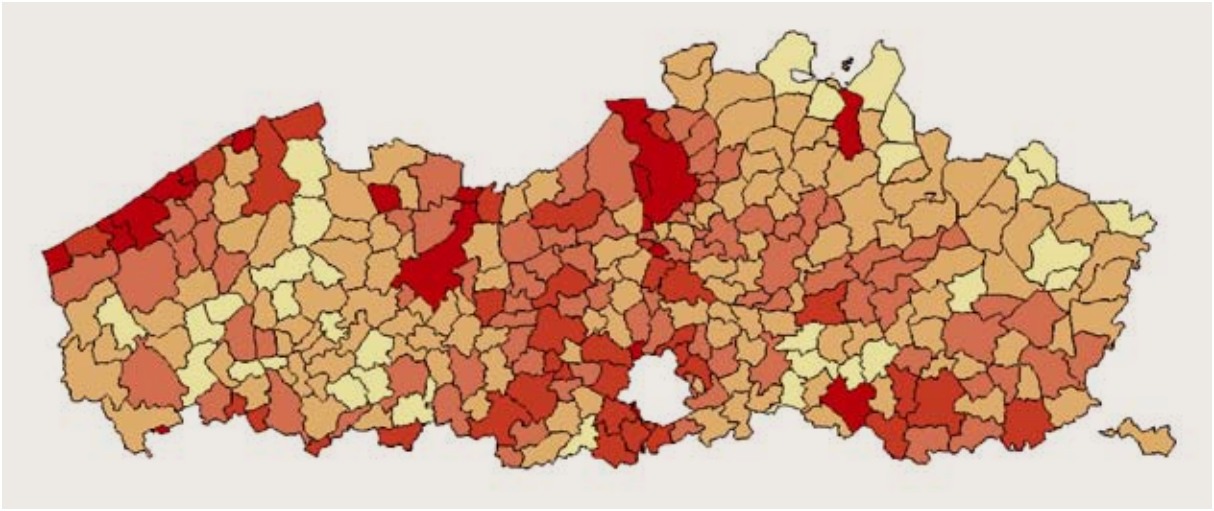

1.57 Kinderen die een scheiding van de ouders hebben meegemaakt, per gemeente op 1.01.2004, indexcijfers met gemiddelde voor het Vlaamse Gewest = index 100. Bron: Lodewijckx E., 2005.

130 + (18)
110 tot 130 (36)
90 tot 110 (85)
70 tot 90 (134)
0 tot 70 (34)
geen gegevens (1)

KINDEREN EN TYPE VAN SCHEIDING

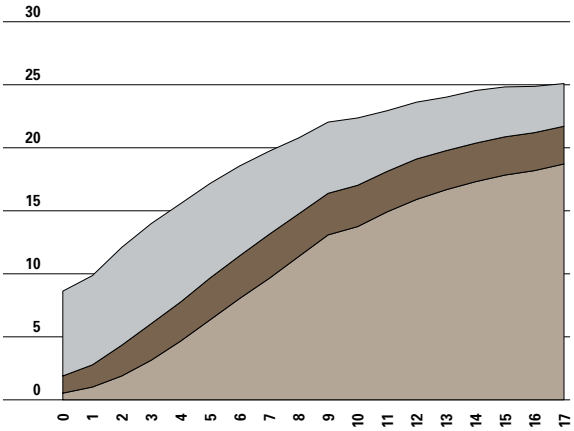

1.58 Raming van het aandeel kinderen dat al of niet een scheiding van de ouders meemaakte, naar type van scheiding en naar leeftijd (in jaren) van de kinderen, Vlaams Gewest, op 1.01.2004, in %. Bron: Lodewijckx E., 2005.

kinderen die bij de moeder wonen, verhoudingsgewijs meer tot een éénoudergezin behoren. De leeftijd van het kind (en dus ook min of meer van de ouders) op het ogenblik van de scheiding is mee bepalend voor hun woonsituatie enkele jaren later. Dit geldt vooral voor de kinderen die bij hun vader wonen. Hoe jonger de kinderen zijn ten tijde van de (echt)scheiding, hoe groter de kans is dat zij na enkele jaren samenwonen met hun vader en een stiefmoeder, die al dan niet gehuwd zijn.

Huishoudens

Begin 2005 telde Vlaanderen iets meer dan 2,5 miljoen **private huishoudens**. Ten opzichte van 1990 steeg het aantal fors (+14%) maar de bevolking nam minder sterk toe (+5%). Waar een gemiddeld huishouden in 1990 nog 2,6 leden telde, is dit nu 2,4.
In totaal zijn iets meer dan 725.000 personen geregistreerd als **alleenwonend**; samen maken zij 12% uit van de bevolking. In Wallonië ligt dit percentage nog iets hoger (14,5%) en in de hoofdstad wel dubbel zo hoog (25%).

Gehuwd en ongehuwd samenwonen

Twee derden van de Belgische huishoudens bestaat uit meerdere personen. België zit daarmee in de staart van de Europese rangschikking (Philipov, 2005). Of omgekeerd gesteld: België heeft het grootste aandeel geregistreerde alleenwonenden (33%).
In het Vlaamse Gewest zijn er 62% huishoudens waar partners (al of niet met kinderen) samenwonen. Met dit percentage komt het Vlaamse Gewest sterk uit boven het Waalse Gewest (53%) en nog meer boven het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest (37%). In huishoudens waar partners samenwonen, gaat het in het Vlaamse Gewest bij 12% om partners die niet met elkaar gehuwd zijn; in de twee andere gewesten bereikt dit aandeel 15%.

NA ECHTSCHEIDING, BIJ MOEDER

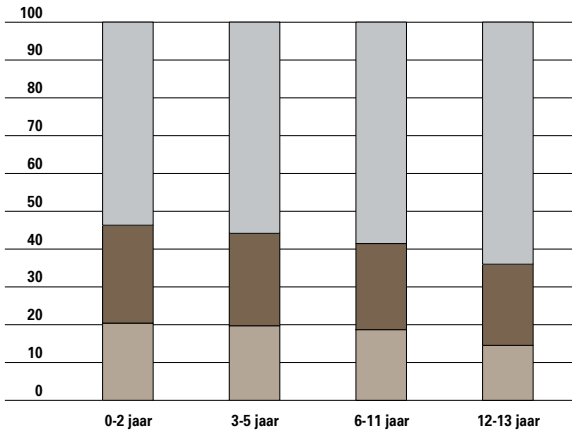

1.59a Kinderen die een echtscheiding meemaakten in 1999 en hun woonsituatie op 1.01.2004, naar hun leeftijd ten tijde van de echtscheiding en naar het geslacht van de ouder bij wie zij wonen, Vlaams Gewest, in %. Bron: Lodewijckx E., 2005.

NA ECHTSCHEIDING, BIJ VADER

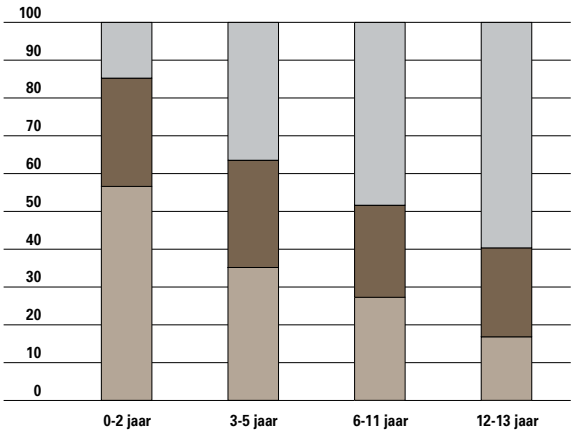

1.59b Kinderen die een echtscheiding meemaakten in 1999 en hun woonsituatie op 1.01.2004, naar hun leeftijd ten tijde van de echtscheiding en naar het geslacht van de ouder bij wie zij wonen, Vlaams Gewest, in %. Bron: Lodewijckx E., 2005.

GEHUWD EN ONGEHUWD SAMENWONEN

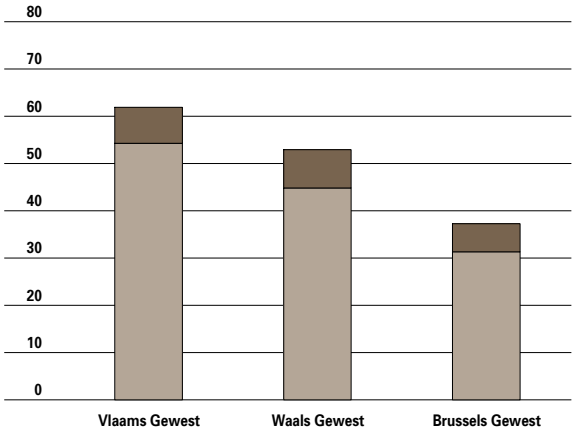

1.60 Gehuwd en ongehuwd samenwonen met een partner, per gewest, in 2004, als % van het totale aantal huishoudens. Bron: Corijn M., 2005.

ongehuwd
gehuwd

Bij de helft van deze ongehuwd samenwonende paren in Vlaanderen is geen van de partners ooit getrouwd geweest. Van de overige paren is ofwel één partner gescheiden (43%) ofwel verweduwd (8%).
Eén op drie van alle huishoudens in het Vlaamse Gewest (33%) bestaat uit een ouderpaar met inwonend(e) kind(eren). In het Waalse Gewest ligt dit iets lager (30%) en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest aanmerkelijk lager (21%).
Gehuwde partners in Vlaanderen hebben anno 2004 gemiddeld één inwonend kind. Twee gescheiden partners die ongehuwd samenwonen

INWONDENDE KINDEREN

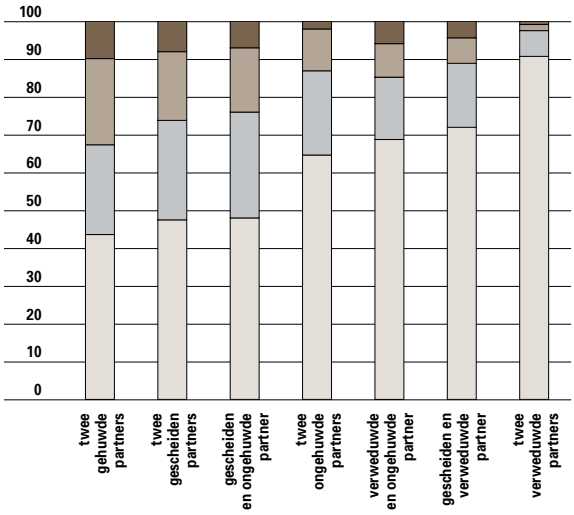

1.61 Verdeling van het aantal inwonende kinderen naar burgerlijke staat van de samenwonende volwassen partners, Vlaams Gewest, in 2004. Bron: Corijn, 2005.

3 of meer kinderen
2 kinderen
1 kind
geen kind

hebben iets minder inwonende kinderen (0,96). En wanneer een gescheiden partner samenwoont met een ongehuwde partner daalt dat gemiddelde nog iets verder (0,86).
Bij alle andere samenwonende koppels wonen er gemiddeld genomen veel minder kinderen in. Bij de twee samenwonende verweduwde partners zijn die inwonende kinderen niet (meer) aanwezig.

Voor meer informatie

Publicaties:

- Ann Carton en Guy Pauwels, Burgerschap in Vlaanderen anno 2004. De perceptie van de rol van de burger en de overheid in de weegschaal gelegd, in Vlaanderen gepeild !, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, p. 87- 130.
- Chantelot S., "Disparités régionales d'innovation en France: une approche par le capital humain créatif", september 2004.
- Corijn M., Huwen, uit de echt scheiden en hertrouwen in België en in het Vlaamse gewest, CBGS-Werkdocument 2005/5.
- Deboosere P, Lesthaeghe R, Surkyn J., Evolutie van de nationale, regionale en gemeentelijke vruchtbaarheidsniveaus in België 1989-1999, Steunpunt voor Demografie, Brussel, VUB, Working Paper 2000-7.
- Debuisson M, Docquier F, Noury A, Nantcho M. Immigration and aging in the Belgian regions. Jambes-Namur, IWEPS (Institut Wallon de l'Évaluation, de la Prospective et de la Statistique), Discussion Papers No. 0402, maart 2004.
- De Butter F. Besteed productie uit, maar houd wel de regie. NRC 18/01/05: 7.
- De Siano R. en D'Uva M., "Specialisation and local growth : an application of CART analysis to European regions", september 2004.
- Europese Commissie, General publications. Key facts and figures about the European Union, Manuscript completed in February 2004; zie: http://europa.eu.int/comm/publications/booklets/eu_glance/44/index_en.htm
- Eurostat Yearbook 2004. The statistical guide to Europe - Data 1992-2002, European Communities, 2004.
- Greunz L., "Industrial composition and innovation", september 2004.
- Kenniscentrum Flanders DC, "Strategische Omgevingsanalyse: Uitdagingen voor de toekomst. Nood aan een creatief groeimodel", september 2005.
- Kohler H-P, Billari F, Ortega J. Low and lowest-low fertility in Europe: causes, implications and policy options, University of Pennsylvania, 2005.
- Lodewijckx E., Kinderen en scheiding bij hun ouders in het Vlaamse Gewest. Een analyse op basis van Rijksregistergegevens. Brussel, CBGS-werkdocument 2005/7.
- Philipov, D. (2005). Portrait of the Family in Europe. European Population Conference 2005. Demographic Challenges for Social Cohesion, Straatsburg, Raad van Europe, 2005; zie http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/EPC_2005_S1.1%20Philipov%20report%20E.pdf
- Van Peer C., Kinderwens en realiteit: een analyse van FFS-gegevens met beschouwingen vanuit een macro-context., Bevolking en Gezin, 2002, 31(1): 79-123.
- Van Peer C., Vlamingen en hun kinderwens. www.cbgs.be, Uit het onderzoek, 5 juli 2005 (verslag resultaten CBGS-enquête "Bevolking en Beleid in Vlaanderen").

Websites:

- CBGS, Departement WVC: www.cbgs.be
- Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie, voorheen NIS: www.stabel.fgov.be
- IWEPS: www.statistiques.wallonie.be
- Eurostat – Regio: http://epp.eurostat.cec.eu.int/pls/portal/url/page/PGP_QUEEN/PGE_QUEEN_TREE?screen=welcomeref&open=/&product=EU_MASTER_regions&depth=2
- Belgostat: www.belgostat.be
- Flanders DC: www.flandersdc.be

Woordenlijst

- **Afhankelijkheidsratio** Verhouding van de niet-actieve tot de actieve leeftijdsgroep, in casu de min-20-jarigen en de 65-plussers tot de leeftijdsgroep daartussenin.
- **Alleenwonende** Een persoon die gewoonlijk alleen leeft, en dit als zodanig laat registreren; zie ook onder 'Huishouden'.
- **Asielzoekers** De asielzoekers 'in de ontvankelijkheidsfase' en de 'ontvankelijk verklaarde' asielzoekers, zoals wordt bijgehouden in het wachtregister (een component van het Rijksregister).
- **Bevolkingsdichtheid** Het aantal inwoners per vierkante kilometer (land) van een omschreven gebied.
- **Binnenlandse migratie** Zie interne migratie.
- **Bruto geboortecijfer** Aantal geboorten per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.
- **Bruto sterftecijfer** Aantal overledenen per jaar per duizend inwoners, berekend op de gemiddelde bevolking van het jaar.
- **Buitenlandse migratie** Zie externe migratie.
- **Gemiddelde bevolking** De gemiddelde bevolking zoals die kan bepaald worden uit de tellingen op 1 januari van het betreffende jaar (x) en van het daaropvolgende jaar (x+1). Biedt een redelijke benadering van de bevolking op 1 juli van het betreffende jaar.
- **Gezinsverdunning** Ontwikkeling naar alsmaar kleinere gezinnen.
- **Leeftijdspiramide** Gekantelde verdeling van de bevolking over leeftijds- en geslachtsgroepen. De jongste leeftijdsgroep vindt men aan de basis, de oudste aan de top. Links van de centrale as staan de mannen, rechts de vrouwen. De traditionele piramidevorm oogt vandaag meer als een boon.
- **Levensverwachting op leeftijd x** Het gemiddelde aantal jaren dat men nog blijft leven vanaf leeftijd x. Veelal transversaal opgemeten uitgaande van de jaarlijkse sterftekansen van opeenvolgende geboortecohorten. Verondersteld wordt dat de waargenomen leeftijdsspecifieke sterftekansen niet veranderen.
- **Huishouden** Bestaat uit een persoon die gewoonlijk alleen leeft, ofwel uit twee of meer personen, al dan niet met elkaar verwant, die gewoonlijk in dezelfde woning wonen en er samenleven.
- **Externe migratie** De migratie van en naar het buitenland. Het verschil tussen de externe of buitenlandse inwijking (immigratie) en de externe of buitenlandse uitwijking (emigratie) geeft het saldo van de externe migraties. Hierbij zijn de 'onbekende inwijkingen' bijgeteld bij de externe inwijking, en zijn de 'onbekende uitwijkingen' en de 'herinschrijvingen' bijgeteld bij de externe uitwijking, weliswaar verminderd met de 'ambtshalve schrappingen'.
- **Gemiddelde moederschapsleeftijd** De gemiddelde leeftijd van moeders bij de geboorte van hun kinderen. Concreet leveren de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers van het kalenderjaar de weegcoëfficiënten (in de praktijk van vrouwen tussen 15 en 49 jaar). Als zodanig is de maat niet beïnvloed door de leeftijdsstructuur (aantal vrouwen in elke leeftijdsgroep) en is daardoor goed geschikt voor vergelijking in ruimte en tijd.
- **Interne migratie** De migratie van en naar een andere gemeente binnen België. Het verschil tussen de interne inwijking en de interne uitwijking, berekend over alle 308 gemeenten van het Vlaamse Gewest, geeft het saldo van de migraties met de twee overige gewesten.
- **Natuurlijke aangroei** Het verschil tussen geboorten en sterfgevallen in een bepaald gebied, vaak uitgedrukt per honderd inwoners (berekend op de gemiddelde bevolking van het observatiejaar).
- **Ontgroening** Proces van afname van het aandeel jongeren in de bevolking.
- **Totaal vruchtbaarheidscijfer (TVC)** Het gemiddelde aantal levend geboren kinderen die een vrouw kan verwachten te krijgen gedurende haar reproductieve levensjaren gegeven de vruchtbaarheidscijfers voor de opeenvolgende generaties van vrouwen in het observatiejaar. Het is de som van de leeftijdsspecifieke vruchtbaarheidscijfers zoals waargenomen in het observatiejaar op de opeenvolgende leeftijden.(in de praktijk van vrouwen tussen 15 en 49 jaar). Het totale vruchtbaarheidscijfer wordt vaak afgezet tegenover de vervangingsvruchtbaarheid, wat in ontwikkelde landen neerkomt op een TVC-waarde van 2,1. Bij een TVC-waarde van 1,3 ontdubbelt de bevolking elke 45 jaar.
- **Vruchtbaarheidscijfer** De kans voor vrouwen van een bepaalde leeftijd in de bevolking om een levend geboren kind te krijgen gedurende de observatieperiode (veelal een kalenderjaar).
- **Werkzaamheidsgraad** Het percentage werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).
- **Arbeidsproductiviteit** BBP gedeeld door de totale werkgelegenheid.

- **Bruto binnenlands product (aan marktprijzen)** Productie minus intermediair verbruik + het saldo van de niet-productgebonden belastingen (op gebruik grond, gebouwen, milieubelasting…) en subsidies (voor arbeidskrachten, ter bestrijding milieuvervuiling…) + het saldo van de productgebonden belastingen (BTW, importheffingen, accijnzen…) en subsidies (import- en andere subsidies).
- **Creatieve beroepen** Informatici en wiskundigen, architecten en ingenieurs, fysici, levens- en sociale wetenschappers, onderwijzend personeel, bibliothecarissen, kunstenaars, designers, beroepen in de entertainment, sport en media, managers, zakenlui, financiële deskundigen, advocaten en juridische beroepen, beroepen in de gezondheidszorg en technici, verkoopslui in de 'high-end sales' en 'sales management'.
- **Hooggeschoolden** Personen met een tertiaire onderwijsopleiding (hoger onderwijs en universiteit).
- **Hoogtechnologische industrie** NACE 30, 32 en 33 (vervaardiging van kantoormachines en computers, audio-, video- en telecommunicatieapparatuur, medische apparatuur, precisie- en optische instrumenten).
- **Kennisintensieve dienstensectoren** Kennisintensieve financiële diensten: NACE 65, 66 en 67: financiële instellingen, verzekeringswezen, hulpbedrijven van financiële instellingen. Kennisintensieve hightechdiensten: NACE 64, 72 en 73: post en telecommunicatie, informatica, speur- en ontwikkelingswerk. Kennisintensieve marktdiensten: NACE 61, 62, 70, 71 en 74: vervoer over water, luchtvaart, verhuur en handel in onroerende goederen, verhuur zonder bedieningspersoneel, zakelijke diensten.
- **Loonkost per eenheid product** Het aandeel van de loonsom in de bruto toegevoegde waarde. Ook gelijk aan de verhouding tussen de arbeidseenheidskost en de bruto toegevoegde waarde per werknemer.
- **Werkgelegenheidsgraad** Totale werkgelegenheid in procent van de bevolking [15-64] jaar.

Goed besturen

hoofdstuk 2

"De Vlaamse regering wil verder investeren in een transparante en toegankelijke overheidsadministratie die een betrouwbare, doeltreffende en samenhangende dienstverlening uitbouwt in een breed partnerschap met burgers, ondernemingen, verenigingen, instellingen en organisaties." Daarbij wordt geopteerd voor een sterke effectiviteits- en efficiëntieverhoging. Budgettair betekent dit een evenwicht tussen de beschikbare budgettaire middelen en de ambities die in het regeerakkoord en de beleidsnota's te vinden zijn. Sinds 2003 is het begrotingssaldo positief, conform de vereisten van de Hoge Raad van Financiën. In 2004 vertonen ook de overige gewesten en gemeenschappen (behalve de Franse Gemeenschap) een positief saldo. De Vlaamse schuld daalt sinds 1995 onafgebroken en bedraagt eind 2005 nog iets minder dan 900 miljoen euro. De schuld van de overige regionale overheden stagneert.

Het aandeel van de eigen gewestbelastingen bedraagt 18% in 2006. De overige ontvangsten worden door de federale overheid aan de gewesten en gemeenschappen overgedragen, waarin zij slechts beperkte beslissingsbevoegdheid hebben. Wel kunnen ze belastingverminderingen op de personenbelasting toekennen. Zoals aangekondigd in het regeerakkoord zullen vanaf 2007 geleidelijk alle werkende Vlamingen een bijkomende korting krijgen. In 2009 zal die 200 euro bedragen. Bedoeling is het verschil weg te werken met de bestaande federale belastingvermindering die slechts geldt voor vervangingsinkomens. Zo kan de werkloosheidsval worden verwijderd.

De Vlaamse regering voert een beleid van 'slimme' lastenverlagingen om de de economie te stimuleren. Ondanks deze verminderingen is de belastingopbrengst niet gedaald. Er zijn dus reële terugverdieneffecten. De registratierechten (36% van de gewestbelastingen), de verkeersbelasting (22%) en de successierechten (21%) zijn de belangrijkste gewestbelastingen.

Onderwijs (42%), welzijn en gezondheid (14%) en lokale overheden (9%) zijn de belangrijkste uitgavendomeinen. De grootste stijgers sinds 1999 zijn echter gemeenschappelijk (openbaar) vervoer (+118%), welzijn en gezondheid (+70%) en cultuur en jeugd (+67%). Om het aandeel van de gewestuitgaven (plaatsgebonden bevoegdheden) te beschermen werd in het regeerakkoord vastgelegd dat dit aandeel gedurende de huidige regeerperiode onder geen beding verder mocht dalen.

De overheidscommunicatie werd de voorbije jaren sterk uitgebouwd en informeert de bevolking over de aanwending van de publieke middelen, de doelstellingen van de overheid en de uitvoering van beleidslijnen en actieprogramma's. Maar door besparingen daalde het mediabudget voor overheidscampagnes op twee jaar tijd met bijna de helft wat ondermeer een terugval veroorzaakte van het aantal campagnes. Via diverse initiatieven tracht het Contactpunt Vlaamse Infolijn haar bereikbaarheid te verhogen. Op het vlak van e-gov is er wel nog wat werk voor de boeg, maar de achterstand op de Europese koplopers verkleint.

De Vlaamse overheid werkt aan administratieve vereenvoudiging en kwaliteitsverbetering van de regelgeving in Vlaanderen. Dat leverde in 2005 een administratieve lastenverlaging op van ruim twaalf miljoen euro. Ook de wetsmatiging legt zijn positieve cijfers voor met een sterke daling van het aantal in het Staatsblad gepubliceerde decreten.

Het personeelsaantal van de Vlaamse overheid blijft jaar na jaar stijgen. De Vlaamse overheid kreeg als opdracht haar voorbeeldfunctie waar te maken om een evenredige vertegenwoordiging in haar personeelsbestand te realiseren. Wat het aantal vrouwen binnen het personeelsbestand betreft is het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap goed op weg om de maatschappelijke norm te halen. De doorstroming van vrouwen naar managementfuncties blijft wel problematisch. De overheid is op zoek naar steeds meer hoogopgeleid personeel. Kortgeschoolden maken steeds minder kans. Het personeel wordt wel nog steeds ouder.
Een statutaire vacature leverde gemiddeld 17 sollicitanten op en contractuele vacatures konden rekenen op gemiddeld 40 reacties. Het aantal personeelsleden van het ministerie dat vorming volgt loopt verder terug. Ook het gespendeerde budget voor vorming gaat achteruit. Vooral de oudere leeftijdsgroepen haken massaal af, en dat gaat in tegen het streefdoel van de Vlaamse overheid om medewerkers flexibel en inzetbaar te houden tot aan het einde van hun loopbaan.
Goede cijfers zijn er dan weer voor het ziekteverzuim. Daar zet de daling van de laatste jaren zich verder door.

2.1 Financiën en begroting

De bedragen die we in dit deel bespreken, zijn steeds aangepaste begrotingsgegevens uit de algemene middelen- en uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap. De bedragen tot en met 2005 zijn gebaseerd op de laatst aangepaste algemene uitgaven- en middelenbegroting en voor 2006 op de initiële algemene uitgaven- en middelenbegroting. Bovendien bieden we de voorafspiegeling van de meerjarenbegroting die loopt tot 2009.

Middelenbegroting

De algemene middelen van de Vlaamse overheid werden voor het **begrotingsjaar** 2006 geraamd op 19,9 miljard euro. Dat is 3% meer dan het jaar voordien.

1. Gedeelde en samengevoegde belastingen

De federale belastingen die de federale overheid int en doorstort aan Vlaanderen, vormen nog steeds de belangrijkste categorie van de algemene middelen. Dit zijn de zogenaamde **gedeelde en samengevoegde belastingen**: de **personenbelasting** (voor de gewesten en de gemeenschappen) en de **BTW** (alleen gemeenschappen).
In absolute cijfers worden deze belastingen in 2006 op 15,2 miljard euro geraamd. Hun aandeel in de middelenbegroting is sedert 2002 (het Lambermontakkoord) nauwelijks veranderd en zou in de komende jaren evenmin toenemen. Dit aandeel bedraagt in 2006 76%.
In de toekomst ziet het er naar uit dat de BTW aan hetzelfde ritme aangroeit aan de algemene middelen, terwijl de personenbelasting sneller zou toenemen. Tussen 2005 en 2009 zou de personenbelasting met 19% stijgen en de gezamenlijke middelen maar met 14%. Dit heeft te maken met het stijgende aandeel van de personenbelasting dat in het Vlaamse Gewest wordt betaald. Het is immers op basis van deze verdeelsleutel dat de personenbelasting onder de gewesten en gemeenschappen wordt verdeeld. Deze projectie houdt geen rekening met de reeds principieel goedgekeurde verlaging van de personenbelasting vanaf 2007.
De belastingbetaler kreeg al voor het aanslagjaar 2001 een eenmalige, forfaitaire belastingvermindering van 123,95 euro (5.000 frank) per gezin. Vanaf 2007 zullen geleidelijk alle werkende Vlamingen een korting krijgen (tot 200 euro in 2009).
De bedoeling is een tegengewicht te bieden voor de federale belastingvermindering ten bate van personen met een vervangingsinkomen en zo de werkloosheidsval te bestrijden.

2. Gewestbelastingen

De gewestbelastingen worden, volgens beslissing van de Vlaamse overheid, nog steeds geïnd door de federale diensten, de enige uitzondering daarop is de onroerende voorheffing. Uiteraard zijn de gewesten bevoegd om de tarieven, de heffingsgrondslag en de vrijstellingen ervan autonoom te bepalen. De gewestbelastingen zijn: de onroerende voorheffing, de successie-, registratie-, hypotheek- en schenkingsrechten, de verkeersbelasting, de belasting op de inverkeerstelling, het eurovignet, de (afgeschafte) openingsbelasting, de belasting op de spelen en weddenschappen en op de automatische ontspanningstoestellen. Het afgeschafte kijk- en luistergeld was oorspronkelijk een gemeenschapsbelasting. Voor 2006 worden de opbrengsten geschat op 3,7 miljard euro. Dat komt neer op 605 euro per inwoner van het Vlaamse Gewest.
Het aandeel van de gewestbelastingen (zonder kijk- en luistergeld) groeide van 16% in 2002 tot 18% in 2006. Zowel de tarieven als de belastingbasis zijn gedaald, en toch zijn de uiteindelijke opbrengsten gegroeid. De opbrengst van de schenkingsrechten is zelfs met factor 8 toegenomen. Gedurende deze regeerperiode werd reeds besloten de schenkingsrechten van bouwgronden (met bouwverplichting) te verlagen. Dit is een voortzetting van een tijdelijke maatregel van de vorige regering.
De registratierechten (36%), de verkeersbelasting (22%) en de successierechten (21%) vormen het leeuwendeel van de Vlaamse gewestbelastingen.

3. Overige middelen

De overige middelen waren in 2006 goed voor 1,1 miljard euro of 6% van de totale middelen.
Ter compensatie van de overheveling van het kijk- en luistergeld naar de gewesten ontvangen de gemeenschappen sedert 2002 een speciale **dotatie** vanwege de federale overheid. Er is tevens een

MIDDELEN VAN DE VLAAMSE OVERHEID

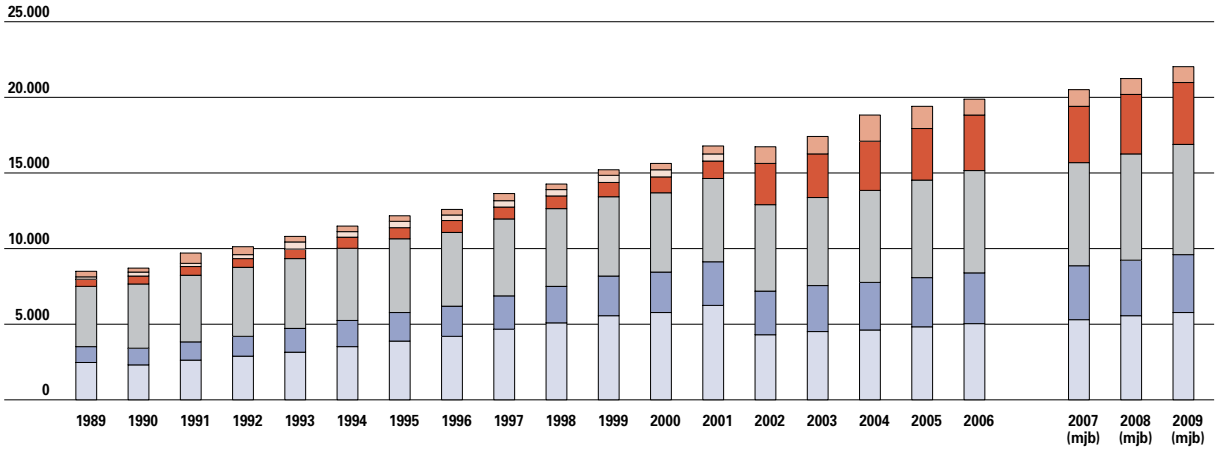

2.1 Evolutie van de algemene middelen, naar oorsprong, op basis van de laatste begrotingscontroles in miljoenen euro, van 1989 tot 2009. Vanaf 2007 zijn de cijfers gebaseerd op de meerjarenbegroting 2006-2009.
mjb: meerjarenbegroting.
Bron: AZF, afdeling Budgettering.

belangrijke federale dotatie voor tewerkstellingsprogramma's.

Uitgavenbegroting

De algemene uitgaven van de Vlaamse Gemeenschap worden voor 2006 begroot op 19,9 miljard euro. Dit is een stijging met 5% tegenover 2005. Tussen 2000 en 2006 groeiden de uitgaven jaarlijks gemiddeld met 4%.
Veruit de grootste hap gaat naar **onderwijs** met 8,3 miljard euro of 42% van het totale bedrag, vooral voor de lonen van het onderwijzend personeel. Het domein **welzijn en gezondheid** komt op de tweede

GEWESTBELASTINGEN

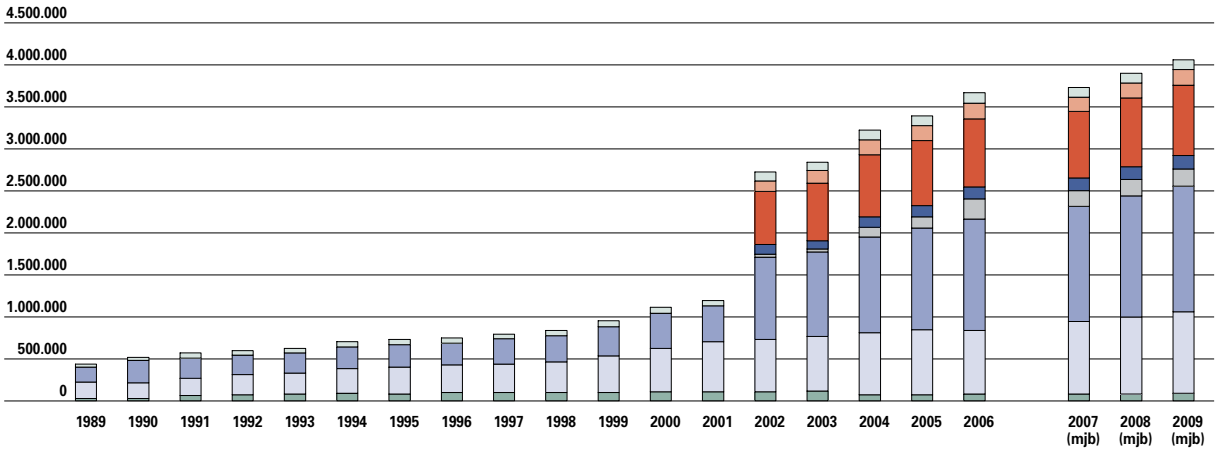

2.2 Evolutie van de gewestbelastingen op basis van de laatste begrotingscontroles, in duizend euro, van 1989 tot 2009. Vanaf 2007 zijn de cijfers gebaseerd op de meerjarenbegroting 2006-2009.
mjb: meerjarenbegroting.
Bron: AZF, afdeling Budgettering.

GEWESTBELASTINGEN SINDS LAMBERMONT

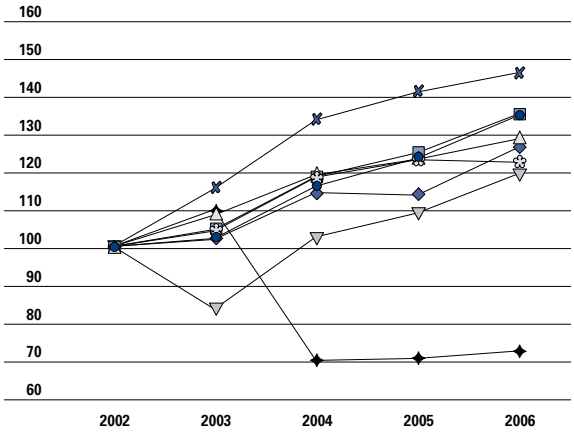

2.3 Evolutie van de gewestbelastingen op basis van de laatste begrotingscontroles, basis 2002=100, van 2002 tot 2006. De schenkingsrechten worden in de grafiek niet weergegeven. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

- belasting op de inverkeersstelling
- registratierechten
- verkeersbelasting
- successierechten en recht van overgang bij overlijden
- hypotheekrechten
- onroerende voorheffing
- overige
- totaal

VERSCHUIVINGEN UITGAVEN

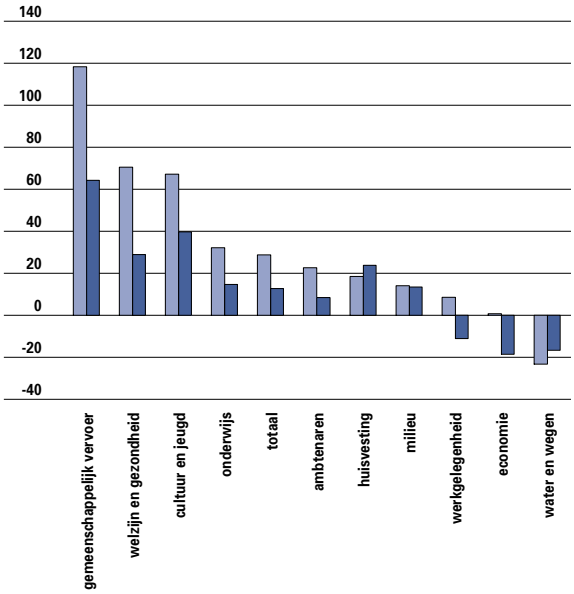

2.5 Evolutie van de betalingskredieten tussen 1999 en 2006 en tussen 1999 en 2002, naar beleidsdomein, in %. De domeinen die in 2002 door het Lambermontakkoord naar de regio's zijn overgedragen (lokale besturen, wetenschappen, land- en tuinbouw en buitenlands beleid) werden niet meegerekend. Alleen de tien belangrijkste domeinen zijn hier weergegeven. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

2006-1999
2002-1999

UITGAVEN

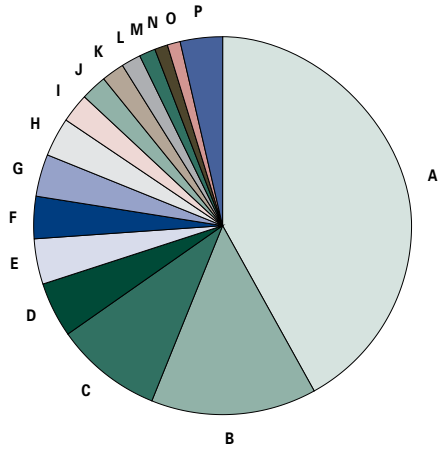

2.4 Betaalkredieten in 2006, naar beleidsdomein, in % van totale uitgaven. Sommige Diensten van Afzonderlijk Beheer (DAB's) en de Vlaamse Openbare Instellingen (VOI's) hebben belangrijke eigen ontvangsten hebben (of ontvangsten vanuit andere overheden). Hun uitgaven kunnen daardoor hoger zijn dan de dotaties die zij ontvangen uit de begroting van de Vlaamse Gemeenschap. Bij de berekening van de betalingskredieten wordt geen rekening gehouden met de aflossingen van leningen. Leningen hebben immers in het verleden reeds geleid tot een uitgave en werden op dat moment in de kredieten opgenomen. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

- onderwijs A
- welzijn en gezondheid B
- lokale overheden C
- wegen en water D
- werkgelegenheid E
- milieu F
- gemeenschappelijk vervoer G
- ambtenarenzaken H
- wetenschappen I
- cultuur en jeugd J
- huisvesting K
- economie L
- media M
- financiën N
- provisie O
- overige P

plaats en krijgt 2,8 miljard euro. Bijna de helft hiervan wordt besteedt aan **gehandicaptenzorg**. **Lokale overheden** volgen op een derde plaats, met 1,8 miljard euro. **Wegen en water** en **werkgelegenheid** staan op vier en vijf.
De grootste relatieve budgetstijgingen tussen 1999 en 2006 zijn te vinden bij het gemeenschappelijk vervoer (+118%), welzijn en gezondheid (+70%) en cultuur en jeugd (+67%). De begroting nam het minst toe voor wegen en water (-23%), economie (+1%) en werkgelegenheid (+9%).

Begrotingssaldo

Het saldo op de algemene begroting van de Vlaamse Gemeenschap wordt voor 2006 geraamd op 56 miljoen euro. Tussen 1993 en 2001 steeg het saldo van -1.200 naar +500 miljoen euro. In 2002 zakt het in het rood (-100 miljoen euro) om vervolgens weer te klimmen tot 700 miljoen in 2005.

Om de gezondheid van de overheidsfinanciën

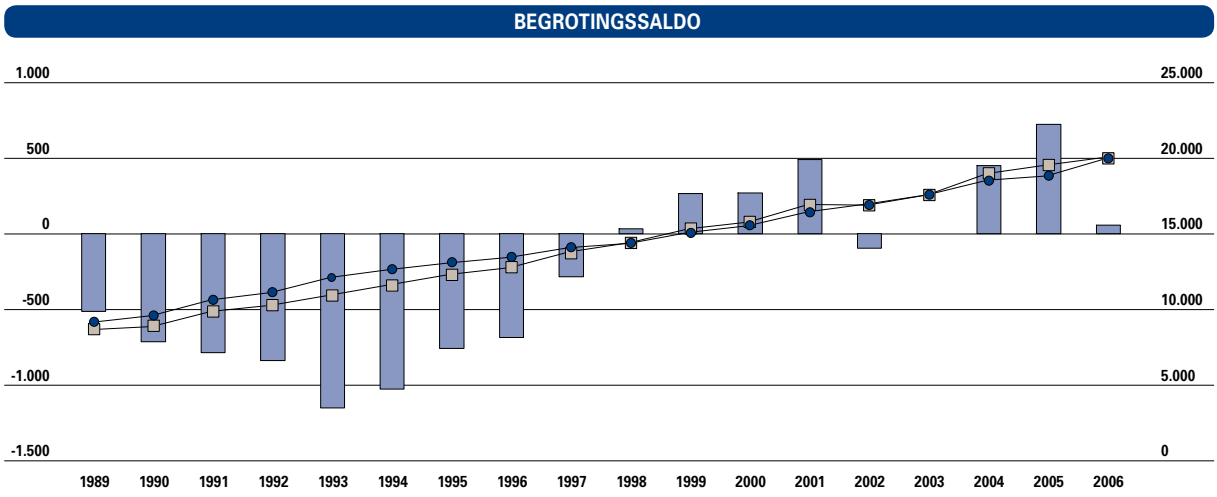

2.6 Evolutie van uitgaven, middelen en begrotingssaldo op basis van de algemene begroting, in miljoenen euro, van 1989 tot 2006. Saldo op de linkerschaal, uitgaven en middelen op de rechterschaal. Bron: AZF, afdeling Budgettering.

begrotingssaldo (linkerschaal)
ontvangsten (rechterschaal)
uitgaven (rechterschaal)

binnen de lidstaten van de Europese Unie te garanderen werd het **Stabiliteitspact** afgesloten. De gemeenschappen en gewesten hebben in 1999 een samenwerkingsakkoord met de federale overheid onderschreven waarin ze verklaren het **Stabiliteitsprogramma** van België te ondersteunen en de langetermijnstrategie van de **Hoge Raad van Financiën** na te leven. Die langetermijnstrategie werd uitgewerkt om de financiën van alle Belgische overheden, als geheel genomen, in evenwicht te brengen. De Vlaamse regering kiest daarbij telkens voor het strengste scenario van de Hoge Raad. Het **begrotingssaldo** verschilt wel van het saldo dat de Hoge Raad berekent en als norm oplegt.. Deze norm werd niettemin jaar na jaar gerespecteerd.

In vergelijking met de rest van het land levert de Vlaamse Gemeenschap een grote inspanning om het gezamenlijke tekort van de overheden in België te reduceren. Het verschil met de ander regio's is wel duidelijk verkleind. In 2004 bedroeg het financieringssaldo van de Vlaamse Gemeenschap een 700 miljoen euro. Het Waalse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest sloten af met een overschot van respectievelijk 200 en 100 miljoen euro. Alleen de Franse Gemeenschap kampt nog met een klein tekort van 10 miljoen euro. Terwijl Vlaanderen in het verleden het leeuwendeel op zich nam, is men in 2004 de weg ingeslagen naar een evenwichtige verdeling van de inspanningen.
Het verschil met de federale en lokale overheden blijft niettemin huizenhoog. De gewesten en gemeenschappen boekten samen een overschot van 900 miljoen euro. De federale en lokale overheden sloten 2005 af met een tekort van respectievelijk 900 en 500 miljoen. De sociale zekerheid kon een overschot voorleggen van 200 miljoen. Als geheel blijven de overheden dus zo'n 300 miljoen in het rood.

Schuld

De totale Vlaamse schuld bestaat uit twee componenten: de directe en de indirecte schuld. De directe schuld is gegroeid uit de leningen die de Vlaamse overheid jaarlijks aanging om haar tekorten te finan-

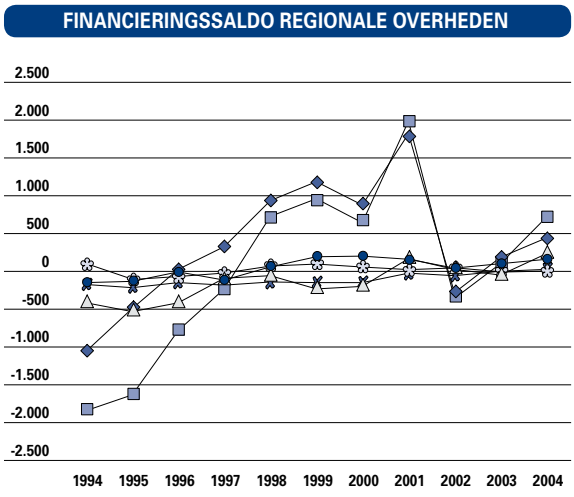

2.7 Financieringssaldo van de regionale overheden, in miljoenen euro van 1994 tot 2004. Bron: INR, NBB.

Vlaamse Gemeenschap
Franse Gemeenschap
Brussels Gewest
Waals Gewest
Andere instelling en statistische aanpassing
totaal

cieren. De indirecte schuld bestaat uit leningen die Vlaamse Openbare Instellingen of lokale overheden afsloten en waarvan de Vlaamse overheid de financiele lasten geheel of gedeeltelijk op zich neemt.
De **directe schuld** van de Vlaamse Gemeenschap is vanaf eind 1996 continu gedaald, met uitzondering van een zeer geringe toename in 2001. Dat had te maken met de beslissing om een deel van de indirecte schuld van de lokale overheden over te hevelen naar de directe schuld. Door deze beslissing daalde in 2001 de indirecte schuld met 550 miljoen euro en steeg de directe schuld met hetzelfde bedrag.
Op haar hoogtepunt eind 1996 bedroeg de directe schuld van de Vlaamse overheid nog 4,1 miljard euro. Eind 2005 bleef daar nog 0,9 miljard euro van over.
De **indirecte schuld** stond eind 1993 op haar hoogste peil met 6,4 miljard euro. Eind 2005 was dit nog 24 miljoen euro. Eind 2003 verdween het Vlaams aandeel in de schuld van het Amortisatiefonds van de Leningen voor de Sociale Huisvesting **(ALESH)** uit de indirecte schuld, waardoor deze laatste vrijwel tot nul werd herleid. De ALESH-schuld bestaat uit leningen uit de socialehuisvestingssector en werd overgenomen door de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM).
De **totale schuld** (directe en indirecte) neemt jaarlijks af, van 8,3 miljard euro eind 1995 tot 0,9 miljard eind 2005. De combinatie van een dalende rente en een kleinere schuld heeft vanzelfsprekend de interesten fors teruggedrongen.

De **consolideerde brutoschuld** is de schuld verminderd met schuld van andere overheden bij de beschouwde overheid. De consolidatie houdt in dat binnen een bepaalde kring van verwante overheidsinstellingen de onderlinge vorderingen en schulden worden weggelaten bij de berekening van de totale som van de kring van instellingen, dit om dubbeltellingen te voorkomen. De geconsolideerde brutoschuld van de Vlaamse Gemeenschap bedroeg eind 2004 een 3,4 miljard euro.
Dit is lager dan die van de Franse Gemeenschap en het Waalse Gewest, met respectievelijk 3,7 en 6,1 miljard. De schuld van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest bedroeg in 2004 2,2 miljard euro.
De federale overheid had ondertussen een geconsolideerde brutoschuld opgebouwd van 252 miljard euro. De federale overheid neemt dan ook het overgrote deel van de gezamenlijke overheidsschuld voor haar rekening. Zoals bekend zijn de gewesten en gemeenschappen schuldvrij van start gegaan.
De schuld van de lokale overheden is nagenoeg gelijk aan die van de gewesten en gemeenschappen (beide 15,4 miljard in 2004). De sociale zekerheid tot slot heeft schulden ten bedrage van 52 miljoen euro.
De totale geconsolideerde overheidsschuld bedroeg in 2004 nagenoeg 273 miljard euro, tegenover 271 in 2003.De schuld einde 2005 wordt geraamd op 280 miljard.

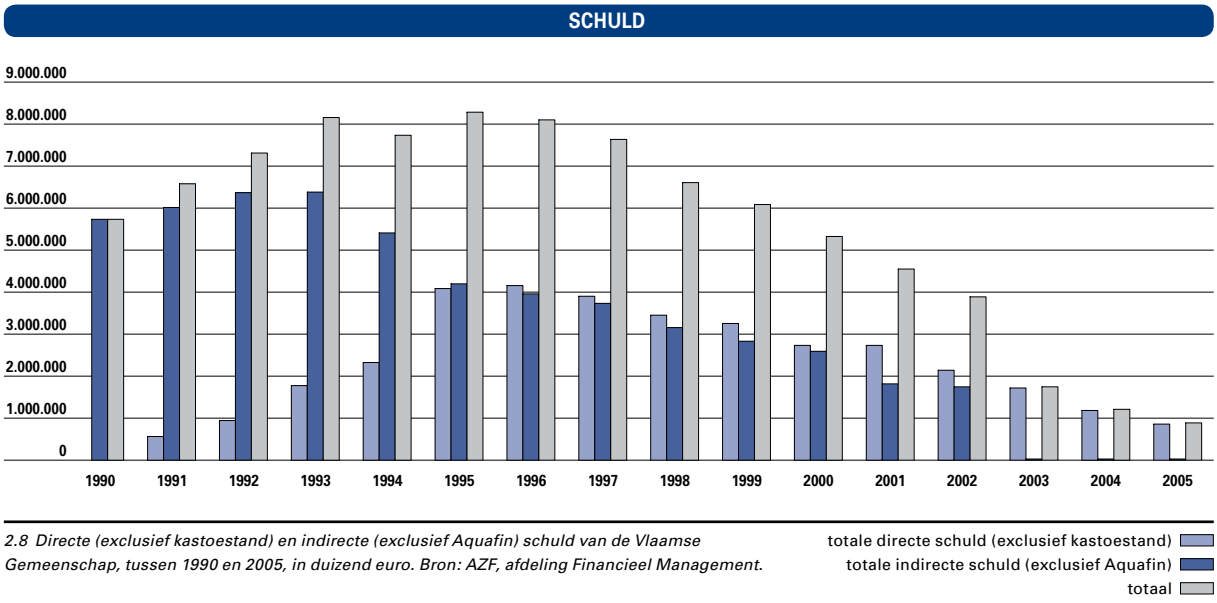

2.8 Directe (exclusief kastoestand) en indirecte (exclusief Aquafin) schuld van de Vlaamse Gemeenschap, tussen 1990 en 2005, in duizend euro. Bron: AZF, afdeling Financieel Management.

SCHULD REGIONALE OVERHEDEN

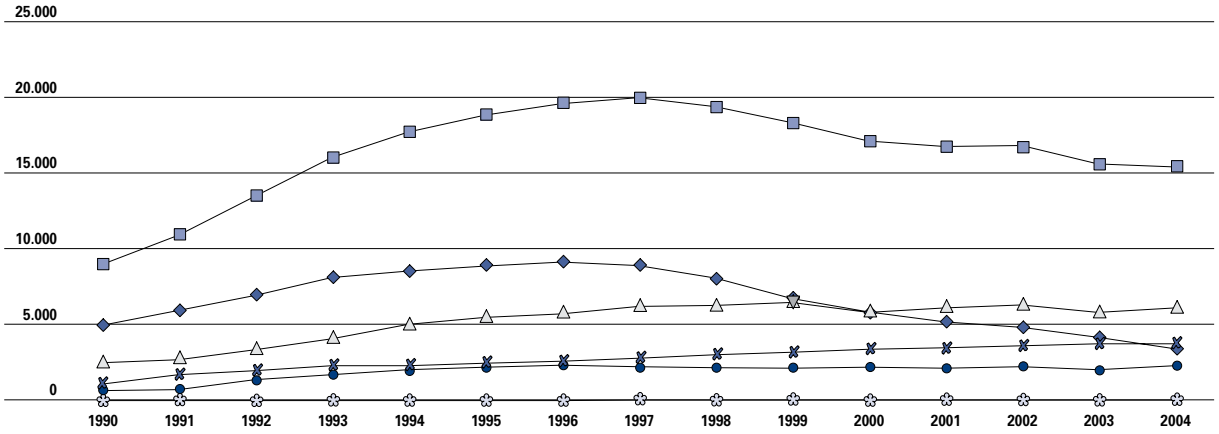

2.9 Geconsolideerde brutoschuld van de regionale overheden, van 1990 tot 2004, in miljoenen euro. De schulden van de regionale overheden zijn niet geconsolideerd met die van de overige overheidssectoren, maar slechts intern. Bron: NBB.

2.2 Het Vlaamse overheidspersoneel

VLAAMS OVERHEIDSPERSONEEL

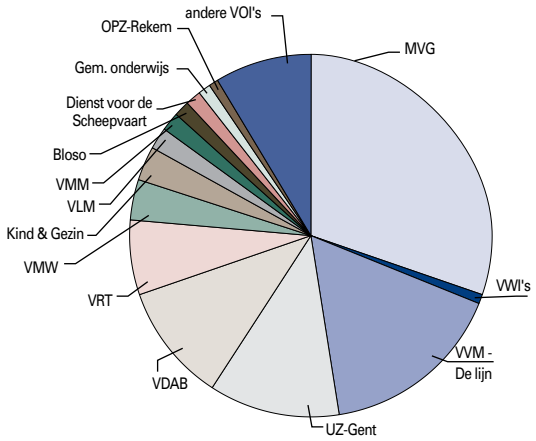

2.10 Spreiding van het overheidspersoneel over de verschillende deelorganisaties. Toestand op 31/12/04. (N= 44.268). Vanaf 2003 worden, tenzij anders vermeld, ook de personeelsleden met startbaanovereenkomst, jobstudenten en personen die gebruik maakten van de uitstapregeling meegeteld. MVG exclusief uitstappers. Bron: AZF, afdeling HRM en afdeling Statutaire aangelegenheden.

De Vlaamse overheid wil een voorbeeldige, moderne en aantrekkelijke werkgever zijn. Zo'n werkgever geeft zijn medewerkers vertrouwen en verantwoordelijkheid, toont en vraagt flexibiliteit, maar blijft mensvriendelijk. Creativiteit van de medewerkers en persoonlijke groei staan hoog in het vaandel. Ze biedt een billijke wedde, met duidelijke arbeidsvoorwaarden rond selectieprocedures, loopbaan en beloning.

Aantal en kenmerken

De Vlaamse overheid bestaat uit het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (MVG), 7 Vlaamse Wetenschappelijk Instellingen (VWI's) en 32 Vlaamse Openbare Instellingen (VOI's).
Het **personeelsbestand** groeide in 2004 aan met 1.841 werknemers. De toename is voornamelijk op rekening van de VOI's te schrijven. Ook het MVG en de VWI's kenden, na een lichte daling in 2003, opnieuw een stijging van het aantal werknemers. De aanhoudende groei is grotendeels te verklaren door de voortdurende uitbreiding van het takenpakket van de Vlaamse overheid.
De uitstapregeling, die van start ging in 2002 en doorloopt tot 2007, heeft een belangrijke invloed op de samenstelling van het personeelsbestand. Ze zorgt voor een tijdelijke afremming van de vergrijzing. Toch is het aandeel 55-plussers binnen het MVG met 1% gestegen tot 16,3%.
Vrouwen zijn steeds talrijker binnen de personeelspopulatie van het ministerie. Het aandeel contractuele werknemers ging licht achteruit. Het percentage van de personeelseden met een opleiding hoger onderwijs (niveau A en B) is in 2004 verder toegenomen. Ruim twee op vijf werknemers zijn hoger opgeleid.

INDEX VLAAMS OVERHEIDSPERSONEEL

	MVG	INDEX (1996=100)	VWI	INDEX (1996=100)	VOI	INDEX (1996=100)	TOTAAL	INDEX (1996=100)
1996	10.586	100	180	100	23.550	100	34.316	100
1997	10.735	101	193	107	23.775	101	34.703	101
1998	10.882	103	201	112	24.646	105	35.729	104
1999	11.276	107	244	136	25.493	108	37.013	108
2000	11.646	110	279	155	26.305	112	38.230	111
2001	12.121	115	374	208	27.477	117	39.972	117
2002	13.141	124	424	236	28.204	120	41.769	122
2003	13.072	124	420	233	28.935	123	42.427	124
2004	13.352	126	469	261	30.447	129	44.268	129

2.11 Evolutie van het aantal personeelsleden in de diverse deelorganisaties van de Vlaamse overheid, van 1996 tot 2004. Vanaf 2003 worden, tenzij anders vermeld, ook de personeelsleden met startbaanovereenkomst, jobstudenten en personen die gebruik maakten van de uitstapregeling meegeteld. MVG exclusief uitstappers. Bron: AZF, afdeling HRM en afdeling Statutaire aangelegenheden.

PERSONEEL MVG

		12/31/1999	12/31/2000	12/31/2001	12/31/2002	12/31/2003	12/31/2004
Personeelsomvang *	in personen	11.280	11.646	12.121	13.141	13.072	13.352
	in (bruto) VTE	10.289	10.559	11.081	11.224	11.972	12.121
Aandeel hoger opleidingsniveau (A en B)		33,3%	34,0%	36,0%	38,4%	40,6%	42,2%
Aandeel 55+ **		10,2%	11,2%	12,1%	16,4%	15,3%	16,3%
Aandeel vrouwen		37,3%	37,8%	38,8%	39,5%	40,3%	41,2%
Aandeel contractuelen		21,3%	22,9%	25,2%	24,8%	25,0%	24,4%
Totale loonkost (euro)		345.722.377	363.786.402	431.660.783	471.565.284	519.805.789	528.033.447

*2.12 Evolutie van het personeel bij het MVG, van 1999 tot 2004. Vanaf 2003 worden, tenzij anders vermeld, ook de personeelsleden met startbaanovereenkomst, jobstudenten en personen die gebruik maakten van de uitstapregeling meegeteld. *: exclusief uitstappers. **: Sinds 2002 wordt onder 55+ de personeelsleden gerekend die de leeftijd van 55 jaar bereikt hebben. Tot dan werden diegenen van 56 jaar en ouder als 55-plusser beschouwd. Bron: AZF, afdeling HRM en afdeling Statutaire aangelegenheden.*

Personeelskosten

De totale brutoloonkost steeg in 2004 met 8,2 miljoen euro, een toename met 1,6 procent. Een indexaanpassing en een verhoging van de eindejaarstoelage waren in 2004 goed voor net geen 10 miljoen euro. De stijging van de loonkost is dus minder hoog dan de kost van index en sectoraal akkoord samen. In reële termen is er dus in feite geen stijging van de loonkost. Dit is een zeer markant gegeven, gelet op de aangroei van de voltijds equivalenten (VTE) met 1,2%.
Personeelsleden die gebruik maakten van de uitstapregeling genieten tot hun 60ste verjaardag nog van 70% van hun wedde. In 2004 bedroeg de totale uitstapkost 15,8 miljoen euro.
Het grootste deel van het personeelsbudget gaat naar salarissen, toch is de totale personeelskost hiertoe niet beperkt. Elk nieuw aangeworven personeelslid moet immers over de nodige middelen beschikken om te kunnen functioneren en kan aanspraak maken op een aantal sociale faciliteiten. Zo is er de vergoeding voor het woonwerkverkeer en vormingskosten. Daarnaast zijn er ook nog de kosten voor secundaire arbeidsvoorwaarden zoals de hospitalisatieverzekering, de bijdrage in de maaltijden, kinderopvang, sociale dienstverlening en medische zorgen. Kosten die nog niet in rekening zijn gebracht, zijn o.a. de wervingskost, de kost van de infrastructuur (gebouwen, verwarming, ...), het wagenpark, de IT-kost, enz...

AANWERVINGEN MVG

	2000	2001	2002	2003	2004
Interne wervingscapaciteit	5,8%	13,1%	19,4% *	11,9%	22,2%
Externe wervings-ratio (statutair)	-	1,4	6,8	10,5	17,0
Externe wervings-ratio (contractueel)	-	-	-	63	40

2.14 Evolutie van de interne wervingscapaciteit & de externe wervingsratio bij het MVG, van 2000 tot 2004. Interne wervingscapaciteit in 2002 exclusief de contractuele aanwervingen door Jobpunt Vlaanderen. Gegevens voor 2002 niet beschikbaar. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

PERSONEELSKOST MVG

	12/31/1999	12/31/2000	12/31/2001	12/31/2002	12/31/2003	12/31/2004
Totale brutoloonkost *	345.722.377	363.786.402	431.660.783	471.565.284	519.805.789	528.033.447
Totale uitstapkost	-	-	-	-	11.031.917	15.805.559
Totale kost prestatiebeloning	1.723.077	1.760.635	2.644.421	2.938.722	3.288.395	3.686.524
Vergoedingen woonwerkverkeer	5.015.055	4.539.377	5.340.979	5.770.765	6.188.700	7.349.415
Totale vormingskost	-	-	3.935.526	3.843.000	3.867.000	3.849.000
Totale kost secundiare arbeidsvoorwaarden	-	-	-	2.809.197	3.497.300	3.680.123

*2.13 Evolutie van de personeelskost in het MVG, van 1999 tot 2004. Vanaf 2003 worden, tenzij anders vermeld, ook de personeelsleden met startbaanovereenkomst, jobstudenten en personen die gebruik maakten van de uitstapregeling meegeteld . *: exclusief uitstappers. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, Beleidsrapport personeel & organisatie.*

VORMING

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Gevolgde vormingsuren per werknemer	11,4	12,4	12,0	12,8	10,0	11,1
Vormingskost per werknemer (euro)	368,67	335,70	320,30	213,35	172,50	162,23
Vormingsparticipatie	-	32,0%	43,5%	52,9%	47,1%	38,7%

2.15 Evolutie van de indicatoren rond vorming bij het personeel van het MVG, van 1999 tot 2004. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

Aanwerving en doorstroming

Het aantal interne aanwervingen geeft aan hoe groot de doorstroommogelijkheden zijn. In 2004 werd ruim één op vijf van de ingevulde vacatures via mobiliteit of promotie ingevuld.
De interesse voor een baan bij de Vlaamse overheid valt af te lezen van het aantal sollicitanten. Voor de externe aanwervingen waren er in 2004 per vacature gemiddeld 17 kandidaten voor een statutaire functie en 40 kandidaten voor een contractuele functie.

Personeels- en loopbaanontwikkeling

Het aantal personeelsleden dat aan minstens één formele **vormingsactiviteit** deelneemt blijft afnemen. In 2004 daalde hun aantal met ruim 8 procent. De gemiddelde tijdsduur ging dan weer iets vooruit. De gemiddelde vormingskost per werknemer daalde, mede door besparingsmaatregelen, verder tot 162 euro. De interesse is duidelijk leeftijdsgebonden en neemt af naarmate de leeftijd toeneemt. Dit is een algemene maatschappelijke tendens, die ook vastgesteld wordt bij alle Vlaamse en Europese volwassenen tussen 25 en 64 jaar. Die evolutie is echter tegengesteld aan het streefdoel van de Vlaamse overheid om medewerkers flexibel en inzetbaar te houden tot aan het einde van hun loopbaan.

Prestatiemanagement

Werknemers die uitstekend presteren kunnen beloond worden met een **prestatietoelage**. Het aantal personeelsleden dat zo een bonus krijgt, neemt jaar na jaar toe. Ook het budget voor deze vorm van variabel loon stijgt, maar is nog steeds marginaal en niet marktconform te noemen in vergelijking met de totale loonkost (0,70%).

Welzijn op het werk

1. Telewerken

Telewerken biedt tal van voordelen. Het is een wapen in de strijd tegen files, het verhoogt de productiviteit en vermindert het ziekteverzuim. Het biedt ook meer kansen aan minder mobiele arbeidskrachten. Ten slotte laat telewerken toe om

TELEWERKEN

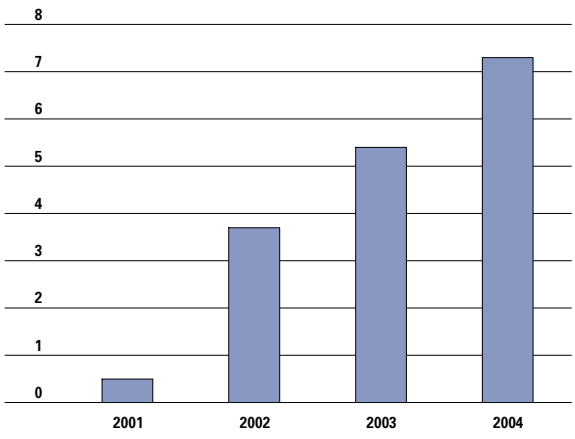

2.17 Evolutie van het percentage werknemers binnen het MVG met aansluiting voor telewerken, van 2001 tot 2004. Cijfers 2004 exclusief departement LIN. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

PRESTATIETOELAGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Medewerkers met prestatietoelage	7,3%	7,7%	11,2%	13,4%	15,0%	16,9%
Totale kost prestatiebeloning	1.723.077	1.760.635	2.644.421	2.938.722	3.288.395	3.686.524
% prestatiebeloning op brutoloonkost	0,50%	0,48%	0,61%	0,62%	0,63%	0,70%

2.16 Evolutie van de prestatietoelagen binnen het MVG, van 1999 tot 2004. Vanaf 2003 worden, tenzij anders vermeld, ook de personeelsleden met startbaanovereenkomst, jobstudenten en personen die gebruik maakten van de uitstapregeling meegeteld. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

ARBEIDSVERZUIM						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Arbeidsverzuim	-	-	-	6,80	6,42	6,16
Ziekteverzuim**	4,52	4,72	4,74	4,79/ 6,24	5,89	5,54
Afwezigheid tgv arbeidsongevallen	-	-	-	0,39	0,32	0,31
Afwezigheid tgv zwangerschap	-	-	-	0,17	0,20	0,30

2.18 Evolutie van het arbeidsverzuim binnen het MVG, van 1999 tot 2004, in %. Sinds 2002 wordt het verzuimpercentage op marktconforme wijze berekend, zodat het verzuim binnen het MVG kan vergeleken worden met andere organisaties. Voor 2002 is zowel het resultaat van de oude als nieuwe berekeningswijze weergegeven. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

arbeid, gezin en vrije tijd beter te combineren. De Vlaamse Regering wil het telewerk aanmoedigen binnen de overheid. Bij elke nieuwe huisvesting gaat ze uit van de principes van 'anders werken', waarbij de mogelijkheid tot thuiswerken en werken vanuit satellietkantoren een belangrijke peiler vormt. Eind 2004 beschikte 7,3% van alle personeelsleden over de nodige telewerk-infrastructuur.

2. Arbeidsverzuim

In 2004 was het personeel van het MVG 185.281 werkdagen afwezig wegens ziekte, arbeidsongeval of zwangerschap. Het totale arbeidsverzuim is hiermee gedaald tegenover het jaar voordien en dat is vooral te danken aan de afname van het **ziekteverzuim**. Wellicht speelt de uitstapregeling voor 56-plussers hierbij een belangrijke rol, want net in de oudere leeftijdsgroepen is het ziekteverzuim het hoogst. Tal van acties werden ondernomen om het ziekteverzuim te beperken. Naast de jaarlijkse griepvaccinaties waren er onder meer infosessies over stress, een opleiding ter preventie van bot- en gewrichtsklachten bij specifieke doelgroepen en de promotie van sport en beweging via een financiële tussenkomst in sportabonnementen.
SD Worx verricht jaarlijks een grootschalig onderzoek naar het arbeidsverzuim in België. Volgens dit onderzoek omvatte het arbeidsverzuim in 2004 6,4% van de totale arbeidstijd (6,2% voor het MVG). Met 4,8% maakte het ziekteverzuim meer dan driekwart van het totale arbeidsverzuim uit (5,6% voor het MVG).

3. Gelijkekansenbeleid

De Vlaamse overheid wil een voorbeeldfunctie vervullen op het vlak van evenredige arbeidsparticipatie en biedt daarom tewerkstellingskansen aan **kansengroepen** zoals vrouwen, mensen van allochtone afkomst, personen met een handicap, 55-plussers en kortgeschoolden. De Vlaamse Regering kiest niet voor positieve discriminatie of quota. De geschiktheid van kandidaten staat voorop. Wel wordt er gekozen voor positieve randvoorwaarden die rekening houden met de reële ondervertegenwoordiging.
Vrouwen zijn vooral in de hogere posities binnen het MVG sterk ondervertegenwoordigd. Op niveau A is er verbetering merkbaar, maar op het managementniveau heerst al jaren een status quo. Wel dient opgemerkt te worden dat het hier over een relatief klein aantal posities gaat, waarbij het personeelsverloop ook niet echt groot is.

VROUWEN						
	1999	2000	2001	2002	2003	2004
op totaal personeel	37,3	37,8	38,8	39,5	40,3	41,2
op niveau A	23,8	25,8	28,4	30,1	32,2	33,9
op managementsniveau		18,9	20,7	19,5	20,4	20,4

2.19 Evolutie van het percentage vrouwen binnen het MVG, van 1999 tot 2004. Vanaf 2003 worden, tenzij anders vermeld, ook de personeelsleden met startbaanovereenkomst, jobstudenten en personen die gebruik maakten van de uitstapregeling meegeteld. Bron: AZF, adm. Personeelsontwikkeling, afdeling HRM, beleidsrapport personeel & organisatie.

2.3 Communicatie en informatie

VLAAMS OVERHEIDSCAMPAGNES

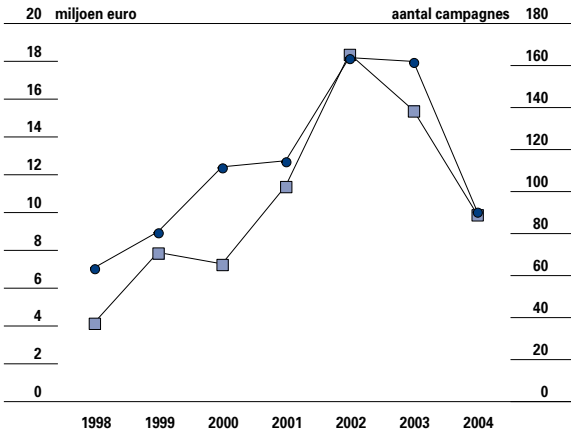

2.20 Evolutie media-aankoop (in miljoen euro) en aantal Vlaamse overheidscampagnes, van 1998 tot 2004. Bron: COO, cel van de informatieambtenaar.

De overheidscommunicatie werd de voorbije jaren sterk uitgebouwd om de bevolking te informeren over de aanwending van de publieke middelen, de doelstellingen van de overheid en de uitvoering van beleidslijnen en actieprogramma's.

Overheidscampagnes

Na de sterke stijgingen in de kalenderjaren 2001 en 2002 ontsnapte ook het **mediabudget** niet aan de begrotingsmaatregelen. Door besparingen werd het budget voor overheidscampagnes op twee jaar tijd bijna gehalveerd. In 2004 resulteerde dat ook in een daling van het aantal **campagnes**. De voornaamste slachtoffers van de voortgezette besparing waren de huis-aan-huispers en de regionale en commerciële televisie. De Vlaamse overheid kocht ook minder mediaruimte bij weekbladen en periodieke pers, maar de daling is minder scherp dan het gemiddelde. De VRT-radio, gratis pers en thema-televisie deden het eveneens relatief goed.
Door de centrale media-aankoop verkrijgt de Vlaamse overheid van de media(federaties) exclusieve kortingen bij de aankoop van mediaruimte. Dat resulteerde in 2004 in een gemiddelde korting van 38% op de normale commerciële tarieven. Dat kwam neer op een besparing van 6 miljoen euro. In 2003 leidde een gemiddelde korting van 43% nog

SPREIDING MEDIA-AANKOOP

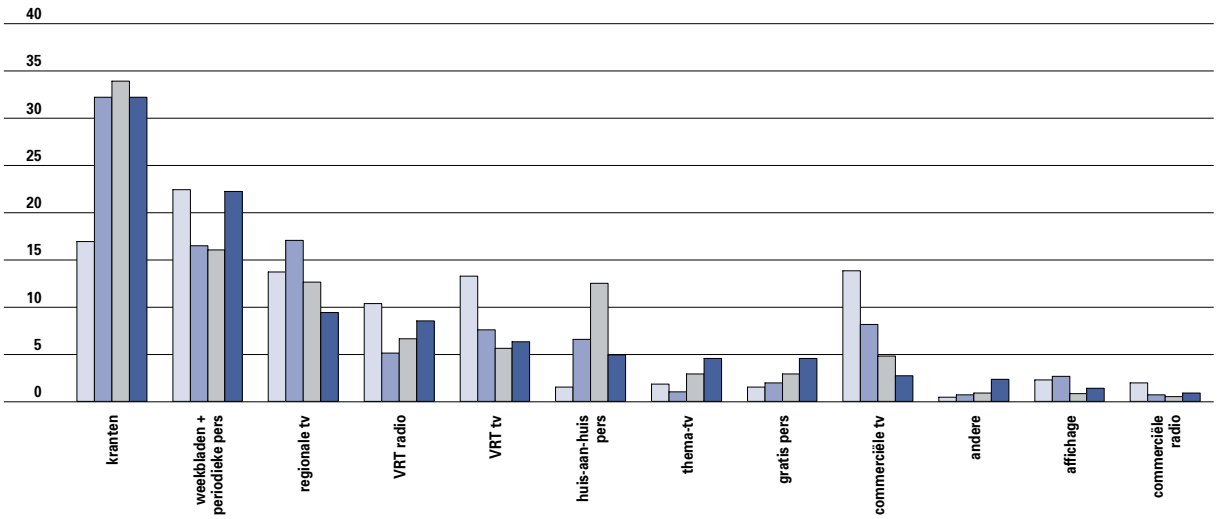

2.21 Evolutie bestedingen Vlaamse overheidscampagnes naar medium, van 2001 tot 2004, in %. Bron: COO, cel van de informatieambtenaar

CENTRALE MEDIA-AANKOOP

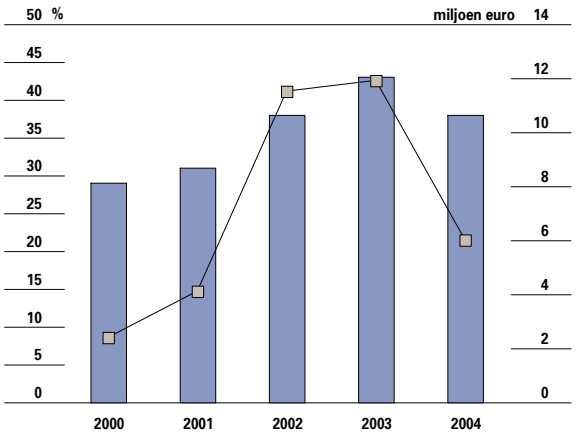

2.21 Evolutie besparingen door centrale media-aankoop Vlaamse overheidscampagnes, van 2000 tot 2004. Bron: COO, cel van de informatieambtenaar.

CONTACTPUNT VLAAMSE INFOPUNT

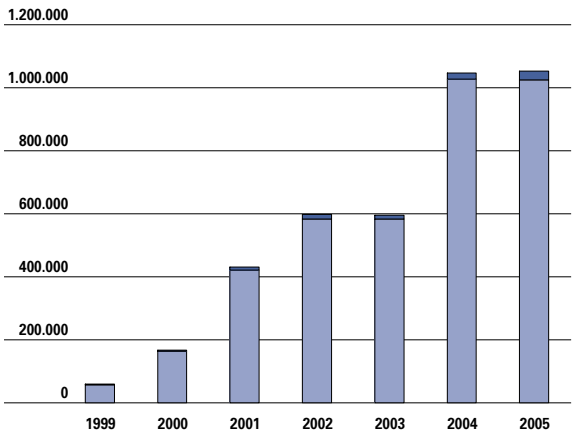

2.22 Evolutie aantal oproepen Contactpunt Vlaamse Infolijn, van 1999 tot 2005. Noot: de aantallen van 1999 hebben slechts betrekking op 10 maanden (in maart 1999 is de Vlaamse Infolijn van start gegaan.) Bron: Contactpunt Vlaamse Infolijn.

tot een besparing van 11,9 miljoen. De gedaalde kortingen, zowel relatief als absoluut, hebben uiteraard alles te maken met de gedaalde volumes.

Contactpunt Vlaamse Infolijn

Het Contactpunt Vlaamse Infolijn groeit jaar na jaar verder uit tot het centrale punt waar burgers en bedrijven terecht kunnen voor alle informatie van de Vlaamse overheid.
In 2005 haalde het klantencontactcentrum van de Vlaamse Infolijn een gemiddelde van 3.927 contacten per werkdag. Dit is ongeveer evenveel als in 2004. De telefoon blijft het primaire communicatiekanaal van het klantencontactcentrum, maar andere kanalen zoals de portaalsite **www.vlaanderen.be** en interactieve digitale televisie vergroten de bereikbaarheid van de informatie, ook buiten de kantooruren. Door de Vlaamse Infolijn via verschillende kanalen toegankelijk te maken wordt de overheid meer bereikbaar.
De top vijf van meest gestelde vragen wordt duidelijk beïnvloed door de actualiteit en de campagnes die via de Vlaamse Infolijn worden gevoerd.

Het Contactpunt Vlaamse Infolijn ondersteunt verschillende infolijnen van de Vlaamse overheid. Eind 2005 waren er 14 lijnen in beheer van het Contactpunt Vlaamse Infolijn. De LijnInfo is goed voor de helft van alle contacten. Ook de Kind en Gezin-lijn, de Vlaamse Belastinglijn en de Dossierlijn Studietoelagen genereren veel oproepen. De cluster Vlaamse Infolijn (op het nummer 0800 – 3 02 01) zelf heeft een aandeel van 17%. Daarnaast zijn er ook nog de Taaltelefoon, BIS Infolijn en infolijnen over aanmoedigingspremies, Wonen in Brussel, het Vlaams Zorgfonds, de Vlaamse Zorgkas en de VREG.

Naast het beantwoorden van spontane vragen van de burger, ondersteunt het Contactpunt Vlaamse Infolijn ook tal van overheidscampagnes. Het aantal ondersteunde campagnes liep in 2005 sterk terug. De daling van het aantal overheidscampagnes is hier uiteraard niet vreemd aan. In 2005 werd de Vlaamse Infolijn voor het eerst ingeschakeld bij twee benefietacties: Tsunami1212 en HOOP.

Ook op lokaal niveau doet het Contactpunt Vlaamse Infolijn inspanningen om de dienstverlening mee te integreren in zijn informatieaanbod. Als mensen vragen hebben over een bepaalde wetgeving of dienstverlening van de overheid, richten ze zich vaak tot de gemeente waarin ze wonen. Daarom maakt het Contactpunt Vlaamse Infolijn samen met een aantal steden en gemeenten werk van een ‘productencatalogus’ die structuur brengt in het gehele informatieaanbod. Die catalogus moet ervoor zorgen dat de informatie van de overheid nog slechts uit één bron komt - en dat ze dus op alle niveaus eenduidig en betrouwbaar is. Op deze manier kunnen de Vlaamse gemeenten veel werk besparen en wordt het voor de mensen ook een pak

ONDERSTEUNDE OVERHEIDSCAMPAGNES

1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
23	29	41	56	89	100	31

2.23 Evolutie van het aantal door het Contactpunt Vlaamse Infolijn ondersteunde overheidscampagnes, van 2001 tot 2005. Bron: Contactpunt Vlaamse Infolijn.

eenvoudiger om de juiste informatie te verkrijgen.

Klachtenbehandeling

Een behoorlijke dienstverlening veronderstelt een goed uitgebouwd systeem van klachtenbehandeling. Binnen de Vlaamse overheid is die georganiseerd op twee niveaus. Wanneer iemand zich onterecht behandeld voelt door de Vlaamse overheid, kan die in de eerste plaats terecht bij de klachtendienst van de betrokken instantie. Dit noemt men de eerstelijnsklachtenbehandeling. Pas wanneer de klager vindt dat onvoldoende gehoor is gegeven aan zijn klacht, kan hij terecht bij de **Vlaamse Ombudsdienst**. De Ombudsdienst treedt op als tweedelijnsklachtenbehandeling.

1. Eerstelijn

Het aantal ontvankelijke eerstelijnsklachten bedroeg in 2004 2.842, een daling van goed 10% ten opzichte van het jaar voordien (3.167).

2. Tweedelijn

In 2004 behandelde de Vlaamse Ombudsdienst 3.883 verzoeken, iets meer dan de 3.771 van het jaar ervoor. Uiteindelijk werden 1.209 verzoeken door de

THEMA'S VLAAMSE INFOLIJN

2001	2002	2003	2004	2005
Onderwijs en vorming	Onderwijs	Onderwijs	Onderwijs	Onderwijs en vorming
Welzijn, zorg en opvang	Belastingen	Belastingen	Belastingen	Energie en natuurlijke rijkdommen
Werkgelegenheid	Wonen	Wetenschap - technologie - energie	Wetenschap - technologie - energie	Bedrijven en hun klanten
Bevoegdheden overheid	Milieu en landschap	Werkgelegenheid	Werkgelegenheid	Overheid
Wonen	Algemene werking overheid	Welzijn - zorg en opvang	Wonen	Bouwen en wonen

2.24 Jaarlijkse top 5 van thema's met meest gestelde vragen, van 1999 tot 2005. Bron: Contactpunt Vlaamse Infolijn.

EERSTELIJNSKLACHTEN

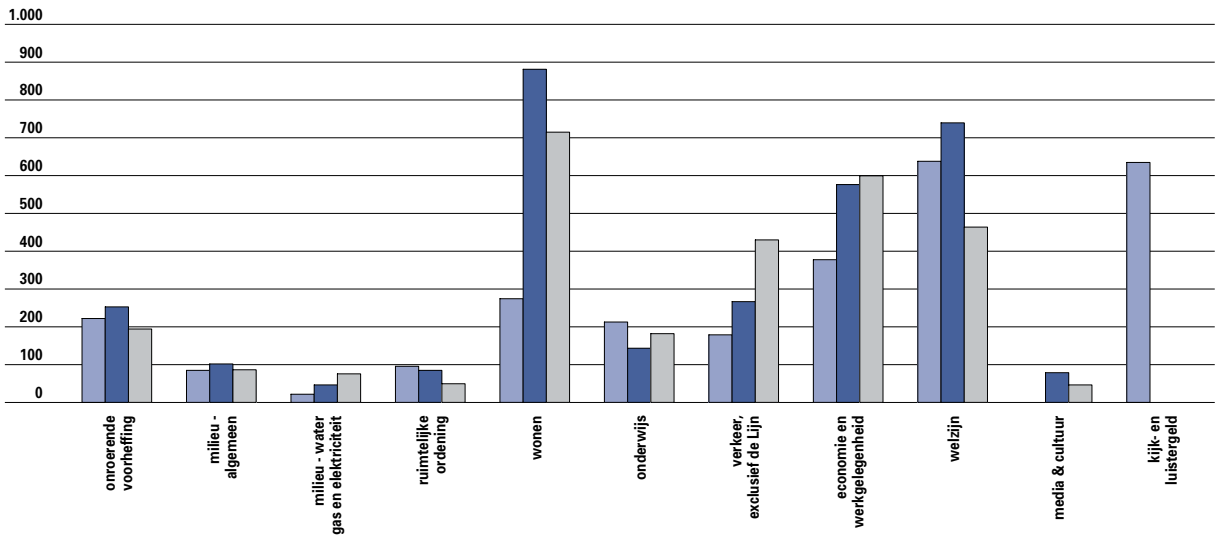

2.25 Evolutie ontvankelijke eerstelijnsklachten naar domein, van 2002 tot 2004. Noot: het aantal klachten voor het thema Verkeer, infrastructuur en mobiliteit is exclusief de klachten van De Lijn. De door hen gerapporteerde klachten bleken ook meldingen en gewone klantenreacties te bevatten en werden daarom niet opgenomen. De categorie Kijk- en luistergeld is verdwenen door het afschaffen van het kijk- en luistergeld. In de plaats is er nu Media en Cultuur. Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

TWEEDELIJNSKLACHTEN KLACHTEN

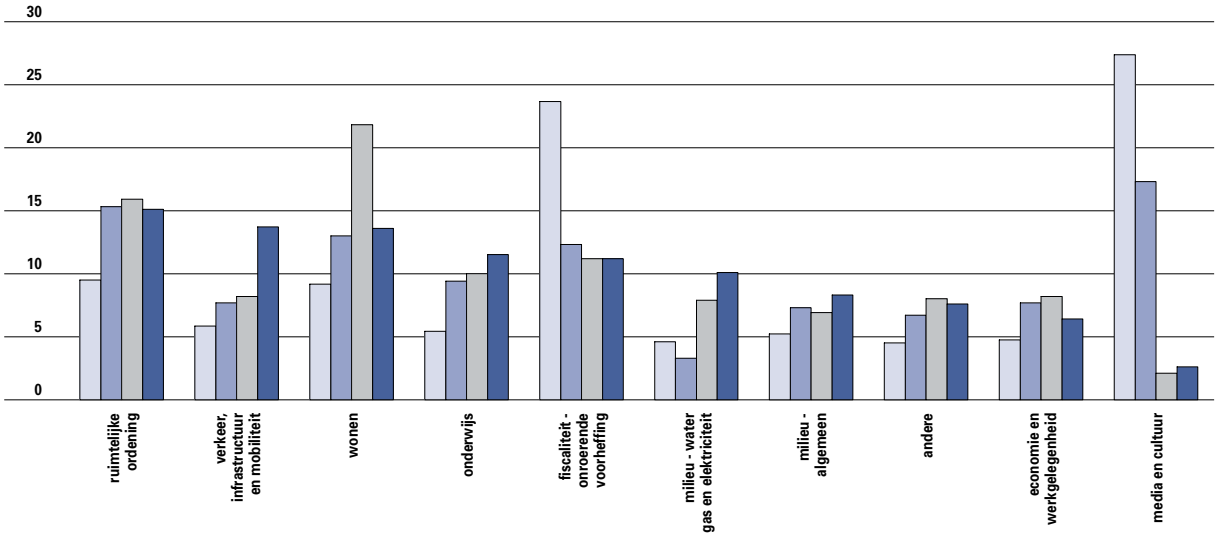

2.26 Ontvankelijke klachten die door de Vlaamse Ombudsdienst in behandeling zijn genomen tussen 2001 en 2004, naar thema, in %.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst.

2001
2002
2003
2004

Vlaamse Ombudsdienst als ontvankelijk beschouwd. In de overige gevallen betrof het vragen om informatie en dus geen klachten, en verwees de Ombudsdienst door naar de geschikte instantie. Of het ging om onontvankelijke klachten – bijvoorbeeld omdat de verzoeker zich niet eerst tot de klachtendienst van de betrokken overheidsinstantie had gewend of omdat de klacht geen betrekking had op een Vlaamse overheidsdienst.

Van alle ontvankelijke klachten die in 2004 werden behandeld, waren er 803 in de loop van 2004 binnengekomen. Opvallend is de stijging van het aantal dossiers verkeer, infrastructuur en mobiliteit. De hoeveelheid klachten over wonen viel terug op

GESCHONDEN OMBUDSNORMEN

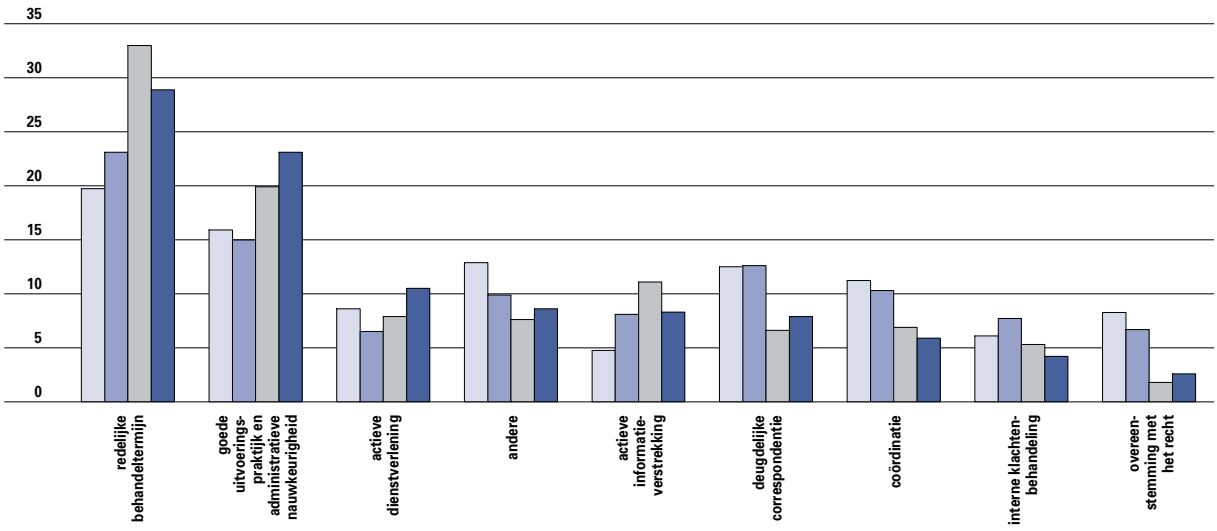

2.27 Geschonden ombudsnormen op het totaal van de door de Vlaamse Ombudsdienst in dat jaar beoordeelde dossiers tussen 2001 en 2004, naar geschonden norm, in %.
Bron: Vlaamse Ombudsdienst. Noot: bij een beoordeling van een dossier kan meer dan één norm gehanteerd worden.

2001
2002
2003
2004

ON LINE BESCHIKBAARHEID VAN OPENBARE DIENSTVERLENING

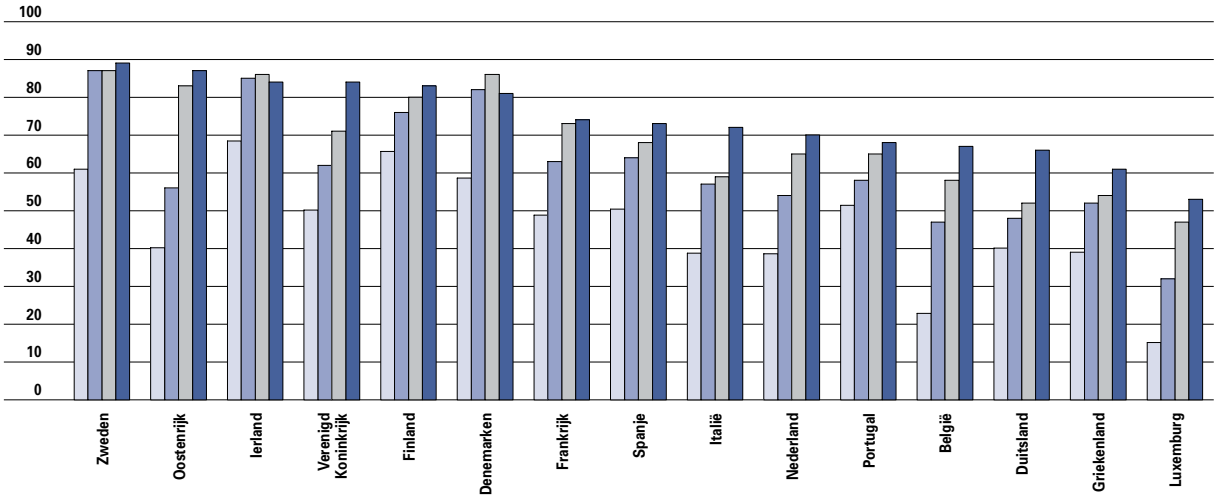

2.28 Evolutie van de on line beschikbaarheid van openbare dienstverlening, van oktober 2001 tot oktober 2004, internationale vergelijking. Index van on line beschikbaarheid van twintig openbare dienstverleningen waarvan twaalf voor burgers en acht voor ondernemingen (gemiddelde van de scores voor de twintig basisdiensten). Bron: Europese Commissie (Cap Gemini Ernst & Young).

oktober 2001
oktober 2002
oktober 2003
oktober 2004

het niveau van de voorbije jaren.
De Vlaamse Ombudsdienst kwam in 2004 voor 870 klachten tot een beoordeling. 6,8% van de klachten werd beschouwd als terechte opmerking. In 4,1% van de dossiers werd een beleidsaanbeveling geformuleerd: hoewel de betrokken dienst geen ombudsnorm geschonden had, was er duidelijk sprake van een onaanvaardbare situatie. Samen met de (deels) gegronde klachten (47,8%) zorgt dit voor 58,7% van de dossiers waarin één of meerdere ombudsnormen werden geschonden of een te verhelpen misverstand gesignaleerd werd. Bijna een derde van de klachten is ongegrond. In de overige gevallen was er vanwege de Vlaamse Ombudsdienst geen oordeel mogelijk.

Als de Vlaamse Ombudsdienst een klacht (deels) gegrond noemt of ze als terechte opmerking bestempelt, dan moet hij dat motiveren met één of meer geschonden ombudsnormen. De vaakst geschonden normen zijn redelijke behandeltermijn en goede uitvoeringspraktijk.

E-government

In het kader van het 'eEurope Initiative' onderzoekt de Europese Commissie het aanbod van openbare diensten op het internet. Binnen elke lidstaat van de Europese Unie worden twintig basisdiensten van de openbare sector onderzocht. Tot de basisdiensten voor de burger horen onder andere de belastingaangifte, de aanvraag van een bouwvergunning, een aangifte aan de politie en het doorgeven van een adreswijziging. Bij de basisdiensten voor ondernemingen horen onder andere de aangifte van de vennootschapsbelasting, de sociale bijdragen voor het personeel en het aanvragen van milieuvergunningen. De score hangt af van de mogelijkheden die een gebruiker krijgt op het internet, gaande van informatie opvragen tot een volledig interactieve afhandeling van dossiers.
België haalde in oktober 2004 een globale score van 67% voor de twintig basisdiensten en staat daarmee in de lagere regionen van de Europese rangschikking. Wel verkleint het verder zijn achterstand op de koplopers.
Voor enkele individuele basisdiensten krijgt België wel al de maximumscore. Dit is onder meer zo voor het zoeken van een job, een dienst aangeboden door de regionale overheidsdiensten VDAB, FOREM en ORBEM. Ook voor de sociale bijdrage voor werknemers krijgt België een zeer goede beoordeling vanwege de Europese commissie.

Reguleringsmanagement

Met de Kenniscel **Wetsmatiging** werkt de Vlaamse overheid aan een heldere en eenvoudige regelgeving. Dat proces heet reguleringsmanagement. Daarbij wordt onderzocht wat de gevolgen zijn voor de doelgroepen van de Vlaamse regelgeving en wordt

het beleid zonodig bijgestuurd. Het reguleringsmanagement bestaat uit drie luiken.

1. Administratieve lastenverlaging

Een eerste luik is de administratieve lastenverlichting, die moet leiden tot minder papierwerk voor burger en bedrijf. De Vlaamse overheid bewaakt de toename van de administratieve lasten door middel van de compensatieregel. In totaal zijn er in 2005 voor 1 miljoen euro aan administratieve lasten bijgekomen en voor 13 miljoen euro verdwenen. Voor 2005 betekent dit dus een netto vermindering van 12 miljoen euro aan administratieve lasten. Voor de bedrijven nam de administratieve rompslomp in 2005 af met ongeveer 579.000 euro, voor de burgers met ongeveer 1.600 euro, voor organisaties met ongeveer 9.774.000 euro en voor de overheid met ongeveer 1.802.500 euro.

2. Juridisch technische vereenvoudiging

Het tweede luik van het reguleringsmanagement is de juridisch-technische vereenvoudiging, die moet leiden tot eenvoudige, duidelijke en minder wetten. Als het aantal in het Belgisch Staatsblad gepubliceerde decreten beschouwd wordt als indicator voor de hoeveelheid wetten, dan valt de drastische daling in 2005 op. In het eerste jaar na een verkiezingsjaar is er traditioneel altijd wel een daling.

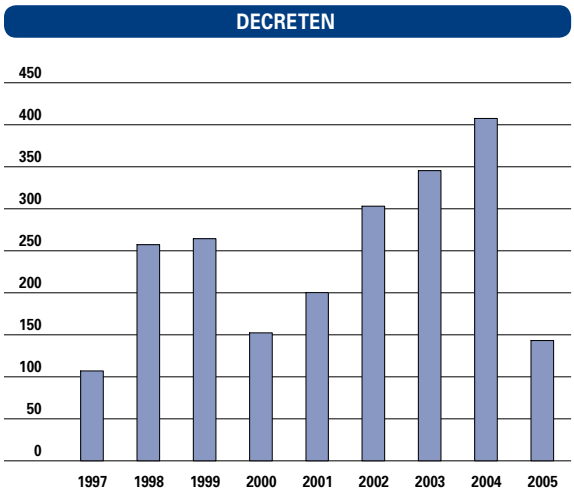

2.29 Evolutie van het aantal in het Staatsblad gepubliceerde decreten, 1997-2005. Bron: Belgisch Staatsblad.

3. Reguleringsimpactanalyse

Het derde en laatste luik is de RIA of reguleringsimpactanalyse. Die onderzoekt welke effecten de regelgeving heeft voor de burgers, bedrijven, overheden of de samenleving. Sinds 1 januari 2005 moet voor alle regelgeving die een regulerend effect heeft op de burger, het bedrijfsleven of non-profit organisaties een reguleringsimpactanalyse opgemaakt worden. Van de 157 regelgevingsdossiers in 2005 voldeden er 110 aan deze voorwaarden.

VOOR MEER INFORMATIE

- Jaarlijke publicaties van de Sociaal-Economische raad van Vlaanderen (SERV): Evaluatierapport Begroting (januari) en Advies Begrotingsadvies (juli) http://www.serv.be
- Middellenbegroting, Uitgavenbegroting en Algemene Toelichting: http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/financien/index.html
- Website statistieken Financiën van de Vlaamse Gemeenschap: http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/financien/index.html
- Beleidsrapporten Personeel & Organisatie: http://www2.vlaanderen.be/personeelsbeleid/beleidsrapporten/
- SD Worx: http://www.sd.be/
- Kenniscel anders werken: http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/anderswerken/
- Vlaamse Infolijn: http://www.vlaamseinfolijn.be/
- Vlaamse Ombudsdienst: http://www.vlaamseombudsdienst.be/
- Kenniscel wetsmatiging: http://www.wetsmatiging.be/
- E-government Vlaamse overheid: http://www.vlaanderen.be/egovernment

- **Betaalkrediet** Het betalingskrediet in begrotingsjaar X is het volume aan mogelijkheden, voortkomende uit de ontvangsten (inbegrepen leningen) van dat begrotingsjaar, waarover de Vlaamse regering beschikt om aan betalingsverplichtingen, voortvloeiend uit bestaande en nieuwe verbintenissen, in de loop van begrotingsjaar te voldoen.
- **Directe schuld** Leningen, ofwel aangegaan door de Vlaamse Gemeenschap ter financiering van zijn tekorten, ofwel contractueel overgenomen door de Vlaamse Gemeenschap uit de indirecte schuld alsook alle leningen ter herfinanciering van voormelde leningen.
- **Geconsolideerde brutoschuld** Schuld verminderd met schuld van andere overheden die de beschouwde overheid bezit. De consolidatie houdt in dat binnen een bepaalde kring van verwante overheidsinstellingen de onderlinge vorderingen en schulden worden weggelaten bij de berekening van de totale som van de kring van instellingen, dit om dubbeltellingen te voorkomen.
- **Gedeelde belastingen** Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven en waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gemeenschappen wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet.
- **Indirecte schuld** Leningen aangegaan, ofwel door publiekrechtelijke rechtspersonen, ofwel door lagere overheden, ofwel door de Vlaamse Gemeenschap in het verleden ter financiering van specifieke beleidsprojecten, en waarvan het geheel van de kapitaalsaflossingen en van de rentelasten ten laste komen van de uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap, zonder evenwel rekening te houden met terugbetalingen door derden, alsook het Vlaamse aandeel in de schulden van het Amortisatiefonds voor de leningen der sociale huisvesting (ALESH).
- **Samengevoegde belastingen** Federale belastingen die op uniforme wijze over het gehele grondgebied van België worden geheven, waarvan de opbrengst geheel of gedeeltelijk aan de gewesten wordt toegewezen, overeenkomstig de financieringswet, en waarop de gewesten autonoom opcentiemen of kortingen, belastingverminderingen of –vermeerderingen kunnen toepassen.
- **VTE: Voltijds Equivalenten**
  personeelsomvang in bruto VTE De totale arbeidstijd in jaar x (werkdagen) van alle personeelsleden die in dienst waren bij het ministerie, rekening houdend met hun effectieve tewerkstellingsperiode (in/uit) verminderd met hun onbezoldigde afwezigheden tijdens die periode (deeltijdse prestaties, loopbaanonderbreking, detachering...), gedeeld door 248 dagen
  personeelsomvang in netto VTE Bruto arbeidstijd in jaar x verminderd met de bezoldigde afwezigheden (vakantieverlof, ziekte, arbeidsongevallen, zwangerschap...), gedeeld door 213 dagen.
- **Externe wervingsratio** Het aantal sollicitanten dat reageerde op de aangeboden vacatures, gedeeld door het totaal aantal aangeboden vacatures. Bij statutaire functies kunnen enkel sollicitanten uit bestaande selectiereserves (SELOR) reageren op aangeboden vacatures.
- **Interne wervingscapaciteit** Het aandeel van de intern ingevulde vacatures (door mobiliteit of promotie) op het totaal aantal ingevulde vacatures.
- **Vormingsparticipatie** Aantal personeelsleden dat in jaar x heeft deelgenomen aan tenminste één vormingsactiviteit gedeeld door het totaal aantal personeelsleden dat in jaar x in dienst was.
- **Arbeidsverzuim** Totaal aantal werkdagen afwezigheid in jaar x wegens ziekte, arbeidsongeval, beroepsziekte of zwangerschap gedeeld door de totale bruto arbeidstijd in werkdagen (incl. vakantiedagen).
- **Ziekteverzuim** Totaal aantal werkdagen afwezigheid in jaar x wegens ziekte gedeeld door de totale bruto arbeidstijd in werkdagen (incl. vakantiedagen).

Meer ondernemen!

De klassieke groeistrategie van efficiënter werken of het inzetten van meer productiefactoren botst op de eigen limieten. Innovatie dringt zich steeds harder op als een alternatieve strategie. De Vlaamse overheid wil er mee voor zorgen dat structureel meer geïnvesteerd wordt in ondernemen, kennis en onderzoek en ontwikkeling. Zo heeft ze het jongste decennium de kredieten voor O&O systematisch opgetrokken. De vooropstelde norm van 1% van het BBP voor 2010 is echter nog verre van gehaald en ook de buurlanden scoren iets beter. Als de O&O-inspanningen van de bedrijven mee in rekening worden gebracht behoort Vlaanderen wel tot de besten in de Europese middengroep maar haalt evenmin de vooropgestelde 3% -norm. Niettegenstaande de globale toename de voorbije jaren valt de jongste jaren een terugval bij de bedrijven op. De O&O-inspanningen in de bedrijven blijken ook zeer geconcentreerd binnen enkele sectoren, om niet te zeggen enkele bedrijven. Innovatie is bovendien niet alleenzaligmakend. Zo neemt de werkgelegenheid in de meeste hoogtechnologische tot medium-hoogtechnologische industrietakken af.

Vlaanderen dient een aantrekkelijke investeringsregio te zijn. Investeren is namelijk de toekomstige productiecapaciteit opbouwen en verdient dan ook heel wat aandacht. De investeringsratio van de bedrijven is na een daling van drie jaren in 2004 met een half procentpunt toegenomen tot 19,0%. In dit investeringsklimaat speelt de loonkost een niet geringe rol: het gewicht hiervan in de toegevoegde waarde nam recent iets toe. Ook de beschikbaarheid van bedrijventerreinen is een belangrijke voorwaarde. Eind 2004 bedroeg de bezettingsgraad hiervan 77,6%.

Meer ondernemen is een topprioriteit voor de Vlaamse Regering. De economie groeide het jongste decennium gemiddeld met reëel 2,2% en zit daarmee op de gemiddelde groei van de EU25. Niettegenstaande Vlamingen – Europees vergeleken – minder warm lopen om een eigen onderneming op te zetten stijgt elk jaar opnieuw het aantal opgerichte bedrijven. Vooral de eenmanszaken blijken populair. Toch zijn er in deze laatste groep ook veel stopzettingen. De nettogroei is dan ook lichtjes negatief bij de eenmanszaken, maar blijft positief bij de overige ondernemingsvormen.

Binnen Vlaanderen doen zich heel wat regionale verschillen voor. Een analyse van de recent opgerichte RESOC's wijst op de grote verschillen op het vlak van BBP per inwoner en aanwezigheid van kenniseconomie, die geconcentreerd zit rond de grootsteden Antwerpen, Gent en Brussel.

Een ander accent in het economisch beleid is het internationaal ondernemen. Met een export die 97,5% van het BBP bedraagt, valt dit niet te verwonderen. Door onze centrale ligging is de export erg op de EU gericht, met specialisaties in chemische producten, petroleumproducten en meer in het algemeen van halffabrikaten. De voornaamste concurrenten voor de Vlaamse exporteurs zijn te vinden in onze buurlanden.
Een belangrijke indicator voor het internationaal ondernemen zijn de directe buitenlandse investeringen. De investeringen liepen in 2004 fors terug maar creëerden wel meer arbeidsplaatsen.

Essentieel in een kenniseconomie is de beschikbaarheid van menselijk potentieel in wetenschap en technologie. Internationaal vergeleken scoort Vlaanderen vrij goed. Met diverse maatregelen (programma's toponderzoekers, opdrijven onderzoeksmandaten, aantrekken studenten wetenschap & technologie, …) tracht de overheid dit verder te stimuleren. De wetenschappelijke output ligt internationaal relatief hoog. De technologische output – gemeten in octrooien of patenten – is zwakker.

hoofdstuk 3

3.1 Economie

De kenniseconomie

Economische groei kwam traditioneel tot stand door meer arbeid en kapitaal in te zetten of door efficiënter te werken. Deze mogelijkheden zijn niet onuitputtelijk. Daarom ligt de nadruk nu meer op **technologische vooruitgang** als motor van de groei. Daarbij speelt **onderzoek en ontwikkeling (O&O)** een cruciale rol. O&O leidt tot nieuwe producten en diensten die de omzet van bedrijven kunnen verhogen en dus bijdragen aan de economische groei. O&O kan eveneens het productieproces efficiënter maken, wat kostenbesparend werkt. Een algemene bespreking van de inspanningen voor O&O komt aan bod in het deel over wetenschap en innovatie. Hier richt de focus zich op de ondernemingen.
In 2002 spendeerden de bedrijven 1,66% van het BBP aan O&O. Dit is meer dan in de andere gewesten en heel België. Van onze buurlanden scoort alleen Duitsland (1,72%) beter.
Het Vlaamse Gewest telt op honderd tewerkgestelden één personeelslid dat aan O&O doet. Dat is meer dan bij de drie buurlanden of het gemiddelde in de EU25.
Nader onderzoek leert wel dat de inspanningen voor onderzoek en ontwikkeling in Vlaanderen erg geconcentreerd zijn. In 2002 waren drie sectoren samen al goed voor 61,6% van alle O&O inspanningen: de sector van de audiovisuele apparaten en communicatie-uitrusting, de chemie en de farmacie. De vijf actiefste ondernemingen terzake nemen reeds 61,3% van het O&O-budget voor hun rekening. De mastodonten onder de bedrijven wegen dan ook zwaar door. Over het algemeen blijkt O&O trouwens eerder een zaak te zijn van grotere ondernemingen. Gezien de omvang van de middelen en de noodzakelijke ondernemingsstrategie op internationaal niveau is dat ook niet verwonderlijk.
Bij de 'klassieke' meting van onderzoeksuitgaven of patenten ontsnappen sommige innovatieve processen uit de statistieken, zoals de toepassing van nieuwe ideeën, de introductie van nieuwe netwerkvormen tussen klanten en leveranciers en het succesvol aanwenden van ICT-middelen. Volgens de Community Innovation Survey (CIS) uit 2002 zou 57% van de Vlaamse ondernemingen **innovatief** zijn. Daarmee wordt bedoeld dat zij niet alleen nieuwe of verbeterde producten lanceren, maar ook hun processen herbekijken en vernieuwen.
Terwijl de totale werkgelegenheid in het Vlaamse Gewest tussen 1995 en 2004 jaarlijks groeide met 1,2%, kende de industrie globaal een daling. Ook technologie-intensieve bedrijven ondergingen die trend. De sectoren van de audio-, video- en telecommunicatieapparatuur en de vliegtuigbouw kregen de zwaarste klappen, voornamelijk na 2000. Toch zijn er subsectoren die het goed deden. Zo realiseerde de farmaceutische industrie jaarlijks een gemiddelde aangroei van de werkgelegenheid van 4,8%.
De dienstensector laat een ander plaatje zien. De kennisintensieve hightechdiensten en de kennisintensieve marktdiensten konden globaal goede groeicijfers voorleggen. Vooral de informatica, de onderzoeksbureaus en de verhuur en leasing waren performant. Het vervoer over water en in de lucht kampte met jobverlies, de eerste subsector vóór 2000, de laatste na 2000.
Een laatste belangrijke vaststelling is dat de technologie-intensiteit van industriële bedrijven in buitenlandse handen gemiddeld groter is dan van autochtone Vlaamse ondernemingen. In de

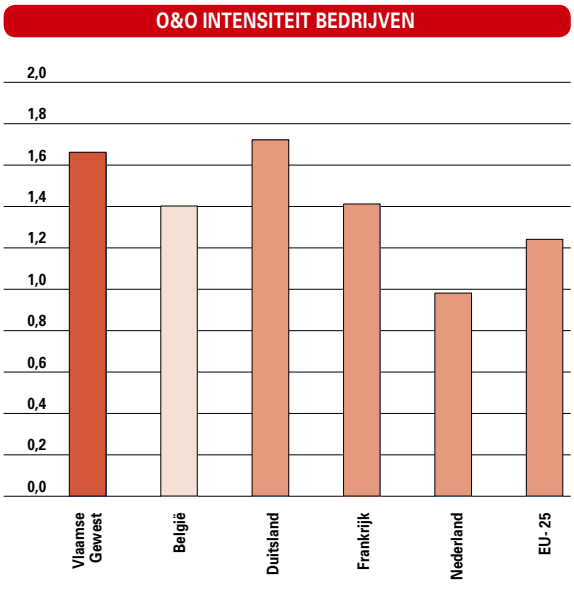

3.1 Aandeel van de uitgaven van de bedrijven voor onderzoek en ontwikkeling in het BBP in 2002, in %. Bron: Eurostat.

O&O PERSONEEL BEDRIJVEN

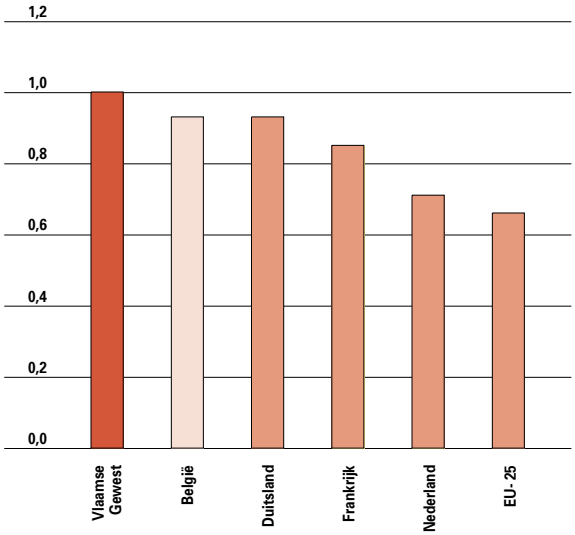

3.2 Aandeel van het O&O personeel in de totale tewerkstelling in 2003 (in %). Bron: Eurostat.

categorie van de hoogtechnologische sectoren grijpt 80,1% van de tewerkstelling plaats in bedrijven in buitenlandse handen. Bij de groep van de medium hoogtechnologische sectoren is dat nog steeds 69,5%. Dit staat tegenover een aandeel van de buitenlandse bedrijven van 48,5% in de totale tewerkstelling in de private bedrijven.

BUITENLANDSE AANWEZIGHEID TECHNOLOGIE

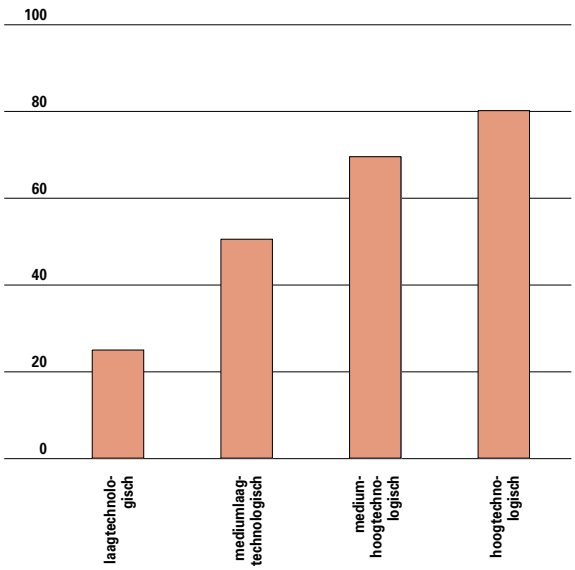

3.3 Aandeel van de industriële ondernemingen in buitenlandse handen, gegroepeerd naar graad van technologie, in 2002, in %. Bron: Steunpunt Ondernemerschap, Ondernemingen en Innovatie.

Investeren

In het concrete actieplan van de Vlaamse overheid om het concurrentievermogen van Vlaanderen te verstevigen, staat de bevordering van de bedrijfsinvesteringen hoog in het vaandel. Investeringen zijn immers een noodzakelijke voorwaarde om het economisch weefsel te vernieuwen en concurrentieel te houden.

De **investeringen** liggen in Vlaanderen structureel hoog. Dat komt door onze kapitaalintensieve productiewijze, maar het duidt ook op het geloof van investeerders in de economische toekomst van onze regio. De investeringsratio van de private sector bedroeg 19,0% in 2004. Dit is meer dan in het Waalse Gewest of onze drie buurlanden. Na drie jaren van achteruitgang was het ook de eerste keer dat de investeringsratio licht toenam (een half procentpunt). Dat hangt samen met de betere conjunctuur van 2004.

Er zijn nogal wat verschillen tussen de sectoren onderling. Onroerend goed en de zakelijke diensten zijn de traditionele koplopers. In 2002 bedroeg de investeringsratio er 40,1%. Dankzij zijn investeringen in transportmateriaal komt de sector van het vervoer en de communicatie op de tweede plaats (32,7%). Een investeringsopstoot bij drukkerijen en uitgeverijen in 2002 duwde hen naar de derde plaats. Minder investeringsbereidheid is er in de nijverheidstakken van de leernijverheid en de delfstoffen. Zij doen het maar even goed als de machines en apparaten, waar de investeringsratio structureel laag is.

De Vlaamse overheid steunt de ondernemingen bij hun investeringsprojecten. Dit gebeurt in het kader van de klassieke **investeringssteun** (afgeschaft voor kleine en middelgrote ondernemingen eind 2003), de groeipremies voor KMO's die via een call-systeem verleend worden en opleidingssteun en groeipremies voor strategische projecten voor grote ondernemingen. Het totaal van de verleende steun kwam in 2004 uit op 161 miljoen euro. Dit is 0,9% van de totale investeringen van de private sector in het Vlaamse Gewest. De Vlaamse overheidssteun blijkt flankerend te zijn voor wie goede projecten kan voorleggen en doelgericht ecologie-investeringen bevordert.

Het investeringsklimaat wordt door vele factoren bepaald. Eén element daarbij is het gewicht van de loonkost in de toegevoegde waarde. De **loonkost per eenheid product** nam tijdens de laatste twee geregistreerde jaren lichtjes toe tot 0,58. Er zijn echter grote verschillen naargelang de sector. De

INVESTERINGSRATIO PRIVATE SECTOR

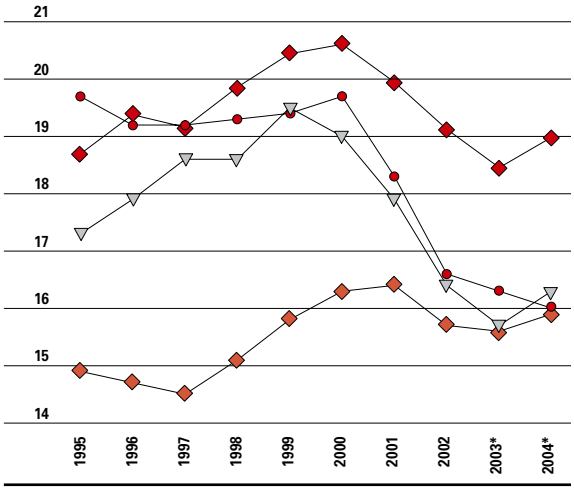

3.4 Bruto vaste kapitaalvorming van de private sector in verhouding tot het BBP in het Vlaams Gewest en de buurlanden, in %. (a) Vlaamse Gewest = raming. Bron: Eurostat, Studiedienst van de Vlaamse Regering.

loonkost weegt zwaar door in de sectoren van de vervaardiging van machines (0,73), het vervoer en de communicatie (0,70) en de metalen en metaalproducten (0,69). De loonkosten zijn structureel minder belangrijk in de sectoren van het onroerend goed (0,28) en de nutssectoren (0,39).
Een andere belangrijke factor is de nodige ruimte om te ondernemen. Genoeg en goed ingerichte locaties zijn een vereiste voor omvangrijke investeringsprojecten. Eind 2004 telde het Vlaamse Gewest 39.352 ha **bedrijventerreinen**. Daarvan was 77,6% bezet en 3,6% in reserve van bedrijven of projectontwikkelaars. De bouwrijpe of nog uit te rusten oppervlakte bedroeg 4,2%. Het resterende deel is niet realiseerbaar. De bezettingsgraad varieert van 64,6% in Oost-Vlaanderen tot 82,3% in Limburg.

Ondernemen

Het **bruto binnenlands product** (BBP) per hoofd is de meest gebruikte maatstaf om de welvaart te meten die een land of regio voortbrengt. Om rekening te houden met de koopkracht van een euro in de diverse landen wordt deze indicator hierna uitgedrukt in koopkrachtpariteiten (KKP).
Het Vlaamse BBP wordt voor 2004 geraamd op bijna 26.200 euro KKP. Dit is meer dan de 22.400 euro KKP van de EU25, maar minder dan België als geheel met 26.500 euro KKP. Dit komt door de forse welvaart die in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest geproduceerd wordt. Hoofdsteden zijn

INVESTERINGSRATIO NAAR SECTOR

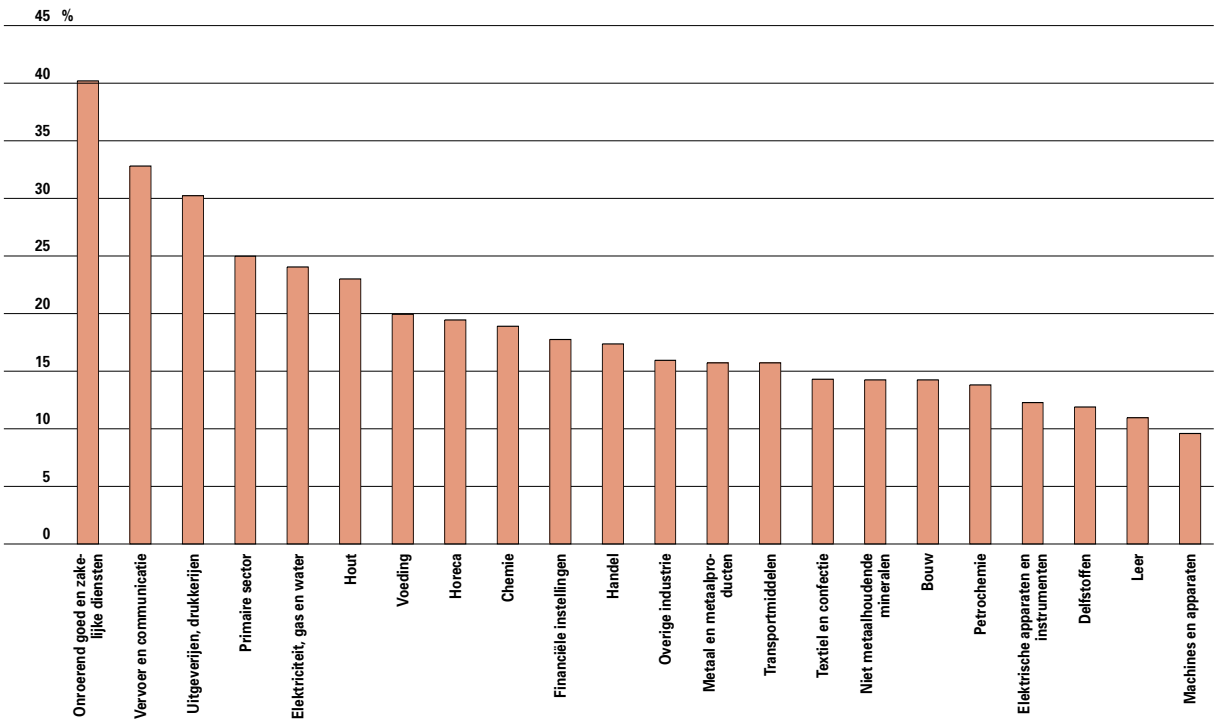

3.5 De investeringsratio voor de private sectoren, in 2002. Bron: INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

LOONKOST PER EENHEID PRODUCT

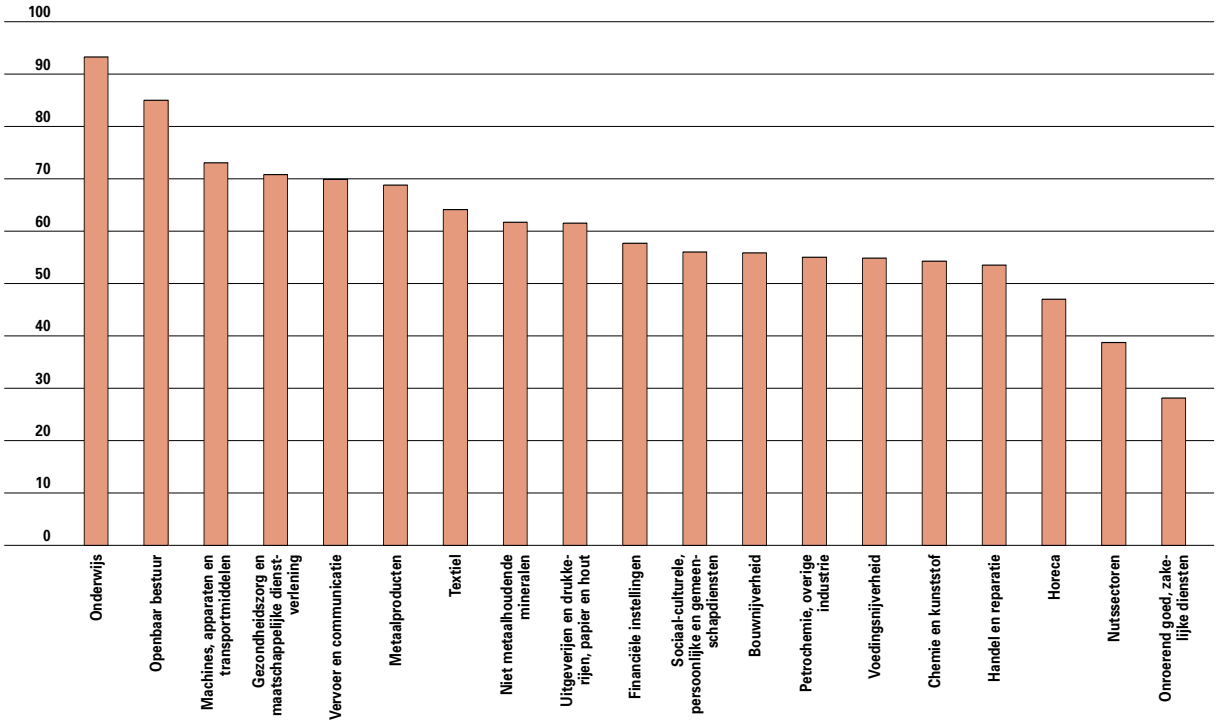

3.6 Het aandeel van de loonsom in de bruto toegevoegde waarde, in 2002, in %. Bron: INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

immers centra waar zich tal van instellingen en zetels van grote bedrijven bevinden die een grote toegevoegde waarde creëren.
In vergelijking met onze drie buurlanden, die tevens onze belangrijkste handelspartners zijn, scoort Nederland hoger. Verder is de sterke prestatie van Ierland opvallend. In 1997 lag deze indicator er nog 3% lager dan in het Vlaamse Gewest, maar dankzij de aanhoudend sterke groei wist Ierland in 2002 15% boven het Vlaamse cijfer uit te komen.
De loonkost per eenheid product van de Belgische gewesten en van onze drie belangrijkste handelspartners ligt boven het EU25 gemiddelde. De hogere loonkost wordt in het Vlaamse Gewest, in België als geheel en in Nederland nagenoeg volledig gecompenseerd door een grotere **arbeidsproductiviteit** die eveneens boven het EU25 gemiddelde uitsteekt.
In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest ligt de arbeidsproductiviteit iets lager. In het Waalse Gewest, Frankrijk en vooral Duitsland liggen beide indicatoren op een lager niveau dan in het Vlaamse Gewest.
De traditioneel hoge arbeidsproductiviteit in Vlaanderen hangt samen met de buitenlandse, kapitaalintensieve ondernemingen die zich hier de afgelopen decennia vestigden. Bovendien dwong de relatief hoge loonkost bedrijven om steeds efficiënter te werken en arbeid door kapitaal te vervangen. Toch kan dit proces van efficiëntiewinst niet

BEZETTINGSGRAAD BEDRIJVENTERREINEN

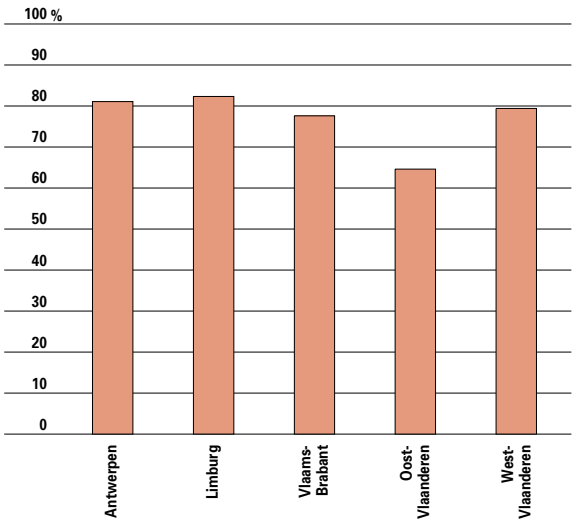

3.7 Aandeel van de ingenomen oppervlakte in de totale oppervlakte aan bedrijventerreinen in de Vlaamse provincies, 31 december 2004, in %. Bron: Adm. Economie.

BBP PER HOOFD

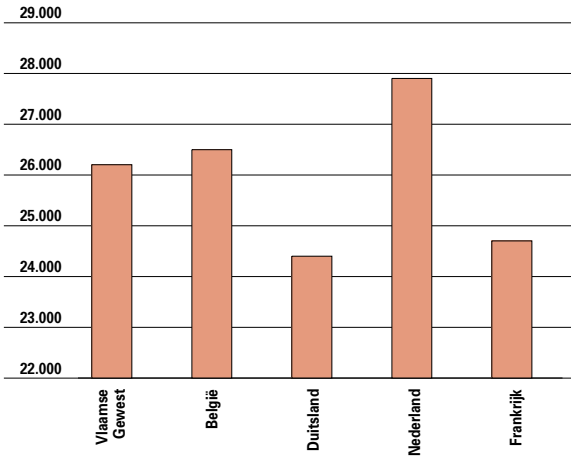

3.8 Bruto binnenlands product per hoofd in het Vlaams Gewest, België en de drie belangrijkste handelspartners in 2004 (in € KKP). (a): raming. Bron: Eurostat, INR, Studiedienst van de Vlaamse Regering.

blijvend doorgaan. Sedert het begin van de jaren tachtig kan de groei van de arbeidsproductiviteit de toename van het BBP per hoofd niet meer bijbenen.

De Vlaamse economie groeide tussen 1995 en 2004 gemiddeld met reëel 2,2% per jaar. Dit is ongeveer evenveel als België of de EU25. In het Waalse Gewest bleef de **groeiprestatie** steken op 1,8%. Vooral de jaren 1999-2000 konden hoge groeicijfers

COMPETITIVITEITSINDICATOREN

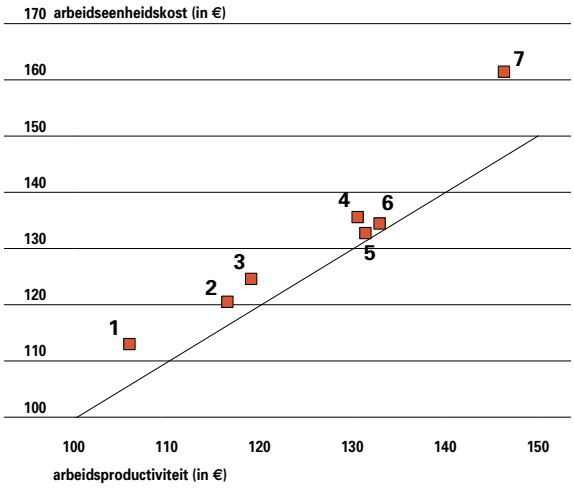

3.9 Competitiviteitsindicatoren (arbeidseenheidskost, arbeidsproductiviteit en loonkost per eenheid product als quotiënt van beide) voor de Belgische gewesten en de belangrijkste handelspartners t.o.v. de EU25 (index = 100) in 2002. Bron: INR, Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.
1 Duitsland, 2 Frankrijk, 3 Waals Gewest, 4 België, 5 Vlaamse Gewest, 6 Nederland, 7 Brussels Gewest

ARBEIDSPRODUCTIVITEIT EN BBP PER HOOFD

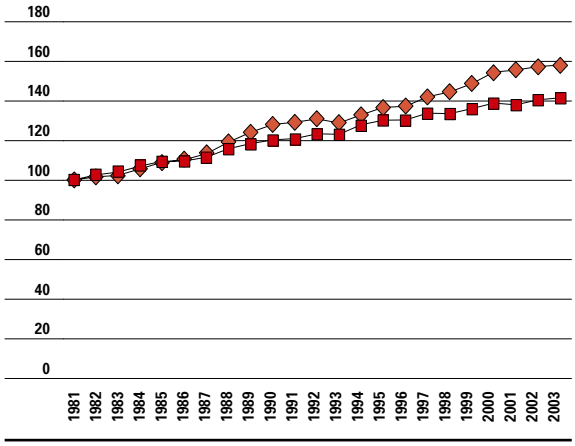

3.10 Evolutie van de arbeidsproductiviteit en van het BBP per hoofd (indices, 1981 = 100), van 1981 tot 2003. Bron: FOD Werkgelegenheid, Arbeid en Sociaal Overleg, INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

voorleggen dankzij de aantrekkende conjunctuur op dat moment. Nadien volgde een gematigde groei. In 2004 kwam het groeicijfer opnieuw boven 2% uit. Economische groei is noodzakelijk voor de creatie van arbeidsplaatsen. Gedurende de jaren 1994-1998 bedroeg de economische groei in het Vlaamse Gewest gemiddeld 2,6%, terwijl de tewerkstelling met 1,3% vermeerderde. In de periode 1999-2003 viel de economische groei terug tot gemiddeld 2,1%, terwijl de werkgelegenheidstoename maar lichtjes lager lag (1,2%).
Eind 2005 waren er in het Vlaamse Gewest

ONDERNEMINGEN

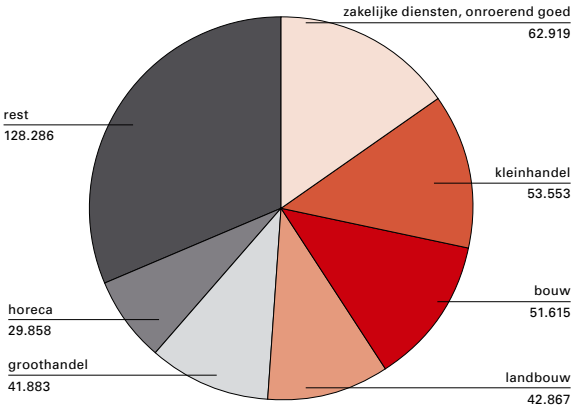

3.11 Aantal ondernemingen naar (voornaamste) sector, toestand eind 2005. Bron: Graydon, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

POSITIE SECUNDAIRE SECTOREN

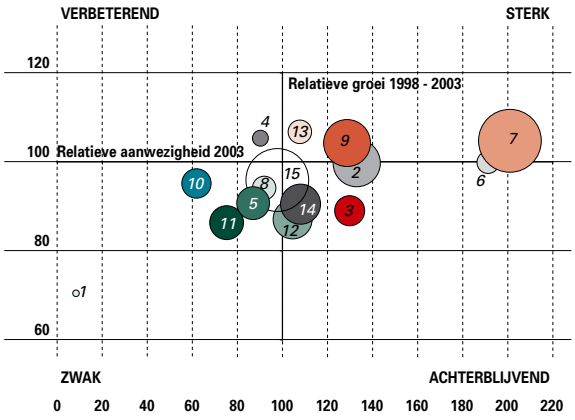

3.12 Relatieve aanwezigheid en groei van de Vlaamse secundaire sectoren ten opzichte van de EU25 (index = 100) op basis van de bruto toegevoegde waarde, toestand 2003. Bron: INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering De grootte van de bel geeft de omvang van de toegevoegde waarde weer (1 delfstoffen, 2 voeding, 3 textiel & confectie, 4 hout, 5 drukkerijen & papier, 6 petrochemie, 7 chemie & kunststof, 8 keramische & glas, 9 metaalproducten, 10 machines & apparaten, 11 elektrische & optische apparaten, 12 transportmiddelen, 13 overige industrie, 14 nutssectoren, 15 bouw).
Op de horizontale as staat de relatieve aanwezigheid: een index groter dan 100 wil zeggen dat die sector een aandeel heeft in de totale Vlaamse toegevoegde waarde dat groter is dan het analoge aandeel voor de EU25. Die sector komt naar verhouding dus beter aan bod wat wijst op een specialisatie.
Op de verticale as staat de relatieve groei. Een index groter dan 100 wil zeggen dat de toegevoegde waarde in die sector in het Vlaamse Gewest sterker gegroeid is dan in de EU25 (of minder gedaald).
Op die manier ontstaan er vier kwadranten.
- sterk = sterk aanwezig en sterk gegroeid
- achterblijvend = sterk aanwezig, maar zwak gegroeid
- verbeterend = zwak aanwezig, maar sterk gegroeid
- zwak = zwak aanwezig en zwak gegroeid.

POSITIE TERTIAIRE SECTOREN

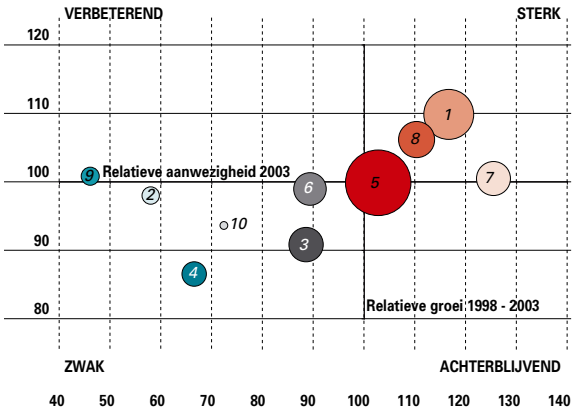

3.13 Relatieve aanwezigheid en groei van de Vlaamse tertiaire sectoren ten opzichte van de EU25 (index = 100) op basis van de bruto toegevoegde waarde, toestand 2003. Bron: INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering. De grootte van de bel geeft de omvang van de toegevoegde waarde weer (1 handel, 2 horeca, 3 vervoer & communicatie, 4 financiële instellingen, 5 zakelijke diensten & onroerend goed, 6 overheid, 7 onderwijs, 8 gezondheidszorg & maatsch. dienstverlening, 9 cultuur & gemeenschapsvoorzieningen, 10 particuliere huishoudens).
Op de horizontale as staat de relatieve aanwezigheid: een index groter dan 100 wil zeggen dat die sector een aandeel heeft in de totale Vlaamse toegevoegde waarde dat groter is dan het analoge aandeel voor de EU25. Die sector komt naar verhouding dus beter aan bod wat wijst op een specialisatie.
Op de verticale as staat de relatieve groei. Een index groter dan 100 wil zeggen dat de toegevoegde waarde in die sector in het Vlaamse Gewest sterker gegroeid is dan in de EU25 (of minder gedaald).
Op die manier ontstaan er vier kwadranten.
- sterk = sterk aanwezig en sterk gegroeid
- achterblijvend = sterk aanwezig, maar zwak gegroeid
- verbeterend = zwak aanwezig, maar sterk gegroeid
- zwak = zwak aanwezig en zwak gegroeid.

481.000 **ondernemingen** actief. Iets meer dan de helft daarvan zijn firma's (NV, BVBA of CV), de rest zijn eenmanszaken. De top drie bestaat uit ondernemingen in de zakelijke diensten en het onroerend goed, de kleinhandel en de bouwsector. Deze drie sectoren zijn samen goed voor vier op de tien Vlaamse ondernemingen.

Het Vlaamse Gewest omvat geen hoofdstad. Heel wat tertiaire activiteiten, die typisch zijn voor hoofdsteden, komen in ons gewest dan ook minder aan bod – al is er wel enig effect door de uitdeining van Brussel in Vlaams-Brabant. Daardoor is het gewicht van de secundaire sector in de bruto toegevoegde waarde in het Vlaamse Gewest relatief belangrijker dan in de andere gewesten of de EU25.
In de **secundaire sector** zijn de sectoren van de chemie & kunststof, de metaalproducten en de overige industrie (waaronder de meubelnijverheid) sterk aanwezig en sterk gegroeid. Vlaanderen is ook gespecialiseerd in de voedingsnijverheid en de petrochemie, maar deze sectoren groeiden ongeveer aan hetzelfde tempo als in de EU25. De textiel & confectie, de nutssectoren en de bedrijven die transportmiddelen vervaardigen komen naar verhouding ook goed aan bod, maar verliezen terrein in vergelijking met hun Europese sectorgenoten. De belangrijke bouwsector is iets minder sterk aanwezig en groeide ook wat zwakker dan in de hele Europese Unie. De verschillen zijn echter niet zo groot.
Zwak aanwezig en zwak gegroeid zijn dan weer de machines & apparaten, de vervaardiging van elektrische en optische instrumenten, de uitgeverijen & drukkerijen en de sector van de bouwmaterialen. Deze sectoren kregen meer kansen in Europa als geheel.
Het Vlaamse Gewest bekleedt een sterke positie in de **tertiaire sectoren** van de handel en de gezondheidszorg & maatschappelijke dienstverlening. De transit- en havenactiviteiten en de uitbouw van

GEBOORTEN EN STERFTEN

	OPRICHTINGEN	FAILLISSEMENTEN	ONTBINDINGEN	NETTO-GROEIRATIO	TURBULENTIE
FIRMA'S					
2002	13.693	3.298	4.436	2,7%	9,8%
2003	14.286	3.389	3.612	3,3%	9,6%
2004	15.322	3.497	4.196	3,3%	10,0%
2005	15.411	3.286	4.283	3,3%	9,5%
EENMANSZAKEN					
2002	13.397	668	16.375	-1,6%	13,1%
2003	14.841	688	19.365	-2,3%	15,3%
2004	17.343	748	17.961	-0,6%	15,9%
2005	19.208	774	19.526	-0,5%	17,4%
FIRMA'S EN EENMANSZAKEN					
2002	27.090	3.966	20.811	0,5%	11,5%
2003	29.127	4.077	22.977	0,5%	12,5%
2004	32.665	4.245	22.157	1,4%	13,0%
2005	34.619	4.060	23.809	1,4%	13,4%

3.14 Aantal oprichtingen, faillissementen en ontbindingen en de netto-groeiratio en turbulentie bij firma's en eenmanszaken, periode 2002 – 2005.
Bron: Graydon, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

onze sociale welvaartsstaat zijn daar niet vreemd aan. Het onderwijs komt eveneens goed aan bod in onze regio, maar volgt dezelfde groei als elders in de EU25. De zakelijke diensten & onroerend goed is in omvang heel belangrijk. In verhouding tot de Europese Unie is deze sector hier iets beter vertegenwoordigd. De financiële instellingen en de overheidssector staan zwak. Verwonderlijk is dat niet gezien de grotere ontplooiing van deze sectoren in hoofdstedelijke gebieden.

In 2005 telde Vlaanderen 34.619 **oprichtingen** van firma's en eenmanszaken. De oprichtingsratio bedroeg daarmee 7,4%, wat de groei van de voorgaande jaren bevestigt. Dit is grotendeels te danken aan eenmanszaken, met een oprichtingsratio van 8,5% in 2005.
Daartegenover stonden 4.060 faillissementen en 23.809 ontbindingen. De stopzettingsratio bedroeg 6,0%. Bij de firma's (3,1%) is die duidelijk lager dan bij de eenmanszaken (8,9%). Een gevolg hiervan is dat de **netto-groeiratio** bij de firma's positief is (+3,3%) en bij de eenmanszaken negatief (-0,5%). Dit komt door het vrij hoge aantal ontbindingen. De intensiteit van de **faillissementen** is dan weer lager bij de eenmanszaken (slechts 0,3%) dan bij de firma's (1,4%).
De netto-groeiratio mag dan bij eenmanszaken negatief zijn, dit cijfer wordt wel steeds kleiner. De **turbulentie** is een vrij nieuwe indicator die meet in welke mate het economische weefsel zich vernieuwt. De totale ratio bedroeg 13,4% in 2005 en is over de tijd stijgend. De turbulentie ligt op een hoger peil bij de eenmanszaken dan bij de firma's.

De ondernemingsgraad geeft het aandeel van de

LEVENSLOOP BEDRIJVEN

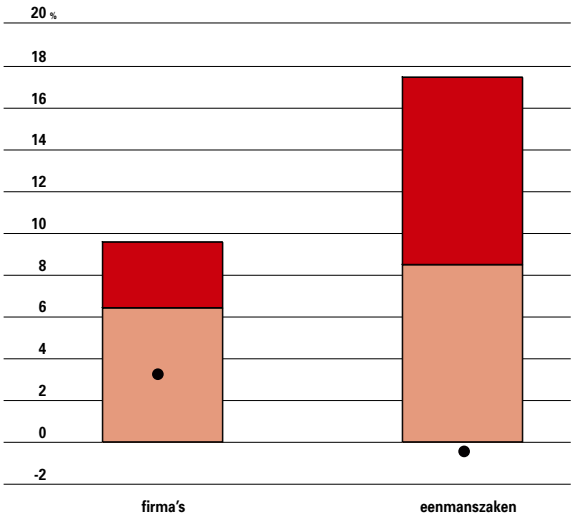

3.15 Oprichtingsratio, stopzettingsratio en netto-groeiratio van firma's en eenmanszaken in 2005. Noot: de som van de oprichtings- en stopzettingsratio is de turbulentie.
Bron: Graydon, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

FALINGEN NAAR OUDERDOM

	FIRMA'S		EENMANSZAKEN		TOTAAL	
0 - 3 jaar	480	14,6%	146	18,0%	626	15,3%
3 - 6 jaar	798	24,3%	140	17,3%	938	22,9%
6 - 10 jaar	733	22,3%	160	19,7%	893	21,8%
ouder dan 10 jaar	1.275	38,8%	365	45,0%	1.640	40,0%
Totaal	3.286	100,0%	811	100,0%	4.097	100,0%

3.16 Falingen van firma's en eenmanszaken naar ouderdom van de onderneming, in 2005. Bron: Graydon, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

volwassenen dat actief betrokken is bij het opzetten van een onderneming of dat recent een eigen bedrijf heeft opgestart. De **Global Entrepreneurship Monitor** (GEM) is het instrument om dat te meten. Het Vlaamse Gewest scoort met 3,7 per 100 minder goed dan het Europese gemiddelde van 5,2 per 100. Dit komt door de sterke aanwezigheid van gevestigde bedrijven en de concurrentie die zich hier sterker laat voelen omdat Vlaanderen een open regio is. De **gevestigde ondernemersactiviteit** ligt in Vlaanderen (7,2%) hoger dan in de EU (6,2%). Van alle gefailleerde bedrijven is 15% maximum 3 jaar oud. Telkens iets meer dan één vijfde is tussen 3 en 6 jaar en tussen 6 en 10 jaar oud. De grootste groep falingen is tenminste 10 jaar actief. Bij de eenmanszaken zijn er verhoudingsgewijze iets meer faillissementen bij starters en bij lang gevestigde zaken.

Regionale economie

In 2005 werden de Regionaal Sociaal-Economische Overlegcomités of **RESOC's** opgericht. Dat zijn overlegfora waar de sociaal-economische partners van een streek met elkaar overleggen over het streekontwikkelingsbeleid. Het Vlaamse Gewest telt 15 RESOC's.

De **bevolkingsdichtheid** in Vlaanderen bedroeg 446 inwoners per km² op 1 januari 2005. Er zijn grote verschillen tussen de RESOC's. De verstedelijkte RESOC's Antwerpen en Gent zijn zeer dichtbevolkt (948 en 742 inwoners per km²), net zoals de gebieden rond de as Antwerpen-Brussel en Zuid-West-Vlaanderen. Dit staat in contrast met de relatief lage bevolkingsdichtheid in de Westhoek en in mindere mate in Meetjesland, Leie en Schelde. De bevolking nam tussen 1995 en 2005 jaarlijks met gemiddeld 0,3% toe. De aangroei was vooral merkbaar in de oostelijke RESOC's en in Vlaams-Brabant. Zuid-Oost-Vlaanderen en een aantal West-Vlaamse RESOC's noteerden de zwakste stijging. Zuid-West-Vlaanderen is het enige gebied waar de bevolking over de afgelopen tien jaar daadwerkelijk afnam.

De **afhankelijkheidsratio** is het laagst (75 tot 80%) in Limburg, de Kempen en in mindere mate Leuven, Gent en de Gentse Rand. Dat wil zeggen dat er minder inwoners op inactieve leeftijd zijn ten opzichte van de potentieel beroepsactieven dan elders in Vlaanderen. De West-Vlaamse RESOC's kampen met de hoogste afhankelijkheidsratio's, met als uitschieters de Westhoek en Oostende (beide circa 93%).

De 'veroudering binnen de veroudering' of **interne vergrijzing** is een indicatie van de zorgbehoevendheid van de oudere bevolking, vermits de vraag naar zorgvoorzieningen toeneemt met de leeftijd. De interne vergrijzing is momenteel het sterkst gevorderd in de RESOC's met de grootsteden Antwerpen en Gent en in de Westhoek (circa 20%). Limburg en de Kempen zijn opvallende uitschieters in omgekeerde zin (15 à 16%).

De structuur van de bevolking is ook van belang voor het aanbod en de vervanging van arbeidskrachten. De **doorstromingscoëfficiënt** geeft belangrijke aanwijzingen over de mate waarin uittreders uit de arbeidsmarkt vervangen kunnen worden door intredende starters. Deze indicator houdt wel enkel rekening met de leeftijd en zegt niets over de bereidheid en de kwaliteit van de in- en uittreders. In 2005 had het Vlaamse Gewest een doorstromingscoëfficiënt van 1,04. Dat wil zeggen dat per 100 personen die in de leeftijdsklasse van de laatste fase van hun carrière zitten, er 104 personen klaarstaan om hun plaats in het arbeidsleven in te nemen. Vanuit demografisch oogpunt is de vervanging op de arbeidsmarkt dus nog gegarandeerd. Toch baart deze indicator enige zorgen, want de ratio bedroeg tien jaar eerder nog 1,11. Vandaag is de doorstromingscoëfficiënt het hoogst in Limburg (1,11), Zuid-West-Vlaanderen (1,09), Midden-West-Vlaanderen (1,08) en Antwerpen en de Kempen (beide 1,07). In Meetjesland, Leie en Schelde noteert de ratio onder één. De laagste waarden

RESOC'S

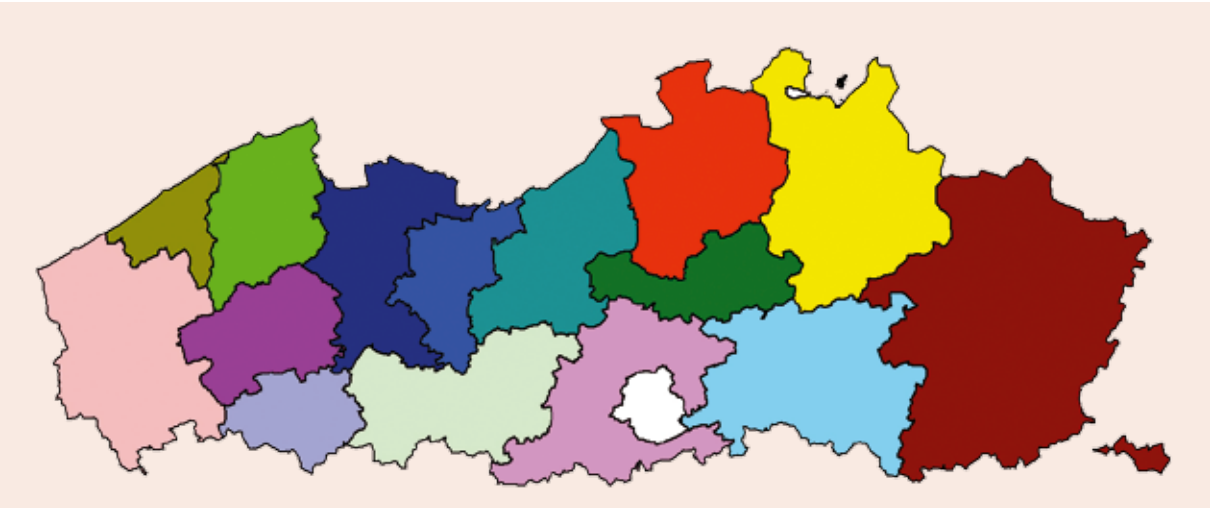

3.17 Overzicht van de verschillende Regionale Sociaal-Economische Overlegcomités (RESOC's). Bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering

Antwerpen
Brugge
Gent en Gentse Rand
Halle-Vilvoorde
Kempen
Leuven
Limburg
Mechelen
Meetjesland, Leie & Schelde
Midden-West-Vlaanderen
Oostende
Waas en Dender
Westhoek
Zuid-Oost-Vlaanderen
Zuid-West-Vlaanderen

worden genoteerd in de kust-RESOC's Brugge (0,92) en Oostende (0,82). Dat heeft te maken met de inwijking van personen uit oudere leeftijdsklassen. Op tien jaar tijd is de doorstromingscoëfficiënt in de meeste RESOC's gedaald en zijn de onderlinge verschillen wat afgenomen.

DOORSTROMINGSCOËFFICIËNT RESOC'S

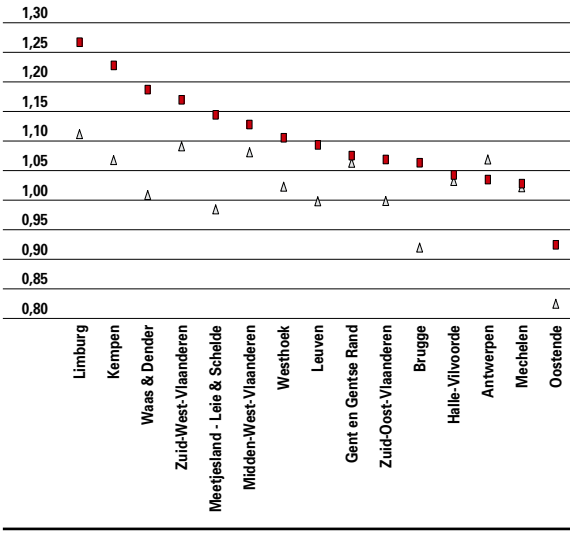

3.18 Evolutie van het doorstromingscoëfficiënt (bevolking van 15-24 jaar gedeeld door de bevolking van 55-64 jaar) in de RESOC's, op 1 januari 1995 en 1 januari 2005. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

01/01/1995
01/01/2005

WERKENDEN EN WERKLOZEN

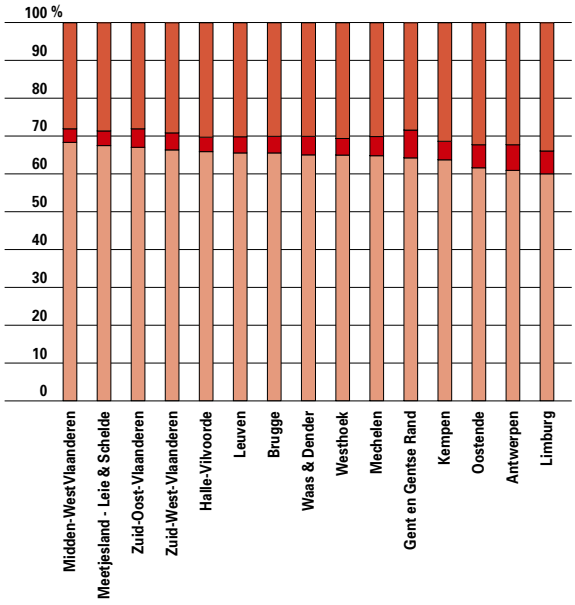

3.19 Aandeel van de werkenden en werklozen in de bevolking van 15 tot 65 jaar in de RESOC's op 30 juni 2003. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

werkenden
werklozen
inactieve bevolking

De **werkgelegenheidsgraad** vertoont vrij veel spreiding. Het zijn vooral de reeds aanwezige nijverheidstakken en stedelijke centra die van een RESOC een werkgelegenheidspool maken. Dit leidt tot hoge ratio's voor Antwerpen (76%), Gent & Meetjesland (73%), Midden- en Zuid-West-Vlaanderen (76 à 77%) en Brugge (72%). Oostende kan onvoldoende arbeidsplaatsen creëren voor zijn beroepsbevolking (57%). De lage werkgelegenheidsgraden voor Leuven, Zuid-Oost-Vlaanderen en Waas en Dender (alle minder dan 60%) zijn te wijten aan naburige tewerkstellingspolen.
De **totale werkgelegenheid** groeide tussen 1995 en 2003 met 8,8%. In de oostelijke gebieden was de aangroei sterker (meer dan 10%), met uitzondering van de RESOC Antwerpen (5,0%). Oostende, Zuid-West-Vlaanderen en Zuid-Oost-Vlaanderen creëerden aan een zwakker tempo arbeidsplaatsen dan gemiddeld in Vlaanderen (minder dan 5%). Voor Oostende en Zuid-Oost-Vlaanderen is dit een aandachtspunt, daar deze RESOC's sowieso met een lage werkgelegenheidsgraad kampen. Leuven daarentegen werkte zich de voorbije acht jaren op. Zuid-West-Vlaanderen bevindt zich in het andere geval: dit gebied kent ondanks de relatief zwakke groei van het aantal arbeidsplaatsen nog steeds een hoge werkgelegenheidsgraad.
Anno 2003 bedroeg de **werkzaamheidsgraad** in het Vlaamse Gewest 64%. De hoogste scores werden opgetekend in Midden-West-Vlaanderen, Meetjesland, Leie en Schelde (68%), en in Zuid-Oost-Vlaanderen (67%). De verstedelijkte RESOC's Antwerpen en Oostende kennen relatief minder werkenden (61 à 62%). Ook in Limburg is de werkzaamheidsgraad laag. De lage waarden hebben te maken met het relatief groot aandeel werklozen in deze RESOC's (circa 10%). Gent en de Gentse Rand nemen een merkwaardige positie in: hoewel dit de sterkst verstedelijkste RESOC is en de werkloosheid er vrij hoog is, situeert de werkzaamheidsgraad er zich op het niveau van het Vlaamse gemiddelde.
De **werkloosheidsgraad** is het laagst in Midden-West-Vlaanderen, Meetjesland, Leie en Schelde en Halle-Vilvoorde (alle tussen 5 en 6%). In de beide eerste gebieden gaat dit gepaard met een hoge werkzaamheidsgraad.
Vlaanderen kende tussen 1995 en 2005 een daling van de werkloosheid met goed 10%. Er is nogal wat verschil tussen de RESOC's onderling. De Kempen spant de kroon (-28%). Ook vele Oost-Vlaamse RESOC's deden het goed: Meetjesland, Leie en Schelde zag het aantal werklozen met 20% teruglopen. Dit gebied kent overigens een lage werkloosheidsgraad. Zuid-Oost-Vlaanderen en Waas en Dender deden het bijna even goed. Ook de prestaties van Leuven (-16%) en Limburg (-15%) zijn vermeldenswaard. Voor Limburg is dat belangrijk want de werkloosheid is er meer dan elders een probleempunt.
In slechts drie RESOC's steeg het aantal werklozen, zij het in beperkte mate. Antwerpen zag een aangroei met 3,6%, in Gent en de Gentse Rand en Midden-West-Vlaanderen was de toename zwakker. Antwerpen en Gent ondergaan duidelijk een specifieke stedelijke problematiek. Midden-West-Vlaanderen is de regio met de laagste werkloosheidsgraad. De werkloosheid in Oostende ten slotte daalde maar lichtjes.

Eind 2003 zorgde in de secundaire sector voor 15,2 bezoldigde arbeidsplaatsen op 100 inwoners op beroepsactieve leeftijd. De **secundaire sector** is het meest prominent aanwezig in Zuid- en Midden-West-Vlaanderen en in de Kempen (tussen 20 en 28%). De industrie en bouw haalden minder dan 10 op 100 in de RESOC's Oostende, Leuven en Halle-Vilvoorde.
In de **tertiaire sector** was goed voor 39,3 bezoldigde arbeidsplaatsen op 100 beroepsactieven. De tertiairisering is het verst gevorderd in Gent en de

SECUNDAIRISERINGS- EN TERTIAIRISERINGSGRAAD

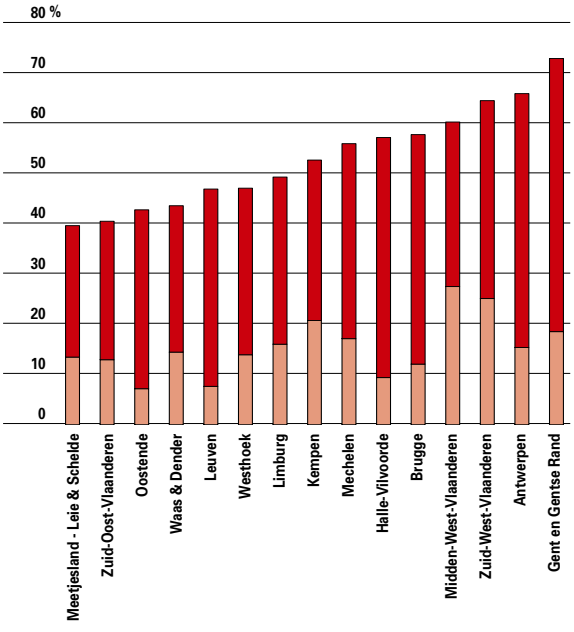

3.20 Bezoldigde tewerkstelling in de secundaire, respectievelijk tertiaire sector ten opzichte van de bevolking van 20-64 jaar in de RESOC's op 31 december 2003.
Bron: RSZ, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

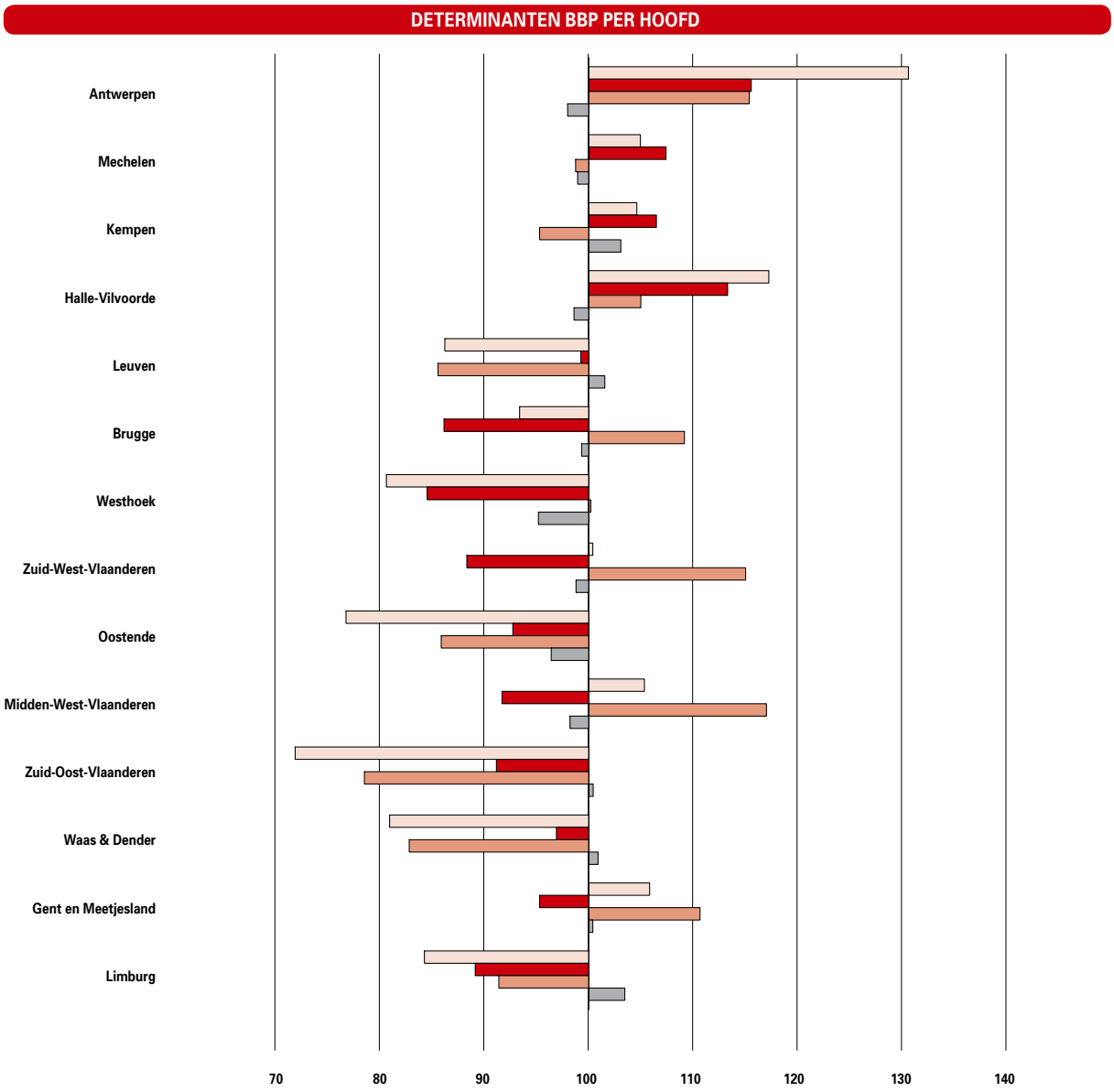

3.21 De arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de bevolking van 20 tot 64 jaar als determinerende factoren voor het BBP per hoofd in de RESOC's in 2003. Bron: INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Gentse Rand (54,5%) en in Antwerpen (50,6%). Dit hoeft niet te verwonderen gezien de specifieke economische functie die de steden Antwerpen en Gent vervullen. Ook Halle-Vilvoorde en Brugge scoren hoog (tussen 45 en 50%). RESOC's die geen grote stad omvatten, zijn geen centra van tertiaire activiteit. Zo bereikt Meetjesland, Leie en Schelde slechts 26,2%. Limburg doet het evenmin goed (33,4%). Dat heeft zeker ook te maken met het feit dat deze RESOC de hele provincie omspant, waardoor de voorzieningen in Hasselt en Genk niet zo goed uit de verf komen.

Het **bruto binnenlands product** (BBP) is de maatstaf bij uitstek voor de productie van goederen en diensten. Het RESOC Antwerpen spant de kroon met 33.598 euro per hoofd. Ook Halle-Vilvoorde realiseert een behoorlijk hoog cijfer (30.156 euro). Op enige afstand bevinden zich Gent en het Meetjesland, Midden-West-Vlaanderen en de overige Antwerpse RESOC's: Mechelen en de Kempen. Helemaal onderaan staat Zuid-Oost-

Vlaanderen met 18.489 euro, iets meer dan de helft van de topper Antwerpen. Ook laag scoren Oostende (19.742), de Westhoek (20.739) en Waas en Dender (20.817).
Drie factoren bepalen de omvang van het BBP per hoofd: de arbeidsproductiviteit, de werkgelegenheidsgraad en het aandeel van de bevolking op beroepsactieve leeftijd in de totale bevolking. De arbeidsproductiviteit is hoog in Antwerpen, Halle-Vilvoorde, Mechelen en de Kempen. Dat is meteen ook de voornaamste verklaring voor het hoge BBP per hoofd.
De demografische factor is dan weer een troef voor de Kempen.
In Antwerpen gaat de hoge arbeidsproductiviteit hand in hand met een hoge werkgelegenheidsgraad. Dit is in mindere mate ook het geval voor Halle-Vilvoorde. Gent en het Meetjesland en Midden-West-Vlaanderen creëren een relatief hoge welvaart dankzij hun hoge werkgelegenheidsgraad, want de arbeidsproductiviteit ligt er onder het Vlaamse gemiddelde. Dit geldt ook voor Zuid-West-Vlaanderen en Brugge, maar deze RESOC's hebben een nog lagere arbeidsproductiviteit. Daarentegen is de lage werkgelegenheidsgraad in Leuven en Waas en Dender de voornaamste reden voor hun achterop hinkend BBP per hoofd. In Limburg drukken de arbeidsproductiviteit en in mindere mate de werkgelegenheidsgraad op de welvaartscreatie. De gunstige demografische factor zorgt echter voor soelaas. In de Westhoek is de situatie net andersom. In Oostende dragen alledrie de factoren bij tot het lage BBP-cijfer per inwoner. Zuid-Oost-Vlaanderen kampt met de laagste werkgelegenheidsgraad, wat meteen ook verklaart waarom het BBP per hoofd er het laagst is.

ECONOMISCHE SECTOREN

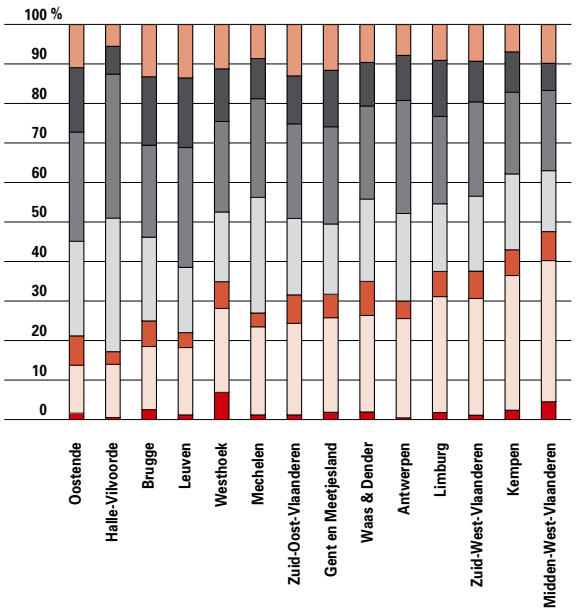

3.22 Aandeel van de economische sectoren in de bruto toegevoegde waarde in de RESOC's in 2003. Bron: INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering

De primaire sector is het meest prominent aanwezig in de Westhoek (7,2%). De bouwsector is vooral in delen van Oost- en West-Vlaanderen relatief belangrijk. In de Vlaams-Brabantse RESOC's is dat niet het geval. In deze gebieden komen daarentegen de financiële instellingen en zakelijke diensten beter aan bod. De handel, horeca en vervoers- en communicatieactiviteiten zijn vooral in Halle-Vilvoorde een specialiteit, maar niet in Leuven. Ook Mechelen doet het hier goed. Openbaar bestuur, sociale zekerheids- en onderwijsinstellingen zijn naar verhouding goed vertegenwoordigd in Leuven en Brugge, maar minder in Halle-Vilvoorde.
De industrie is naar verhouding belangrijk in Midden-West-Vlaanderen (37,0% van de **bruto toegevoegde waarde** in 2003), de Kempen (35,3%), Zuid-West-Vlaanderen (30,7%) en Limburg (30,4%). In Midden-West-Vlaanderen zijn bovendien de bouwsector en de landbouw relatief sterk aanwezig. Een gevolg is dat de meeste tertiaire sectoren er minder goed uit de verf komen.

Het BBP per hoofd is een maat voor de geproduceerde welvaart en een goede indicatie voor de economische betekenis van een gebied. Het BBP per hoofd is in de rijkste RESOC 1,8 maal groter dan in de armste.
Om de welvaart van de inwoners in kaart te brengen geeft echter is het **beschikbaar inkomen** van de inwoners een preciezer beeld. En dan blijken de verschillen tussen de RESOC's heel wat kleiner. Het gemiddeld beschikbaar inkomen per hoofd is in de rijkste RESOC 1,3 maal groter dan in de armste. Antwerpen heeft het hoogste BBP per capita, maar zakt naar de middenmoot voor het gemiddeld inkomen. De aanwezigheid van een grootstad met typische problemen, zoals een grotere kansarmoede, kan dit verklaren. Met Leuven is het zowat andersom gesteld: hoewel de gerealiseerde welvaart er minder hoog is dan gemiddeld in Vlaanderen, ligt het inkomen per hoofd er vrij hoog. De pendel naar naburige tewerkstellingspolen, in de eerste plaats Brussel, verklaart een en ander.

Halle-Vilvoorde is een RESOC die op beide indicatoren zeer behoorlijk scoort. Midden- en in mindere mate Zuid-West-Vlaanderen zijn polen van economische activiteit, maar het gemiddelde inkomen blijft er naar verhouding achter. De verankering van eigen industrieën brengt matige loonniveaus met zich mee in vergelijking met filialen van buitenlandse firma's die in en rond Brussel gelokaliseerd zijn. Omgekeerd bevindt Zuid-Oost-Vlaanderen zich achteraan inzake BBP, maar de pendel naar andere werkgelegenheidscentra zorgt voor een betere inkomenspositie. Limburg doet het voor beide indicatoren zwak, evenals Oostende en de Westhoek. Deze West-Vlaamse RESOC's noteerden bovendien de zwakste groei van het beschikbaar inkomen per hoofd tussen 1995 en 2002.

Niettegenstaande de zwakke prestaties van de Westhoek en Oostende lag de **investeringsratio** in 2002 er het hoogst van alle RESOC's. Dit heeft veel te maken met de immobiliënactiviteiten aan de kust. Ook Brugge en in mindere mate Zuid-Oost-Vlaanderen laten zich niet onbetuigd. Blijkbaar wordt er vooral geïnvesteerd in gebieden met een relatief lager BBP. Omgekeerd kennen Antwerpen en Halle-Vilvoorde, RESOC's met een hoge geproduceerde welvaart, een heel wat lagere investeringsratio (17 à 18%).
De Westhoek realiseerde de sterkste investeringsgroei in de periode 1995-2002. Brugge, Gent & Meetjesland en Leuven tekenen eveneens sterke groeicijfers op. In de Kempen, een RESOC met een vrij hoog BBP, groeiden de investeringen het minst aan. Oostende bekleedde in 1995 nog de koppositie inzake investeringsratio, maar speelde die plaats kwijt.

GEPRODUCEERDE EN VERDIENDE WELVAART

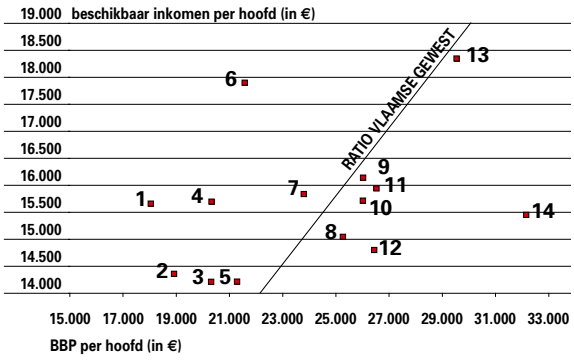

3.23 Relatie tussen het beschikbaar inkomen en het BBP per hoofd in de RESOC's, in 2002. Bron: INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering (1 Zuid-Oost-Vlaanderen, 2 Oostende, 3 Westhoek 4 Waas & Dender, 5 Limburg, 6 Leuven, 7 Brugge, 8 Zuid-West-Vlaanderen, 9 Mechelen, 10 Kempen, 11 Gent + Meetjesland, 12 Midden-West-Vlaanderen, 13 Halle-Vilvoorde, 14 Antwerpen).

In de grootstedelijke RESOC's zijn er relatief meer oprichtingen maar ook meer stopzettingen. De **turbulentie** is er met andere woorden aan de hoge kant. Dit is eigen aan de opportuniteiten die dergelijke centra bieden. Omgekeerd is het proces van creatie en destructie zwakker in delen van West- en Oost-Vlaanderen, waar zich reeds vele bedrijven bevinden die geworteld zijn in hun streek.

De **hoogtechnologische en medium-hoogtechnologische sectoren** creëren naar verhouding behoorlijk veel arbeidsplaatsen. Tussen 30 juni 1995 en 31 december 2003 was er een aangroei met 27,9%. Dit is bijna driemaal meer dan de aangroei van de totale bezoldigde tewerkstelling (10,6%). Ondanks die opmerkelijke toename moet men deze sectoren nu ook weer niet overschatten: hun arbeidsplaatsen maakten in 2003 4,3% uit van de bevolking op beroepsactieve leeftijd.
De drie Antwerpse RESOC's en ook Gent en de Gentse Rand zijn gebieden waar deze sectoren niet alleen sterk vertegenwoordigd zijn (tussen 6 en 8% van de bevolking op beroepsactieve leeftijd), maar bovendien voor een sterke jobcreatie zorgden (+40 à 60%). Ook in Limburg en Brugge komen ze vrij goed aan bod, maar het aantal arbeidsplaatsen daalt: -1,6% in Limburg en zelfs -9,9% in Brugge. De Vlaams-Brabantse RESOC's zijn geen technologi-

VERLOOP ONDERNEMINGEN

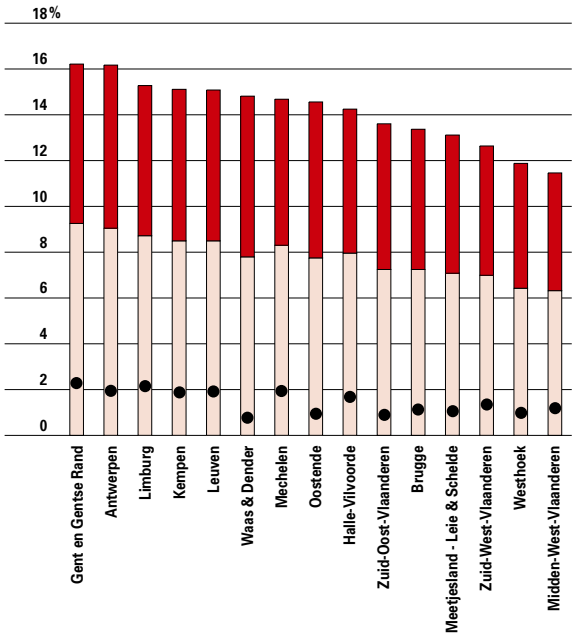

3.24 Oprichtings-, stopzettings- en nettogroeiratio van ondernemingen in de RESOC's, in 2004. Bron: FOD Economie, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

HOOG- EN MEDIUM-HOOGTECHNOLOGISCHE SECTOREN

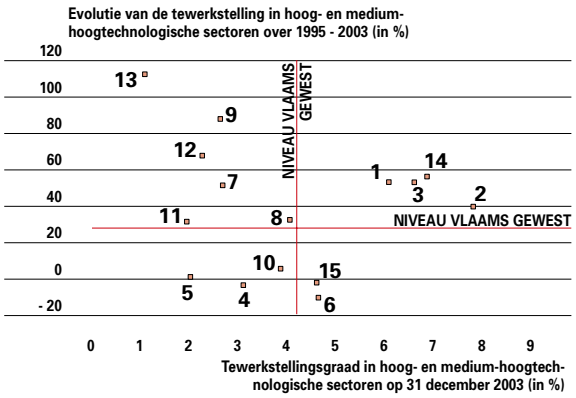

3.25 Evolutie van de tewerkstellingsgraad in de hoog- en medium-hoogtechnologische sectoren, van 1995 tot 2003. Bron: RSZ, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering (1 Antwerpen, 2 Mechelen, 3 Kempen, 4 Halle-Vilvoorde, 5 Leuven, 6 Brugge, 7 Westhoek, 8 Zuid-West-Vlaanderen, 9 Oostende, 10 Midden-West-Vlaanderen, 11 Zuid-Oost-Vlaanderen, 12 Waas & Dender, 13 Meetjesland - Leie & Schelde, 14 Gent en Gentse Rand, 15 Limburg).

KENNISINTENSIEVE DIENSTENSECTOREN

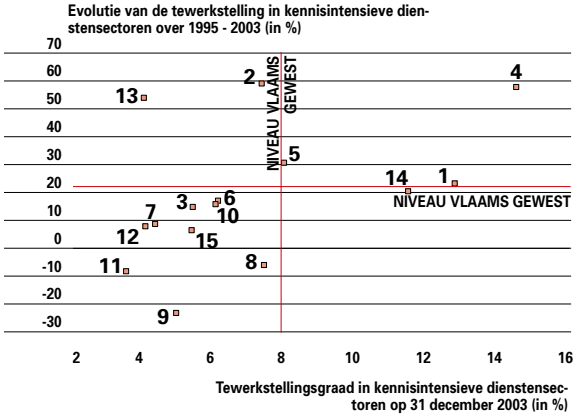

3.26 Tewerkstellingsgraad in de kennisintensieve dienstensectoren eind 2003 en evolutie ervan tussen 1995 en 2003. Bron: RSZ, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering (1 Antwerpen, 2 Mechelen, 3 Kempen, 4 Halle-Vilvoorde, 5 Leuven, 6 Brugge, 7 Westhoek, 8 Zuid-West-Vlaanderen, 9 Oostende, 10 Midden-West-Vlaanderen, 11 Zuid-Oost-Vlaanderen, 12 Waas & Dender, 13 Meetjesland - Leie & Schelde, 14 Gent en Gentse Rand, 15 Limburg).

sche uitblinkers: zij zijn én zwak vertegenwoordigd én er is omzeggens geen evolutie waarneembaar sedert 1995. Hetzelfde geldt in mindere mate voor Midden-West-Vlaanderen. Deze laatste regio is, samen met Zuid-West-Vlaanderen, sterk gespecialiseerd in de laagtechnologische industrie.
Ten slotte blijft er nog een groep van Oost- en West-Vlaamse RESOC's over waar deze sectoren relatief minder aan bod komen, maar toch een inhaalbeweging maken. In het geval van Meetjesland, Leie en Schelde (+ 112,7%) en Oostende (+ 88,2%) is dit zelfs aanzienlijk. In absolute aantallen gaat het evenwel om een heel beperkt aantal arbeidsplaatsen.
Voor de dienstensectoren bestaan er classificaties die de kennisintensiteit weergeven. De bezoldigde tewerkstelling in het geheel van de **kennisintensieve diensten** (hightech, financiële en marktdiensten) was eind 2003 in het Vlaamse Gewest goed voor 8,0% van de bevolking tussen 20 en 64 jaar. Het aantal arbeidsplaatsen in deze sectoren vermeerderde sedert juni 1995 met 22,3%. Dat is meer dan het dubbele van de aangroei van de totale bezoldigde tewerkstelling.
De RESOC's Antwerpen, Gent en de Gentse Rand en vooral Halle-Vilvoorde vormen een kopgroep, met een tewerkstellingsgraad in deze sectoren tussen 11 en 15%. Waar Antwerpen en Gent en de Gentse Rand een toename met ongeveer een vijfde wisten te realiseren, is dat voor Halle-Vilvoorde zelfs +58%. In Leuven zijn de betrokken nijverheidstakken minder prominent aanwezig, hoewel ze toch behoorlijk groeiden. Verder wisten enkel het Meetjesland, Leie en Schelde en Mechelen een inhaalbeweging te maken. Vooral in het Meetjesland is er nog steeds geen sprake van een specialisme. In de overige RESOC's in Oost- en West-Vlaanderen, maar ook in de Kempen en Limburg komen de kennisintensieve diensten minder van de grond. Hieruit blijkt nog eens dat deze categorie van diensten beter gedijt in (de buurt van) grootstedelijke centra.

Patenten vormen de sluitsteen van het onderzoek dat aan de basis ligt van de commercialisering van producten. Toch zijn er kanttekeningen: niet voor elke nieuwe vondst wordt een patent aangevraagd. Voorts bieden **patentaanvragen** geen garantie voor het uiteindelijke verkoopsucces van producten – een noodzakelijke voorwaarde voor de realisatie van toegevoegde waarde.
Volgens voorlopige cijfers werden in 2002 bij het European Patent Office 175 patenten per miljoen inwoners aangevraagd. Van jaar tot jaar kunnen er soms belangrijke schommelingen zijn, maar toch is er een duidelijke toename van 39,5% sinds 1995. Meteen valt op dat de intensiteit van patentaanvragen geografisch geconcentreerd is in enkele RESOC's: Leuven (269), Antwerpen (253) en in wat mindere mate Zuid-West-Vlaanderen (200), Halle-Vilvoorde (190), de Kempen (180) en Gent & Meetjesland (172). De aanwezigheid van multinationals (die meer onderzoeksintensief zijn dan autochtone bedrijven) en van universiteiten

(met hun labo's en spin-offs) verklaart dit patroon. Onderaan de klassering staan Oostende en Zuid-Oost-Vlaanderen.

Internationaal ondernemen

Vlaanderen voerde in 2004 voor 158,3 miljard euro uit naar derde landen. Dit is 97,5% van het BBP. Deze hoge **uitvoerratio** is te wijten aan onze centrale ligging in Europa, de aanwezigheid van poorten (havens en luchthavens) en de kleine geografische begrenzing. De **invoer** bedroeg 151,3 miljard euro.
Sinds 2004 groeit de invoer elk kwartaal sterker dan de uitvoer. Volgens voorlopige cijfers overstijgt de invoer zelfs de uitvoer in de eerste drie kwartalen van 2005. De oorzaken hiervan zijn de duurdere ingevoerde olieproducten en de binnenlandse vraag die hier sterker was dan in een aantal van onze handelspartners (voornamelijk Duitsland en Nederland). Toch zal naar verwachting de export opveren. De buitenlandse bestellingen nemen toe, parallel met de aantrekkende conjunctuur in vele Europese landen.

De Vlaamse export is traditioneel sterk op Europa gericht (80%). De Europese Unie neemt drie vierde van onze export af. Onze drie buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland zijn in die volgorde onze belangrijkste handelspartners (46%). Aangevuld met het Verenigd Koninkrijk en Italië vormen zij de top vijf die goed is voor 60% van de Vlaamse uitvoer.
Aan de importzijde blijkt Nederland onze belangrijkste leverancier te zijn, gevolgd door Duitsland en Frankrijk. De top vijf bestaat verder uit het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten.
Naar welke landen voeren onze buurlanden uit? En hoe is de situatie in Ierland en Finland? Dit zijn de twee landen in Europa die op een succesvolle wijze hun economie wisten te transformeren. In vergelijking met deze landen vallen twee zaken op: vooreerst is Vlaanderen sterk op de EU25 gericht. Enkel Nederland is nog meer afhankelijk van de Europese Unie. In landen zoals het Verenigd Koninkrijk en Finland is nog geen 60% van de uitvoer voor de EU25 bestemd.
Daarnaast is de Vlaamse **uitvoerpakket** vrij geconcentreerd. Enkel Ierland is nog sterker afhankelijk van een paar landen, al kan dat voor een deel verklaard worden door de perifere ligging van dit land.

Vlaanderen heeft een **marktaandeel** van bijna 10% in de Nederlandse import. Van 2002 tot 2004 kon het Vlaamse Gewest iets meer veroveren van de Duitse markt. Voor Nederland geldt echter het omgekeerde. Het marktaandeel in Frankrijk stokte enigszins in 2004.
Verderaf is de Vlaamse uitvoer nog beduidend in het importpakket van India en Rusland, hoewel het marktaandeel in India opmerkelijk terugloopt. Voor de Verenigde Staten, China, Singapore, Thailand en Mexico is dat in mindere mate het geval. Vlaanderen kon dan weer wat terrein winnen in Rusland, Brazilië en Japan.

De voornaamste producten die Vlaanderen in 2004

EVOLUTIE BUITENLANDSE HANDEL

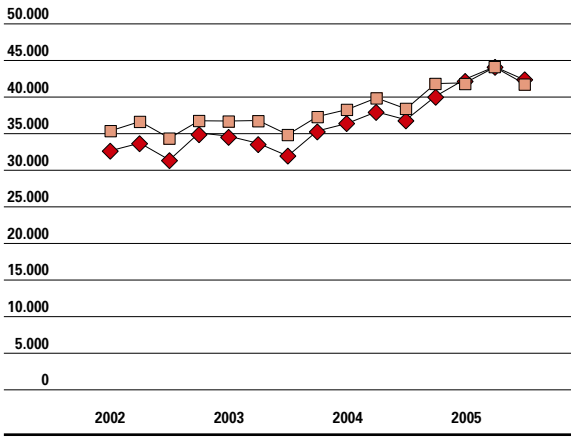

3.27 Evolutie van de in- en uitvoer van goederen, van 1ste kwartaal 2002 tot 3de kwartaal 2005, in miljoen euro. Bron: INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

VERLOOP BUITENLANDSE BESTELLINGEN

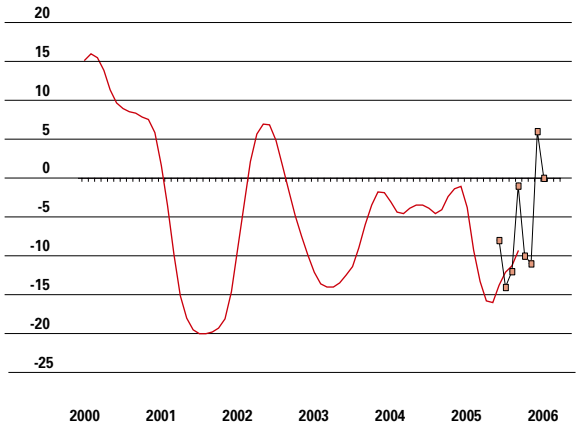

3.28 Evolutie van de buitenlandse bestellingen in de Vlaamse industrie, van januari 2000 tot januari 2006. Bron: NBB.

VOORNAAMSTE AFNEMERS UITVOER

	VLAAMSE GEWEST	DUITSLAND	FRANKRIJK	NEDERLAND	VERENIGD KONINKRIJK	IERLAND	FINLAND
Belangrijkste afnemers							
1.	Duitsland	Frankrijk	Duitsland	Duitsland	Verenigde Staten	Verenigde Staten	Zweden
2.	Frankrijk	Verenigde Staten	Spanje	België	Duitsland	Verenigd Koninkrijk	Duitsland
3.	Nederland	Verenigd Koninkrijk	Verenigd Koninkrijk	Verenigd Koninkrijk	Frankrijk	België	Rusland
4.	Verenigd Koninkrijk	Italië	Italië	Frankrijk	Ierland	Duitsland	Verenigd Koninkrijk
5.	Italië	Nederland	België	Italië	Nederland	Frankrijk	Verenigde Staten
Aandeel 5 belangrijkste							
	60,4%	40,7%	50,1%	63,2%	49,3%	65,9%	44,1%
Aandeel EU25							
	75,5%	63,7%	65,4%	79,5%	58,4%	62,7%	57,9%

3.29 Top vijf van de belangrijkste exportmarkten van het Vlaams Gewest, de buurlanden en Ierland en Finland en het aandeel van de EU25 en de vijf belangrijkste afzetlanden, 2004. Bron: Eurostat, INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

exporteerde waren machines en vervoermaterieel (28,3%), chemische producten (26,4%) en edelstenen. Dit zijn ook de belangrijkste productcategorieën aan de importzijde. Brandstofproducten en grondstoffen vormen een belangrijker post aan de invoerkant (respectievelijk 9,4% en 3,7%) dan aan de uitvoerkant (respectievelijk 5,8% en 2,1%).

MARKTAANDELEN

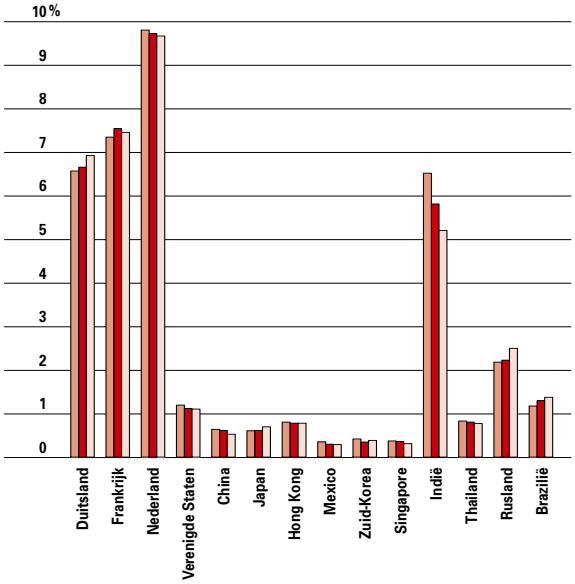

3.30 Evolutie van de Vlaamse export binnen een aantal belangrijke handelspartners, van 2002 tot 2004. Bron: Eurostat, INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Het aandeel van de hightech goederen in de uitvoer blijft al enkele jaren onveranderd op 7,2%.

De Vlaamse uitvoer verschilt op een aantal punten van deze van andere Europese landen. Vlaanderen blijkt gespecialiseerd in chemische producten, petroleum en petroleumproducten. Ook Vlaamse voedingswaren en vee blijken in het buitenland gegeerd. Verder kan Vlaanderen behoorlijke troeven voorleggen op het vlak van halffabrikaten. Enkel de tien nieuwe lidstaten zijn hier relatief iets sterker in. Diverse consumptiegoederen en investeringsgoederen komen relatief minder aan bod in het Vlaamse uitvoerpakket dan in andere Europese landen. Dit is een pijnpunt voor onze economie. Deze beide **hoofdindustriegroepen** bieden immers meer mogelijkheden om via de inbreng van onderzoek en ontwikkeling en design een hogere toegevoegde waarde te realiseren bij de verkoop.
Tot slot zal het geen verbazing wekken dat grondstoffen geen Vlaamse exportspecialiteit vormen.

De **intra-industriële handel**, de handel in gelijkaardige producten tussen landen, is het grootst met de buurlanden en de oude EU-lidstaten (iets minder dan 85%). Dat wil zeggen dat onze belangrijkste concurrenten zich in de ons omringende landen bevinden. Met een aantal Aziatische landen of handelsblokken is er voor 40 tot 50% intra-industriële handel. De index is laag met betrekking tot Japan. Dat komt door het grote handelsdeficit

BALASSA-INDICES

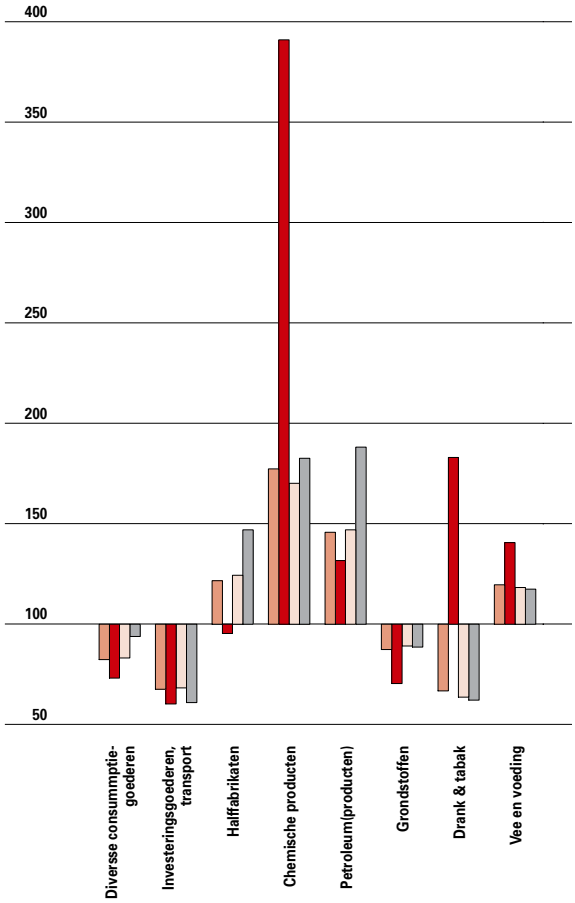

3.31 Aandeel van de voornaamste productcategorieën in de totale uitvoer van het Vlaams Gewest versus het analoge aandeel van vier referentiegebieden (de drie buurlanden, de EU15, de nieuwe EU-lidstaten en de EU25) x 100. Een index >100 wijst op een specialisatie. Toestand 2004. Bron: INR, bewering Studiedienst van de Vlaamse Regering.

met dat land: Vlaanderen importeert mechanische werktuigen en voertuigen uit Japan, maar exporteert er veel minder. De intra-industriële handel met het Gemenebest van Onafhankelijke Staten (voornamelijk Rusland) is heel laag. De oorzaak ligt bij de grote import van minerale brandstoffen en aardolie en van edelstenen uit deze regio. De handel

GRÜBEL-LLOYD - INDICES

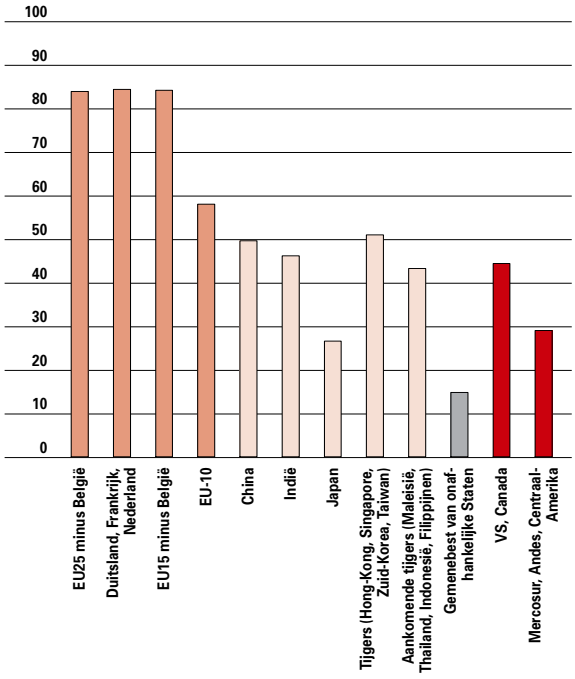

3.32 Aandeel van de intra-industriële handel (in gelijkaardige producten) op de totale uitvoer, voor het Vlaams Gewest met een aantal handelsblokken, 2004. Bron: Eurostat, INR, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

met Noord-Amerika is minder concurrentieel dan met onze Europese buren. Uit Latijns-Amerika voert Vlaanderen voornamelijk ertsen en fruit in. De export naar daar bestaat in de eerste plaats uit voertuigen, mechanische werktuigen en chemische en farmaceutische producten.

Naast de buitenlandse handel zijn de **directe buitenlandse investeringen** eveneens een indicatie van de openheid van onze regio. Deze beliepen in 2004 1,13 miljard euro. Dat is 11% minder dan het jaar daarvoor. Toch ging het om meer projecten (150 in 2004 tegenover 132 in 2003) waarbij 2.949 jobs gecreëerd werden (2.761 in 2003). Onze buurlanden, maar ook de VS en Japan, zijn de belangrijkste buitenlandse investeerders.

3.2 Wetenschapsbeleid

In dit onderdeel gaat de aandacht naar het stimuleren van wetenschap, technologie en innovatie. Nagegaan wordt wat de Vlaamse overheid veil heeft voor de uitbouw van de kenniseconomie, welk menselijk potentieel voor onderzoek en ontwikkeling beschikbaar is, welke de Vlaamse positie is binnen de Europese onderzoeksruimte en welke output van het onderzoek nu al zichtbaar is?

Overheidskredieten voor O&O

1. Vlaamse kredieten voor O&O

Jaarlijks maakt het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap het **Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid** (HBPWB) op, dat een overzicht biedt van alle kredieten die in de verschillende departementen en Vlaamse openbare instellingen bestemd zijn voor wetenschap, technologie en innovatie (WTI). Voor het jaar 2005 werd hiervoor een budget van nagenoeg 1.500 miljoen euro gereserveerd. Het leeuwendeel (60%) hiervan is bestemd voor **Onderzoek en Ontwikkeling** (O&O). De overige middelen gaan naar Onderwijs en Vorming (35%) en Wetenschappelijke en Technologische dienstverlening (5%). De sterke stijging van het Vlaamse openbare budget voor O&O tussen 1995 en 2005 heeft te maken met de inhaalbeweging voor wetenschap, technologie en innovatie die vanaf 1995 ingezet werd en nadien door de opvolgende regeringen werd aangehouden.

Als men de verschillende grote kredietposten bekijkt, dan ziet men dat in 2005 zowat de helft van de Vlaamse openbare kredieten voor O&O bestemd zijn voor de ondersteuning van onderzoek in de bedrijven. Op de tweede plaats komt het fundamentele of niet-gerichte onderzoek, gevolgd door het deel van de werkingstoelagen aan de universiteiten en gelijkgestelde instellingen dat bestemd is voor O&O – in de regel een kwart van die werkingstoelagen.

De financiering van het **fundamentele of niet-gerichte onderzoek** bestaat uit drie componenten, elk met een eigen functie. De middelen van het **Bijzonder Onderzoeksfonds** (BOF) gaan rechtstreeks naar de universiteiten en worden door de onderzoeksraden verdeeld in functie van het universitaire onderzoeksbeleid. De middelen voor de mandaten en projecten van het **Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen** (FWO) en voor de specialisatiebeurzen van het **Instituut**

OVERHEIDSKREDIETEN VOOR O&O

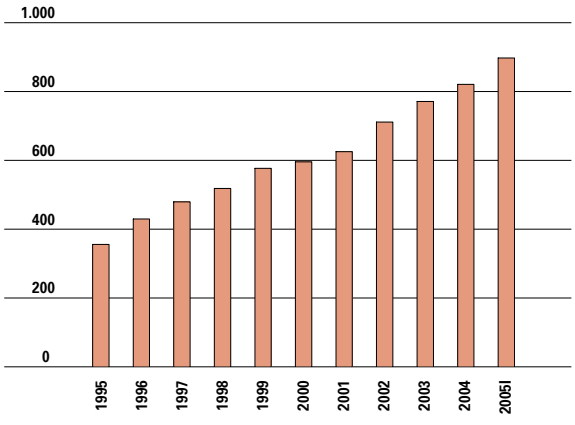

3.33 Evolutie Vlaamse overheidskredieten voor Onderzoek en Ontwikkeling (O&O), van 1995 tot 2005, in miljoen euro (in lopende prijzen), afgeleid uit het Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid (HBPWB). Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, pp. 223-240. Noot: cijfer 2005 volgens de initiële begroting.

VERDELING BUDGET VOOR O&O

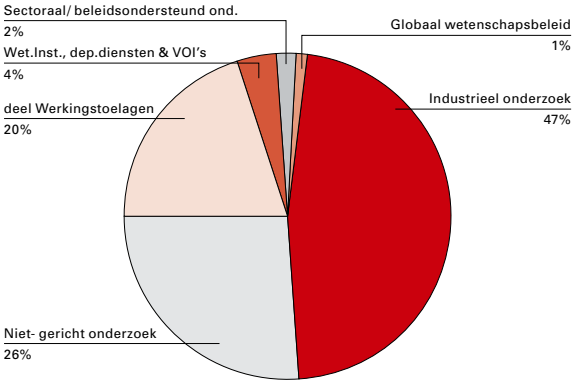

3.34 Verdeling van het Vlaamse openbare budget voor O&O, 2005 (volgens de initiële begroting), in miljoen euro, afgeleid uit het HBPWB. Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, p.236.

voor de aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen (IWT) worden door deze instellingen verdeeld volgens vastgelegde kwaliteitscriteria en een evaluatie door goedgeplaatste vakgenoten. Aanvankelijk kreeg het BOF een sterke injectie van de overheid, maar de laatste jaren is er opnieuw meer aandacht voor een versterking van het FWO.

2. Totaal overheidskredieten voor O&O

In 2005 bedroeg de gezamenlijke input van de Vlaamse, federale en Europese overheden voor O&O in Vlaanderen iets meer dan 1.200 miljoen euro. Driekwart hiervan nam de Vlaamse overheid voor haar rekening. Een tiende van de gezamenlijke input wordt gehaald uit de return van de deelname aan de Europese Kaderprogramma's en aan ESA-projecten.

Het totaal van de overheidskredieten voor O&O in Vlaanderen wordt aldus geraamd op 0,73% van het bruto binnenlands product per regio (BBP). Vergeleken met de situatie in 1995, met een waarde van 0,55% van het BBP, is dat een aanzienlijke verbetering, maar de Europese 1%-norm voor 2010 is nog lang niet binnen bereik. De Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid (VRWB) rekende voor dat, gegeven een jaarlijkse aangroei van het BBP met 2,2%, de volgende vijf jaar elk jaar cumulatief 122 miljoen overheidsmiddelen extra nodig zijn om die norm te halen. Dit komt ruwweg neer op een verdubbeling van de inspanningen van de afgelopen vijf jaar.

NIET-GERICHT ONDERZOEK AAN DE UNIVERSITEITEN

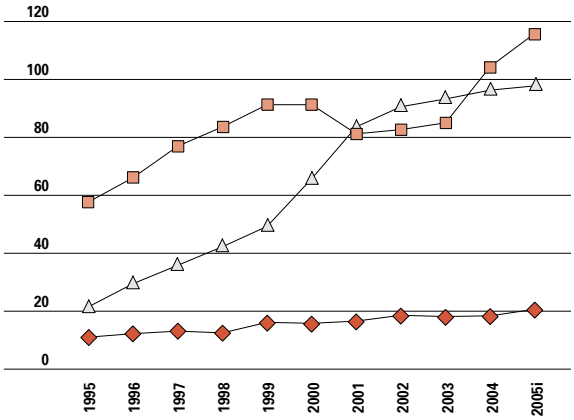

3.35 Evolutie van de FWO-, BOF- en IWT-kredieten voor het niet-gerichte onderzoek aan Vlaamse universiteiten, van 1995 tot 2005, in miljoen euro (in lopende prijzen). Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, p. 224. Noot: cijfer 2005 volgens de initiële begroting.

O&O-OVERHEIDSKREDIETEN PER FINANCIERINGSBRON

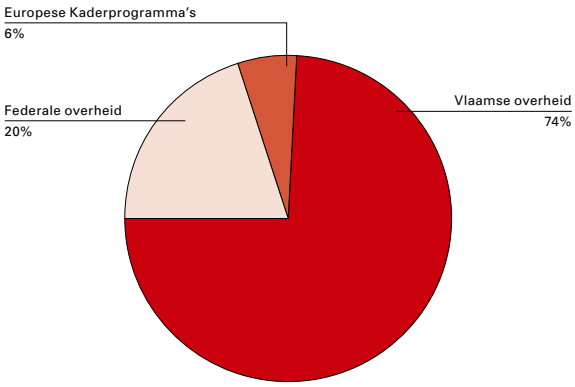

3.36 Totaal aan overheidskredieten voor O&O in Vlaanderen voor het kalenderjaar 2005, per financieringsbron (GBAORD = 1.215,8 miljoen euro). Aannames: 1) input Vlaamse overheid volgens het HBPWB (initiële begroting), waarbij 25% van de werkingsuitkeringen voor de universiteiten als O&O-financiering gerekend werd; 2) verdeelsleutel ESA-kredieten volgens het ongewogen returnpercentage van 35,5% (uit voorlopige berekeningen van het Technisch Comité voor Ruimtevaartonderzoek van de VRWB); 3) rest van de Federale kredieten berekend aan 56% voor Vlaanderen volgens de vastgestelde IMCWB-verdeelsleutel van 56%N/44%F, voorlopige cijfers; 4) input EU volgens de geraamde return van 2,19 % voor het Vijfde Kaderprogramma (1998-2002). Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, p.244.

Strikt genomen laat deze indicator zich moeilijk internationaal vergelijken omdat voor andere landen de Europese Kaderprogramma's en de ESA-kredieten niet meegerekend worden. Maken we toch de vergelijking dan valt op dat België en Vlaanderen

INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

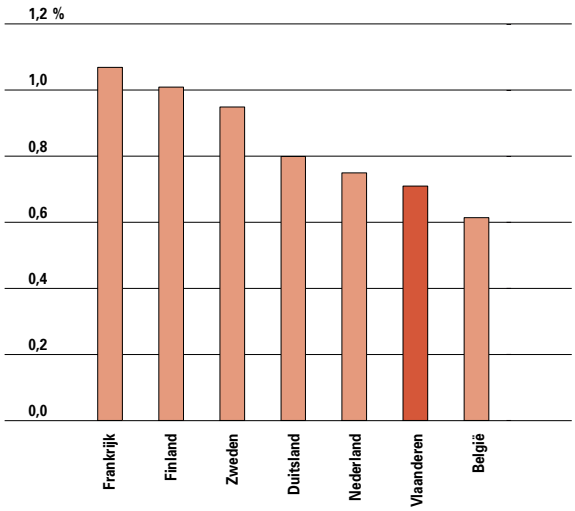

3.37 Overheidskredieten voor O&O (GBAORD), in % BBP, voor Vlaanderen, België en zijn drie belangrijkste handelspartners, Finland en Zweden, cijfers voor 2003. Bron: Vervliet G., Speurgids 2005, p.245.

O&O- INTENSITEITEN BINNEN EUROPA

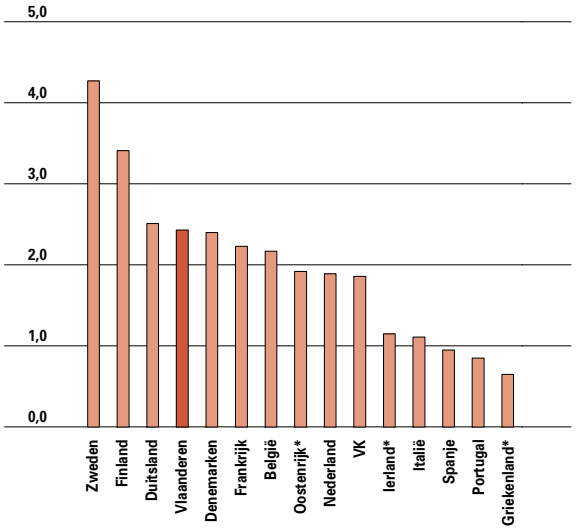

3.38 O&O-intensiteit voor Vlaanderen en lidstaten van de EU15, cijfers voor 2001, in % BBP. Bron: Vlaanderen: Aerts K. et al., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, p.83; EU15: OESO Main Science and Technology Indicators 2004/1 en 2003/2 (EU15).
*Noot: 1) * = niet definitief cijfer; 2) het cijfer voor Vlaanderen volgt uit de laatste O&O-enquête van 2004 waarbij inspanningen werden geleverd om de historische gegevens voor Vlaanderen te valideren en te corrigeren. Voor het Belgische cijfer is dit niet gebeurd, zodat beide cijfers dus niet meer volledig vergelijkbaar zijn.*

hier vooralsnog zwakker scoren dan de buurlanden. Finland en Zweden, met een vergelijkbare structuur qua economie en bevolkingsaantal, halen wel de 1%-norm.

HERKOMST O&O-UITGAVEN

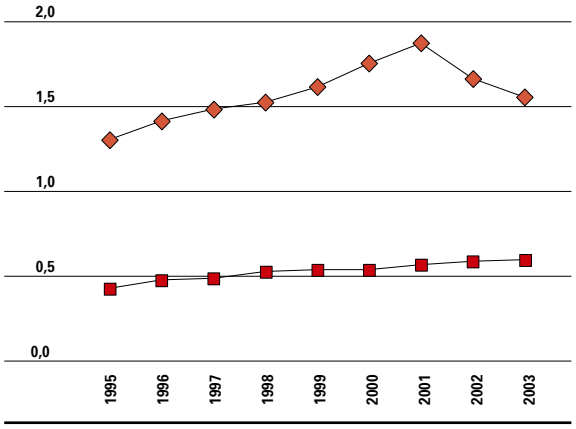

3.39 Evolutie van de BERD (onderzoeksuitgaven van de bedrijven en collectieve onderzoekscentra) en de non-BERD (onderzoeksuitgaven van de overheid en de non-profit sectoren = GOVERD + HERD + PNP) voor het Vlaamse Gewest, van 1995 tot 2003 (gewestbenadering), in % BBP. Bron: Aerts K. et al., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, pp. 81-93.

O&O-bestedingen

De overheidskredieten voor O&O zijn één zaak, het totaal aan bestedingen voor O&O is een andere zaak. De bestedingen of uitgaven voor O&O kunnen gelokaliseerd worden volgens de sector van uitvoering: de bedrijven, de overheden, het hoger onderwijs en de instellingen zonder winstoogmerk. De gezamenlijke inspanningen van al deze sectoren in een land of regio leveren de totale **Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O** (BUOO) van het betreffende gebied op, ook wel de **Gross Expenditures on Research and Development** (GERD) genoemd.
Voor Vlaanderen wordt de GERD op twee manieren berekend, naargelang de uitgaven voor het door Vlaanderen gesubsidieerde hoger onderwijs in Brussel al of niet meegerekend zijn. In die zin heeft men het over de gemeenschaps- en gewestbenadering.
Een van de belangrijkste indicatoren om de O&O-activiteit van een land of regio weer te geven is de **O&O-intensiteit** of het percentage van het bruto binnenlandse product (per regio) dat besteed wordt aan O&O. Voor het jaar 2003 is de O&O-intensiteit 2,14% volgens de gewestbenadering (GERDgew/BBP) en 2,18% volgens de gemeenschapsbenadering (GERDgem/BBP). Binnen Europa positioneert Vlaanderen zich daarmee in de bovenlaag van de middengroep maar de Europese 3%-norm, de Barcelona-doelstelling voor 2010, wordt zeker nog niet gehaald.

Bijna drie kwart van de O&O-uitgaven is afkomstig van de bedrijven. Deze belangrijke component van de GERD duidt men aan als de **Business Expenditures on R&D** (BERD). De BERD loopt sinds 2001 achteruit, zowel in lopende prijzen als in aandeel van het BBP. Die terugloop verklaart de daling van de GERD en wordt ook in andere West-Europese landen vastgesteld. Diverse bronnen, zoals de Innovatiebarometer van de Europese Unie of de FDI-vertrouwensindex geven overigens aan dat dit deels moet toegeschreven worden aan een verschuiving van O&O-activiteiten naar de nieuw opkomende economieën zoals China en India of naar voormalige Oostbloklanden.

O&O-personeel

1. O&O-personeel in Vlaanderen

De beschikbaarheid en de kwaliteit van het **menselijke potentieel in wetenschap en technologie** (W&T) zijn sleutelelementen bij de uitbouw van de kenniseconomie. Voor 2003 telt Vlaanderen

O&O-PERSONEEL IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF (2001)

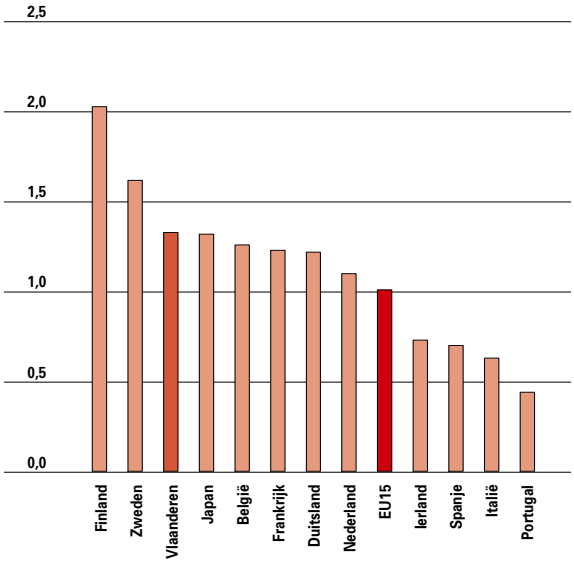

3.40 Internationale positionering van Vlaanderen wat betreft voltijdse eenheden O&O-personeel, in % van de beroepsbevolking (werkenden + werklozen volgens de ILO-definities), in 2001. Bron: VRWB, Aanbeveling 24, p. 29 (steunend op gegevens van AWI en de Studiedienst van de Vlaamse Regering).

bijna 32.000 eenheden O&O-personeel in voltijdse equivalenten (VTE). Ruim de helft daarvan is tewerkgesteld in de bedrijven. Het gaat hierbij zowel om personeel dat rechtstreeks O&O verricht als personeel dat diensten verleent aan O&O-werkzaamheden: kader, technici en ander ondersteunend personeel. In Europees verband scoort Vlaanderen vrij hoog, hoger dan België in zijn geheel en zeker ook hoger dan Nederland.

2. Onderzoeksmandaten

Het FWO streeft een grotere onderzoekspopulatie in Vlaanderen na. Tevens wordt beoogd projecten met iets langere duur te financieren om Vlaamse onderzoekers volwaardig in te schakelen in grotere internationale programma's. Voor de belangrijkste groep, de **aspirant-doctorandi**, wordt de doelstelling om jaarlijks een 600-tal mandaten met een loopduur van vier jaar te financieren, al enige jaren op rij gehaald. De sterkste groei doet zich echter voor bij het aantal toegekende mandaten voor postdoctoraal onderzoek. Hier is de kaap van 500 postdocs overschreden, waardoor de Vlaamse universiteiten nu meer dan vroeger kunnen bogen op ervaren onderzoekers. Het FWO pleit wel voor het uitbreiden van de instroom van mandaathouders daar de slaagkansen onder invloed van het verhoogde aantal kandidaturen drastisch zijn

FWO- MANDATEN

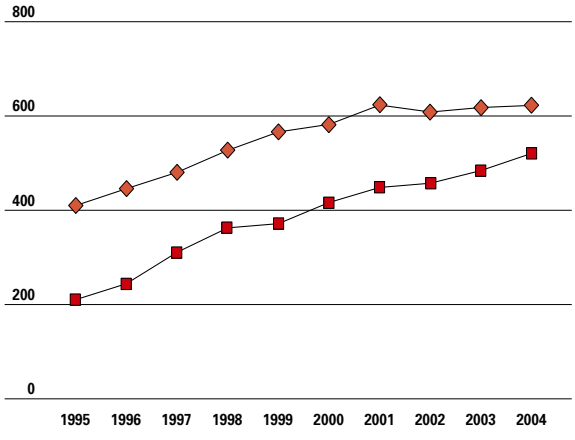

3.41 Evolutie van het FWO-mandatenbestand van aspirant-doctorandi en postdoctorale onderzoekers (postdocs), 1995-2004, stand op 1 oktober van het jaar. Bron: FWO.

gedaald tot minder dan één op drie.

De toegepaste wetenschappen halen uiteraard ook hun voordeel met de **IWT-specialisatiebeurzen**, die meer speciaal hoewel niet exclusief voor deze groep van onderzoekers bestemd zijn. In 2005 werden hier in totaal 699 beurzen betoelaagd.

3. Belangstelling voor wiskunde, wetenschappen en technologie

Het aandeel hoger afgestudeerden in wiskunde, wetenschappen en technologie (MST) ligt in Vlaanderen iets boven het EU-gemiddelde. Hierbij zijn alle nieuwe gediplomeerden in het hoger onderwijs, zowel universitair als niet-universitair, en zowel basisopleidingen als voortgezette opleidingen en doctoraten, meegeteld. Koploper is Ierland, gevolgd door Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Scandinavische landen.

Een kwart van de nieuwe eerstejaars, die zich voor de eerste keer aan een universiteit inschreven, koos in het academiejaar 2004-2005 voor een studie in de natuur- of exacte wetenschappen, de toegepaste wetenschappen, de farmaceutische of biomedische wetenschappen of de toegepaste biologische wetenschappen. Dat is iets meer dan in het voorgaande academiejaar. De opvallende stijging bij de 'toegepaste wetenschappen' (+149) hangt mogelijks samen met het wegvallen van het klassieke toelatingsexamen.

In het hogescholenonderwijs met academisch gerichte bacheloropleidingen opteerde vier op de tien van de nieuwe generatiestudenten voor

MST-GEDIPLOMEERDEN IN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF

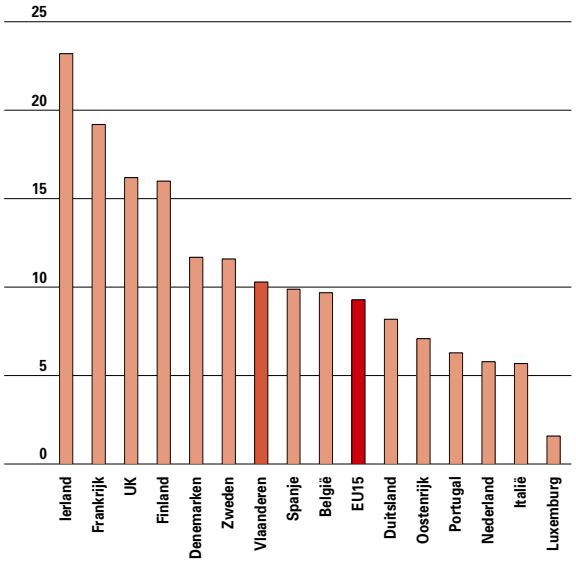

3.42 Internationale positionering van Vlaanderen wat betreft het aandeel nieuwe afgestudeerden in in wiskunde, wetenschappen en technologie (MST), per duizend eenheden van de leeftijdsgroep 20- tot 29-jarige bevolking, periode 1999-2000. Bron: VRWB, Aanbeveling 24, p. 29 (steunend op gegevens van Eurostat).

een opleiding met een exact wetenschappelijke of technologische oriëntatie (architectuur, biotechniek, industriële wetenschappen, technologie en nautische wetenschappen of productontwikkeling).

INTERESSE VOOR WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE

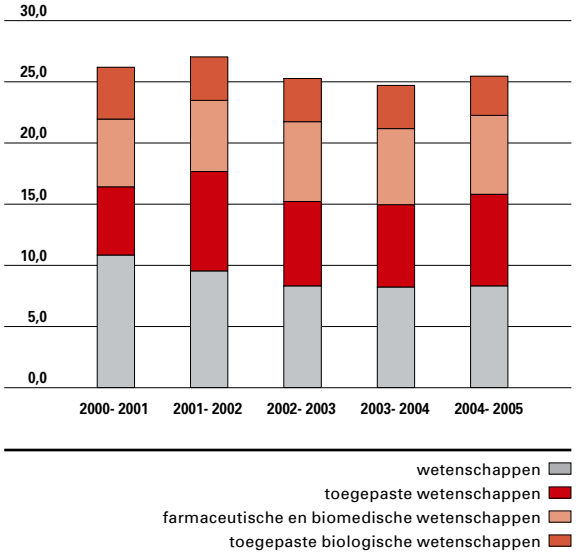

3.43 Evolutie van het aandeel generatiestudenten met de Belgische nationaliteit ingeschreven aan een Vlaamse universiteit in een studierichting met exact wetenschappelijke of technologische oriëntatie, recente academiejaren, in %. Bron: OND, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

4. Toponderzoekers in Vlaanderen

De Vlaamse overheid wil ook het toponderzoek meer kansen bieden. Daartoe zijn drie programma's uitgewerkt: het **Odysseus**-programma, dat beoogt om in het buitenland verblijvende toponderzoekers van hier terug te halen, alsook buitenlandse toponderzoekers aan te trekken, door hen een belangrijke startfinanciering ter beschikking te stellen voor de uitbouw van een eigen onderzoeksploeg die zich inschakelt in het Vlaamse onderzoeksbestel (krediet van 12 miljoen euro in 2006); het **Methusalem**-programma, dat aan gevestigde toponderzoekers met uitzonderlijke wetenschappelijke prestaties een langlopende, omvangrijke programmafinanciering wil ter beschikking stellen (krediet van 3 miljoen euro in 2006); de **Hercules**-lijn voor de stelselmatige investering in onderzoeksinfrastructuur en apparatuur m.i.v. corpora en databanken (geplande opstart in 2007).

Recent zijn door de federale overheid ook een aantal maatregelen genomen gericht op de vermindering van de loonkost van O&O-personeel in kennisinstellingen. Vermeldenswaard is de vrijstelling – eerst voor 50% maar nu voor 65% - van de bedrijfsvoorheffing voor onderzoekers in de non-profitsector. Thans kunnen ook onderzoekers in de bedrijven die vrijstelling genieten, op voorwaarde dat ze onderzoek doen in samenwerking met universiteiten, hogescholen of erkende wetenschappelijke instellingen.

Europese Kaderprogramma's

De Europese Unie coördineert tal van onderzoeksprogramma's die de nationale grenzen overstijgen. Het voornaamste kanaal hierbij is het vijfjaarlijkse **Europese Kaderprogramma** voor onderzoek en ontwikkeling.

Aan het Vijfde Kaderprogramma, voor de periode 1998-2002, waren er in totaal meer dan 1.500 Vlaamse deelnames met een totale toelage van ruim 280 miljoen euro. Vlaanderen scoorde vooral goed in de hoofdgebieden 'Informatie- en Communicatietechnologie' en 'Biowetenschappen en biotechnologie'.

Het nieuwe Zesde Kaderprogramma, voor de periode 2002-2006, is ambitieuzer van opzet. Het heeft als doel om de inspanningen op het vlak van onderzoek te bundelen door de creatie van een interne markt voor wetenschap en technologie, de zogeheten **Europese Onderzoeksruimte**.

De voorlopige balans geeft aan dat Vlaanderen zich opnieuw profileert in de hoofdgebieden

HET EUROPESE VIJFDE KADERPROGRAMMA

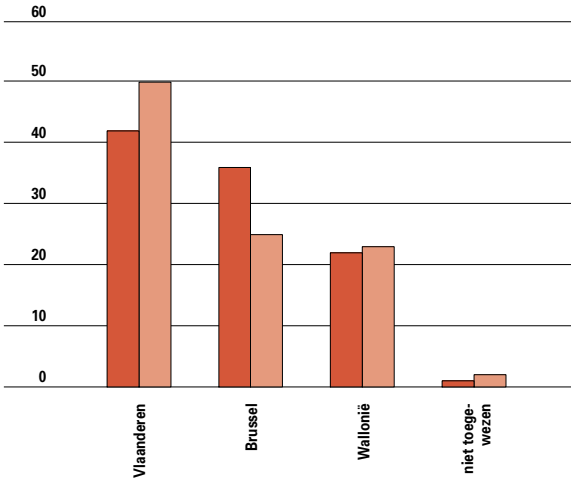

3.44 Aandeel van de gewesten van België in het aantal Belgische deelnames aan het Europese Vijfde Kaderprogramma en in de totale deelnametoelage voor België, in %. Bron: Dengis P. et al., 2005.

CITATIEKAART

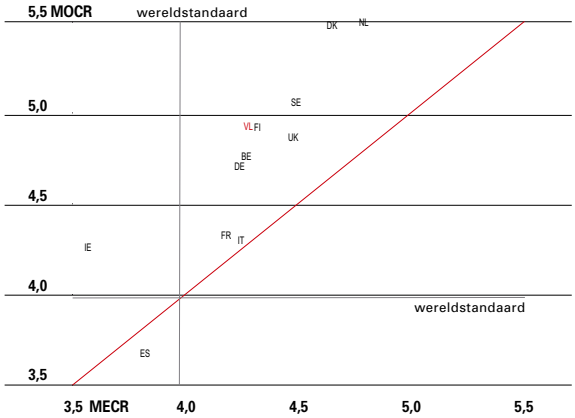

3.45 Citatiekaart van Vlaanderen en elf Europese referentielanden (alle vakgebieden samen), met citatievenster 1998-2001. Scores boven de diagonaal geven aan dat de gemiddelde geobserveerde citatiefrequentie (MOCR) hoger ligt dat wat men kan verwachten voor publicaties in het betreffende pakket van tijdschriften (MECR). Bron: Debackere K. en Glänzel W., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, hoofdstuk 8.

'Informatie- en Communicatietechnologie' en 'Biowetenschappen, genomica en biotechnologie voor de gezondheid'. Nieuw is wel dat niet langer de universiteiten maar de onderzoekscentra nu de meeste kredieten binnenhalen. Bij deze tussentijdse stand is het Interuniversitair Micro-Elektronica Centrum (IMEC) met stip de koploper.

Wetenschappelijke & technologische output

1. Vlaamse publicaties

De **publicatieoutput** is een belangrijke parameter voor de kwaliteit en de zichtbaarheid van het onderzoek. In de natuur-, levens- en technische wetenschappen wordt hierbij gesteund op de Science Citation Index - Expanded (SCIE), een Amerikaanse gegevensbank. De evolutie over de voorbije tien jaar van het aantal publicaties opgenomen in de SCIE gaat duidelijk crescendo, van 6,7 per 10.000 inwoners in 1992 naar 12,5 in 2003. Vlaanderen plaatst zich vandaag in dit opzicht mooi in het midden in de groep van elf Europese referentielanden, met aan de top de Scandinavische landen en aan de staart de zuiderse landen Italië, Frankrijk en Spanje.

Het middel bij uitstek om de impact van een bepaalde publicatie te meten, is haar **citatiefrequentie**. Citaties weerspiegelen immers de erkenning en aanvaarding (van het belang) van de onderzoeksresultaten. Hier bevindt Vlaanderen zich in de topgroep van de elf referentielanden, weliswaar na Nederland en Denemarken, maar zowat op gelijke hoogte als Finland. Vooral de wetenschapsgebieden fysica en biowetenschappen halen relatief hoge citatiescores.

2. Vlaamse octrooien

Octrooien of patenten verlenen een tijdelijk monopolie aan de uitvinder zodat die inkomsten kan halen uit zijn innovatie. Ze vormen dan ook een nuttig instrument voor de technologische vooruitgang, want ze prikkelen tot onderzoek en innovatie en leiden tot de optimale verspreiding van nieuwe technologische vindingen.
De drie grote octrooisystemen wereldwijd zijn het Amerikaanse (USPTO), het Europese (EPO) en het Japanse systeem (JPO). Voor Europa zijn voornamelijk EPO en USPTO van belang. EPO rapporteert over zowel aanvragen als toekenningen, USPTO enkel over toegekende octrooien.
De Verenigde Staten zijn en blijven hier koploper met een octrooiaandeel van rond de 30% in beide stelsels. Dan volgt Duitsland met een octrooiaandeel van 20 tot 24% binnen EPO en van 6 tot 8% binnen USPTO. Gerekend per hoofd van de bevolking zijn de Europese toplanden in rangorde Finland (325 per miljoen inwoners in 2000), Zweden (320), Duitsland (285) en Nederland (264). Dan volgt Vlaanderen (183), voor Denemarken (178) en België als geheel (165). In Vlaanderen is het bedrijfsleven verantwoordelijk

PROPENSITY TO PATENT

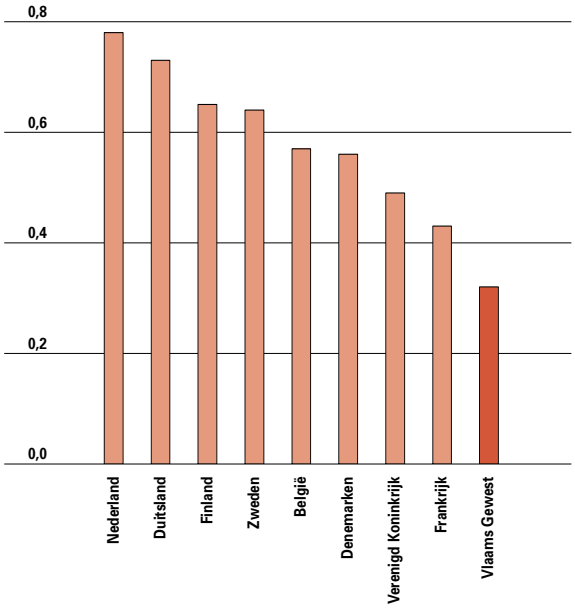

3.46 Aantal octrooien (som van toegekende EPO en USPTO octrooien) per miljoen euro O&O-uitgaven, gegevens voor Vlaanderen en voor acht Europese referentielanden, periode 1997-2001. Bron: Debackere K., Verbeek A., du Plessis M. et al., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, p.159.

voor 80% van de aangevraagde en 90% van de toegekende octrooien binnen EPO. Vooral enkele grote bedrijven wegen hierin zwaar door (Agfa Gevaert, Janssen Pharmaceutica, Bekaert, Alcatel-Bell en Picanol als top vijf).
Een belangrijke indicator is de zogenaamde **propensity to patent**, die het aantal octrooien van een land of regio relateert aan het bedrag geïnvesteerd in O&O. In feite zegt dit iets over de omzetting van input van middelen voor O&O in economisch bruikbare output. Nederland bijvoorbeeld is binnen Europa een topscorer op dit vlak. Vlaanderen daartegenover scoort eerder ondermaats.

3. Innovatieve starters

Innovatieve starters zijn bedrijven die recent werden opgericht met als missie nieuwe producten

NIEUWE ONDERNEMINGEN

	INNOVATIEVE HIGHTECH STARTER		VC-BACKED STARTER		NIET-INNOVATIEVE STARTER	
Periode	**N**	**index**	**N**	**index**	**N**	**index**
1991-1995	**158**	**100**	**34**	**100**	**5.033**	**100**
1996-2000	**263**	**166**	**64**	**188**	**5.712**	**113**

3.47 Aantal oprichtingen van nieuwe ondernemingen per innovatiecategorie in de periodes 1991-1995 en 1996-2000. Bron: Clarysse B. et al., Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, p.229. Noot: VC-backed starter = 'niet-innovatieve' starter die een beroep doet op durfkapitaal (venture capital).

of diensten te ontwikkelen en te commercialiseren. Deels betreft het **academische spin-offs**, deels gaat het om andere **innovatieve hightech starters** die niet hun 'roots' hebben aan de universiteiten of publieke onderzoeksinstellingen.
Het aantal innovatieve starters is in de tweede helft van de jaren negentig flink gestegen. Ook de **VC-backed starters**, de groep van startende 'niet-innovatieve' ondernemingen die een beroep doen op durfkapitaal, zijn toegenomen – althans in vergelijking met de veel meer omvangrijke groep van gewone 'niet-innovatieve' startende ondernemingen.
Nadere analyse maakt duidelijk dat de grootste relatieve aangroei in tewerkstelling zich situeert bij de innovatieve hightech starters en bij de ondernemingen die een beroep doen op durfkapitaal. De marsrichting is die van de kenniseconomie.
Knelpunt blijft echter de beschikbaarheid van durfkapitaal. Academische spin-offs kunnen wel terecht bij de zaaikapitaalfondsen van hun moederinstellingen (bijvoorbeeld het Gemma Frisius-fonds van de KULeuven of het Baekeland Fonds van de UGent), maar hebben vaak ook nood aan subsidiering van hun projecten. Hier ligt een belangrijke rol voor het IWT, en op termijn natuurlijk ook voor ARKimedes, het Innovatiekapitaalfonds van de Vlaamse Regering.

Voor meer informatie

- Adm. Economie, Het Fonds voor Flankerend Economisch Beleid (Hermesfonds). Jaarverslag 2004.
- Aerts K., Debackere K., Hoskens M., Vanhee M., & Veugelers R., De totale O&O-uitgaven in Vlaanderen: GERD. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 5, deel 1.
- Beleidsnota Ondernemen, Wetenschap, Innovatie en Buitenlandse Handel 2004-2009. Nota ingediend door mevrouw Fientje Moerman, vice-minister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Economie, Ondernemen, Wetenschap, Innovatie en Buitenlandse Handel, Brussel: Vlaams Parlement, 25 oktober 2004.
- Besluit van de Vlaamse regering houdende wijziging van het besluit van de Vlaamse Regering van 8 september 2000 betreffende de financiering van de Bijzondere Onderzoeksfondsen aan de universiteiten in de Vlaamse Gemeenschap, 24.01.2003, BS 28.03.2003.
- Cincera M. e.a., R&D activities of the business sector in Flanders: results of the R&D surveys in the context of the 3% target, maart 2004.
- De Groof J. & De Kock L, Het menselijke potentieel in wetenschap, technologie en innovatie in Vlaanderen: de opleidingsprofielen. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 2.
- Debackere K. & Glänzel W., Bibliometrische analyse van het Vlaams onderzoek in de levens-, natuur- en technische wetenschappen. Het Vlaams onderzoek in Europese context. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 8.
- Debackere K., Verbeek A., du Plessis M., Van Looy B., Magerman T., & Veugelers R., De Vlaamse technologiepositie: analyse op basis van USPTO- en EPO-octrooien. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 9.
- Dengis P., Dewallef E., & Verlaeckt K. Vlaanderen in het Europese Vijfde Kaderprogramma voor onderzoek (1998 - 2002). Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AWI, 2005.
- Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, Zevenenzeventigste jaarverslag 2004, Brussel: FWO-Vlaanderen, 2004.
- Main Science and Technology Indicators, OECD, Volume 2004/2.
- Robert B. en Dresse L., De industrie in België. Vroegere ontwikkelingen en toekomstige uitdagingen. In het Economisch Tijdschrift, 2005 III, blz. 7-47.
- Sleuwaegen L. en De Backer K., Tweede rapport over het concurrentievermogen van de Vlaamse economie, januari 2005.
- UNESCO, Canberra Manual, Parijs 1995, p. 67.
- Van Langenhove M., Vlaanderen in het Europese Zesde Kaderprogramma voor Onderzoek: tussentijdse resultaten (november 2005), Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AWI, 2006.
- Vervliet G., Speurgids 2005. Wetenschap, Technologie en Innovatie, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, AWI, 2005.
- Vervliet G. & Viaene P., Het O&O personeel en O&O bestedingen van de non-profit sector in Vlaanderen geanalyseerd. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 4.
- Vervliet G. & Waeyaert K., De overheidskredieten voor wetenschap, technologie en innovatie in Vlaanderen. In: Debackere K. & Veugelers R. (red.), Vlaams Indicatorenboek WTI 2005, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005, hoofdstuk 6.
- VRWB, Aanbeveling 24 – Opvolging van het Innovatiepact. Eerste invulling kernindicatoren, 24 maart 2005.

- Belgostat: http://www.belgostat.be
- Ecodata: http://ecodata.mineco.fgov.be
- Nationale Bank van België – Buitenlandse handel – Multidimensionele opzoeking: http://www.nbb.be/sdb/TableViewer/tableView.aspx?ReportName=Buitenlandse%20handel%20-%20maandelijkse%20gegevens&IF_Language=nld
- Administratie Wetenschap en Innovatie (AWI): http://awi.vlaanderen.be/
- Europese Onderzoeksruimte: http://europa.eu.int/comm/research/era/index_en.html
- FWO-Vlaanderen: http://sun.fwo.be/
- Instituut voor de Aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen (IWT): http://www.iwt.be
- Steunpunt O&O Statistieken: http://www.steunpuntoos.be/
- VRWB: http://www.vrwb.be/home/index.cfm

Woordenlijst

- **Actieve ondernemingen** Aantal actieve btw-plichtigen.
- **Afhankelijkheidsratio** Bevolking [0-19] jaar + [60+] jaar in procent van de bevolking [20-59] jaar.
- **Arbeidseenheidskost** Loonsom gedeeld door het aantal werknemers..
- **Arbeidsproductiviteit** BBP gedeeld door de totale werkgelegenheid.
- **Balassa-index** Aandeel van een product in de Vlaamse uitvoer ten opzichte van het analoge aandeel voor een referentiegebeid, x 100. Een index > 100 duidt op een Vlaamse specialisatie.
- **Bevolking op beroepsactieve leeftijd** Bevolking van 20 t.e.m. 64 jaar.
- **Bruto binnenlands product (aan marktprijzen)** Productie minus intermediair verbruik + het saldo van de niet-productgebonden belastingen (op gebruik grond, gebouwen, milieubelasting…) en subsidies (voor arbeidskrachten, ter bestrijding milieuvervuiling…) + het saldo van de productgebonden belastingen (btw, importheffingen, accijnzen…) en subsidies (import- en andere subsidies).
- **Bruto toegevoegde waarde (aan basisprijzen)** Productie minus intermediair verbruik + het saldo van de niet-productgebonden belastingen (op gebruik grond, gebouwen, milieubelasting…) en subsidies (voor arbeidskrachten, ter bestrijding milieuvervuiling…).
- **Doorstromingscoëfficiënt** Bevolking [15-24] jaar / [55-64] jaar.
- **Europese Onderzoeksruimte (European Research Area, ERA)** Hierin worden alle EU-activiteiten samengebracht die gericht zijn op een betere coördinatie van onderzoeksactiviteiten en convergentie van het onderzoek- en innovatiebeleid op nationaal en EU-niveau. Bedoeling is om ook op dit terrein het equivalent van de interne markt voor goederen en diensten tot stand te brengen.
- **Generatiestudent** Een student die voor het eerst ingeschreven is in het eerste jaar van een basisopleiding (professioneel of academisch gericht) in het Vlaams hoger onderwijs en op 1 februari nog is ingeschreven.
- **Grübel-Lloyd–index** Aandeel van de intra-industriële handel in de totale uitvoer.
- **Hoogtechnologische industrie** NACE 244, 30, 32, 33 en 353: vliegtuigbouw, farmacie, computers en kantoormachines, audio-, video- en telecommunicatieapparatuur, medische, precisie en optische instrumenten.
- **Interne vergrijzing** Bevolking [80+] jaar in procent van bevolking [60+] jaar.
- **Intra-industriële handel** Handel (in- en uitvoer) in hetzelfde product, of dezelfde productcategorie.
- **Investeringsratio** Aandeel van de bruto-investeringen van de private sector in vaste activa (dus zonder de afschrijvingen) in het BBP. De institutionele eenheid 'overheid' is niet inbegrepen in de investeringen.
- **IWT-specialisatiebeurzen** Beurzen voor studenten die een doctoraat voorbereiden in de toegepaste, de exacte of de (bio)medische wetenschappen. Zij zijn opgesplitst in 1ste-termijnbeurzen en 2de-termijnbeurzen, telkens voor de duur van twee jaar.
- **Kennisintensieve financiële diensten (NACE 65, 66 en 67)** Financiële instellingen, verzekeringswezen, hulpbedrijven van financiële instellingen.
- **Kennisintensieve high-techdiensten (NACE 64, 72 en 73)** Post en telecommunicatie, informatica, speur- en ontwikkelingswerk.
- **Kennisintensieve marktdiensten (NACE 61, 62, 70, 71 en 74)** Vervoer over water, luchtvaart, verhuur en handel in onroerende goederen, verhuur zonder bedieningspersoneel, zakelijke diensten).
- **Laagtechnologische industrie (NACE 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 36 en 37)** Overige industrie (meubels…) en recyclage, hout, papier en drukkerijen, voeding en tabak, textiel en confectie.
- **Loonkost per eenheid product** Het aandeel van de loonsom in de bruto toegevoegde waarde. Ook gelijk aan de verhouding tussen de arbeidseenheidskost en de bruto toegevoegde waarde per werknemer.
- **MECR (Mean Expected Citation Rate) of de gemiddelde verwachte citatiefrequentie** De gemiddelde citatiefrequentie van alle publicaties voor het betreffende pakket van tijdschriften in de bepaalde periode (het citatievenster). Deze waarde biedt dus een vergelijkingswaarde voor de gemiddelde geobserveerde citatiefrequentie (MOCR).
- **Medium-hoogtechnologische industrie (NACE 24 minus 244, 29, 31, 34, 352, 354 en 355)** Elektrische machines, automobiel, chemie, overig transport, machinebouw.
- **Medium-laagtechnologische industrie (NACE 23, 25, 26, 27, 28 en 351)** Petrochemie, rubber en kunststof, niet-metaalhoudende producten, scheepsbouw, ferro basismetalen, metaalproducten.
- **MOCR (Mean Observed Citation Rate) of de gemiddelde geobserveerde citatiefrequentie** Het quotiënt van het aantal citaties geobserveerd in een bepaalde periode en het aantal aan de basis liggende publicaties.
- **Netto-groeiratio** Saldo tussen aangroei en stopzettingen in procent van het aantal actieve ondernemingen.

- **Nieuw opgerichte ondernemingen** Aantal btw-plichtingen met oprichtingsdatum in het referentiejaar (zelfs al zijn ze nog tijdens dat jaar ook geschrapt).
- **Octrooi** Een document, toegekend door een daartoe bevoegde instantie, dat voor een bepaalde duur aan de uitvinder exclusieve rechten verleent aangaande de productie of het gebruik van een bepaald toestel, instrument of procédé. Dit recht gaat gewoonlijk over naar de organisatie die de uitvinder tewerkstelde en is bovendien onder bepaalde voorwaarden verhandelbaar. De twee grote octrooisystemen in de wereld, het Amerikaanse octrooisysteem (US Patent and Trademark Office, USPTO) en het Europese octrooisysteem (European Patent Office, EPO), zijn de bronnen bij uitstek voor de aanmaak van octrooistatistieken. Het USPTO neemt enkel toegekende octrooien op (met tot 2000 enkel bekendmaking na toekenning), terwijl het EPO de bij haar ingediende octrooiaanvragen 18 maanden na de aanvraag openbaar maakt via publicatie in de 'European Gazette'.
- **Onderzoekscentra (bij KP6)** Hierbij horen IMEC, Vito, VIB, ITG, de collectieve centra en andere wetenschappelijke instellingen.
- **Onderzoek en Ontwikkeling** Het onderzoek en de experimentele ontwikkeling omvatten het creatieve werk dat systematisch plaatsvindt om de kennisvoorraad te vergroten, met inbegrip van die van de mens, de cultuur en de samenleving, alsmede het gebruik van deze kennisvoorraad om nieuwe toepassingen te ontwikkelen.
- **Oprichtingsratio** Aantal oprichtingen in procent van het aantal actieve ondernemingen.
- **Secundariseringsgraad** Bezoldigde tewerkstelling in de secundaire sector (NACE 10 t.e.m. 45) in procent van de bevolking op beroepsactieve leeftijd.
- **Stopgezette onderneming** Btw-plichtige onderneming die in de loop van het referentiejaar geschrapt werd (als niet-actief gemerkt). Het kan gaan om een gewone stopzetting of om een faillissement.
- **Stopzettingsratio** Zie 'uittredingsratio'.
- **Tertiairiseringsgraad** Bezoldigde tewerkstelling in de tertiaire sector (NACE 50 en hoger) in procent van de bevolking op beroepsactieve leeftijd.
- **Totale werkgelegenheid** Som van de bezoldigde en de zelfstandige werkgelegenheid (naar werkplaats). Uitgedrukt in aantallen personen, niet in voltijds-equivalenten.
- **Turbulentie** Som van aangroei en stopzettingen in procent van het aantal actieve ondernemingen.
- **Uittredingsratio** Aantal stopzettingen en faillissementen in procent van het aantal actieve ondernemingen.
- **Werkgelegenheidsgraad** Totale werkgelegenheid in procent van de bevolking [20-64] jaar.
- **Werkloosheidsgraad**: aantal werklozen in procent van de beroepsbevolking
- **Werklozen** Aantal niet-werkende werkzoekenden.
- **Werknemers** Aantal personen in loondienst met een arbeidsovereenkomst. Uitgedrukt in aantallen personen, niet in voltijds-equivalenten.
- **Werkzaamheidsgraad** Aantal werkenden in procent van de bevolking [15-64] jaar.

Meer werkgelegenheid

hoofdstuk 4

‘Meer mensen aan het werk’ geldt als topprioriteit in het Vlaamse Regeerakkoord 2004-2009.
Concreet wordt er gestreefd naar een jaarlijkse stijging van de werkzaamheidsgraad. In 2004 bedroeg de werkzaamheidsgraad 64,3%, een stijging van 2,2 procentpunten gedurende de jongste vijf jaar. Daarmee zit Vlaanderen iets onder het Europees gemiddelde en nog vrij ver verwijderd van de 70% in 2010 die op de top van Lissabon is afgesproken. Positief is alvast dat de vrouwen de vooropgezette werkzaamheidsgraad van 60% waarschijnlijk wel zullen halen. De toegenomen arbeidsdeelname van de vrouwen valt deels te verklaren door de toegenomen deeltijdarbeid. Ook de vervroegde uitstroom van ouderen (55+) uit de arbeidsmarkt neemt af. Met iets minder dan dertig procent werkenden is de vooropgezette werkzaamheidsgraad van 50% nog ver af.
Hogere werkzaamheid veronderstelt ook voldoende arbeidsplaatsen. De jongste jaren evolueerde de totale werkgelegenheid in Vlaanderen niet zo gunstig en was zelfs sprake van een lichte daling. Deze vaststelling, gekoppeld aan een toenemende beroepsbevolking, weerspiegelt zich dan ook in de werkloosheidscijfers van de jongste jaren. De werkloosheid ligt in Vlaanderen reeds jaren lager dan het Europees gemiddelde. Wel wordt vastgesteld dat de kloof afneemt. In de werklozenpopulatie vallen het jongste decennium heel wat verschuivingen waar te nemen: minder vrouwen, meer midden- en hooggeschoolden en minder langdurig werklozen. De toename van midden- en hooggeschoolden kan deels verklaard worden door een hoger onderwijsniveau bij de jongere generaties maar ook door de niet steeds aangepaste studierichtingen die gekozen worden. Zo wordt reeds jaren vastgesteld dat een aantal beroepen met hoge kwalificatie tot de knelpuntberoepen blijven behoren. Bij de jongeren is het belangrijk te wijzen op de conjunctuurgevoeligheid van deze groep. Dit neemt niet weg dat ook wanneer de economie aantrekt een harde kern van werkzoekende jongeren blijft bestaan.
Via opleiding en begeleiding tracht men groepen die ondervertegenwoordigd zijn op de arbeidsmarkt meer instroom- en doorgroeimogelijkheden te geven. Allerlei instrumenten worden daarvoor ingezet. De beoogde kansengroepen worden niet steeds voldoende bereikt. Zo zijn vrouwen, 50-plussers en langdurig werklozen ondervertegenwoordigd in de trajectwerking en kunnen kortgeschoolden en allochtonen minder gebruik maken van individuele beroepsopleiding in de onderneming (IBO). Voor langdurig werklozen zijn er wel de specifieke werkervaringsprogramma’s die vrij succesvol zijn. De opleidingscheques passen in het kader van levenslang leren, maar ook hier stelt men vast dat kort- en middengeschoolden en ook ouderen minder beroep doen op opleidingscheques.
Naast mensen aan werk helpen is het zeker zo belangrijk mensen die aan het werk zijn, ook aan het werk te houden door ondermeer oog te hebben voor de kwaliteit van jobs en aandacht voor de combinatie van arbeid en gezin. Peilingen naar arbeidstevredenheid geven aan dat een overgrote meerderheid van de werkenden tevreden zijn met diverse aspecten van hun job. Enkel over kansen op promotie, werkdruk en mogelijkheden om bij te leren wordt er iets meer geklaagd.
Een tweede grote uitdaging voor het Vlaamse beleid is het creëren van ruimte voor de ontwikkeling van talenten. Een performante arbeidsmarkt erkent, herkent en valoriseert de talenten van elkeen op de juiste plaats. Het versterken van talenten heeft niet alleen een arbeidsmarktfinaliteit. Het versterken van verschillende competenties moet leiden naar een levensloopbenadering die mens, maatschappij en (arbeids)markt ten goede komt. Voor de globale resultaten voor levenslang leren verwijzen we naar hoofdstuk 5 Investeren in Onderwijs en Vorming.
Het afgelopen decennium heeft de Vlaamse overheid heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Acties die als experiment van start gingen, groeiden steeds meer uit tot volwaardige concepten en instrumenten. Ondertussen is daaruit een volwaardig nieuw domein gegroeid met name de sociale economie. Deze onderscheidt zich van de klassieke economie door de manier waarop ondernomen wordt. De unieke manier waarop mensen en middelen gekoppeld worden aan de invulling van economische behoeften, bepaalt haar maatschappelijke meerwaarde. Sociale economie richt zich op mensen die op de arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen en op het invullen van maatschappelijke noden.

4.1 Werkgelegenheid

Anatomie arbeidsmarkt

Het Regeerakkoord en de beleidsnota Werk gaan resoluut voor méér werk. Meer mensen aan het werk krijgen is de kern van het Vlaamse werkgelegenheidsbeleid. Om dit beleid op te volgen, kijken we onder meer naar de evolutie van het aantal werkenden, werklozen en niet-beroepsactieven.

1. Bevolking op arbeidsleeftijd

Om internationaal te kunnen vergelijken, wordt de definitie van het Internationaal Arbeidsbureau (ILO) gebruikt die de **bevolking op arbeidsleeftijd** (15-64 jaar) in drie grote categorieën verdeeld.

Voor Vlaanderen komen we zo voor het jaar 2004 op 64,3% werkenden, 3,7% werklozen en 32% niet-beroepsactieven. De eerste twee vormen samen de beroepsbevolking.

Het percentage **niet-beroepsactieven** daalt gestaag sinds 1999 maar ligt nog steeds boven het percentage van onze buurlanden en het gemiddelde van de EU15.

De Vlaamse **beroepsbevolking** nam tussen 1999 en 2004 toe met 4,3%, tegenover 4,1% in de EU15. Die toename komt voor een groot deel op rekening van de vrouwen. Tussen 1999 en 2004 kwamen er in de EU15 meer dan 8 miljoen werkenden bij, waarvan 6,1 miljoen vrouwen.

BEVOLKING OP ARBEIDSLEEFTIJD

		1999	2000	2001	2002	2003	2004
Werkenden	vrouwen (%)	42,0	41,9	42,4	42,9	43,1	43,3
	mannen (%)	58,0	58,1	57,6	57,1	56,8	56,7
	totaal (n)	2.443	2.498	2.495	2.504	2.488	2.547
Werklozen (ILO)	vrouwen (%)	53,3	58,0	48,2	50,0	48,3	52,4
	mannen (%)	46,7	42,0	51,8	49,2	51,7	46,9
	totaal (n)	140	113	104	130	151	147
Niet-beroepsactieven	vrouwen (%)	62,1	62,6	62,4	61,7	61,3	60,3
	mannen (%)	37,9	37,4	37,6	38,3	38,7	39,7
	totaal (n)	1.351	1.323	1.335	1.309	1.314	1.267

4.1 Evolutie van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar), van 1999 tot 2004, naar geslacht en arbeidsmarktsituatie, n x 1.000.
Bron: Eurostat LFS, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

BEROEPSBEVOLKING

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Vlaams Gewest	0,8	1,1	-0,5	1,3	0,2	2,1
Waals Gewest	-0,8	0,1	-0,8	0,4	1,8	1,2
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	-0,6	0,3	-1,7	4,9	0,6	2,9
België	0,2	0,7	-0,7	1,4	0,7	1,9
Duitsland	0,5	-0,4	0,3	0,0	0,5	-0,3
Frankrijk	1,1	0,7	0,6	0,9	2,5	1,4
Nederland	2,0	2,4	1,8	1,7	0,6	0,4
EU15	1,1	0,8	0,4	1,1	0,9	0,9

4.2 Evolutie van de beroepsbevolking (15-64 jaar), van 1999 tot 2004, internationale vergelijking, in %.
Bron: Eurostat LFS, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

Naar leeftijd bekeken vormt 25 jaar een scharnier: het aantal Vlaamse **werkenden** boven die leeftijd nam aanzienlijk toe (4,9%), terwijl er bij de jongere groep een zeer lichte inkrimping was (1,3%). In de EU15 groeide de groep werkende 15- tot 24-jarigen zeer miniem (0,5%). Vooral de 25- tot 49-jarigen en de 50- tot 64-jarigen lieten hoge groeicijfers optekenen.
Het aantal **werklozen** kende tussen 1999 en 2004 een sterke afname in de meeste EU-landen. Gemiddeld over heel Europa daalde het aantal met ongeveer een tiende. Niet zo in Vlaanderen, waar het aantal werklozen volgens ILO-criteria in 2004 5% hoger ligt dan in 1999.

2. Arbeidsmarktmobiliteit

Door te kijken naar de huidige tewerkstellingssituatie en die van één jaar voordien kan de **mobiliteit op de arbeidsmarkt** in beeld worden gebracht. Van alle Vlamingen die in 2003 niet werkten, had 7,6% tegen het einde van het jaar een job gevonden. Mannen (34,3%) zijn minder sterk vertegenwoordigd in het niet-werkende segment en ze stromen sneller naar de arbeidsmarkt (8,7%). Vrouwen zijn structureel sterker verbonden met niet-werk: ze vormen de meerderheid in het niet-werkende segment en het aandeel dat uitstroomt naar werk is beperkter.
Er zijn ook grote verschillen tussen de onderwijsniveaus. Van de hooggeschoolde niet-werkenden heeft 14,7% een jaar later een baan. Bij de kortgeschoolden is dit maar 4,1%. Bovendien vormen de kortgeschoolden ongeveer 60% van de niet-werkenden. De grootste verschillen worden echter opgetekend tussen de leeftijdsgroepen. Naarmate de leeftijd stijgt, daalt het aandeel dat uitstroomt naar werk. Tegenover de stroom in de richting van werk staat de stroom van werk naar niet-werk. Sommige mensen verliezen hun job en worden werkloos, anderen zeggen zelf hun baan op om voor kinderen te zorgen, nog anderen gaan met pensioen… Bij vrouwen ligt de uitstroomgraad hoger dan bij mannen. Kortgeschoolden, die een minderheid vormen in het werkende segment, hebben een hogere kans om uit te stromen dan midden- en hooggeschoolden. De kans om uit het werkende segment te treden is ook sterk leeftijdsgebonden. Bij de 25- tot 54-jarigen is de kans het laagst. Vanaf 55 jaar neemt de uitstroom uit werk aanzienlijk toe, wat wijst op een vroege uittrede op de Vlaamse arbeidsmarkt.

3. Arbeidsmarktindicatoren

Activiteitsgraad

De **activiteitsgraad** toont het aandeel van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar) dat actief is op de arbeidsmarkt als werkende of werkzoekende. Tussen 1999 en 2004 is de activiteitsgraad in het Vlaamse Gewest toegenomen van 65,7% tot 68,0%.

ARBEIDSMARKTMOBILITEIT

	NIET-WERKENDE SEGMENT		WERKEND SEGMENT	
	*UITSTROOMGRAAD 2003-2004	NIET-WERKENDEN 2003	**UITSTROOMGRAAD 2003-2004	WERKENDEN 2003
Totaal	**7,6**	**100,0**	**5,4**	**100,0**
Man	**8,7**	**34,3**	**4,5**	**57,0**
Vrouw	**7,1**	**65,7**	**6,5**	**43,0**
15-24 jaar	**36,5**	**4,2**	**9,4**	**7,1**
25-34 jaar	**26,0**	**9,7**	**5,0**	**26,5**
35-44 jaar	**14,0**	**14,5**	**3,3**	**32,0**
45-54 jaar	**5,0**	**22,4**	**4,4**	**25,6**
55-59 jaar	**-**	**22,1**	**10,4**	**6,8**
60-64 jaar	**-**	**27,2**	**26,9**	**1,9**
Kortgeschoold	**4,1**	**58,1**	**8,6**	**25,3**
Middengeschoold	**11,4**	**28,7**	**5,1**	**39,4**
Hooggeschoold	**14,7**	**13,2**	**3,4**	**35,3**

4.3 Uitstroomgraad uit het niet-werkende en werkende** segment en verdeling van het niet-werkende en werkende segment naar een aantal persoonskenmerken, tussen 2003 en 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).*
** De uitstroomgraad uit het niet-werkende segment geeft het aandeel van de personen die niet werkten in 2003 (exclusief studenten) dat wel werkte in 2004.*
*** De uitstroomgraad uit het werkende segment geeft het aandeel van de personen die werkten in 2003 dat niet meer werkte in 2004.*

ACTIVITEITSSGRAAD

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal	65,7	66,4	66,1	66,8	66,8	68,0
Mannen	74,3	75,2	74,8	74,9	74,6	75,1
Vrouwen	56,8	57,3	57,1	58,5	58,7	60,7
15-24 jaar	38,1	37,9	38,3	38,9	38,5	38,0
25-49 jaar	86,8	87,6	87,0	87,9	87,5	89,0
50-64 jaar	39,6	41,0	41,2	42,1	43,5	45,8

4.4 Evolutie van de activiteitsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1999 tot 2004, naar geslacht en leeftijd, in %. Bron: Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

ILO-WERKLOOSHEIDSGRAAD

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal	5,4	4,3	4,0	4,9	5,7	5,4
Mannen	4,4	3,2	3,6	4,3	5,2	4,6
Vrouwen	6,8	5,9	4,5	5,7	6,3	6,6
15-24 jaar	13,5	11,3	10,0	11,6	15,5	13,6
25-49 jaar	4,6	3,7	3,4	4,2	4,9	4,6
50-64 jaar	4,0	2,7	2,6	3,8	3,3	4,2

4.6 Evolutie van de ILO-werkloosheidsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1999 tot 2004, naar geslacht en leeftijd, in %. Bron: Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

In dezelfde periode was er in de EU15 een stijging van 68,6% tot 70,4%. De activiteitsgraad ligt in de EU15 trouwens over de hele periode hoger dan in Vlaanderen, zowel bij vrouwen als mannen. Ook in de buurlanden is er een grotere activiteitsgraad, maar de kloof begint wel te slinken.
Het grootste verschil situeert zich in de leeftijdsklassen 15-24 jaar en 50-64 jaar, waar de activiteitsgraad in de EU15 respectievelijk 9 procentpunt en 12 procentpunt hoger ligt in het Vlaamse Gewest. Dit komt doordat de jongeren in sommige landen minder lang leerplichtig zijn en zich vlugger op de arbeidsmarkt aanbieden. Ouderen gaan in de EU15 minder vervroegd op pensioen en blijven dus langer actief op de arbeidsmarkt. In de middelste leeftijdklasse scoort Vlaanderen wel beter dan de EU15: in 2004 lag de activiteitsgraad circa 4,5 procentpunt hoger.

Werkzaamheidsgraad

Het Vlaamse beleid verschoof in de jaren negentig onder Europese impuls. Het terugdringen van de werkloosheid maakte plaats voor het verhogen van de werkzaamheid. De Europese Top van Lissabon in 2000 zette als streefdoel dat tegen 2010 70% van de Europeanen tussen 15 en 64 jaar aan het werk moet zijn. Ook het Pact van Vilvoorde onderschrijft deze doelstelling. Het Regeerakkoord 2004 en de beleidsnota Werk 2004-2009 stellen dat de **werkzaamheidsgraad** jaarlijks moet stijgen.
In 2004 bedroeg de Vlaamse werkzaamheidsgraad 64,3%, wat neerkomt op een toename van 2,2 procentpunt over een periode van vijf jaar. In de EU15 ligt de werkzaamheidSgraad op 64,5%. De werkzaamheidsgraad kan, naast in personen, ook in voltijds equivalenten (VTE) uitgedrukt worden. Op die manier kan er nagegaan worden welk aandeel van de bevolking zou werken indien het totaal gepresteerde arbeidsvolume herverdeeld zou worden zodat iedere werkende een voltijdse job van 37,2 uren per week zou hebben. Zo omgerekend kwam de werkzaamheidsgraad in VTE voor het Vlaamse Gewest op 66,3% in 2004. Dit is op het eerste zicht verwonderlijk. Blijkbaar is de gemiddelde arbeidsduur per week in Vlaanderen voldoende hoog om het aandeel deeltijdarbeid te overcompenseren en te zorgen dat de werkzaamheidsgraad in VTE hoger ligt dan in personen.
Naast de 70%-doelstelling formuleerde Europa ook nog twee flankerende doelstellingen. De eerste stelt dat de vrouwelijke werkzaamheidsgraad tegen 2010 60% moet bedragen. In 1999 waren er in het Vlaamse Gewest iets meer dan de helft van de vrouwen op arbeidsleeftijd aan de slag. In 2004 was dit gestegen tot 56,7%. Deze sterke groei heeft te maken met de toegenomen deeltijdarbeid. De vrouwelijke werkzaamheidsgraad in de EU15 leunt dicht aan bij deze in Vlaanderen.
De tweede aanvullende Europese doelstelling stelt dat in 2010 de helft van de 55- tot 64-jarigen aan het werk moet zijn. Het Vlaamse Gewest haalde in 1999 voor deze groep amper 24%. Dit is intussen

WERKZAAMHEIDSGRAAD

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal	62,1	63,5	63,4	63,5	62,9	64,3
Mannen	71,0	72,8	72,1	71,6	70,7	71,6
Vrouwen	52,9	54,0	54,5	55,2	55,0	56,7
15-24 jaar	32,9	33,7	34,5	34,4	32,6	32,8
25-49 jaar	82,8	84,3	84,0	84,2	83,2	84,9
50-64 jaar	38,0	39,9	40,1	40,6	42,1	43,8
55-64 jaar	23,7	25,5	24,5	25,6	26,5	29,5

4.5 Evolutie van de werkzaamheidsgraad bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar, van 1999 tot 2004, naar geslacht en leeftijd, in %. Bron: Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

ARBEIDSMARKTINDICATOREN

	ACTIVITEITSGRAAD		WERKZAAMHEIDSGRAAD		ILO-WERKLOOSHEIDSGRAAD	
	1999	2004	1999	2004	1999	2004
Vlaams Gewest	65,7	68,0	62,1	64,3	5,4	5,4
Waals Gewest	62,1	62,6	54,2	55,1	12,8	12,1
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	63,7	64,3	53,4	54,1	16,1	15,9
België	64,3	65,9	58,8	60,3	8,7	8,5
Duitsland	71,2	72,1	64,8	64,3	8,9	10,8
Frankrijk	68,8	69,3	60,4	63,2	12,0	8,7
Nederland	73,6	76,6	70,9	73,1	3,6	4,7
EU15	68,6	70,4	62,2	64,5	9,5	8,4
EU25	-	69,5	-	63,0	-	9,4

4.7 Arbeidsmarktindicatoren bij de bevolking tussen 15 en 64 jaar in 1999 en 2004, internationale vergelijking, in %.
Bron: Eurostat LFS, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

gestaag opgelopen tot 29,5% in 2004, maar blijft nog altijd een heel eind onder de 50%-doelstelling. De EU15 doet het met een werkzaamheidsgraad bij de 55-plussers van 42,2% een stuk beter.

Werkloosheidsgraad

Het aandeel van de werklozen (volgens de ILO-definitie) in de beroepsbevolking bedraagt in Vlaanderen anno 2004 5,4%. Daarmee blijft de Vlaamse **ILO-werkloosheidsgraad** op hetzelfde niveau van 1999. In de EU15 bedraagt de werkloosheidgraad 8,4%. Dat is nog duidelijk meer dan in het Vlaamse Gewest maar het verschil wordt minder groot.
Net zoals in de EU15 ligt de vrouwelijke werkloosheidsgraad in het Vlaamse Gewest boven de mannelijke, maar wordt de kloof kleiner.
Doorheen de jaren blijft de werkloosheidsgraad bij de 15 tot 24-jarigen hoger dan in de andere leeftijdsgroepen. Dit is te wijten aan het hoge aantal studenten in deze leeftijdscategorie.

Werkgelegenheid

Dé uitdaging voor deze regering is het omzetten van economische groei, ondernemingszin, de onbeantwoorde vragen in de zorg,… in extra werkgelegenheid. Er moeten niet alleen meer jobs komen, ook de kwaliteit ervan moet beter worden. Op die manier kunnen meer mensen aan het werk gaan en blijven.

1. Statuut

In Vlaanderen steeg de **totale werkgelegenheid** tussen 1999 en 2001 naar 2,4 miljoen jobs.
De groei kwam vooral tot stand in het omvang-

WERKGELEGENHEID

	1999	2000	2001	2002	2003
Aantal (x 1.000)					
loontrekkende werkgelegenheid*	1.931,2	1.971,4	2.021,0	2.019,1	1.989,6
niet-loontrekkende werkgelegenheid**	388,5	385,7	381,3	378,3	399,3
totale werkgelegenheid	2.319,5	2.357,1	2.402,4	2.397,5	2.388,9
Jaarlijkse wijziging (%)					
loontrekkende werkgelegenheid*	+1,5	+2,1	+2,5	-0,1	-1,5
niet-loontrekkende werkgelegenheid**	+0,1	-0,7	-1,1	-0,8	+5,6
totale werkgelegenheid	+1,2	+1,6	+1,9	-0,2	-0,4

*4.8 Evolutie van de totale werkgelegenheid, naar statuut, van 1999 tot 2003***, op 30 juni.*
Bron: RSZ, RSVZ, RSZPPO, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).
** Loontrekkende werkgelegenheid = jobs in loondienst.*
*** Niet-loontrekkende werkgelegenheid = zelfstandigen in hoofdberoep + helpers.*
**** Breuk in de reeks; in 2003 op 31 december.*

WERKGELEGENHEID	KLASSIEKE BENADERING		OORSPRONGSBENADERING	
	(N)	(%)	(N)	(%)
Totaal primaire sector	**60.500**	**2,5**	**24.300**	**1,0**
Totaal secundaire sector	**625.500**	**26,2**	**759.500**	**31,8**
waarvan:				
vervaardiging van dranken, voeding en tabak	**81.600**	**3,4**	**140.700**	**5,9**
chemische nijverheid	**51.600**	**2,2**	**80.800**	**3,4**
metallurgie en metaalindustrie	**182.400**	**7,6**	**237.200**	**9,9**
Totaal tertiaire sector	**971.700**	**40,7**	**823.700**	**34,5**
waarvan:				
groot-en kleinhandel, garage en verhuur	**386.100**	**16,2**	**401.700**	**16,8**
vervoer en vervoersondersteuning	**119.100**	**5,0**	**110.200**	**4,6**
ondernemingsdiensten	**190.700**	**8,0**	**50.200**	**2,1**
Totaal quartaire sector	**729.600**	**30,6**	**779.900**	**32,7**
Totaal	**2.388.300**	**100,0**	**2.388.300**	**100,0**

4.9 De werkgelegenheid naar hoofdsector volgens de klassieke en de oorsprongsbenadering, op 31 december 2003.
Bron: RSZ gedecentraliseerd, RSVZ, Federaal Planbureau (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

rijkste segment van de arbeidsmarkt, dat van de **loontrekkende werkgelegenheid**. De **niet-loontrekkende werkgelegenheid** nam zelfs af. In 2002 en 2003 daalt de totale werkgelegenheid lichtjes.

2. Twee benaderingen

Om de verdeling van de totale werkgelegenheid over de activiteitensectoren te bepalen, zijn er twee benaderingen: de **klassieke** en de **oorsprongsbenadering**. Een voorbeeld: een farmaceutisch bedrijf dat zijn bedrijfsrestaurant sluit en zijn maaltijden laat leveren door een traiteur, creëert werkgelegenheid bij die traiteur. De klassieke werkgelegenheidscijfers noteren dan een daling van het aantal arbeidsplaatsen in de chemiesector en een stijging in de horeca. Volgens de oorsprongslogica blijven de jobs bij de chemie horen, ook al worden ze voortaan uitgevoerd door de horeca. Als het farmaceutisch bedrijf zou sluiten, dan zouden die traiteurjobs daar immers evengoed de gevolgen van dragen.
Volgens de klassieke werkgelegenheidsverdeling staat de industrie in voor ongeveer een kwart van de totale werkgelegenheid. Maar als we ook rekening houden met de gecreëerde jobs elders stijgt het belang van de industrie tot bijna een derde van de totale werkgelegenheid. Door de tendens naar uitbesteding wint de intersectorale jobcreatie aan belang: steeds meer bedrijven uit de industrie concentreren zich op hun kernactiviteit en stoten hun nevenactiviteiten zoveel mogelijk af. Een deel van het jobverlies in de industrie wordt dus opgevangen door een jobaangroei in de dienstensector.

3. Groei- en krimpsectoren

De **jobs in loondienst** vormen met 83,3% de grootste component binnen de totale werkgelegenheid. In de periode 1999-2003 nam het aantal betrekkingen in loondienst in de **primaire** sector jaarlijks gemiddeld met 9,6% af. De primaire sector bestaat in hoofdzaak uit land- en tuinbouwactiviteiten. Deze sector is met 0,8% veruit de kleinste component binnen de totale loontrekkende werkgelegenheid.
Tegelijk stagneerde het aantal jobs in loondienst in de **secundaire sector**. Factoren zoals desindustrialisatie, uitbesteding, delocalisatie en mondialisering spelen hier een rol. De industrie slaagt er door de band genomen niet meer in om groeicijfers voor te leggen. De sterkste krimpsectoren zijn de winning van delfstoffen en de vervaardiging van textiel.
Het aantal banen in loondienst in de **tertiaire sector** groeide tussen 1999 en 2003 gemiddeld met 1,5% per jaar. De snelst groeiende sector was informatica. Advies en bijstand aan ondernemingen en personen stond op twee, selectie en terbeschikkingstelling van personeel op drie.
De **quartaire sector** expandeerde het snelst met een gemiddelde jaarlijkse groeivoet van 2,8%. Deze sector is het minst conjunctuurgevoelig en nam in 2002 de fakkel over van de tertiaire sector. Als enige zorgde die sector toen voor een nettojobcreatie.

DEELTIJDSE ARBEID

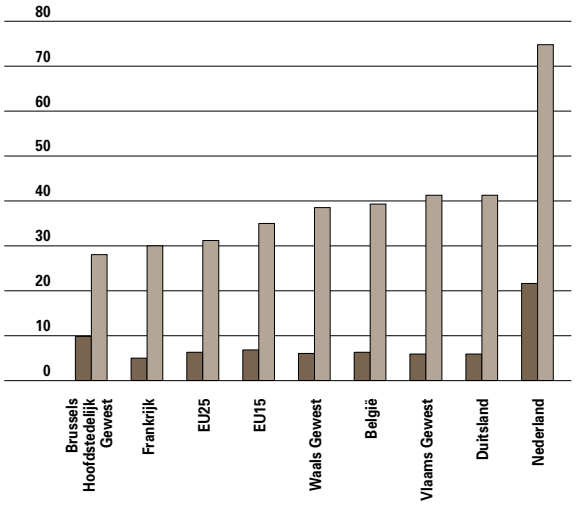

4.10 Aandeel deeltijd arbeid bij de werkenden (15-64 jaar) internationaal vergeleken in 2004, naar geslacht, in %. Bron: Eurostat LFS, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

mannen
vrouwen

TIJDELIJKE ARBEID

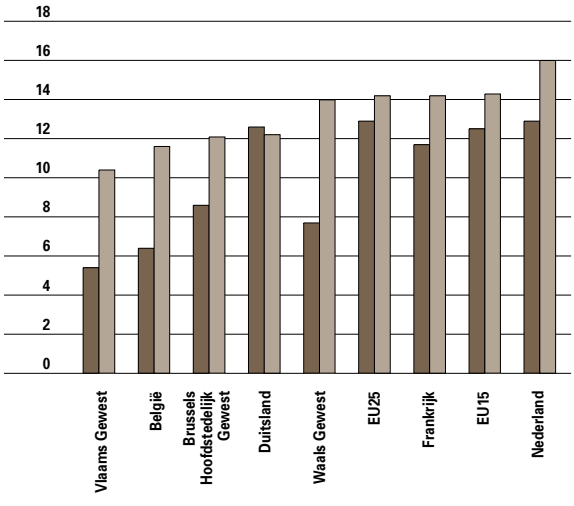

4.11 Aandeel tijdelijk werkenden onder de loontrekkenden (15-64 jaar) internationaal vergeleken in 2004, naar geslacht, in %. Bron: Eurostat LFS, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

mannen
vrouwen

Tussen 1999 en 2003 was de sector van de niet-commerciële diensten goed voor ongeveer 70.000 bijkomende arbeidsplaatsen. De meeste van die jobs zitten wellicht in gesubsidieerde diensten. Systemen zoals de 'Sociale Maribel' (loonkostmatiging), GESCO's en WEP-plus (arbeidsherverdeling en activering) zorgden voor belangrijke impulsen. De sectoren met de grootste tewerkstelling zijn openbare diensten, onderwijs en gezondheidszorg.

4. Contractvormen

De Vlaamse en Europese arbeidsmarkt is in de jaren negentig flexibeler geworden. Het aandeel **deeltijds werkenden** is in het Vlaamse Gewest gestegen van 18,2% in 2001 naar 21,1% in 2004. Deze klim heeft met verscheidene factoren te maken. Zo stimuleerde de Vlaamse overheid het deeltijds werken in het kader van arbeidsherverdeling. Ook de verschuiving naar meer tewerkstelling in de dienstverlening bevorderde de vraag naar deeltijdse banen, net zoals de behoefte van veelal vrouwelijke werknemers om werk en gezin beter te combineren. In 2004 gaven bijna drie op vijf Vlaamse deeltijds werkende vrouwen aan dat dit hun belangrijkste motivatie was om deeltijds te werken, tegenover slechts drie op tien in Europa. Deeltijdarbeid blijft toenemen, zowel bij mannen als bij vrouwen, zowel in Vlaanderen als in Europa. Toch blijft het nog steeds in hoge mate een vrouwelijk fenomeen.
Het aandeel **tijdelijk loontrekkende werkenden** is zowel in het Vlaamse Gewest als in de EU15 tussen 2000 en 2004 afgenomen. In 2004 maakt deze groep 7,7% van de Vlaamse loontrekkenden uit, een pak minder dan het Europese gemiddelde van 13,4%. Meer dan elders in Europa blijkt het contract voor onbepaalde duur de norm te zijn in Vlaanderen. Tijdelijke arbeid is net als deeltijdarbeid een overwegend vrouwelijke aangelegenheid, maar het verschil is minder uitgesproken. In 2004 had 5,4% van de werkende mannen een tijdelijke baan, tegenover 10,4% van de vrouwen. In de EU15 is

ARBEID VOLGENS AFWIJKEND UURROOSTER

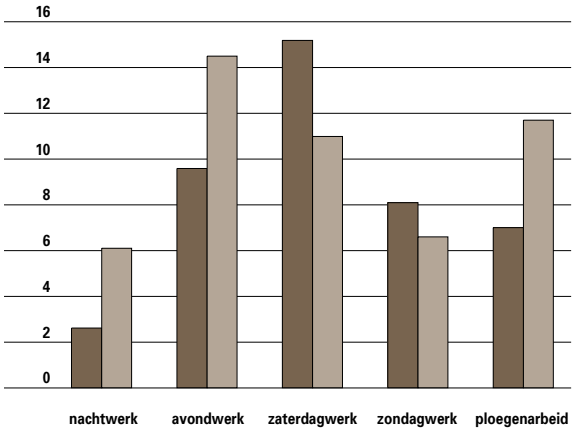

4.12 Aandeel loontrekkenden (15-64 jaar) met een afwijkend uurrooster in 2004, naar vorm en geslacht, in %. Bron: Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

vrouwen
mannen

REDEN DEELTIJDSE ARBEID

		VINDT GEEN VOLTIJDS WERK	WENST GEEN VOLTIJDS WERK	COMBINATIE ARBEID - GEZIN/PRIVÉ	ANDERE
Vlaams Gewest	vrouwen	12	12	57	19
	mannen	13	13	31	43
	totaal	12	13	53	22
België	vrouwen	17	11	54	18
	mannen	24	10	26	40
	totaal	19	11	49	22
EU15	vrouwen	15	27	34	23
	mannen	23	27	4	46
	totaal	17	27	28	28

4.13 Aandeel deeltijds werkenden (15-64 jaar) internationaal vergeleken in 2004, naar reden en geslacht, in %.
Bron: Eurostat LFS, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

het verschil nog kleiner: 12,5% mannen tegenover 14,3% vrouwen.
Tot slot is er ook nog de **arbeid volgens een afwijkend uurrooster**. Opvallend: vrouwen werken meer op zaterdag en zondag dan mannen. Nachtwerk, avondwerk en ploegenarbeid zijn dan weer meer een mannenzaak.

5. Kwaliteit van de arbeid

Niet alleen meer, maar ook betere jobs vormen al jaren de kern van het Vlaamse werkgelegenheidsbeleid. Het uitgangspunt is dat kwalitatief betere banen er mee kunnen voor zorgen dat mensen langer blijven werken. Bovendien koesteren Vlamingen relatief hoge verwachtingen omtrent hun baan.
De **arbeidstevredenheid** peilt naar de mate waarin men 'zich goed voelt in de job die men uitoefent' en geeft een subjectieve indicatie van de arbeidskwaliteit bij de werkende bevolking. Negen op tien

ARBEIDSTEVREDENHEID

	(HEEL) TEVREDEN	(HEEL) ONTEVREDEN	N
Arbeidsvoorwaarden			
loon	71,2	13,7	836
werkzekerheid	83,0	8,8	835
uurregeling	82,9	7,1	836
kansen op promotie	47,8	22,9	651
Arbeidsomstandigheden			
fysieke werkomstandigheden	76,9	9,6	835
werkdruk	53,4	23,2	836
Arbeidsverhoudingen			
directe chef	76,7	10,6	734
collega's	87,3	4,3	759
Arbeidsinhoud			
inhoud job	85,7	5,2	835
leermogelijkheden	60,6	20	821
mate waarin men zelf beslissingen kan nemen	76,9	8,8	830
mate waarin men kennis en vaardigheden kan gebruiken	83,2	7,7	836
Werk in zijn geheel	90,0	2,9	836

4.14 Gradatie van tevredenheid bij de werkende Vlaamse bevolking met diverse aspecten van de job in 2005, in %. Bron: SCV-survey 2005.

van de werkende respondenten geven aan in 2005 'zeer tevreden' tot 'eerder tevreden' te zijn met hun werk in het geheel. Gevraagd naar de verschillende deelaspecten van het werk, zegt meer dan 80% van de ondervraagden 'tevreden' of 'eerder tevreden' te zijn over de werkzekerheid, uurregeling, collega's en de mate waarin men kennis en vaardigheden kan gebruiken. Bij dit laatste aspect zijn er significante verschillen naargelang de leeftijd. De tevredenheid neemt overwegend toe met het stijgen van de leeftijd. Minder tevreden is de werkende Vlaming over de kansen op promotie, werkdruk en mogelijkheden om bij te leren.

6. Combinatie arbeid met zorg en vrije tijd

Steeds meer Vlamingen onderbreken of verminderen tijdelijk hun loopbaan. Ze doen hiervoor een beroep op de verschillende **federale stelsels van loopbaanonderbreking** die uitgewerkt werden per sector. Sinds een aantal jaren zijn er ook bijzondere stelsels ingevoerd rond ouderschapsverlof, medische bijstand en palliatief verlof. Vanaf januari 2002 trad ook het nieuwe federale systeem van tijdskrediet voor de privé-sector in werking.
Werknemers die loopbaanonderbreking of tijdskrediet opnemen, kunnen sinds 1994 onder bepaalde voorwaarden een bijkomende **aanmoedigingspremie** krijgen van de Vlaamse overheid. Ook hier verschilt de reglementering naargelang de sector. De Vlaamse aanmoedigingspremies voor de openbare sector dateren al van 1995 en namen snel een hoge vlucht: het aantal aanvragen nam toe van circa 1.000 in 1995 tot 16.500 in 2003. In 2004 schommelde het aantal aanvragen rond 17.000. Het gebruik van de maatregel verschilt naar leeftijd en geslacht. Vrouwen tussen 26 en 35 jaar die meer tijd willen vrijmaken voor het huishouden zijn sterk vertegenwoordigd. Mannen kiezen er vooral op latere leeftijd voor. Het aandeel van de mannen stijgt van 3,5% in 1995 tot 18% in 2004 en stagneert de jongste jaren op dit niveau.
Na de herfederalisering van de Vlaamse aanmoedigingspremies bij loopbaanvermindering en in het kader van landingsbanen voor 50-plussers die minder gaan werken, blijven er op Vlaams niveau vanaf 2002 nog drie modules van aanmoedigings-

LOOPBAANONDERBREKING

	2002 (AANTAL)	2003 (AANTAL)	2004 (AANTAL)	2003-2004 (%)
Gewone stelsels				
mannen	12.100	10.537	10.449	-0,8
vrouwen	53.494	44.672	41.191	-7,8
totaal	65.594	55.209	51.640	-6,5
Speciale stelsels				
Palliatieve zorgen				
mannen	27	25	32	+28,0
vrouwen	90	102	108	+5,9
totaal	117	127	140	+10,2
Medische bijstand				
mannen	392	564	722	+28,0
vrouwen	1.471	1.854	2.104	+13,5
totaal	1.863	2.418	2.826	+16,9
Ouderschapsverlof				
mannen	813	1.930	2.847	+47,5
vrouwen	7.590	11.912	14.313	+20,5
totaal	8.403	13.842	17.160	+24,0
Tijdskrediet privé-sector*				
mannen	7.048	16.420	21.414	+30,4
vrouwen	10.334	23.276	31.268	+34,3
totaal	17.382	39.696	52.682	+32,7

4.15 Evolutie van het aantal werknemers in loopbaanonderbreking, van 2002 tot 2004, naar geslacht en stelsel. Bron: RVA.
** Pas sinds 1 januari 2002 in voege.*

VLAAMSE AANMOEDIGINGSPREMIES

	TOTAAL (AANTAL)	MANNEN (% AANDEEL)	VROUWEN (% AANDEEL)
Openbare sector			
1999	12.076	10,5	89,5
2000	14.010	11,2	88,8
2001	15.626	12,3	87,7
2002	16.808	14,3	85,7
2003	16.529	14,3	85,7
2004	17.167	14,9	85,1
Privé-sector (nieuw stelsel)			
2002	17.193	16,5	83,5
2003	24.016	18,2	81,8
2004	26.968	20,0	80,0
Social profit sector			
2001	1.970	13,5	86,5
2002	3.791	13,5	86,5
2003	4.249	13,2	86,8
2004	4.535	12,9	87,1

4.16 Evolutie van het aantal aanvragen voor een Vlaamse aanmoedigingspremie, van 1999 tot 2004, naar geslacht en sector. Bron: administratie Werkgelegenheid.

premies voor de privé-sector behouden. In 2004 had 98% van de aanvraagdossiers betrekking op zorgkrediet, 1,5% op opleidingskrediet en de rest op ondernemingen in moeilijkheden of herstructurering. Binnen het zorgkrediet is iets meer dan acht op tien een vrouw, bij het opleidingskrediet bijna zeven op tien.
Sinds 2001 is er voor de werknemers uit de social profit een apart stelsel van Vlaamse aanmoedigingspremies. Met 87% van alle aanvragen in 2004 nemen vrouwen het overgrote deel van deze premies voor hun rekening. Ongeveer 70% van de goedgekeurde premieaanvragen heeft betrekking op zorgkrediet. De landingsbanen en loopbaankrediet volgen met respectievelijk 14% en 12%.

Onevenwichten op de arbeidsmarkt

Sommige bevolkingsgroepen, zoals vrouwen, jongeren, ouderen, gehandicapten en allochtonen, blijven ondervertegenwoordigd op de arbeidsmarkt. Hun achterstand wegwerken, is dan ook een belangrijke doelstelling die zowel onderschreven wordt door het Regeerakkoord, de beleidsnota Werk als het Pact van Vilvoorde. Om dit te realiseren moeten vraag en aanbod meer op elkaar afgestemd worden, zodat vacatures sneller en beter ingevuld raken. Uiteindelijk moet dit zich vertalen in een daling van de langdurige werkloosheid en van de werkloosheid van kansengroepen.

1. Werkloosheid

De **VDAB-werkloosheidsgraad** geeft de groep niet-werkende werkzoekenden weer die ingeschreven zijn bij de VDAB in vergelijking tot de totale beroepsbevolking. Deze VDAB-werkloosheidsheidsgraad daalde in 2000 en 2001, om nadien terug toe te nemen. In 2004 bedroeg de VDAB-werkloosheidsgraad 8,1%.
De samenstelling van de werkloosheid is het jongste decennium gewijzigd: minder vrouwen, meer midden- en hooggeschoolden en minder langdurig werklozen. Het aandeel **niet-werkende werkzoekenden** (NWWZ) is bij de mannen tussen 1999 en 2005 toegenomen met 5%. Het aandeel van de leeftijdsgroep tot 25 jaar in de NWWZ blijft tussen 1999 en 2005 op min of meer hetzelfde niveau. Opvallend is niettemin dat die groep sneller reageert op conjunctuurevoluties. Een economische heropleving in 2000 leidde voor deze leeftijdsgroep tot een sterkere daling dan voor de totale groep van NWWZ. Toen in 2001 een recessie intrad, nam de werkloosheid voor de jongeren sneller toe. Wanneer de economie slabakt, stellen bedrijven hun aanwervingen uit en jongeren zijn hier vaak het eerste slachtoffer van. Zij hebben immers minder ervaring en werken ook meer met tijdelijke contracten. Een bijzonder aandachtspunt is wel dat er een harde kern van werkzoekende jongeren blijft bestaan.
De toename bij de 50-plussers is dan weer voor een groot deel te wijten aan de strengere voorwaarden

NWWZ

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal (aantal)	**176.141**	**153.730**	**150.605**	**166.972**	**191.531**	**203.666**	**219.452**
Geslacht (aandeel in %)							
mannen	**40,6**	**41,3**	**43,2**	**45,6**	**46,3**	**46,7**	**45,6**
vrouwen	**59,4**	**58,7**	**56,8**	**54,4**	**53,7**	**53,3**	**54,3**
Leeftijd (aandeel in %)							
< 25 jaar	**20,6**	**19,8**	**21,6**	**22,5**	**23,6**	**23,1**	**20,7**
25-49 jaar	**71,5**	**72,0**	**70,2**	**69,5**	**67,5**	**65,5**	**61,4**
+ 50 jaar	**7,9**	**8,2**	**8,2**	**8,0**	**8,9**	**11,4**	**17,8**
Studieniveau (aandeel in %)							
kortgeschoold	**63,9**	**63,9**	**63,0**	**60,8**	**57,0**	**52,6**	**53,1**
middengeschoold	**27,6**	**27,0**	**27,6**	**28,5**	**30,8**	**33,1**	**33,2**
hooggeschoold	**8,6**	**9,1**	**9,4**	**10,7**	**12,2**	**14,3**	**13,5**
Werkloosheidsduur (aandeel in %)							
kortdurig (< 1 jaar)	**51,8**	**49,0**	**42,5**	**38,6**	**38,5**	**56,1**	**56,7**
langdurig (> 1jaar)	**48,2**	**51,0**	**57,5**	**61,4**	**61,5**	**43,9**	**43,3**

4.17 Evolutie van de niet-werkende werkzoekenden naar enkele kenmerken, van 1999 tot 2005, op 30 juni. Bron: VDAB.

om als oudere langdurig werkloze een vrijstelling te krijgen van de inschrijving als werkzoekende.
Het aandeel van de leeftijdsgroep 25-49 jaar in de NWWZ is tussen 1999 en 2005 ongeveer met 10% afgenomen.
De midden- en hooggeschoolde NWWZ enerzijds en de kortgeschoolde NWWZ anderzijds laten elk een verschillende trendlijn zien. Het aantal midden- en hooggeschoolde NWWZ ligt anno 2005 hoger dan in 1999. Dit is mee te verklaren door het hogere onderwijsniveau in vergelijking met tien jaar geleden. Het aandeel kortgeschoolde NWWZ wordt systematisch kleiner. Daarin spelen een aantal institutionele maatregelen een rol, zoals schorsing omwille van langdurige werkloosheid en vrijstelling van inschrijving als werkzoekende van ouderen.
De kortdurige werkloosheid, van minder dan één jaar, is eveneens conjunctuurgevoelig. De sputterende economie vertaalt zich sinds 2001 in meer nieuwe werkzoekenden. Het aandeel van deze groep is in 2005 ongeveer met 5% toegenomen ten opzichte van 1999.
Het aantal langdurige werklozen, die al langer dan een jaar werkloos zijn, is daarentegen gekrompen. Het beleid droeg hiertoe bij door maatregelen en tewerkstellingsprogramma's die op langdurig werklozen gericht zijn.

2. Vacatures

De **vervullingstijd** geeft aan hoelang het duurt om een vacature in te vullen. De krapte op de arbeidsmarkt in 2001 zorgde ervoor dat de mediaan steeg. Daarop volgde een scherpe daling in 2002 als gevolg van de verslechterde economische conjunctuur. Een daling die zich voor de vaste circuits nog verder doorzette in 2003. In 2004 en 2005 was er opnieuw een lichte stijging. De tijdelijke circuits vertonen een andere evolutie, maar die moet met omzichtigheid bekeken worden. De reden daarvoor is het ingeven van de gegevens. De VDAB beschikt over twee computersystemen: AMI, waarbij de VDAB-consulent zelf de vacatures invoert, en sinds 2000 'jobmanager', waarmee werkgevers hun vacatures zelf via internet kunnen inbrengen. Interimkantoren gebruiken vrijwel uitsluitend de 'jobmanager'. Maar voor 'jobmanager' zijn geen invullingsgegevens beschikbaar en precies voor deze interimjobs gold een korte vervullingstijd.
De **spanningsindicator** geeft de verhouding tussen het aantal beschikbare niet-werkende werkzoekenden en het aantal vacatures (voor het normaal economisch circuit zonder de interim-opdrachten). Een hoge spanningsindicator wijst op een geringe spanning op de arbeidsmarkt. In 2000 daalde de

VERVULLINGSTIJD VACATURES

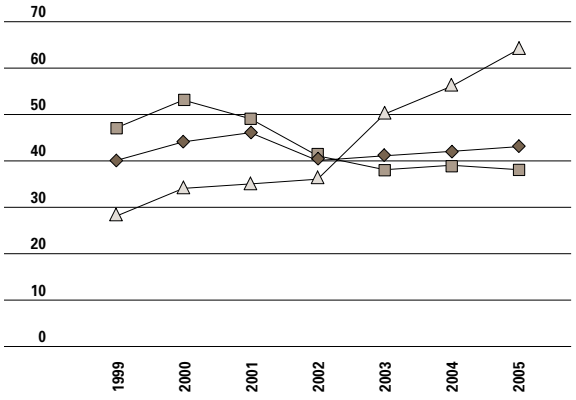

4.18 Evolutie van de mediaan van de vervullingstijd van vacatures, van 1999 tot 2005, naar circuit, in dagen. Bron: VDAB.

SPANNINGSINDICATOR

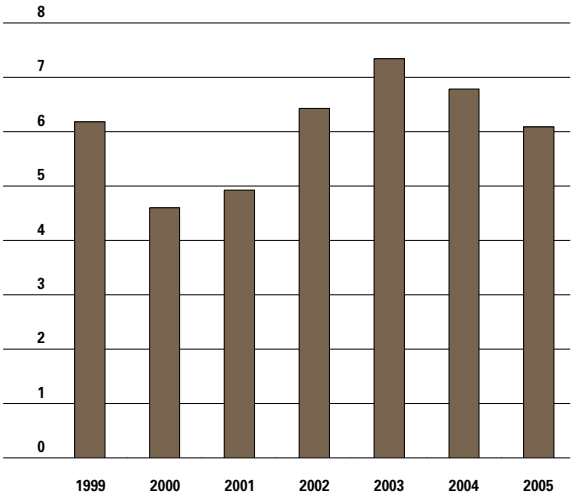

*4.19 Evolutie van het gemiddeld aantal werkzoekenden per vacature (zonder interim**) in VDAB-aanbod* van 1999 tot 2005, jaargemiddelde. Bron: VDAB.*
** Het aantal beschikbare vacatures tijdens de maand is gelijk aan het aantal openstaande vacatures op het einde van de vorige maand + het aantal tijdens de maand ontvangen vacatures (NEC zonder interim). Vanaf 2004 wordt het aantal beschikbare vacatures tijdens de maand gelijkgesteld aan de openstaande vacatures bij begin van de maand + ontvangen in de loop van de maand (NEC zonder interim uit AMI + jobmanager).*
Het aantal beschikbare werkzoekenden is gelijk aan het aantal NWWZ op het einde van de maand + de werkzoekenden die in de loop van de maand NWWZ zijn geweest.
*** Omdat het aantal interimvacatures de jongste jaren sterk is gestegen door overeenkomsten tussen VDAB en UPEDI/Federgon, waardoor interimkantoren de mogelijkheid kregen hun vacatures in de VDAB-computer in te brengen, is er een probleem inzake vergelijkbaarheid in de tijd. Dit werd opgevangen door bij de vacatures het arbeidscircuit 'interim' weg te laten.*

VDAB-BEREIK NWWZ

MODULES VAN TRAJECTWERKING		AANTAL BEREIKTE WERKZOEKENDEN						
MODULE	WAT	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*
2	uitgevoerde intakes	83.494	81.102	98.518	97.724	101.639	88.668	89.928
3	sollicitatietraining	9.167	10.205	8.769	9.307	13.001	12.892	10.980
4	beroepsspecifieke opleiding	26.828	28.760	26.375	28.109	30.781	34.262	38.327
5	persoonsgerichte vorming	3.131	5.561	10.185	11.290	14.167	13.803	15.124
6	opleiding en begeleiding op de werkvloer	16.087	19.683	22.083	23.952	26.905	29.981	38.944
7	trajectbegeleiding en -opvolging	69.781	122.953	125.256	132.307	155.255	154.608	166.927
totaal aantal bereikte werkzoekenden		100.110	141.053	161.111	170.976	191.508	191.755	199.633

4.20 Evolutie van VDAB-bereik van niet-werkende werkzoekenden in de trajectwerking, naar module, van 1999 tot 2005. Bron: VDAB.
** Vanaf 2005 worden acties van derden zonder VDAB-cofinanciering meegeteld.*

spanningsindicator tot een zeer laag niveau, daar de gunstige conjunctuur het aantal vacatures sterk deed toenemen. Er ontstonden knelpuntberoepen met vacatures die niet ingevuld raakten omdat de arbeidsreserve uitgeput was. In de loop van 2001 begon de indicator terug zachtjes te stijgen en in 2002 en 2003 steeg hij zelfs sterk. Vanaf 2004 is de daling terug ingezet. Zoals de stijging van de vervullingstijd wijst dit op een betere economische conjunctuur.
Uit de vacatures van de VDAB worden de zogenaamde **knelpuntberoepen** gepuurd. Dit zijn beroepen waarbij de werkaanbiedingen duidelijk moeilijker ingevuld geraken en die zich kenmerken door langere looptijden en lagere vervullingspercentages. Opvallend is dat de lijst met knelpuntberoepen over de jaren heen sinds 1990 vrij stabiel is: ingenieurs, verplegend personeel, tekenaars, technici… Deze beroepen komen haast elk jaar terug als knelpunt, maar er wordt wel een evolutie vastgesteld in de oorzaken. Waar voordien de oorzaak veelal louter kwalitatief was, is het probleem eerder kwantitatief geworden door de gestegen vraag tijdens de gunstige economische conjunctuur tot het laatste trimester 2001. Vanaf 2002 zijn de oorzaken weer eerder kwalitatief van aard.
Het blijvende karakter van sommige knelpuntberoepen geeft aan hoe moeilijk het is om jongeren of werkzoekenden te oriënteren naar deze beroepen. Vooral de beperkte aantrekkingskracht van technisch onderwijs draagt ertoe bij dat knelpunten structureel worden. Bovendien zijn veel knelpuntberoepen traditioneel mannelijk. Dit oplossen blijft moeilijk zolang beroeps- en studiekeuzes overwegend gender-bepaald blijven.

VDAB-TRAJECTWERKING

	AANDEEL IN NWWZ (REFERENTIE-POPULATIE)	AANDEEL IN OPLEIDINGS-MODULES (2-7)
Preventief	75,7	73,9
Curatief	24,3	26,1
Vrouwen	52,5	50,8
Kortgeschoolden	44,7	49,0
Zeer langdurig werklozen (> 5 jaar)	3,4	3,3
Jongeren (<25 jaar)	32,2	35,4
Ouderen (>50 jaar)	11,0	3,1
Anderstalige nieuwkomers	1,7	5,9
Bestaansminimumtrekkers	3,7	4,0
Arbeidsgehandicapten	8,8	11,7
Allochtonen	14,6	18,6

4.21 Proportionele vertegenwoordiging van kansengroepen in de VDAB-trajectwerking in 2005, in %. Bron: VDAB.*
** Er is sprake van oververtegenwoordiging indien het procentueel aandeel in de opleidingsmodules hoger is dan dat in de NWWZ. In het omgekeerde geval is er sprake van ondervertegenwoordiging.*

Opleiding en begeleiding

De groepen die momenteel ondervertegenwoordigd zijn in de werkende bevolking moeten meer instroom- en doorgroeimogelijkheden krijgen, zodat uiteindelijk alle bevolkingsgroepen evenredig op de arbeidsmarkt aanwezig zijn. Opleiding en begeleiding spelen daarin een cruciale rol. Daarnaast moeten diezelfde opleiding en permanente vorming het aanpassingsvermogen van zowel werknemers als ondernemingen vergroten. Dit wordt door de Vlaamse overheid onderschreven in zowel de beleidsnota Werk als in het Pact van Vilvoorde.

1. Trajectwerking

De beleidsdoelstelling voor het bestrijden van

UITSTROOM TRAJECTWERKING VDAB

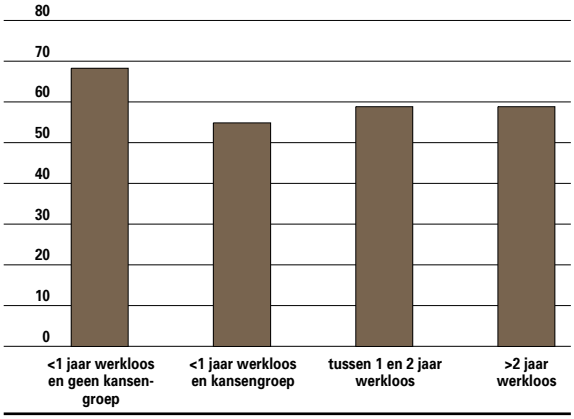

4.22 Uitstroom uit de werkloosheid volgens kansengroep, in 2004, in %. Bron: VDAB.
** Voor de beëindigde trajecten wordt zes maanden na afsluiting nagegaan welk aandeel van de werkzoekenden niet langer als NWWZ zijn geregistreerd bij de VDAB.*

de werkloosheid is sinds 1990 enigszins gewijzigd. Waar men aanvankelijk de nadruk legde op het bestrijden van de langdurige werkloosheid (curatieve aanpak), hechtte men gaandeweg meer belang aan het tegengaan van de instroom in de (langdurige) werkloosheid (preventieve aanpak). Het huidige beleid combineert zowel de preventieve als de curatieve aanpak. Zo heeft de VDAB sinds 1999 de opdracht om elke werkzoekende op maat te begeleiden naar de arbeidsmarkt. Het aantal bereikte niet-werkende werkzoekenden in de verschillende modules van **trajectwerking** gaat sinds 1999 in stijgende lijn. Vooral het bereik van trajectbegeleiding, het werkplekleren en de persoonsgerichte vorming gingen er sterk op vooruit.
Kansengroepen zoals vrouwen, 50-plussers en langdurige werklozen blijven ondervertegenwoordigd in de trajectwerking. De ondervertegenwoordiging van deze laatste groep hangt wel samen met het preventieve karakter van de trajectwerking: men tracht werkzoekenden te bereiken alvorens ze langdurig werkloos worden.
De uitstroomresultaten blijken afhankelijk te zijn van de werkloosheidsduur: hoe langer men voor de start van het traject reeds werkloos was, hoe kleiner de kansen op een baan nadien. Ook wie tot een kansengroep behoort, heeft een lagere kans op uitstroom naar werk. De uitstroomresultaten verbeterden in 2004.

2. Individuele beroepsopleiding in de onderneming

De **individuele beroepsopleiding in de onderneming** (IBO) is vooral gericht op werkgevers uit de private sector en wil voornamelijk kortdurige en jonge werklozen in het arbeidscircuit krijgen. De opleiding vindt plaats op de werkvloer en geeft de kans werkplekervaring op te doen. De werkgever krijgt in ruil een werknemer op maat tegen een uiterst lage prijs.

IBO

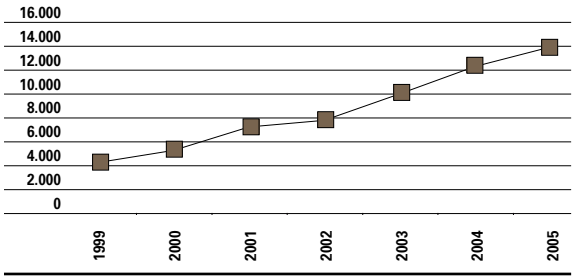

4.23 Evolutie van het aantal individuele beroepsopleidingen in de onderneming, van 1999 tot 2005. Bron: VDAB.

IBO zit de jongste jaren in de lift. In 2005 werden 13.912 IBO'S afgesloten. Dat is 13,4% meer dan het jaar voordien. De top drie wordt gevormd door de bouw (21%), de handel (20%) en de diensten aan de privé (15%).
De cijfers voor 2004 tonen dat IBO een efficiënte werkgelegenheidsmaatregel is. Zes maanden na het volgen van een IBO is 91% van de cursisten aan het werk. De werkgever is immers verplicht de cursist na de opleiding een contract van onbepaalde duur aan te bieden.
Een heikel punt in het IBO-programma blijft de relatief beperkte deelname van een aantal

WEP-PLUS

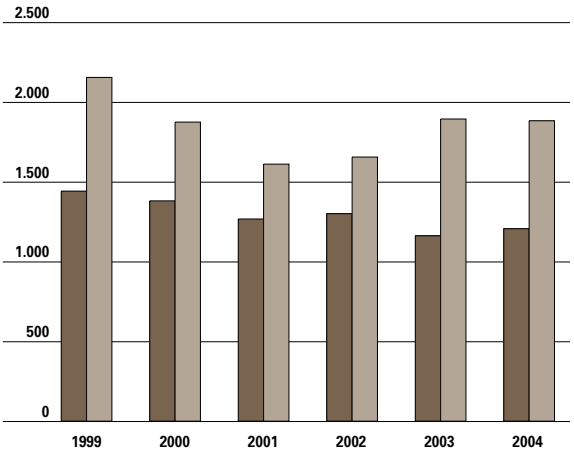

4.24 Evolutie van het aantal begunstigden in werkervaringsplaatsen in het kader van WEP-plus, naar geslacht, van 1999 tot 2004. Bron: administratie Werkgelegenheid.

ALTERNEREND LEREN

		1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Leerlingen	**aantal**	**1.542**	**1.609**	**1.729**	**1.804**	**1.755**	**1.712**
Bedrijven	**aantal**	**1.008**	**1.191**	**1.300**	**1.356**	**1.376**	**1.417**
Doorstromingsresultaten							
werk	**%**	**73,0**	**68,3**	**68,6**	**69,4**	**70,5**	**70,8**
werkloos	**%**	**4,2**	**6,6**	**7,7**	**7,3**	**7,8**	**7,5**
nog in opleiding	**%**	**8,2**	**10,9**	**12,3**	**13,2**	**10,4**	**9,8**
onbekend	**%**	**14,6**	**14,2**	**11,5**	**10,1**	**11,3**	**11,9**

4.25 Evolutie van het aantal leerlingen, bedrijven en doorstromingsresultaten, van 2000 tot 2005. Bron: OND, dienst Beroepsopleiding.

kansengroepen, in het bijzonder kortgeschoolden en allochtonen. Zo daalt het bereik van de kortgeschoolden in het IBO-programma van 44% in 2003 naar 40% in 2004. Dat is beduidend lager dan het gemiddelde van 51% kortgeschoolden in de totale werkzoekendenpopulatie. Allochtonen werden in 2004 wel iets beter bereikt (stijging van 8% naar 11%), maar blijven desondanks ondervertegenwoordigd (gemiddeld 16% allochtone werkzoekenden)

3. Werkervaring

De Vlaamse overheid investeerde de voorbije jaren in bijkomende **werkervaringsplaatsen**, in het bijzonder voor kansengroepen met een grote afstand tot de arbeidsmarkt. Deze programma's, meer bepaald WEP-plus en de al genoemde IBO's, onderscheiden zich van de klassieke tewerkstellingsprogramma's zoals GESCO en DAC door hun klemtoon op doorstroom naar de reguliere arbeidsmarkt.
Het WEP-plusprogramma, dat opgestart werd in 1997, biedt op jaarbasis zo'n 3.000 langdurig werkzoekenden een tijdelijke werkervaring bij vzw's en lokale besturen. Het stelsel is dus een belangrijk instrument bij de activering van de langdurig werkzoekenden. Van de naar schatting 32.000 langdurig werkzoekenden die in 2004 geactiveerd werden via een opleiding of werkervaring, nam WEP-plus ongeveer 10% voor zijn rekening.
In 2004 werd het aantal gesubsidieerde plaatsen in WEP-plus verhoogd met 380, in uitvoering van de Ondernemingsconferentie en het Vlaams Werkgelegenheidsakkoord 2005-2006.
In 2005 werd vanuit het ESF-programma een proeftuin Leerwerkbedrijven opgezet. In deze leerwerkbedrijven wordt geëxperimenteerd met nieuwe organisatiemodellen die de doelmatigheid van WEP-plus kunnen verhogen. Er werden drie leerwerkbedrijven opgestart, met in totaal 75 VTE WEP-plusplaatsen.

4. Alternerend leren

Ongeveer één op zes jongeren die in een of ander deeltijds leersysteem zit, doet dit via **alternerend leren**. De werkgevers krijgen een opleidingspremie als ze een jongere (tussen 15 en 18 jaar) een werknemersleercontract (vroeger industrieel leercontract) of een deeltijds arbeidscontract geven en op die manier een praktijkopleiding verschaffen die aansluit bij de schoolopleiding. Het is een vorm van leren die kan verhinderen dat sommige jongeren vroegtijdig en ongekwalificeerd uitstromen. Het aantal deelnemers

BRUGPROJECTEN

		1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Leerlingen	**aantal**	**809**	**859**	**912**	**971**	**1.013**	**970**
Promotoren	**aantal**	**69**	**66**	**62**	**63**	**63**	**64**
Doorstromingsresultaten							
werk	**%**	**45,4**	**49,7**	**51,1**	**50,0**	**51,2**	**55,7**
werkloos	**%**	**10,3**	**10,7**	**11,5**	**10,3**	**14,1**	**12,7**
nog in opleiding	**%**	**37,5**	**32,8**	**30,3**	**32,3**	**30,2**	**25,3**
onbekend	**%**	**6,9**	**6,8**	**7,1**	**7,4**	**4,5**	**6,4**

4.26 Evolutie van het aantal leerlingen, promotoren en doorstromingsresultaten, van 2000 tot 2005. Bron: OND, dienst Beroepsopleiding.

nam tot 2002-2003 gestaag toe. Nadien is er een lichte daling. Ongeveer zeven op de tien leerlingen vindt nadien een job.
Het Vlaams Werkgelegenheidsakkoord stelt dat in 2005-2006 gestreefd wordt naar een sluitende aanpak voor jongeren die deeltijds leren en werken. Daartoe worden 1.000 bijkomende werkervaringsplaatsen gecreëerd. Hiertoe is het engagement van alle partners, zowel in de privé-sector, de zorgsector, de diensten, de Vlaamse, provinciale en lokale overheden als de sociale economie cruciaal.

5. Brugprojecten

In het deeltijds onderwijs vinden sommige jongeren geen job omdat ze de essentiële basisattitudes missen. Ze hebben niet alleen nood aan opleiding en bemiddeling, maar ook aan individuele opvang en begeleiding. Via **brugprojecten** krijgen deze jongeren een individuele trajectbegeleiding en kunnen ze gedurende maximum negen maanden 20 uur per week werkervaring opdoen bij een promotor. De brugprojecten kan men dus beschouwen als een vooropleiding en een opstapje naar een arbeids- of leerovereenkomst bij een werkgever. De doorstroming in de brugprojecten is niet zo sterk omdat er ook een groep echt zwakke jongeren in geplaatst wordt. Desalniettemin vond iets meer dan de helft van deze jongeren een job in 2004-2005. In 1999-2000 was dit nog 45%. Ongeveer één op vier volgt nadien nog een opleiding.

6. Opleidingscheques werknemers

Om de werknemers ertoe aan te zetten een leven lang te leren, draagt de overheid financieel een steentje bij. Sinds september 2003 kunnen, naast bedrijven, nu ook **werknemers opleidingscheques** aanvragen om een opleiding, een loopbaanadvies of een competentiemeting te betalen. Per kalenderjaar kan men voor maximaal 250 euro cheques aankopen.
Reeds van bij de start was het systeem een succes. In 2005 vroegen 214.149 personen opleidingscheques aan. Naar leeftijd bekeken zijn het voornamelijk de 20 tot 39-jarigen (59%) die gretig gebruik maken van opleidingscheques om hun loopbaan te onder-

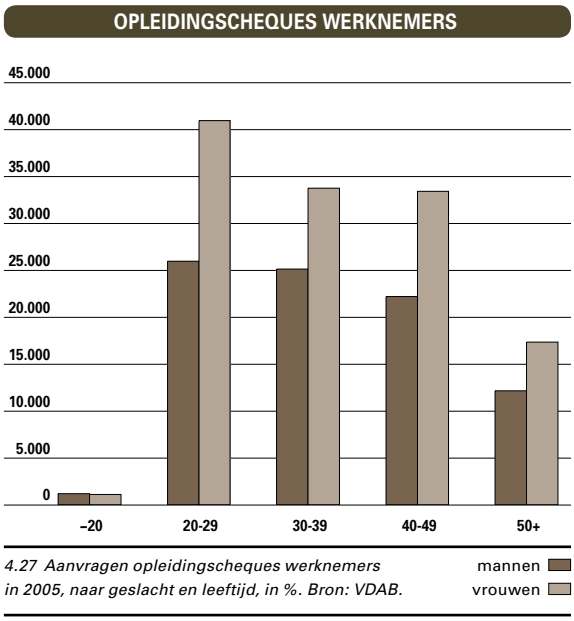

4.27 Aanvragen opleidingscheques werknemers in 2005, naar geslacht en leeftijd, in %. Bron: VDAB.

steunen. Opvallend ook is dat dit systeem meer gebruikt wordt door vrouwen (59%) dan mannen. Ondanks het succes, worden de opleidingscheques toch niet doelgericht ingezet. Slechts 15% van de aanvragers van opleidingscheques is kortgeschoold en 13% is 50 jaar of ouder. Dit is een ondervertegenwoordiging in vergelijking met de totale populatie werkenden (met 26% kortgeschoolden en 18% ouderen). De bijkomende maatregelen ten aanzien van kort- en middengeschoolden die vanaf september 2004 in het systeem werden doorgevoerd, kennen slechts een matig succes. Zo werd aan slechts 1.500 kortgeschoolden die tweedekansonderwijs volgden, de persoonlijke bijdrage terugbetaald. Slechts 700 personen kregen een tegemoetkoming voor het volgen van hogere studies. Mogelijk is de administratieve procedure te zwaar of ligt ook de relatieve onbekendheid van die specifieke stimulansen mee aan de basis van het beperkte succes. Maar wellicht zijn er voor kortgeschoolden ook niet-financiële drempels die ervoor zorgen dat ze minder participeren aan opleiding en vorming.

4.2 Sociale economie

De sociale economie wordt steeds meer gezien als een reeks van bedrijven en initiatieven die bepaalde maatschappelijke meerwaarden willen realiseren en hierbij een aantal basisprincipes respecteren: voorrang van arbeid op kapitaal, democratische besluitvorming, maatschappelijke inbedding, transparantie, kwaliteit en duurzaamheid. Bijzondere aandacht gaat ook naar de kwaliteit van de interne en externe relaties. Zij brengen goederen en diensten op de markt en zetten hun middelen economisch efficiënt in met de bedoeling continuïteit en rentabiliteit te verzekeren. Door het respecteren van deze principes combineert de sociale economie zowel sociale, ecologische als economische doelstellingen. De sociale economie moet dan ook gezien worden als meer dan louter een instrument voor tewerkstelling van kansengroepen.
Het afgelopen decennium heeft de Vlaamse overheid heel wat inspanningen geleverd om duurzame banen te creëren voor mensen die op de arbeidsmarkt moeilijk aan de slag kunnen. Acties die als een experiment van start gingen, groeiden steeds meer uit tot volwaardige concepten en instrumenten. In wat volgt wordt er eerst gekeken waar de sociale economie van betekenis kan zijn. Vervolgens wordt er ingegaan op een aantal initiatieven die de sociale economie in de praktijk mee gestalte geven.

Potentieel actieterrein

Welke groepen lopen een verhoogd risico om uit de boot te vallen op de arbeidsmarkt en dreigen in de (langdurige) werkloosheid te verzeilen? Zijn er nog banen voor kortgeschoolden? De antwoorden op deze vragen geven een eerste indicatie waar de sociale economie een rol kan spelen.

1. Risicoprofiel arbeidsmarkt

Op de arbeidsmarkt bevinden zich een aantal (kansen)groepen die bijzondere aandacht verdie-

WERKZAAMHEIDSGRAAD

	VLAAMS GEWEST	BELGIË	DUITSLAND	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15	EU25
Bevolking (15-64 jaar)							
vrouwen	56,7	52,6	58,5	57,5	65,7	56,6	55,4
mannen	71,6	67,9	70,0	69,1	80,2	72,4	70,6
totaal	64,3	60,3	64,3	63,2	73,1	64,5	63,0
Ouderen							
50-54 jaar	67,9	65,4	73,9	76,8	76,1	72,7	70,9
55-59 jaar	42,7	42,1	61,3	54,0	60,0	56,3	54,2
60-64 jaar	12,8	14,1	25,3	13,5	23,6	26,5	25,4
50-64 jaar	43,8	43,5	52,9	52,8	56,2	53,3	51,9
Onderwijsniveau (25-64 jaar)							
kortgeschoold	52,4	48,8	48,6	58,6	59,2	55,8	54,3
middengeschoold	77,0	73,1	69,5	75,4	78,5	74,1	72,4
hooggeschoold	86,2	83,9	82,7	82,6	85,8	83,9	83,8
Nationaliteit (15-64 jaar)							
eigen nationaliteit (land verblijf)	64,9	61,3	65,5	63,8	73,9	66,3	64,2
vreemde nationaliteit (andere EU burgers)	62,7	57,1	68,3	68,7	74,8	66,8	66,8
vreemde nationaliteit (niet-EU burgers)	38,5	35,4	47,3	44,8	44,4	53,8	54,0

4.28 Werkzaamheidsgraad in 2004, naar een aantal persoonskenmerken en internationaal vergeleken, in %.
Bron: Eurostat LFS, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

ILO-WERKLOOSHEIDSGRAAD

	VLAAMS GEWEST	BELGIË	DUITSLAND	FRANKRIJK	NEDERLAND	EU15	EU25
Bevolking (15-64 jaar)							
vrouwen	6,6	9,6	10,2	9,7	5,0	9,2	10,2
mannen	4,6	7,6	11,4	7,9	4,4	7,7	8,7
totaal	5,4	8,5	10,8	8,7	4,7	8,4	9,4
Ouderen							
50-64 jaar	4,2	4,7	12,1	6,4	3,7	6,7	7,2
Onderwijsniveau (25-64 jaar)							
kortgeschoold	7,0	11,7	20,0	10,7	6,5	10,2	11,2
middengeschoold	4,6	6,9	11,0	6,6	5,2	7,1	8,3
hooggeschoold	2,7	3,9	5,4	5,4	5,8	4,8	4,7
Nationaliteit (15-64 jaar)							
eigen nationaliteit (land verblijf)	5,1	7,7	10,1	8,3	4,4	8,0	9,2
vreemde nationaliteit (andere EU burgers)	7,1	11,6	9,3	6,0	5,4	8,1	8,0
vreemde nationaliteit (niet-EU burgers)	25,4	31,5	21,8	23,1	13,5	17,5	17,4

4.29 ILO-werkloosheidsgraad in 2004, naar een aantal persoonskenmerken en internationaal vergeleken, in %.
Bron: Eurostat LFS, Algemene Directie Statistiek EAK (bewerking Steunpunt WAV, Jaarboek 2005).

nen en nog steeds ondervertegenwoordigd zijn: vrouwen, ouderen, kortgeschoolden, allochtonen, gehandicapten… De voorbije jaren gaat het overwegend goed met de vrouwelijke arbeidsdeelname, waardoor de genderkloof verder verkleint. Voor sommige andere risicogroepen blijft de situatie echter zorgwekkend. Aan de hand van de werkzaamheidsgraad en de werkloosheidsgraad wordt hier op enkele van die risicogroepen dieper ingegaan.

Ouderen

De lage werkzaamheidsgraad bij **ouderen** vormt een van de voornaamste pijnpunten van de Vlaamse arbeidsmarkt. De arbeidsdeelname van de Vlaamse 50- tot 64-jarigen is de voorbije jaren wel gestegen, maar blijft nog een stuk onder het Europese gemiddelde.
De totale Vlaamse werkzaamheidsgraad van 43,8% in 2004 bij de 50-plussers verbergt een aantal verschillen naargelang geslacht, leeftijd en onderwijsniveau. Zo is iets meer dan de helft van mannelijke 50-plussers aan het werk, tegenover slechts drie op de tien vrouwelijke. Bij de 50- tot 54-jarigen is ongeveer tweederde aan de slag, maar bij de 55- tot 59-jarigen zakt dit tot 42,7% en bij de 60- tot 64-jarigen zelfs tot 12,8%. Bij de kortgeschoolde 50- tot 64-jarigen is slechts 32,7% werkzaam, tegenover 63,7% bij de hooggeschoolde vijftigplussers.
De ouderen die niet werken, zitten voornamelijk in de inactiviteit en dus minder in de werkloosheid. Zo lag de ILO-werkloosheidsgraad van 4,2% bij de 50- tot 64-jarigen in 2004 onder die van de totale bevolking op beroepsactieve leeftijd.

Kortgeschoolden

De kloof in arbeidsdeelname tussen kort- en hooggeschoolden evolueert nauwelijks en bedraagt nog steeds 33,8 procentpunten. In Europese context is de kloof iets kleiner, maar toch ook nog vrij aanzienlijk.
Naast de ondervertegenwoordiging in de werkzaamheid, hebben de **kortgeschoolden** ook een hoger risico op werkloosheid. In 2004 bedroeg de ILO-werkloosheidsgraad bij de kortgeschoolden 7%, tegenover 2,7% bij de hooggeschoolden. Zowel in de 'oude' als de 'uitgebreide' Europese Unie liggen deze percentages hoger.

Allochtonen

Werk vinden is voor **allochtonen** nog steeds een pak moeilijker dan voor autochtonen. Zeker mensen die geen EU-nationaliteit hebben, geraken moeizaam aan een job. De werkzaamheidsgraad van dit deel van de totale allochtonenpopulatie in Vlaanderen komt in 2004 op 38,5%. Dit is 26,4 procentpunten lager dan bij mensen met de Belgische nationaliteit. In internationaal opzicht presteert Vlaanderen daarmee zwak: zowel in de buurlanden als in de rest van Europa ligt de arbeidsdeelname van de niet-EU-burgers veel hoger.
De precaire positie van de allochtonen komt ook tot

VACATURES

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Totaal (aantal)	**130.182**	**142.195**	**124.697**	**118.651**	**122.447**	**148.492**	**176.331**
Aandeel (in %)							
kortgeschoold of geen diploma vereist	**48,9**	**48,8**	**49,3**	**49,5**	**45,9**	**48,2**	**47,8**
middengeschoold	**21,0**	**21,1**	**21,5**	**21,8**	**28,8**	**27,3**	**25,2**
hooggeschoold	**30,0**	**30,1**	**29,2**	**28,8**	**25,3**	**24,5**	**27,0**

4.30 Evolutie van het aantal en het aandeel van ontvangen vacatures in het Normaal Economisch Circuit zonder interimopdrachten, van 1999 tot 2005, naar studieniveau. Bron: VDAB.

uiting in de werkloosheidscijfers. De ILO-werkloosheidsgraad bij inwoners met een niet-EU nationaliteit ligt met 25,4% in 2004 een stuk hoger dan bij Vlamingen met de Belgische nationaliteit (5,1%). Zowel in de EU15 als de EU25 zijn de allochtone werkloosheidscijfers veel lager.

Personen met een handicap

Slechts 45,7% van de **personen met een handicap** of met langdurige gezondheidsproblemen was in 2002 aan het werk. Dit is lager dan de gemiddelde arbeidsdeelname van 63,5% van de totale bevolking op arbeidsleeftijd. De ILO-werkloosheidsgraad van personen met een handicap kwam op 8,2%, tegenover 4,9% bij de totale bevolking.

2. Ontvangen vacatures naar studieniveau

Op lange termijn bekeken daalt het aandeel van de **vacatures** waarbij geen diplomavereisten gesteld worden of waarvoor een laag studieniveau voldoende is. De vraag naar hogere geschoolden daarentegen neemt toe. In 2005 waren toch nog iets minder dan de helft van de werkaanbiedingen bestemd voor kortgeschoolden.

Pijlers sociale economie

In Vlaanderen wordt de sociale economie voornamelijk gedragen door de invoegbedrijven en –afdelingen, de sociale werkplaatsen en de beschutte werkplaatsen. Hier wordt zowel naar hun instrumenten als naar hun bereik gekeken. Ook de buurt- en nabijheidsdiensten hebben een rol te vervullen. Daarnaast zijn er ook begeleidingsinstrumenten in het leven geroepen om de sociale economie verder te professionaliseren.

1. Voornaamste maatregelen sociale economie

Invoegbedrijven en invoegafdelingen

De invoegmaatregel beoogt een dubbele doelstelling: de tewerkstelling van kansengroepen en het verruimen van maatschappelijk verantwoord ondernemen binnen de reguliere economie. Eind 2005 waren er in totaal tachtig erkende **invoegbedrijven** actief binnen de **reguliere economie**. Ze stellen een potentieel van 2.581voltijds equivalenten banen (VTE) ter beschikking van kortgeschoolde kansengroepen. Niet alle jobs zijn ingevuld: eind 2005 waren er 794 VTE gesubsi-

ERKENDE INVOEGBEDRIJVEN EN –AFDELINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	TOTAAL
Erkende invoegbedrijven								
bedrijven	**3**	**2**	**4**	**8**	**12**	**21**	**23**	**80**
VTE invoegwerknemers	**42**	**10**	**43**	**194**	**366**	**868**	**1.001**	**2.581**
Erkende invoegafdelingen								
afdelingen	**-**	**-**	**2**	**2**	**4**	**15**	**3**	**26**
VTE invoegwerknemers	**-**	**-**	**18**	**11**	**66**	**197**	**104**	**395**

4.31 Evolutie van het aantal erkende invoegbedrijven en –afdelingen en het aantal toegekende voltijds equivalente invoegwerknemers binnen de reguliere economie, per jaar, van 1999 tot 2005. Bron: administratie Werkgelegenheid.

dieerde werknemers aan de slag. Daarnaast zijn in deze bedrijven ook personeelsleden werkzaam die niet (langer) gesubsidieerd worden.
Het concept van invoegbedrijven werd in 2000 verder verruimd naar de reguliere sector door de introductie van **invoegafdelingen**. Er zijn in totaal 26 invoegafdelingen erkend die plaats bieden aan 395 VTE invoegwerknemers. Eind 2005 waren er 113 gesubsidieerde VTE personeelsleden actief binnen de invoegafdelingen.
In december 2001 werd het stelsel van invoegbedrijven en invoegafdelingen uitgebreid naar organisaties die **collectieve diensten** leveren. Na een snelle start zijn er op vier jaar tijd 20 initiatieven erkend die plaats bieden aan 287 VTE werknemers. Deze plaatsen zijn ongeveer volledig ingevuld. Ongeveer 70% van de collectieve invoegbedrijven en -afdelingen legt zich toe op activiteiten in het kader van natuurbehoud en onderhoud van openbare domeinen.
In 2005 werd het hele concept van invoegbedrijven en –afdelingen geëvalueerd en herbekeken. Dat resulteerde onder meer in een openstelling van de invoegbedrijven naar alle reguliere ondernemingen. Een ander gevolg was een verschillende subsidiëring voor gewone commerciële invoegondernemingen en dienstencheque-ondernemingen met het invoegstatuut.

Sociale werkplaatsen

De zeer moeilijk bemiddelbare werkzoekenden, in de praktijk vaak mensen met een laag opleidingsniveau, worden naar een beschermde arbeidsomgeving in de sociale werkplaatsen geleid.
In 2003 en 2005 kregen **sociale werkplaatsen** die actief zijn in de kringloopsector de kans om extra betrekkingen aan te vragen. In 2005 waren er in totaal 104 sociale werkplaatsen erkend. Het aantal erkende VTE betrekkingen voor doelgroepwerknemers steeg zo naar 2.272 in 2005. Daarbij komen ook nog ongeveer 498 VTE gesubsidieerde omkaderingspersoneelsleden, waarvan 44 in het kader van arbeidszorg.
Ongeveer één op drie sociale werkplaatsen is uitgebaat als kringloopcentrum en circa 30% doet aan natuur- en groenonderhoud.

Beschutte werkplaatsen

Al sinds de jaren zestig worden er speciale arbeidsplaatsen gecreëerd die voorbehouden zijn aan personen met een handicap. In België en Vlaanderen neemt dit de vorm aan van beschutte tewerkstelling in **beschutte werkplaatsen**. Over heel Vlaanderen zijn 68 beschutte werkplaatsen erkend. Eind 2004 waren er in de Vlaamse beschutte werkplaatsen 14.477 personen met een handicap (volgens definitie VFSIPH) ingeschreven.
Binnen de beschutte werkplaatsen zijn er naast de productiewerknemers met een handicap nog andere werknemers actief: arbeiders die ressorteren onder een of ander (subsidiërings)statuut (zoals GESCO), valide productiewerknemers met een normaal arbeidsstatuut die niet gesubsidieerd worden en valide omkaderingspersoneel of omkaderingspersoneel met een handicap. Zo komt de totale tewerkstelling op 17.804 personen.
De beschutte werkplaatsen zijn de voorbije jaren steeds verder geprofessionaliseerd en uitgegroeid tot een netwerk van dynamische toeleveringsbedrijven in de meest verschillende sectoren: boekbinden,

BESCHUTTE WERKPLAATSEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Totaal personen met een handicap	**13.638**	**13.928**	**13.853**	**14.156**	**14.131**	**14.477**
omkadering	**294**	**278**	**284**	**282**	**279**	**281**
productie	**13.344**	**13.650**	**13.569**	**13.874**	**13.852**	**14.196**
Totaal valide werknemers	**2.594**	**2.899**	**2.987**	**2.993**	**2.680**	**2.756**
omkadering	**1.646**	**1.847**	**1.805**	**1.904**	**1.933**	**2.060**
productie	**948**	**1.052**	**1.182**	**1.089**	**747**	**696**
Totaal andere*	**-**	**-**	**-**	**-**	**495**	**571**
omkadering	**-**	**-**	**-**	**-**	**14**	**13**
productie	**-**	**-**	**-**	**-**	**481**	**558**
Totaal	**16.232**	**16.827**	**16.840**	**17.149**	**17.306**	**17.804**

4.32 Evolutie van het aantal werknemers in beschutte werkplaatsen, van 1999 tot 2004, op 31 december. Bron: VFSIPH, dienst inspectie.
** Andere: werknemers met een ander subsidiëringstatuut zoals SINE, plan activa, moeilijk te plaatsen werklozen, GESCO. Voor het eerst afzonderlijk statistisch verwerkt in 2003.*

TEWERKSTELLINGSVORMEN IN DE SOCIALE ECONOMIE

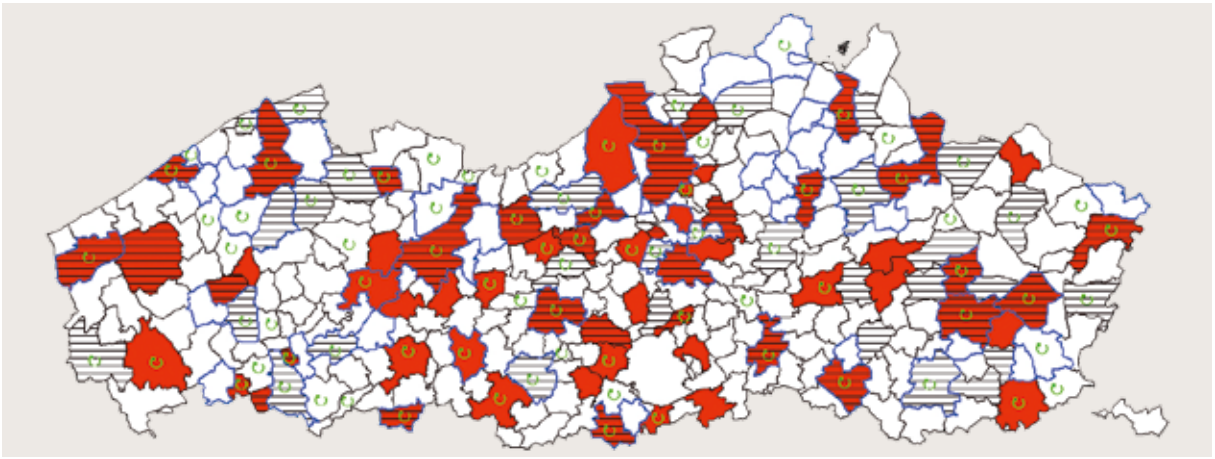

4.36 Spreiding van een aantal tewerkstellingsvormen in de sociale economie.
Bron: www.socialeeconomie.be.

sociale werkplaatsen
beschutte werkplaatsen
kringloopcentra
invoegafdelingen - en bedrijven

BEREIK SOCIALE ECONOMIE

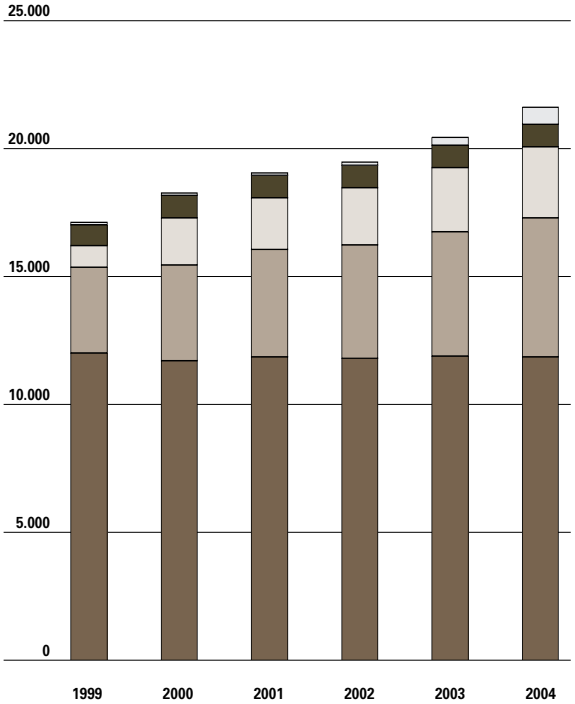

4.33 Raming van het totale aantal bereikte personen in het kader van maatregelen in de sociale economie in ruime zin, van 1999 tot 2004.*
Bron: VDAB, VFSIPH (bewerking administratie Werkgelegenheid).

invoegbedrijven en -afdelingen
opleiding in CBO
sociale werkplaatsen
loonkostsubsidies
beschutte werkplaatsen

** Sociale economie in ruime zin omvat de sociale werkplaatsen, de invoegbedrijven en -afdelingen, de beschutte werkplaatsen, de opleiding van personen met een handicap en de loonkostsubsidies voor arbeidsgehandicapten.*

drukken en drukafwerkingsactiviteiten, elektromontage, groenzorg en tuinbouwactiviteiten, hout- en metaalbewerking, diverse montages, textielbewerking, verpakking…

2. Bereik sociale economie

Het **totale bereik van de verschillende maatregelen** in de sociale economie (in ruime zin) wordt in 2004 geraamd op 21.500 personen. Dat is 6% meer dan het jaar voordien en tegenover 1999 zelfs een stijging met meer dan een kwart.
Bijna 85% van de bereikte groep zat in een maatregel voor de inschakeling van personen met een handicap. De beschutte werkplaatsen kennen de laatste jaren min of meer een constant bereik, terwijl de loonkostsubsidies stelselmatig aan belang winnen en hun aandeel tot 25% zien oplopen.
De sociale werkplaatsen noteren sinds 2001 een jaarlijkse groei van hun bereik met ongeveer 10%. Nochtans blijft hun aandeel in de totale sociale economie in ruime zin nog relatief beperkt (13%).
Bij de invoegbedrijven en –afdelingen is er vanaf 2003 sprake van een zeer hoge relatieve groei: zo bereikten ze in 2004 350 langdurig werkzoekenden meer dan het jaar voordien, wat meer dan een verdubbeling is. Het aandeel binnen de totale sociale economie blijft echter zeer klein.
De sociale economie speelt ook een **rol in het activeringsbeleid** van de overheid. In de loop van 2004 werden naar schatting 18,9% van het aantal langdurig werkzoekenden geactiveerd via een opleiding of werkervaring. Het grootste deel van deze

RAMING ACTIVERINGSPERCENTAGE	
Aantal langdurig werklozen dat in de loop van het jaar geactiveerd werd door een opleiding of werk	32.161
waarvan:	
- VDAB (opleiding en vorming)	22.654
- sociale economie	2.992
* beschutte werkplaatsen	758
* opleiding van personen met een handicap (CBO)	374
* loonkostsubsidies voor arbeidsgehandicapten (Vlaamse Inschakelingspremie en CAO26)	519
* sociale werkplaatsen	688
* invoegbedrijven en -afdelingen	653
- WEP+	3.092
- directe jobcreatie door DAC en GESCO	3.423
Totaal aantal personen dat in de loop van het jaar langdurig werkloos was (> 1 jaar)	170.465
Activeringspercentage	18,9%

4.34 Raming activeringspercentage langdurig werklozen in 2004.
Bron: VDAB, VFSIPH, administratie Werkgelegenheid (bewerking administratie Werkgelegenheid).

activering gebeurt door de VDAB, die bijna 22.700 nieuwe langdurig werklozen bereikte. De sociale economie in ruime zin was goed voor bijna 3.000 nieuwe activeringen van langdurig werkzoekenden op jaarbasis.

3. Buurt- en nabijheidsdiensten

Buurtontwikkelingsdiensten zijn een onderdeel van het brede domein van de nieuwe lokale diensteneconomie. Zij hanteren een specifieke aanpak om de leefbaarheid en leefkwaliteit van een buurt of wijk te verhogen. Dit wordt meestal gekoppeld aan werkcreatie voor mensen uit diezelfde buurt. In samenspraak met de buurtbewoners worden de behoeften in kaart gebracht en van daaruit worden diensten ontwikkeld of kunnen zwartwerk en vrijwilligerswerk worden opgenomen in het economische circuit. Vooral in achtergestelde buurten kan deze aanpak doeltreffend zijn om een harde kern van werkzoekenden te activeren en de sociale cohesie te verstevigen.
Buurt- en nabijheidsdiensten worden zowel erkend in het kader van de actieplannen 'lokale diensteneconomie' van de centrumsteden als in het kader van het Projectenfonds Buurt- en Nabijheidsdiensten. Dankzij deze maatregelen zijn er in 2005 respectievelijk 320 en 422 VTE tewerkgesteld.

4. Enkele begeleidingsinstrumenten

Om de onderlinge samenhang tussen de sociale en reguliere economie te vergroten, worden er ook een aantal instrumenten ingezet om de knowhow van de sociale economie te verhogen.
Regionale Incubatiecentra of Startcentra ondersteunen mensen die een onderneming in de sociale economie willen opstarten. Deze centra bieden een individuele en gemeenschappelijke dienstverlening aan ondernemingen. Een regionaal incubatiecentrum voor de sociale economie heeft een subregionale inbedding en verschillende partners zijn er structureel bij betrokken, zoals lokale overheden, derden, sociale partners en ondernemers.
Tussen februari 2001 en 15 november 2004 zijn

BUURT- EN NABIJHEIDSDIENSTEN

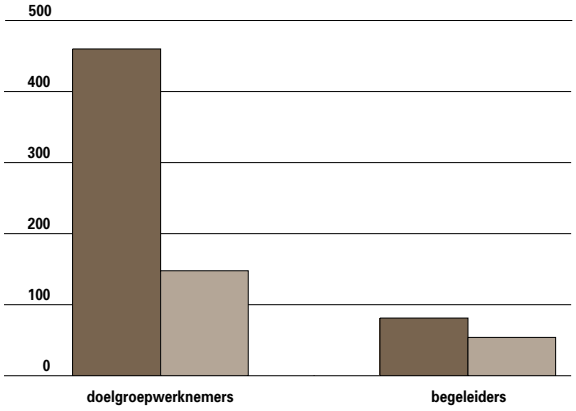

4.35 Tewerkstelling in buurt- en nabijheidsdiensten in het kader van het Projectenfonds Buurt- en Nabijheidsdiensten en de actieplannen 'lokale diensteneconomie' van de centrumsteden, naar geslacht en functie, in VTE, stand van zaken maart 2005.
Bron: administratie Werkgelegenheid.

er elf Regionale Incubatiecentra erkend. Twee Startcentra bevinden zich nog in de opstartfase. In augustus 2002 werden er drie **adviesbureaus in de Sociale Economie** erkend met werkingsgebied over heel Vlaanderen. In 2005 kwam er nog een adviesbureau bij. Deze adviesbureaus hebben expertise op het vlak van sociaal-economische bedrijfsvoering. Ondernemingen die actief zijn in de sociale economie en die een beroep willen doen op deze adviesbureaus voor bedrijfseconomisch advies of haalbaarheidsstudies, kunnen hiervoor een financiële tegemoetkoming van de Vlaamse overheid ontvangen. Bovendien kunnen deze adviesbureaus aan invoegbedrijven en sociale werkplaatsen in hun startjaren een gratis basisopvolgingspakket aanbieden. Tussen 2002 en eind 2005 werden er 10 tegemoetkomingen voor haalbaarheidsstudies en 45 voor ad hoc adviezen aangevraagd. Zes op tien adviezen werden aangevraagd door sociale werkplaatsen. 85% van de 57 basisopvolgingen werd uitgevoerd in de sociale werkplaatsen. De resterende 15% vond plaats in invoegbedrijven.

Voor meer informatie

Publicaties:

- Administratie Werkgelegenheid, Strategisch Plan Werkgelegenheid, Monitoring van de beoogde beleidseffecten, stand van zaken oktober 2003.
- Administratie Werkgelegenheid, Vlaams Actieplan Europese werkgelegenheidsrichtsnoeren 2004, een Vlaamse bijdrage aan het Belgisch Nationaal Actieplan 2004, 2005.
- Administratie Werkgelegenheid, Jaarrapport 2004 aanmoedigingspremies bij loopbaanonderbreking en tijdskrediet, 2005.
- Studiedienst VDAB, Jaarverslag arbeidsmarkt Vlaanderen 2003, Brussel, 2004.
- VDAB, Analyse vacatures en knelpuntberoepen 2004, Brussel, 2005.
- VDAB, Jaarverslag 2004, Brussel, 2005.
- Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming en VIONA Stuurgroep Strategisch Arbeidsmarktonderzoek, De arbeidsmarkt in Vlaanderen, Jaarboek 2005, Leuven, 2005.
- RVA, Jaarverslag 2004, Brussel, 2005.
- RVA, Statistisch Jaarboek 2004, Brussel, 2005.
- Boeykens J., Haerinck F. en Aerts H., Beschutte Werkplaatsen, Analyse 2002 – 2003 vaststellingen, knelpunten en beschouwingen.
- Samoy, E., Handicap en arbeid. Overzicht van tien jaar ontwikkelingen, update augustus 2004.
- Studiedienst VDAB, Jaarverslag arbeidsmarkt Vlaanderen 2003, Brussel, 2004.
- VDAB, Analyse vacatures en knelpuntberoepen 2003, Brussel, 2004.
- VDAB, Jaarverslag 2003, Brussel, 2004.
- Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming en VIONA Stuurgroep Strategisch Arbeidsmarktonderzoek, De arbeidsmarkt in Vlaanderen, Jaarboek 2004, Leuven, 2004.
- VVSG, Centrumsteden investeren in dienstenwerkgelegenheid, november 2004.
- Koning Boudewijnstichting, Bereiken wie onbereikbaar lijkt. Evaluatierapport Buurt- en Nabijheidsdiensten, december 2004.
- Koning Boudewijnstichting, Buurt- en Nabijheidsdiensten. Beleidsaanbevelingen, oktober 2003.

Websites:

- Administratie Werkgelegenheid: http://www2.vlaanderen.be/ned/sites/werk/index.html
- VDAB: http://www.vdab.be/trends/
- RVA: http://www.rva.fgov.be (rubriek statistieken/studies)
- SERV: http://www.serv.be/stv
- http://www.serv.be/werkbaarwerk
- Steunpunt WAV: http://www.steunpuntwav.be/
- VVSG: http://www.vvsg.be/nl/lokale_economie_en_werk.shtml;jsessionid=2mkaicmh606qr?
- VFSIPH: http://www.vlafo.be/nederlands/index.html

Woordenlijst

- **(ILO) Bevolking op arbeidsleeftijd** Iedereen die ouder is dan 15 jaar en jonger dan 65 jaar.
- **Beroepsbevolking** Personen actief op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende hetzij als werkende volgens de ILO-bepalingen.
- **(ILO) werkenden** Personen die in de referentieweek van bevraging minstens één uur arbeid hebben verricht.
- **Zelfstandigen** Personen in hoofdberoep of als helper, die aangesloten zijn bij de sociale verzekeringsfondsen voor zelfstandigen.
- **Loontrekkenden** Personen die betaalde arbeid verrichten in dienstverband.
- **Tijdelijke arbeid** Elk contract verschillend van onbepaalde duur (privé) of kadert in vastheid van betrekking (overheid).
- **Nachtarbeid** Arbeid tussen 23u en 05u. Enkel die loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête 's nachts hebben gewerkt, worden als nachtarbeiders gerekend.
- **Ploegarbeid** Loontrekkenden die tijdens de referentiemaand in een stelsel van twee, drie, vier of meer ploegen hebben gewerkt, worden als ploegenwerkers gerekend.
- **Avondwerk** Arbeid tussen 19u en 23u. Enkel die loontrekkenden die 50% of meer van de werkdagen tijdens de referentiemaand van de enquête 's avonds hebben gewerkt, worden als avondwerkers gerekend.
- **Zaterdagwerk** Enkel die loontrekkenden die twee of meer zaterdagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt worden als zaterdagwerkers gerekend.
- **Zondagwerk** Enkel die loontrekkenden die twee of meer zondagen tijdens de referentiemaand van de enquête hebben gewerkt, worden als zondagwerkers gerekend.
- **(ILO) werklozen** Personen zonder betrekking die werk zoeken, daarvoor concrete stappen hebben gezet gedurende de laatste vier weken en bovendien binnen de twee weken kunnen beginnen werken, en de personen zonder betrekking die een job hebben die binnen de drie maanden begint. De ILO-definitie van werklozen wijkt af van de definitie van niet-werkende werkzoekenden bij de VDAB.
- **(ILO) niet-beroepsactieven** Personen die niet tot de werkenden, noch tot de werkzoekenden behoren.
- **Normaal Economisch Circuit** De werkaanbiedingen worden naargelang de aard van de arbeidsovereenkomst of subsidieregeling ingedeeld in 'circuits'. Een van deze circuits is het 'normaal economisch circuit', naast de tewerkstellingsmaatregelen. Het normaal economisch circuit bestaat uit de vaste en tijdelijke circuits zonder interim.
  – Het vaste circuit omvat: het gewoon circuit (jobs met een contract voor onbepaalde of lange duur (inclusief zelfstandige jobs), werken+leren (startbaan, invoegbedrijven, middenstandsopleiding, ondernemingsopleiding) en vervanging brugpensioen.
  – Het tijdelijke circuit omvat: tijdelijk (arbeidsovereenkomst voor korte duur), interim, studentenjob en horeca.
- **Activiteitsgraad** Het aandeel van de bevolking op arbeidsleeftijd dat actief is op de arbeidsmarkt, hetzij als werkzoekende, hetzij als werkende.
- **Werkzaamheidsgraad** Aandeel werkenden in de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).
- **ILO-werkloosheidsgraad** Aandeel werklozen in de beroepsbevolking (werkenden en werklozen).
- **VDAB- werkloosheidsgraad** Aandeel niet-werkende werkzoekenden die ingeschreven zijn bij de VDAB in de beroepsbevolking.
- **Arbeidsplaatsen** De jobs voor zowel de loontrekkenden als de niet-loontrekkenden.
- **Niet-werkende werkzoekenden** Werkzoekenden met werkloosheidsuitkeringsaanvraag (WZUA) + schoolverlaters + niet werkende vrij ingeschreven werkzoekenden + andere.
- **Invoegbedrijf** Een nieuw of jong bedrijf dat bijdraagt tot duurzame ontwikkeling en werkgelegenheid creëert voor kansengroepen (kortgeschoolden, allochtonen, langdurig werkzoekenden…).
- **Invoegafdeling** Een nieuwe activiteit in een bestaand bedrijf met dezelfde doelstellingen als een invoegbedrijf.
- **Vacatures naar studieniveau** De VDAB registreert eveneens het gevraagde studieniveau van ontvangen vacatures. Er kan onderscheid gemaakt worden tussen vacatures waarbij geen diplomavereisten of lage diplomavereisten gesteld worden, meestal voor kortgeschoolden (geen diploma, middenstandopleiding of van 2de graad secundair onderwijs), vacatures voor middengeschoolden waar middelhoge diplomavereisten gelden (diploma van 3de of 4de graad secundair onderwijs) en vacatures voor hooggeschoolden waar hoge diplomavereisten zijn (diploma van het hoger onderwijs korte en lange type of van het universitair onderwijs).
- **Buurt- en nabijheidsdienst** Een buurt- of nabijheidsdienst is een dienstverlenende voorziening met volgende

geïntegreerde kenmerken:
– ze verhoogt de levenskwaliteit van de gebruikers door in te spelen op relevante collectieve en persoonlijke behoeften;
– ze creëert duurzame arbeidsplaatsen voor alle medewerkers – waarvan minstens de helft gerekruteerd wordt uit kansengroepen;
– ze betrekt medewerkers en andere belanghebbenden op een participatieve wijze bij zowel de interne organisatie als de externe dienstverlening.
Deze drie kenmerken zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden, zodat de voorziening meer is dan de gewone som van de onderdelen.

Investeren in onderwijs en vorming
Elk talent kansen geven

Volgens internationaal onderzoek behoort het Vlaamse onderwijs tot het beste ter wereld. De scholingsgraad van de jongere bevolking is hoog. Zo benadert het Vlaams Gewest in 2004 met 84,2% reeds de Europese doelstelling dat tegen 2010 minstens 85% van de 22-jarigen minimaal een diploma hoger secundair onderwijs moet bezitten. In de EU15 komt Vlaanderen daarmee op de vierde plaats, na Zweden, Ierland en Finland. Anderzijds zijn nog te veel volwassen Vlamingen te laag geletterd en is de deelname aan permanente vorming maar gemiddeld.

Ook binnen de jongere generatie kan niet iedereen optimaal mee genieten van de steile opmars die het Vlaamse onderwijs de voorbije decennia heeft gerealiseerd. Vooral jongeren uit lagere sociale milieus vallen nog te vaak uit de boot. De herkomst en de thuistaal wegen zwaar mee in het onderwijsniveau dat iemand bereikt. Uit het jongste PISA-onderzoek blijkt dat de kloof tussen de autochtone leerlingen en de eerste-generatieleerlingen nergens groter is dan in Vlaanderen. De niet-Nederlandstalige leerlingen scoren opmerkelijk slechter dan de Nederlandstalige leerlingen.

Daarom stelt het beleidsdomein Onderwijs en Vorming gelijke onderwijskansen voor iedereen centraal. Concreet wordt ernaar gestreefd dat alle kinderen en jongeren toegang krijgen tot betaalbaar, toegankelijk en kwalitatief onderwijs op maat. De dualisering van de samenleving moet bestreden worden door iedereen toegang te garanderen en door in het gehele leerproces ongelijke kansen aan te pakken.
De vier speerpunten voor gelijke onderwijskansen zijn:

- een nieuw financieringssysteem op basis van school- en leerlingkenmerken
- de beleidskracht van de scholen versterken
- onderwijzend personeel een aantrekkelijk en motiverend beroepsperspectief bieden
- een betere aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt. Vooral laaggeschoolden geraken na hun opleiding moeilijk aan het werk.

Uit de kerncijfers blijkt dat het aantal leerlingen in het Nederlandstalig gewoon onderwijs in Brussel stijgt. In alle onderwijsniveaus is er echter een sterke afname van het aantal leerlingen uit homogeen Nederlandstalige gezinnen.

De internationalisering van het Vlaamse onderwijs lijkt te stremmen. Het aantal Vlaamse Erasmusstudenten blijft sinds eind jaren negentig status quo. Vlaamse leerlingen leren in het lager onderwijs minder vreemde talen dan in de meeste andere landen. In het lager algemeen secundair onderwijs en zeker in het hoger algemeen secundair onderwijs is de toestand beter.

hoofdstuk 5

5.1 Kerncijfers

Achtereenvolgens wordt de evolutie van het aantal leerlingen en studenten, het personeel en het onderwijsbudget belicht. Ook het Nederlandstalig onderwijs in Brussel komt aan bod.

Leerlingen

In het Vlaamse onderwijs gaan ruim 1,2 miljoen **leerlingen** en studenten naar school. De 2.213 kleuterscholen zijn bevolkt door 234.963 **kleuters**. Het **lager onderwijs** telt 420.678 leerlingen in 2.329 scholen. In het voltijds **secundair onderwijs** zijn er 1.030 scholen waar in totaal 452.441 scholieren les volgen.
In alle onderwijsvormen van het **gewoon secundair onderwijs** stijgt het aantal leerlingen. Na de eerste graad volgen bijna vier op tien leerlingen les in het **algemeen secundair onderwijs** (ASO). **Meisjes** zijn hier in de meerderheid. In vergelijking met tien jaar geleden daalde het aandeel ASO-studenten in de gehele tweede en derde graad met 0,8 procentpunt.
Het regeerakkoord wil het technisch en beroepssecundair onderwijs herwaarderen. Daartoe werden onder meer de Regionaal Technologische Centra (RTC) opgericht. Het aandeel van het **technisch**

SCHOOLBEVOLKING BASIS- EN SECUNDAIR ONDERWIJS

	AANTAL	% JONGENS	% MEISJES
Kleuteronderwijs			
gewoon	233.172	50,9	49,1
buitengewoon	1.791	66,9	33,1
totaal	234.963	51,0	49,0
Lager onderwijs			
gewoon	393.910	50,3	49,7
buitengewoon	26.768	62,5	37,5
totaal	420.678	51,0	49,0
Secundair onderwijs			
gewoon	435.048	50,7	49,3
buitengewoon	17.393	62,4	37,6
totaal	452.441	51,1	48,9

5.1 Aantal leerlingen in het voltijds basis- en secundair onderwijs per onderwijsniveau en geslacht, gewoon en buitengewoon onderwijs, schooljaar 2004-2005. Bron: OND.

LEERLINGEN ASO

SCHOOLJAAR	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES	% ASO IN TOTALE POPULATIE SECUNDAIR ONDERWIJS
1994-1995	116.932	45,6	54,4	40,1
1995-1996	117.276	45,4	54,6	39,9
1996-1997	117.154	45,2	54,8	39,8
1997-1998	115.593	44,9	55,1	39,6
1998-1999	112.626	44,7	55,3	39,3
1999-2000	109.821	44,4	55,6	39,3
2000-2001	108.307	44,0	56,0	39,3
2001-2002	107.243	44,0	56,0	39,1
2002-2003	107.519	44,0	56,0	39,0
2003-2004	109.896	44,3	55,7	39,1
2004-2005	112.951	44,6	55,4	39,3

5.2 Evolutie van het aantal leerlingen in het algemeen secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en t.o.v. het totaal aantal leerlingen in de 2de en 3de graad, van het schooljaar 1994-1995 tot 2004-2005. Bron: OND.

LEERLINGEN TSO

SCHOOLJAAR	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES	% TSO IN TOTALE POPULATIE SECUNDAIR ONDERWIJS
1994-1995	89.921	57,2	42,8	30,9
1995-1996	91.696	57,5	42,5	31,2
1996-1997	91.833	57,7	42,3	31,2
1997-1998	91.506	57,7	42,3	31,3
1998-1999	90.301	57,7	42,3	31,5
1999-2000	88.826	57,6	42,4	31,8
2000-2001	88.131	58,1	41,9	32,0
2001-2002	87.890	58,2	41,8	32,1
2002-2003	88.343	57,8	42,2	32,0
2003-2004	89.127	57,7	42,3	31,7
2004-2005	90.452	57,4	42,6	31,5

5.3 Evolutie van het aantal leerlingen in het technisch secundair onderwijs, totaal, naar geslacht en t.o.v. het totaal aantal leerlingen in de 2de en 3de graad, van het schooljaar 1994-1995 tot 2004-2005. Bron: OND.

LEERLINGEN BSO

SCHOOLJAAR	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES	% BSO IN TOTALE POPULATIE SECUNDAIR ONDERWIJS
1994-1995	79.417	49,7	50,3	27,3
1995-1996	79.514	49,8	50,2	27,1
1996-1997	80.114	50,5	49,5	27,2
1997-1998	79.705	50,2	49,8	27,3
1998-1999	78.408	50,4	49,6	27,4
1999-2000	76.118	50,6	49,4	27,2
2000-2001	74.594	50,7	49,3	27,1
2001-2002	74.253	50,6	49,4	27,1
2002-2003	74.996	50,9	49,1	27,2
2003-2004	76.604	51,5	48,5	27,3
2004-2005	78.138	51,8	48,2	27,2

5.4 Evolutie van het aantal leerlingen in het beroepssecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en t.o.v. het totaal aantal leerlingen in de 2de, 3de en 4de graad, van het schooljaar 1994-1995 tot 2004-2005. Inclusief de leerlingen in het modulair onderwijs. Bron: OND.

LEERLINGEN KSO

SCHOOLJAAR	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES	% KSO IN TOTALE POPULATIE SECUNDAIR ONDERWIJS
1994-1995	5.114	42,9	57,1	1,8
1995-1996	5.239	43,3	56,7	1,8
1996-1997	5.223	43,0	57,0	1,8
1997-1998	5.117	42,6	57,4	1,8
1998-1999	5.093	42,0	58,0	1,8
1999-2000	4.816	40,9	59,1	1,7
2000-2001	4.663	39,6	60,4	1,7
2001-2002	4.782	38,3	61,7	1,7
2002-2003	5.018	35,8	64,2	1,8
2003-2004	5.446	36,7	63,3	1,9
2004-2005	5.555	36,6	63,4	1,9

5.5 Evolutie van het aantal leerlingen in het kunstsecundair onderwijs, totaal, naar geslacht en t.o.v. het totaal aantal leerlingen in de 2de en 3de graad, van het schooljaar 1994-1995 tot 2004-2005. Bron: OND.

secundair onderwijs (TSO) is in vergelijking met tien jaar terug licht gestegen. Ruim drie leerlingen op tien zitten in het TSO, met een overwicht aan jongens.
Het **beroepssecundair onderwijs** (BSO) behoudt min of meer zijn aandeel door de jaren heen. Ruim 27% van de leerlingen volgt les in het BSO. Er zijn iets meer **jongens** dan meisjes. In 2004-2005 volgden 7.222 leerlingen **modulair onderwijs**. Bijna 2% van de leerlingen volgt **kunstsecundair onderwijs** (KSO). We treffen er dubbel zoveel **meisjes** dan jongens aan.

Studenten

Sinds het academiejaar 2004-2005 wordt de bachelor-masterstructuur (BAMA-structuur) progressief jaar na jaar ingevoerd aan de Vlaamse **hogescholen** en **universiteiten**.
Het aantal hoofdinschrijvingen aan de 22 hogescholen blijft stijgen. In 2004-2005 volgden 101.185 studenten een BAMA- of basisopleiding. Ruim drie vierde daarvan kiest voor een professioneel gerichte opleiding. Een kwart volgt een academisch gerichte opleiding. **Vrouwen** kiezen vaker voor professioneel gerichte opleidingen, mannen vaker voor academisch gerichte opleidingen.
Bijna drie op tien **studenten** volgen les in het studiegebied Handelswetenschappen en bedrijfskunde. In de professioneel gerichte opleidingen trekt het studiegebied Onderwijs een kwart van de studenten aan, vooral vrouwen. Ook voor het studiegebied Industriële wetenschappen, technolo-

STUDENTEN HOGESCHOLEN

ACADEMIEJAAR	AANTAL STUDENTEN	% MANNEN	% VROUWEN
1994 - 1995	90.155	46,8	53,2
1995 - 1996	91.046	46,6	53,4
1996 - 1997	93.976	46,5	53,5
1997 - 1998	97.574	46,8	53,2
1998 - 1999	99.933	46,8	53,2
1999 - 2000 (1)	98.536	46,4	53,6
2000 - 2001	99.258	46,1	53,9
2001 - 2002	99.339	46,1	53,9
2002 - 2003	99.661	46,3	53,7
2003 - 2004	100.178	45,9	54,1
2004 - 2005	101.185	45,7	54,3

5.6 Evolutie van het aantal studenten (hoofdinschrijvingen) in het hogescholenonderwijs, naar geslacht, van de academiejaren 1994-1995 tot 2004-2005. De vrije studenten zijn niet meer opgenomen. Inbegrepen in de cijfers: professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, masteropleidingen, basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen in afbouw, inclusief HOKT SP.
De daling van de studentenaantallen in het academiejaar 1999-2000 wordt verklaard door de nieuwe wijze van registratie van IAJ-studenten. Vóór 1999-2000 werden IAJ-studenten vaak dubbel geteld. Vanaf 1999-2000 worden ze slechts eenmaal geregistreerd, in het laagste jaar van hun inschrijving. In realiteit steeg de studentenbevolking in het hogescholenonderwijs in het academiejaar 1999-2000. Deze breuklijn is eenmalig. Vanaf 1999-2000 geven de cijfers een correct beeld van de reële situatie. Bron: OND.

HOGESCHOLENONDERWIJS NAAR STUDIEGEBIED

	1999-2000 TOTAAL	1999-2000 % MANNEN	1999-2000 % VROUWEN	2004-2005 TOTAAL	2004-2005 % MANNEN	2004-2005 % VROUWEN
Professioneel gerichte opleidingen						
handelswetenschappen en bedrijfskunde	27.086	48,2	51,8	23.942	51,6	48,4
onderwijs	16.095	27,5	72,5	19.360	27,3	72,7
gezondheidszorg	9.462	17,7	82,3	10.099	15,6	84,4
sociaal-agogisch werk	7.936	23,6	76,4	9.821	23,0	77,0
industriële wetenschappen en technologie, en nautische wetenschappen	8.619	86,0	14,0	9.259	87,8	12,2
overige studiegebieden	2.651	55,1	44,9	3.518	48,5	51,5
totaal	71.849	41,6	58,4	75.999	41,2	58,8
Academisch gerichte opleidingen						
industriële wetenschappen en technologie, en nautische wetenschappen	8.996	84,3	15,7	7.780	87,1	12,9
handelswetenschappen en bedrijfskunde	5.689	56,7	43,3	5.136	58,8	41,2
audiovisuele en beeldende kunst	3.722	46,0	54,0	3.687	47,5	52,5
toegepaste taalkunde	3.103	23,5	76,5	2.976	24,3	75,7
architectuur	1.903	50,6	49,4	2.105	43,7	56,3
overige studiegebieden	3.274	49,8	50,2	3.502	49,6	50,4
totaal	26.687	59,4	40,6	25.186	59,3	40,7

5.7 Aantal studenten (hoofdinschrijvingen) in de vijf grootste studiegebieden van het hogescholenonderwijs, naar cyclus, studiegebied en geslacht, 1999-2000 en 2004-2005, in absolute cijfers en %. Inbegrepen in de cijfers: professioneel en academisch gerichte bacheloropleidingen, masteropleidingen, basisopleidingen en initiële lerarenopleidingen in afbouw, inclusief HOKT SP. Bron: OND.

STUDENTEN UNIVERSITEITEN

ACADEMIEJAAR	AANTAL STUDENTEN	% MANNEN	% VROUWEN
1994 - 1995	52.777	51,2	48,8
1995 - 1996	55.298	50,5	49,5
1996 - 1997	56.416	49,9	50,1
1997 - 1998	56.902	49,1	50,9
1998 - 1999	57.170	47,9	52,1
1999 - 2000 (1)	56.740	46,7	53,3
2000 - 2001	56.118	45,7	54,3
2001 - 2002	56.693	45,2	54,8
2002 - 2003	56.839	44,7	55,3
2003 - 2004	56.839	44,6	55,4
2004 - 2005	57.005	44,5	55,5

5.8 Evolutie van het aantal studenten in het universitair onderwijs naar geslacht, van de academiejaren 1994-1995 tot 2004-2005.
Opmerking: in de tabel zijn de hoofdinschrijvingen in de academische basisopleidingen (academisch gerichte bacheloropleidingen, kandidaturen en licenties) weergegeven. De inschrijvingen aan de Koninklijke Militaire School en de Protestantse Theologische Faculteit zijn niet inbegrepen in de data.
De daling van de studentenaantallen in het academiejaar 1999-2000 wordt verklaard door de nieuwe wijze van registratie van IAJ-studenten. Vóór 1999-2000 werden IAJ-studenten vaak dubbel geregistreerd en geteld. Vanaf 1999-2000 worden ze slechts eenmaal geregistreerd, in het laagste jaar van inschrijving. Deze breuklijn is eenmalig. Vanaf 1999-2000 geven de cijfers een correct beeld van de reële situatie.
Bron: 1994-1995 tot 1998-1999: VLIR; 1999-2000 tot 2004-2005: OND.

gie en nautische wetenschappen is er veel interesse, zowel bij de professioneel als bij de academisch gerichte opleidingen. Hier valt het hoge aantal **mannen** op.
Aan de zeven universitaire instellingen steeg het aantal academische basisopleidingen lichtjes in het academiejaar 2004-2005. Net als in de hogescholen maken de vrouwen ook in het **universitair onderwijs** de meerderheid uit (55,5%). Tien jaar geleden waren er nog iets meer mannelijke dan vrouwelijke studenten.
De meest populaire studiegebieden zijn Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen (14%), Economische en toegepaste economische wetenschappen (12%), en Psychologie en pedagogische wetenschappen (11%).
Opvallend is de hoge participatie van **vrouwen** in de studiegebieden Psychologie en pedagogische wetenschappen en Taal- en letterkunde. Vrouwen zijn zwak vertegenwoordigd in de studiegebieden Toegepaste wetenschappen en Wetenschappen.

Brussels Hoofdstedelijk Gewest

In vergelijking met 1995-1996 is het aantal leerlingen in het **Nederlandstalig** gewoon basisonderwijs

UNIVERSITAIR ONDERWIJS NAAR STUDIEGEBIED

	1999-2000			2004-2005		
	TOTAAL	% MANNEN	% VROUWEN	TOTAAL	% MANNEN	% VROUWEN
Rechten, notariaat en criminologische wetenschappen	8.918	47,6	52,4	9.228	42,4	57,6
Economische en toegepaste economische wetenschappen	8.161	60,1	39,9	7.898	60,5	39,5
Psychologie en pedagogische wetenschappen	6.068	23,5	76,5	7.237	18,5	81,5
Politieke en sociale wetenschappen	4.926	45,3	54,7	5.702	45,8	54,2
Toegepaste wetenschappen	4.203	77,8	22,2	5.017	75,9	24,1
Wetenschappen	5.744	61,4	38,6	4.914	64,6	35,4
Geneeskunde	4.928	41,9	58,1	4.161	38,5	61,5
Taal- en letterkunde	4.033	31,4	68,6	3.717	28,5	71,5
Lichamelijke opvoeding, revalidatie-wetenschappen en kinesitherapie	2.291	45,1	54,9	2.542	44,1	55,9
Toegepaste biologische wetenschappen	2.624	54,6	45,4	2.342	51,8	48,2
Overige studiegebieden	11.586	39,5	60,5	13.583	38,7	61,3
totaal	63.482	47,2	52,8	66.341	45,0	55,0

5.9 Aantal studenten in de tien grootste studiegebieden van het universitair onderwijs, naar studiegebied en geslacht, 1999-2000 en 2004-2005, in absolute cijfers en %. In deze tabel zijn de hoofdinschrijvingen opgenomen van de academisch gerichte bacheloropleidingen, de master-na-masteropleidingen, de kandidaturen en licenties (afbouw en niet-omgevormde), de aanvullende opleiding GAS (afbouw en niet-omgevormde), de specialisatieopleiding GGS (afbouw en niet-omgevormde) en de academische initiële lerarenopleiding. Bron: OND.

in het **Brussels Hoofdstedelijk Gewest** sterk gestegen. In het gewoon secundair onderwijs lijkt de continue daling van de tweede helft van de jaren negentig verleden tijd. Sinds 2000-2001 zijn er geleidelijk terug meer leerlingen op de schoolbanken.

Het aandeel leerlingen met een westerse achtergrond ligt lager naarmate het gaat om jongere kinderen. Zo is slechts de helft van de kleuters in het gewoon onderwijs **westers**, tegenover ruim drie kwart van de leerlingen in het gewoon secundair onderwijs. Dezelfde tendens is zichtbaar wanneer men kijkt naar de gezinstaal. Slechts één op negen kinderen uit het gewoon kleuteronderwijs is afkomstig uit een homogeen Nederlandssprekend gezin. In het gewoon lager onderwijs stijgt dit tot één op zes à zeven kinderen. In het gewoon secundair onderwijs zijn bijna vier op tien kinderen afkomstig uit een gezin waar beide ouders Nederlands praten. Toch nam juist in het gewoon secundair onderwijs het aantal kinderen uit een homogeen Nederlandstalig gezin het sterkst af sinds 1995-

LEERLINGEN BRUSSELS HOOFDSTEDELIJK GEWEST GEWOON ONDERWIJS

	SCHOOLJAAR	TOTAAL	% JONGENS	% MEISJES	% WESTERSE CULTURELE ACHTERGROND	% HOMOGEEN NEDERLANDSTALIG	% TAALGEMENGD	% HOMOGEEN FRANSTALIG	% HOMOGEEN ANDERSTALIG
Kleuteronderwijs	1995-1996	8.715	51,5	48,5	66,7	21,5	26,0	30,3	22,2
	2004-2005	10.745	51,3	48,7	49,9	11,0	19,8	34,6	34,6
Lager onderwijs	1995-1996	9.766	50,3	49,7	77,2	33,9	29,6	21,9	14,5
	2004-2005	12.643	49,2	50,8	58,6	15,5	23,3	30,9	30,3
Secundair onderwijs	1995-1996	12.162	53,3	46,7	92,2	70,7	17,3	8,0	4,0
	2004-2005	12.140	51,6	48,4	76,4	38,9	27,6	16,8	16,7

5.10 Evolutie van het aantal leerlingen in het gewoon onderwijs in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, naar onderwijsniveau, totaal, naar geslacht, culturele achtergrond en gezinstaal, 1995-1996 en 2004-2005 in absolute cijfers en %. In 1995-1996 werd in de categorie culturele achtergrond een onderscheid gemaakt tussen Belgisch of buitenlands. Sedert 2002-2003 onderscheidt men westerse en niet-westerse culturele achtergrond. Bron: OND, VGC.

1996. De daling bedroeg 45%, tegenover 41% in het gewoon lager onderwijs en 37% in het gewoon kleuteronderwijs.
In het Brussels Nederlandstalig buitengewoon kleuteronderwijs schommelt het aantal leerlingen sinds een vijftal schooljaren rond 120. In het buitengewoon lager onderwijs steeg het leerlingenaantal gestaag tot 534 in 2004-2005. Het buitengewoon secundair onderwijs groeide aan tot 452 leerlingen in 2004-2005.

Personeel

De **leerkrachten** zijn het bindmiddel tussen de leerstof en de leerlingen. Zij hebben ongetwijfeld een groot aandeel in de goede leerresultaten van de Vlaamse leerlingen in internationaal perspectief.
Het Vlaams onderwijs stelt een groot aantal mensen tewerk. In 2005 namen de lonen van het onderwijspersoneel bijna 28% van de begroting van de Vlaamse Gemeenschap voor hun rekening. Dat is 65% van het volledige onderwijsbudget. De omvang van het onderwijspersoneel is niet alleen een gevolg van de schommelingen in de leerlingenaantallen. Ook het beleid speelt hierin een belangrijke rol.
In het schooljaar 2004-2005 stonden in totaal 148.723 voltijdse equivalenten op de betaalrol van het departement Onderwijs. Dat is een stijging met 12,7% in tien jaar. Daarnaast zijn er ook nog personeelsleden die niet door het departement worden betaald.
Binnen het onderwijspersoneel wordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën.

1. Bestuurs- en onderwijzend personeel buiten de universiteit

Het bestuurspersoneel bestaat uit directeurs en adjunct-directeurs. Het onderwijzend personeel vervult een lesopdracht. Het aantal voltijdse equivalenten in het bestuurs- en onderwijzend personeel op de betaalrol van het departement Onderwijs is tussen 1994-1995 en 2004-2005 met 9,7% toegenomen. Deze aangroei is terug te vinden op elk onderwijsniveau. Het relatieve aandeel van het gewoon en buitengewoon secundair onderwijs en het hogescholenonderwijs daalt, terwijl dat van de andere onderwijsvormen stijgt. Er zijn verhoudingsgewijs meer en meer **tijdelijken** in het Vlaams onderwijs.
Verschillende maatregelen, zoals het decreet **gelijke-onderwijskansen**, het onderwijsvoorrangsbeleid en de inzet van **ICT**-coördinatoren leidde tot een

EVOLUTIE PERSONEEL

	1994-1995	1996-1997	1998-1999	2000-2001	2002-2003	2004-2005
Totaal personeel	**131.980**	**132.571**	**133.987**	**137.490**	**144.924**	**148.723**
gewoon basisonderwijs	32,2	32,4	33,1	33,6	34,0	34,1
buitengewoon basisonderwijs	4,1	4,4	4,7	4,9	5,1	5,3
gewoon secundair onderwijs	46,8	46,7	45,4	43,7	42,7	42,3
buitengewoon secundair onderwijs	3,5	3,7	3,8	3,8	3,8	3,9
hogescholenonderwijs	7,3	6,5	6,6	6,6	6,6	6,2
secundair onderwijs voor sociale promotie	1,8	1,8	1,9	2,3	2,6	2,9
hoger onderwijs voor sociale promotie	0,4	0,4	0,4	0,4	0,5	0,5
deeltijds kunstonderwijs	2,2	2,4	2,4	2,4	2,4	2,5
andere (1)	1,8	1,7	1,8	2,2	2,4	2,5
Vastbenoemden	**80,8**	**78,4**	**76,8**	**74,1**	**71,9**	**71,5**
Tijdelijken	**19,2**	**21,6**	**23,2**	**25,9**	**28,1**	**28,5**

5.11 Evolutie van alle personeelscategorieën naar onderwijsniveau en statuut, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, van 1994-1995 tot 2004-2005. Cijfers in januari (behalve voor 2000-2001 in februari).
De cijfers bevatten het bestuurs- en onderwijzend personeel en andere personeelscategorieën, inclusief alle vervangingen, TBS+ en Bonus. Bij het hogescholenonderwijs worden personeelsleden met een mandaatvergoeding en gastprofessoren sedert 1995-1996 niet meer in de statistieken opgenomen. Het personeel tewerkgesteld aan de universiteiten is niet in de cijfers inbegrepen.
Vanaf 1 september 2000 werden de taken van de voormalige Psycho-Medisch-Sociale centra (PMS) en de Centra voor Medisch Schooltoezicht (MST) overgenomen door de Centra voor Leerlingenbegeleiding (CLB's). Het personeel van de MST, dat tot dan ressorteerde onder het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, werd overgeheveld naar het departement Onderwijs. Bron: OND.
(1) Administratief personeel, werkliedenpersoneel van het gemeenschapsonderwijs, opvoedend hulppersoneel, paramedisch personeel, CLB-personeel, inspectiepersoneel, pedagogische begeleiding, internaatspersoneel, kinderverzorgsters van het kleuteronderwijs.

verhoging van het aantal leerkrachten, onafhankelijk van de leerlingenaantallen. Het succes van de terbeschikkingstelling voorafgaand aan het pensioen (TBS55+) in het basis- en secundair onderwijs zorgde voor een gelijkaardig effect.
De extra jobs worden vaker door **vrouwen** dan door mannen ingevuld. Naarmate het onderwijsniveau stijgt, daalt echter het aandeel vrouwen.
Het personeel vergrijst. Toch is er in 2004-2005 over het algemeen genomen een lichte daling van het aantal 55- tot 59-jarigen. Opvallend is het grote aantal 40-tot 49-jarigen.

2. Andere personeelscategorieën buiten de universiteit

Deze groep van niet-onderwijzend personeel stijgt continu sinds 2000-2001.

In het gewoon basisonderwijs, het buitengewoon basis- en secundair onderwijs en het onderwijs voor sociale promotie is er een grote toename. In het gewoon basisonderwijs komt dat door het inzetten van kinderverzorgsters voor extra ondersteuning van het onderwijzend personeel en door de invoering van de categorie beleids- en ondersteunend personeel. In het buitengewoon onderwijs is de stijging het gevolg van het toenemend aantal leerlingen en de ruimere omkaderingsregels (onder meer voor het paramedisch personeel). Ook het CLB-personeel is toegenomen. Een aantal personeelsleden van het departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur werd bij het ontstaan van de CLB's overgeheveld naar het departement Onderwijs.
Het aandeel van het **vrouwelijk personeel** neemt toe in alle onderwijsniveaus, van 67% in 1995 tot

ONDERWIJSKREDIETEN

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Onderwijsbegroting											
In lopende prijzen	5.713.938	5.854.673	5.976.029	6.112.482	6.312.214	6.554.332	6.863.584	7.244.700	7.591.367	7.862.181	8.067.878
% stijging per jaar (lopende prijzen)		2,30	2,07	2,28	3,27	3,84	4,72	5,55	4,79	3,57	2,62
% stijging per jaar (inflatievrij)		0,19	0,44	1,31	2,12	1,25	2,19	3,85	3,15	1,44	-0,16
Niveaugebonden onderwijskredieten per niveau, in %											
gewoon basisonderwijs		25,66	25,55	26,19	26,81	27,27	27,50	27,71	28,06	28,43	27,99
buitengewoon basisonderwijs		3,17	3,24	3,35	3,52	3,61	3,63	3,72	3,89	3,94	4,04
gewoon secundair onderwijs		42,79	42,97	41,97	40,90	40,06	39,30	38,40	38,04	37,96	37,86
buitengewoon secundair onderwijs		3,03	3,04	3,14	3,10	3,11	3,06	3,02	3,26	3,08	3,18
hogescholenonderwijs		8,11	8,29	8,16	8,23	8,22	7,91	7,73	7,74	7,61	7,56
universitair onderwijs (1)		9,09	8,85	8,90	8,87	8,81	8,71	9,89	9,69	9,56	9,60
deeltijds kunstonderwijs		1,81	1,83	1,85	1,86	1,87	1,83	1,77	1,86	1,91	1,96
onderwijs voor sociale promotie		1,66	1,66	1,72	1,76	1,92	2,11	2,19	2,35	2,58	2,61
Begeleid Individueel Studeren		0,02	0,02	0,02	0,03	0,05	0,05	0,06	0,05	0,05	0,04
basiseducatie		0,22	0,21	0,24	0,24	0,23	0,22	0,24	0,24	0,23	0,23

5.12 Evolutie van de onderwijskredieten, van 1995 tot 2005, in beleidskredieten, in duizend euro en relatief aandeel per niveau. De cijfers bevatten ook de kredieten voor wetenschappelijk onderzoek die op de onderwijsbegroting ingeschreven staan. Vanaf 2002 werden bijkomend de middelen van het bijzonder onderzoeksfonds op de onderwijsbegroting ingeschreven.
Bron: OND.

75% in 2005. De grootste toename is te merken in de CLB's en Hoger Onderwijs voor Sociale Promotie.
Net zoals bij het bestuurs- en onderwijzend personeel daalt het procentuele aantal **vastbenoemden** over de jaren heen.

3. Personeel universiteiten

Het personeelsbestand aan de Vlaamse **universiteiten** neemt toe. Op 1 februari 2005 waren er welgeteld 17.483 voltijdse eenheden aan het werk, een stijging van 2% in vergelijking met 2004 en van 47% tegenover 1992. De extra jobs zijn in grote mate te danken aan de sterk toegenomen onderzoeksfinanciering. In de periode 1996-2005 stegen de werkingsuitkeringen met 26,6% en het totale personeel met 40,8%.
De extra banen zijn naar verhouding minder terecht gekomen bij het administratief en technisch personeel. De verhouding tussen enerzijds academisch en wetenschappelijk personeel en anderzijds administratief en technisch personeel is geëvolueerd van 1,2 in 1996 naar 1,7 in 2005.
De vergrijzing van het universitair personeel blijft een aandachtspunt.
Hoewel de ongelijke verhouding tussen **mannen** en vrouwen blijft opvallen, wordt de kloof beetje bij beetje minder breed.

Budget

De Vlaamse overheid heeft als opdracht de kwaliteit van het onderwijs te garanderen. Kwalitatief onderwijs vereist voor alle onderwijsniveaus voldoende middelen voor omkadering, werking en infrastructuur. Ook het wetenschappelijk onderzoek en de participatie aan nationale en internationale projecten zijn van cruciaal belang.
De Vlaamse **onderwijsbegroting**, uitgedrukt in aangepaste beschikbare beleidskredieten, overschreed in 2005 de grens van 8 miljard euro. Dit betekent een stijging van 2,6% in lopende prijzen. Tussen 1995 en 2005 was er een gemiddelde jaarlijkse stijging van 1,6% in constante, inflatievrije prijzen.
Vanaf 1997 zijn in het kader van het zogenaamde Polder/Tivoli-akkoord belangrijke inspanningen geleverd om de werkingsmiddelen voor het basisonderwijs op te trekken. In 2005 zorgt de verdere uitwerking ervan voor een extra input van 4 miljoen euro.
Het decreet secundair onderwijs stuurt de verhouding bij tussen de werkingsmiddelen van enerzijds het Gemeenschapsonderwijs en anderzijds het gesubsidieerd onderwijs tot 100/76 in 2007. In het begrotingsjaar 2005 werd conform de planning de verhouding 100/70 in het bedrag per leerling bereikt. Hiervoor werd een extra input van 4,5 miljoen euro ingeschreven.
Voor de ondersteuning van **gelijkeonderwijskansen** werd in 2005 2 miljoen euro extra uitgetrokken omdat meer kinderen in aanmerking kwamen voor deze ondersteuning.

5.2 Doorstroming

Schoolse vertraging en zittenblijven kunnen een negatieve invloed hebben op de motivatie van leerlingen en hun verdere prestaties. Daarom een blik op deze fenomenen.

Schoolse vertraging

In het zesde leerjaar van het gewoon **lager onderwijs** had in 2004-2005 14,9% gedurende de schoolloopbaan een vertraging opgelopen. Er zijn in het zesde leerjaar 2,2 procentpunt meer **jongens** dan meisjes met **schoolse vertraging**. De schoolse vertraging is nationaliteitsafhankelijk: bij de Belgische leerlingen loopt 12,9% vertraging op, bij de **niet-Belgische** 51,8%.
In het tweede leerjaar van de derde graad in het gewoon **secundair onderwijs** was het percentage al opgelopen tot 35,6%. Het verschil tussen de geslachten is hier nog meer uitgesproken: 42,5% bij de jongens tegenover 28,7% bij de meisjes. Een derde van de Belgische leerlingen loopt vertraging op ten opzichte van 72% van de niet-Belgische. Ook de onderwijsvorm speelt hierin een rol: het **ASO** telt het kleinste aandeel leerlingen met schoolse vertraging (15,1%), gevolgd door het **TSO** (43,8%), het **KSO** (50,2%) en het **BSO** (58,0%).

Zittenblijven

De schoolse vertraging die hierboven beschreven wordt, blikt terug op de gehele schoolloopbaan van een leerling. Het **zittenblijven** verwijst naar het onmiddellijk voorafgaande schooljaar.
In het gewoon **lager onderwijs** bleef tijdens het schooljaar 2003-2004 6,8% van de leerlingen zitten in het eerste leerjaar. Dit percentage daalt gestaag over de leerjaren naar 0,4% in het zesde leerjaar. **Jongens** blijven iets vaker zitten dan meisjes: 2,7% tegenover 2,5% voor alle klassen van het lager onderwijs.
In het gewoon **secundair onderwijs** bleven bijna dubbel zo veel jongens als meisjes zitten: 8,9% tegenover 4,9%. Het aandeel zittenblijvers varieert eveneens naargelang de onderwijsvorm. In het **ASO** (3,6%) waren er het minst, gevolgd door het **BSO** (7,0%), het **TSO** (10,6%) en het **KSO** (14,4%).

SCHOOLSE VERTRAGING GEWOON ONDERWIJS

	TOTAAL	JONGENS	MEISJES	BELGISCH	NIET-BELGISCH
Zesde leerjaar lager onderwijs	14,9	16,0	13,8	12,9	51,8
Tweede leerjaar derde graad secundair onderwijs	35,6	42,5	28,7	34,5	72,1

5.13 Aandeel leerlingen met schoolse vertraging in het gewoon onderwijs, 6de leerjaar lager onderwijs en 2de leerjaar van de 3de graad secundair onderwijs, naar geslacht en nationaliteit, schooljaar 2004-2005, in %. Bron: OND.

SCHOOLSE VERTRAGING NAAR ONDERWIJSVORM

	TOTAAL	JONGENS	MEISJES
ASO	15,1	20,0	11,4
TSO	43,8	48,8	37,3
KSO	50,2	65,2	42,2
BSO	58,0	62,9	52,4

5.14 Aandeel leerlingen met schoolse vertraging in het 2de leerjaar van de 3de graad in het gewoon secundair onderwijs, naar onderwijsvorm en geslacht, schooljaar 2004-2005, in %. Bron: OND.

ZITTENBLIJVEN LAGER ONDERWIJS

LEERJAAR	TOTAAL	JONGENS	MEISJES
Eerste	6,8	7,1	6,5
Tweede	3,6	3,4	3,8
Derde	2,0	2,0	1,9
Vierde	1,5	1,5	1,4
Vijfde	1,1	1,2	1,0
Zesde	0,4	0,4	0,4
Totaal	2,6	2,7	2,5

5.15 Aandeel zittenblijvers in het gewoon lager onderwijs, naar leerjaar en geslacht, schooljaar 2003-2004, in %. Bron: OND.

ZITTENBLIJVEN SECUNDAIR ONDERWIJS

	TOTAAL	JONGENS	MEISJES
ASO	3,6	5,1	2,5
BSO	7,0	8,0	5,7
KSO	14,4	20,0	11,2
TSO	10,6	12,7	7,6

5.16 Aandeel zittenblijvers in het gewoon secundair onderwijs, naar onderwijsvorm en geslacht, schooljaar 2003-2004, in %. Exclusief 1ste graad, anderstalige nieuwkomers, 3de jaar 3de graad BSO, 4de graad, modulair en buitengewoon onderwijs. Bron: OND.

ZITTENBLIJVEN EN WATERVALEFFECT

		DIT JAAR IN			
		ASO	BSO	KSO	TSO
VORIG JAAR IN	ASO	72,1	0,9	2,6	24,3
	BSO	0,2	96,1	0,8	2,9
	KSO	2,5	6,2	73,5	17,9
	TSO	0,8	8,7	1,5	89,0

5.17 Zittenblijvers in het gewoon secundair onderwijs, naar onderwijsvorm in de schooljaren 2003-2004 en 2002-2003, in %. Exclusief 1ste graad, anderstalige nieuwkomers, 3de jaar 3de graad BSO, 4de graad, modulair en buitengewoon onderwijs. Bron: OND.

Watervaleffect

De statistieken over het **watervaleffect** tonen dat we omzichtig moeten omspringen met cijfers over zittenblijven. Zo kiest een kwart van de zittenblijvers uit het **ASO** het daaropvolgende schooljaar voor het **TSO**. Dit fenomeen beïnvloedt de statistieken over zittenblijven in het TSO. Het watervaleffect doet zich in mindere mate voor in het TSO: 8,7% van die zittenblijvers opteert het daaropvolgende schooljaar voor het **BSO**.

5.3 Internationalisering

Internationalisering maakt een steeds belangrijker aspect uit van het onderwijs. De verschillende Europese programma's zorgen ervoor dat zowel de leerlingen en studenten als het onderwijzend personeel de kans krijgen ervaring op te doen in het buitenland. Jaarlijks trekken er dan ook uit de verschillende onderwijsniveaus heel wat leerlingen, leerkrachten en studenten de grens over.

aanvankelijk vooral universiteitsstudenten naar het buitenland trokken zijn nu de hogeschoolstudenten in de meerderheid. In relatie tot het aantal studerenden maken universiteitsstudenten echter vaker dan hogeschoolstudenten gebruik van deze mogelijkheid: respectievelijk 2,2% en 1,5% van de betreffende studentenpopulatie. Meer dan een vierde komt terecht in het Spaanse onderwijs. Frankrijk is

VLAAMSE ERASMUSSTUDENTEN

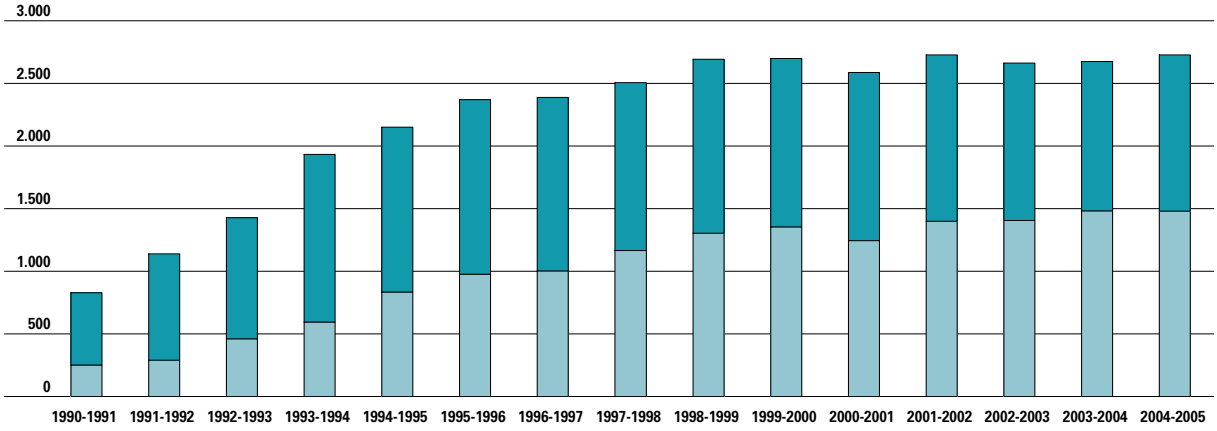

5.18 Evolutie van het aantal Vlaamse Erasmusstudenten, van 1990-1991 tot 2004-2005, naar soort instelling hoger onderwijs. Bron. OND, Vlaams Socrates-agentschap..

Studenten- en docentenmobiliteit

Het **Socrates-programma** telt verschillende subprogramma's voor verschillende doelgroepen. Comenius en Grundtvig richten zich tot het leerplichtonderwijs en het volwassenenonderwijs. Twee andere, meer bekende subprogramma's, Leonardo da Vinci en Erasmus, worden in het Pact van Vilvoorde gemonitord. De Vlaamse Regering beoogt een stijging van het aantal deelnemers omdat jongeren door deze buitenlandse ervaring een open geest voor andere culturen ontwikkelen.

Tot het academiejaar 1998-1999 steeg het aantal **Erasmusstudenten** sterk, sindsdien schommelt de deelname rond de 2.700 studenten. In 2004-2005 werd het record van 2001-2002 geëvenaard. Er nemen meer **vrouwen** dan mannen deel. Terwijl

BESTEMMING VLAAMSE ERASMUSDOCENTEN

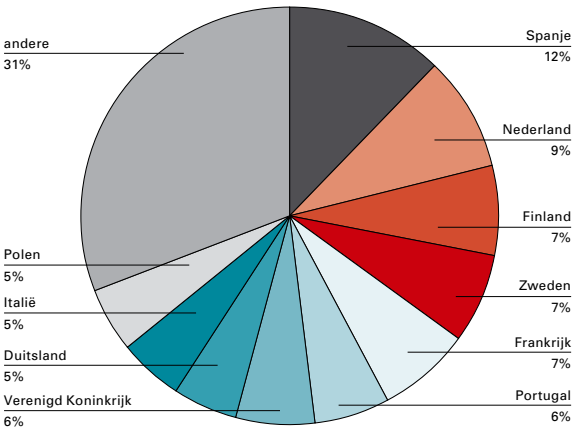

5.19 Tien populairste bestemmingen voor Vlaamse Erasmusdocenten, van 2000-2001 tot 2004-2005. Bron: OND, Vlaams Socrates-agentschap.

VLAAMSE DEELNAME LEONARDO DA VINCI

		1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
secundaire scholen/leerlingen	aantal projecten	13	17	20	15	19	21	27
	aantal deelnemers	168	205	272	179	203	217	261
hogescholen, universiteiten, werkenden	aantal projecten	11	15	18	17	16	19	17
en werkzoekenden	aantal deelnemers	176	248	272	309	299	298	281

5.20 Evolutie van het aantal Vlaamse projecten en het aantal Vlaamse deelnemers aan het Leonardo Da Vinci-programma, van 1998 tot 2004. Bron: Vlaams Leonardo Da Vinci-agentschap.

met zo'n 20% een goede tweede.
Voor de docenten zijn Finland, Zweden, Spanje en Nederland de populairste landen. In het schooljaar 2004-2005 trokken 639 docenten naar het buitenland in het kader van Erasmus.

Het **Leonardo da Vinci**-programma richt zich op de beroepsopleiding en niet op onderwijs in se. Jonge mensen voorbereiden op de arbeidsmarkt is hier het sleutelbegrip. Het programma is bestemd voor personen in een initiële beroepsopleiding (TSO, BSO, DBSO, KSO en het leerlingenwezen), studenten aan hogescholen of universiteiten, jonge werknemers of pas afgestudeerden en opleiders. De stage vindt plaats in een beroepsopleidinginstelling of onderneming. In 2004 namen hieraan 542 personen deel, op 2 deelnemers na een evenaring van het recordaantal uit 2000: 261 leerlingen uit het secundair onderwijs en 281 studenten van hogescholen en universiteiten, jonge werkenden of pas afgestudeerden.

Vreemde talen leren

'De wereld in de onderwijs- en opleidingsstelsels binnenhalen'. Dat is een van de drie strategische doelstellingen voor onderwijs en opleiding die de Europese Raad in 2001 vooropstelde en tegen 2010 wil verwezenlijken. Een hiermee geassocieerde doelstelling is 'Het leren van **vreemde talen** verbeteren'.
Slechts 35% van de Vlaamse kinderen in de **lagere school** leerde in 2001-2002 een vreemde taal. Dat is minder dan het gemiddelde van de EU15. Nederland heeft een vergelijkbaar percentage. Na een recente wijziging van het decreet Basisonderwijs

VREEMDE TALEN LAGER ONDERWIJS

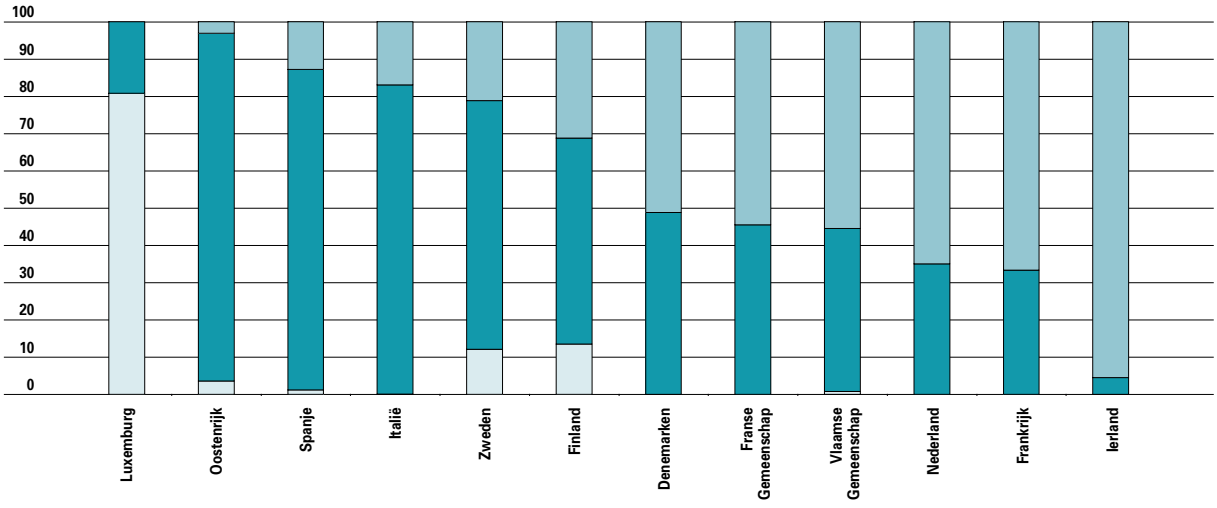

5.21 Aantal leerlingen in het lager onderwijs dat vreemde talen leert, naar aantal vreemde talen, internationale vergelijking, 2001-2002, in %. In de Vlaamse cijfers werden alle leerlingen van het vijfde en zesde leerjaar opgenomen, alsook alle leerlingen van het derde en vierde leerjaar van de taalgrensgemeenten en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest, én alle leerlingen van het eerste en tweede leerjaar van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De landen werden gerangschikt in dalende volgorde van de som van het percentage leerlingen met één vreemde taal, plus het percentage met twee talen of meer. Bron: OND en Eurostat.

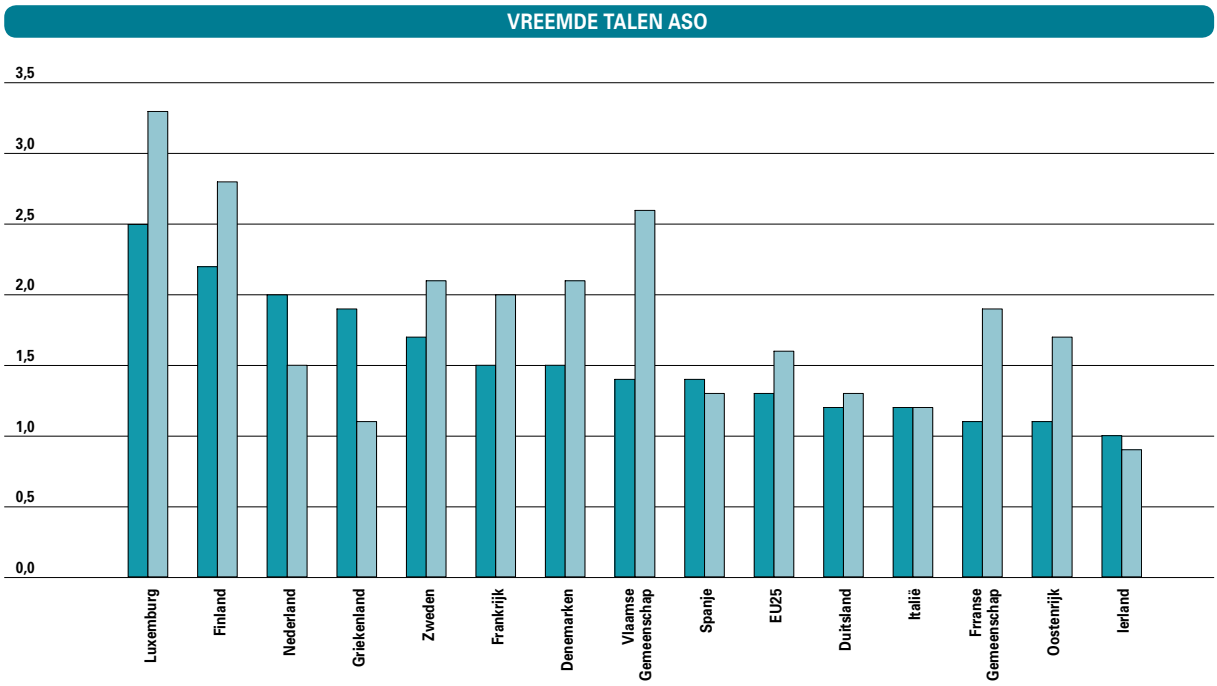

5.22 Aantal leerlingen in het algemeen secundair onderwijs dat vreemde talen leert, naar aantal vreemde talen, internationale vergelijking, 2001-2002, in %. De landen werden gerangschikt in dalende volgorde van de som van het gemiddeld aantal vreemde talen per leerling in het lager algemeen secundair onderwijs. Bron: OND en Eurostat.

wordt in de nabije toekomst wel een stijging verwacht.
Een leerling uit de eerste graad van het **secundair onderwijs** leert gemiddeld 1,4 talen. Dit is vergelijkbaar met het internationaal gemiddelde. Leerlingen uit de tweede en derde graad ASO behoren niettemin tot de Europese koplopers. Een ASO-leerling volgt gemiddeld 2,6 vreemde talen.

5.4 Scholingsgraad

In onze maatschappij worden diploma's en kwalificaties steeds belangrijker. Wie niet de nodige scholing heeft genoten, krijgt het moeilijk, in het bijzonder op de arbeidsmarkt.

Vlaamse Gewest

Meer en meer Vlamingen slagen erin de nodige **diploma's** te behalen. In 1990 had nog zo'n 60% van de 25- tot 64-jarigen maximaal een diploma van het lager secundair onderwijs. In 2004 is deze groep geslonken tot 35%. Steeds meer Vlamingen behalen immers een diploma (hoger) secundair onderwijs of zelfs hoger onderwijs (35% en 30%). In de jongste leeftijdscategorie (25-34) vindt deze evolutie versneld plaats.

Internationale vergelijking

In vergelijking met de lidstaten van de EU15 haalt het Vlaamse Gewest een gemiddelde score: onze bevolking telt nog heel wat **laaggeschoolden**, maar

SCHOLINGSGRAAD

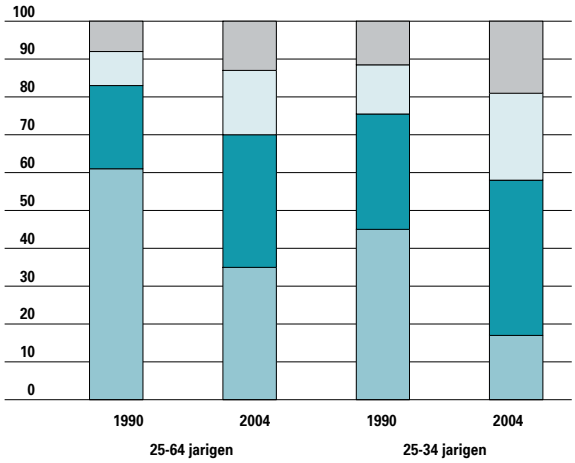

5.23 Evolutie van de scholingsgraad van de bevolking, Vlaams Gewest, in 1990 en 2004, naar leeftijdscategorie, in %.
Bron: OND, Algemene Directie Statistiek.

universitair niveau
hoger niet-universitair
hoger secundair
maximum lager secundair

SCHOLINGSGRAAD

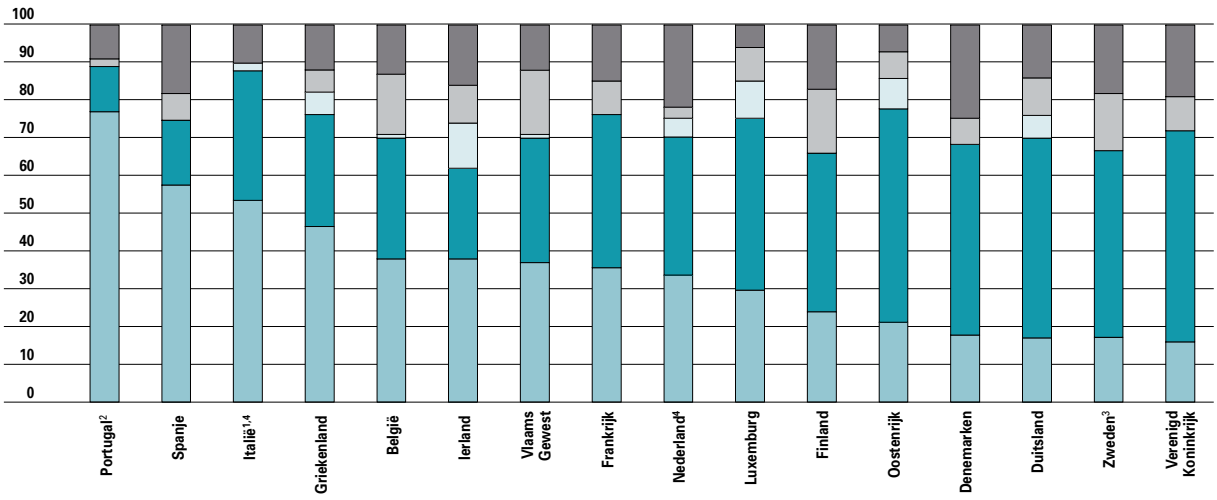

5.24 Scholingsgraad van de 25- tot 64-jarigen, internationale vergelijking, in 2003, in %.
1. De gegevens voor het hoger niet-universitair onderwijs zitten vervat in die van het universitair onderwijs.
2. De gegevens voor het post-secundair niet-hoger onderwijs zitten vervat in die van het hoger secundair onderwijs.
3. De gegevens voor het post-secundair hoger onderwijs zitten vervat in die van het hoger niet-universitair onderwijs.
4. Referentiejaar 2002.
Bron: OND, OESO, Algemene Directie Statistiek.

universitair niveau
hoger niet-universitair
post-secundair niet-hoger
hoger secundair
maximaal lager secundair

MINSTENS HOGER SECUNDAIR

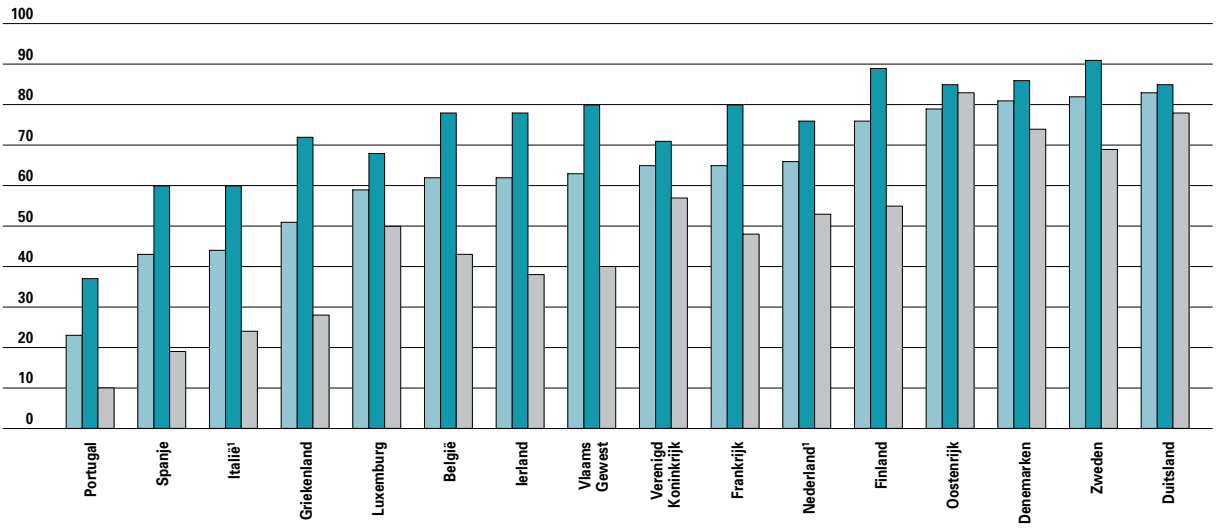

5.25 Aandeel van de bevolking dat minstens hoger secundair onderwijs voltooid heeft, internationale vergelijking, in 2003, naar leeftijdscategorie, in. De korte programma's (ISCED 3C Short) werden niet in rekening gebracht. Dit kan een verschil opleveren met de algemene grafiek omtrent scholingsgraad.
1. Referentiejaar 2002.
Bron: OND, OESO, Algemene Directie Statistiek.

25-64 jaar
25-34 jaar
55-64 jaar

aan de andere kant is de groep met een diploma hoger onderwijs groter dan gemiddeld.
De groep met als hoogste diploma het lager secundair onderwijs, blijft zowel in België als in het Vlaamse Gewest relatief groot. Enkel de Zuid-Europese landen hebben beduidend meer laaggeschoolden. Anderzijds telt Vlaanderen heel wat **hooggeschoolden**. Enkel in Finland, Zweden en

20- TOT 24-JARIGEN MINSTENS HOGER SECUNDAIR

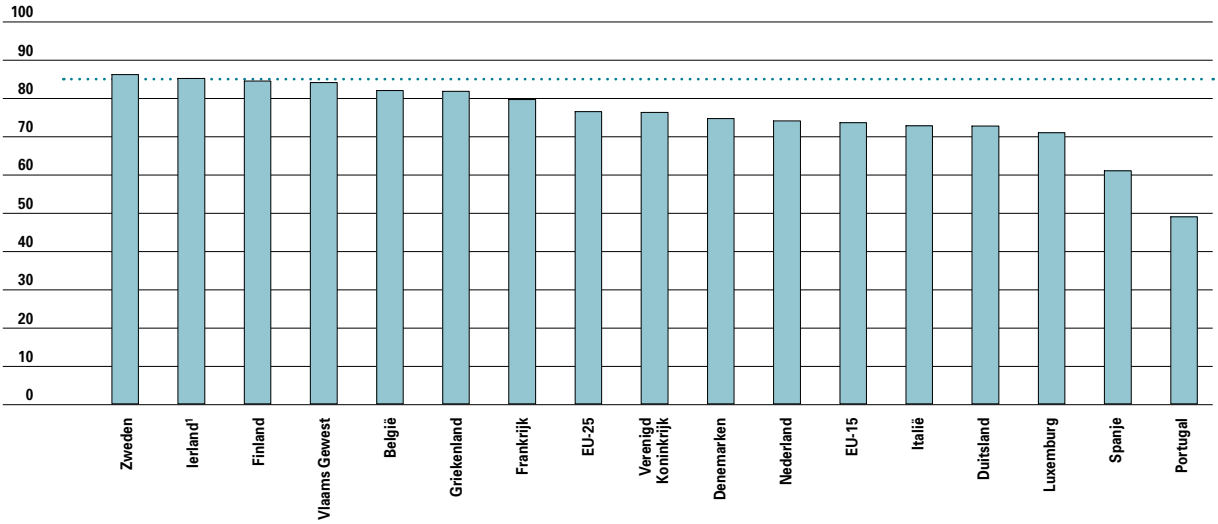

5.26 Aandeel van de 20- tot 24-jarigen dat minstens het hoger secundair onderwijs heeft voltooid, internationale vergelijking, in 2004, in %. Europese benchmark 2010: 85%. Deze benchmark spitst zich toe op de 22-jarigen. Om statistische redenen wordt de internationale vergelijking echter gemaakt op de groep 20- tot 24-jarigen.
1. Voorlopige gegevens.
Bron: OND, Eurostat, Algemene Directie Statistiek.

Europese benchmark 2010: min. 85%

SCHOLINGSGRAAD NAAR GESLACHT

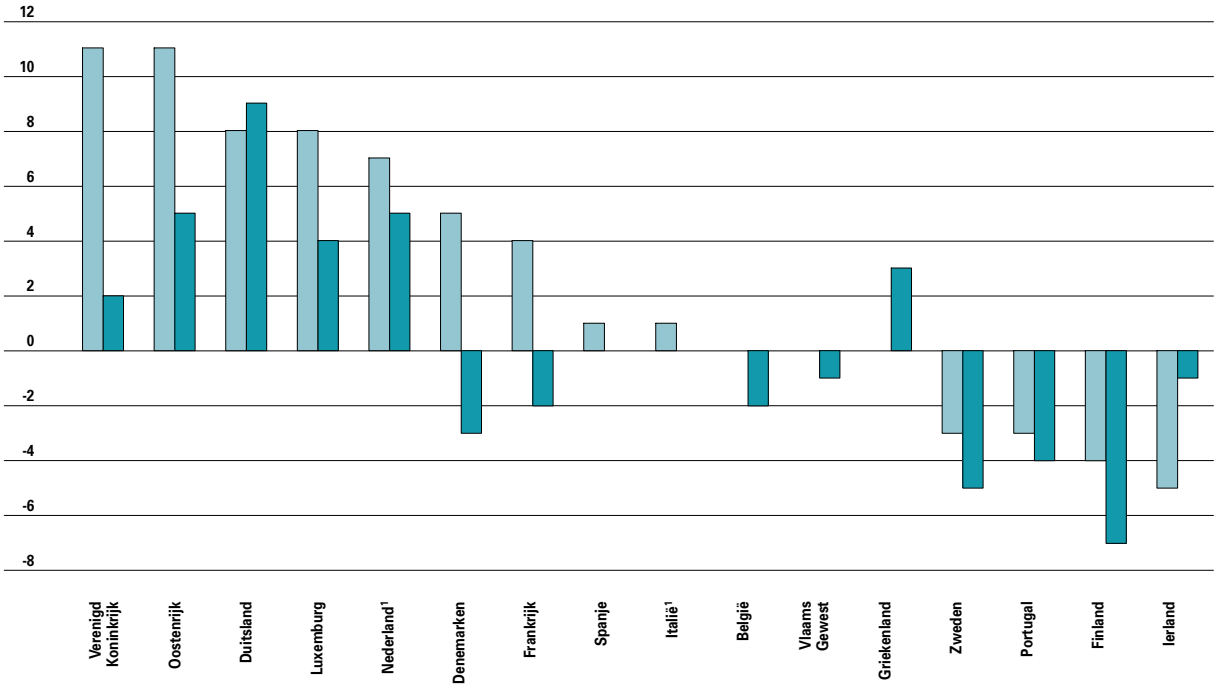

5.27 Het verschil tussen mannen en vrouwen in het voltooien van hoger secundair onderwijs en hoger onderwijs, internationale vergelijking, in 2003, in %. Een positief verschil is een verschil ten voordele van de mannen. Een negatief verschil is een verschil ten voordele van de vrouwen.
1. Referentiejaar 2002.
Bron: OND, OESO, Algemene Directie Statistiek.

Denemarken behaalt meer dan 30% van de 25- tot 64-jarigen een diploma hoger onderwijs.
In alle landen beschikken naar verhouding meer jongeren over (minstens) een diploma hoger secundair onderwijs dan bij de ouderen. Dat verschil is het grootst in Griekenland, Spanje, Ierland en het Vlaamse Gewest. Hieruit blijkt dus opnieuw de snelle evolutie in Vlaanderen.
Europa vraagt dat in 2010 minstens 85% van alle 22-jarigen een diploma hoger secundair onderwijs behaald heeft. Met een score van 84,2% heeft het Vlaamse Gewest in 2004 deze benchmark bijna bereikt. De Europese Unie als geheel behaalt 76,6%.
Traditioneel hebben meer mannen dan vrouwen een diploma. In sommige landen, zoals het Verenigd Koninkrijk en Duitsland, is dit nog steeds zo. In het Vlaamse Gewest is hiervan geen sprake meer. In het hoger onderwijs zien we zelfs een licht overwicht van de **vrouwen**.

5.5 Beleidskracht scholen versterken

De kwaliteit die Vlaamse scholen kunnen aanbieden, hangt in grote mate af van haar leiding en personeel. De voorbije schooljaren werd een aantal nieuwe personeelscategorieën gecreëerdom beter in te spelen op de huidige samenleving.
Het versterken van de beleidskracht van de scholen is een van de vier speerpunten uit de beleidsnota Onderwijs en Vorming.

Leeftijd van leerkrachten

1. Kleuteronderwijs

In het **kleuteronderwijs** hebben Duitsland, Luxemburg en het Verenigd Koninkrijk het grootste aandeel jonge **leerkrachten**. Vlaanderen kenmerkt zich door een bijna gelijkmatige verdeling.
Overal in Europa zijn de vrouwelijke kleuteronderwijzers duidelijk in de meerderheid, ook in Vlaanderen en ongeacht de leeftijdscategorie.
Frankrijk, dat net als België over een uitgebreid kleuteronderwijs beschikt, heeft 'slechts' 81% **vrouwelijke** kleuteronderwijzers.
De mannelijke kleuterleiders zijn jonger dan de vrouwen. In het lager onderwijs en het secundair onderwijs is dat net omgekeerd.

2. Lager onderwijs

Vlaanderen en Luxemburg hebben de jongste **leerkrachten** in het **lager onderwijs**: ongeveer een kwart is jonger dan 30 jaar. Vlaanderen, Ierland en Portugal hebben het laagste percentage oudere leerkrachten: 60-plussers staan er bijna niet meer voor de klas.
Het percentage **vrouwen** is nog hoog, maar toch al iets lager dan in het kleuteronderwijs. Denemarken bezit met 65% het laagste percentage vrouwelijke leerkrachten.

3. Secundair onderwijs

Ook in het **secundair onderwijs** voert Vlaanderen de lijst aan met het grootste percentage jonge **leerkrachten**, samen met Portugal. Spanje en Duitsland halen het laagste percentage.
Spanje en Portugal hebben het kleinste percentage oudere leerkrachten. Daartegenover staat Duitsland met liefst 43% van de leerkrachten in de leeftijdscategorie 50 tot 59 jaar.
Vrouwen vormen nog steeds de meerderheid in het secundair onderwijs, maar in mindere mate dan in het lager onderwijs. Het laagste percentage is terug te vinden in Luxemburg.

LEEFTIJD LEERKRACHTEN KLEUTERONDERWIJS

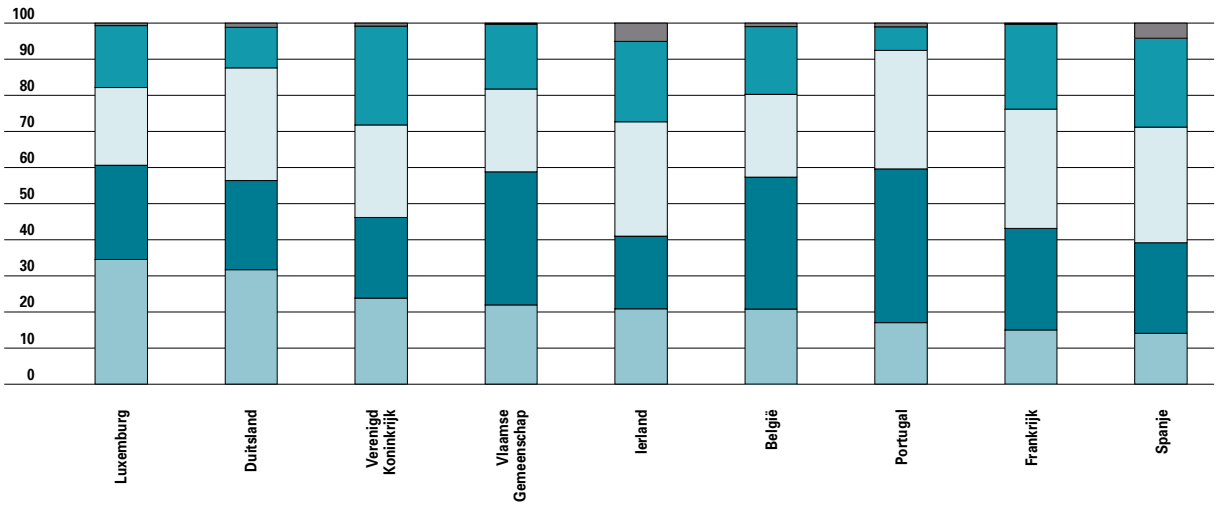

5.28 Leeftijdsstructuur van het onderwijzend personeel in het kleuteronderwijs, naar leeftijdscategorie, internationale vergelijking, 2002-2003.
Bron: OND, OESO.

LEEFTIJD LEERKRACHTEN LAGER ONDERWIJS

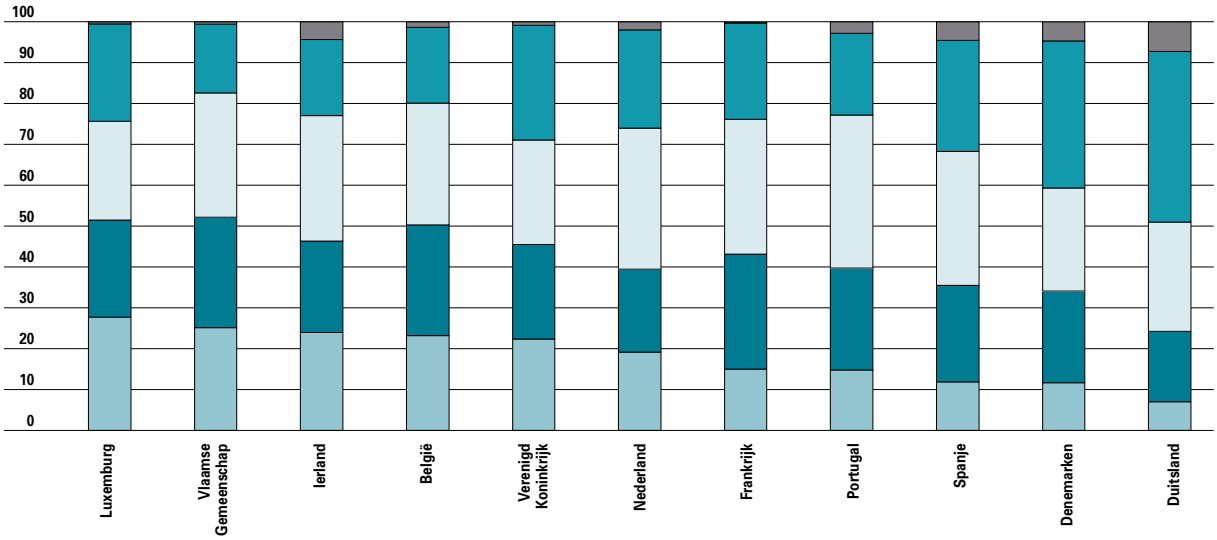

5.29 Leeftijdsstructuur van het onderwijzend personeel in het lager onderwijs, naar leeftijdscategorie, internationale vergelijking, 2002-2003.
Bron: OND, OESO.

≥ 60 | 30-39
50-59 | <30
40-49

Leerling-leerkracht-ratio

De Vlaamse **leerling-leerkracht-ratio** lag in 2002-2003 boven het OESO-gemiddelde voor het kleuter- en het hoger onderwijs. Voor het lager en het secundair onderwijs lag de ratio onder het gemiddelde.
Er zijn grote verschillen binnen Europa. Zo schommelt de ratio voor het **kleuteronderwijs** tussen 6,8 in Denemarken en 23,5 in het Verenigd Koninkrijk. Deze landen vormen ook in het **lager onderwijs** de uitersten. In het **secundair onderwijs** heeft Griekenland de laagste ratio en Nederland de hoogste. In het **hoger onderwijs** zijn de verschillen het grootst tussen Spanje en Griekenland.

LEEFTIJD LEERKRACHTEN SECUNDAIR ONDERWIJS

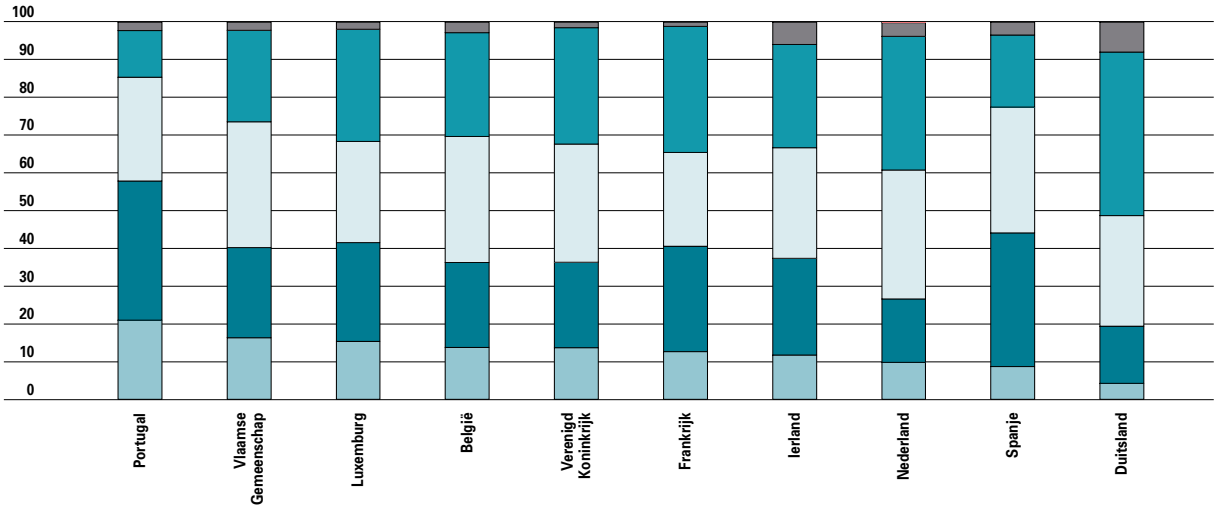

5.30 Leeftijdsstructuur van het onderwijzend personeel in het secundair onderwijs, naar leeftijdscategorie, internationale vergelijking, 2002-2003.
Bron: OND, OESO.

≥ 60 | <30
50-59
40-49
30-39

LEERLING-LEERKRACHT-RATIO BASISONDERWIJS

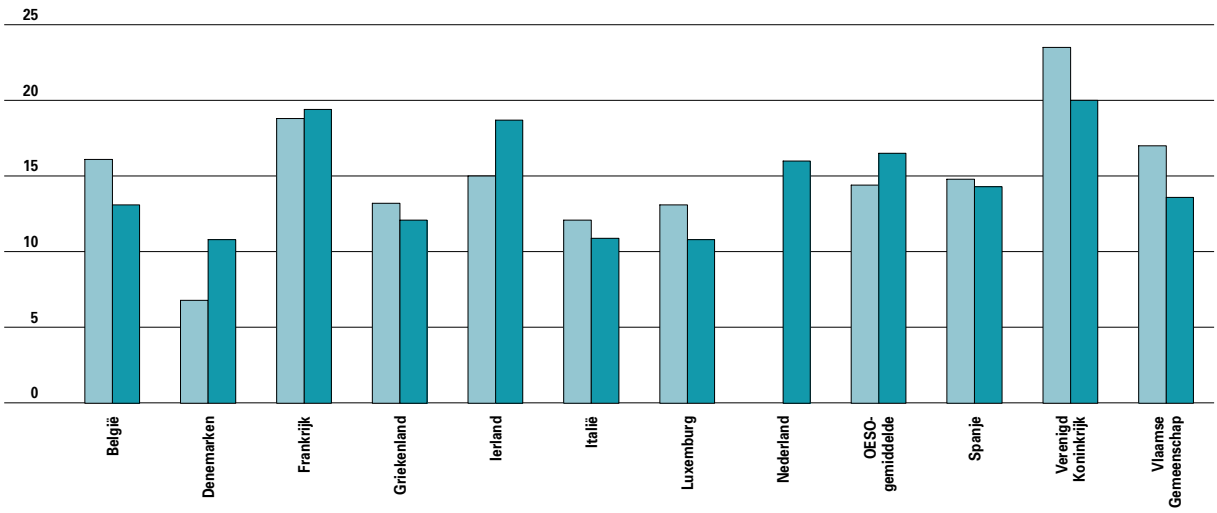

5.31 Leerling-leerkrachtratio in het basisonderwijs, naar onderwijsniveau, internationale vergelijking, 2002-2003. OESO-landengemiddelde: 14,4 voor kleuteronderwijs en 16,5 voor lager onderwijs. De Nederlandse ratio voor het kleuteronderwijs zit in deze van het lager onderwijs vervat. Bron: OESO, OND.

Opmerkelijk is dat een hoge leerkrachtratio samengaat met lage onderwijsuitgaven. Dit wijst erop dat de ratio eerder een indicator is van de investering in het onderwijs en niet van de klassengrootte.
Het Vlaamse hoger onderwijs behoort tot de middenmoot in Europa en komt in de buurt van de Verenigde Staten, een land dat traditioneel veel meer aan hoger onderwijs spendeert dan aan het leerplichtonderwijs. De Vlaamse ratio heeft betrekking op zowel het hogescholenonderwijs als het universitair onderwijs.

Verloning van leerkrachten

De **salarissen** van **leerkrachten** verschillen sterk van land tot land. Sommige landen, zoals Portugal en

LEERLING-LEERKRACHT-RATIO SECUNDAIR ONDERWIJS

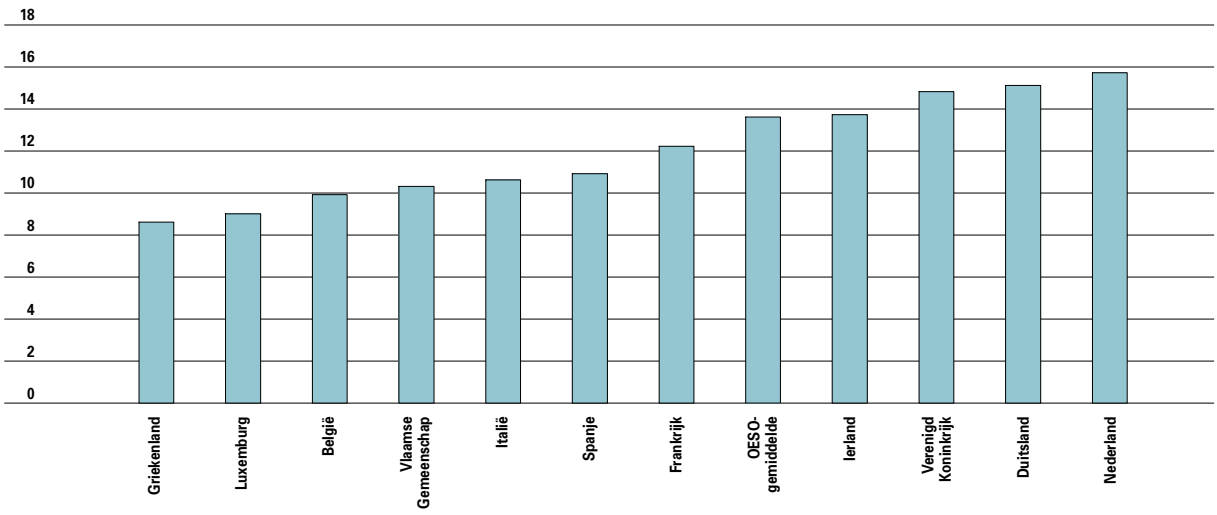

5.32 Leerling-leerkracht-ratio in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, 2002-2003. OESO-landengemiddelde: 13,6. De stijging van de ratio van het Vlaams secundair onderwijs is te wijten aan betere cijfergegevens en aan de berekeningswijze van het aantal leerlingen van het onderwijs voor sociale promotie (binnen de referteperiode van een kalenderjaar kan één cursist in verscheidene modules ingeschreven zijn). Ook werd de schatting van het bestuurspersoneel geoptimaliseerd, waardoor de voltijdse equivalenten van het onderwijzend personeel daalden. Een vergelijking in de tijd kan men dus op basis van de verschillende VRIND-publicaties niet maken. Bron: OESO, OND.

STUDENT-DOCENT-RATIO HOGER ONDERWIJS

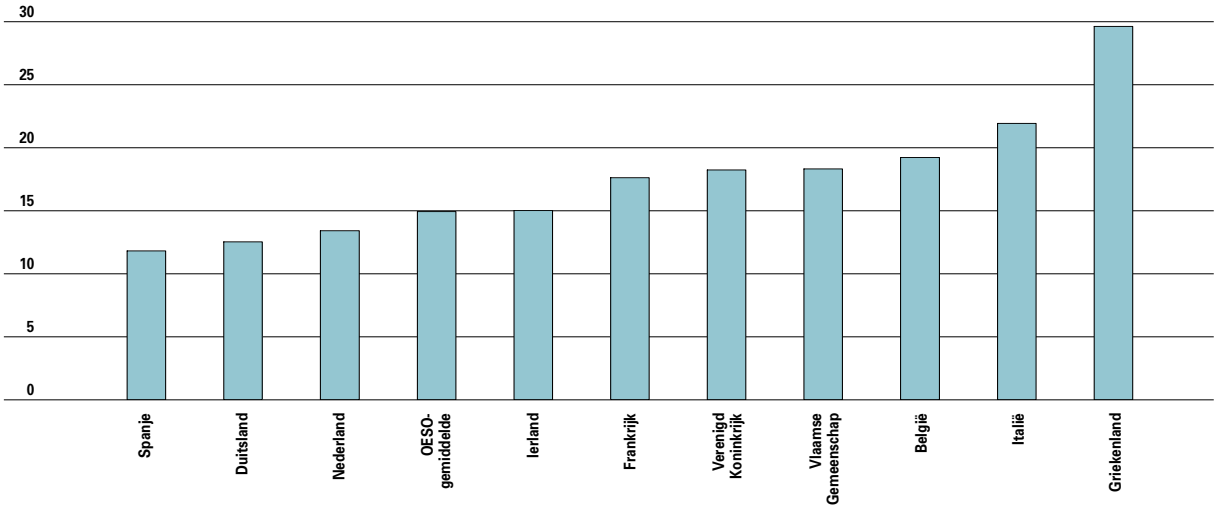

5.33 Student-docent-ratio in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, 2002-2003. OESO-landengemiddelde: 14,9. Bron: OESO, OND.

Griekenland, opteren voor een gelijke bezoldiging van alle types leerkrachten.
Vlaamse onderwijzers ontvangen een gemiddeld loon. Zowel bij de startsalarissen, in het midden van de loopbaan als op het einde nemen de Vlaamse onderwijzers en de geaggregeerden voor het secundair onderwijs een gemiddelde positie in. In het algemeen hoger secundair onderwijs behoren de Vlaamse salarissen tot de Europese top: het aanvangssalaris en het middencarrièresalaris staan op de vierde plaats, de maximumsalarissen zelfs op de tweede plaats.

SALARISSEN LAGER ONDERWIJS

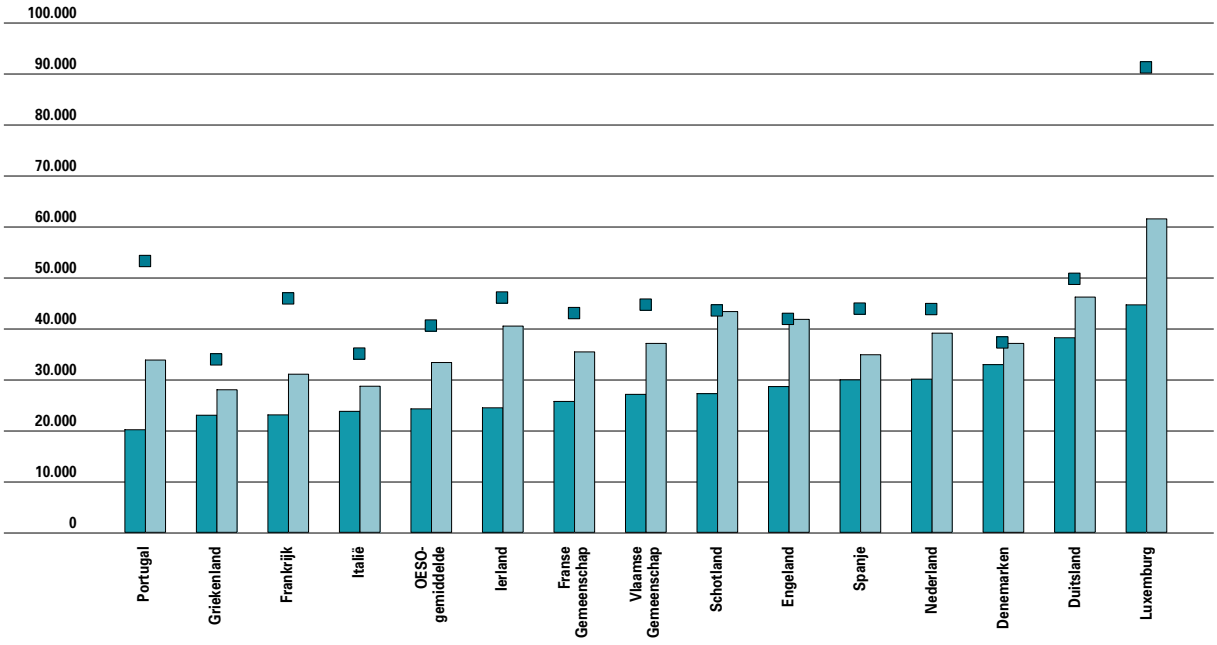

5.34 Salarissen van leerkrachten in het lager onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2002-2003. Bron: OESO, OND.

SALARISSEN LAGER SECUNDAIR ONDERWIJS

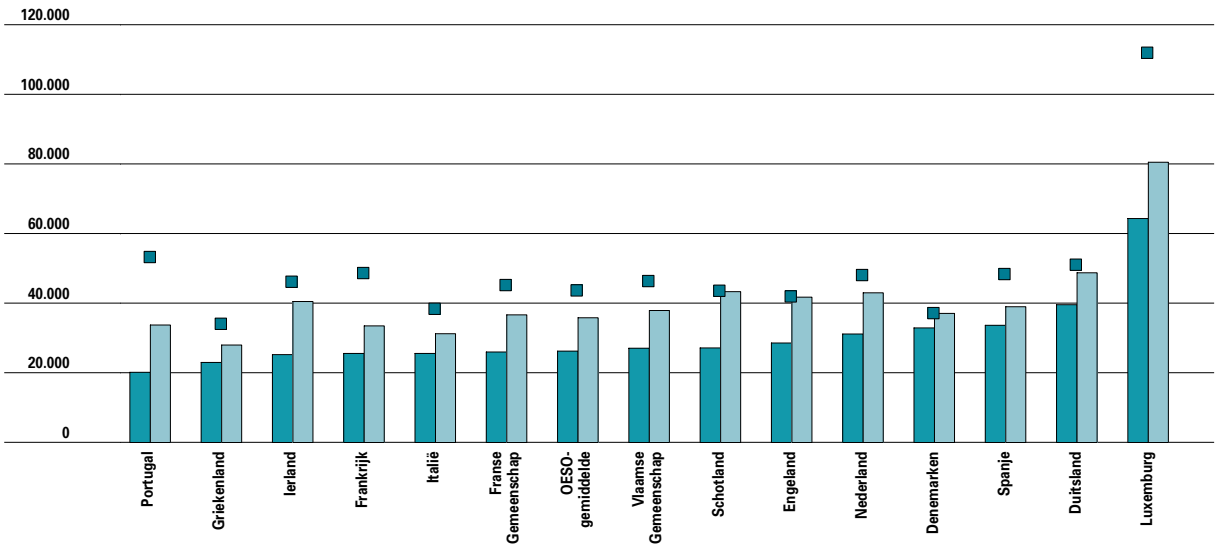

5.35 Salarissen van leerkrachten in het lager secundair onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2002-2003. Bron: OESO, OND.

aanvangssalaris
middencarrièresalaris
maximumsalaris

Beleids- en ondersteunend personeel

Het beleids- en ondersteunend personeel is een nieuwe personeelscategorie in het basisonderwijs sinds 2003-2004. In deze categorie zijn de hoger opgeleiden in de minderheid. In de punten-enveloppe wegen ze immers zwaarder door: de scholen moeten afwegen of zij meer personeelsleden met een lager diploma in dienst nemen dan wel minder personeelsleden met een hoger diploma. Vooral het gewoon lager onderwijs stelt beleids- en ondersteunend personeel tewerk. Er zijn beduidend meer **vrouwen** (83%) dan mannen.

SALARISSEN ALGEMEEN HOGER SECUNDAIR ONDERWIJS

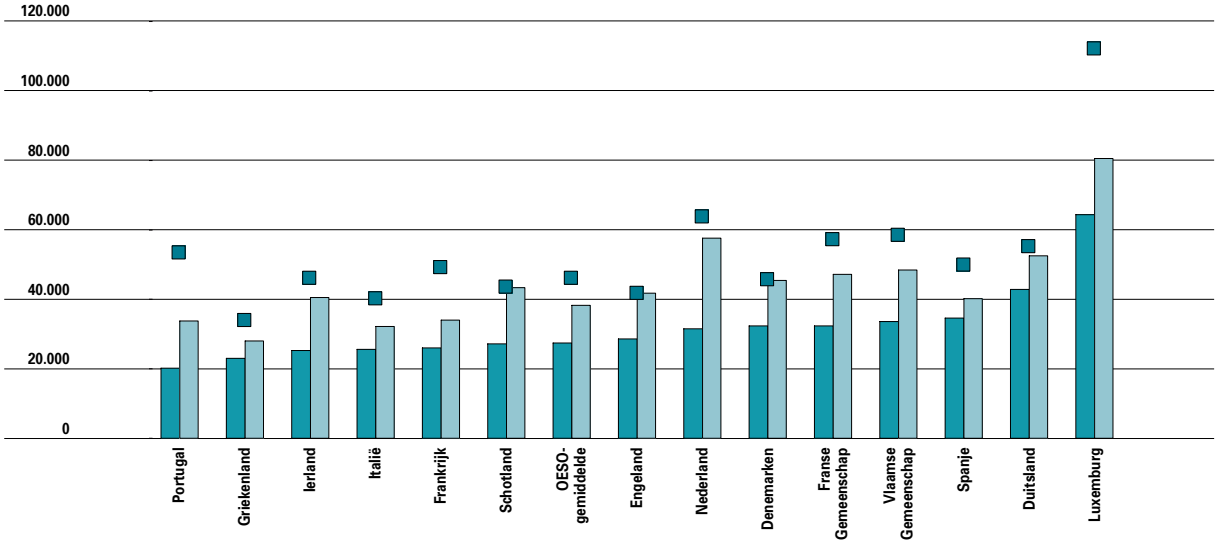

5.36 Salarissen van leerkrachten in het algemeen hoger secundair onderwijs naar carrièremoment, internationale vergelijking, in 2002-2003. Voor het technisch en beroepsonderwijs kon geen zinvolle vergelijking gemaakt worden omwille van de verscheidene salarisschalen in het TSO en het BSO. Bron: OESO, OND.

aanvangssalaris
middencarrièresalaris
maximumsalaris

BELEIDS- EN ONDERSTEUNEND PERSONEEL

	2003-2004			2004-2005		
	VTE'S	% MANNEN	% VROUWEN	VTE'S	% MANNEN	% VROUWEN
Kleuteronderwijs	234,2	9,1	90,9	234,1	9,4	90,6
Gewoon lager onderwijs	3.217,1	18,4	81,6	3.255,9	17,9	82,1
Buitengewoon lager onderwijs	198,4	13,8	86,2	203,0	13,7	86,3
Totaal	3.649,7	17,6	82,4	3.693,0	17,1	82,9

5.37 Beleids- en ondersteunend personeel in het basisonderwijs naar onderwijsniveau en geslacht, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, schooljaren 2003-2004 en 2004-2005. Cijfers in december. Bron: OND.

ICT-COÖRDINATOREN

	2002-2003			2003-2004			2004-2005		
	VTE'S	% MANNEN	% VROUWEN	VTE'S	% MANNEN	% VROUWEN	VTE'S	% MANNEN	% VROUWEN
Basisonderwijs	250,8	64,8	35,2	421,9	77,2	22,8	424,4	76,4	23,6
Secundair onderwijs	285,6	82,3	17,7	201,6	77,9	22,1	210,0	78,5	21,5
Deeltijds kunstonderwijs	14,1	82,4	17,6	15,0	82,4	17,6	15,9	84,9	15,1
Onderwijs voor sociale promotie	13,2	71,8	28,2	14,8	76,5	23,5	12,4	71,1	28,9
Totaal	563,8	74,2	25,8	653,3	77,5	22,5	662,8	77,2	22,8

5.38 Aantal ICT-coördinatoren naar onderwijsniveau en geslacht, uitgedrukt in budgettaire voltijdse equivalenten, schooljaren 2002-2003 tot 2004-2005. Cijfers in december. Bron: OND.

ICT-coördinatoren

Sinds 2002 worden extra middelen uitgetrokken voor ICT-coördinatoren. In 2003-2004 nam het aantal budgettaire voltijdse equivalenten voor deze personeelscategorie in het secundair onderwijs af, terwijl het steeg in het basisonderwijs. Dit is een duidelijke beleidsoptie. In 2002-2003 konden scholen in het secundair onderwijs via samenwerkingsakkoorden ICT-coördinatoren aantrekken met punten van het basisonderwijs. Het daaropvolgende schooljaar kon dit niet langer. In het schooljaar 2004-2005 zijn geen noemenswaardige wijzigingen opgetreden.
In tegenstelling tot het beleids- en ondersteunend personeel, zijn bij de ICT-coördinatoren de **mannen** in de meerderheid.

5.6 Nieuw financieringsbeleid

Er wordt momenteel gewerkt aan een nieuw financieringsmechanisme voor het leerplichtonderwijs. Het uitgangspunt is een gelijke financiële behandeling van elke leerling met gelijke noden en van elke school in eenzelfde situatie. Het nieuwe mechanisme zal gebaseerd zijn op een relevante selectie van kenmerken van leerlingen en scholen. De kenmerken van leerlingen zijn verbonden met hun achtergrond, die van de scholen zijn bijvoorbeeld de grootte, het studieaanbod en de vrije keuze. Voor scholen die aan bepaalde criteria voldoen, is een minimale financiële ondersteuning noodzakelijk voor de omkadering en werking. Dit betekent dus het voorzien van een minimale sokkel.
Ook worden de scholen aangemoedigd om voldoende schaal te ontwikkelen en versnippering tegen te gaan.
Het nieuw financieringsmechanisme zal vanaf 1 september 2007 voor het basisonderwijs en vanaf 1 september 2008 voor het secundair onderwijs geleidelijk en binnen het beschikbare budget van start gaan. Het zal maximaal sporen met het beleid voor gelijke kansen en met de toepassing van de kosteloosheid van het basisonderwijs.
Voor het hoger onderwijs wordt een nieuw financieringssysteem uitgewerkt dat dezelfde logica hanteert voor hogescholen en universiteiten. Dit moet ondermeer toelaten om de opleidingen in twee cycli binnen de hogescholen te academiseren. Met betrekking tot de associatievorming wordt een verdere samenwerking aangemoedigd om het onderzoek te stroomlijnen en de academisering te bevorderen. Streefdatum voor dit nieuwe financieringsmechanisme is het begrotingsjaar 2007.

Vanaf het schooljaar 2007-2008 zullen alle stages van studenten in de lerarenopleiding begeleid worden door mentoren. Ook krijgen alle nieuwe leraren in het onderwijs een aanvangsbegeleiding. Sinds 1 januari 2006 is dit al het geval in het secundair onderwijs. Op 1 september 2007 worden de lerarenopleidingen zelf grondig hervormd. Met een heldere structuur, het versterken van de inhoud van de opleiding en meer samenwerking wil men de kwaliteit van de opleiding verhogen. Hiervoor wordt 13,9 miljoen euro per jaar uitgetrokken.

ONDERWIJSUITGAVEN ALS % BBP

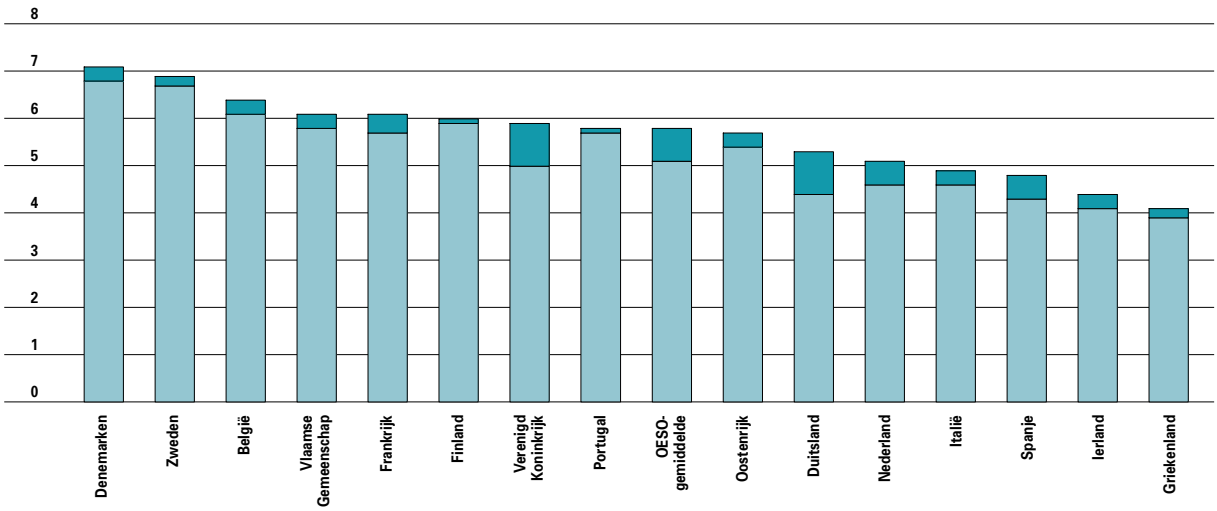

5.39 Uitgaven voor onderwijsinstellingen als percentage van het BBP, volgens de OESO-berekening, uitgesplitst naar overheids- en private uitgaven, internationale vergelijking, in 2002, in %. De OESO-definitie bevat het Vlaamse onderwijsbudget vermeerderd met de financiële inspanning voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, de middelen van het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen, de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling. Bron: OND, OESO.

UITGAVEN KLEUTERONDERWIJS

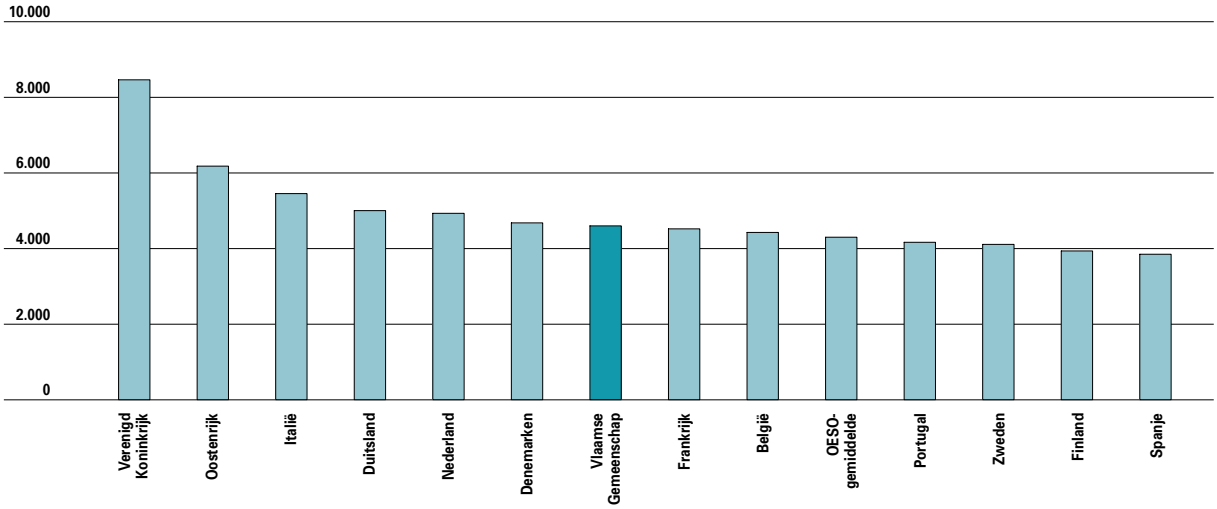

5.40 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per kleuter in het kleuteronderwijs, internationale vergelijking, in 2002, in US $-equivalenten. Voor het kleuteronderwijs ontbreken data voor Ierland. De data voor het Griekse en Luxemburgse kleuteronderwijs zitten in de data voor het lager onderwijs vervat. Bron: OND, OESO.

Onderwijsuitgaven

Het aandeel van de beschikbare **beleidskredieten** voor onderwijs in de begroting van de Vlaamse Gemeenschap steeg tot 42,6%. Volgens de OESO-definitie spendeerde Vlaanderen in 2002 6,1% van het BBP aan onderwijs. Dit is 0,3 procentpunt meer dan het OESO-landengemiddelde. Bekijken we enkel de overheidsinspanning, dan haalt Vlaanderen met 5,8% nog altijd het OESO-landengemiddelde.

Overheidsuitgaven per leerling/student

De Vlaamse **overheidskost** per leerling of student lag in 2002 voor alle onderwijsniveaus boven het OESO-landengemiddelde. Dat was ook zo in Oostenrijk en Denemarken. Spanje en Portugal komen voor alle onderwijsniveaus onder dat gemiddelde uit.

Hoe hoger het onderwijsniveau, hoe meer de

UITGAVEN LAGER ONDERWIJS

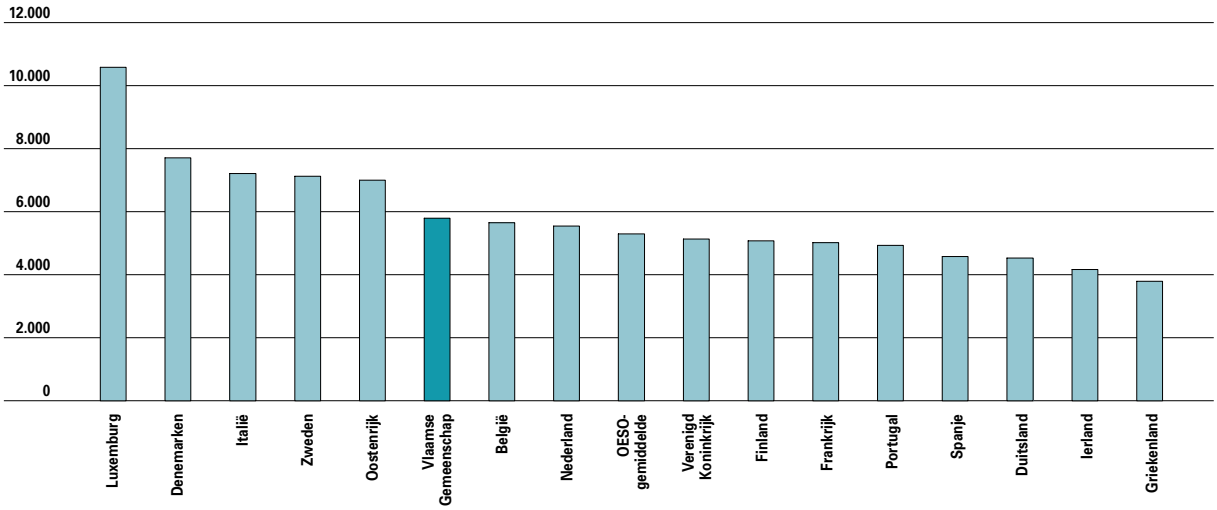

5.41 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het lager onderwijs, internationale vergelijking, in 2002, in US $-equivalenten. De data voor het Griekse en Luxemburgse kleuteronderwijs zitten in de data voor het lager onderwijs vervat. Bron: OND, OESO.

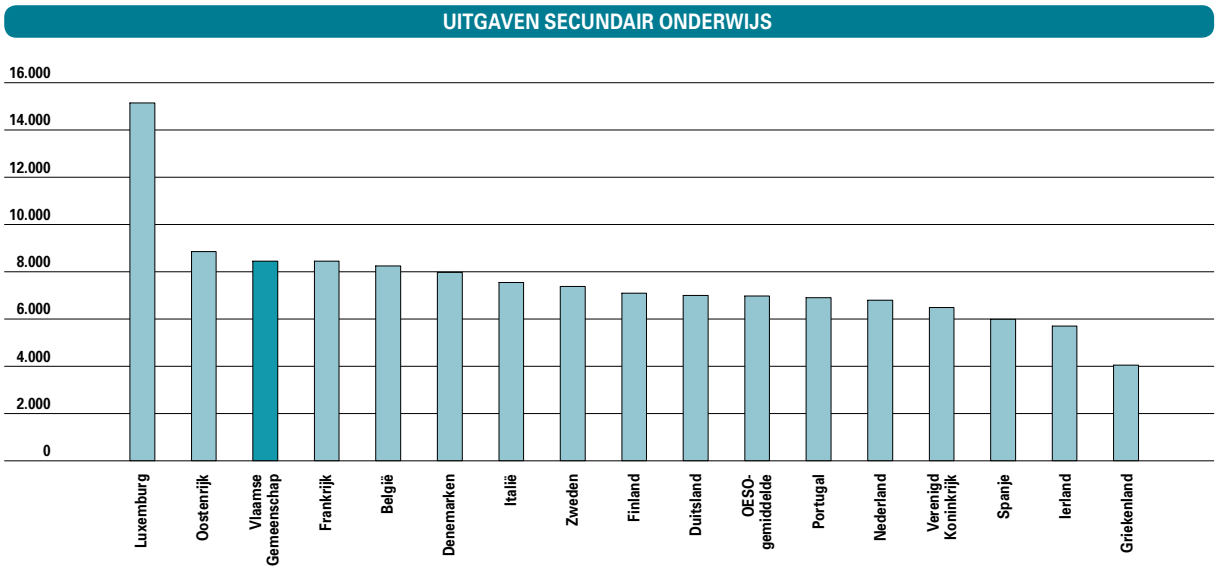

5.42 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per leerling in het secundair onderwijs, internationale vergelijking, in 2002, in US $-equivalenten. Sommige landen combineerden data voor een aantal onderwijsniveaus in de categorie secundair onderwijs. Bron: OND, OESO.

Vlaamse overheid uitgeeft per **leerling** of student. Een student in het **hoger onderwijs** kost de overheid ruim dubbel zoveel als een leerling in het **kleuter-** of **lager onderwijs**. Een kleuter in het Vlaams onderwijs krijgt in vergelijking met de andere onderwijsniveaus de minste overheidsmiddelen. Dit dient echter gerelativeerd te worden omdat nergens in Europa – met uitzondering van Frankrijk – een even uitgebreid kleuteronderwijs bestaat als in Vlaanderen (en in België als geheel).

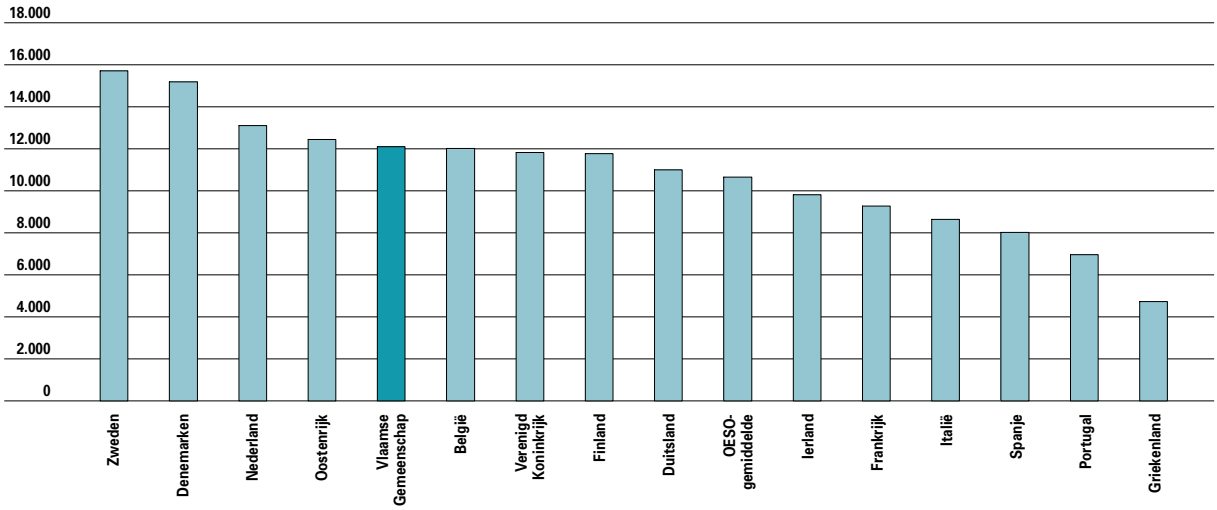

5.43 Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in het hoger onderwijs, internationale vergelijking, in 2002, in US $-equivalenten. Bron: OND, OESO.

5.7 Gelijke onderwijskansen

Gelijke onderwijskansen voor iedereen is een centraal thema in het Vlaamse beleid. Er wordt naar gestreefd om zo snel mogelijk de sociale kloof te dichten die door het onderwijssysteem loopt. Het beleid wil **gelijke kansen** garanderen door kwaliteitsvol onderwijs voor alle jongeren aan te bieden. Leerlingen met speciale noden worden zoveel mogelijk opgenomen in het gewoon onderwijs. Hiertoe werd het geïntegreerd en het inclusief onderwijs gecreëerd. Toch is voor sommige leerlingen het buitengewoon onderwijs soms meer geschikt.

Buitengewoon onderwijs

In het schooljaar 2004-2005 is het aantal leerlingen in het buitengewoon kleuter en secundair onderwijs opnieuw toegenomen.
In het buitengewoon lager onderwijs manifesteert zich voor het eerst sinds 1990-1991 een lichte daling. Het relatieve aandeel lagereschoolkinderen dat naar een school voor **buitengewoon onderwijs** gaat, stijgt echter. In het kleuteronderwijs gaat 0,8% van de leerlingen naar een school voor buitengewoon onderwijs, in het lager onderwijs 6,4% en in het secundair onderwijs 3,8%.

Geïntegreerd onderwijs

Het **geïntegreerd onderwijs** (GON) biedt leerlingen met een handicap of leer- en opvoedingsmoeilijkheden de kans om naar een school voor gewoon onderwijs te gaan. Een school voor buitengewoon onderwijs biedt daarbij ondersteuning. Steeds meer leerlingen volgen deze onderwijsvorm.
Tijdens het schooljaar 2004-2005 werden 3.362 leerlingen begeleid vanuit het buitengewoon basisonderwijs en 1.088 vanuit het buitengewoon secundair onderwijs. In totaal kreeg 0,4% van de leerlingenpopulatie GON-begeleiding.

Deeltijds onderwijs

Vlaanderen kent drie deeltijdse leersystemen: het deeltijds beroepssecundair onderwijs (DBSO), de leertijd van het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO) en de deeltijdse vorming. In die systemen verloopt de overgang van school naar werk trapsgewijs. De bedoeling is dat de leerling naast de opleiding ook werkervaring opdoet. Deze ervaringsgerichte vorm van leren sluit voor sommige jongeren sterker aan bij hun verwachtingen dan het traditionele onderwijs. Het

LEERLINGEN BUITENGEWOON ONDERWIJS

SCHOOLJAAR	KLEUTERONDERWIJS		LAGER ONDERWIJS		SECUNDAIR ONDERWIJS	
	AANTAL LEERLINGEN	AANDEEL IN %	AANTAL LEERLINGEN	AANDEEL IN %	AANTAL LEERLINGEN	AANDEEL IN %
1994 - 1995	1.631	0,6	21.752	5,3	14.961	3,3
1995 - 1996	1.721	0,7	22.528	5,5	15.357	3,4
1996 - 1997	1.784	0,7	23.121	5,5	15.548	3,5
1997 - 1998	1.811	0,7	24.072	5,7	15.647	3,5
1998 - 1999	1.780	0,7	24.935	5,8	15.659	3,6
1999 - 2000	1.767	0,7	25.727	5,9	15.774	3,7
2000 - 2001	1.701	0,7	26.212	6,0	15.763	3,7
2001 - 2002	1.686	0,7	26.794	6,2	16.084	3,7
2002 - 2003	1.726	0,7	26.901	6,2	16.402	3,8
2003 - 2004	1.720	0,7	26.952	6,3	16.792	3,8
2004 - 2005	1.791	0,8	26.768	6,4	17.393	3,8

5.44 Evolutie van het aantal leerlingen in het buitengewoon onderwijs per onderwijsniveau, aantal en aandeel t.o.v. het totaal aantal leerlingen in dat onderwijsniveau in %, van het schooljaar 1994-1995 tot 2004-2005. Om dubbeltellingen te vermijden, zijn in deze data de leerlingen in het buitengewoon onderwijs van het type 5 niet opgenomen. Bron: OND.

EVOLUTIE GEÏNTEGREERD ONDERWIJS

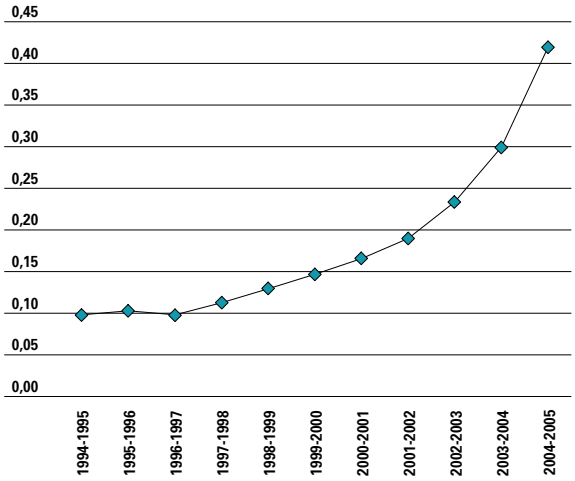

5.45 Evolutie van het aantal GON-leerlingen t.o.v. het totaal aantal leerlingen in het gewoon basis- en secundair onderwijs, van 1994-1995 tot en met 2004-2005, in %. Bron: OND.

ONTHAALJAAR ANDERSTALIGE NIEUWKOMERS

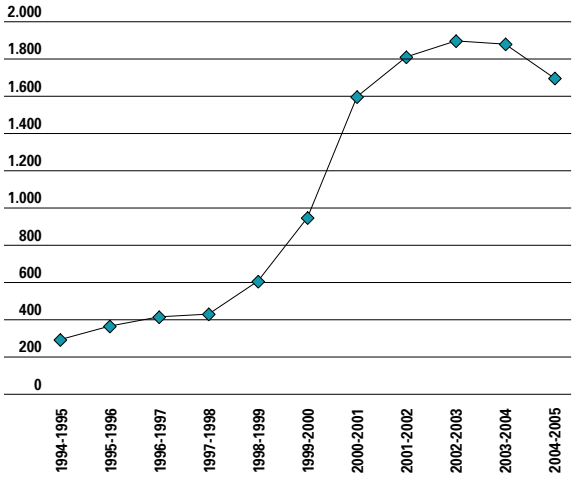

5.47 Evolutie van het aantal leerlingen in het onthaaljaar anderstalige nieuwkomers, 1994-1995 tot en met 2004-2005. Bron: OND.

probleem is echter dat voor veel van deze jongeren de werkcomponent niet ingevuld wordt.
In het DBSO steeg het aantal leerlingen in het schooljaar 2004-2005 opnieuw lichtjes tot 6.380. Ruim de helft hiervan had op het telmoment (1 februari 2005) geen werkervaringscontract. Twee derde van de leerlingen zijn **jongens**. 13 leerlingen volgden les in het deeltijds secundair zeevisserijonderwijs.
De **leertijd** van het VIZO bestaat uit één lesdag per week in een Centrum voor Middenstandsopleiding. De overige vier dagen gaan de leerlingen in de leer bij een zelfstandig ondernemer. Het aantal leerovereenkomsten en –verbintenissen daalt ondanks de goede jobvooruitzichten gestaag, met 36,8% sinds 2000. In 2004 waren er nog 4.543 jongeren met een leercontract, waarvan ruim tweederde **jongens**.
In 2004-2005 waren 831 jongeren verbonden aan een **Centrum voor Deeltijdse Vorming**, een daling met 32 leerlingen in vergelijking met het voorgaande schooljaar. Ruim drievierde zijn **jongens**. 292 leerplichtigen waren enkel verbonden aan een centrum voor deeltijdse vorming, 539 jongeren zijn ook ingeschreven in het DBSO, zodat ze ook daar geteld worden. De centra voor deeltijdse vorming zijn ontstaan om jongeren op te vangen die in het klassieke schoolse systeem niet meer terecht kunnen. Meestal gaat het hier om jongeren met een problematisch schoolverleden.

LEERLINGEN DEELTIJDS ONDERWIJS

	AANTAL LEERLINGEN	% JONGENS	% MEISJES
Deeltijds beroepssecundair (2004-2005)			
15-18 jarigen	5.759	65,3	34,7
18-25 jarigen	621	67,0	33,0
zeevisserij	13	100	0
Centra deeltijdse vorming (2004-2005)			
enkel centrum deeltijdse vorming	292	72,9	27,1
ook DBSO	539	79,8	20,2
Leertijd (2004)	4.543	68,9	31,1

5.46 Aantal leerlingen in het deeltijds beroepssecundair onderwijs, in de Centra voor Deeltijdse Vorming en in de leertijd, naar geslacht (en leeftijd), 2004-2005 of 2004. Bron: OND, VIZO.

Onthaaljaar anderstalige nieuwkomers

Het aantal leerlingen in het **onthaaljaar voor anderstalige nieuwkomers** nam voor het tweede jaar op rij af. Van de 1.695 leerlingen in 2004-2005 waren er 54,7% **jongens** en 45,3% meisjes. Het onthaaljaar is onlosmakelijk verbonden met het Vlaamse secundair onderwijs, maar wordt niet ingedeeld bij een bepaalde graad of leerjaar.

Gelijke onderwijskansen

Basis- en secundaire scholen kunnen extra lesuren krijgen in het kader van **gelijke-onderwijskansen**

GOK LEERLINGEN, LESTIJDEN EN SCHOLEN

	1/2/2002	1/2/2005
Basisonderwijs		
% scholen met GOK-lestijden	76,6	82,0
% GOK-leerlingen	18,6	20,5
aantal GOK-lestijden	37.825	40.478
% leerlingen die scoren op minstens één GOK-indicator	21,2	25,3
Secundair onderwijs eerste graad		
% scholen met GOK-lestijden	56,9	60,3
% GOK-leerlingen	18,3	17,9
aantal GOK-lestijden	5.503	6.580
% leerlingen die scoren op minstens één GOK-indicator	20,4	21,0
Secundair onderwijs tweede en derde graad		
% scholen met GOK-lestijden	16,9	15,6
% GOK-leerlingen	5,4	5,0
aantal GOK-lestijden	2.582	2.704
% leerlingen die scoren op minstens één GOK-indicator	13,5	12,5

5.48 Evolutie van het aantal scholen met GOK-lestijden, aantal GOK-leerlingen, aantal GOK-lestijden en aantal leerlingen die scoren op minstens één GOK-indicator, in absolute cijfers of in %, in 2002 en 2005. GOK-leerlingen zijn enkel geteld in de scholen die GOK-lestijden gekregen hebben. De leerlingen die op minstens één GOK-indicator scoren, zijn dezelfde als de vorige categorie (GOK-leerlingen), plus de leerlingen die enkel op de indicator "thuistaal niet Nederlands" scoren. Deze laatste zijn immers geen GOK-leerlingen. Ook hier worden enkel de leerlingen geteld in de scholen die GOK-lestijden gekregen hebben. Het aantal GOK-lestijden van de telling 1/2/2002 is het aantal dat toegekend werd op basis van deze telling vanaf het schooljaar 2003-2004, omdat in het schooljaar 2002-2003 voor GOK een overgangsregeling van kracht was. Acht scholen uit het basisonderwijs en zeven scholen uit het secundair onderwijs kregen een negatief inspectieverslag en kregen voor het schooljaar 2005-2006 slechts de helft van de uren toegekend. Hiermee werd geen rekening gehouden in deze tabel. De GOK-indicatoren in de tweede en derde graad van het secundair onderwijs verschillen van de indicatoren in de eerste graad. Deze gegevens worden niet afzonderlijk opgevraagd, maar zijn gegenereerd uit de bestaande gegevens in de databanken van het Departement Onderwijs. Bij de GOK-leerlingen worden hier ook de leerlingen die geen GOK-lestijden gekregen hebben maar wel op de gelijke onderwijskansenindicatoren scoren, meegeteld. Bron: OND.

(GOK). Het GOK-beleid heeft tot doel diversiteit te bevorderen en het recht op inschrijving in de school of vestigingsplaats van keuze te verstevigen. Zo wil men uitsluiting, segregatie en discriminatie vermijden en de sociale cohesie bevorderen. Alle **leerlingen** kunnen zich, ongeacht hun afkomst, huidskleur of religie beroepen op een gelijke behandeling binnen het onderwijs in Vlaanderen.
In 2005 waren er in het basisonderwijs 128.270 GOK-leerlingen.
In de eerste graad van het secundair onderwijs krijgen 400 scholen extra GOK-lestijden. In deze scholen zitten in totaal 26.145 GOK-leerlingen.
In de tweede en derde graad werden in 2005 14.149 GOK-leerlingen geteld in 109 GOK-scholen.
De meeste GOK-ambten zijn te vinden in het gewoon lager onderwijs. Onder de GOK-**leerkrachten** zijn er beduidend meer **vrouwen**. Hun aandeel daalt naarmate het onderwijsniveau stijgt.

Wiskundige geletterdheid naar herkomst

Het Programme for International Student Assessment (PISA) (OESO) meet driejaarlijks de competenties van 15-jarigen in lezen, wiskundige en wetenschappelijke geletterdheid. In de VRIND-publicatie van 2004/2005 lichtten we de globale resultaten en die naar geslacht toe. Nu bekijken we de samenhang van de wiskundige geletterdheid met de herkomst en thuistaal van de leerlingen.
Autochtone leerlingen zijn geboren in het land van testafname, evenals minstens één van hun ouders. Eerste-generatieleerlingen zijn geboren in het land van de testafname, maar niet de ouders. Leerlingen uit geïmmigreerde gezinnen zijn niet in het land van testafname geboren, noch hun ouders.
In een gemiddeld OESO-land behoren 4% van de 15-jarigen tot de categorie eerste-generatieleerlingen en 5% tot de categorie leerlingen uit geïmmigreerde gezinnen. Voor Vlaanderen valt het relatief kleine percentage in deze categorieën op, samen slechts

7% van de steekproef. Het aandeel niet-autochtone leerlingen in de andere Belgische gemeenschappen en in de buurlanden ligt een stuk hoger.
In de meeste landen scoren de **autochtone leerlingen** opmerkelijk beter in wiskundige geletterdheid. De verschillen tussen de **eerste-generatieleerlingen** en de autochtone leerlingen zijn nergens groter dan in Vlaanderen.
De grootste kloof tussen de leerlingen uit **geïmmigreerde gezinnen** en de autochtone leerlingen wordt opgetekend voor België.

De leerlingen uit geïmmigreerde gezinnen scoren in de meeste landen lager dan de eerste-generatieleerlingen. In Vlaanderen is dit niet het geval. Dat is te wijten aan de groep leerlingen uit 'geïmmigreerde gezinnen' die thuis Nederlands spreken. Het gaat hier zeer waarschijnlijk om Nederlandse leerlingen die al dan niet in België wonen en in Vlaanderen onderwijs volgen.

Wiskundige geletterdheid naar thuistaal

De taal die thuis gesproken wordt, speelt een cruciale rol in de prestaties van het kind. De 15-jarigen die thuis dezelfde **taal** spreken als de taal van testafname (of een andere officiële landstaal of nationaal dialect) halen in Vlaanderen 119 punten meer dan leerlingen die thuis een andere taal spreken. Vlaamse leerlingen die thuis geen **Nederlands** spreken, hebben dus duidelijk een achterstand. In PISA2000 was die achterstand al duidelijk op het vlak van leesvaardigheid; nu wordt die lijn doorgetrokken voor wiskundige geletterdheid.
Een belangrijke nuance hierbij is dat het verschil zo groot is door de uitzonderlijk hoge prestatie van de Vlaamse leerlingen in het algemeen. De Vlaamse score van leerlingen die thuis een andere taal spreken is niet significant beter of slechter dan de score van de analoge groep leerlingen in de buurlanden.

Deelname aan hoger onderwijs

De deelname aan het hoger onderwijs wordt in sterke mate beïnvloed door het **opleidingsniveau** van de ouders. Haast negen op tien van de leerlingen waarvan de moeder een diploma hoger onderwijs bezit, begint ook zelf aan het hoger onderwijs. Bij de leerlingen waarvan de moeder middengeschoold is, start nog ruim tweederde in een hogere opleiding. Laaggeschoolde moeders

WISKUNDIGE GELETTERDHEID NAAR HERKOMST

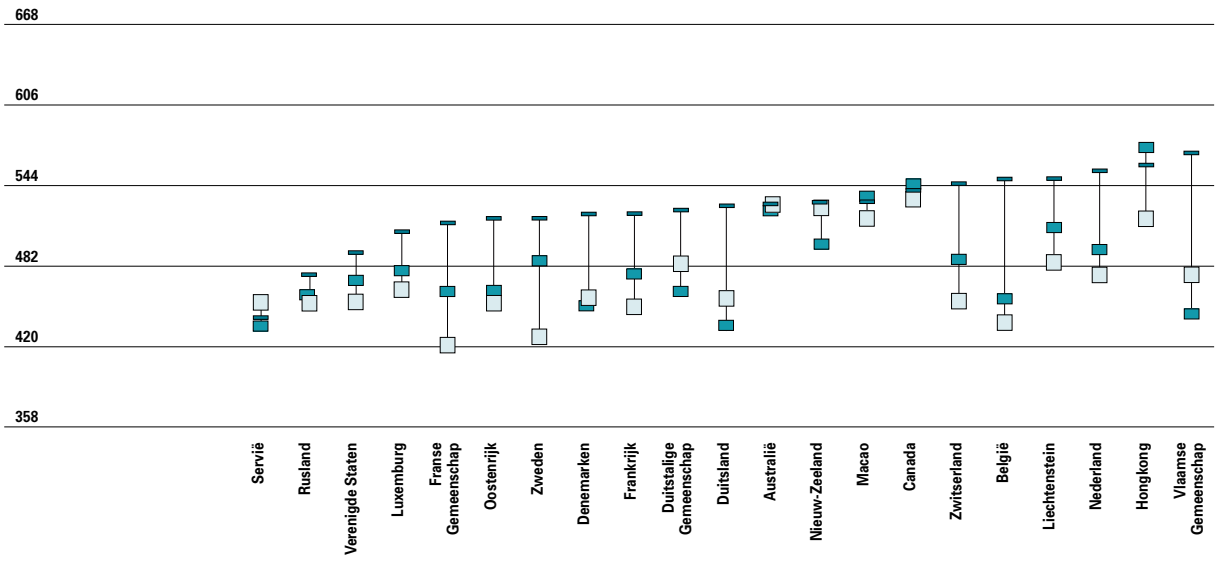

Autochtoon	439	472	490	507	514	515	517	520	520	524	525	527	528	528	537	543	545	545	551	557	567
Eerste generatie	433	457	468	476	458	459	483	449	472	458	432	522	496	532	543	484	454	508	492	570	445
Immigrant	451	452	453	462	419	452	425	455	448	481	454	525	523	517	530	543	437	482	472	516	472

5.49 Gemiddelde score in wiskundige geletterdheid, naar herkomst, internationale vergelijking, 2003, in aantal punten. Enkel de landen met significante verschillen zijn in de figuur opgenomen. Bron: OND, OESO en UGent.

WISKUNDIGE GELETTERDHEID NAAR THUISTAAL

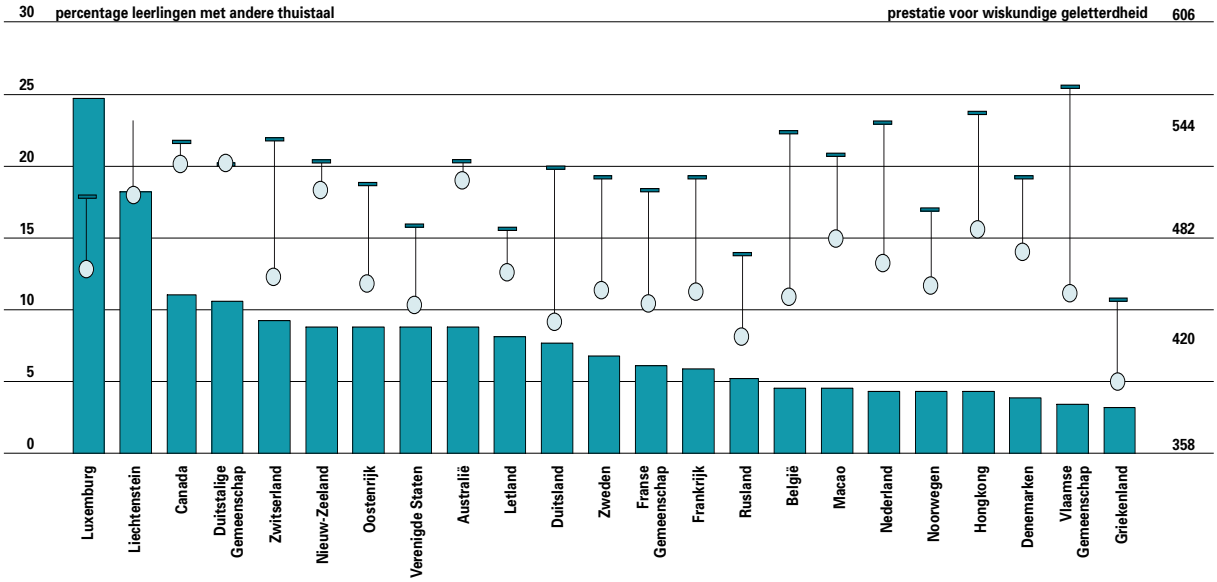

5.50 Gemiddelde score in wiskundige geletterdheid, naar thuistaal, internationale vergelijking, 2003, in aantal punten. Enkel de landen met significante verschillen zijn in de figuur opgenomen. Bron: OND, OESO en UGent.

percentage leerlingen met andere thuistaal
gemiddelde prestatie van leerlingen die thuis meestal dezelfde taal spreken als de taal van testafname, andere officiële talen of andere nationale dialecten
gemiddelde prestatie van leerlingen die thuis meestal een andere taal spreken als de taal van testafname, andere officiële talen of andere nationale dialecten

SCHOLINGSGRAAD MOEDER

	2003-2004		
	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN
Hooggeschoold	88,7	85,8	92,0
Middengeschoold	70,2	58,2	81,5
Laaggeschoold	43,6	37,7	49,8
Niet-hooggeschoold (midden- én laaggeschoold)	57,0	47,8	66,1

5.51 Aandeel starters in het hoger onderwijs naar opleidingsniveau van de moeder bij het verlaten van het secundair onderwijs, naar geslacht van de starter, 2003-2004, in %. Bron: SONAR.

TEWERKSTELLINGSSITUATIE MOEDER

	2003-2004		
	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN
Werkend	69,0	60,0	78,8
Werkloos/ocmw	46,6	37,7	54,7
Ziekte/invaliditeit	54,3	48,6	58,7
Loopbaanonderbreking	90,0	*100,0*	*87,5*
(brug)Pensioen	60,0	*57,1*	*62,5*
Huisvrouw	57,2	52,2	62,4
Andere	66,7	*62,5*	69,2

5.52 Aandeel starters in het hoger onderwijs naar tewerkstellingssituatie van de moeder bij het verlaten van het secundair onderwijs, naar geslacht van de starter, 2003-2004, in %. Bron: SONAR.

hebben slechts iets meer dan vier kansen op tien dat ze hun kinderen in het hoger onderwijs zien beginnen. Opvallend is dat het opleidingsniveau van de moeder nog crucialer is voor jongens dan voor meisjes. In vergelijking met 1999-2000 en 2001-2002 stellen we geen grote verschuivingen vast. Daarnaast speelt ook de **tewerkstellingsituatie** van de ouders een grote rol. De hoogste kans op het aanvatten van hoger onderwijs vinden we bij de kinderen van werkende moeders, de laagste bij kinderen van moeders die een ziekte- of invaliditeitsuitkering ontvangen. Jongens stromen systematisch minder door naar het hoger onderwijs.

5.8 Overgang onderwijs – arbeidsmarkt

Enkel wanneer de economie over voldoende geschoolde werknemers beschikt, is een maatschappij in staat haar welvaartsniveau te behouden. Ook als individu heeft men belang bij een goede scholing: laaggeschoolden lopen een hoger risico om geen werk te vinden.

Onderwijs- en werkstatus van jongeren

In 2003 zat nog zo'n derde van de 20- tot 24-jarigen in het onderwijs. België als geheel kent nog meer studenten in deze leeftijdgroep: 40%. Internationaal is dit een eerder gemiddelde situatie. De meest problematische groep zijn de jongeren die noch onderwijs volgen, noch werken. Het Vlaams Gewest telt zo'n 7% **werklozen** en zo'n 4% inactieven (die geen onderwijs meer volgen). België scoort voor beide groepen beduidend minder goed.
Het aandeel jongeren dat zonder diploma hoger secundair het onderwijs heeft verlaten, is in vergelijking met andere landen laag, terwijl onze tewerkstellingskansen hoger zijn dan gemiddeld.
In het Vlaamse Gewest mag een gemiddelde 15-jarige zich aan nog bijna 7 jaar onderwijs verwachten, waarvan gedurende 0,7 jaar gecombineerd wordt met werk. De Vlaamse (en Belgische) verwachte studieduur is in Europees perspectief gemiddeld. Het combineren van onderwijs en werk komt bij ons wel relatief weinig voor. In landen als Denemarken, Nederland, Duitsland en het Verenigd Koninkrijk is dit veel sterker ingeburgerd.

Hogere diploma's wiskunde, wetenschappen en technologie

De Raad Onderwijs van de Europese Unie wil het aantal hogere diploma's in **wiskunde, wetenschappen en technologie** verhogen met 15% tegen 2010, terwijl het onevenwicht tussen de geslachten moet afnemen.
Voor de 25 EU-landen houdt dit een stijging van 681.000 naar 783.000 diploma's in, of een gemid-

ONDERWIJS- EN WERKSTATUS 20- TOT 24-JARIGEN

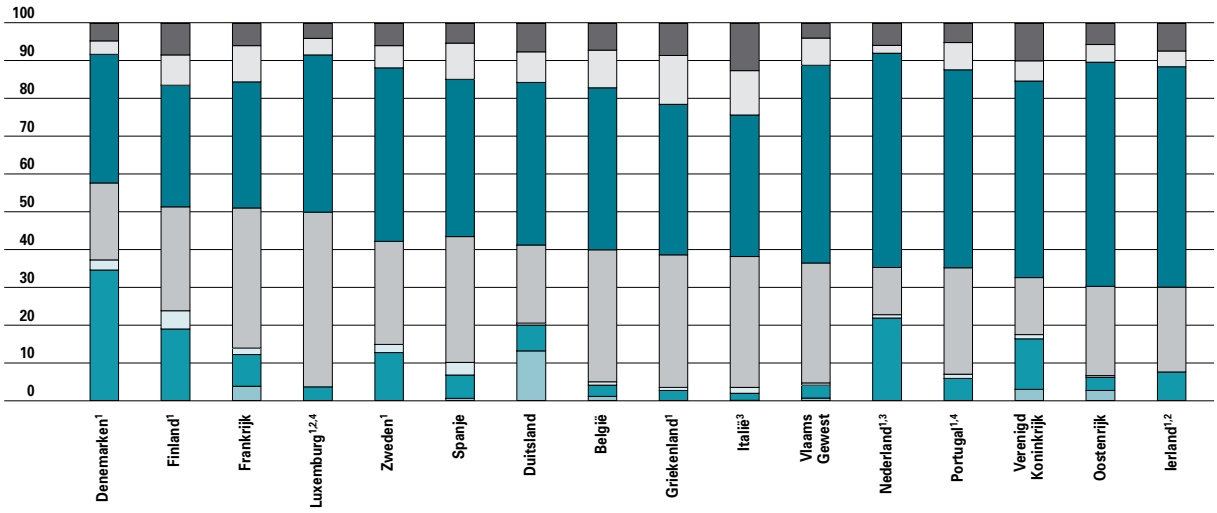

5.53 Onderwijs- en werkstatus van 20- tot 24-jarigen, internationale vergelijking, in 2003. Bron: OND, OESO en Algemene Directie Statistiek.
1. Gegevens rond work-study niet beschikbaar of niet van toepassing.
2. Te weinig waarnemingen in de categorie 'In onderwijs, werkloos'.
3. Referentiejaar 2002.
4. Statistisch niet-significant door kleine steekproeven voor de kleinere categorieën.

TEWERKSTELLINGSGRAAD 20- TOT 24-JARIGEN

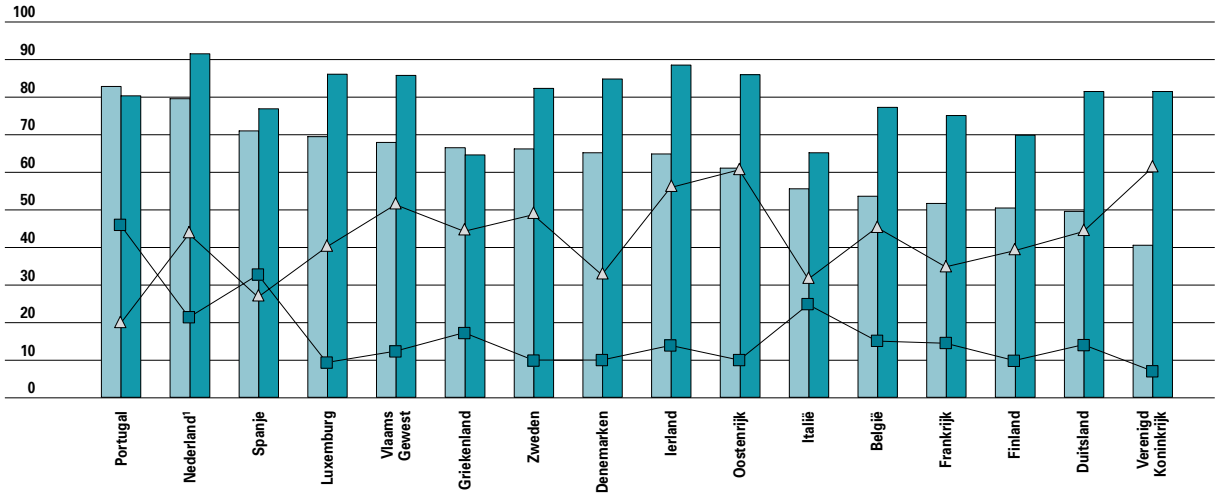

5.54 Tewerkstellingsgraad van 20- tot 24-jarigen, naar scholingsgraad, internationale vergelijking, in 2003.
1. Referentiejaar 2002.
Bron: OND, OESO en Algemene Directie Statistiek.

maximaal lager secundair
minimaal hoger secundair
minimaal hoger secundair %
maximaal lager secundair %

delde jaarlijkse stijging met een tienduizendtal eenheden.
Wil Vlaanderen een evenredig aandeel in deze evolutie leveren, dan moet tegen 2010 het aantal diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie stijgen van 8.201 naar 9.431. Dat komt neer op een gemiddelde jaarlijkse stijging met meer dan 100 diploma's. In 2002-2003 haalde Vlaanderen 8.932 van deze diploma's. Daarmee zit het ruim op schema.
Het aandeel afgestudeerden in wiskunde, wetenschappen en technologie in het totale aantal afgestudeerden ligt in 2002-2003 voor Vlaanderen op 20,5%. Dat is nog steeds onder het Europese

TOEKOMST ONDERWIJS- EN WERKSTATUS

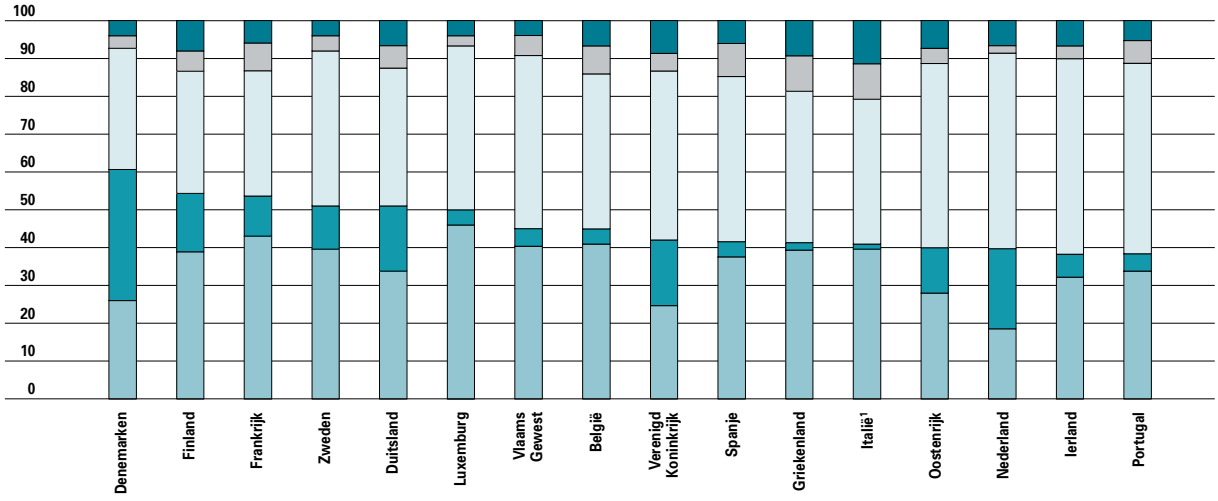

5.55 Periode doorgebracht in onderwijs, tewerkstelling, werkloosheid en inactiviteit in de leeftijd van 15 tot en met 29 jaar, internationale vergelijking, in 2003, in %.
1. Referentiejaar 2002.
Bron: OND, OESO en Algemene Directie Statistiek.

niet in onderwijs en inactief
niet in onderwijs en werkloos
niet in onderwijs en werkend
in onderwijs en werkend (inclusief work-study)
in onderwijs en niet-werkend

gemiddelde, dat rond 24 à 25 % schommelt. Daarmee doet Vlaanderen het wel beter dan België in zijn geheel (19,3%), maar blijft het nog ver verwijderd van de Europese koplopers Finland en Zweden (respectievelijk 31% en 30,5%). Wellicht is het (gedeeltelijk) wegwerken van het verschil tussen de geslachten reeds een goede strategie. In het academiejaar 2002-2003 bedroeg het percentage **vrouwen** dat een diploma behaalde in deze studierichtingen 25,7 % voor Vlaanderen. Zelfs indien de stijging van het aantal gediplomeerden met 15% tegen 2010 volledig op rekening van de vrouwen zou komen, is hun aandeel nog maar 35 %.

Vroege schoolverlaters

Het wordt steeds belangrijker om met voldoende kwalificaties het onderwijs te verlaten. Volgens de Europese doelstelling mag het aandeel vroege schoolverlaters in 2010 maximaal 10% bedragen. In 2004 benaderde het Vlaamse Gewest deze benchmark met 10,1%. 2005 levert echter een plotse verslechtering op, tot 12,2%. Vlaanderen doet het daarmee wel nog steeds beter dan de overige lands-

HOGERE DIPLOMA'S WISKUNDE, WETENSCHAPPEN EN TECHNOLOGIE

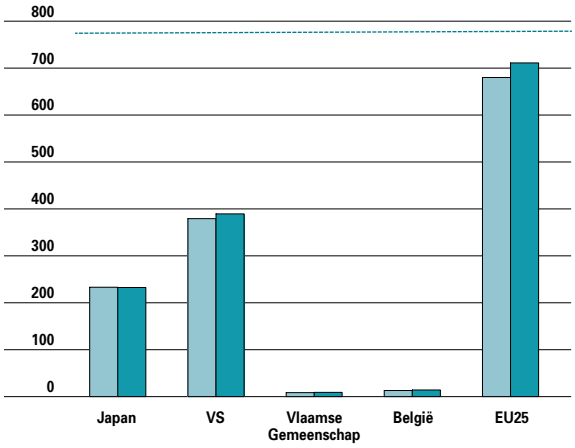

2000-2001
2002-2003
Benchmark 2010 voor EU25= 783 (x1.000)

5.56 Evolutie van het aantal hogere diploma's in wiskunde, wetenschappen en technologie, 2000-2001 en 2002-2003, internationale vergelijking, x 1.000. Benchmark 2010 voor EU25: 783.000. De diploma's omvatten alle opleidingen in het hoger onderwijs, zowel niet-universitair als universitair onderwijs en zowel basisopleidingen als de voortgezette en de doctoraatsopleidingen.
Bron: OND, Eurostat.

VROEGE SCHOOLVERLATERS

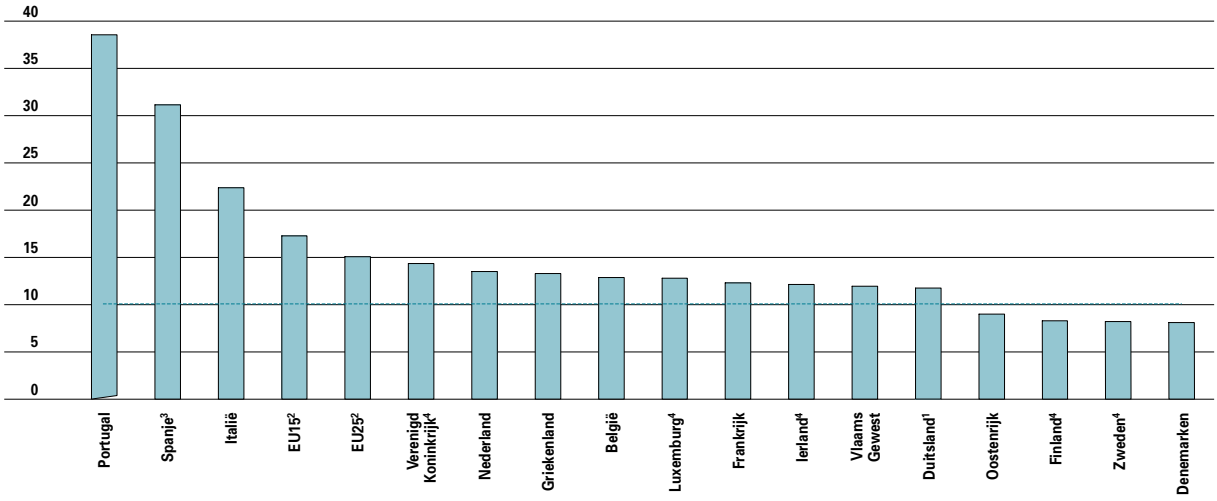

EU-Benchmark 2010: 10%

5.57 Aandeel vroege schoolverlaters, internationale vergelijking, tweede kwartaal 2005, in %. Benchmark 2010 voor de EU25: 10%. De vroege schoolverlaters worden door Europa gedefinieerd als jongeren van 18 tot 24 jaar die geen kwalificatie hebben behaald van het niveau ISCED 3 en die geen onderwijs of opleiding meer volgen. In de Vlaamse context gaat het over jongeren die niet beschikken over een diploma van het ASO, TSO of KSO, een getuigschrift BSO, een getuigschrift van de leertijd, een eindgetuigschrift van het buitengewoon secundair onderwijs (opleidingsvormen 3 en 4) of een eindgetuigschrift deeltijds beroepssecundair onderwijs én geen onderwijs of opleiding meer volgen.
Door een gewijzigde vraagstelling kunnen de resultaten vanaf 2004 niet zonder meer vergeleken worden met de resultaten van de voorgaande jaren.
Opmerkingen:
1. Referentiejaar 2004.
2. Het gemiddelde van de EU15 en EU25 wordt berekend aan de hand van het voor elk land meest recent beschikbare cijfer.
3. Breuk in de tijdsreeks, niet zonder meer vergelijkbaar met jaar voordien.
4. Voorlopige gegevens.
Bron: Algemene Directie Statistiek, Eurostat-website 24/04/2006.

INSCHRIJVINGEN VDAB

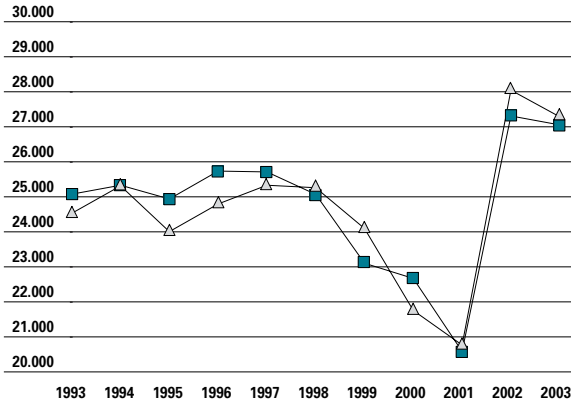

5.58 Evolutie van het aantal ingeschreven schoolverlaters bij de VDAB, van 1993 tot 2003. Bron: VDAB.

mannen
vrouwen

delen en de Europese gemiddelden. De Vlaamse **vrouwen** (9,4%) behalen reeds het streefdoel van maximaal 10%. Voor de mannen (14,9%) is nog heel wat werk aan de winkel.

Schoolverlaters naar de arbeidsmarkt

Tussen februari 2003 en februari 2004 waren er 36.990 mannelijke en 38.591 vrouwelijke **schoolverlaters**. Daarvan schreef bijna 72% zich in als werkzoekende bij de VDAB. Dit betekent een lichte stijging. Dat heeft te maken met de verslechterde economische conjunctuur die een sterke rem zet op de intrede van jonge schoolverlaters op de arbeidsmarkt. Ook het sterke aanbod aan e-toepassingen bij de VDAB maakt een inschrijving aantrekkelijk en neemt drempels weg.
28% van de schoolverlaters slaagde erin om een job

GESLACHT SCHOOLVERLATERS

	FEBRUARI 2003 - JANUARI 2004		
	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN
Niet ingeschreven schoolverlater	28,1	26,2	29,9
Ingeschreven schoolverlater - werk binnen het jaar	56,4	57,4	55,4
Nog werkloos na 1 jaar - met werkervaring	7,9	7,9	7,9
Nog werkloos na 1 jaar - zonder werkervaring	7,6	8,5	6,8

5.60 Aantal schoolverlaters naar geslacht en naar type schoolverlater, februari 2003-januari 2004, in %. Bron: VDAB.

EVOLUTIE SCHOOLVERLATERS

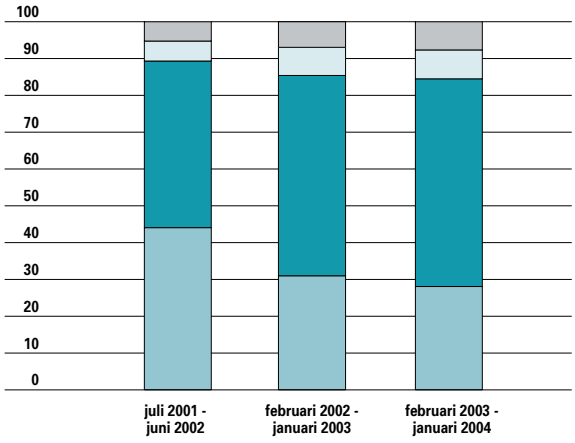

5.59 Evolutie van het aantal schoolverlaters naar type schoolverlater, van juli 2001–juni 2002 tot februari 2003-januari 2004, in %. Bron: VDAB.

nog werkloos na 1 jaar, zonder werkervaring
nog werkloos na 1 jaar, met werkervaring
ingeschreven schoolverlater, werk binnen het jaar
niet ingeschreven schoolverlater

te vinden zonder ooit als **werkzoekende** ingeschreven te zijn geweest. 15,5% van alle schoolverlaters was na een jaar nog steeds ingeschreven bij de VDAB, opnieuw een toename in vergelijking tot vorige periodes. Ook het aandeel **werkloze** schoolverlaters zonder werkervaring ligt hoger.
Het aandeel schoolverlaters dat zich nooit inschreef als werkzoekende, ligt beduidend hoger bij de vrouwen dan bij de **mannen**. Het aandeel van de werkzoekenden dat na 1 jaar nog ingeschreven is als

SCHOLINGSGRAAD SCHOOLVERLATERS

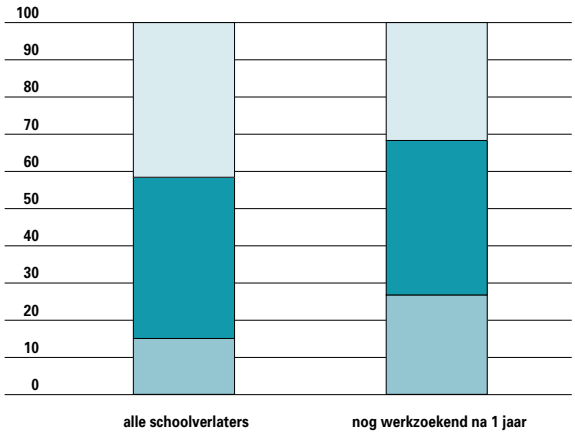

5.61 Aantal schoolverlaters en restpercentage dat nog steeds werkloos is, naar scholingsgraad, februari 2003-januari 2004, in %. Bron: VDAB.

hooggeschoold
middengeschoold
laaggeschoold

STUDIENIVEAU SCHOOLVERLATERS

		AANTAL SCHOOLVERLATERS	INSCHRIJVINGEN VDAB		NOG WERKZOEKEND NA 1 JAAR		NOG WERKZOEKEND NA 1 JAAR EN GEEN WERKERVARING	
			IN TOTAAL	PER NIVEAU	IN TOTAAL	PER NIVEAU	IN TOTAAL	PER NIVEAU
Max. SO1	%	2,3	1,9	59,6	2,5	24,9	3,5	11,9
MO	%	2,6	1,7	48,0	1,0	8,6	0,8	2,3
DBSO	%	3,2	3,8	85,1	5,0	35,5	4,2	10,0
ASO2	%	0,5	0,4	57,7	0,3	16,0	0,6	9,5
BSO2	%	4,7	5,6	84,5	7,4	35,6	8,6	13,8
TSO2	%	1,5	1,5	70,2	1,8	26,3	2,8	13,8
KSO2	%	0,2	0,2	65,1	0,2	28,6	0,4	16,7
ASO3	%	6,3	5,4	61,5	4,8	17,5	8,4	10,2
BSO3+4	%	20,2	20,0	71,2	12,5	14,0	14,4	5,4
TSO3	%	16,1	16,8	75,1	10,1	14,3	14,8	7,0
KSO3	%	0,8	0,8	68,6	0,9	25,2	1,5	14,1
HOBU1C	%	21,6	23,6	78,5	9,8	10,3	16,3	5,8
HOBU2C	%	5,8	6,3	78,0	4,1	16,3	8,3	11,0
UNIV	%	14,2	12,1	61,3	7,7	12,3	15,3	8,2
Totaal		75.581	54.334	71,9%	17.177	22,7%	5.764	7,6 %

5.62 Aantal schoolverlaters naar studieniveau en naar type schoolverlater, februari 2003-januari 2004. Bron: VDAB.

werkzoekende, ligt dan weer lager bij vrouwen dan bij mannen. Het verschil zit volledig bij de groep zonder werkervaring die bij de **vrouwen** kleiner is dan bij de mannen.

Schoolverlaters volgens studieniveau en studiegebied

Hoe hoger de **scholingsgraad**, hoe kleiner de kans om werkloos te blijven.
Het aandeel van de laaggeschoolden in het totaal van de schoolverlaters bedraagt 15%. Van alle schoolverlaters die na 1 jaar nog als werkzoekende zijn ingeschreven, is echter bijna 27% laaggeschoold. Bij de hooggeschoolden zien we net het omgekeerde beeld: hun aandeel in de schoolverlaters bedraagt bijna 42%, maar na een jaar maken zij minder dan een derde uit van de nog werkzoekende schoolverlaters.

Bij de groep **laaggeschoolden** blijken vooral schoolverlaters uit het DBSO en de tweede graad van het BSO slecht te scoren. Dat geldt ook voor die zij maximaal de eerste graad van het secundair onderwijs als hoogste scholingsgraad hebben. De schoolverlaters die de tweede graad van het ASO beëindigden, behalen deze keer een goede score, al gaat het hier om een zeer kleine groep. De **middenstandsopleidingen** halen het beste resultaat van alle studieniveaus.

Bij de **middengeschoolden** ligt het restpercentage rond 15%, uitgezonderd voor afgestudeerden met een hoger kunstsecundair diploma, die met kwart werklozen na één jaar een opvallend slecht resultaat neerzetten. De derde en vierde graad van het BSO

GESLACHT SCHOOLVERLATERS

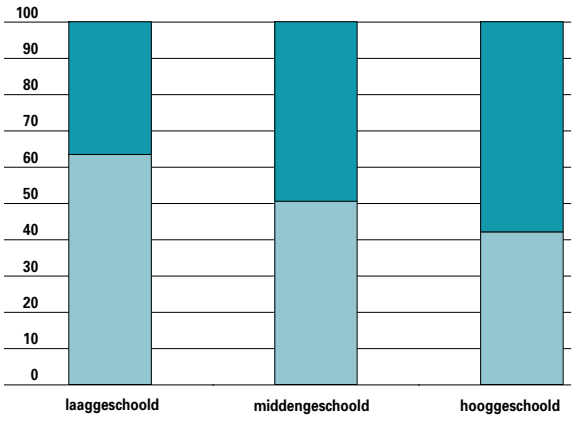

5.63 Aantal schoolverlaters naar scholingsgraad en geslacht, februari 2003, in %. Bron: VDAB.

vrouwen
mannen

en de derde graad van het TSO scoren goed. Binnen het hoger onderwijs blijft de formule van één cyclus de onbetwiste koploper, maar neemt het restpercentage in vergelijking met de vorige referteperiode sterk toe. Ook **universitairen** en vooral afgestudeerden van het hoger onderwijs van twee cycli geraken moeilijker dan vroeger aan hun eerste job.

Naarmate het scholingsniveau stijgt, vindt men steeds meer vrouwen bij de schoolverlaters. Bijna tweederden van de schoolverlaters zonder enig getuigschrift of diploma is een man. **Mannelijke schoolverlaters** zijn oververtegenwoordigd bij alle vormen van de tweede graad secundair onderwijs, de middenstandsopleidingen en het DBSO. Bij de middengeschoolden zijn het aantal mannen en vrouwen redelijk in evenwicht. Enkel bij een hoger technisch secundair diploma zijn de mannen beduidend in de meerderheid. **Vrouwen** domineren bij de diploma's hoger kunst- en beroepssecundair onderwijs, het universitair onderwijs en vooral het hoger onderwijs van één cyclus. Enkel in het hoger onderwijs van twee cycli, met overwegend technische richtingen, vinden wij opnieuw meer mannelijke dan vrouwelijke schoolverlaters terug.

5.9 Levenslang leren

Van het begin van de jaren negentig is **levenslang leren** nadrukkelijk aanwezig in nationale en internationale beleidsagenda's. Onderwijs en opleiding gedurende de hele levensweg verhogen de concurrentiekracht en de persoonlijke inzetbaarheid en gaan sociale uitsluiting tegen. Op de Top van Lissabon van maart 2000 selecteerde de Europese Raad de deelname aan levenslang leren als een structurele indicator. De Vlaamse Regering deed dit ook in het Pact van Vilvoorde en stimuleert het levenslang leren via opleidingscheques, vrijstelling van inschrijvingsgelden, opleidingspremies, …

PARTICIPATIE OSP

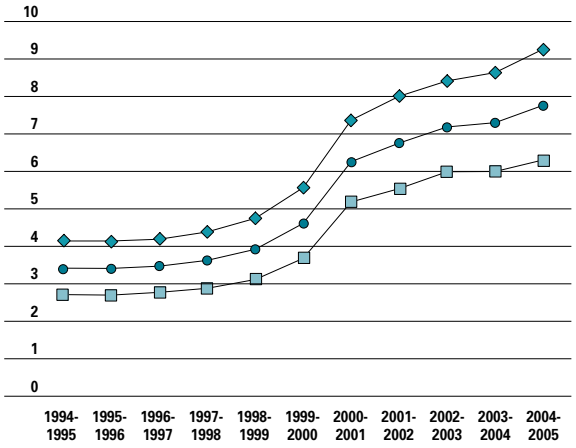

5.64 Evolutie van de participatie aan het OSP door 15- tot 64-jarigen, van 1994-1995 tot 2004-2005, naar geslacht, in %. De referteperiodes in deze grafiek verschillen waardoor de vergelijking over de jaren heen niet zonder meer mag gemaakt worden. Tot vóór 1999-2000 werd gewerkt met schooljaren. In 1999-2000 werd gewerkt met de referteperiode 1/9/1999-31/1/2000. Vanaf 2000-2001 is de referteperiode 1/2-31/1. Bron: OND, Algemene Directie Statistiek.

mannen
vrouwen
totaal

PARTICIPATIE BASISEDUCATIE

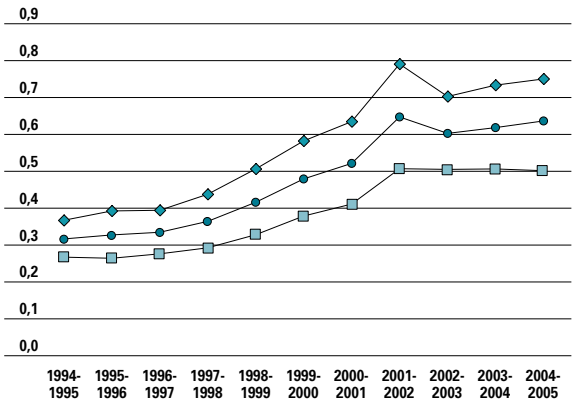

5.66 Evolutie van de participatie aan basiseducatie bij 15- tot 64-jarigen, van 1994-1995 tot 2004-2005, naar geslacht, in %. Bron: VOCB, OND, Algemene Directie Statistiek.

mannen
vrouwen
totaal

Onderwijs voor Sociale Promotie

In het schooljaar 2004-2005 waren er 318.586 inschrijvingen in het **onderwijs voor sociale promotie** (OSP), wat overeenkomt met 8% van de 15- tot 64-jarigen. Het voorbije decennium zat OSP duidelijk in de lift.

Begeleid Individueel Studeren

Het **Begeleid Individueel Studeren** (B.I.S.) kende een sterke groei in 1999. De herziening van het aanbod en de publiciteit die met deze hervorming gepaard ging, was daar niet vreemd aan. In 2004 waren er 25.453 inschrijvingen, wat neerkomt op

PARTICIPATIE B.I.S.

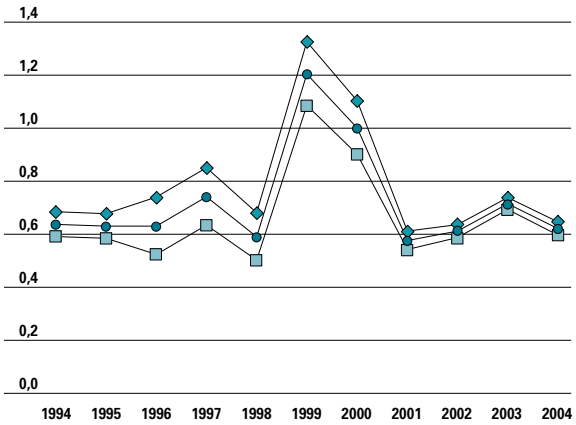

5.65 Evolutie van de participatie aan B.I.S. bij 15- tot 64-jarigen, van 1994 tot 2004, naar geslacht, in %. Bron: OND, Algemene Directie Statistiek.

mannen
vrouwen
totaal

PARTICIPATIE DKO

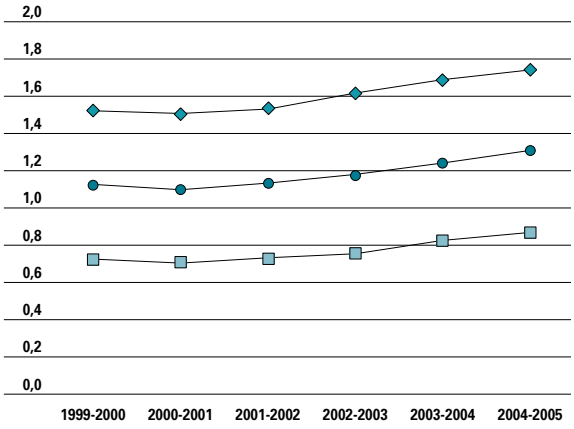

5.67 Evolutie van de participatie aan het DKO bij 15- tot 64-jarigen, van 1999-2000 tot 2004-2005, naar geslacht, in %. Bron: OND, Algemene Directie Statistiek.

een deelname van 0,6% van de 15- tot 64-jarigen. Het B.I.S. is de enige opleidingsvorm binnen het **volwassenenonderwijs** die in 2004 zowel in absolute als relatieve termen minder inschrijvingen kende.

Basiseducatie

De deelname aan de **basiseducatie** blijft stijgen. In 2004-2005 namen 26.188 cursisten, of 0,6% van de volwassen bevolking, hieraan deel.

Deeltijds kunstonderwijs

Het **deeltijds kunstonderwijs** (DKO) trok in 2004-2005 1,3% van de 15- tot 64-jarigen aan.

ONDERNEMERSOPLEIDING

	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005
Bedrijfsbeheer	8.911	7.158	7.134	6.904
Beroepskennis	22.609	23.330	19.551	20.913

5.68 Evolutie van het aantal deelnemers aan de ondernemersopleiding, naar type vorming, van 2001-2002 tot en met 2004-2005. Bron: VIZO.

Tweederde van alle ingeschrevenen in het DKO kwam uit de leeftijdsgroep 6 tot 14 jaar (16% van de 6- tot 14-jarige bevolking).
In alle opleidingsvormen zijn **vrouwen** het best vertegenwoordigd.

Ondernemersopleidingen

De ondernemersopleiding bereidt de kandidaat-**zelfstandige** of **-ondernemer** voor op het beheer van een zaak of de leiding van een **KMO**. Voor de gereglementeerde beroepen is het behalen van een diploma een middel om het vestigingsattest te verwerven. Het aantal cursisten bedrijfsbeheer daalt sinds 2001-2002. In 2004-2005 waren er 6.904 cursisten bedrijfsbeheer. Het aantal cursisten beroepskennis schommelt en strandt op 20.913 lesgangers.

Land- en tuinbouwvorming

De afdeling Duurzame **Landbouw** subsidieert vormingsactiviteiten die ingericht worden door erkende vormingscentra. Hun aanbod bestaat uit voordrachten, korte vormingsactiviteiten, stages en cursussen voor de land- en tuinbouwers. Het gaat hier om B-cursussen, voor personen die zich als landbouwer wensen te vestigen of een bedrijf willen

LAND- EN TUINBOUWVORMING

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*
Cursussen	18.708	21.178	16.941	15.639	16.659	16.495	17.757	17.325	17.263	19.127	18.450
waarvan biologische landbouw	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	84	262	447	718	513	636
Korte vorming	8.677	10.964	10.041	9.945	10.077	9.755	10.511	9.695	10.390	9.871	11.064
waarvan biologische landbouw	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	532	638
Voordrachten	2.714	2.309	2.436	2.681	2.805	2.953	2.954	3.076	3.086	2.941	3.025
Stage-uren	30	48	192	1.926	2.694	2.070	1.959	2.415	2.436	2.639	2.454
Totaal	30.129	34.499	29.610	30.191	32.235	31.273	33.181	32.511	33.175	34.578	34.993

5.69 Evolutie van het aantal gerealiseerde uren land- en tuinbouwvorming gegeven door erkende vormingscentra, naar type vorming, 1994-2004. Voorlopige cijfers voor 2004. Bron: administratie Land- en Tuinbouw.

DEELNAME OPLEIDING OF VORMING

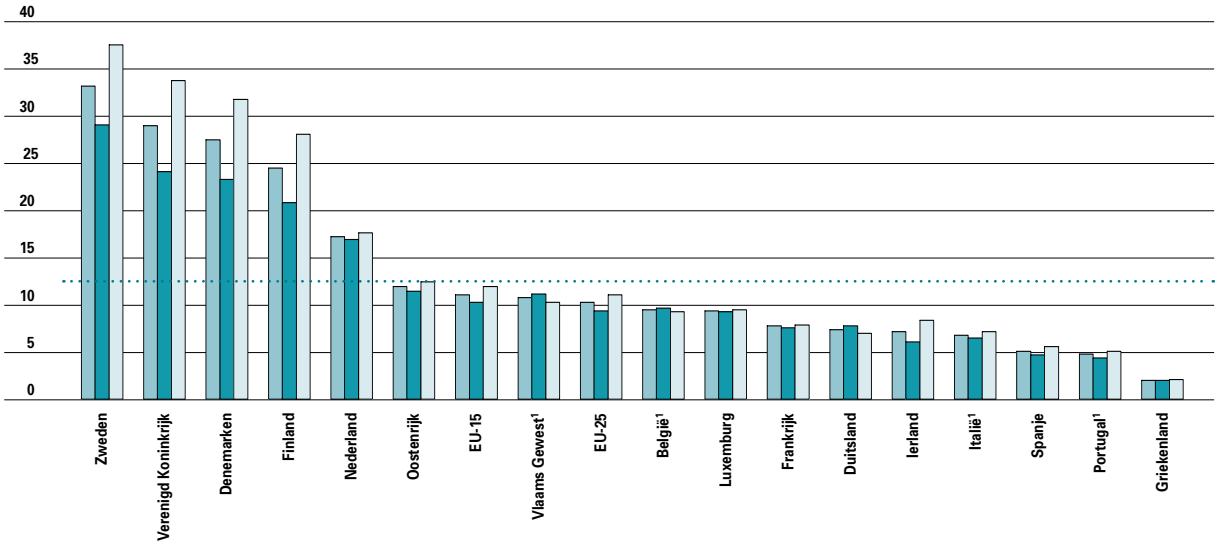

5.70 Aandeel van de 25- tot 64-jarigen dat aan een of andere vorm van opleiding of vorming deelnam gedurende de vier weken voorafgaand aan de 'Arbeidskrachtenenquête', naar geslacht, internationale vergelijking, tweede kwartaal 2004, in %. Benchmark 2010: 12,5%. Opmerkingen: Eurostat-berekeningen zijn aan wijzigingen onderhevig. Door een gewijzigde vraagstelling kunnen de resultaten voor 2004 niet zonder meer vergeleken worden met de resultaten voor 2003. Bron: Algemene Directie Statistiek, Eurostat-website op 1/2/2006.

totaal
mannen
vrouwen
benchmark 2010: 12,5%

overnemen, en om C-cursussen, die gewijd zijn aan een of meerdere bedrijfstakken, specialisaties en technische of bedrijfseconomische problemen die verband houden met de landbouw. Het totaal aantal opleidingsuren bereikte in 2003 het hoogste peil sinds 1994. Voorlopige cijfers laten voor 2004 nog een lichte groei zien.
Binnen de cursussen is **informatica** veruit het populairst, gevolgd door opleidingen bedrijfsleiding. De rundveesector is de meest actieve, gevolgd door tuinaanleg en paarden. In 2003 daalde het aantal gevolgde cursusuren biologische landbouw. In datzelfde jaar werd voor het eerst de biologische landbouw in het cursuspakket aangeboden. 2004 laat in beide categorieën een toename vermoeden.

Opleidingen VDAB

De opleidingen georganiseerd door de Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling en Beroepsopleiding (VDAB) zijn opgenomen in het hoofdstuk Werkgelegenheid.

Europese benchmark levenslang leren

Volgens een van de Europese structurele indicatoren, afgesproken op de Top van Lissabon, moet tegen 2010 op zijn minst 12,5% van de 25- tot 64-jarigen deelnemen aan onderwijs of vorming. Het gaat steeds om onderwijs en vorming in zeer brede zin. Het kan een opleiding in het hoger onderwijs zijn, in het volwassenenonderwijs, op de werkvloer, enzovoort. De landen afzonderlijk dienen dit percentage niet te bereiken. Het gaat om het Europese gemiddelde, al wordt vanuit de Europese Commissie wel druk uitgeoefend om ook op nationaal vlak dat gemiddelde te bereiken. Vlaanderen legt alvast zichzelf deze doelstelling ook afzonderlijk op in het Pact van Vilvoorde.
Het Europese gemiddelde van de 25 lidstaten lag in 2004 op 10,3%. Zweden is koploper, gevolgd door het Verenigd Koninkrijk, Denemarken en Finland. België haalt 9,5% en het Vlaamse Gewest 10,8%. Over het algemeen kunnen we binnen Vlaanderen spreken van een stijging van de deelname aan **levenslang leren** over de laatste 5 jaar, al moeten we uitkijken voor overinterpretatie van de cijfers. De manier van bevraging wijzigde immers in 2004 in België en de steekproef van het Vlaamse Gewest is niet groot genoeg om er echt betrouwbare uitspraken over te doen.

Voor meer informatie

Publicaties

- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, ADMINISTRATIE LAND- EN TUINBOUW (2005). Jaarverslag 2004. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Land- en Tuinbouw.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS, AFDELING BEGROTING EN GEGEVENSBEHEER (2006). Vlaamse onderwijsindicatoren in internationaal perspectief – editie 2005. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS, AFDELING BEGROTING EN GEGEVENSBEHEER (2005). Vlaamse onderwijsindicatoren in internationaal perspectief – editie 2004. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS (2005). Statistisch Jaarboek van het Vlaams Onderwijs, schooljaar 2004-2005. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS, AFDELING BEGROTING EN GEGEVENSBEHEER (2005). Themanummer 5: Het Nederlandstalig onderwijs in het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest in cijfers. Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Onderwijs.
- OECD (2005). Education at a Glance. OECD Indicators. 2005. Parijs: OECD.
- OECD (2004). Learning for Tomorrow's World - First results from PISA 2003. Parijs: OECD.
- UNIVERSITEIT GENT, VAKGROEP ONDERWIJSKUNDE EN MINISTERIE VAN DE VLAAMSE GEMEENSCHAP, DEPARTEMENT ONDERWIJS, AFDELING BEGROTING EN GEGEVENSBEHEER (2004). Leren voor de problemen van morgen – de eerste resultaten van PISA 2003. Gent: Universiteit Gent, vakgroep Onderwijskunde
- VDAB (2005). Werkzoekende schoolverlaters in Vlaanderen. 20ste longitudinale studie juni 2003 - juni 2004. Brussel: VDAB-Databeheer en -analyse.
- VIZO (2005). Activiteitenverslag 2004. Brussel: VIZO.

Websites

- Algemene Directie Statistiek
  http://www.statbel.fgov.be
- Brussels OnderwijsPunt, Vlaamse Gemeenschapscommissie (VGC), directie Onderwijs
  http://bop.vgc.be
- Dienst voor Infrastructuurwerken van het Gesubsidieerd Onderwijs (DIGO)
  http://www.digo.be
- Europese Commissie, Directoraat-Generaal Onderwijs en Vorming
  http://europa.eu.int/comm/education
- Europese Commissie, Eurostat
  http://epp.eurostat.cec.eu.int
- Europese Commissie, Eurydice
  http://www.eurydice.org
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Onderwijs
  http://www.ond.vlaanderen.be
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Landbouw
  http://www.vlaanderen.be/landbouw
- OECD Programme for International Student Assessment (PISA)
  http://www.pisa.oecd.org
- Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)
  http://www.oecd.org
- Steunpunt Loopbanen doorheen Onderwijs naar Arbeidsmarkt
  http://www.steunpuntloopbanen.be
- Steunpunt Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming (WAV)
  http://www.steunpuntwav.be
- United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO)
  http://www.unesco.org
- Vlaamse Dienst voor Arbeidsbemiddeling (VDAB)
  http://vdab.be/trends
- Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO)
  http://www.vizo.be
- Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR)
  http://www.vlir.be/
- Vlaamse Onderwijsraad (Vlor)
  http://www.vlor.be/

- **Leerlingen** De leerlingenaantallen hebben betrekking op het aantal ingeschreven leerlingen en studenten op 1 februari 2005. De leerlingen en studenten die ingeschreven zijn in Franstalige scholen of in Franstalige afdelingen van Nederlandstalige scholen onder de bevoegdheid van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap worden niet in dit cijfermateriaal opgenomen.
  In het hogescholenonderwijs en het universitair onderwijs worden de regelmatige hoofdinschrijvingen in de professioneel en academisch gerichte bachelorsopleidingen, in de mastersopleidingen, en in de basisopleidingen in afbouw geregistreerd. In het onderwijs voor sociale promotie, het deeltijds kunstonderwijs en B.I.S. wordt het aantal inschrijvingen geteld. Dit aantal ligt hoger dan het aantal fysieke personen, omdat een leerling voor meerdere cursussen ingeschreven kan zijn. In het onderwijs voor sociale promotie wordt het aantal inschrijvingen in opleidingen gestart binnen de referteperiode (van 1 februari tot en met 31 januari) geteld.
  Leerlingen die omwille van een langdurige ziekte les volgen in het buitengewoon onderwijs (de zogenaamde type-5-leerlingen) worden, om dubbeltellingen te vermijden, niet in het cijfermateriaal opgenomen (buitengewoon kleuteronderwijs: 140 leerlingen, buitengewoon lager onderwijs: 210 leerlingen, buitengewoon secundair onderwijs: 218 leerlingen).
- **BAMA-structuur en -opleidingen** Vanaf het academiejaar 2004-2005 wordt de bachelor-masterstructuur (BAMA-structuur) progressief jaar na jaar ingevoerd aan de Vlaamse hogescholen en universiteiten.
  De afbouw van de bestaande opleidingen gebeurt parallel met de opbouw van de bachelors- en mastersopleidingen. Vanaf het academiejaar 2010-2011 kunnen universiteiten en hogescholen nog slechts opleidingen volgens de BAMA-structuur aanbieden met uitzondering van de opleidingen in het studiegebied diergeneeskunde, waarvan de afbouw eindigt in het academiejaar 2010-2011 en van de opleidingen in het studiegebied geneeskunde waarvan de afbouw eindigt in het academiejaar 2011-2012. Al de bachelors- en mastersopleidingen zijn erkend door een besluit van de Vlaamse regering.
  In Vlaanderen worden volgende BAMA-opleidingen georganiseerd:
  - Professioneel gerichte bachelors aan hogescholen;
  - Academisch gerichte bachelors aan hogescholen (in het kader van een associatie met een universiteit) en universiteiten;
  - Masters aan hogescholen (in het kader van een associatie met een universiteit) en universiteiten.
- **Personeel**
  Gegevens afkomstig van het departement Onderwijs:
  De personeelsstatistieken registreren enkel het personeel dat ofwel rechtstreeks door het departement Onderwijs wordt betaald ofwel van wie de lonen ten laste van de werkingsenveloppe van het hogescholenonderwijs zijn. Het personeel van de universitaire sector en het meester-, vak- en dienstpersoneel van het gesubsidieerd onderwijs zitten niet in de statistieken van het departement Onderwijs. De gesubsidieerde contractuelen evenmin omdat zij niet volledig door het departement Onderwijs betaald worden.
  Binnen het onderwijspersoneel maken we een onderscheid tussen enerzijds het bestuurs- en onderwijzend personeel en anderzijds de andere personeelscategorieën. Het bestuurspersoneel bestaat uit directeurs, adjunct-directeurs, technisch-adviseurs en technische adviseurs-coördinatoren. Het onderwijzend personeel vervult effectief een lesopdracht. De andere personeelscategorieën bestaan uit het administratief personeel, het ondersteunend personeel, het werkliedenpersoneel van het gemeenschapsonderwijs, het opvoedend hulppersoneel, het paramedisch personeel, het CLB-personeel, het inspectiepersoneel, het personeel van de pedagogische begeleiding, het personeel van de semi-internaten en de kinderverzorgsters in het kleuteronderwijs.
  Het onderwijspersoneel drukken we in budgettaire fulltime-equivalenten uit. De budgettaire fulltimes zijn het resultaat van de sommatie van alle deelopdrachten van alle personeelsleden (m.a.w. met inbegrip van de vervangingen van minder dan één jaar). Bij het hogescholenonderwijs zijn de lesopdrachten van de gastprofessoren en de mandaatvergoedingen vanaf 1995-1996 niet meer in de budgettaire fulltimes opgenomen.
  Alle gegevens hebben betrekking op de maand januari omdat deze maand representatief voor het schooljaar is, behalve voor het schooljaar 2000-2001 (februari). Voor het beleids- en ondersteunend personeel, de

GOK-leerkrachten en de ICT-coördinatoren werd december als basis genomen.
In de grafieken die enkel op Vlaanderen betrekking hebben, zijn de terbeschikkinggestelden voorafgaand aan het rustpensioen opgenomen. In de grafieken waar een internationale vergelijking gemaakt wordt, zijn de terbeschikkinggestelden voorafgaand aan het rustpensioen níet in aanmerking genomen voor Vlaanderen. We volgden hiervoor de OESO-instructies.
Gegevens afkomstig van de Vl.I.R.:
De personeelsgegevens voor het universitair onderwijs zijn afkomstig van de Vlaamse Interuniversitaire Raad (Vl.I.R.), en hebben betrekking op 1 februari 2005.

- **Budget** Het onderwijsbudget wordt uitgedrukt in termen van beschikbare beleidskredieten die jaarlijks in de aangepaste uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap worden ingeschreven. De beleidskredieten zijn de uitgaven waartoe de overheid zich in een bepaald begrotingsjaar engageerde. Deze kredieten omvatten de niet-gesplitste kredieten (NGK), de gesplitste vastleggingskredieten (GVK), de variabele kredieten (VRK), de machtigingen (MAC) en de bijkredieten voor vorige jaren (BVJ), verminderd met de vereffeningkredieten en de uitgaven voor de schuldenlast. De term 'beschikbare kredieten' betekent dat deze kredieten naast de hierboven vermelde kredieten ook het aandeel in de globale provisies (vnl. index en CAO) en kredietherschikkingen omvatten.
  De internationaal vergelijkbare indicator geeft de financiële inspanning weer die de overheid van een bepaald land of regio ten gunste van het onderwijs levert, en dit in verhouding tot het bruto binnenlands of bruto regionaal product. Volgens de OESO-definitie wordt dit Vlaams onderwijsbudget vermeerderd met de financiële inspanningen voor onderwijs en opleiding van gemeenten en provincies, de middelen van het Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen (VIZO), de kinderbijslag die ouders ontvangen voor kinderen boven de 18 jaar, de kost van de onderwijsadministratie, de Europese middelen, de pensioenen van het onderwijspersoneel en alle uitgaven voor onderzoek en ontwikkeling.
- **Overheidskost per leerling** Op internationaal vlak wordt de kost per leerling op basis van het aantal financierbare studenten berekend en in US-dollarequivalenten uitgedrukt.
  Uitgaven voor onderwijsinstellingen per student in vergelijking met het BBP per capita worden berekend door de onderwijsuitgaven per student in de nationale munteenheid af te zetten als percentage van het BBP per capita, ook in de nationale munteenheid. In de gevallen waarbij de onderwijsuitgaven en de BBP-data een andere referentieperiode beslaan, worden de onderwijsdata aan de referentieperiode van de BBP-data aangepast. Men maakt daarbij gebruik van de inflatieratio's.
- **Scholingsgraad** Percentage van de bevolking dat een bepaald onderwijsniveau succesvol beëindigd heeft. De internationale categorie 'lager secundair onderwijs' stemt in het huidige Vlaamse onderwijssysteem met de eerste graad of de tweede graad van het secundair onderwijs overeen. Tot de opleidingen van universitair niveau behoren naast de opleidingen aan de universiteiten ook de twee-cycli-opleidingen aan de hogescholen. Het niet-universitair hoger onderwijs omvat naast het hogescholenonderwijs van één cyclus ook de mensen met een HOSP-diploma. De bron voor de Belgische en Vlaamse gegevens in deze indicator is de jaarlijkse 'Doorlopende Enquête naar de Arbeidskrachten' uitgevoerd door het Nationaal Instituut voor de Statistiek.
- **GOK** Vanaf het schooljaar 2002-2003 kunnen basis- en secundaire scholen extra lesuren krijgen in het kader van het gelijke-onderwijskansenbeleid (GOK-beleid). Het aantal GOK-leerlingen zijn de leerlingen die GOK-lestijden genereren, enkel geteld in de scholen die effectief GOK-lestijden gekregen hebben. GOK-leerlingen in scholen die geen GOK-lestijden gekregen hebben, werden niet meegeteld in de statistieken.
- **PISA** PISA staat voor 'OECD Programme for International Student Assessment'. Dit OESO-onderzoek is een vergelijkende internationale studie die de leesvaardigheid, de wiskundige geletterdheid en de wetenschappelijke geletterdheid van 15-jarigen in de geïndustrialiseerde landen nagaat. In de daarbij gebruikte instrumenten ligt de focus steeds op de mate waarin leerlingen de vaardigheden en kennis uit een domein in realiteitsgebonden contexten kunnen toepassen. Het PISA-onderzoek wordt in Vlaanderen door de Vakgroep Onderwijskunde van de Universiteit Gent uitgevoerd.
- **Leeftijdsgegevens van het Vlaams onderwijspersoneel in internationaal perspectief**
  In de vergelijking worden de onderwijsniveaus als volgt gedefinieerd:
  - het kleuteronderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon kleuteronderwijs;
  - het lager onderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon lager onderwijs;
  - het secundair onderwijs omvat het gewoon en het buitengewoon secundair onderwijs, het deeltijds secundair onderwijs en het secundair onderwijs voor sociale promotie;
  - het hoger onderwijs omvat het hogescholenonderwijs, het universitair onderwijs en het hoger onderwijs

voor sociale promotie.
In de data omtrent onderwijzend personeel zijn een aantal directie-ambten meegeteld.
Als referentie namen we de vroegere EU15-landen waarvoor data beschikbaar waren. Omdat we deze gegevens zelf van de OESO-website downloadden, is er geen OESO- of Europees gemiddelde beschikbaar.
In de grafieken met een internationale vergelijking zijn de terbeschikkinggestelden voorafgaand aan het rustpensioen níet in aanmerking genomen voor Vlaanderen. Het onderwijzend personeel van het OSP is daarentegen wél in de internationale cijfers voor Vlaanderen opgenomen. We volgden hiermee steeds de OESO-instructies.

- **Leerling-leerkracht-ratio** De leerling-leerkracht-ratio geeft aan hoeveel leerlingen er zijn per bezoldigd onderwijzend personeelslid. Het geeft dus geen beeld van de gemiddelde klasgrootte.
Ook het buitengewoon onderwijs werd in het Vlaamse cijfermateriaal geïntegreerd. De omkadering is er groter dan in het gewoon onderwijs. Ook het deeltijds onderwijs en het onderwijs voor sociale promotie zijn in de cijfergegevens vervat. Voor de personeelsgegevens moet erop gewezen worden dat al het onderwijzend personeel (budgettaire fulltime-equivalenten) opgenomen is. Zo zitten er personeelsleden in de cijfers die geen klasleerkracht zijn, bijvoorbeeld taakleerkrachten. Ook personeelsleden die zorgen voor vervangingen van minder dan een jaar werden in de basisgegevens opgenomen. We volgen daarmee de OESO-instructies over de 'coverage' en hun definities over leerkrachten.
- **Salariëring van leerkrachten** Deze indicator geeft een beeld van de salarissen van leerkrachten in het onderwijs. De gegevens zijn afkomstig uit de OESO-databank. De salarissen zijn aangepast volgens de 'Purchasing Power Parity' (PPP), zodat vergelijkingen tussen de landen verantwoord zijn. Deze PPP-index wordt jaarlijks door de OESO samengesteld en is een coëfficiënt die per land de koopkracht weergeeft.
Er wordt een onderscheid tussen het aanvangs-, het middencarrière- en het maximumsalaris van leerkrachten gemaakt. Het aanvangssalaris is het gemiddeld brutosalaris per jaar voor een voltijds aangestelde leerkracht in het begin van zijn/haar loopbaan met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Het middencarrièresalaris verwijst naar het gemiddeld brutosalaris per jaar na 15 jaar loopbaan voor een voltijds aangestelde leerkracht met het minimum opleidingsniveau dat vereist is om volledig gekwalificeerd te zijn. Hetzelfde geldt voor het maximumsalaris, met dit verschil dat de berekening gebeurt op basis van 27 jaar dienstanciënniteit voor leerkrachten in het kleuter-, lager en in de 1ste graad secundair onderwijs en 25 jaar loopbaan voor geaggregeerden in het secundair onderwijs - groep 2.
De term 'brutosalaris' verwijst naar de geïndexeerde bruto jaarwedde (op basis van januari 2003), verhoogd met de eindejaarstoelage en het vakantiegeld.
Voor het 'hoger technisch en beroepssecundair onderwijs' – wat overeenkomt met de 2de en 3de graad secundair onderwijs BSO/KSO/TSO – zijn er geen cijfergegevens in de internationale dataverzameling geïntegreerd. In dit soort onderwijs komen te veel verschillende salarisschalen voor om zinvolle gemiddelden te berekenen. Dat is ook in het buitenland het geval, waardoor de OESO besliste om hiervoor geen indicator te berekenen.
- **Deelname aan het volwassenenonderwijs** De deelname aan het onderwijs voor sociale promotie, het Begeleid Individueel Studeren (B.I.S.), basiseducatie en het deeltijds kunstonderwijs (DKO) worden geanalyseerd. De inschrijvingsgegevens worden gecombineerd met bevolkingsgegevens van het Nationaal Instituut voor de Statistiek, meer bepaald met de 15-64-jarige bevolking. Er kunnen dubbeltellingen in de cijfers zitten. Iemand kan bijvoorbeeld zowel OSP als DKO volgen en wordt dan twee keer geteld.
De cijfergegevens m.b.t. de hier opgenomen Europese indicator zijn afkomstig van de Labour Force Survey (LFS). Het gaat meer bepaald om deze indicator: het percentage van de 25-64-jarige bevolking dat aan één of andere vorm van opleiding of vorming deelnam gedurende de 4 weken voorafgaand aan de survey, naar scholingsgraad.
De internationale categorie 'lager secundair onderwijs' stemt in het huidige Vlaamse onderwijssysteem met de eerste graad van het secundair onderwijs overeen. Wie een diploma of getuigschrift van het secundair onderwijs behaalt, meer bepaald wie het tweede leerjaar van de derde graad van het secundair onderwijs succesvol beëindigt, heeft volgens de ISCED-classificatie een scholingsgraad van 'hoger secundair onderwijs'.
- **Schoolverlater** Het departement Onderwijs voert ieder jaar op 1 februari een telling uit van het aantal leerlingen en studenten. Voor het bepalen van het aantal schoolverlaters van 2003 wordt de telling van 2003 vergeleken met die van 2004. Wie in de eerste telling voorkomt maar niet meer in de tweede, wordt als schoolverlater beschouwd. Deze redenering klopt niet helemaal.
Schoolverlaters die een middenstandsopleiding hebben gevolgd, vinden wij hier immers niet terug. Ook

schoolverlaters die één of meerdere jaren in het buitenland gestudeerd hebben of studies volgden in een niet erkende onderwijsinstelling of in een onderwijsinstelling die niet onder de bevoegdheid valt van het departement Onderwijs, komen in deze bestanden niet voor.
Wanneer deze schoolverlaters zich inschrijven als werkzoekende bij de VDAB, dan vinden wij ze wel terug in de VDAB-bestanden. Schrijven zij zich niet in als werkzoekende, dan vinden wij ze noch in de onderwijsbestanden, noch in de VDAB-bestanden.
De VDAB houdt eveneens een bestand bij van de schoolverlaters die zich als werkzoekende inschrijven in de periode februari 2003 - januari 2004. Door het departement Onderwijs werd dit VDAB-bestand vergeleken met het Onderwijsbestand. Indien een koppeling kon gemaakt worden, dan werden de VDAB-gegevens verrijkt met Onderwijsgegevens. Was een koppeling onmogelijk, dan werden van deze schoolverlaters enkele gegevens ter beschikking gesteld om een verdere analyse mogelijk te maken.
De VDAB-bestanden werden verder afgestemd op de registratieperiode binnen Onderwijs. Schoolverlaters die afhaken vóór het einde van het schooljaar of die een nieuw schooljaar aanvatten, maar na het eerste trimester stoppen, worden zo eveneens in rekening gebracht.
In tegenstelling tot het voorbije jaar konden nu wel gegevens bekomen worden van het VIZO wat betreft de middenstandsopleiding.
Daarnaast zin er nog de personen die één of meerdere jaren studeerden aan een instelling die niet onderworpen is aan de regelgeving van het departement Onderwijs (privé-onderwijs, onderwijs in een instelling van de Franse Gemeenschap of studies gevolgd in het buitenland). De resultaten van deze groep werd verwerkt aan de hand van VDAB-gegevens.

Gezinnen versterken, zorgen voor mekaar en samenleven in diversiteit

hoofdstuk 6

Het ultieme doel van het welzijns- en gezondheidsbeleid is 'dat elke mens zich goed kan voelen in zijn vel'. Een betere gezondheid en algemeen welbehagen staan daarbij voorop. Het beleid gaat daarbij uit van een respect voor de diversiteit van mensen in onze samenleving.

Uit de jongste SCV-survey is gebleken dat de meeste mensen zich gelukkig voelen. Wel beweert een vijfde van de bevolking een psychologisch ongemak te ervaren. Het aantal depressies neemt allerminst af. Meer en meer mensen doen daarvoor een beroep op professionele hulp. Het gebruik van slaapmiddelen, kalmeermiddelen en antidepressiva neemt nog voortdurend toe. De Vlaamse zelfdodingcijfers behoren tot de hoogste in Europa. Een beleidsdoelstelling was het aantal tussen 2000 en 2010 met 8% terug te dringen. Deze doelstelling lijkt ondertussen gehaald.

Positief is dat het aantal verloren potentiële levensjaren zowel bij de mannen als de vrouwen de jongste jaren fors is gedaald. Toch zijn meer dan veertig procent van de sterfgevallen nog steeds te vermijden. Dit veronderstelt, naast een performantere gezondheidszorg, een gezondere levenswijze. Ondanks de vele campagnes en maatregelen om het roken te ontmoedigen, is het aantal rokers het jongste decennium niet significant verminderd. Dit is wel het geval bij de jongeren, bij hen is trouwens ook het regelmatig gebruik van cannabis gedaald. Zowel bij volwassenen als jongeren is het alcoholgebruik niet teruggevallen. Mannen nemen telkens meer gezondheidsrisico's dan vrouwen al wordt de kloof kleiner. Zwaarlijvigheid vormt een steeds

groter probleem in onze samenleving. Daarnaast is het aantal seksueel overdraagbare aandoeningen sterk toegenomen. Ook hier moet worden vastgesteld dat preventiecampagnes rond veilig vrijen niet steeds het verhoopte resultaat met zich meebrengen. De preventiecampagnes rond de begeleiding van jonge kinderen, borstkanker en vaccinaties tegen griep zijn echter wel succesvol.

De vaststelling dat de Centra voor Algemeen Welzijnswerk jaarlijks met meer dan 100.000 hulpaanvragen geconfronteerd worden, wijst er op dat er zich in onze maatschappij nog heel wat welzijnsproblemen voordoen. Hoewel nog heel wat Vlamingen met materiële en financiële problemen geconfronteerd worden, is de armoede de jongste jaren niet verder gegroeid. Diverse maatregelen worden genomen om armoede en thuisloosheid terug te dringen, gezinnen met afbetalingsproblemen te ondersteunen, reïntegratiekansen van gedetineerden te verhogen, ….

De welzijnssector is overwegend een voorzieningensector. Voor alle zorgvoorzieningen staat de overheid daarbij voor een toenemende vraag. Programmatiecijfers moeten regelmatig worden bijgesteld en dan nog kan men aan de vraag niet voldoen. Typische voorbeelden daarvan zijn de kinderopvang, de bijzondere jeugdbijstand en de gehandicaptensector. Zowel in de thuiszorg als de residentiële zorg voor bejaarden haalt men de vooropgestelde programmatie niet. De nog prille Vlaamse zorgverzekering kent ondertussen een exponentiële groei.

Voor allochtonen is inburgering één van de belangrijkste uitdagingen en tegelijkertijd een grote prioriteit voor de overheid. Daarvoor wordt werk gemaakt van een diversiteitsbeleid dat breder is dan het inburgeringsbeleid. Vlaanderen telt 300.000 vreemdelingen of nog geen 5% van de bevolking. Begin 2006 waren er in Vlaanderen minder dan 40.000 asielzoekers. Het aantal asielaanvragen is de jongste jaren trouwens sterk gedaald. Van de nieuwkomers is slechts een deel verplicht een inburgeringscursus te volgen.

6.1 Gezondheid

Mortaliteit en nataliteit

De welvaart, het welzijn en de performantie van het gezondheidszorgsysteem worden in beeld gebracht door indicatoren rond mortaliteit, kindersterfte, zwangerschap en geboorte.

1. Algemene sterfte

In 2003 stierven 58.523 inwoners van het Vlaamse Gewest, dit zijn er 1.047 meer dan het jaar voordien. Het **absolute aantal overlijdens** nam de voorbije 10 jaar duidelijk toe, maar het aantal overlijdens per 1.000 inwoners (brutosterftecijfer) bleef ongeveer gelijk. De toename van het absoluut aantal overlijdens moet dus verklaard worden door een toename van de bevolking.
Bij vergelijkingen in de tijd moeten we ook rekening houden met de leeftijdssamenstelling van de bevolking. De vergrijzing is immers een gegeven dat de **brutosterftecijfers** sterk kan beïnvloeden. Als we de sterfte berekenen zoals die zou zijn indien de leeftijdsverdeling van de bevolking ongewijzigd zou blijven, blijken de sterftecijfers te dalen. Opvallend: mannen hebben bij een dergelijke berekening hogere sterftekansen dan vrouwen.
Deze Vlaamse sterftecijfers zijn vrij laag. Enkele mediterrane landen en Zweden doen nog beter. Verder valt het op dat heel wat nieuwe Europese lidstaten slecht scoren.
In Zweden vinden we de laagste sterftecijfers voor de mannen en in Spanje voor de vrouwen. Italië heeft de laagste sterftecijfers voor de hele bevolking, Denemarken de hoogste (van de Scandinavische en Westerse landen).
De wintermaanden eisen meer slachtoffers dan de mildere zomermaanden, vooral bij oudere mensen, zelfs indien een lange hittegolf meer slachtoffers eist dan in een normale zomer, zoals dit het geval was in 2003.

De sterftekans in het eerste levensjaar is zeer hoog (480 per 100.000 voor jongens en 380 per 100.000 voor meisjes). Aangeboren afwijkingen en verwikkelingen van zwangerschap en perinatale periode zijn de belangrijkste oorzaken van de hoge sterfte bij zuigelingen.
De sterfte bij peuters en kleuters (1 tot 4 jaar) is veel lager (17 per 100.000 voor jongens, 20 per 100.000 voor meisjes), maar toch hoger dan in de daaropvolgende leeftijdsgroepen. Hiervoor zijn vooral ongevallen in de privé-sfeer verantwoordelijk.

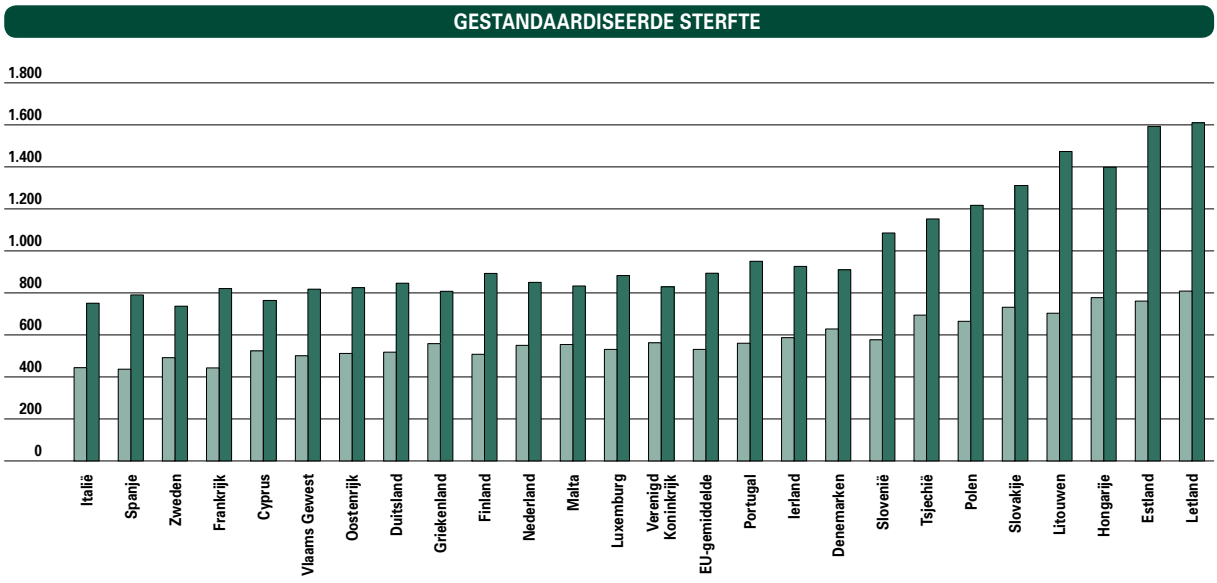

6.1 Rangschikking naar direct gestandaardiseerde sterfte, op basis van de Europese Standaardbevolking, per 100.000 inwoners, naar geslacht, gemiddelde 2001-2003. Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

BELANGRIJKSTE DOODSOORZAKEN

	MANNEN	VROUWEN
0 jaar	Aangeboren afwijkingen (43 / 29 %)	Aangeboren afwijkingen (39 / 35 %)
1-4 jaar	Ongevallen privé-sfeer (5 / 10 %)	Ongevallen privé-sfeer (5 / 10 %)
5-9 jaar	Vervoersongevallen op land (3 / 16 %)	Vervoersongevallen op land (4 / 27 %)
10-14 jaar	Suïcide (5 / 18 %)	Vervoersongevallen op land (3 / 17 %)
15-19 jaar	Vervoersongevallen op land (34 / 44 %)	Vervoersongevallen op land (11 / 29 %)
20-24 jaar	Vervoersongevallen op land (77 / 45 %)	Suïcide (18 / 30 %)
25-29 jaar	Suïcide (56 / 32 %)	Suïcide (17 / 25 %)
30-34 jaar	Suïcide (60 / 36 %)	Suïcide (16 / 20 %)
35-39 jaar	Suïcide (93 / 31 %)	Suïcide/ Borstkanker (21 / 18 %)
40-44 jaar	Suïcide (92 / 23 %)	Borstkanker (34 / 14 %)
45-49 jaar	Suïcide (78 / 12 %)	Borstkanker (67 / 17 %)
50-54 jaar	Longkanker (131 / 14 %)	Borstkanker (92 / 17 %)
55-59 jaar	Longkanker (249 / 17 %)	Borstkanker (130 / 17 %)
60-64 jaar	Longkanker (308 / 18 %)	Borstkanker (128 / 14 %)
65-69 jaar	Longkanker (460 / 17 %)	Borstkanker (152 / 10 %)
70-74 jaar	Longkanker (614 / 15 %)	Ischemische hartziekten (316 / 12 %)
75-79 jaar	Ischemische hartziekten (710 / 14 %)	Ischemische hartziekten (511 / 13 %)
80-84 jaar	Ischemische hartziekten (741 / 14 %)	Ischemische hartziekten (738 / 13 %)
85+ jaar	Ischemische hartziekten (659 / 12 %)	Hartinsufficiëntie (1.448 / 12 %)

6.2 Belangrijkste doodsoorzaken per leeftijdscategorie (absoluut aantal/relatief belang in leeftijdsgroep), naar geslacht, 2003.
Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

De laagste sterftecijfers zijn te vinden in de groep van 5 tot 14 jaar (11 per 100.000).
Bij adolescenten en jonge volwassenen zijn verkeersongevallen en zelfmoord de belangrijkste doodsoorzaak.
Vanaf 30 jaar stijgen de sterftekansen exponentieel, zowel voor mannen als voor vrouwen. De vrouwelijke sterftecijfers liggen jaarlijks steeds lager dan de mannelijke. De verschillen tussen mannen en vrouwen beperken zich niet alleen tot aantallen, maar betreffen ook de doodsoorzaken. Tot de leeftijd van 34 jaar sterven mannen en vrouwen aan gelijkaardige **doodsoorzaken**, daarboven tot en met 69 jaar sterven vrouwen echter vooral aan borstkanker, mannen door suïcide (35 tot 49 jaar) en longkanker (50 tot 74 jaar). Daarna volgen bij beiden de ischemische (en andere) hartziekten.

2. Verloren potentiële jaren

Vijf doodsoorzaken veroorzaken bij mannen de grootste voortijdige sterfte: longkanker, ischemische hartziekten, zelfmoord, verkeersongevallen en cerebrovasculaire aandoeningen. Het totaal aantal **verloren potentiële jaren** (VPJ) van mannen is voor 43% te wijten aan deze oorzaken. Het aantal VPJ is bij mannen veel groter dan bij vrouwen.
Bij vrouwen is niet longkanker, maar borstkanker de belangrijkste oorzaak van voortijdige sterfte (11% van totale VPJ-cijfer). De top vijf bij vrouwen bestaat verder uit ischemische hartziekten, cerebrovasculaire aandoeningen, longkanker en zelfmoord. In totaal wordt 39% van de vroegtijdige sterfte door deze top vijf veroorzaakt.
De impact van elke doodsoorzaak is evenwel verschillend. Verkeersongevallen en zelfmoord komen vooral voor op relatief jonge leeftijd, kanker en ischemische hartziekten op oudere leeftijd.

In 2002 en 2003 is er een sterke daling van het totale VPJ-cijfer, zowel bij mannen als bij vrouwen. Deze daling is grotendeels te danken aan de daling bij verkeersongevallen. De flitspalen en snelheidscontroles zitten daar wellicht voor veel tussen. Het VPJ-cijfer voor andere doodsoorzaken daalde ook in de loop van de periode 1998-2003, zowel voor kanker als voor hart- en vaatziekten. De enige cijfers die constant bleven of zelfs licht stegen zijn die voor zelfmoord en longkanker bij vrouwen.

3. Vermijdbare sterfte

Heel wat sterfgevallen zijn te voorkomen mocht de bevolking er een gezondere levenswijze op na houden. Deze sterfte is vermijdbaar door **primaire preventie**. De overheid heeft hier een impact op

VERLOREN POTENTIËLE JAREN

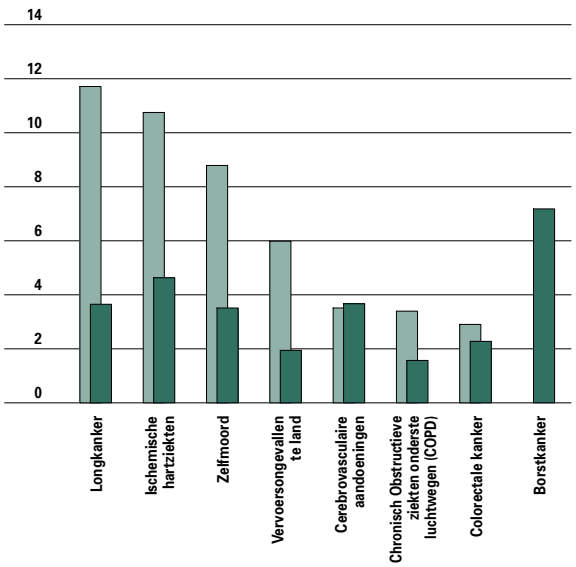

6.3 Verloren potentiële jaren per 1.000 persoonsjaren voor enkele belangrijke doodsoorzaken, leeftijdsgroep 1 tot 74 jaar, naar geslacht, 2003. Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

via informatie en sensibilisering over ongezonde voeding en levensstijl. Ook het verbeteren van de verkeersveiligheid wordt tot de primaire preventie gerekend.
Daarnaast kunnen ook vaccinatie, vroegtijdige opsporing of gepaste behandeling veel sterfgevallen voorkomen **(secundaire preventie)**.
De som van deze twee categorieën noemt men de 'vermijdbare sterfte. Het geeft een signaal dat het gezondheidszorgsysteem niet optimaal werkt.

Bijna de helft van de overlijdens voor de leeftijd van 75 jaar zou theoretisch op een of andere manier te vermijden zijn. Bij mannen bekomen we een cijfer van 43% **vermijdbare sterfte**, waarvan het grootste deel te wijten is aan ongezonde leefgewoonten (zoals longkanker en ischemische hartziekten) of verkeersongevallen. Vrouwen kennen 44% vermijdbare sterfte, vooral door oorzaken die sterk samenhangen met de kwaliteit van de gezondheidszorg. Vooral borstkanker, verantwoordelijk voor een derde van de medisch vermijdbare sterfgevallen, ligt hieraan ten grondslag.

Bij mannen is 1 op 4 overlijdens voor de leeftijd van 74 jaar vermijdbaar door primaire preventie. Bij vrouwen 1 op 8.
De belangrijkste factoren daarbij zijn: roken (longkanker), slechte voedingsgewoonten en

VERMIJDBARE STERFTE

	MANNEN		VROUWEN	
	AANTAL	%	AANTAL	%
Vermijdbaar door primaire preventie	3.236	24,6	889	11,9
Vermijdbaar door medische interventies, secundaire preventie inbegrepen	2.373	18,0	2.416	34,4
Totaal vermijdbaar	5.609	42,6	3.305	44,3

6.4 Vermijdbare sterfte voor de leeftijdsgroep 0 tot 74 jaar, proportioneel t.o.v. de volledige sterfte van deze groep, naar geslacht, in %, 2003. Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning

onvoldoende beweging (ischemische hartziekten), overdreven zonnen (huidkanker), alcoholmisbruik (levercirrose), rijgedrag en onvoldoende controle op de verkeersveiligheid (verkeersongevallen).
Als we het hebben over sterfte die door medische interventie te voorkomen is, blijkt bij mannen tussen 0 en 74 jaar 18% van de sterfgevallen te vermijden, bij vrouwen 34%.

4. Perinatale sterfte

In 2004 overleefde één baby op 156 (6,4 ‰) de zwangerschap of de eerste week na de geboorte niet, de laagste **perinatale sterfte** ooit in Vlaanderen. Tien jaar geleden stierf nog 1 baby op 123. De belangrijkste reden is de duidelijke afname van de foetale sterfte (doodgeboorte). Dit kan te wijten zijn aan een betere prenatale preventie.
De perinatale sterfte is een stuk lager bij meisjes

PERINATALE STERFTE

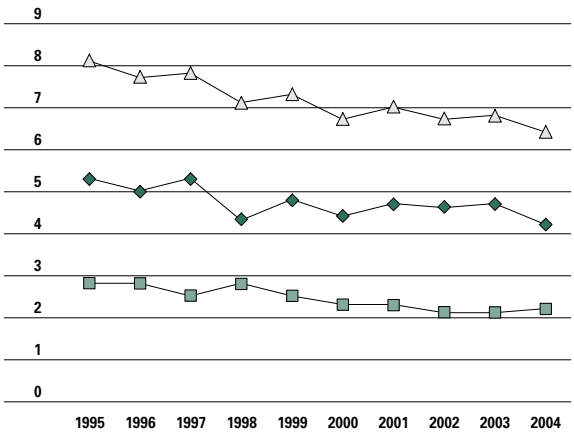

6.5 Evolutie van de perinatale sterfte (doodgeboren + levend geboren en overleden voor de achtste dag bij een geboortegewicht van meer dan 500 gram), van 1995 tot 2004. Bron: SPE.

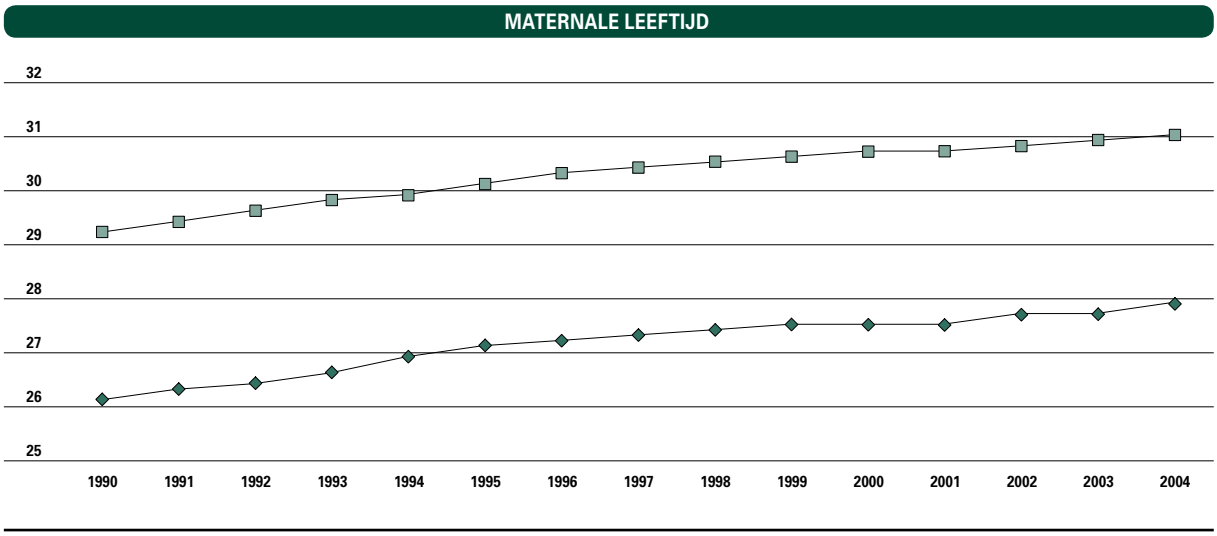

6.6 Evolutie van de gemiddelde maternale leeftijd bij een eerste, een tweede en volgende geboorten, van 1990 tot 2004. Bron: SPE.

(5,9 ‰) dan bij jongens (6,7 ‰).
Tweelingen lopen een sterk verhoogd risico (26,3 ‰ tegenover 5,6 ‰ bij eenlingen). Tweelingen zijn uiteraard oververtegenwoordigd in de categorieën van de laaggeboortegewichten en de premature baby's, vandaar de verhoogde perinatale sterfte.

5. Zwangerschap en geboorte

Met 62.657 **geboorten** was 2004 een vruchtbaar jaar. Het was van 1997 geleden dat er in Vlaanderen nog zoveel baby's op de wereld werden gezet. Toch ligt dit nog altijd bijna 7% onder het niveau van 1991.
Het percentage vrouwen dat een eerste kind baarde bedroeg 47,8%, het hoogste percentage sinds 1987. Vrouwen stoppen meestal niet na één bevalling, een hoog percentage eerstbarenden is bijgevolg een garantie voor de toekomst.

Het aantal zwangerschappen na een infertiliteitstherapie schommelt rond de 4%. Het aantal meerlingen tengevolge van **medisch begeleide voortplanting** is in één jaar plots gedaald van 22% naar 12%. De wet uit 2003 die de terugbetaling van de behandeling koppelt aan het aantal embryo's dat mag teruggeplaatst worden blijkt zeer doeltreffend.

Het percentage **premature bevallingen** blijft

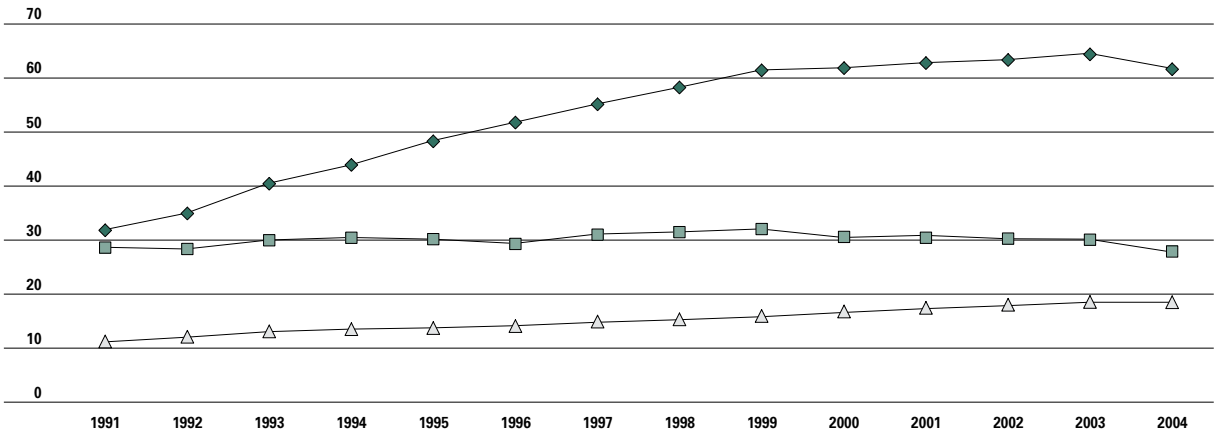

6.7 Evolutie van het aantal inducties, epidurales en keizersnedes bij bevallingen, in %, van 1991 tot 2004. Bron: SPE.

stabiel. Kinderen met een laag geboortegewicht (minder dan 2,5 kilo) vertegenwoordigen 7% van alle pasgeborenen. Bij meerlingen loopt dit op tot 60%.

Het aantal vrouwen van minstens 35 jaar op het moment van hun eerste bevalling blijft toenemen en bedraagt momenteel 6,6%. In het algemeen is de gemiddelde leeftijd van de moeder weer wat naar boven opgeschoven. Met een gemiddelde leeftijd van 27,9 jaar bij de eerste bevalling doet Vlaanderen het zeker niet slechter dan onze buurlanden. In 2003 bedroeg de gemiddelde **maternale leeftijd** bij het eerste kind 28,8 jaar zowel in Nederland als in Duitsland.
Het aantal **tienerzwangerschappen** is en blijft laag. Toch ligt het heel wat hoger dan het aantal tienerbevallingen: in 2003 waren er 2.205 tienerzwangerschappen, daarvan leidde 38% tot een abortus.

Voor het eerst in 15 jaar is het percentage **keizersneden** niet gestegen. In 2004 stabiliseerde het op 18,3%, exact hetzelfde als het jaar ervoor. Hiermee doet Vlaanderen het niet onaardig in Europa: alleen in de Scandinavische landen en Nederland gebeuren minder keizersnedes.
De **inductiepercentages** waren redelijk stabiel doorheen de jaren, maar in 2004 is er een kentering merkbaar en daalde het aantal baringen dat kunstmatig wordt ingeleid.
In de jaren '90 kende de **epidurale verdoving** een forse jaarlijkse groei, de jongste jaren was de toename miniem, in 2004 was er een daling.

De **maternale sterfte** is laag en bedraagt doorheen de jaren ongeveer één op vijftienduizend geboorten.

Gezondheidsrisico's

De gezondheid van het individu wordt voor een deel bepaald door zijn levenswijze. Het gebruik of misbruik van (genots)middelen en de voeding spelen hierin een belangrijke rol. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar het gebruik van legale en illegale drugs en naar het overgewicht.
Binnen de grote groep van infectieziekten gaan we dieper in op seksueel overdraagbare aandoeningen, meningokokkeninfecties en tuberculose. Ook krijgt de psychische gezondheid, een belangrijk thema in de beleidsnota, de nodige aandacht.

1. Rookgedrag

In 2004 vond men bij de bevolking boven de 15 jaar 23% dagelijkse rokers, 4% occasionele rokers en 73% niet-rokers.
De **dagelijkse rokers** zijn vooral mannen, al verkleint hun 'voorsprong' op de vrouwen. Ook wordt meer gerookt in steden dan in landelijke gebieden. De piek wordt bereikt in de leeftijdsgroep van 45 tot 54 jaar. Er bestaat ook een significant verschil naar opleidingsniveau: de groep met een diploma hoger onderwijs telt minder dagelijkse rokers (17%) dan die met een minder hoge opleiding.
De lichte daling tussen 1997 en 2004 (1,5%) van het aantal dagelijkse rokers is niet significant na correctie voor leeftijd en geslacht.
Onder de huidige rokers heeft ruim tweederde

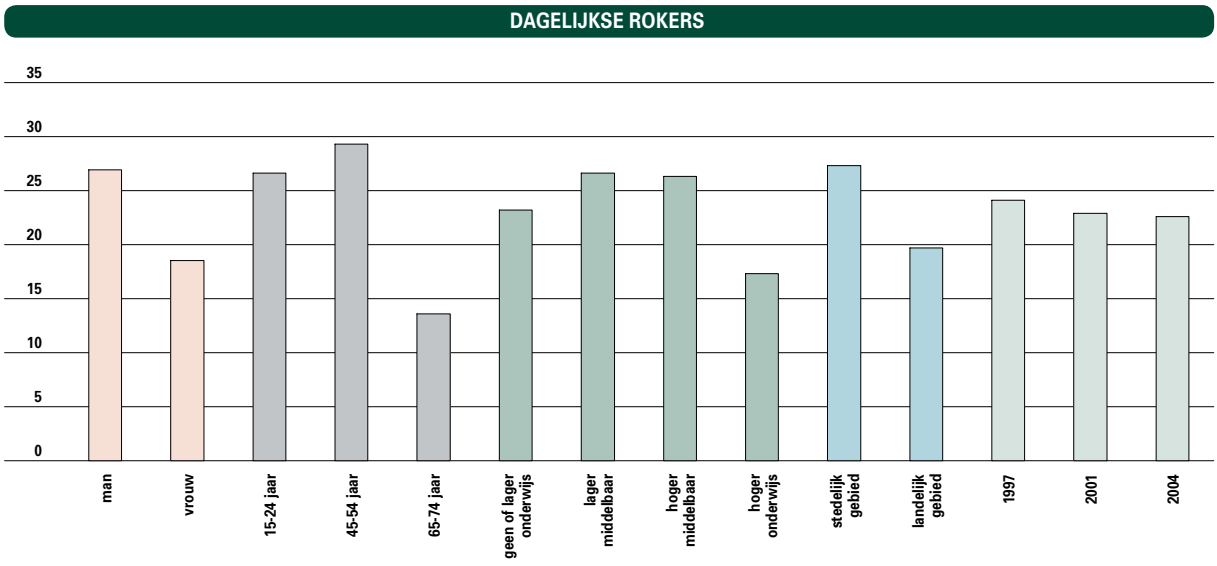

6.8 Dagelijkse rokers (van 15 jaar en ouder), naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en urbanisatiegraad, in %, 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

EVOLUTIE DAGELIJKSE ROKERS

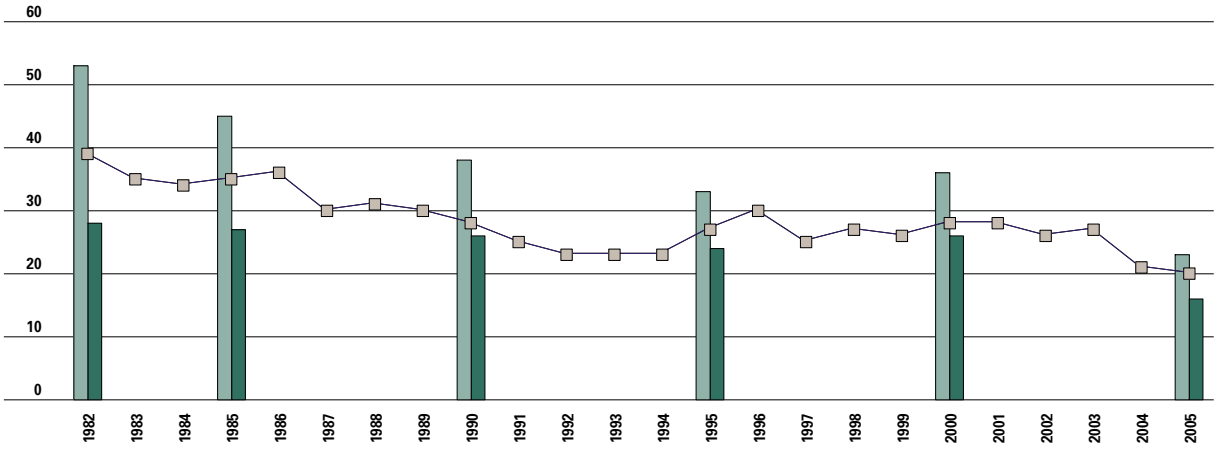

6.9 Evolutie van het aandeel dagelijkse rokers (15 jaar en ouder) in België, naar geslacht en gewest, in %, van 1982 tot 2005. Bron: OIVO.

mannen
vrouwen
Vlaanderen

(69%) reeds gepoogd te stoppen. Hierbij is er nauwelijks verschil tussen mannen en vrouwen, ook het opleidingsniveau speelt hier geen rol van betekenis.
Tussen 1982 en 1993 daalde het percentage dagelijkse rokers van 40% naar 25%. Tot 2003 schommelde dit percentage tussen 25 en 30% en werd geen verdere daling vastgesteld. Er zijn geen verschillen meer tussen het noorden en het zuiden van het land.
Tijdens het schooljaar 2004-2005 heeft 46% van alle middelbare scholieren ooit tabak gerookt, en 17% rookte regelmatig. Het aantal rokers stijgt sterk met de leeftijd, bij de 17 tot 18-jarigen heeft 72% ooit gerookt en 33% rookt regelmatig. Leerlingen in het TSO en vooral BSO roken beduidend meer dan leerlingen in het ASO. Meer jongens dan meisjes roken. Over de voorbije vijf schooljaren is het globale percentage rokers gedaald, met meer leerlingen die nooit rookten en minder regelmatige rokers. Deze daling doet zich voor tot de leeftijd van 16 jaar, zowel bij meisjes als jongens, maar is wel beperkt tot het ASO.
De verkoop van tabaksproducten aan jongeren onder de zestien is sinds 2004 in ons land verboden. Op die manier hoopt men de beginleeftijd van het roken uit te stellen.

ROOKGEDRAG JONGEREN

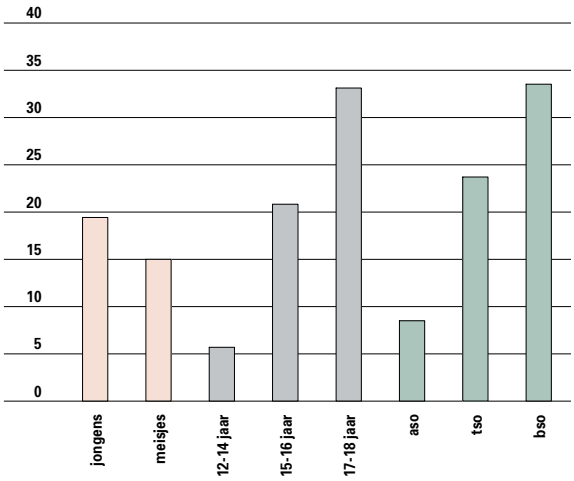

6.10 Regelmatige rokers bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, in %, schooljaar 2004-2005. Bron: VAD.

EVOLUTIE ROOKGEDRAG JONGEREN

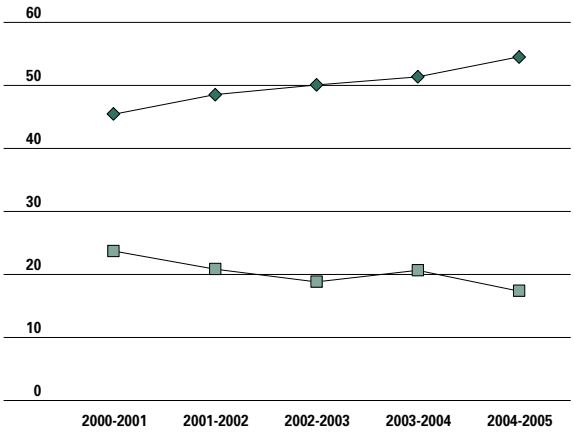

6.11 Evolutie in tabaksgebruik van leerlingen in het secundair onderwijs, in %, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2004-2005. Bron: VAD.

nooit gerookt
regelmatig roken

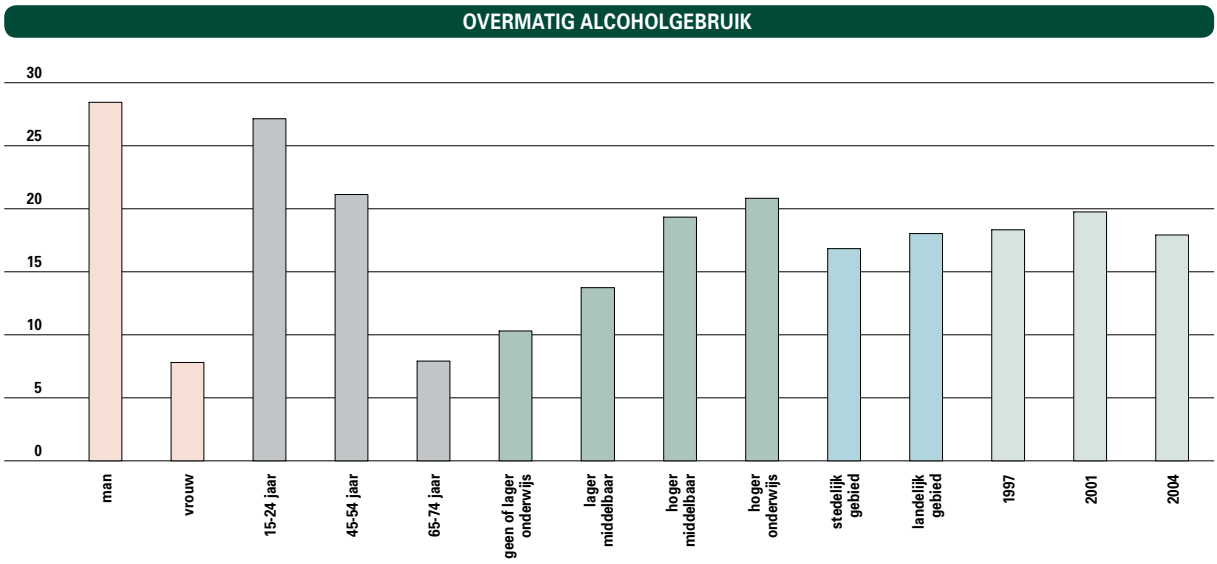

6.12 Regelmatig (minstens 1 keer per maand) overmatig alcoholgebruik (minstens 6 glazen) van personen van 15 jaar en ouder, naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en urbanisatiegraad, in %, 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

2. Alcoholgebruik

18% van de bevolking van 15 jaar en ouder geeft aan dat ze geregeld (minstens 1 keer per maand) overmatig (minstens 6 glazen) alcohol gebruikt. Dit **overmatig alcoholgebruik** is vooral een mannenzaak en komt het meest courant voor bij jongeren van 15 tot 24 jaar en blijft hoog tot de leeftijd van 45 tot 54 jaar, waarna er een daling optreedt. Overmatig alcoholgebruik lijkt toe te nemen naarmate het opleidingsniveau stijgt, na correctie voor leeftijd en geslacht is dit verschil echter niet significant. Er is geen verband met de urbanisatiegraad. Ook de lichte daling van het overmatig drankgebruik tussen 2001 en 2004 is na correctie voor leeftijd en geslacht niet significant.
Zes procent van de bevolking kampt met **problematisch alcoholgebruik**, alweer is dit vooral een mannenzaak. Er is geen samenhang met de leeftijd, wel komt problematisch alcoholgebruik minder voor bij personen met een hoge opleiding.

Van alle leerlingen in het secundair onderwijs in het schooljaar 2004-2005 dronk 44% occasioneel alcohol, 26% deed dit regelmatig. Met de leeftijd neemt ook al snel de frequentie van alcoholgebruik toe: 30% van de 15 tot 16-jarigen en 57% van de 17 tot 18-jarigen drinkt regelmatig alcohol. TSO- en BSO-leerlingen drinken vaker alcohol dan ASO-leerlingen en jongens drinken vaker alcohol dan meisjes. Van alle alcoholische dranken is vooral bier populair.
Tweederden van de 12-jarigen zegt ooit alcohol te hebben gedronken, dus moet een vrij groot deel met alcohol in contact gekomen zijn op lagere-schoolleeftijd.
Het alcoholgebruik in het secundair onderwijs is de afgelopen vijf schooljaren niet gestegen of gedaald, wel lijkt de alcopop-hype zijn hoogtepunt voorbij te zijn.

3. Druggebruik

12% van de bevolking tussen 15 en 64 jaar heeft ooit **cannabis** gebruikt. Dit ooit-gebruik ligt iets

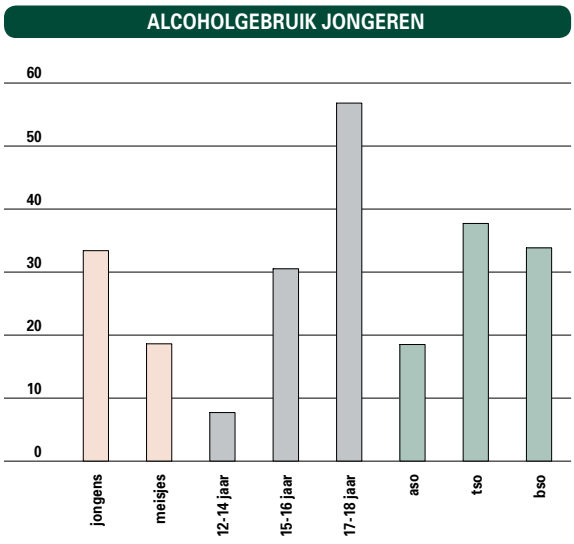

6.13 Regelmatig alcoholgebruik bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, in %, schooljaar 2004-2005. Bron: VAD.

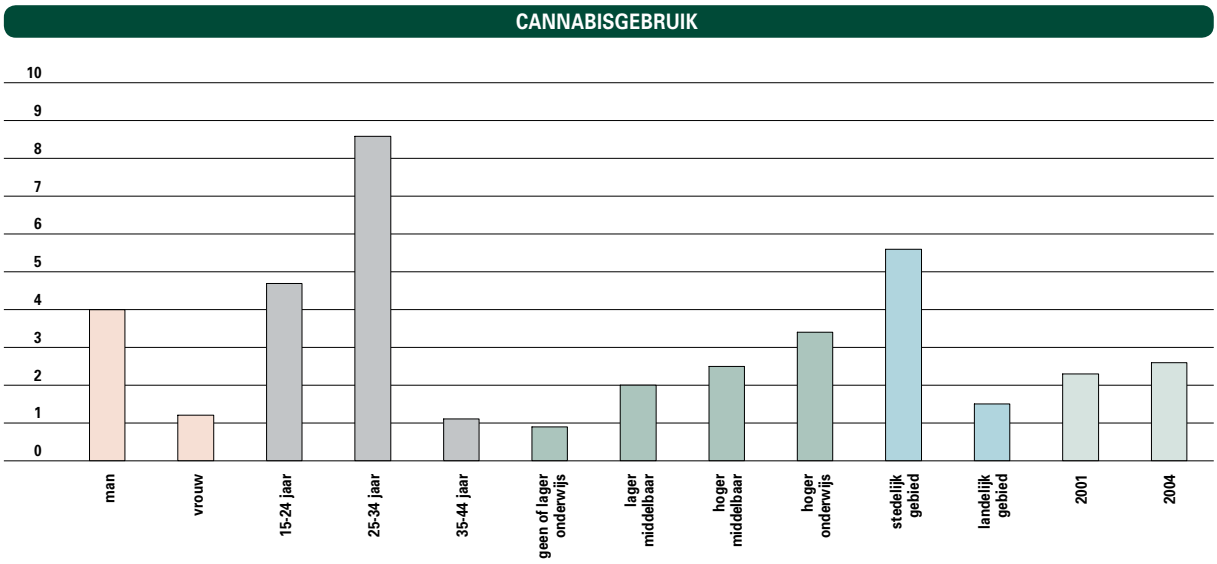

6.14 Cannabisgebruik tijdens de maand voor de bevraging, bij personen van 15 tot 64 jaar, naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en urbanisatiegraad, in %, 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

lager bij vrouwen (10%) dan bij mannen (14%). Het percentage ligt het hoogst bij de jongere leeftijdsgroepen.
2,6% van de bevolking verklaarde cannabis gebruikt te hebben in de maand voor de bevraging. Het frequent en intensief gebruik ligt het hoogste bij mannen en in de leeftijdsgroep van 15 tot 34 jaar. Het frequent cannabisgebruik neemt toe met het opleidingsniveau en ligt ook beduidend hoger in stedelijk gebied. Tussen 2001 en 2004 steeg het percentage personen dat de afgelopen maand cannabis gebruikte licht maar niet significant.

Het illegale **druggebruik** in het secundair onderwijs beperkt zich in grote mate tot het gebruik van cannabis. Het gebruik van andere illegale drugs is over het algemeen een marginaal en occasioneel gebeuren. 21% van alle leerlingen heeft ooit cannabis gebruikt. Voor 12% onder hen gebeurde dit het voorbije jaar: 9% occasioneel, 3% regelmatig. Van de groep 17 tot 18-jarigen heeft 43% ooit cannabis geprobeerd. Cannabis wordt, zowel occasioneel als regelmatig, meer door jongens dan meisjes gebruikt.

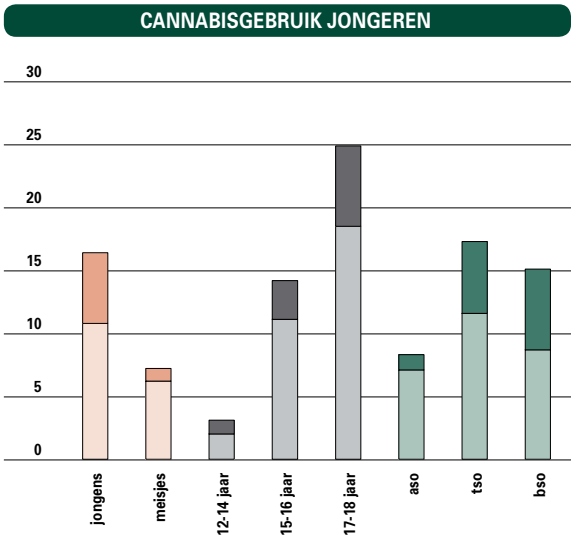

6.15 Laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, naar geslacht, leeftijd en onderwijsvorm, in %, schooljaar 2004-2005. Bron: VAD.

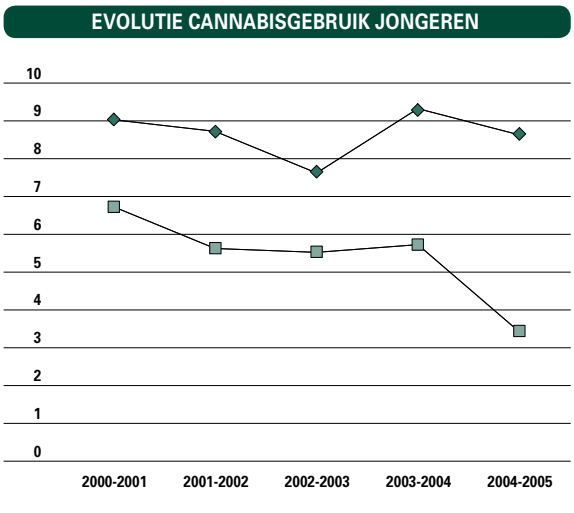

6.16 Evolutie in laatstejaarsgebruik van cannabis bij leerlingen in het secundair onderwijs, in %, van schooljaar 2000-2001 tot schooljaar 2004-2005. Bron: VAD.

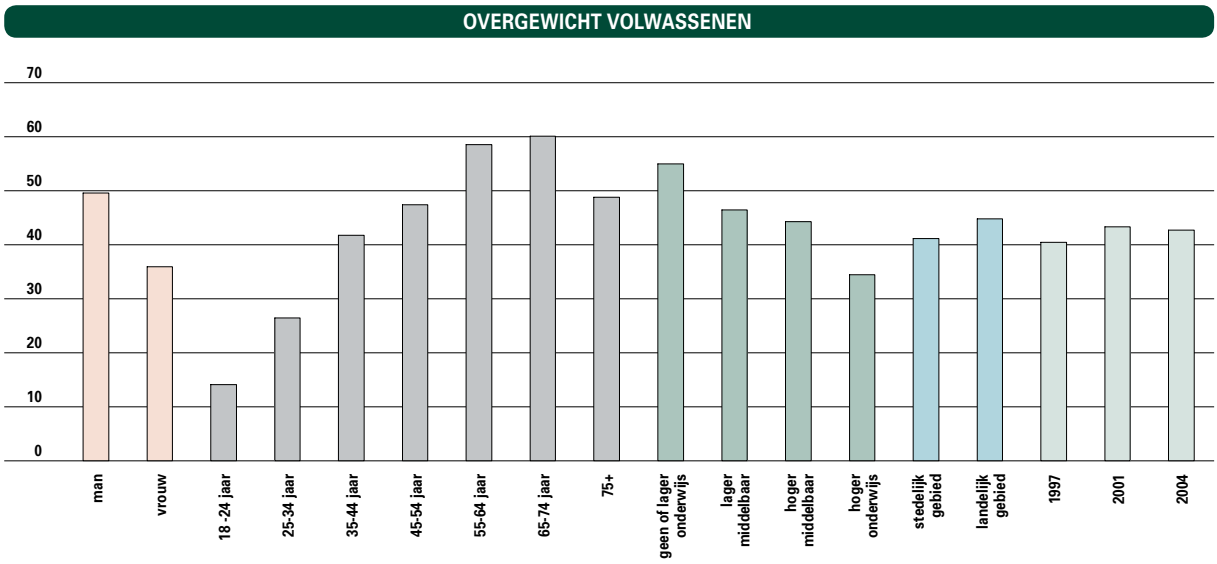

6.17 Aandeel van de volwassen bevolking met overgewicht (BMI > 25), naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en urbanisatiegraad, in %, 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

Onder de gebruikers van cannabis zijn er meer occasionele dan regelmatige gebruikers, behalve in het BSO, daar zijn beide groepen bijna even groot. De voorbije vijf schooljaren is het ooit-gebruik weliswaar stabiel gebleven, maar het laatstejaar-gebruik, en dan vooral het regelmatig gebruik, is gedaald. Deze daling doet zich vooral voor bij meisjes en in het ASO. De daling in het laatste-jaarsgebruik toont aan dat er binnen de groep van gebruikers een grote groep jongeren is die experimenteert met cannabis en er daarna weer mee stopt.

4. Overgewicht en zwaarlijvigheid

Bijna de helft van de volwassen populatie (48%) behoort tot de BMI-klasse 20-25 en heeft dus een 'normaal' gewicht. Bij 9% van de volwassenen ligt de BMI onder de 20. Deze groep is te mager. Niet minder dan 43% kan bestempeld worden als te zwaar: 31% valt in de categorie **overgewicht** (BMI 25-30) en 12% is **zwaarlijvig** (BMI hoger dan 30). Deze percentages zijn vrij stabiel doorheen de tijd. Veel meer mannen dan vrouwen gaan gebukt onder

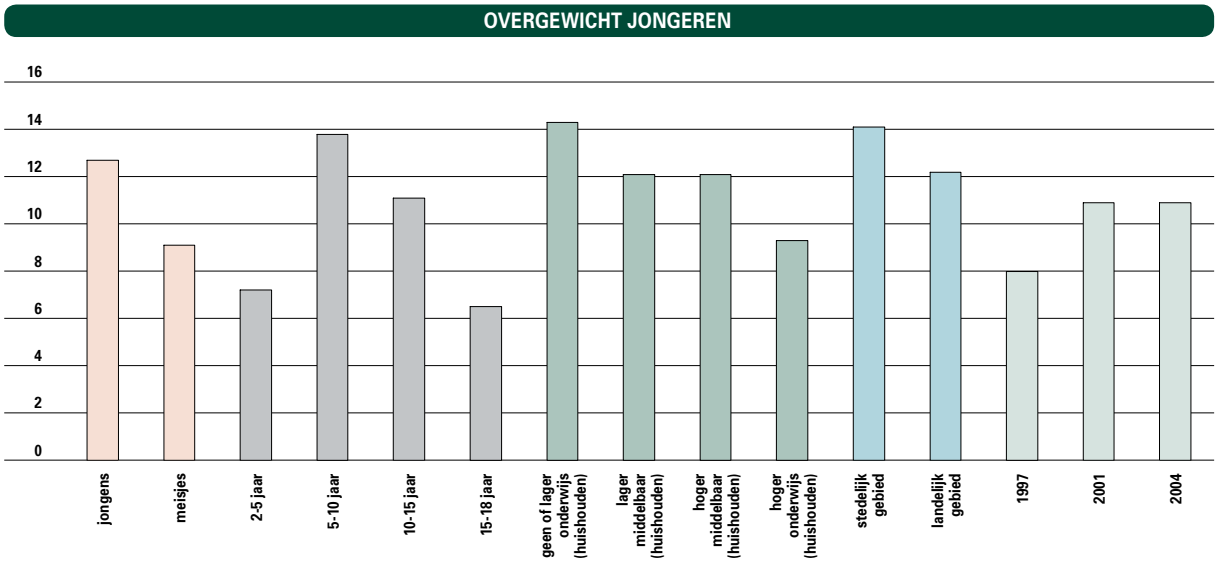

6.18 Aandeel van de jongeren (2-18 jaar) met overgewicht, naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau (van het huishouden waartoe de jongere behoort) en urbanisatiegraad, in %, 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

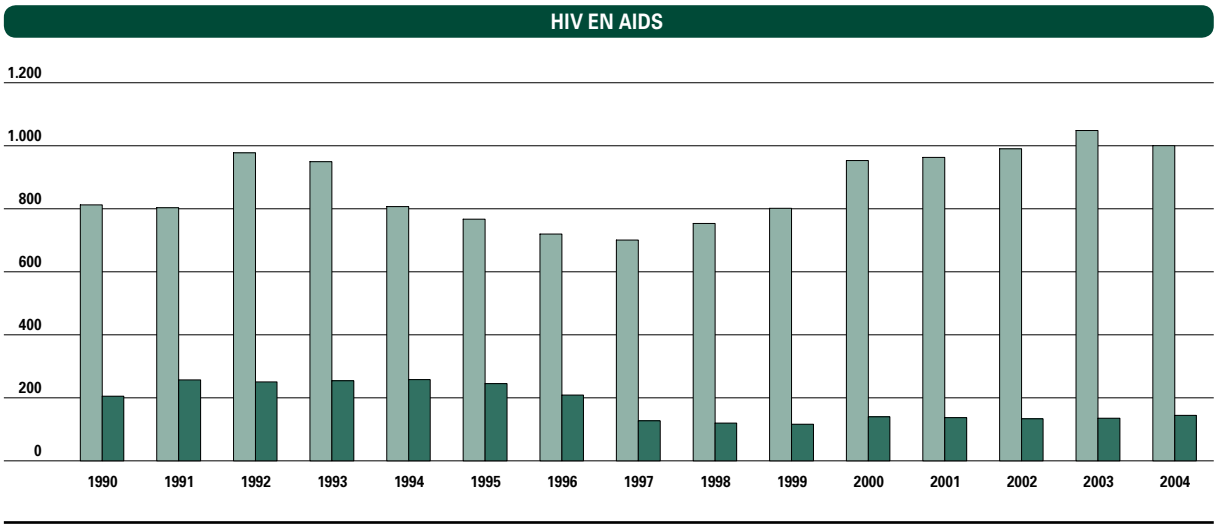

6.19 Evolutie van het aantal nieuwe HIV-seropositieven en AIDS-gevallen, België, van 1990 tot 2004.
Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid.

overgewicht. Met de leeftijd blijkt ook het gewicht toe te nemen, tot de grens van 75 jaar bereikt wordt. Een diploma hoger onderwijs vermindert het risico op overgewicht.

13% van diegenen met overgewicht geeft aan te willen vermageren, vrouwen (18%) vaker dan mannen (6%). Jongeren willen eerder vermageren dan ouderen. De wens te willen vermageren is niet gerelateerd met het opleidingsniveau, noch met de urbanisatiegraad. Ook is dit cijfer niet veranderd over de jaren heen.

Globaal genomen is 11% van de jongeren (2-18 jaar) te dik. Hierbij gaat het vaker om jongens dan om meisjes. Overgewicht bij jongeren komt het vaakst voor in de leeftijdsgroep 5 tot 10 jaar. Jongeren uit huishoudens met een eerder laag opleidingsniveau kampen vaker met overgewicht. Het aandeel jongeren met overgewicht is sterk gestegen tussen 1997 en 2001, de cijfers voor 2004 wijzen op een stabilisatie.

5. SOA en AIDS/HIV

Sinds begin jaren '80 werden in België 17.968 personen aangegeven met een **HIV-infectie**. Voor 1.098 onder hen zijn er onvoldoende gegevens om een eventuele dubbeltelling uit te sluiten.
Bij de Belgen zijn er ongeveer vier maal meer mannen dan vrouwen. De zwaarst getroffen leeftijdsklassen zijn 30 tot 34 jaar bij de mannen en 25 tot 29 jaar bij de vrouwen. Twee op drie mannen vermelden homo- of biseksuele contacten als waarschijnlijke overdrachtswijze, een kwart heteroseksuele contacten. Bij vrouwen gaat het grotendeels om heteroseksuele overdracht.
De situatie is erg verschillend bij seropositieve personen van andere nationaliteiten, waar er evenveel mannelijke als vrouwelijke geïnfecteerden zijn en de heteroseksuele overdracht overheerst voor beide geslachten.
Vanaf 1997 ziet men een licht opgaande trend in HIV-infecties, met in 2003 gemiddeld 2,9 nieuwe HIV-infecties per dag. In 2004 zet deze trend zich niet verder.

Bij 3.374 HIV-geïnfecteerde personen is ondertussen **AIDS** gediagnosticeerd. Van hen zijn inmiddels

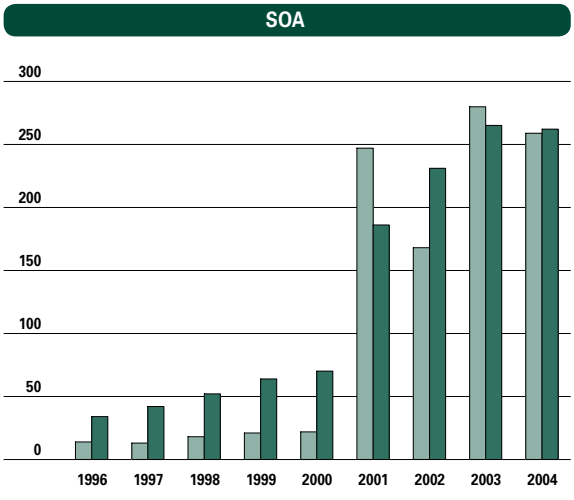

6.20 Evolutie van het aantal gevallen van syfilis en gonorroe, van 1996 tot 2004.
Bron: WVC, Gezondheidsinspectie.

1.763 patiënten overleden en 497 werden uit het zicht verloren. In de loop van 2004 werden er maandelijks gemiddeld 12 nieuwe gevallen gediagnosticeerd, in hetzelfde jaar stierven er gemiddeld 1,8 AIDS-patiënten per maand.
Het aantal nieuwe AIDS-patiënten stabiliseerde tussen 1991 en 1995 tot gemiddeld 250 gevallen per jaar. Daarna ziet men een significante daling dankzij het gebruik van nieuwe antiretrovirale therapieën. Deze daling houdt echter op vanaf 1998. Sindsdien is een nieuwe stabilisatie opgetreden.
Een opvallende verschuiving is het moment waarop patiënten hun HIV-diagnose krijgen. Dat gebeurt steeds later in het ziekteproces. Als de diagnose pas gesteld wordt op het moment dat AIDS doorbreekt is het te laat om een behandeling met AIDS-remmers op te starten. In 1995 was deze late diagnose het geval bij een vijfde van de HIV-diagnoses. In 2004 liep dit op tot ruim twee vijfden. Deze verschuiving is te merken bij zowel homo/biseksuele als heteroseksuele patiënten.

Seksueel overdraagbare aandoeningen zijn sterk toegenomen. Die trend wordt ook in andere Europese landen gevoeld. Vermoedelijk heeft dit te maken met een groter gevoel van veiligheid, vooral bij homo- en biseksuele mannen. Dit heeft uiteraard ook zijn repercussies bij de verspreiding van HIV.
Het aantal **syfilisgevallen** bereikte een piek in 2003 met 4,7 patiënten per 100.000 inwoners. Van alle geregistreerde gevallen woont 55% in Antwerpen. Het probleem doet zich vooral voor bij homoseksuele mannen.
Gonorroe is de meest besmettelijke bacteriële SOA waarmee ze een prima indicator is voor onveilig seksueel gedrag. De jongste vier jaar is het aantal gevallen fors toegenomen, met een piek van 4,4 gevallen per 100.000 inwoners in 2003. Ook hier vallen de hoge cijfers op binnen Antwerpen.

6. Meningokokkeninfectie

Sedert een tiental jaar komt de **meningokokkeninfectie** in verhoogde mate in Vlaanderen voor. In de jaren '90 ging het vooral om een geleidelijke toename van serogroep B, de jongste jaren was er echter ook een stelselmatige toename van serogroep C te merken. Deze toename versnelde enorm in 2001. Daarom werd in juli 2001 besloten over te gaan tot het opstarten van een vaccinatiecampagne tegen meningokokken C infecties (vaccineren tegen serogroep B is niet mogelijk). Het aantal geregistreerde infecties van het type serogroep C daalde onmiddellijk, sinds 2002 domineert de meningokok B opnieuw.

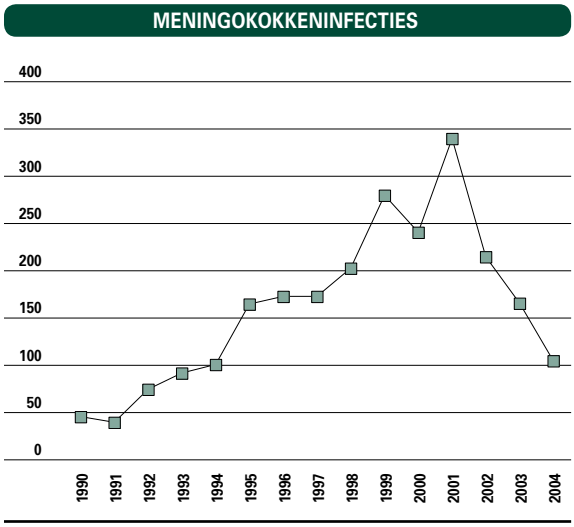

6.21 Evolutie van het aantal meningokokkeninfecties, van 1990 tot 2004. Bron: WVC, Gezondheidsinspectie.

7. Tuberculose

Tuberculose is nog steeds een van de meest voorkomende infectieziekten, met 454 patiënten in 2003. Dit komt overeen met een incidentie van 7,6 per 100.000 inwoners. In Antwerpen liep dit op tot 24,1 per 100.000. Tussen 1992 en 2001 veranderden de cijfers nauwelijks, in 2002 en 2003 zagen we echter een daling.
De niet-Belgen vormen een belangrijke risicogroep met 51% van de patiënten in 2003. Drie jaar eerder lag dit percentage nog op 32%.
Bij de Belgische bevolking treft tuberculose vooral de ouderen (mediane leeftijd 57 jaar), bij de niet-Belgen ligt de mediane leeftijd op 30 jaar. Er zijn proportioneel meer mannen (66%) bij de patiënten-

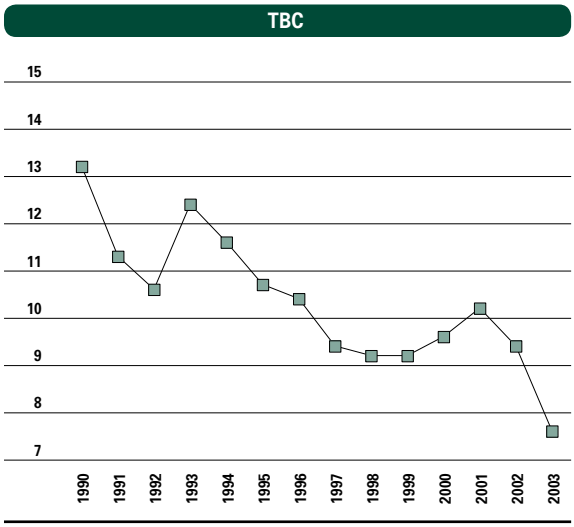

6.22 Evolutie van de tuberculose-incidentie, per 100.000 inwoners, van 1990 tot 2003. Bron: VRGT.

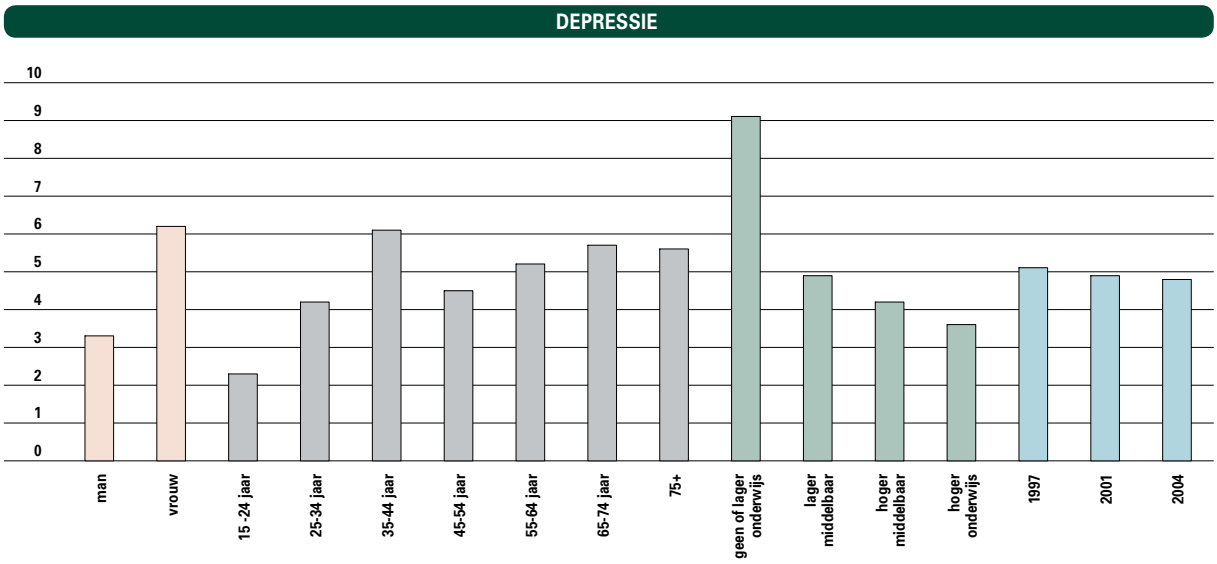

6.23 Aandeel personen met een zelfgerapporteerde depressie in de loop van het jaar voor de bevraging, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %, 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

populatie. De bevolkingsgroepen met een verhoogd risico voor tuberculose zijn vooral asielzoekers, personen die in contact kwamen met een bevestigd tuberculosegeval en sociaal marginalen.

8. Geestelijke gezondheid

Een **psychologisch ongemak** trof in 2004 een vijfde van de bevolking vanaf vijftien jaar. Ongeveer de helft van hen lijdt mogelijk aan een ernstige mentale aandoening. 5% leed naar eigen zeggen tijdens het jaar dat vooraf ging aan het onderzoek aan een **depressie**. Van die groep nam 55% contact op met de huisarts, 40% ging te rade bij een specialist en 22% volgde psychotherapie. Depressie werd in 86% van de gevallen behandeld met geneesmiddelen, 12% onderging geen enkele vorm van behandeling.In de twee weken voor de bevraging nam 13% **psychotrope geneesmiddelen**, vooral slaapmiddelen, kalmeermiddelen en antidepressiva. Een tiende van de bevolking heeft reeds ernstig over **zelfmoord nagedacht**, 2% ondernam reeds een **zelfmoordpoging**. Vrouwen geven vaker dan mannen mentale problemen aan en ze zijn ook talrijker om te zeggen dat ze psychotrope genees-

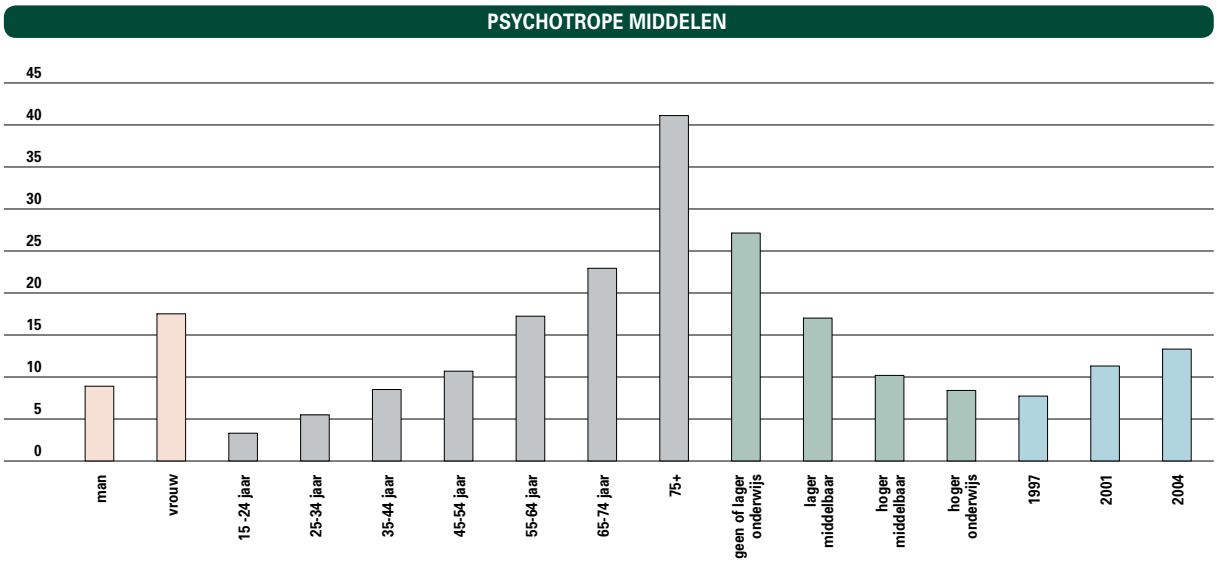

6.24 Aandeel personen dat slaap-, kalmeermiddelen of antidepressiva heeft gebruikt gedurende de laatste 2 weken voor de bevraging, naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in %, 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

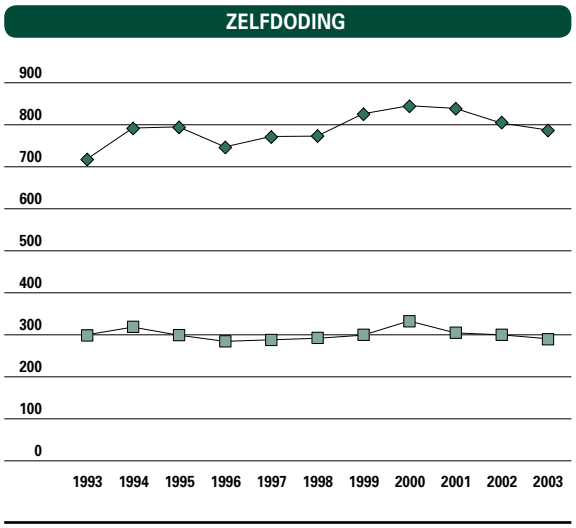

6.25 Evolutie van het aantal zelfmoorden naar geslacht, van 1993 tot 2003.
Bron: WVC, entiteit Beleidsondersteuning.

middelen nemen. Ook geven vrouwen vaker toe aan zelfdoding te denken of reeds pogingen daartoe ondernomen te hebben.Het algemene psychologische ongemak lijkt toe te nemen met de leeftijd, oudere mensen krijgen ook vaker psychotrope geneesmiddelen.
Specifieke problemen inzake geestelijke gezondheid komen vaker voor bij mensen die op sociaal en opvoedingsvlak minder bedeeld zijn. Psychologisch ongemak en zelfgerapporteerde depressie kent geen evolutie in de tijd (wanneer de structuur van de bevolking dezelfde blijft). De zorgindicatoren daarentegen nemen toe: meer mensen hebben een zorgverstrekker geraadpleegd en geneesmiddelen genomen. Het gebruik van slaapmiddelen, kalmeerpillen en antidepressiva stijgt over de drie onderzoeksjaren.

In 2003 werden er 1.074 **zelfdodingen** geregistreerd, bijna drie vierden van mannen. De jongste jaren was er een forse stijging bij mannen boven de 75 jaar. Zelfdoding veroorzaakt een hoog aantal verloren potentiële levensjaren. Bovendien moet men rekening houden met een zeer waarschijnlijke onderrapportering, vooral in de jongere leeftijdsgroepen en bij gebruik van minder gewelddadige middelen. Mannen plegen meestal zelfdoding door verhanging of verstikking. Bij vrouwen is verhanging de meest aangewende methode.
De Vlaamse zelfdodingcijfers behoren tot de hoogste in Europa, na Finland. Een beleidsdoelstelling is het aantal tussen 2000 en 2010 met 8% terug te dringen. In 2003 waren er reeds 8,5% minder zelfdodingen dan in 2000.

Preventief beleid

In dit onderdeel staat preventie centraal, vooral van besmettelijke ziekten en beschavingsziekten. De overheid kan hier een belangrijke rol spelen via preventieacties, gezondheidspromotie en vaccinaties.

1. Begeleiding van het jonge kind

Kind en Gezin organiseerde in 2004 infoavonden voor 28.807 aanstaande ouders (tegenover 32.617 in 2003). In de kraamkliniek bezochten de regioverpleegkundigen 88% van de pas bevallen vrouwen, thuis kreeg 97% van de moeders minstens één gezinsbezoek en via het consultatiebureau werd 86% van de kinderen tot 1 jaar bereikt. Het totale bereik tijdens het eerste levensjaar ligt met 87% iets boven het cijfer van 2003 (86%).
Ook het aantal door Kind en Gezin toegediende vaccins nam toe tot 898.236 (826.306 in 2003).

2. Borstkankerpreventie

De Vlaamse Gezondheidsdoelstellingen streven naar 80% van de **borstkankerscreenings** bij de doelgroep vrouwen van 50 tot 69 jaar. In 1992 was dit nog 43%, maar uit de registratie van de huisartsenpeilpraktijken bleek dat in 2002 de doelstelling gehaald werd. De massale overheidscampagnes hebben duidelijk hun effect niet gemist. Ook zien we tussen 1997 en 2004 een duidelijke toename van het percentage vrouwen in de doelgroep van 50 tot 69 jaar dat de afgelopen 2 jaar een **mammografie** liet uitvoeren: van 46% tot 70% in 2004. Er is geen significante samenhang met het opleidingsniveau of de urbanisatiegraad. 80% van de vrouwen uit de doelgroep geeft aan de afgelopen 2 jaar een uitnodigingsbrief te hebben ontvangen voor het uitvoeren van een mammografie, in 2001 was dit slechts 58%.

3. Vaccinatiegraad

De helft van de doelpopulatie geeft aan tegen **griep** gevaccineerd te zijn in de loop van het laatste vaccinatieseizoen. Deze doelgroep bestaat uit de personen van 65 jaar of meer en personen met een specifieke chronische aandoening. Er is geen onderscheid tussen mannen en vrouwen. Over de jaren heen kan een significante stijging van de vaccinatiegraad worden vastgesteld.
Iets meer dan de helft van de bevolking van 15 jaar en ouder verklaart de afgelopen tien jaar gevaccineerd te zijn tegen **tetanus**. Mannen zijn vaker gevaccineerd dan vrouwen en de vaccinatiegraad daalt naarmate de leeftijd stijgt. Het opleidingsniveau speelt geen rol van betekenis. In 1997 gaf nog 64% van de ondervraagden aan gevaccineerd te

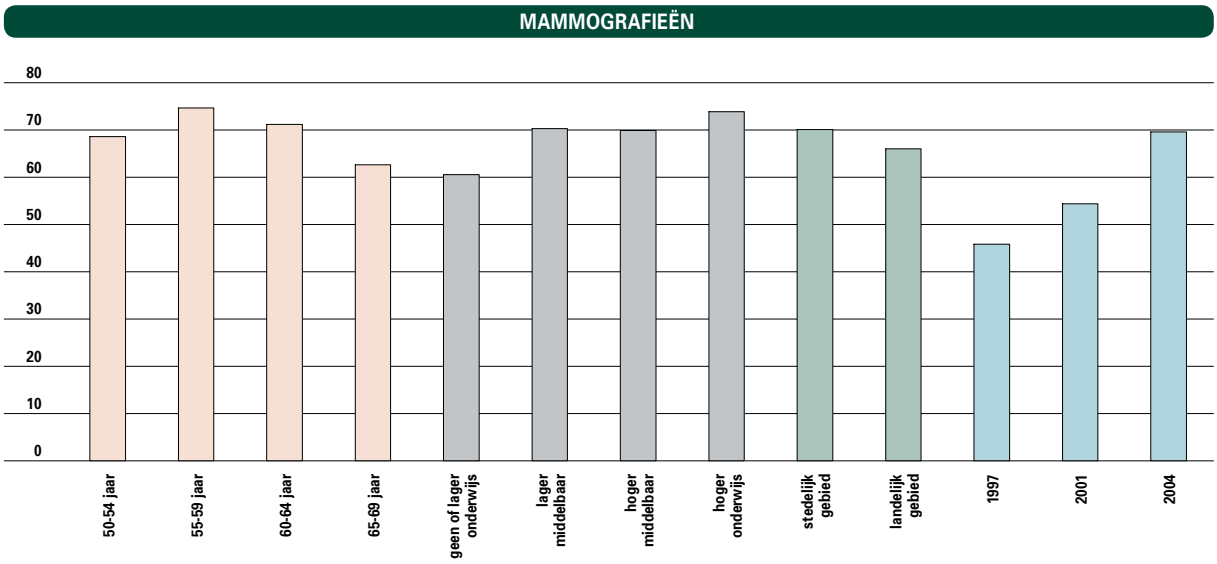

6.26 Aandeel vrouwen (van 50 tot 69 jaar) dat aangeeft een mammografie te hebben laten uitvoeren in de afgelopen 2 jaar, naar leeftijd, opleidingsniveau en urbanisatiegraad, in %, 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

zijn, in 2001 nog 59%. Deze daling in de loop van de tijd is onrustwekkend. Het tegengaan van een dergelijke trend is een grote uitdaging, met name voor de huisartsen.
Bijna een derde van de mensen werd de afgelopen tien jaar tegen **hepatitis B** gevaccineerd. De algemene vaccinatiegraad groeit, maar vermindert wel fors met de leeftijd. Personen met een diploma hoger onderwijs zijn naar verhouding vaker gevaccineerd dan wie enkel een diploma lager onderwijs heeft behaald.

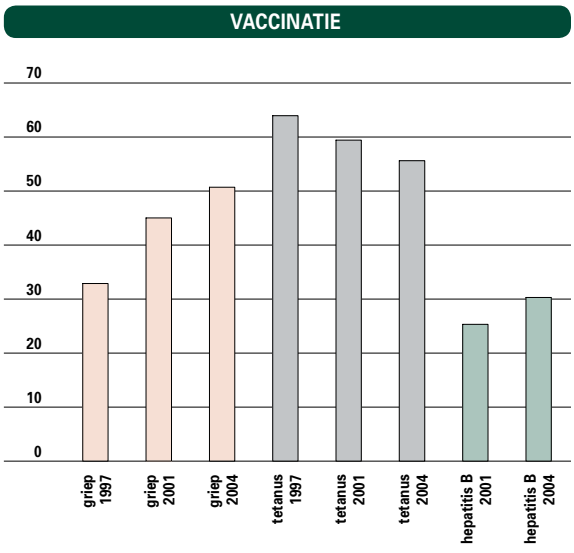

6.27 Evolutie van het aandeel personen dat gevaccineerd is, in %, 1997, 2001 en 2004. Bron: Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid, Gezondheidsenquête.

6.2 Welzijn en diversiteit

Algemeen Welzijnswerk

Wie met welzijnsproblemen te maken krijgt en professionele hulp wil, kan in eerste instantie terecht bij de eerstelijnszorg van het algemeen welzijnswerk. De 27 autonome Centra voor Algemeen Welzijnswerk (CAW) zijn verspreid over gans Vlaanderen en Brussel. Ze krijgen jaarlijks meer dan honderdduizend hulpvragen. Hun cliënteel bestaat uit ongeveer evenveel mannen als vrouwen. Ruim een vierde van de hulpvragen wordt gesteld door mensen tussen 18 en 25 jaar. Een tiende van de hulpvragen komt van minderjarigen, meer dan de helft van de hulpvragen van personen tussen 26 en 59 jaar.
De hulp- en dienstverlening in de CAW's kan gaan van informatie en advies naar begeleiding, al dan niet gekoppeld aan een residentiële opvang. In een vierde van de gevallen gaat het om een vraag naar informatie. Een CAW kan doorverwijzen naar andere diensten binnen de welzijnssector of kan zelf een begeleiding opstarten.
Er worden ongeveer 40.000 begeleidingen gegeven per jaar. Het gaat hierbij om ongeveer 80% ambulante en 20% residentiële begeleidingen.

PROBLEMEN CAW

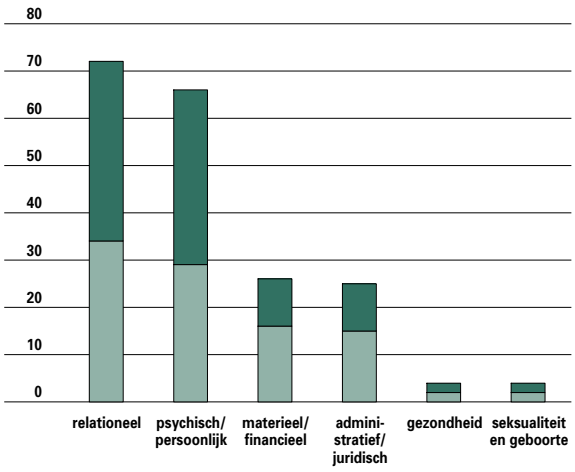

6.28 Problemen die worden aangebracht bij het ambulant welzijnswerk naar geslacht, 2004, in %. Deze cijfers slaan op cliënten en niet op individuele personen. Eenzelfde persoon kan door meerdere CAW's geholpen worden. Bron: TELLUS-Cliëntenregistratie autonome CAW, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

CLIËNTEN NAAR SECTOR

SECTOR OF DEELSECTOR	ONTHAAL		BEGELEIDING	
	AANTAL	%	AANTAL	%
Thuislozenzorg	23.500	21	10.315	24
Justitieel welzijnswerk	8.058	7	3.957	9
Slachtofferhulp	8.916	8	5.347	12
Ambulant welzijnswerk	73.197	64	23.469	55
Totaal	113.671	100	43.088	100

6.29 Cliënten op onthaal naar sector, 2004. Bron: TELLUS-Cliëntenregistratie autonome CAW, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

In 2004 bereikte het **ambulant welzijnswerk** ca. 73.200 personen waarvan ongeveer een derde effectief begeleid werd. Ambulante begeleidingen gebeuren op het vlak van sociale administratie, financiën (budgetbeheer, schuldbemiddeling), gezondheid, slachtofferhulp, relaties, werk, huisvesting, … Het merendeel van de problemen waarmee men geconfronteerd wordt hebben te maken met relationele, psychische en persoonlijke problemen. Tweederde van het cliënteel van het ambulant welzijnwerk is vrouwelijk. Vrouwen komen meer met relationele problemen, terwijl mannen vooral met materiële en administratief juridische zaken bij een CAW aankloppen. Ruim de helft van het cliënteel is tussen dertig en vijftig jaar. Iets meer dan dertig procent is jonger. Het aantal bejaarden dat beroep doet op de ambulante dienstverlening van een CAW is eerder beperkt.

De **residentiële hulpverlening** omvat ondermeer opvangcentra waar men tijdelijk kan verblijven als men geen onderdak heeft. Er bestaan verschillende soorten opvangcentra: voor jongeren van 18 tot 25 jaar, voor vrouwen en hun kinderen, voor

GENDER CLIËNTEN NAAR WERKSOORT

	RESIDIENTIEEL	AMBULANT	JUSTIITIEEL	SLACHTOFFER-HULP	TOTAAL
man	63	43	74	30	48
vrouw	37	57	26	70	52

6.30 Cliënten op onthaal naar geslacht en werksoorten, 2004, in %. Bron: TELLUS-Cliëntenregistratie autonome CAW, Steunpunt Algemeen Welzijnswerk.

VOORSCHOOLSE OPVANG

	% GEBRUIK
Familieleden (vooral grootouders)	31,0
Opvanggezinnen aangesloten bij een dienst	24,9
Zelfstandige minicrèches en kinderdagverblijven	14,4
Zelfstandige opvanggezinnen	11,8
Erkende kinderdagverblijven	11,5
Andere (kleuterschool,...)	6,4

6.31 Gebruik van opvangtypes door kinderen van drie maanden tot drie jaar, in %, voorjaar 2004. Bron: Kind en Gezin.

volwassen mannen en opvangcentra voor koppels en gezinnen. Vrouwen die bedreigd worden (fysiek, psychisch, seksueel) kunnen tijdelijk onderduiken op een geheim adres in een vluchthuis. Volwassen mannen maken nog steeds de grootste groep uit in de residentiële opvang. In 13% van de gevallen gaat het om minderjarigen die meestal hun ouders vergezellen in een residentieel opvangcentrum. Dit gebeurt vooral in de vrouwenopvangcentra en de vluchthuizen.

Kinderopvang

Elk gezin moet in de directe omgeving een beroep kunnen doen op een kinderopvang. Naast de economische functie van kinderopvang, wordt ook de sociale en de pedagogische functie meer naar voor geschoven. Het professionalisme van de kinderopvang moet daarom opgekrikt worden. Er komen 5.000 plaatsen bij en ook het buitenschoolse opvangaanbod wordt uitgebreid.

1. Hoeveel en door wie?

Tweederde van de kinderen tussen 3 maanden en 2,5 jaar gaat naar de **voorschoolse opvang**. Dat kan bij de eigen familie, in een opvanggezin of in een kinderdagverblijf. Zeven op de tien kinderen worden deeltijds opgevangen, tien procent minder dan één ononderbroken periode van 5 uur per week.

Van de 3 tot 12-jarigen zit bijna 45% in de **buitenschoolse opvang**. Dit wil zeggen dat zij in de loop van een week minstens eenmaal vóór de school, na de school of op woensdagnamiddag worden opgevangen. De opvang bij de 3 tot 6-jarigen ligt meer dan 15% hoger dan bij de 6 tot 12-jarigen. Ruim veertig procent van de kinderen wordt opgevangen door het informele netwerk waarvan het merendeel door de grootouders (35%), de overigen door familie, buren of kennissen. De opvang door en in de school vormt met 34% de tweede belangrijkste opvangvorm. Op de derde plaats komen de initiatieven voor buitenschoolse opvang.

2. Aantal plaatsen en kinderen

De capaciteit van alle vormen van kinderopvang blijft toenemen. In 2004 groeide het aantal erkende opvangplaatsen met bijna vijf procent en de kinderdagverblijven en diensten voor opvanggezinnen met drie procent. Bij de zelfstandige onthaalouders, minicrèches en zelfstandige kinderdagverblijven onder toezicht van Kind en Gezin is er een stijging met ruim acht procent. Het aantal erkende plaatsen voor de buitenschoolse opvang bleef onveranderd. Het aantal plaatsen bij de initiatieven voor buitenschoolse opvang steeg met acht procent. In het Vlaamse Gewest zijn er per 1.000 kinderen jonger

CAPACITEIT KINDEROPVANG

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	EVOLUTIE 1999=100
Kinderdagverblijven	13.369	13.652	13.873	14.007	14.104	14.686	109,9
Diensten voor opvanggezinnen	28.516	29.008	29.596	29.776	29.720	30.476	106,9
Buitenschoolse opvang in aparte lokalen in kinderdagverblijven	732	948	999	1000	1023	1.009	137,8
Initiatieven voor buitenschoolse opvang	13.105	16.032	17.775	20.128	20.985	22.816	174,1
Privaat opvanggezin met attest	7.747	7.453	7.682*	7238	7.102	6.999	90,3
Private opvanginstelling met attest	10.408	11.449	12.847	13.738	14.583	16.551	159,0

6.32 Evolutie van de capaciteit van de kinderopvang in het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen, van 1999 tot 2004. Bron: Kind en Gezin.
** Inclusief zelfstandige opvang in groepsverband met een capaciteit van 6 en 7 plaatsen. Vóór 2001 opgenomen in de toenmalige 'particuliere opvanginstellingen'*

AANWEZIGE KINDEREN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004*	%
VOORSCHOOLSE OPVANG*							
Kinderdagverblijven	27.369	27.850	28.104	28.013	28.317	17.501	24,6
Diensten voor opvanggezinnen	48.472	50.251	51.213	49.081	50.658	29.678	41,8
Particuliere opvanggezinnen	11.234	11.207	12.875	11.845	11.692	7.247	10,2
Particuliere opvanginstellingen	20.082	21.710	23.148	25.756	26.979	16.615	23,4
Totaal	107.157	111.018	102.465	114.695	117.646	71.041	100,0
BUITENSCHOOLSE OPVANG							
Kinderdagverblijven	5.074	6.260	6.377	6.497	6.367	2.281	3,9
Diensten voor opvanggezinnen	19.241	20.880	22.537	23.673	22.854	6.545	11,3
Initiatieven voor buitenschoolse opvang	71.560	82.518	95.398	103.260	110.890	46.179	79,6
Particuliere opvanggezinnen	1.176	1.255	1.118	1.103	1.032	1.021	1,8
Particuliere opvanginstellingen	3.868	4.676	5.275	3.508	4.132	1.957	3,4
Totaal	100.919	115.589	130.705	138.041	145.275	57.983	100,0

6.33 Aantal ingeschreven kinderen in kinderopvangvoorzieningen in het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest samen. Sedert 2004 werd overgeschakeld naar een andere registratiemethode. In plaats van het aantal kinderen te tellen gedurende een volledig jaar werd geopteerd om de kinderen te tellen gedurende de week waarin de 1ste februari valt, naar analogie met de telling in het onderwijs. Bron: Kind en Gezin.*

dan 3 jaar 346 plaatsen beschikbaar. Hiermee voldoet Vlaanderen aan de Europese richtlijn. Ruim twee derden van deze plaatsen wordt aangeboden door de erkende sector, de rest in de zelfstandige sector. In de week van 1 februari 2004 waren er in totaal 129.024 kinderen aanwezig in de opvang. Voor 56% ging het om voorschoolse opvang. Bijna 80% werd opgevangen in een voorziening die erkend is door Kind en Gezin.

3. Specifieke doelgroepen

In 2004 werd 1,5 miljoen euro uitgetrokken voor experimentele subsidies voor kinderopvangprojecten in de buurt- en nabijheidsdiensten. Deze projecten zijn laagdrempelig en bedoeld voor ouders en kinderen die nu (nog) niet terechtkomen in de reguliere kinderopvang. Voor kinderen met een specifieke zorgbehoefte wordt sinds 2001 een onderscheid gemaakt tussen voorzieningen met een structureel aanbod en voorzieningen met een individueel aanbod. Enkel die eerste groep bouwt een specifiek en systematisch aanbod uit. In 2004 zijn er 74 dergelijke plaatsen bij de kinderdagverblijven en 46 bij de initiatieven voor buitenschoolse opvang. Kinderdagverblijven in een grootstad of een centrumstad kunnen sinds 2004 een subsidie krijgen voor het organiseren van **flexibele opvang**. Hieronder wordt de opvang verstaan voor 7 uur of na 18 uur. Ook opvang op feestdagen of tijdens de weekends, en opvang op werkdagen boven het minimumaantal openingsdagen zijn hierin vervat.

Jeugdhulpverlening

De Vlaamse overheid opteert voor een **integrale jeugdhulpverlening** waarmee men vraaggerichter wil werken en de samenwerking tussen verschillende sectoren verbeteren. Bij de samenwerking zijn zowel het onderwijs (centra voor leerlingenbegeleiding), het Vlaams Fonds voor de Sociale Integratie van Personen met een Handicap, Kind en Gezin, het algemeen welzijnswerk en de centra voor integrale gezinszorg, de geestelijke gezondheidszorg (centra voor geestelijke gezondheidszorg) als de bijzondere jeugdbijstand betrokken. Regionaal overleg op provinciaal niveau en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is ondertussen opgestart. De hier weergegeven indicatoren blijven beperkt tot de bijzondere jeugdbijstand. Deze biedt hulp aan minderjarigen en hun ouders die in moeilijke omstandigheden terechtkomen, waarbij de rechten en de ontplooiingskansen van jongeren bedreigd worden.
Het predikaat 'bijzonder' in de **bijzondere jeugdbijstand** wijst er op dat het om een apart tweedelijns hulpaanbod gaat dat pas in werking treedt wanneer de algemene basisvoorzieningen niet volstaan.

1. Verwijzing en beslissing

De bijzondere jeugdbijstand richt zich voornamelijk tot twee groepen: minderjarigen in een **problematische opvoedingssituatie** (POS) en zij die

GEDWONGEN EN VRIJWILLIGE HULPVERLENING

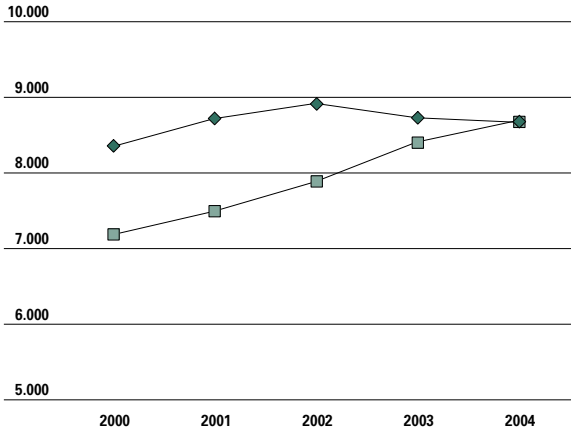

6.34 Evolutie van het aantal maatregelen genomen op vrijwillige basis via de Comités Bijzondere Jeugdbijstand of gedwongen via de Jeugdrechter, van 2000 tot 2004. Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

een **als misdrijf omschreven feit** (MOF) hebben gepleegd. In het eerste geval leiden twee sporen tot de hulpverlening: **vrijwillig** via het Comité voor Bijzondere Jeugdzorg (onderhandelde hulp) en **gedwongen** via de Jeugdrechtbank (gerechtelijke hulp). De twintig Comités voor Bijzondere Jeugdzorg kunnen ingeschakeld worden op vraag van de jongere of de ouders, maar ook op vraag van andere diensten zoals de centra voor leerlingenbegeleiding. Bij een MOF wordt de hulpverlening opgelegd door de Jeugdrechtbank. Van de in 2004 genomen maatregelen verliepen zes op tien via de jeugdrechtbank.
Het aantal betrokken jongeren nam tussen 2000 en 2004 toe met gemiddeld 650 jongeren per jaar. De gedwongen hulpverlening is op vijf jaar tijd met meer dan een vijfde toegenomen terwijl de vrijwillige hulpverlening de voorbije twee jaar is gedaald.

2. Het hulpaanbod

De bijzondere jeugdbijstand werkt zowel residentieel, semi-residentieel als ambulant. Het residentiële aanbod bestaat uit begeleidingstehuizen, pleeggezinnen en gemeenschapsinstellingen. De dagcentra waar jongeren overdag terecht kunnen, vormen het semi-residentiële aanbod terwijl het ambulant aanbod vooral bestaat uit thuisbegeleiding. De begeleidingshuizen, pleeggezinnen en dagcentra zijn privé initiatief. De **gemeenschapsinstellingen** worden georganiseerd door de overheid. Hier is de opvang gedwongen, na een uitspraak van de jeugdrechter. Het gaat om De Kempen in Mol en De Zande in Ruiselede en Beernem (enkel voor meisjes). Daarnaast beschikt de Vlaamse Gemeenschap over 24 plaatsen in de federale instelling De Grubbe in Everberg waar jongeren onder zeer strikte voorwaarden kunnen geplaatst worden door de jeugdrechtbank wanneer ze van een zwaar misdrijf verdacht worden. Naast dit hulpaanbod staan de preventieve sociale acties (PSA). Projecten zijn bijzondere initiatieven die zich op een specifieke doelgroep of een bijzondere probleemsituatie richten.
Tussen 2000 en 2005 groeide het erkende hulpaanbod van de bijzondere jeugdbijstand met 419 eenheden (+8,5%). Hierin zijn de projecten en experimenten, de pleegzorg en de PSA's niet meegerekend. Het budget voor projecten en experimenten verdubbelde van 2000 tot 2005 tot 9,4 miljoen en het aantal overeenkomsten van 37 naar 83 (o.a. herstelgerichte en constructieve afhandeling van als misdrijf omschreven feiten, kortdurende residentiële en intensieve trajectbegeleiding, crisishulp aan huis). Ook het hulpaanbod in de gemeenschapsinstellin-

AANTAL JONGEREN

	2000	2001	2002	2003	2004
Begeleidingstehuizen	33,4	32,2	32,1	32,2	30,0
Dagcentra	7,0	6,8	6,7	6,4	6,7
Diensten begeleid zelfstandig wonen	3,6	4,2	4,6	4,3	4,4
Diensten pleegzorg	22,6	22,9	22,6	23,4	24,0
Gezinstehuizen	0,8	0,7	0,6	0,5	8,3
Onthaal en oriëntatie	13,4	14,9	15,0	15,4	0,5
Thuisbegeleidingsdiensten	11,0	10,8	10,4	10,5	16,6
Gemeenschapsinstelling	8,3	7,6	7,9	7,9	10,7
Totaal (N)	15.476	16.148	16.750	17.203	17.428

6.35 Evolutie van het aantal jongeren in de Bijzondere Jeugdbijstand, van 2000 tot 2004, in %. Bron: MIS-WVC.

CAPACITEIT

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Begeleidingstehuizen	2.807	2.802	2.805	2.841	2.898	2.898
Gezinstehuizen	93	86	86	86	65	65
Onthaal-, oriëntatie- en observatiecentra	261	294	294	294	297	297
Dagcentra	592	641	641	641	651	651
Thuisbegeleidingsdiensten	914	1.012	1.012	1.012	1.060	1.060
Diensten begeleid zelfstandig	237	336	336	336	352	352
Totaal zonder pleegzorg	4.904	5.171	5.174	5.210	5.323	5.323
Gemeenschapsinstellingen	208	208	218	218	246	246

6.36 Evolutie van de capaciteit in de bijzondere jeugdbijstand, van 2000 tot 2005. Bron:WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

gen werd uitgebreid, onder meer door een grotere capaciteit van de gesloten opvang.
Het groeiritme van het hulpaanbod (+8,5%) is niet in overeenstemming met de toename van de hulpvraag. Het aantal jongeren in de bijzondere jeugdbijstand steeg met 18,3%. Hierdoor neemt de beschikbaarheid van de hulp af. Dit wordt bevestigd door de steeds hogere bezettingsgraad van de voorzieningen en de exponentiële toename van het gebruik van hulpaanbod waarvan de capaciteit niet door de programmatie geplafonneerd is (pleegzorg, PSA).

Ook in de gemeenschapsinstellingen voelt men de toenemende kloof tussen hulpvraag en hulpaanbod. De gemeenschapsinstellingen kennen al meerdere jaren een bezettingsgraad die hoger ligt dan 95%. De verantwoordelijken moeten vaak opnames van jongeren weigeren wegens plaatsgebrek en steeds opnieuw tijdrovende en vaak emotionele gesprekken voeren met verwijzers. In 2004 werden 944 jongeren geweigerd, waarvan een derde meisjes. In 2005 werden er 983 opnames geweigerd.

Dit betekent dat de jaarcijfers eerder een beeld geven van het beschikbare aanbod dan van de hulpvraag. De kloof tussen de vraag en het aanbod wordt groter. Jongeren en hun gezinnen krijgen niet altijd de hulp die het best aansluit bij hun hulpvraag. Soms blijven ze zelfs verstoken van om het even welke hulp.

Gezinszorg

Mensen moeten zo lang mogelijk in hun eigen, vertrouwde thuisomgeving kunnen blijven wonen. Wanneer zorgbehoevende ouderen, langdurig

GROEIRITME

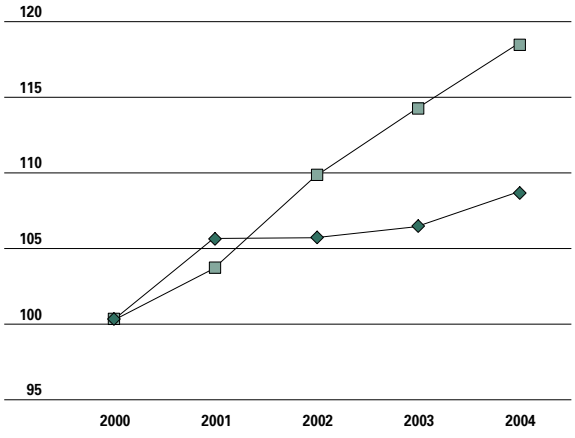

6.37 Groeiritme hulpaanbod en aantal jongeren in de bijzondere jeugdbijstand tussen 2000 en 2004 (2000=100). Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

BEZETTINGSGRAAD

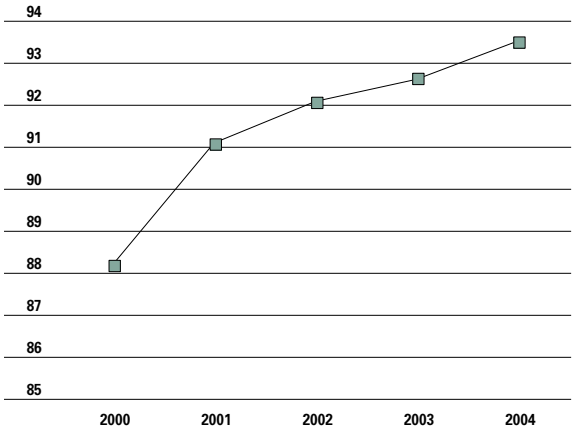

6.38 Evolutie bezettingsgraad in de bijzondere jeugdbijstand tussen 2000 en 2004. Bron: WVC, afdeling Bijzondere Jeugdbijstand.

zieken of jonge gezinnen met kinderen er niet langer in slagen om de lasten van persoonsverzorging en huishoudelijke taken zelf te dragen, moeten zij de kans krijgen om thuis de nodige hulp en zorg te krijgen. Daarvoor kan men terecht bij de diensten voor **gezinszorg**. Zorgbehoevenden hebben naast medische zorgen ook niet-medische zorgen nodig. Daarvoor kunnen ze rekenen op mantelzorgers, professionele hulpverleners, thuiszorgvoorzieningen, residentiële voorzieningen,...
De niet-medische kosten werden in het verleden amper of niet terugbetaald. In 2002 werd de Vlaamse zorgverzekering opgericht, die bij zwaar zorgbehoevenden de niet-medische kosten gedeeltelijk dekt.
Voor kinderen in probleemsituaties, voor wie de klassieke kinderopvang niet geschikt is, wordt er een meer specifieke hulpverlening aangeboden.
De opvoedingsondersteuning krijgt eveneens een prominente plaats in het gezinsbeleid.

1. Omvang van de gezinszorg

Begin 2006 waren er 126 erkende diensten voor gezinszorg. Zij bieden persoonsverzorging, huishoudelijke hulp en schoonmaakhulp, algemene psychosociale en pedagogische ondersteuning. Gezinszorg wordt alleen geboden in het natuurlijke thuismilieu van de gebruiker.
In 2004 kregen 67.100 alleenstaanden of gezinnen hulp van een erkende dienst voor gezinszorg. Het aandeel bejaarden (65 jaar of ouder) hierin wordt geschat op 80%. Op tien jaar tijd is het aantal gezinnen dat een beroep doet op een dienst voor gezinszorg met een derde gestegen. Sinds 1999 is het aantal gepresteerde uren met tien procent toegenomen.

URENCONTINGENTEN GEZINSZORG

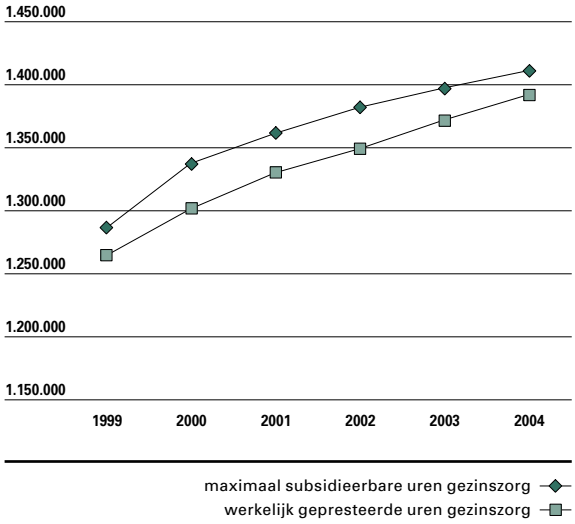

6.39 Evolutie van het aantal werkelijk gepresteerde en maximaal subsidieerbare uren gezinszorg, van 1999 tot 2004, telkens op 31 december. Bron: WVC, afdeling Welzijnszorg.

2. De Vlaamse zorgverzekering

De Vlaamse **zorgverzekering** betaalt zorgbehoevenden de kosten voor niet-medische zorg (deels) terug. Iedereen ouder dan 25 jaar is verplicht om bij een zorgkas aan te sluiten. Eind 2004 waren er bijna 150.000 dossiers. Een groei van bijna twintig procent ten opzichte van het vorige jaar o.a. te wijten aan een uitbreiding van het aantal mogelijke

ZORGVERZEKERING

	INGEDIENDE AANVRAGEN IN 2004	GOEDGEKEURDE AANVRAGEN	% GEWEIGERDE AANVRAGEN	AANTAL VERZEKERDEN	TOTAAL LOPENDE DOSSIERS	% DOSSIERS/ LEDEN
<65	19.363	17.259	10,9	3.085.175	26.108	0,8
65-69	5.814	5.029	13,5	311.049	8.165	2,6
70-74	9.964	8.775	11,9	295.929	14.053	4,7
75-79	14.157	12.528	11,5	238.283	21.873	9,2
80-84	19.498	17.735	9,0	175.866	32.595	18,5
85-89	12.513	11.764	6,0	67.124	22.802	34,0
90-94	9.546	9.142	4,2	38.681	18.414	47,6
95-99	2.398	2.317	3,4	9.083	5.034	55,4
>=100	267	263	1,5	1.128	650	57,6
>=90	12.211	11.722	4,0	48.892	24.098	49,3
Totaal	93.520	84.812	9,3	4.222.318	149.694	3,5

6.40 Ingediende en goedgekeurde aanvragen van de zorgverzekering in 2004, totaal aantal leden en goedgekeurde dossiers op 31 december 2004, naar leeftijd. Bron: het Vlaams Zorgfonds.

HULPVERLENING KINDEREN

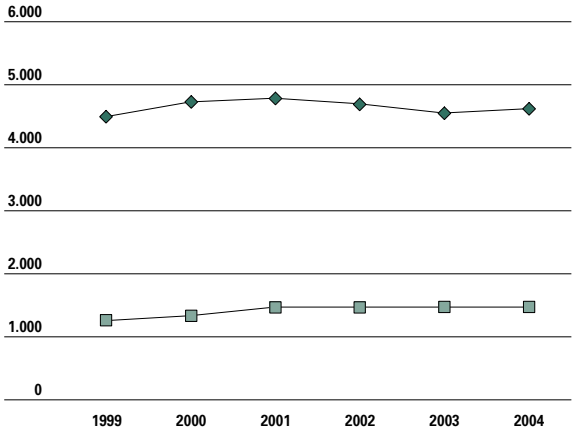

6.42 Evolutie van het aantal opgenomen kinderen in de Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning, van 1999 tot 2004, telkens op 31 december. Bron: Kind en Gezin.

rechthebbenden. De lopende dossiers voor residentiele zorg (+40%) zijn sneller gestegen dan deze voor mantel- en thuiszorg (+6,2%). De meeste lopende dossiers voor residentiële zorg situeren zich in de leeftijdscategorie 80 tot 95 jaar. Voor mantel- en thuiszorg is dit de groep tussen 70 en 85 jaar.
Indien men de aanvragen opsplitst naar type maken mantel- en thuiszorg tweederde deel uit van het totaal. De aanvragen voor residentiële zorg zijn slechts goed voor één derde.

3. Bijzondere hulpverlening voor kinderen

Gezinnen met jonge kinderen die een moeilijke periode doormaken, kunnen in de Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning (CKG) dag- en nachtopvang aanvragen, maar ook thuisbegeleiding. Een kind verblijft gemiddeld 3,5 maand in deze voorziening. De bezettingsgraad situeert zich rond 89%. De jongste jaren blijft de capaciteit constant, het aantal kinderen nam licht af, maar het aantal verblijfsdagen nam licht toe.
Net zoals voor de reguliere kinderopvang bestaat ook hier een alternatief in familiale kring, via de diensten voor gezinsondersteunende pleegzorg. Het aantal gezinnen en vooral het aantal opgenomen kinderen daalt. Gedurende 2004 namen 115 gezinnen 195 kinderen op, waarvan iets meer dan de helft ouder is dan zes jaar.

Personen met een handicap

Zeven procent van de Vlamingen voelt zich beperkt in het uitvoeren van de dagelijkse bezigheden. Zes procent meldt een officieel erkende **handicap**. Het zijn deze personen die terecht kunnen bij het Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap (het Vlaams Fonds) voor materiele bijstand, beroepsopleiding, tewerkstelling en zorg- en begeleidingsvoorzieningen.
In 2004 ontving het Vlaams Fonds 51.914 aanvragen van personen met een handicap. Het leeuwendeel betreft vragen naar 'individuele materiële bijstand'(67,4%), dat zijn vragen voor een hulpmiddel of een (materiële) aanpassing. Daarna komen vragen voor opname in een zorgvoorziening (18%), tewerkstelling in een beschutte werkplaats of in het gangbaar economisch circuit (16%)en tenslotte voor een persoonlijk assistentiebudget (1,6%), een relatief nieuwe zorgvorm.
Het Vlaams Fonds kreeg in 2004 een dotatie van 1.091 miljoen euro. De totale uitgaven bedroegen 1.119 miljoen euro. Tweederde van dit bedrag ging naar de residentiële sector zorg en vier procent naar de ambulante sector. Twintig procent werd besteed aan tewerkstelling en opleiding en het resterende deel aan individuele materiële bijstand.

1. Materiële bijstand

Het aantal aanvragen naar hulpmiddelen daalt. Dat is het gevolg van de nieuwe aanvraagmethode die in 2002 ingevoerd werd. Een persoon moet nu een bijstandskorf met hulpmiddelen voor vier jaar samenstellen. Hierdoor steeg aanvankelijk het aantal aanvragen tot 42.542 in 2003. In 2004 daalde dit tot 34.983. Het aantal aanvragen is met andere

MATERIËLE BIJSTAND

	2004
Aanpassing woning	14.111
Mobiliteit (o.a. rolwagens, driewielfietsen, aanpassingen auto,...)	9.884
Communicatie (o.a. doventelefoon, brailleschrijfmachines,...)	5.005
Hardware/software	3.043
Diverse (o.a. speciaal bed, anti-decubitusmateriaal, incontinentiemateriaal, ..)	2.981
Andere	13.875
Totaal	48.899

6.43 Overzicht van de meest verleende tussenkomsten voor materiële bijstand, 2004. Bron: VFSIPH.

woorden weer wat gestabiliseerd sedert de invoering van dat 'korfsysteem'.
Wel ligt het aantal verleende tussenkomsten nog een stuk hoger omdat heel wat beslissingen pas met vertraging in 2004 werden genomen. Het budget van de materiële bijstand bedroeg in 2004 ongeveer 29 miljoen euro. Het grootste deel van de vragen gaat over het aanpassen van de woning en transportmiddelen (rolstoel, auto).

2. Zorg- en begeleidingsvoorzieningen

De capaciteit van de **zorg- en begeleidingsvoorzieningen** blijft groeien, zowel in de residentiële, de semi-residentiële als de ambulante voorzieningen. Het aanbod stemt niet noodzakelijk overeen met de vraag. De registratie van het aantal cliënten leidde in 2004 tot een uitbreiding met 395 erkende plaatsen in de residentiële zorgsector en 639 in de ambulante sector. Daarnaast werden nog 404 vergunningen in de residentiële zorgsector afgeleverd die weliswaar nog niet effectief in exploitatie zijn.

3. Het persoonlijke-assistentiebudget

Het **persoonlijke-assistentiebudget** (PAB) is bedoeld voor personen met een handicap die mits redelijke assistentie thuis kunnen blijven wonen. Met het budget moeten zij zelf instaan voor de organisatie van hun assistentie. Eind 2004 had het Vlaams Fonds in totaal aan 876 personen een PAB toegekend waarvan er 692 effectief liepen.
Ook voor het PAB worstelt het Vlaams Fonds met een lange wachtlijst. Ongeveer 2.500 mensen hebben een PAB aangevraagd, maar niet gekregen. Het aantal budgetten is niet onbeperkt, jaarlijks wordt vastgelegd hoeveel mensen maximum een PAB kunnen krijgen. Voor 2004 waren dat er 935.

4. Aangepaste sociale woningen

De sociale huisvesting stelt aangepaste woningen ter beschikking van ernstig lichamelijk gehandicapte personen en voor de projecten 'zelfstandig wonen'. Eind 2004 waren er 1.009 aangepaste woningen beschikbaar. Daarvan zijn er 775 bewoond door personen met een handicap.

5. Specifiek onderwijs

Leerlingen met een handicap kunnen terecht in een apart onderwijssysteem: het Buitengewoon Onderwijs. Het Geïntegreerd Onderwijs heeft als doel een brug te slaan tussen het Buitengewoon en het Gewoon Onderwijs. Meer gegevens over beide onderwijsvormen zijn te vinden in hoofdstuk 5.

Ouderenzorg

1. Thuiszorg

Vele ouderen wensen zo lang mogelijk zelfstandig thuis te wonen. **Thuiszorg** biedt hen die kans. Dit is emotioneel een belangrijke factor en ondersteunt de positieve ingesteldheid. Thuiszorg omvat een

ZORGVOORZIENINGEN

	MEETEENHEID	1999	2001	2002	2003	2004
RESIDENTIËLE VOORZIENINGEN						
Internaten	CAPACITEIT	4.824	4.779	4.774	4.821	4.757
Tehuizen voor werkenden	CAPACITEIT	1.146	1.140	1.139	1.170	1.161
Tehuizen voor niet werkenden	CAPACITEIT	7571	7.775	7.792	8.262	8.486
Tehuizen voor kortverblijf	CAPACITEIT	56	87	91	112	137
Observatiecentra	CAPACITEIT	327	327	327	331	337
Plaatsing in gezinnen (incl. Wop)	BEZETTING	769	942	942	959	904
SEMI-RESIDENTIËLE VOORZIENINGEN						
Semi-internaten	CAPACITEIT	3.554	3.572	3.588	3.674	3.300
Dagcentra	CAPACITEIT	3.083	3.223	3.237	3.452	3.457
AMBULANTE VOORZIENINGEN						
Begeleid wonen	CAPACITEIT	1.240	1.540	1.660	1.955	2129
Thuisbegeleidingen	ERKENDE BEGELEIDINGEN	35.200	47.077	48.828	57.674	4190*
Zelfstandig wonen	CAPACITEIT	192	211	211	223	236
Beschermd wonen	CAPACITEIT	219	370	451	582	745

*6.44 Evolutie van de kerncijfers over de zorgvoorzieningen voor personen met een handicap, van 1999 tot 2004. * capaciteit. Bron: VFSIPH.*

breed gamma van dienstverlening, dat verleend wordt door diverse, al dan niet professionele, hulpverleners. Een groot deel van de zorgnoden wordt opgenomen door de **mantelzorg**. Deze mantelzorg is in feite alle niet-beroepsmatige hulp- en dienstverlening die voortvloeit uit een affectieve of sociale relatie tussen de mantelzorger en de zorgbehoevende. Voor vele ouderen, die soms erg zorgbehoevend zijn, is verzorging in de vertrouwde omgeving enkel mogelijk dankzij de steun en de inzet van partner, familieleden, vrienden en buren. Daarnaast kunnen ouderen een beroep doen op verschillende vormen van thuiszorgondersteunende diensten en voorzieningen (bv. diensten voor gezinszorg, lokale en regionale dienstencentra, oppasdiensten, dagverzorging, kortverblijf,…). Ze zijn complementair en zorgen ervoor dat de gebruiker zich kan handhaven in de thuissituatie. De meeste diensten worden thuis of in een thuisvervangend milieu aangeboden. Het thuiszorgaanbod wordt hoofdzakelijk georganiseerd door private non-profitorganisaties, ziekenfondsen, OCMW's en andere openbare besturen.

De realisatie van thuiszorgvoorzieningen loopt enigszins achter op de programmatie. De regionale dienstencentra en de oppasdiensten doen het goed met een effectieve invulling van respectievelijk 83% en 78%. De andere voorzieningen halen aanzienlijk lagere cijfers. De dagverzorgingscentra halen 48%, lokale dienstencentra en de centra voor kortverblijf moeten het stellen met een invulling van 26%. Er doen zich sterke regionale verschillen voor en vooral de situatie in Brussel haalt de realisatiegraad sterk naar beneden.

Neemt men de geplande initiatieven mee in rekening, dan krijgt men een positiever beeld. De centra dagverzorging maken dan een grote sprong naar 79%.

2. Residentiële zorg

De **rusthuizen** telden begin 2006 ongeveer 63.000 erkende woongelegenheden. In de **serviceflats** waren er bijna 13.000 wooneenheden beschikbaar. Daarmee is de programmatie van de rusthuis-woongelegenheden voor 81% ingevuld. Als men de geplande uitbreidingen mee in rekening brengt loopt de realisatiegraad op tot boven de 90%. Antwerpen, West- en Oost-Vlaanderen hebben een behoorlijke realisatiegraad met respectievelijk 83%, 87% en 92%. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is slechts een vijfde ingevuld. Ook in de provincies Vlaams-Brabant (72%) en Limburg (59%) is nog heel wat werk voor de boeg.

De programmatie van de serviceflats is begin 2006

THUISVOORZIENINGEN

	ANTWERPEN	VL-BRABANT	LIMBURG	OOST-VL	WEST-VL	BRUSSEL	TOTAAL
LOKALE DIENSTENCENTRA							
programmatie	145	98	76	125	107	20	571
% gerealiseerd	36	16	26	16	30	11	26
% incl. planning	50	26	29	25	48	55	37
REGIONALE DIENSTENCENTRA							
programmatie	16	10	8	13	11	2	60
% gerealiseerd	69	70	88	100	100	50	83
DAGVERZORGINGSCENTRA: VERBLIJFSEENHEDEN							
programmatie	676	411	285	566	491	110	2.539
% gerealiseerd	42	23	62	36	96	0	48
% incl. planning	73	67	83	82	110	0	79
CENTRA VOOR KORTVERBLIJF: WOONGELEGENHEDEN							
programmatie	676	411	285	566	491	110	2.539
% gerealiseerd	28	14	13	31	40	0	26
% incl. planning	67	68	51	77	93	0	70
OPPASDIENSTEN							
programmatie	16	10	8	13	11	2	60
% gerealiseerd	44	60	100	100	100	100	78

6.45 Programmatie en invulling van vijf thuiszorgvoorzieningen, weergegeven per provincie, op 31 december 2005. Bron: WVC, afdeling Welzijnszorg.

RESIDENTIËLE OUDERENZORG

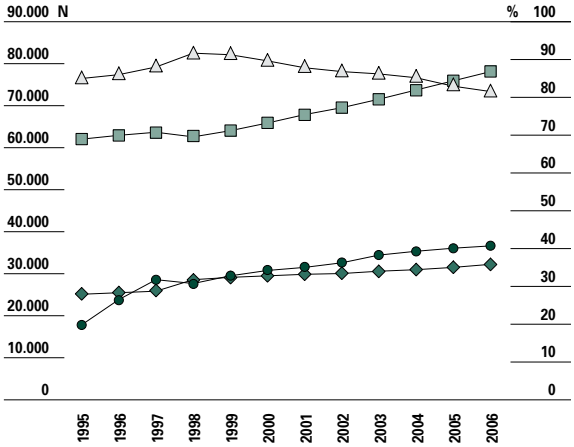

6.46 Evolutie van de programmatie (linkeras in N) en de erkende capaciteit van rusthuizen en serviceflats(rechteras in %), telkens per 1 januari. Bron: WVC, afdeling Welzijnszorg.

programmatie rusthuizen
% rusthuizen
programmatie flats
% serviceflats

CRIMINALITEIT

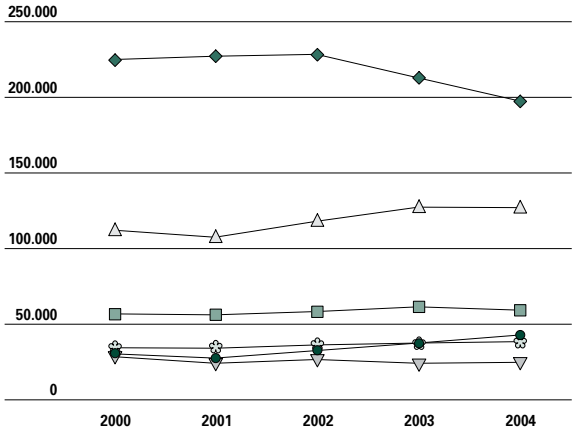

6.47 Evolutie van het aantal misdaden per type, van 2000 tot 2004. Bron: Federale Politie.

diefstal en afpersing
gewelddadige misdrijven tegen eigendom (vernieling, vandalisme,...)
misdrijven tegen de menselijke integriteit
bedrogsmisdrijven tegen de eigendom (oplichting, verduistering, heling,...)
verdovende middelen (bezit, gebruik, handel,...)
rest

slechts voor 40% ingevuld. Ook als de geplande serviceflats mee in rekening worden gebracht wordt amper 55% van de programmatie gerealiseerd. Vlaanderen subsidieert sinds 2003 deskundigen in animatie en activatie binnen de erkende rusthuizen. Begin 2005 kwamen 55.101 erkende rusthuiswoongelegenheden voor subsidiëring in aanmerking, goed voor een subsidiëring van 980,25 VTE.

Geweld en hulpverlening

De vrees voor geweld hangt maar in beperkte mate samen met reëel geweld. Het risico op geweld is kleiner dan de meeste personen veronderstellen. Cijfers over ongeoorloofd gedrag vormen wel een hachelijke onderneming, onder andere wegens onderrapportering of juist veel intensere rapportering naar aanleiding van sensibiliseringscampagnes. Diverse vormen van geweld, ook tegenover specifieke doelgroepen als ouderen en kinderen komen hier aan bod. Tevens wordt de hulpverlening bij daders en slachtoffers bekeken.

1. Criminaliteit

Niet alle slachtoffers doen aangifte maar de registratiegegevens geven toch een indicatie voor de omvang van de **criminaliteit**. In het jaar 2004 werden 486.438 misdrijven geregistreerd. Dat is een lichte stijging ten opzichte van 2000 (+0,6%), maar een daling ten opzichte van 2003 (-2,2%). De sterkste afname is te vinden bij de verdovende middelen (-13,1%), waarschijnlijk een effect van de gewijzigde drugswet. Bedrogsmisdrijven tegen de eigendom kenden dan weer een aanzienlijke aanwas (+42,3%).

Lichamelijk geweld (7,8%) maakt een relatief beperkt gedeelte uit van de criminaliteit. Veruit de belangrijkste vorm van criminaliteit is diefstal en afpersing, hoewel precies daarin de voorbije jaren een dalende tendens wordt vastgesteld.

2. Mobbing

Het aantal klachten over pesten op het werk nam in 2004 toe, door een ruimere bekendheid van de wet van 2002. In Vlaanderen noteerde de medische inspectie 1 klacht per werkdag.

3. Kinderen

De politie registreerde in 2004 2.323 misdrijven van kindermishandeling (<16 jaar), een cijfer dat de jongste jaren steeds daalt. Het gaat iets vaker om seksueel geweld (aanranding en verkrachting) dan om lichamelijk geweld.

De zes **vertrouwenscentra kindermishandeling** noteerden in 2004 in totaal 6.060 meldingen van vermoedens van mishandeling bij 7.874 minderjarigen. Dit levert 62 meldingen op per 10.000 kinderen. Tegenover het voorgaande jaar is er een lichte stijging, zowel in het aantal meldingen als

KINDERMISHANDELING

	1995	2001	2002	2003	2004*
Seksueel misbruik	30,1	24,8	23,0	22,4	23,5
Lichamelijke mishandeling en verwaarlozing	28,8	28,0	28,7	29,8	29,1
Emotionele mishandeling of verwaarlozing	17,2	17,3	17,7	18,0	19,7
Münchausen syndroom by proxy	0,4	0,4	0,7	0,3	0,5
Risicosituatie op mishandeling/verwaarlozing	16,2	16,1	15,5	15,6	14,7
Onduidelijk	3,3	7,4	7,6	8,0	6,4
Verwerkingsproblematiek t.g.v. vroegere mishandeling	1,4	1,4	1,6	1,4	1,5
Geen mishandeling, aanverwant/ander probleem	2,6	4,8	5,2	4,4	4,5
Totaal (N)	5.210	7.112	8.252	7.779	7.874

6.48 Evolutie van het aantal gemelde kinderen bij de vertrouwenscentra en het aantal gevallen van kindermishandeling naargelang de belangrijkste gemelde problematiek, van 1995 tot 2004, telkens op 31 december, en problematiek volgens diagnosestelling door de vertrouwenscentra in 2004, in %. Bron: Kind en Gezin.

MELDINGEN

INSTANTIE	%
Primaire omgeving	44,7
moeder	15,4
gezins- of familielid	9,8
buren, kennissen	9,6
vader	6,9
slachtoffer	1,2
Hulpverleners	29,4
gezondheidszorg	16,7
welzijnsorganisaties	7,9
bijzondere jeugdbijstand	4,8
Andere professionelen	23,8
justitieel	1,3
voorschoolse opvang	1,1
school	21,4
Andere, onbekend	2,1

6.49 Instantie die een mogelijke kindermishandeling heeft gemeld in 2004, in %. Bron: Kind en Gezin.

het aantal kinderen. Lichamelijke mishandeling en verwaarlozing is net als in de vorige jaren de meest gemelde vorm van kindermishandeling (30%). In bijna een kwart van de meldingen ging het om seksueel misbruik. In de meeste gevallen (64%) geeft de melder aan dat het vermoedelijk gaat om intrafamiliaal seksueel misbruik (incest). In een op vijf van de meldingen gaat het om emotionele mishandeling of verwaarlozing.
Bijna de helft van de meldingen is afkomstig uit de primaire omgeving van het kind. Moeders doen dit meer dan andere gezins- of familieleden, buren, kennissen of de vader. Uitzonderlijk komt de melding van het kind zelf. Dertig procent komt van hulpverleners uit de gezondheids- en welzijnssector, meer dan een vijfde van de scholen.

4. Ouderen

De Wereldgezondheidsorganisatie schat dat 4 tot 6% van de thuisverblijvende ouderen geconfronteerd wordt met **mis(be)handeling**. Over de omvang van de problematiek op Vlaams niveau is niet zoveel geweten. In 2005 kon het Vlaams Meldpunt Ouderenmis(be)handeling 402 meldingen registreren. In 30% daarvan werd ook een effectieve interventie gevraagd.
Ruim de helft van de meldingen betreft psychisch misbruik. Bij een derde gaat het om financieel of materieel misbruik. Bij nog eens een derde wordt er ook fysieke misbehandeling vastgesteld.
Opvallend is dat in slechts 1% van de situaties het misbruik gemeld wordt door de huisarts. In een derde van de gevallen zijn het de familieleden die aan de alarmklok trekken. Naast ouderenmishandeling gaat de jongste tijd ook heel wat aandacht naar oudermishandeling door jongere kinderen. Een op zes van de kinderen zou zijn ouders emotioneel of fysiek mishandelen.

5. Slachtoffers

Sinds 1997 is in elk Vlaams gerechtelijk arrondissement een dienst Slachtofferhulp actief, verbonden aan een centrum voor algemeen welzijnswerk (CAW).
Slachtofferhulp werkte in 2005 met 62,5 VTE medewerkers en 180 vrijwilligers. Ongeveer tienduizend slachtoffers kregen een of andere vorm

van begeleiding. Volgens het Steunpunt Algemeen Welzijnswerk meldt een vierde van de cliënten zichzelf aan, zes op tien van de meldingen gebeurt via politionele diensten. Twee derden van de cliënten zijn vrouwen.
Aan 5.300 slachtoffers werd een langdurige en intensieve begeleiding geboden.Een derde van de misdrijven is tegen personen, een vijfde gaat over vermogensdelicten en 16% over zedenfeiten. Bijna een op tien is een verkeersslachtoffer.

6. Verdachten, daders en hun sociale omgeving

In elke Vlaamse en Brusselse **gevangenis** is een dienst Justitieel Welzijnswerk (JWW) actief. Deze dienst maakt deel uit van een Centrum voor Algemeen Welzijnswerk en moet in de gevangenissen de brug slaan tussen de gevangenen en de hulp- en dienstverlening zoals onderwijs, sport, sociaal-cultureel werk, tewerkstelling en gezondheidszorg. In 2004 werden 8.058 cliënten onthaald. Het cliënteel omvat gevangenen maar ook (voor een kwart) de naastbestaanden.
De overgrote meerderheid van de justitiecliënten die zich melden bij het justitieel welzijnswerk zijn mannen (94%). Niet verwonderlijk gezien het aantal vrouwelijke gedetineerden amper zes procent van de gevangenisbevolking uit maakt. Een kwart van de cliënten is jonger dan 25 jaar, driekwart jonger dan 40 jaar. Een derde is alleenstaand, de helft is laaggeschoold en ongeveer 36% heeft een niet-Belgische nationaliteit.
De gedetineerden hebben vooral vragen op administratief en juridisch vlak, gevolgd door persoonlijke en materiële problemen. Een op tien vragen is van relationele aard.
In 2004 werd voor ongeveer een derde van de cliënten een **begeleiding** door JWW opgestart. Ook de naastbestaanden kunnen onthaald en begeleid worden. Het profiel van de naastbestaanden verschilt erg van dat van de justitiecliënten. Het zijn vooral vrouwen (76%) die ouder zijn dan 40 jaar (47%). Ook zij zoeken vooral informatie op administratief of juridisch vlak, of komen met persoonlijke en materiële problemen naar het JWW.

7. Seksuele delinquenten

Daders van **seksueel misbruik** die van bepaalde strafrechtelijke gunstmaatregelen wensen te genieten (o.a. voorwaardelijk in vrijheid) dienen een begeleiding of behandeling te volgen in een van de vijf gespecialiseerde centra voor algemeen welzijnswerk of een van de acht gespecialiseerde netwerken van centra voor geestelijke gezondheidszorg.
Uit de prille registratie blijkt dat
- de gespecialiseerde voorzieningen ongeveer 30 VTE personeel tewerkstellen;
- ongeveer twee derde van de daders de begeleiding onder justitiële dwang volgt;
- er in 2004 ongeveer 550 daders begeleid werden;
- bijna alle begeleide daders mannen zijn;
- de leeftijd van de begeleide daders een piramidevorm vertoont, met een piek bij de 36 tot 45-jarigen en met relatief weinig minderjarigen en 65-plussers;
- de begeleidingen meestal meer dan een maand, maar minder dan vier jaar duren.

Armoede en bestaansonzekerheid

Armoede en bestaansonzekerheid zijn zeer complexe fenomenen. Armoede verwijst naar achterstelling en uitsluiting op meerdere domeinen. Hier wordt vooral de financiële armoede bekeken.

1. Benadering via inkomensnormen

De Europese actieplannen nemen 60% van het beschikbare mediaaninkomen als de **armoedegrens**. Daaronder kampt men met een verhoogd armoederisico. Dit betekent dat deze personen leven in een gezin waar er per hoofd niet meer dan 9.324 euro per jaar of 777 euro per maand beschikbaar is. In 2004 was dit het geval voor 11,3% van de Vlamingen of zo'n 679.811 personen. In Wallonië loopt dit op tot 17,7% van de bevolking. Vrouwen, 65-plussers, alleenstaanden en alleenstaande ouders hebben een opvallend hoger risico om in armoede te verzeilen. Huurders blijken ook een hoger risico op armoede te lopen dan eigenaars. Werk is een belangrijke buffer tegen armoede maar ook sociale transfers (uitkeringen e.d.). Zonder uitkeringen (exclusief pensioenen) zou meer dan een kwart van de bevolking in armoede leven.

Om de **inkomensongelijkheid** op te volgen wordt het totale inkomen van de twintig procent rijksten vergeleken met dat van de twintig procent armsten. Deze inkomensquintielverhouding (S80/S20) bedraagt in 2004 in Vlaanderen 4,0. Dit wil zeggen dat het totale inkomen van de twintig procent rijksten vier keer groter is dan wat de twintig procent minstbedeelden beschikbaar hebben.
Een andere maat om de inkomensongelijkheid te meten is de **Gini-coëfficiënt**, waarbij alle inkomens in rekening worden gebracht. Een waarde 0 betekent dat iedereen een identiek inkomen heeft, terwijl een waarde 100 zou aangeven dat één

KANSARME GEZINNEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Antwerpen	5,1	5,8	8,2	8,6	8,4	9,2
Vlaams-Brabant	3,0	2,7	2,2	2,1	2,4	2,5
West-Vlaanderen	4,7	4,6	5,6	5,1	4,9	4,2
Oost-Vlaanderen	5,5	4,8	5,8	5,0	4,9	5,2
Limburg	5,7	5,2	5,8	5,8	6,2	6,4
Vlaams Gewest	4,8	4,7	5,8	5,7	5,7	5,9

6.50 Evolutie van het percentage kansarme gezinnen bij de geboorte van een kind, volgens de normen van Kind en Gezin, naar provincie, van 1999 tot 2004, telkens op 31 december. Bron: Kind en Gezin.

AFLOSSINGSPROBLEMEN

	AANTAL PERSONEN	AANTAL CONTRACTEN	ACHTERSTALLIGE/ EISBARE BEDRAG (MILJOENEN €)
2000	385.465	517.690	1.765
2001	397.451	541.518	1.846
2002	402.589	552.030	1.914
2003	353.520	507.145	1.976
2004	349.665	508.039	1.939
2005	343.020	501.102	1.840

6.51 Evolutie van het aantal Belgen met afbetalingsmoeilijkheden, het aantal achterstallige contracten en de omvang van de schuld, van 2000 tot 2004, telkens per 31 december. Bron: NBB.

persoon al het inkomen bezit. De GINI-coëfficiënt bedraagt 26,4. De waarde van deze coëfficiënt is ten opzichte van 2001 gedaald, wat er op wijst dat de inkomensongelijkheid in ons land lichtjes is afgenomen.

2. Subjectieve inkomensmaat

Naast de objectieve meting van armoede via het inkomen is een subjectieve maat zeker zinvol. In zijn meest eenvoudige variant vraagt men dan hoe gemakkelijk of moeilijk men kan rondkomen. In

AFSLUITEN

		BEGIN 2004	EIND 2004	VERSCHIL
elektriciteit	BUDGETMETER	6.625	7.241	+616
	STROOMBEGRENZERS	4.900	4.873	-27
	AFGESLOTEN	1.887	2.251	+364
gas	AFGESLOTEN	1.165	1.189	+24
totaal	AFGESLOTEN	3.052	3.440	+388

6.52 Aantal gezinnen bij wie een budgetmeter, een stroombegrenzer werd geplaatst of bij wie gas en/of elektriciteit werd afgesloten. Bron: VREG.

2004 beweert dertien procent van de Vlamingen moeilijkheden te hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. Voor gans België is dit een op vijf.

3. Benadering Kind en Gezin

Aangezien armoede verwijst naar achterstelling op meerdere domeinen, is een multidimensionele indicator zeker welkom. Kind en Gezin ontwikkelde zo'n maatstaf die naast het maandinkomen van het gezin ook rekening houdt met de opleiding en arbeidssituatie van de ouders, de ontwikkeling van de kinderen, de huisvesting en de gezondheid. Zodra het gezin op minstens drie componenten slecht scoort, wordt het als kansarm beschouwd. Dit gold voor 5,9% van alle gezinnen waar een kind werd geboren in 2004. Een laag inkomen en een zwakke arbeidssituatie komen in 80% van deze gezinnen voor, 70% heeft een laag opleidingsniveau. De voorbije jaren bleef het percentage kansarme gezinnen stabiel. Ook de verhoudingen naar provincie bleven gelijk, met veruit het grootste aandeel arme gezinnen in Antwerpen.

4. Betalingsproblemen

Schulden is een van de meest prangende problemen voor mensen in armoede. Eind 2005 stonden bijna 343.020 Belgen met **afbetalingsmoeilijkheden** geregistreerd, goed voor 427.450 contracten. Vier

LEEFLOON

	2002	2003	2004	2005	EVOLUTIE (2002=100)	PER 1.000 INW
Antwerpen	8.578	9.013	9.035	7.195	79,8	4,3
Limburg	1.428	1.548	1.577	1.341	86,6	1,7
Oost-Vlaanderen	6.153	6.383	6.727	5.528	86,6	4,0
Vlaams-Brabant	2.236	2.433	2.543	2.469	101,5	2,4
West-Vlaanderen	3.743	3.891	3.897	3.353	86,2	2,9
Vlaams Gewest	22.138	23.268	23.779	21.891	94,1	3,6

6.53 Evolutie van het aantal leefloontrekkers van 2002 tot 2005, telkens op 1 januari, naar provincie en aantal leefloontrekkers per 1.000 inwoners voor 2005. Bron: POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding en Sociale Economie.

BEGUNSTIGDEN				
		2003	2004	2005
maatschappelijke hulp (N)		24.926	23.130	19.155
financiële steun (N)		21.097	19.178	15.431
leefloon (N)		23.179	23.639	19.886
gezinssituatie (%)	samenwonend met één of meerdere personen	31,9	33,4	28,5
	alleenstaand	48,4	47,6	49,4
	eenoudergezin met kinderlast	19,7	19,0	22,1
leeftijd (%)	<25	23,9	25,3	26,2
	25-44	36,7	36,1	32,7
	45-59	28,4	27,0	27,5
	60+	11,0	11,6	13,7
geslacht (%)	mannen	38,5	39,0	40,8
	vrouwen	61,5	61,0	59,2

6.54 Evolutie van het aantal begunstigden van maatschappelijke hulp van 2003 tot 2005. Bron: POD Maatschappelijke Integratie, Armoedebestrijding en Sociale Economie.

op tien van deze personen woont in het Vlaamse Gewest.
Het aantal personen dat een lening moet afbetalen is in 2005 met 2,4% toegenomen. Toch daalde het aantal personen met betalingsachterstand (-1,9%). De daling houdt nu reeds drie jaar aan en heeft vooral te maken met enkele wettelijke ingrepen. Ook het totale bedrag aan openstaande betalingsachterstanden (-5,1%) en het gemiddeld bedrag van een betalingsachterstand (-3,4%) nemen af.
Enkel bij de kredietopeningen, verreweg de belangrijkste kredietvorm, groeit de betalingsachterstand (+3,6%). Van alle afgesloten contracten eind 2005 is in Vlaanderen iets meer dan vijf procent achterstallig. In Wallonië en Brussel is dit bijna het dubbele. Omwille van betalingsproblemen hebben eind 2004 de nutsbedrijven 7.421 budgetmeters en 4.873 stroombegrenzers geplaatst. In totaal werd de elektriciteit bij 2.251 Vlaamse gezinnen afgesloten. Voor aardgas gaat het om 1.189 gezinnen. Vergelijkingen met 2003 zijn moeilijk omdat 2003 een overgangsjaar was.

5. Leefloon en GIB

Begin 2005 ontving 0,4% van de bevolking een **leefloon**. Dit is merkelijk minder dan in de overige gewesten.
Bijna de helft is alleenstaand, een op vijf een éénoudergezin met kinderen. Eveneens een op vijf heeft een vreemde nationaliteit. Zestig procent is vrouw en meer dan een kwart is jonger dan 25 jaar.
Naast het leefloon zijn er nog andere tegemoetkomingen voor specifieke doelgroepen, zoals kandidaat-vluchtelingen. In het stelsel van het leefloon vindt men nauwelijks 65+'ers omdat zij aparte regelingen kennen: het Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden (GIB) of de Inkomensgarantie Ouderen (IGO). Meestal gaat het dan om een toeslag op de pensioenuitkering, zodat men een bedrag bekomt dat vergelijkbaar is met het leefloon. In 2004 kregen 56.568 Vlamingen een dergelijke uitkering, waarvan een kwart een GIB en de rest een IGO. De Vlaamse bejaarden vertegenwoordigen hiermee 59% van alle Belgische gerechtigden. Meer dan zeven op tien is een vrouw en het gaat relatief vaak om alleenstaanden en 80-plussers.

Inburgering en minderheden

'Samenleven in diversiteit' is één van de prioriteiten van de Vlaamse Regering. Daarvoor is een inclusief beleid nodig, wat aangeeft dat alle beleidsdomeinen moeten samenwerken. Hier wordt stilgestaan bij enkele aspecten van het diversiteits- en het inburgeringsbeleid.

1. Diversiteitssector

De Vlaamse overheid heeft beleidsovereenkomsten afgesloten met het Vlaams Minderhedencentrum, 8 integratiecentra en 29 lokale besturen (integratiediensten).
Met de meeste **integratiediensten** werden nieuwe overeenkomsten onderhandeld die lopen tot eind 2008. Zoals in het verleden gaat daarin heel wat aandacht naar onderwijs- en tewerkstellingsmaatre-

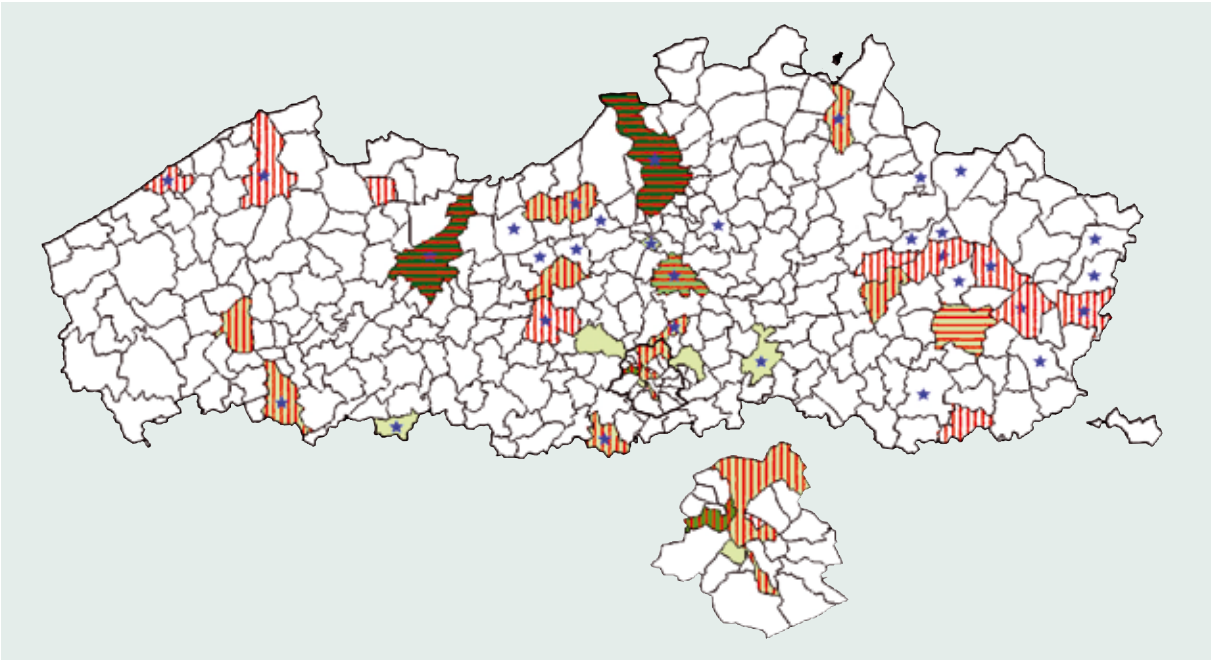

6.55 Spreiding van de onthaalbureaus, integratiecentra en integratiediensten. Bron: Vlaams Minderhedencentrum.

gelen die gemeenten nemen om de onderwijskansen van allochtonen te verbeteren en ook te zorgen voor een grotere aanwezigheid van allochtone werknemers in de gemeentelijke diensten. Nieuwe resultaten werden ingeschreven om de interculturele dialoog te versterken, maar ook om samenlevingsproblemen vlotter te detecteren en te remediëren. Wat het maatschappelijk draagvlak betreft, wordt het accent gelegd op de normalisering van de diversiteit via alle communicatiekanalen van de lokale besturen. Met de integratiecentra worden in 2006 nieuwe overeenkomsten afgesloten. De overeenkomst met het Vlaams Minderhedencentrum loopt af in 2007.
De Vlaamse Regering heeft een forum van organisaties van etnisch-culturele minderheden erkend. Dit forum biedt een kader om overleg te plegen en standpunten te ontwikkelen.

2. Omvang van de allochtone populatie

Vlaanderen telde begin 2005 bijna 300.000 vreemdelingen, goed voor nog geen 5% van de bevolking. Van deze **vreemdelingen** heeft dertig procent de Nederlandse nationaliteit en bijna tweederde komt uit een lidstaat van de Europese Unie. Wel telt Vlaanderen ondertussen een kleine tien procent Marokkanen en zeven procent Turken.

VREEMDELINGEN

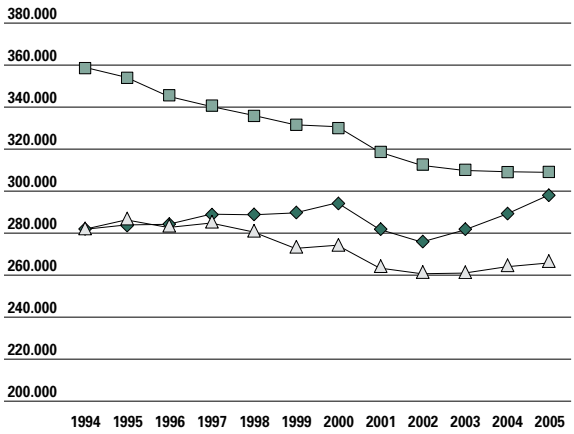

6.56 Evolutie van het aantal vreemdelingen in België van 1994 tot 2005, telkens per 1 januari, naar gewest. Bron: Algemene Directie Statistiek, Rijksregister.

NATURALISATIES

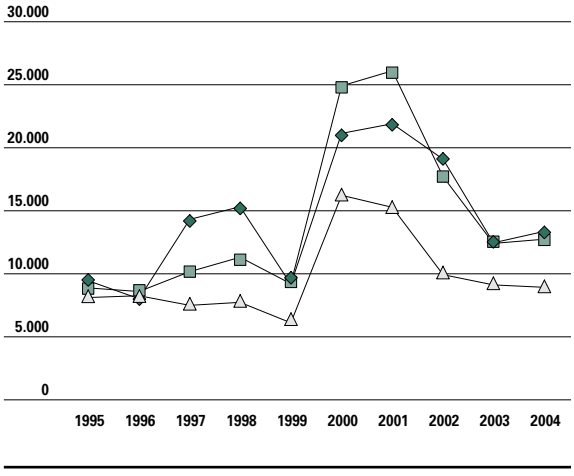

6.57 Evolutie van het aantal tot Belg genaturaliseerde vreemdelingen van 1995 tot 2004, telkens per 31 december, naar gewest. Bron: Algemene Directie Statistiek, Bevolkingsstatistieken.

In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is een kwart van de bevolking vreemdeling.
Met de 'snel Belg-wet' kende het aantal vreemdelingen die zich tot Belg lieten naturaliseren een steile toename in 2000 en 2001. Sinds 2003 is het aantal nieuwe naturalisaties gehalveerd en is het Vlaamse Gewest niet langer de uitgesproken koploper.

3. Asielaanvragen

Een tiende van de vreemdelingen is een **asielzoeker**. Begin 2006 waren er in Vlaanderen 38.359 asielzoekers, goed voor 45% van het aantal in het land.
In de loop van 2005 deden 15.957 een asielaanvraag in ons land, wat nog maar een derde is van het record in 2000. Aangezien slechts één aanvraag per gezin plaatsvindt, is het aantal betrokken personen groter.
In datzelfde jaar keerden 3.755 personen vrijwillig terug. Een vijfde daarvan waren Brazilianen en 18% Slowaken.
Van de asielaanvragers komt 87% terecht in de federale opvangstructuur om er gemiddeld vier maanden te verblijven. Eind 2004 bedroeg de opvangcapaciteit circa 15.460 plaatsen, waarvan de helft in het Vlaamse Gewest en een tiende in het Brusselse.
De herkomst van deze asielaanvragers is zeer divers, maar de drie meest voorkomende landen zijn de Russische Federatie (inclusief Tsjetsjenië), Congo en Servië (incl. Kroatië). De opvangcapaciteit wordt

ASIELAANVRAGEN

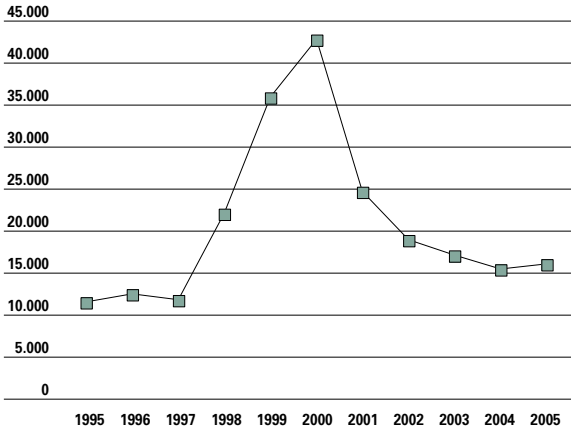

6.58 Evolutie van het aantal asielaanvragen in België van 1995 tot 2005, telkens per 31 december. Bron: Federaal agentschap voor de opvang van asielzoekers (Fedasil).

NIEUWKOMERS

	2004	2005 (N)	2005 (%)
EER*	15.370	17.352	43,7
niet-EER	24.802	22.315	56,3
totaal nieuwkomers	40.172	39.667	100,0
verplicht	1.621	1.947	4,9
rechthebbend	11.627	15.773	39,8
doelgroep maar niet verplicht	3.067	3.416	8,6
minderjarig	11.755	13.392	33,8
onduidelijk	5.243	5.139	13,0

*6.59 Aantal nieuwkomers. *EER-onderdaan: onderdaan van de Europees Economische Ruimte, wat de landen van de Europese Unie omvat en Noorwegen, Ijsland en Liechtenstein. Er zijn geen gegevens beschikbaar voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest en de gemeenten Gooik, Herstappe, Meerhout, Overijse, Schelle, Sint-Genesius-Rode, Wezembeek-Oppem. Toestand op 21/01/2006. Bron: CEVI en Rijksregister.*

INBURGERINGSTRAJECTEN

	AANTAL AANMELDINGEN
Provincie Antwerpen	464
Provincie Limburg	525
Provincie Oost-Vlaanderen	525
Provincie Vlaams-Brabant	402
Provincie West-Vlaanderen	487
Brussels Gewest	578
Stad Antwerpen	1.650
Stad Gent	397
Totaal	5.028

6.60 Aantal aanmeldingen per onthaalbureau van 1 april 2004 tot 10 januari 2005. Bron: Rapportages onthaalbureaus, 2004-2005.

voor ruim 40% ingenomen door alleenstaande mannen en voor 46% door gezinnen. Een bijzondere groep vormen de 391 niet-begeleide alleenstaande minderjarige asielzoekers, die aangepaste opvang krijgen met een capaciteit van 602 plaatsen.

4. Inburgering

In 2005 schreven zich ongeveer 40.000 nieuwkomers in (zeven gemeenten en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn niet in deze cijfers begrepen). Met **nieuwkomers** worden anderstalige volwassenen bedoeld die zich recent vestigden in het Vlaamse Gewest.
Het inburgeringsbeleid richt zich tot alle vreemdelingen van achttien en ouder die zich recent en voor het eerst inschrijven. Uitzondering wordt gemaakt voor diegenen die hier voor een tijdelijk doel verblijven of asielzoekers zolang hun aanvraag niet ontvankelijk is verklaard. Sommige nieuwkomers zijn verplicht om een inburgeringstraject te volgen. Dit bestaat uit taallessen, maatschappelijke oriëntatie en loopbaanoriëntatie.
Onderdanen van de Europese Economische Ruimte (EER), hun huwelijkspartner, hun kinderen jonger dan 21 jaar en hun ouders zijn niet verplicht maar hebben wel het recht om een inburgeringstraject te volgen. Ook nieuwkomers van 65 jaar en ouder of nieuwkomers die ernstig ziek zijn of een handicap hebben, zijn vrijgesteld van die verplichting.
Op basis van de wettelijke criteria was in 2005 amper 2.000 van de nieuwkomers verplicht een inburgeringstraject te volgen. Het merendeel van de nieuwkomers kan dit wel vrijwillig doen.
Tussen april 2004 en januari 2005 stapten 5.028 personen in een inburgeringstraject. Een derde daarvan in Antwerpen.

5. Woonwagenbewoners

Ook de **woonwagenbewoners** maken deel uit van de doelgroepen van het Vlaamse minderhedenbeleid. Een exact aantal is niet bekend. Ook kunnen zij zowel in een woonwagen wonen als in een huis of appartement. In die zin mag de term 'woonwagenbewoners' niet strikt geïnterpreteerd worden. Naar schatting leven er in het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 8.000 Voyageurs, 1.200 Manoesjen en 800 Roms. De meeste woonwagenbewoners die permanent in het Vlaamse en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wonen, bezitten de Belgische nationaliteit. De woonwagenbevolking is opvallend jong. Bijna de helft blijkt jonger dan 19 jaar en slechts 6% is ouder dan 61 jaar. De levensverwachting ligt een stuk lager dan bij de totale Vlaamse bevolking. Naar schatting wonen 841 woonwagengezinnen effectief in een woonwagen of caravan.

WOONWAGENBEWONERS

	1999	2003	2010
Provincie Antwerpen	211	213	294
Provincie Vlaams-Brabant	129	152	204
Brussels Gewest	26	47	86
Provincie Limburg	203	224	277
Provincie Oost-Vlaanderen	151	180	213
Provincie West-Vlaanderen	10	5	5
Rondtrekkenden	20	20	37
totaal	750	841	1.116

6.62 Telling woonwagenbewoners door het Vlaams minderhedencentrum met een raming voor 2010.

Er is vooral een stijging van het aantal Rom-gezinnen in het Brusselse. Op basis van de huidige aantallen wordt tegen 2010 een natuurlijke aangroei met 275 gezinnen verwacht tot 1.116 gezinnen.
Woonwagenbewoners leven in familieverband op woonwagenterreinen. Residentiële woonwagenterreinen voor woonwagenbewoners zijn bestemd en ingericht voor het sedentair wonen in (zowel rijklare als residentiële) woonwagens. Op dit moment zijn er 438 standplaatsen op 31 residentiële woonwagenterreinen in Vlaanderen en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest: 425 standplaatsen op 29 gemeentelijke residentiële woonwagenterreinen en 13 standplaatsen op 2 private residentiële woonwagenterreinen met stedenbouwkundige vergunning (Mechelen: 8 standplaatsen, Vilvoorde: 5 standplaatsen). Uit deze cijfers blijkt dat slechts de helft van de woonwagenbewoners die permanent in een woonwagen wonen terecht kan op een legaal woonwagenterrein. De andere helft is aangewezen op niet-gereglementeerde privé terreinen, die ze huren of kopen. Voor de pakweg 1.000 doortrekkers die Vlaanderen jaarlijks aandoen en voor de zowat 120 in Vlaanderen gedomicilieerde Romzigeunergezinnen (die sterk nomadisch leven) zijn er momenteel slechts een paar ingerichte doortrekkersterreinen voorhanden, namelijk in Antwerpen en Haren. Daarnaast hebben enkele gemeenten wel een regeling voor de opvang van doortrekkers op pleisterplaatsen.

Voor meer informatie

Publicaties:

- Cammu, H., e.a., Perinatale activiteiten in Vlaanderen 2004, Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie, Brussel, 2005.
- Vlaams Actieplan armoedebestrijding: http://www.wvc.vlaanderen.be/armoede
- Vranken, J., De Boyser, K., Dierckx, D. (red.), Armoede en Sociale Uitsluiting, Jaarboek 2005, Leuven/Voorburg: Acco, 2005.
- Vanweddingen M,. Vlamingen en hun opvattingen over (betaalde) arbeid, Stativaria 38, Brussel: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2006.

Websites:

- Gezondheidsindicatoren, MVG – Entiteit Beleidsondersteuning: http://www.wvc.vlaanderen.be/gezondheidsindicatoren
- Gezondheidsenquête door middel van interview, Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid – Afdeling Epidemiologie: http://www.iph.fgov.be/epidemio/epinl/index4.htm
- Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties: http://www.oivo.be
- Vlaamse Vereniging voor Respiratoire Gezondheidszorg en Tuberculosebestrijding: http://www.vrgt.be
- Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen: http://www.vad.be
- Kind en Gezin: http://www.kindengezin.be
- Welzijn en Gezondheid: http://www.wvc.vlaanderen.be/welzijnengezondheid
- Vlaams Infectieziektebulletin: http://www.wvc.vlaanderen.be/epibul
- Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid: http://www.iph.fgov.be
- Algemeen Welzijnswerk: http://www.caw.be
- Centrale voor kredieten aan particulieren – Statistieken 2004:http://www.nbb.be/Sg/Nl/Produits/publication/Pdf/centrcred/nl2004/CKPSTAT2004N.pdf
- Federaal Agentschap voor de Opvang van Asielzoekers: http://www.fedasil.be
- Inburgering: http://www.inburgering.be
- Integrale Jeugdhulp: http://www.jeugdhulp.vlaanderen.be
- Justitieel Welzijnswerk: http://www.wvc.vlaanderen.be/welzijnenjustitie
- Kinderopvang: http://www.kindengezin.be/kinderopvang Het Nationaal Actieplan Sociale Insluiting: http://www.mi-is.be/Nl/themes/AB/index.html
- Thuiszorg: http://www.wvc.vlaanderen.be/thuiszorg
- Vlaams Fonds voor Sociale Integratie van Personen met een Handicap: http://www.vlafo.be
- Vlaams Netwerk van verenigingen waar armen het woord nemen: http://www.vlaams-netwerk-armoede.org
- Zorgverzekering: http://www.vlaamsezorgverzekering.be
- Steunpunt Algemeen Welzijnswerk: http://www.caw.be/content/caw/wat/Tellus.htm
- POD Maatschappelijke Integatie, Armoedebestrijding en Sociale Economie: http://www.mi-is.be/Nl/index.html

Woordenlijst

- **Vermijdbare sterfte** Een samengestelde indicator van het aantal sterfgevallen dat vermeden had kunnen worden indien enerzijds de bevolking er een gezonde levenswijze op na zou houden (‘primaire preventie’), anderzijds door vaccinatie, vroegtijdige opsporing of gepaste behandeling (‘medische interventies met inbegrip van secundaire preventie’).

Gaan voor kwaliteit en participatie

Een kwaliteitsvol aanbod en een brede deelname van alle bevolkingsgroepen zijn de centrale doelstellingen voor zowel het cultuur-, sport als mediabeleid.

Het **cultuurbeleid** in Vlaanderen stimuleert cultuur vanuit een breed perspectief: zowel de kunsten, het cultureel erfgoed als het sociaal-cultureel werk (inclusief jeugdwerk) worden ondersteund. Zo vinden jaarlijks ruim dertigduizend podiumvoorstellingen plaats in Vlaanderen. Daarbij valt op dat de voorbije vijf jaar de muzieksector een inhaalbeweging heeft gemaakt ten opzichte van de theatersector. Het cultureel erfgoed is ondertussen een volwaardige sector geworden. Jaarlijks neemt het aantal erkende musea toe. Nagenoeg elke gemeente bezit een openbare bibliotheek en er bestaat een breed netwerk van cultuurcentra die nauw verbonden zijn met het plaatselijke verenigingsleven. Tevens is er een breed gamma aan jeugdwerkinitiatieven met meer dan één initiatief per 250 jongeren. De globale participatie aan dit rijke en diverse aanbod blijft de laatste jaren min of meer constant. Wel zijn er enkele verschuivingen vast te stellen. Zo is er een duidelijke toename van het bijwonen van pop- of rockconcerten terwijl de andere podiumkunsten eerder lijken te stagneren of licht af nemen. De participatiegraad aan het verenigingsleven blijft stabiel rond 50% van de bevolking. Amateurkunsten doen het duidelijk beter dan de sociaal-culturele verenigingen. Een belangrijk aandachtspunt voor het beleid is het slechten van participatiedrempels. Daarbij valt op dat voor alle cultuuruitingen het opleidingsniveau een sterke invloed op de participatie uitoefent. Het blijft een vaststelling dat laaggeschoolden maar weinig door het cultuuraanbod bereikt worden.

hoofdstuk 7

Het **sportbeleid** in Vlaanderen voert een tweesporenbeleid met enerzijds ondersteuning van de breedtesport en anderzijds aandacht voor de topsport. De sportclubs worden sterker ondersteund op voorwaarde dat ze kwaliteit bieden. Vlaanderen beschikt over een dicht en uitgebreid netwerk van sportclubs. In verhouding met buurlanden als Nederland en Duitsland gaat het wel vaak om kleinschalige verenigingen. Door een kwalitatief goed aanbod en voldoende sportinfrastructuur wil het sportbeleid zoveel mogelijk Vlamingen op regelmatige basis aan het sporten krijgen. Er zijn geen grote verschuivingen in het lidmaatschap van een sportvereniging. Ook de algemene deelname aan sport blijkt vrij stabiel sinds 1996. Teamsporten boeten aan populariteit in ten voordele van individuele sporten.

Een pluriform **medialandschap** veronderstelt enerzijds een voldoende groot media-aanbod. Dit aanbod nam de jongste jaren zowel voor televisie als voor radio toe. Ook het niet-Vlaamse aanbod breidt uit via de digitale televisie en heel wat Vlaamse en internationale media zijn beschikbaar via internet. Toch blijkt een kwantitatief sterk uitgebouwd medialandschap niet steeds een voldoende voorwaarde voor de pluriformiteit ervan.
Op de Vlaamse reclamemarkt lijken de kaarten geschud in het voordeel van de radio en de geschreven pers en in het nadeel van de televisie. Een anticiperende houding van het beleid kan de leefbaarheid van de media bevorderen.

Met haar Digitaal Actieplan Vlaanderen wil de Vlaamse overheid de **digitalisering** van de communicatie in de samenleving ondersteunen en de digitale kloof overbruggen. De internetpenetratie bij de burgers is sterk vooruit gegaan. Toch is er nog heel wat werk aan de winkel als Vlaanderen bij de Europese top wil horen.

7.1 Cultuur en jeugd

Het cultuurbeleid (inclusief jeugdwerk) wordt bekeken vanuit drie invalshoeken: het aanbod, de participatie van de bevolking en de economische impact.

Cultuuraanbod

Een rijk cultureel landschap is een belangrijke beleidsdoelstelling. Een **kwaliteitsvol en pluriform aanbod**, met daaraan gekoppeld een voldoende geografische spreiding en een breder publieksbereik is in een notendop wat de Vlaamse overheid wil bereiken. Een mapping van het cultuurgebeuren in Vlaanderen is daarom een belangrijk en nuttig instrument voor de beleidsmakers.
Enerzijds wordt het podiumaanbod bekeken op basis van nieuwe data. Anderzijds gaat de aandacht naar de sociaal culturele sector (bibliotheken, culturele centra, verenigingen, jeugdwerk) en naar het cultureel erfgoed.

1. Podiumkunsten en film

Ondanks een logische concentratie rond de steden, blijkt het **podiumaanbod** vrij evenredig gespreid over Vlaanderen. Dat is te danken aan het subsidiebeleid.
In 2004 vonden meer dan dertigduizend voorstellingen plaats. Dit is duidelijk minder dan in 2002, maar wel een stijging ten opzichte van 2003.
Deze evolutie is ook terug te vinden in het aantal voorstellingen per 1.000 inwoners (de densiteit). Die **densiteit** is het hoogst in de provincie Antwerpen. Vlaams-Brabant en Limburg zitten onderaan de rangschikking.
Het aantal **theatervoorstellingen** is gedaald tot het niveau van 1999, maar 2004 kondigt een herstel aan. Ook voor het theateraanbod is er een zekere concentratie rond de steden. Een derde van de gemeenten heeft geen theateraanbod. Ongeveer een kwart van de voorstellingen is gericht op de jeugd waarmee de jongeren naar verhouding goed bediend worden. Dit is in overeenstemming met de beleidskeuze om cultuurparticipatie op jonge leeftijd te bevorderen. 80 tot 90% van alle voorstellingen is professioneel theater. Ongeveer een kwart van deze professionele theatervoorstellingen is gesubsidieerd.

PODIUMAANBOD

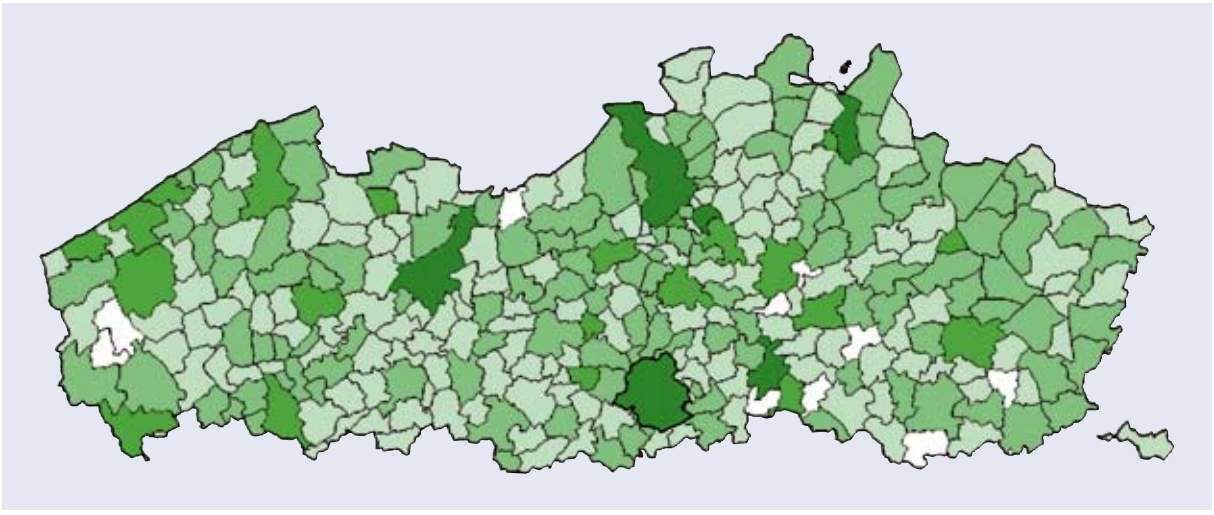

7.1 Aantal podiumvoorstellingen per jaar per 1.000 inwoners, 2003-2004.
Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

PODIUMVOORSTELLINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Absolute aantallen						
Dans	1.362	1.121	1.058	1.489	991	1.032
Muziek	9.258	10.596	12.504	14.483	13.323	15.999
Theater	16.065	13.663	17.631	20.116	12.735	15.998
Totaal Podium	26.685	25.380	31.193	36.088	27.049	33.029
Densiteit						
Dans	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Muziek	1,7	1,8	2,2	2,6	2,0	2,2
Theater	2,7	2,3	3,0	3,4	2,1	2,7
Totaal Podium	4,6	4,3	5,3	6,2	4,3	5,0

7.2 Evolutie van het aantal podiumvoorstellingen op jaarbasis, absoluut en per 1.000 inwoners, van 1999 tot 2004. Zowel het gesubsidieerde aanbod als het aanbod van niet-gesubsidieerde activiteiten, het professionele aanbod als het amateuraanbod zijn opgenomen. Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

Het **dansaanbod** toont eveneens een dalende trend. Ook de spreiding over Vlaanderen is minder goed. Kortrijk, Antwerpen, Gent, Leuven en Anzegem hebben de hoogste densiteit aan dansvoorstellingen. Daarna volgt een groep van 10 gemeenten met ondermeer Hasselt, Brugge en Turnhout. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest heeft een hoog aanbod aan dansvoorstellingen. Veel gemeenten hebben er echter helemaal geen. Vooral in de landelijke gebieden blijft het aanbod schaars.
De **muziekvoorstellingen** tonen een fors stijgende lijn. Sinds 1999 is het aanbod met 60% toegenomen. Enkel in 2003 was er even een knikje, dat onmiddellijk werd goedgemaakt in 2004. Het muziekaanbod is daarmee in 2004 ongeveer even groot als het theateraanbod, terwijl het in 1999 nog duidelijk kleiner was. Muziek vertoont het best gespreide aanbod. Slechts een klein aantal gemeenten heeft geen muziekoptredens.
De **klassieke en de volksmuziek** bereikten hun piek in 2002. In tegenstelling tot de musicals en de **populaire muziek** was er voor hen geen opleving in 2004.

THEATER

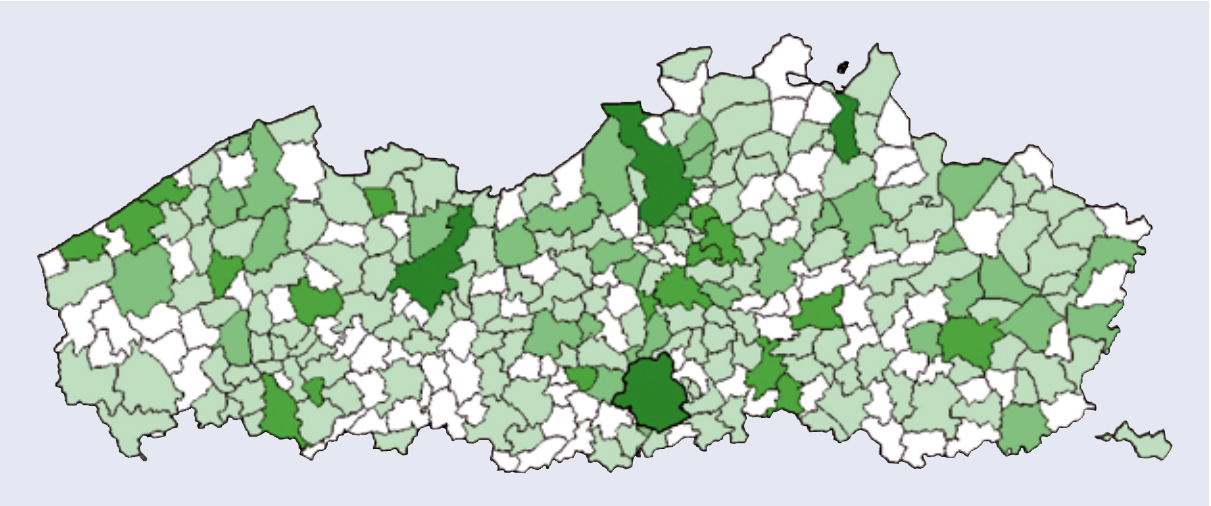

7.3 Aantal theatervoorstellingen per jaar per 1.000 inwoners, 2003-2004. Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

DANS

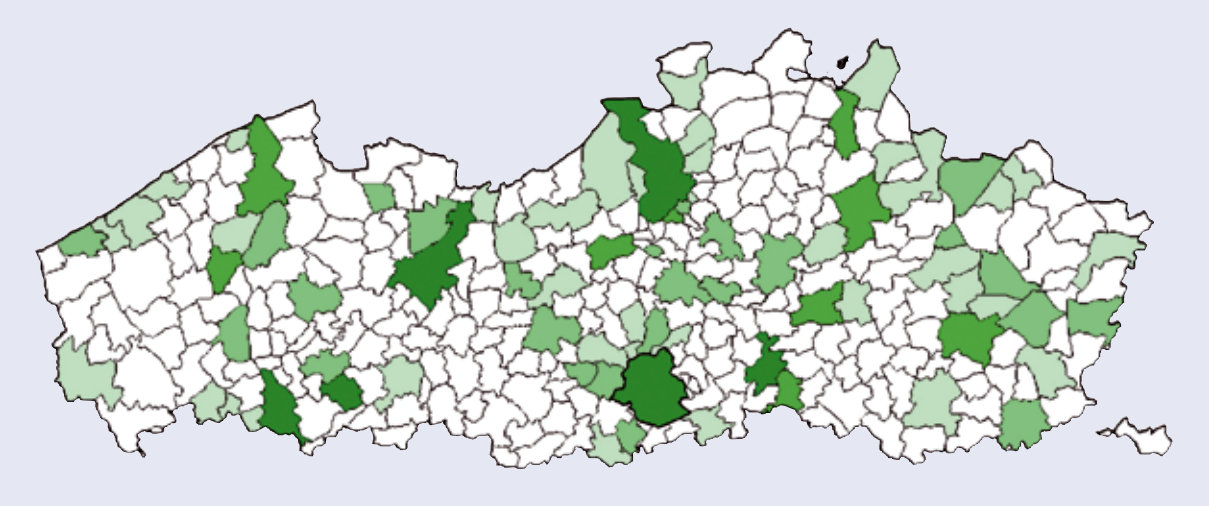

7.4 Aantal dansvoorstellingen per jaar per 1.000 inwoners, 2003-2004. Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

0,40+ (6)
0,25 - 0,40 (9)
0,10 - 0,25 (25)
0,01 - 0,10 (38)
0,00 (249)

De populaire muziekvoorstellingen blijven toenemen. De stimulansen van het beleid voor het populaire aanbod lijken dan ook hun vruchten af te werpen.

De **musicals** kenden na het topjaar 2000 een dieptepunt tussen 2001 en 2003. In 2004 volgde een sterk herstel.

De **culturele infrastructuur** speelt een belangrijk rol in de cultuurspreiding. In Limburg is de infrastructuur die 25 keer of meer per jaar gebruikt wordt ruim gespreid over de gemeenten. In Oost-Vlaanderen blijft ze sterk geconcentreerd rond Gent. Deze provincie telt ook een groot aantal gemeenten zonder enige infrastructuur. Het landelijke gebied van de provincie Antwerpen blijft opvallend achter. Het centrum van Vlaanderen kent

MUZIEKVOORSTELLINGEN

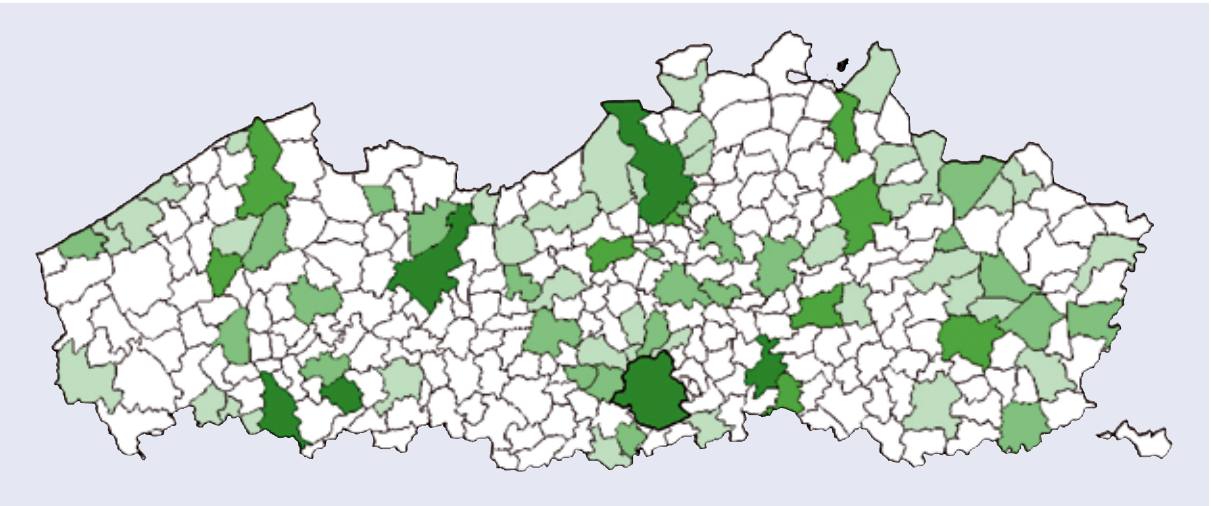

7.5 Aantal muziekvoorstellingen per jaar per 1.000 inwoners, 2003-2004. Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

5,50+ (4)
0,20 - 5,50 (28)
1,10 - 2,20 (67)
0,01 - 1,10 (196)
0,00 (32)

MUZIEKGENRES

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Klassieke muziek	2.969	3.160	3.307	3.989	3.707	3.751
Populaire muziek (pop, rock, jazz, wereldmuziek,...)	4.110	5.107	6.248	6.898	7.064	9.587
Volksmuziek (folk, gospel, tango, chanson, a-capella, country, flamenco, fanfare, ...)	1.817	1.883	2.854	3.509	2.487	2.356
Musicals	362	446	95	87	65	305
Totaal	9.258	10.596	12.504	14.483	13.323	15.999

7.6 Evolutie muziekgenres, absolute aantallen, van 1999 tot 2004. Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

veel locaties die meer dan 25 maal worden gebruikt. In West-Vlaanderen is de infrastructuur vooral te vinden in de grotere gemeenten met meestal een cultuurcentrum.

Anno 2004 heeft lang niet elke gemeente meer haar eigen **bioscoop**. De filmzalen zijn sterk geconcentreerd in een twintigtal gemeenten. **Film** is een genre dat bijna uitsluitend door de vrije markt wordt bepaald. De overheid intervenieert hier niet met subsidies. We zien dan ook een duidelijk verschil met de evenwichtige spreiding van het podiumgebeuren waarvoor er wel een subsidiebeleid is.

In 2004 werden 239 bioscoopzalen geteld, goed voor meer dan vijftigduizend zitplaatsen. In een zaal lopen jaarlijks gemiddeld een twaalfhonderd vertoningen. Opvallend is dat Vlaanderen van de drie gewesten het minst aantal zalen per honderdduizend inwoners heeft. Sinds 1960 is er een duidelijke afname van het aantal bioscoopzalen en hun aantal zitplaatsen. Begin jaren negentig was er even een opleving maar al snel trad een stagnatie in.

Door een **rijk en divers cultuuraanbod** te stimuleren wil het beleid op de eerste plaats de **participatie bevorderen**. Een groter aanbod blijkt immers tot een grotere participatie te leiden. Inwoners uit gemeenten met veel voorstellingen allerhande bezoeken vaker een theater- of dansvoorstelling, een muziekconcert of een filmvertoning. Dit effect wordt wel enkel duidelijk vastgesteld bij een heel sterk cultuuraanbod.

Het lijkt dan ook logisch dat vooral **grootstadbewoners**, die van een rijk aanbod genieten, sterke participanten zijn. Daarbij mag men echter niet uit het oog verliezen dat cultuur in een stad geen alleenstaand gegeven is. Cultuur is ook verbonden met andere fenomenen zoals leuke cafés en restaurants. De totale dynamiek van een grootstad speelt dus zeker een rol in de verhoogde participatie.

CULTURELE INFRASTRUCTUUR

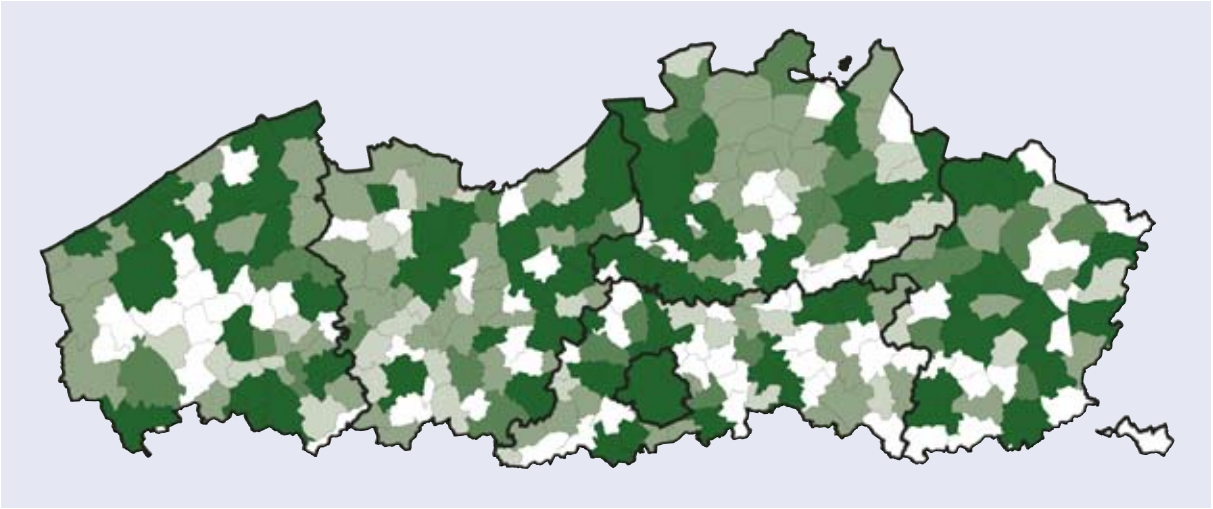

7.7 Aanwezigheid van culturele infrastructuur, 2003-2004. Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

BIOSCOOPZALEN EN ZITPLAATSEN

	ZALEN			ZITPLAATSEN		
	AANTAL	%	AANTAL ZALEN PER 100.000 INWONERS	AANTAL	%	AANTAL INWONERS PER BESCHIKBARE ZITPLAATS
Vlaams Gewest	239	48,5	4,0	51.905	48,2	116,4
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	67	13,6	6,7	15.281	14,2	65,9
Waals Gewest	187	37,9	5,5	40.564	37,6	83,7
Totaal	493	100,0	4,7	107.750	100,0	96,9

7.8 Aantal bioscoopzalen en zitplaatsen in België en de gewesten, in 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek.

VERTONINGEN EN BESCHIKBARE ZITPLAATSEN

	AANTAL VERTONINGEN		AANTAL BESCHIKBARE PLAATSEN	
	TOTAAL	GEMIDDELD PER ZAAL	TOTAAL (IN 1000)	GEMIDDELD PER ZAAL (IN 1000)
Vlaams Gewest	285.645	1.195	64.513	270
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	107.796	1.609	24.352	364
Waals Gewest	230.291	1.232	49.634	265
Totaal	623.732	1.265	138.499	281

7.9 Aantal vertoningen en beschikbare zitplaatsen in bioscopen in België en de gewesten, in 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek.

2. Cultureel erfgoed

Anno 2005 telt de nieuwe **museumgids** meer dan **500 musea**, een brede waaier met de meest uiteenlopende musea en collecties. Hieronder vallen onder meer de grote federale musea in Brussel, de verschillende musea voor Schone Kunsten in de Vlaamse steden en de heemkundige musea her en der in Vlaanderen. De musea zijn professioneel uitgebouwd of in handen van vrijwilligers, in privaat beheer of ingericht door een overheid. Logischerwijs wegen de grote steden Antwerpen, Gent en Brussel zwaar door. Daarnaast tellen ook Koksijde, Oostende, Brugge, Ieper, Sint-Niklaas, Mechelen en Hasselt een vrij hoog aantal musea.

FILMAANBOD

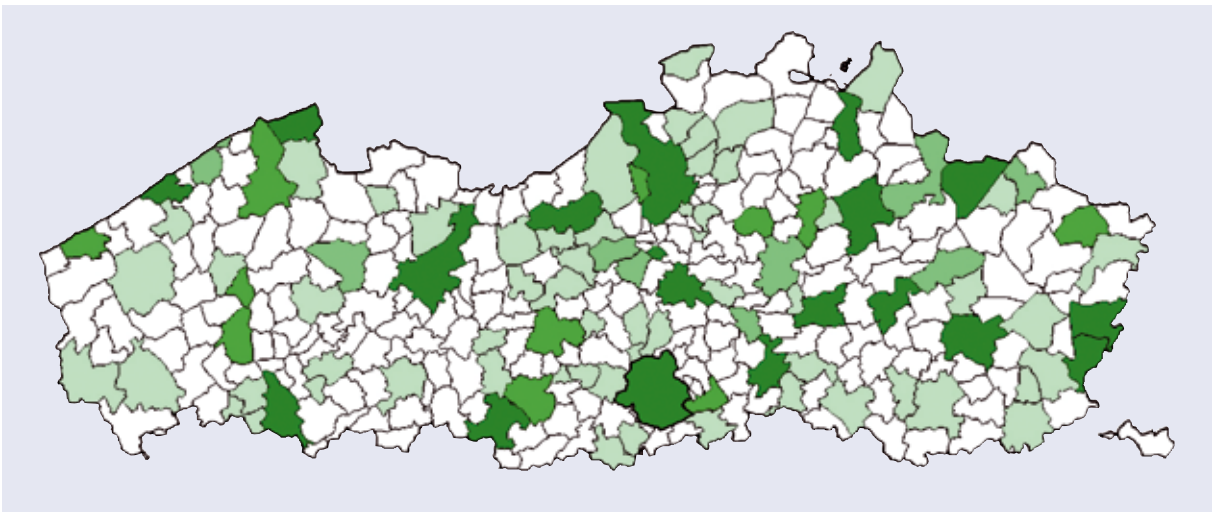

7.10 Aantal filmvoorstellingen per 1.000 inwoners in 2004. Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

100,0+ (18)
20,0 - 100,0 (11)
2,0 - 20,0 (9)
0,1 - 2,0 (58)
0,00 (212)

MUSEUMAANBOD

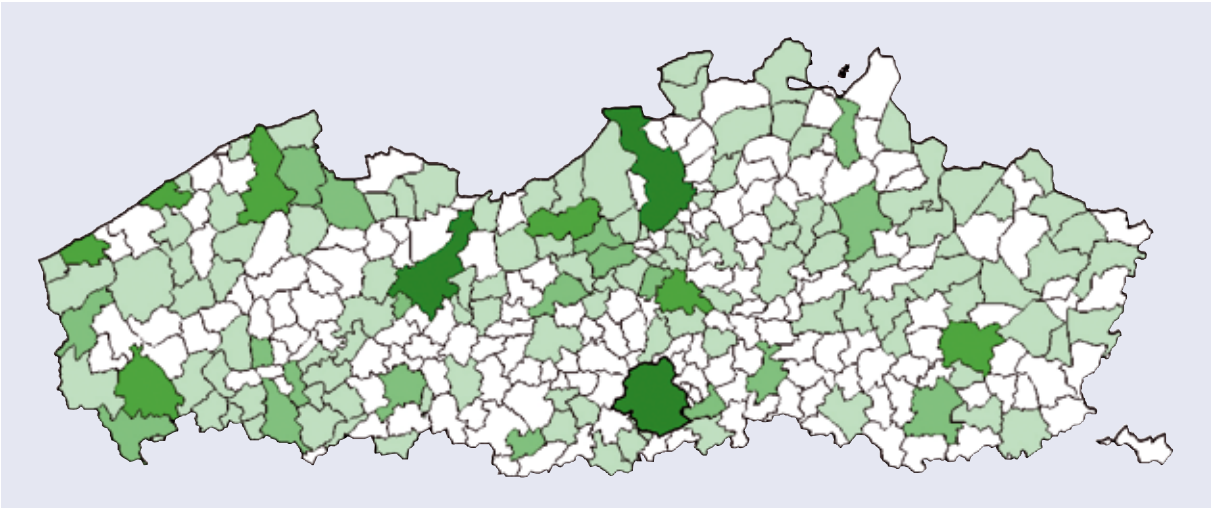

7. 11 Overzicht musea, 2005.
Bron: OKV, De Museumgids Vlaanderen & Brussel, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Voor de rest is het museumaanbod redelijk goed gespreid over Vlaanderen, hoewel meer dan de helft van de gemeenten geen enkel museum op hun grondgebied hebben.
Sinds 1998 kunnen de musea een erkenning aanvragen. Die erkenning houdt een kwaliteitsmerk in. Het aantal groeit jaar na jaar. Eind 2005 waren er 48 musea of samenwerkingsverbanden erkend. Naast deze **erkende musea** zijn er nog de instellingen van de Vlaamse Gemeenschap: het Kasteel van Gaasbeek, het Museum van Hedendaagse Kunst (MuHKA) en het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten (KMSKA).
Hoewel de musea een belangrijke bewaar- en ontsluitingsplaats zijn voor cultureel erfgoed, bevindt veel cultureel erfgoed zich buiten de muren van de klassieke musea. De databank van het Vlaams Centrum voor Volkscultuur telt 2.700 **lokale en regionale erfgoedverenigingen** in Vlaanderen en Brussel.
De densiteit voor **tentoonstellingen** (aantal per 1.000 inwoners) is het hoogst in Antwerpen en West-Vlaanderen, gevolgd door Oost-Vlaanderen. Limburg en Vlaams-Brabant halen het laagste cijfer.

3. Letteren

Momenteel bestaat er geen **systematische registratie** van het letterenaanbod in Vlaanderen. De Vlaamse Uitgevers Vereniging heeft geen gegevens over de boekenverkoop voor het jaar 2004.

We geven hier dan ook enkel een overzicht van de **literaire lezingen** gesubsidieerd door het Vlaams Fonds voor de Letteren. Deze lezingen zijn sterk gericht op leesbevordering en hebben voor driekwart scholen en bibliotheken als doelpubliek. Het aantal lezingen en het aantal betrokken auteurs stijgt.

ERKENDE MUSEA

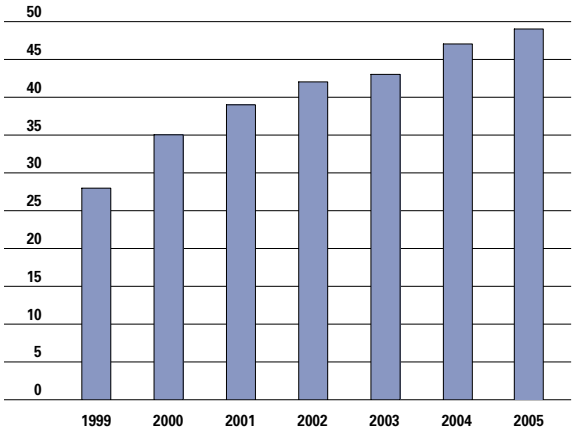

7.12 Evolutie van het aantal erkende musea of samenwerkingsverbanden, van 1999 tot 2004. Bron: administratie Cultuur, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering. Opm.: erkenning gebeurt momenteel op basis van het Erfgoeddecreet van 7 mei 2004.

LOKALE EN REGIONALE ERFGOEDVERENIGINGEN

Verenigingen volkscultuur studie	**513**
familiekunde	44
heemkunde	347
industriële archeologie	41 (zie ook erfgoedzorg)
volkskunde	19
andere thema's volkscultuur	62
Verenigingen en comités volkscultuur beleving	**1.766**
ambachten- en volkskunstenverenigingen	96
carnaval- en straatfeesten	380
historische stoeten, reuzen(stoeten), evocaties	62
historische schuttersgilden	142
streekgastronomie	90
volkssporten	973 (*)
andere	23
Historische verenigingen	**167**
archeologie en oudheidkunde	30
lokale of regionale geschiedenis, kunstgeschiedenis, numismatiek	98
dialectologie en historische taalkunde	27
andere	12
Verenigingen erfgoedzorg	**203**
Verenigingen erfgoedtoerisme en erfgoededucatie	**65**
Totaal	**2.714**

7.13 Aantal lokale of regionale erfgoedverenigingen in Vlaanderen (incl. Brussel), 2006. Bron: Vlaams Centrum voor Volkscultuur en R. Renson, 2005.

4. Sociaal-cultureel werk

In 2004 waren er 44 **landelijke verenigingen** (KAV, Willemsfonds…) erkend, twee meer dan in 2003, met ruim 12.000 afdelingen verspreid over het Vlaams Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. De voorbije vijf jaar zijn er geen grote verschuivingen in het aantal afdelingen. In 2004 is er een lichte daling, vooral in West-Vlaanderen. Daar blijft het aantal afdelingen per 1.000 inwoners wel het hoogst. De provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant hebben de laagste densiteit. Voornamelijk de gemeenten rond de steden Antwerpen en Brussel scoren zwak.
In 2004 waren er 14 organisaties erkend als **landelijke migrantenvereniging**. Hun afdelingen bevinden zich voornamelijk in Antwerpen en Limburg. In West-Vlaanderen en Vlaams-Brabant bevindt zich maar een heel klein deel van het aanbod.
De sector van de **vormingsinstellingen** onderging de voorbije jaren een grondige herstructurering. Vanuit de vaststelling dat het aanbod te versnipperd was en te weinig inspeelde op de regionale behoeften, werden de **Volkshogescholen** in 13 afgebakende regio's ondergebracht. Zij staan in voor een eigen educatief aanbod en voor de coördinatie en bekendmaking van niet-formele vormingsactiviteiten.
Naast de Volkshogescholen zijn er ook 36 **landelijke vormingsinstellingen**. Die vallen uiteen in

TENTOONSTELLINGEN

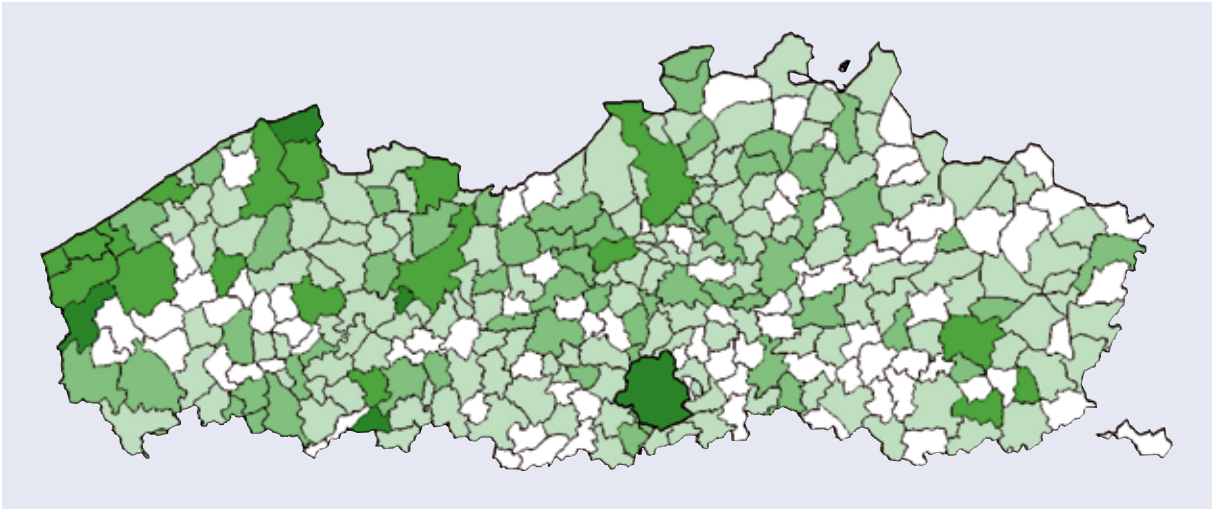

7.14 Aantal tentoonstellingen per 1.000 inwoners, 2003-2004. Zowel het gesubsidieerde als het niet-gesubsidieerde aanbod, het professionele als het amateuraanbod werden geteld. De cijfers bevatten tentoonstellingen in cultuur-, gemeenschaps- en kunstencentra, in privé-galerijen, banken en ziekenhuizen. Bron: Lauwerysen en Colpaert (Ehsal).

LITERAIRE LEZINGEN

	AANTAL LEZINGEN	AANTAL AUTEURS	GEMIDDELD PER AUTEUR
2000	2.626	323	8,1
2001	2.675	321	8,3
2002	2.153	288	7,5
2003	1.872	260	8,2
2004	1.954	251	7,8

7.15 Evolutie aantal lezingen en aantal betrokken auteurs, van 2000 tot 2004. Bron: Vlaams Fonds voor de Letteren.

drie groepen: gespecialiseerd, syndicaal en voor een bijzondere doelgroep. Samen bieden ze 123.000 uren vorming aan.
Een nieuwe werkvorm sinds 1 januari 2005 is '**de beweging**'. Een beweging is een landelijke organisatie die maatschappelijke verandering op gang wil brengen. Voorbeelden zijn Mobiel 21, Netwerk Vlaanderen en Pax Christi Vlaanderen. Reeds 29 erkende bewegingen worden ondersteund.
In 2004 steeg het aantal groepen dat aangesloten is bij een organisatie voor **amateurkunsten**. Ook het aantal cursus- en begeleidingsuren zit in stijgende lijn. Wel was er een lichte daling in het aantal groepen dat zich aanmeldde op de website van Poppunt. Een derde van de aangesloten groepen is actief in de instrumentale muziek. Daarna volgen theater en vocale muziek met elk ongeveer een vijfde van de aangesloten groepen.

5. Lokaal cultuurbeleid

Eind 2005 waren er 185 goedgekeurde **cultuurbeleidsplannen**. Een cultuurbeleidsplan vertrekt van een situatieschets en formuleert de visie, de algemene en concrete doelstellingen, de geplande acties alsook de effecten die men wenst te bereiken en de middelen die hiervoor worden ingezet. Het geeft het kader aan waarbinnen het specifieke beleid voor het cultureel erfgoed, het sociaal-cultureel werk en de kunsten zal worden ontwikkeld.
In 57% van alle Vlaamse en Brusselse gemeenten is er een gesubsidieerde **cultuurbeleidscoördinator** aan de slag. Dat is een lichte stijging ten opzichte van 2004.

SPREIDING AFDELINGEN MIGRANTENVERENIGINGEN

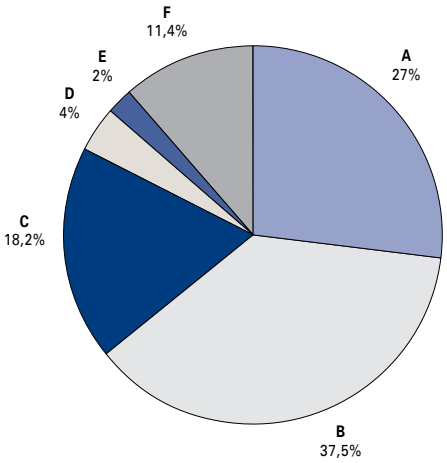

7.17 Spreiding van de afdelingen van de erkende landelijke migrantenverenigingen, 2004. Bron administratie Cultuur.

Antwerpen **A**
Limburg **B**
Oost-Vlaanderen **C**
Vlaams-Brabant **D**
West-Vlaanderen **E**
Brussel-Hoofdstad **F**

EVOLUTIE AFDELINGEN ERKENDE VERENIGINGEN

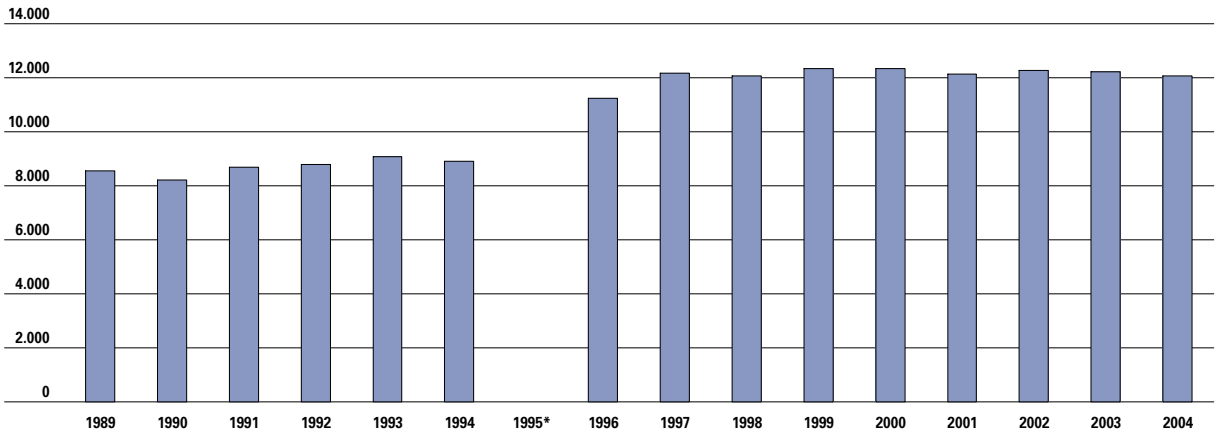

7.16 Evolutie van het aantal afdelingen van erkende verenigingen, van 1989 tot 2004. Bron: administratie Cultuur.

VORMINGSINSTELLINGEN

	AANTAL	GEPRESTEERDE UREN
Volkshogescholen	13	26.018
Gespecialiseerde vormingsinstellingen	16	51.812
Syndicale vormingsinstellingen	3	33.203
Vormingsinstellingen voor bijzondere doelgroepen	4	12.100
Totaal	36	123.133

7.18 Aantal vormingsinstellingen en gepresteerde uren, 2004. Bron: administratie Cultuur, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

VERDELING NAAR KUNSTDICIPLINES

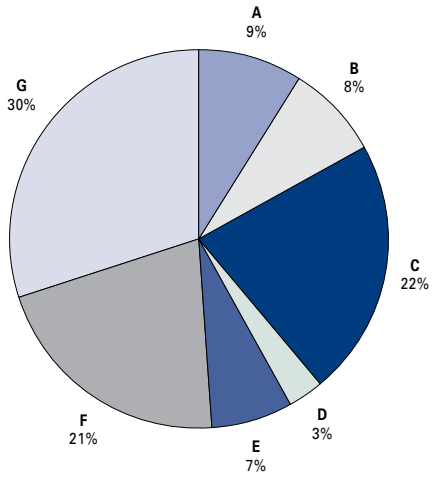

7.20 Verdeling van de aangesloten groepen amateurkunsten over de kunstdisciplines (met uitzondering van lichte muziek), 2004. Bron: administratie Cultuur.

beeldcultuur	A
dans	B
vocale muziek	C
beeldende kunst	D
volksmuziek en jazz	E
theater	F
instrumentale muziek	G

De **cultuurcentra** in Vlaanderen hebben een drievoudige opdracht: cultuurspreiding, het bevorderen van de gemeenschapsvorming en het bevorderen van de cultuurparticipatie. De centra zijn opgedeeld in drie categorieën. In 2006 subsidieert de Vlaamse overheid 11 cultuurcentra in categorie A. Deze hebben de grootste infrastructuurvereisten en bevinden zich in de centrumsteden. De 18 centra in de centrumgemeenten van de structuurondersteunende kleinstedelijke gebieden vormen categorie B. In categorie C, met de kleinste infrastructuur, in de centrumgemeenten van de kleinstedelijke gebieden op provinciaal niveau, zijn er 32 centra. Voor de steden Antwerpen en Brussel is er een convenant dat werkingsmiddelen voorziet om een eigen netwerk van cultuurcentra te onderhouden dat afgestemd is op de grootstedelijke context. In totaal staat de teller in 2006 op 63 cultuurcentra in gemeenten met een regionale uitstraling.
Het **aantal activiteiten** geeft een belangrijke indicatie van de cultuurspreiding via de cultuurcentra. In totaal worden er jaarlijks ongeveer 190.000 activiteiten georganiseerd. Een derde daarvan zijn 'eigen activiteiten', waaraan het cultuurcentrum organisatorisch, inhoudelijk en financieel een beduidende bijdrage levert. Twee derde van de activiteiten in de cultuurcentra is van receptieve aard. Dat zijn activiteiten die worden opgezet door een individuele of georganiseerde gebruiker en waaraan het cultuurcentrum slechts minimale steun verleent.
Vlaanderen en Brussel tellen in 2006 samen 305 **openbare bibliotheken**. Daarnaast hebben zes

AMATEURKUNSTEN

ORGANISATIE VOOR AMATEURKUNSTEN	KUNSTDISCIPLINE	AANGESLOTEN GROEPEN 2004	CURSUS-UREN 2004	BEGELEIDINGS-UREN 2004	EVENE-MENTEN 2004
Centrum voor Beeldexpressie	Beeldcultuur	333	139	750	18
Danspunt	Dans	300	291	329	24
Koor en Stem, Organisatie voor Vocale Muziek	Vocale muziek	819	540	1.117	51
Kunstwerk(t)	Beeldende kunst	125	85	250	10
Muziekmozaïek, Impulscentrum voor Folk en Jazz	Volksmuziek en Jazz	247	1.334	102	19
Opendoek - Amateurtheater Vlaanderen	Theater	786	2.669	1.615	15
Vlaamse Amateurmuziekorganisatie (Vlamo)	Instrumentale muziek	1.128	720	1.570	55
Totaal		3.738	5.778	5.733	192
Poppunt	Lichte muziek	3.755*	141	242	74

7.19 Aantal organisaties, evenementen, cursus- en begeleidingsuren voor amateurkunsten, 2004. Bron: administratie Cultuur.

GESUBSIDIEERDE CULTUURCENTRA

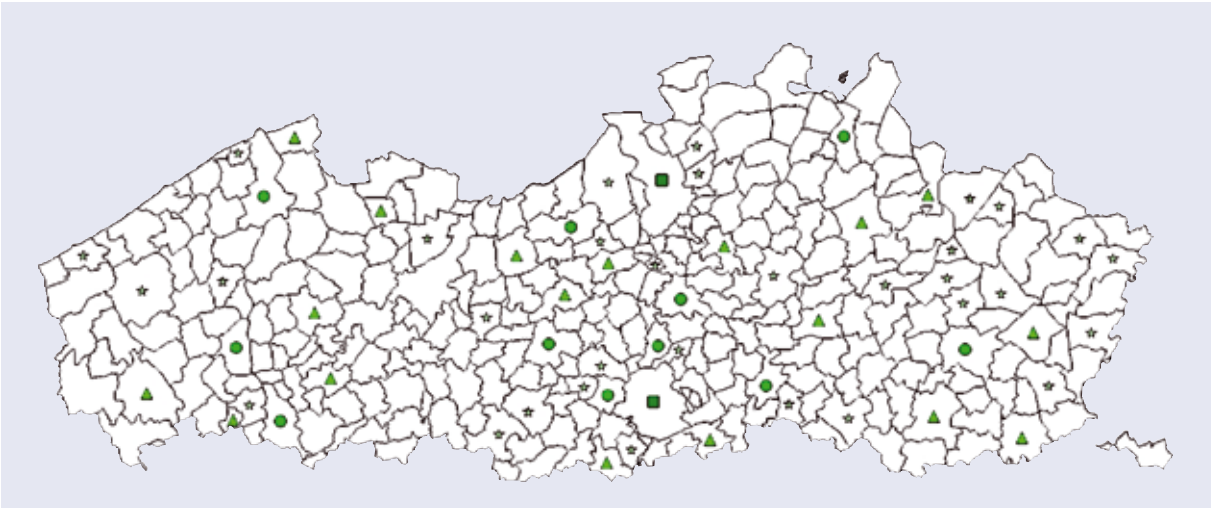

7. 21 Spreiding cultuurcentra naar categorie.
Bron: administratie Cultuur. De cultuurcentra in Antwerpen en Brussel in het kader van het convenant met de Vlaamse Gemeenschap werden telkens voor één cultuurcentrum geteld.

gemeenten een samenwerkingsverband afgesloten met een aangrenzende gemeente. Herstappe is wegens haar kleine inwonersaantal vrijgesteld van de oprichting van een openbare bibliotheek. Negen gemeenten voldoen nog steeds niet aan de decretale verplichting om een openbare bibliotheekvoorziening in te richten. In Antwerpen en West-Vlaanderen voldoen alle gemeenten aan het decreet.
De **collectie gedrukte materialen** kende een lichte toename in 2004 en telt nu meer dan 22 miljoen exemplaren. Er is een vrij evenwichtige verdeling over fictie, non-fictie en jeugdboeken.
De **audiovisuele materialen** blijven verder toenemen en maken nu al bijna 11% van de totale collectie uit. Drie kwart van de audiovisuele collectie bestaat uit cd's. De dvd's hebben voorlopig nog maar een aandeel van 6% maar net als in 2003 verdubbelde hun aandeel.

6. Jeugdwerk

In 2004 werden er 69 **landelijke jeugdverenigingen** gesubsidieerd. Dat zijn er twaalf minder dan

ACTIVITEITEN CULTUURCENTRA

	2004		
	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL
Professionele kunst	10.468	1.566	12.034
Amateurkunst	534	3.608	4.142
Artistieke tentoonstellingsdagen	17.831	3.860	21.691
Educatieve tentoonstellingsdagen	2.317	731	3.048
Educatieve activiteiten	43.318	53.235	96.553
Repetities	3.555	14.016	17.571
Bestuurlijke activiteiten	4.804	18.474	23.278
Ontspanning	4.165	21.617	25.782
Andere	2.431	7.288	9.719
Totaal*	69.275	119.804	189.079
Verhouding eigen/receptief*	36,7	63,3	100,0

7.22 Eigen en receptieve activiteiten in cultuurcentra, 2004.
Bron: administratie Cultuur.
** exclusief tentoonstellingsdagen*

GEDRUKTE MATERIALEN

	1990	1995	2000	2003	2004
Vlaanderen	15.726.311	19.266.741	20.802.251	21.416.620	21.474.134
Brussels Gewest	249.878	360.666	439.554	520.298	538.293
TOTALEN	15.976.189	19.627.407	21.241.805	21.936.918	22.012.427

7.23 Evolutie van de gedrukte materialen in de openbare bibliotheken, van 1990 tot 2004. Bron: administratie Cultuur.

VERDELING OVER GENRES

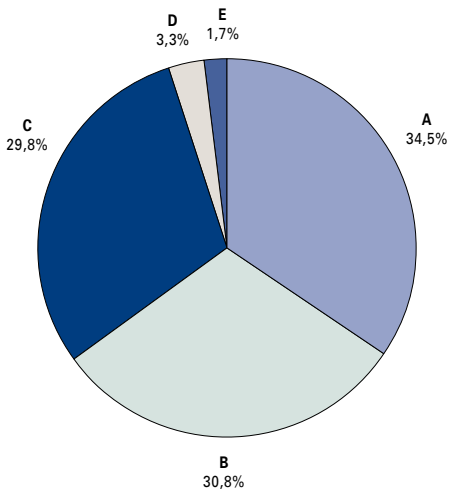

7.24 Verdeling over genres van gedrukte materialen openbare bibliotheken. Bron: administratie Cultuur, 2004.

jeugd **A**
fictie **B**
non-fictie **C**
naslagwerken **D**
andere* **E**

AUDIO-VISUELE MATERIALEN

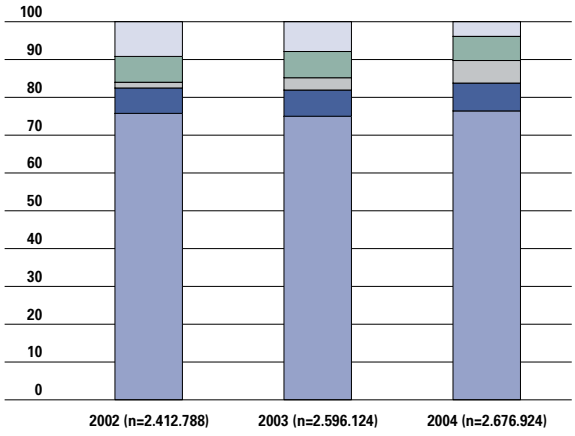

7.25 Evolutie van de audio-visuele materialen in de openbare bibliotheken, van 2002 tot 2004. Bron: administratie Cultuur.

andere*
VHS
DVD
CD-rom
CD

het jaar voordien omdat vijf verenigingen via een andere regeling werden gesubsidieerd en zeven andere hun erkenning verloren. Het aantal afdelingen van deze grote jeugdverenigingen kent sinds 1995 slechts lichte schommelingen.
Sinds 2000 zijn er nieuwe criteria van kracht voor het toekennen van **attesten** aan jeugdwerkers. Deze criteria zijn in de eerste plaats bedoeld om de cursussen kadervorming van de erkende landelijk georganiseerde jeugdverenigingen kwalitatief te onderbouwen. Elke vorming wordt geleid door gekwalificeerde jeugdwerkers. De cursisten volgen naast het theoretische programma ook een stage in het jeugdwerk. Jaarlijks worden er meer dan 6.000 attesten uitgereikt.
De driejaarlijkse VVJ-enquête uit 2004 telde meer dan 7.000 **lokale jeugdwerkinitiatieven**, wat neerkomt op meer dan 1 initiatief per 250 jongeren. De jeugdwerkindex (aantal initiatieven per 1.000 jongeren) steeg licht. Het zijn de **particuliere initiatieven** (5.970) die zorgen voor deze groei, vooral door de sterke toename van de amateuristische kunstbeoefening. Het aantal **gemeentelijke initiatieven** (1.127) daalde, maar indien men meerekent dat de culturele programma's voor kinderen en jongeren niet langer worden opgenomen in de cijfers, is er eerder sprake van een status-quo.
De **jeugdbewegingen** blijven, met 1,3 initiatieven per 1.000 jongeren en kinderen, de meest voorkomende vorm van particulier jeugdwerk op lokaal niveau. Het aantal **jeugdhuizen** nam met 8% toe, terwijl het aantal particuliere **speelpleinwerkingen** status-quo bleef.
Het aanbod in de grote steden is duidelijk veel

GROTE JEUGDBEWEGINGEN

	OOST-VLAANDEREN	WEST-VLAANDEREN	ANTWERPEN	LIMBURG	VLAAMS-BRABANT	VLAANDEREN
Chiro	177	193	286	146	183	985
FOS	22	14	9	1	9	55
KSJ-KSA-VKSJ	84	100	47	64	19	314
KLJ	67	82	67	41	39	296
VVKSM	127	72	212	58	114	583
VNJ	16	8	14	6	14	58
Totaal	477	461	621	310	364	2.291

7.26 Spreiding van de afdelingen van de grote jeugdbewegingen, 2004. Bron: administratie Cultuur.

JEUGDWERKINDEX

	1998		2001		2004	
	PARTICULIER JEUGDWERK	GEMEENTELIJK JEUGDWERK	PARTICULIER JEUGDWERK	GEMEENTELIJK JEUGDWERK	PARTICULIER JEUGDWERK	GEMEENTELIJK JEUGDWERK
Aantal	**5.435**	**1.088**	**5.392**	**1.378**	**5.970**	**1.127**
Jeugdwerkindex	**3,26**	**0,63**	**3,13**	**0,8**	**3,49**	**0,66**
Vlaamse jeugdwerkindex		**3,89**		**3,93**		**4,14**

7.27 Evolutie van de jeugdwerkindex, van 1998 tot 2004. Bron: cijferboek gemeentelijk jeugdwerkbeleid 2005-2007.

meer gediversifieerd dan in de kleinere gemeenten. Jeugdbewegingen zijn te vinden in zowat alle gemeenten. Doelgroepgerichte werking komen dan weer vooral voor in de grotere steden en gemeenten. Twee derde van de speelpleinwerking is gemeentelijk en het aantal blijft stijgen. De gemeentelijke speelpleinwerkingen blijven daarmee het best vertegenwoordigde gemeentelijk jeugdwerkprogramma, met een aanwezigheid in 70% van de Vlaamse gemeenten. Ook de **grabbelpas** vond meer afzet en blijft de tweede plaats innemen. Het aantal **tiener- en kleuterwerkingen** daalt licht omdat er een trend is deze op te nemen in andere initiatieven, zoals de speelpleinwerking en grabbelpas. Ook het aantal initiatieven voor **jongerenontmoeting** daalde licht. Deze evolutie hangt samen met de daling van het aantal gemeentelijke jeugdcentra van 72 naar 66. Het zijn vooral de kleinere jeugdcentra die verdwijnen. Ze bieden wel nog een polyvalente zaal aan maar de jeugddienst verhuisde naar een andere locatie. Bijna alle gemeenten hadden een **gemeentelijke jeugdraad** in 2004. Hun adviezen gaan voor twee derden over het jeugdwerkbeleid. In 2001 was dat thema nog goed voor drie vierden. Toch is het aantal adviezen over het jeugdwerkbeleid gestegen van 3.375 tot 4.387. Het totale aantal adviezen steeg van 4.375 naar 6.894. Daarnaast organiseerden de jeugdraden in de periode 2003-2004 een 1.500 activiteiten, grotendeels fuiven en andere ontspanning.

Jeugdinformatie is een belangrijke prioriteit van het beleid. In dit verband kunnen de **JongerenInformatiePunten (JIP's)** beschouwd worden als een soort eerste hulp bij vragen. Het is een plaats waar jonge mensen, in hun eigen omgeving, op een vlotte maar correcte wijze en op hun levenstijl geënt aan informatie geraken. In 2005 bleef het aantal JIP's vrijwel constant op 95.

Cultuurparticipatie

Cultuurparticipatie en culturele competentie behoren tot de belangrijkste aandachtspunten in de cultuurbeleidsnota. Het doel is meervoudig. Ten eerste wil men dat meer mensen aan cultuur gaan deelnemen **(vergroting)**. Daarenboven moeten de Vlamingen vaker en aan meer diverse cultuuruitingen deelnemen **(vernieuwing)**. Daarnaast zoekt men de culturele competenties van de mensen te bevorderen en te verruimen **(verdieping)**. Deze drievoudige doelstelling heeft als achterliggend idee dat cultuurparticipatie de kansen van het individu op een autonoom bestaan vergroot. Het maakt van de burgers kritische, actieve deelnemers aan een open, democratische samenleving. Het beleid beschouwt cultuur als een individueel recht, maar ziet het ook als een **maatschappelijke hefboom**. Cultuur biedt goede mogelijkheden om

PARTICULIERE JEUGDWERKINITIATIEVEN

	< 10.000	10 à 15.000	15 à 30.000	30 à 50.000	> 50.000	ANTWERPEN/ GENT	AANTAL
Jeugdbewegingen	**1,6**	**1,4**	**1,3**	**1,2**	**1,2**	**1,0**	**2.223**
Jongerenbewegingen	**0,3**	**0,3**	**0,3**	**0,3**	**0,3**	**0,1**	**442**
Politieke jongerenorganisaties	**0,3**	**0,2**	**0,3**	**0,3**	**0,2**	**0,1**	**437**
Jeugdhuizen en jeugdclubs	**0,4**	**0,3**	**0,2**	**0,2**	**0,3**	**0,2**	**470**
Jeugdgroepen voor amateuristische kunstbeoefening 737	**0,5**	**0,4**	**0,5**	**0,4**	**0,4**	**0,2**	**737**

7.28 Meest voorkomende jeugdwerkinitiatieven naar inwonersklasse per 1.000 jongeren, 2004. Bron: cijferboek gemeentelijk jeugdwerkbeleid 2005-2007.

GEMEENTELIJKE JEUGDWERKPROGRAMMA'S

	1998	% GEMEENTEN	2001	% GEMEENTEN	2004	% GEMEENTEN
Speelpleinwerking	208	70,0	234	76,2	255	83,1
Grabbelpas e.d.	160	53,9	155	50,5	171	55,7
Spelanimatie	98	33,0	110	35,8	70	22,8
Swap/tienerwerking	92	31,0	221	72,0	190	61,9
Atelierwerking	58	19,5	65	21,2	60	19,5
Jongerenontmoeting	0	0,0	80	26,1	63	20,5
Roefel	185	62,3	133	43,3	107	34,9
Kleuterwerking	74	24,9	83	27,0	55	17,9
Andere	213	71,7	297	96,7	156	50,8
Aantal initiatieven	1.088		1.378		1.127	
Onderzochte gemeente	297		307		307	
Gemiddeld/gemeente	3,66		4,49		3,67	

7.29 Evolutie van de gemeentelijke jeugdwerkprogramma's, 2004. Bron: cijferboek gemeentelijk jeugdwerkbeleid 2005-2007.

de maatschappelijke integratie en participatie te verhogen. En dit voor alle Vlamingen, ook voor de **kansengroepen**.

Opleiding blijkt een van de meest bepalende factoren in de cultuurdeelname. Daarom wordt cultuurparticipatie opgevat als een tweesporenbeleid. Enerzijds zorgt de Vlaamse overheid voor goede algemene instrumenten. Anderzijds wil men permanent drempels en hinderpalen wegnemen.

In dit hoofdstuk komen voor de **buitenshuise participatie** de resultaten van de SCV-survey aan bod. We vullen dit aan met de resultaten voor de **thuisparticipatie** op basis van de survey van het Steunpunt Re-creatief Vlaanderen (het Steunpunt). Waar mogelijk schetsen we ook de deelname aan het gesubsidieerde aanbod op basis van **administratieve registratiegegevens**.

Tenslotte bekijken we ook het **lenersgedrag** in de openbare bibliotheken en cultuurparticipatie en vrijetijdsbesteding op basis van het **Tijdsbudgetonderzoek**.

1. Algemene cultuurparticipatiegraad

Volgens het pact van Vilvoorde moet in 2010 de helft van de bevolking zich cultuurparticipant voelen. Als men ervan uitgaat dat iemand op regelmatige basis aan cultuur moet deelnemen om zich **cultuurparticipant** te voelen, wordt dit doel vooralsnog niet bereikt. Bij de berekening van de cultuurparticipatiegraad wordt niet enkel rekening gehouden met de frequentie, maar ook met de diversiteit van de participatie. Men komt op die manier tot vier categorieën.

Het **kernpubliek** neemt op maandelijkse basis aan verschillende activiteiten deel.

De **belangstellende participant** neemt minstens meerdere keren per jaar deel aan verschillende activiteiten.

De **incidentele participant** neemt eerder af en toe op toevallige wijze deel en is dan ook eerder een cultuurpassant.

Het kernpubliek en de belangstellende participanten samen zijn in 2004 goed voor ongeveer een derde

CULTUURPARTICIPATIE

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Cultuurparticipanten	38,7	35,9	36,3	37,2	33,4	34,7
kernpubliek	4,1	4,8	3,7	4,2	2,8	3,3
belangstellend participant	34,6	31,1	32,6	33	30,7	31,4
Niet-cultuurparticipanten	61,3	64	63,6	62,9	66,6	65,3
passant of incidentele bezoeker	41,2	39	43,5	41	43,8	42,8
non-participant	20,1	25	20,1	21,9	22,8	22,5

7.30 Evolutie cultuurparticipatiegraad in vier categorieën, van 2000 tot 2005. Bron: SCV-surveys.

van de bevolking. Dit is iets minder dan in de voorgaande jaren. Het aantal volledig **non-participanten** blijft schommelen rond een vijfde van de bevolking. Daarnaast neemt jaarlijks ongeveer vier op tien op eerder toevallige wijze aan cultuur deel. Bioscoopbezoek wordt niet opgenomen bij deze berekening. Mochten we dit bioscoopbezoek meerekenen zou de cultuurparticipatiegraad substantieel verhogen.
Naast de verhoging van de cultuurparticipatie is er ook aandacht nodig voor de **sociale mix**: cultuur moet doordringen tot alle lagen van de bevolking. **Opleiding** blijkt echter een zeer bepalende factor te zijn voor cultuurdeelname, zowel voor de eerder 'elitaire' als de 'populaire' kunstvormen. De invloed van leeftijd en geslacht is minder eenduidig. Het effect van geslacht bijvoorbeeld verzwakt als men rekening houdt met het al dan niet hebben van betaald werk. Het unieke effect van opleiding echter blijft steeds overeind. Bovendien blijkt uit publieksonderzoek dat de opleiding door eerdere bevolkingssurveys onderschat wordt. De rol van opleiding is dus in realiteit waarschijnlijk nog groter. De nodige aandacht voor socio-economisch achtergestelde groepen is dan ook zeer belangrijk.
Uit het participatieonderzoek van het Steunpunt blijkt daarenboven dat het ooit les gevolgd hebben in een kunstacademie, het thuismilieu waarin men opgroeide, het sociale vrijetijdsnetwerk en de stedelijkheid van de woonplaats een rol te spelen. Hoe groter bijvoorbeeld het vrijetijdsnetwerk hoe groter de kans dat iemand participeert.
Ook bij ander participatie-indicatoren (erfgoedparticipatie, virtuele cultuurparticipatie,…) blijft men stuiten op het sterke effect van de opleiding.

2. Podiumkunsten en film

De deelname aan podiumkunsten en muziek is in 2005 nauwelijks geëvolueerd. Het percentage dat

OPLEIDING

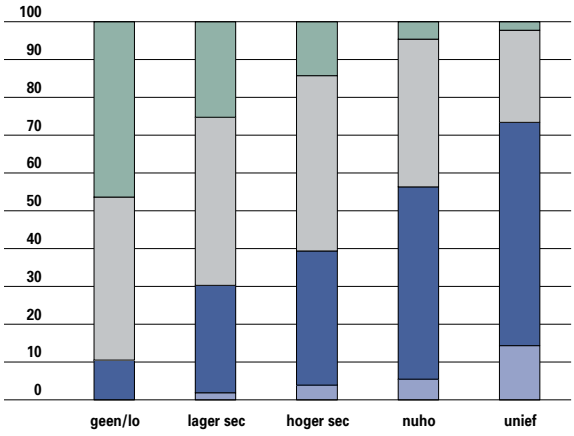

7.31 Cultuurparticipatie naar opleidingsniveau. Bron SCV-survey 2005.

naar een **klassiek concert**, een dans- of balletvoorstelling of een operavoorstelling ging bleef stabiel. De daling voor de klassieke concerten en het **operabezoek** ten opzichte van 2000 wordt hiermee bevestigd.
Het percentage voor meerdere **ballet- of dansvoorstellingen** bijwonen ligt in 2004 en 2005 wat hoger dan in 2000. De participatie aan **jazz- of bluesconcerten** stijgt opnieuw naar het niveau van 2000. Ook de deelname aan **traditionele- en folkloristische concerten** ligt in de lijn van het voorgaande jaar, al lijkt de eenmalige participatie nog licht te dalen.
Rock- of popconcerten meermaals bijwonen zit in een stijgende lijn. Het in het vorige deel vastgestelde verhoogde aanbod in deze sector leidt dus kennelijk ook effectief tot een hogere participatie.
Het aantal niet-participanten aan **theater** daalt ten

PODIUMKUNSTEN

	2000			2005		
	NOOIT	ÉÉNMALIG	MEERMAALS	NOOIT	ÉÉNMALIG	MEERMAALS
Klassiek concert/festival	63,9	18,2	17,9	69,9	15,1	15,1
Rock- of popconcert/festival	70,3	17,5	12,2	65,7	18,0	16,2
Jazz- of bluesconcert	86,6	9,2	4,2	86,5	9,0	4,4
Folkloristisch- of traditioneel concert/festival	72,6	19,6	7,9	82,6	12,3	5,1
Opera	87,1	9,4	3,5	92,9	4,8	2,3
Ballet- of dansvoorstelling	83,2	12,4	4,3	82,0	12,4	5,6
Theater- of toneelvoorstelling	50,0	24,5	25,4	54,7	23,2	22,1

7.32 Evolutie van de deelname aan de podiumkunsten, 2000 en 2005, in %. Bron SCV-surveys, n 2000 = 1.345, n 2004 = 1.554 en n 2005 =1.522.

VERSCHILLEN NAAR GESLACHT

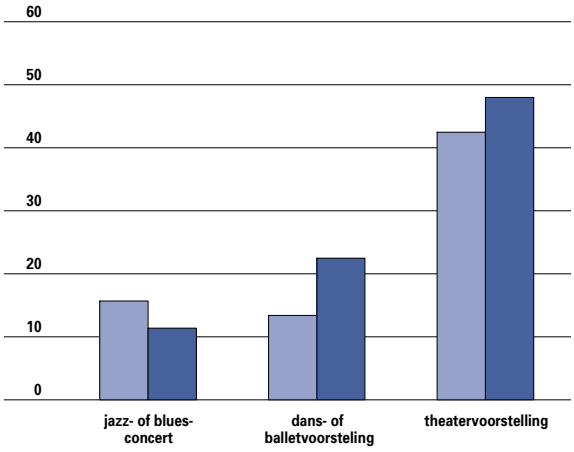

7.33 Verschillen in de deelname aan de podiumkunsten naar geslacht. Bron: SCV-survey 2005.

man
vrouw

CONCERTEN NAAR OPLEIDING

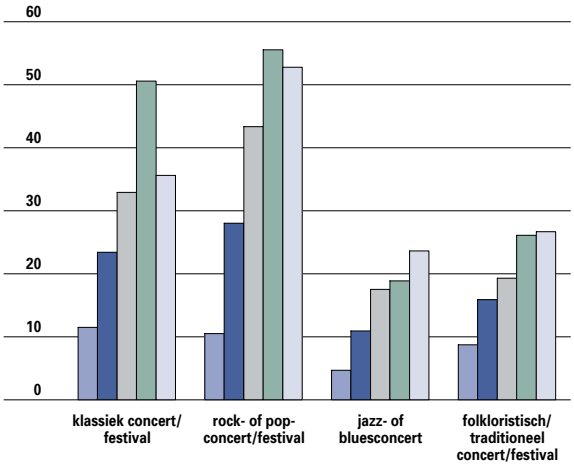

7.35 Participatie aan concerten naar opleiding. Bron: SCV-survey 2005.

geen/lager onderwijs
lager secundair
hoger secundair
nuho
unief

opzichte van 2004 maar ligt nog steeds hoger dan in 2000. Er komen vooral éénmalige participanten bij.

Naar **geslacht** stellen we weinig significante verschillen vast. Mannen gaan eerder naar jazz of blues en vrouwen naar dans, ballet en theater. Deze beperkte invloed van het geslacht werd ook in het onderzoek van het Steunpunt vastgesteld.

Het **leeftijdseffect** verschilt naargelang het genre. Bij pop en rock daalt de interesse steil naarmate de leeftijd toeneemt. Bij klassieke muziek, ballet en dans verloopt dat veel geleidelijker. Bij theater is er, zeker voor de meermaalse participatie, pas een duidelijk afname bij de oudste leeftijdscategorie. Opera scoort vooral sterk bij de 25 tot 34-jarigen en de 55 tot 64-jarigen. Hier is dan ook helemaal geen sprake van een lineaire daling naar leeftijd.

Voor alle soorten concert is er een groot verschil naar **opleidingsniveau**. Het laagste opleidingsniveau neemt steeds minstens drie keer minder deel dan het hoogste opleidingsniveau. Bij de klassieke concerten is de kloof het grootst met een verhouding van één lageropgeleide tegenover zes hogeropgeleiden.

Bij de andere podiumkunsten kent theater het kleinste verschil naar opleidingsniveau. Maar ook voor dit genre zijn er voor elke laagopgeleide bijna drie hogeropgeleiden participant. Bij opera loopt dit op tot veertien hogeropgeleide toeschouwers voor elke laagopgeleide.

Meer dan de helft van de Vlamingen stapte het afgelopen jaar naar de **bioscoop**. De meeste filmliefhebbers trekken meerdere keren per jaar naar de cinema. Grote verschillen naar geslacht zijn er niet. Het bioscoopbezoek trekt vooral jongeren aan. Van de jongste leeftijdscategorie gaat slechts vijf procent nooit naar de film. Bij de 25 tot 34-jarigen loopt

PODIUMKUNSTEN NAAR LEEFTIJD

	18-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65-74	75-84
Klassiek concert/festival	38,3	33,8	33,0	31,9	28,6	19,1	19,8
Opera	5,0	11,1	4,5	7,5	9,0	6,2	5,4
Rock- of popconcert/festival	59,0	59,3	53,1	26,7	10,9	4,6	0,0
Jazz- of bluesconcert	19,2	19,3	17,2	13,1	9,5	7,2	0,9
Folkloristisch- of traditoneel concert/festval	18,6	23,1	20,8	19,2	14,2	12,9	2,7
Theater	56,0	52,1	43,0	50,6	43,4	40,4	19,1
Ballet- of dans	21,6	20,1	20,5	16,6	18,1	15,0	8,3

7.34 Participatie aan de podiumkunsten naar leeftijd. Bron: SCV-survey 2005.

PODIUMKUNSTEN NAAR OPLEIDING

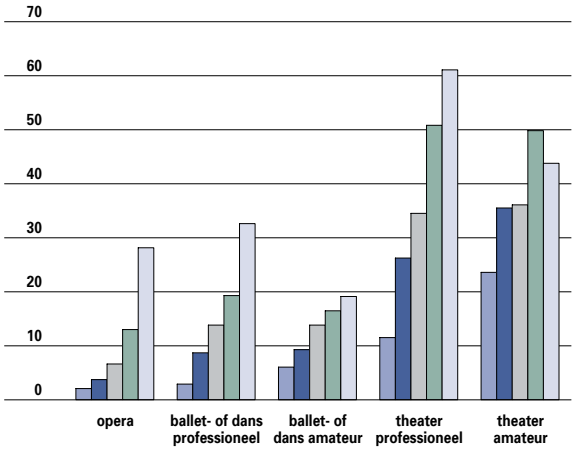

7.36 Participatie aan podiumkunsten naar opleiding. Bron: SCV-survey 2005.

geen/lager onderwijs
lager secundair
hoger secundair
nuho
unief

LANGSPEELFILM NAAR LEEFTIJD

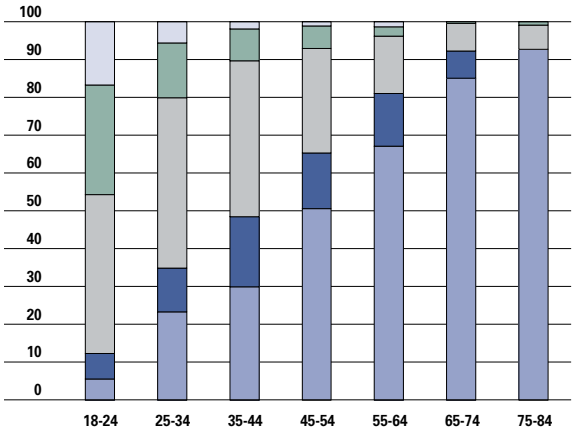

7.37 Aantal keer bekijken van een langspeelfilm in de bioscoop naar leeftijd. Bron: SCV-survey 2005.

meerdere keren per maand
één keer per jaar
meerdere keren per jaar
één keer per jaar
nooit

dat op tot een kwart. Naar opleidingsniveau zijn er opnieuw grote verschillen. De laagst opgeleiden zijn vier keer zoveel non-participant in vergelijking met de hoogste opleidingscategorie.

Een op tien Vlamingen gaat wel eens naar een **kortfilm** kijken in de bioscoop.

Ook in een **cultureel centrum** kan men naar de film. Slechts 7% kijkt naar een langspeelfilm in een cultureel centrum, vaak gaat het ook om éénmalige participatie. Vooral de twee jongste leeftijdscategorieën en de 55 tot 64-jarigen maken gebruik van het cultureel centrum om naar een langspeelfilm te kijken. Naar geslacht is er geen verschil. Hooggeschoolden maken meer gebruik van het cultureel centrum om naar een film te kijken dan lageropgeleiden. Minder dan 3% kijkt naar een kortfilm in een cultureel centrum.

Vergelijkbare percentages vinden we voor de **filmfestivals**: ongeveer 7% bekijkt er een langspeelfilm en 3% een kortfilm. Ook hier zijn het vooral de jongeren en hogeropgeleiden die participeren.

LANGSPEELFILM NAAR OPLEIDING

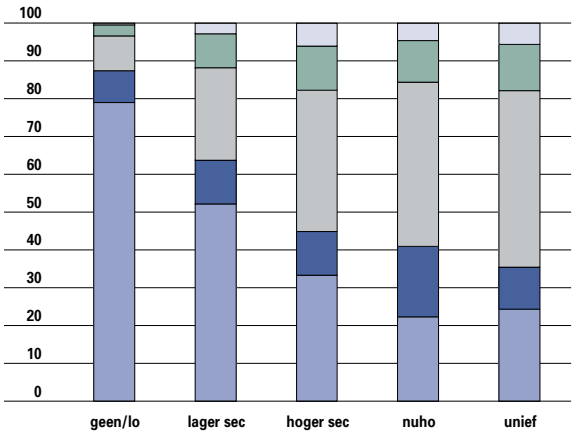

7.38 Aantal keer bekijken van een langspeelfilm in de bioscoop naar opleiding. Bron: SCV-survey 2005.

meerdere keren per maand
één keer per jaar
meerdere keren per jaar
één keer per jaar
nooit

TOESCHOUWERS FILM

	AANTAL TOESCHOUWERS PER JAAR	BEZETTINGGRAAD VAN DE ZITPLAATSEN	AANTAL TOESCHOUWERS PER ZAAL	GEMIDDELD BEZOEK PER INWONER
België	24.116.224	17,41	48.917	2,31
Vlaams Gewest	11.641.621	18,05	48.710	1,93
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	4.606.013	18,91	68.747	4,58
Waals Gewest	7.868.590	15,85	42.078	2,32

7.39 Aantal filmtoeschouwers per jaar in België en de gewesten, 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek.

BEZOEKERSAANTALLEN ERKENDE MUSEA

	2001	AANTAL MUSEA	GEMIDDEL AANTAL BEZOEKERS	2004	AANTAL MUSEA	GEMIDDELD AANTAL BEZOEKERS
Landelijke*	1.460.855	13/13	112.373	1.373.059	15/15	105.619
Regionale	437.320	13/14	33.640	665.418	17/19	39.142
Basis**	176.052	7/7	25.150	181.799	10/10	18.179

7.40 Bezoekersaantallen van de erkende musea naar niveau van erkenning, 2001-2004. Voorzichtigheid bij de vergelijking van de bezoekercijfers is aangewezen omdat de registratie niet steeds optimaal is.
**De bezoekersaantallen van de openluchtmusea van Bokrijk en Beeldhouwkunst Middelheim werden niet in de cijfers opgenomen.*
***Het Gruuthusemuseum zit niet in de cijfers omdat de telling in 2001 vijf locaties omvatte en in 2004 niet.*
Bron: administratie Cultuur.

Slechts een paar procent van de bevolking kijkt in het kader van een filmvereniging naar een film. In 2004 verkochten de **Vlaamse bioscopen** 11,5 miljoen tickets. Dit komt neer op een bezettingsgraad van 18%. Een gemiddelde zaal ontvangt per jaar iets minder dan vijftigduizend toeschouwers. Van de drie gewesten telt Vlaanderen het minste aantal bezoeken aan de bioscoop per inwoner, al zijn de verschillen tussen de gewesten niet erg groot.

3. Participatie musea en erfgoed

Voor de **erkende musea** kan een ruwe inschatting van de **bezoekersaantallen** worden gemaakt. Het beperkt aantal meetpunten en de korte tijdspanne maakt een betrouwbare vergelijking in de tijd voorlopig moeilijk. Het aantal bezoekers van de musea die erkend zijn op regionaal niveau ging sterk vooruit. Dit is logisch omdat het aantal erkenningen steeg, maar ook het gemiddeld aantal bezoekers per museum steeg. We moeten er wel rekening mee houden dat het bij deze cijfers niet om unieke bezoekers gaat. Het kunnen ook zowel Vlamingen als toeristen zijn.
Ruim de helft van de Vlamingen zegt de afgelopen 12 maanden **een museum, tentoonstelling of galerij** bezocht te hebben. Dit is vergelijkbaar met de voorgaande jaren. Naar geslacht zijn er geen significante verschillen. De twee oudste leeftijdscategorieën gaan het minst vaak naar een museum. Bij het meermaals bezoek is er ook een dipje bij mensen in de 'drukke leeftijd'.
Het duidelijkste verschil zien we naar opleidingsniveau. Het laagste opleidingsniveau heeft tien keer zoveel non-participanten als het hoogste. Deze kloof is zowel te vinden bij de incidentele als de frequente participatie.
We kunnen ook een onderscheid maken tussen het bezoek aan een **Belgisch museum** of aan een **museum in het buitenland**. 46% bezocht een museum, tentoonstelling of galerij in België. Ruim een derde van de bevolking bezocht ook een museum in het buitenland. Voor het buitenland is er wel een significant verschil naar geslacht. Mannen doen dit vaker dan vrouwen.
Volgens het participatieonderzoek van het Steunpunt neemt vier op tien Vlamingen deel aan erfgoedactiviteiten.

MUSEUMBEZOEK

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Nooit	50,0	46,6	40,7	40,3	48,7	46,0
Eenmalig	24,5	22,9	26,8	25,3	22,7	22,8
Meermaals	25,5	30,5	32,5	34,4	28,7	31,2

7.41 Evolutie van het museumbezoek, 2000-2005. Bron: SCV-surveys.

NIET-PARTICIPATIE NAAR OPLEIDING

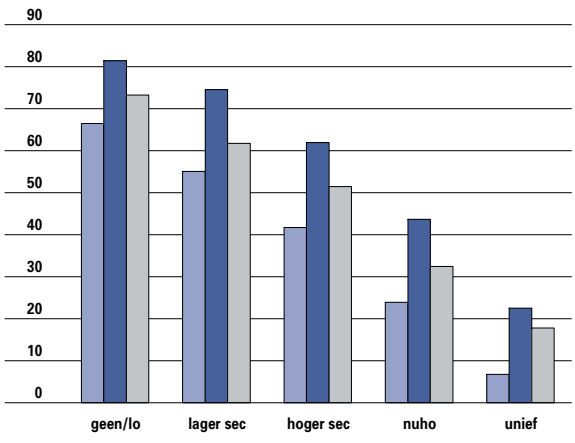

7.42 Niet-participanten aan een museum, tentoonstelling of galerij naar opleiding. Bron: SCV-survey 2005.

MEERMAALS BEZOEK NAAR LEEFTIJD

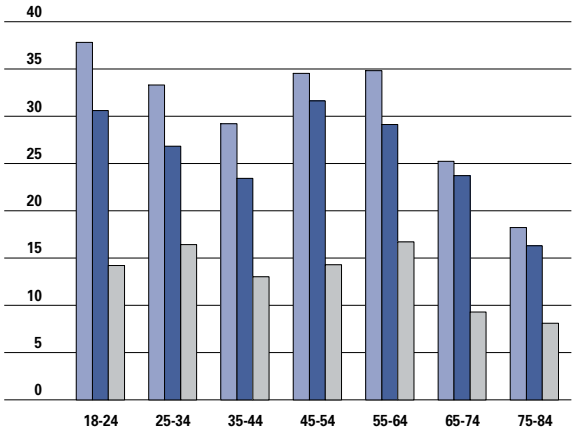

7.43 Meermaals bezoek aan een museum, tentoonstelling of galerij naar leeftijd. Bron: SCV-survey 2005.

museumbezoek algemeen
museumbezoek in België
museumbezoek in buitenland

4. Participatie sociaal-cultureel werk

Ongeveer de helft van de bevolking is in 2005 **actief lid** van een **vereniging**. Het jongste decennium bleef het percentage vrij constant. Er zijn dus geen aanwijzingen voor een structurele daling van de deelname aan het verenigingsleven.
Mannen participeren meer dan vrouwen. Dit is grotendeels terug te brengen tot de sportverenigingen. Naar leeftijd zijn er betrekkelijk kleine verschillen. Alleen bij de twee oudste leeftijdsgroepen ligt de deelname lager.
De voornaamste determinant is alweer het opleidingsniveau. De kloof tussen lager -en hogeropgeleiden blijft betrekkelijk groot, maar is wel minder diep dan bij de kunstenparticipatie.
Binnen het verenigingsleven vinden we een verschuiving van de klassieke sociale bewegingen naar nieuwe pluralistische verenigingen. Deze nieuwe verenigingen hebben een meer homogene samenstelling en trekken vooral hogergeschoolden aan. Hierdoor gaat een belangrijk ontmoetingsforum tussen de verschillende sociale groepen verloren. Lagergeschoolden en hogergeschoolden geven er blijkbaar de voorkeur aan in verenigingen vooral mensen te ontmoeten met een vergelijkbaar opleidingsniveau, en dus ook met een vergelijkbaar cultureel belangstellingspatroon. Culturele voorkeur, levensstijl en smaakpatronen bepalen de hedendaagse vriendenkringen en gemeenschappen.
Ondanks de stabiele participatiegraad is er onderhuids dus toch een evolutie aan de gang.
Zeer opvallend is het zwakke actieve lidmaatschap voor de **socio-culturele verenigingen** bij de leeftijdsgroep tussen 25 en 44 jaar, met andere woorden 'de drukke leeftijd'. Kennelijk hebben

DEELNAME VERENIGINGSLEVEN

	1996	1997	1999	2001	2002	2003	2004	2005
Bevolking	52,7	47,2	49,6	51,8	53,0	48,8	52,8	50,6
Vrouwen	48,8	42,6	44,7	46,9	48,8	44,3	47,2	44,7
Mannen	57,0	51,7	54,6	56,6	57,7	53,4	58,7	56,7

7.44 Evolutie van de deelname aan het verenigingsleven, van 1996 tot 2005. Bron: SCV-surveys.

NAAR OPLEIDING

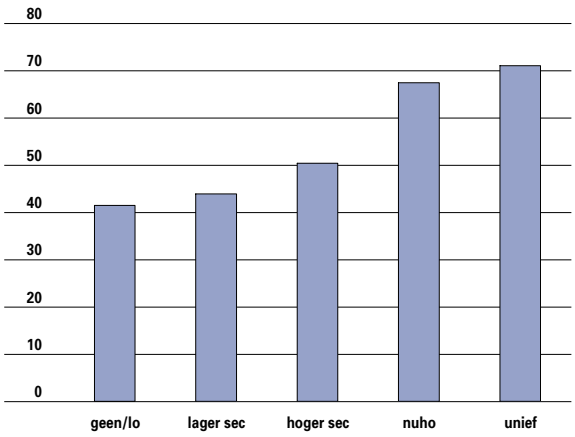

7.45 Actief lidmaatschap (actief + bestuurslid) naar opleidingsniveau. Bron: SCV-survey 2005.

SOCIO-CULTURELE PARTICIPATIE NAAR LEEFTIJD

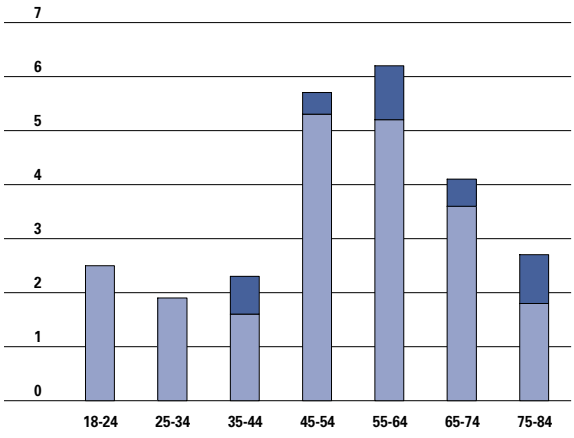

7.46 Actief lidmaatschap van een socio-culturele vereniging (actief + bestuurslid) naar leeftijd. Bron: SCV-survey 2005.

bestuurslid
actief lid

SOCIO-CULTURELE PARTICIPATIE NAAR OPLEIDING

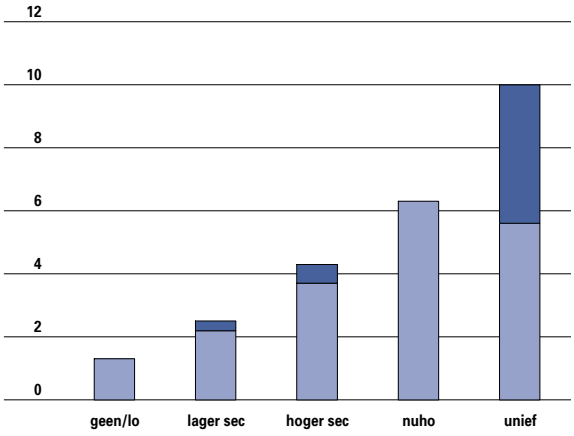

7.47 Actief lidmaatschap van een socio-culturele vereniging (actief + bestuurslid) naar opleidingsniveau. Bron: SCV-survey 2005.

bestuurslid
actief lid

JEUGDVERENIGING NAAR LEEFTIJD

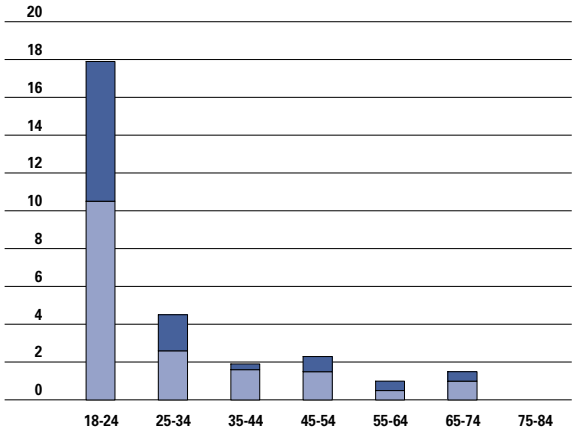

7.48 Actief lidmaatschap van een jeugdvereniging (actief + bestuurslid) naar leeftijd. Bron: SCV-survey 2005.

bestuurslid
actief lid

demografische verschuivingen, bijvoorbeeld het later hebben van kinderen, hierop hun invloed. Ook de jongste leeftijdsgroep scoort eerder zwak, maar zij zijn nog vaak lid van een jeugdvereniging. Het lidmaatschap voor een sociaal-culturele vereniging stijgt vooral vanaf 45 jaar.
Hogeropgeleiden zijn vaker lid dan lageropgeleiden en de bestuursleden blijken vooral universitairen te zijn. Dus ook binnen de organisatie is er sprake van een dualisering naar opleidingsniveau.
Het lidmaatschap van een **vereniging voor amateurkunstbeoefening** kent een grillig verloop naar leeftijd. De groep tussen 35 en 44 jaar, die het zwakst naar voren kwam bij de sociaal-culturele verenigingen, zorgt hier voor het hoogste percentage actieve leden. Naar geslacht is er geen onderscheid, maar wel naar opleidingsniveau. Hogeropgeleiden zijn opnieuw veel vaker lid.

5. Participatie lokaal cultuurbeleid

In 2004 was 27% van de Vlamingen een **geregistreerd lener** bij een openbare bibliotheek. Dit komt neer op een kleine 1,7 miljoen leners. Dit is een lichte daling, te wijten aan de groep tot vijftien

(AMATEUR-) KUNSTBEOEFENING NAAR OPLEIDING

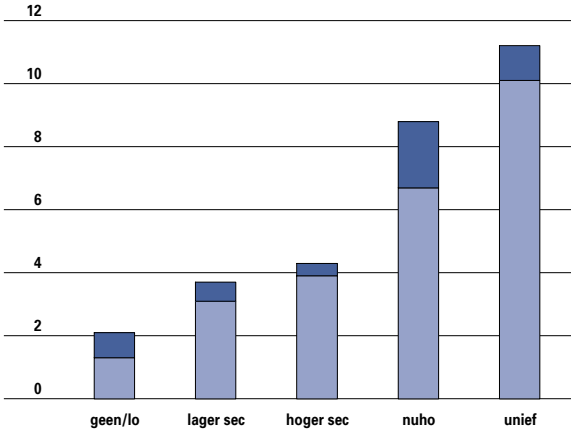

7.49 Actief lidmaatschap (actief + bestuurslid) van een vereniging voor (amateur-) kunstbeoefening naar opleidingsniveau. Bron: SCV-survey 2005.

bestuurslid
actief lid

LENERS IN % BEVOLKING

PROVINCIE	%
Antwerpen	26,2
Limburg	27,3
Oost-Vlaanderen	30,0
Vlaams-Brabant	23,3
West-Vlaanderen	29,7
Totaal Vlaams Gewest 2004	27,4
Totaal Vlaams Gewest 2003	27,8
Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2004*	13,9
Brussels Hoofdstedelijk Gewest 2003	13,4
TOTALEN 2004	26,7
TOTALEN 2003	27,2

*7.50 Aantal leners in 2004 (% van de bevolking). Bron: administratie Cultuur. *Voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest wordt 30% van het inwonertal gerekend.*

EVOLUTIE LENERS

	1990	1995	2000	2003	2004
Volwassenen					
Totaal Vlaams Gewest	773.466	1.007.081	1.093.335	1.134.873	1.139.720
Brussels Gewest	21.578	30.250	27.009	28.285	28.139
Totaal	795.044	1.037.331	1.120.344	1.163.158	1.167.859
Jeugd					
Totaal Vlaams Gewest	403.708	491.775	526.785	534.487	506.811
Brussels Gewest	3.944	9.122	11.046	11.531	13.649
Totaal	407.652	500.897	537.831	546.018	520.460
Algemeen totaal	1.202.696	1.538.228	1.658.175	1.709.176	1.688.319

7.51 Evolutie van het aantal leners bij de volwassenen en jeugd, van 1990 tot 2004. Bron: administratie Cultuur.

jaar. Sinds enkele jaren is er bij deze categorie een stagnatie en in 2004 zelfs een daling. Het aantal leners bij de volwassenen kende nog een lichte stijging.

Zowel het aantal **ontleningen** van gedrukte als van audiovisuele materialen blijft stijgen. In 2004 waren er in totaal meer dan 52 miljoen ontleningen. In 15% van de gevallen ging het om audiovisuele materialen.

Je moet niet noodzakelijk een geregistreerd lener zijn om een bibliotheek binnen te stappen. Je kan gebruik maken van de leeszaal of de kaart van iemand anders gebruiken. Op basis van de **SCV-survey** blijkt dan ook ruim een derde van de bevolking een bibliotheek bezocht te hebben. 64% maakt nooit gebruik van een bibliotheek. Dit is vergelijkbaar met het voorgaande jaar, maar wel lager dan in 2000. Vrouwen gebruiken meer en frequenter de bibliotheek dan mannen. De lageropgeleiden bezoeken veel minder een bibliotheek en doen dit ook minder regelmatig. Het aantal niet-participanten ligt bijna drie keer zo hoog bij de laagstopgeleiden dan bij de universitairen. In de categorie meermaals per maand zitten tien keer zoveel universitairen dan mensen van het laagste opleidingsniveau. Naarmate men ouder wordt gaat men ook minder vaak naar een bibliotheek, maar dit hangt waarschijnlijk sterk samen met het opleidingsniveau.

Boeken blijken veruit de meest uitgeleende materialen. Fictiewerken zijn het populairst, gevolgd door de non-fictieboeken. Samen nemen ze meer dan 60% van de uitleningen in beslag. Op de derde plaats komen de CD's, goed voor 14% van de totale uitleningen.

Maar gelden deze algemene gegevens voor alle bezoekers? Naar **intensiteit van het leengedrag** kunnen er drie even grote groepen worden onderscheiden: de sporadische gebruikers (1 tot 10 werken op zes maanden), de regelmatige bezoekers (10 tot 22 werken) en de intensieve gebruikers (meer dan 22 werken).

De **intensieve gebruikers** blijken zeven maal zoveel werken te ontlenen als de sporadische gebruikers en het dubbele van de regelmatige gebruikers. Een derde van de leners is dan ook verantwoordelijk voor de helft van de uitleningen. Maar ze lenen niet alleen meer werken dan de sporadische en **regelmatige gebruikers**, ze lenen ook vaker andere materiaalsoorten. Fictiewerken blijven voor de drie groepen het meest uitgeleende materiaaltype. Maar het zijn vooral de regelmatige bezoekers die plaats inruimen voor fictie. Bijna de helft van al hun uitleningen is fictie, terwijl dit maar een derde is bij de intensieve bezoekers.

Het aandeel van non-fictiewerken neemt heel duidelijk af naarmate het bibliotheekbezoek intensiever wordt. Voor CD's, strips en tijdschriften geldt dan weer het omgekeerde.

EVOLUTIE ONTLENINGEN

	1990	1995	2000	2003	2004
Audiovisuele materialen	3.958.539	4.652.363	6.608.915	7.188.603	7.672.796
Gedrukte materialen	35.868.795	45.458.505	45.557.970	43.760.155	44.448.055
Totaal	39.827.334	50.110.868	52.166.885	50.948.758	52.120.851

7.52 Evolutie van het aantal ontleningen van gedrukte en audiovisuele materialen, van 1990 tot 2004. Bron: administratie Cultuur.

EVOLUTIE BIBLIOTHEEKBEZOEK

	2000	2005
Nooit	57,8	64,5
Één keer per jaar	6,3	5,9
Meerdere keren per jaar	14,9	13,2
Één keer per maand	12,3	8,1
Meerdere keren per maand	8,6	8,4

7.53 Evolutie van het bibliotheekbezoek, van 2000 tot 2005.
Bron: SCV-surveys.

Mensen in de leeftijdsgroep van 18 tot 30 jaar hebben iets meer kans om een **sporadisch gebruiker** te zijn. Maar naar geslacht, opleiding, bibliotheekaanbod en graad van literaire scholarisatie verschilt het aantal uitleningen nauwelijks. Er is steeds een min of meer gelijke verdeling over sporadische, regelmatige en intensieve gebruikers binnen de verschillende categorieën. Nieuwe delen van de collectie zoals CD's, video's en DVD's worden doorgaans door de jongere en mannelijke bezoekers ontleend.
Tussen grote en kleine bibliotheken zijn er weinig verschillen. Bezoekers van grote bibliotheken lenen vaker non-fictiewerken terwijl bezoekers uit kleinere bibliotheken iets vaker jeugdwerken lenen.

AANDEEL IN TOTAAL AANTAL UITLENINGEN

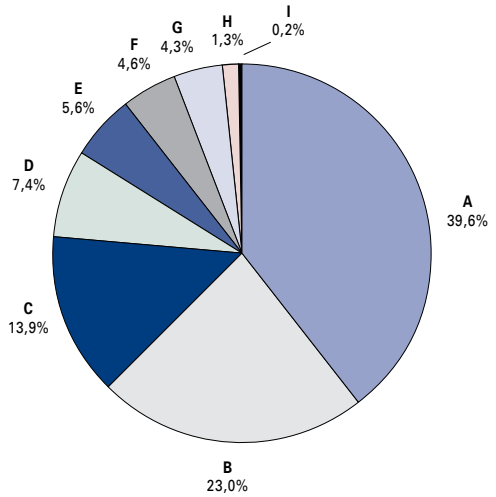

7.55 Verhouding van materialen binnen het totaal aantal uitleningen.
Bron: Ontleend en ontleed. Gedrag en smaakprofielen bij de Vlaamse bibliotheekgebruiker, uitgave van het VCOB 2005.

fictie A
non-fictie B
CD C
strips D
tijdschriften E
jeugdwerken F
video G
Cd-rom H
andere I

BIBLIOTHEEKBEZOEK NAAR OPLEIDING

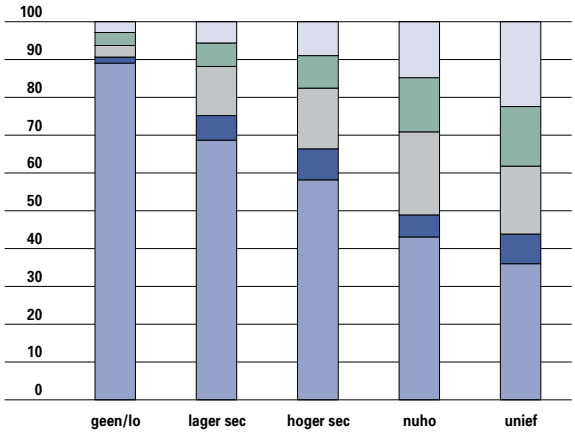

7.54 Bibliotheekbezoek naar opleiding.
Bron: SCV-survey 2005.

meerdere keren per maand
één keer per jaar
meerdere keren per jaar
één keer per jaar
nooit

Achter de brede benamingen fictiegebruiker en non-fictiegebruiker blijken specifieke gebruikerstypes te zitten.
Fictie is vooral populair bij vrouwen, de laagstopgeleiden en ouderen. De leeftijd bepaalt de breedte van de interesse. Jongere bibliotheekgebruikers beperken zich tot een kleiner aantal genres terwijl oudere bibliotheekgebruikers een bredere genrevoorkeur hebben. Het opleidingsniveau drukt zijn stempel op het specifiek soort fictie dat wordt geleend. Het laagste opleidingsniveau neigt meer naar populaire genres zoals detectives, thrillers, romantisch literatuur en streekromans. Bezoekers

AANDEEL UITLENINGEN NAAR INTENSITEIT VAN GEBRUIK

	SPORADISCHE GEBRUIKER	REGELMATIGE GEBRUIKER	INTENSIEVE GEBRUIKER
Fictie	41,9	45,4	36,0
Non-fictie	34,3	27,4	19,5
CD	9,8	11,2	16,4
Strips	3,2	4,4	9,2
Tijdschriften	1,6	2,7	7,4
Jeugdwerken	3,8	4,0	5,1
Video	3,3	3,3	5,0
CD-Rom	1,8	1,4	1,3
Andere	0,3	0,2	0,3

7.56 Verhouding van materialen binnen totaal aantal uitleningen naar intensiteit van het lenen.
Bron: Ontleend en ontleed. Gedrag en smaakprofielen bij de Vlaamse biblioteekgebruiker, uitgave van het VCOB 2005.

LENEN VAN FICTIEWERKEN

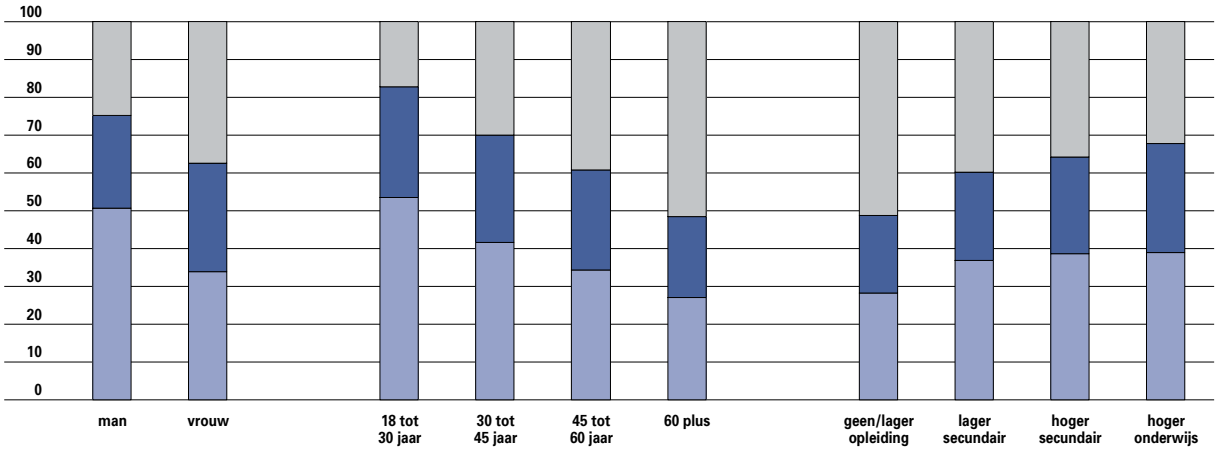

7.57 Het lenen van fictiewerken naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Bron: Ontleend en ontleed. Gedrag en smaakprofielen bij de Vlaamse biblioteekgebruiker, uitgave van het VCOB 2005.

met een aanzienlijke culturele bagage grijpen eerder naar literaire romans, ideeënliteratuur en de essays. Bij de **non-fictie** blijkt het geslacht niet langer bepalend. De non-fictie-collectie trekt eerder jongeren en hoog opgeleiden aan. Hoogopgeleide bezoekers neigen daarbij eerder naar de vergroting van de algemene kennis, zoals geschiedenisboeken, boeken over andere landen en volkeren en psychologie. Opvallend is het grote aandeel van de reisgidsen.

De **gesubsidieerde cultuurcentra** trokken in 2004 ruim 7,3 miljoen bezoekers aan. Dat is minder dan in 2003 maar nog wel meer dan in 2002. Het gaat hier wel niet om unieke deelnemers. Het kan dus om een klein, maar vaak terugkerend publiek gaan. Opvallend is dat de deelname aan **eigen activiteiten** van cultuurcentra is toegenomen in verhouding tot de deelname aan **receptieve activiteiten**. Op die manier evolueerde 2004 in de richting van een gelijke verdeling, terwijl de voorgaande jaren een derde deelnam aan de eigen activiteiten en twee derde aan de receptieve activiteiten.

DEELNEMERS CULTUURCENTRA

	2004		
	EIGEN	RECEPTIEF	TOTAAL
Professionele kunst	2.351.759	333.392	2.685.151
Amateurkunst	100.308	783.206	883.514
Educatieve activiteiten	521.207	1.085.425	1.606.632
Repetities	26.538	278.587	305.125
Bestuurlijke activiteiten	47.089	363.004	410.093
Ontspanning	242.567	1.220.525	1.463.092
Andere	104.189	352.654	456.843
Totaal	3.393.587	3.940.681	7.334.268
Verhouding eigen/receptief	46,3	53,7	100,0

7.58 Deelnemers aan de eigen en de receptieve activiteiten in de gesubsidieerde cultuurcentra, 2004. Bron: administratie Cultuur.

LEEFTIJDSPREIDING LEDEN

	0-6	7-12	13-16	17-20	20+	MINDERVALIDEN	TOTAAL
Chiro	0,0%	51,1%	26,0%	6,8%	16,2%	0,0%	93.714
FOS	6,8%	40,2%	22,9%	13,6%	16,5%	0,0%	7.244
KSJ-KSA-VKSJ	0,2%	44,4%	26,3%	13,5%	15,7%	0,0%	32.753
KLJ	0,0%	16,3%	20,7%	63,0%	0,0%	0,0%	21.164
VVKSM	0,0%	58,1%	21,1%	13,9%	5,7%	1,2%	71.721
VNJ							1.678
totaal	0,2%	48,4%	23,7%	15,4%	11,2%	0,0%	228.274

7.59 Leeftijdspreiding van de leden van de grote jeugdbewegingen, 2004. Bron: administratie Cultuur.

LEDEN EN LEIDING

	LEIDING	LEDEN	TOTAAL	RATIO
Chiro	15.137	78.577	93.714	5,2
FOS	1.253	5.991	7.244	4,8
KSJ-KSA-VKSJ	9.131	23.622	32.753	2,6
KLJ	3.247	17.917	21.164	5,5
VVKSM	11.117	60.604	71.721	5,5
VNJ				
totaal	39.885	186.711	226.596	4,7

7.60 Verhouding leden/leiding bij de grote jeugdbewegingen, 2004.
Bron: administratie Cultuur.

6. Participatie jeugdwerk

De **grote jeugdbewegingen** tellen in 2004 een 228.000 leden. Dit is een lichte stijging met tweeduizend leden ten opzichte van het voorgaande jaar. De helft van de leden is jonger dan twaalf jaar. Een kwart zit in de groep tussen de dertien en zestien jaar. Minder dan tien procent is ouder dan twintig. Elke leider moet gemiddeld ongeveer vijf leden onder zijn hoede nemen.
Uit een onderzoek uit 2004 naar de **maatschappelijk participatie** van de jeugd bleek driekwart van de jongeren tussen veertien en achttien jaar in het verenigingsleven betrokken te zijn. 17% was lid van een jeugdbeweging en 22% van een jongerenbeweging. Meer dan een kwart nam deel aan een gemeentelijk jeugdwerkinitiatief.

7. Thuisparticipatie

Hierboven werd steeds cultuur buitenshuis bekeken. Daarnaast is er ook de thuisparticipatie aan cultuur. Meer dan driekwart luistert meermaals of dagelijks naar **muziek** en slechts een tiende doet dit nooit. De **niet-klassieke muziek** is het populairst tussen 18 en 34 jaar. Daarna daalt de interesse. Naar opleidingsniveau zijn er nauwelijks verschillen. Bij de **klassieke muziek** valt het grote aandeel op dat nooit naar deze muziekvorm luistert, (67%), vooral bij de jongeren. Slecht 15% van de Vlamingen luisterde de maand voorafgaande aan de bevraging meermaals naar klassieke muziek. Naar geslacht zijn er geen opvallende verschillen. De hoogstopgeleiden luisteren vaker naar klassieke muziek.
Opvallend is verder dat de 65-plussers even frequent naar klassieke muziek luisteren als de 55 tot 64-jarigen. De zwakkere score voor uithuizige participatie van de 65-plussers zou dus aan hun fysieke beperkingen gelieerd kunnen zijn.
Een overgrote meerderheid kijkt thuis naar **films**. Minder dan een vijfde doet dit nooit. De frequente participatie (meer dan zes films) ligt hoger bij mannen dan bij vrouwen. Naarmate de leeftijd toeneemt, daalt de interesse in filmkijken. Naar

THUIS MUZIEK BELUISTEREN

	ALLE MUZIEKGENRES			NIET-KLASSIEKE MUZIEK			KLASSIEKE MUZIEK		
	NIET OF ENKELE KEER	PAAR KEER	MEERMAALS/ WEEK OF DAGELIJKS	NIET OF ENKELE KEER	PAAR KEER	MEERMAALS/ WEEK OF DAGELIJKS	NIET OF ENKELE KEER	PAAR KEER	MEERMAALS/ WEEK OF DAGELIJKS
Totaal	10	13	78	13	15	73	67	18	15
Man	10	12	78	12	13	75	68	17	15
Vrouw	9	14	77	13	16	71	66	19	16
14-17	4	9	87	4	11	85	76	16	8
18-34	4	5	91	4	5	91	77	14	9
35-54	8	12	81	10	13	77	68	18	14
55-64	13	19	68	19	23	58	54	21	24
65-85	20	22	58	27	27	46	57	20	23
Geen / LO	18	18	64	22	21	58	70	17	13
LSO	11	13	76	13	14	73	72	15	13
HSO	7	11	82	9	14	77	66	18	16
HO	5	10	85	9	13	78	52	24	24
Nog dagonderwijs	2	7	90	3	8	89	78	13	9

7.61 Frequentie van luisteren naar muziek (voorbije maand). Percentage naar geslacht, leeftijd en hoogst behaalde diploma. N=2845.
Bron: survey 'cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004', Steunpunt Re-creatief Vlaanderen.

THUIS FILMKIJKEN	0	1-5	6+
Totaal	19	39	42
Man	17	37	45
Vrouw	21	41	38
14-17	3	37	60
18-34	7	38	55
35-54	17	44	39
55-64	28	38	33
65-85	39	32	29
Geen / LO	32	29	39
LSO	22	36	43
HSO	16	43	41
HO	14	51	35
Nog dagonderwijs	3	39	58

7.62 Aantal films bekeken thuis (voorbije maand). Percentage naar geslacht, leeftijd en opleiding. N geslacht = 2.845, N leeftijd = 2.845, N opleiding = 2.830. Bron: survey 'cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004', Steunpunt Re-creatief Vlaanderen.

LEZEN	0	1-5	6+
Totaal	67	22	11
Man	75	19	6
Vrouw	59	26	15
14-17	61	37	2
18-34	64	25	11
35-54	66	23	12
55-64	68	22	11
65-85	74	15	11
Geen / LO	82	11	6
LSO	75	16	9
HSO	67	22	11
HO	44	37	19
Nog dagonderwijs	56	36	8

7.63 Aantal romans en poëziebundels gelezen (voorbije zes maanden). Percentage naar geslacht, leeftijd en opleiding. N geslacht = 2845, N leeftijd = 2845, N opleiding = 2830. Bron: survey 'cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004', Steunpunt Re-creatief Vlaanderen.

opleidingsniveau zijn er nauwelijks verschillen.
Een derde van de respondenten geeft aan in de zes maanden voorafgaand aan de bevraging een **roman of poëziebundel** gelezen te hebben. Een op tien leest meer dan zes boeken in zes maanden. Een groter deel van de vrouwen leest romans en poëziebundels dan van de mannen en ze doen dit ook frequenter. Jongeren lezen meer dan ouderen.
De jongste leeftijdsgroep kenmerkt zich wel door een hoger percentage dat tussen een en vijf boeken leest en een lager percentage dat zes boeken of meer leest. Dat zou wel eens kunnen samenhangen met de lectuuropdrachten op school. Er is een quasi lineaire stijging van het leesgedrag naarmate het opleidingsniveau toeneemt.

8. Tijdsbesteding

Niet elke bevolkinggroep heeft evenveel vrije tijd. Hardwerkende groepen, zoals ouders, tweeverdieners… hebben minder tijd beschikbaar voor hobbies, cultuur en sport dan de niet werkende bevolkingsgroepen. Bovendien vullen ze die vrije tijd vaak verschillend in.
Hoeveel **vrijetijd** heeft een Vlaming en wat doet hij dan? In 2004 besteedt de Vlaming op een gemiddelde week 27u24 aan vrije tijd (ontspanning en recreatieve activiteiten), 8u34 aan sociale contacten (op bezoek gaan, praten met anderen, feestjes bijwonen…) en 1u36 aan het verenigingsleven.
In de **categorie 'ontspannings- en recreatieve activiteiten'** neemt de televisie meer dan de helft van de vrije tijd in beslag. Daarna volgen recreatie en uitgaan, waaraan telkens drie uur per week wordt gespendeerd. De Vlaming leest gemiddeld ruim twee uur per week. Daarnaast gaat ongeveer een uur per week naar computer, sport en 'cultuur en vermaak'.
Mannen hebben een kleine zes uur meer vrije tijd dan vrouwen. Dat verschil kan worden verklaard doordat vrouwen wekelijks gemiddeld drie uur meer tijd besteden aan verplichtingen (de som van betaald werk en gezinstaken) en drie uur extra aan fysische behoeften (persoonlijke verzorging, eten & drinken, slapen en rusten).
Tussen **1999 en 2004** veranderde er relatief weinig aan de gemiddelde vrijetijdsbesteding van de Vlamingen. De tijd besteed aan sociale participatie nam echter wel toe, zowel bij mannen (+ 1u40') als bij vrouwen (+40'). De stijging is grotendeels toe te schrijven aan het opnemen van 'communiceren via computer' als sociale activiteit in 2004. Dit neemt bij mannen 1u03' (ruim een half uur meer dan vijf jaar geleden) en bij vrouwen 27' in beslag. Zonder deze activiteit zijn de sociale contacten slechts gestegen met 15'.
Het meer tijd besteden aan **sociale contacten** staat in schril contrast met het algemene discours over individualisering en vereenzaming. Het is overigens opvallend dat de communicatie via ICT niet ten koste gaat van de face-to-face contacten en de parti-

TIJDSBESTEDING

	TOR99			TOR04		
	MAN (N=672)	VROUW (N=658)	TOTAAL (N=1330)	MAN (N=890)	VROUW (N=878)	TOTAAL (N=1768)
Verplichtingen	43:25	47:35	45:29	43:13	46:13	44:42
Fysische behoeften	75:41	78:09	76:55	75:14	78:10	76:41
Sociale participatie	8:32	9:40	9:05	10:12	10:21	10:16
verenigingsleven	1:37	1:15	1:26	1:56	1:15	1:36
sociale contacten	6:51	8:17	7:34	8:10	8:59	8:34
verzorging & hulp familie	0:03	0:07	0:05	0:05	0:05	0:05
Vrijetijd	30:17	23:24	26:52	30:11	24:34	27:24
hobby en spel	1:57	1:22	1:39	1:53	1:33	1:43
sport	1:11	0:24	0:48	1:22	0:35	0:59
recreatie	3:11	2:18	2:45	2:58	3:00	2:59
uitgaan	3:42	2:08	2:56	3:33	2:19	2:56
cultuur & vermaak	1:08	0:53	1:01	1:11	1:10	1:11
tv & video	14:33	13:19	13:57	14:51	13:00	13:56
muziek beluisteren	0:45	0:27	0:36	0:26	0:11	0:19
lezen	2:41	2:03	2:22	2:12	2:08	2:10
nieuwe media	1:04	0:25	0:45	1:41	0:32	1:07
Onderweg en wachten	7:49	6:39	7:15	7:44	7:17	7:31

7.64 Tijd besteed aan primaire activiteiten gedurende volledige week, vergelijking TOR99 en TOR04, 18 tot 75-jarigen. Bron: VUBrussel.

cipatie aan het verenigingsleven. De computertijd lijkt bij mannen wel ten koste te zijn gegaan van de leestijd. De tijd besteed aan vrije tijd nam vooral bij vrouwen toe (+1u10').
De toename van de vrije tijd bij vrouwen wordt ingevuld met recreatie-activiteiten, cultuur en vermaak en sport.

CULTURELE ACTIVITEITEN

	PARTICIPATIE-GRAAD PER WEEK (%)	DUUR PER PARTICIPANT PER WEEK (UUR)
Cultuur	17,0	3:41
Bijwonen filmvoorstelling	5,8	2:54
Bijwonen toneel, cabaret, revue…	2,9	3:28
Bijwonen musical, opera, klassiek concert, ballet	1,5	2:34
Bijwonen ander concert	2,9	4:09
Bezoek museum, tentoonstelling, historisch gebouw, monument	6,0	3:21
Bibliotheekbezoek	4,6	1:01

7.65 Participatiegraad en tijdsduur per participant aan culturele activiteiten gedurende volledige week, TOR04, 18 tot 75-jarigen. Bron: VUBrussel.

Cultuur heeft met 17% de laagste wekelijkse participatiegraad van alle vrijetijdsbestedingen. Wie toch aan culturele activiteiten deelneemt, besteedt er gemiddeld wel 3u41 per week aan. Musea, tentoonstellingen, historische gebouwen en monumenten trekken wekelijks het grootste aantal Vlamingen, iets meer zelfs dan de bioscoop. Op de derde plaats komt de bibliotheek. De Vlamingen die naar de bib gaan, brengen er gemiddeld wekelijks één uur door. Concerten, toneel, cabaret en revue zijn minder gefrequenteerd.
Bepaalde vrijetijdsactiviteiten fungeren niet zelden als **nevenactiviteit**. Zo luisteren we radio tijdens het ontbijt, kijken we televisie terwijl we strijken of lezen we een magazine terwijl we televisiekijken… Vooral muziek beluisteren is een typische nevenactiviteit. De Vlaming luistert slechts 19 minuten

SECUNDAIRE ACTIVITEITEN

TV & video	2:01
Muziek beluisteren	11:00
Lezen	1:46

7.66 Tijd besteed aan secundaire activiteiten gedurende een volledige week, TOR 04, 18 tot 75-jarigen. Bron: VUBrussel.

RITMES VRIJE TIJD WEEKDAG

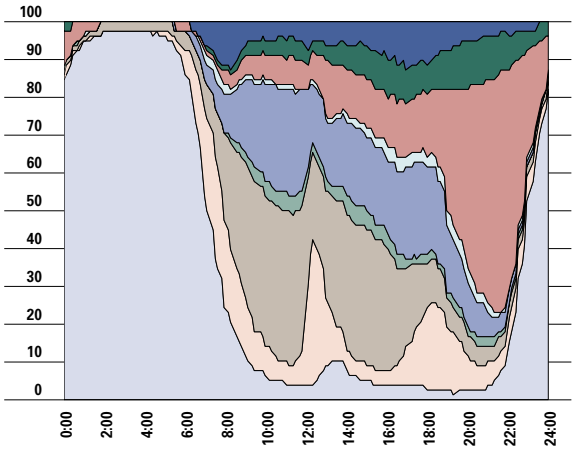

7.67a Ritmes van de vrije tijd, TOR 04, 18 tot 75-jarigen. Bron: VUBrussel.

verplaatsingen
sociale participatie
vrije tijd
kinderzorg
huishoudelijk werk
onderwijs & vorming
arbeid
pers. verzorging
slapen & rusten

RITMES VRIJE TIJD ZATERDAG

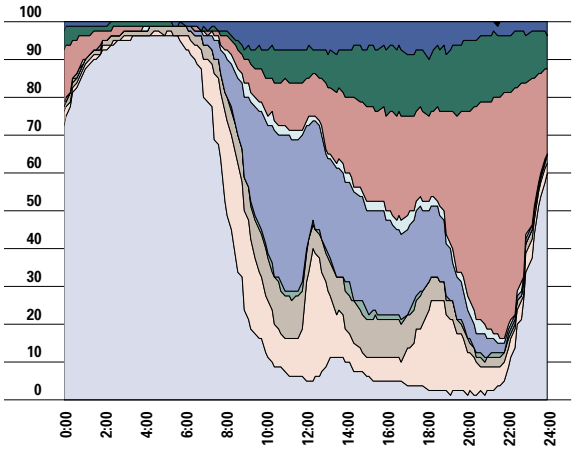

7.67b Ritmes van de vrije tijd, TOR 04, 18 tot 75-jarigen. Bron: VUBrussel.

verplaatsingen
sociale participatie
vrije tijd
kinderzorg
huishoudelijk werk
onderwijs & vorming
arbeid
pers. verzorging
slapen & rusten

naar de muziek als hoofdactiviteit, maar de radio, cd- of mp3-speler staat gemiddeld liefst gedurende 11 uur per week aan op de achtergrond. Lezen doet de Vlaming gemiddeld even vaak als hoofd- dan als nevenactiviteit. De werkelijke gemiddelde leestijd loopt op die manier op tot vier uur per week. Televiekijken blijft vooral een hoofdactiviteit, maar dat neemt niet weg dat televisie gemiddeld twee uur per week op de achtergrond speelt.

De toegang tot de vrijetijd is zeer **ongelijk verdeeld**. Werkenden, gezinnen met kinderen en groepen in de drukke leeftijd tussen 25 en 40 jaar hebben het minst tijd voor sociale participatie en vrijetijd. Hun vrije tijd ligt om en bij de dertig uur per week. Gepensioneerden beschikken over wekelijks twintig uur meer.

Ook studenten kunnen veel tijd vrijmaken, die ze vooral besteden aan sociale participatie. Gepensioneerden besteden daarentegen verhoudingsgewijs het kleinste aandeel van hun tijd aan sociale participatie. Hun vrijetijdsactiviteit concentreert zich sterker binnenshuis, voor de buis en al lezend. Omdat hun totale volume vrije tijd echter veel groter is, besteden ze anderzijds toch aanzienlijk meer tijd (in uren uitgedrukt) aan sociale contacten en in het verenigingsleven dan werkenden. Hetzelfde geldt logischerwijs voor de 65+'ers. Hoogopgeleiden hebben weinig vrije tijd en spenderen die vooral aan sociale contacten. Hoger geschoolden besteden meer tijd dan lager geschoolden aan uitgaan en nieuwe media en minder tijd aan recreatie en televisie. Gezinnen met kinderen moeten noodgedwongen besparen op zowat alle vrijetijdsbestedingen. Enkel nieuwe media, cultuur en vermaak halen het peil van de andere gezinstypes.

Op een **gemiddelde weekdag** ligt om middernacht 84% van de Vlamingen in bed. De rest zit voornamelijk voor de televisie (5%). Een 2% onderhoudt op dit nachtelijke uur sociale contacten en 1% is aan het werk.

Gemiddeld 12% van de Vlamingen heeft op weekdagen de voormiddag vrij voor sociale participatie of vrijetijdsactiviteiten.

Kort na de middag zitten de meeste mensen aan tafel, nl. 37%. Vanaf 13 uur beginnen de vrijetijdsactiviteiten te stijgen. Om 21.40 uur is het percentage van de Vlamingen met vrije tijd het hoogst (63%), 48% hiervan zit dan voor de televisie.

Op **zaterdag** doet er zich een geheel ander patroon voor. Betaalde arbeid is immers voor het merendeel van de Vlamingen weggevallen en wordt, vooral in de voormiddag, vervangen door huishoudelijk werk. In de namiddag komt er wat ruimte vrij voor hobby's, sport, uitgaan, recreatie en sociale contacten, maar de vrijetijdsactiviteiten blijven

RITMES VRIJE TIJD ZONDAG

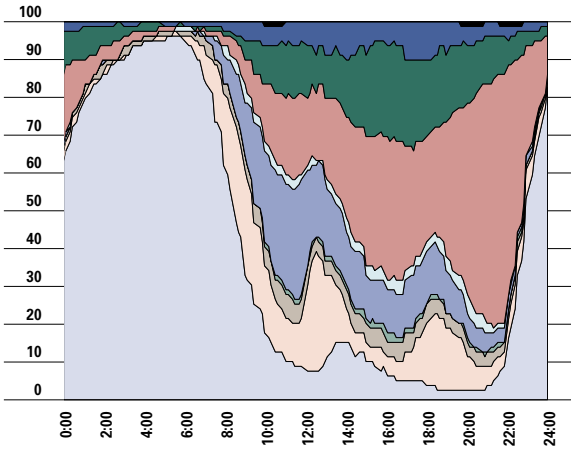

7.67c Ritmes van de vrije tijd, TOR 04, 18 tot 75-jarigen. Bron: VUBrussel.

toch voornamelijk voor de avond voorbehouden. **Zondag** is een echte rustdag. Er wordt niet alleen langer geslapen, maar ook de huishoudelijke taken en betaalde arbeid worden op een laag pitje gezet. Zondagnamiddag is het moment van de week waarop familie en vrienden bezocht worden of andere sociale activiteiten plaatsvinden.

CULTUURBEGROTING VERSUS BBP

	ADMINISTRATIE CULTUUR/BBP	CULTUUR-BUDGET/BBP	VLAAMSE OVERHEID/BBP	BBP (GEREALISEERD DOOR NEDERLANDSTALIGEN)
1995	0,17	0,43	10,30	131.588.576
1996	0,17	0,42	10,39	134.697.600
1997	0,17	0,45	10,20	142.018.256
1998	0,17	0,42	10,22	146.859.680
1999	0,17	0,42	10,30	154.250.944
2000	0,17	0,42	9,90	162.552.112
2001	0,19	0,44	9,81	166.565.744
2002	0,22	0,48	10,13	168.150.672
2003	0,23	0,49	10,29	173.060.416
2004	0,21	0,47	9,78	187.763.038

7.69 Evolutie van het procentuele aandeel van de Vlaamse cultuurbegroting in het BBP, van 1995 tot 2004. Bron: administratie Cultuur.

SUBSIDIES CULTUUR EN JEUGD

	% TOTAAL 2002	% TOTAAL 2003	% TOTAAL 2004	% GROEI 2003-2004
Projectmatige subsidies	32,1%	34,5%	33,5%	-2,3%
Structurele subsidies	67,9%	65,5%	66,5%	2,5%
Totaal (in 1000 euro)	344.321	386.378	389.665	0,9%

7.68 Subsidies Cultuur en Jeugd. Dit is het budget van de administratie Cultuur exclusief de werkingsmiddelen en de subsidies voor het beleidsdomein Sport. Bron: Algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap (2002-2004), bewerking Beleids- en InformatiePunt, administratie

Economische Cijfers

In de beleidsnota Cultuur en ook bij internationale instellingen zoals Eurostat is er een toegenomen aandacht voor de **culturele industrieën** en de economische impact van cultuur. In 2005 werkte het Vlaamse beleid aan een strategische visie op de cultuurindustrie in Vlaanderen. Hierbij werden zowel economische als culturele uitgangspunten gehanteerd. De profitsector produceert cultuurproducten van hoge kwaliteit maar ervaart de nadelen van een kleine markt en internationale ontwikkelingen. De tewerkstelling en de toegevoegde waarde mogen niet onderschat worden. Daarnaast spelen culturele elementen mee zoals de rol van kleine cultuurgemeenschappen in een geglobaliseerde wereld en de verhouding tussen private en gesubsidieerde actoren.
Met de **Participatiemaatschappij Vlaanderen** wordt gewerkt aan een blauwdruk voor een nieuw beleidsinstrumentarium voor de cultuurindustrie. Hierin wordt een eerste overzicht gegeven van mogelijke ondersteuningsmaatregelen en de financiering ervan. In 2006 werd een eerste stap gezet met de oprichting van het Cultureel Investeringsfonds.

1. Cultuurbudget gesubsidieerde sector

In 2004 bedroeg het **subsidiebudget voor cultuur en jeugd** bijna 390 miljoen euro, bijna een procent meer dan het jaar voordien. Het **aandeel** van het cultuurbudget ten opzichte van het **Bruto Binnenlands Product** (BBP), een waardemeter voor de welvaart in Vlaanderen, is in 2004 licht afgenomen maar ligt nog steeds hoger dan eind jaren negentig. Het aandeel van de totale Vlaamse begroting ten opzichte van het BBP daalde sterker

PROJECTSUBSIDIES CULTUUR EN JEUGD

		% TOTAAL 2003	% TOTAAL 2004	% GROEI 2003-2004
Projecten internationaal	jeugd	0,2%	0,3%	+11,0%
	cultuur algemeen	6,3%	6,2%	-4,3%
	projecten internationaal	6,5%	6,4%	-3,8%
Projecten	jeugd	2,1%	2,5%	+19,3%
	muziek, letteren en podiumkunsten	39,4%	36,5%	-9,6%
	beeldende kunst en musea	3,3%	3,1%	-9,5%
	volksontwikkeling en bibliotheken	5,2%	3,7%	-30,6%
	cultuur algemeen	4,1%	3,6%	-13,5%
	DAC / VIA	27,8%	29,0%	+2,1%
	infrastructuur	11,5%	15,1%	+28,6%
	projecten	93,5%	93,6%	-2,2%
Projectmatige subsidies (in 1.000 euro)		133.391	130.373	-2,25%

7.70 Projectsubsidies Cultuur en Jeugd.
Bron: Algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap (2003-2004), bewerking Beleids- en InformatiePunt, administratie Cultuur.

en liep terug tot het niveau van 2001.
Ongeveer twee derde van het subsidiebudget gaat naar structurele subsidies. De rest zijn projectmatige subsidies. Van deze **projectsubsidies** vloeit een derde naar projecten in muziek, letteren en podiumkunsten. Nog een derde gaat naar de regularisatie van DAC-personeelsleden en de uitvoering van de VIA-akkoorden. Relatief gezien was er vooral in de sector Jeugd en voor infrastructuur een stijging van de projectsubsidies.
Van de **structurele subsidies** wordt een derde besteed aan het beleidsdomein Kunsten en Erfgoed, en eveneens een derde aan het beleidsdomein Sociaal Cultureel Werk en Lokaal Cultuurbeleid.

2. Tewerkstelling

Wanneer we een **zeer ruime definitie** van cultuur hanteren stelde de cultuursector eind 2003 106.000 personen tewerk in het Vlaamse Gewest. Voor Brussel (gebruik makend van de 30% regel) komen daar bijna 14.000 werknemers bij. Dit is een verdere toename sinds het vorige meetpunt in juni 2002. Die toename is des te opvallender als men de culturele sector vergelijkt met de algemene tewerkstelling die stabiel bleef. Niet alle sectoren stijgen echter. Het aantal werknemers bij **uitgeverijen, drukkerijen en reproductie** van opgenomen media daalt duidelijk. In de sectoren **recreatie, cultuur en sport,** met veel deeltijdse arbeid, stijgt de tewerk-

STRUCTURELE SUBSIDIES CULTUUR EN JEUGD

		% TOTAAL 2003	% TOTAAL 2004	% GROEI 2003-2004
Kunsten & Erfgoed	professionele kunsten	26,0%	26,23%	3,44%
	cultureel erfgoed	7,5%	7,36%	0,03%
	kunsten & erfgoed	33,5%	33,59%	2,67%
Sociaal Cultureel Werk & Lokaal Cultuurbeleid	jeugdwerk	17,2%	16,40%	-2,09%
	sociaal cultureel volwassenenwerk	16,1%	16,78%	7,17%
	amateurkunsten	2,2%	2,26%	6,38%
	lokaal cultuurbeleid	31,1%	30,97%	2,13%
	sociaal cultureel werk & lokaal cultuurbeleid	66,5%	66,41%	2,39%
Structurele subsidies (in 1000 euro)		252.989	100,00%	259.292

7.71 Structurele subsidies Cultuur en Jeugd.
Bron: Algemene uitgavenbegroting van de Vlaamse Gemeenschap (2003-2004), bewerking Beleids- en InformatiePunt, administratie Cultuur.

TEWERKSTELLING

VLAAMS GEWEST	1995	1999	2002	2003
Uitgeverijen, drukkerijen en reproduktie van opgenomen materialen (NACE-CODE 22)	20.304	20.429	19.562	18.218
Recreatie, cultuur en sport (code 92)	19.848	22.377	27.623	28.782
televisie en film (code 92.1 en 92.2)	1.875	2.442	2.835	3.366
cultuur, sport en recreatie (code 92.3 tot 92.7)	17.973	19.935	24.788	25.416
Overige*	41.750	51.022	55.168	59.287
volwassenvorming en kunstonderwijs	7.848	14.878	16.087	5.498
architecten	1.194	937	1.133	1.222
detailhandel in boeken, kranten, tijdschriften en kantoorbehoeften	1.781	1.926	1.803	1.941
niet-commercieel toerisme	3.766	3.262	4.531	4.198
overige maatschappelijk dienstverlening zonder huisvesting en overige verenigingen	27.161	30.019	31.614	46.428
Totaal cultuur	81.902	93.828	102.353	106.287
groei-index cultuur	100,0	114,6	124,9	129,8
totaal alle tewerkstelling	1.798.239	1.914.885	1.988.101	1.989.638
groei-index totale tewerkstelling	100,0	106,5	110,5	110,6
tewerkstelling culturele sector Brussel (30%-regel)	10.495	11.756	12.534	13.816

7.72 Evolutie van de tewerkstelling in de culturele sector, van 1995 tot 2003. Bron: RSZ.
**codes 52.470, 55.210, 55.220, 55.231, 63.303, 74.201, 80.421, 80.422, 85.323, 91.330.*

stelling wel. Ook heel wat **overige categorieën**, waar eveneens veel deeltijdse arbeid te vinden is, kennen een stijging. De categorie volwassenvorming en kunstonderwijs daalt sterk, maar waarschijnlijk wordt een deel van de werknemers nu bij de categorie overige maatschappelijke dienstverlening geteld. De **privé-sector** neemt 72% van de tewerkstelling in de culturele sector voor zijn rekening.

Sommige sectoren zijn volledig of bijna volledig in privé-handen zoals de drukkerijen, uitgeverijen en reproductie van opgenomen materialen of de televisie en filmsector. Bij recreatie, cultuur en sport is er een vrij gelijke verdeling tussen **privé- en publiek initiatief**. In Brussel ligt het aandeel publieke initiatieven enigszins hoger dan in Vlaanderen.

TEWERKSTELLING PRIVÉ EN PUBLIEK

VLAAMS GEWEST	% PRIVE	% PUBLIEK	TOTAAL
Uitgeverijen, drukkerijen en reproduktie van opgenomen materialen (NACE-CODE 22)	100,0	0,0	18.218
Recreatie, cultuur en sport (code 92)	56,1	43,9	28.782
televisie en film (code 92.1 en 92.2)	95,7	4,3	3.366
cultuur, sport en recreatie (code 92.3 tot 92.7)	50,9	49,1	25.416
Overige*	70,4	29,6	59.287
volwassenvorming en kunstonderwijs	0,0	100,0	5.498
architecten	100,0	0,0	1.222
detailhandel in boeken, kranten, tijdschriften en kantoorbehoeften	100,0	0,0	1.941
niet-commercieel toerisme	89,7	10,3	4.198
overige maatschappelijk dienstverlening zonder huisvesting en overige verenigingen	75,0	25,0	46.428
Totaal cultuur	71,6	28,4	106.287
tewerkstelling culturele sector Brussel (30%-regel)	65,9	34,1	13.816

7.73 Tewerkstelling in de culturele sector eind 2003, met een opsplitsing privé- en publieke initiatieven. Bron: RSZ.

3. Indicatoren bedrijven culturele sector

De **jaarrekeningen** van bedrijven laten toe om een aantal kerncijfers van bedrijven in de culturele sector te schetsen. Het gaat echter enkel om jaarrekeningplichtige bedrijven. De kleinere zelfstandige en eenpersoonsbedrijven komen er niet in voor, evenmin als de VZW's of de overheidsinstellingen. Dit is geen onbelangrijke beperking.
Binnen de creatieve industrie bepalen enkele mondiale conglomeraten en een aantal lokale grootheden grotendeels de markt. Daarnaast leeft er een grote en diverse groep kleinschalige organisaties. Ondanks hun beperkt marktaandeel zijn ze belangrijk voor de tewerkstelling en de innovatie.
De **sector media en cultuur** blijkt de afgelopen jaren liquide te zijn. Met een schuldgraad van 50% is de schuldpositie in 2004 relatief laag, wat uiteraard gunstig is. De rendabiliteit was echter de laatste vijf jaar maar matig en is in 2004 zelfs slecht. Dit is echter grotendeels terug te brengen tot één groot bedrijf in de drukkerijsector dat eenmalige kosten boekte en zo de globale rendabiliteit van de hele sector onderuit haalde.
Naargelang de subgroep treedt wel een ander beeld op. De **drukkerijen en uitgeverijen** hebben met een schuldgraad van 69% een lagere solvabiliteit, maar dit is zeker niet dramatisch en normaal binnen hun sector. 2004 buiten beschouwing gelaten,

KERNCIJFERS BEDRIJVEN CULTUURSECTOR

	2000	2001	2002	2003	2004
VLAAMS GEWEST					
Totaal cultuur (inclusief media)					
toegevoegde waarde	2.458.472	2.568.558	2.663.445	2.802.683	2.832.693
algemene schuldgraad (%)	45,1	49,1	50,4	49,7	50,6
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	2,2	16,8	5,3	4,2	-7,0
Drukkerijen, uitgeverijen en reproduktie opgenomen materialen (NACE 22)					
toegevoegde waarde	1.587.563	1.589.340	1.616.741	1.654.860	1.684.682
algemene schuldgraad (%)	60,2	64,2	65,0	64,8	68,7
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	3,7	48,2	2,0	10,7	-39,4
Film en media (NACE 92.1-92.2)					
toegevoegde waarde	233.416	266.673	280.282	276.777	297.213
algemene schuldgraad (%)	62,74	58,6	61,9	55,9	54,3
netto rendabiliteit EV na belastingen (%)	10,8	26,6	47,6	-15,8	11,3
Cultuur, sport en recreatie(NACE 92.3-92.7)					
toegevoegde waarde	365.649	406.940	441.557	477.499	477.359
algemene schuldgraad (%)	71,8	73,6	71,8	68,7	68,4
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	2,43	-4,7	1,8	6,5	5,9
Overige (voornamelijk sociaal-cultureel)					
toegevoegde waarde	347.959	391.308	422.462	492.922	479.770
algemene schuldgraad (%)	17,6	22,9	23,9	23,7	23,7
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	0,8	1,3	1,4	3,3	4,0
BRUSSELS GEWEST					
Totaal cultuur (inclusief media)					
toegevoegde waarde	1.785.354	1.680.174	1.868.252	1.957.813	1.988.186
algemene schuldgraad (%)	64,1	65,0	64,8	65,1	64,1
netto rendabiliteit eigen vermogen na belastingen (%)	36,3	17,9	-0,1	13,0	17,2

7.74 Evolutie van enkele economisch kerncijfers voor de culturele sector, van 2000 tot 2004. De ratio's die we hier weergeven zijn gebaseerd op gemiddelden. De mediaan geeft vermoedelijk een getrouwer beeld. Bron: Bureau Van Dijk.

UITGAVEN AAN CULTUUR

	78-79	87-88	95-96	96-97	97-98	1999	2000	2001	2002
Vlaams Gewest	1,7	2,4	2,4	3,6	3,5	3,6	3,5	3,5	3,1
Waals Gewest	1,7	2,4	2,4	3,3	3,2	3,4	3,3	3,4	3,1
Brussels Gewest	1,8	2,5	3,0	3,4	3,0	3,6	3,3	2,9	2,9

7.75 Evolutie van het percentage van het totale huishoudbudget van de culturele en sportdiensten, van 1978 tot 2002.
Bron: Algemene Directie Statistiek, huishoudbudgetenquêtes.

is hun rendabiliteit hoger dan in de rest van de culturele sector.
Film- en mediabedrijven hebben een lage schuldpositie en hun rendabiliteit verbeterde sterk. Dat is goed nieuws na het verlieslatend 2003.
De **sector cultuur, sport en recreatie** heeft een hogere schuldpositie, maar kan die aan. Er werd voldoende winst gemaakt in 2004. De **overige bedrijven** (voornamelijk in socio-culturele sector) kenmerken zich door een uitermate gunstige schuldpositie, maar een kleinere rendabiliteit. Vermoedelijk bevinden zich hier een aantal bedrijven of instellingen die niet 100% marktgeoriënteerd zijn.
Het is niet mogelijk om de Nederlandstalige bedrijven in **Brussel** af te zonderen. Een korte vergelijking met de toestand in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is wel mogelijk. De solvabiliteit is met een schuldgraad van 64% zwakker dan in het Vlaams Gewest. Daarentegen is de rendabiliteit ten opzichte van de ingezette middelen aanzienlijk beter dan in het Vlaams Gewest. Globaal ging de sector effectiever om met de ingezette middelen. De cashflow is hier ook relatief hoger, dit geeft aan dat de Brusselse bedrijven meer marktgeoriënteerd ontwikkeld zijn dan de Vlaamse.

UITGAVEN AAN CULTUUR NAAR ACHTERGRONDKENMERKEN

	% VAN TOTALE BUDGET
Vlaams Gewest	3,1
Inkomen	
inkomenskwartiel 1	2,2
inkomenskwartiel 2	3,0
inkomenskwartiel 3	3,0
inkomenskwartiel 4	3,6
Huishouden	
geen actieven	2,4
één actieve	3,0
twee of meer actieven	3,5
Beroep	
zelfstandigen	3,0
arbeiders	3,7
bedienden	3,4
gepensioneerden	2,2
andere niet-actieven	3,2
Stedelijkheid	
stedelijk gewest (500 inwoners of meer/km^2)	2,9
overgangs-gewest (tussen 100 en 499 inwoners/km^2)	3,3
plattelands-gewest (minder dan 100 inwoners/km^2)	1,1
Aantal kinderen	
geen kind	3,0
1 kind	3,2
2 kinderen	3,2
3 kinderen	4,2
4 kinderen of meer	1,7

7.76 Percentage van het totale huishoudbudget van de culturele en sportdiensten naar een aantal achtergrondkenmerken.
Bron: Algemene Directie Statistiek, huishoudbudgetenquête 2002.

4. Uitgaven aan cultuur

De **bestedingen aan sport en cultuur** bleven de voorbije jaren vrij stabiel rond 3,5% van het totale huishoudbudget. In 2002 volgde een daling naar 3,1%. Ook in Wallonië treedt deze daling op. In Brussel blijft het aandeel stabiel.
Het hoogste inkomenskwartiel spendeert meer aan cultuur dan gemiddeld. De tweeverdieners hebben er het meeste geld voor over.
Arbeiders en bedienden geven relatief gezien meer uit aan sport en cultuur dan zelfstandigen. Gepensioneerden het minst. De uitgaven voor sport en cultuur blijven op het platteland ver onder het gemiddelde en liggen bij gezinnen met drie kinderen duidelijk boven het gemiddelde.

7.2 Sport

Sportaanbod

Het beleid wil alle aspecten (infrastructuur, begeleiding, materiaal, organisatie,…) die de kwaliteit van het sportaanbod bepalen, verbeteren en versterken. Deze **kwaliteitsverhoging** wil men zowel op lokaal, provinciaal als Vlaams niveau doorvoeren. Bij de realisatie ervan worden alle actoren betrokken: de gemeentelijke sportdiensten, de plaatselijke sportclubs, de sportfederaties, het Vlaams Centrum voor Onderwijsgebonden Sport (VCOS) en het Bloso. De **sportclubs** wil men nadrukkelijker ondersteunen, in ruil moeten de sportclubs dan wel kwaliteit bieden. Een verhoging van de kwaliteit is een belangrijke voorwaarde voor de verhoging van de sportparticipatie en gaat de drop-out van jongeren tegen. Door de kwaliteit van het sportaanbod te verhogen kan het ook succesvol in concurrentie gaan met andere vrijetijdsbestedingen.

1. Sportclubs en sportkaderopleiding

Het aantal sportclubs werd voor het laatst in 2004 in kaart gebracht. Vlaanderen blijkt over een heel **dicht netwerk** van 3 tot 4 sportverenigingen per 1.000 inwoners te beschikken. In totaal zijn er meer dan twintigduizend zuivere sportclubs. Daar komen nog bijna vierduizend sociaal-culturele sportverenigingen bij. Vlaanderen heeft daarmee meer clubs dan de ons omliggende landen. Maar Vlaanderen heeft zeker niet het meest actieve leden. De verklaring daarvoor ligt bij de **kleine sportclubs**. De helft telt minder dan zestig leden en een vijfde zelfs minder dan twintig.

SPORTCLUBS

	% VAN DE SPORTCLUBS
VOLGENS DE GROOTTE VAN DE SPORTCLUB	
kleine sportclubs (<61 leden)	51,0
middelgrote sportclubs (61-180 leden)	29,5
grote sportclubs (>180 leden)	19,5
VOLGENS DE MISSIE VAN DE SPORTCLUB	
sportclubs die hoofdzakelijk gericht zijn op competitieve sportbeoefnening (>69%)	37,5
sportclubs met een evenwicht tussen competitieve en recreatieve sportbeoefening	11,0
sportclubs die hoofdzakelijk gericht zijn op recreatieve sportbeoefnening (>69%)	51,5
NAARGELANG UNI- OF OMNISPORTCLUB	
unisportclubs	89,0
omnisportclubs	11,0

7.77 Algemeen profiel van de sportclub (2004). Bron: Bloso-bevraging 2004.

VLAAMSE TRAINERSCHOOL

		2000	2001	2002	2003	2004
AANTAL DOOR VTS OPGELEIDE, GEKWALIFICEERDE BEGELEIDERS	NIVEAU TRAINER A	150	229	180	146	250
	NIVEAU TRAINER B	446	676	477	232	322
	NIVEAU INITIATOR	2.206	2.762	3.337	2.769	2.929
	TOTAAL	2.802	3.667	3.994	3.147	3.501
AANTAL PERSONEN DIE EEN VTS- OF ERKENDE BIJSCHOLING HEBBEN GEVOLGD		1.486	3.177	3.559	4.104	9.053
AANTAL PERSONEN DIE GESLAAGD ZIJN VOOR EEN OPLEIDINGSMODULE	NIVEAU INITIATOR			1.051	899	2.253
	NIVEAU TRAINER B			286	569	504
	NIVEAU TRAINER A			185	423	121
	SPORTFUNCTIONARIS			131	121	152
	TOTAAL			1.653	2.012	3.030

7.78 Evolutie van enkele kerncijfers Vlaamse Trainerschool, van 2000 tot 2004. Bron: Bloso.

CURSUSSEN VLAAMSE TRAINERSCHOOL

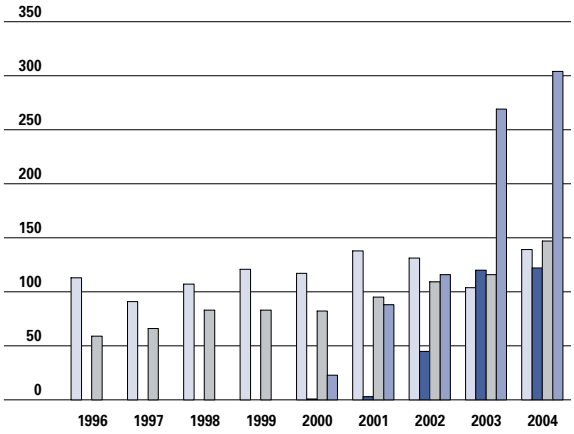

7.79 Evolutie cursussen georganiseerd door de Vlaamse Trainerschool, van 1996 tot 2004. Bron Bloso.

VTS-cursussen
VTS-modules
door VTS erkende cursussen
bijscholingen

CURSISTEN VLAAMSE TRAINERSCHOOL

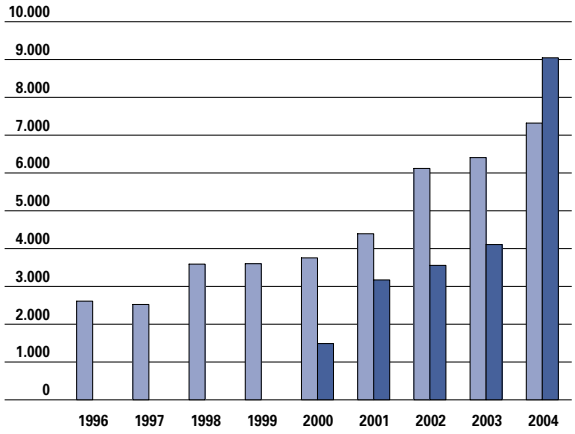

7.80 Evolutie aantal deelnemers aan cursussen en bijscholingen georganiseerd door de Vlaamse Trainerschool, van 1996 tot 2004. Bron: Bloso.

cursisten
deelnemers aan bijscholingen

De verbetering van het sportaanbod bekleedt een belangrijke plaats in het Vlaamse sportbeleid. De **Vlaamse Trainerschool (VTS)** is een partner in dit streven naar kwaliteit. Deze organisatie is een samenwerking tussen het Bloso, de universiteiten en hogescholen met een opleiding LO en de Vlaamse sportfederaties. De VTS biedt een brede waaier aan sportkaderopleidingen voor trainers in meer dan vijftig verschillende sporttakken. Het aantal **cursussen en cursisten** gaat in stijgende lijn. Toch worden minder diploma's uitgereikt dan in 2001 en 2002. Dit is te wijten aan de modulaire organisatiestructuur die in 2002 ingevoerd werd. Mensen die met succes een module aflegden maar de totale trainersopleiding nog niet voltooiden, zitten niet in de eindcijfers.

KERNCIJFERS TRAINERS

AANTAL SPORTCLUBS WAARIN TRAINER ACTIEF IS	
Actief in één sportclub	80,0
Actief in twee sportclubs	15,6
Actief in drie sportclubs	4,4
AANTAL UREN TRAINING PER WEEK DAT TRAINER GEEFT	
0,25-2u	19,4
2,25-4u	33,5
4,25-6u	19,6
6,25-8u	10,1
8,25-10u	6,0
>10u	11,7
AANTAL ATLETEN WAARAAN TRAINING WORDT GEGEVEN	
1 tot 5	3,4
6 tot 10	15,4
11 tot 15	20,4
16 tot 20	16,8
21 tot 30	16,5
31 tot 40	9,7
41 tot 50	5,6
> 50	12,4

7.81 Aantal sportclubs waarin een trainer actief is, aantal uren training dat per week wordt gegeven en aantal atleten waaraan training wordt gegeven. Bron: Bloso, bevraging gekwalificeerde trainers 2004.

TRAINERS

	%
Geen onderscheid naar diploma	36,1
Er wordt een onderscheid gemaakt op sportief vlak	29,5
Er wordt een onderscheid gemaakt op financieel vlak	26,0
Trainers zonder diploma krijgen minder waardering / verantwoordelijkheid	3,2
In de sportclub wordt enkel met gediplomeerde trainers gewerkt	1,9
Gediplomeerde trainers begeleiden niet gediplomeerde trainers	0,5
Gemeentelijke subsidies worden bepaald afhankelijk van de opleiding van de trainers	0,1
Verzekering	0,2

7.82 Wordt er in uw sportclub een onderscheid gemaakt tussen gekwalificeerde en niet-gekwalificeerde trainers en zo ja, hoe? Bron: Bloso, bevraging niet-gekwalificeerde trainers 2004.

De **gemiddelde trainer** is actief tussen 21 en 30 jaar en tussen 40 en 50 jaar. Hij werkt slechts in één sportclub en meestal met groepen. Gemiddeld geeft hij vijf uur training per week, aan ongeveer 23 sporters. De hoofdmoot (60%) van de trainingen wordt aan de jeugd gegeven. De gemiddelde trainer ontvangt geen of weinig verloning, desondanks vindt de grote meerderheid (87%) dat ze voldoende waardering voor hun werk krijgen.
De meeste **gekwalificeerde trainers** zijn tevreden over de Vlaamse Trainersschool maar vinden wel dat de opleidingen voor verbetering vatbaar zijn. Bijna allemaal zouden ze anderen de Vlaamse Trainerschool aanraden.
Van de trainers die geen diploma op zak hebben wil vier op tien geen sportkaderopleiding volgen. De helft van de **niet-gekwalificeerde trainers** zegt ook de kennis en vaardigheden die men in de sportkaderopleiding kan leren niet te missen.
In eerdere studies werd de onvoldoende kwalificatie van de trainers vaak als een van de belangrijkste redenen van **drop-out** van de leden gezien. Opvallend is dat de sportclubs in een recente bevraging die mening niet delen. Slechts 3% haalt het aan als reden voor drop-out. Van de bevraagde sportclubs zegt ook 47% dat het ledenaantal stijgt, 44% dat het stabiel is en slechts 9% dat het daalt.
Op de vraag of men het noodzakelijk vindt dat alle trainers in de club een **sportkaderopleiding** volgen, antwoordt 60% bevestigend. Driekwart geeft stimuli aan zijn trainers om een sportkaderopleiding te volgen.

DROP-OUT

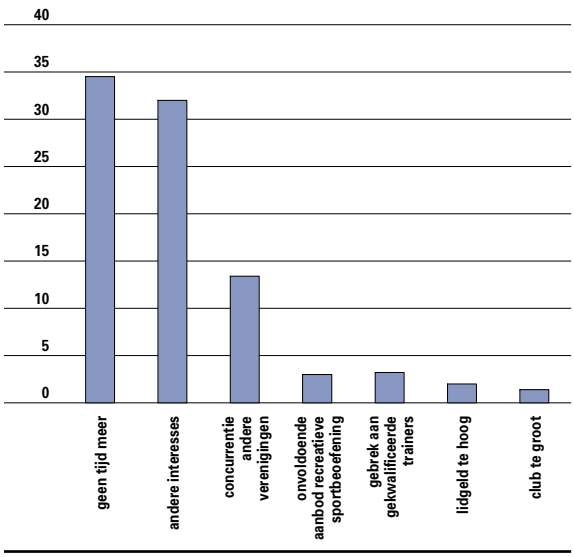

7.83 Redenen die sportclubs aanhalen voor drop-out van de leden. Bron: Bloso, bevraging sportclubs 2004.

2. De sportdiensten en sportraden

Het aantal **autonome sportraden** steeg van 265 in 1996 naar 291 in 2004. Daarmee heeft 95% van de Vlaamse gemeenten een sportraad.
Het aantal **erkende gemeentelijke sportdiensten** steeg in 2004 met 6%. Hiermee komt het totaal op 179 waarvan er 167 gesubsidieerd worden. Daarnaast zijn er nog vijf provinciale sportdiensten (één per provincie) en een sportdienst van de Vlaamse Gemeenschapscommissie. Ook 2005 zal een **stijging** tonen met vooral nieuwe sportdiensten in de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant. In deze provincies waren er tot nu toe procentueel het minste erkenningen. Voor 2006 staat eveneens een stijging op de steigers, vooral in gemeenten met minder dan twintigduizend inwoners. In dit verband werd aan 245 sportfunctionarissen

BIJSCHOLING

	2002	2003	2004
Aantal erkende uren opleiding/vorming/bijscholing op bestuurlijk, sporttechnisch en administratief vlak gevolgd door gesubsidieerde sportfederaties en gesubsidieerde gemeenten	2.816	3.709	6.582
Door sportdiensten	1.145	1.578	1.588
gesubsidieerde gemeentelijke sportdiensten	1.054	1.456	1.480
gesubsidieerde provinciale sportdiensten	71	109	93
gesubsidieerde sportdienst van de Vlaamse Gemeenschapscommissie	20	13	15
Door gesubsidieerde sportfederaties	1.671	2.131	4.994
door administratieve verantwoordelijken van gesubsidieerde sportfederaties	442	461	1.969
door sporttechnische verantwoordelijken van gesubsidieerde sportfederaties	650	864	1.719
door bestuurders van gesubsidieerde sportfederaties	579	806	1.306

7.84 Evolutie van het aantal erkende uren opleiding/vorming/bijscholing op bestuurlijk, sporttechnisch en administratief vlak gevolgd door gesubsidieerde sportfederaties en gesubsidieerde gemeenten, van 2002 tot 2004. Bron: Bloso.

SPORTRADEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Autonome sportraad erkend door de gemeente	270	270	275	281	288	291
Niet-autonome sportraad	24	21	21	16	10	6
Gemeenten zonder adviesorgaan sport	14	17	12	11	10	11

7.85 Evolutie van de gemeentelijke sportraden, van 1999 tot 2004. Bron: Bloso.

SPORTDIENSTEN

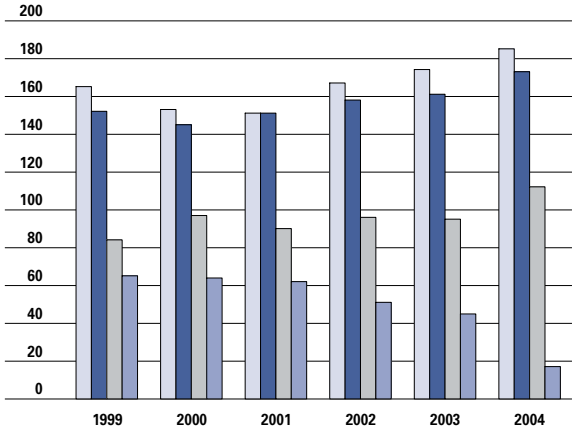

7.86 Evolutie van het aantal erkende, gesubsidieerde en niet-erkende sportdiensten, van 1999 tot 2004. Bron: Bloso.

erkende sportdiensten
gesubsidieerde sportdiensten
gemeenten met een niet-erkende sportdienst
gemeenten zonder sportdienst

DEELNEMERS SPORTKAMPEN

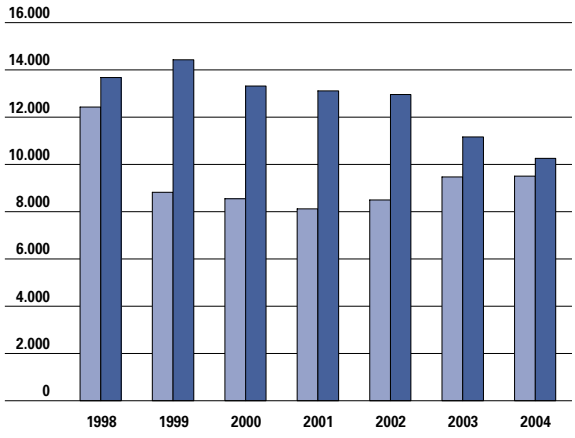

7.87 Evolutie van het aantal deelnemers aan sportkampen van Bloso en de gesubsidieerde sportfederaties, 1998-2004. Bron: Bloso.

Bloso
Vlaamse gesubsidieerde sportfederaties

een bijscholing **sportbeleidsplanning** gegeven als voorbereiding op het nieuwe decreet op het lokale sportbeleid. Het doel is om tot een op maat geschreven lokaal sportbeleidsplan te komen. Voor het voeren van een **lokaal sportbeleid** zijn dit uiteraard gunstige evoluties.

3. Sportkampen

Ook de sportkampen van het **Bloso** en de **gesubsidieerde federaties** spelen hun rol in de verhoging van de kwaliteit van het sportaanbod.
Bloso organiseerde in 2004 minder sportkampen dan het jaar voordien. Het aantal deelnemers bleef echter stabiel. De Bloso-sportkampen kennen dan ook een **hoge bezettingsgraad** die de afgelopen jaren van 80 tot 97% toenam. De sterke daling in 1998 had te maken met het afstoten van negen Bloso-centra.
De gesubsidieerde sportfederaties organiseerden in 2004 meer sportkampen, maar het aantal deelnemers daalde. Deze dalende trend kent zijn oorzaak in een strengere regelgeving.
Ook de **gemeenten** organiseren sportkampen. Deze gegevens zijn echter op dit ogenblik nauwelijks te vergelijken in de tijd omdat er geen verplichte registratie bestaat en bijgevolg het aantal meewerkende gemeenten sterk kan fluctueren. In 2004 werden door de gesubsidieerde gemeentelijke sportdiensten 3.297 sportkampen (beperking tot vijf dagen kampen) met in totaal 108.447 deelnemers geregistreerd. De omschrijving van het begrip sportkamp is bij de gesubsidieerde gemeenten niet wettelijk bepaald. De kwaliteitsgarantie is dan ook minder verzekerd dan bij sportkampen georganiseerd door Bloso of door de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties.

4. Infrastructuur

Sportinfrastructuur is een belangrijk instrument voor het sportbeleid. Daarom worden onder meer de **Blosocentra** gerenoveerd. Er zijn 13 Blosocentra die worden gebruikt door het Bloso (sportkampen, sportklassen, VTS-cursussen) en derden (schoolsportdagen, stages,…).
Hierboven bespraken we reeds de Blososport-

VOORNAAMSTE SPORTACCOMMODATIES

	SPORTHAL	SPORTLOKAAL	OVERDEKT ZWEMBAD	OPENLUCHT ZWEMBAD	OPENLUCHTSPORTVELD
Antwerpen	309	1.433	79	22	3.656
Limburg	228	642	44	21	2.183
Oost-Vlaanderen	256	1.076	44	14	2.008
Vlaams-Brabant	205	556	41	13	1.466
West-Vlaanderen	249	922	67	26	1.891
Totaal Vlaanderen	1.247	4.629	275	96	11.204

7.88 De voornaamste sportaccommodaties in Vlaanderen (2006). Bron: Bloso.

kampen. Daarnaast organiseren de Blosocentra in samenwerking met de koepelorganisaties uit het onderwijs ook sportklassen. De bezetting van de **sportklassen** steeg van 15.600 leerlingen (2000-2001) naar 17.847 leerlingen (2004-2005). In 2004 werden ook 97 VTS-cursussen met 2.133 cursisten in de Blosocentra georganiseerd. In de toekomst wil de VTS de Blosocentra nog meer inschakelen.
Aan de federaties van **'ruimtegevoelige' natuursporten** is gevraagd een raming te maken van de behoefte aan extra oppervlakte. Dit moet een hulpmiddel zijn bij de inkleuring van de oppervlakte recreatiegebied in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen 2020.
Het Bloso beschikt eveneens over een **inventaris** van 18.500 **sportaccommodaties** in Vlaanderen. Deze wordt in 2006 geactualiseerd om zo de evoluties in sportaccommodaties en sportinfrastructuurbehoeften op te volgen.

Sportparticipatie

Zoveel mogelijk Vlamingen aan het sporten krijgen, blijft een centrale doelstelling van het beleid. De nadruk ligt hierbij op het **regelmatig sporten** en liefst in clubverband omdat de garanties op een kwalitatieve begeleiding dan groter zijn. Zo wil de **sensibiliseringscampagne** van het Bloso zowel meer jongeren als volwassenen aan zetten tot sporten in clubverband. Daarnaast gaat er veel aandacht naar de **participatie van doelgroepen**. Deze campagne van Bloso kadert in een breder 'sport-voor-allen-beleid'. Naast de **gezondheidsbevorderende functie** wordt ook de nadruk gelegd op de **integratieve functie** van sport. Het beoefenen van sport, vooral in clubverband, zou mensen dichter bij elkaar brengen, meer wederzijds begrip bewerkstelligen en het vertrouwen in de medemens verhogen. Op die manier zou sport democratiserend werken. Het zou bovendien ook sociale overbrug-

LEDEN GESUBSIDIEERDE SPORTFEDERATIES

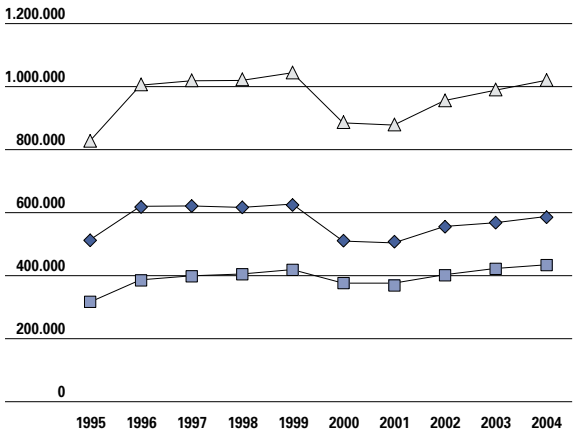

7.89 Evolutie van het aantal aangesloten leden in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, van 1995 tot 2004. Bron: Bloso.

mannen
vrouwen
totaal

JONGEREN IN GESUBSIDIEERDE SPORTFEDERATIES

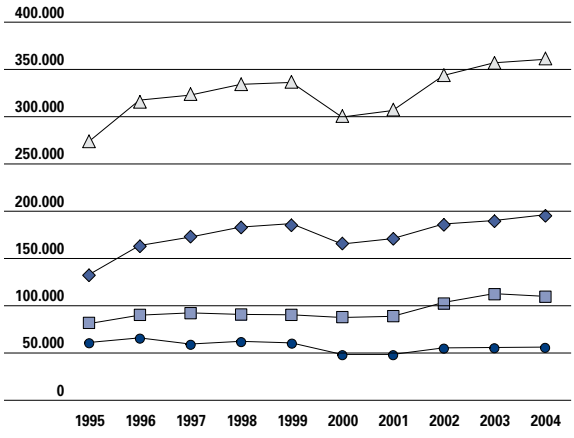

7.90 Evolutie van het aantal aangesloten kinderen en jongeren in de sportclubs van de erkende en de gesubsidieerde Vlaamse sportfederaties, van 1995 tot 2004. Bron: Bloso.

<12 jaar
12-15 jaar
16-18 jaar
totaal

LEDENVERLOOP

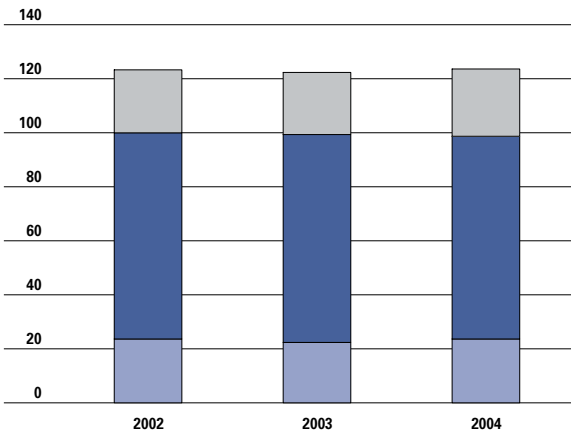

7.91 Gemiddeld ledenverloop van 2002 tot 2004. Bron: Bloso.

nieuwe leden
leden die blijven
drop-out

ging bevorderen doordat men in contact komt met mensen buiten het eigen sociale netwerk.

1. Lidmaatschap sportvereniging

De **sportfederaties** die door Bloso **gesubsidieerd** zijn telden in 2004 ruim **1 miljoen leden**. Dit betekent wel niet noodzakelijk dat een miljoen Vlamingen lid is van een dergelijke federatie. Men kan immers meerdere lidkaarten hebben. Hoewel er geen spectaculaire verschuivingen zijn, merken we de laatste jaren toch steeds een kleine vooruitgang. Zowel bij volwassenen als bij jongeren en zowel bij mannen als bij vrouwen. Opmerkelijk is echter dat de 12 tot 15-jarigen een lichte terugval kennen.

LIDMAATSCHAP SPORTVERENIGING

		2001	2002	2003	2004	2005
actief lid	man	22,9	23,3	21,0	25,1	23,9
	vrouw	14,9	15,2	14,9	15,5	15,4
	Totaal	18,8	19,2	18,0	20,2	19,6
bestuurslid	man	4,4	4,7	4,3	3,9	5,4
	vrouw	0,1	0,8	1,0	0,8	0,5
	Totaal	2,2	2,7	2,7	2,3	2,9

7.92 Evolutie van het actief lidmaatschap van een sportvereniging naar geslacht, van 2001 tot 2005. Bron: SCV-surveys.

Het aandeel mannen bedraagt nog steeds 57%. Bij de jeugd hebben echter de meisjes de overhand en hun aantal stijgt ook sterker dan bij de jongens. De cijfers rond de **drop-out** liggen in dezelfde lijn als de voorgaande jaren. Ongeveer driekwart verlengt zijn lidmaatschap.
Deze cijfers moeten niettemin voorzichtig gehanteerd worden. Zo valt bijvoorbeeld voetbal buiten deze cijfers. Voor een totaal beeld van het **lidmaatschap aan een sportvereninging** moeten we dan ook een beroep doen op de **SCV-survey**. Ongeveer een vijfde van de bevolking zegt actief lid te zijn van een sportvereniging, daarnaast geeft drie procent aan bestuurslid te zijn. Dit zijn vergelijkbare percentages met de voorgaande jaren en ten opzichte van 2001 is het eerder een lichte stijging. Bijna een derde van de mannen is actief of bestuurslid van een sportvereniging, bij de vrouwen is dit maar de helft. Naarmate de leeftijd toeneemt, daalt het lidmaatschap. En diegenen met een diploma hogeschool of

LIDMAATSCHAP NAAR LEEFTIJD

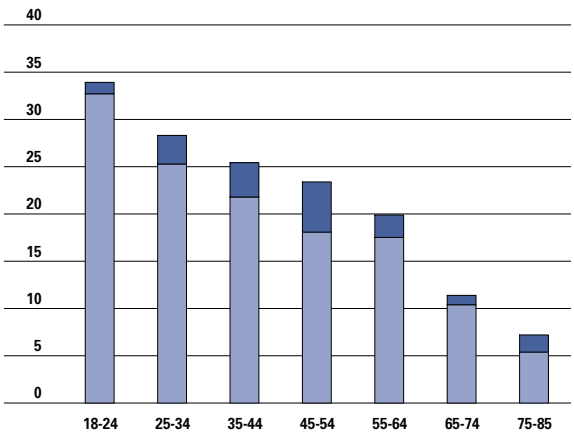

7.93 Actief lidmaatschap naar leeftijd. Bron: SCV-survey 2005.

actief lid
bestuurslid

LIDMAATSCHAP NAAR OPLEIDING

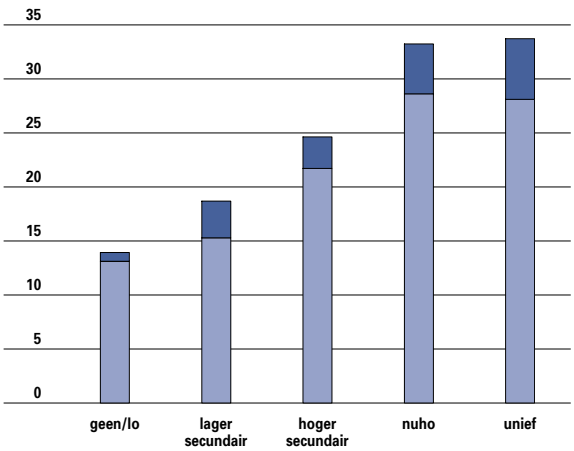

7.94 Actief lidmaatschap naar opleidingsniveau. Bron: SCV-survey 2005.

actief lid
bestuurslid

universiteit zijn beduidend meer lid dan de lagergeschoolden.

2. Algemene sportdeelname

Naast de beoefening van een sport in clubverband wordt ook vaak in ander verband (vrienden, collega's,…) en individueel gesport. Voor een volledig beeld op het sportgedrag van de Vlaming moet ook deze, vaak recreatieve, sportbeoefening worden meegeteld. 58% zegt in 2005 aan sport te doen. Het **deelnamecijfer** heeft in de opvolgende SCV-surveys steeds gefluctueerd tussen 54 en 62 procent zodat we **niet** kunnen spreken van een **duidelijk stijgende of dalende trend**.

De verschillen naar geslacht, leeftijd en opleiding liggen in dezelfde lijn als bij het lidmaatschap. Meer mannen (61%)dan vrouwen (55%) doen aan sport, jongeren meer dan ouderen en hogeropgeleiden meer dan lageropgeleiden. Deze verschillen zijn wel veel minder uitgesproken dan bij het lidmaatschap waar de kloof tussen verschillende groepen veel scherper is.

Maar **hoe regelmatig** doet men nu aan sport? Bijna de helft van de Vlaamse bevolking zegt meerdere keren per maand te sporten. Dit komt neer op meer dan tachtig procent van alle sporters. Hieruit blijkt dat als de sportdrempel genomen is dit meestal op vrij regelmatige basis gebeurt. Ook hier gelden weer de klassieke verschillen: mannen sporten frequenter dan vrouwen, hogeropgeleiden frequenter dan lageropgeleiden en jongeren frequenter dan ouderen. Deze verschillen zijn wel grotendeels te verklaren door de grotere groep niet-participanten bij bepaalde groepen. Als we enkel de sporters bekijken vervlakken de verschillen sterk.

Naast de frequentie is ook de intensiteit – het **aantal uren** sport per week - een belangrijke parameter. Het algemeen gemiddelde ligt op 5 uur sport per week. Dit lijkt zeer hoog. We moeten hierbij rekening houden dat in de SCV-bevraging ook fietsen en wandelen expliciet als sport werden beschouwd. Daarnaast wordt het gemiddelde ook sterk beïnvloed door een kleine groep die zeer intensief sport. Twee derde van de sporters haalt immers het gemiddelde van 5 uur niet. De gemiddelde intensiteit ligt met 5,9 uur duidelijk hoger bij de mannen dan het gemiddelde van 4,1 uur bij de vrouwen. Naar leeftijd stellen we vast dat vooral de sporters die zich in de 'drukke leeftijd' bevinden minder tijd spenderen aan hun sport. De oudere leeftijdgroepen scoren hier zelfs duidelijk boven het gemiddelde. Hier speelt naar alle waarschijnlijkheid de **invloed** van het **recreatief wandelen en fietsen**.

De lagere opleidingsniveau's spenderen gemiddeld meer uren aan hun sport. Er zijn dus minder laagopgeleiden die sporten maar als ze sporten kunnen ze er kennelijk meer tijd voor vrijmaken.

We kunnen ook bekijken hoe gevarieerd de sportbeoefening van de Vlaming is, dit wordt de **sportdiversiteit** genoemd. Bijna de helft van de sporters houdt het bij één sport. Ongeveer een derde doet twee sporten. En ruim een vijfde doet drie of meer sporten. De diversiteit verschilt niet voor mannen en vrouwen. Hogeropgeleiden en jongeren doen het meest drie verschillende sporten of meer.

SPORTBEOEFENING NAAR OPLEIDING

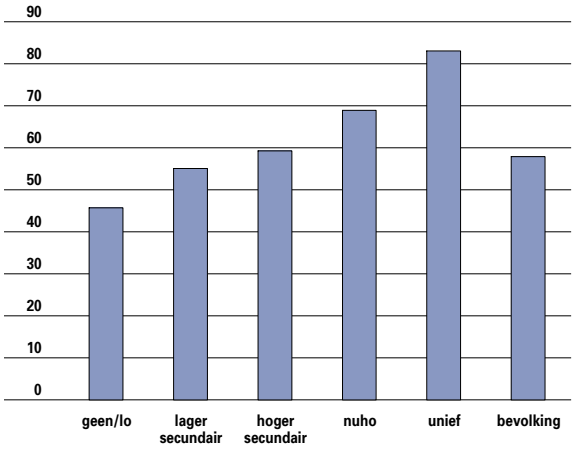

7.95 Sportbeoefening naar opleidingsniveau. Bron: SCV-survey 2005.

SPORTFREQUENTIE

	MAN	VROUW	GEEN/LO	LAGER SEC	HOGER SEC	NUHO	UNIEF	TOTAAL
nooit	35,9	45,3	59,2	45,9	36,3	22,7	13,5	40,6
één keer per jaar	2,1	2,1	2,1	1,6	1,6	2,9	3,4	2,0
meerdere keren per jaar	6,4	4,7	1,0	4,4	8,2	9,2	5,6	5,6
één keer per maand	3,1	2,8	1,6	3,4	3,5	2,9	5,6	3,0
meerdere keren per maand	52,4	45,1	36,1	44,7	50,3	62,2	71,9	48,7

7.96 Sportfrequentie naar geslacht. Bron: SCV-survey 2005.

INTENSITEIT

	GEMIDDELD AANTAL UREN
Totaal	5,1
Man	5,9
Vrouw	4,2
Geen / lo	6,1
Lager secundair	5,0
Hoger secundair	5,3
Nuho	4,0
Unief	4,5
18-24	5,2
25-34	4,5
35-44	3,9
45-54	4,9
55-64	6,3
65-74	6,6
75-85	5,7

7.97 Gemiddeld aantal uren sport per week naar geslacht, opleiding, leeftijd. Bron: SCV-survey 2005.

POPULAIRSTE SPORTEN

1999	2004	2005
1 fietsen	1 fietsen	1 fietsen
2 wandelen	2 wandelen	2 wandelen
3 zwemmen	3 zwemmen	3 zwemmen
4 voetbal	4 fitness	4 fitness
5 tennis	5 joggen/lopen	5 joggen/lopen
6 fitness	6 voetbal	6 voetbal
7 joggen/lopen	7 tennis	7 tennis
8 volleybal	8 squash	8 squash
9 squash	9 turnen	9 skieën
10 skieën	10 badminton	10 Dansen

7.99 Evolutie tien populairste sporten, in 1999, 2004 en 2005. Bron: SCV-survey.

SPORTDIVERSITEIT

	GEEN/LO	LAGER SEC	HOGER SEC	NUHO	UNIEF	TOTAAL
1 sport	55,4	50,0	44,3	45,1	30,7	46,7
2 sporten	34,3	30,9	29,8	25,0	34,7	30,4
3 sporten	6,3	15,7	20,1	21,3	25,3	17,1
4 sporten	2,9	1,1	3,1	6,1	5,3	3,4
5 sporten	1,1	2,2	2,8	2,4	4,0	2,4

7.98 Sportdiversiteit naar opleidingsniveau. Bron: SCV-survey 2005.

In de **rangschikking** van de meest **populaire sporten** in 2005 zijn er weinig verschuivingen ten opzichte van het voorgaande jaar. De trend dat teamsporten aan populariteit inboeten ten nadele van individuele sporten wordt daarmee bevestigd. Fietsen en wandelen staan zowel bij mannen als vrouwen bovenaan. Opvallend blijft dat fitness in de lift zit, vooral bij de vrouwen (9% tegen 6% bij de mannen). Ook zwemmen doet het goed bij de vrouwen met 11% zwemmers, ongeveer het dubbele van bij de mannen. Voetbal blijft één op tien mannen bekoren en ongeveer 7% gaat lopen of joggen. De sporten die zich het meeste lenen tot recreatieve beoefening - wandelen, fietsen en zwemmen - worden het meest over de leeftijdcategorieën heen beoefend. Fitness, joggen en tennis houden tot de leeftijd van 55 jaar goed stand. Voetbal moet het hebben van de jongste leeftijdscategorieën. Daarna is er een steil verval. Voetbal is wel het meest evenredig verspreid naar opleidingsniveau. Voor tennis is het verschil naar opleidingsniveau het grootst.
22% van de bevolking zegt een van deze sporten in **verenigingsverband** te beoefenen. Ruim een derde van de Vlamingen deed dit met vrienden of in een **ander verband** en bijna de helft beoefende een sport **individueel**.
Tot slot bekijken we de **sportbeoefening** van mensen met een **langdurige ziekte, aandoening of handicap**. Voor deze groep ligt de participatiegraad toch nog een stuk lager dan voor de rest van de bevolking.

CONTEXT

	VERENIGING			MET VRIENDEN OF ANDER VERBAND			INDIVIDUEEL		
	MAN	VROUW	TOTAAL	MAN	VROUW	TOTAAL	MAN	VROUW	TOTAAL
Vlaamse bevolking	25,9	18,5	22,1	40,1	31,1	35,5	47,5	44,6	46,0
Sportieve populatie	42,1	34,0	38,2	65,3	57,0	61,3	77,3	81,7	79,4

7.100 Context van de sportbeoefening naar geslacht. Bron: SCV-survey 2005.

3. Internationale vergelijking

Vergeleken met het buitenland scoren de Vlamingen **redelijk goed** in sportparticipatie. Het aantal niet-participanten ligt eerder laag. De Scandinavische landen zijn het actiefst. Opvallend is dat het Vlaamse Gewest een stuk beter scoort dan het Waalse Gewest dat zich samen met Portugal, Italië en enkele Oost-Europese landen in de staart bevindt. Ongeveer één op drie in de EU-25 vindt **tijdgebrek** een **reden** om **niet** te **sporten**. In het Vlaamse Gewest wordt deze reden iets minder aangehaald. Een kwart van de Europeanen zegt niet te sporten omdat men het niet graag doet. In het Vlaamse Gewest is dit maar één op vijf. De kostprijs en het ontbreken van nabijgelegen infrastructuur worden maar zelden naar voor geschoven als redenen om niet te sporten.
Zoals ook jaarlijks uit de SCV-survey blijkt, sport ongeveer **één op vijf Vlamingen** in **clubverband**. Dat is een vrij hoog percentage in verhouding met andere Europese landen, maar de buurlanden Nederland en Duitsland halen hier wel hogere cijfers. Ook in het Waalse Gewest ligt het percentage hoger dan in Vlaanderen. Hoewel flink wat Vlamingen gebruik maken van een fitnesscentrum of een sportcentrum haalt Vlaanderen ook hier in de internationale rangschikking geen koppositie.
Zowel in Vlaanderen als Europa wordt het **verbeteren van de gezondheid** als **belangrijkste voordeel** van sportbeoefening beschouwd. Ruim driekwart van de mensen onderschrijft dit. Daarnaast blijkt, vooral in Vlaanderen, ontspanning een belangrijk motief te zijn. Ook het leren kennen van nieuwe mensen en het ontmoeten van vrienden worden vaak vernoemd. Integratie van allochtonen of van minderbedeelden wordt maar weinig als voordeel naar voor geschoven.
Qua **waarden** die de sport met zich meedraagt gaat de Vlaming dichter bij het Europees gemiddelde (EU25) aanleunen dan tijdens de vorige Eurobarometer (EU15). Voor waarden als tolerantie en respect voor anderen scoren we echter nog steeds onder het gemiddelde. Ook stellingen als 'sport promoot de integratie van immigranten door een dialoog tussen verschillende culturen te starten' en 'sport kan elke vorm van discriminatie bestrijden' worden iets minder door Vlamingen onderschreven. Acht op tien Vlamingen vinden sport een goed middel tegen obesitas, tegen negen op tien Europeanen. Ruim 90% van de Vlamingen (85% voor EU25) ziet sport als een voldoende attractief alternatief voor activiteiten als televisiekijken, computerspelletjes en het internet. Het belang van **meer sport op school**, een belangrijke beleidprioriteit wordt door 83% (77% voor EU25) van de Vlaming erkend.

SPORT EN HANDICAP

	LANGDURIGE ZIEKTE\AANDOENING\HANDICAP		
	JA	NEEN	BEVOLKING
Doet sport	46,0	62,0	58,0
Sport niet	54,0	38,0	42,0

7.101 Sportbeoefening bij personen met een aandoening, langdurige ziekte of handicap. Bron: SCV-survey 2005.

SPORT IN EUROPA

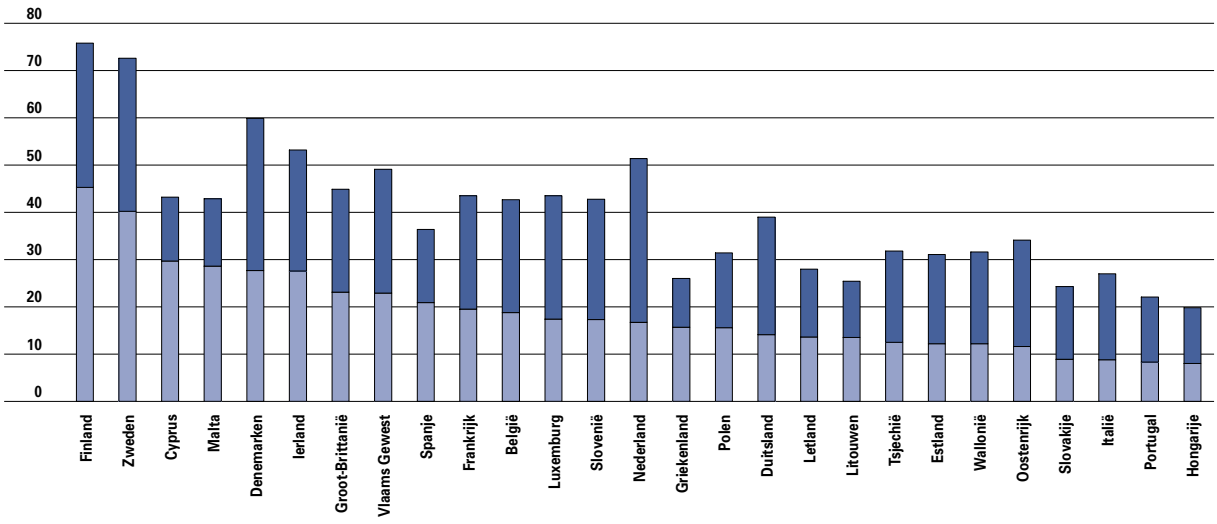

7.102 Sportbeoefening in EU 25.
Bron: eurobarometer 62 (2004).

PLAATS VAN SPORTBEOEFENING					
	SPORTCLUB	FITNESS-CENTRUM	IN SPORTCENTRUM	OP SCHOOL/UNIVERSITEIT	ERGENS ANDERS
Nederland	34,2	15,9	11,1	2,8	36,0
Denemarken	28,2	11,2	8,3	5,8	46,5
Duitsland	25,7	11,7	2,5	4,7	55,6
Waals Gewest	25,6	7,0	8,1	3,5	55,8
Ierland	23,4	14,5	9,7	4,1	48,3
België	22,2	10,6	9,4	4,7	53,1
Frankrijk	21,7	3,3	9,7	6,4	58,9
Vlaams Gewest	21,0	11,9	9,9	4,5	52,7
Luxemburg	20,0	13,3	6,7	6,7	53,3
Oostenrijk	18,7	18,7	7,4	5,3	49,8
Letland	18,6	3,4	11,9	22	44,1
EU25	16,5	15,0	11,0	6,2	51,3
Estland	15,9	9,1	9,1	13,6	52,3
Tsjechië	15,6	13,9	15,0	4,7	50,7
Finland	15,0	12,1	7,0	2,6	63,4
Portugal	13,5	27,5	11,9	8,8	38,3
Groot-Brittanië	12,9	20,5	14,5	4,6	47,4
Slovakije	11,4	15,9	13,1	9,7	50,0
Italië	9,6	28,9	25,6	4,1	31,9
Spanje	8,5	19,5	16,6	4,0	51,4
Griekenland	7,7	34,5	11,9	6,1	39,7
Litouwen	7,7	4,4	9,9	19,8	58,2
Slovenië	7,2	4,8	10,8	9,6	67,5
Polen	5,8	6,4	5,5	17,6	64,7
Zweden	5,5	24,4	8,8	3,5	57,8
Cyprus	5,3	21,1	5,3	10,5	57,9
Hongarije	5,2	9,0	10,4	17,5	57,8
Malta	0,0	9,1	9,1	9,1	72,7

7.103 Plaats van sportbeoefening. Bron: Eurobarometer 62 (2004).

4. Jeugdsport

De **fysieke fitheid** van de Vlaamse jongeren is een belangrijk thema binnen het sportbeleid. Regelmatige sportbeoefening met voldoende intensiteit verbetert de fysieke fitheid. In 1990 toonde een wetenschappelijk onderzoek aan dat de fitheid van de 12- tot 18-jarigen te wensen overliet. Uit nieuw onderzoek in 2005 blijkt dat meisjes en jongens zwaarder worden en aan kracht en snelheid inboeten. Opmerkelijk is echter dat ze wel een betere uithouding hebben. Dit lijkt niet logisch maar hier speelt waarschijnlijk een trainingseffect. Wellicht heeft het te maken met de nieuwe trend waarbij duursporten populairder worden. Mogelijk kan dit een ommekeer zijn voor de fysieke fitheid van de jeugd.

Voor het stimuleren van de jeugdsport zijn de **scholen** een belangrijke partner. Het aantal scholen dat deelnam aan **schoolsportactiviteiten** bleef de afgelopen vijf jaar ongeveer constant. Het aantal deelnemers aan schoolsportactiviteiten blijft echter stijgen, ook bij de leerlingen in het secundair onderwijs die geen makkelijke doelgroep vormen. De verschillende activiteiten zoals de Vlaamse veldloopweek, de Gordel voor Scholen, 100 sportkriebels en de avonturentrophy voor scholen kennen allemaal een stijgend aantal deelnemers.

VOORDELEN VAN SPORTEN

	VLAANDEREN	EU25
Gezondheid verbeteren	75,9	77,6
Relaxen	67,6	43,3
Plezier maken	38,1	39,1
Met vrienden samen zijn	38,0	30,8
Fysieke inspanning	37,8	46,3
Nieuwe kennissen	37,2	18,7
Zelfvertrouwen verbeteren	23,8	24,0
Competitiegeest	19,6	15,2
Karakter opbouwen	14,9	14,7
Nieuwe vaardigheden ontwikkelen	14,8	16,0
Objectieven bereiken	13,1	17,5
Integratie van minderbedeelden	8,0	9,8
Andere culturen ontmoeten	7,4	9,3

7.104 Voordelen van sportbeoefening (meerdere antwoorden mogelijk). Bron: Eurobarometer 62 (2004).

PROMOTIE VAN WAARDEN

	VLAANDEREN	EU25
Groepsgevoel	50,6	52,0
Vriendschap	47,2	38,4
Discipline	46,4	45,7
Inspanning	39,9	35,7
Fair play	31,5	39,0
Respect voor anderen	29,8	32,1
Tolerantie	27,6	22,5
Zelfcontrole	25,9	32,6
Je aan regels houden	25,5	31,4
Solidariteit	19,3	18,1
Gendergelijkheid	15,5	15,3
Wederzijds begrip	14,9	15,1

7.105 Welke waarden promoten sport het meest? Bron: Eurobarometer 62 (2004).

5. Sportpromotie

Een ander belangrijk instrument voor verhoging van de sportparticipatie is de sportpromotie. In 2004 werd hieraan 6,4 miljoen euro besteed. De sportpromotie via de gesubsidieerde federaties steeg aanzienlijk maar het budget voor het Contract Jeugdsport werd gehalveerd (Bloso). De sportpromotie zal in de toekomst nog meer het accent leggen op de regelmatige sportbeoefening met voldoende intensiteit.

Topsport

De Vlaamse overheid wil een optimaal topsportklimaat creëren. De maatschappelijke betekenis van topsport mag immers niet onderschat worden. Naast de individuele ontplooiing van de bovengemiddelde sportief begaafde heeft topsport ook een sociaal-culturele (passieve recreatie, positieve nationale trots, promotiemiddel) en economische betekenis. De **middelen voor de topsport** nemen sinds 1999 toe. De beleidnota Sport 2004-2009 wil op middellange termijn betere topsportresultaten op internationaal niveau uitlokken. Dit houdt ondermeer het rationaliseren in van het aantal topsportscholen en het scherper stellen van de selectiecriteria voor de

SPORTPROMOTIE

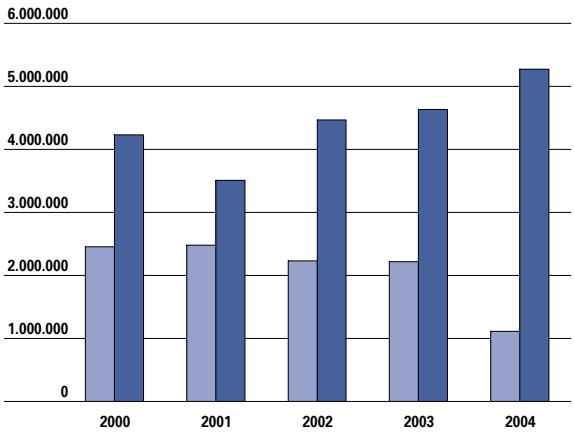

7.106 Evolutie van het sportpromotiebudget, van 2000 tot 2004. Bron: Bloso.

SCHOOLSPORT

	2000	2001	2002	2003	2004
Naar onderwijsniveau (aantal deelnemende jongeren)	850.119	902.090	938.844	967.459	998.667
basisonderwijs	689.564	740.047	777.889	787.285	808.932
secundair	160.555	160.074	160.955	180.174	189.735

7.107 Schoolsport: evolutie van deelnemende jongeren aan schoolsportactiviteiten, van 2000 tot 2004. Bron: Bloso.

TOPSPORTSCHOLEN

	1998-1999	1999-2000	2000-2001	2001-2002	2002-2003	2003-2004	2004-2005*	2005-2006*
Aantal participerende sportfederaties in topsportscholen	12	14	14	14	16	17	17	16
Sportfederatie								
voor topsport erkend en gesubsidieerd	9	9	9	9	13	14	14	13
niet voor topsport erkend en gesubsidieerd	3	5	5	5	3	3	3	3
Leerlingen in Topsportschool	201	341	326	390	454	449	426	507
man	127	240	242	278	324	318	314	341
vrouw	74	101	84	112	130	131	112	166
Uitgereikte topsportstatuten	399	488	478	532	568	570	514	578
man	265	340	327	358	383	380	357	378
vrouw	134	158	151	174	185	190	157	200

7.108 Evolutie van de kerncijfers topsportscholen, van '98-'99 tot tot '05-'06. Bron: Bloso.
** Topsportbeloften (Basisschool) niet meegerekend.*

GECONTROLEERDEN EN POSITIEVEN

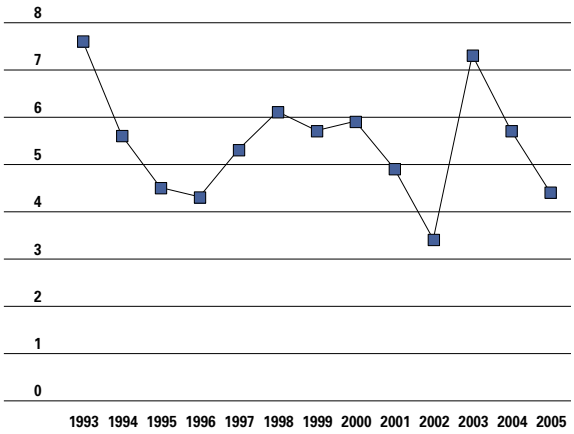

7.109 Aantal gecontroleerde en positieve sporters, naar geslacht en leeftijd, in 2004. Bron: team Medisch Verantwoord Sporten.

topsportscholen.
Vlaanderen heeft bij het begin van het schooljaar 2005-2006 acht **topsportscholen** met meer dan vijfhonderd leerlingen. In totaal zijn hierin 16 Vlaamse sportfederaties vertegenwoordigd. Naar geslacht is er nog steeds een groot verschil. Twee derde van de leerlingen zijn jongens. De stijging van het aantal leerlingen is volledig toe te schrijven aan een verhoogde instroom in de middenschool.
Er is een **gunstige evolutie** van de verhouding tussen leerlingen in een topsportschool en uitgereikte topsportstatuten de afgelopen jaren. Aanvankelijk was dit maar 50%. Recent evolueerde dit tot 88%.

Integriteit

Voor het beleid moet sport op de eerste plaats **gezond** zijn, maar sport moet ook **fair** blijven. Een efficiënt en **transparant anti-dopingbeleid** is dan ook een belangrijke peiler in de vrijwaring van de integriteit van de sportbeoefening. In 2005 zijn iets meer dopingcontroles uitgevoerd (2.281) dan in 2004 (2.175), maar het aantal sporters met een positieve test daalde van 5,7% tot 4,4%.
Vernieuwend in 2005 waren de **controles buiten**

PERCENTAGE DOPINGOVERTREDERS

	VROUWEN	POSITIEF	% POSITIEF	MANNEN	POSITIEF	% POSITIEF	TOTAAL	POSITIEF	% POSITIEF
tot 20 jaar	88	2	2,3	310	10	3,2	398	12	3,0
21-30 jaar	126	2	1,6	1.067	56	5,2	1.193	58	4,9
31-40 jaar	33	0	0,0	444	20	4,5	477	20	4,2
41-50 jaar	13	0	0,0	126	9	7,1	139	9	6,5
ouder dan 50 jaar	2	0	0,0	72	2	2,8	74	2	2,7
Totaal aantal gecontroleerden	262	4	1,5	2.019	97	4,8	2.281	101	4,4

7.110 Evolutie van het percentage dopingovertreders, van 1993 tot 2005. Bron: team Medisch Verantwoord Sporten.

DOPINGSUBSTANTIE

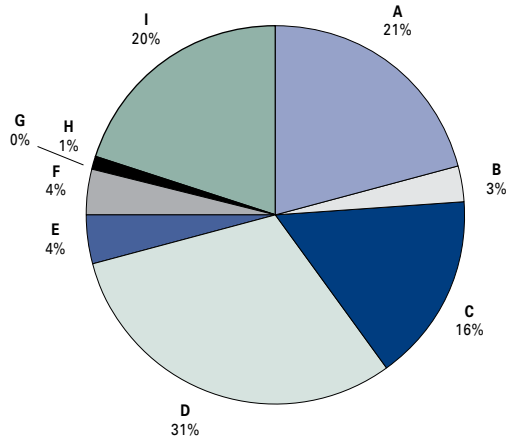

7.111 Percentage positieven naar dopingsubstantie (n=114) in 2004. Bron: team Medisch Verantwoord Sporten.

stimulantia	A
narcotica	B
cannabis	C
anabolica	D
corticosteroïden	E
peptidehormonen	F
betablokkers	G
diuretica	H
weigering	I

wedstrijdverband. De **daling** van het aantal **positieve tests** blijkt voornamelijk te wijten aan een daling van de overtreders op cannabis, corticosteroiden en hormonen. Voor de corticosteroïden is dit te verklaren vanuit een minder strenge richtlijn van het WADA. Voor de hormonen is de daling te wijten aan het feit dat er minder sporters op EPO werden betrapt.

Binnen de **tien meest gecontroleerde sporten** hebben kickboksen, basketbal en tennis relatief het meeste dopingzondaars. In het wielrennen (5%) worden duidelijk minder overtredingen vastgesteld dan in 2003 (12%). Voor de andere sporten kan het soms plots hoog percentage overtreders op toeval berusten omdat maar een klein aantal sporters gecontroleerd werd.

Mannelijke sporters testen ongeveer drie keer vaker positief dan vrouwelijke sporters. Dit bevestigt de resultaten van 2004.

Bijzonder aandacht gaat ook uit naar de **medische begeleiding** van de getalenteerde sportbeoefenaar waarvoor met zeven **erkende medische keuringscentra** wordt samengewerkt. Het keuringsbeleid werd verder verfijnd met onder andere het invoeren van het atletenpaspoort en de jongerensportpas.

De risicogevechtssporten verdienen vanuit het standpunt van medische verantwoorde sportbeoefening extra aandacht. In 2006 komt er een nieuwe regeling.

MEEST GECONTROLEERDE SPORTTAKKEN

		CONTROLES	POSITIEF	% POSITIEF
1	Kickboksen	78	11	14,1
2	Basketbal	106	8	7,5
3	Tennis	46	3	6,5
4	Boksen	66	4	6,1
5	Volleybal	74	4	5,4
6	Wielrennen	827	39	4,7
7	Triatlon	46	2	4,3
8	Judo	71	2	2,8
9	Voetbal	224	3	1,3
10	Atletiek	262	2	0,8

7.112 Tien meest gecontroleerde sporttakken, 2004. Bron: team Medisch Verantwoord Sporten.

De nieuwe **Eurobarometer** (2005) vroeg ook nu weer naar de **bezorgdheden** die men heeft bij sportbeoefening. Doping wordt nog steeds als voornaamste bezorgdheid vermeld en Vlamingen vermeldden dit zelfs vaker dan het Europese gemiddelde.

BEZORGDHEDEN ROND SPORT

	VLAANDEREN	EU25
Doping	78,3	71,6
Teveel nadruk op geld	65,8	55,4
Corruptie	32,4	41,3
Exploitatie van kinderen	32,1	25,1
Kindermisbruik	25,0	28,9
Geweld	24,0	31,6
Overtraining	23,2	17,8
Overconsumptie ven voedingssupplementen	22,6	22,4
Exploitatie van mensen uit de derde wereld	22,3	13,6
Discriminatie	15,1	17,7

7.113 Bezorgdheden rond sport. Bron: Eurobarometer 62 (2005).

7.3 Media

Volgens de beleidsnota 2004-2009 wil het mediabeleid een pluriform medialandschap met een gewaarborgde toegang tot een divers en kwaliteitsvol aanbod in stand houden, de digitalisering van de communicatie in de samenleving ondersteunen, de digitale kloof overbruggen en een efficiënter mediatoezicht bewerkstelligen. Laatste doelstelling heeft geleid tot een Vlaamse Regulator voor de media die begin 2006 van start ging en de drie vroegere instellingen van mediatoezicht vervangt.

RECLAMEDRUK

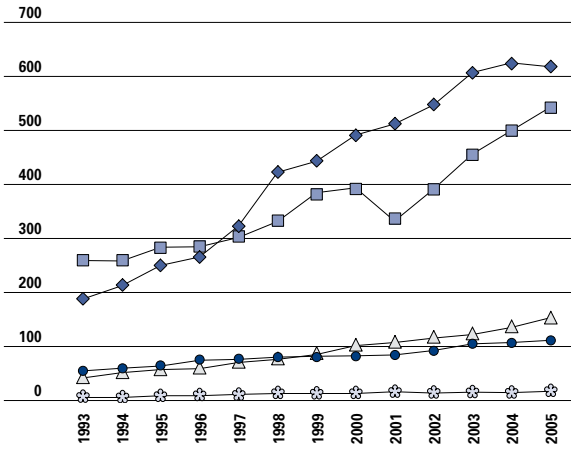

7.114 Evolutie van het aandeel van de media in de jaaromzet op de reclamemarkt (brutocijfers in miljoen euro), op basis van de verklaringen van de betrokken regies en reclamedragers, van 1993 tot 2005. Er wordt geen rekening gehouden met de talrijke tariefkortingen. Daarom geven de data eerder de aanwezigheid van reclame (reclamedruk) weer dan de reclame-investeringen. Vanaf 2001 werd een nieuwe meetmethode gebruikt, die rekening houdt met crosspromotie waarbij media van dezelfde groep bij elkaar adverteren. Bron: CIM MDB ProductionData.

Een pluriform en kwaliteitsvol medialandschap

Een pluriform en kwaliteitsvol **medialandschap** veronderstelt een voldoende groot aantal spelers zonder dat de leefbaarheid van de **mediamarkt** in het gedrang komt. De overheid ondersteunt hierbij kwaliteitsverhogende initiatieven en de openbare omroep, die een bijzondere plaats inneemt bij de discussies naar de pluriformiteit, de leefbaarheid en de kwaliteit van ons medialandschap.

1. Leefbaarheid en aantal spelers

De leefbaarheid van de media is sterk afhankelijk van de reclame-inkomsten, het aantal spelers en de marktaandelen per sector.

Reclame-inkomsten

Na een kleine terugval in 2001 stijgen de reclame-investeringen opnieuw, maar er treedt wel een verschuiving op in de mediavoorkeur van de adverteerders. De **reclamedruk** voor **televisie** steeg sterk van 1993 tot 2003 om daarna vrijwel constant te blijven. Hierdoor ziet televisie zijn reclame-aandeel dalen van 47% in 2003 naar 43% in 2005. Het aantal operationele televisiezenders steeg in deze periode van 25 naar 32. Steeds meer gegadigden moeten de gelijkblijvende reclame-inkomsten delen, wat sommige spelers in moeilijkheden kan brengen. De **geschreven pers** zag van 1993 tot 2001 zijn aandeel in de reclamemarkt slinken van 48% naar

RADIO

	1993	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Openbare radio's	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6	6
Particuliere landelijke radio's	0	0	0	0	0	0	0	2	2	2	2	2
Particuliere regionale radio's	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	5	5
Particuliere lokale radio's	343	321	323	317	312	313	312	310	303	275	293	284
Kabelradio's	0	0	0	0	2	5	5	3	4	4	4	4

7.115 Evolutie van het aantal erkende radio's naar type, 1993 tot 2005. Bron: WIM.

MARKTAANDEEL RADIO'S

	VOORJAAR 02 GOLF 1	NAJAAR 02 GOLF 2	VOORJAAR 03 GOLF 3	NAJAAR 03 GOLF 4	VOORJAAR 04 GOLF 5A+5B	NAJAAR 04 GOLF 6	JAN-MRT 05 GOLF 7	MRT-MEI 05 GOLF 8	SEPT-NOV 05 GOLF 9
VRT	**84,3**	**85,3**	**84,4**	**81**	**80,7**	**72,9**	**70,5**	**68,9**	**67,6**
Radio 1	11,4	11,6	12	12,1	12,2	11,4	9,5	8,5	10
Radio 2	35,1	35,3	33,6	32,7	33,1	32,8	35	32,9	33
Radio Donna	29,5	29,3	28,9	26,2	24,9	18,5	18,7	19,6	14,2
Studio Brussel	5,8	6,6	7,5	7,4	8,2	7,5	5,2	6,1	7
Klara	2,5	2,5	2,4	2,6	2,3	2,7	2,1	1,8	3,4
Landelijke radio's	**4,8**	**4,7**	**6,1**	**10,4**	**10,4**	**16,7**	**16,7**	**19**	**20,4**
Q-music	3,5	3,6	4,6	6,6	6,8	11	12,1	14,2	15,1
4FM	1,3	1,1	1,5	3,8	3,6	5,7	4,6	4,8	5,3
Provinciale radio's*							1,6	1,7	1,7
Andere radio's	**9,7**	**9,1**	**8,6**	**8,2**	**8,9**	**9,2**	**11,2**	**10,4**	**10,3**

7.116 Evolutie van de marktaandelen voor de radio's, voorjaar 2002 tot najaar 2005. Bron: VAR, CIM Radio onderzoek. Cijfers op basis van het CIM Radio onderzoek, 12+, maandag-zondag, 6-22u; Provinciale radio's: in golf 7 en 8 schatting op basis van Antwerpen 1 en Mango.

31%, maar neemt in 2005 terug 38% voor zijn rekening. Ook het aandeel van **radio** in de jaaromzet op de reclamemarkt stijgt van 9% in 2003 naar 11% in 2005. Bioscoop en affichage behouden in deze periode hun aandeel.

Radio

In 2001 werd het monopolie van de landelijke radio's van de openbare omroep doorbroken. Twee particuliere landelijke radio's deden hun intrede. Door een nieuw frequentieplan kon men in 2003 vijf particuliere regionale radio's erkennen. Na twee opeenvolgende erkenningrondes waren in 2004 alle frequenties voor lokale radio's toegekend. De landelijke en regionale radio's bleven bestaan in 2005, maar het aantal erkende lokale radio's daalde van 293 naar 284. Een aantal **erkenningen** werd ingetrokken omdat de betrokken radio's geen gebruik maakten van de toegewezen zendmogelijkheden. Digitale radio wordt momenteel enkel aangeboden door de VRT. De vier erkende kabelradio's zijn niet meer operationeel als kabelradio. Zo werd 4FM een particuliere landelijke radio.
De particuliere landelijke radio's konden van het voorjaar van 2002 tot het najaar van 2005 hun **marktaandeel** uitbreiden van 5% naar 20%. De VRT ziet in dezelfde periode zijn marktaandeel slinken van 84% naar 68%. Vooral Radio Donna moest marktaandeel prijsgeven. Radio 2 blijft de populairste radio in Vlaanderen en houdt vrij goed stand. Q-music werd met een marktaandeel van 15% de tweede grootste radio in Vlaanderen. In 2005 hebben de jonge particuliere provinciale radio's een gezamenlijk marktaandeel van 1,7%.

Televisie

In de loop van 2005 werden maar liefst negen nieuwe televisieomroepen erkend: drie landelijke voor alle Vlamingen, drie landelijke voor specifieke doelgroepen en drie betaaltelevisie-omroepen. De **erkenning** van één particuliere landelijke televisieomroep voor alle Vlamingen werd ingetrokken omdat deze sinds de erkenning in 2000 nooit operationeel geweest is. Ook de erkenning van drie betaalomroepen werd ingetrokken. Dat bracht in 2005 het aantal erkende televisieomroepen op 39,

TELEVISIEOMROEPEN

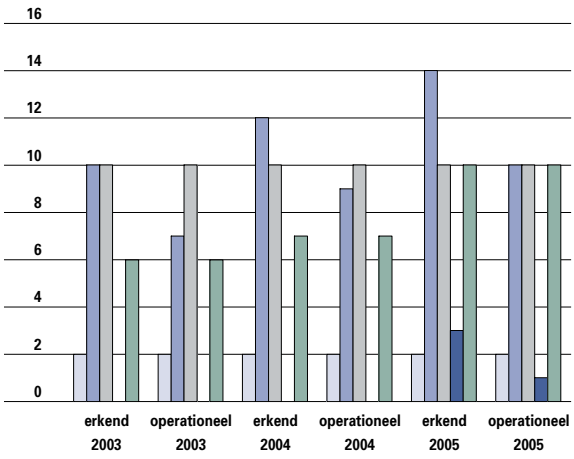

7.117 Evolutie van het aantal erkende en operationele televisieomroepen naar type, van 2003 tot 2005. Bron: WIM.

DIGITALE PENETRATIE

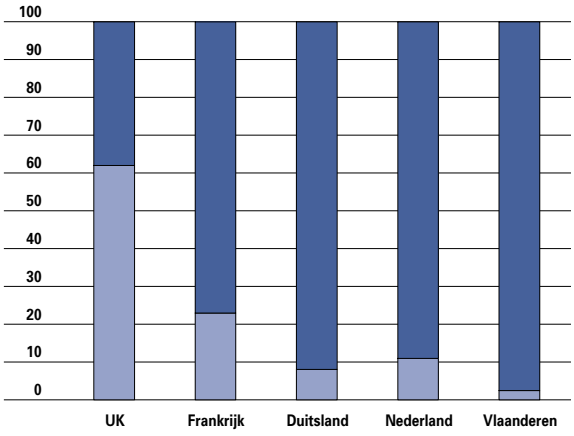

7.118 Aandeel van de digitale televisieaansluitingen begin 2005 in Vlaanderen en in onze buurlanden.
Bron: Erik Dejonghe, Universiteit Gent.

digitaal
analoog

TOEKOMSTSCENARIO DIGITALE TELEVISIE

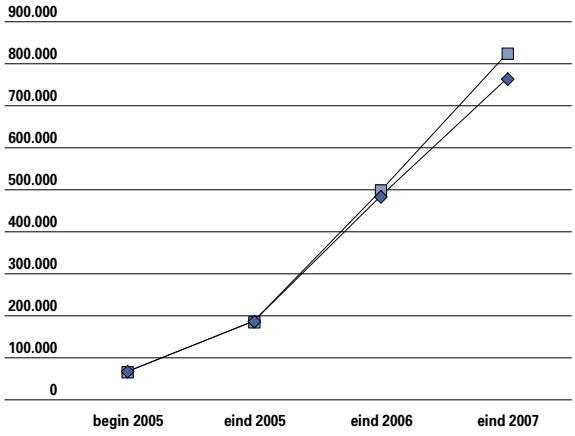

7.119 Verwachte evolutie van de penetratie van de digitale televisie van begin 2005 tot eind 2007.
Bron: Erik Dejonghe, Universiteit Gent.

conservatief
progressief + flankerend beleid

waarvan er 33 operationeel waren.
De drie bijkomende betaalomroepen van de NV Skynet iMotion Activities, dochterbedrijf van Belgacom, zorgen voor concurrentie voor de zeven betaalomroepen van Telenet. De extra landelijke omroepen voor alle Vlamingen S TV, Service TV en Okay TV en de reeds vroeger erkende omroep Netwerk Televisie zenden nog niet uit. Actua TV, die de klok rond het meest actuele politieke nieuws wil brengen, ging in 2005 van start.
De drie landelijke omroepen voor specifieke doelgroepen zijn een nieuw fenomeen in het Vlaamse medialandschap. Hiervan is ondertussen Euro1080 operationeel met uitzendingen van festivals, (sport-) evenementen en concerten.
In 2005 werden ook een aantal televisiediensten actief die op aanvraag via een eigen kanaal programma's uitzenden **(video-on-demand)**. Voor dergelijke uitzendactiviteiten geldt geen erkenningsplicht. Vlaanderen kon in het verleden al genieten van een groot kwantitatief en hoog kwalitatief televisieaanbod omdat bijna elk huishouden een analoge kabelaansluiting had. Hierdoor ging onze regio later van start met digitale televisie dan onze buurlanden met een zwakker analoog aanbod. Het aantal huishoudens met **digitale televisie** lag begin 2005 dan ook een stuk lager dan in de buurlanden.

De Vlaamse overheid heeft de ontwikkeling van iDTV steeds ondersteund en in 2005 was het zo ver: een groot deel van de Vlamingen kon kiezen tussen digitale televisie via ADSL of de kabel. Begin 2006 komt daar de satellietzender TV-Vlaanderen

MARKTAANDEEL TV-ZENDERS

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
TV1/Eén	17,5	19,3	21,3	21,3	22,7	23,4	25	26,4	27,9	28,2	27
TV2/Canvas/Ketnet	5,1	5,7	6,5	9	7,9	8,2	8,5	9,6	10	9,4	9,4
Sporza										2,6	
VTM	37,1	32,8	28,9	27,3	27,3	26,8	27,2	25,4	23,5	22,9	22
KA2	3,9	6,5	6,5	5,6	5,9	7,7	7,3	6,4	6,2	5,2	5,6
VT4	6,1	7,9	8,7	9,1	8,2	7,8	6,4	6,3	6,8	6,7	6,4
VijfTV										0,3	2,4
Vitaya						0,1	0,5	0,8	1,2	1,5	2,4
Andere	30,3	28,1	28	27,5	28	25,7	25,1	25,1	24,4	23,2	24,8

7.120 Evolutie van de marktaandelen van de TV-zenders op de totale populatie (4 jaar en ouder; over de hele dag), van 1995 tot 2005.
Bron: CIM-Audimetrie & VRT-studiedienst.

Digitaal bij. Via de ether zendt voorlopig alleen de VRT digitaal uit. Aangezien er geen verplichting meer bestaat om de Vlaamse omroepen op te nemen in het aanbod, biedt momenteel niet elk platform elke Vlaamse omroep aan.
De prognoses over de ontwikkeling van de digitale televisie zijn goed. Volgens een aantal scenario's zullen er eind 2007 ongeveer 800.000 digitale gezinnen zijn in Vlaanderen. De digitale initiatieven zullen op dat moment de modale kijker bereiken.
De twee grootste televisieomroepen Eén en VTM verliezen het voorbije jaar allebei ongeveer 1% marktaandeel. Nieuwe spelers, zoals VijfTv en Vitaya, vergroten hun marktaandeel respectievelijk met 2 en 1%. Ook de categorie 'andere omroepen' neemt een groter deel van de koek. Dat kan wijzen op een versterkte marktpositie van de nieuwe Vlaamse omroepen en/of van de buitenlandse omroepen. De overige omroepen uit de tabel behouden min of meer hun marktaandeel.

Geschreven pers

Van 1999 tot 2004 boette vooral de VUM aan **marktaandeel** in. Anderzijds was de VUM-groep de enige die met het geheel van zijn drie Vlaamse kranten van 2003 tot 2004 een stijging in oplage én in betaalde verspreiding kon realiseren. De Tijd, waarvoor de laatste jaren de oplage en de betaalde verspreiding het sterkst was achteruit gegaan, werd ondertussen overgenomen door de Persgroep en Rossel.Wanneer men het marktaandeel van De Tijd samenvoegt met dat van de Persgroep, bekomt deze groep in 2004 een gelijkaardig aandeel als de VUM, die tot dan toe jarenlang marktleider was.
Ook zonder deze overname kon de Persgroep zijn marktaandeel van 1999 tot 2003 uitbreiden omdat zij in een krimpende markt een hogere oplage en betaalde verspreiding kon realiseren.
Omwille van de vergelijkbaarheid over de jaren wordt in deze analyse de Vlaamse Metro buiten beschouwing gelaten. De Metro kreeg op korte termijn een behoorlijke oplage, die van 2003 tot 2004 nog eens steeg met meer dan 8%.

2. Kwaliteitsvol medialandschap

Naast de nadruk op kwaliteit in nieuwe mediadecreten en beheersovereenkomsten, steunt de overheid enkele initiatieven die de journalistieke kwaliteit moeten vrijwaren of verhogen.

Fonds Pascal Decroos

Het Fonds Pascal Decroos ontvangt sinds 1999 een subsidie waarmee het de **kwaliteits- en onderzoeksjournalistiek** in diverse media moet bevorderen. Het Fonds kent vooral werkbeurzen toe voor journalistieke opdrachten waarvan de kosten te

KRANTEN

	1999		2003		2004	
	OPLAGE	BETAALDE VERSPREIDING	OPLAGE	BETAALDE VERSPREIDING	OPLAGE	BETAALDE VERSPREIDING
Totaal (uitgezonderd Metro VL)	**1.205.351**	**992.877**	**1.175.356**	**969.350**	**1.193.531**	**970.309**
VUM	*42%*	*41%*	*39%*	*38%*	*39%*	*39%*
De Standaard	**98.169**	**78.596**	**94.890**	**77.726**	**97.540**	**83.848**
Het Nieuwsblad+De Gentenaar	**266.069**	**219.354**	**254.150**	**207.439**	**271.441**	**210.976**
Het Volk	**137.699**	**111.458**	**103.492**	**86.256**	**100.185**	**82.303**
PERSGROEP	*32%*	*32%*	*36%*	*35%*	*35%*	*35%*
Het Laatste Nieuws + Nieuwe Gazet	**316.267**	**265.918**	**350.708**	**290.541**	**352.418**	**287.909**
De Morgen	**64.397**	**48.071**	**69.146**	**51.257**	**70.807**	**51.155**
DE PERSGROEP/ROSSEL	*5%*	*5%*	*4%*	*4%*	*4%*	*4%*
De Tijd	**63.799**	**49.694**	**50.109**	**39.496**	**48.369**	**38.923**
CONCENTRA	*21%*	*22%*	*22%*	*22%*	*21%*	*22%*
Gazet Van Antwerpen	**146.350**	**120.134**	**138.805**	**115.582**	**138.924**	**114.820**
Belang Van Limburg	**112.601**	**99.652**	**114.056**	**101.053**	**113.847**	**100.375**
GRATIS KRANT - CONCENTRA/ROSSEL						
Metro VL			**101.564**		**110.650**	

7.121 Evolutie van de marktaandelen van de krantengroepen van 1999 tot 2004. De marktaandelen worden bepaald aan de hand van de machineoplage en de betaalde verspreiding. Er wordt bijgevolg geen rekening gehouden met de online-abonnementen. Bron: CIM, Echtverklaringen oplage en verspreiding pers.

FONDS PASCAL DECROOS

	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Aantal aanvragen	48	45	80	103	92	86
% vrouw voor de aanvragers	31	27	30	21	30	33
Aantal toekenningen	29	21	39	45	37	34
% vrouw voor de toekenningen	39	26	31	24	35	24
Toekenningen in euro	107.511	115.865	133.075	133.600	146.205	125.289
% vrouw van de toegekende steun	44	25	33	28	39	36
Gevraagd budget					587.488	473.846

7.122 Evolutie van het aantal werkbeursaanvragen en –toekenningen en het totaal toegekende bedrag voor werkbeurzen door het Fonds Pascal Decroos, inclusief de percentages voor vrouwelijke journalisten, van 2000 tot 2005. Bron: Fonds Pascal Decroos.

RAAD VOOR DE JOURNALISTIEK

	2003*	2004	2005	TOTAAL
Onzorgvuldige berichtgeving	26	17	20	63
Privacy	14	11	4	29
Geen wederwoord	4	2	1	7
Belangenvermenging	0	1	2	3
Niet respecteren van afspraken	1	1	1	3
Plagiaat	1	0	1	2
Undercover	2	0	0	2
Embargo	1	1	0	2
Laster, eerroof, belediging	0	0	1	1
Aantal klachten	45	34	28	107

*7.123 Evolutie van de aard van de klachten bij de raad voor de journalistiek, van 2003 tot 2005. * inclusief december 2002. Bron: Raad voor de journalistiek.*

hoog zouden liggen binnen het normale budget van een redactie. In 2005 kregen 34 journalisten samen een financiële steun van 125.289 euro toegekend. Vrouwen dienen beduidend minder werkaanvragen in. Verder stimuleert het Fonds met een budget van 3.500 euro jong journalistiek talent met onder andere de jaarlijkse Vlaamse Scriptieprijs. In 2005 steeg het aantal inzendingen tot 160.

Raad voor de journalistiek

De Raad voor de journalistiek is een **zelfregulerende instantie voor mediatoezicht** op de geschreven en de audiovisuele pers. In de drie jaar dat de raad actief is, kreeg hij 107 klachten binnen. De meeste klachten gaan over 'onzorgvuldige berichtgeving' en 'privacy'. De 'onzorgvuldige berichtgeving' blijkt een hardnekkige kwaal te zijn, terwijl de klachten rond de schending van de privacy sterk afnemen over de jaren.

Steun aan geschreven pers

Sinds 1998 ondersteunt de Vlaamse Regering de geschreven pers. In een eerste fase werd de digitale diversificatie ondersteund. Vanaf 2002 verschuift de focus naar het doorgeven van de kennis en ervaring van oudere journalisten. In 2005 kregen 11 projecten steun met het oog op de vrijwaring van een pluriforme, onafhankelijke en performante Vlaamse opiniepers.

3. Openbare omroep

Performantienormen

De VRT haalde in 2005 alle performantienormen. Een eerste opvallend gegeven in 2004 was de uitbreiding van de uren **zendtijd** bij zowel de radio

STEUN AAN DE GESCHREVEN PERS

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Aantal ingediende projectvoorstellen	12	12	11	8	8	7	10	16
Aantal goedgekeurde projecten	4	4	6	4	6	7	8	11
Totaal subsidie in duizend euro	899,85	679,35	899,85	899,85	864,58	900,00	886,4	900
Minimum in duizend euro	46,17	109,07	83,25	99,59	22,88	27,57	29,31	36,52
Maximum in duizend euro	570,16	222,60	397,34	440,25	261,09	253,91	195,44	100

7.124 Evolutie van de steun aan de geschreven pers in het kader van het protocol ter ondersteuning van de geschreven perssector, van 1998 tot 2005. Bron: WIM, Afdeling Media-innovatie en Mediavergunningen.

als de televisie. In 2005 is het aantal uitzenduren ietwat teruggevallen, maar ze blijven toch hoger dan in 2003.
De VRT-radio haalt als **nieuwsverstrekker** ruimschoots het vereiste luisterbereik en de zendtijd voor het nieuws ligt bij alle zenders een stuk boven de norm. Bovendien kan men op elk gewenst moment via het internet of via de DAB-radio 'Nieuws+' naar het nieuws luisteren. Sinds maart 2006 kunnen mensen met een abonnement voor digitale televisie bij Telenet en Belgacom via 'Net Gemist' de meest recente uitzending van het nieuws, Terzake en Karrewiet gratis herbekijken.

De VRT heeft de opdracht een kwalitatief hoogstaand tv-aanbod te brengen in de sectoren **informatie, educatie en ontspanning**. 'Pure ontspanning' is het sterkst aanwezig in de VRT-programma's. De categorieën 'pure informatie' en 'algemene verrijking van de geest' zijn in 2005 de hoofdbedoeling in respectievelijk 16 en 11 % van de VRT-programmatie. In nog eens 23 % probeert men informatie te combineren met entertainment of ontspanning. Het bereik voor informatie-, cultuur- en educatieve programma's overtreft de norm en ook de gemiddelde waardering voor 'duiding en informatie', ontspanning en fictie is in orde.
Van 1997 tot 2005 bleef het aandeel **'eigen producties en co-producties'** nagenoeg ongewijzigd. Het aandeel 'Vlaamse en co-producties' tussen 18 tot 23 uur is in 2005 het hoogst sinds 1997. Ook hier wordt de norm duidelijk gehaald.
De uitgaven van de VRT aan de **Vlaamse beeldindustrie** verdubbelden bijna tijdens de voorbije twee jaar. Op tien jaar werden ze zelfs ruim acht keer groter. Dit is vooral het gevolg van een sterke toename aan uitgaven ten gunste van de productiehuizen. Zo geeft de VRT voor een substantieel bedrag werk aan vele, soms nieuwe mediabedrijven.

Doelgroepenbeleid

In het kader van het doelgroepenbeleid voor **doven en slechthorenden** verbond de openbare omroep zich er in 2003 toe om het aandeel van Vlaamse ondertitelde programma's tegen eind 2006 op te voeren van 35% tot 50%, a rato van 5% per jaar. Eind 2005 werd 45% van de Vlaamse programma's ondertiteld via pagina 888 van teletekst, waaronder vijf van de zes tv-journaals. In 2005 werd een bijzondere inspanning gedaan voor de kinder- en jeugdprogramma's. Het tijdsslot 18-19 uur op Ketnet wordt voortaan van maandag tot vrijdag bijna helemaal ondertiteld.
De VRT-televisie bereikt alle sociale groepen,

PROGRAMMA-AANBOD VRT-TELEVISIE

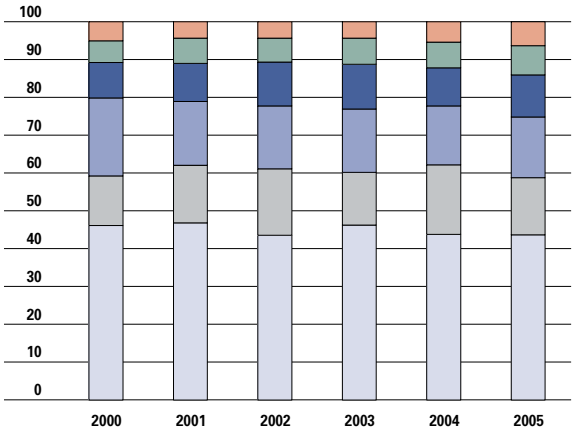

7.125 Evolutie van de diversiteit van het programma-aanbod van de VRT-televisie, volgens intentie, van 2000 tot 2005. Bron: VRT-studiedienst.

alle leeftijdsklassen en beide geslachten. Niet elke maatschappelijke groep kijkt natuurlijk in dezelfde mate televisie. De VRT bereikt het best de groepen die ook het meest door de televisie in het algemeen bereikt worden. Dit zijn de sociale groepen met het laagste professionele en/of opleidingsniveau en de oudere leeftijdsklassen.
De VRT-radio's bereiken samen dagelijks gemiddeld

UITGAVEN VRT AAN BEELDINDUSTRIE

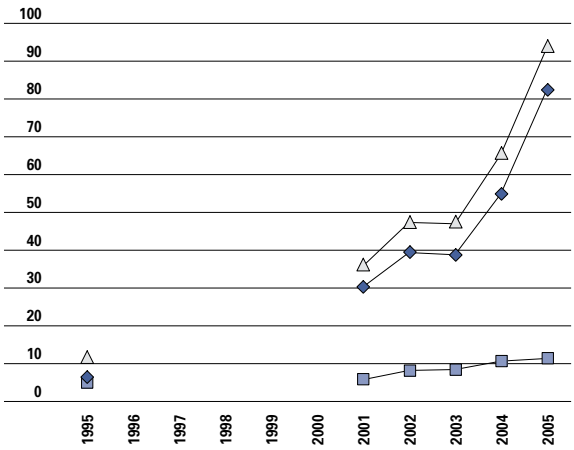

7.126 Evolutie van de VRT-uitgaven aan de Vlaamse beeldindustrie in miljoen euro, in 1995 en van 2001 tot 2005. Bron: VRT-studiedienst.

PERFORMANTIE VRT										
	NORM	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
TELEVISIE										
Uren zendtijd	5.400	5.797	6.685	7.026	7.147	7.549	8.251	8.254	9.463	8.973
Weekbereik bevolking totaal TV (%)		89,9	89,4	88,5	88,2	88,1	86,7	85,3	89,2	91,1
Weekbereik bevolking VRT (%)	70,0	78,1	77,6	76,4	76,8	78,0	77,1	76,2	82,1	82,4
Weekbereik 4-12 jarigen totaal TV (%)		87,6	87,1	84,4	82,4	81,0	80,1	80,8	90,1	89,7
Weekbereik 4-12 jarigen VRT (%)	70,0	85,7	83,4	82,3	80,8	83,9	85,7	88,1	92,3	91,2
Gemiddelde dagcijfers informatieprogramma's (* 1000)	1.500	1.414	1.434	1.546	1.509	1.558	1.590	1.684	1.861	1.810
Weekbereik cultuurprogramma's (%)	15,0	16,8	22,7	21,7	18,8	21,3	22,0	25,2	27,3	22,1
Weekbereik educatieve programma's (%)	10,0	21,2	21,4	17,7	19,6	24,6	29,0	30,2	29,8	25,6
% eigen en co-produkties	50,0	50,0	59,1	53,1	53,6	48,8	49,9	52,6	52,1	52,1
% Vlaamse- en coproducties (tss 18-23 uur)	50,0	59,1	60,2	61,7	61,4	61,1	61,6	63,3	61,2	66,2
Gemiddelde waardering duiding en informatie	75						77	77	76	76
Gemiddelde waardering ontspanning	75						76	76	78	78
Gemiddelde waardering fictie	75						78	77	78	78
RADIO										
Relatief weekbereik	65		98,3	97,9	98,1	98,4	96,2	96,2	94,5	87,6
Gemiddelde luisterduur	195	250	264	258	259	268	230	220	218	232
Nieuws										
nieuwsbereik	80	88,1	87,6	89,3	94,7	94,6	93,3	92,7	95,2	94,8
zendtijd Radio1	50,0	135,0	161,1	158,5	129,2	129,2	104,6	104,6	109,3	109,3
zendtijd Radio2	50,0	67,9	68,7	71,5	99,9	99,9	80,1	80,1	106,0	106,0
zendtijd Klara	50,0	78,4	91,6	91,3	74,1	74,1	67,8	67,8	79,8	79,8
zendtijd Donna	50,0	51,0	54,9	55,1	76,6	73,6	59,5	59,5	70,9	75,0
zendtijd Studio Brussel	50,0	58,0	99,3	99,5	103,7	103,7	72,0	72,0	101,9	75,0
Uitzenduren (per jaar)	48.000	56.381	56.559	58.571	66.180	66.741	59.183	61.314	74.988	72.417
BEDRIJFSZEKERHEID	99,5									
FM	99,50						99,98	99,95	99,95	99,96
MG	99,50						99,97	99,9	99,93	99,91
DAB	99,50						99,74	99,82	99,69	99,57
TV	99,50						99,94	99,92	99,94	99,94
DVBT										99,85

7.127 Evolutie van de performantie van de VRT in functie van de normen vastgelegd in de beheersovereenkomst 2002-2006, van 1997 tot 2005. Bron: VRT-studiedienst.

meer mensen uit de hogere sociale groepen dan uit de lagere. Dit komt overeen met het algemene profiel van de radioluisteraar. De profilering van de radio speelt echter ook een rol. Zo bereikt Radio 2 beter de lagere sociale groepen dan de overige VRT-radio's.

Commerciële inkomsten

De VRT had in 2003 een totaal **bedrijfsinkomen** van 339 miljoen euro. In vergelijking met andere publieke omroepen in kleinere omroepmarkten, was dit een vrij beperkt budget. In 2005 was het bedrijfsinkomen evenwel gelijk aan 406 miljoen

TELEVISIEBEREIK NAAR DOELGROEP

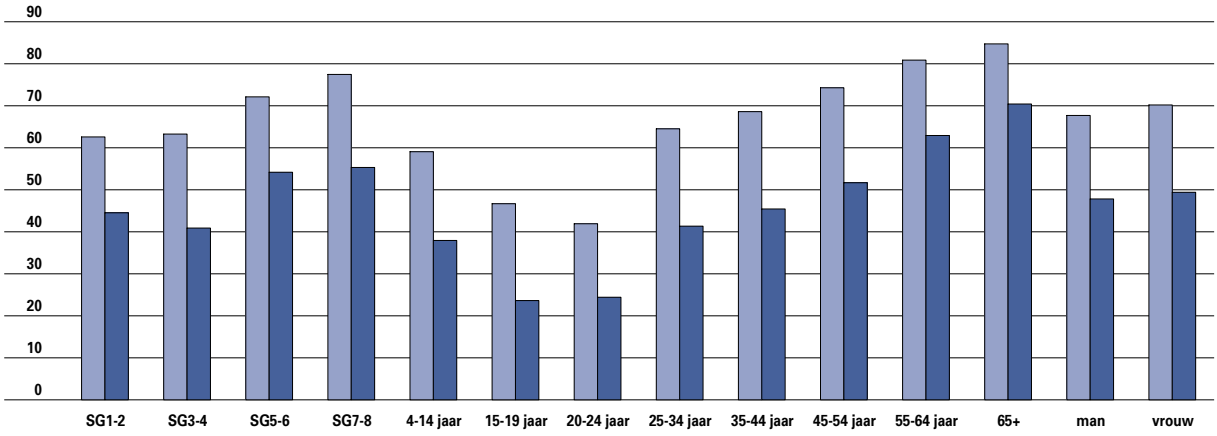

7.128 Bereik van de VRT-televisie naar sociale groep, leeftijd en geslacht in 2005. Sociale groep 1 is de groep met het hoogste professionele en/of opleidingsniveau. Bron: VRT-studiedienst.

euro. Het aandeel van de **publieke financiering** daalde van 66% in 2003 tot 60% in 2005.
De VRT-radio en -televisie hielden zich aan de opgelegde **reclameplafonds**.

Mediaparticipatie

1. Traditionele media

Van de Vlamingen ouder dan 18 jaar volgt 93% minstens wekelijks het nieuws via televisie, 78% via de radio en 65% via de krant.. Deze cijfers voor 2005 zijn vergelijkbaar met deze voor 2004, al is het percentage Vlamingen dat minstens één keer per week de krant leest lichtjes gestegen. Vlamingen die nooit het **nieuws** via de televisie volgen zijn

RADIOBEREIK NAAR DOELGROEP

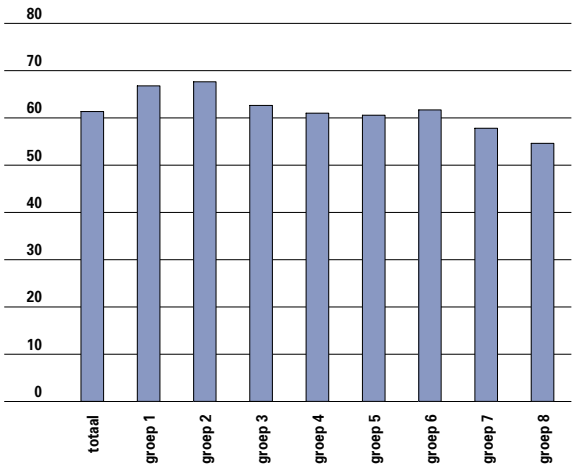

7.129 Bereik van de VRT-radio naar sociale groep in 2005. Sociale groep 1 is de groep met het hoogste professionele en/of opleidingsniveau. Bron: VRT-studiedienst.

INKOMSTEN VRT

	PLAFOND	2003	2004	2005
Merchandising		1.211	2.025	1.842
Verkopen programma's		904	4.841	10.250
Rechten doorgifte TV-netten		13.206	16.536	14.041
Andere commerciële opbrengsten		1.009	822	866
Dienstverlening		4.872	4.342	9.675
Radioreclame	40.900	39.559	40.672	39.111
Coproducties		2.606	2.736	4.613
BAN		5.997	7.762	7.792
Sponsoring TV alliantiepartners	8.700	8.727	8.757	8.672
Andere sponsoring		9.647	11.229	12.629
Ruil		25.327	26.310	29.281
Voorraadwijzigingen		-843	4.762	10.602
Andere bedrijfsopbrengsten		4.315	5.602	13.249
Totale dotatie		222.620	231.441	243.043
Totaal bedrijfsopbrengsten		339.158	367.837	405.666

7.130 Evolutie van de reclame-opbrengsten, sponsoring en andere opbrengsten van de VRT, in 1.000 euro, van 2003 tot 2005. Bron: VRT-studiedienst.

FINANCIERING OPENBARE OMROEPEN

	BEVOLKING (MILJOEN)	BUDGET (MILJOEN €)	PER INWONER (IN €)	AANDEEL PUBLIEKE FINANC.	AANTAL NATIONALE, ANALOGE NETTEN TELEVISIE	AANTAL NATIONALE, ANALOGE NETTEN RADIO	MARKTAANDEEL (IN %) TELEVISIE	MARKTAANDEEL (IN %) RADIO
Vlaamse Gemeenschap	6,9*	339	49	65%	2	5	37,9	80,7
Franse Gemeenschap	4,3*	276	64	63%	2	5	18,7	39,2
Denemarken	5,3	420	79	91%	2	4	33,6	68
Finland	5,1	330	65	89%	2	4	43,3	51
Ierland	3,7	313	85	50%	2	4	37,8	43
Noorwegen	4,5	417	92	91%	2	3	43,9	64
Oostenrijk	8,1	883**	109**	44%**	2	3	50,5	81**
Zweden	8,9	656	74	94%	2	3	40,1	64,4

7.131 Marktaandeel en financiering van Europese omroepen in kleinere omroepmarkten in 2003. Bron: Tomas Coppens, Universiteit Gent.
** Brussels Hoofdstedelijk Gewest zowel bij Vlaamse als Franse Gemeenschap geteld.*
*** cijfers van 2002.*

zeldzaam (3%), maar het radionieuws wordt door 15% van de volwassen nooit beluisterd en 20% leest nooit de krant.

Televisie is veruit het meest populaire medium om op de hoogte te blijven van het nieuws, ongeacht het geslacht of het gezinsinkomen. De leeftijd en de hoogste opleiding in het gezin spelen wel een rol. De kans dat men minstens wekelijks naar het nieuws op televisie kijkt, is groter naargelang men ouder is en wanneer men in een gezin woont waar het hoogste diploma dat van lager onderwijs is. Dit zijn trouwens ook de groepen die meer televisie kijken. Voor het **radionieuws** tekent zich een heel ander profiel af. Een groter deel van de 60-plussers en van de mensen met een laag inkomen luistert nooit naar het nieuws op de radio. De kans dat men nooit naar het nieuws op de radio luistert, neemt af naarmate er een hogere scholingsgraad is binnen het gezin. Deze resultaten liggen in het verlengde van de bevinding dat de hogere sociale groepen beter bereikt worden door dit medium.

De **krant** bereikt minder goed vrouwen, mensen met een laag inkomen of een lage scholingsgraad. De kans dat men minstens wekelijks de krant leest, is groter bij mensen boven de 46 jaar dan bij de jongere groep.

MEDIACONSUMPTIE

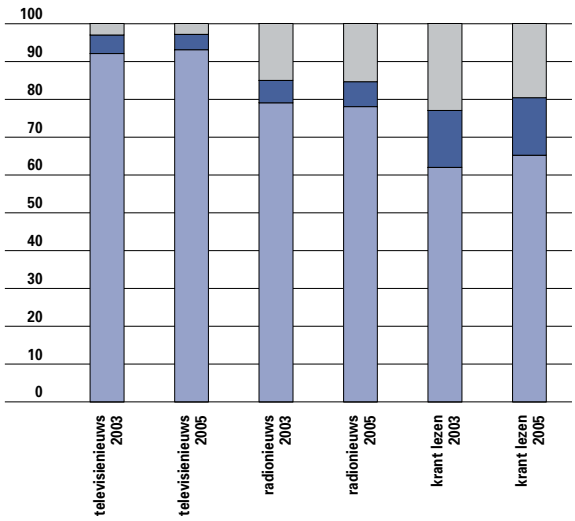

7.132 Evolutie van de mediaconsumptie bij de traditionele media van 2003 tot 2005.
Bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering, SCV-survey 2003-2005.

2. Nieuwe media

Het **Digitaal Actieplan van de Vlaamse Regering** beschrijft zeven prioriteiten om Vlaanderen verder uit te bouwen als vooruitstrevende informatiemaatschappij en om de digitale kloof te overbruggen. Aangezien de Vlaamse regering bij de Europese koplopers inzake de informatiemaatschappij wil horen, worden de Vlaamse cijfers per indicator afgezet tegen de Europese top drie.

Burgers

Het aandeel van de Vlamingen dat **internet** gebruikt, evolueerde van 2001 tot 2005 van 34 naar 61%. Toch blijft er nog heel wat werk aan de winkel om bij de Europese top te behoren. In 2005 had 56% van de Vlaamse huishoudens een internetaansluiting en 55% van de Vlamingen gebruikte het internet minstens één keer per week. Bij de Europese koplopers liggen deze percentages tussen

INTERNETPENETRATIE

2005	% HUISHOUDENS MET INTERNET	% HUISHOUDENS MET BREEDBAND	% BEVOLKING ÉÉN KEER PER WEEK INTERNET		
			TOTAAL	VROUWEN	MANNEN
Vlaams Gewest	56	46	55	50	60
Brussels Gewest	48	38	59	55	63
Waals Gewest	41	32	46	42	51
EU-15	53	25	46	41	52
EU-25	48	23	43	38	49
KOPLOPERS BINNEN EU					
Eerste	78 (NE)	54 (NE)	76 (ZW)	72 (ZW)	80 (ZW)
Tweede	77 (LU)	51 (DE)	74 (NE)	68 (NE)	79 (NE)
Derde	75 (DE)	40 (ZW)	73 (DE)	71 (DE)	75 (DE)

7.133 Europese vergelijking van de internetpenetratie: het aandeel van de huishoudens met een internetaansluiting, met een breedbandaansluiting of het aandeel burgers dat internet gebruikt. NE= Nederland, LU= Luxemburg, DE= Denemarken, ZW= Zweden.
Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie en Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

de 73 en de 78 procent. Wat de penetratiegraad van breedband betreft, hoort Vlaanderen wel tot de Europese top.

De sterke samenhang tussen het internetgebruik en de leeftijd, het geslacht, het diploma binnen het gezin en het gezinsinkomen wijst op de realiteit van de **digitale kloof**. Van de 60-plussers gebruikt in 2005 slechts 16% het internet, terwijl in de overige leeftijdsklassen 61 tot 94 procent van de personen internet gebruiken. Het aandeel internetgebruikers bij de vrouwen ligt van 2001 tot 2005 zowat 10% lager dan bij de mannen. Interessant is dat dit verschil ook blijft bestaan bij sommige Europese koplopers. De kans op internetgebruik wordt tenslotte ook groter bij een hoger diploma of inkomen in het gezin.
Het Vlaams Gewest doet het beduidend slechter

INTERNETGEBRUIK

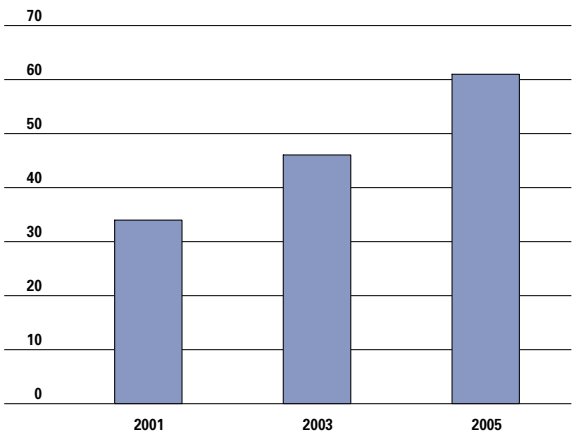

7.134 Evolutie van het percentage Vlamingen dat internet gebruikt, van 2001 tot 2005. Bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering , SCV-survey 2001, 2003 en 2005.

DIGITALE KLOOF

	LEEFTIJDSKLASSE			
	18-30	31-45	46-60	60+
2001	64	45	28	3
2003	82	60	40	5
2005	94	80	61	16
	GESLACHT			
	MAN		VROUW	
2001	41		28	
2003	52		39	
2005	66		56	
	HOOGSTE DIPLOMA BINNEN HET GEZIN			
	GEEN OF LO	LSO	HSO	HO
2001	3	14	31	61
2003	2	17	44	74
2005	14	37	65	86
	GEZINSINKOMEN			
	<=1999 EUR		>1999 EUR	
2001	20		52	
2005	35		80	

7.135 Evolutie van het aandeel internetgebruikers naargelang de leeftijd, het geslacht, het hoogste diploma binnen het gezin en het gezinsinkomen, van 2001 tot 2003. Bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering , SCV-survey 2001, 2003 en 2005.

ICT-TOEPASSINGEN

2005	E-GOVERNMENT*	E-COMMERCE			E-LEARNING			E-GEZONDHEID***	KRANT LEZEN
		GOEDEREN / DIENSTEN OPZOEKEN	GOEDEREN / DIENSTEN KOPEN**	E-BANKING	ONDERWIJS-ACTIVITEITEN: SCHOOL, UNIV	NASCHOOLSE CURSUSSEN	OPLEIDING IKV TEWERK-STELLINGS-KANSEN		
Vlaams Gewest	18	46	11	26	12	4	2	22	13
Brussels Gewest	30	52	17	25	20	4	4	23	22
Waals Gewest	16	35	11	18	13	2	4	14	10
EU-15	NB	41	20	21	NB	NB	NB	NB	NB
EU-25	NB	36	17	17	9	NB	7	14	NB
KOPLOPERS BINNEN EU									
Eerste	52 (ZW)	70 (ZW)	36 (VK)	56 (FI)	22 (FI)	13 (LI)	21 (VK)	41 (LU)	46 (ES)
Tweede	47 (FI)	70 (NE)	36 (ZW)	51 (ZW)	16 (VK)	7 (FI)	13 (LU)	39 (FI)	41 (FI)
Derde	46 (NE)	63 (DE)	32 (DU)	50 (NE)	16 (SL)	6 (HO)	13 (LI)	26 (VK)	39 (ZW)

7.136 Europese vergelijking van het aandeel van de burgers dat in de voorbije drie maanden gebruik maakte van e-government, e-commerce, e-learning, e-gezondheid en e-media. DU= Duitsland, ES= Estland, FI= Finland, HO= Hongarije, LI =Litouwen, LU= Luxemburg, NE= Nederland, SL= Slovenië, VK= Verenigd Koninkrijk, ZW= Zweden.
Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie en Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.
** Percentage van de individuen dat de voorbije drie maanden het internet gebruikte om met de overheid in contact te komen.*
*** Percentage personen die in de laatste drie maanden goederen of diensten voor privaat gebruik bestelden/kochten via het internet.*
**** Percentage personen dat zoekt naar gezondheidsinformatie (bv. ziekte, voeding, verbeteren van de gezondheid).*

dan de Europese top wat het gebruik van **internettoepassingen** betreft. E-government wordt door 18% van de Vlamingen en door 52% van de Zweden gebruikt. Wat e-commerce betreft, zoekt 46% van de Vlamingen tegen 70% van de Zweden op het internet naar informatie over goederen en diensten. In Vlaanderen zal 11% van de bevolking dan effectief via het internet iets kopen, tegen 36% van de Zweden. E-banking is ingeburgerd bij een kwart van de Vlaamse bevolking, maar bij meer dan de helft van de Finnen. Het internetgebruik in het kader van e-learning is in het Vlaams Gewest heel wat minder ingeburgerd dan bij de Europese koplopers, maar ook het Brussels Gewest maakt er meer gebruik van. Opmerkelijk is wel dat de Europese koplopers inzake e-learning niet de landen zijn met

ICT-INFRASTRUCTUUR

							KOPLOPERS BINNEN EU		
2005		VLAAMS GEWEST	BRUSSELS GEWEST	WAALS GEWEST	EU-15	EU-25	EERSTE	TWEEDE	DERDE
Internetgebruik	>=10	95	96	93	92	91	98 (ZW)	97 (DE)	96 (FI)
	5-9	88	88	87					
Breedbandverbinding	>=10	76	85	81	65	63	83 (ZW)	82 (DE)	81 (FI)
	5-9	66	72	67					
Intranet	>=10	27	43	30	17	15	32 (GR)	27 (LU)	26 (PO)
	5-9	14	26	21					12 (PO)
Extranet	>=10	44	61	44	35	34	45 (LU)	45 (ZW)	40 (DU)
	5-9	26	34	23					20 (DU)
Website	>=10	66	70	59	63	61	85 (ZW)	82 (DE)	76 (FI)
	5-9	50	52	42					54 (FI)

7.137 Europese vergelijking van het aandeel van de bedrijven dat internet, breedband, intranet of extranet gebruikt of een eigen website heeft naar het aantal werknemers. NACE-sectoren D, F, G, H (groepen 55.1-55.2), I, K, O (groepen 92.1-92.2).
Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie en Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

ICT-BEVEILIGING

2005	ICT-BEVEILIGINGSTOOL					ICT-BEVEILIGINGSTOOL, GEUPDATED LAATSTE 3 MAANDEN				
	>=10	5-9	10-49	50-249	>=250	>=10	5-9	10-49	50-249	>=250
Vlaams Gewest	94	87	93	98	98	81	72	79	91	94
Brussels Gewest	96	87	95	99	100	84	70	82	91	97
Waals Gewest	92	86	91	99	93	75	65	73	83	90
EU-15	90		89	98	99	71		69	82	88
EU-25	89		87	97	99	70		67	82	89
KOPLOPERS BINNEN EU										
Eerste	97 (FI)	91 (FI)	97 (FI)	99 (FI)	99 (FI)	89 (FI)	81 (FI)	88 (FI)	93 (FI)	95 (FI)
Tweede	95 (DE)		94 (DE)	99 (DE)	99 (DE)	89 (ZW)		88 (ZW)	94 (ZW)	98 (ZW)
Derde	95 (ZW)		94 (ZW)	100 (ZW)	99 (ZW)	86 (DE)		84 (DE)	93 (DE)	97 (DE)

7.138 Europese vergelijking van het aandeel bedrijven dat minstens één beveiligingstool gebruikt en dat ICT-beveiligingstool updatete tijdens de laatste drie maanden. Mogelijke tools zijn antivirus software, firewall, secure servers, off-site data back-up, digitale elektronische handtekening, andere authentificatie, encryptie. NACE-sectoren D, F, G, H (groepen 55.1-55.2), I, K, O (groepen 92.1-92.2).
Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie en Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

een voorsprong in ICT-penetratie. Bijna 22 % van de Vlamingen tegen 41% van de Luxemburgers zoekt op het internet naar informatie in verband met gezondheid. Tenslotte leest 13% van de Vlamingen online de krant, terwijl dit percentage bij de Europese koplopers meer dan 40% bedraagt.

Bedrijven

Bijna alle bedrijven met minstens tien werknemers en met hun zetel in het Vlaamse Gewest gebruiken **internet**, maar slechts drie kwart heeft een breedbandverbinding. Met deze cijfers sluit Vlaanderen aan bij de Europese top.
De bedrijven met vijf tot negen werknemers doen het duidelijk slechter: slechts 88% heeft een internetverbinding en 66% heeft een breedbandverbinding.

Vlaamse bedrijven horen bij de Europese top wat de **penetratie van intranet en extranet** betreft. Voor bedrijfswebsites is er nog een extra inspanning nodig om bij de Europese top te horen: slechts

ICT-BEVEILIGINGSPROBLEMEN

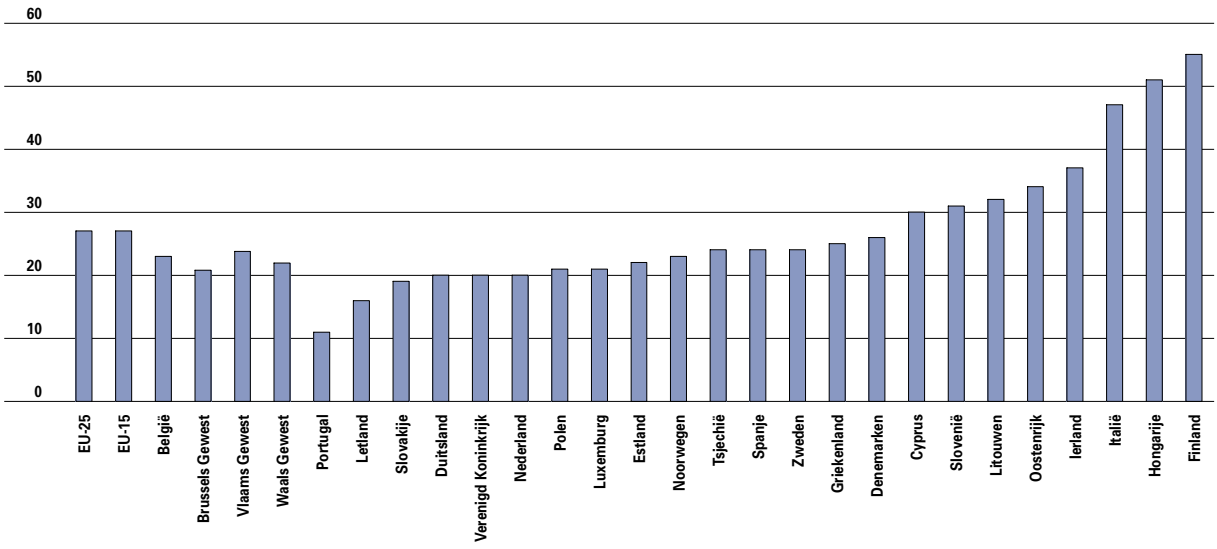

7.139 Europese vergelijking van het aandeel van de bedrijven met minstens tien werknemers dat geconfronteerd werd met ICT-beveiligingsproblemen. NACE-sectoren D, F, G, H (groepen 55.1-55.2), I, K, O (groepen 92.1-92.2).
Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie en Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

ICT-TOEPASSINGEN IN BEDRIJVEN

2005	E-GOVERNMENT	E-COMMERCE	E-LEARNING	TELEWERKEN
Vlaams Gewest	63	16	21	29
Brussels Gewest	61	19	27	51
Waals Gewest	57	16	20	33
EU15	56	13	20	20
EU25	57	12	21	19
KOPLOPERS BINNEN EU				
Eerste	91 (FI)	32 (DE)	40 (SL)	50 (DE)
Tweede	87 (DE)	25 (VK)	42 (CY)	40 (ZW)
Derde	81 (GR)	23(ZW)	47 (LI)	35 (SL)

7.140 Europese vergelijking van het gebruik van e-government, e-commerce, e-learning en telewerken binnen bedrijven met minstens tien werknemers in 2005. NACE-sectoren D, F, G, H (groepen 55.1-55.2), I, K, O (groepen 92.1-92.2). Bron: FOD Economie - Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie en Eurostat, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.
Noot: e-government: percentage van de bedrijven die via het internet in contact komen met de overheid; e-commerce: percentage van de bedrijven die in 2004 online-bestellingen ontvingen; e-learning: percentage van de bedrijven die e-learning applicaties gebruiken; telewerken: percentage bedrijven met werknemers die regelmatig buiten het bedrijf werken en van daaruit toegang hebben tot het IT-systeem van het bedrijf.

66% van de Vlaamse bedrijven met meer dan tien werknemers beschikt over een eigen website tegenover 85% van de Zweedse bedrijven. Zelfs in de categorie met meer dan 250 werknemers heeft slechts 88% een website. In Zweden en Denemarken is dat 97%. Een website is nochtans een machtig wapen om nieuwe klanten aan te trekken aangezien bijna de helft van de Vlamingen op het internet op zoek gaat naar informatie over goederen en producten.

Van de Vlaamse bedrijven met minstens tien werknemers **beveiligt** 94% zich tegen de gevaren van het internet. Daarmee wordt weer aansluiting gevonden met de Europese top. Van de bedrijven met vijf tot negen werknemers beveiligt 87% zich op minstens één manier. Het beeld wordt minder rooskleurig wanneer gekeken wordt naar de bedrijven die hun beveiligingstool geüpdatet hebben in de afgelopen drie maanden: slechts 81% van de bedrijven met minstens tien werknemers en 72% van de bedrijven met vijf tot negen werknemers deed dat. In het jaar voorafgaand aan de enquête in 2005 werd nochtans één op vier van de 'Vlaamse' bedrijven met minstens tien werknemers geconfronteerd met ICT-beveiligingsproblemen. Ze nemen hiermee in Europa een modale positie in.

Voor de vier onderzochte toepassingen **e-government, e-commerce, e-learning en telewerken** doet het Vlaamse bedrijf met tien werknemers het even goed of zelfs iets beter dan het Europese gemiddelde. Anderzijds is er een duidelijke inspanning nodig wil men het Vlaamse bedrijf tot het niveau van de Europese koplopers brengen.

Voor meer informatie

Publicaties:

- Beheersovereenkomst tussen de VRT en de Vlaamse Gemeenschap 2002-2006, Brussel, 2001.
- De heer Geert Bourgeois, Vlaams minister van Bestuurszaken, Buitenlands Beleid, Media en Toerisme. Beleidsbrief Media 2006.
- De heer Geert Bourgeois, Vlaamse minister van Bestuurszaken, Buitenlands Beleid, Media en Toerisme. Nota aan de Vlaamse Regering: Digitaal Actieplan Vlaanderen, juli 2005.
- Cijferboek jeugdwerk 2005-2007, ministerie van de Vlaamse Gemeenschap (afdeling Jeugd en Sport).
- Congresboek, Dag van de Trainer (18 december 2004), 2005, Vlaamse Trainerschool.
- Coppens, Tomas, in opdracht van de Vlaamse Mediaraad. Opdracht Volbracht: een studie naar de taken van de VRT, Universiteit Gent & Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, 2005.
- Dejonghe, Erik, in opdracht van het kabinet van Minister Bourgeois. Potentieel Digitale Televisie In Vlaanderen 2006-2007, 2005.
- De museumgids Vlaanderen & Brussel, OKV.
- Gallagher, Margaret, WHO makes the NEWS? Global Media Monitoring Project 2005, www.whomakesthenews.org
- Ignace Glorieux, Leen Van Thielen, Dieter Vandebroeck, De bibliotheek, een huis vol meningen. Het bibliotheekgebruik van 32041 bezoekers in 165 bibliotheken, V.C.O.B, 2005.
- Ignace Glorieux, Dieter Vandebroeck, Leen Van Thielen, Ontleend en ontleed. Gedrag en smaakprofielen van de Vlaamse bibliotheekgebruiker, V.C.O.B, 2005
- Ignace Glorieux, Joeri Minnen & Jessie Vandeweyer, Tijdsbesteding in Vlaanderen: veranderingen in tijdsbesteding tussen 1999 en 2004 (tabellenboekje). Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, 2005.
- Ignace Glorieux, Joeri Minnen & Jessie Vandeweyer, Vlaanderen de klok rond - 2004. Enkele resultaten van het Vlaamse tijdsbudgetonderzoek (TOR'04). Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, 2005.
- Ignace Glorieux, Joeri Minnen & Jessie Vandeweyer,De tijd staat niet stil. Veranderingen in de tijdsbesteding van Vlamingen tussen 1999 en 2004. Onderzoeksgroep TOR, Vakgroep Sociologie, Vrije Universiteit Brussel, 2005.
- Jaarverslag Muziek, Letteren en Podiumkunsten, administratie Cultuur, 2004.
- Jaarboek 2004/05, Cijfers en tekst bij begrotingsprogramma 45.2 volksontwikkeling en bibliotheken, administratie Cultuur.
- Jaarverslag Beeldende Kunst en Musea, administratie Cultuur, 2004.
- Kroniek Jeugd 2004, administratie Cultuur.
- John Lievens, Hans Waege, Han De Meulemeester, Cultuurparticipatie gewikt en gewogen (Cultuurkijker). Basisgegevens van de survey 'Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004', de boeck, 2006.
- John Lievens, Hans Waege (Red.), Cultuurparticipatie in breedbeeld (Cultuurkijker). Eerste analyses van de survey 'Cultuurparticipatie in Vlaanderen 2003-2004', de boeck 2005.
- Katrien Lauwerysen en Jan Colpaert, Atlas podiumkunsten Vlaanderen: een geografische analyse, de boeck, 2004.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Wetenschap, Innovatie en Media, Administratie Media. Oproep tot het indienen van projectvoorstellen voor de valorisatie en vrijwaring van het collectief geheugen in de Vlaamse Geschrevenperssector 2003, Brussel, oproep 2003.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Vlaamse Mediaraad, Mediaconcentratie en pluralisme/diversiteit: Een analyse van de mediasituatie in Vlaanderen, Advies nr. 2002/005.
- Persmededeling van de Vlaamse Regering, vergadering van 22 juli 2005, Vlaamse steun voor de schrijvende pers.
- Raad voor de Journalistiek en VRM, Jaarverslag 2005, www.rvdj.be/nieuws_detail.php?id=68
- Raeymaeckers, Karin & Hauttekeete, Laurence, Kranten in de Klas: rapportering van het kwantitatief onderzoek. Universiteit Gent, Vakgroep Communicatiewetenschappen.
- Roland Renson, Sociale en culturele dynamiek van de volkssporten in Vlaanderen, KULeuven, 2005.
- Jeroen Scheerder, Spelen op het middenveld: vrijetijdsport als ontspanning, ontplooiing en ontmoeting, Lannoo, 2004.
- Scheerder, J., Pauwels, G., Vanreusel, B.,Vlaanderen sportief gepeild: wie participeert niet? Ontwikkelingen in en determinanten van (club)sportinactiviteit in Vlaanderen gepeild!, MVG, 2003.
- Scheerder, J., Pauwels, G, Stativaria 26: Vlaanderen sportief gepeild!, MVG, 2002.
- Scheerder, J., Pauwels, G, In-actie(f)? Naar een verklaringsmodel voor actieve sportbeoefening in Vlaanderen, in

Cultuurkijker “Cultuurparticipatie in breedbeeld”, de boeck, 2005.
- Wendy Smits, Maatschappelijke participatie van jongeren: Bewegen in de sociale, culturele en vrijetijdsruimte, TOR-groep, 2004.
- Trefmedia, trefpunt voor media in diversiteit, Inhoudelijk rapport Trefmedia, Trefpunt voor Media in Diversiteit, maart 2005.
- Hervé Van der Aerschot, André Van Lierde, Renaat Philippaerts, De barometer van de fysieke fitheid van de Vlaamse jeugd, 2005, Bloso & het steunpunt Sport, Beweging en Gezondheid.
- Hervé Van der Aerschot, Chris Massez, Steven Bruselle, André Van Lierde, Evolutie van het aantal leden van de Vlaamse sportfederaties (1996-2003), Bloso, 2005.
- André Van Lierde en Tom Willems, Hoe goed zit het met de Vlaamse sportclubs?, Bloso, 2005.
- VAR Research, Resultaten CIM Radio, Brussel, Golf 1 tot en met 8, 2002 tot en met 2005, www.var.be
- VRT, Jaarverslag 2004: Media met een doel, Brussel, 2005.

Websites:
- www.vlaanderen.be/cultuur
- www.vlaanderen.be/lokaalcultuurbeleid
- www.vlaanderen.be/sociaalcultureelwerk
- www.re-creatiefvlaanderen.be/srv/
- www.vub.ac.be/TOR
- www.cultuurnet.be
- www.cultuurlokaal.be
- www.steunpuntjeugd.be
- www.muziekcentrum.be
- www.vti.be
- www.vca.be
- www.socius.be
- www.vcob.be
- www.cultureelerfgoed.be
- www.vcv.be
- www.iak.be
- www.stichtinglezen.be
- www.ibknet.be
- www.poppunt.be
- www.vai.be
- www.tento.be
- www.vaf.be
- www.culturelebibliografie.be
- www.bloso.be
- www.vlaanderen.be/dopinglijn
- www.gezondsporten.be
- Administratie Media
  http://www.vlaanderen.be/media
- Audimetrie
  www.audimetrie.be
- Centrum voor informatie over de media
  http://www.cim.be
- eEurope 2005
  http://europa.eu.int/information_society/eeurope/2005/index_en.htm
- eFl@nders
  http://www.eflanders.be
- Eurostat
  http://epp.eurostat.cec.eu.int
- Fonds Pascal Decroos
  http://www.fondspascaldecroos.org
- Global Media Monitoring Project
  www.whomakesthenews.org
- Instituut voor breedbandtechnologie (IBBT)
  http://www.ibbt.be/
- Kranten in de klas (Kik)
  http://www.krantenindeklas.be/
- Online/More Colour in the Media
  http://www.olmcm.org/about.php
- Raad voor de Journalistiek
  http://www.rvdj.be/
- Survey Studiedienst Vlaamse Regering
  http://aps.vlaanderen.be/survey/aps_survey/APS-survey.htm
- Trefmedia, trefpunt voor media in diversiteit
  http://www.trefmedia.be
- Vlaamse Audiovisuele Regie
  http://www.var.be
- Vlaamse Radio- en Televisieomroep
  http://www.VRT.be
- Vlaamse Regulator voor de Media
  www.vlaamseregulatormedia.be

Woordenlijst

- **Betaalde verspreiding kranten** De betaalde verkoop is de som van de losse verkoop en de abonnementen. Er wordt geen rekening gehouden met online-abonnementen.
- **DAB** Digital Audio Broadcasting. DAB is een internationaal erkende norm om radio of data digitaal uit te zenden.
- **Gebruikersonderzoek** Meer dan 32.000 bibliotheekbezoekers uit 165 bibliotheken werden onderzocht. De deelnemende bibliotheken waren geografisch en qua type goed gespreid. Gegevens werden verzameld op basis van vragenlijsten aan gebruikers (selectie op basis van steekproef) aangevuld met geregistreerde leengegevens van deze gebruikers en een kleine vragenlijst aan de deelnemende bibliotheken zelf i.v.m. openingstijden, aanwezige computers en dergelijke.
- **Gemiddeld cumulatief weekbereik** Het aantal personen die gedurende een week minimum 15 minuten zonder onderbreking naar tv gekeken heeft. Het gemiddelde is de gemiddelde waarde over de verschillende weken.
- **Gemiddelde dagcijfers informatieprogramma's** Gemiddeld aantal mensen dat dagelijks naar de informatieprogramma's kijkt.
- **Gemiddelde luisterduur bij de radio** Het gemiddelde aantal minuten dat men per dag naar de VRT, een radio of naar radio in het totaal luistert.
- **Gemiddeld wekelijks bereiksaandeel** Het aantal dat gedurende een week minimum 15 minuten niet opeenvolgend naar VRT-zenders heeft gekeken, gedeeld door het aantal dat in diezelfde week minimum 15 minuten niet opeenvolgend naar televisie in het algemeen heeft gekeken. Het gemiddelde is de gemiddelde waarde over de verschillende weken.
- **IDTV** Interactieve digitale televisie.
- **Initiator/jeugdsportbegeleider (niveau 1)** De doelstelling van de opleiding is het leren aanleren van de basistechnieken met accent op de jeugd en op de recreatieve sportbeoefening (niet competitief).
- **Marktaandeel radio** Het aantal kwartieren dat op een gemiddelde dag naar een welbepaald radiostation is geluisterd, gedeeld door het aantal kwartieren dat naar alle radio's samen is geluisterd. De gebruikte CIM-cijfers betreffen de luisteraars ouder dan 12 jaar, tussen 6 en 22 uur.
- **Marktaandeel tv-zenders** Het marktaandeel is het aandeel in het bereik (gewogen naar tijd) dat de zender haalt ten opzichte van de totale tv-consumptie. De gebruikte cijfers betreffen de tv-consumptie bij de totale populatie (4 jaar en ouder), over de hele dag.
- **Nieuwsbereik VRT-radio** Het aantal luisteraars dat op een gemiddelde dag naar minimum één VRT-nieuwsbulletin heeft geluisterd, gedeeld door het aantal VRT-luisteraars op die dag.
- **Participatieonderzoek Steunpunt Re-creatief Vlaanderen** De survey cultuurparticipatie 2003-2004 van het Steunpunt Re-Creatief Vlaanderen bevroeg een representatieve steekproef van 2.849 Vlaamse gezinnen. Van deze gezinnen werden alle leden tussen 14 en 85 jaar uitgebreid en gedetailleerd bevraagd over hun deelname aan het culturele leven en hun houding ten aanzien van deelaspecten van cultuur. Cultuur werd daarbij breed ingevuld: niet enkel de deelname aan de schone kunsten komt aan bod, maar ook meer alledaagse vormen van cultuurbeleving, het sociale leven en het uitgaansleven.
- **Relatief weekbereik radio** Het aantal verschillende mensen die over de tijdsspanne van een gemiddelde week minimum 15 minuten naar één van de VRT-zenders hebben geluisterd, gedeeld door het aantal verschillende mensen die over de tijdsspanne van een week minimum 15 minuten naar radio in het algemeen hebben geluisterd.
- **Trainer B (niveau 2)** Technische vervolmaking kunnen geven en training voor de jeugd (beginnend-competitief of prestatiegericht met accent op de jeugd).
- **Trainer A (niveau 3)** Training kunnen geven voor alle clubniveaus (competitief of prestatiegericht met blijvende aandacht voor de jeugd).
- **Zendtijd nieuws VRT-radio's** Het aantal minuten nieuwsbulletins per dag per radio.

Sterke lokale besturen

hoofdstuk 8

Zowel het regeerakkoord als de beleidsnota Binnenlands Bestuur stellen uitdrukkelijk dat de Vlaamse overheid naar een nieuwe verhouding wil met de lokale besturen (de gemeenten, de OCMW's, intercommunales en de provincies). Partnerschap staat daarbij centraal. Vanuit Vlaanderen wenst men de lokale besturen beter te ondersteunen. Naast afdoende financiële middelen wil men ze voldoende bestuurskracht, ruimte en slagkracht geven.

De lokale sector wordt steeds belangrijker. Zo vertegenwoordigt hij een kwart van de tewerkstelling in de non-profitsector. Het aantal personeelsleden is sinds begin jaren tachtig verdubbeld. De uitgaven van de gemeentebesturen, ondertussen goed voor 6,5 miljard euro op jaarbasis, zijn het jongste decennium met dertig procent gestegen. Grootste uitgavenpost blijft de openbare schuld. Dit geeft aan dat de financiële positie van de gemeenten nog steeds niet rooskleurig is. Met een gegarandeerde jaarlijkse groei van het Gemeente- en Stedenfonds heeft de Vlaamse Regering daaraan voor een deel trachten te verhelpen maar gemeenten en steden blijven vooral aangewezen op de inkomsten uit eigen en aanvullende belastingen.

In 2005 werden zowel een nieuw gemeente- als provinciedecreet goedgekeurd. Dit dient de bestuurskracht en slagkracht te verhogen en houdt meer rekening met verschillen tussen de gemeenten. Gemeenten kunnen meer op eigen maat een vernieuwend beleid uitbouwen inzake personeelsbeleid, organisatieontwikkeling en financieel beleid. Zo kunnen ze beter inspelen op de concrete noden van de lokale gemeenschap.

Dat daar nood aan is blijkt als men de cijfers tussen steden en gemeenten vergelijkt. Vandaar dat ook deze Vlaamse Regering veel belang hecht aan het Stedenbeleid. Zij opteert resoluut voor creatieve en aantrekkelijke steden. Een aantal ontwikkelingen zijn positief, toch blijven steden geconfronteerd met heel wat vormen van achterstelling, ook economisch scoren de steden niet altijd even goed. De stedelijke rand doet het doorgaans veel beter.

8.1 Lokale besturen

In dit onderdeel worden de lokale besturen in beeld gebracht: de personeelssituatie, de financiële middelen en de besteding van deze middelen.
Heel wat gemeenten nemen vandaag initiatieven om zowel een klantvriendelijke dienstverlening op te zetten als de burger actiever bij het beleid te betrekken. Niettegenstaande deze initiatieven voelen raadsleden en burgers zich wel eens tekort gedaan. Daarvoor zijn klachtenprocedures voorzien zowel bij de provincie als de Vlaamse overheid. Een overzicht van deze klachten rondt dit onderdeel af.

Personeel

De Vlaamse **lokale sector** telde in 2004 zo'n 170.000 personeelsleden en maakt daarmee iets meer dan een kwart uit van de totale werkgelegenheid van de **non-profitsector** en 7% van de totale werkgelegenheid. Binnen de lokale besturen overwegen de **gemeenten** en de **OCMW's** (inclusief de **OCMW-verenigingen** en -ziekenhuizen). Beide subsectoren hebben een aandeel van circa 40% in de werkgelegenheid van de lokale sector. Dit komt neer op elk iets minder dan 70.000 arbeidsplaatsen. De **politiezones** bieden werk aan 16.000 personen.
De lokale sector is de afgelopen decennia fors gegroeid. Sinds 1982 is de werkgelegenheid meer dan verdubbeld. De voorbije jaren kunnen we echter van een stabilisatie spreken.
De vergelijking op gemeentelijk vlak wordt bemoeilijkt door de oprichting van de politiezones, die bestaan uit de voormalige **gemeentepolitie** (gemeentepersoneel) en de lokale **rijkswachtbrigades** (federaal). Door de verhuizing van het personeel van de gemeentepolitie naar de politiezones daalde de werkgelegenheid bij de gemeentes met 10% sinds 2000.
Daarnaast is er een duidelijke tendens merkbaar waarbij de OCMW's hun ziekenhuizen afstoten. Deze ziekenhuizen verhuizen dan van de sector 'OCMW's' naar 'ziekenhuisverenigingen'. Dit verklaart de exponentiële groei van deze categorie de jongste jaren. Als we deze ziekenhuizen bij de OCMW's voegen, stellen we een groei vast met meer dan een kwart sinds 1995, vergelijkbaar met de algemene groei van de lokale sector.
De **intercommunales**, die vooral in de nutsectoren actief zijn, vertonen wel een expansie (+35%) boven de algemene groei.

Het aantal **vastbenoemden** (uitgedrukt in voltijdse equivalenten, **VTE's**) daalt gestaag en nam in 2004 nog slechts 51% van het personeel voor zijn rekening. Zonder het hoge aantal vastbenoemden bij de politiezones (94%) en de provincies (60%) zou dit cijfer nog lager liggen.
Interessant is ook de verhouding **mannen-vrouwen**. Vrouwen nemen (in VTE's) iets meer dan de helft van het personeel voor hun rekening. Ter vergelijking: hun aandeel in de totale werkende bevolking bedraagt 43%. Zoals te verwachten is dit aandeel beduidend hoger in de OCMW's en ziekenhuizen (beide ongeveer 80%). De intercommunales (25%) en vooral de politiezones (20%) tellen dan weer minder vrouwen in hun rangen. Ook op **niveau** A (hoger geschoolden) is er nog steeds een mannelijk overwicht (tweederde). Het deeltijds werken is goed voor zo'n 20% van de VTE's.

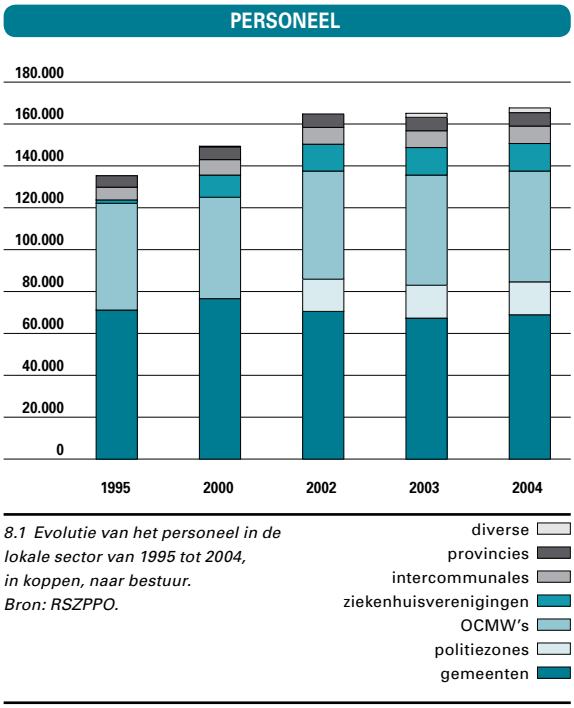

8.1 Evolutie van het personeel in de lokale sector van 1995 tot 2004, in koppen, naar bestuur. Bron: RSZPPO.

GESLACHT EN STATUUT PERSONEEL

NAAR STATUUT EN SOORT BESTUUR (VOLTIJDSE EQUIVALENTEN, PERCENTAGES, 2004)

	GEMEENTEN	POLITIEZONES	OCMW'S	VERENIGINGEN VAN OCMW'S	INTER-COMMUNALES	PROVINCIES	AUTONOME GEMEENTE-BEDRIJVEN	AUTONOME PROVINCIE-BEDRIJVEN	TOTAAL
vastbenoemden	47,4	94,1	40,8	42,6	48,0	59,5	77,8	0,0	51,4
contractuelen	22,9	3,9	42,6	57,3	49,1	35,3	22,2	99,4	31,1
GESCO's	29,7	1,9	16,6	0,1	2,9	5,2	0,0	0,6	17,4
totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

NAAR ARBEIDSTIJDREGIME EN SOORT BESTUUR (VOLTIJDSE EQUIVALENTEN, PERCENTAGES, 2004)

	GEMEENTEN	OCMW'S	VERENIGINGEN VAN OCMW'S	INTER-COMMUNALES	PROVINCIES	AUTONOME GEMEENTE-BEDRIJVEN	AUTONOME PROVINCIE-BEDRIJVEN	TOTAAL
voltijds	84,8	68,1	76,6	89,1	88,8	99,2	87,1	79,3
deeltijds	15,2	31,9	23,4	10,9	11,2	0,8	12,9	20,7
totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

NAAR GESLACHT EN SOORT BESTUUR (VOLTIJDSE EQUIVALENTEN, PERCENTAGES, 2004)

	GEMEENTEN	POLITIEZONES	OCMW'S	VERENIGINGEN VAN OCMW'S	INTER-COMMUNALES	PROVINCIES	AUTONOME GEMEENTE-BEDRIJVEN	AUTONOME PROVINCIE-BEDRIJVEN	TOTAAL
mannen	58,4	80,2	20,1	22,5	75,2	49,8	87,0	50,9	48,0
vrouwen	41,6	19,8	79,9	77,5	24,8	50,2	13,0	49,1	52,0
totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

8.2 Statuut (vastbenoemden, contractuelen, gesco's), arbeidstijdregime (voltijds, deeltijds) en man/vrouw in de lokale sector in 2004, in % VTE's, naar bestuur. Bron: RSZPPO.

MAN/ VROUW PER NIVEAU

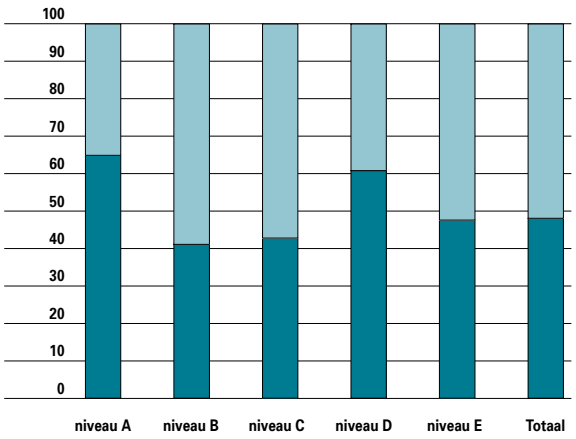

8.3 Man/vrouw in het personeel van de lokale sector in 2004, in % VTE's, naar niveau. Bron: RSZPPO.

Financiën en begroting

1. Gemeenten en steden

ONTVANGSTEN

In 2003 bedroegen de totale ontvangsten van de gemeenten (gewone dienst) 7 miljard euro. Per inwoner komt dit overeen met bijna 1.200 euro. Duidelijke uitschieters zijn de grootsteden Antwerpen en Gent, die 2.300 euro per inwoner ontvangen. De ontvangsten liggen het laagst in de plattelandsgemeenten. Zij bedragen daar 900 euro per inwoner (voor indeling gemeenten: zie kaart bij sectie 12.2 Plattelandsbeleid).

Sinds 1995 zijn de **gemeenteontvangsten** met bijna 40% toegenomen. Opvallend is dat de grootsteden Antwerpen en Gent deze trend niet volgen. Zij komen uit op een stijging van zo'n 20%.

De gemeenteontvangsten bestaan uit drie hoofdgroepen: prestatie-, schuld- en overdrachtsontvangsten.

Prestatie- en schuldontvangsten

De **prestatieontvangsten** maakten in 2003 ongeveer 4% uit van de totale ontvangsten. De **schuldontvangsten**, dit zijn vooral inkomsten uit dividenden van intercommunales en interesten uit beleggingen, zorgen voor 12%. Dit percentage ligt opmerkelijk lager bij de grootsteden Antwerpen en Gent (7%). De grootstedelijke rand vormt het andere uiterste (18%).

Overdrachtsontvangsten

Overdrachtsontvangsten omvatten **fondsen**,

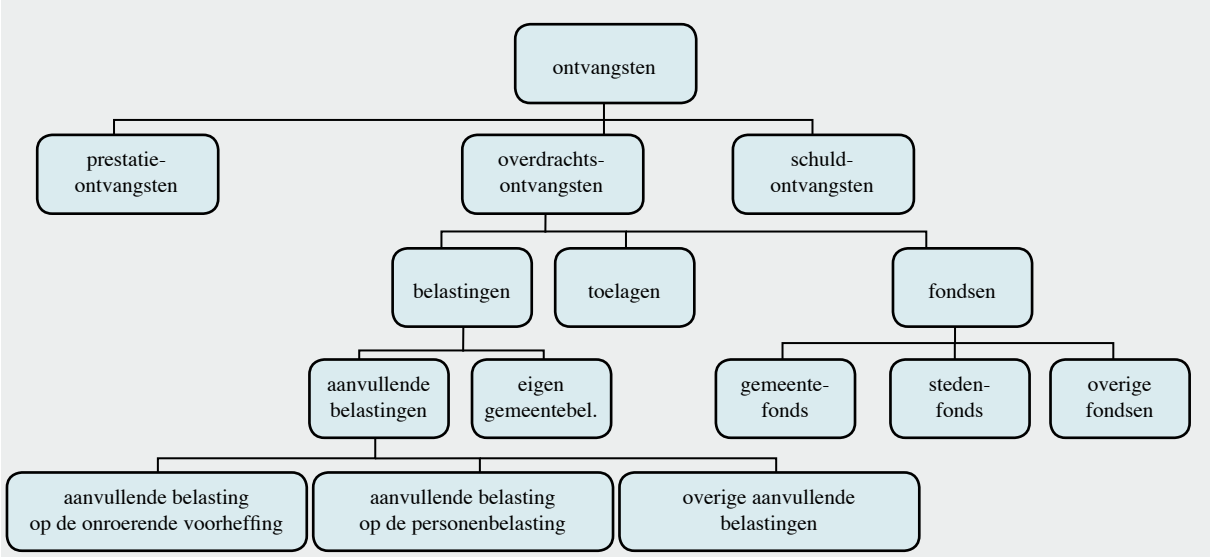

8.4 Schema gemeenteontvangsten

belastingen en **toelagen**. Samen vertegenwoordigen zij 83% van de gemeenteontvangsten. In de grootsteden nemen zij een groter deel van de middelen in beslag (89%), in de grootstedelijke rand een kleiner (77%).

Fondsen

Een eerste deel van de overdrachtsontvangsten bestaat uit fondsen, goed voor 22% van de ontvangsten. Deze fondsen worden, in tegenstelling tot de belastingen, niet gefinancierd door de eigen gemeentebevolking, maar door de hogere (vooral Vlaamse) overheid. Zij vormen een compensatie voor gemeenten die enerzijds te kampen hebben met een fiscaal zwakkere bevolking en anderzijds met hogere uitgaven door hun centrumfunctie en ook de grotere (kans)armoede.
Binnen de fondsen overheersen het Gemeente- en het **Stedenfonds**. Deze fondsen worden gefinancierd uit de Vlaamse begroting. Het **Gemeentefonds** keert gelden uit aan alle gemeenten, maar geeft per inwoner meer uit aan de grootsteden (Antwerpen en Gent) en de elf centrumsteden (Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout), uiteraard omdat daar de centrumfuncties geconcentreerd zijn. Het Stedenfonds richt zich exclusief tot dezelfde dertien steden en de Vlaamse Gemeenschapscommissie in Brussel. Dit fonds wil de leefbaarheid van de steden verbeteren.
De begroting 2006 wijst 1,7 miljard euro toe aan het Gemeentefonds, aan het Stedenfonds iets meer dan 0,1 miljard. Decretaal bepaald groeien beide bedragen jaarlijks met 3,5%.
Voor 2003 (het eerste jaar van het nieuwe Gemeente- en Stedenfonds) bedraagt het totaal van de fondsen 260 euro per inwoner. Dit komt neer op 22% van de middelen. De grootsteden en centrumsteden ontvangen met respectievelijk 940 en 330 euro per inwoner het meest. De grootstedelijke rand en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel ontvangen het minst (110 en 120 euro per inwoner). Dit heeft vooral te maken met de hogere fiscale draagkracht van de bevolking in deze randgemeenten.

Belastingen

Een tweede deel van de overdrachten bestaat uit belastingen, goed voor 46% van de ontvangsten. Iedere Vlaming beetaalt gemiddeld 550 euro gemeentebelastingen, maar dit bedrag loopt in de centrumsteden en de grootsteden op tot respectievelijk 620 en 710 euro.
De belastingen per inwoner stegen tussen 1995 en 2003 met 39% of gemiddeld 4% per jaar. Ter vergelijking: het Vlaamse BBP steeg (nominaal) in dezelfde periode met 35%. In verhouding tot de algemene welvaart zijn de belastingen dus toegenomen.
De belastingen vallen uiteen in twee groepen: de **eigen belastingen** en de **aanvullende belastingen.** De eigen belastingen worden autonoom vastgesteld en geïnd door de gemeente. Bij de aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid, die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter

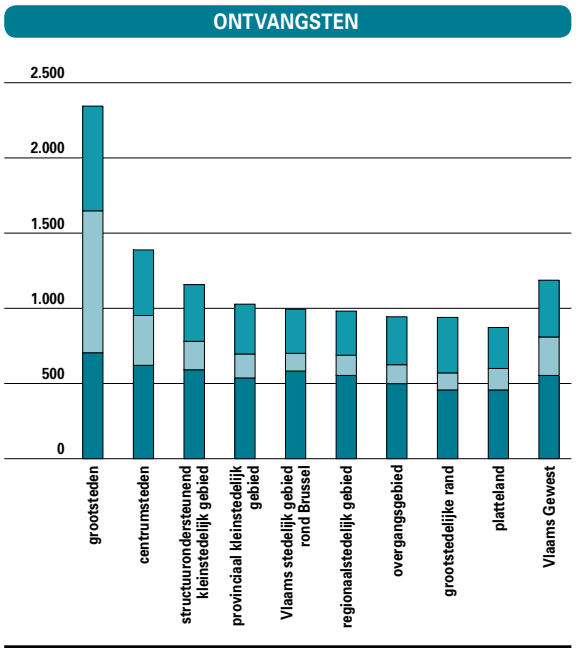

8.5 Gemeenteontvangsten (gewone dienst, rekeningen) in 2003, volgens soort gemeente, naar belastingen, fondsen, overige, in euro per inwoner. Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

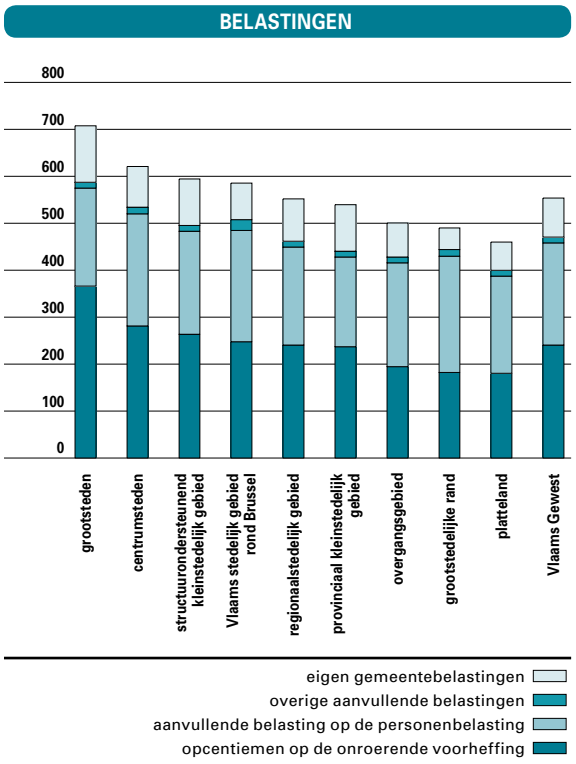

8.6 Gemeentebelastingen in 2003, naar de belangrijkste belastingen (rekeningen), volgens soort gemeente, in euro per inwoner. Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

over het belastingtarief. De inning van de aanvullende belastingen gebeurt via hetzelfde aanslagbiljet als de belasting voor de hogere overheid.

• Eigen gemeentebelastingen

De eigen gemeentebelastingen blijven beperkt tot 16%. Het gaat over een zeer groot aantal heffingen. Geen enkele haalt een aandeel van 5% van de totale belastingen. De belangrijkste zijn de belasting op drijfkracht (3%), de belasting op het ophalen van huisvuil (2%) en de belasting op afgifte van huisvuilzakken, -recipiënten en -zelfklevers (1%).

• Aanvullende belastingen

Aanvullende belastingen worden geheven op belastingen van hogere overheden. De belangrijkste zijn de aanvullende belasting of de opcentiemen op de onroerende voorheffing (OVV) en de aanvullende personenbelasting (APB). Zij zijn respectievelijk goed voor 43% en 39% van de totale gemeentebelastingen.

Het kadastraal inkomen vormt de grondslag waarop de **opcentiemen op de onroerende voorheffing (OOV)** worden geheven. Een aanvullende belasting van 1.000 opcentiemen betekent dat, naast het aandeel voor het Vlaamse Gewest, een tienvoud (1.000 opcentiemen of 1000%) wordt geheven ten bate van de gemeente. De opbrengst van één

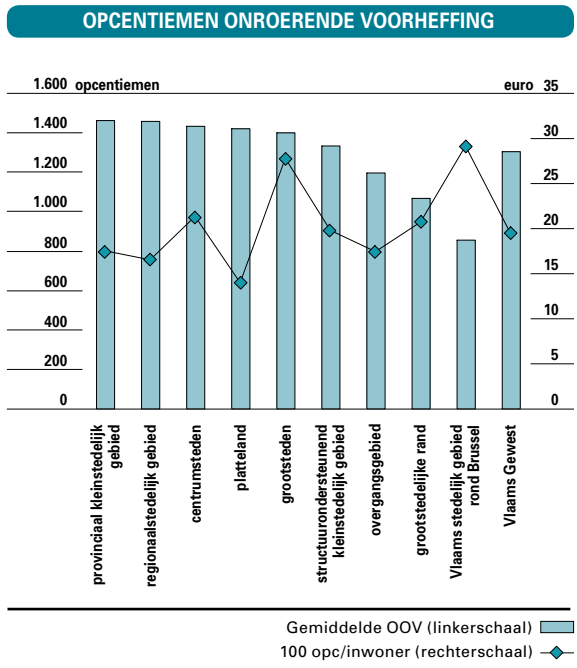

8.7 Opcentiemen onroerende voorheffing in 2004, volgens soort gemeente, in opcentiemen (linkerschaal) en 100 opcentiemen per inwoner (euro) (rechterschaal). Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

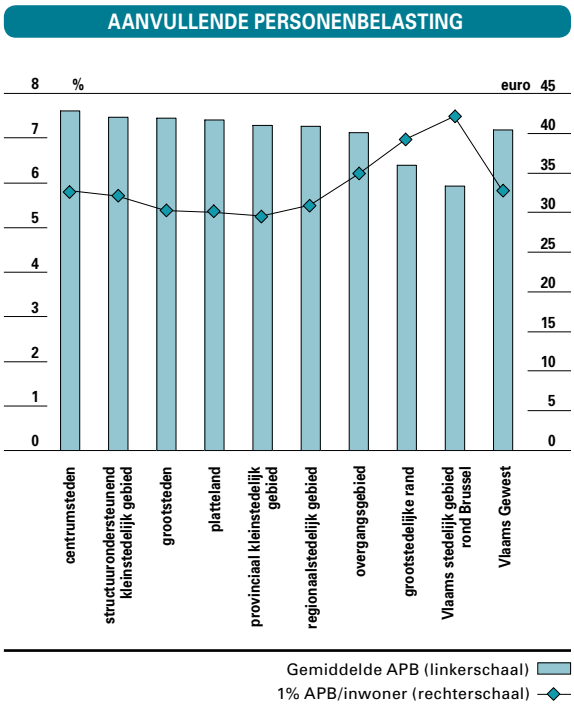

8.8 Aanvullende personenbelasting in 2004, volgens soort gemeente, tarief in % (linkerschaal) en 1% APB per inwoner (euro) (rechterschaal). Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

opcentiem is verschillend naargelang de kadastrale waarde. Gemeenten met lagere kadastrale waarden dienen hogere opcentiemen te heffen om een zelfde opbrengst te hebben als gemeenten met hoge kadastrale waarden. De hoogste tarieven worden geheven in de kleinere centra en de elf centrumsteden. De laagste in het overgangsgebied en de grootstedelijke randgebieden.

De **aanvullende personenbelasting** wordt uiteraard berekend op de belastingaangiftes die de inwoners van de gemeente doen. Ook hier dienen gemeenten waarvan de inwoners lagere inkomsten hebben hogere tarieven te vragen om een zelfde opbrengst te hebben als gemeenten met inwoners met hogere inkomens. De grootstedelijke randgebieden en het overgangsgebied hebben de hoogste (fiscale) inkomens. De grootsteden, het platteland en het provinciaal kleinstedelijk gebied zijn fiscaal het 'armst' wat de personenbelasting betreft. De rijke grootstedelijke randgebieden kunnen dus lage tarieven toepassen en toch hoge opbrengsten binnenhalen. Anderzijds zijn de grootsteden en het platteland gezien hun fiscale armoede verplicht om hoge tarieven op te leggen.

Uitgaven

De totale uitgaven van de gemeenten (gewone dienst) bedroegen in 2003 zo'n 6,5 miljard euro of ongeveer 1.100 euro per inwoner. Sinds 1995 stegen de uitgaven met 30%, minder dan de 40%-stijging van de ontvangsten.
De meeste uitgaven gaan naar openbare schuld (kapitaalaflossingen en rentebetalingen), gevolgd door welzijn, onderwijs, jeugd, sport en cultuur en algemeen bestuur. Algemene diensten is sinds 1995 de snelste stijger, gevolgd door welzijn en justitie-politie. Achteruit gingen vooral afvalwater, voedingwater en handel, nijverheid en middenstand.
We moeten hier echter vermelden dat de uitgaven van 1995 en 2003 moeilijk vergelijkbaar zijn. In 1995 waren in de diverse uitgavencategorieën de schulduitgaven (aflossingen en interestbetalingen) inbegrepen. Als voor wegenaanleg een lening werd afgesloten, boekte men de bijbehorende financiële lasten onder de categorie verkeer en waterstaat. In 2003 is dit niet meer het geval. Alle schulduitgaven zijn nu naar één aparte categorie verhuisd (openbare schuld). Dit heeft tot gevolg dat de categorieën waarvoor het meest werd geleend (zoals afvalwater en verkeer en waterstaat) hun uitgaven fors zagen dalen. Een ander gevolg is dat de investeringsuitgaven volledig uit beeld verdwijnen.

De uitgaven bestaan uit vier hoofdgroepen: **personeel, werking, overdrachten en schulden**. Personeels- en werkingskosten nemen respectievelijk 41% en 16% van de totale uitgaven in beslag. De abrupte daling van de personeelskosten in 2002 (van 47% naar 41%) is volledig te wijten aan de politiehervorming waarbij de lokale politie verhuisde naar de politiezones. Daardoor werden de personeels- en andere kosten van de gemeentepolitie verhuisd naar de post 'dotatie aan de politiezones' in de hoofdgroep overdrachten.
De overdrachtsuitgaven (27%) maken in 2002 bijgevolg een sprong van 19% naar 27%. De bijdrage aan de OCMW's , eveneens een overdracht, is stijgend. De schulduitgaven blijven vrij stabiel in absolute cijfers. Als aandeel in de totale uitgaven nemen ze af.

Naar soort gemeente zijn er grote verschillen in de totale uitgaven per inwoner. De grootsteden spenderen per inwoner meer dan het dubbele (2.300 euro) van het Vlaamse gemiddelde (1.100 euro). Ook de centrumsteden (1.300 euro) gaan boven het gemiddelde. Het buitengebied (platteland en overgangsgebied) en de grootstedelijke rand liggen aan het andere uiteinde van het spectrum. Het

platteland is de hekkensluiter met 750 euro.

De interest en de afbetalingen van de openbare schuld zijn overal het belangrijkste uitgavendomein, behalve in de centrumsteden, de grootsteden, het platteland en de grootstedelijke rand. Niettemin betalen de grootsteden per inwoner nog altijd bijna de helft meer dan het Vlaamse gemiddelde. Het platteland betaalt het minst aan interesten en aflossingen.

Welzijn (waaronder de tussenkomst in de OCMW's) is eveneens zeer belangrijk, maar in het buitengebied (platteland en overgangsgebied) en het regionaalstedelijk gebied liggen deze uitgaven duidelijk onder de gemiddelde waarde.

Gemeentelijk onderwijs weegt vooral door in de grootsteden, waar het zelfs de belangrijkste uitgavenpost is. Antwerpen en Gent geven hieraan precies driemaal zoveel uit als gemiddeld.

Cultuur, jeugd en sport is het best vertegenwoordigd in de grote steden, het minst goed in het buitengebied. De rangorde van de uitgaven per inwoner valt precies samen met de 'stedelijkheid' van de gebieden. De grootsteden geven iets minder dan tweemaal het Vlaamse gemiddelde uit. De centrumsteden geven minder uit per inwoner, maar voor hen is het wel de grootste uitgavenpost. In de kleinere centra komt cultuur, jeugd en sport telkens op de tweede plaats, na openbare schuld.

UITGAVENGROEPEN

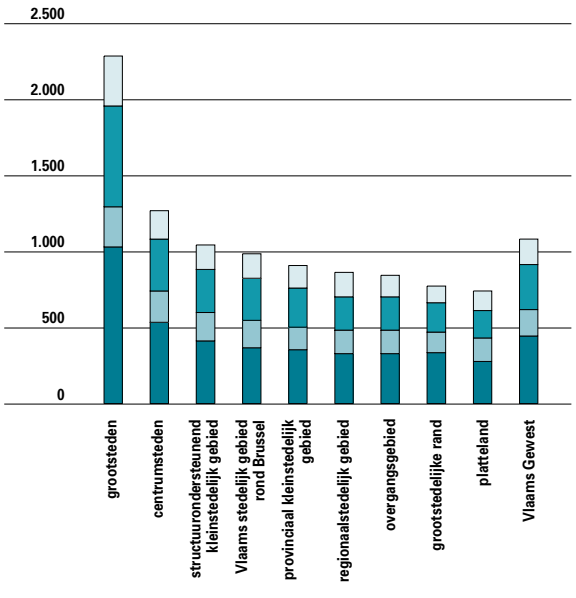

8.9 Gemeente-uitgaven (gewone dienst, rekeningen), in euro per inwoner, in 2003, volgens soort gemeente naar economische groepen.
Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

UITGAVEN SCHULD

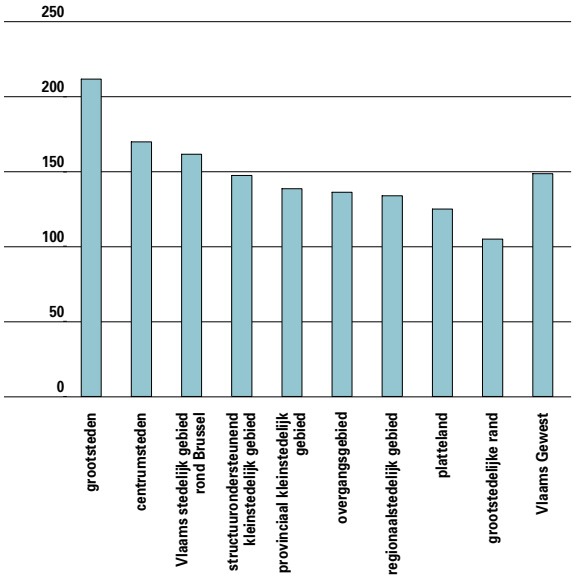

8.10 Gemeente-uitgaven openbare schuld (gewone dienst, rekeningen), in euro per inwoner, in 2003, volgens soort gemeente. Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

UITGAVEN WELZIJN

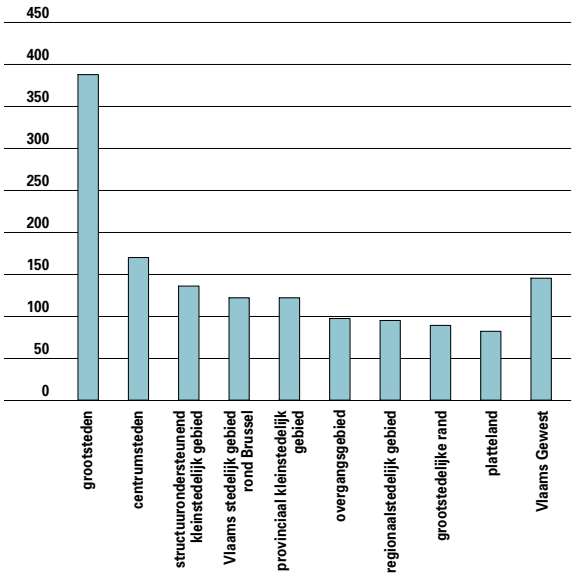

8.11 Gemeente-uitgaven welzijn (sociale zekerheid en bijstand + sociale hulp en gezinsvoorzieningen) (gewone dienst, rekeningen), in euro per inwoner, in 2003, volgens soort gemeente.
Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

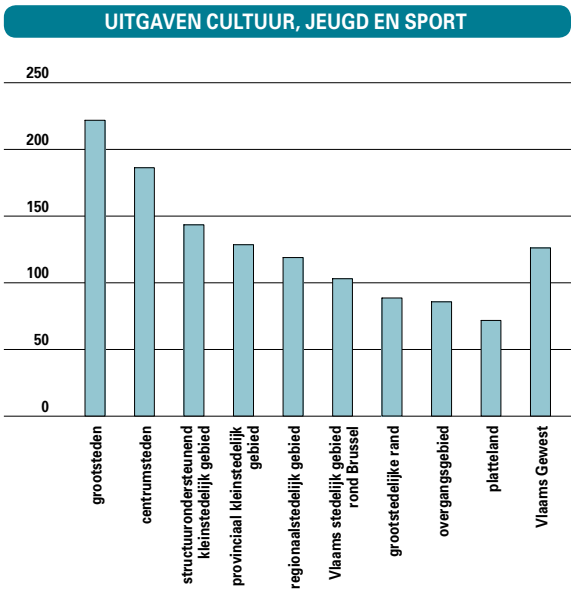

8.12 Gemeente-uitgaven cultuur, jeugd en sport (openbare bibliotheken + jeugd, volksontwikkeling en kunst) (gewone dienst, rekeningen), in euro per inwoner, in 2003, volgens soort gemeente.
Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

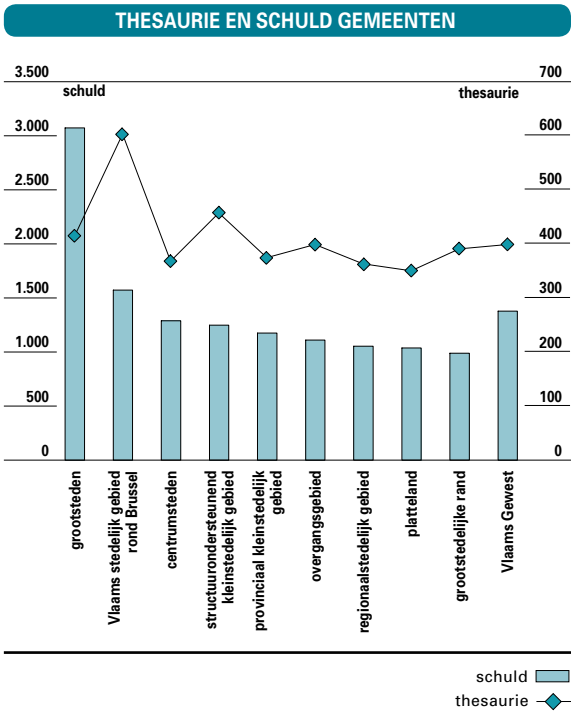

8.13 Schuld (linkerschaal) (leningen ten laste van de gemeente + leasingschulden + diverse schulden op meer dan een jaar + aflossingen van leningen) en thesaurie (rechterschaal) (vastrentende effecten + beleggingen op ten hoogste 1 jaar +550+552+555+556+557) (gewone dienst, rekeningen), in euro per inwoner, in 2003, volgens soort gemeente. Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

Schuld en thesaurie

In 2003 bedroeg de **schuld** van de gemeenten 8,2 miljard euro of zo'n 1.400 euro per inwoner. Als we de grootsteden (3.000 euro per inwoner) en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel (1.600 euro) buiten beschouwing laten, zijn er geen grote verschillen. De categorie grootsteden verhult een groot verschil tussen Gent en Antwerpen. De schuld per inwoner is in Antwerpen (3.700 euro) immers meer dan dubbel zo hoog als in Gent (1.800 euro). Dit heeft te maken met het feit dat de hogere overheid de historische Gentse schuld heeft overgenomen, wat voor Antwerpen nooit is gebeurd. Tussen 1998 en 2003 is de schuld met 14% toegenomen. Ze vertoont nog altijd een stijgende trend. In de grootsteden was de stijging minder markant (+4%).
De **thesaurie** (inclusief vastrentende effecten en beleggingen op ten hoogste een jaar) bedroeg in 2003 circa 2,4 miljard euro, dat wil zeggen zo'n 400 euro per inwoner. Tussen 1998 en 2003 is ze gestegen met 22%. Bij de grootsteden zien we echter een daling van 20%.

2. Provincies

De gewone ontvangsten volgens de begroting 2005 bedroegen 750 miljoen euro of 124 euro per inwoner. Ter vergelijking: in 2003 haalden de gemeenten 7 miljard euro aan ontvangsten of bijna 1.200 euro per inwoner.
De ontvangsten vallen uiteen in **overdrachts-, prestatie- en schuldontvangsten**. 92% komt voort uit overdrachten, die op hun beurt worden ingedeeld in **fondsen**, **belastingen** en **toelagen**.
De categorie fondsen (10% van de ontvangsten of 13 euro per inwoner) bestaat vrijwel volledig uit het **Provinciefonds**. Dit fonds wordt gestijfd door de Vlaamse begroting, zoals ook voor het Steden- en Gemeentefonds het geval is. Het Vlaams regeerakkoord bepaalt dat het Provinciefonds in deze legislatuur dezelfde groeivoet krijgt als de gemeentelijke fondsen, dus 3,5% per jaar.
De tweede categorie, de provinciale belastingen, neemt 63% van de ontvangsten voor haar rekening (78 euro per inwoner). Deze belastingen bestaan uit één **aanvullende belasting (de opcentiemen op de onroerende voorheffing)** en een aantal **eigen belastingen**. De opcentiemen op de onroerende voorheffing hebben binnen de belastingen een aandeel van 78%. De eigen belastingen worden volledig gedomineerd door de **algemene provinciebelasting**, die zowel burgers als bedrijven treft en een aandeel van 22% heeft. Vlaams-Brabant heeft als enige provincie deze belasting afgeschaft. De

ONTVANGSTEN PROVINCIES

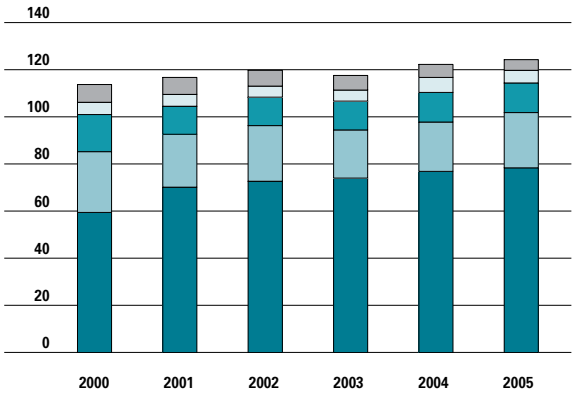

8.14 Evolutie van de ontvangsten van de provincies (gewone begrotingen) tussen 2000 en 2005, naar economische groepen, in euro per inwoner. Bron: Dexia.

overige eigen belastingen zijn zo goed als verwaarloosbaar.

De uitgaven bedroegen liepen volgens de begrotingsgegevens 2005 op tot zo'n 800 miljoen euro of 130 euro per inwoner. De belangrijkste uitgavencategorieën zijn: algemeen bestuur, gevolgd door onderwijs en algemene schuld. Vier provincies vertoonden in 2005 een tekort op het eigen dienstjaar. Het gezamenlijk tekort bedroeg 55 miljoen euro, tegenover 41 miljoen in 2004.

BELASTINGEN PROVINCIES

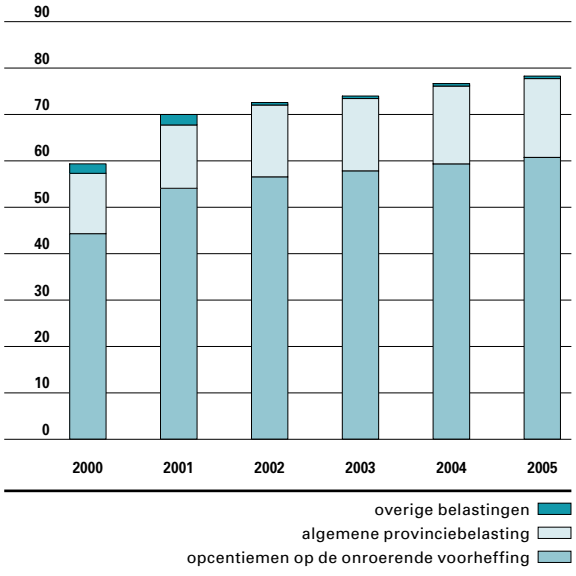

8.15 Evolutie van de provinciebelastingen (gewone begrotingen) tussen 2000 en 2005, naar soort, per inwoner, in euro per inwoner. Bron: Dexia.

UITGAVEN PROVINCIES

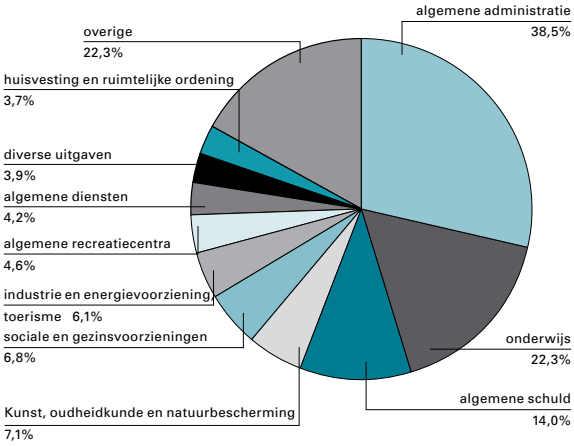

8.16 Uitgaven van de provincies (gewone begrotingen) in 2005, naar functiegroepen, in %. Bron: Dexia.

3. OCMW's

De totale opbrengsten van de OCMW's bedragen in 2005 naar schatting zo'n 360 euro per inwoner. Ter vergelijking: de gemeenteontvangsten belopen in 2003 zo'n 1.200 euro per inwoner.
De ontvangsten bestaan uit een drietal belang-

OPBRENGSTEN OCMW'S

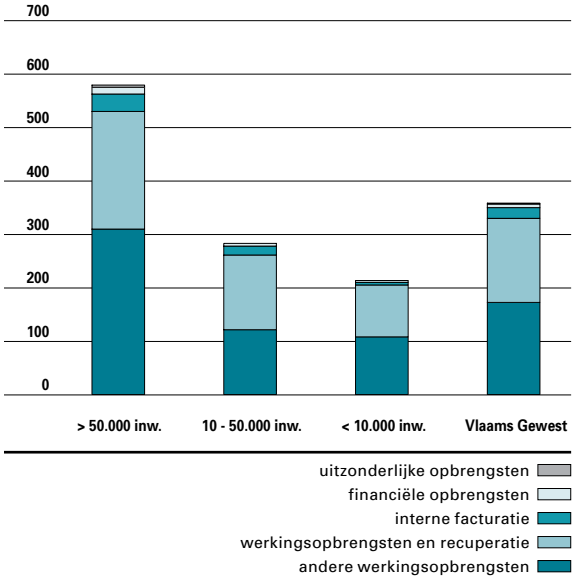

8.17 Opbrengsten van de OCMW's (geconsolideerd exploitatiebudget) in 2005, naar inwonertal, naar rubrieken, in euro per inwoner. De steekproef bevat 252 van 308 OCMW's (86%). Het investeringsbudget wordt buiten beschouwing gelaten. Bron: Dexia.

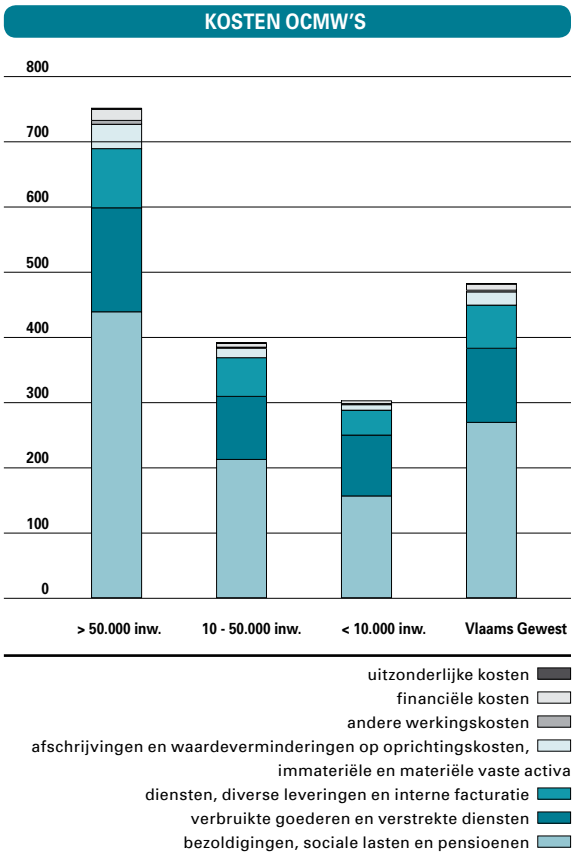

8.18 Kosten van de OCMW's (geconsolideerd exploitatiebudget) in 2005, naar inwonertal, naar rubrieken, in euro per inwoner. De steekproef bevat 252 van 308 OCMW's (86%). Het investeringsbudget wordt buiten beschouwing gelaten. Bron: Dexia.

rijke categorieën: **de werkingsopbrengsten en recuperatie, de interne facturatie en de 'andere werkingsopbrengsten'**. De eerste categorie bestaat uit de vrijwillige betalingen voor goederen en diensten die de OCMW's leveren. Hun aandeel van 44% gaat in dalende lijn. De interne facturatie neemt 6% van de middelen voor haar rekening. De andere werkingsopbrengsten bestaan uit overdrachten van andere overheden en omvatten onder meer de dotatie uit het Gemeentefonds en de subsidie voor leefloon. In 2005 zijn ze goed voor 48% van de opbrengsten. Daarnaast is de gemeente wettelijk verplicht het tekort van het OCMW bij te passen, maar deze bijdrage is in deze categorie niet inbegrepen.

De OCMW's van steden en op het platteland zijn meer afhankelijk van overdrachten dan de middelgrote gemeenten en hebben dus minder eigen opbrengsten. De opbrengsten in de steden zijn het hoogst (580 euro per inwoner).

De kosten van de OCMW's bedragen 480 euro per inwoner. De opbrengsten van het OCMW volstaan dus niet om de kosten te dekken. De totale kosten liggen in de steden nog hoger: 750 euro per inwoner.
Ook aan de kostenzijde zien we drie grote categorieën. Als eerste nemen de **bezoldigingen, sociale lasten en pensioenen** 56% van de kosten voor hun rekening. In de steden wegen de personeelskosten iets zwaarder door dan in de andere gemeenten (58%). De categorie **'verbruikte goederen en verstrekte diensten'** bestaat uit de kosten die gemaakt worden om de specifieke opdracht van het OCMW te vervullen. Zij hebben een aandeel van 24% in de totale kosten. Zo'n 6% van de kosten wordt besteed aan het **leefloon** en het **recht op maatschappelijke integratie**. 7% gaat naar andere vormen van steun in speciën (cash) en in natura. De verbruikte goederen en verstrekte diensten per inwoner liggen in de steden 40% hoger dan het Vlaamse gemiddelde. De kosten voor het leefloon zijn hier bijzonder hoog: ruim het dubbele van elders. De derde hoofdcategorie, de **'diensten, diverse leveringen en interne facturatie'**, zijn goed voor 14% van de kosten.

Alle OCMW's sluiten af met een **verlies**, dat gemiddeld zo'n 125 euro per inwoner bedraagt. Dit verlies ligt aanzienlijk hoger in de steden (176 euro). Op het platteland is het het laagst (90 euro). Het leeuwendeel van deze verliezen wordt, zoals wettelijk bepaald, door de gemeenten bijgepast.

4. Politiezones

De ontvangsten van de politiezones bestaan nagenoeg volledig uit overdrachten vanwege de federale en de gemeentelijke overheid. De totale ontvangsten bedragen in 2005 180 euro per inwoner. De gemeenten dragen 64% van de ontvangsten, de federale overheid 35%. Terwijl de **federale dotatie** op basis van objectieve criteria wordt vastgelegd, vormt de **gemeentelijke toelage** in feite het sluitstuk van de begroting. De wet bepaalt immers dat de gemeentes ervoor moeten zorgen dat de gewone begroting van de politiezones in evenwicht verkeert. De gemeentes moeten dus het eventuele tekort 'bijpassen'.
De politiezones worden ingedeeld in **clusters** volgens de graad van verstedelijking.
De meest verstedelijkte politiezones ontvingen in 2005 een federale dotatie van 81 euro per inwoner, duidelijk meer dan het gemiddelde van 61 euro. Naarmate de gemeente 'landelijker' wordt, daalt de federale dotatie. De gemeentelijke toelage kent

ONTVANGSTEN POLITIEZONES

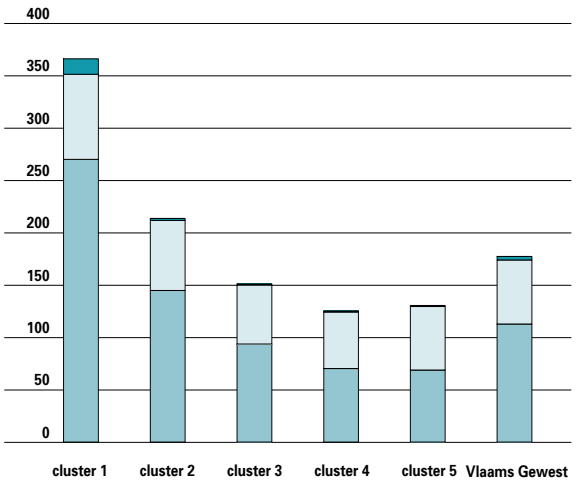

8.19 Ontvangsten van de politiezones (gewone begrotingen) in 2005, naar cluster, naar economische groepen, in euro per inwoner. Bron: Dexia.

UITGAVEN POLITIEZONES

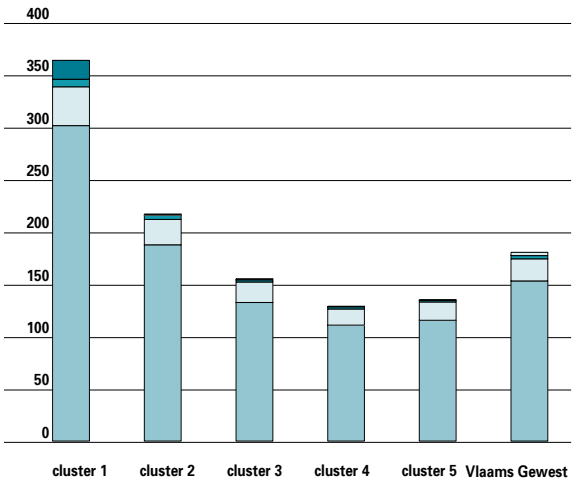

8.20 Kosten van de politiezones (gewone begrotingen) in 2005, naar cluster, naar economische groepen, in euro per inwoner. Bron: Dexia.

hetzelfde verloop.
De totale ontvangsten zijn tussen 2003 en 2005 nauwelijks gestegen.Vermits de gemeenten de financiële gaten bij de OCMW's moeten dichten is er op het einde van de rit (vrijwel) geen verschil tussen ontvangsten en uitgaven. Bijna alle middelen gaan naar personeel en werking. De personeelskosten bedragen in 2005 zo'n 150 euro per inwoner of 85% van de uitgaven. De werkingskosten belopen 21 euro of 12% van het totaal.

KLACHTEN PERSONEEL

		GEMEENTEN EN GEWONE GEMEENTEBEDRIJVEN		OCMW'S	
		2003	2004	2003	2004
Inhoud klacht	aanwerving en bevordering	41	49	16	4
	benoemingen	27	25	3	9
	evaluatie en ontslag	39	30	20	16
	verloven en afwezigheden	12	7	13	15
	anciënniteit / functionele loopbaan	9	6	3	2
	toelagen en vergoedingen	16	11	4	7
	relatie vakbond - overheid	5	9	0	5
	andere	64	62	38	38
Ingediend bij...	gouverneur	182	164	79	83
	minister	31	35	18	13
Ingediend door...	raadslid	34	31	9	3
	anderen	179	168	88	93
Resultaat klacht	schorsing/Vernietiging	37	31	29	18
	geen toezichtsmaatregel	163	114	61	47
	totaal	200	145	90	65

8.21 Evolutie van het aantal klachten (personeelszaken), bij gouverneur of minister naar sector (gemeenten...), inhoud klacht, hoedanigheid klager (raaslid, anderen), resultaat klacht (schorsing/vernietiging, geen toezichtsmaatregel), 2003 en 2004. Bron: EWBL. afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

KLACHTEN FINANCIËN

		GEMEENTEN EN GEWONE GEMEENTEBEDRIJVEN	
		2003	2004
Inhoud klacht	begroting	25	21
	rekening	8	9
	belastingen/retributies	71	75
	dotatie politiezone	1	4
	andere	33	52
Ingediend bij…	gouverneur	131	139
	minister	7	22
Ingediend door…	raadslid	60	63
	anderen	76	88
Resultaat klacht	schorsing/Vernietiging	10	24
	geen toezichtsmaatregel	134	119
	totaal	144	143

8.22 Evolutie van het aantal klachten (financiën), bij gouverneur of minister naar sector (gemeenten…), inhoud klacht, hoedanigheid klager (raaslid, anderen), resultaat klacht (schorsing/vernietiging, geen toezichtsmaatregel), 2003 en 2004. Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

Klachten bij de toezichthoudende overheid

Burgers en raadsleden kunnen een klacht indienen tegen de handelingen van het gemeentebestuur. Een overzicht daarvan levert een indicatie op van de deugdelijkheid van bestuur.

Ondanks de groeiende mondigheid van de burger, maakt hij van deze mogelijkheid nog maar weinig gebruik. In totaal werden in 2004 bij de provinciegouverneur, als toezichthoudende overheid, 791 klachten ingediend (niet in dit cijfer begrepen zijn de klachten over personeel of financiën). In 2003 waren dat er nog 969. De klachten ingediend door

ANDERE KLACHTEN

		GEMEENTEN EN GEWONE GEMEENTEBEDRIJVEN		OCMW'S		PROVINCIES EN PROVINCIEBEDRIJVEN	
		2003	2004	2003	2004	2003	2004
Inhoud klacht	werking organen	298	224	47	27	4	1
	overheidsopdrachten	96	100	8	7	14	3
	patrimonium	103	115	13	17	2	0
	politionele aangelegenheden	73	13	2	0	0	0
	cultuur, welzijn, onderwijs	16	7	4	5	0	0
	ruimtelijke ordening, milieu	291	246	0	0	0	0
	andere	209	153	21	7	0	1
Ingediend bij…	provinciegouverneurs	969	791	83	55	n.v.t.	n.v.t.
	minister	117	67	12	8	20	5
Ingediend door…	raadslid	376	314	62	31	16	5
	anderen	643	561	43	29	4	2
Resultaat klacht	schorsing/Vernietiging	80	62	10	9	0	0
	geen toezichtsmaatregel	860	748	71	55	10	15
	totaal	940	810	81	64	10	15

8.23 Evolutie van het aantal klachten (exclusief personeel en financiën) bij gouverneur of minister, naar sector (gemeenten…), inhoud klacht, hoedanigheid klager (raadslid, anderen), resultaat klacht (schorsing/vernietiging, geen toezichtsmaatregel), 2003 en 2004. Bron: EWBL, afdeling Juridische Aangelegenheden en Verkiezingen.

de raadsleden, gingen vooral over de interne organisatie, zoals de samenroeping van de gemeenteraad, agendering of wijze van stemmen. De burgers klaagden vooral over ruimtelijke ordening en milieu. Ongeveer 65% van de klachten werd door burgers ingediend. Aan het overgrote deel werd echter geen gevolg gegeven. Ook de klachten die bij de minister werden ingediend werden grotendeels ongegrond bevonden.

Een andere sector waarover een relatief groot aantal klachten binnenliep, was het OCMW. Van de 55 klachten bij de gouverneur ging het merendeel over de interne organisatie. Negen OCMW-beslissingen werden geschorst. Ongeveer de helft van de klachten werd ingediend door raadsleden. De minister ontving er acht.

Tegen het financiële beleid van de gemeenten werden 139 klachten bij de gouverneurs ingediend. Ongeveer 45% betrof klachten over belastingen en retributies, vooral vanwege de burgers. Slechts 24 klachten werden gegrond bevonden.

Tegen het personeelsbeleid van de gemeenten werden 164 klachten bij de gouverneurs ingediend. De meest voorkomende klachten hadden betrekking op aanwerving en bevordering en evaluatie en ontslag. Een kwart van de beslissingen werd geschorst, wat duidelijk meer is dan bij andere klachten. Bij de minister werden 35 klachten ingediend. Drie beslissingen werden door de minister vernietigd. Het personeelsbeleid van de OCMW's was het voorwerp van 83 klachten bij de gouverneurs. Daarvan werd een kwart gegrond bevonden. Dertien klachten werden bij de minister ingediend. Hij sprak één vernietiging uit.

8.2 Sterke steden

De beleidsnota Stedenbeleid legt het accent op de creatieve stad, in al haar facetten. Daarbij wordt gekeken naar zowel het economisch potentieel van de steden, de woon- en werkomgeving als de leefomstandigheden van bepaalde groepen. Hoe aantrekkelijk zijn onze steden voor zowel bewoners als gebruikers, voor wie er werkt, naar school gaat en gebruik maakt van het stedelijk aanbod? Maar ook gaat aandacht naar diegenen die van dit aanbod minder kunnen genieten, door stedelijke vernieuwingsprojecten verdrongen worden, terechtkomen in slechte behuizing en vele kansen aan zich voorbij zien gaan.
Het stedenbeleid richt zich op de twee grootsteden Antwerpen en Gent en de regionale steden Aalst, Brugge, Genk, Hasselt, Kortrijk, Leuven, Mechelen, Oostende, Roeselare, Sint-Niklaas en Turnhout.

Evenwichtige samenstelling van de bevolking

In de dertien **centrumsteden** woont iets minder dan een kwart van de bevolking. Antwerpen en Gent nemen daarvan de helft voor hun rekening.
De tijden van de stadsvlucht liggen achter ons. Alle Vlaamse steden zagen het voorbije decennium hun aantal bewoners toenemen, met Kortrijk als enige uitzondering. De groei in de steden verloopt wel iets trager dan gemiddeld in het Vlaamse Gewest.
De bevolkingstoename is het resultaat van natuurlijke aangroei en van migratiebewegingen. In 2004 kenden alle steden meer geboorten dan overlijdens, met Oostende als enige uitzondering.
De migratiebewegingen zijn iets complexer. Het aantal mensen dat de stad ontvlucht is hoger dan het aantal dat vanuit een Belgische gemeente naar een stad trekt. Vrijwel alle steden kampen dan ook met een **negatief intern migratiesaldo**. Dat wordt voor het merendeel van de steden gecompenseerd door inwijking vanuit het buitenland. Die extra inwoners volstaan echter niet om in Leuven, Kortrijk en Genk het totale migratiesaldo positief te krijgen.

De **groene druk** is in de steden lager dan gemiddeld, de **grijze druk** hoger. Maar het verschil tussen de steden kan groot zijn.
In Leuven en Hasselt ligt de groene druk het laagst. In Genk en Mechelen het hoogst.
In Oostende piekt de grijze druk tot boven de zestig procent. Genk en Leuven zijn uitschieters aan de lage kant.
Het aandeel oudere senioren (80+), van wie men kan aannemen dat ze meer zorg nodig hebben, ligt in de meeste steden merkelijk hoger dan in de rest van Vlaanderen. De familiale **zorgindex** stijgt constant, wat betekent dat er naar verhouding meer zorgbehoevende ouderen (80-plussers) staan tegenover minder potentieel zorgverlenende vijftigers (50 tot 59-jarigen). In Antwerpen, Gent, Kortrijk en Oostende ligt deze index ruim tien procent hoger dan in Vlaanderen.

De **afhankelijkheidsratio** (de verhouding tussen het aantal niet-actieve personen en de bevolking op

BEVOLKINGSEVOLUTIE

STAD	2005	AANDEEL STAD	GROEI-INDEX (1995=100) T.O.V. VLAAMS GEWEST	GROEI-INDEX T.O.V. VLAAMS GEWEST
Aalst	77.007	1,3	101,0	98,0
Antwerpen	457.749	7,6	99,7	96,8
Brugge	117.327	1,9	100,9	98,0
Genk	63.607	1,1	102,6	99,6
Gent	230.951	3,8	101,5	98,6
Hasselt	69.538	1,2	103,0	100,0
Kortrijk	73.625	1,2	96,8	94,0
Leuven	89.910	1,5	103,1	100,1
Mechelen	77.480	1,3	102,3	99,3
Oostende	68.594	1,1	99,6	96,7
Roeselare	55.380	0,9	103,3	100,3
Sint-Niklaas	69.082	1,1	101,0	98,0
Turnhout	39.561	0,7	102,7	99,7
13 steden	1.489.811	24,7	100,9	97,9
Vlaams Gewest	6.043.161	100,0	103,0	100,0

8.24 Evolutie van het bevolkingsaantal en groei-index van de bevolking ten opzichte van 1995 en ten opzichte van de bevolking in het Vlaamse Gewest, op 1 januari 1995 en 2005. Bron: Algemene Directie Statistiek (voorheen: N.I.S.), Rijksregister, bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.

MIGRATIE EN NATUURLIJKE AANGROEI

STAD	SALDO INTERNE MIGRATIE	SALDO EXTERNE MIGRATIE	SALDO TOTALE MIGRATIE	GEBOORTEN	OVERLIJDENS	NATUURLIJKE AANGROEI
Antwerpen	-2.996	3.147	151	5.884	5.810	74
Mechelen	-103	330	227	985	847	138
Turnhout	-168	170	2	539	382	157
Leuven	-528	246	-282	1.290	899	391
Brugge	111	131	242	1.307	1.209	98
Kortrijk	-540	101	-439	912	787	125
Oostende	384	112	496	684	851	-167
Roeselare	-17	40	23	711	539	172
Aalst	10	103	113	791	767	24
Gent	-490	1.159	669	2.878	2.663	215
Sint-Niklaas	78	81	159	815	667	148
Genk	-405	217	-188	889	393	496
Hasselt	168	165	333	801	520	281
13 steden	-4.496	6.002	1.506	18.486	16.334	2.152
Vlaams Gewest	5.299	11.702	17.001	62.374	56.199	6.175

8.25 Migratiesaldo en natuurlijke aangroei in de loop van het jaar 2004 (berekend op de gemiddelde jaarbevolking). Bron: Algemene Directie Statistiek , Rijksregister; bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.

beroepsactieve leeftijd) loopt in sommige steden op tot negentig procent en meer. Bevolkingsprognoses maken duidelijk dat deze ratio nog fors gaat toenemen en zeker de steden voor enorme uitdagingen plaatst.

Tweevijfden van de stedelijke huishoudens bestaat uit **alleenstaanden**. In Antwerpen en Leuven loopt dit op tot bijna de helft van de huishoudens.

LEEFTIJD

WOONPLAATS	0-19	20-30	30-49	50-65	65-79	80+
Aalst	19,9	12,2	30,7	17,9	14,9	4,4
Antwerpen	22,2	13,5	28,0	16,8	14,1	5,4
Brugge	20,7	12,4	28,5	18,5	14,9	5,0
Genk	24,8	13,9	29,4	16,5	12,5	2,9
Gent	20,8	15,6	29,0	16,4	13,3	4,8
Hasselt	19,3	13,8	29,7	19,0	14,0	4,3
Kortrijk	21,8	12,4	27,6	17,7	15,1	5,4
Leuven	19,5	18,3	30,1	15,0	12,4	4,8
Mechelen	23,5	12,9	29,1	16,4	13,3	4,8
Oostende	18,0	10,4	26,1	20,3	18,5	6,6
Roeselare	22,3	12,6	29,2	17,3	14,1	4,3
Sint-Niklaas	21,9	12,6	28,1	18,5	14,3	4,5
Turnhout	20,5	13,4	30,1	18,1	14,2	3,7
13 steden	21,4	13,7	28,7	17,2	14,1	4,9
Vlaams Gewest	22,2	12,1	29,7	18,2	13,6	4,2

8.26 Samenstelling van de bevolking naar leeftijdsgroep. Bron: Algemene Directie Statistiek , Rijksregister; bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.

DEMOGRAFISCHE INDICES

STAD	GROEN DRUK	GRIJZE DRUK	INTERNE VERGRIJZING	FAMILIALE ZORGINDEX	AFHANKELIJK-HEIDSINDEX	ALLEENSTAANDEN
Aalst	33	40	18	34	79	31,9
Antwerpen	38	42	22	45	87	46,1
Brugge	35	43	20	38	85	33,0
Genk	41	33	15	24	81	24,7
Gent	34	37	21	41	77	43,3
Hasselt	31	37	18	30	74	32,8
Kortrijk	38	44	21	43	90	33,5
Leuven	31	33	23	44	68	46,0
Mechelen	40	39	21	41	86	35,4
Oostende	32	55	21	47	97	44,1
Roeselare	38	40	18	36	85	28,5
Sint-Niklaas	37	41	19	34	85	31,1
Turnhout	33	38	16	29	78	34,7
13 Steden	36	40	21	40	83	39,9
Vlaams Gewest	37	38	19	32	82	29,0

8.27 Groene druk, grijze druk, interne vergrijzing, familiale zorgindex en afhankelijkheidsratio op 1 januari 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.
*Groene druk = (0 tot 19-jarigen)*100 / (20 tot 59-jarigen)*
*Grijze druk = (60+)*100 / (20 tot 59-jarigen)Interne vergrijzing = 80+*100/60+*
*Familiale zorgindex = 80+*100/(50 tot 59-jarigen)*
*Afhankelijkheidsratio = ((0 tot 19-jarigen) + 60+)*100/(20 tot 59-jarigen)*
Alleenstaanden = % alleenstaande huishoudens

Economische aantrekkingskracht

De economische slagkracht van de ondernemingen in de steden kan weergegeven worden aan de hand de Economic Decision Power (EDP). De EDP meet de slagkracht van de ondernemingen binnen een bepaald gebied op basis van een tiental financiële parameters. De parameters hebben zowel betrekking op de toegevoegde waarde, de rendabiliteit als de solvabiliteit van de bedrijven. Bij de analyse worden de prestaties toegewezen aan de maatschappelijke zetel van de onderneming wat aangeeft dat de EDP vooral iets zegt over de beslissingsmacht, die binnen de steden kan gelocaliseerd worden. Hier worden de steden gepositioneerd ten opzichte van vier variabelen: de bruto toegevoegde waarde per werknemer, de investeringsratio, de nettorendabiliteit van het eigen vermogen en de schuldgraad.

Elk van de dertien steden heeft een eigen economisch profiel. Dat maakt meteen duidelijk dat de economische uitdagingen voor elke stad ook anders liggen. Zo kennen Roeselare en Kortrijk een goede arbeidsproductiviteit en lage schuldgraad. Er wordt bovendien veel geïnvesteerd. De keerzijde is het eerder lage rendement op het eigen vermogen. Dit is in mindere mate ook het geval voor Aalst.
Gent scoort eveneens goed op de arbeidsproductiviteit, maar matig op het vlak van investeringen en schuldgraad.
Mechelen, Leuven, Antwerpen en Turnhout kenmerken zich door lage investeringsratio's. Ook valt de matige arbeidsproductiviteit op. Het gemiddelde Turnhouts en Antwerps bedrijf zit bovendien met een hoge schuldgraad.
Genk haalt een goede nettorendabiliteit van het eigen vermogen en heeft een betrekkelijk lage schuldgraad. Aan de andere kampt het met een lage investeringsratio en een eerder zwakke arbeidsproductiviteit.
Oostende vertoont de laagste arbeidsproductiviteit. Hasselt, Sint-Niklaas en Brugge hebben een lage arbeidsproductiviteit en een matig nettorendement op het eigen vermogen. De investeringen zijn evenwel vrij goed. Ook de schuldgraad is laag in Hasselt en Sint-Niklaas. Dit is niet het geval in Brugge.

SLAGKRACHT BEDRIJVEN

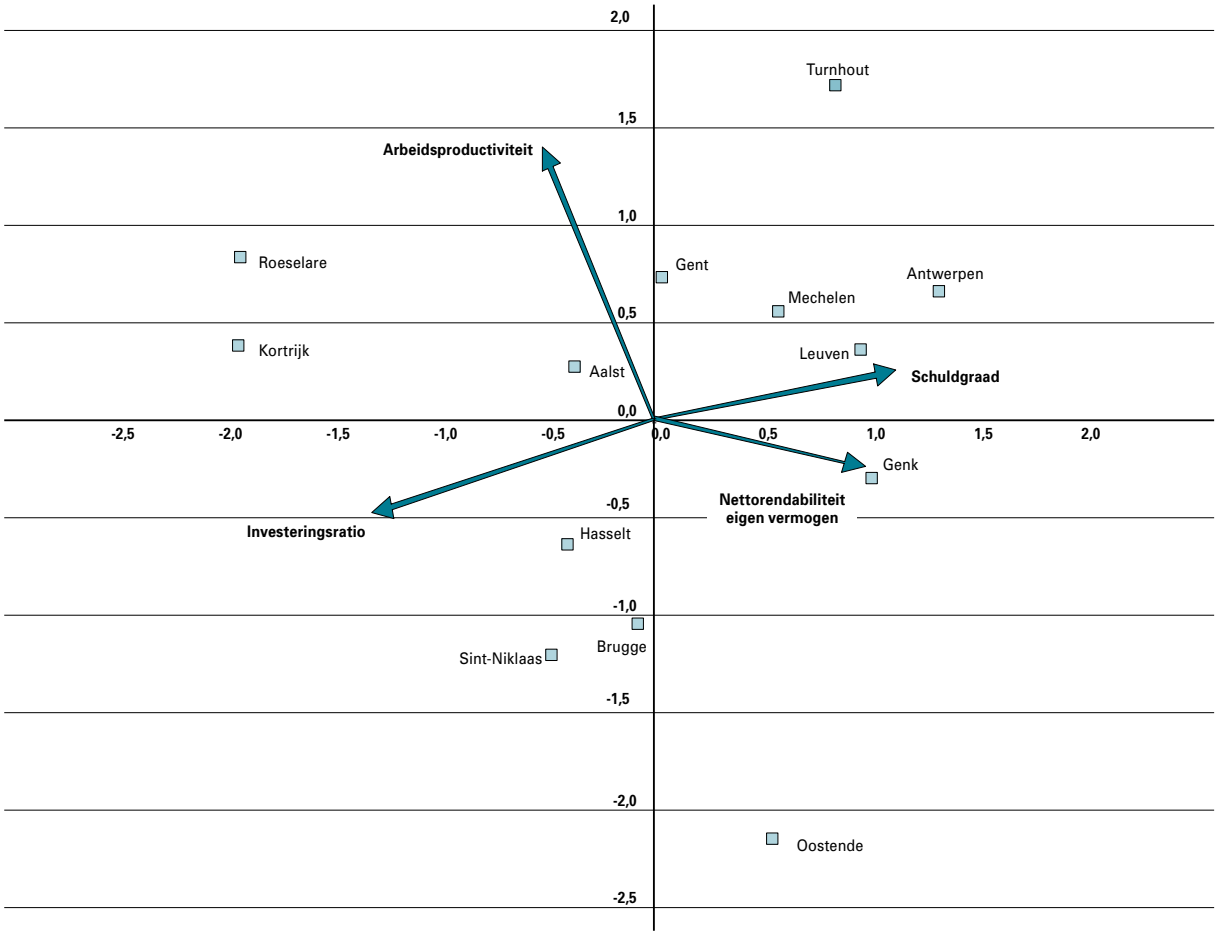

8.28 Benchmark van de steden op basis van vier parameters: de bruto toegevoegde waarde per werknemer, de investeringsratio, de nettorendabiliteit van het eigen vermogen en de schuldgraad. De cijfers hebben betrekking op 2003. Bron: Studiedienst Vlaamse Regering, Stativaria 35, 2005.

Na een terugval de voorbije jaren neemt het aantal actieve bedrijven in de dertien centrumsteden terug toe. De groei blijft wel onder deze van het Vlaamse Gewest en Kortrijk en Sint-Niklaas blijven actieve bedrijven verliezen. Het aantal verdwenen bedrijven neemt af en het aantal nieuwe oprichtingen stijgt fors. Op beide terreinen doen de steden het globaal iets beter dan het Vlaamse Gewest. Onderling zijn er echter opnieuw grote verschillen. Gent doet het iets beter dan Antwerpen. Genk, Hasselt en Leuven scoren het beste over de ganse lijn. Turnhout, Aalst, Sint-Niklaas en Kortrijk doen het minder goed. Meer starters is een goed teken. Vraag is echter hoelang nieuw opgerichte bedrijven het volhouden. In alle centrumsteden moet ongeveer een vijfde van de starters binnen de drie jaar de boeken dichtdoen.

ONDERNEMINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
actieve	**101.985**	**101.504**	**101.259**	**101.252**	**101.515**	**102.872**
verdwenen	**8.727**	**8.585**	**8.024**	**7.371**	**7.233**	**7.946**
opgerichte	**8.009**	**8.399**	**8.038**	**7.649**	**7.755**	**9.497**

8.29 Evolutie van het aantal actieve, verdwenen en opgerichte bedrijven in de dertien steden, van 1999 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek.

ONDERNEMEN PER STAD

STAD	ACTIEF	VERDWENEN	OPGERICHT
Antwerpen	-1,8	-7,4	+22,5
Mechelen	+0,3	-9,6	+14,5
Turnhout	-0,2	+3,3	+5,8
Genk	+3,7	-10,0	+30,9
Hasselt	+6,6	-1,9	+31,8
Aalst	-0,8	-4,5	+3,6
Gent	+3,7	-12,1	+25,3
Sint-Niklaas	-7,8	+35,8	+6,2
Leuven	+8,1	-13,1	+26,7
Brugge	+4,8	-11,5	+12,0
Kortrijk	-3,0	-15,9	+1,8
Oostende	+0,2	-38,3	+13,0
Roeselare	+5,3	-9,3	+6,8
13 steden	+0,9	-8,9	+18,6
Vlaams Gewest	+2,2	-7,8	+17,7

8.30 Evolutie van het aantal actieve, verdwenen en opgerichte bedrijven per stad, van 1999 tot 2004, in %. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.

OVERLEVINGSGRAAD

	1999-2002	2000-2003	2001-2004
Aalst	85,6	81,0	85,8
Antwerpen	85,0	83,5	84,4
Brugge	86,7	86,6	86,5
Genk	91,2	82,2	88,0
Gent	83,8	84,2	84,3
Hasselt	84,6	88,2	85,1
Kortrijk	87,7	85,9	86,7
Leuven	84,6	83,6	85,7
Mechelen	87,2	81,3	87,7
Oostende	85,5	82,8	83,9
Roeselare	91,8	92,8	90,9
Sint- Niklaas	85,2	82,4	85,0
Turnhout	82,3	83,1	85,7

8.31 Aantal startende ondernemingen dat na drie jaar nog actief is. Bron: Stadsmonitor 2005.

Segregatie, kansarmoede en achterstelling

1. Werkzoekenden

Het aantal werkzoekenden blijft stijgen. Tussen 1999 en 2005 is het aantal werkzoekenden in het Vlaamse Gewest met een kwart toegenomen. In de steden zelfs met een dertig procent.

WERKZOEKEND

	MANNEN	EVOLUTIE 1999-2005	VROUWEN	EVOLUTIE 1999-2005	TOTAAL	EVOLUTIE 1999-2005
Aalst	1.573	+24,8	1.689	+4,0	3.262	+13,1
Antwerpen	16.685	+47,3	14.901	+32,5	31.586	+39,9
Brugge	1.747	+9,5	1.939	-7,4	3.686	-0,1
Genk	2.131	+56,6	2.269	+10,7	4.400	+29,0
Gent	8.172	+35,6	6.735	+10,9	14.907	+23,2
Hasselt	1.541	+70,8	1.728	+18,1	3.269	+38,2
Kortrijk	1.409	+49,1	1.324	+11,8	2.733	+28,4
Leuven	2.172	+34,7	1.566	+9,8	3.738	+23,0
Mechelen	2.144	+61,2	1.792	+47,4	3.936	+54,6
Oostende	1.703	+18,8	1.493	+4,8	3.196	+11,8
Roeselare	790	+85,0	961	+37,7	1.751	+55,6
Sint-Niklaas	1.206	+17,7	1.418	+21,6	2.624	+19,8
Turnhout	1.000	+35,5	1.186	+13,1	2.186	+22,3
13 steden	42.273	+41,0	39.001	+19,2	81.274	+29,6
Vlaams Gewest	100.228	+40,1	119.224	+14,0	219.452	+24,6

8.32 Evolutie van het aantal niet werkende werkzoekenden, naar geslacht, van 1999 tot 2005. Bron: VDAB, bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.

DOELGROEP

	LAAGGESCHOOLDEN			ETNICITEIT TURK/MAGHREB			LANGDURIG WERKLOZEN		JONGERENWERKLOOSHEID	
	2005	%	EVOLUTIE 1999-2005	2005	%	EVOLUTIE 1999-2005	2005	EVOLUTIE 1999-2005	2005	EVOLUTIE 1999-2005
Aalst	2.013	61,7	+2,4	222	6,8	+68,2	1167	-14,1	423	-0,2
Antwerpen	17.476	55,3	+25,0	7772	24,6	+49,8	12254	+6,4	3338	+8,2
Brugge	1.887	51,2	-16,2	82	2,2	+39,0	1025	-21,6	391	-16,6
Genk	2.715	61,7	+17,2	1634	37,1	+56,8	2066	+15,1	691	+8,1
Gent	7.373	49,5	+6,1	3129	21,0	+35,1	6324	-1,9	1859	+5,0
Hasselt	1.566	47,9	+15,8	353	10,8	+96,1	1274	+14,7	377	+16,7
Kortrijk	1.476	54,0	+14,1	270	9,9	+73,1	794	-0,6	269	-5,3
Leuven	1.421	38,0	+3,6	290	7,8	+25,0	1003	-2,1	356	+11,3
Mechelen	2.247	57,1	+36,5	1159	29,4	+76,9	1494	+19,9	479	+29,5
Oostende	1.913	59,9	-0,8	74	2,3	+7,2	1210	+2,1	296	-18,5
Roeselare	994	56,8	+38,8	74	4,2	+124,2	519	+36,6	193	+8,4
Sint-Niklaas	1.550	59,1	+10,8	484	18,4	+35,6	974	+0,2	356	+11,6
Turnhout	1.256	57,5	+6,7	115	5,3	+82,5	806	-6,9	251	+21,3
13 steden	43.887	54,0	+14,4	15658	19,3	+49,4	32915	+9,7	9279	+6,0
Vlaams Gewest	116.693	26,1	+10,5	24286	11,1	+48,8	79642	-2,1	25562	+7,3

8.33 Evolutie van het aantal werkzoekende laaggeschoolde, werkzoekenden van Turkse/Magrebhiaans afkomst, langdurig werklozen (+1j.) en jongere werklozen (<25j.), van 1999 tot 2005. Bron: VDAB, bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.

In Mechelen en Roeselare is er meer dan vijftig procent bijgekomen, maar ook in Antwerpen en Hasselt ligt het stijgingspercentage zeer hoog. Het stijgingspercentage bij de mannen (41%) ligt dubbel zo hoog dan bij de vrouwen.
Laaggeschoolden maken in de steden meer dan de helft uit van de werkzoekenden, maar in die categorie is de toename wel minder uitgesproken. Dit kan zowel wijzen op het feit dat zich minder laaggeschoolden aanbieden maar ook op het effect van de vele initiatieven om laaggeschoolden aan werk te helpen.
Een vijfde van de werkzoekenden in de steden is van Turkse of Maghrebiaanse afkomst. In Genk,

LEEFLONERS

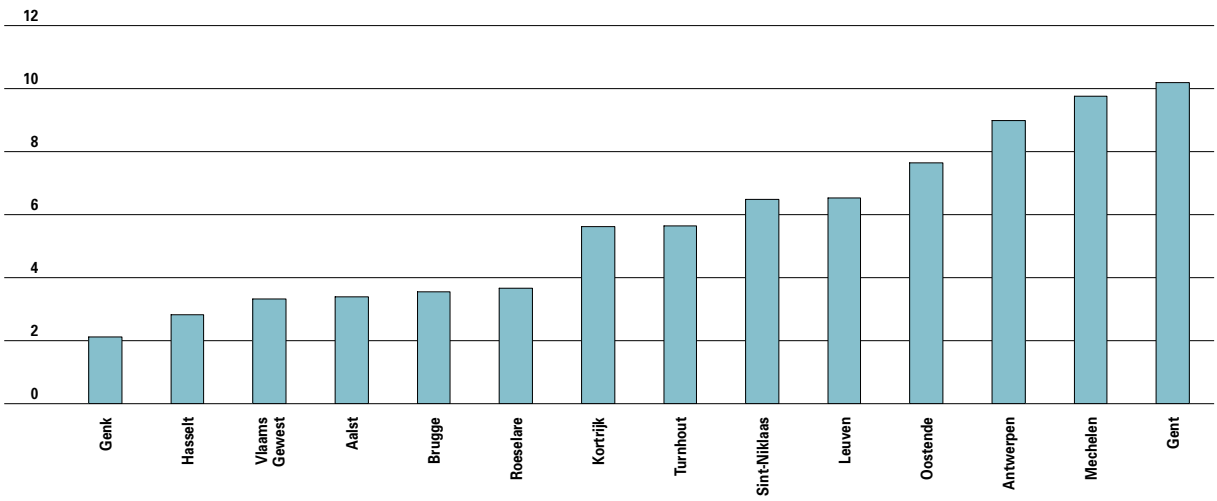

8.34 Aantal leefloners per 1.000 inwoners, 2005. Bron: Bron: POD Maatschappelijke integratie, Armoedebestrijding en Sociale Economie, bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.

GEBOORTES IN KANSARME GEZINNEN

STAD	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Aalst	5,9	7,3	8,3	5,7	5,4	7,8
Antwerpen	10,2	12,2	19,2	19,1	17,8	20,2
Brugge	5,9	4,6	6,8	5,6	4,1	4,8
Genk	5,3	3,0	3,8	3,3	5,3	9,8
Gent	12,7	12,2	12,6	10,9	9,5	9,4
Hasselt	3,3	3,3	6,1	5,5	5,4	2,9
Kortrijk	4,8	5,4	6,5	8,1	9,1	5,7
Leuven	5,9	4,4	3,3	3,3	5,7	6,1
Mechelen	14,3	12,2	11,6	11,8	14,6	12,7
Oostende	12,1	14,8	13,0	9,5	10,5	8,8
Roeselare	7,6	6,9	7,9	5,9	6,7	4,8
Sint-Niklaas	5,2	3,5	5,2	2,8	6,9	5,9
Turnhout	7,1	5,5	3,7	6,8	6,4	6,7
13 steden	9,0	9,2	11,9	11,3	11,3	12,1
Vlaams Gewest	4,8	4,7	5,8	5,7	5,7	5,9

8.35 Percentage van het aantal geboortes in een kansarm gezin, van 1999 tot 2004. Bron: Kind en Gezin.

Antwerpen en Mechelen ligt hun aandeel nog merkelijk hoger. Bovendien ligt het stijgingspercentage in deze groep beduidend boven het Vlaamse gemiddelde.

Er valt geen lijn te trekken in de langdurige werkloosheid in de steden. Zo ging deze in Aalst en Brugge fors achteruit, terwijl juist het omgekeerde gebeurde in Genk, Hasselt, Mechelen en Roeselare. Eenzelfde vaststelling voor de jongerenwerkloosheid. Er is een sterke daling in Brugge en Oostende en een zware toename in Hasselt, Mechelen en Turnhout.

2. Armoede

De armoede in de stad wordt in beeld gebracht aan de hand van het aantal leefloners, het aantal kinderen dat geboren wordt in een kansarm gezin en de inkomensspanning.

Leefloners zijn er vooral in de grootsteden. Hun aandeel in de bevolking is er dubbel zo hoog als in de andere centrumsteden en zelfs drie keer zo hoog als het Vlaamse gemiddelde. Gent telt naar verhouding het meeste leefloners, Hasselt en Genk het minste. In 2005 waren er iets minder leefloners dan in 2004.
Er worden de jongste jaren meer kinderen geboren in een **kansarm gezin** dan eind jaren negentig. In de steden zelfs dubbel zoveel. In Antwerpen loopt dit op tot een vijfde van de kinderen.
Het moet dan ook niet verwonderen dat het aandeel van de belastingaangiften onder de 10.000 euro per jaar in de meeste steden merkelijk hoger ligt dan in het Vlaamse Gewest. In Gent gaat het bijna over een kwart van de aangiften. In Genk, Hasselt, Antwerpen en Mechelen moet ruim een vijfde het met 10.000 euro of minder per jaar stellen. Bij de hoge aangiftes (boven de 50.000 euro per jaar) scoren enkel Aalst en Leuven hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Genk, Oostende en Antwerpen zijn de steden met het laagste aantal hogere aangiftes.

LAGE EN HOGE INKOMENS

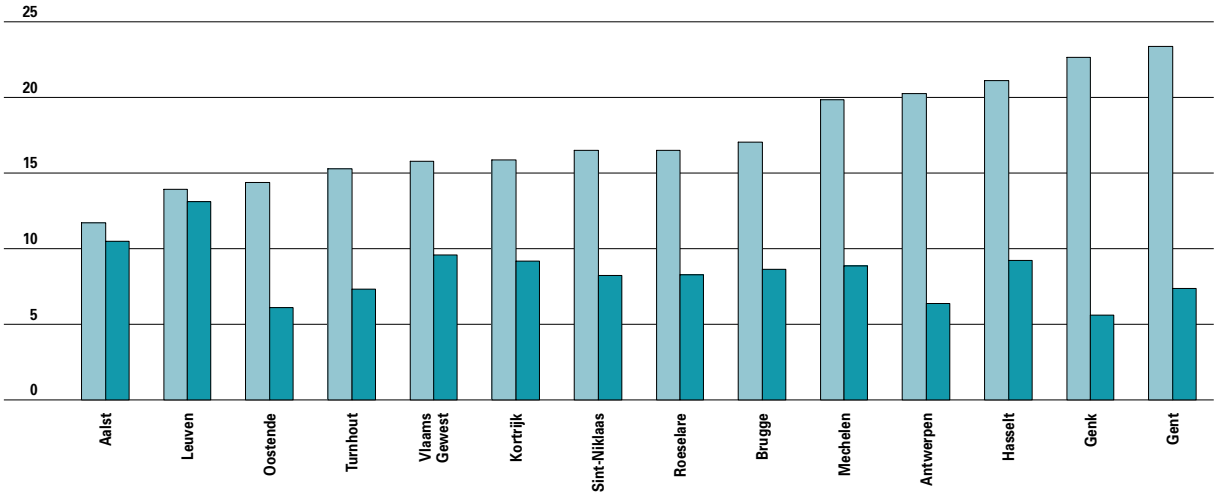

8.36 Aandeel aangiftes met een inkomen van minder dan 10.000 euro of meer dan 50.000 euro per stad. Inkomens 2002. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst Vlaamse Regering.

aandeel < 10.000 euro
aandeel > 50.000 euro

SCHOOLSE VERTRAGING

	LAGERE SCHOOL			SECUNDAIR		
STAD	JONGENS	MEISJES	TOTAAL	JONGENS	MEISJES	TOTAAL
Aalst	19,6	16,6	18,1	36,5	24,4	30,8
Antwerpen	28,5	25,9	27,2	50,6	42,3	46,2
Brugge	17,7	16,0	16,9	31,9	23,5	27,8
Genk	22,6	20,5	21,6	43,6	35,8	39,7
Gent	26,5	25,9	26,2	39,9	30,5	35,2
Hasselt	11,2	9,6	10,4	42,9	30,9	37,1
Kortrijk	17,8	18,0	17,9	32,1	25,7	28,9
Leuven	12,7	10,8	11,8	34,1	22,3	28,1
Mechelen	25,2	23,2	24,2	42,8	36,3	39,6
Oostende	20,8	19,2	20,1	36,9	30,5	33,7
Roeselare	15,8	14,7	15,2	22,9	18,2	20,7
Sint- Niklaas	17,6	16,4	17,0	29,0	22,4	25,5
Turnhout	17,1	14,5	15,8	32,4	21,9	27,1
Vlaanderen	16,2	14,4	15,3	37,1	26,5	31,9

8.37 Leerlingen met schoolse vertraging op het einde van het lager en het secundair onderwijs in het schooljaar 2004-2005. Bron: departement Onderwijs.

3. Schoolse vertraging

Het aantal leerlingen dat niet met leeftijdsgenoten de lagere school kan beëindigen ligt in de meeste steden merkelijk hoger dan in de rest van Vlaanderen. In het secundair onderwijs vindt men naar verhouding de meeste overzitters in Antwerpen, Genk, Hasselt en Mechelen. De schoolse vertraging ligt over de hele lijn hoger bij de jongens dan bij de meisjes. Waar de verschillen op het einde van het lager onderwijs nog relatief beperkt zijn, lopen die in het secundair onderwijs steeds verder op.

De schoolse achterstand in het beroepsonderwijs is merkelijk hoger dan in de andere onderwijsvormen. In Antwerpen zit bijna 80% van de leerlingen in het beroepsonderwijs met een of meerdere jaren achterstand. Bij de jongens verlaat amper 16% van de leerlingen er de school zonder achterstand. Deze situatie blijft de jongste jaren vrij stabiel.

ACHTERSTAND PER ONDERWIJSVORM

	ASO	BSO	KSO	TSO	TOTAAL
Aalst	12,3	63,3	63,4	45,4	35,2
Antwerpen	22,5	78,7	51,2	61,1	50,4
Brugge	9,7	57,1	48,0	37,0	30,4
Genk	18,4	70,7	50,4	56,9	45,3
Gent	18,7	72,6	55,2	52,6	38,6
Hasselt	16,9	65,2	48,3	51,6	42,3
Kortrijk	10,0	59,5	38,9	36,4	31,3
Leuven	14,3	62,4	37,1	49,9	32,3
Mechelen	16,2	67,4	53,2	52,6	43,8
Oostende	12,5	67,1	43,5	49,5	39,0
Roeselare	4,2	48,4		22,9	22,4
Sint-Niklaas	7,4	53,3	33,3	32,8	27,9
Turnhout	12,1	55,0	28,6	36,5	31,5
Vlaanderen	15,1	58,0	50,2	43,8	35,6

8.38 Percentage leerlingen met vertraging op het einde van de opleiding in schooljaar 2004-2005 per onderwijsvorm. Bron: departement Onderwijs.

Betaalbaar en kwalitatief wonen

Bouwgronden zijn in steden gemiddeld dertig procent duurder dan in Vlaanderen, met de hoogste prijzen in Antwerpen en Leuven. Een appartement kopen in de steden is dan weer goedkoper. De gemiddelde prijs ligt onder het Vlaamse gemiddelde. Voor woningen wijken de prijzen niet zo sterk af van het Vlaamse gemiddelde. De grote woningen in Antwerpen vormen hierop de uitzondering.

Het voorbije decennium zijn de prijzen buiten de steden forser gestegen dan in de steden zelf. Grote lijnen vallen moeilijk te trekken. Elke stad kent een beetje zijn eigen prijsontwikkeling. Zo valt

BOUWGROND- EN WONINGPRIJZEN

	BOUWGROND	VLAAMS GEWEST = 100	GROTE WONINGEN	VLAAMS GEWEST = 100	APPARTEMENTEN	VLAAMS GEWEST = 100	KLEINE EN MIDDELGROTE WONINGEN	VLAAMS GEWEST =100
Aalst	72,31	76,7	269.464,45	91,3	117.787,09	91,5	98.336,17	89,5
Antwerpen	247,00	261,9	416.757,98	141,2	106.234,66	82,5	107.763,57	98,1
Brugge	134,34	142,4	301.138,42	102,1	148.513,39	115,4	125.090,34	113,8
Genk	59,01	62,7	247.795,12	84,0	133.239,52	103,5	112.313,23	102,2
Gent	122,96	130,4	298.187,11	101,1	123.650,27	96,1	100.045,69	91,0
Hasselt	85,47	90,6	257.686,50	87,3	139.118,76	108,1	121.790,49	110,8
Kortrijk	95,83	101,6	343.069,45	116,3	122.121,76	94,9	92.482,54	84,2
Leuven	234,33	248,5	331.170,30	112,2	124.045,53	96,4	135.014,80	122,9
Mechelen	102,76	109,0	248.397,70	84,2	98.102,54	76,2	93.049,01	84,7
Oostende	136,85	145,1	250.448,71	84,9	126.741,88	98,5	111.866,95	101,8
Roeselare	95,84	101,6	280.785,19	95,2	114.671,58	89,0	100.121,40	91,1
Sint-Niklaas	114,09	121,0	304.241,61	103,1	130.649,12	101,5	96.862,21	88,1
Turnhout	160,02	169,7	305.823,11	103,6	128.941,33	100,2	113.701,07	103,5
13 steden	123,41	130,9	314.590,76	106,6	117.577,40	91,4	105.799,93	96,3
Vlaams Gewest	94,32	100,0	295092,06	100,0	128702,28	100,0	109897,67	100,0

8.39 Bouwgrond- en woningprijzen in 2004 in euro en vergelijking met de gemiddelde prijzen in het Vlaamse Gewest (=100). Bron: Stadim, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

bijvoorbeeld op dat Antwerpen een zeer dure stad blijft voor de aanschaf van een woning, appartement of grond maar anderzijds zijn de prijzen er minder sterk gestegen dan in de rest van Vlaanderen.

Over de huurmarkt zijn weinig gegevens beschikbaar. Wel kan de **sociale huurmarkt** in de stad vergeleken worden met de rest van het Vlaamse Gewest. Meer dan veertig procent van de sociale

EVOLUTIE BOUWGROND- EN WONINGPRIJZEN

STAD	GROTE WONINGEN	EVOLUTIE (1995=100)	APPARTEMENTEN	EVOLUTIE (1995=100)	KLEINE EN MIDDELGROTE WONINGEN	EVOLUTIE (1995=100)	BOUWGROND	EVOLUTIE 1995=100
Aalst	269.464,45	184,6	117.787,09	147,9	98.336,17	164,1	72,30	177,9
Antwerpen	416.757,98	107,2	106.234,66	165,5	107.763,57	162,1	247,00	220,2
Brugge	301.138,42	138,7	148.513,39	184,3	125.090,34	170,6	134,30	288,9
Genk	247.795,12	112,2	133.239,52	180,9	112.313,23	239,4	59,10	206,0
Gent	298.187,11	152,0	123.650,27	198,8	100.045,69	192,5	123,00	232,7
Hasselt	257.686,50	163,5	139.118,76	210,7	121.790,49	181,3	85,50	360,2
Kortrijk	343.069,45	148,6	122.121,76	138,6	92.482,54	161,7	95,80	171,3
Leuven	331.170,30	150,9	124.045,53	183,2	135.014,80	176,0	234,30	462,4
Mechelen	248.397,70	150,6	98.102,54	159,3	93.049,01	144,2	102,80	368,2
Oostende	250.448,71	124,9	126.741,88	180,5	111.866,95	170,9	136,90	237,0
Roeselare	280.785,19	126,4	114.671,58	163,9	100.121,40	166,0	95,80	261,7
Sint-niklaas	304.241,61	166,7	130.649,12	219,8	96.862,21	167,7	114,10	244,1
Turnhout	305.823,11	131,2	128.941,33	182,7	113.701,07	176,7	160,00	388,2
Vlaams Gewest	295.092,06	143,0	128.702,28	172,6	109.897,67	163,5	94,32	269,5

8.40 Evolutie van de gemiddelde prijzen voor bouwgronden, grote, kleine en middelgrote woningen en appartementen van 1995 tot 2004 (1995=100) en vergelijking van deze prijsevolutie ten opzichte van het Vlaamse Gewest (Vlaams Gewest=100). Bron: Stadim, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

SOCIALE HUURWONINGEN

STAD	AANBOD	PER 1000 HUISHOUDENS	% WONINGPATRIMONIUM	SPREIDINGSINDEX*
Aalst	1.248	36,6	3,8	0,89
Antwerpen	22.266	101,0	10,3	3,50
Brugge	3.216	63,0	6,5	1,93
Genk	3.139	134,0	14,1	2,51
Gent	12.195	110,5	11,7	3,52
Hasselt	1.246	41,2	4,4	1,14
Kortrijk	2.308	73,3	7,4	0,99
Leuven	3.329	76,7	8,1	4,00
Mechelen	3.174	95,2	10,0	1,50
Oostende	2.706	78,1	8,2	2,59
Roeselare	1.259	54,5	5,7	1,82
Sint-Niklaas	1.591	54,6	5,7	0,72
Turnhout	1.248	70,6	7,4	1,83
centrumsteden	24.464	69,6	7,3	nvt
grootsteden	34.461	104,2	10,8	nvt
Vlaams Gewest	134.895	53,9	5,6	nvt

8.41 Aantal en aandeel sociale huurwoningen in de stad ten opzichte van het aantal huishoudens en het woningpatrimonium in 2004. Bron: VHM, Stadsmonitor 2005.
**Spreidingsindex: aandeel van de sociale huurwoningen in de stad ten opzichte van het aandeel sociale huurwoningen in de stadsrand. Een verhouding van één op één geeft aan dat de spreiding tussen stad en rand evenwichtig is.*

WACHTLIJSTEN

STAD	AANBOD	KANDIDAATHUURDERS	%	VL = 100
Aalst	1.248	1.022	81,9	127,1
Antwerpen	22.266	14.259	64,0	99,4
Brugge	3.216	2.440	75,9	117,8
Genk	3.139	2.524	80,4	124,8
Gent	12.195	6.162	50,5	78,5
Hasselt	1.246	1.099	88,2	136,9
Kortrijk	2.308	1.343	58,2	90,3
Leuven	3.329	1.906	57,3	88,9
Mechelen	3.174	1.592	50,2	77,9
Oostende	2.706	2.543	94,0	145,9
Roeselare	1.259	934	74,2	115,2
Sint-Niklaas	1.591	1.222	76,8	119,3
Turnhout	1.248	1.006	80,6	125,2
Centrumsteden	24.464	38.052	155,5	241,5
grootsteden	34.461	20.421	59,3	92,0
Vlaams Gewest	134.895	86.887	64,4	100,0

8.42 Kandidaat-huurders ten opzichte van het aanbod en vergeleken met de wachtlijsten voor gans Vlaanderen op 31/12/2004. Bron: VHM.

woningen bevindt zich in de steden. Het relatief hoogste aanbod is te vinden in Genk, Gent, Antwerpen en Mechelen. Aalst en Hasselt zitten onder het Vlaamse gemiddelde. Het stedelijk aanbod is in vergelijking met de stedelijke rand dubbel zo groot. In de grootsteden zelfs ruim drie keer zo groot.
In de steden zijn er voor elke tien sociale woningen vijftien kandidaat-huurders. Het aanbod is duidelijk ontoereikend voor de doelgroep.

Uitrustings- en voorzieningenniveau

Steden richten zich niet enkel tot hun bewoners maar ook tot de **'stadsgebruikers'**. Jongeren lopen er school, velen gaan er werken of genieten van het culturele aanbod.
Zo is er de aantrekkingskracht dat het **secundair onderwijs** heeft op jongeren van buiten de stad. Antwerpen en Gent kunnen opvallend heel wat minder jongeren van buiten de stadsgrenzen naar hun secundair onderwijs trekken dan de overige steden. De grootste aantrekkingskracht is te vinden in Turnhout, dat zijn populatie in het secundair onderwijs maar liefst verdrievoudigt. Meer dan een verdubbeling is er ook in Leuven, Brugge en Hasselt.

SCHOOLLOPEN

	index
Antwerpen	120,9
Genk	129,4
Oostende	154,4
Mechelen	160,0
Gent	168,7
Aalst	186,0
Sint-Niklaas	192,4
Roeselare	195,6
Kortrijk	198,9
Hasselt	221,4
Brugge	222,9
Leuven	226,3
Turnhout	322,6

8.43 Leerlingen in secundair onderwijs die niet in de stad wonen, in %, schooljaar 2003-2004. Bron: Stadsmonitor 2005.

DENSITEIT CULTUREEL AANBOD

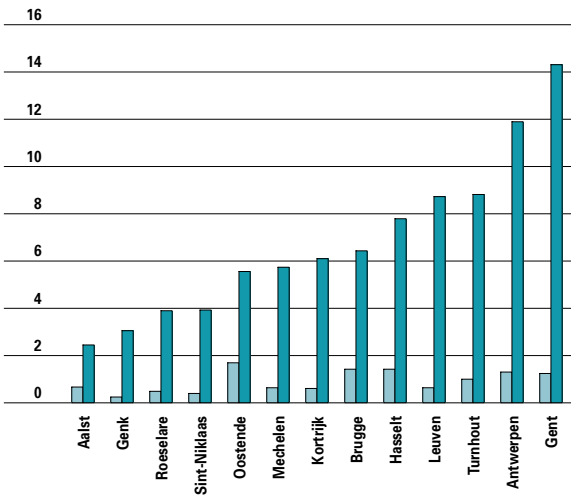

8.44 Aantal podiumvoorstellingen en tentoonstellingen per 1.000 inwoners voor de periode 2003-2004. Bron: Lauweryssen en Colpaert, EHSAL.

GEBRUIK CULTURELE INFRASTRUCTUUR

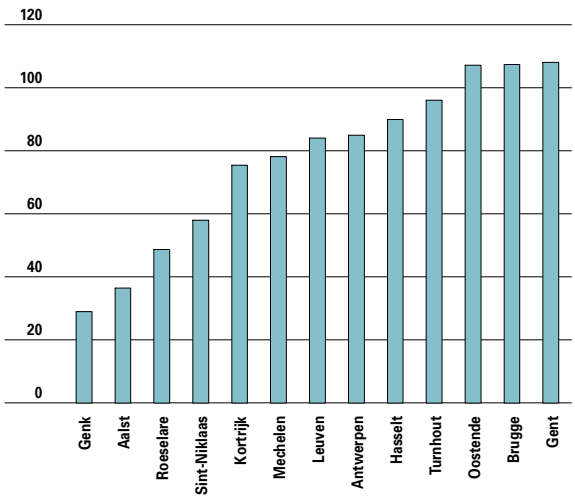

8.45 Aantal keren dat een infrastructuur is gebruikt voor culturele initiatieven per 100.000 inwoners voor de periode 2003-2004. Bron: Lauweryssen en Colpaert, EHSAL.

Ook cultuur oefent een aantrekkingskracht uit. Bijna tweederde van de **podiumvoorstellingen** in Vlaanderen vindt plaats in de steden. Het merendeel concentreert zich in Antwerpen en Gent. Gent is trouwens de stad met de hoogste densiteit in Vlaanderen. Eenzelfde beeld bij de **culturele infrastructuur**. Iets meer dan tweevijfde ligt in de steden. In Oostende, Brugge en Gent wordt de infrastructuur het meest gebruikt. Tentoonstellingen liggen iets meer gespreid. Daarvan is de helft te zien in de steden.

Een belangrijk facet van de **leefbaarheid** in de buurt zijn voorzieningen zoals openbaar vervoer, een buurtwinkel, buurtgroen en speelruimte voor kinderen.

Het openbaar vervoer is het best uitgebouwd in Oostende, Leuven en Gent. Meer dan tachtig procent van de inwoners vinden een voldoende bediende bushalte op minder dan 500 meter van hun deur.
Oostende en Antwerpen halen de hoogste scores voor buurtwinkels op loopafstand.
In weinig steden is een basisschool beschikbaar binnen 400 meter van de woning. In Antwerpen is dit wel het geval voor tweederde van zijn inwoners.
Speelplekken op loopafstand zijn een probleem, maar opvallend zijn dan weer de cijfers over de jeugdruimtes. In vrijwel elke stad kan een grote meerderheid van de jongeren een dergelijke ruimte vinden binnen een straal van 1 km.
Globaal bekeken blijken Leuven en Oostende de

VOORZIENINGEN OP LOOPAFSTAND

	BASISMOBILITEIT	BUURTWINKEL	BASISSCHOOL	SPEELPLEK	JEUGDRUIMTE	ALLE VOORZIENINGEN
Antwerpen	64,8	82,6	66,5	48,4	93,0	13,3
Brugge	69,0	63,7	35,9	50,5	85,8	5,3
Gent	83,0	78,0	41,0	40,0	87,0	18,0
Kortrijk	41,4	67,2	26,6	48,5	79,4	5,9
Leuven*	85,8	58,7	49,4	62,7	85,0	24,3
Mechelen*	78,4	64,3	44,5	51,0	85,8	nb
Oostende*	89,9	90,8	54,5	64,3	89,9	25,3
Turnhout	68,6	81,1	34,3	58,0	80,2	13,1

*8.46 Percentage van de bevolking dat openbaar vervoer, een buurtwinkel, buurtgroen en speelruimte voor kinderen op loopafstand ter beschikking heeft, 2004. * cijfers voor 2005. Bron: Stadsmonitor 2005.*

KINDEROPVANG

STAD	AANTAL PLAATSEN	PLAATSEN PER 100 KINDEREN 0-9 JAAR	PLAATSEN PER 100 KINDEREN VAN 0 TOT 4 JAAR
Kortrijk	1.507	20,6	42,5
Roeselare	1.178	20,4	41,5
Turnhout	758	20,1	38,7
Leuven	1.648	18,0	33,1
Hasselt	783	12,7	26,1
Gent	2.993	12,3	23,7
Brugge	1.322	11,6	24,0
Sint-Niklaas	814	11,3	22,5
Oostende	452	8,0	16,5
Mechelen	726	8,0	15,6
Antwerpen	3.659	7,0	13,1
Genk	386	5,3	10,8
Aalst	327	4,4	8,9
13 steden	16.553	10,5	20,5
Vlaams Gewest	52.644	8,2	17,1

8.47 Aantal plaatsen voor kinderopvang in de steden in 2005 en aantal plaatsen per 100 kinderen van 0 tot 4 jaar en van 0 tot 9 jaar. Bron: Kind en Gezin.

best uitgeruste steden, die ongeveer een kwart van hun inwoners alle opgesomde voorzieningen binnen loopafstand aanbieden. Brugge en Kortrijk scoren het zwakst.

Een stad aantrekkelijk maken voor jonge gezinnen vergt voldoende kinderopvang voor de buitenhuiswerkende ouders. Een derde van de Vlaamse opvangplaatsen bevindt zich in de steden. Kortrijk, Roeselare en Turnhout beschikken naar verhouding over de meeste kinderopvang. Aalst, Genk en Antwerpen moeten met heel wat minder tevreden zijn.

Voor meer informatie

Publicaties:

- Beleidsnota Binnenlands Bestuur 2004-2009. Downloadbaar via http://aba.ewbl.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota%27s/binnenlands_bestuur.pdf
- Beleidsbrief Binnenlands Bestuur Beleidsprioriteiten 2005-2006. Downloadbaar via http://aba.ewbl.vlaanderen.be/publicaties/beleidsnota%27s/beleidsbrief-binnenland-bestuur%202005-2006.pdf
- BinnenBand, de tweemaandelijkse publicatie van de Administratie Binnenlandse Aangelegenheden (ABA), downloadbaar via http://aba.ewbl.vlaanderen.be/binnenband/index.htm
- De Gemeente- en Provinciefinanciën 2004. Een tweejaarlijkse publicatie van de Administratie Binnenlandse Aangelegenheden (rekeningengegevens tot en met 2002). Downloadbaar op http://aba.ewbl.vlaanderen.be/financien/financien_algemeen/rekeningen2002/rapport_rekeningen2002.htm
- De financiën van de lokale overheden in 2003. Een jaarlijkse publicatie van Dexia Bank. Geeft zowel rekeningen (tot en met 2002), balansen (2002) als begrotingsgegevens (documenten tot en met 2003, enquête 2004). Downloadbaar op http://www.dexia.be/docs/public/Finance_NL_2004.pdf
- Inge Brunello, Michaël Goethals, Thierry Vergeynst, De economische slagkracht van

ondernemingen in Vlaanderen – Economic Decision Power, evolutie en ruimtelijk spreidingspatroon, Stativaria 35, APS, 2005.
- Jaarbeeld 2004 Administratie Binnenlandse Aangelegenheden. Een jaarlijkse publicatie van de Administratie. Biedt niet alleen informatie over de lokale financiën, maar over alle activiteiten van de Administratie, zoals gemeentelijk personeelsbeleid, administratief toezicht, regelgeving, ondersteuning en communicatie. Downloadbaar via http://aba.ewbl.vlaanderen.be/publicaties/jaarbeeld2004.htm
- Lokaal. Het tweewekelijks blad van de Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG).
- L. Boudry, P. Cabus, E. Corijn, F. De Rynck, C. Kesteloot, A. Loeckx, De eeuw van de stad, over stadsrepublieken en rastersteden, administratie Binnenlandse Aangelegenheden, 2003.
- Geoloket gemeentefinanciën: http://www.gisvlaanderen.be/gis/diensten/geo-vlaanderen//?catid=8 > Gemeentefinanciën2000.

Rekeningengegevens 2000 op een interactieve kaart op de site van Ondersteunend Centrum GIS-Vlaanderen.

Websites:
- Administratie Binnenlandse Aangelegenheden: http://aba.ewbl.vlaanderen.be/index.htm
- Het Portaal Lokale Statistieken biedt over een groot aantal domeinen gemeentelijke statistieken aan. Een samenwerkingsverband van de Studiedienst van de Vlaamse Regering, de Administratie Binnenlandse Aangelegenheden, de Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten en de Vereniging van de Vlaamse Provincies: http://aps.vlaanderen.be/lokaal/lokale_statistieken.htm
- Vereniging voor Vlaamse Steden en Gemeenten (VVSG): http://www.vvsg.be/index.shtml
- Vereniging van de Vlaamse Provincies (VVP): http://www.vlaamseprovincies.be/html/main_set.asp
- Stedenbeleid: http://www.thuisindestad.be

Woordenlijst

- **Aanvullende belastingen** Bij aanvullende belastingen wordt de grondslag (de belastbare materie) bepaald door een hogere overheid (Vlaamse Gemeenschap of federale overheid), die ook de inning op zich neemt. De gemeente beslist echter over het belastingtarief.
- **Eigen gemeentebelastingen** Belastingen die autonoom vastgesteld en geïnd worden door de gemeente.
- **Non-profitsector** Omvat naast de openbare sector ook onderwijs en private gesubsidieerde sectoren zoals gezondheid, welzijn en de socio-culturele sector.
- **Overdrachten (ontvangsten)** Bestaan uit belastingontvangsten en ontvangsten uit algemene (fondsen) en specifieke subsidies.
- **Overdrachten (uitgaven)** Bedragen die vanuit de gemeente naar derden gaan zonder directe tegenprestatie, zoals subsidies aan verenigingen, dotaties aan het OCMW, aan de politiezone, allerhande premies aan gezinnen…
- **Personeelsuitgaven** Deze uitgaven omvatten onder andere de bezoldigingen, de pensioenlasten, de werkgeversbijdragen, de verplaatsingskosten van en naar werk van het gemeentepersoneel.
- **Prestatieontvangsten** Vrijwillige ontvangsten van gemeenten in ruil voor geleverde prestaties.
- **Schuld** Leningen ten laste van de gemeente + leasingschulden + diverse schulden op meer dan één jaar + aflossingen van leningen.
- **Schuldontvangsten** Inkomsten uit het financiële vermogen van gemeenten, zoals de dividenden als aandeelhouder in intercommunales en interesten uit leningen.
- **Schulduitgaven** Omvat vooral de met de gemeenteschulden rechtstreeks verbonden uitgaven, namelijk de interesten en aflossingen.
- **Thesaurie** Vastrentende effecten, beleggingen op ten hoogste één jaar en liquide middelen.
- **Werkingskosten** Deze groep omvat voornamelijk de aankoop van niet-duurzame goederen en diensten.

Verkeersveiligheid, bereikbaarheid en mobiliteit voor iedereen

hoofdstuk 9

Het Vlaamse regeerakkoord neemt het Mobiliteitsplan Vlaanderen als uitgangspunt voor haar mobiliteitsbeleid. Dit Mobiliteitsplan Vlaanderen formuleert vijf strategische doelstellingen, die ook in de beleidsnota's en -brieven voor Openbare Werken en voor Mobiliteit aan bod komen. Ongetwijfeld is er nog een lange weg te gaan om de doelstellingen volledig te realiseren, maar er worden heel wat stappen in de goede richting gezet.

Ten eerste wil de Vlaamse Regering minimaal het huidige bereikbaarheidsniveau van de economische knooppunten en poorten waarborgen. Eén van de methoden om deze doelstelling uit te voeren is een groter aandeel voor de alternatieve vervoersmodi. Dit opzet lijkt te lukken: in tegenstelling tot de trends binnen de Europese Unie neemt het aandeel van het wegvervoer voor personen- en goederenvervoer in Vlaanderen af. De overheidsmaatregelen om het openbaar vervoer (De Lijn, NMBS) en de binnenvaart te promoten, werpen vruchten af. Toch blijven de ton- en personenkilometers over de weg afgelegd in absolute cijfers groeien.

De tweede pijler van het mobiliteitsbeleid is iedereen de mogelijkheid bieden zich te verplaatsen. Dit is noodzakelijk om iedereen volwaardig te laten deelnemen aan het maatschappelijk leven. Een paradepaardje van de regering om de toegankelijkheid tot mobiliteit te garanderen, is de invoering van de basismobiliteit. In steeds meer gemeenten en voor steeds meer inwoners worden de normen terzake gehaald.

Ten derde moet de verkeersveiligheid toenemen en moet het aantal verkeerslachtoffers wenzenlijk verminderen. Ook op dit domein wordt vooruitgang geboekt. 2004 is het jaar met het minste verkeersdoden en zwaargewonden van de voorbije twintig jaar. In dezelfde periode vielen er slechts éénmaal minder lichtgewonden en gebeurden slechts éénmaal minder ongevallen.

De Vlaamse Regering stelt zich ook tot doel de verkeersleefbaarheid te verbeteren, zelfs bij een verdere groei van de mobiliteit. Opnieuw een gunstige evolutie: in 2004 daalt de subjectieve verkeersonleefbaarheid naar het laagste niveau sinds het begin van de metingen in 2000.

Tenslotte dient het verkeerssysteem meer milieuduurzaam te worden. De eco-efficiëntie van het transport neemt alvast toe. Bij het personenvervoer stijgen de negatieve drukindicatoren (milieuvervuiling, energieverbruik) minder snel dan het aantal personenkilometer, sommige dalen zelfs. Het personenvervoer wordt dus efficiënter. Voor het goederenvervoer is de situatie door de enorme toename van de transportstromen iets minder gunstig. Zo stijgt het aantal tonkilometers veel sneller dan de economische groei.

Elk van deze vijf doelstellingen wordt in dit hoofdstuk aan de hand van indicatoren gedetailleerder in beeld gebracht. Eerst komen enkele kerncijfers over de mobiliteitsevolutie aan bod.

9.1 Kerncijfers

In dit inleidend gedeelte wordt een overzicht gegeven van de transportinfrastructuur, de vervoermiddelen en de verschillende vervoersprestaties.

Wegverkeer

Het Vlaamse **autosnelwegennetwerk** is na het Nederlandse het dichtste van de Europese Unie,

DICHTHEID AUTOSNELWEGENNETWERK

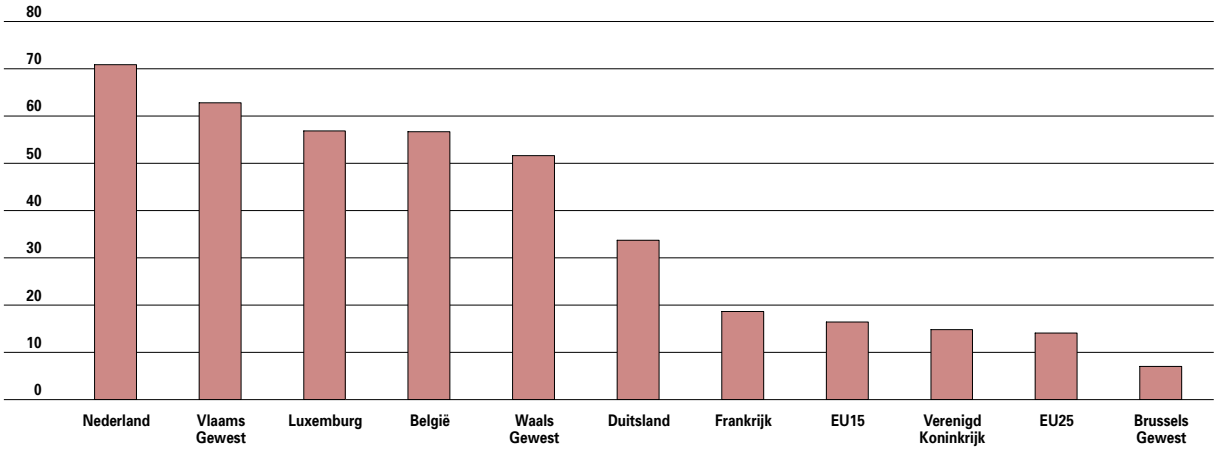

9.1 Dichtheid van het autosnelwegennetwerk, België, gewesten en buurlanden, EU15 en EU25, 2002, in km per 1.000 km². De cijfers voor EU15 en EU25 dateren van 2001. Bron: Eurostat, FOD MV en Algemene Directie Statistiek (België en gewesten), bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

WAGENPARK

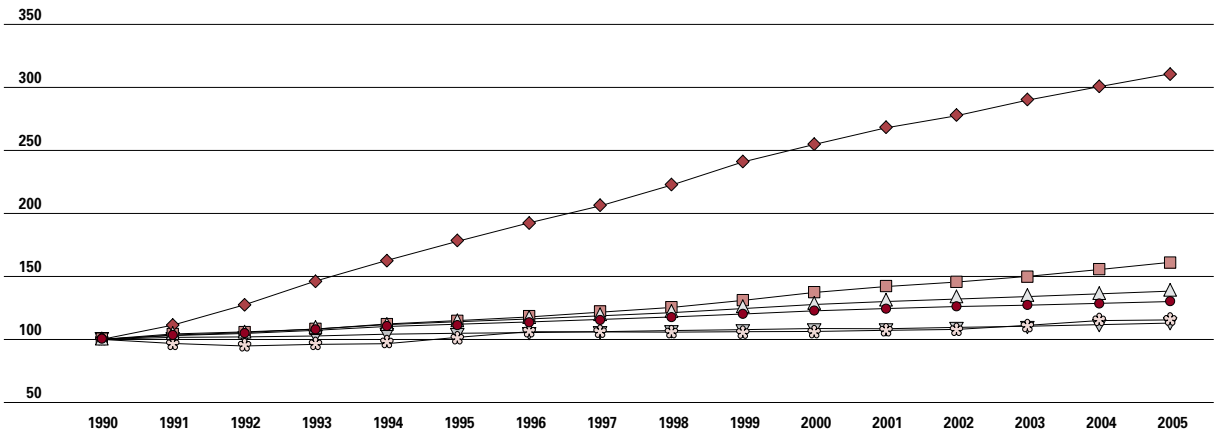

9.2 Evolutie van het wagenpark, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2005, naar type voertuig, index 1990 = 100. Bron: Algemene Directie Statistiek.

personenwagens
autobussen en -cars
landbouwtrekkers
bedrijfsvoertuigen
motoren
totaal

MOTORISERINGSGRAAD

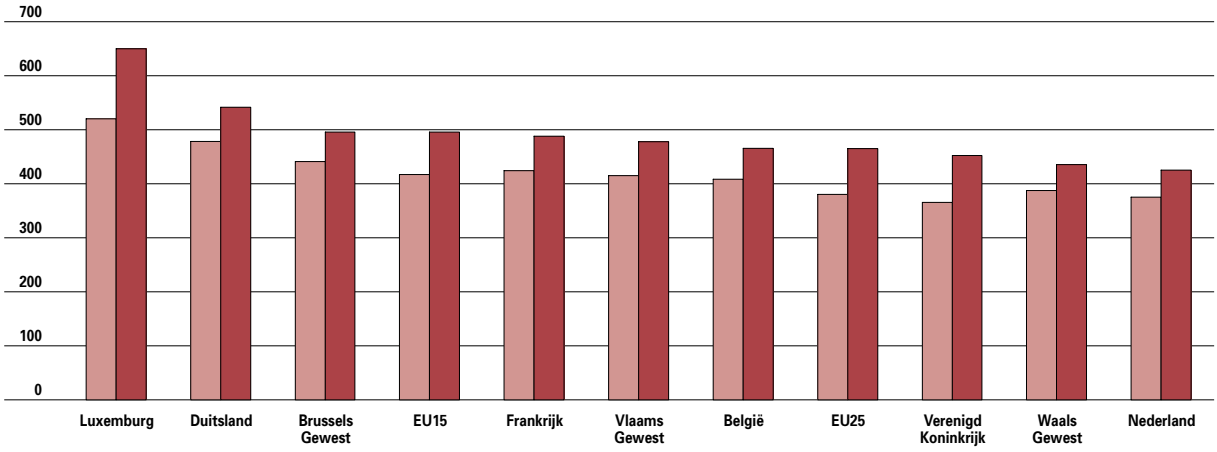

9.3 Aantal personenwagens, België, gewesten en buurlanden, EU15 en EU25, 1993 en 2003, in personenwagens per 1.000 inwoners.
Bron: EC DG TREN, Algemene Directie Statistiek (België en gewesten), bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

1993
2003

met ruime voorsprong op de overige lidstaten.
In 2005 waren er bijna 3,7 miljoen motorvoertuigen ingeschreven. De grote meerderheid daarvan, meer dan 2,9 miljoen, bestaat uit **personenwagens**. Ten opzichte van 1990 betekent dit een stijging met 38%.
In 2003 waren er 478 personenwagens per 1.000 inwoners, boven het Europese gemiddelde van 465. Een Vlaams huishouden telde in 2004 gemiddeld 1,2 personenwagens. Het aantal motoren (zonder bromfietsen) verdrievoudigde sinds 1990.
Het **bedrijfsvoertuigenpark** groeide aan tot ruim een half miljoen. Vooral het aantal voertuigen voor goederenvervoer nam de voorbije jaren sterk toe. Na een daling in 2001 stijgt het aantal landbouwtrekkers opnieuw.
In 2005 rijden voor het eerst meer dan de helft van de personenwagens op diesel. Daarmee heeft Vlaanderen binnen de Europese Unie het hoogste aandeel van **dieselwagens** in de vloot aan personenwagens. Naast België zijn Oostenrijk en Frankrijk de enige EU-landen waar het aandeel de 40% overschrijdt.
De fiscale steun voor een LPG-installatie leidde in 2001 tot een sterke groei, maar sinds 2003 daalt het aantal LPG-wagens. Elektrische personenwagens

PERSONENWAGENS NAAR BRANDSTOF

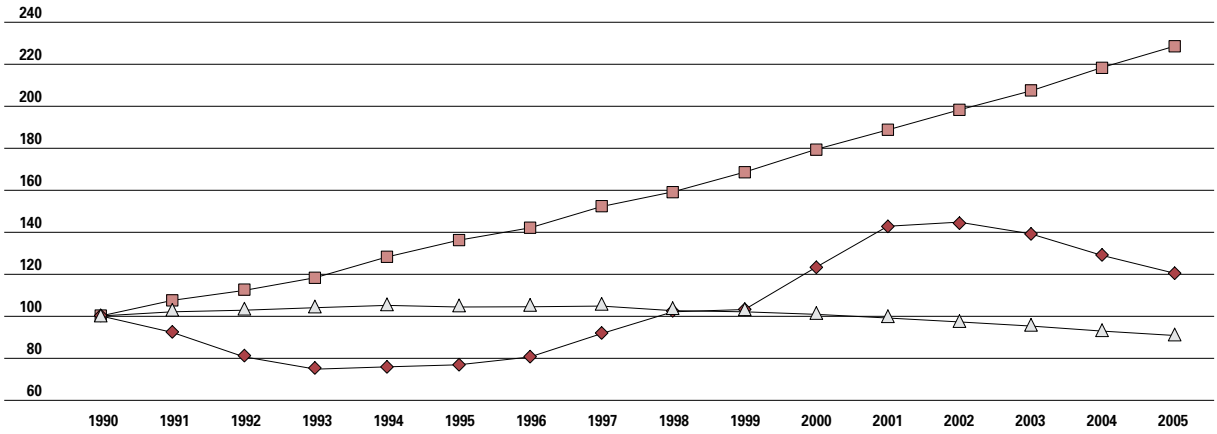

9.4 Evolutie van het aantal personenwagens, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2005, naar brandstoftype, index 1990 = 100.
Bron: Algemene Directie Statistiek.

benzine
diesel
LPG

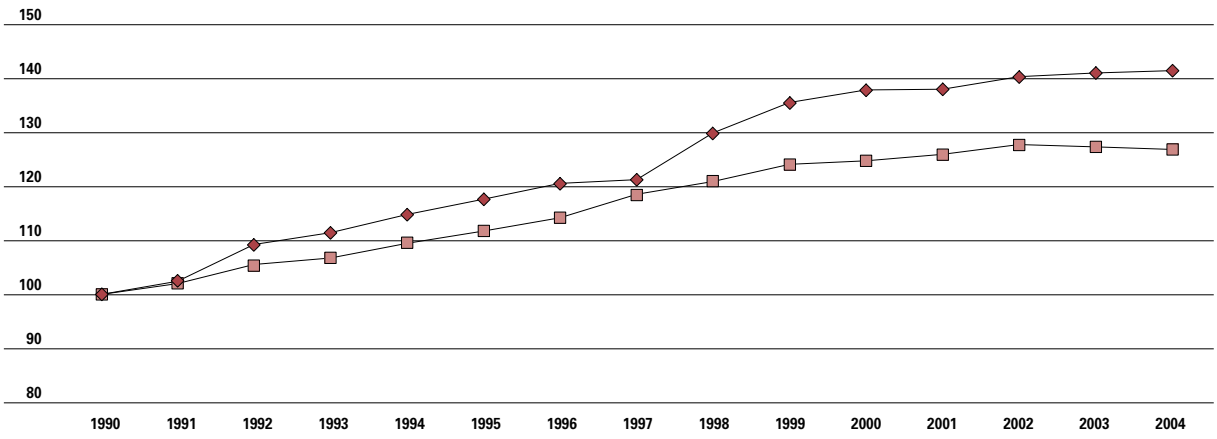

9.5 Evolutie van het wegverkeer, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2004, naar type weg, index 1990 = 100.
Bron: LIN, afdeling Verkeerskunde.

blijven een zeldzaamheid met 7 stuks.
Het **wegverkeer** op de gewestwegen nam in 2004 voor het tweede jaar op rij af. Toch is het wegverkeer sinds 1990 nog altijd met 27% toegenomen op de gewestwegen en met 41% op de autosnelwegen. Het aantal **personenkilometer** met personenwagens en motoren is tussen 1990 en 2004 met 22% gestegen. Het collectief vervoer over de weg, dus met autocars en – bussen, groeide tussen 1990 en 2003 met 27%. Het vrachtverkeer explodeerde sinds 1990: het aantal **tonkilometer** steeg met maar liefst 75%. Het aantal **voertuigkilometer** groeide in mindere mate, met 29% voor de personenwagens en motoren en 32% voor de vrachtwagens. Belangrijke factoren daarin zijn de dalende bezettingsgraad van de personenwagens en de stijgende beladingsgraad van vrachtwagens, vooral omdat vrachtwagens steeds groter worden.

De Lijn

In 2005 bereikte De Lijn een nieuw record van ongeveer 449 miljoen **reizigers**, een toename met 8,6%. Deze groei is vooral te danken aan het

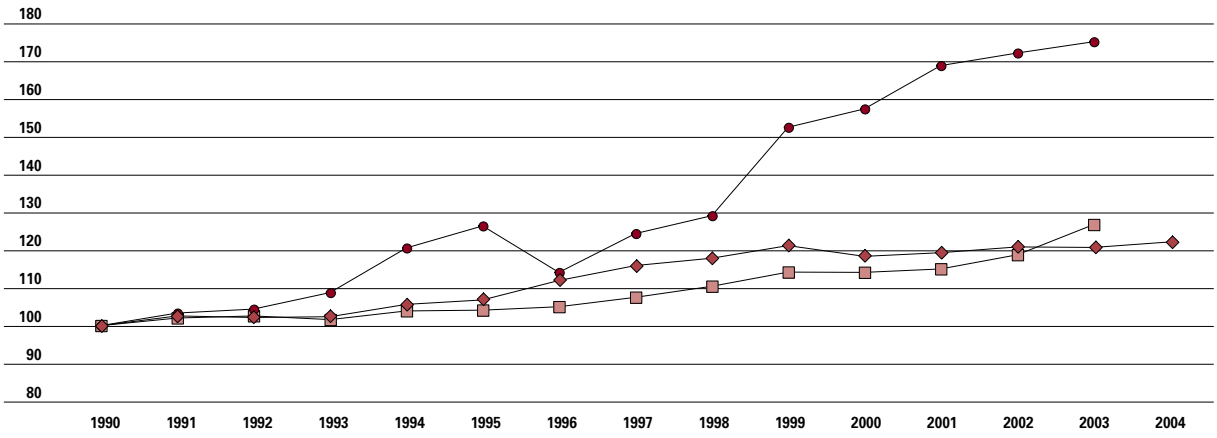

9.6 Evolutie van het aantal personenkilometer (pkm), afgelegd met personenwagens en motoren (zonder bromfietsen), afgelegd met autocars en -bussen, en van het aantal tonkilometer (tkm), afgelegd met vrachtwagens, telkens ongeacht het land van registratie, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2004, index 1990 = 100. Gegevens voor vrachtvervoer en autocars en – bussen zijn slechts beschikbaar tot 2003.
Bron: LIN, FOD MV, Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

VOERTUIGEN DE LIJN

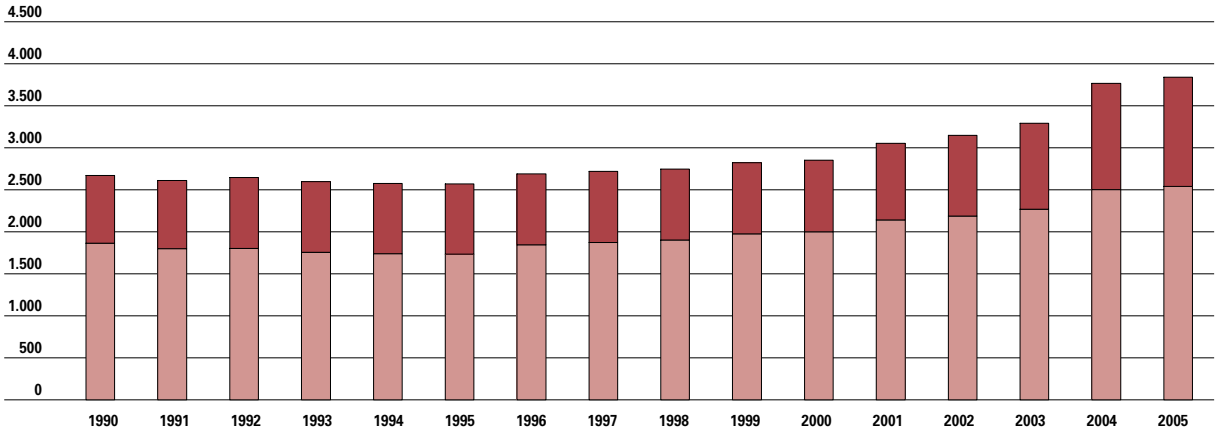

9.7 Evolutie voertuigenpark De Lijn, van 1990 tot 2005, naar type beheerder.
Bron: VVM De Lijn.

exploitanten
eigen beheer

succes van de nieuwe voordelige netabonnementen. Daarnaast kwamen er door de uitwerking van de basismobiliteit en het netmanagement nieuwe lijnen, nieuwe haltes en hogere frequenties. Niet inbegrepen in deze cijfers is het leerlingenvervoer, in 2005 goed voor 11,4 miljoen passagiers.
Sinds 1995 stijgt ook het aantal afgelegde kilometers. In 2005 werd 200 miljoen **voertuigkilometer** afgelegd door De Lijn. De exploitanten namen daarvan 45,5% voor hun rekening.
Deze evolutie weerspiegelt zich ook in het **voertuigenpark**. Tussen 1990 en 1995 verminderde de technische reserve door de fusie van NMVB, MIVA en MIVG. Sinds 1996 groeit het opnieuw aan. Eind 2005 waren er 2.170 autobussen, 20 trolleybussen, 345 trams en 1 sleeptram. Daarnaast wordt in opdracht van De Lijn nog busvervoer georganiseerd door onafhankelijke exploitanten die met 1.301 voertuigen iets meer dan een derde van het totale voertuigenpark voor hun rekening nemen.

Treinverkeer

Het **spoorwegennetwerk** is het dichtste van de Europese Unie, enkel Tsjechië komt in de buurt. De NMBS boekte in 2004 voor het achtste opeenvolgende jaar een groei van het aantal **reizigers**. In totaal maakten 178,7 miljoen reizigers gebruik

REIZIGERS EN VOERTUIGKM DE LIJN

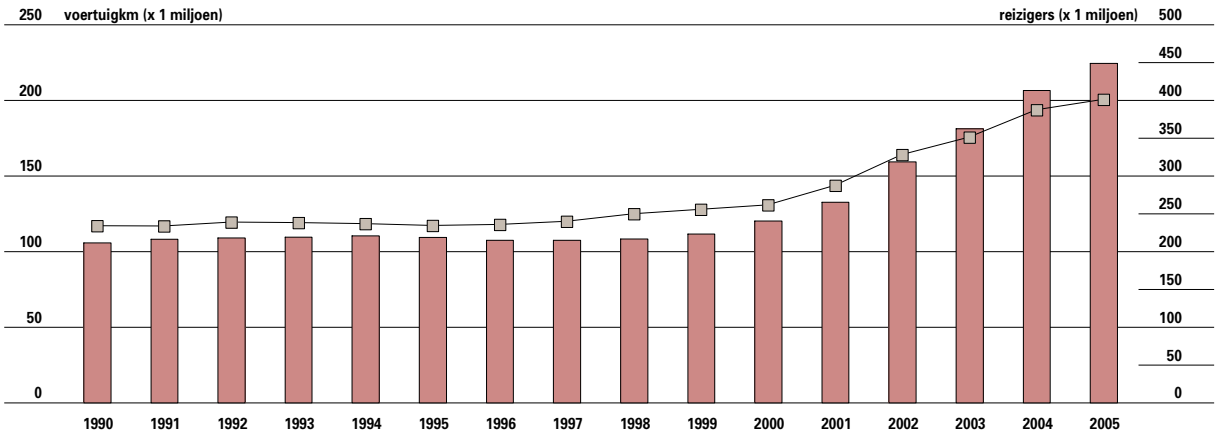

9.8 Evolutie van het aantal reizigers en het aantal voertuigkilometer (voertuigkm) van De Lijn, van 1990 tot 2005, x 1 miljoen.
Bron: VVM De Lijn.

aantal reizigers
aantal voertuigkm

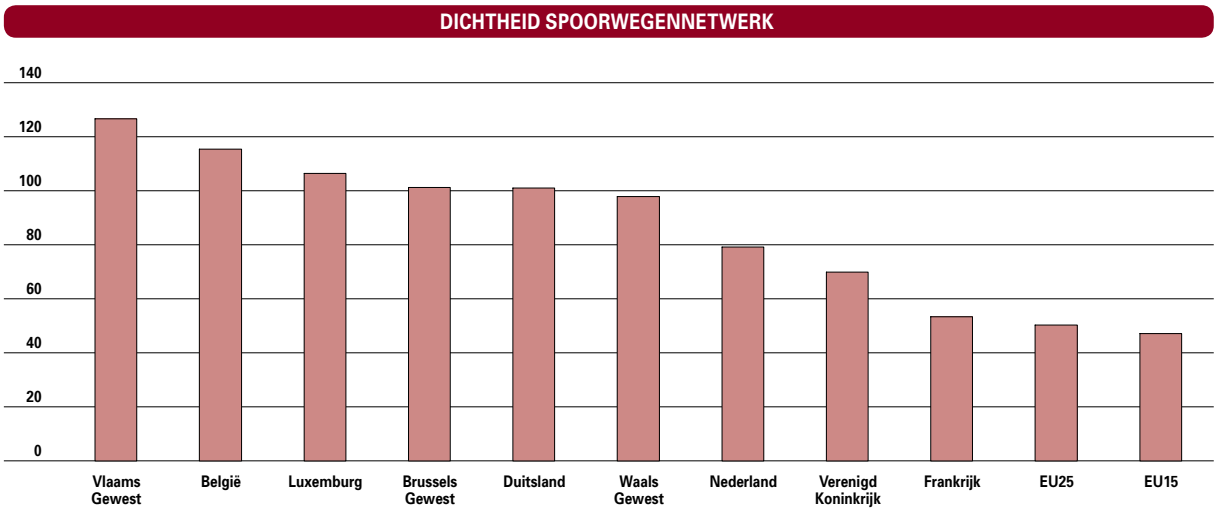

9.9 Dichtheid van het spoorwegennetwerk, België, gewesten en buurlanden, EU15 en EU25, in 2003, in km per 1.000 km².
Bron: EC DG TREN en Eurostat, NMBS (België en gewesten), bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

van de NMBS, in binnen- en buitenland. Hiermee worden zelfs de recordcijfers van begin de jaren tachtig overschreden. Binnen België werd in 2004 165 miljoen keer de trein genomen. Voorlopige cijfers voor 2005 geven 173 miljoen binnenlandse reizigers. Dat zou een stijging met 30% betekenen sinds 1995.
Ook het aantal afgelegde **personenkilometer** blijft stijgen. In 2004 werd de kaap van 5 miljard personenkilometer overschreden. Daarnaast rijden er voor internationale trajecten ook buitenlandse treinstellen op Belgisch grondgebied, net zoals de NMBS in het buitenland trajecten vanuit België tot de eindbestemming integraal uitvoert. In 2003 legde de NMBS 76 miljoen personenkilometer in het buitenland af. Cijfers over het vervoer door buitenlandse maatschappijen in ons land zijn nog niet beschikbaar.
Op een gemiddelde werkdag stapten in 2004 342.750 **reizigers** op de trein in een van de haltes in het Vlaamse Gewest. Op zaterdag en zondag valt dat aantal terug tot een derde. Deze cijfers blijven ongeveer status-quo in vergelijking met 2003.
Sinds 1990 blijft het totale aantal **zitplaatsen** op NMBS-treinen ongeveer constant.
In 2004 waren er voor het klassieke (binnenlandse en internationale) treinverkeer ongeveer 281.900 zitplaatsen, op de HST-stellen (Thalys en Eurostar)

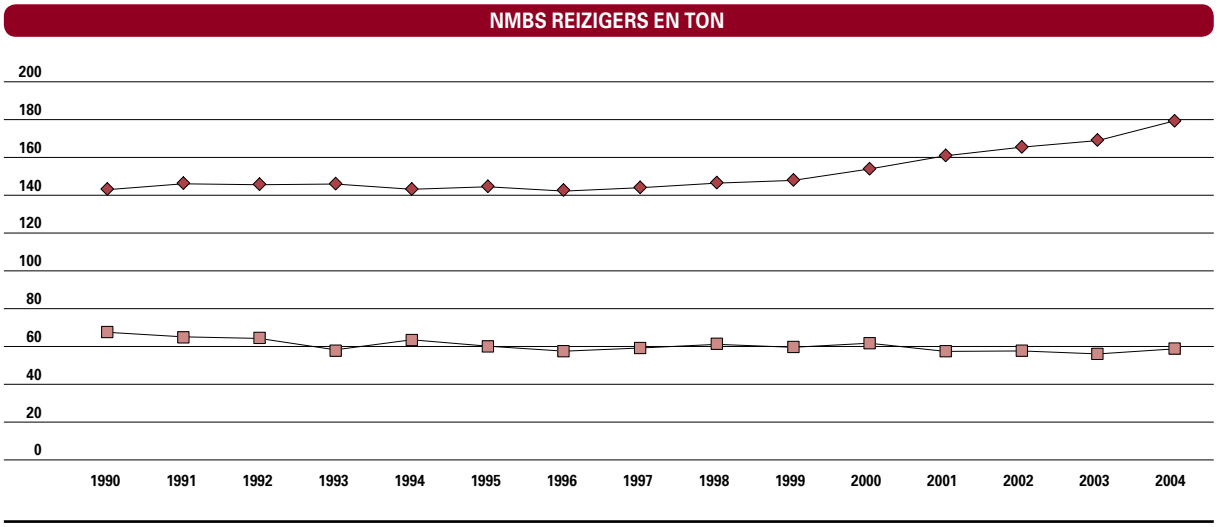

9.10 Evolutie van het aantal reizigers en tonnage van de NMBS, van 1990 tot 2004, x 1 miljoen.
Bron: NMBS.

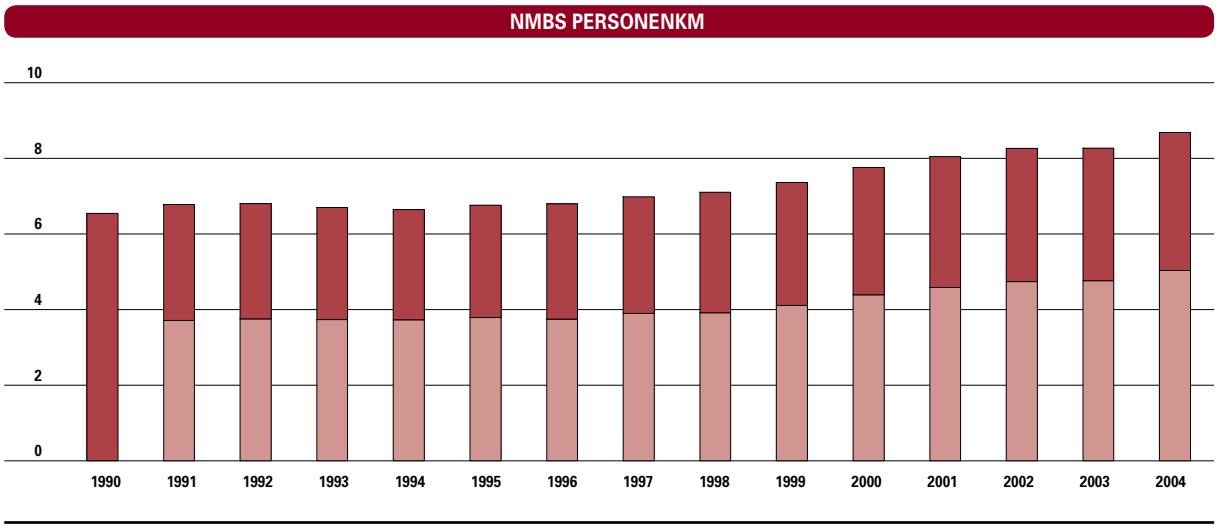

9.11 Evolutie van het aantal personenkm van de NMBS, Vlaams Gewest en België, van 1990 tot 2004, x 1 miljard. Geen afzonderlijke Vlaamse cijfers beschikbaar voor 1990. Bron: NMBS.

5.815. Daartoe beschikte de NMBS over 1.322 **rijtuigen**, ruim 5% minder dan het jaar voordien. Wel werden 40 dubbeldekrijtuigen in gebruik genomen waardoor het capaciteitsverlies zeer beperkt blijft.
Het aantal **spoorwagens voor goederenvervoer** van de NMBS daalde met 1.242 stuks tot 13.685 stuks. Toch was 2004 voor het goederenvervoer per spoor een goed jaar. Er werd 58,4 miljoen **ton** vervoerd, het hoogste cijfer sinds 2000. Het aantal **tonkilometer** afgelegd in het Vlaamse Gewest bereikte zelfs zijn hoogste peil sinds 1992. Sinds september 2000 is er voor het goederenvervoer ook een private operator op Belgisch grondgebied actief: Dillen Le Jeune Cargo verzorgt trajecten vanuit de Antwerpse haven naar Duitsland. Hierover is op dit moment nog geen cijfermateriaal beschikbaar.

Binnenvaart

Het Vlaamse **binnenwaternetwerk** is na het vlakke en waterrijke Nederland veruit het dichtste van de Europese Unie.
De binnenvaart kende de voorbije jaren een sterke groei. De promotie van de binnenvaart en de publiekprivate samenwerking rond ondermeer de aanleg van kaaimuren lijkt vruchten af te werpen. Tussen 1995 en 2004 is het aantal **tonkilometer**

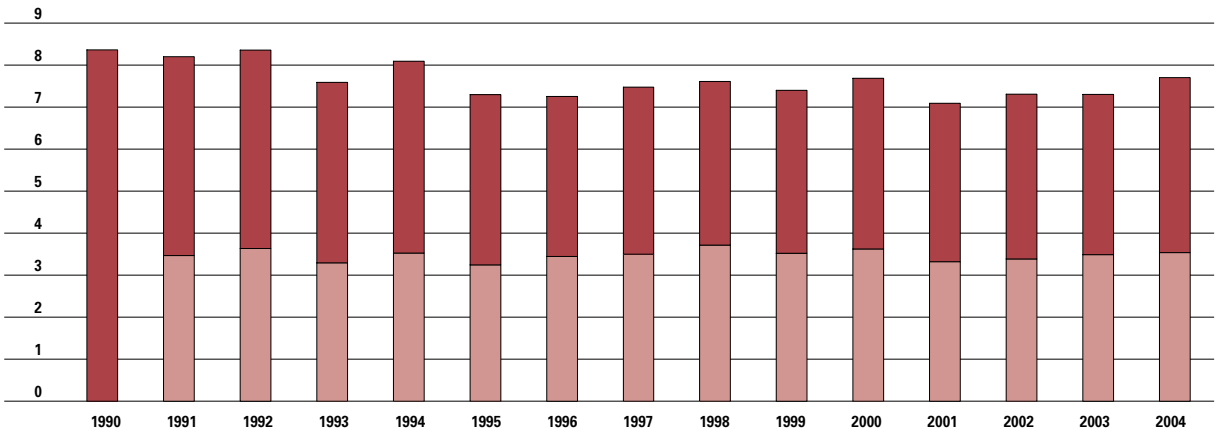

9.12 Evolutie van het aantal tonkm van de NMBS, Vlaams Gewest en België, van 1990 tot 2004, x 1 miljard. Geen afzonderlijke Vlaamse cijfers beschikbaar voor 1990. Bron: NMBS.

DICHTHEID BINNENWATERNETWERK

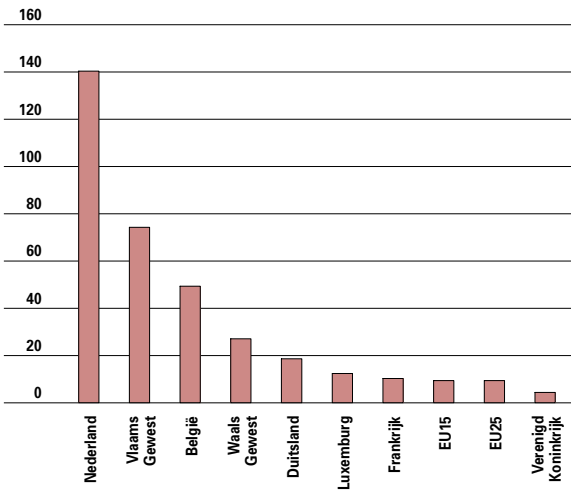

9.13 Dichtheid van het netwerk van bevaarbare binnenwaterwegen, België, gewesten en buurlanden, EU15 en EU25, in 2002, in km per 1.000 km². Cijfers voor Nederland dateren van 1998. Geen afzonderlijke cijfers voor het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Bron: EC DG TREN en Eurostat, MET, PBV, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

BINNENVAART TONKM

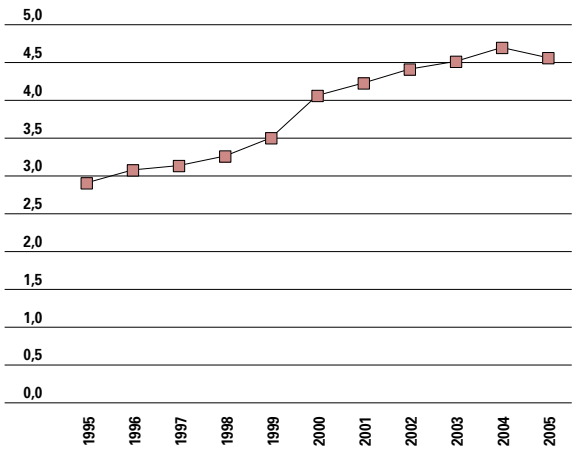

9.14 Evolutie van de goederentrafiek in de binnenvaart, naar tonkm, Vlaams Gewest, van 1995 tot 2005, naar tonkm, x 1 miljard. Bron: PBV.

met 62% toegenomen. In 2005 trad voor het eerst sinds lang een daling op, met 2,9%. Een deel van de trafiek viel weg door de afbouw van de staalnijverheid in het Luikse.

De binnenvaart kent een toenemende **containerisatie**: sinds 1997 verachtvoudigde de containertrafiek. In 2005 werd een groei met 13% opgetekend. Ook in de Vlaamse havens blijft het binnenvaartvervoer stijgen. In 2005 werd er 101,7 miljoen ton overgeslagen. Gent en Oostende noteerden een lichte daling.

Sinds 1995 namen alle types **binnenschepen** in aantal af. De totale capaciteit van de binnenvaartvloot in België nam sindsdien wel met 16% toe.

Zeevaart

1. Le Havre - Hamburg range

De Le Havre - Hamburg range omvat de belangrijkste zeehavens tussen deze twee steden. Hierbinnen vallen Antwerpen, Gent, Zeebrugge, Oostende, Rotterdam, Amsterdam, Hamburg, Bremen, Duinkerke en Le Havre.

Deze havens realiseerden in 2004 een overslag van 914 miljoen **ton**, een groei met 7% tegenover het jaar voordien. In de Vlaamse havens bedroeg de toename 6%, waardoor hun aandeel in de range lichtjes daalde tot 24%. In het begin van de jaren tachtig bedroeg het aandeel van de Vlaamse havens slechts 19%. Naast de Vlaamse havens konden sinds

BINNENVAARTVLOOT

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
AANTAL SCHEPEN											
droge ladingschepen	1.318	1.281	1.500	1.415	1.329	1.308	1.291	1.272	1.304	1.304	1.265
tankschepen	243	232	231	219	215	213	208	205	208	219	219
duw- en sleepboten	151	153	72	71	72	80	79	95	112	120	119
CAPACITEIT (IN TON)											
droge ladingschepen	1.263.000	1.245.000	1.380.901	1.356.455	1.328.651	1.342.396	1.370.286	1.391.711	1.415.261	1.463.454	1.450.091
tankschepen	252.000	236.000	244.417	243.078	244.017	251.407	247.106	253.567	254.935	287.543	309.984

9.15 Evolutie binnenvaartvloot en capaciteit, België, van 1995 tot 2005, naar type binnenschip. Bron: FOD MV.

1980 alleen de Duitse hun marktaandeel versterken.

2. Vlaamse zeehavens

Het aantal **passagiers** in de Vlaamse zeehavens nam in 2005 voor het eerst sinds 1994 toe, tot 0,9 miljoen. Ter vergelijking: in 1980 waren er nog ruim 5 miljoen passagiers. De **goederentrafiek** daarentegen bereikte in 2005 een historisch record van ruim 224 miljoen verscheepte ton, een groei van 3,7%.
Antwerpen en vooral Zeebrugge groeiden sterk, Oostende matig, maar Gent kreeg rake klappen.
De binnenvaarttrafiek binnen de zeehavens steeg sinds 1998 met 38%. De haven van Antwerpen is de trekker van deze groei. In de kusthavens Oostende en Zeebrugge is de binnenvaart minimaal.
De Vlaamse havens zijn ook een belangrijke economische speler, in 2003 goed voor een directe toegevoegde waarde van 11,5 miljard euro, 105.418 directe banen en 2,5 miljard euro directe investeringen.
Het Vlaamse Gewest pompte in 2004 0,4 miljard euro in de vier zeehavens en hun maritieme toegankelijkheid. De werkgelegenheid daalde dat jaar licht met 0,6%, maar zowel de toegevoegde waarde als de investeringen stegen tot een nieuw hoogtepunt.
Daarnaast staan de Vlaamse havens ook nog voor een indirecte toegevoegde waarde van 10,5 miljard euro en een indirecte werkgelegenheid van 133.457 voltijdse equivalenten.

Antwerpen

In 2004 was Antwerpen de tweede belangrijkste Europese haven voor goederentrafiek, na de afgescheiden koploper Rotterdam. Antwerpen beheerst 71% van de Vlaamse markt, met een marktaandeel van 16,6% in de Le Havre – Hamburg range. Voor het containerverkeer komt Antwerpen wereldwijd op de tiende plaats. In Europa behandelen alleen Rotterdam en Hamburg meer containers. De aanvoer komt voor ruim een derde uit Europa, daarna volgen Azië, Noord-Amerika en Afrika. De afvoer gaat voor een derde naar Azië. Daarna volgen Europa, Noord-Amerika en Afrika.
Ongeveer de helft van de goederen heeft de Belgisch-Luxemburgse Unie als hinterland. De rest is transitverkeer vanuit onze buurlanden, Zwitserland, Oostenrijk en Italië.
In 2005 realiseerde Antwerpen met een goederenoverslag van ruim 160 miljoen **ton**, een stijging met 5% en een nieuw record, ondanks verzadigingsproblemen in de eerste jaarhelft. Het containerverkeer vormt het grootste pakket binnen het Antwerpse goederenverkeer en steeg in 2005 met 9%. Verdere groei blijft mogelijk, want het nieuwe Deurganckdok biedt voldoende capaciteit om de overslag van de containers op termijn te verdubbelen. Het vloeibaar massagoed groeide met 5% en het niet-gecontaineriseerd stukgoed bleef ongeveer status-quo. Het droge massagoed, het roroverkeer en het aantal behandelde auto's daalden echter.
Het aantal zeeschepen dat in Antwerpen voor anker gaat, daalde licht maar vermits de schepen steeds groter worden, nam de bruto tonnenmaat toe.
Ook de binnenvaart van en naar de Antwerpse haven is in 2005 gestegen, met 3% tot 84 miljoen ton.

HAVENTRAFIEK LE HAVRE - HAMBURG

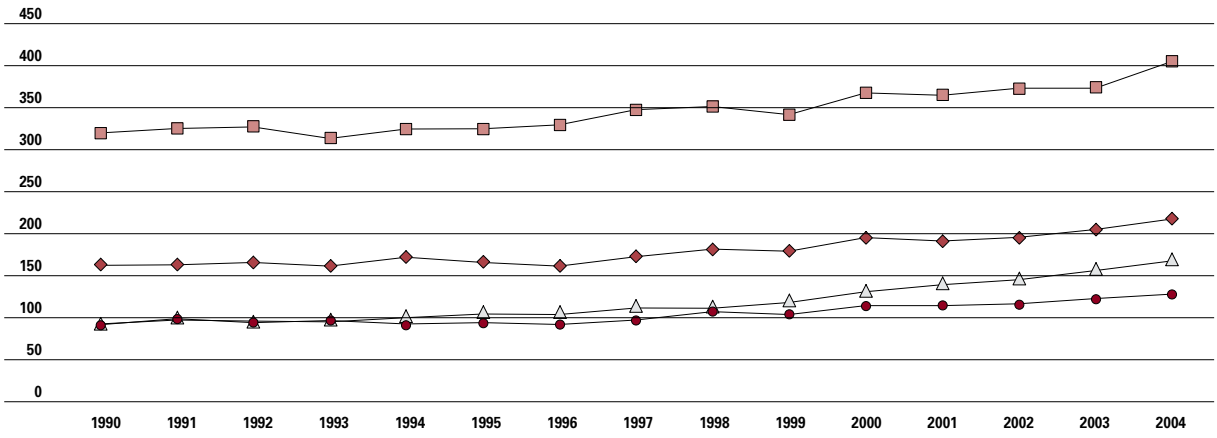

9.16 Evolutie van de trafiek in de havens van de Le Havre - Hamburg range, van 1990 tot 2004, in miljoen ton.
Opmerking: de havens Zeeland Seaports en Rouen en nog wat kleinere havens zijn in de landenpercentages niet mee opgenomen.
Bron: VHC.

GOEDERENTRAFIEK NAAR SOORT

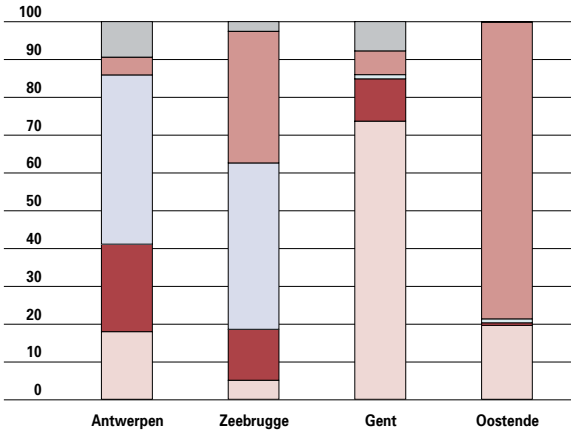

9.17 Goederentrafiek in de zeehavens, Vlaams Gewest, 2004, naar soort, in %. Bron: VHC.

conventioneel stukgoed
roll-on-roll-off
containers
vloeibaar massagoed
droog massagoed

De verwerking van de goederen verliep in 2005 vooral via de binnenvaart en het wegvervoer. Daarna volgen de pijpleidingen, het spoorvervoer en verscheping.
De **toegevoegde waarde** van Antwerpen steeg in 2003 met 4% tot 7,4 miljard euro. Dat is goed voor een aandeel van 65% binnen het Vlaamse havenlandschap. De **investeringen** stegen met 1,5% tot 1,5 miljard euro. De **werkgelegenheid** liep echter met 1,4% terug tot 62.276 voltijdse equivalenten.

Zeebrugge

Zeebrugge richt zich vooral op Europese trafiek. Het is de belangrijkste Europese haven voor het rollend vrachtverkeer en het transport van nieuwe personenwagens. Voor Zeebrugge zelf maakt niettemin het containerverkeer het grootste deel van de trafiek uit. In 2005 verliep het transport voor bijna driekwart via de weg, gevolgd door spoorverkeer.
Zeebrugge realiseerde in 2005 een overslag van 34,6 miljoen **ton**, een forse stijging met 9% ten opzichte van het jaar voordien. Het totale containervolume groeide met 11% tot een nieuw havenrecord van 15,6 miljoen ton. De containerisatiegraad steeg tot 45%. Zeebrugge verstevigde zijn positie van marktleider in het roroverkeer (een groei van 6% tot ongeveer 11,8 miljoen ton) en in het segment van het transport van nieuwe personenwagens (een nieuw record van 1,7 miljoen stuks). Ook het conventioneel stukgoed, de vloeibare en vaste bulk konden mooie groeicijfers optekenen.
Zeebrugge neemt 15% van de verscheepte tonnage in de Vlaamse havens voor zijn rekening. Voor het vierde jaar op rij is het de grootste Vlaamse passagiershaven. Het aantal **passagiers** groeide met 8% tot 702.486 personen.
Zeebrugge heeft een kleiner aandeel in toegevoegde waarde, **werkgelegenheid** en investeringen dan de trafiekcijfers zouden laten vermoeden. Toch was het in 2003 goed voor 10.368 voltijdse equivalenten, een stijging met 1,2%. De **toegevoegde waarde** blijft ongeveer constant, de **investeringen** hernemen na een rustig 2002.

GOEDERENTRAFIEK

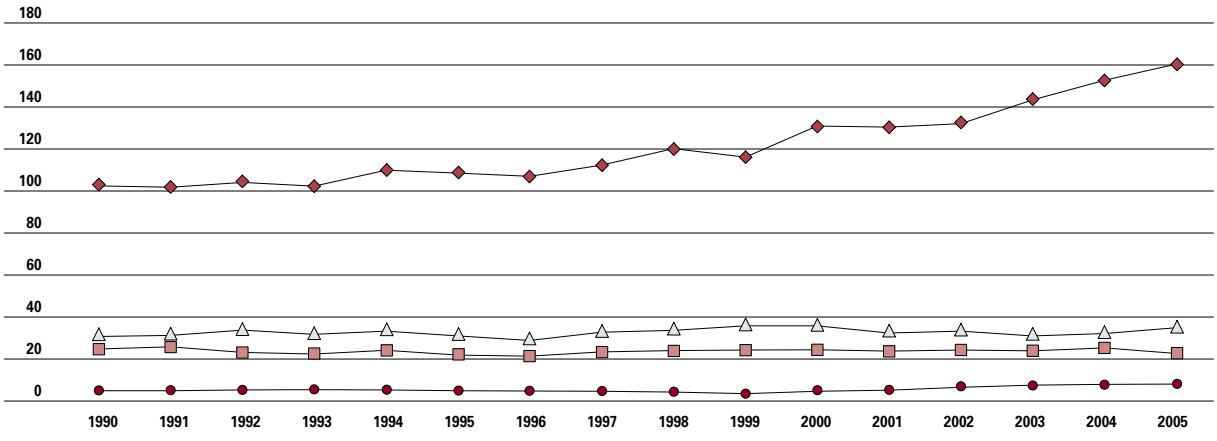

9.18 Evolutie van de goederentrafiek in de zeehavens, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2005, in miljoen ton. Bron: VHC.

Antwerpen
Zeebrugge
Gent
Oostende

TOEGEVOEGDE WAARDE							
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Antwerpen	6.161	6.359	6.168	7.010	6.979	7.130	7.443
Gent	2.581	2.883	2.638	2.880	2.721	2.879	2.952
Zeebrugge	516	591	658	725	737	709	714
Oostende	224	247	283	266	324	333	341
totaal	9.481	10.079	9.746	10.881	10.760	11.050	11.450

9.19 Evolutie van de directe toegevoegde waarde in de zeehavens, Vlaams Gewest, van 1997 tot 2003, in miljoen euro. Bron: NBB, VHC.

Gent

Gent zorgt voor 10% van de Vlaamse goederenoverslag. Viervijfde van de verscheepte tonnage bestaat uit aanvoer. Die aanvoer komt uit de hele wereld, met Zuid-Amerika en Europa als voornaamste herkomstgebieden. De afvoer gaat voor ruim 90% naar Europa. Droge massagoederen, vooral van en naar het staalbedrijf Sidmar, maken 70% uit van de maritieme trafiek.
Door de jaren heen bleef de goederentrafiek redelijk stabiel rond 24 miljoen **ton**. Toch was 2005 geen goed jaar voor de Gentse haven: het zeevaartvolume daalde met 11%. De verklaring hiervoor valt te zoeken in een verminderde productie bij Sidmar en in de agrosector. Gent verliest ook trafiek aan Rotterdam omdat de almaar grotere bulkschepen niet meer door de sluis van Terneuzen kunnen.
De – in omvang beperkte – afvoer groeide wel aan met 5%. Het roroverkeer steeg met 9%, alle andere goederencategorieën daalden.
Ook de binnenvaart viel terug, met 2,5% tot zo'n 16,5 miljoen ton.
Zeker in verhouding tot haar trafiek creëert de Gentse haven een belangrijke **toegevoegde waarde**, die in 2003 goed was voor bijna 3 miljard euro, een stijging met 3%. De **werkgelegenheid** bleef ongeveer status-quo op 28.330 voltijdse equivalenten. De **investeringen** daalden echter met 4%.

Oostende

Oostende is de kleinste van de vier Vlaamse zeehavens, met een marktaandeel van 3%. In 2004 maakte het roroverkeer viervijfde van de maritieme aan- en afvoer uit. Haast de volledige trafiek is binnen-Europees, vooral naar en van Groot-Brittannië.

WERKGELEGENHEID							
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Antwerpen	62.777	61.885	60.489	61.429	63.496	63.178	62.276
Gent	27.849	27.848	28.170	28.917	29.129	28.325	28.330
Zeebrugge	9.458	9.615	10.172	10.562	10.740	10.260	10.386
Oostende	4.853	4.496	4.499	3.954	4.187	4.331	4.426
totaal	104.937	103.844	103.330	104.862	107.552	106.094	105.418

9.20 Evolutie van de directe werkgelegenheid in de zeehavens, Vlaams Gewest, van 1997 tot 2003, in voltijdse equivalenten. Bron: NBB, VHC.

INVESTERINGEN							
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Antwerpen	1.312	1.275	1.101	1.418	1.591	1.482	1.504
Gent	376	421	650	593	611	785	754
Zeebrugge	136	191	214	187	141	119	135
Oostende	95	106	127	106	67	61	72
totaal	1.919	1.992	2.090	2.304	2.409	2.447	2.466

9.21 Evolutie van de directe investeringen in de zeehavens, Vlaams Gewest, van 1997 tot 2003, in miljoen euro. Bron: NBB, VHC.

Dankzij een stijging met 2% tot 7,7 miljoen ton heeft Oostende in 2005 een nieuw recordjaar achter de rug. De motor achter die cijfers blijft het rollend vrachtverkeer. De containertrafiek, de bulk en general cargo gingen achteruit door het verdwijnen van een vaste scheepslijn met de Baltische staten en de renovatie van een sluis.
Sinds 22 juli 2004 vervoert Transeuropa Ferries ook **passagiers** met personenwagens op zijn schepen naar Ramsgate. Dit laat zich voelen in de passagierstrafiek: na het historisch dieptepunt in 2003 groeide het aantal passagiers met 32% tot 214.794 personen.

Luchtvaart

1. Europese luchthavens

De luchtvaart kende in 2001 en 2002 moeilijke tijden. De economische crisis, de aanslagen van 11 september 2001, de oorlog in Irak, de SARS-epidemie… lieten hun sporen na. In beide jaren kromp de passagiersluchtvaart in de 65 belangrijkste Europese luchthavens met iets meer dan een procent. 2003 was een keerpunt, met een groei van 3% tot een nieuw record van 741 miljoen **passagiers**. In 2004 hernam de passagiersluchtvaart nog sterker, met een groei van 8% tot bijna 802 miljoen passagiers.
De vier luchthavens gelegen in het Vlaamse Gewest konden een geringere passagiersgroei van 2,4% optekenen. De passagiersgroei heeft vooral te maken met de verdere uitbouw van SN Brussels Airlines na het faillissement van Sabena in 2001.
In de vrachtluchtvaart zien we min of meer hetzelfde fenomeen: een scherpe daling in 2001, een lichte stijging in 2002 en een herneming in 2003. In 2004 realiseerden de grootste Europese vrachtluchthavens zelfs een groei van 9% tot een nieuw record van bijna 14 miljoen ton. De drie Vlaamse luchthavens met vrachtvervoer haalden zelfs een toename met 12%.

2. Vlaamse luchthavens

De Vlaamse luchthavens geven voor 2005 een verdeeld beeld. Het aantal **vliegbewegingen** daalde voor het zesde jaar op rij, met 2,7%. Het aantal **passagiers** herstelde echter verder met 3,5%, al blijft

PASSAGIERSTRAFIEK

LUCHTHAVENS	LAND	2000	2001	2002	2003	2004
London Heathrow	Verenigd Koninkrijk	64,6	60,7	63,3	63,5	67,3
Paris Ch. de Gaulle	Frankrijk	48,2	48,0	48,4	48,2	51,3
Frankfurt Rhein-Main	Duitsland	49,4	48,6	48,5	48,4	51,1
Amsterdam Schiphol	Nederland	39,6	39,5	40,7	40,0	42,5
Madrid Barajas	Spanje	32,9	34,1	33,9	35,9	38,7
London Gatwick	Verenigd Koninkrijk	32,1	31,2	29,6	30,0	31,5
Rome Fiumicino	Italië	26,3	25,6	25,3	26,3	28,1
Munich	Duitsland	23,1	23,6	23,2	24,2	26,8
Barcelona	Spanje	19,8	20,7	21,3	22,7	24,6
Paris Orly	Frankrijk	25,4	23,0	23,2	22,5	24,1
Manchester	Verenigd Koninkrijk	18,8	19,6	19,0	19,9	21,5
London Stansted	Verenigd Koninkrijk	11,9	13,7	16,1	18,7	20,9
Palma de Mallorca	Spanje	19,4	19,2	17,8	19,2	20,4
Copenhagen Kastrup	Denemarken	18,3	18,0	18,2	17,6	19,0
Milan Malpensa	Italië	20,7	18,6	17,4	17,6	18,6
Istanbul	Turkijje	16,0	14,6	13,4	13,8	17,4
Zurich	Zwitserland	22,6	21,0	17,9	17,0	17,2
Dublin	Ierland	13,8	14,3	15,1	15,9	17,1
Stockholm Arlanda	Zweden	18,4	18,3	16,5	15,2	16,4
Brussels National	België	21,6	19,7	14,4	15,2	15,6

9.22 Evolutie van het aantal vervoerde passagiers in de 20 belangrijkste luchthavens van Europa (zonder de ex-GOS-staten), van 2000 tot en met 2004, x 1 miljoen. Bron: EC DG TREN.

het recordjaar 2000 nog ver verwijderd. De **goederentrafiek** hernam sterker, met 6,5% tot een nieuw record van 815.723 ton.

Zaventem - Brussel Nationaal

Als passagiersluchthaven is Zaventem vooral intra-Europees gericht. Het overgrote deel van de passagiers gebruikte de auto als voor- of natransport. Iets meer dan 2,3 miljoen passagiers nam de trein. 579.212 reizigers maakten in 2004 gebruik van de bus, een stijging met 133% vergeleken met 2001. Zaventem is goed voor 70% van de vliegbewegingen, 86% van de verscheepte tonnage en zelfs 98% van het aantal passagiers binnen het Vlaams Gewest. In Europa was Zaventem in 2004 de twintigste passagiersluchthaven.
In 2005 groeide het passagiersaantal voor het derde jaar op rij, met 3,5% tot bijna 16,2 miljoen reizigers. Het aantal **bewegingen** bleef ongeveer status-quo op een kwart miljoen. Beide trends resulteren in een betere bezettingsgraad van de vliegtuigen.
Toch ligt het passagiersaantal nog altijd een kwart onder het cijfer van het recordjaar 2000. Het aantal lokale **passagiers**, die hun vliegreis beginnen of eindigen in Brussel, steeg met 10% tot een nieuw record van 14,9 miljoen. Het aantal transferpassagiers blijft echter nog ruim achterop.
Voor **vrachtvervoer** bekleedde Zaventem in 2004 de zesde positie onder de Europese luchthavens. In 2005 werd een groei gerealiseerd van 6%, waarmee het record uit het topjaar 2000 gebroken werd. Europa blijft het belangrijkste eind- of vertrekpunt, gevolgd door het Verre Oosten, Noord-Amerika en het Midden-Oosten.
De luchthaven van Zaventem is belangrijk voor de **werkgelegenheid**. De helft tot twee derde van de jobs in de private sector in de luchthavenregio is te linken aan de luchthaven. Dit betekent 57.830 tot 72.023 jobs.

Oostende-Brugge

De Oostendse trafiek schommelt voortdurend. Het merendeel bestaat uit ad-hocvluchten met de hele wereld als mogelijke bestemming. Het belang van Oostende ligt vooral in het vrachtverkeer en chartervluchten voor passagiers.

GOEDERENTRAFIEK

LUCHTHAVENS	LAND	2000	2001	2002	2003	2004
Paris Ch. de Gaulle	Frankrijk	1.611	1.592	1.626	1.724	1.877
Frankfurt Rhein/Main	Duitsland	1.710	1.635	1.631	1.650	1.839
Amsterdam	Nederland	1.267	1.234	1.289	1.354	1.467
London Heathrow	Verenigd Koninkrijk	1.402	1.264	1.311	1.301	1.412
Luxembourg	Luxemburg	501	510	550	657	713
Brussels National	België	667	584	514	604	664
Cologne/Bonn	Duitsland	442	464	509	531	615
Liege	België	270	273	327	375	383
Madrid	Spanje	338	331	331	340	378
Milan Malpensa	Italië	301	289	294	320	361
Copenhagen	Denemarken	419	379	374	336	336
East Midlands	Verenigd Koninkrijk	194	209	234	251	306
Zurich	Zwitserland	418	374	333	305	281
Istanbul	Turkije	225	168	216	231	267
London Stansted	Verenigd Koninkrijk	184	183	197	207	242
London Gatwick	Verenigd Koninkrijk	338	295	254	234	227
Munich	Duitsland	148	146	167	163	192
Rome Fiumicino	Italië	201	186	176	173	175
Vienna Schwechat	Oostenrijk	135	120	124	127	158
Manchester	Verenigd Koninkrijk	122	113	119	127	154

9.23 Evolutie van de vervoerde vracht in de 20 belangrijkste luchthavens van Europa (zonder de ex-GOS-staten), van 2000 tot 2004, x 1.000 ton.
Bron: EC DG TREN.

VLIEGBEWEGINGEN

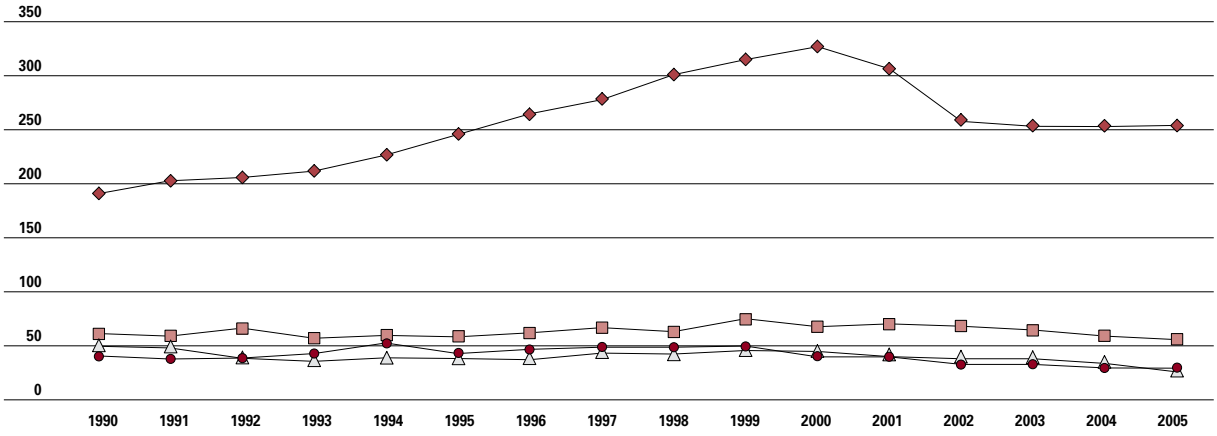

9.24 Evolutie van de bewegingen op de luchthavens, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2005, x 1.000.
Bron: luchthavenautoriteiten.

Het aantal **vliegbewegingen** daalde in 2005 met bijna een kwart. Het aantal **passagiers** steeg echter met 13%. Deze toename is grotendeels te danken aan chartervluchten van Jetair en Thomas Cook.
Voor het **vrachtvervoer** was 2005 een uitstekend jaar. De vracht steeg met 11% tot een nieuw record, met de uitbreiding van de activiteiten van Egyptair, MK Airlines en Saudi Arabian Airlines.

Deurne-Antwerpen

Deurne profileert zich als binnen-Europese regionale zakenluchthaven. 72% van de passagiers neemt dan ook lijn- of zakenvluchten. Het aantal passagiers op zakenvluchten steeg in 2005 met 1%.
Voor het overige was 2005 voor Deurne opnieuw een moeilijk jaar. Het wegvallen van de lijn op Praag en van een aantal trainingsvluchten veroorzaakte voor het vierde jaar op rij een daling in het aantal **passagiers**, met 6,5%. In 2001 bedroeg het passagiersaantal bijna nog het dubbele.
Thuismaatschappij VLM Airlines handhaaft wel zijn positie. Ook het aantal **bewegingen** daalde voor het vierde jaar op rij.
2004 was het slechtste jaar inzake vrachtvervoer

LUCHTHAVENS PASSAGIERS

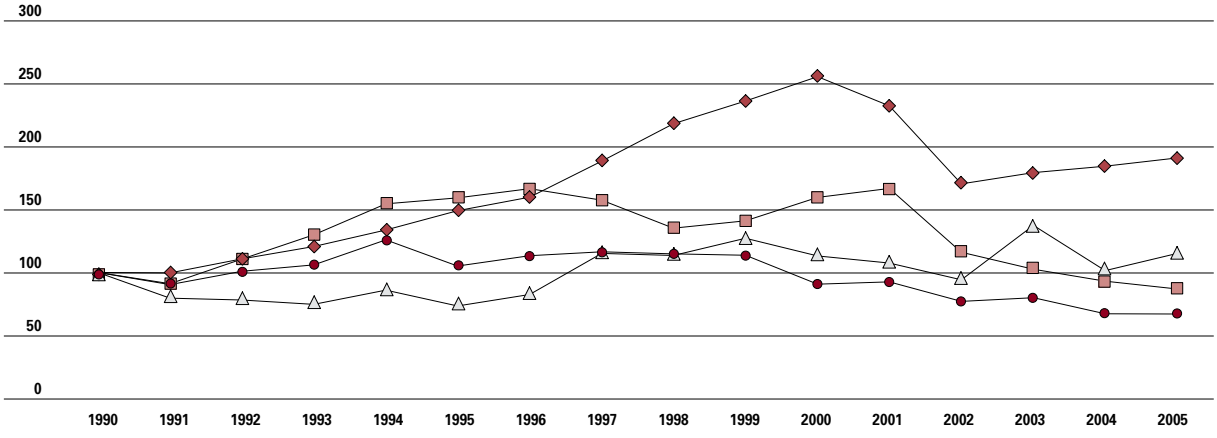

9.25 Evolutie van het aantal passagiers op de luchthavens, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2005, index: 1990 = 100.
Bron: luchthavenautoriteiten.

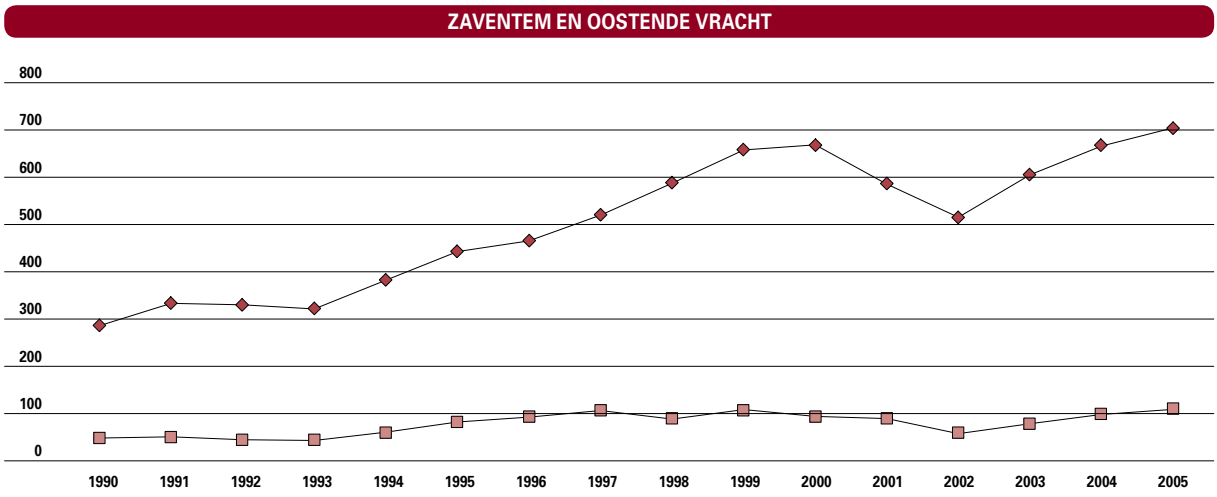

9.26 Evolutie van de vervoerde vracht op de luchthavens van Zaventem en Oostende, van 1990 tot 2005, in 1.000 ton.
Bron: luchthavenautoriteiten.

sinds 1994. In 2005 werd een bescheiden herstel opgetekend.
De geplande ondertunneling of heraanleg van de Krijgsbaan kan de luchthaven wel nieuwe groeiperspectieven bieden.

Wevelgem-Kortrijk

De Internationale Luchthaven Kortrijk-Wevelgem wordt noch door de Vlaamse, noch door de federale overheid uitgebaat, maar door de West-Vlaamse Intercommunale Vliegveld Wevelgem-Bissegem. Wevelgem speelt op dit moment vooral een rol in de 'general aviation', de kleinere privé-luchtvaart en scholingsvluchten. Wevelgem tracht zich vooral te ontwikkelen als regionale zakenluchthaven.
2005 was een jaar van stabilisatie, zowel in aantal **bewegingen** als in aantal **passagiers**. Het aantal zakenpassagiers steeg wel met 13%.

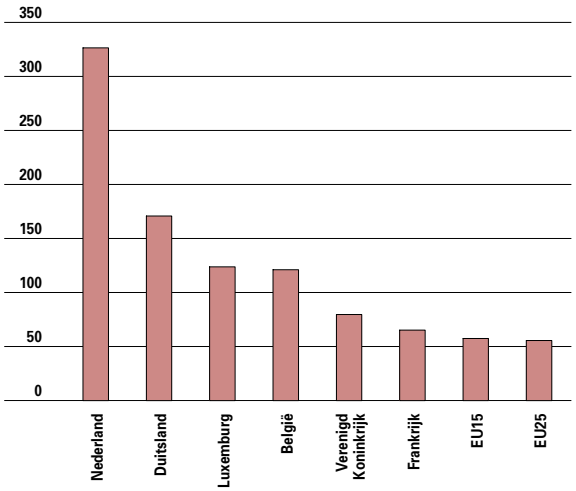

9.27 Dichtheid van het pijpleidingennetwerk voor aardgastransport, België en buurlanden, EU15 en EU25, 2004, in km per 1.000 km².
Bron: Eurogas, Eurostat en Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

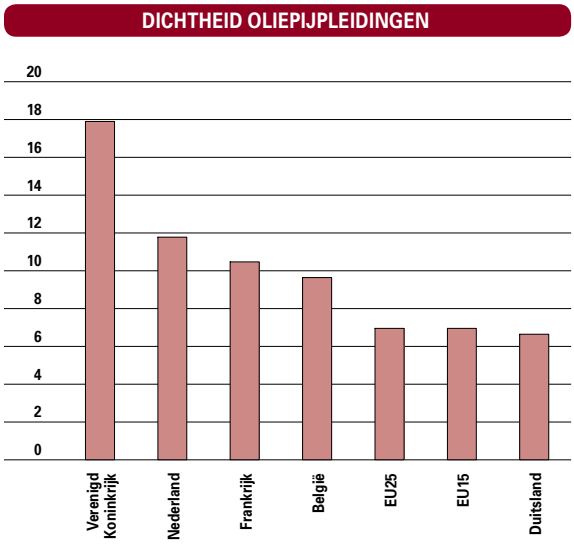

9.28 Dichtheid van het pijpleidingennetwerk voor olietransport, België en buurlanden, EU15 en EU25, 2002, in km per 1.000 km². Data van het Verenigd Koninkrijk hebben enkel betrekking op Groot-Brittannië.
Bron: EC DG TREN, Eurostat en Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

TONKM OLIEPIJPLEIDINGEN

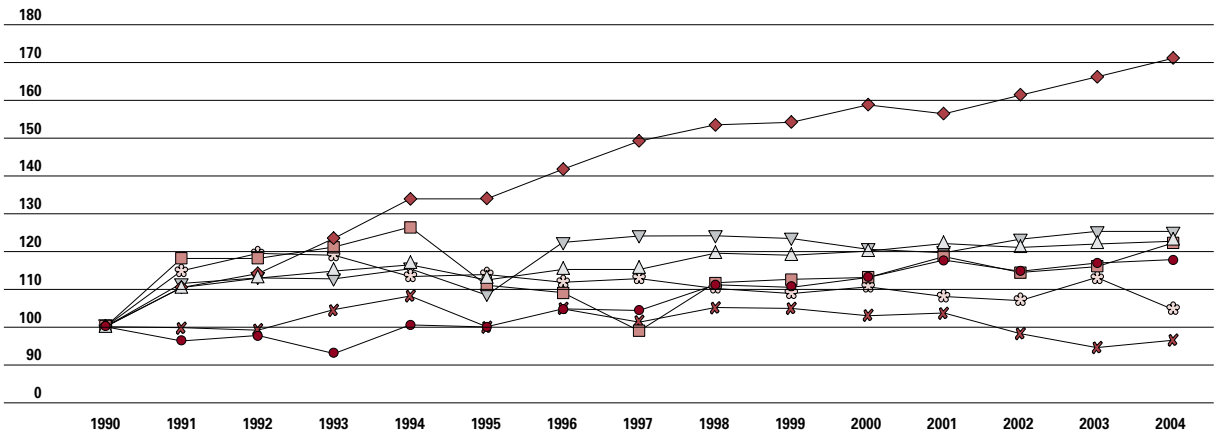

9.29 Evolutie van het aantal tonkm, afgelegd via oliepijpleidingen, België, buurlanden, EU15 en EU25, van 1990 tot 2004. Index: 1990=100. Data van het Verenigd Koninkrijk hebben enkel betrekking op Groot-Brittannië. Bron: EC DG TREN, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Transport via pijpleidingen

Een overzicht van de kerncijfers over het transport is onvolledig zonder een blik op het transport via pijpleidingen. Er zijn **pijpleidingen** voor het transport van aardgas en voor het transport van **olie**. Regionale cijfers zijn helaas niet beschikbaar. Het pijpleidingennetwerk voor **aardgas** is in België het vijfde dichtste van de hele Europese Unie: 121 km per 1.000 km².
Het Belgische netwerk voor **olie** is met 294 km een stuk beperkter, al behalen we Europees gezien nog een zesde plaats en scoren we met een dichtheid van 9,6 km boven het Europese gemiddelde. Elf lidstaten hebben zelfs helemaal geen oliepijpleidingen.
In 2004 werd in België 1,8 miljard tonkilometer aardolie vervoerd, in de EU15 87,5 miljard en de EU25 124,3 miljard. Het Belgische transportvolume is het kleinst van de hele Europese Unie, met uitzondering van de elf lidstaten zonder oliepijpleidingen. Wel nam het transport sinds 1990 met 71% toe, een pak beter dan onze buurlanden en de Europese gemiddeldes.

9.2 Bereikbaarheid

De Vlaamse Regering wil de bereikbaarheid van economische knooppunten en poorten op een selectieve wijze waarborgen. De ambitie is om op een duurzame manier minstens de huidige bereikbaarheid vast te houden of te verbeteren. Dat vraagt een beter ruimtelijk evenwicht en een betere spreiding van verplaatsingen in de tijd. De alternatieve vervoerswijzen moeten een groter aandeel innemen. Dit kan slechts door een kwaliteitsverhoging voor de alternatieven. De benutting van de verkeersnetwerken zal stijgen door een beter verkeersbeheer. Enkel waar het strikt noodzakelijk is, zal er nieuwe infrastructuur worden aangelegd. De Vlaamse overheid neemt zich voor deze beleidsperiode ten minste één derde van deze missing links weg te werken.
Achtereenvolgens komen de voertuigverliesuren, de verkeersdruk, de verplaatsingstijd, de verdeling over de vervoerswijzen, het woon-werkverkeer, de bezettings- en beladingsgraad van voertuigen en de bezettingsgraad van het infrastructuurnetwerk aan bod.

Voertuigverliesuren

Het Mobiliteitsplan Vlaanderen wil tegen 2010 het aantal verliesuren op de autosnelwegen (met snelheden onder de 95 km per uur) beperken tot 5% van het aantal gereden voertuiguren.
Sinds de aanvang van de werken op de Antwerpse Ring in juni 2004, zijn de meetposten op deze zeer filegevoelige plek verwijderd en dus verdwenen uit de statistieken. De cijfers van 2004 zijn dus een onderschatting van het Vlaamse totaal en zeker voor de Antwerpse regio.
In 2004 stonden de automobilisten 4,8 miljoen uren in de file op de Vlaamse hoofdwegen. De grootste problemen spelen zich af rond Brussel en Antwerpen, de twee belangrijkste economische knooppunten. In het Brusselse zijn maar liefst 10% van de rijuren als **verliesuren** te beschouwen, in Antwerpen 5%, in de rest van Vlaanderen 0,8% en in heel het Vlaamse Gewest 5,5%.
In de Brusselse regio is de situatie in 2004 sterk verslechterd. In de rest van Vlaanderen trad enige verbetering in. De slechte Brusselse resultaten zorgen ook voor een achteruitgang in de algemene cijfers.

Potentiële verkeersdruk

Het Vlaamse Gewest telde in 2003 bijna het hoogste aantal personenauto's per vierkante kilometer in de Europese Unie. Enkel het

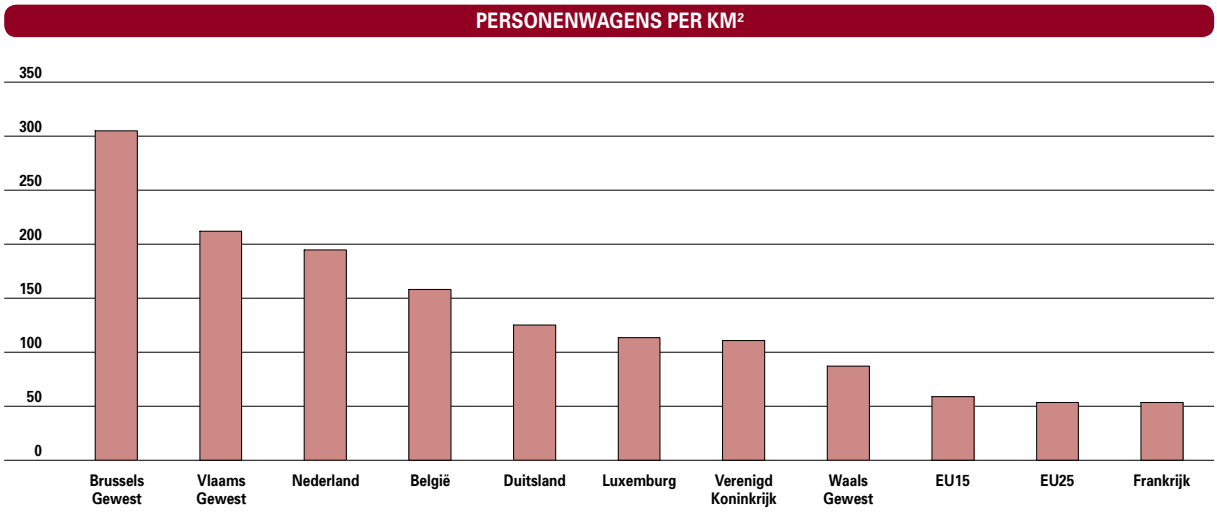

9.30 Aantal personenwagens per km², België, gewesten en buurlanden, EU15 en EU25, 2003.
Bron: EC DG TREN, Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

VERPLAATSINGSTIJD

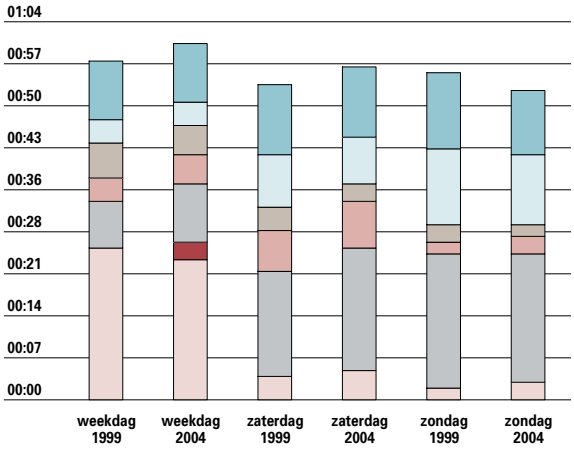

9.31 Gemiddelde tijd besteed aan verplaatsingen door 18- tot 75-jarigen, naar soort dag en naar type verplaatsing, in gemiddelde uren en minuten per respondent, Vlaamse Gemeenschap, 1999 en 2004. In 1999 werden 'verplaatsingen van en naar school, universiteiten, cursussen...' niet apart bevraagd. Bron: VUB TOR.

andere verplaatsingen
verplaatsingen van en naar familie
verplaatsingen voor kinderen
verplaatsingen voor huishouden
verplaatsingen voor vrije tijd
van en naar school, universiteit, cursussen
van en naar werk

ministaatje Malta en het dichtbevolkte Brusselse Hoofdstedelijke Gewest gaan ons voor.

Verplaatsingstijd

Een Vlaming was in 2004 per week gemiddeld 7 uur en 19 minuten onderweg, dat is zo'n kwartier langer dan in 1999. Mannen verplaatsen zich wekelijks 27 minuten meer dan vrouwen. In 1999 was dat nog 1 uur en 9 minuten. De kloof is dus kleiner geworden, ook als we naar weekdagen kijken: mannen verplaatsen zich 1 uur en 6 minuten per dag, vrouwen slechts 3 minuten minder. Bij mannen zijn woon-werkverplaatsingen belangrijker dan bij vrouwen, evenals de vrijetijdsverplaatsingen (vooral in het weekend). Vrouwen besteden relatief meer tijd aan verplaatsingen voor hun kinderen en familie. Opmerkelijk: verplaatsingen voor het huishouden doen mannen nu iets vaker dan vrouwen, al zijn de verschillen klein. Vijf jaar geleden was dit nog omgekeerd.

Modale verdeling

De auto en de vrachtauto blijven het meest populaire vervoermiddel. Een verschuiving naar andere transportmogelijkheden kan nochtans interessante perspectieven bieden. Sommige vervoerswijzen hebben immers nog een capaciteitsoverschot of veroorzaken minder milieuschade, hinder voor de omwonenden of verkeersongevallen. Op de Top van Lissabon werd zowel voor het goederenvervoer als het personenvervoer het aandeel van het wegvervoer als structurele indicator geselecteerd.
In het personenvervoer neemt de **wagen** in 2003 82,7% van de personenkilometers voor zijn rekening. Vlaanderen zit daarmee 1,6 procentpunt onder het gemiddelde van de EU25 en zelfs 2,4 procentpunt onder het gemiddelde van de EU15.

MODALE VERDELING PERSONENVERVOER

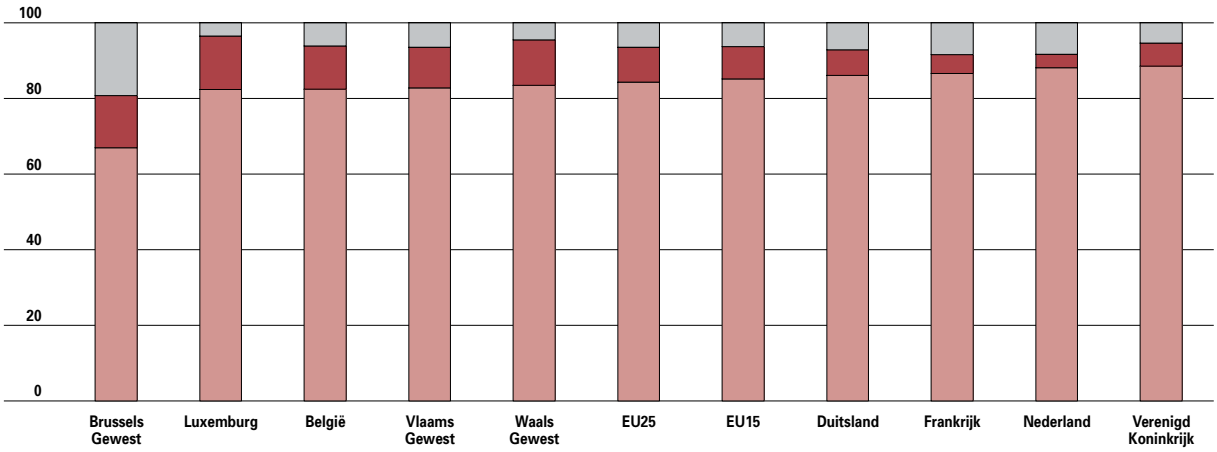

9.32 Modale verdeling personenvervoer volgens personenkm voor de voornaamste vervoerswijzen (personenwagens, bussen-autocars, treinen), ongeacht het land van registratie, België, gewesten en buurlanden, EU15 en EU25, 2003, in %. Bron: EC DG TREN, FOD MV, Algemene Directie Statistiek, NMBS (België en gewesten), bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

treinen
bussen-autocars
personenwagens

Aangezien er voor de trein geen grote verschillen zijn, komt de relatieve daling van het autoverkeer bijna volledig op rekening van het goed presterende busvervoer: 2,2 procentpunt beter dan de EU15 en 1,6 procentpunt beter dan de EU25.
In tegenstelling tot de Europese Unie in haar geheel winnen **bussen-autocars** en **treinen** sinds het einde van de jaren negentig opnieuw marktaandeel. De overheidsmaatregelen om het openbaar vervoer te stimuleren, werpen dus hun vruchten af.
Bij het goederenvervoer werd 78,1% van alle tonkilometers in 2004 afgelegd via de **weg**. Dit is iets onder het gemiddelde van de EU15, maar ook iets boven het gemiddelde van de EU25. Een opvallend verschil is te vinden bij de **binnenvaart**: het Vlaamse aandeel van de binnenvaart bedraagt 12,5% en ligt hiermee 5,6 procentpunt boven het EU15-gemiddelde en 6,5 procentpunt boven dat van de EU25. Vele lidstaten zijn door hun reliëf echter minder of niet geschikt voor binnenvaart. Het vlakkere en waterrijke Nederland haalt met 31% een opmerkelijk hoger percentage. Qua vrachtvervoer per **spoor** blijven we ruim onder de Europese gemiddeldes.
De evoluties in het goederenvervoer volgen niet de Europese trends. Sinds 1995 daalde in Vlaanderen het aandeel van het wegvervoer en steeg het aandeel van de binnenvaart. De EU15 en EU25 vertonen een omgekeerde tendens. Het spoor daalde in

MODALE VERDELING GOEDERENVERVOER

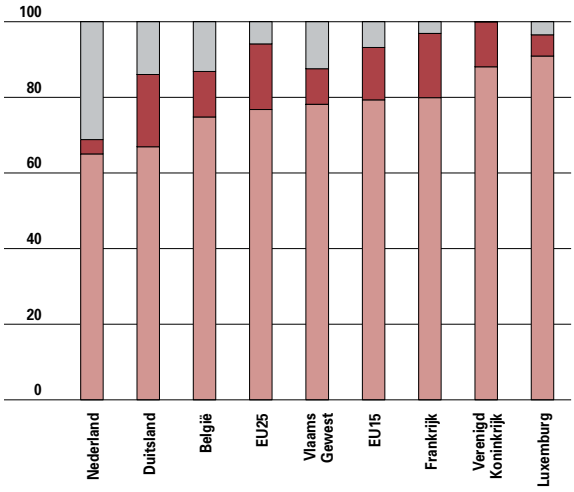

9.33 Modale verdeling goederenvervoer volgens tonkm voor de voornaamste vervoerswijzen (weg, spoor, binnenvaart), Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU25, 2004, in %.
In tegenstelling tot vorige editie van Vrind werd deze indicator opgebouwd volgens de Lissabon-definitie. Het wegvervoer heeft betrekking op vervoer met vrachtwagens geregistreerd in het betreffende land, ongeacht het land waar de tonkm's gepresteerd worden. Bij binnenvaart en spoorvervoer is het net omgekeerd: het gaat over alle vervoer binnen een land, ongeacht het land van registratie van het binnenschip of de spoormaatschappij. De cijfers voor het Vlaamse wegvervoer zijn een raming. Geen cijfers voor binnenvaart Waals en Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Bron: EC DG TREN, PBV, NMBS, raming Studiedienst van de Vlaamse Regering (wegvervoer Vlaams Gewest).

WOON-WERKVERKEER

VERVOERMIDDEL	ANTWERPEN	OOST-VLAANDEREN	VLAAMS-BRABANT	WEST-VLAANDEREN	LIMBURG	VLAAMS GEWEST
Uitsluitend te voet	**3,9**	**3,5**	**3,0**	**4,5**	**3,1**	**3,6**
Fiets	**13,4**	**12,2**	**7,3**	**16,3**	**12,0**	**12,4**
waarvan uitsluitend de fiets	**11,6**	**9,2**	**4,6**	**13,8**	**8,7**	**9,8**
Bromfiets	**2,8**	**3,6**	**2,8**	**4,8**	**2,4**	**3,3**
waarvan uitsluitend de bromfiets	**2,5**	**3,1**	**2,0**	**4,3**	**1,8**	**2,8**
Vervoer georganiseerd door de werkgever	**3,2**	**3,0**	**1,8**	**2,0**	**4,3**	**2,8**
waarvan uitsluitend vervoer georganiseerd door de werkgever	**3,0**	**2,5**	**1,5**	**1,7**	**3,9**	**2,5**
Auto als bestuurder	**66,5**	**68,2**	**74,3**	**67,7**	**74,7**	**69,6**
waarvan uitsluitend de auto als bestuurder	**63,7**	**63,2**	**67,8**	**64,3**	**68,8**	**65,1**
Auto als passagier	**5,1**	**5,9**	**6,8**	**4,7**	**7,1**	**5,8**
waarvan uitsluitend de auto als passagier	**3,8**	**3,3**	**3,6**	**2,8**	**3,9**	**3,5**
Trein	**3,2**	**9,2**	**8,3**	**3,9**	**2,0**	**5,5**
waarvan uitsluitend de trein	**2,0**	**3,4**	**3,0**	**1,3**	**0,6**	**2,2**
Bus, tram of metro	**6,7**	**5,9**	**8,6**	**3,0**	**3,1**	**5,7**
waarvan uitsluitend bus, tram of metro	**5,1**	**2,0**	**3,7**	**1,1**	**1,5**	**2,9**

9.34 Modale verdeling in het woon-werkverkeer, Vlaams Gewest en provincies, 2001, in %.
Bron: 10% steekproef SEE2001, Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

PENDELAFSTAND

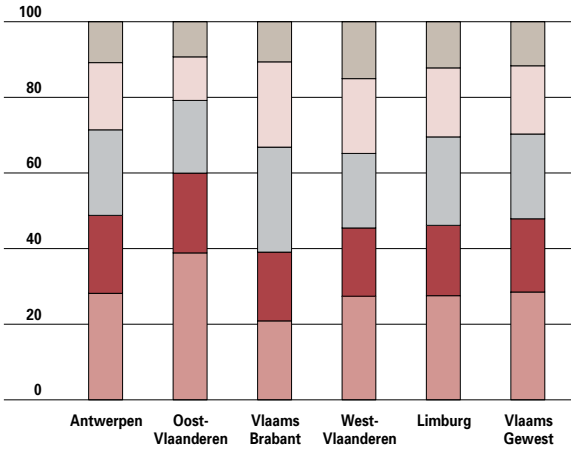

9.35 Pendelafstand in het woon-werkverkeer, Vlaams Gewest en provincies, 2001, naar afstandsklasse, in %. Bron: 10% steekproef SEE2001, Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Vlaanderen met 0,4 procentpunt, maar in de rest van Europa was de daling sterker.

Woon-werkverkeer

De verkeerscongestie treedt vooral op in de ochtend- en avondspits. Daarom is het interessant een blik te werpen op de **pendel**. 28,5% van de Vlamingen woont op minder dan 5 km van het werk. Een ideale afstand om te voet of met de fiets te gaan. Toch verplaatst slechts 3,6% zich te voet en 9,8% met de fiets. Vlaams-Brabanders, die gemiddeld verder van huis werken, doen dit het minst, West-Vlamingen het meest. De trein wordt vooral veel in Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant genomen. Vlaams-Brabanders nemen ook het vaakst de bus, de metro en de tram. Toch domineren Vlaams-Brabanders, samen met de Limburgers in het autoverkeer. Limburgers genieten ook het vaakst van vervoer georganiseerd door de werkgever. Uit de cijfers blijkt eveneens dat het openbaar vervoer vaak nood heeft aan andere vervoersmodi voor het voor- of natransport.

Bezettings- en beladingsgraad voertuigen

De **bezettingsgraad** van de personenwagens blijft dalen. In 2000 zaten er in Vlaanderen gemiddeld 1,37 personen in een auto. In 1990 was dit nog 1,46. De bezettingsgraad is het laagst op de gemeentewegen en het hoogst op de autosnelwegen. In het vrachtverkeer zien we de omgekeerde evolutie. Daar stijgt de **beladingsgraad**, vooral door de grotere vrachtwagens. Een gemiddelde vrachtwagen vervoerde in 2003 6,1 ton, terwijl dit in 1990 maar 4,5 ton was.

Bezettingsgraad infrastructuurnetwerk

Vlaanderen heeft een dicht netwerk aan infrastructuur dat ook intensief gebruikt wordt. Voor personenvervoer is de **bezettingsgraad** van het spoorwegennetwerk het derde hoogste van de Europese Unie.

BEZETTINGSGRAAD INFRASTRUCTUURNETWERK

BEZETTINGSGRAAD	WEGENNETWERK		SPOORWEGENNETWERK		BINNENWATERNETWERK
	PERSONENVERVOER	GOEDERENVERVOER	PERSONENVERVOER	GOEDERENVERVOER	GOEDERENVERVOER
België	82	26	235	207	470
Duitsland	x	x	193	202	984
EU15	x	x	202	155	x
EU25	x	x	174	177	x
Frankrijk	77	27	251	171	157
Luxemburg	116	34	130	208	1022
Nederland	119	21	509	144	818
Verenigd Koninkrijk	178	x	234	110	18
Vlaams Gewest	99	34	278	198	377

9.36 Bezettingsgraad van het infrastructuurnetwerk, Vlaams Gewest, België en buurlanden, EU15 en EU25, in 2000 (wegennetwerk en binnenwaternetwerk) of in 2002 (spoorwegennetwerk), in personenkm of tonkm afgelegd met vervoermiddelen ongeacht het land van registratie, per km lijninfrastructuur, x 10.000. Alle wegtypes zijn in het wegennetwerk mee opgenomen.
Bron: EC DG TREN en Eurostat, Vlaams Gewest: FOD MV, Algemene Directie Statistiek, NMBS, PBV, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

9.3 Toegankelijkheid

Volgens het Mobiliteitsplan moet iedereen de mogelijkheid hebben om zich te verplaatsen en volwaardig aan het maatschappelijke leven deel te nemen. Die mobiliteit geldt voor iedereen, ook voor mensen die geen auto bezitten. Dat moet de vervoersarmoede tegengaan en de vervoersongelijkheden tussen de verschillende maatschappelijke groepen tot een aanvaardbaar niveau terugbrengen. Achtereenvolgens komen de basismobiliteit, het autobezit en de gezinsuitgaven voor vervoer aan bod.

Basismobiliteit

Om alle bevolkingscategorieën de kans te geven zich zelfstandig te verplaatsen, is er behoefte aan een minimumaanbod van **openbaar vervoer**. Vanzelfsprekend liggen de criteria om de **basismobiliteit** te realiseren hoger in dichtbevolkte, stedelijke gebieden dan in dunbevolkte plattelandsgemeenten. Aan de hand van de criteria wordt per gemeente een basismobiliteitsscore berekend. Een gemeente met score nul tot vijf voldoet volledig aan de normen, een gemeente met een hoge score staat hoog op de prioriteitenlijst en wordt dan ook bij de eerste aangepakt.
De berekening van de basismobiliteit verliep in 2005 volgens andere criteria dan de voorgaande jaren. Dat bemoeilijkt een vergelijking met het verleden. In januari 2000 bedroeg de score in de gemeente met de grootste afwijking 413,2, in januari 2005 was dat nog 211,5. In 62 gemeenten is het recht op basismobiliteit al volledig van kracht. De gemiddelde score in de Vlaamse gemeenten zakte in dezelfde periode van 130,0 tot 36,1.
In vergelijking met 2004 daalde de gemiddelde gemeentelijke score nog met 21 punten. De realisatie van de basismobiliteit is een continue beleidsprioriteit van de Vlaamse Regering.

Autobezit

Anno 2004 waren er in Vlaanderen 116 personenwagens per 100 huishoudens. In het Waalse Gewest waren dat er 13 minder, in Brussel zelfs 16,5 minder.

BASISMOBILITEIT

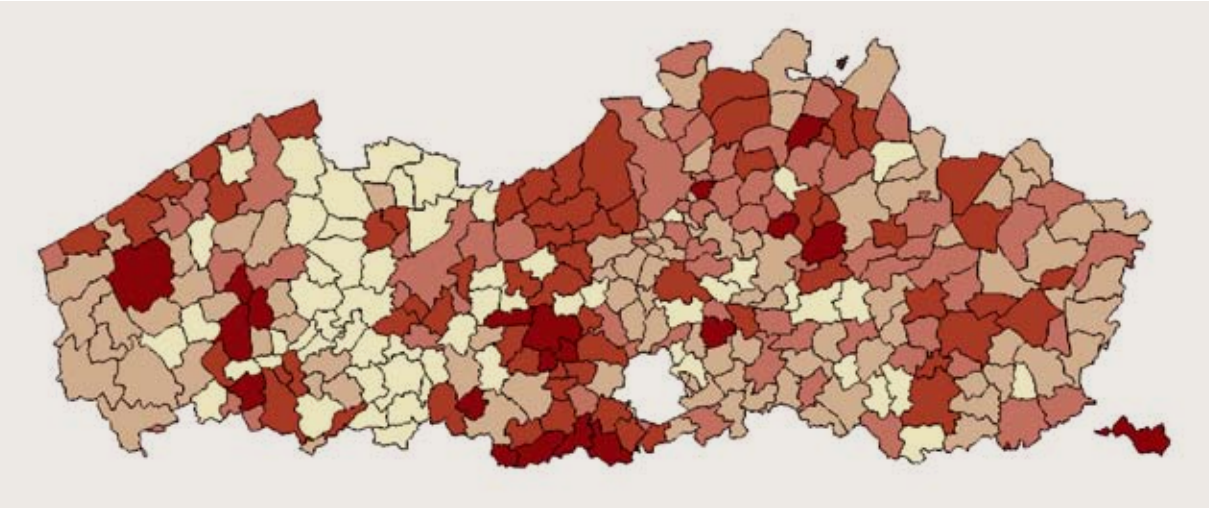

9.37 Afwijking van de normen van basismobiliteit, per gemeente, Vlaams Gewest, januari 2005, in punten (vijf categorieën: voldaan (0-5), 5-25, 25-50, 50-100, ≥ 100). Bron: VVM De Lijn, LIN.

EVOLUTIE GEZINSUITGAVEN VERVOER

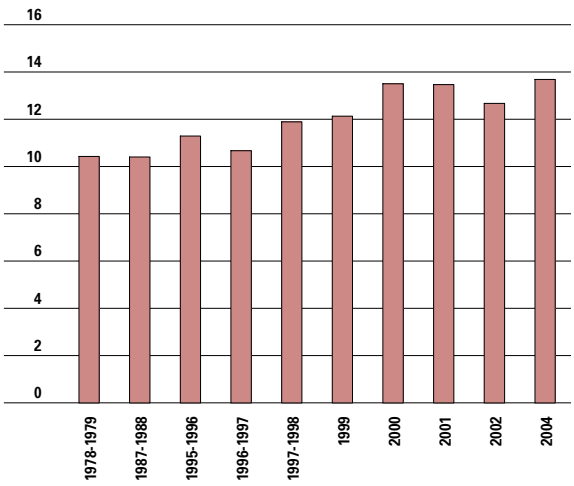

9.38 Evolutie van de gezinsuitgaven voor verkeer en vervoer ten opzichte van de totale consumptie, berekend op basis van lopende prijzen in euro, 1978-1979 – 2004, Vlaams Gewest, in %. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Sinds 1990 kwamen er in het Vlaamse Gewest en in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest 14 wagens per 100 huishoudens bij, in Wallonië slechts 10.
Het gemiddeld aantal wagens per huishouden zegt natuurlijk nog niets over de verdeling tussen de huishoudens. Het aandeel huishoudens zonder personenwagen neemt af, van 23,9% in 1991 tot 19,4% in 2001. Daarbij moet in rekening gebracht worden dat de gemiddelde huishoudgrootte steeds kleiner wordt.

Uitgaven voor verkeer en vervoer

In 2004 besteedden Vlaamse gezinnen 13,7% van hun totale consumptie aan verkeer en vervoer, een record sinds 1978. Slechts zeven lidstaten van de EU halen een hoger percentage. Voor Vlaanderen is dit zelfs het hoogste aandeel sinds 1978-1979.
Vlaamse huishoudens geven relatief een beetje minder uit aan de aankoop van voertuigen, een pak meer aan de verbruiksuitgaven van hun voertuigen en opmerkelijk minder aan vervoersdiensten. Van de drie gewesten geeft Vlaanderen zelfs in absolute cijfers het minste uit aan bussen, trams en treinen. Het verschil ligt vooral bij de categorieën vervoer per bus, streekvervoer (autobussen) en stadsvervoer (tram, metro, bus), maar ook bij het treinvervoer.
De voordelige tarievenpolitiek in Vlaanderen leidt blijkbaar tot relatief lagere uitgaven voor vervoersdiensten. Van de drie gewesten spendeert Vlaanderen het meest aan het onderhoud van de voertuigen. Wallonië geeft het meeste uit aan de aankoop van voertuigen.
In vergelijking met 2002 is het budget voor de aankoop van tweewielers verdubbeld.

GEZINSUITGAVEN VERVOER EUROPA

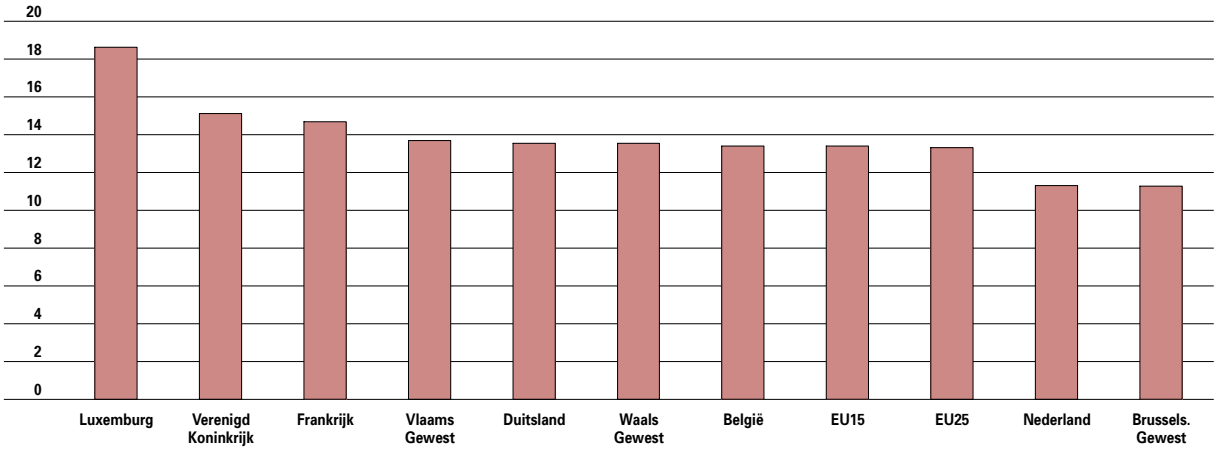

9.39 Gezinsuitgaven voor verkeer en vervoer ten opzichte van de totale consumptie, berekend op basis van lopende prijzen in euro, België, gewesten en buurlanden, EU15 en EU25, in %. De cijfers slaan op 2003, met uitzondering voor Cyprus en Litouwen (2001), voor Spanje, Portugal en Letland (2002), voor België en gewesten (2004). Rekenkundig gemiddelde voor EU15 en EU25.
Bron: EC DG TREN, Algemene Directie Statistiek (België en gewesten), bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

GEZINSUITGAVEN VERVOER NAAR CATEGORIE

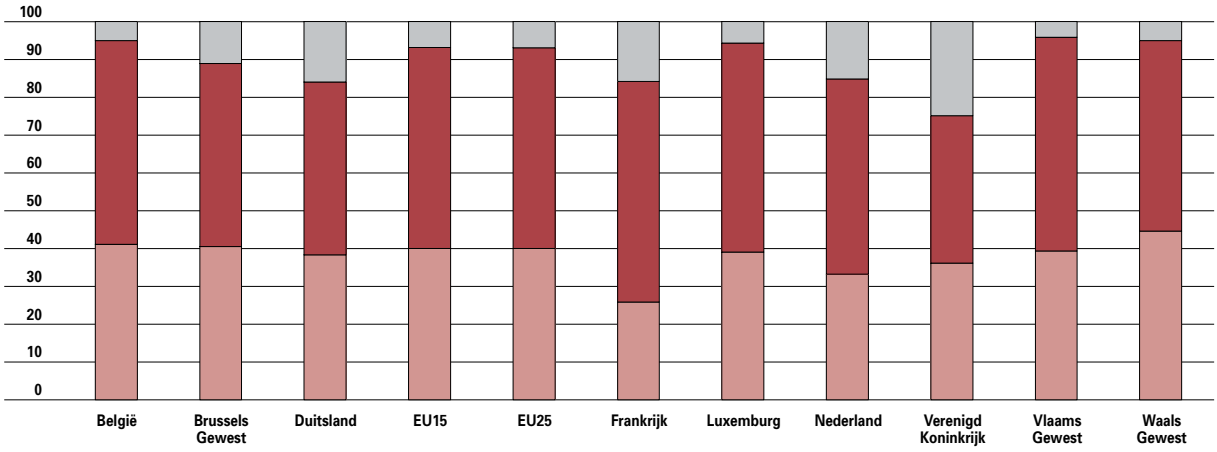

9.40 Gezinsuitgaven voor verkeer en vervoer, berekend op basis van lopende prijzen in euro, België, gewesten en buurlanden, EU15 en EU25, 2003, naar categorie, in %. De cijfers slaan op 2003, met uitzondering voor Cyprus en Litouwen (2001), voor Spanje, Portugal en Letland (2002), voor België en gewesten (2004). EU15 en EU25 = som van de uitgaven van de lidstaten. Cijfer EU25 zonder Malta en Polen.
Bron: EC DG TREN, Algemene Directie Statistiek (België en gewesten), bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

9.4 Verkeersveiligheid

De derde doelstelling van het Mobiliteitsplan is 'de verkeersonveiligheid in het Vlaamse Gewest verder terugdringen met het oog op een wezenlijke vermindering van het aantal verkeersslachtoffers'. Op termijn stelt de Vlaamse Regering de zogenaamde nulvisie voorop, wat zoveel betekent als een compleet slachtoffervrij verkeer. Dit ambitieuze doel is enkel op zeer lange termijn bereikbaar. Op kortere termijn wil men tegen 2010 de achterstand met de Europese koplopers gehalveerd zien.

Concreet betekent dit in vergelijking met 1999 tegen 2010:

- 375 doden en dodelijk gewonden, dus een jaarlijkse daling met 5%.
- 3.250 zwaargewonden, dus een jaarlijkse daling met 5%.
- 55 doden en dodelijk gewonden per 1 miljoen jongeren onder de 26 jaar, dus een jaarlijkse daling met 6%.
- 57 lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer, of een jaarlijkse daling met 2,5%.

De afgelopen jaren was verkeersveiligheid een beleidsprioriteit van de verschillende regeringen in dit land. Op alle domeinen werden inspanningen gedaan: sensibilisatie en educatie, doorgedreven controles, hogere boetes, veiliger wagens, onbemande flitscamera's, het wegwerken van gevaarlijke punten... Voor het eerst sinds lang is het mogelijk om aan de hand van recente cijfers de effecten van deze inspanningen na te gaan.

LETSELONGEVALLEN

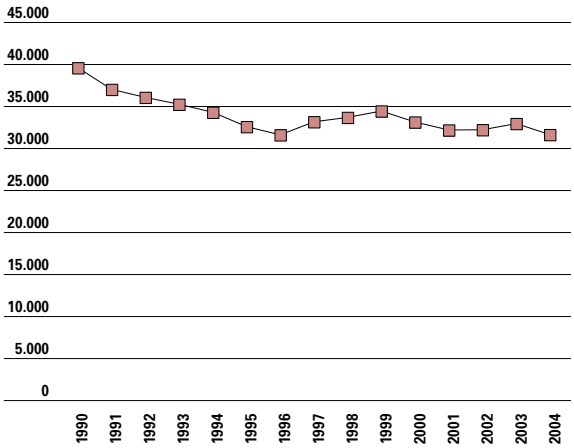

9.41 Evolutie van het aantal letselongevallen, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek.

VERKEERSSLACHTOFFERS

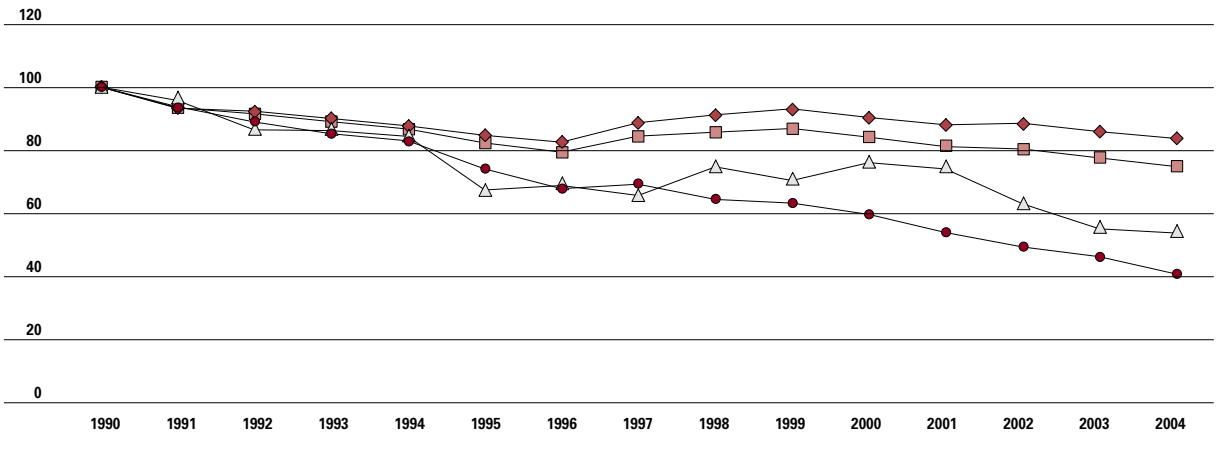

9.42 Evolutie van het aantal verkeersslachtoffers, naar ernst van de verwonding, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2004, index 1990 = 100. Bron: Algemene Directie Statistiek.

licht gewonden
doden en dodelijk gewonden
ernstig gewonden
totaal

VERKEERSVEILIGHEIDSDOELSTELLINGEN

BELEIDSEFFECTEN MOBILITEITSPLAN VLAANDEREN	1999	2000		2001		2002		2003		2004		2010	GEMIDDELDE JAARLIJKSE VEREISTE DALING
	VERTREKGETAL	AANTAL	EVOLUTIE	AANTAL	EVOLUTIE	AANTAL	EVOLUTIE	AANTAL	EVOLUTIE	AANTAL	EVOLUTIE	STREEFGETAL	
Doden en dodelijk gewonden	806	871	+8,1%	848	-2,6%	721	-15,0%	629	-12,7%	614	-2,4%	375	-5%
Zwaar gewonden	6.714	6.334	-5,7%	5.725	-9,6%	5.234	-8,6%	4.909	-6,2%	4.325	-11,9%	3.250	-5%
Doden en dodelijk gewonden onder 26 jaar	238	267	+12,2%	244	-8,6%	-	-	-	-	-	-	80 à 85	-6%
Lichtgewonden per 100 miljoen voertuigkilometer	78,4	75,5	-3,0%	73,0	-2,6%	72,4	-0,7%	70,3	-2,9%	67,7	-3,7%	57	-2,5%

9.43 Evolutie in het bereiken van de verkeersveiligheidsdoelstellingen uit het Mobiliteitsplan Vlaanderen, naar beleidseffect, van 1999 tot 2004.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Vlaams Gewest

De verkeersveiligheid in Vlaanderen is de afgelopen jaren gevoelig verbeterd.
De voorbije twintig jaar vielen nooit minder **verkeersdoden** en zwaargewonden dan in 2004. Sinds 1990 is het aantal doden zo goed als gehalveerd. Het aantal **zwaargewonden** is zelfs meer dan gehalveerd.
Het aantal **lichtgewonden** ligt nog steeds hoog, maar het is wel het op één na laagste cijfer van de voorbije twintig jaar. Sinds 1990 is het aantal lichtgewonden met 16% gedaald.
Het aantal **verkeersongevallen** met gewonden is zelfs het op één na laagste sinds het begin van onze statistieken in 1978. Dit resultaat is des te opvallender aangezien het aantal voertuigen, het aantal afgelegde kilometers en de verkeersdrukte jaar na jaar blijven stijgen. Op autosnelwegen en op gewest- of provinciewegen gebeuren telkens 6,5% van de ongevallen, op de gemeentewegen 87%.

Het Vlaamse Gewest zit op koers om de **verkeersveiligheidsdoelstellingen** uit het Mobiliteitsplan Vlaanderen tegen 2010 te bereiken, zowel voor de verkeersdoden, de zwaargewonden als de lichtgewonden. Over aantal jonge verkeersslachtoffers zijn er nog geen gegevens van de voorbije jaren beschikbaar.

VERKEERSDODEN EUROPESE UNIE

	PER 100.000 INWONERS		PER 100 MILJOEN PKM		PER 100.000 PERSONENWAGENS	
	2004	1994	2003	1995	2003	1993
België	11,2	16,8	111	149	25	40
Brussels Gewest	3,7	4,0	86	140	6	9
Duitsland	7,1	12,1	77	115	15	26
Frankrijk	9,3	15,7	82	139	21	40
EU25	9,5	13,4	105	154	22	36
Luxemburg	11,0	16,2	88	149	18	38
Nederland	5,0	8,5	70	102	15	21
Verenigd Koninkrijk	5,6	6,5	54	61	14	19
Vlaams Gewest	10,2	16,5	104	144	22	41
Waals Gewest	15,1	20,8	121	155	38	53

9.44 Evolutie van het aantal verkeersdoden per 100.000 inwoners, 100.000 personenwagens, 100 miljoen personenkilometer afgelegd met personenwagens, België, gewesten en buurlanden, EU25, 1993, 1994 of 1995 en 2003 of 2004. De cijfers voor het Waals en Brussels Hoofdstedelijk Gewest zijn van 1994.
Bron: CARE (Eurostat), EC DG TREN, Algemene Directie Statistiek (België en gewesten), bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Europese Unie

Vlaanderen is binnen Europa goed op weg om zijn achterstand in te lopen: in de periode 1990-2003 daalde het aantal **ongevallen** met 17%, tegenover slechts 9% in de EU15 en 8% in de EU25. Wel konden al onze buurlanden, uitgezonderd Duitsland, een nog snellere daling optekenen. Het aantal verkeersdoden in Vlaanderen zakte sinds 1990 met 46%, tegenover 42% in de EU15 en 39% in de EU25.
Per 100.000 inwoners vielen in 2004 in Vlaanderen 10,2 **verkeersdoden**. Dat is een lichte verbetering ten opzichte van het jaar voordien maar nog iets meer dan het gemiddelde van de EU25. Behalve Luxemburg doen al onze buurlanden het nog een pak beter. Toch bevindt Vlaanderen zich nu in de middenmoot van de Europese Unie. Tien jaar geleden was dit wel nog even anders: toen stond Vlaanderen met 16,5 doden per 100.000 inwoners op een weinig benijdenswaardige vijftiende plaats met, op Oostenrijk na, enkel Zuid- en Oost-Europese landen achter zich. Nederland en het Verenigd Koninkrijk behoren al jaren tot de Europese koplopers.
Als men ook het aantal personenkilometer en het aantal personenwagens in rekening brengt scoort het Vlaamse Gewest voor beide indicatoren rond het Europese gemiddelde.

9.5 Verkeersleefbaarheid

De vierde doelstelling van het mobiliteitsbeleid is een verkeersleefbare omgeving. De overheid wil op lange termijn bereiken dat de verkeersleefbaarheid geen fundamentele rol meer speelt bij de keuze van de woonplaats.
Zowel de verkeersinfrastructuur als het gebruik van gemotoriseerde vervoermiddelen zetten de kwaliteit van het verblijven onder druk. Luchtverontreiniging en gezondheidseffecten, geluid en trillingen, geurhinder en gebrekkige belevingswaarde komen over het hele grondgebied voor, maar in veel hogere mate in gebieden met een grote bevolkingsdichtheid en een grote verkeersdichtheid zoals de grootstedelijke gebieden en de Vlaamse Ruit.
Infrastructuur en gebruik van vervoermiddelen zetten ook de kwaliteit van verplaatsingen op microniveau onder druk. De verkeersonveiligheid, de onoversteekbaarheid, de barrièrewerking, de parkeeroverlast en het gebrek aan ruimte voor voetgangers komen in min of meerdere mate over het grondgebied gespreid voor. Het ruimtebeslag door verkeer speelt vooral een rol in stedelijke gebieden en kernen van gemeenten. De onoversteekbaarheid is een typisch probleem voor secundaire wegen.
Dit hoofdstukje beperkt zich tot de subjectieve rapportering van de ondervonden hinder met betrekking tot het verkeer. Luchtverontreiniging komt in het deel Milieuduurzaamheid aan bod.

Subjectieve onveiligheid

De Federale Veiligheidsmonitor vraagt Vlamingen hoe zwaar zij tillen aan een reeks van zeventien **buurtproblemen**. Net als in de voorbije jaren zijn in 2004 twee van de drie topproblemen verkeersgerelateerd: 'Onaangepaste snelheid in het verkeer' blijft op één, 'agressief verkeersgedrag' op drie. De 'geluidsoverlast door het verkeer' daalt in 2004 naar de zesde plaats.
36,5% van de Vlamingen acht in 2004 het risico dat ze binnen de volgende 12 maanden slachtoffer worden van een misdrijf in het verkeer (ongeval, vluchtmisdrijf, verkeersagressie) groot tot heel groot. Dat is een daling van 3,3 procentpunt ten opzichte van 2002, toen reeds een daling van 4 procentpunt ten opzichte van 2000 opgetekend werd.

Het valt op dat sinds het begin van de metingen voor alle categorieën in 2004 de laagste score wordt opgetekend. Blijkbaar dalen ook de subjectieve verkeersonveiligheidsgevoelens onder invloed van het verminderde aantal ongevallen en slachtoffers.

VERKEERSGERELATEERDE BUURTPROBLEMEN

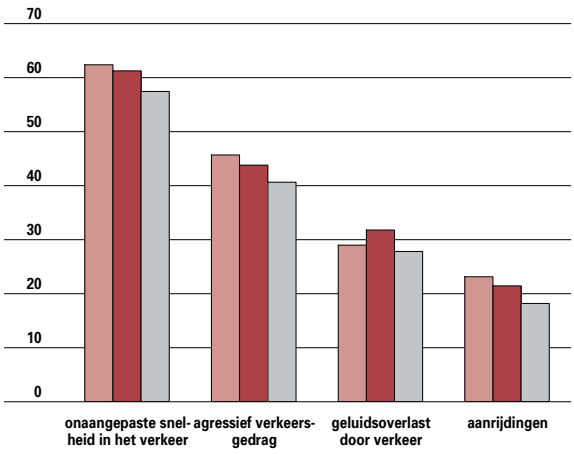

9.45 Evolutie van het aantal personen die volgend feit / volgende situatie eerder wel of helemaal wel als een probleem in hun buurt ervaren, Vlaams Gewest, in 2000, 2002 en 2004, in %.
Bron: Federale Veiligheidsmonitor, Algemene Politiesteundienst.

9.6 Milieuduurzaamheid

De vijfde doelstelling wil de schade aan milieu en natuur terugdringen, zelfs al neemt de mobiliteit toe. De steeds maar groeiende vraag naar mobiliteit moet gecombineerd worden met aandacht voor het leefmilieu, zonder de sociale en economische functie van mobiliteit te ondermijnen.
In deze context zijn de huidige transportsystemen niet milieuduurzaam: de emissies liggen te hoog, de fossiele brandstoffen zijn niet onuitputtelijk en de biodiversiteit komt onder druk. De luchtverontreiniging en de eco-efficiëntie van de belangrijkste transportmodi komen in dit deel aan bod.

Luchtverontreiniging

Het wegverkeer is van alle gemotoriseerde vervoerswijzen de belangrijkste producent van alle luchtverontreinigende stoffen. Het aandeel van het niet-wegverkeer neemt echter toe. Voertuigen voor wegverkeer zijn immers onderworpen aan een strikte EU-regelgeving (de Euro-normen) en worden dus alsmaar minder vervuilend. Ook de brandstofkwaliteit voor wegvoertuigen is aan richtlijnen onderworpen. Binnen het niet-wegverkeer is de scheepvaart de belangrijkste bron van emissies. De Europese Unie heeft daarom een nieuwe richtlijn uitgevaardigd zodat het zwavelgehalte in de scheepsbrandstoffen in de toekomst beperkt wordt. Het aandeel van de vliegtuigemissies neemt samen

EMISSIES WEGVERKEER

		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
CO_2	kton	11.482	12.007	12.323	12.429	12.849	12.924	13.077
CO	ton	403.402	400.534	383.780	347.480	324.584	302.099	289.014
SO_2	ton	9.012	9.457	9.706	9.896	10.293	10.417	3.982
NO_x (NO_2)	ton	105.039	107.960	108.779	104.617	103.934	99.789	96.749
NMVOS	ton	55.986	56.583	54.691	49.382	46.675	43.811	40.531
stof	ton	7.031	7.307	7.352	7.142	7.034	6.702	6.330
N_2O	ton	677	717	759	846	940	1.013	1.088
CH_4	ton	3.377	3.563	3.551	3.381	3.266	3.150	3.122
NH_3	ton	91	118	195	376	534	666	804

		1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
CO_2	kton	13.384	13.730	14.196	14.248	14.318	14.462	14.461	14.616
CO	ton	255.752	238.688	217.771	194.429	176.892	158.324	152.269	137.708
SO_2	ton	4.065	4.166	4.301	1.841	1.858	1.899	403	408
NO_x (NO_2)	ton	95.543	94.448	94.149	91.192	88.413	85.622	83.582	80.978
NMVOS	ton	36.515	33.131	30.026	25.997	23.414	20.417	20.433	18.558
stof	ton	5.934	5.532	5.110	4.582	4.148	3.786	3.548	3.367
N_2O	ton	1.168	1.254	1.347	1.389	1.422	1.457	1.456	1.486
CH_4	ton	2.819	2.643	2.398	2.102	1.877	1.661	1.561	1.397
NH_3	ton	910	1.010	1.115	1.161	1.177	1.188	1.166	1.162

9.46 Evolutie van de emissies veroorzaakt door het wegverkeer, Vlaams Gewest, van 1990 tot 2004, in ton/jaar, CO_2 in kton/jaar.
Opmerking: Voorlopige cijfers voor 2004 (stand van zaken 30 september 2005). De emissiereeks van de jaren 1990-2003 werd omgezet in een nieuw emissiemodel. Dit verklaart eventuele wijzigingen met vorige publicaties. Bron: VMM.

EMISSIES NAAR MODUS

		CO_2	CO	SO_2	NO_x (NO_2)	NMVOS	STOF	N_2O	CH_4
Wegverkeer	%	35,0	95,0	42,0	89,0	93,0	77,0	95,0	93,0
Vliegtuigverkeer binnenlands	%	0,0	0,7	2,0	0,2	0,6	0,3	0,0	1,0
Vliegtuigverkeer internationaal	%	8,0	1,0	11,0	2,0	2,0	0,6	0,7	4,0
Spoorverkeer	%	0,1	0,4	0,2	2,0	1,0	2,0	1,0	0,2
Scheepvaart binnenlands	%	1,0	2,0	45,0	8,0	3,0	21,0	3,0	1,0
Totaal	(k)ton	18.357	144.480	983	90.997	21.020	4.391	1.570	1.498

9.47 Emissies veroorzaakt door het verkeer, in ton/jaar, CO_2 in kton/jaar en in %, naar modus, Vlaams Gewest, 2004.
Opmerking: Voorlopige cijfers voor 2004 (stand van zaken 30 september 2005). Bron: VMM.

met de vliegactiviteit toe. De milieubelasting door dieseltreinen maakt slechts een klein deel uit van de totale belasting.
Het wegverkeer stoot de broeikasgassen methaan (CH_4), distikstofoxide (N_2O) en koolstofdioxide (CO_2) uit. Daarnaast veroorzaakt het eveneens fotochemische luchtverontreiniging of vorming van ozon door de uitstoot van stikstofoxides (NO_x) en vluchtige organische stoffen (VOS). Het ligt tevens aan de basis van verzurende bestanddelen zoals zwaveldioxide (SO_2), stikstofoxides (NO_x) en ammoniak (NH_3).
Dit leidt tot heel wat gezondheidsproblemen. Vluchtige organische stoffen (VOS) zijn bijvoorbeeld kankerverwekkend. Zware metalen zoals lood, koper en nikkel worden in het lichaam geaccumuleerd en kunnen eveneens kanker veroorzaken. Het wegverkeer stoot ook microscopische stofdeeltjes uit die de longen binnendringen.
Met uitzondering van CO_2, N_2O en NH_3 dalen de emissies van alle luchtverontreinigende stoffen. Het aantal voertuigen neemt echter toe zodat de invloed van technische maatregelen, bijvoorbeeld energiezuiniger wagens, op de CO_2-emissie teniet wordt gedaan. Een kentering in deze evolutie is slechts mogelijk door het stimuleren van energiezuiniger wagens en het gebruik van andere vervoermiddelen.
Naast technische maatregelen, zoals de katalysator, heeft de verdieselijking van het wagenpark eveneens een invloed op de CO-, NO_x (NO_2)- en NMVOS-emissies. Het verminderen van het zwavelgehalte in diesel en benzine heeft een duidelijke impact op de SO_2-emissie. Volgens een Europese richtlijn mag diesel voor wegvoertuigen tegen 2005 maximaal 50 ppm zwavel bevatten, maar in België wordt reeds sinds 2003 laagzwavelige diesel verkocht. De SO_2-emissie is dan ook sterk gedaald.
Stofemissie wordt vooral veroorzaakt door dieselwagens. Die emissie daalt echter omdat de verbranding van diesel in de nieuwe generaties wagens efficiënter verloopt. Een negatief effect van de katalysator is de toename van de emissies N_2O en NH_3.
De invoering van loodvrije benzine zorgde voor een daling van de loodemissie. De grote daling in 2000 is te wijten aan het uit de handel nemen van gelode benzine en de daling van het loodgehalte in loodvrije benzine (van 0,013 g/l tot 0,005 g/l). De stijging van aantal voertuigen –
en dus ook van totale brandstofverbruik – leidt niettemin tot hogere emissies voor de andere zware metalen.

Eco-efficiëntie

De eco-efficiëntie moet men over de tijd bekijken. Zo zal een stijgend autoverkeer logischerwijs leiden tot een even grote stijging van de vervuiling. Wanneer die logische band doorbroken wordt in het voordeel van het milieu spreken we van een ontkoppeling. Dat doorbreken kan op twee manieren. Ofwel stijgt de vervuiling weliswaar ook, maar minder snel (een relatieve ontkoppeling). Ofwel daalt de vervuiling (een absolute ontkoppeling). Vanuit dit gezichtspunt is er goed nieuws te melden. Er zijn heel wat dergelijke ontkoppelingen te vinden.
Bij het **personenvervoer** treedt er een ontkoppeling op met het energiegebruik en met de broeikasgasemissies (CO_2, CH_4 en N_2O). Deze ontkoppeling is relatief, omdat al deze factoren wel nog aangroeien, maar minder snel dan het personenvervoer.
Verklaringen hiervoor zijn ondermeer de verdieselijking van het personenwagenpark en het stijgende aandeel zuinigere wagens.
Nog steeds bij het personenvervoer zijn er ook absolute ontkoppelingen te vinden: een hele reeks emissies neemt af. De emissies van de verzurende polluenten (SO_2, NO_x en NH_3), van de ozonprecursoren (NMVOS, NO_x, CH_4 en CO) en van PM10 daalden in de periode 1995-2004 gestaag.

ECO-EFFICIËNTIE PERSONENVERVOER

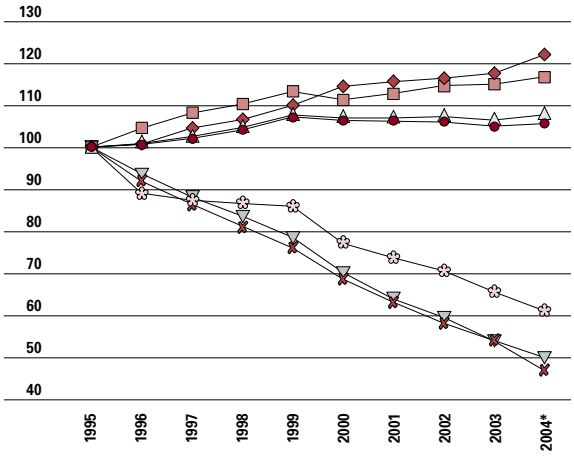

9.48 Evolutie van de eco-efficiëntie van het personenvervoer (privé en openbaar vervoer, inclusief spoorverkeer), met als parameters: BBP, personenkm, energiegebruik, broeikasgassen, verzurende emissies, ozonprecursoren, PM10, Vlaams Gewest, van 1995 tot 2004, index: 1995=100. Voorlopige cijfers voor 2004 (stand van zaken 30 september 2005). De emissiereeks van de jaren 1990-2003 werd omgezet in een nieuw emissiemodel. Dit verklaart eventuele wijzigingen met vorige publicaties. Bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering, NMBS, VVM De Lijn, FOD MV, Vito, VMM.

BBP
personenkilometers
energiegebruik
broeikasgassen
verzurende emissies
ozonprecursoren
PM10

ECO-EFFICIËNTIE GOEDERENVERVOER

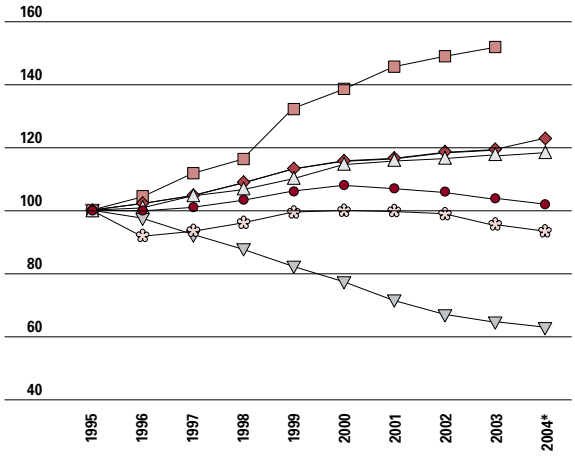

9.49 Evolutie van de eco-efficiëntie van het goederenvervoer (weg, spoor en binnenvaart), met als parameters: BBP, tonkm, energiegebruik, broeikasgassen, verzurende emissies, ozonprecursoren, PM10, Vlaams Gewest, van 1995 tot 2004, index: 1995 = 100. Voorlopige cijfers voor 2004 (stand van zaken 30 september 2005). De emissiereeks van de jaren 1990-2003 werd omgezet in een nieuw emissiemodel. Dit verklaart eventuele wijzigingen met vorige publicaties. Bron: Studiedienst van de Vlaamse Regering, AWZ, NMBS, PBV, W&Z, FOD MV, Vito, VMM.

BBP
tonkilometers
broeikasgassen
ozonprecursoren
verzurende emissies
energiegebruik
PM10

Dit is het resultaat van een verstrenging van de Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen en de brandstofspecificaties.
Bij het **vrachtvervoer** zijn er relatieve ontkoppelingen met energiegebruik, CO_2 en de ozonprecursoren. Een absolute ontkoppeling is te vinden met emissie van verzurende polluenten en van PM10. De dalende emissies zijn het gevolg van de invoering van Europese emissienormen voor nieuwe voertuigen.

Een goede indicator is ook het **BBP**. Het personenvervoer nam trager toe dan het BBP, het goederenvervoer sneller.
Ondanks de ontkoppelingen zal zich de komende jaren zowel bij het personenvervoer als bij het goederenvervoer een uitgesproken trendbreuk moeten voordoen om aan de doelstelling van het MINA-plan 3 te voldoen, namelijk een stabilisatie van de emissies van CO2 in 2010 ten opzichte van 1990.

Voor meer informatie

Publicaties:

- Algemene Directie Statistiek, Binnenscheepvaart 2004, 2006.
- Algemene Directie Statistiek, Goederenvervoer. Het goederenvervoer over de weg door Belgische voertuigen met minstens één ton laadvermogen in 2004, 2006.
- Algemene Directie Statistiek, Huishoudbudgetenquête 2004, 2005.
- Algemene Directie Statistiek, Motorvoertuigenpark - toestand op 1 augustus 2005, 2006.
- Algemene Directie Statistiek, Sociaal-Economische Enquête, 1 oktober 2001, 2004 (niet gepubliceerd).
- Algemene Directie Statistiek, Verkeersongevallen op de openbare weg met doden of ongevallen 2004, 2006.
- Algemene Directie Statistiek, Zeevaart 2004, 2005.
- BIAC, Brutrends 2004, 2006.
- BIVV, Verkeersveiligheid Statistieken 2002, 2005.
- De Lijn, Jaarverslag 2004, 2005.
- EC DG TREN, Transport in Figures, Statistical Pocket Book, 2005, 2006.
- EUROGAS, Annual report 2004-2005, 2005.
- EUROSTAT, Yearbook 2005, 2005.
- EUROSTAT, Yearbook Regio, 2005, 2005.
- FOD MV, Verkeer en Vervoer in België, Statistiek, 2001.
- FOD MV, Verkeerstellingen 2004, 2005.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Personenvervoer en luchthavens, Jaarverslag 2004, Internationale luchthaven Antwerpen, 2005.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Personenvervoer en luchthavens, Jaarverslag 2004, Internationale luchthaven Oostende, 2005.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Verkeerskunde, Ontwerp Vlaams Totaalplan Fiets, 2002.
- MVG, Departement LIN, Afdeling Verkeerskunde, Verkeerstellingen 2004, 2005.
- MVG, Departement LIN, Ontwerp Mobiliteitsplan Vlaanderen, juni 2001.
- MVG, Departement LIN, Mobiliteitsplan Vlaanderen – Beleidsvoornemens, oktober 2003.
- NBB, Economisch belang van de Vlaamse zeehavens 2003, 2005.
- NMBS, Jaarverslag 2004, 2005.
- NMBS, Statistisch Jaarboek 2003, 2004.
- PBV, Jaarverslag 2005, 2006.
- VHC, Jaaroverzicht Vlaamse havens 2004, 2005.
- VMM, Lozingen in de lucht 1980-2004, 2005.
- VMM, MIRA-T 2005, Milieu- en natuurrapport Vlaanderen, 2005.
- VUB TOR, Tijdsbesteding in Vlaanderen. Veranderingen in tijdsbesteding tussen 1999 en 2004, 2005.

Websites:

- Algemene Directie Statistiek: http://statbel.fgov.be
- BIAC: http://www.biac.be
- BIVV: http://www.bivv.be
- CAMBIO: http://www.cambio.be
- CARE: http://europa.eu.int/comm/transport/care
- De Lijn: http://www.delijn.be
- EC DG TREN: http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_nl.html
- ECODATA: http://ecodata.mineco.fgov.be
- EUROGAS: http://www.eurogas.org
- EUROSTAT: http://europa.eu.int/comm/eurostat
- FEBIAC: http://www.febiac.be
- Haven Antwerpen: http://www.portofantwerp.be
- Haven Gent: http://www.havengent.be
- Haven Oostende: http://www.portofoostende.be
- Haven Zeebrugge: http://www.zeebruggeport.be

- FOD MV: http://www.mobilit.fgov.be/nl/index.htm
- IRTAD: http://www.bast.de/htdocs/fachthemen/irtad/index.htm
- Luchthaven Deurne: http://www.antwerpairport.be
- Luchthaven Oostende: http://www.ostendairport.be
- Luchthaven Zaventem: http://www.brusselsairport.be
- Luchthaven Wevelgem: http://www.kortrijkairport.be
- MIRA-T 2004: http://www.natuurrapport.be
- Mobiliteitsplan Vlaanderen: http://viwc.lin.vlaanderen.be/mobiliteit
- Mobiliteit Vlaanderen: http://mobiliteit.vlaanderen.be
- NMBS: http://www.b-rail.be/corp/N
- Promotie Binnenvaart Vlaanderen: http://www.binnenvaart.be
- SERV VHC: http://www.serv.be/vhc
- Steunpunt Verkeersveiligheid bij Stijgende Mobiliteit: http://www.steunpuntverkeersveiligheid.be
- Vito: http://www.vito.be
- VMM: http://www.vmm.be
- VUB TOR: http://www.vub.ac.be/TOR
- Wegen en Verkeer in Vlaanderen: http://wegen.vlaanderen.be

- **Barrièrewerking** Het ontstaan van een zekere weerstand voor vrije migratie van organismen tengevolge van wijzigingen in ruimtelijke omstandigheden aan de rand van een gebied.
- **Basismobiliteit** Basismobiliteit garandeert een minimumaanbod van geregeld vervoer. Het minimumaanbod van geregeld vervoer kan worden gewaarborgd door vraagafhankelijk geregeld vervoer, behalve tijdens de spitsuren in de grootstedelijke gebieden en de stedelijke gebieden. De normen voor het minimumaanbod van geregeld vervoer worden vastgelegd door middel van minimale bedieningstijden, minimale bedieningsfrequenties, maximale wachttijden en maximale afstanden, gemeten in vogelvlucht, van het vertrekpunt in een woonzone tot een halte van geregeld vervoer. Deze normen zijn afhankelijk van de categorie waartoe het betreffende gebied behoort. In tegenstelling tot de voorbije metingen wordt sinds januari 2005 per statistische sector berekend. Het aanwezige aanbod in elke gemeente wordt getoetst aan de normen voor het minimumaanbod en dit resulteert in een objectieve prioriteitenlijst. De mate waarin het aanwezige aanbod in een gemeente afwijkt van het minimumaanbod geeft aan elke gemeente een prioriteit of plaats op de prioriteitenlijst. De gemeente waarvan het aanwezige aanbod het meest afwijkt, krijgt de hoogste prioriteit en de gemeente met de kleinste afwijking de laagste prioriteit. Een gemeente met maximaal score vijf voldoet volledig aan de normen. Deze behoefteanalyse houdt rekening met de bevolkingsdichtheid van elke gemeente en met het vervoersaanbod van alle vervoermaatschappijen die op het grondgebied van een gemeente geregeld vervoer organiseren. De prioriteit van een gemeente wordt afgeleid uit de formule:
  $$\text{PRIORITEIT} = \frac{(2*\text{NTB}+\text{NTA})*\text{N}}{\text{TOT}^2}$$
  Hierin is:
  1° NTB: de niet bediende oppervlakte, namelijk de oppervlakte van de woonzones, vermenigvuldigd met het aantal dagen van de week waarop er geen bediening is binnen de maximale afstanden bepaald volgens de categorie van het betreffende gebied;
  2° NTA: de niet afdoende bediende oppervlakte, namelijk de oppervlakte van de woonzones, vermenigvuldigd met het aantal dagen van de week waarop er een bediening is binnen de maximale afstanden, bepaald volgens de categorie van het betreffende gebied, niet worden gehaald;
  3° TOT: de totale oppervlakte van de woonzones in de gemeente;
  4° N: het inwoneraantal van de gemeente op 1 januari van het jaar dat voorafgaat aan de actualisatie.
- **Beladings- en bezettingsgraad voertuigen** De mate waarin een bepaald voertuig bezet of beladen is met personen, uitgedrukt in aantal, of met goederen, uitgedrukt in ton.
- **Bezettingsgraad infrastructuurnetwerk** De verhouding tussen het aantal afgelegde personkm of tonkm per km lijninfrastructuur.
- **Bereikbaarheid** De mate waarin een bepaalde bestemming tegen een specifieke weerstand (tijd/kosten) vanuit verschillende potentiële herkomstgebieden kan bereikt worden.
- **Bewegingen op de luchthavens** Elke landing of opstijging van een vliegtuig is een beweging. Lokale vluchten worden dubbel geteld.
- **Biodiversiteit** Variabiliteit onder levende organismen van allerlei herkomst, met inbegrip van, o.a. terrestrische, mariene en andere aquatische ecosystemen en de ecologische complexen waarvan zij deel uitmaken; dit omvat de diversiteit binnen soorten, tussen soorten en van ecosystemen.
- **Broeikasgas** Gas dat de opwarming van de aarde bevordert. Elk broeikasgas heeft zijn eigen opwarmend effect, relatief t.o.v. CO_2. Enkele voorname broeikasgassen met hun opwarmend effect of 'global warming potential' (GWP): CO_2 (1), CH_4 (23), N_2O (296).
- **Eco-efficiëntie** Vergelijking van de milieudruk die een sector/regio teweegbrengt (emissies, brongebruik) met een activiteitenindicator van deze sector/regio (productie, volume, bruto toegevoegde waarde ...). Een winst in eco-efficiëntie leidt slechts tot winst voor het milieu wanneer de druk ook in absolute cijfers daalt.
- **Economische knooppunten** Een economisch knooppunt is een gebied met een hoog aandeel aan werkgelegenheid. De economische knooppunten vormen samen met de poorten de bestaande ruimtelijk-economische structuur van Vlaanderen. Het zijn de plaatsen waar het wenselijk is economische activiteiten te concentreren. Economisch knooppunt is aldus een beleidsmatig begrip.
- **Emissie** Uitstoot of lozing van stoffen, golven of andere verschijnselen door bronnen, meestal uitgedrukt als een hoeveelheid per tijdseenheid.

- **Euro x** Term die ontstaan is begin de jaren '90 om aan te geven om welke milieugerelateerde voertuigengeneratie het gaat. Een Euro 3 voertuig is recenter dan een Euro 1 en voldoet aan strengere Europese emissielimieten.
- **Evolutie van het wegverkeer** De evolutie van het wegverkeer is berekend op basis van het aantal afgelegde voertuigkilometers. Het aantal voertuigkilometers wordt berekend uit de weekdaggemiddelde waarden en de representatieve lengte van de telpost.
- **Fotochemische luchtverontreiniging** Verontreiniging van de omgevingslucht met chemische stoffen als ozon (O_3), peroxyacetylnitraat, stikstofdioxide (NO_2), waterstofperoxide en andere stoffen die een oxiderende werking hebben.
- **Huishoudbudget** Verzameling van de bestedingen van de huishoudens op basis van NIS-enquêtes.
- **Letselongevallen** De verkeersongevallen, vastgesteld door de politie of rijkswacht, op de openbare weg die een lichamelijk letsel tot gevolg hebben. Een ongeval tussen twee of meer weggebruikers wordt beschouwd als één ongeval. Letselongevallen worden als representatief beschouwd voor het hele fenomeen van de verkeersongevallen. Voor elk letselongeval gebeuren statistisch gezien nog eens 7 à 8 ongevallen met enkel materiële schade (blikschade). Ongevallen met enkel materiële schade worden niet meer in de statistieken opgenomen sedert 1973. Aanrijdingen op private terreinen werden nooit opgenomen.
- **MIVA, MIGA, NMVB** De Vlaamse Vervoersmaatschappij De Lijn werd opgericht bij decreet van 31 juli 1990 en bestaat uit de voormalige Maatschappijen voor Intercommunaal Vervoer van Antwerpen (MIVA) en Gent (MIVG) en het Vlaamse deel van de Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen (NMVB). De oprichting is het resultaat van de uitvoering van de Bijzondere Wet van 8 augustus 1988 betreffende de hervorming van de instellingen en de federalisering van het stads- en streekvervoer in België.
- **Modale verdeling** De procentuele verdeling per modus.
- **Modus** Vervoerswijze.
- **Motoriseringsgraad** Aantal personenwagens per 1.000 inwoners.
- **Ontkoppeling** Treedt op wanneer de groeisnelheid van een drukindicator lager is dan de groeisnelheid van een activiteitsindicator of een economische indicator (uitgedrukt in constante prijzen). De ontkoppeling is absoluut als de groei van de drukindicator nul of negatief is. De ontkoppeling is relatief als de groei van de drukindicator positief is, maar minder groot dan die van de activiteits- of economische indicator.
- **Ozonprecursor** Voorloperstof, stof waaruit ozon ontstaat door inwerking van zonlicht. Stikstofoxiden en niet-methaan vluchtige organische stoffen (NMVOS) zijn de belangrijkste ozonprecursoren.
- **Poorten** De zeehavens met de internationaal georiënteerde multimodale logistieke parken, de internationale luchthaven Zaventem en het H.S.T.-station Antwerpen-centraal (zie Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen).
- **Personenkilometer** Aantal afgelegde kilometers per vervoerde persoon met een bepaalde categorie van vervoermiddelen, vermenigvuldigd met het aantal vervoerde personen.
- **Roll-on-roll-off verkeer (roroverkeer)** Verkeer dat al rijdend op en van een schip rijdt, bijvoorbeeld personenwagens en vrachtwagens. Vooral gebruikt als begrip in transportsector.
- **Tonkilometer** Aantal afgelegde kilometers per vervoerde ton met een bepaalde categorie van vervoermiddelen, vermenigvuldigd met het aantal ton vervoerde goederen.
- **Verkeersslachtoffers** Doden 30 dagen: elke persoon die overlijdt binnen de dertig dagen na het ongeval.
  Ernstig gewonden: elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en waarbij een opname van meer dan 24 uur in een ziekenhuis noodzakelijk is.
  Lichtgewonden: elke persoon die in een verkeersongeval gewond wordt en op wie de bepaling van dodelijk of ernstig gewond niet van toepassing is.
- **Verliesuren** Het verschil tussen de werkelijke op de weg gepresteerde trajecttijd en de tijd die in normale omstandigheden (bij normale kruissnelheid) hiervoor nodig was geweest. Enkel de periode tussen 06u en 22u wordt in rekening gebracht. Op het autosnelwegennet worden als verliesuren geteld als de gemiddelde snelheid minder dan 95 km per uur bedraagt.
- **Vervoermiddelen (transportmodus)** Alle mobiele investeringsgoederen zoals wegvoertuigen, schepen, treinen, vliegtuigen, fietsen, trams, bussen…
- **Verzuring** Gezamenlijke effecten en gevolgen van vooral zwavel- en stikstofverbindingen (zwaveldioxide, stikstofoxiden en ammoniak) die via de atmosfeer in het milieu worden gebracht.
- **Voertuigkilometer** Totale afstand afgelegd door (motor)voertuigen.

Betaalbare woning voor iedereen en een rechtszekere ruimtelijke ordening

hoofdstuk 10

De Vlaamse Regering wil het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) verder uitvoeren. Hierdoor kiest ze voor een ruimtelijk beleid met een perspectief op lange termijn. Van de verschillende afbakeningen wordt verder werk gemaakt.
Volgens het subsidiariteitsbeginsel krijgen provincies en gemeenten meer autonomie in zake ruimtelijke ordening. Als ze voldoen aan een aantal voorwaarden mogen ze zelfstandig vergunningen afleveren. In 2004 hadden alle provincies de voorwaarden vervuld. Nu geraken ook steeds meer gemeenten 'ontvoogd'. In 2003 werden maatregelen genomen om vergunningen sneller af te leveren. Het effect hiervan was meteen duidelijk. De doorlooptijden zijn sterk gedaald.
De toename van de bebouwde oppervlakte is sinds 1997 aan het verminderen. Dit wijst er op dat zorgvuldiger omgegaan wordt met de ruimte, wat één van de uitgangspunten is van de Beleidsnota.
De gemiddelde oppervlakte van een residentieel kadasterperceel is de afgelopen 20 jaar toegenomen. Dit is een eigenaardige vaststelling. De gemiddelde oppervlakte van een verkocht stuk bouwgrond (bron: Stadim) daarentegen is ten opzichte van 1990 gedaald. Dit is in tegenspraak met elkaar waardoor dit verder onderzoek vraagt.

Ondanks de alsmaar stijgende prijzen werd er voor het eerst weer meer bouwgrond verkocht. Dit vertaalt zich in een stijging van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouwwoningen. Ook de prijzen van woningen, en in het bijzonder appartementen, blijven toenemen.
De stijgende grond- en woningprijzen vormen een mogelijke verklaring voor de daling van het aantal aanvragen voor een sociale lening, waardoor het voor financieel zwakkeren steeds moeilijker wordt een eigen woning te verwerven. Deze groep kan een uitweg vinden in de sociale huurmarkt. Het aantal sociale huurwoningen stijgt langzaam, maar voldoet nog niet aan de vraag. Ondanks stijgende investeringen van de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij stonden er eind 2004 ruim 88.000 kandidaten op de wachtlijst voor een sociale huurwoning. Het aantal huurwoningen in beheer van de Sociale Verhuurkantoren is verdubbeld op vijf jaar tijd.

In het Vlaamse monumentenbeleid ligt de nadruk op het creëren van een breder draagvlak en het aanwakkeren van de collectieve bewustwording voor de kwaliteiten van het erfgoed.
Het behoud en beheer van het onroerend erfgoed is van groot belang. Jaarlijks worden bijkomende monumenten beschermd. Om dure restauraties te vermijden, legt het beleid de klemtoon op onderhoud. Hierdoor dalen de restauratiepremies ten voordele van de onderhoudspremies.

10.1 Ruimtelijke Ordening

INDELING VAN GEMEENTEN

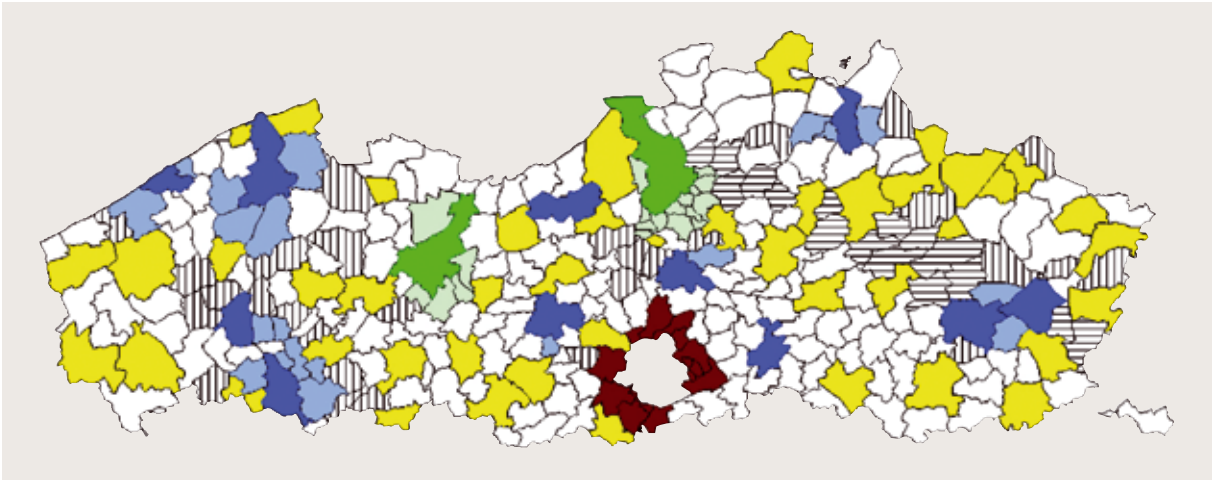

Vlaams stedelijk gebied rond Brussel (14)
Centrumgemeente grootstedelijke gebieden (2)
Centrumgemeente regionaalstedelijke gebieden (11)
Grootstedelijke gebieden (19)
Regionaalstedelijke gebieden (20)
Kleinstedelijke gebieden (44)
Buitengebied (153)
Economisch knooppunt in het netwerk Albertkanaal (16)
Specifiek economisch knooppunt (29)

10.1 Indeling van de gemeenten op basis van het RSV. Bron: RSV, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

INDELING VAN DE GEMEENTEN

Grootstedelijke gebieden	**Aartselaar, ANTWERPEN, Boechout, Borsbeek, Edegem, Hemiksem, Hove, Kontich, Lint, Mortsel, Niel, Schelle, Wijnegem, Wommelgem, Zwijndrecht, De Pinte, Destelbergen, Evergem, GENT, Melle en Merelbeke**
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	**Beersel, Dilbeek, Drogenbos, Grimbergen, Kraainem, Linkebeek, Machelen, St-Genesius-Rode, St-Pieters-Leeuw, Tervuren, Vilvoorde, Wemmel, Wezembeek-Oppem en Zaventem**
Regionaalstedelijke gebieden	**AALST, Denderleeuw, BRUGGE, Damme, Jabbeke, Oostkamp, Zedelgem, Diepenbeek, GENK, HASSELT, Zonhoven, Deerlijk, Harelbeke, KORTRIJK, Kuurne, Wevelgem, Zwevegem LEUVEN, MECHELEN, St-Katelijne-Waver, Bredene, Middelkerke, OOSTENDE, Ingelmunster, Izegem, ROESELARE, SINT-NIKLAAS, Beerse, TURNHOUT, Oud-Turnhout, Vosselaar**
Structuurondersteunende kleinstedelijke gebieden	**Aarschot, Deinze, Dendermonde, Diest, Eeklo, Geel, Halle, Herentals, Ieper, Knokke-Heist, Lier, Lokeren, Mol, Oudenaarde, Ronse, Sint-Truiden, Tielt, Tienen, Tongeren, Waregem**
Kleinstedelijke gebieden op provinciaal niveau	**Asse, Beveren, Bilzen, Blankenberge, Boom, Bree, Diksmuide, Geraardsbergen, Heist-op-den-Berg, Hoogstraten, Leopoldsburg, Lommel, Maaseik, Maasmechelen, Menen, Neerpelt, Ninove, Overpelt, Poperinge, Temse, Torhout, Veurne, Wetteren, Zottegem**
ECONOMISCHE KNOOPPUNTEN	
Stedelijke gebieden	**Gemeenten die deel uitmaken van een stedelijk gebied zijn ook geselecteerd als economisch knooppunt**
Economische knooppunten in het economisch netwerk van het Albertkanaal	**naast de gemeenten in het stedelijk gebeid Antwerpen,Bilzen, Geel, Hasselt, Genk en Herentals, behoren ook volgende gemeenten ertoe: Beringen, Grobbendonk, Ham, Heusden-Zolder, Laakdal, Lanaken, Lummen, Meerhout, Olen, Ranst, Schilde, Schoten, Tessenderlo, Westerlo, Zandhoven, Zutendaal**
Specifiek economische knooppunten	**Alken, Anzegem, Ardooie, Arendonk, Avelgem, Balen, Bornem, Dilsen-Stokkem, Duffel, Hamont-Achel, Hooglede, Houthalen-Helchteren, Kluisbergen, Kortemark, Londerzeel, Maldegem, Malle, Meulebeke, Nazareth, Nieuwpoort, Opglabbeek, Puurs, Staden, Ternat, Wervik, Wielsbeke, Willebroek, Wingene**

10.2 Indeling van de gemeenten op basis van het RSV. Bron: RSV, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Ruimtelijke ontwikkeling is deels een 'spontaan' gebeuren, deels ook het gevolg van overheidsbeleid. Dit onderdeel vangt aan met een momentopname van de ruimtelijke ontwikkeling aan de hand van de kadastrale gegevens. Daarna wordt het beleid toegelicht.

Bodembezetting

1. Onbebouwd

Op 1 januari 2005 bedroeg de totale onbebouwde oppervlakte in Vlaanderen 10.241 km². Hiervan wordt bijna de helft ingenomen door akkerland en bijna 30% door grasland. De onbebouwde oppervlakte kwam vooral onder druk in de stedelijke gebieden.

De onbebouwde oppervlakte neemt in Vlaanderen nog steeds meer dan vier vijfde van de totale gekadastreerde oppervlakte in. Dat is een tiental procentpunt minder dan in het Waalse Gewest maar een pak meer dan in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest.

Op twintig jaar tijd is de onbebouwde oppervlakte afgenomen met 7,7% of 851 km², wat vooral te

BODEMBEZETTING

	GEMIDDELDE PERCEELSOPPERVLAKTE IN HA	TOTALE OPPERVLAKTE IN HA	INDEX BASISJAAR 1985 = 100
Onbebouwd			
Recreatieterreinen	0,913	4.545,16	127,1
Andere	0,180	36.100,19	119,4
Gekadastreerde wateren	0,583	8.776,87	115,2
Bossen	0,703	108.058,97	97,7
Grasland	0,552	285.497,03	92,7
Akkerland, niet elders genoemd	0,537	483.731,55	90,9
Gekadastreerde wegenis	0,134	7.059,32	89,8
Woeste gronden	0,594	45.448,95	88,8
Boomgaarden	0,350	26.858,50	81,5
Tuinen en parken	0,114	18.045,36	72,4
Totaal onbebouwde percelen	0,475	1.024.121,89	92,3
Bebouwd			
Kantoorgebouwen	0,180	1.107,39	345,7
Appartementen	0,007	3.532,69	261,6
Opslagruimtem	0,266	8.591,11	239,6
Gebouwen voor nutsvoorzieningen	0,068	1.970,64	207,2
Bijgebouwen met inbegrip van serres	0,088	12.872,72	177,3
Buildings	0,041	1.610,19	154,9
Gebouwen voor sociale zorg en ziekenzorg	0,662	2.554,65	153,5
Huizen en hoeven	0,077	154.264,61	147,2
Gebouwen voor recreatie en sport	0,206	8.450,97	143,5
Gebouwen met handelsbestemming	0,071	7.971,93	137,8
Ambachts- en industriegebouwen	0,559	20.880,94	132,2
Openbare gebouwen	0,986	3.725,19	127,9
Gebouwen voor onderwijs, onderzoek en cultuur	0,554	4.476,40	114,8
Gebouwen voor eredienst	0,104	918,92	100,0
Andere	0,173	747,69	98,8
Totaal bebouwde percelen	0,078	233.676,04	148,9

10.3 Totale oppervlakte, gemiddelde perceelsoppervlakte in 2005 en groei-index van de totale oppervlakte van onbebouwde en bebouwde percelen naar rubrieken van bodembezetting, basisjaar 1985=100.
Bron: administratie van het Kadaster, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

BEBOUWDE EN ONBEBOUWDE OPPERVLAKTE

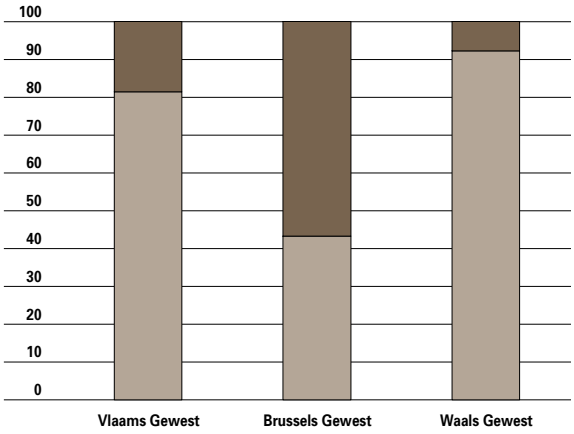

10.4 Vergelijking tussen de gewesten van de bebouwde en onbebouwde oppervlakte op 1 januari 2005, in %.
Bron: administratie van het Kadaster, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

bebouwd
onbebouwd

wijten is aan het verdwijnen van **akkerland**. Relatief bekeken is de afslanking echter het grootst voor tuinen en parken. De oppervlakte van **recreatieterreinen** en andere onbebouwde percelen, zoals parkings, vliegvelden of militaire domeinen, is echter sterk toegenomen.

2. Bebouwd

Op 1 januari 2005 waren er iets meer dan 3 miljoen bebouwde percelen met een totale oppervlakte van 2.336,8 km². Dat komt neer op een groei van 21,5 km² op één jaar tijd. In de periode 1985–2005 is de totale bebouwde oppervlakte met bijna de helft toegenomen.
Vanaf 1997 treedt een vertraging op van de jaarlijkse aangroei. Deze deed zich vooral voor in de gemeenten in het buitengebied. De sprong in 2003 is vooral toe te schrijven aan gemeenten van het buitengebied. Het stedelijk gebied kende wel een knik opwaarts in 2004, maar door de sterke terugval in het buitengebied dat jaar kwam dit globaal in Vlaanderen niet tot uiting.
De **residentiële oppervlakte** wordt bijna volledig ingenomen door huizen en hoeven. De toename van de bebouwde oppervlakte is trouwens vooral toe te schrijven aan deze woonvormen. Sinds 1985 nemen zij bijna de helft meer terrein in. Opvallend is ook de relatief sterke stijging bij percelen met appartementen. In het buitengebied is deze oppervlakte zelfs verviervoudigd.
De gemiddelde grootte van percelen met residentiële gebouwen is de voorbije twintig jaar toegenomen, zowel in het stedelijk als in het buitengebied. Bij percelen met huizen en hoeven is deze groei iets groter dan voor percelen met appartementen. De percelen met huizen en hoeven zijn in alle RSV-gebieden ongeveer een vijfde groter geworden. De percelen met appartementen zijn in de regionale centrumsteden iets kleiner geworden, terwijl ze in de grootstedelijke randgemeenten met meer dan 40% uitbreidden.
De **oppervlakte voor 'economie'** wordt voor meer dan de helft ingenomen door percelen met ambachts– en industriegebouwen. Opslagruimten

AANGROEI BEBOUWDE OPPERVLAKTE

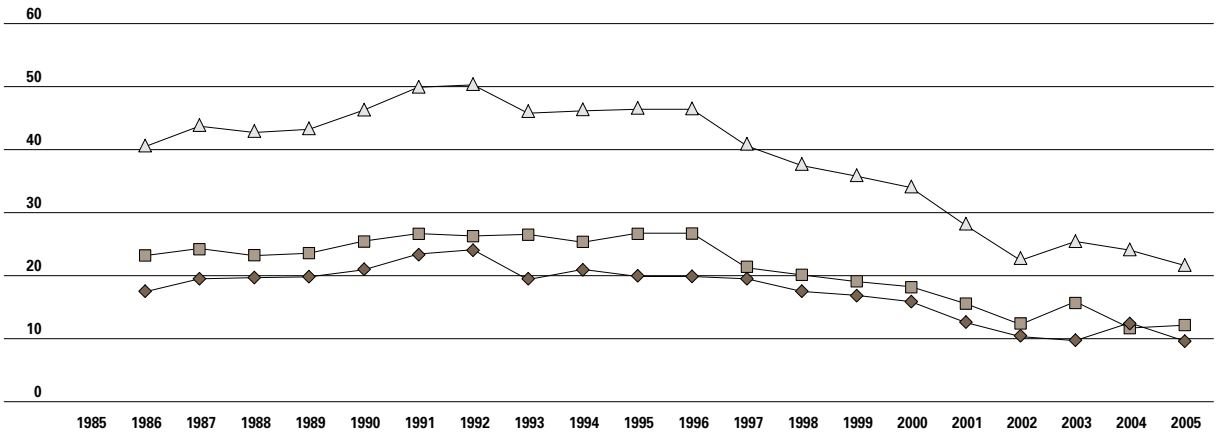

10.5 Evolutie van de jaarlijkse aangroei van bebouwde oppervlakte van 1985 tot 2005, in km².
Bron: administratie van het Kadaster, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

gemeenten in het stedelijk gebied
gemeenten in het buitengebied
Vlaams Gewest

GEMIDDELDE OPPERVLAKTE VOOR WONEN

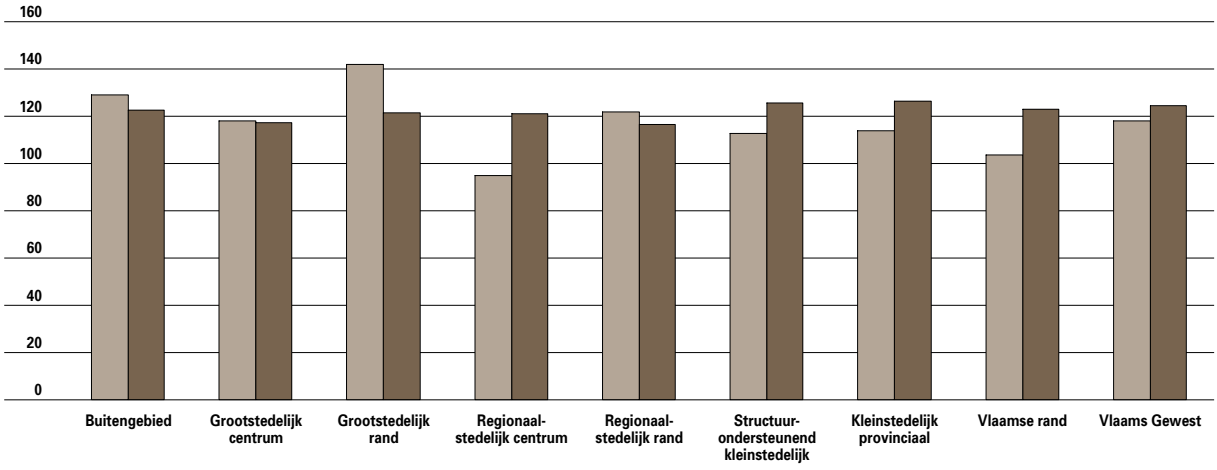

10.6 Groei-index van de gemiddelde oppervlakte van percelen met appartementen en huizen en hoeven op 1 januari 2005. Basisjaar 1985=100. Bron: administratie van het Kadaster, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

en gebouwen met handelsbestemming zijn elk goed voor ongeveer een vijfde van de oppervlakte voor 'economie'. Kantoorgebouwen nemen slechts een zeer klein deel in.
De opslagruimten en ambachts- en industriegebouwen wijzen op de ontwikkeling van de industriële sector, terwijl de kantoorgebouwen en gebouwen met handelsbestemming wijzen op de dienstensector. De gemiddelde perceelsoppervlakte voor de industriële sector is in de niet-economische knooppunten meer toegenomen dan in de economische knooppunten. Het lijkt er dus op dat men voor

VERDELING VAN DE ECONOMISCHE RUIMTE

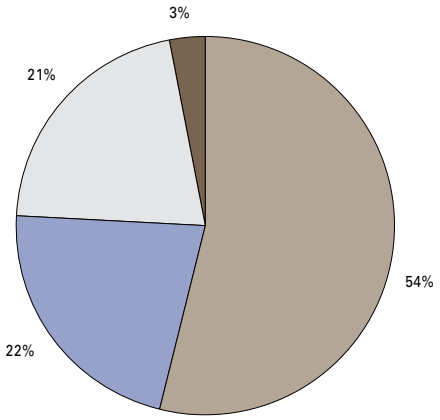

10.7 De economische ruimte opgesplitst naar kadasterrubrieken, op 1 januari 2005, in %. Bron: administratie van het Kadaster, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

GEMIDDELDE OPPERVLAKTE VOOR ECONOMIE

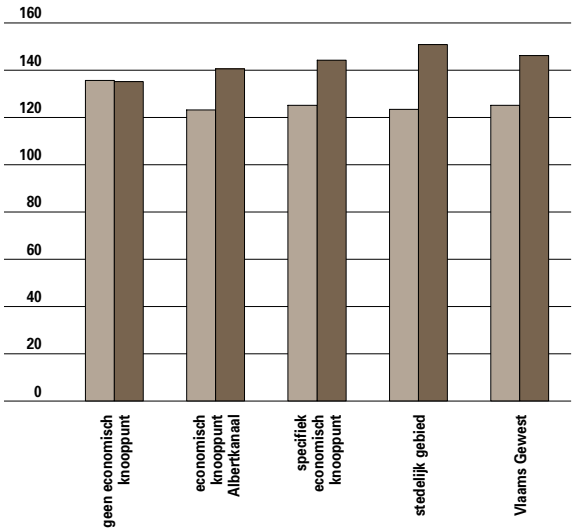

10.8 Groei-index van de gemiddelde oppervlakte van percelen voor de industrie en diensten sector op 1 januari 2005. Basisjaar 1985=100. De percelen van de industriële sector zijn de som van de percelen voor ambachts- en industriegebouwen en de opslagruimten, die van de dienstensector de som van de percelen voor gebouwen met handelsbestemming en kantoorgebouwen. Bron: administratie van het Kadaster, FOD Economie - Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

UITVOERING RSV

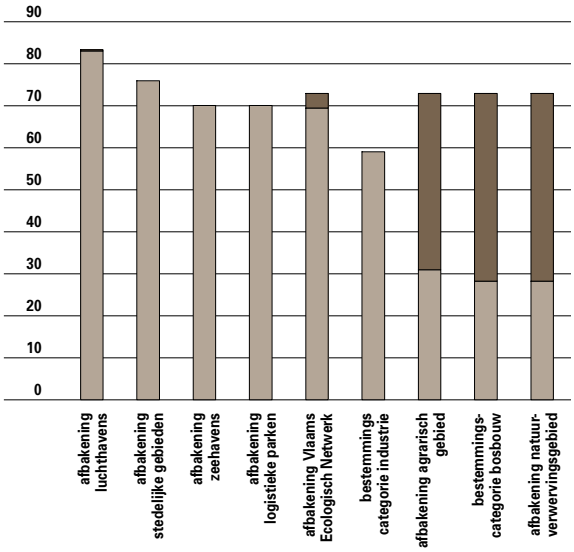

goedgekeurde planprocessen
inclusief lopende planprocessen

10.9 Globale stand van zaken van de uitvoering van het RSV op 1 januari 2006, in % van de einddoelstellingen voor 2007.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

deze activiteiten minder zuinig met de ruimte omgesprongen is in gebieden waar nog veel open ruimte aanwezig is. In de dienstensector deed zich net het omgekeerd voor: de gemiddelde oppervlakte neemt het sterkst toe in de stedelijke gebieden, het minst in de niet-economische knooppunten.

Ruimtelijk Beleid

Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (1997-2007) en het decreet op de Ruimtelijke ordening (1999) vormen de basis van het ruimtelijk beleid.

1. Het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen

In het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) ligt de klemtoon op een duurzaam ruimtelijk beleid op lange termijn met vier componenten: stedelijke gebieden, buitengebied, economie en verkeersinfrastructuur.

Stedelijke gebieden

Het RSV voorziet in de afbakening van 13 stedelijke gebieden op Vlaams niveau en 44 kleinstedelijke gebieden op provinciaal niveau. Met 'afbakenen' wordt bedoeld dat samen met alle betrokkenen wordt bekeken welke ruimtelijke noden, knelpunten en opportuniteiten er in het stedelijk gebied zijn. Daarna wordt een ruimtelijk uitvoeringsplan opgemaakt dat de bestemmingen en stedenbouwkundige voorschriften van de geldende bestemmingsplannen (gewestplan, BPA's…) aanpast waar nodig. Tegelijk wordt ook een afbakeningslijn vastgelegd. Binnen deze lijn zal het accent liggen op stedelijke activiteiten.

Buitengebied

Het RSV wil het buitengebied vrijwaren voor landbouw, natuur en bos. Om dit te realiseren,

AFBAKENING GROOT- EN REGIONAALSTEDELIJKE GEBIEDEN

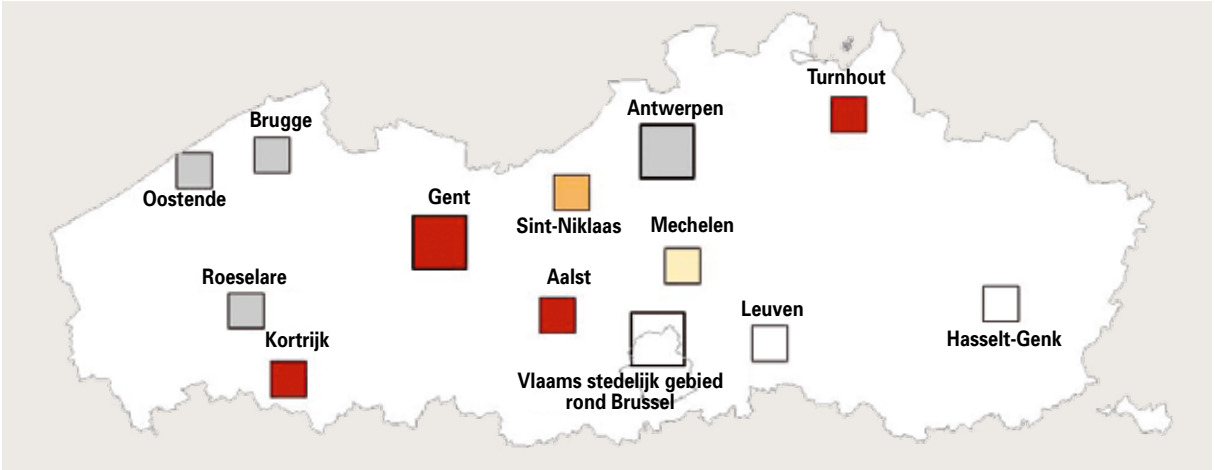

10.10 Afbakening groot- en regionaalstedelijke gebieden, stand van zaken op 1 april 2006.
Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

afbakening aangevangen
afbakening afgerond
voorontwerp RUP
ontwerp RUP (openbaar onderzoek)
definitief vastgesteld RUP

AFBAKENING GROOTSTEDELIJK GEBIED GENT

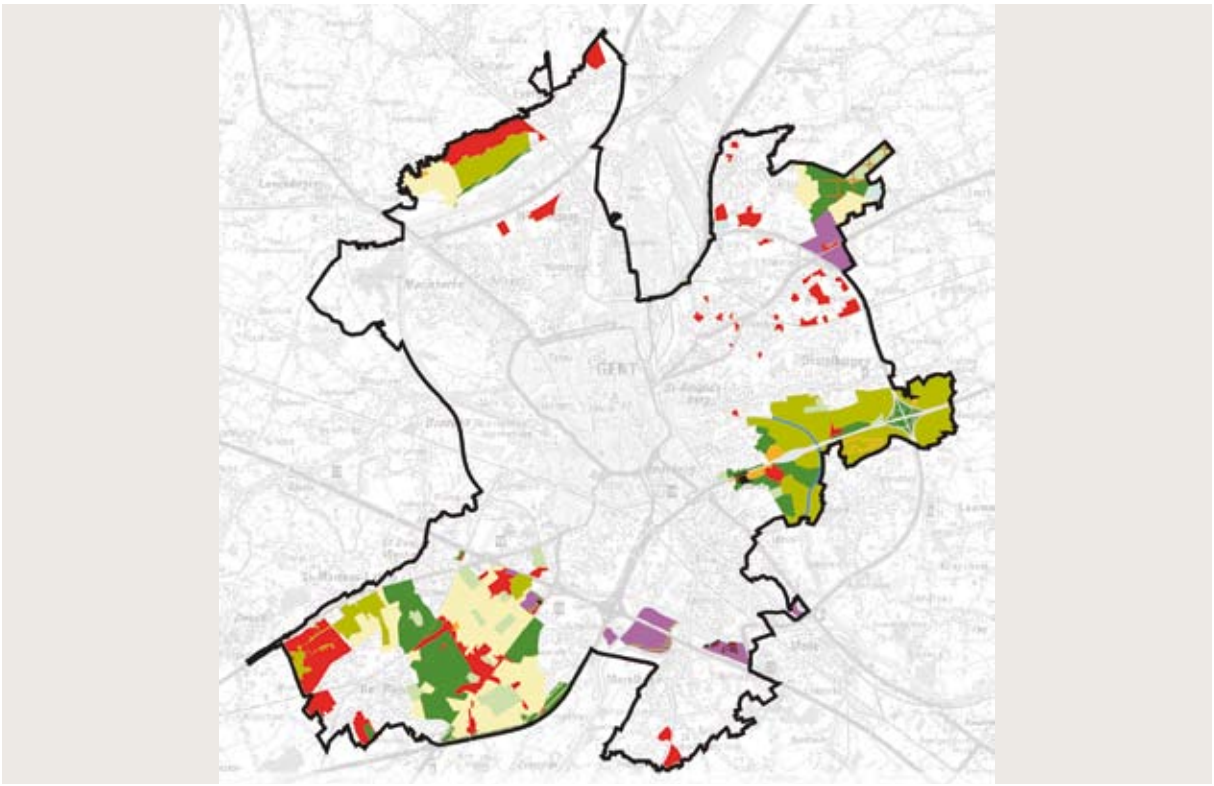

10.11 De herbestemmingen uit het RUP van het grootstedelijk gebied Gent, door de Vlaamse Regering definitief goedgekeurd in december 2005. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

stedelijke woongebieden
regionaal bedrijventerrein
landbouwgebied
gemeenschapsvoorzieningen
natuur
bos
park

AFBAKENING BUITENGEBIED

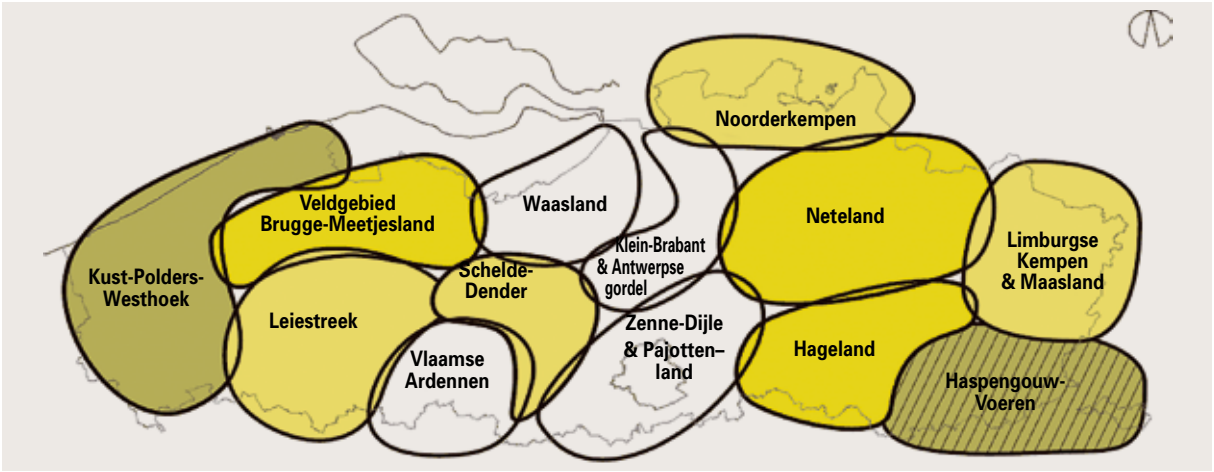

10.12 Stand van zaken van de afbakening van het buitengebied op 15 februari 2006. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

regio afgerond in 2005
regio opgestart in 2005
regio op te starten in 2006
regio op te starten in 2007
regio waar een aantal agrarische gebieden reeds herbevestigd werden

zullen 750.000 ha agrarisch gebied, 150.000 ha natuurgebied, 53.000 ha bosgebieden en 34.000 ha andere groengebieden vastgelegd worden in bestemmingsplannen.
Sinds 2004 wordt hiervoor gewerkt met een methode waarbij de ruimtevragen van landbouw, natuur en bos gelijktijdig tegenover elkaar afgewogen. In overleg met gemeenten, provincies en belangengroepen wordt een ruimtelijke visie opgesteld die de hoofdlijnen aangeeft van de belangrijke structuren: welke aaneengesloten gebieden blijven gevrijwaard voor landbouw, in welke beekvalleien is er ruimte voor natuurontwikkeling, enzovoort… Deze ruimtelijke visie ligt aan de basis van de ruimtelijke uitvoeringsplannen die de bestemmingen op perceelsniveau vastleggen. Om op korte termijn zekerheid te bieden aan de landbouwers uit de betrokken gebieden, worden agrarische gebieden aangeduid waarvan de huidige bestemming niet ter discussie staat.
Vlaanderen werd hiervoor opgedeeld in dertien regio's. Het overleg voor de pilootregio's Haspengouw-Voeren en Kust-Polders-Westhoek werd in 2005 afgerond. In 2006 start de opmaak van ruimtelijke uitvoeringplannen en de herbevestiging van bepaalde bestemmingen. In Haspengouw-Voeren werd in 2005 al 41.000 ha agrarisch gebied herbevestigd.
In de regio's Hageland, Neteland en Veldgebied Brugge-Meetjesland ging het overleg van start in 2005. Het overleg voor de regio's Limburgse Kempen & Maasland, Noorderkempen, Schelde-Dender & Leiestreek werd in 2005 voorbereid en is begin 2006 aangevat.

Economie

Het RSV wil nieuwe economische activiteiten ruimtelijk laten aansluiten bij de reeds bestaande economische infrastructuur, meer bepaald in de stedelijke gebieden, de poorten (havens, luchthavens), de strook langsheen het Albertkanaal en een beperkt aantal economisch sterk ontwikkelde gemeenten. Daarvoor wordt actief gezocht naar geschikte locaties voor bedrijven. Op Vlaams niveau gebeurt dat in eerste instantie binnen de afbakeningsprocessen van groot- en regionaalstedelijke gebieden en via de uitwerking van het Economisch Netwerk Albertkanaal. De aandacht gaat zowel naar

AANBOD BEDRIJVENTERREINEN

Aanbod op Vlaams niveau gerealiseerd in de periode 1994-2002 via gewestplan-wijzigingen en plannen van aanleg	723 HA	Hierin worden enkel de bestemmingswijzigingen verrekend in steden en gemeenten die behoren tot de bevoegdheid van het Vlaams gewest.
Aanbod gerealiseerd in goedgekeurde gewestelijke RUP's	358 HA	Stedelijke gebieden Aalst, Gent, Kortrijk en Turnhout, Kievitplein Antwerpen, historisch gegroeide bedrijven
Aanbod beslist door de Vlaamse Regering in het kader van de nadere uitwerking economisch netwerk Albertkanaal	560 HA	Nieuwe bedrijventerreinen, waaronder het bedrijventerrein Wommelgem-Ranst
Aanbod RUP's in procedure (vanaf plenaire vergadering)	468 HA	Stedelijke gebieden Sint-Niklaas, Mechelen
		RUP Chartreuze Brugge
		RUP's historisch gegroeide bedrijven
Aanbod RUP's in voorbereiding	284 HA	Stedelijke gebieden Brugge, Roeselare en Antwerpen
Aanbod in onderzoek in kader van economisch netwerk Albertkanaal	234 HA	Voor deze terreinen heeft de Vlaamse Regering beslist dat ze eerst nader onderzocht moeten worden. Daarna wordt beslist of ze al dan niet ontwikkeld zullen worden.
Voorlopig subtotaal	2.627 HA	
Inschatting van aanbod te voorzien voor lokale initiatieven in groot- en regionaalstedelijke gebieden en gemeenten behorend tot economisch netwerk Albertkanaal (exclusief aanbod te voorzien in de lopende processen)	CIRCA 530 HA	Conform de opties van het RSV worden lokale initiatieven in steden en gemeenten die behoren tot de bevoegdheid van het Vlaams gewest in mindering gebracht van het te realiseren aanbod op Vlaams niveau.
Voorlopig subtotaal	3.157 HA	
Saldo te plannen	943 HA	

10.13 Stand van zaken van de afbakening van het buitengebied op 15 februari 2006. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

WOONAANBOD WOONGEBIEDEN

ALLE TYPES WOONZONE EXCL. WUG	TOESTAND	AANTAL PERCELEN	OPPERVLAKTE (HA)	BOUWMOGELIJKHEDEN
a) Gemeenten met een IOP [137]	Totaal	147.924	21.497	186.536 à 270.020
	aantal loten in verkaveling	61.312	13.148	61.312
	aantal percelen in BPA	13.821	2.028	30.425 à 50.708
	aantal percelen langs een uitgeruste weg	54.038	3.072	46.077 à 76.795
	aantal percelen nog niet uitgerust	18.753	3.248	48.723 à 81.206
b) gemeenten met een IOP in Vlaams-Brabant [28]	Totaal	23.466	2.980	44.695 à 74.492
	aantal percelen langs een uitgeruste weg	20.000	2.516	37.734 à 62.889
	aantal percelen nog niet uitgerust	3.466	464	6.961 à 11.602
c) AROHM-inventaris [143]	Totaal	191.321	12.303	184.551 à 307.585
Totaal [308 gemeenten]		365.368	36.780	415.783 à 652.097

10.14 Woonaanbod in de woongebieden, op 1 januari 2005. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning. Er werden voor de tabel drie bronnen gebruikt:
- Voor de 28 gemeenten in Vlaams Brabant werd een provinciale inventaris gemaakt (excl. verkavelingen buiten woonzones).
- Voor 137 andere gemeenten werd de Inventaris Onbebouwde Percelen (IOP) gebruikt (incl. verkavelingen buiten woonzones).
- Voor 143 resterende gemeenten zonder IOP werd de AROHM-inventaris gebruikt (excl. verkavelingen buiten woonzones).

het beter benutten van bestaande bedrijventerreinen als naar het zoeken naar nieuwe geschikte terreinen.

Het RSV voorziet een behoefte van 7.000 ha bijkomende bedrijventerreinen tussen 1994 en 2007. Het Vlaamse Gewest is verantwoordelijk voor 4.100 ha. Voor meer dan een kwart hiervan is de herbestemming al volledig afgerond, hoofdzakelijk binnen de stedelijke gebieden. Voor circa 1.500 ha zijn de locaties grotendeels bekend. Ze bevinden zich in een aantal stedelijke gebieden en binnen het Economisch Netwerk Albertkanaal. De resterende hectaren worden gezocht in het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel en in de stedelijke gebieden Leuven en Hasselt-Genk.

Transportinfrastructuur

Het RSV gaf de aanzet tot een optimalisering van het Vlaams wegen-, spoorwegen- en waterwegennet. Concrete projecten worden steeds op gang gebracht door de beheerders van deze infrastructuren, zoals de administraties voor wegen en waterwegen op Vlaams niveau of de NMBS. Vanuit Ruimtelijke Ordening worden de hiervoor ruimtelijke uitvoeringsplannen opgemaakt en de vergunningen afgeleverd.
Enkele bekende voorbeelden van RUP's voor transportinfrastructuur zijn die voor de Oosterweelverbinding, in Antwerpen en die voor de noordelijke ontsluiting van de luchthaven van Zaventem, onderdeel van het Diaboloproject.

2. Ruimte voor wonen

Bij 'ruimte voor wonen' is het belangrijk onderscheid te maken tussen het beschikbare aanbod in de woongebieden (woongebied, landelijk woongebied, woonpark…) en in de woonuitbreidingsgebieden.
In de woongebieden is er nog 36.780 ha onbebouwde ruimte, goed voor ruim 356.000 percelen, waarvan sommige nog verder kunnen verkaveld worden. Daardoor zijn er in de woongebieden naar schatting nog 415.000 tot 652.000 bouwmogelijkheden voorhanden, afhankelijk van de bouwdichtheid: 15 woningen per ha in buitengebied en 25 woningen per ha in stedelijk gebied.
Deze cijfers vertonen een lichte neergaande trend. Dit komt deels doordat een aantal van de kavels intussen bebouwd werden, maar hoofdzakelijk doordat er bijkomend onderzoek werd verricht op basis van nieuwe bronnen. Dit maakte de schatting nauwkeuriger.
Naast de woongebieden kan men ook nog terugvallen op de woonuitbreidingsgebieden. Eind jaren zeventig bestemden de gewestplannen 28.271 ha als woonuitbreidingsgebied. Sindsdien werd hiervan 37% ontwikkeld en bebouwd. Ongeveer 17.800 ha is nog onbebouwd.
In 2005 werd van de woonuitbreidingsgebieden een atlas opgemaakt die aangeeft welke gebieden vanuit juridisch en planologisch oogpunt in aanmerking komen voor bebouwing. Niet alle woonuitbreidingsgebieden van het gewestplan zijn in de praktijk immers voor bebouwing geschikt. Dat kan diverse redenen hebben: ze zijn reeds herbestemd via een plan van de gemeente, liggen in overstroombare gebieden, zijn niet inbreidingsgericht of de gemeente, provincie of het Vlaamse Gewest is van

AANBOD IN WOONUITBREIDINGSGEBIEDEN

	OPPERVLAKTE (HA)	AANTAL BOUWMOGELIJKHEDEN
VLAANDEREN	**5.163,17**	**87.587**
Optie volgens goedgekeurd GRS	447,83	8.560
Optie volgens ontwerp-GRS	126,82	2.260
Gelegen in een APA, BPA of RUP	1.530,73	28.376
Gunstig principieel akkoord	194,63	4.230
Restperceel	419,18	5.441
Optie volgens afbakening stedelijk gebied	1.044,26	24.723
Goedgekeurde niet-vervallen verkaveling	1.271,71	11.745
Gunstig op basis van woonbehoeftenstudie	115,53	2.067
Vrijgegeven in kader van uitzonderingsmaatregel	12,48	185

10.15 Juridische en planologische toestand van het aanbod in woonuitbreidingsgebieden dat op korte termijn kan ontwikkeld worden, op 1 januari 2005. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

plan ze een andere bestemming te geven (bijvoorbeeld stadsbos of bedrijventerrein).
Uit de atlas blijkt dat 5.089 ha of 18% van de totale oppervlakte aan woonuitbreidingsgebieden, goed voor ongeveer 86.100 woningen, op korte termijn kan worden aangesneden. Hiervan zijn ongeveer 40.000 percelen gelegen in een goedgekeurde verkaveling, een bijzonder plan van aanleg of ruimtelijk uitvoeringsplan, wat betekent dat de nodige stedenbouwkundige vergunningen onmiddellijk aangevraagd kunnen worden.
Een deel van dit aanbod (ongeveer 420 ha) is in eigendom van een sociale huisvestingsmaatschappij die deze reserve kan aanwenden voor ongeveer 10.000 goedkope woningen.

WOONUITBREIDINGSGEBIED

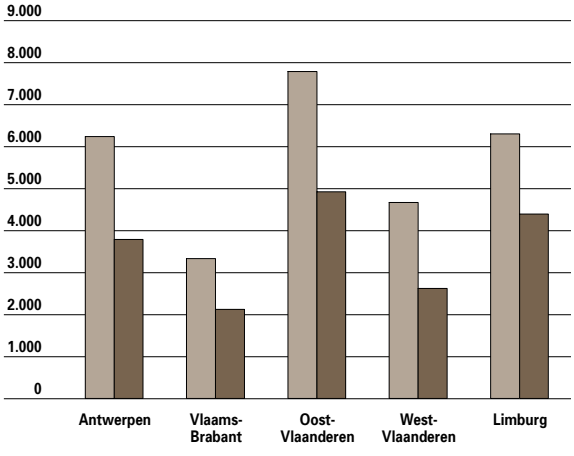

10.16 Totale en nog onbebouwde oppervlakte in woonuitbreidingsgebieden, op 1 januari 2005 in ha. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

3. Het decreet op de ruimtelijke ordening

Het decreet op de ruimtelijke ordening voorziet in een juridisch kader voor ruimtelijke planning, de verlening van stedenbouwkundige vergunningen en het beteugelen van stedenbouwkundige misdrijven in Vlaanderen.

Ruimtelijk beleid op drie niveaus

Een van de hoofddoelstellingen van het decreet van 1999 is het uitbouwen van provincies en gemeenten tot volwaardige beleidsniveaus voor ruimtelijke ordening. Volgens het subsidiariteitsbeginsel behandelt de Vlaamse overheid enkel dossiers van gewestelijk belang. De provincie kan knopen doorhakken bij intergemeentelijke kwesties en de gemeenten doen dat op lokaal niveau.

LANDGEBRUIK

	OPPERVLAKTE (HA)
landbouw	12.739
braak	717
bos en natuur	1.896
tuinen en boomgaarden	1.645
park	188
sport en recreatie	500
verharde oppervlaktes (parkings, pleinen, wegen,...)	144

10.17 Landgebruik in nog onbebouwde woonuitbreidingsgebieden, op 1 januari 2005 in ha. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

Om het beleid op deze drie niveaus te stroomlijnen moeten de plannen op de lagere niveaus passen in die van de hogere. Inmiddels hebben alle provincies een goedgekeurd structuurplan en meer dan de helft van de gemeenten beschikt over een voorlopig of definitief goedgekeurd structuurplan. De deadline voor het opstellen van een structuurplan is 1 mei 2007.
Het decreet geeft gemeenten ook de bevoegdheid om vergunningen af te leveren zonder dat zij hogerop voorafgaand advies moeten inwinnen. Hiervoor moeten ze beschikken over een ruimtelijk structuurplan, minstens één stedenbouwkundig ambtenaar, een plannen- en vergunningenregister en een register van onbebouwde percelen.

In 2005 voldeden de eerste gemeenten aan deze voorwaarden voor volledige 'ontvoogding'. Sinds 1 april 2006 kunnen Vilvoorde, Avelgem, Stabroek, Zwevegem, Hoogstraten en Denderleeuw zelfstandig stedenbouwkundige vergunningen uitreiken.

Opmaak RUP's

Overheden die beschikken over een goedgekeurd ruimtelijk structuurplan kunnen ruimtelijke uitvoeringsplannen (RUP) opstellen. Sinds 2004 hebben alle Vlaamse provincies een goedgekeurd ruimtelijk structuurplan. Ook steeds meer gemeenten hebben er een. De RUP's vervangen steeds meer de oude bestemmingsplannen zoals BPA's.
Op gewestelijk niveau wordt sinds 1999 een groeiend aantal RUP's opgemaakt. Zij maken een oplossing mogelijk voor een dringend ruimtelijk probleem of geven uitvoering aan de beleidsdoelstellingen uit het RSV.

De Vlaamse overheid houdt ook een ruimteboekhouding bij. Alle gewestplanwijzigingen, bijzonder plannen van aanleg en ruimtelijke uitvoeringsplannen na 1994 worden gedigitaliseerd. Het RSV legt voor elke categorie een taakstelling op. Deze taakstelling kan een status quo, een toe- of afname zijn van het aantal hectaren dat als een bepaalde categorie bestemd is.
Enkel volledig afgeronde herbestemmingen worden weergegeven in de ruimteboekhouding. De lage aantallen voor landbouw, natuur en bos zijn hiervan een gevolg. Op dit moment zijn deze processen volop aan de gang, aan het einde van de rit zullen ze resulteren in ruimtelijke uitvoeringsplannen met herbestemmingen.
De categorie 'poorten' vertoont een negatief saldo, grotendeels door het herbestemmen van de dokken in de zeehavengebieden van bestemming

RUP'S IN PROCEDURE

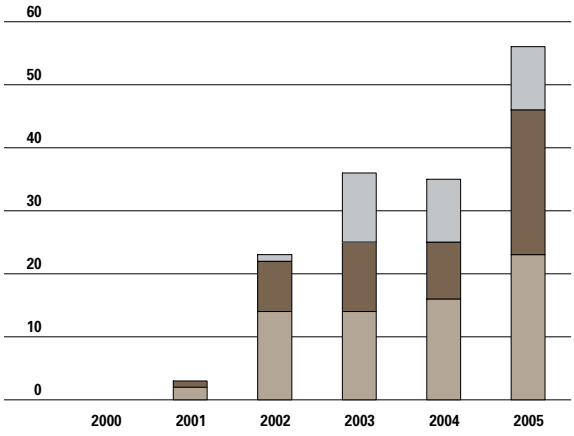

10.18 Evolutie van het aantal RUP's in procedure, van 2000 tot 2005. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

industriegebied naar bestemming water. Het is dus van belang een goed inzicht te hebben in de wijze waarop de verschillende bestemmingen ingedeeld werden in categorieën. 'Wonen' omvat dan weer zowel woon- als woonuitbreidingsgebied, zodat het vrijgeven van woonuitbreidingsgebieden niet zichtbaar wordt in de ruimteboekhouding.

Zonevreemde bedrijven

Een bedrijf is 'zonevreemd' als het in een gebied ligt waarvan de bestemming en de stedenbouwkundige voorschriften niet stroken met de activiteiten die het bedrijf er verricht. Ook niet-zonevreemde bedrijven kunnen problemen ondervinden, bijvoorbeeld wanneer zij willen uitbreiden in een gebied

RUIMTEBOEKHOUDING

	1994-2005	TAAKSTELLINGEN RSV
Wonen	-300	0
Recreatie	400	1.000
Reservaat en Natuur	11.500	38.000
Overig groen	-700	0
Bosbouw	1.900	10.000
Landbouw	-11.600	-56.000
Industrie - buiten poorten	2.200	7.000
- poorten	-1.300	
Overige bestemmingen	-1.300	0

10.19 Evolutie van de ruimteboekhouding, gebaseerd op volledig afgeronde planningsprocessen (excl. lopende processen), van 1994 tot 2005. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

PLANOLOGISCHE ATTESTEN

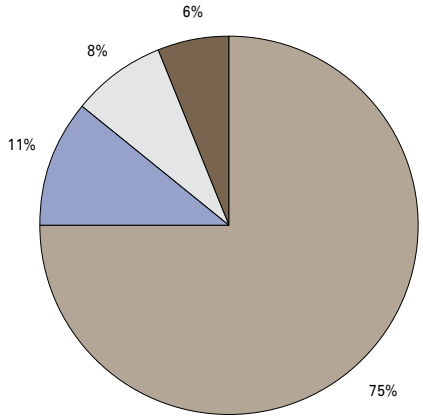

10.20 Planologische attesten, aangevraagd door bedrijven in 2005, in % op een totaal van 108. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

gemeentelijke bevoegdheid
provinciale bevoegdheid
gewestelijke bevoegdheid
onontvankelijk verklaard

PROCESSEN-VERBAAL, VONNISSEN EN ARRESTEN

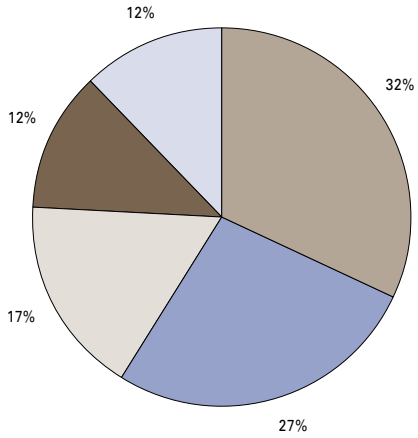

10.22 De processen-verbaal opgesplitst naar provincie, 2005. Bron: LIN, afdeling Bouwinspectie, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Oost-Vlaanderen
Antwerpen
Vlaams-Brabant
Limburg
West-Vlaanderen

dat hiervoor niet bestemd is. Voor deze bedrijven bestaan er procedures die duidelijkheid bieden over de mogelijkheden tot voortbestaan of groeien op deze locatie.
Zonevreemde bedrijven van lokaal belang wenden zich tot de gemeente, bedrijven in een kleinstedelijk gebied of in een specifiek economisch knooppunt tot de provincie. Voor de overige zonevreemde bedrijven is het de Vlaamse overheid die duidelijkheid schept. Zo kan zij grote zonevreemde bedrijven bestendigen en laten uitbreiden door een RUP voor historisch gegroeide bedrijven op te maken. Op 1 januari 2006 was er voor vijf bedrijven een dergelijk plan goedgekeurd, voor dertien andere was een plan in opmaak. Een bedrijf kan ook zelf het initiatief nemen door een planologisch attest aan te vragen. In dit geval wordt bekeken of het dossier tot de bevoegdheid van de gemeente, de provincie of het gewest behoort. De bevoegde overheid geeft dan op korte termijn aan of zij het opportuun acht de bestemmingen en voorschriften van de locatie te veranderen door op termijn een RUP op te maken.

DOORLOOPTIJDEN VERGUNNINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Antwerpen	125	121	91	74	79	41	41
Oost-Vlaanderen	76	89	78	63	71	50	34
West-Vlaanderen	54	62	68	62	57	47	32
Limburg	42	41	38	39	46	36	32
Vlaams-Brabant	28	28	27	28	27	21	17
Vlaanderen	71	75	66	59	59	39	35

10.21 Evolutie van de doorlooptijden in kalenderdagen van de dossiers bij de gemachtigde ambtenaar, dus de tijd dat de diensten van AROHM nodig hebben om het dossier bij hen te behandelen, van 1999 tot 2005. Bron: LIN, afdeling Ruimtelijke Planning.

Vergunningen

De historisch gegroeide achterstanden in de behandeling van aanvragen voor verkavelings- of stedenbouwkundige vergunningen werden de voorbije jaren gevoelig gereduceerd. Door een decreetwijziging in 2003 kan de gemeente zelf een beslissing nemen indien het advies van de gemachtigde ambtenaar langer uitblijft dan vijftig dagen. Dit heeft in 2004 en 2005 geleid tot een aanzienlijke verkorting van de doorlooptijden.

Handhavingsbeleid

Bij overtredingen is het proces-verbaal (PV) de eerste stap die uiteindelijk kan leiden tot een gerechtelijke veroordeling. In 2005 werden ruim 2.500 PV's opgesteld. Na vijf opeenvolgende jaren van stijgingen is het aantal PV's in 2005 gedaald en teruggevallen tot op het niveau van 2002.
De meeste PV's in 2005 werden opgesteld in de provincies Oost-Vlaanderen en Antwerpen, die samen goed waren voor meer dan de helft van de PV's in Vlaanderen. Vier vijfde van de PV's werd opgesteld door een gemeente of door andere instanties dan Ruimtelijke Ordening.

PROCESSEN-VERBAAL, VONNISSEN EN ARRESTEN

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
PROCESSEN-VERBAAL								
door gemeente / andere instanties	2.480	1.954	2.065	2.061	1.997	2.312	2.501	2.084
door ROHM	483	422	318	388	516	498	408	451
totaal	2.963	2.376	2.383	2.449	2.513	2.810	2.909	2.534
STILLEGGINGEN								
door gemeente / andere instanties	153	81	306	457	428	608	442	509
door ROHM	78	33	38	41	38	215	79	121
totaal	231	114	344	498	466	823	521	630
HERSTELVORDERINGEN								
herstel vd plaats / staken strijdig gebruik	1.717	1.082	917	1.027	1.087	911	850	
aanpassingswerken	268	191	167	72	93	45	82	
meerwaarde	51	45	20	6	23	13	64	
totaal	2.036	1.318	1.104	1.105	1.203	969	996	943
VONNISSEN & ARRESTEN								
herstel vd plaats / staken strijdig gebruik	251	141	183	105	76	131	122	149
met dwangsom	174	105	154	92	63	117	117	69
zonder dwangsom	77	36	29	13	13	14	5	80
aanpassingswerken	7	8	18	5	1	4	3	9
met dwangsom	5	8	16	3	0	4	3	7
zonder dwangsom	2	0	2	2	1	0	0	2
meerwaarde	55	35	24	12	5	7	22	25
totaal vonn. en arr. met herstelmaatregel	313	184	225	122	82	142	147	165
veroordeling zonder herstelmaatregel	97	94	67	39	32	92	108	32
vrijspraak	43	51	36	32	15	30	55	145
totaal vonn. en arr. in kr. v. gewijsde	453	329	328	193	129	264	310	342
UITVOERING VONN. & ARR.								
uitgevoerde V&A volgens BI	326	236	122	261	301	351	244	217
% uitgevoerde vonnissen	104	128	54	214	367	247	166	132

10.23 Evolutie van de processen-verbaal, vonnissen en arresten bij de vaststelling van bouwovertredingen. Voorlopige cijfers voor 2005, slechts kleine veranderingen kunnen nog voorkomen. Bron: LIN, afdeling Bouwinspectie.

Na een lichte stijging van het aantal herstelvorderingen in 2004 is er opnieuw een daling. In 2005 kon in ongeveer een derde van de gevallen worden gevorderd. In 1998 was dat nog in bijna zeven op de tien gevallen. Daarbij komt dat 7.636 vorderingen, die de jongste acht jaar naar het parket werden verstuurd, nog niet tot een uitspraak zijn gekomen. Vele van deze vorderingen werden met een verzoek voor aanpassing naar de administratie teruggestuurd omdat de wetgeving was gewijzigd. Hierdoor ontstond een groeiende achterstand. In 2005 is dit aantal gestegen met bijna duizend gevallen.
Een PV resulteert meestal in een spontane rechtzetting van de overtreding, anders riskeert de overtreder een gerechtelijke vervolging. Sommigen nemen dat risico en laten hun zaak voorkomen voor de rechter.
Na 2002 is het aantal uitvoerbare vonnissen en arresten jaar na jaar sterk toegenomen. Even opvallend is de inhaalbeweging die gemaakt wordt bij de uitvoeringen. De jongste jaren werden meer vonnissen en arresten uitgevoerd dan er vonnissen en arresten met herstelmaatregel waren. Zo werden in 2001 en 2002 wel minder vonnissen en arresten uitgesproken, maar was er toch geen verminderde uitvoering. Het tempo van uitvoering is de recentste twee jaar wel afgezwakt. Het aantal vrijspraken is in 2005 sterk toegenomen. Dit is echter niet gebeurd ten nadele van het aantal vonnissen en arresten met herstelmaatregel want dit aantal is eveneens hoger.

10.2 Huisvesting

Grond- en woningvoorraad

Zijn er voldoende woonuitbreidingsmogelijkheden zodat elke Vlaming een eigen woning kan verwerven? Om op deze vraag te antwoorden, is de voorraad aan bouwgronden en woningen van belang.

1. Grondvoorraad

In 2004 werden er voor het eerst sinds lang opnieuw meer percelen bouwgrond verkocht: 3,3% meer dan een jaar eerder.
In vergelijking met 1990 is het aantal verkochte percelen per jaar meer dan gehalveerd. De sterkste dalingen deden zich voor in 1995 en 2001. Toen werden respectievelijk 16% en 14% minder percelen bouwgrond verkocht dan het jaar voordien.
De gemiddelde oppervlakte van een perceel bleef tussen 1990 en 2001 vrij constant. Daarna liet de schaarste en de stijgende grondprijs zich voelen en daalt de gemiddelde oppervlakte. Een perceel bouwgrond was in 2001 gemiddeld 300 m² groter dan in 2004.
De Vlaamse Regering wil de sociale huisvestingsmaatschappijen stimuleren om hun bouwgronden op de markt te brengen. Op 31 december 2004 bedroeg de totale bruto grondvoorraad van de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij en de Sociale Huisvestingsmaatschappijen 1.782 ha. Dat is 10% meer dan op 31 december 1999.

2. Woningvoorraad

Private woningmarkt

Het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw kende een heropleving in 2003 en 2004. Op vijf jaar tijd zijn ze met een kwart toegenomen. Die heropleving is grotendeels te danken aan een stijging van het aantal appartementsgebouwen. De verdunning van de huishoudens is daar wellicht niet vreemd aan. Het aantal bouwvergunningen voor renovatie is – ondanks een daling in 2004 – op vijf jaar tijd met 10% gestegen. Het aantal effectief begonnen verbouwingen nam met 15% toe. Na een verbouwing werd een woning in 2004 gemiddeld 130 m³ groter. Dat is ruim 20% meer dan in 1999.

Sociale woningmarkt

Op 31 december 2004 beschikten de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij (VHM) en de door haar erkende sociale huisvestingsmaatschappijen (SHM's) over 129.864 effectief verhuurde sociale woongelegenheden. Als ook de leegstaande sociale huurwoningen in rekening gebracht worden,

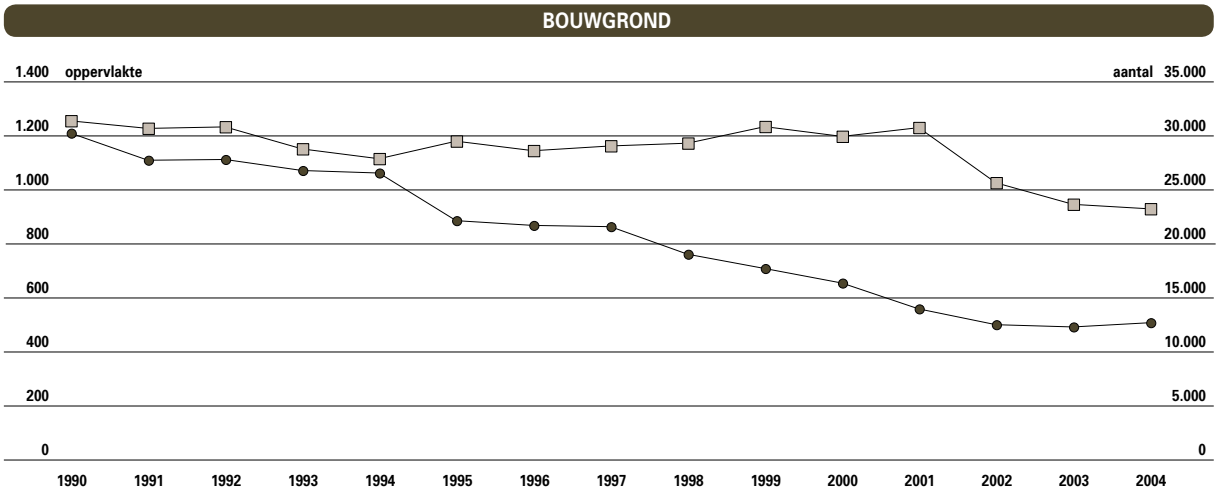

10.24 Evolutie van het aantal verkochte percelen bouwgrond en gemiddelde oppervlakte van een perceel bouwgrond in m², van 1990 tot 2004. Bron: Stadim.

BOUWVERGUNNINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Nieuwbouw						
woongebouwen met 1 woning	17.605	15.984	14.988	14.396	15.121	17.164
woongebouwen met meerdere woningen	1.532	1.569	1.696	1.779	2.048	2.440
totaal aantal woongebouwen	19.137	17.553	16.684	16.175	17.169	19.604
totaal aantal woningen	29.711	29.100	28.284	30.003	31.532	37.168
aantal woningen in gebouwen met meerdere woningen	12.106	13.116	13.296	15.607	16.411	20.004
Renovatie	16.150	16.689	16.405	17.403	19.688	17.996

10.25 Evolutie van het aantal bouwvergunningen voor nieuwbouw en renovatie, van 1999 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek.

vertegenwoordigen zij 5,6% van het totale woningpatrimonium of 5,4% van het aantal particuliere huishoudens. In vergelijking met de meeste Europese landen, en vooral met onze buurlanden (in Nederland is 35% van het woningpatrimonium een sociale huurwoning, in Frankrijk 17,5%), ligt dit percentage zeer laag. Het aanbod komt dan ook niet tegemoet aan de vraag. Dit leidt tot lange wachtlijsten bij de sociale huisvestingsmaatschappijen: per 100 woningen die al dan niet bewoond zijn staan er gemiddeld 66 kandidaat-huurders op de wachtlijst. Bij de sociale verhuurkantoren (SVK's) ligt deze verhouding nog een stuk hoger. Afgezet tegen de 2.746 beheerde woningen tellen de SVK's gemiddeld 278 woningzoekenden per 100 woningen.

WACHTLIJSTEN

	KANDIDAAT-HUURDERS	AANTAL KANDIDAATHUURDERS PER SOCIALE HUURWONING
Antwerpen	29.036	0,65
Limburg	13.578	0,79
Oost-Vlaanderen	19.827	0,60
Vlaams-Brabant	10.525	0,69
West-Vlaanderen	16.637	0,65
Totaal	89.603	0,66

10.26 Aantal personen dat zich bij een sociale huisvestingsmaatschappij als kandidaat heeft ingeschreven voor een sociale huurwoning, naar voorkeurprovincie, en de verhouding van het aantal kandidaat huurders tot het aantal sociale huurwoningen, per provincie. Toestand op 31 december 2004. Bron: SHM's /VHM.

SOCIAAL HUURPATRIMONIUM VHM

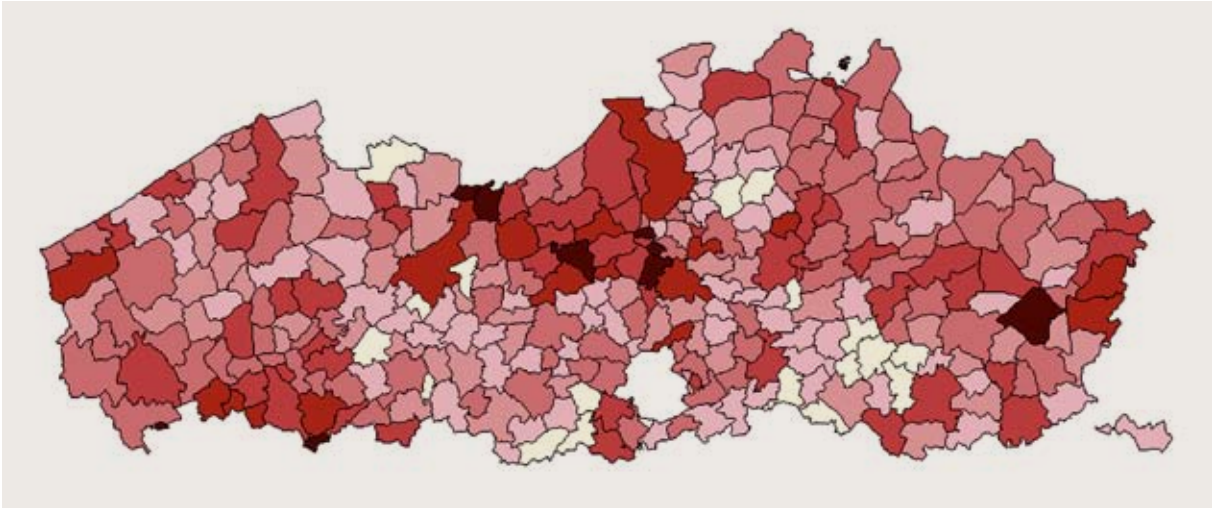

10.27 Aandeel sociale huurwoningen ten opzichte van het totale woningpatrimonium, op gemeentelijk niveau, in % (Vlaams gemiddelde = 5,6%). Toestand op 31 december 2004. Bron: VHM, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

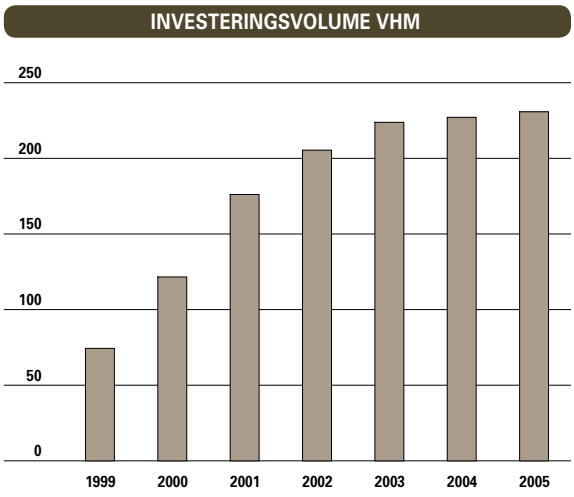

10.28 Evolutie van het investeringsvolume van de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij in de huursector, van 1999 tot 2005, in miljoen euro. Bron: VHM.

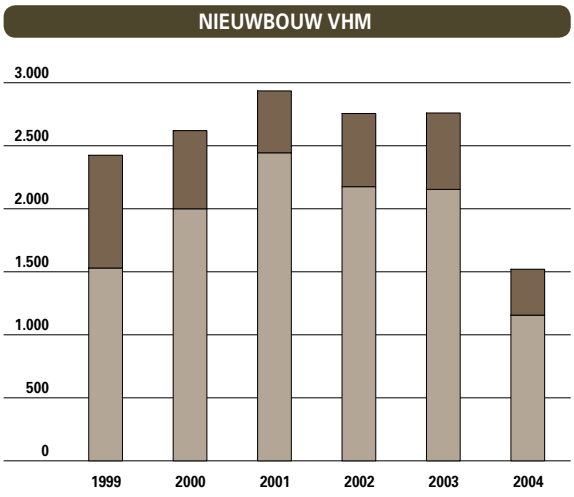

10.29 Evolutie van het totaal aantal nieuwbouwwoningen (huur- en koopwoningen) goedgekeurd door de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, van 1999 tot 2004. Bron: VHM.

koopwoningen
huurwoningen

Eind 2004 stonden 88.202 kandidaat-huurders ingeschreven op de wachtlijsten van de SHM's. Een deel daarvan is reeds een sociaal huurder maar kijkt uit naar een andere sociale woning. Als enkel de overigen in kaart gebracht worden, komt men tot een werkelijke sociale woonbehoefte ter grootte van 69.123 kandidaat-huurders.
De Vlaamse Regering wil dan ook meer sociale huurwoningen. Tussen 1991 en 1999 investeerde de VHM in de huursector gemiddeld 55,5 miljoen euro per jaar. Daarna werd het bedrag stelselmatig verhoogd. In 2005 bedroeg het investeringsvolume 230,6 miljoen euro of anderhalf procent meer dan het jaar voordien.
In 2004 ging ruim een derde van het budget naar nieuwbouw en gaf de VHM de toestemming voor de bouw of verwerving van 1.155 huurwoningen en de bouw van 365 koopwoningen. Dit is slechts 4,7% van het totaal aantal begonnen woningen in Vlaanderen, en minder dan het huidige aandeel van 5,6% sociale huurwoningen in het totale woningpatrimonium. Daarnaast werden ook nog renovatiewerken gestart aan 5.140 huurwoningen.
Midden 2005 werden projecten gegund om te starten met de bouw van 238 sociale woningen via publiek private samenwerking (PPS). In 2006 wordt de bouw van 193 extra woningen voorzien.

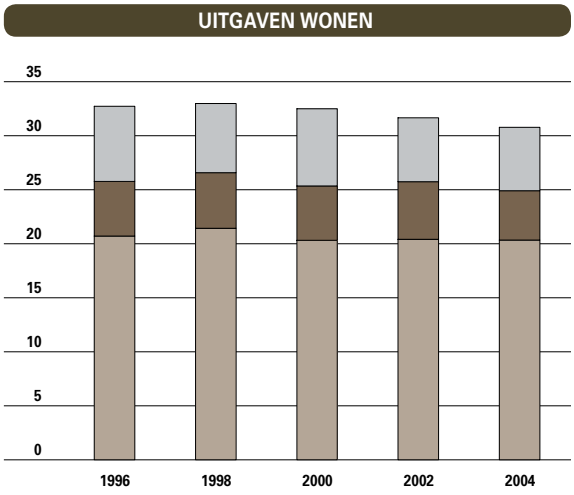

10.30 Evolutie van de privé-uitgaven voor wonen, in procent van de gezinsuitgaven, tweejaarlijks van 1996 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek, Huishoudbudgetenquête.

meubelen en huishoudtoestellen
verwarming, verlichting en water
bruto huur

Eigendomstructuur

De Vlaming heeft een baksteen in zijn maag. Ook in deze legislatuur wil de Vlaamse Regering nog meer mensen eigenaar maken van hun woning.
De Vlaamse overheid helpt hierbij een handje met premies en sociale leningen. Ook de huurder kan een beroep doen op enkele ondersteunende maatregelen.

1. Betaalbaarheid wonen

Wonen – als eigenaar of huurder – neemt de grootste hap uit het gezinsbudget. In 2004 ging een vijfde van het budget naar de woning. Als ook de verwarming, de inrichting en de tuin meegerekend worden, werd bijna een derde van het gezinsbudget

aan de woning besteed. In 1999 besteedde 74% van de private huurders ruim een vijfde van zijn inkomen aan huur. Bij 20% was dat zelfs meer dan een derde van hun inkomen.
Toch krimpt dit woonbudget elk jaar een beetje. Ten opzichte van 1978 is het beschikbare budget met 2,2 procentpunt gedaald.
De overheid wil dat zoveel mogelijk mensen eigenaar worden van hun woning. Huurders lopen immers veel meer kans op armoede dan eigenaars. Tussen 1981 en 2001 is het aandeel eigenaars met 7 procentpunt gestegen. In 1999 had bijna 60% van de eigenaars geen maandelijkse woonkost meer. Vermits steeds meer mensen eigenaar worden van hun huis, is het aantal huurwoningen gedaald. Dit wordt vooral gevoeld door de financieel zwakkeren die op zoek gaan naar een betaalbare huurwoning.

2. Ondersteuning eigendomsverwerving

Tegemoetkomingen Vlaams huisvestingsbeleid

In 2004 kon de Vlaamse burger een beroep doen op de verbeterings- en aanpassingspremie (VAP) en de verzekering gewaarborgd wonen bij een hypothecaire lening. Voor enkele afgesloten stelsels, die in het verleden nieuwbouw en aankoop van een woning ondersteunden, werden in 2004 nog betalingen verricht.

Steun bij renovatie

Tussen 1996 en 2004 kregen 75.394 personen een tegemoetkoming voor renovatie en aanpassing van de woning, voor een totaalbedrag van ruim 167 miljoen euro.

WOONQUOTE

	EIGENAARS	PARTICULIERE HUURDERS	SOCIALE HUURDERS
Geen uitgaven	58,8	0,0	0,0
< 15%	18,6	24,1	45,8
15-20%	8,7	21,1	26,8
> 20%	13,9	54,7	27,3
> 33%	2,9	19,5	2,8
Gemiddeld	18,0	23,6	16,6

10.31 Aandeel van de maandelijkse woonkost in het inkomen, in 1999, in %. Bron: Kenniscentrum Duurzaam Woonbeleid.

De steunmaatregelen verliepen via drie verschillende stelsels, waarvan er twee inmiddels werden afgesloten, namelijk de TIL-reno (terugbetaling in de leningslast voor renovatiewerken) en de renovatiepremie.
De verbeterings- en aanpassingspremie (VAP) blijft van kracht en geeft premies voor enerzijds verbeteringswerken aan de woning voor personen met een bescheiden inkomen en anderzijds aanpassingswerken om de woning meer geschikt te maken voor bejaarden en personen met een handicap. De premie varieert naargelang van het type van de uitgevoerde werken. Gemiddeld wordt er per aanvraag een premie van 1.000 euro uitgekeerd.
Eind 2003 werd dit stelsel bijgestuurd (inkomensgrenzen en premiebedragen opgetrokken) en verruimd (onder meer de CO-premie werd toegevoegd).
Ook werd de regeling opengesteld voor eigenaars die hun woning via een sociaal verhuurkantoor verhuren.

BEGUNSTIGDEN VLAAMS HUISVESTINGSBELEID

	NIEUWBOUW	AANKOOP	RENOVATIE	VERZEKERING GEWAARBORGD WONEN	HUURSUBSIDIE	TOTAAL
1996	2.196	1.172	10.890		1.673	15.931
1997	3.071	1.606	11.089		2.024	17.790
1998	2.704	1.233	9.679	1.912	2.225	17.753
1999	1.786	868	8.848	6.462	2.398	20.362
2000	1.286	515	8.081	5.272	2.408	17.562
2001	168	35	6.753	4.008	1.812	12.776
2002	828	1	6.373	4.608	2.054	13.864
2003	407	0	6.926	5.069	2.174	14.576
2004	0	0	6.755	3.987	2.184	12.926

10.32 Evolutie van het aantal begunstigden dat geniet van een tegemoetkoming, per stelsel, van 1996 tot 2004. Nieuwbouw en aankoop betreffen afgelopen stelsels, waarvan de betalingen nog doorlopen tot in 2005. Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.

TEGEMOETKOMINGEN VLAAMS HUISVESTINGSBELEID

	NIEUWBOUW	AANKOOP	RENOVATIE	VERZEKERING GEWAARBORGD WONEN	HUURSUBSIDIE	TOTAAL
1996	5.507.254	2.263.458	24.216.658		2.873.935	34.861.305
1997	10.577.911	3.949.449	28.418.441		4.140.957	47.086.758
1998	11.338.861	3.793.788	28.871.842	416.720	5.375.798	49.797.009
1999	7.486.034	3.111.955	19.017.264	1.408.393	6.754.542	37.778.188
2000	4.816.776	2.048.186	15.584.464	1.149.032	7.671.120	31.269.578
2001	4.432.934	1.757.445	17.152.683	873.544	7.163.373	31.379.979
2002	7.587.729	695.031	14.146.093	1.004.314	7.959.788	31.392.955
2003	3.985.509	390.241	11.256.681	1.104.789	8.731.367	25.468.587
2004	11.476	2.678	9.101.195	868.967	8.941.275	18.925.590

10.33 Evolutie van de betalingen van tegemoetkomingen, per stelsel, van 1996 tot 2004, in euro. Renovatie: TIL-reno, renovatiepremie en VAP. Nieuwbouw en aankoop betreffen afgelopen stelsels, waarvan de betalingen nog doorlopen tot in 2005. Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.

Verzekering gewaarborgd wonen

Wie een woning bouwt, koopt of renoveert, kan zich gratis laten verzekeren tegen inkomensverlies. Als men tijdens de eerste tien jaar na het afsluiten van een hypothecaire lening onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, neemt de Vlaamse overheid een deel van de afbetaling op zich. Deze 'verzekering tegen inkomensverlies' werd in 1998 ingevoerd en eind 2003 herwerkt tot de 'verzekering gewaarborgd wonen'. De toelatingsvoorwaarden werden versoepeld en de inkomensgrenzen opgetrokken.
De tegemoetkoming wordt maximaal drie jaar toegekend en bedraagt ten hoogste 500 euro per maand. Tussen 1998 en 2004 werden in totaal 31.318 polissen afgesloten. Het aantal polissen is in vergelijking met 1999 wel met 38% gedaald.

LENINGEN VWF

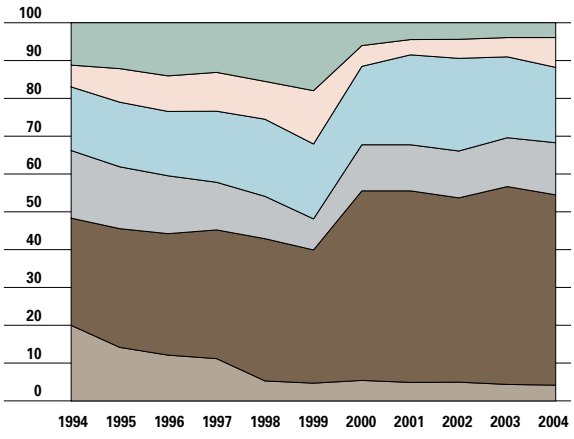

10.34 Evolutie van de spreiding van de leningen van het Vlaams Woningfonds, volgens hun bestemming, van 1994 tot 2004, in %. Bron: Vlaams Woningfonds.

Steun bij nieuwbouw

Tussen 1996 en 2004 kregen 12.446 personen een tegemoetkoming voor nieuwbouw, voor een totaalbedrag van ruim 55 miljoen euro. Dit gebeurde via twee stelsels die inmiddels afgesloten werden, namelijk de TIL-Bouw (terugbetaling in de leningslast voor nieuwbouwwoningen) en de nieuwbouwpremie. De gespreide betalingen lopen wel nog verder door.

Steun bij aankoop woning

Tussen 1996 en 2004 kregen 5.430 personen een tegemoetkoming bij de aankoop van een woning, voor een totaalbedrag van 18 miljoen euro. Het stelsel van TIL-Koop (terugbetaling van de leningslast bij aankoop van een woning) is afgesloten eind 1999, maar de betalingen lopen nog even door.

Sociale leningen

In Vlaanderen verstrekken de sociale kredietverleningmaatschappijen zoals het Vlaams Woningfonds en de Vlaamse Huisvestingsmaatschappij goedkope leningen. Sinds 1 juli 2004 kunnen ook de gewone commerciële banken sociale leningen aanbieden waarvoor de rente 0,5 tot 1 procent onder de marktrente ligt.

Leningen Vlaams Woningfonds

De hoofdactiviteit van het Vlaams Woningfonds (VWF) bestaat uit het toekennen van sociale hypothecaire leningen aan gezinnen met minstens

één kind en een bescheiden inkomen. Tot 9 december 2005 konden enkel gezinnen met minimum twee kinderen een beroep doen op het Vlaams Woningfonds. De uitbreiding van de doelgroep is het gevolg van de demografische ontwikkelingen.
70% van de leningen in 2004 werd toegekend voor de aankoop van een woning, al dan niet gecombineerd met werken.
Het doel van de lening evolueert slechts weinig. Het aandeel van 'aankoop van een woning' is lichtjes gedaald, terwijl de leningen voor de terugbetaling van schulden toenamen.
De gemiddelde rentevoet bij het Vlaams Woningfonds bedroeg 2,47%. Het gemiddelde leenbedrag voor de aankoop van een woning steeg op een jaar tijd met 3,8% tot ruim 84.000 euro.

Leningen VHM

In 2004 werden door de VHM 1.225 leningsakten verleden, 21 minder dan het jaar voordien, voor een totaalbedrag van 119 miljoen euro. Iets meer dan de helft diende om de aankoop van een sociale woning te financieren. De rest ging naar particulieren die zelf een woning bouwden, een bestaande woning aankochten en renoveerden of hun eigen woning verbeterden.
Op 31 december 2004 had de VHM 28.663 leningen in beheer. Het totaal kapitaal dat aan de VHM verschuldigd was bedroeg 986 miljoen euro.
Ook de kredietmaatschappijen die erkend zijn door de VHM kunnen gewaarborgde hypothecaire woonkredieten toestaan. In de loop van 2004 waren er 506 leningsakten verleden, voor een totaalbedrag van 32 miljoen euro.

Sociale koopwoningen

De Sociale Huisvestingsmaatschappijen verhuren niet alleen, maar bieden ook sociale woningen en kavels te koop aan. Om te kunnen kopen moet men aan bepaalde voorwaarden voldoen, maar dit kooprecht is niet inkomensgebonden. In 2004 werden 720 sociale koopwoningen, 239 sociale huurwoningen en 71 sociale kavels effectief verkocht. Toch stonden er op 31 december 2003 nog 8.793 kandidaat-kopers op de wachtlijst.

3. Ondersteuning huurders

Huursubsidie

Bejaarden en personen met een handicap die verhuizen van een onaangepaste woning naar een geschikte huurwoning kunnen hiervoor een huursubsidie krijgen. Ook kunnen personen die verhuizen van een krotwoning of een overbewoonde woning naar een volwaardige gezonde woning met een minimumoppervlakte een huursubsidie ontvangen.
Gemiddeld wordt per begunstigde een huursubsidie van 117 euro uitbetaald in de private sector en 63 euro in de sociale sector.
Tussen 1996 en 2004 ontvingen 18.952 begunstigden in totaal bijna 60 miljoen euro.

Sociale verhuurkantoren

De sociale verhuurkantoren (SVK's) willen kansarme en kwetsbare bewoners steunen door zelf woningen op de private huurmarkt te huren en door te verhuren aan de doelgroep. Op 6 februari 2004 werd het nieuwe SVK-subsidiebesluit goedgekeurd, waarmee het aantal woningen zou moeten uitbreiden.
Tussen 1999 en 2004 is het aantal woningen bijna verdubbeld. Eind 2004 beheerden de SVK's 3.496 woningen. Bij de erkende en gesubsidieerde kantoren was 85% van de beheerde woningen ingehuurd op de particuliere markt. Bij de niet-erkende SVK's was dit aandeel beperkt tot 56%. De resterende woningen zijn eigendom van de gemeente, het OCMW, SHM's, het Vlaams Woningfonds of de provincie.
Op 31 december 2004 stond 4,4% van het totale SVK-patrimonium leeg. De meeste leegstaande woningen waren ingehuurd op de particuliere markt.

Huurdersbonden

In Vlaanderen zijn vijf provinciale en twee regionale huurdersbonden actief. Zij begeleiden via 29 centra

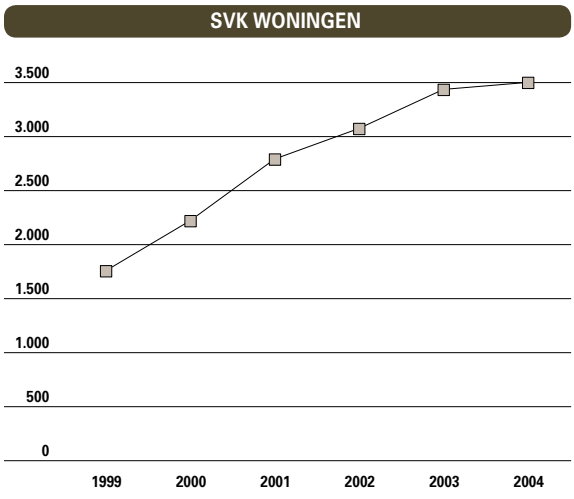

10.35 Evolutie van het aantal woningen in het beheer van de sociale verhuurkantoren, van 1999 tot 2004, op 31 december.
Bron: Vlaams Overleg Bewonersbelangen.

de kwetsbare groepen en verlenen hen advies over hun huurrechten en –plichten. Het aantal leden stijgt jaarlijks. Eind 2004 telden de huurdersbonden meer dan 17.000 leden, een stijging met ruim een derde sinds 1999.

4. Algemene ondersteuning

Op 25 maart 2004 startte bij de Vlaamse Infolijn het Contactpunt Wonen. Daar vindt de burger, naast de klassieke wooninformatie, meer inlichtingen over sociale huisvesting. In 2005 behandelde het Contactpunt Wonen 18.509 vragen, een lichte daling ten opzichte van het jaar voordien. Twee derde van de vragen ging over de 'verzekering gewaarborgd wonen', 17% over premies en subsidies en 5% over sociale leningen.
De Vlaamse Ombudsdienst kreeg in 2004 rond de woonproblematiek 890 eerstelijnsklachten binnen, een daling met 16% ten opzichte van het jaar voordien. Twee derde waren klachten over sociale huisvesting, 27% ging over de heffing op leegstand en verkrotting en de rest over tegemoetkomingen aan particulieren. Van de ontvankelijke klachten was 61% ongegrond.

Woningkwaliteit

De verbetering van de woonkwaliteit vormt een belangrijke prioriteit in het Vlaamse Woonbeleid. Om het recht op kwaliteitsvol wonen voor iedereen te kunnen waarmaken, heeft de Vlaamse overheid een aantal kwaliteitsnormen vastgelegd waaraan iedere woning moet voldoen. De Vlaamse Wooncode voorziet instrumenten om effectief over deze woningkwaliteit te waken.

LEEGSTAND EN VERKROTTING

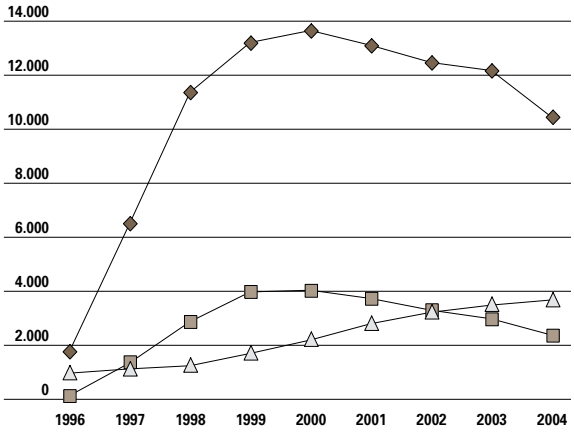

10.36 Evolutie van het aantal panden dat op de inventaris staat op het einde van het jaar, van 1996 tot eind 2004.
Bron: LIN, afdeling Financiering Huisvestingsbeleid.

5. Leegstand en verkrotting

De heffing op leegstand en verkrotting van het Vlaamse Gewest bestaat sinds 1996. Ze wordt geheven op drie soorten probleempanden: leegstaande, verwaarloosde, en ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woningen.
Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer ze meer dan een jaar niet meer effectief gebruikt is geweest. Tussen 1996 en 2004 kwamen 40.265 woningen op de leegstandslijst terecht. Daarvan is ondertussen 74% geschrapt. Zowel het aantal nieuwe inventarisaties, als het aantal schrappingen daalt jaar na jaar. Het aantal schrappingen per jaar beliep rond de 4.000 tussen 1999 en 2001, daarna daalt het aantal (tot 3.240 in 2004). Eind 2004 stonden er in totaal 10.419 woningen op de inventaris leegstand.
Een woning is verwaarloosd indien de buitenkant ernstige gebreken vertoont. Tussen 1996 en eind 2004 kwamen 7.729 panden op de inventaris terecht. Ondertussen werd 70% geschrapt. Eind 2004 stonden er nog 2.346 verwaarloosde woningen op de lijst.
Ongeschikt verklaard is een huurwoning die niet aan de minimumkwaliteitsnormen voldoet. Worden er bovendien ernstige veiligheids- of gezondheidsrisico's vastgesteld, dan kan ze onbewoonbaar worden verklaard. Het aantal woningen dat ooit op deze inventaris werd geplaatst, komt eind 2004 op 8.338. De schrappinggraad bedraagt 56%. Eind 2004 stonden er in totaal 3.649 woningen op de inventaris. Bij de ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woningen worden gemiddeld negen gebreken vastgesteld. Meest voorkomend zijn ernstige vochtproblemen en risico op elektrocutie, brand en CO-vergiftiging. Bij meer dan de helft zijn ramen en deuren in slechte staat.

6. Vlaamse Wooninspectie

De Vlaamse Wooninspectie werd in november 2001 opgericht om strafrechtelijk op te treden tegen verhuurders van onbewoonbare panden. De Wooninspectie komt vooral in actie bij panden in zeer slechte staat en bij verhuurders die meerdere verkrotte panden verhuren.
Sinds november 2001 werden 2.014 processenverbaal opgemaakt. Deze PV's worden overgemaakt aan het parket, dat instaat voor de strafrechtelijke vervolging van de verhuurders.
Van de geverbaliseerde wooneenheden zijn de helft

kamers. In de geïnspecteerde panden woonden in totaal ongeveer 2.700 personen. De bewoners zijn vooral economisch en sociaal zwakke huurders: 49% alleenstaanden en 74% vreemdelingen. De problematiek van het verhuren van onbewoonbare panden is omvangrijk in de grootsteden: 75% van de geverbaliseerde wooneenheden bevindt zich in Antwerpen en Gent.

Woonprijzen

Elke Vlaming, eigenaar of huurder, moet het recht hebben om betaalbaar te wonen. De bouwgrond- en woningprijzen en de maandelijkse huur vormen hierbij een goede indicator, samen met de bijkomende kosten die de aankoop, renovatie of bouw van een woning met zich mee brengt.

1. Bouwgrond

Bouwgrond wordt alsmaar duurder. In vergelijking met tien jaar geleden was de prijs in 2004 bijna verdrievoudigd. Ten opzichte van 2003 is de bouwgrondprijs nog eens met 9% gestegen. In Wallonië stegen de bouwgrondprijzen ook, maar veel minder snel dan bij ons (+ 78% over tien jaar). In 2004 betaalde men voor een vierkante meter bouwgrond in het Vlaamse Gewest 94 euro, in het Waalse Gewest was dit amper 28 euro. In de Vlaamse Rand rond Brussel lag de kostprijs op 113 euro per m².

BOUWGRONDPRIJS

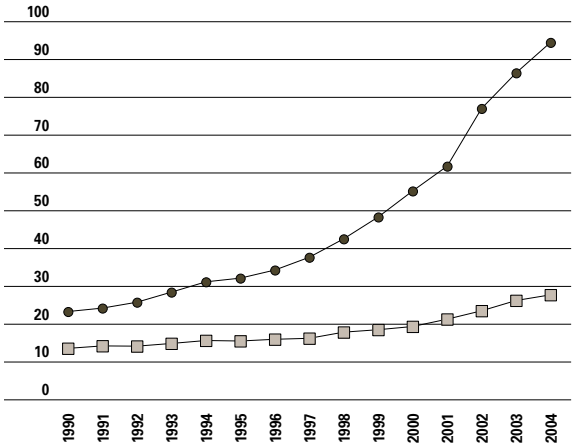

10.37 Evolutie van de gemiddelde prijs voor een m² bouwgrond in het Vlaamse en Waalse Gewest, van 1990 tot 2004, in euro. Bron: Stadim.

2. Woningprijzen

Voor een kleine tot middelgrote woning telde men in 2004 bijna 110.000 euro neer. Vlaams-Brabant blijft de duurste provincie met gemiddeld 127.127 euro. In vergelijking met 2000 zijn de woningprijzen in Vlaanderen met 30% gestegen.
Een grote woning kostte in 2004 gemiddeld 305.729 euro, een appartement 128.702 euro. De

PRIJS KLEINE EN MIDDELGROTE WONINGEN

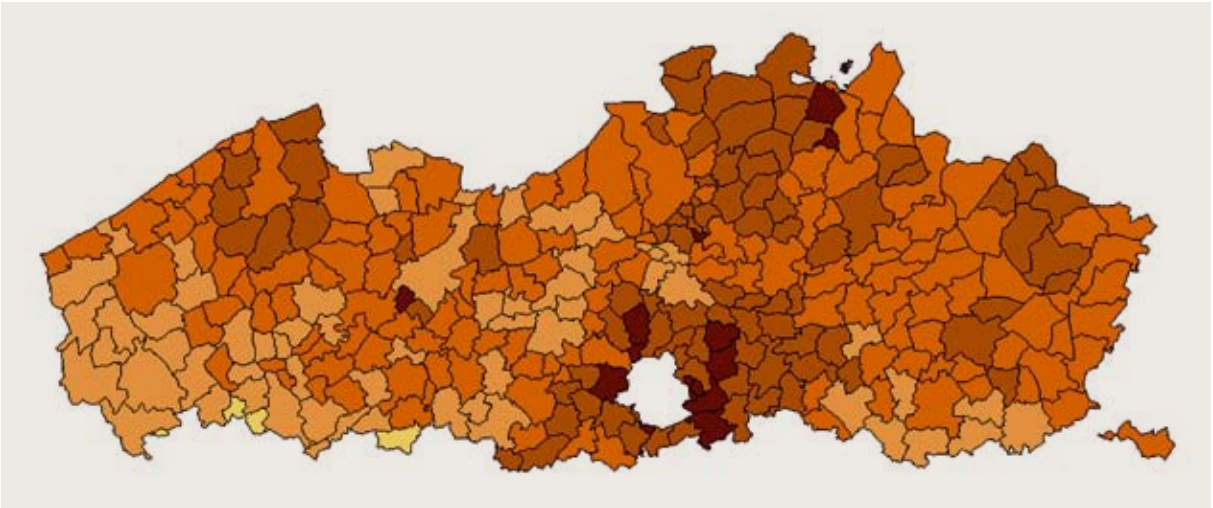

10.38 Gemiddelde verkoopprijs voor een kleine en middelgrote woning na uitsluiting van de 25% goedkoopste verkopingen en de 25% duurste verkopen, op gemeentelijk niveau, in 2004, in euro. Bron: Stadim, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

150.000 tot 172.000 (14)
125.000 tot 149.999 (86)
100.000 tot 124.999 (143)
75.000 tot 99.999 (61)
50.000 tot 74.999 (3)
geen verkopen (1)

INDEX WONINGPRIJS EN INKOMEN

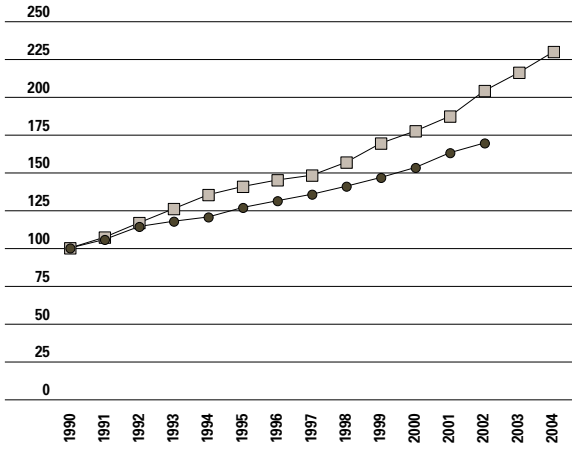

10.39 Evolutie van de gemiddelde woningprijs van een kleine en middelgrote woning en van het gemiddeld belastbaar inkomen per inwoner, van 1990 tot 2004, index 1990=100.
Bron: Stadim, Algemene Directie Statistiek – Fiscale Statistieken.

prijs voor een kleine, middelgrote of grote woning is op één jaar tijd met 6% gestegen, de appartementprijs met 15%.
De woningprijzen in de Vlaamse Rand rond Brussel liggen heel wat hoger dan het Vlaams gemiddelde, met uitzondering van de appartementen. Vooral bij de grote woningen is het prijsverschil zeer groot. Die kosten gemiddeld 50.000 euro meer in de Vlaamse Rand.
De stijging van de gemiddelde woningprijs liep in de periode 1990-1996 vrij parallel met de gemiddelde inkomensstijging per inwoner. Vanaf 1997 zijn de woningprijzen iets sterker beginnen stijgen dan de inkomens, en de kloof wordt alsmaar groter. In Europese context gezien is Vlaanderen nochtans niet duur te noemen. Enkel in Finland en Duitsland is een woning goedkoper. Zwitserland en Luxemburg staan op kop. In deze landen betaalde men in 2004 ruim 325.000 euro voor een woning.

REGISTRATIERECHT EN RENTEVOET

	REGISTRATIERECHT	RENTEVOET
Vlaams Gewest	**10,0%**	**4,4%**
Waals Gewest	**12,5%**	**4,4%**
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	**12,5%**	**4,4%**
Finland	**1,6%**	**3,3%**
Oostenrijk	**4,5%**	**4,7%**
Frankrijk	**7,0%**	**3,5%**
Duitsland	**5,0%**	**3,9%**
Zweden	**1,5%**	**2,6%**
Spanje	**7,0%**	**3,2%**
Ierland	**5,5%**	**5,0%**
Nederland	**6,0%**	**4,8%**
Verenigd Koninkrijk	**1,0%**	**5,7%**
Luxemburg	**7,0%**	**3,0%**
Zwitserland	**3,0%**	**2,8%**
Griekenland	**9-11%**	**5,5%**

10.40 Registratierechten en gemiddelde rentevoet voor een hypothecair krediet (15 jaar, vast), in 2004, vergelijking met enkele Europese landen.
Bron: Federale Overheidsdienst Financiën, Nationale Bank van België, ERA Europe Market Survey.

3. Registratierechten

Bij de aankoop, bouw of renovatie van een woning moet men ook rekening houden met het ereloon van de notaris, het beschrijven van de lening, de BTW, de registratierechten…
Dat een Vlaamse woning naar Europese normen vrij goedkoop is, wordt gecompenseerd door de hoge registratierechten. Bovenop de aankoopprijs van de woning, betaalt men 10% registratierechten voor een normale woning en 5% voor een bescheiden woning ('klein beschrijf'). Ter vergelijking, in het Verenigd Koninkrijk bedragen de registratierechten slechts 1%.

4. Rentevoeten leningen

Niet alleen de registratierechten liggen hoger, ook de gemiddelde rentevoet voor een woonkrediet ligt bij ons hoger dan in de meeste andere Europese landen. Enkel Ierland hanteert een hogere rentevoet, buurlanden Nederland en Frankrijk zitten op hetzelfde niveau. Nochtans zit de rentevoet voor hypothecair krediet op een historisch laag niveau. In oktober 1981 bedroeg de rente 15,00%, eind 2004 was dit slechts 5,05%.
Een jaarlijks herzienbare rentevoet was in 2004 de favoriete formule met ruim de helft van de Belgische contracten, in 2001 was dit amper 6%. Een kwart van de woonkredieten had in 2004 een vaste rentevoet. In 2005 lijkt de vaste rentevoet opnieuw de jaarlijks variabele rentevoet te overtreffen.
De helft van het totale bedrag voor hypothecaire kredieten was in 2004 bestemd voor de aankoop van een woning, een stijging met 4 procentpunt ten opzichte van 2003. De aandelen voor nieuwbouw en renovatie bleven gelijk.

5. Huurprijs private woning

In 2001 had de helft van de private woningen een huurprijs tussen 248 en 495 euro per maand.

SPREIDING HYPOTHECAIRE KREDIETEN

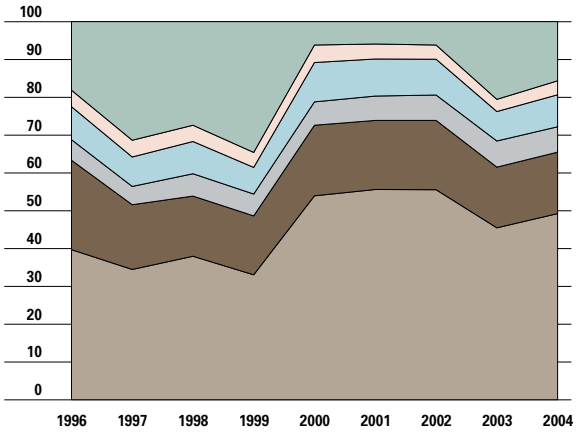

10.41 Evolutie van de spreiding van de hypothecaire kredieten naar bestemming, van 1996 tot 2004, in %.
Bron: Beroepsvereniging van het Krediet.

herfinancieringen
ander onroerend doel
aankoop + renovatie
renovatie
nieuwbouw
aankoop

PRIVATE HUUR

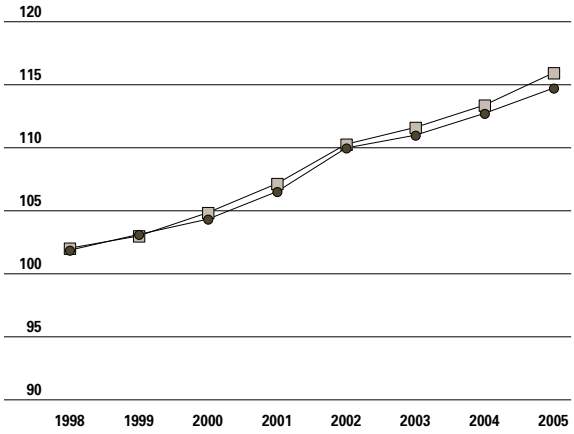

10.42 Evolutie van de private huur en van de consumptieprijzen, op 1 januari, van 1998 tot 2005, index 1996=100.
Bron: Algemene Directie Statistiek.

index private huur
index consumptieprijzen

Tussen 1970 en 1992 stegen de huurprijzen op de Belgische woningmarkt veel sterker dan de index van de consumptieprijzen maar vanaf 1996 is dit niet meer het geval. Tussen 1996 en 2004 kenden beide indices een parallel verloop. In 2005 is de index van de consumptieprijzen iets sterker gestegen dan de index van de huurprijzen.

6. Huurprijs sociale woning

De gemiddelde reële huurprijs voor een sociale woning is sinds 1999 met een vijfde toegenomen en bedroeg eind 2004 ongeveer 206 euro per maand. De stijging sinds de eeuwwisseling is grotendeels terug te brengen tot het nieuwe huurbesluit van 2001.
De huurprijs voor een SVK-woning lag eind 2004 tussen 125 en 375 euro per maand. Nieuwe huurders betaalden tussen 250 en 375 euro.

HUURPRIJS SOCIALE WONING

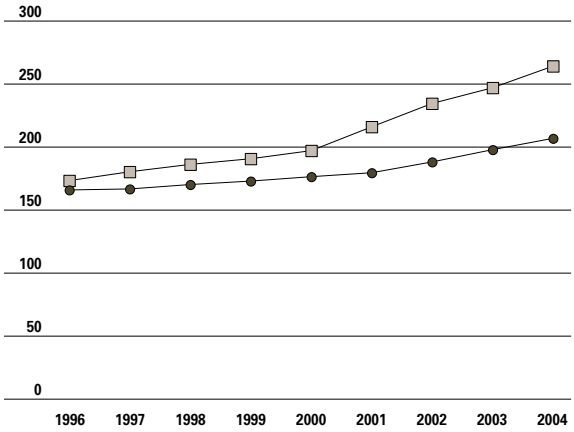

10.43 Evolutie van de gemiddelde maandelijkse basis- en reële huurprijs van een sociale woning, van 1996 tot 2004, in euro.
Bron: VHM.

reële huurprijs
basishuurprijs

10.3 Monumenten en Landschappen

Bescherming van het patrimonium

Om het cultureel erfgoed te behouden beschikt de Vlaamse overheid over een aantal instrumenten zoals beschermingsmaatregelen of premies.

Een goed beschermingsbeleid veronderstelt vanzelfsprekend een duidelijk overzicht van het beschermingswaardig patrimonium. De **inventarisatie** van het erfgoed is dan ook van groot belang. Eind 2005 telde het Vlaamse Gewest in totaal 11.965 definitief en 21 voorlopig beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen. In de loop van dat jaar kwamen er 360 monumenten, 3 stadsgezichten, 28 dorpsgezichten en 7 landschappen bij.
De erfgoedzorg stopt niet bij het beschermen van het cultuurpatrimonium. Wat beschermd is, moet ook in stand gehouden worden. In 2005 werd 40 miljoen euro uitgetrokken voor **restauratiepremies**, dit is bijna 3 miljoen euro minder dan het jaar voordien. Omdat voorkomen nu eenmaal beter is dan restaureren, worden ook **onderhoudspremies** uitgekeerd. De onderhoudspremies stegen in 2005 tot 3,7 miljoen euro.
De vzw Monumentenwacht Vlaanderen werd in 1991 opgericht om de toestand van beschermde of beschermingswaardige monumenten te **inspecteren**. Eind 2004 telde hun inventaris 4.113 objecten, waarbij één object voor meerdere gebouwen kan staan. Dit betekent in dat jaar een aangroei van 349 objecten. De geïnventariseerde objecten zijn eigendom van zowel openbare besturen (32%), kerkfabrieken (29%) als privé-eigenaars (40%). De inhaalbeweging van de privé-eigenaars, die ingezet was in 1999, werd na een daling in 2003 opnieuw voortgezet in 2004.

BESCHERMINGEN

	DEFINITIEF BESCHERMD	VOORLOPIG BESCHERMD
Monumenten	**9.832**	**21**
Stadsgezichten	**334**	**0**
Dorpsgezichten	**1.135**	**0**
Landschappen	**662**	**0**
Archeologische monumenten	**2**	**0**
Totaal	**11.965**	**21**

10.44 Totaal aantal definitief en voorlopig beschermde monumenten, stadsgezichten, dorpsgezichten en landschappen, op 31 december 2005. Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

BESCHERMINGEN

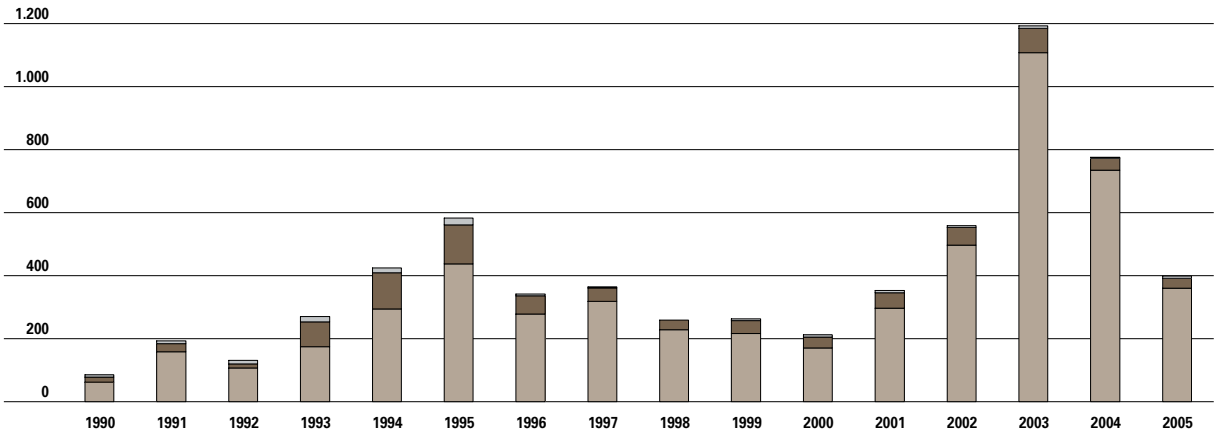

10.45 Evolutie van de jaarlijkse aangroei van het aantal definitief beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten en landschappen, van 1990 tot 2005. Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

RESTAURATIE- EN ONDERHOUDSPREMIES

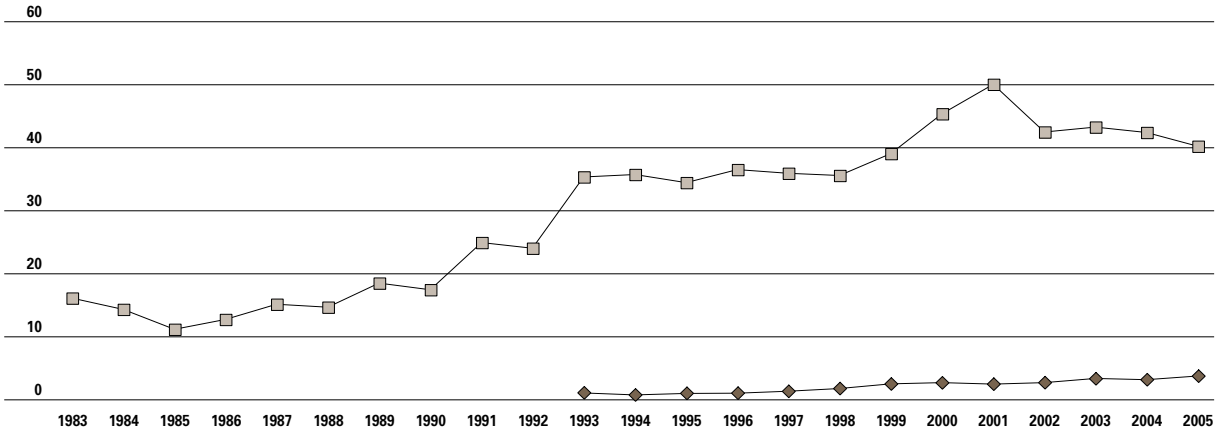

10.46 Evolutie van de vastleggingen voor restauratie- en onderhoudspremies in het monumentenbeleid, in miljoen euro, van 1983 tot 2005. Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

restauratie
onderhoud

De inventaris bestaat voor iets meer dan de helft uit geheel of gedeeltelijk beschermde objecten. De rest is nog niet beschermd. Ook bij de nieuwe aanmeldingen loopt het aantal (nog) niet beschermde monumenten op tot 53%. In 2000 lag dit cijfer nog op 44%.
Eind 2004 telde het Vlaamse Gewest 29 bouwkundige monumentenwachters en 8 monumentenwachters-interieur. Zij voerden samen 2.023 inspecties uit, dit zijn er 693 meer dan in 2003.
Sinds 1978 stelt de UNESCO een Werelderfgoedlijst samen. Deze waardevolle elementen van 's werelds cultuurhistorisch en natuurlijk erfgoed genieten een bescherming die de regionale en de nationale grenzen overstijgt. Begin 2006 telde de lijst van het **werelderfgoed** 812 sites, verspreid over 137 landen. Het historisch centrum van Brugge, 24 Vlaamse belforten en 13 Vlaamse begijnhoven werden reeds als werelderfgoed erkend. In juli 2005 kreeg ook het Antwerpse museum Plantin-Moretus een plaatsje op de Werelderfgoedlijst.

MONUMENTENWACHT VLAANDEREN

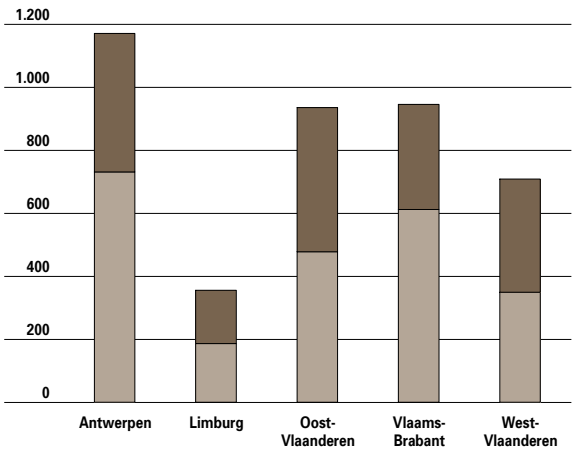

10.47 Evolutie van het totaal aantal objecten in het bestand van Monumentenwacht Vlaanderen, van 1993 tot 2004, al dan niet beschermd, naar provincie. Bron: Monumentenwacht Vlaanderen.

niet beschermd
beschermd

BEZOEK AAN MONUMENTEN

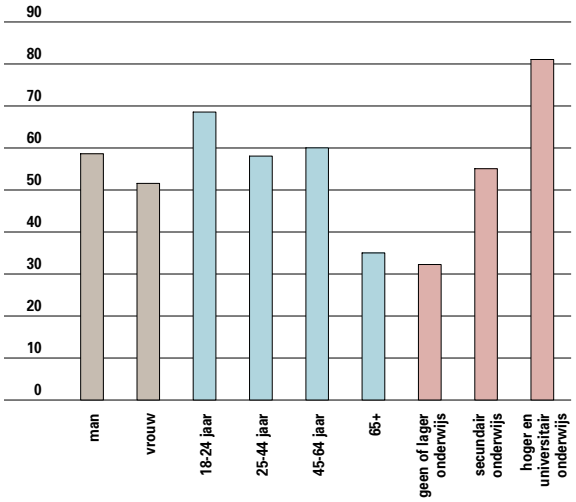

10.48 Aandeel personen dat minstens éénmaal per jaar een bezoek brengt aan bezienswaardige gebouwen of monumenten, opgesplitst naar geslacht, leeftijd en opleidingsniveau, in 2005, in %. De SCV-survey maakt geen onderscheid of deze bezoeken in Vlaanderen plaatsvonden of elders. Bron: SCV-survey 2005, Studiedienst van de Vlaamse Regering.

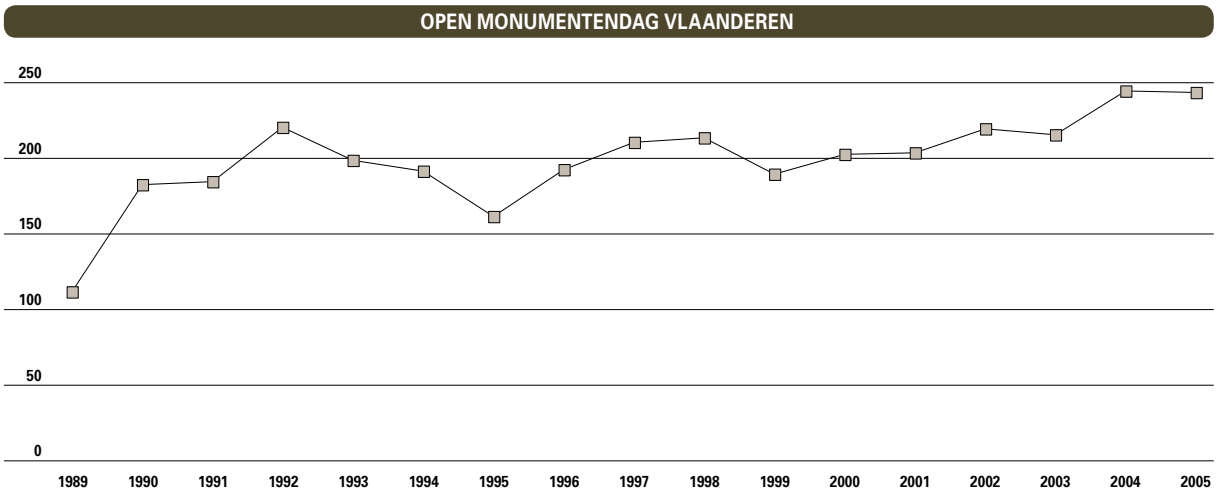

10.49 Evolutie van het aantal deelnemende gemeenten aan Open Monumentendag Vlaanderen, van 1989 tot 2005. Bron: LIN, afdeling Monumenten en Landschappen.

Participatie

De zorg voor het erfgoed heeft een breed draagvlak bij de bevolking nodig. De instandhouding van een monument wordt het best verzekerd door het te integreren in de samenleving. De bezoekersaantallen voor bezienswaardige gebouwen of monumenten vormen dan ook een goede indicator om de betrokkenheid van het grote publiek bij de erfgoedzorg te meten.
In 2005 bezocht de helft van de Vlamingen minstens één bezienswaardig gebouw of monument. Een derde deed dit meerdere keren per jaar. Sinds 2000 blijven deze cijfers ongeveer stabiel.
Het verschil tussen mannen en vrouwen blijft miniem, maar was in 2005 groter dan de voorbije jaren. Wel zijn er grote verschillen naargelang de leeftijd en het opleidingsniveau. In 2005 bezocht 90% van de universitair opgeleiden minstens éénmaal een monument. Bij de laaggeschoolden lag dat percentage slechts op 32%, nochtans een lichte stijging ten opzichte van 2004. De leeftijdsgroep van 18 tot 24 jaar telt naar verhouding de meeste bezoekers.
Ook de **Open Monumentendag** is een goede graadmeter. Met meer dan 500.000 bezoekers is deze jaarlijkse manifestatie de jongste jaren uitgegroeid tot de grootste monumentenhappening in Vlaanderen. In 2005 openden meer dan 800 monumenten en sites in 243 Vlaamse steden en gemeenten hun deuren.
Erfgoed Vlaanderen wil de teloorgang van probleemmonumenten tegengaan. De stichting probeert eigenaar te worden van zoveel mogelijk problematische gebouwen, ze te restaureren en ze met een nieuwe bestemming open te stellen voor het grote publiek. Als monumentenbeheerder is Erfgoed Vlaanderen vandaag actief in dertien monumenten, die zij ook beheert. Het Fort Napoleon bleef in 2005 nog steeds de grootste publiekstrekker, met bijna 33.000 bezoekers.
Eind 2005 waren ongeveer 3.900 Vlamingen betalend lid van Erfgoed Vlaanderen, een lichte daling in vergelijking met het jaar voordien.

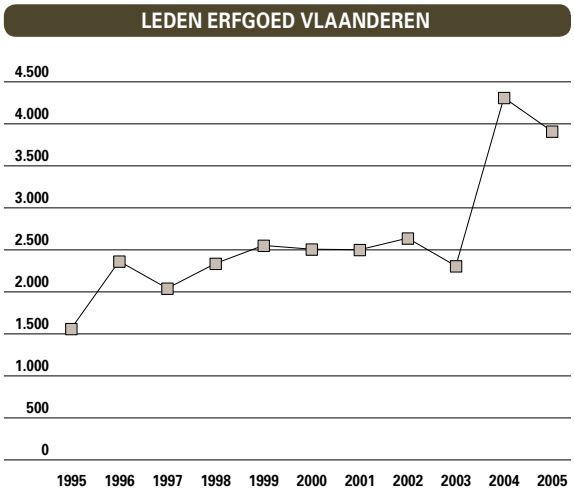

10.50 Evolutie van het aantal leden bij Erfgoed Vlaanderen, van 1995 tot 2005, op 31 december. Bron: Erfgoed Vlaanderen.

Voor meer informatie

Publicaties:
- Jaarverslag 2004 Vlaams Woningfonds
- Jaarverslag 2004 Vlaamse Huisvestingsmaatschappij
- Op weg naar een Vlaamse Huursubsidie? Kenniscentrum voor Duurzaam Woonbeleid, 2004.
- Stativaria 31, Woonkwaliteit en tevredenheid met de woonomgeving in Vlaanderen. Een analyse van de Algemene Socio-Economische Enquête 2001., MVG, APS 2004.
- Voortgangsrapport 2004 Sociale Verhuurkantoren, Vlaams Overleg Bewonersbelangen.
- Jaarverslag 2004 Monumentenwacht Vlaanderen

Websites:
- Ruimtelijke ordening, algemeen: http://www.vlaanderen.be/ruimtelijkeordening
- Atlas van de woonuitbreidingsgebieden: http://www.vlaanderen.be/wugatlas
- MVG, afdeling Woonbeleid en afdeling Financiering Huisvestingsbeleid: http://www.wonen.vlaanderen.be
- Beroepsvereniging van het Krediet: http://www.upc-bvk.be
- Era Europe: http://www.eraeurope.com
- Kenniscentrum voor Duurzaam Woonbeleid: http://www.kenniscentrum-woonbeleid.be
- FOD Economie – Algemene Directie Statistiek – Socio-economische Enquête 2001: http://statbel.fgov.be/census/home_nl.asp
- FOD Economie – Algemene Directie Statistiek – Statistiek van de Bouwnijverheid en Bouwvergunningen: http://statbel.fgov.be/figures/d65_nl.asp
- Nationale Bank van België: http://www.nbb.be
- Stadim: http://www.stadim.be
- Vlaamse Huisvestingsmaatschappij: http://www.vhm.be
- Vlaams Woningfonds: http://www.vlaamswoningfonds.be
- Vlaams Overleg Bewonersbelangen: http://www.vob-vzw.be
- MVG, LIN, afdeling Monumenten en landschappen: http://www.monument.vlaanderen.be
- Monumentenwacht Vlaanderen: http://www.monumentenwacht.be
- Erfgoed Vlaanderen: http://www.erfgoed-vlaanderen.be

- **Bebouwde ruimte** Percelen met bebouwing, bijvoorbeeld een hoeve, omringd door een groot weiland.
- **Onbebouwde ruimte** Een perceel zonder gebouw maar het kan ook een verharde oppervlakte bevatten zoals sport- of recreatieterreinen.
- **Bodembezetting** We spreken in dit hoofdstuk over bodembezetting in plaats van bodemgebruik. Beide begrippen worden wel eens als synoniemen gebruikt. Toch valt het bodemgebruik niet altijd samen met de bodembezetting. Zo kunnen veranderingen in het ruimtegebruik – zoals de omvorming van woningruimte naar kantoorruimte of de verweving van winkelruimte in een appartementsgebouw – niet uit de kadastergegevens worden afgelezen. De gegevens over bodembezetting geven dus een benaderend beeld van effectief bodemgebruik.
- **Ruimtelijk Uitvoeringsplan** Een plan dat op perceelsniveau de bestemmingen juridisch vastlegt. Dit is vergelijkbaar met een BPA. Een ruimtelijk uitvoeringsplan dient om de gewenste ruimtelijke structuur, voorgeschreven in de structuurplannen te realiseren. Dit is het belangrijkste verschil met een BPA.
- **CO-premie** De renovatie- en aanpassingspremie werd eind 2003 verruimd met de CO-premie. Om het CO-risico te helpen bestrijden, worden er onder bepaalde voorwaarden premies voorzien voor werken aan de verwarmingsinstallatie.
- **Basishuurprijs sociale woning** De basishuurprijs van een sociale woning wordt vastgesteld op een procentueel bedrag van de geactualiseerde kostprijs van een woning, met een minimum van 3% en een maximum van 9%. De geactualiseerde kostprijs wordt verkregen door de oorspronkelijke kostprijs te vermenigvuldigen met een door de overheid vastgestelde actualisatiecoëfficiënt. De kostprijs van eventueel uitgevoerde verbeterings- of renovatiewerken wordt op dezelfde wijze geactualiseerd.
- **Reële huurprijs sociale woning** De reële huurprijs van een sociale woning is afhankelijk van het inkomen en het aantal personen ten laste, en wordt berekend door de basishuurprijs te vermenigvuldigen met de inkomenscoëfficiënt. De reële huurprijs mag nooit lager zijn dan de helft van de basishuurprijs.
- **Leegstaande woning** Een woning wordt als leegstaand beschouwd wanneer zij gedurende tenminste twaalf opeenvolgende maanden niet effectief gebruikt wordt in overeenstemming met de woonfunctie.
- **Ongeschikt of onbewoonbaar verklaarde woning** Een woning wordt ongeschikt verklaard indien aan bepaalde technische eisen en comfortvereisten niet wordt voldaan. Van het bouwgedeelte wordt de stabiliteit en de bouwfysica van dak, muren en draagvloeren beoordeeld. Voor het woongedeelte wordt gekeken naar de comfortvereisten inzake elektriciteit, water en verwarming, de veiligheids- en gezondheidsvereisten (trappen, overlopen, balustrades, verluchtingsmogelijkheid), de afwerking (eventuele sleet aan dekvloer, plafond, ramen en deuren) en vochtproblemen. Indien de woning ook nog door een aantal zware gebreken een aantoonbaar risico inhoudt voor de veiligheid of gezondheid van de bewoners, is zij onbewoonbaar.
- **Verwaarloosde woning** Een woning is verwaarloosd wanneer het ernstige zichtbare en storende gebreken of tekenen van verval vertoont aan buitenmuren, voegwerk, schoorstenen, dakbedekking, dakgebinte, buitenschrijnwerk, kroonlijst of dakgoten.
- **Verzekering Gewaarborgd Wonen** De verzekering gewaarborgd wonen wil het grote financiële risico beperken bij het aangaan van een hypothecaire lening. Hiervoor moet de aanvrager wel voldoen aan bepaalde voorwaarden (inkomen, kostprijs woning). De verzekering loopt over een periode van 10 jaar. Als men tijdens deze verzekeringsperiode onvrijwillig werkloos of arbeidsongeschikt wordt, kan men na een wachttijd van 3 maanden gedurende maximaal 3 jaar een tegemoetkoming ontvangen in de aflossing van de hypothecaire lening.

Een duurzaam energie-, milieu- en natuurbeleid

hoofdstuk 11

Ons milieu gaat er op sommige punten op vooruit, op andere niet. De Vlaamse Regering wil een betekenisvolle vooruitgang boeken in water- en luchtkwaliteit, bodembescherming, geluid- en geurhinder en natuurbehoud. Dat vraagt om een ontkoppeling tussen enerzijds de economische groei en anderzijds de milieu-impact en het materiaal- en energiegebruik.

Het energieverbruik stijgt minder snel dan het BBP waardoor de energie-intensiteit in 2004 terug het niveau van 1990 bereikte. In 2005 bedroeg het aandeel groene stroom uit hernieuwbare energiebronnen slechts 1,61% van het bruto elektriciteitsverbruik. Tegen 2010 moet dat aandeel toenemen tot 6%.

Sinds 2001 stijgt het totaal watergebruik opnieuw. De verbetering van de waterkwaliteit deed zich vooral voor in de eerste helft van de jaren negentig, zette zich daarna trager door om de laatste jaren stil te vallen.

Tegen 2007 moet 30% van het geschatte aantal risicogronden onderzocht zijn. In 2005 werd deze doelstelling reeds bereikt met 23.449 onderzochte gronden of een aandeel van 30,8%.

Het jaarlijks aankoopritme van natuur- en bosgebieden zou in 2007 op 3.000 ha moeten liggen. In 2003 was het aankoopritme echter terug afgenomen ten opzichte van de twee voorgaande jaren. Het aandeel beschadigde bomen nam in 2004 voor het eerst weer toe na drie opeenvolgende jaren van afname.

Na een stabilisatie in 2001 en 2002 en een vermindering in 2003, nam de hoeveelheid ingezameld huishoudelijk afval weer toe in 2004. De fractie selectief ingezameld huishoudelijk afval bedroeg 71%, waarmee de doelstelling van 69% tegen 2007 reeds gehaald is. Tegen 2010 moet de hoeveelheid gestort bedrijfsafval 20% lager liggen dan in 2000. Sinds 2002 wordt die doelstelling bereikt.

Naar aanleiding van de mestverwerkingsplicht moet er 18 miljoen kg fosfaat verwerkt of geëxporteerd worden. In 2004 was nog maar 43% van die doelstelling bereikt.

In de periode juli 2004-juni 2005 werd op 41% van de MAP-meetpunten een overschrijding van de nitraatnorm vastgesteld. Volgens Europa moet heel Vlaanderen als kwetsbaar gebied ingekleurd worden.

Het aandeel Vlamingen dat zegt ‘zeer veel’ of ‘veel’ geconfronteerd te worden met verschillende vormen van milieuhinder is in de periode 1996-2005 sterk afgenomen. De Vlaming vindt luchtverontreiniging het meest bedreigend.

11.1 Milieu

Water

Een watersysteem is een samenhangend geheel van oppervlaktewater, grondwater, waterbodems en oevers, met inbegrip van de daarin voorkomende levensgemeenschappen en alle bijhorende fysische, chemische en biologische processen en de daarbij horende technische infrastructuur. Het zorgt voor wateraanvoer, –afvoer en –berging en vormt een habitat voor heel wat planten en dieren.
Naast een recreatieve waarde heeft het ook belangrijke economische functies (transport, drinkwater, koelwater …).
Maar het watersysteem heeft ook zijn grenzen en het is dus van belang de draagkracht van het systeem niet te overbelasten.
De Europese Kaderrichtlijn Water vraagt tegen eind 2015 een 'goede oppervlaktewatertoestand' en een 'goede grondwatertoestand'. Het decreet Integraal Waterbeleid vertaalt dit naar de Vlaamse context.

WATERGEBRUIK

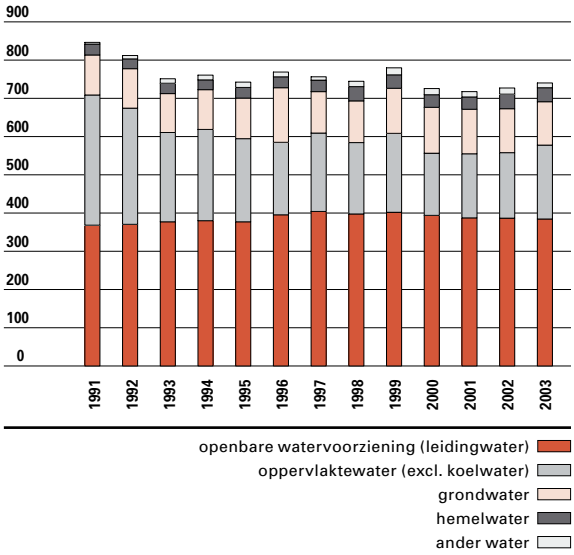

11.1 Evolutie van het totale watergebruik van 1991 tot 2003, naar type water, in miljoen m³. Opmerking: om dubbeltellingen te vermijden werd het grond- en oppervlaktewater dat drinkwatermaatschappijen gebruiken voor de openbare watervoorziening, niet meegeteld. Bron: Ecolas op basis van databanken VMM en AMINAL, afdeling Water, in opdracht van VMM-MIRA.

REGENWATER

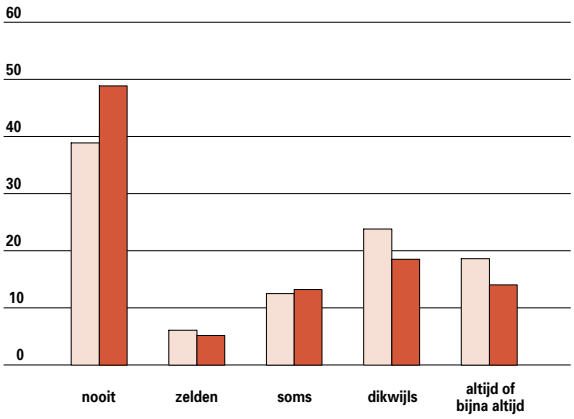

11.2 Het gebruik van regenwater door de Vlamingen, in 2000 en 2005, in %. Bron: SCV, Studiedienst van de Vlaamse Regering.

1. Watergebruik

Het totale watergebruik in Vlaanderen (exclusief koelwater) is tussen 1991 en 2003 met 12,6% gedaald. Dat is vooral te danken aan een daling in het gebruik van het oppervlaktewater. Leidingwatergebruik vult ongeveer de helft van de totale waterbehoefte in. Het grondwatergebruik blijft stabiel.
Sinds 2001 stijgt het totale watergebruik opnieuw. Volgens het MINA-plan 3 moeten we duurzamer omgaan met water door minder drinkwater en meer hemelwater te gebruiken. In de survey 'sociaal-culturele verschuivingen' geven de Vlamingen in 2005 aan minder regenwater te gebruiken dan in 2000. Regenwater wordt vooral gebruikt om de tuin te besproeien (85%), de kamerplanten water te geven (75%), de auto te wassen (66%) en schoon te maken (52%).
Regenwater wordt in mindere mate gebruikt voor andere toepassingen zoals in de wasmachine en het toilet.

2. Oppervlaktewater

De totale **belasting van het oppervlaktewater** met zuurstofbindende stoffen en de nutriënten stikstof (N) en fosfor (P) is sinds 1990 sterk afgenomen. Voor de huishoudens ligt de verklaring bij het

waterzuiveringsbeleid. Voor de industrie is dit onder andere te danken aan de strengere lozingsnormen en de milieuheffing op bedrijfsafvalwater. De impact van de landbouwsector vertoont geen duidelijke trend.

De **kwaliteit van het oppervlaktewater** wordt in kaart gebracht via het 'meetnet oppervlaktewater' van de Vlaamse Milieumaatschappij. Dit meetnet onderzoekt zowel de fysisch-chemische kwaliteit als de biologische kwaliteit. De verbetering die zich vooral in de eerste helft van de jaren negentig voordeed, zette zich daarna trager door om de voorbije jaren stil te vallen.

Opgeloste zuurstof is van groot belang voor het leven in het water en speelt een rol in de zelfzuiverende processen van een waterloop. Wanneer het zuurstofverbruik hoger ligt dan de natuurlijke aanvoer van zuurstof in het water spreekt men van een overschrijding van het zelfreinigende vermogen. De gemiddelde zuurstofconcentratie in het oppervlaktewater stijgt sinds 1990 zeer langzaam. Toch voldeed in 2004 slechts 30% van de meetplaatsen aan de wettelijke norm van 5 mg/l. Het percentage individuele meetresultaten onder de 5 mg/l is wel gevoelig gedaald.

Als gevolg daarvan komen onwelriekende, zuurstofloze waterlopen nagenoeg niet meer voor in Vlaanderen. Weerkundige factoren kunnen de waterkwaliteitsproblemen mee versterken. Zuurstofproblemen komen vooral voor tijdens warme zomers met weinig regen.

OPGELOSTE ZUURSTOF

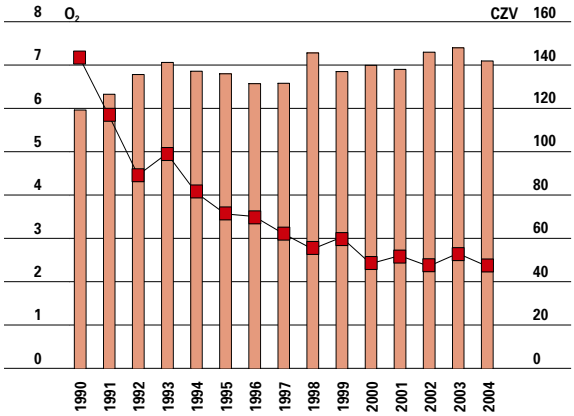

11.4 Evolutie van de gemiddelde concentratie aan opgeloste zuurstof in oppervlaktewater, in mg/l en chemisch zuurstofverbruik in mg/l, van 1990 tot 2004. Bron: VMM.

O_2
CZV

Het **chemisch zuurstofverbruik** (CZV) is de hoeveelheid zuurstof die per liter verontreinigd water nodig is om de organische vervuiling via een chemische reactie af te breken. Sinds 1990 verbetert de situatie gestaag. Toch overschrijdt nog steeds de helft van de metingen de drempelwaarde van 30 mg/l. In 2004 voldeed slechts 16% van de meetplaatsen aan de basiskwaliteitsnorm voor CZV. Als alle parameters van het fysisch-chemisch meetnet samen getoetst worden aan de VLAREM-II normen blijken slechts 96 van de 1.992

BELASTING OPPERVLAKTEWATER

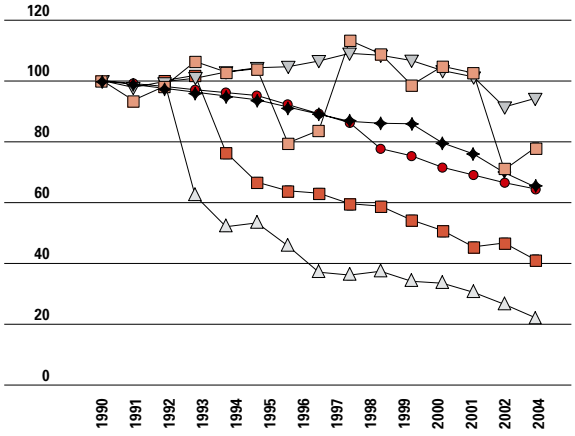

11.3 Evolutie van de belasting van het oppervlaktewater door huishoudens, landbouw en industrie, van 1990 tot 2004 (index 1990 = 100). Opmerking: landbouw bevat enkel cijfers voor diffuse verontreiniging (gemodelleerde N- en P-vrachten met SENTWA-model). De industrie bevat enkel de cijfers van de bemonsterde bedrijven (inclusief MIRA-sectoren energie en handel & diensten). Bron: VMM-MIRA.

P industrie
N industrie
P huishoudens
N huishoudens
P landbouw
N landbouw

BELGISCHE BIOTISCHE INDEX

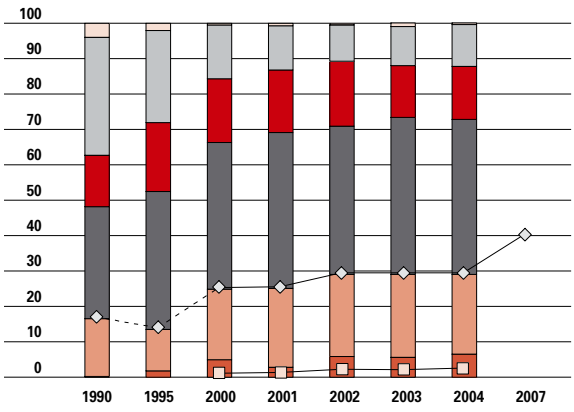

11.5 Evolutie van de Belgische Biotische Index, in %, van 1990 tot 2004, met doelstelling 2007. Bron: VMM, INBO-NARA.

zeer goede kwaliteit
goede kwaliteit
matige kwaliteit
slechte kwaliteit
zeer slechte kwaliteit
uiterst slechte kwaliteit
BBI ≥ 7
BBI ≥ 9 (3 opeenvolgende metingen)

meetplaatsen te voldoen. Ondanks de gunstige evolutie is er dus zeer weinig oppervlaktewater dat in al haar fysisch-chemische aspecten goed is.
Het biologisch onderzoek evalueert de kwaliteit van een waterloop als biotoop. Dit gebeurt aan de hand van de **Belgische Biotische Index (BBI)**. Deze index is gebaseerd op de aanwezigheid van met het blote oog zichtbare, ongewervelde waterdiertjes. De BBI integreert twee factoren: de aanwezigheid van verontreinigingsgevoelige soorten en het totale aantal aangetroffen soortengroepen. De indexwaarde schommelt tussen 0, wat staat voor een uiterst slechte kwaliteit, en 10, een zeer goede kwaliteit.
In 2004 voldeed 29% van de 1.023 onderzochte meetplaatsen aan de basiskwaliteitsnorm (een BBI van 7 of meer). Volgens het MINA-plan 3 moet 40% van de meetplaatsen deze norm halen tegen 2007. Een duurzame waterkwaliteit, vanuit natuurgericht standpunt, wordt pas bereikt als het hele waterlopennetwerk voortdurend een goede kwaliteit haalt. Het aantal meetplaatsen dat bij drie opeenvolgende metingen een zeer goede kwaliteit (BBI van 9 of 10) bereikte, was in 2004 beperkt tot 2,1%.

3. Waterzuivering

De **zuiveringsgraad** is het percentage inwoners waarvan het afvalwater gezuiverd wordt in een rioolwaterzuiveringsinstallatie. In 2004 bedroeg de zuiveringsgraad 63%, tegenover 30% in 1990. Het MINA-plan 3 stelt als doelstelling een zuiveringsgraad van 80% voorop tegen 2007.

ZUIVERINGSGRAAD

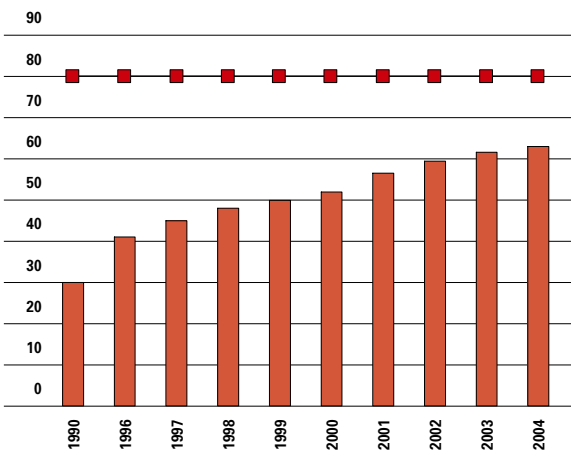

11.6 Evolutie van de zuiveringsgraad van de huishoudens, in %, van 1990 tot 2004. Bron: VMM-MIRA.

zuiveringsgraad
doelstelling 2007

Bodem

Door menselijke activiteiten kunnen milieugevaarlijke stoffen zoals zware metalen, organische polluenten en pesticiden in de bodem terechtkomen en de kwaliteit ervan nadelig beïnvloeden. Het bodemsaneringsdecreet werd in 1995 in het leven geroepen om verontreinigde gronden te (laten) saneren en nieuwe verontreinigingen te voorkomen. Het uitvoeringsbesluit VLAREBO, maakte het decreet operationeel. De voorbije jaren richtte het beleid zich meer en meer op duurzame ontwikkeling en werd bodemsanering geïntegreerd in een ruimer maatschappelijk kader. De volgende indicatoren geven een overzicht van de voortgang van de inventarisatie, de aanpak van historisch verontreinigde gronden en de problematiek rond waterbodems.

4. Inventarisatie

Het totale aantal **risicogronden** werd in 2001 geschat op 76.200. Volgens het MINA-plan 3 moet 30% daarvan (ongeveer 22.500 gronden) tegen 2007 onderzocht zijn. Op 1 januari 2006 zijn 23.449 gronden onderzocht, of een aandeel van 30,8%, waarmee de doelstelling is bereikt. Het aantal gronden waarop in het verleden risicoactiviteiten werden uitgeoefend, raamt men op 11.200. Daarnaast zijn er nog 60.000 à 70.000 gronden waarop momenteel risicoactiviteiten plaatsvinden. De OVAM houdt sinds 1995 een **register van verontreinigde gronden** bij. Een grond wordt geklasseerd als 'verontreinigd' wanneer uit het

VERONTREINIGDE GRONDEN

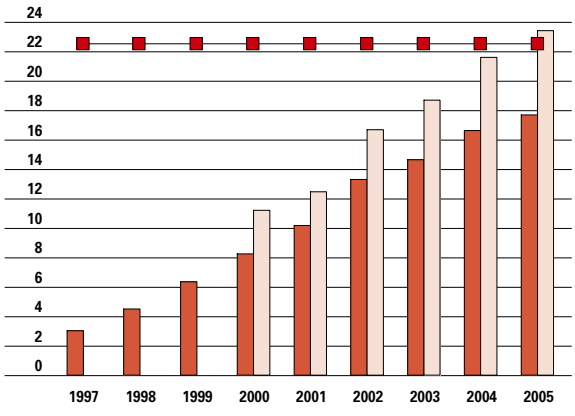

11.7 Evolutie van het gekende aantal verontreinigde gronden en het aantal onderzochte gronden, in duizendtallen, van 1997 tot 2005. Opmerking: de getallen zijn telkens de exacte toestand op 1 januari van het volgende jaar. Bron: OVAM.

verontreinigde gronden
onderzochte gronden
doelstelling 2007

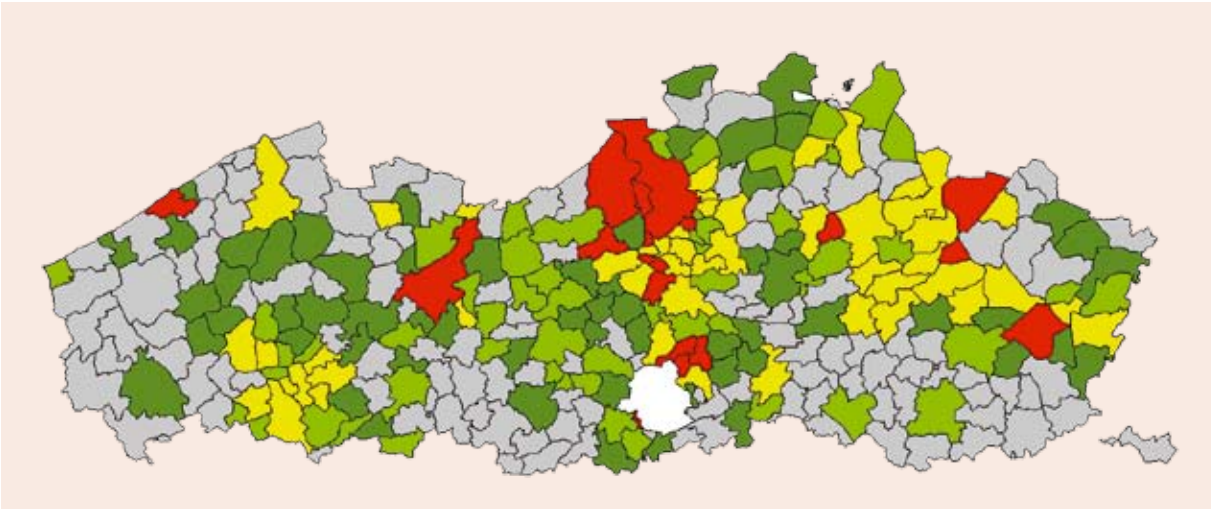

11.8 Oppervlakte verontreinigde gronden per gemeente in 2005, in % van de totale oppervlakte.
Opmerking: bij de berekening wordt rekening gehouden met de totale oppervlakte van de verontreinigde percelen.
Dit komt echter niet overeen met het werkelijk verontreinigde deel van het perceel, dat meestal niet de volledige oppervlakte van het perceel beslaat. Bron: OVAM.

0 tot 1 (126)
1 tot 2 (62)
2 tot 4 (53)
4 tot 10 (48)
10 tot 45 (19)

oriënterend bodemonderzoek blijkt dat voor één of meerdere parameters de concentratie hoger ligt dan 80% van de bodemsaneringsnorm (VLAREBO, bodemsaneringstype II). Gronden opgenomen in het register van verontreinigde gronden zijn niet langer multifunctioneel te gebruiken maar hoeven niet noodzakelijk te worden gesaneerd. De noodzaak van sanering hangt af van de ernst van de verontreiniging, van de kenmerken en functies van de bodem en van de periode waarin de verontreiniging tot stand kwam.
Op basis van de oriënterende bodemonderzoeken die door de OVAM werden beoordeeld, waren er op 1 januari 2006 17.707 gekende verontreinigde gronden. Dit komt overeen met 43.866 kadastrale percelen. Omdat slechts een deel van alle risicogronden onderzocht is, krijgen we nu nog geen beeld van de evolutie van de bodemverontreiniging in Vlaanderen maar veeleer van de vooruitgang van de inventarisatie.

De belangrijkste verontreinigende stoffen in bodem en grondwater zijn minerale olie, zware metalen, BTEX (benzeen, tolueen, ethylbenzeen en xyleen), PAK's (poly-aromatische koolwaterstoffen) en VOCl (gechloreerde oplosmiddelen). Het grootste aandeel van de verontreiniging blijft te wijten aan zware metalen (29.043 hectare).
De meeste verontreinigde gronden zijn terug te vinden in gemeenten met historische industriezones, de havenregio's, rond de as Antwerpen-Brussel, rond het Albertkanaal en de E313 en rond Kortrijk.

5. Sanering

De onderzoeks- en saneringsprocedure bij bodemverontreiniging verloopt stapsgewijs: een oriënterend onderzoek, een beschrijvend onderzoek, een bodemsaneringsproject en de uitwerking van de bodemsaneringswerken. Volgens het MINA-plan 3 moet deze procedure tegen 2007 minstens opgestart zijn voor 23% van de gronden met historische bodemverontreiniging (ongeveer 2.450 gronden). Eind 2005 was de sanering opgestart van 20,6% van de gronden (of 2.271 gronden).

6. Waterbodems

Afzetting van bodemmateriaal in een waterloop is een natuurlijk proces in een evenwichtig watersysteem. De toenemende bodemerosie en ingrepen aan waterlopen veroorzaken echter een overmaat aan sediment. Dit sediment kan dan ook nog eens vervuild zijn. **Zware metalen** kunnen bijvoorbeeld hechten aan zwevend stof en neerslaan op de waterbodem.
De kwaliteit van de waterbodems wordt geanalyseerd door middel van de triademethode. Dit is een onderzoeksmethode die toelaat de monsters te analyseren op hun chemische inhoud, hun biologische kwaliteit en hun ecotoxiciteit. In 2000 en 2004 werden dezelfde 150 meetplaatsen onderzocht. In

ZWARE METALEN IN DE WATERBODEM

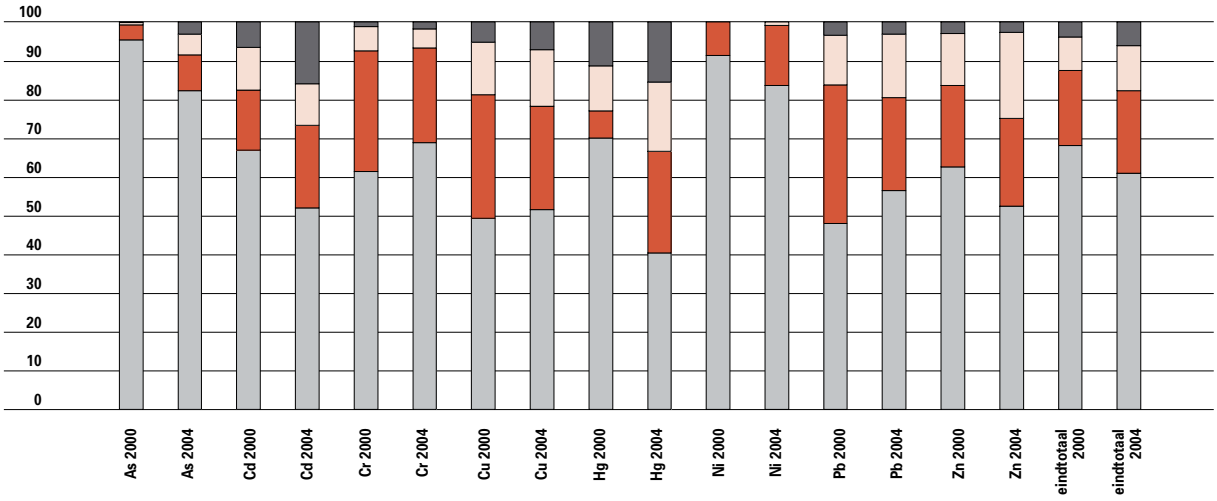

11.9 Zware metalen in de waterbodem volgens de Triadebeoordeling, in % in de verschillende beoordelingsklassen, in 2000 en 2004.
Bron: VMM.

2004 waren de onderzochte waterbodems meer vervuild met zware metalen dan in 2000. Voor lood, koper en chroom was er een lichte verbetering maar voor zink, nikkel, kwik, cadmium en arseen een verslechtering.

Lucht

Luchtverontreiniging en broeikasgasemissies worden vooral veroorzaakt door de sectoren industrie, energie, transport en landbouw. De luchtverontreiniging heeft een belangrijke impact op de volksgezondheid en de natuur. De Europese Kaderrichtlijn Lucht en haar dochterrichtlijnen vormen de basis voor het luchtkwaliteitsbeleid. Ook de Europese Richtlijn over nationale emissieplafonds legt belangrijke emissiereducties op. Daarnaast moeten ook de internationale verdragen vermeld worden. Een van de belangrijkste is het Protocol van Kyoto waarin geïndustrialiseerde landen zich engageren om de broeikasgasemissies te verminderen.

1. Broeikasgassen

Broeikasgassen zijn verantwoordelijk voor de globale klimaatverandering. In 2004 lag de uitstoot van broeikasgassen nog 3,6% boven het niveau van het referentiejaar 1990. Voor de Kyoto-doelstelling, die Vlaanderen oplegt om gemiddeld over de periode 2008-2012 de broeikasgasemissies te reduceren met 5,2% ten opzichte van 1990, is de doelafstand nog groot. Om de Kyoto-doelstelling te halen, moet de totale uitstoot van broeikasgassen voortaan jaarlijks met 1,1% dalen tot in 2012. De toename van de broeikasgasemissies is voornamelijk het gevolg van de stijging van de CO_2-uitstoot. Het totaal van de niet-CO_2 broeikasgassen (CH_4, N_2O, HFK's, PFK's en SF6) kent een dalende trend. CO_2 is, met een aandeel van 85% in de uitstoot

EMISSIES VAN 6 BROEIKASGASSEN

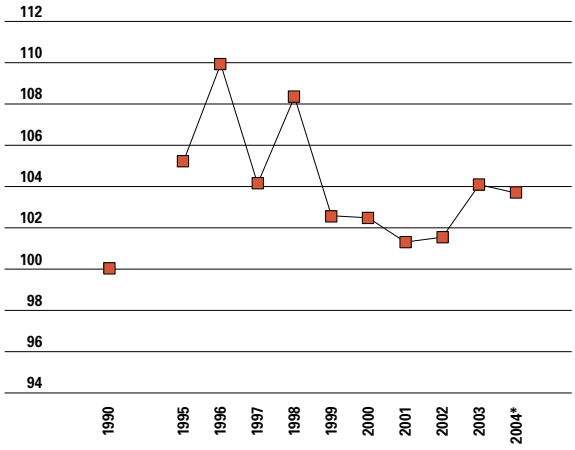

11.10 Evolutie van de emissies voor de korf van 6 broeikasgassen, van 1990 tot 2004 (index 1990=100).
**: Voorlopige cijfers. Opmerking: korf van 6 broeikasgassen: CO_2, CH_4, N_2O, HFK's, PFK's en SF6. 1995 is het referentiejaar voor F-gassen. Bron: VMM, Emissie Inventaris Lucht en VITO, Energiebalans (rapportering UNFCCC 15/04/2006).*

ENERGIEGEBONDEN EMISSIES VAN CO_2

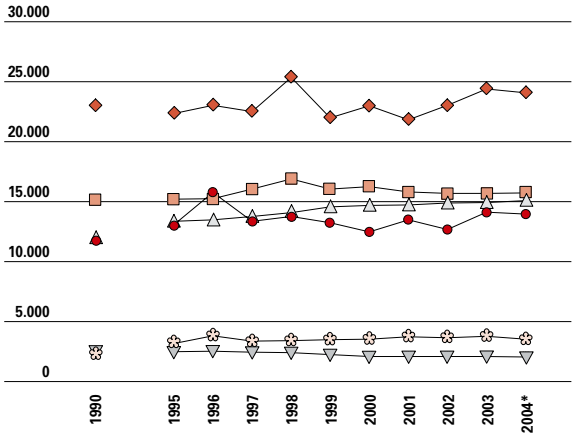

*11.11 Evolutie van de energiegebonden emissies van CO_2 per sector, in kton, van 1990 tot 2004. *: Voorlopige cijfers. Opmerking: procesemissies werden niet in rekening gebracht. Bron: VMM, Emissie Inventaris Lucht en VITO, Energiebalans (rapportering UNFCCC 15/04/2006).*

in 2004, het belangrijkste broeikasgas. De CO_2-emissies zijn voor een groot deel te wijten aan de verbranding van fossiele brandstoffen (96% in 2004). In 2004 daalden de energiegebonden CO_2-emissies in Vlaanderen met 493 kton ten opzichte van het jaar voordien. In het bijzonder de energiesector, de huishoudens en de dienstensector zijn verantwoordelijk voor deze daling.

2. Verzuring van de atmosfeer

Verzuring wordt veroorzaakt door zwaveldioxide (SO_2), stikstofoxiden (NO_X, uitgedrukt als NO_2) en ammoniak (NH_3). Deze verzuring heeft een invloed op ecosystemen, materialen, monumenten en de economie. Verzurende stoffen verstoren de samenstelling van atmosfeer, oppervlaktewater en bodem. De emissies van de verzurende stoffen worden opgeteld en uitgedrukt in zuurequivalenten (Zeq), waarbij men rekening houdt met het zuurvormende vermogen van elke stof.
Tussen 1990 en 2004 verminderde de totale **potentieel verzurende emissie** met 43%. Dit is vooral te danken aan de daling van de SO_2-emissie met 57% door het lager zwavelgehalte in de diverse brandstoffen. Ook de NO_X-emissie daalt met 20,5%. De NH_3-emissie neemt sinds 2000 af dankzij het Ammoniakreductieplan en het Mestactieplan (2000). Vooral de afbouw van de veestapel en de emissiearme aanwending van dierlijke mest waren verantwoordelijk voor deze reductie.

VERZURENDE EMISSIES PER POLLUENT

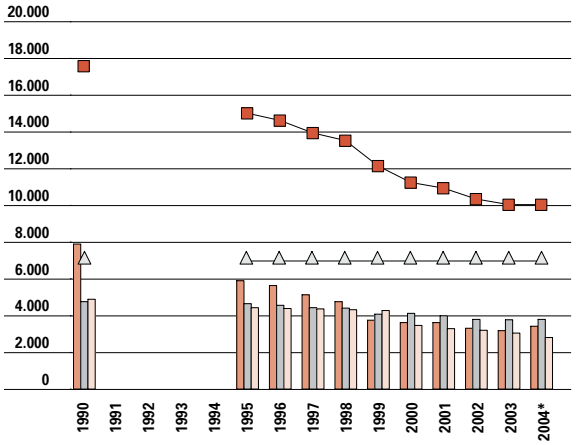

*11.12 Evolutie van de potentieel verzurende emissies, per polluent, in miljoen Zeq, van 1990 tot 2004. Bron: VMM, Emissie Inventaris Lucht. *: Voorlopige cijfers.*

De Europese Richtlijn rond Nationale Emissiemaxima (NEM-richtlijn) legt nationale emissieplafonds op voor verzurende polluenten. Vlaanderen moet tegen 2010 de totale verzurende emissies reduceren tot 6.937 miljoen Zeq. Voor SO_2, NO_X en NH_3 komt dit neer op een reductie tot respectie-

VERZURENDE EMISSIES PER SECTOR

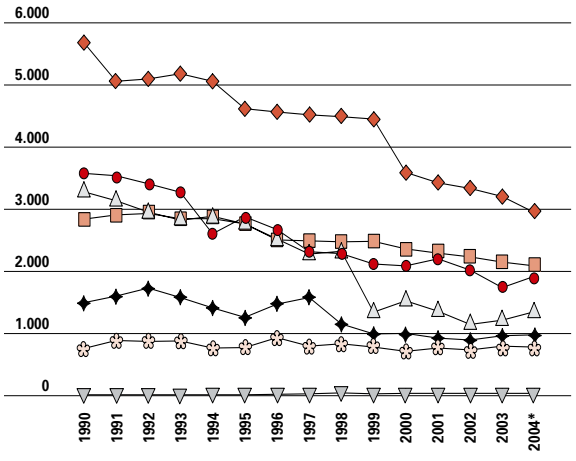

*11.13 Evolutie van de totale potentieel verzurende emissies, per sector, in miljoen Zeq, van 1990 tot 2004. Bron: VMM, Emissie Inventaris Lucht. *: Voorlopige cijfers.*

velijk 2.095, 2.195 en 2.647 miljoen Zeq. Tussen 1990 en 2004 daalden de verzurende emissies voor heel wat sectoren: de elektriciteitscentrales, de industrie, de land- en tuinbouw, de raffinaderijen en het transport. De gebouwenverwarming kende daarentegen een lichte toename. Voor SO_2 blijven huishoudens, industrie en energie de belangrijkste bronnen. Voor NO_x zijn dat industrie, energie en transport. Voor NH_3 blijft de landbouw de belangrijkste bron.

3. Luchtkwaliteitsindex

De luchtkwaliteitsindex combineert de gehaltes van vier verontreinigende stoffen (zwaveldioxide, stikstofdioxide, ozon en fijn stof) in de omgevingslucht tot één representatief cijfer tussen 1 en 10, waarbij 1 een uitstekende kwaliteit voorstelt en 10 een verschrikkelijk slechte kwaliteit. De index is gebaseerd op continue metingen van de luchtkwaliteit in de telemetrische luchtmeetnetten van de drie gewesten. Om de luchtkwaliteitsindex te kunnen samenstellen, moeten de vier polluenten gemeten kunnen worden in een meetstation.
Tot 2000 was er een dalende trend in het aantal dagen met een ondermaatse (≥ 7) luchtkwaliteitsindex, daarna volgde een stagnatie en in 2003 opnieuw een sterke stijging. Dit verloop is vooral te verklaren door het verloop van de subindex voor PM_{10} (stofdeeltjes). De stijging in 2003 was eerder het gevolg van het warme en droge weer. Hierdoor werden hogere ozonconcentraties en ook hogere PM_{10}-concentraties gemeten. In 2004 verbeterde de luchtkwaliteit weer en in 2005 bleef de toestand stabiel.

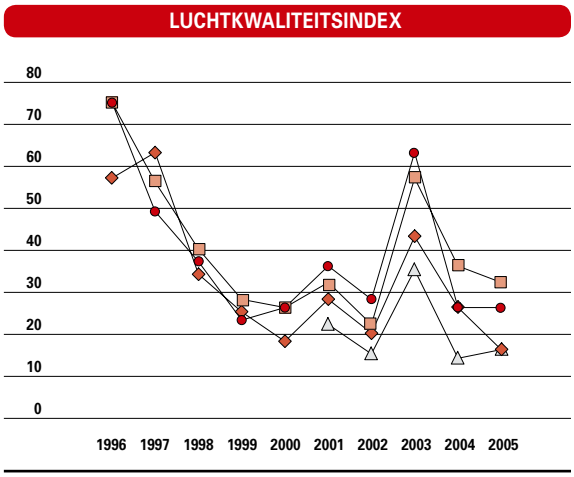

11.14 Evolutie van het aantal dagen met een ondermaatse luchtkwaliteit (>= 7), in Antwerpen, Gent en Veurne, van 1996 tot 2005. Bron: IRCEL.

Gezondheid

Luchtverontreiniging, afval, straling en verontreiniging van oppervlaktewater en bodem oefenen een grote druk uit op ons milieu. De gevolgen op onze gezondheid zijn niet altijd direct zichtbaar omdat onze gezondheidstoestand ook samenhangt met erfelijke factoren, voeding, levensstijl en sociaaleconomische status. Toch eist de milieudruk een tol. Fijn stof blijft een van de belangrijkste schadelijke stoffen voor de volksgezondheid. Ook is er een duidelijk verband tussen de ozonconcentraties en het dagelijkse sterftecijfer van de bevolking. De mens kan in zijn omgeving geconfronteerd worden met allerlei vormen van milieuhinder, wat kan leiden tot ernstige gezondheidsklachten. De Vlaamse Regering wil dan ook de relatie tussen milieu en gezondheid verder laten bestuderen.

1. Ozon

Ozon (O_3) is een vervuilend gas in de omgevingslucht dat ernstige risico's inhoudt voor de gezondheid. Vooral mensen met ademhalingsmoeilijkheden, bejaarden en jonge kinderen kunnen hinder ondervinden van hoge ozonconcentraties. Maar ook gezonde volwassenen ondervinden hinder wanneer ze zware inspanningen leveren. De Europese Richtlijn betreffende ozon in de lucht legt als norm voor de bescherming van de volksgezondheid een 8-uursgemiddelde concentratie op van maximum 120 µg/m³. De middellangetermijndoelstelling stelt dat vanaf 2010 en gemiddeld over

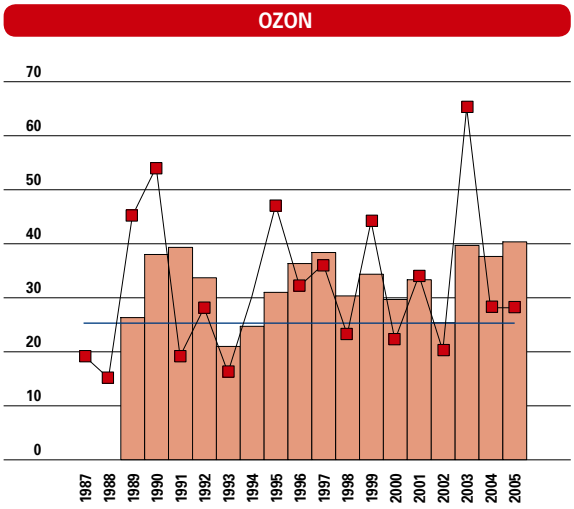

11.15 Evolutie van de overschrijdingsindicator (het aantal dagen waarop het hoogste 8-uursgemiddelde groter is dan 120 µg/m³), van 1987 tot 2005. Bron: IRCEL.

ZWEVEND STOF

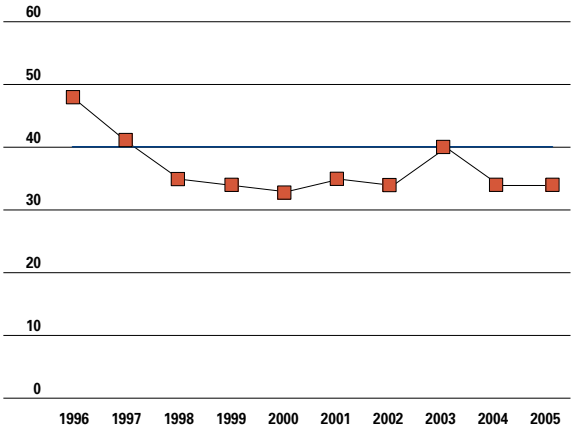

11.16 Evolutie van de jaargemiddelde concentratie zwevend stof (PM_{10}), in µg/m³, van 1996 tot 2005. Bron: VMM.

gemiddelde (µg/m³)
doelstelling 2005

VERLOREN GEZONDE LEVENSJAREN

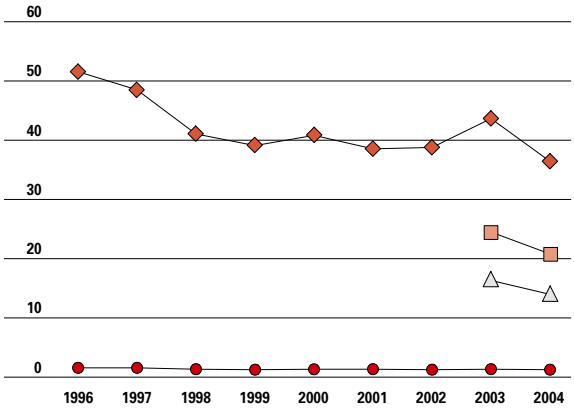

11.17

langetermijneffecten PM_{10}+$PM_{2,5}$
PM_{10} langetermijneffecten
$PM_{2,5}$ langetermijneffecten
kortetermijneffecten PM_{10}+$PM_{2,5}$

Evolutie van DALY's (verloren gezonde levensjaren) door blootstelling aan PM_{10} en $PM_{2,5}$, in DALY's/10.000 inwoners, van 1996 tot 2004. Bron: VITO, VMM-MIRA.

drie jaar deze maximumconcentratie 25 dagen per kalenderjaar mag overschreden worden. Op lange termijn mag deze concentratie echter niet meer overschreden worden van de Wereldgezondheidsor ganisatie.
De **overschrijdingsindicator** bereikte in 2003 met 65 dagen zijn hoogste waarde ooit. De warme zomer was daar niet vreemd aan. In 2005 waren er nog 28 overschrijdingen van de drempelwaarde. Het glijdend 3-jaargemiddelde bedroeg 40 dagen. Om de doelstellingen te halen, worden ernstige reductiemaatregelen noodzakelijk.

2. Fijn stof

Zwevend stof is een mengsel van afzonderlijke deeltjes met uiteenlopende samenstellingen en afmetingen. Een belangrijke fractie is PM_{10}. Dit zijn deeltjes met een aërodynamische diameter kleiner dan 10 µm. Blootstelling aan fijn stof verhoogt het risico op longkanker en hart- en luchtwegaandoeningen. De **jaargemiddelde PM_{10}-concentratie** geeft een beeld van de langdurige blootstelling aan PM_{10}. De concentraties worden gemeten in de meetstations van het Vlaamse luchtmeetnet.
Volgens de Europese dochterrichtlijn mag er vanaf 2005 geen overschrijding meer zijn van de jaargemiddelde concentratie van 40 µg/m³. De daggemiddelde waarde van 50 µg/m³ mag slechts 35 keer overschreden worden. De PM_{10}-concentratie bleef in 2005 hetzelfde als het jaar ervoor. In 2005 overschreden 17 van de 30 meetstations de daggrenswaarde meer dan 35 keer.

Om de gezondheidseffecten van luchtverontreiniging op de mens te meten, hanteert men het aantal **verloren gezonde levensjaren** of DALY's (disability adjusted life years). Het aantal DALY's is een maat voor het aantal gezonde levensjaren dat een populatie verliest door ziekte of vroegtijdige sterfte. Hun aantal wijzigt niet significant. Bij een ongewijzigde situatie in de toekomst (gedurende zeventig jaar dezelfde concentraties en bevolking) speelt een gemiddelde inwoner in Vlaanderen ongeveer een derde van een gezond levensjaar kwijt door PM10 en PM2,5. Dit zijn wel schattingen met een hoge onzekerheidsfactor omdat de impact van milieufactoren op de gezondheid niet exact berekend kan worden.

3. Milieuhinder

Milieuhinder kan opduiken in vele vormen. Volgens de survey 'sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen' daalt het percentage Vlamingen dat zegt 'veel' of 'zeer veel' geconfronteerd te worden met milieuhinder. De Vlamingen blijken nog steeds het meest in aanraking te komen met het lawaai van het wegverkeer, zwerfvuil en de stank van het wegverkeer.
Als men de Vlaming vraagt wat anno 2005 de meest bedreigende vormen van milieuverontreiniging zijn, bestaat de top drie uit luchtverontreiniging (25,7%), broeikaseffect (17,7%) en verspreiding van gevaarlijke stoffen (17,5%). Deze thema's vond

VORMEN VAN MILIEUHINDER

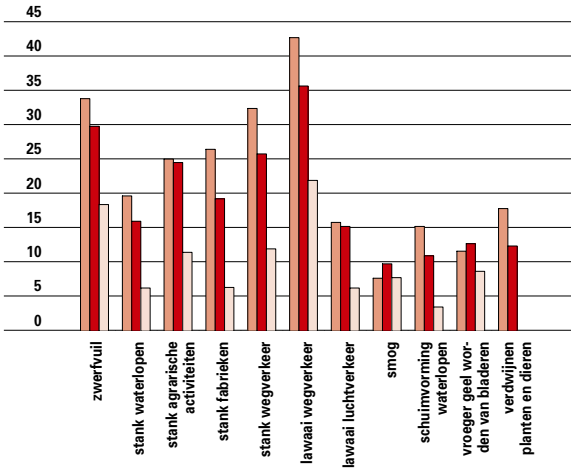

11.18 Evolutie van het percentage Vlamingen dat zegt 'veel' of 'zeer veel' geconfronteerd te worden met diverse vormen van milieuhinder, 1996, 2000 en 2005. Opmerking: in 2005 werd 'stank fabrieken' vervangen door 'stank industrie' en 'vroeger geel worden van de bladeren' door 'vroegtijdig bladverlies'. Bron: SCV, Studiedienst van de Vlaamse Regering.

TREND BROEDVOGELS

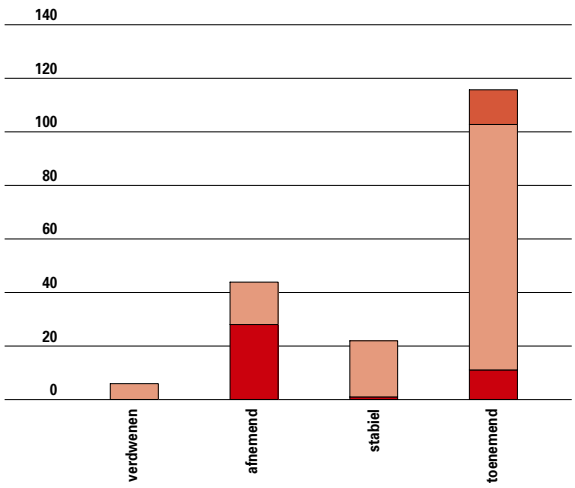

11.19 Evolutie van het aantal soorten broedvogels tussen 1973-1977 en 2000-2002. Bron: Vermeersch et al., 2004, Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002.

men ook al in 2000 de meest bedreigende, zij het in een andere volgorde (verspreiding van gevaarlijke stoffen in het milieu, gat in de ozonlaag en luchtvervuiling door ozon in steden).

Biodiversiteit

Biodiversiteit staat voor de biologische verscheidenheid van alle levensvormen, van soorten tot ecosystemen. Biodiversiteit levert ons een brede waaier aan producten (voedsel, energiebronnen, geneesmiddelen…) en diensten (zuiveren van water, aanmaken van zuurstof, beperken van overstromingen…). Bijna alle landen ter wereld ondertekenden het Biodiversiteitsverdrag. Dit verdrag beoogt het behoud van de biodiversiteit, het duurzaam gebruik van de bestanddelen en de eerlijke verdeling van de opbrengsten ervan. Op pan-Europees niveau werd overeengekomen om tegen 2010 het verlies van biodiversiteit te stoppen. Het Vlaams Regeerakkoord (2004-2009) pleit eveneens voor het behoud, het herstel en de versterking van de biologische diversiteit. Tegen 2010 wil Vlaanderen op het vlak van biodiversiteit de vergelijking met andere economische topregio's kunnen doorstaan.

1. Soortenbescherming

In Vlaanderen komen tegenwoordig 180 vogelsoorten regelmatig tot broeden, waaronder 13 niet-inheemse soorten of 'exoten'. Deze exoten nemen in aantal toe. Van de typisch Vlaamse soorten is tussen 1973–1977 en 2002 bijna een vierde in aantal achteruitgegaan, terwijl ruim 60% van de broedvogels er op vooruitgang. Veertig soorten zijn aangeduid als Rode-Lijstsoort, wat inhoudt dat hun populatie in Vlaanderen met verdwijning bedreigd (16 soorten), bedreigd (12 soorten) of kwetsbaar (12 soorten) is. Zes soorten zijn als broedvogel uit Vlaanderen verdwenen.

De mens vervoert al honderden jaren, al dan niet opzettelijk, dier- en plantensoorten over de wereld. Niettemin is vooral de laatste decennia het aantal **uitheemse soorten** fors gestegen. Sommige soorten dringen door in (half)natuurlijke milieus en kunnen ecologische of economische schade aanrichten. Dit noemt men invasieve soorten. Momenteel zijn 36 uitheemse gewervelde diersoorten in Vlaanderen ingeburgerd. Daarvan beoordeelt men 21 soorten als invasief. Van de ongewervelde uitheemse diersoorten zijn 33 soorten ingeburgerd.
Sinds de jaren vijftig is er een bijna lineaire stijging van het aantal ingeburgerde exoten.
Tussen 1990 en 2000 doken elk jaar gemiddeld 15 uitheemse vaatplantensoorten in Vlaanderen op. Daarvan worden er ondertussen 16 als invasief beschouwd.

2. Gebiedsgericht beleid

Het gebiedsgericht beleid wil ecologisch waardevolle gebieden verwerven en beheren. Een van de

UITHEEMSE DIERSOORTEN

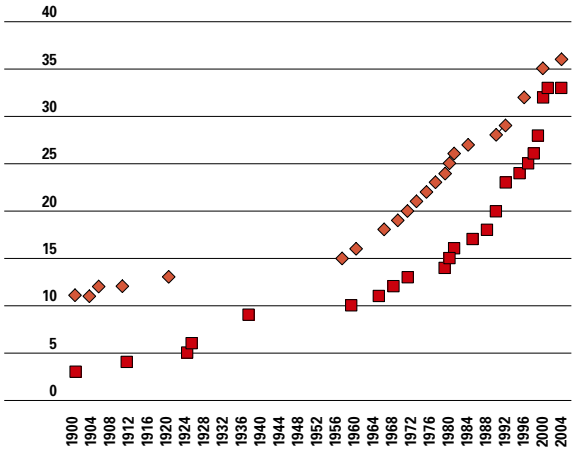

11.20 Cumulatief aantal ingeburgerde gewervelde en ongewervelde uitheemse diersoorten, van 1900 tot 2004. Bron: INBO-NARA.

GROENE BESTEMMINGEN

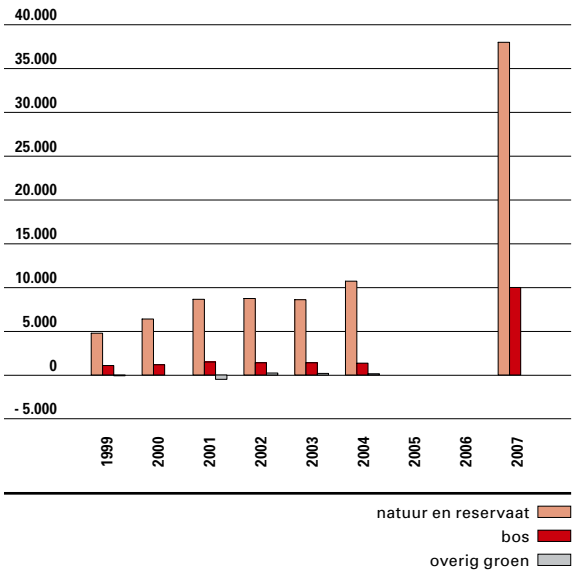

11.21 Evolutie van de oppervlakte groene bestemmingen op de gewestplannen of ruimtelijke uitvoeringsplannen, in ha, toestand ten opzichte van 1994, van 1999 tot 2004, met doelstelling voor 2007. Opmerking: in 2004 werden 26 RUP's vastgesteld, overeenkomstig 1700 ha bijkomend natuurgebied en 700 ha bijkomend overig groengebied. Deze werden nog niet verrekend. Bron: AROHM, afdeling Ruimtelijke Planning, INBO-NARA.

belangrijkste gebiedsgerichte maatregelen is de ontwikkeling van het **VEN (Vlaams Ecologisch Netwerk)** en het **IVON (Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk)**. Het IVON, dat bestaat uit natuurverwevingsgebied en natuurverbindingsgebied, wordt aangewezen om de natuurgebieden van het VEN zoveel mogelijk met elkaar te verbinden en te ondersteunen. Het decreet Natuurbehoud en het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen voorzien in de afbakening van 125.000 hectare VEN en 150.000 hectare natuurverwevingsgebieden tegen 2007. In totaal bevat het 'gewenst VEN' 140.000 hectare prioritaire zone. Het VEN moet volgens het decreet Natuurbehoud afgebakend worden in 'groene' en 'lichtgroene' gewestplanbestemmingen. Veel ecologisch waardevolle gebieden vallen hier echter buiten. Daarom is in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen een reeks **groene gewestplanwijzigingen** opgenomen voor 38.000 hectare natuurgebied en 10.000 hectare bosuitbreiding ten opzichte van 1994. Tussen 1994 en 2004 kwam er 12.219 hectare groenbestemming bij. Een kwart van de vooropgestelde totale oppervlakte is hiermee gerealiseerd.

Het MINA-plan 2003-2007 vraagt 50.000 hectare onder 'effectief natuurbeheer' tegen 2007. Op 31 december 2004 was daarvan 33.492 ha of 67% gerealiseerd: 17.075 ha erkende, Vlaamse en/of bosreservaten, 6.017 ha natuur in beheer door AMINAL en nog niet aangewezen als Vlaams natuurreservaat, 1.000 ha natuurgebied met een goedgekeurd beheerplan via particulieren en lokale besturen en 9.400 ha natuurgericht beheer op militaire domeinen.

Het MINA-plan stelt ook als doelstelling om het jaarlijkse aankoopritme van natuur- en bosgebieden te doen stijgen tot 3.000 ha. Deze doelstelling valt voor de komende jaren richtinggevend uiteen in 1.000 ha door de terreinbeherende verenigingen, 1.000 ha door de afdeling Natuur en 1.000 ha door de afdeling Bos en Groen. In 2003 is het aankoopritme terug afgenomen ten opzichte van de twee voorgaande jaren.

3. Versnippering

Versnippering is het uiteenvallen van ruimtelijke gehelen in kleine of minder samenhangende delen. Wanneer een natuurgebied verkleint en de afstand tussen natuurgebieden vergroot, komen dieren- en plantensoorten in gevaar. Om de maat van versnippering op ecologisch vlak te evalueren, bekijken we het effect van de afbakening van het VEN op de versnippering van de groene ruimte in Vlaanderen. Hierbij ligt de grootte van aaneengesloten natuurgebieden aan de basis.
Tussen 1994 en 2002 veranderde er weinig aan de groene bestemmingen. De tot nu toe gereali-

EFFECTIEF NATUURBEHEER

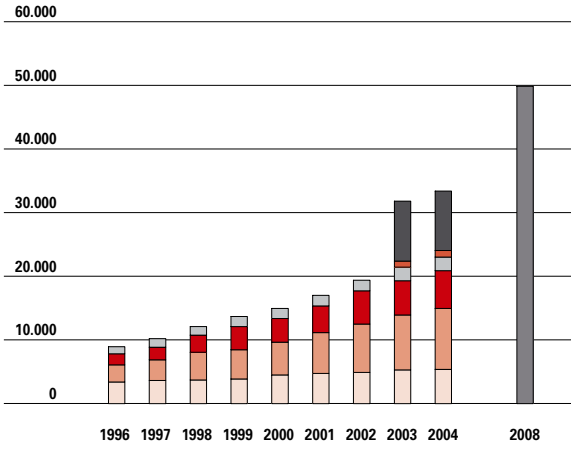

11.22 Evolutie van de oppervlakte onder effectief natuurbeheer, in ha, van 1996 tot 2004, met doelstelling voor 2008. Opmerking: telkens op 31 december. Bron: INBO-NARA.

seerde afbakening van het VEN heeft maar een beperkte impact op de versnipperingsgraad van de 'natuurlijke structuur'. Dit is logisch, aangezien de uitwerking van de eerste fase van het VEN enkel werd afgebakend binnen gebieden die al een groene gewestplanbestemming hadden. Van 1994 tot 2002

AANKOOP NATUUR- EN BOSGEBIEDEN

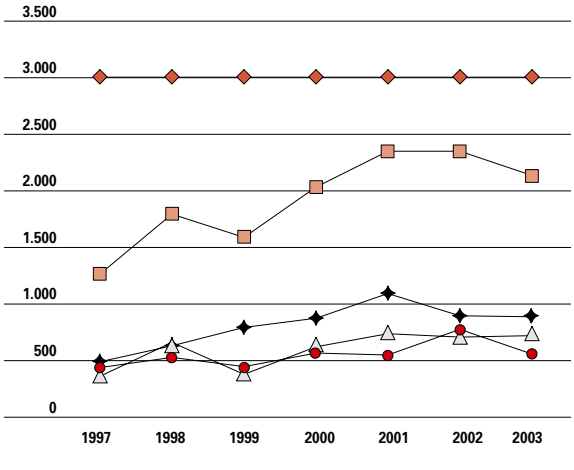

11.23 Evolutie van de jaarlijkse aankoop van natuur- en bosgebieden, in ha, van 1997 tot 2003. Bron: AMINAL en terreinbeherende verenigingen, INBO-NARA.

is er ongeveer 10.000 ha groenbestemming bijgekomen. Dit heeft aanleiding gegeven tot een kleine toename van het aantal gebieden die tussen 100 en 1.000 ha groot zijn. Zoals blijkt uit het hypothetische scenario, waarbij een volledige invulling van het gewenste VEN zou gerealiseerd worden, moet er nog een hele weg afgelegd worden.

Ook waterlopen kunnen versnipperd worden door de aanleg van onder andere sluizen en stuwen of door indijking of rechttrekking. Dit maakt **vismigratie** – het zich verplaatsen van vissen van de ene habitat naar de andere - onmogelijk. In de beleidsbrief Leefmilieu en Natuur is de doelstelling van de Beneluxbeschikking overgenomen, namelijk tegen 1 januari 2010 vismigratie verzekeren in alle hydrografische bekkens. Het MINA-plan 3 stelt dat tegen 2007 zeker 75% van de bestaande vismigratieknelpunten op het netwerk van prioritaire waterlopen moet gesaneerd zijn en dat nieuwe knelpunten zoveel mogelijk moeten worden voorkomen. Op 31 december 2005 was slechts 12% van de vismigratieknelpunten op het prioritair netwerk van 3.000 km waterlopen gesaneerd. Om het effect van de sanering van de vismigratieknelpunten na te gaan, wordt het aantal migratoren opgevolgd. Na 2000 is het aantal punten waar geen migratoren gevonden werden, afgenomen met iets meer dan 10%.

4. Natuurgerichte milieukwaliteit

Een slechte milieukwaliteit bedreigt de biodiversi-

VERSNIPPERING

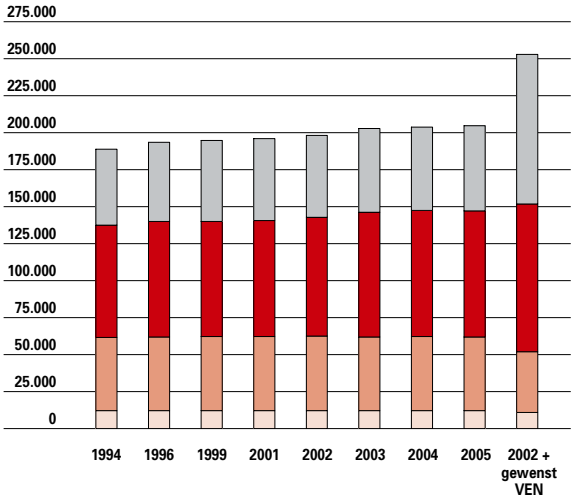

11.24 Evolutie van de versnippering van groene bestemmingen in functie van de voortgang van het VEN, in ha, van 1994 tot 2005. Bron: INBO-NARA.

KRITISCHE LASTEN NATUUR

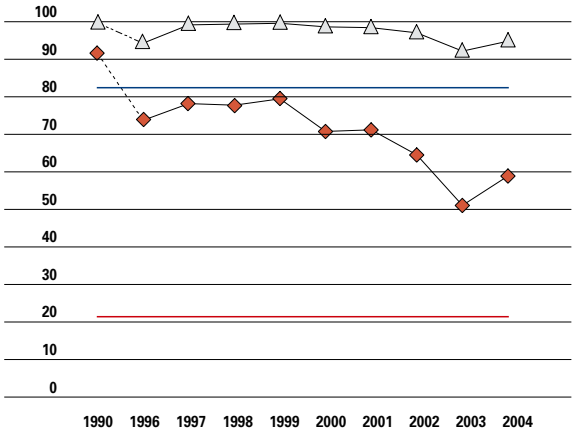

11.25 Evolutie van de oppervlakte natuur met overschrijding van de kritische last voor verzuring en vermesting, in %, van 1990 tot 2004, met doelstelling 2010. Bron: VMM-MIRA.

teit. De draagkracht van de natuur voor atmosferische depositie wordt uitgedrukt als **kritische last**. De oppervlakte natuur waar de kritische last voor verzuring of vermesting wordt overschreden, is een goede indicator voor de gevolgen van verzuring en vermesting voor bossen, heide en grasland.
Op lange termijn mag geen enkel ecosysteem nog blootgesteld worden aan verzurende of vermestende deposities hoger dan de kritische last. Pas dan zal de natuur zich kunnen herstellen.
In 2004 was 59% van de Vlaamse terrestrische natuur (bos, heide en soortenrijk grasland) blootgesteld aan verzurende deposities hoger dan de kritische last voor verzuring. Dit is een duidelijke verbetering ten opzichte van 1990 maar wel terug een verslechtering ten opzichte van 2003. Bovendien ligt de middellangetermijndoelstelling nog veraf. Voor stikstof blijkt dat in 2004 nog 95% van de natuur was blootgesteld aan deposities hoger dan de kritische last voor vermesting. De doelstelling voor vermesting zal niet volstaan om het verlies aan biodiversiteit te stoppen, aangezien dan nog ruim 82% van de natuur de kritische last zal overschrijden.

5. Bosvitaliteit

De bosvitaliteit wordt beïnvloed door zowel biotische factoren (zoals schimmels, insecten en boomsoortensamenstelling) als abiotische (zoals weersomstandigheden en luchtverontreiniging). Atmosferische deposities kunnen de gezondheidstoestand van onze bossen negatief beïnvloeden door direct contact met de bladeren of door verstoring van het bodemevenwicht. In het kader van de EU verordening ter bescherming van de bossen tegen luchtverontreiniging, wordt een jaarlijkse inventaris opgemaakt van de gezondheidstoestand van de bossen in het Vlaamse Gewest. Het belangrijkste criterium is het **bladverlies**. Bomen met meer dan 25% bladverlies worden als beschadigd beschouwd. Het aandeel beschadigde bomen in de bosvitaliteitsinventaris is een indicator voor de gezondheidstoestand van het bos.
Het aandeel beschadigde bomen nam in 2004 voor het eerst weer toe na drie opeenvolgende jaren van afname. In 2004 was 20,8% van de bomen in de

BOSVITALITEIT

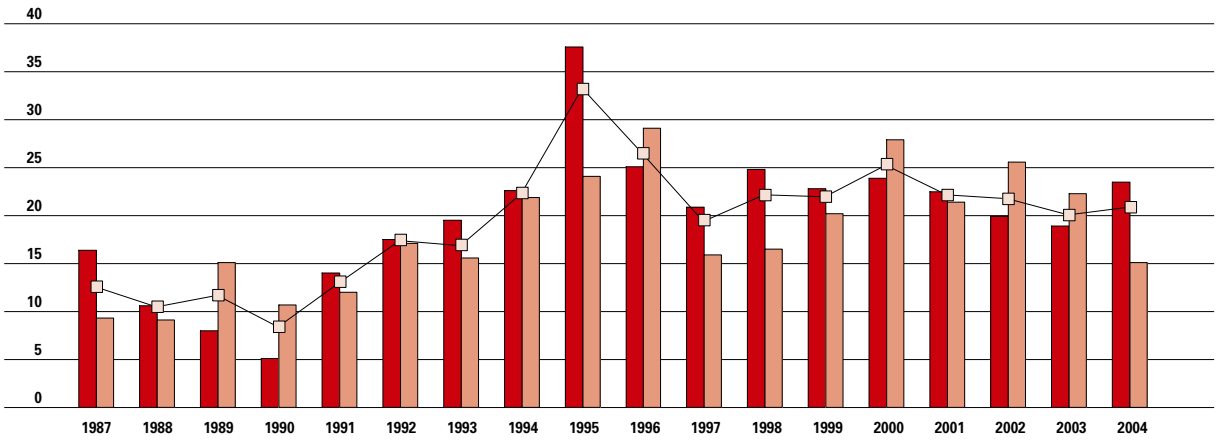

11.26 Evolutie van het aandeel matig tot zwaar beschadigde of dode loof- en naaldbomen, in %, van 1987 tot 2004. Bron: INBO.

BEZOEK AAN NATUUR- EN BOSGEBIEDEN

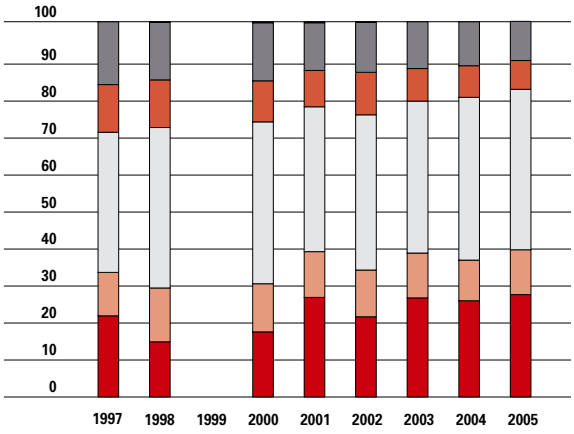

11.27 Evolutie van het bezoek aan natuur- en bosgebieden, in %, van 1997 tot 2005. Opmerking: ontbrekende antwoorden werden niet mee opgenomen, enkel de geldige antwoorden werden verwerkt. De gegevens van het jaar 1999 werden niet gebruikt omwille van sterk verschillende antwoordcategorieën. Bron: SCV, Studiedienst van de Vlaamse Regering.

inventaris beschadigd. Het aandeel beschadigde loofbomen nam in 2004 duidelijk toe. De verzwakte kroontoestand van de beuken is het opvallendste fenomeen in 2004 (28,4% beschadigde bomen). Bij de naaldbomen is er een significante verbetering. Zowel bij Corsicaanse den als bij grove den daalde het naaldverlies. Het percentage beschadigde bomen in de Europese bossen bedroeg 23,3% in 2004.

6. Draagvlak voor natuur

De uitbreiding van de toegankelijkheid van natuur- en bosgebieden wordt in het MINA-plan 3 gezien als een stimulerende maatregel die het maatschappelijke draagvlak vergroot. Subsidies moeten ervoor zorgen dat terreinbeheerders hun reservaten gemakkelijker openstellen voor het publiek. Uit de survey 'sociaal-culturele verschuivingen' blijkt dat het aandeel Vlamingen dat één of meerdere keren per maand een natuur- of bosgebied bezoekt, inclusief niet-gesubsidieerde gebieden, in de tijd is afgenomen.

Afval

Afvalstoffen en het verwerken ervan kunnen emissies naar lucht, bodem en water veroorzaken, evenals een verlies van grondstoffen en energie en ruimtebeslag. De hoeveelheid, de eigenschappen, het transport, de verwerkingsprocessen en het beheer van afvalstoffen bepalen samen de omvang van de milieuproblemen die ze kunnen veroorzaken. Volgens de Ladder van Lansink moet afval bij voorkeur voorkomen worden, met daarna hergebruik, recyclage en composteren, verbranden met energierecuperatie, verbranden zonder energierecuperatie en storten als allerlaatste uitweg. Het terugdringen van de totale hoeveelheid afval en het restafval in het bijzonder blijft een prioriteit in het afvalbeleid.

1. Huishoudelijk afval

Een 10% van de totale hoeveelheid afval komt uit huishoudens. Na een stabilisatie in 2001 en 2002 en een afname in 2003, nam in 2004 de hoeveelheid ingezameld huishoudelijk afval met 5% toe tot 3.385 kton. Er zullen dus bijkomende inspanningen nodig zijn om tegen 2007 de doelstelling van maximum 3.059 kton te halen. In 2004 produceerde de gemiddelde Vlaming 560,2 kg afval. Dit is een toename met 25,4 kg per persoon ten opzichte van 2003.
De mogelijkheden voor het hergebruiken, composteren en recycleren van huishoudelijk afval vertonen een positieve ontwikkeling. Van het huishoudelijk afval wordt nu ruim 71% selectief ingezameld. Daarmee wordt de doelstelling van 69% tegen 2007 reeds gehaald. De drie grootste selectief ingezamelde fracties zijn organisch-biologisch afval, bouw- en sloopafval en verpakkingsafval.
De hoeveelheid niet-selectief ingezameld afval (of restafval) neemt sinds 1995 af. De doelstelling van 150 kg per persoon tegen 2007 werd in 2004 reeds gehaald in 161 van de 308 Vlaamse gemeenten. Maar het Vlaamse gemiddelde van 159 kg per persoon lag daar toch nog net boven. Een belangrijke reden voor het goede sorteergedrag van de Vlaming is het groeiend aantal mogelijkheden voor selectieve inzameling. De gemeenten zorgen voor een doorgedreven huis-aan-huisinzameling en goed uitgebouwde containerparken. Een belangrijke sturende maatregel was de invoering van het principe 'de vervuiler betaalt' via de gedifferentieerde tarifering (diftar). De kosten voor het inzamelen en verwerken van vermijdbare selectief ingezamelde afvalfracties, zoals groente-, fruit- en tuinafval (GFT) en plastic verpakkingen, metalen verpakkingen en drankkartons (PMD), worden geheel of gedeeltelijk aangerekend. De kosten voor de selectief ingezamelde fracties zijn lager dan die voor restafval. Momenteel wordt diftar in nagenoeg elke Vlaamse gemeente toegepast voor een of meerdere fracties.
Het restafval werd in 2004 grotendeels verbrand (85%). Dit gebeurde onder meer door storten

AANBOD HUISHOUDELIJK AFVAL

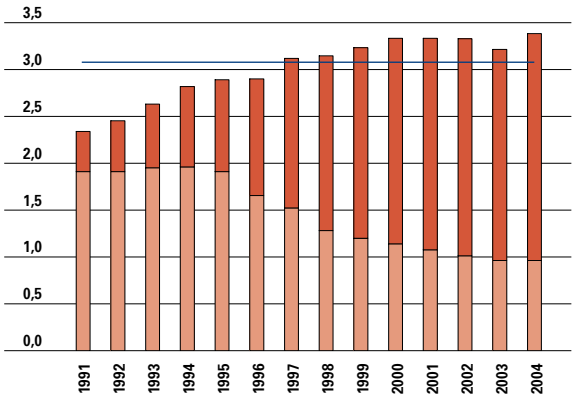

11.28 Evolutie van het aanbod huishoudelijk afval, naar inzamelingswijze, in miljoen ton, van 1991 tot 2004, met doelstelling 2007. Bron: OVAM.

niet-selectief ingezameld
selectief ingezameld
doelstelling 2007

via heffingen duurder te maken dan verbranden. Daarnaast werden stortverboden ingesteld en werden de beschikbare capaciteiten bij de verbrandingsinstallaties optimaal ingevuld. Het aandeel gestort huishoudelijk afval blijft verder afnemen. Vanaf 2006 worden geen afwijkingen op het stortverbod voor huishoudelijk afval meer toegestaan. Het selectief ingezamelde afval werd grotendeels gerecupereerd in 2004. De gerecycleerde fractie omvat glasafval, vlakglas, papier- en kartonafval, metaalafval, kunststofafval, drankkartons, textiel, bouw- en sloopafval, houtafval, autobanden en afgedankte elektrische en elektronische apparaten.

VERWERKING HUISHOUDELIJK AFVAL

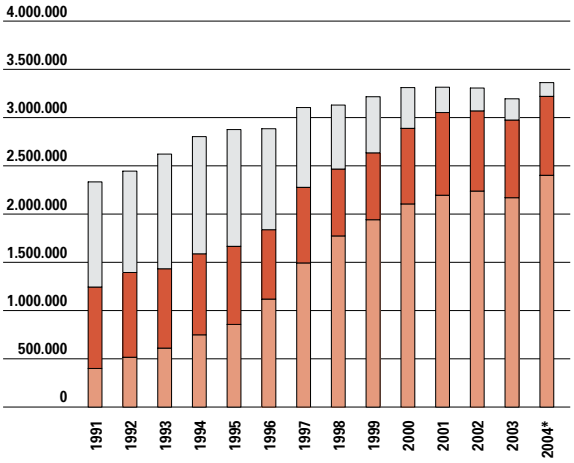

11.30 Evolutie van de verwerking van het huishoudelijk afval, naar type, in ton, van 1991 tot 2004.
Opmerking: deze cijfers bevatten niet de verwerking van Klein Gevaarlijk Afval (KGA). Alle selectief ingezamelde fracties werden bij hergebruik, recyclage, composteren ondergebracht, en dit leidt tot een overschatting (vb. asbesthoudend bouw- en sloopafval wordt gestort).
*Bron: OVAM. *: Voorlopige cijfers.*

hergebruik, recyclage, composteren
verbranden
storten

Organisch-biologisch afval wordt gecomposteerd. Het groenafval wordt op de containerparken gehakseld en opnieuw gebruikt of aan de inwoners aangeboden als mulchmateriaal. Via de kringloopcentra krijgt heel wat huisraad een tweede leven. Daarnaast wordt een beperkt aandeel van de glazen flessen opnieuw gebruikt.

SELECTIEVE INZAMELING HUISHOUDELIJK AFVAL

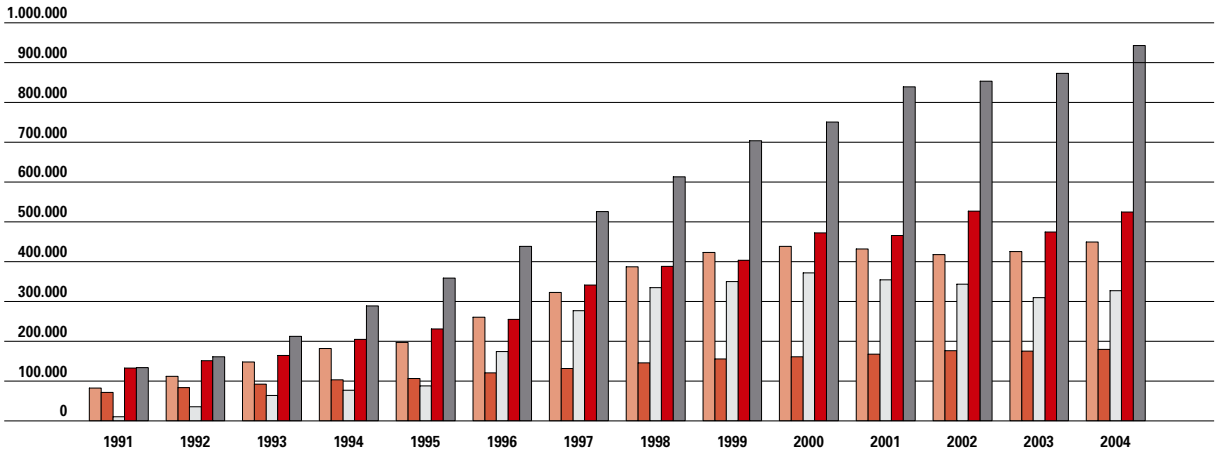

11.29 Evolutie van de selectieve inzameling van huishoudelijke afvalstoffen, naar type, in ton, van 1991 tot 2004. Bron: OVAM.

papier- en kartonafval
glasafval
GFT-afval
groenafval
overige selectieve afvalstromen

2. Bedrijfsafval

Het **afvalstoffendecreet** verplicht elk bedrijf om de jaarlijkse hoeveelheid bedrijfsafval aan OVAM te melden. De algemene meldingsplicht wordt vanaf het productiejaar 2004 vervangen door een vooraf bepaalde steekproef. Dit verlaagt de administratieve last voor de bedrijven.
In 2003 werd 28 miljoen ton bedrijfsafval geproduceerd. 70,6% hiervan is primair afval of afval dat ontstaat op het moment dat een product voor het eerst afval wordt, bij de eerste producent dus. De overige 29,4% is secundair afval, afkomstig van de afvalverwerkende bedrijven. Sinds 2000 worden bijkomende deelsectoren, voornamelijk uit de tertiaire en quartaire sector, in rekening gebracht. De belangrijkste redenen voor de toename van het primair afval zijn de economische groei en een volledigere melding van afvalstoffen aan OVAM. Verder blijkt dat de hoeveelheid primair bedrijfsafval in de periode 1992-2003 sneller steeg dan het bruto binnenlands product (BBP).
In 2007 moet de hoeveelheid primair bedrijfsafval lager liggen dan in 2002 en moet deze bovendien losgekoppeld zijn van de economische groei (MINA-plan 2003-2007). Het Vlaamse Gewest stimuleert de preventie van afval en emissies bij (prioritaire) bedrijven via subsidieprogramma's (de PRESTI-projecten).

In 2003 werd ruim 38% van de totale hoeveelheid bedrijfsafval geconditioneerd. Dit wil zeggen dat het voorbehandeld wordt vooraleer het verder verwerkt wordt. Bijna 46% van het bedrijfsafval werd gerecycleerd of gebruikt als secundaire grondstof.
In 2003 werd nog steeds meer gestort (8%) dan verbrand (6%). Een van de redenen hiervoor is dat storten nog steeds goedkoper is dan verbranden. Afvalstoffen die niet gestort mogen worden, ondergaan vaak een voorbehandeling om ze aan de stortvoorwaarden te laten voldoen.
Tegen 2010 moet de hoeveelheid gestort bedrijfsafval 20% lager liggen dan in 2000 (MINA-plan 3). Dit betekent voor Vlaanderen dat in 2010 maar 2,4 miljoen ton bedrijfsafval meer mag gestort worden. Sinds 2002 wordt die doelstelling bereikt.

AANBOD BEDRIJFSAFVAL

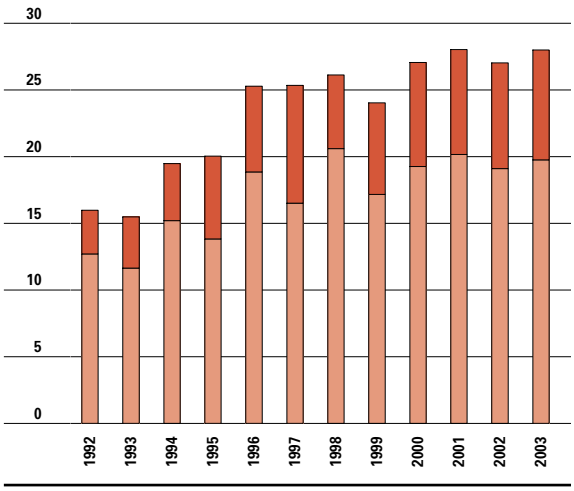

11.31 Evolutie van de hoeveelheid primair en secundair bedrijfsafval, in miljoen ton, van 1992 tot 2003. Opmerking: vanaf 2000 zijn er gegevens van nieuwe, voornamelijk tertiaire sectoren beschikbaar. Deze gegevens zijn in de grafiek mee opgenomen. Bron: OVAM

VERWERKING BEDRIJFSAFVAL

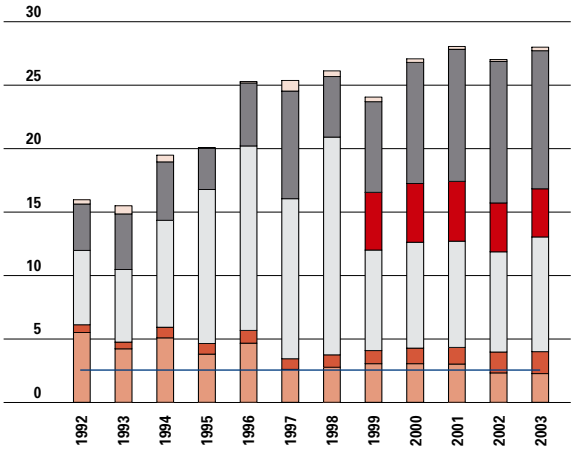

11.32 Evolutie van de verwerking van bedrijfsafval, naar type, in miljoen ton, van 1992 tot 2003, met doelstelling storten voor 2010. Opmerking: vanaf 2000 zijn er gegevens van nieuwe, voornamelijk tertiaire sectoren beschikbaar. Deze gegevens zijn in de grafiek mee opgenomen. Bron: OVAM.

Mest

Vermesting is de ophoping van nutriënten in het milieu, als gevolg van menselijke activiteiten. De belangrijkste nutriënten bij vermesting zijn stikstof (N) en fosfor (P). Het mestoverschot veroorzaakt milieuproblemen voor zowel water, bodem als lucht. Een sluitende oplossing die de problemen niet doorschuift van het ene compartiment naar het andere ligt niet voor de hand. Met het mestactieplan (MAP II bis) tracht de Vlaamse overheid het mestprobleem binnen de perken te houden. Het MAP II bis stipuleert een driesporenbeleid: een aanpak aan de bron, een oordeelkundige bemesting en ten slotte mestexport en -verwerking. De aanpak

aan de bron en het verbeteren van de oordeelkundige bemesting moesten elk 25% van het mestoverschot wegwerken. De mestverwerking moest de resterende 50% wegwerken.

De netto dierlijke productie bedroeg in 2004 61,5 miljoen kg P_2O_5 (fosfaat) en 161,5 miljoen kg N (stikstof). Rekening houdend met de plaatsingsruimte in Vlaanderen en met de hoeveelheid geëxporteerde en verwerkte dierlijke mest, leidde dit tot een **mestoverschot** van 4,5 miljoen kg P_2O_5 en 18 miljoen kg N. (Voortgangsrapport Mestbank)

Tussen 1998 en 2004 werd een aanzienlijk gedeelte van het fosfaatoverschot weggewerkt via maatregelen aan de bron. De doelstelling van 9 miljoen kg fosfaat werd reeds in 2000 gehaald. Dat is het gevolg van nieuwe voedertechnieken en nutriëntarme voeders, van het stopzettingsdecreet en van de natuurlijke afbouw van de veestapel. Alle mestoverschotten die niet op Vlaamse grond afgezet kunnen worden, moeten verwerkt worden zonder afwenteling van emissies naar andere milieucompartimenten. De **mestverwerkingsplicht** is in voege sinds 2000. Dit heeft tot gevolg dat de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde mest sinds 2000 is toegenomen. De doelstelling is 18 miljoen kg P_2O_5 verwerken of exporteren. In 2004 was nog maar 43% van die doelstelling bereikt.

De belasting van, of de verliezen naar, het oppervlaktewater door het mestgebruik in de landbouw wordt modelmatig bepaald. Tussen 1990 en 2004 daalden de berekende verliezen van stikstof naar het oppervlaktewater met 29,3% (zie figuur 11.3). De daling in 2003 is vooral te verklaren door de geringe neerslag in dat jaar. Weinig neerslag leidt tot minder afspoeling en uitspoeling, waardoor lagere stikstofverliezen optreden. Daarnaast zijn de dalende stikstofverliezen sinds 2000 voor een deel het gevolg van de krimpende veestapel.
De evolutie van de fosforverliezen verloopt vlakker. Deze zijn ook minder neerslagafhankelijk. Sinds 1998 daalden de fosforverliezen maar in 2004 namen ze opnieuw toe.
Vermesting bedreigt het oppervlaktewater en het grondwater. De kwaliteit van het oppervlaktewater wordt door de VMM opgevolgd in een algemeen meetnet en een specifiek naar de landbouw gericht MAP-meetnet. De basiskwaliteitsnorm voor oppervlaktewater (volgens de nitraatrichtlijn) bedraagt maximum 50 mg/l nitraat bij 95% van de metingen. In de periode juli 2004 - juni 2005 werd op 41% van de MAP-meetpunten een overschrijding van de **nitraatnorm** vastgesteld.
De kwaliteit van het grondwater wordt opgevolgd in het in 2004 opgestarte grondwatermeetnet van AMINAL, afdeling Water. Het MAP-meetnet grondwater werd verder uitgebouwd en bestaat momenteel uit 2.113 meetpunten. Volgens het MINA-plan 3 mogen er in 2007 geen overschrijdingen van de maximale nitraatnorm van 50 mg/l meer zijn in grondwater. Er geldt zelfs een richtwaarde van 25 mg/l nitraat. Tijdens de voorjaarscampagne van 2005 werd op bijna 40% van de meetplaatsen een overschrijding van de nitraatnorm vastgesteld. In 2005 velde het Europese Hof van Justitie een arrest tegen België wegens het niet naleven van verplichtingen uit de nitraatrichtlijn. Voor Vlaanderen ging het onder meer over het afbakenen van kwetsbare zones en kwetsbare wateren, waar strenge bemestingsnormen gelden.

Om te weten hoe groot de nutriëntenstroom van de landbouwsector naar de compartimenten water en bodem is, bekijken we het **overschot op de bodembalans** van de landbouw. Die bestaat enerzijds uit de hoeveelheden nutriënten die de landbouwbodem binnenkomen (mest, atmosferische depositie, stikstoffixatie) en anderzijds uit de hoeveelheden die de landbouwbodem verlaten (via gewassen en nutriëntenemissie). Een teveel aan nutriënten (meer dan de gewassen nodig hebben en kunnen opnemen) leidt tot nutriëntenverliezen naar het oppervlakte- en grondwater. Het overschot op de bodembalans komt overeen met die nutriëntenemissies.
Tussen 1990 en 2004 daalde het stikstofoverschot

DIERLIJKE FOSFAATPRODUCTIE

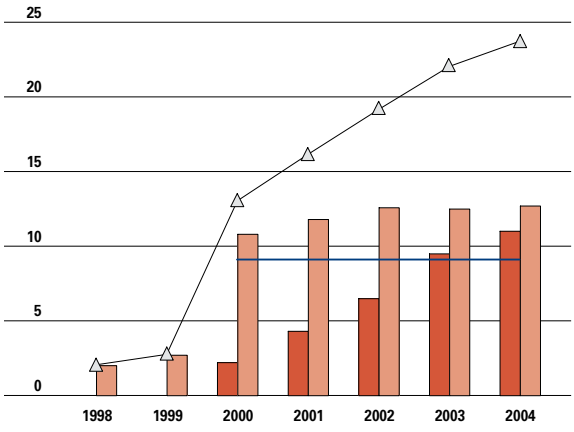

11.33 Vermindering van de dierlijke fosfaatproductie als gevolg van maatregelen aan de bron, in miljoen kg P_2O_5, van 1998 tot 2004, met doelstelling. Bron: VLM.

VERWERKTE EN GEËXPORTEERDE MEST

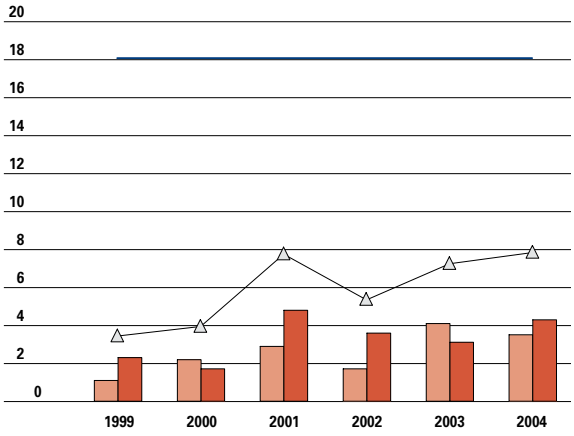

11.34 Evolutie van de hoeveelheid verwerkte en geëxporteerde mest, in miljoen kg P_2O_5, van 1999 tot 2004, met doelstelling. Bron: VLM.

verwerkte mest
geëxporteerde mest uit Vlaanderen
totaal
doelstelling

OVERSCHOT OP DE BODEMBALANS VAN DE LANDBOUW

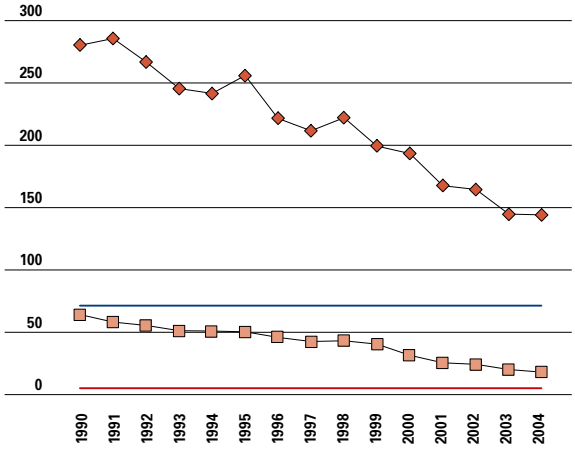

11.35 Evolutie van het overschot op de stikstof- en fosforbalans van de landbouwbodem, in kg/ha, van 1990 tot 2004, met doelstellingen.
Opmerking: het overschot stikstof op de bodembalans is exclusief NH_3. Bron: VMM-MIRA.

stikstof
fosfor
doelstelling N 2007
doelstelling P 2010

met 46% en het fosforoverschot met 72%. Deze daling werd veroorzaakt door een verminderd kunstmestgebruik, een afname van de veestapel, een licht verhoogde mestverwerking en een verhoogde voederefficiëntie. De doelstelling voor 2007 uit het MINA-plan 3 bedraagt 70 kg N/ha. Als doelstelling voor fosfor wordt er 3,6 kg P/ha vooropgesteld tegen 2010.

NITRAAT IN GRONDWATER

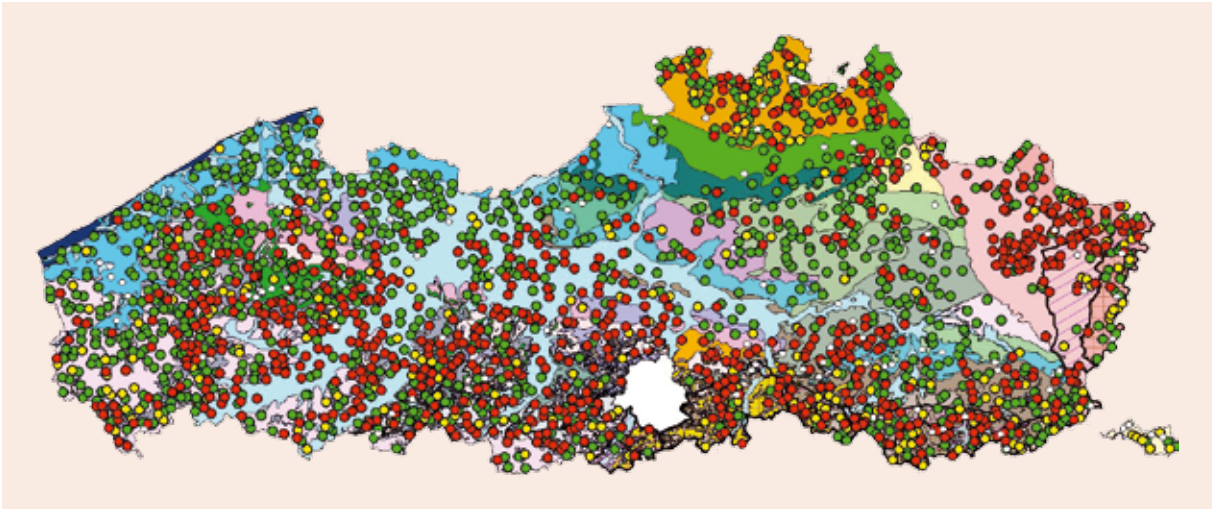

11.36 Nitraatconcentraties in het MAP-grondwatermeetnet in mg/l, voorjaar 2005. Bron: AMINAL, afdeling Water.

max. nitraatconcentraties per put (mg/l)
niet bemonsterd
0,1 - 24,99
25 - 49,99
50 - 860
huidige nitraatgevoelige gebieden en risicozones
nitraatgevoelig
nitraatrisico

11.2 Energie

Fossiele brandstoffen nemen in onze energievoorziening een belangrijke plaats in. Ze zijn goed voor 82,3% van het Bruto Binnenlands Energieverbruik in 2004, maar leiden onder andere tot de uitstoot van het broeikasgas CO_2. Met de ondertekening van het Protocol van Kyoto engageerde België zich om gemiddeld over de periode 2008-2012 de uitstoot van broeikasgassen met 7,5% te reduceren ten opzichte van 1990. Vlaanderen staat in voor een reductie met 5,2%.

Een duurzaam energiebeleid verzoent de economische en sociale belangen met de draagkracht van het milieu. Om het rationeel energiegebruik te stimuleren, heeft de overheid diverse beleidsinstrumenten uitgewerkt die gericht zijn op verschillende doelgroepen, zoals de REG-Openbaredienstverplichting voor elektriciteitsnetbeheerders, het benchmarking- en het auditconvenant voor de industrie en de energieprestatieregelgeving voor gebouwen.

Daarnaast wil de Vlaamse overheid het aandeel milieuvriendelijke energievormen sterk verhogen. Volgens het Vlaamse Regeerakkoord moeten hernieuwbare energiebronnen en warmtekrachtkoppeling (WKK) tegen 2010 een kwart van onze elektriciteit opleveren.

Energiegebruik en energie-efficiëntie

Het **Bruto Binnenlands Energieverbruik** werd in 2004 geschat op 1.599 PetaJoule. Dit is 34% meer dan in 1990. Ruim de helft werd verbruikt door de industrie, huishoudens, transport, diensten en landbouw. De transformatiesector (elektriciteitscentrales, raffinaderijen en cokesfabrieken) nam een kwart van het energieverbruik voor zijn rekening. Bijna 15% werd ingezet als grondstof in de industrie (het zogenaamde 'niet-energetische verbruik'). De procentuele stijging van het energieverbruik sinds 1990 is groter bij de eindgebruikers (29,2%) dan in de transformatiesector (8,5%). De grootste stijging (179%) zien we bij het niet-energetische verbruik.

De energie-intensiteit geeft een goed beeld van de energie-afhankelijkheid van de Vlaamse economie.

De **energie-intensiteit** vergelijkt het energieverbruik met het Bruto Binnenlands Product (tegen constante prijzen van 1995). Een lager cijfer kan duiden op meer efficiëntie, zoals het produceren van evenveel producten met minder energie. Maar een verandering kan evengoed het gevolg zijn van een structureel effect, zoals verschuivingen van het belang van sectoren in de Vlaamse economie.
De energie-intensiteit steeg met 13,6% tussen 1990 en 1998. Daarna steeg het BBP veel sterker dan het energieverbruik en bijgevolg daalde de energie-intensiteit. In 2004 kwam ze uit op 271,4 kilogram olie-equivalenten per duizend euro BBP, het niveau van 1990.

In 2003 bedroeg de energie-intensiteit van de EU15 190,8 kilogram olie-equivalenten per duizend euro BBP. Voor de EU-25 was dit 209,5. Vlaanderen had met 271,4 de hoogste energie-intensiteit van de EU15, gevolgd door Finland, Portugal en Griekenland. België bevond zich in de middenmoot met een energie-intensiteit van 223,8.
Vlaanderen is een energie-intensieve regio wegens een aantal energie-intensieve industrietakken zoals de chemie, de ijzer- en staalsector, voeding, dranken

ENERGIE-INTENSITEIT VLAANDEREN

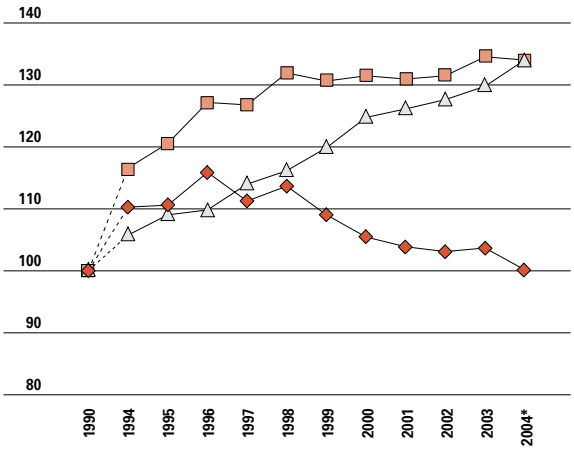

*11.37 Evolutie van de energie-intensiteit van de economie, van 1990 tot 2004 (index 1990 = 100). Opmerking: het BBP van 2004 is een raming. Bron: Energiebalans VITO, Studiedienst van de Vlaamse Regering. *: voorlopige cijfers*

ENERGIE-INTENSITEIT PER SECTOR

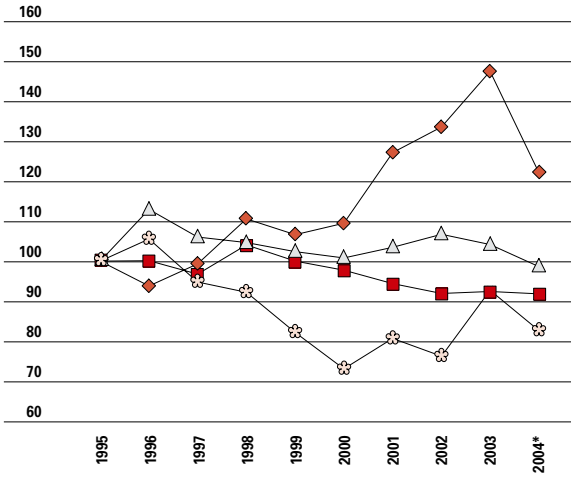

*11.38 Evolutie van de energie-intensiteit per sector, van 1995 tot 2004 (index 1995 = 100). Bron: Energiebalans VITO, Studiedienst van de Vlaamse Regering. *: voorlopige cijfers*

en tabak. Toch doet de industrie inspanningen om de energie-efficiëntie te verhogen. Sinds 1998 daalt de energie-intensiteit van de industrie, om in 2004 ruim 8% onder het niveau van 1990 uit te komen. Ook in de transformatiesector en de landbouw is de energie-intensiteit het laatste jaar sterk gedaald. De energie-intensiteit van de verschillende sectoren wordt weergegeven als het energieverbruik van de sector ten opzichte van de bruto toegevoegde waarde. Om de koolstofuitstoot te verminderen en de energie-intensiteit te verbeteren, wil de Vlaamse Regering het energieverbruik van de gezinnen tegen 2010 terugdringen met 7,5% ten opzichte van 1999 en de energie-efficiëntie in de industrie en in de dienstensector tegen 2010 verhogen ten opzichte van 2004.

ELEKTRICITEITSPRODUCTIE

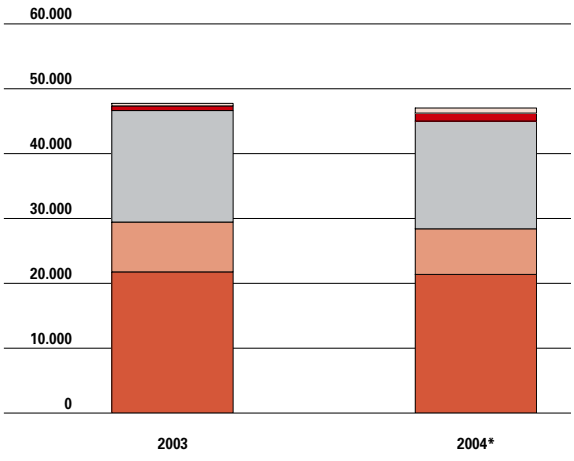

*11.39 Aandeel van de energiedragers in de netto-elektriciteitsproductie, in 2003 en 2004, in GWh. Opmerking: *: voorlopige cijfers; exclusief zelfproducenten; afval wordt volledig toegekend (zowel hernieuwbaar deel als niet-hernieuwbaar deel). Bron: Energiebalans VITO, BFE.*

NETTO ONTWIKKELBAAR VERMOGEN

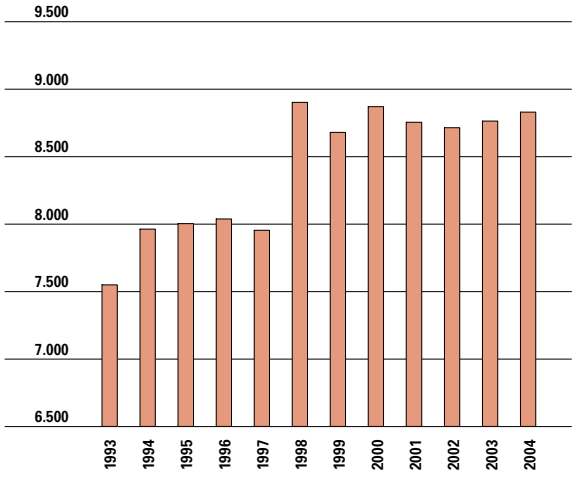

11.40 Evolutie van het netto ontwikkelbaar vermogen, van 1993 tot 2004, in MW. Bron: BFE.

Elektriciteit

De netto-elektriciteitsproductie lag in 2004 1,5% lager dan het jaar voordien. Kernenergie was de belangrijkste productiemethode met een markt-aandeel van 45%, gevolgd door gas (35%) en vaste

NETTO INVOER

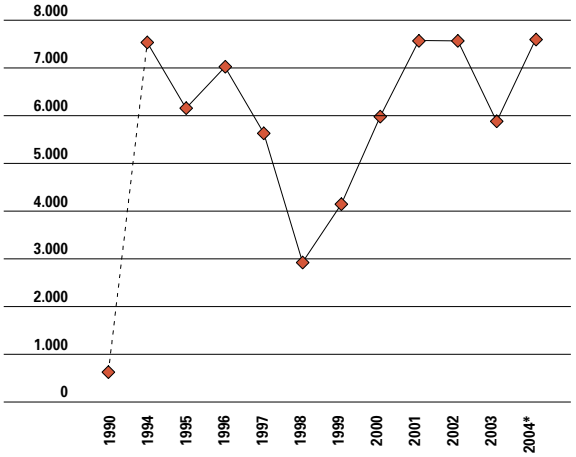

*11.41 Evolutie van de netto invoer van elektriciteit, van 1990 tot 2004, in GWh. Opmerking: *: voorlopig cijfer. Bron: Energiebalans VITO.*

brandstoffen (15%).
Het netto ontwikkelbaar vermogen is het maximale vermogen dat gedurende een langere periode continu kan worden geproduceerd. Het netto ontwikkelbaar vermogen is sterk toegenomen in de jaren negentig maar blijft sinds 2000 stabiel.
De invoer van elektriciteit wordt berekend als de hoeveelheid elektriciteit die in Vlaanderen gebruikt wordt maar niet in Vlaanderen geproduceerd wordt. In 2004 was de invoer van elektriciteit uit het buitenland meer dan vertienvoudigd ten opzichte van 1990. De Vlaamse productiecapaciteit is dus onvoldoende om in de eigen behoefte te voorzien.

Milieuvriendelijke elektriciteitsproductie

Milieuvriendelijke elektriciteitsproductie is elektriciteit opgewekt door hernieuwbare energiebronnen of door een warmtekrachtkoppeling (WKK).

1. Groene stroom

Groene stroom is elektriciteit uit **hernieuwbare energiebronnen**. Volgens een Europese Richtlijn moet België tegen 2010 voor 6% groene stroom hebben. Deze doelstelling werd ook overgenomen in het Vlaamse Regeerakkoord. Tegen 2010 wil Europa in de EU15 voor 22% elektriciteit opwekken uit hernieuwbare energiebronnen. In 2003 bedroeg het totale aandeel groene stroom in de EU15 naar schatting 13,6%.
Om het gebruik van hernieuwbare energie te stimuleren, ontwierp de Vlaamse overheid een systeem van **groenestroomcertificaten**. Sinds 1 januari 2002 is iedere elektriciteitsleverancier verplicht een deel groene stroom aan zijn klanten te leveren en als bewijs een voldoende aantal groenestroomcertificaten voor te leggen. Het opgelegde percentage bedraagt 2,5% in 2005, 3% in 2006 en verhoogt systematisch tot 6% in 2010.
De productie van groene stroom kent in Vlaanderen, vooral dankzij deze groenestroomcertificaten, een sterke groei. Sinds de invoering van de certificatenregelgeving in 2000 steeg de productie jaarlijks met bijna de helft. Bio-energie, die opgewekt wordt uit biomassa, biogas en het organisch-biologisch deel van restafval (huisvuilverbrandingsinstallaties), haalt met 83% in 2005 het grootste aandeel in de groenestroomproductie. De overige groene stroom komt voornamelijk uit windenergie.
In 2005 werd bijna 950 GWh groene stroom geproduceerd. Samen met de opgespaarde groenestroomcertificaten en de certificaten die in het begin van 2006 worden uitgereikt, kunnen de elektriciteitsleveranciers op 31 maart 2006 aan hun certificatenverplichting voldoen. Verwacht wordt dat er vanaf 2006 een evenwicht zal zijn tussen de jaarlijkse productie van groene stroom en de beleidsdoelstelling. De 6%-doelstelling tegen 2010 lijkt dus binnen bereik.

PRODUCTIE VAN GROENE STROOM

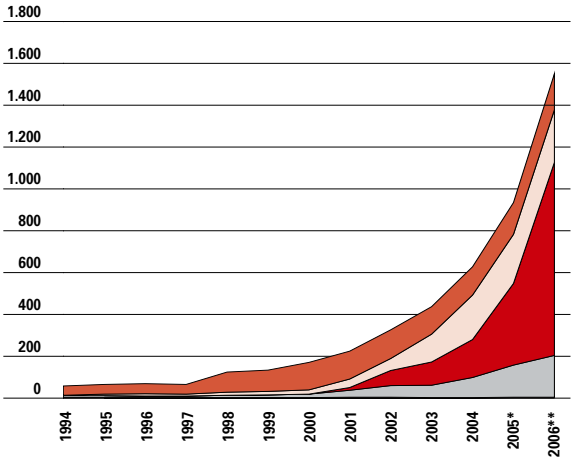

*11.42 Evolutie van de productie van groene stroom, van 1994 tot 2006, in GWh. Opmerking: *: voorlopig cijfer met extrapolaties van de gegevens voor de maanden november en december. **: prognose op basis van het opgesteld vermogen van de installaties die op 31/1/2006 erkend waren door de Vreg. Bron: VREG, ANRE.*

AANDEEL GROENE STROOM

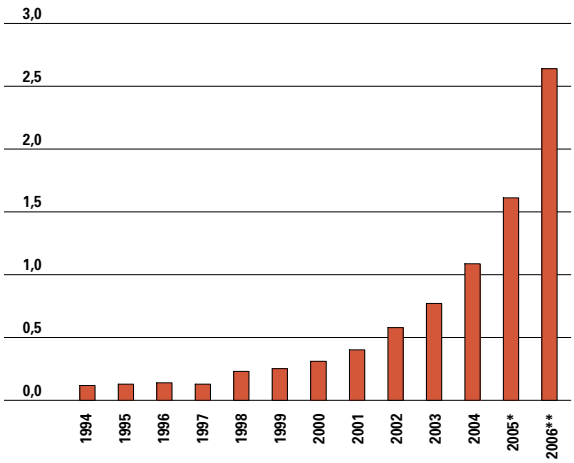

*11.43 Evolutie van het aandeel groene stroom in het totale bruto binnenlands elektriciteitsverbruik, van 1994 tot 2006, in %. Opmerking: *: voorlopig cijfer met extrapolaties van de gegevens voor de maanden november en december. **: prognose op basis van het opgesteld vermogen van de installaties die op 31/1/2006 erkend waren door de Vreg. Bron: VREG, ANRE.*

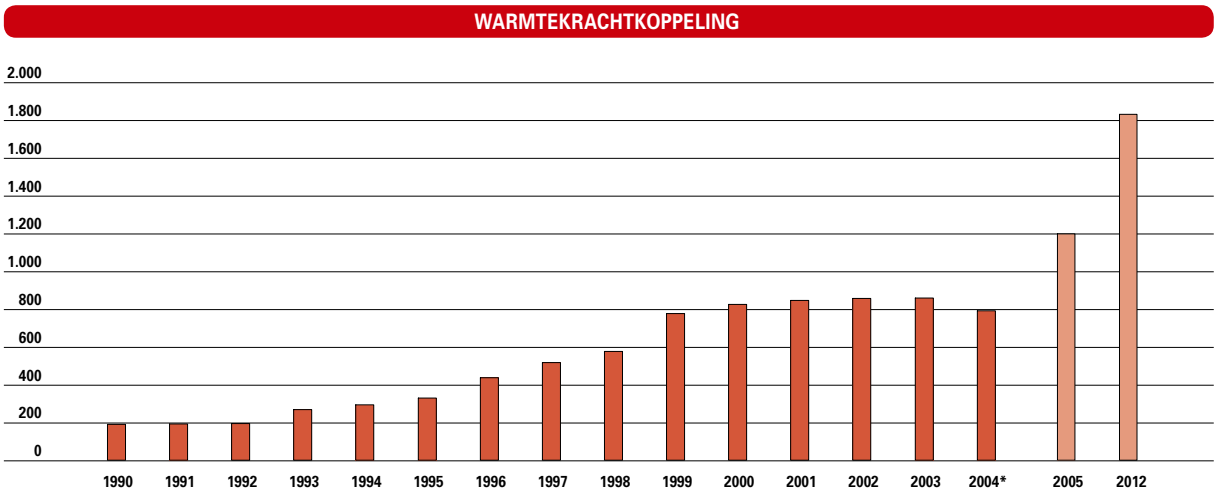

*11.44 Evolutie van het opgestelde kwalitatieve WKK-vermogen, van 1990 tot 2004, in MWe. Opmerking: *: voor het jaar 2004 gebeurde de gegevensverzameling voor het eerst op basis van de verplichte rapportering ingevoerd door het besluit van de Vlaamse Regering van 14/7/2004. De cijfers voor 2004 zijn daarom correcter dan de voorgaande jaren en mogen niet vergeleken worden met de historische reeks. Bron: VITO.*

2. Biobrandstoffen

Biobrandstoffen worden gewonnen uit natuurlijke hernieuwbare bronnen zoals maïs, koolzaad, graan en suikerbiet. Voertuigen kunnen volledig op biobrandstof rijden (pure plantaardige olie) of de biobrandstof kan bijgemengd worden in traditionele diesel en benzine.
De vervanging van fossiele brandstoffen door biobrandstoffen moet bijdragen tot de realisatie van het Kyoto-protocol. Tegen eind 2005 moest het aandeel biobrandstoffen in de totale hoeveelheid verbruikte transportbrandstoffen 2% bedragen. Tegen 2010 moet dit aandeel stijgen tot 5,75%. Momenteel wordt biobrandstof enkel gebruikt in een aantal experimentele projecten van de vervoersmaatschappij De Lijn.

3. Warmtekrachtkoppeling

Een warmtekrachtkoppeling (WKK) produceert zowel warmte als elektriciteit en zorgt voor een belangrijke energiebesparing in vergelijking met gescheiden opwekking van elektriciteit (in centrales) en van warmte (in conventionele ketels). Een kwalitatieve WKK bespaart op die manier minstens 5% energie.
Tussen 1990 en 2003 groeide het opgestelde vermogen aan kwalitatieve WKK van 190 MWe naar 858 MWe. Sinds 2000 neemt de groei evenwel af. In 2004 was er ongeveer een stabilisatie ten opzichte van 2003 en werd slechts een 6 MW (voornamelijk groene) WKK bijkomend in dienst genomen.
In 2004 werd voor het eerst een WKK-inventarisatie uitgevoerd op basis van een gedetailleerde, verplichte gegevensrapportering. Daardoor is de inventaris 2004 nauwkeuriger, maar is het resultaat niet te vergelijken met de inventarisatie van de voorgaande jaren. Eind 2004 kwam men volgens de nauwkeurige inventarisatiemethode aan 791 MW kwalitatieve WKK.
In 2004 is er in totaal 1081 MW aan WKK's opgesteld (inclusief niet-kwalitatieve) en produceerden deze WKK-installaties 6.688 GWh elektriciteit of 13% van het Vlaamse elektriciteitsgebruik.
Sinds 1 januari 2005 is het systeem van **warmtekrachtcertificaten** van kracht. Voor elke 1.000 kWh primaire energiebesparing die gerealiseerd wordt in een kwalitatieve WKK, krijgt de producent een certificaat toegekend. Tegelijkertijd worden de leveranciers van elektriciteit verplicht om in 2006 WKK-certificaten voor te leggen voor een aandeel van 1,2% van de geleverde elektriciteit in het voorgaande jaar. Dit aandeel neemt jaarlijks toe tot 5,2% in 2013 en blijft dan verder behouden.
In 2005 is gestart met de bouw van ongeveer 500 MW bijkomende WKK-installaties.

Rationeel energiegebruik

Het Vlaamse beleid inzake het rationeel energiegebruik is gebaseerd op de participatie van verschillende doelgroepen. Op 1 januari 2006 is de **energieprestatieregelgeving** van start gegaan. Voortaan moeten nieuwe en te renoveren gebou-

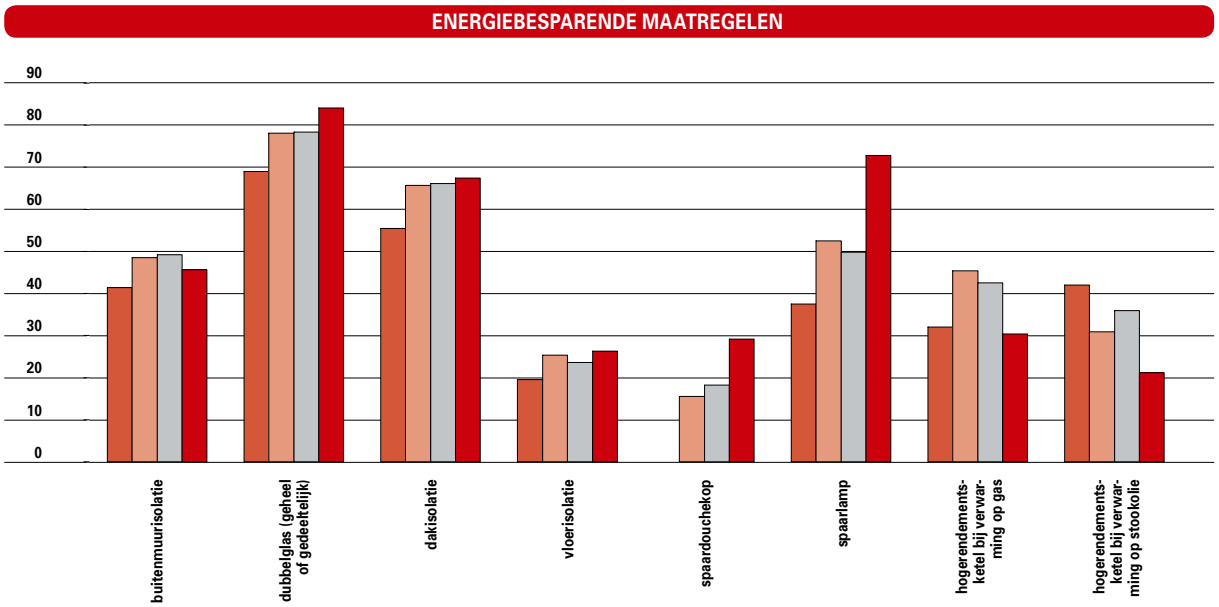

11.45 Evolutie van het gebruik van energiebesparende maatregelen, in 1998, 2001, 2003 en 2005, in %.
Opmerking: de vraagstelling over verwarmingsketels is gewijzigd in 2005.
Bron: Vlaams Energieagentschap, enquête.

wen, waarvoor een stedenbouwkundige vergunning wordt aangevraagd, voldoen aan vereiste niveaus voor thermische isolatie en energieprestatie.
Voor de industrie zijn er verschillende onderhandelde of vrijwillige energiebeleidsovereenkomsten mogelijk. 179 grote energie-intensieve vestigingen met een jaarlijks verbruik van minstens 0,5 PJ of die onder de Europese richtlijn verhandelbare emissierechten vallen, zijn toegetreden tot het **benchmarkingconvenant**. Deze bedrijven gaan het engagement aan om tegen 2012 tot de wereldtop te behoren op het gebied van energie-efficiëntie. Uit de eerste resultaten blijkt dat de energie-efficiëntie van de Vlaamse energie-intensieve industrie hoog scoort op wereldniveau en nog steeds verbetert. Naar verwachting zou dit convenant tegen eind 2012 een jaarlijkse energiebesparing moeten opleveren van 39,1 PJ of 11 miljoen MWh. De middelgrote vestigingen, met een jaarlijks energieverbruik tussen 0,1 en 0,5 PJ, konden eind 2005 toetreden tot het **auditconvenant**. Er hebben zich 228 bedrijven ingeschreven. Deze bedrijven verbinden zich ertoe een audit te laten uitvoeren om het energiebesparingspotentieel in kaart te brengen en rendabele energiebesparende maatregelen uit te voeren.
Beide energiebeleidsovereenkomsten bestrijken samen 93% van het totaal primair industrieel energiegebruik in Vlaanderen (inclusief raffinaderijen en cokesproductie).
Voor huishoudens die energiebesparende maatregelen treffen, zijn er financiële tegemoetkomingen zoals een fiscale aftrek en premies van gemeenten, provincies en netbeheerders. Voor de meeste energiebesparende maatregelen is het gebruik de voorbije jaren dan ook toegenomen.

Voor meer informatie

Publicaties:

- Aernouts, K., Jespers, K., Energiebalans Vlaanderen 2003: onafhankelijke methode, 2005/IMS/R, VITO, september 2005.
- Anoniem (2004). Lozingen in de lucht 1990-2004. Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst. 196 pp. + bijlagen.
- Anoniem (2005). Water- en waterbodemkwaliteit – Lozingen in het water – Evaluatie saneringsinfrastructuur 2004. Vlaamse Milieumaatschappij.
- Dumortier M., De Bruyn, L., Hens M., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T., Van Reeth W., Weyembergh, G., en Kuijken E. (red.), 2005. Natuurrapport 2005. Toestand van de natuur in Vlaanderen: cijfers voor het beleid. Mededeling van het Instituut voor Natuurbehoud nr. 24, Brussel.
- Ecolas (2001). Financiële behoeftenraming m.b.t. bodemsanering, OVAM, Mechelen.
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Milieubeleidsplan 2003-2007
- MIRA (2005), Milieu- en Natuurrapport Vlaanderen, Achtergronddocument 2005, Verstoring van de waterhuishouding.
- Mira-T 2005: Van Steertegem, M. (red.) 2005 Milieu- en natuurrapport Vlaanderen 2005: Thema's. 287 p. VMM (http://www.vmm.be/mira)
- OVAM (2005) Inventarisatie huishoudelijke afvalstoffen 2004, OVAM, Mechelen, 23/09/2005.
- Sioen, G., Roskams, P., 2005. Bosvitaliteitsinventaris 2004. Kroontoestand van de bomen in het bosvitaliteitsmeetnet. IBW Bb R 2005.006. Instituut voor Bosbouw en Wildbeheer, Geraardsbergen.
- United Nations Economic Commision for Europe, the condition of forests in Europe, 2005 executive report.
- Van Tomme I., De Sutter R. – ECOLAS, Actualisering en analyse van het watergebruik van de huishoudens, de industrie (kleinverbruikers), de sector landbouw en de sector handel & diensten in Vlaanderen (1991-2003), studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, september 2005.
- Vermeersch et al., Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002, 2004.
- Vlaams Parlement, Beleidsbrief Energie en Natuurlijke Rijkdommen, beleidsprioriteiten 2005-2006, ingediend door de heer Kris Peeters, Vlaams minister van Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur, 25 oktober 2005.
- Vlaams Parlement, Beleidsbrief Leefmilieu en Natuur, beleidsprioriteiten 2005-2006, ingediend door de heer Kris Peeters, Vlaams minister van Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur, 25 oktober 2005.
- Vlaamse Milieumaatschappij (2004). Waterbodemkwaliteit 2003. VMM, Aalst.
- Vlaamse Regering, Beleidsnota Energie en Natuurlijke Rijkdommen 2004-2009, beleidsnota neergelegd door Kris Peeters, minister van Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur, oktober 2004.
- Vlaamse Regering, Beleidsnota Leefmilieu en Natuur 2004-2009, beleidsnota neergelegd door Kris Peeters, minister van Openbare Werken, Energie, Leefmilieu en Natuur, december 2004.
- VLM, Voortgangsrapport mestbank 2005 betreffende het mestbeleid in Vlaanderen en de aanbevelingen van de stuurgroep Vlaamse mestproblematiek.
- VMM (2005). Luchtkwaliteit in het Vlaamse Gewest – 2004. Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst. 120 pp. + bijlagen.

Websites:

- Vlaamse Milieumaatschappij (VMM): http://www.vmm.be
- Milieu- en natuurrapport (MIRA): http://www.milieurapport.be
- Openbare afvalstoffenmaatschappij van het Vlaamse Gewest (OVAM): http://www.ovam.be
- Instituut voor natuur- en bosonderzoek (INBO): http://www.inbo.be
- Natuurindicatoren (INBO/NARA): http://www.natuurindicatoren.be
- Intergewestelijke cel voor het Leefmilieu (IRCEL/CELINE): http://www.irceline.be
- Vlaamse Landmaatschappij (VLM): http://www.vlm.be
- Milieubeleidsplan 2003-2007: http://www.milieubeleidsplan.be
- het energie- en milieu-informatiesysteem van het Vlaamse Gewest (EMIS): http://www.emis.vito.be
- Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie (ANRE): http://www.energiesparen.be
- Vlaamse Reguleringsinstantie voor de elektriciteits- en gasmarkt: http://www.vreg.be
- Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO): http://www.vito.be
- Wegwijzer Leefmilieu en Natuur: http://www.milieuinfo.be
- Vlaams Ecologisch Netwerk (VEN): http://www.ven-ivon.be
- Eurostat: http://epp.eurostat.cec.eu.int

Woordenlijst

- **Energie-intensiteit** Het Bruto Binnenlands Energieverbruik (in kilogram olie-equivalenten) gedeeld door het Bruto Binnenlands Product (in 1.000 euro tegen constante prijzen van 1995).
- **Primair energieverbruik (ook wel: bruto energieverbruik)** Hoeveelheid energie die een geografische entiteit nodig heeft om gedurende de bestudeerde periode aan de vraag naar energie te kunnen voldoen. Het primair energieverbruik is gelijk aan de som van de primaire energieproductie en de netto invoer van energie.
- **Benchmarking** Het zoeken van de beste technologie door vergelijking met andere installaties én de afspraak om de eigen installatie te verbeteren om de beste technologie te evenaren.
- **Biotisch** Uit levende organismen bestaand.
- **Abiotische factor** Factor die te maken heeft met de niet-levende natuur.
- **Depositie** Hoeveelheid van een stof of een groep van stoffen die uit de atmosfeer neerkomen in een gebied.
- **Terrestrisch** Horend bij of aangepast aan het leven op het land.
- **VLAREM** Vlaams Reglement betreffende de milieuvergunning
- **VLAREBO** Vlaams Reglement betreffende de bodemsanering
- **Ecotoxiciteit** Toxische effecten op organismen of ecosystemen.
- **CH_4** Methaan
- **N_2O** Distikstofoxide
- **HFK's** Fluorokoolwaterstoffen
- **PFK's** Perfluorkoolwaterstoffen
- **SF6** Zwavelhexafluoride
- **Ecosysteem** Dynamisch (veranderend) complex van levensgemeenschappen van planten, dieren en micro-organismen en hun niet-levende omgeving, die in een onderlinge wisselwerking een functionele eenheid vormen, zoals bossen, heides en soortenrijke graslanden.
- **Natuurverwevingsgebieden** Het beleid in natuurverwevingsgebieden is gericht op de handhaving en ontwikkeling van bepaalde natuurwaarden, waarbij andere functies dan natuur (zoals landbouw, bosbouw, militair domein en drinkwaterwinning) nevengeschikt zijn.
- **Natuurverbindingsgebieden** Gebieden die ongeacht hun oppervlakte van belang zijn voor de migratie van planten en dieren tussen de gebieden van het VEN of natuurreservaten en die strook- of lijnvormig zijn met een aaneenschakeling van kleine landschapselementen.
- **Groene gewestplanbestemming** Gewestplanbestemming die overeenstemt met deze van bosgebied, natuurgebied, parkgebied of bufferzones.
- **Lichtgroene gewestplanbestemming** Gewestplanbestemming die overeenstemt met deze van agrarische gebieden met ecologisch belang, met landschappelijke waarde of met bijzondere waarde; valleigebied of brongebied.
- **Habitat** Land- of waterzone met bijzondere geografische, abiotische of biotische kenmerken, die zowel natuurlijk als halfnatuurlijk kan zijn, waarin een bepaalde soort leeft.
- **Exoten** Soorten die buiten hun normale verspreidingsgebied voorkomen. Een exoot kan of kon de nieuwe locatie alleen bereiken omdat de mens hem al dan niet doelbewust (heeft) verplaatst over een anders onoverkomelijke biogeografische of ecologische barrière.
- **Standhoudend** Soorten die zonder verdere menselijke tussenkomst ter plaatse blijven zonder of met beperkte mogelijkheid tot vermeerderen.
- **Ingeburgerd** Exoten die levensvatbare populaties hebben uitgebouwd en permanent aanwezig blijven.
- **Invasief** Ingeburgerde soorten die ver buiten de oorspronkelijke plaats van introductie doordringen in (half)natuurlijke milieus, al dan niet met ecologische of economische schade tot gevolg.
- **Migratoren** Diersoorten die trekken om zich te voeden of te paren.
- **Mulchmateriaal** Vergaan of rottend organisch, of ander materiaal, dat dienst doet als deklaag over aanplantingen.
- **Stopzettingsdecreet** Decreet van 9 maart 2001 tot regeling van de vrijwillige, volledige en definitieve stopzetting van de productie van alle dierlijke mest, afkomstig van één of meerdere diersoorten (BS 30 maart 2001).
- **Kritische last** Maximaal toelaatbare depositie per eenheid van oppervlakte voor een bepaald ecosysteem zonder dat er op lange termijn schadelijke effecten optreden.
- **Rode Lijst** Overzicht van bedreigde soorten, opgesteld volgens specifieke IUCN-criteria. Omvat de categorieën 'verdwenen uit Vlaanderen', 'met verdwijnen bedreigd' en 'kwetsbaar'.
- **Effectief natuurbeheer** De erkende, Vlaamse of bosreservaten en de natuurgebieden met een goedgekeurd beheerplan.

Een kwalitatief landbouw- en plattelandsbeleid

hoofdstuk 12

De Wereldhandelsorganisatie oefent een onophoudelijke druk uit op het Europese landbouwbeleid. De directe prijsondersteuning binnen de EU moet volgens de WHO stelselmatig afgebouwd worden, net zoals de heffingen bij de import en subsidies bij de export.
De prijsgarantie die aan boeren geboden wordt afbouwen zou grote repercussies hebben. Deze prijsgarantie ondersteunt immers de rol die de landbouw speelt in de plattelandsontwikkeling, het garandeert een voldoende en kwalitatieve voedselvoorziening en vermijdt de sociaal bloedbad in een kwetsbare bedrijfstak. Daarom koos de EU voor een compenserende inkomenssteun, die bijna volledig losstaat van de productie. Deze inkomenssteun wordt gezien als een vergoeding voor de extra eisen die Europa aan de landbouw oplegt inzake milieu, dierenwelzijn, kwaliteit en landschapsbeheer, de zogenaamde cross compliance.
Dat neemt natuurlijk niet weg dat onze landbouwbedrijven zich meer en meer zullen moeten richten op de Europese en wereldmarkt. Dat vergt een verdere en allicht snelle aanpassing van de bedrijfsstructuur waarbij spelers ontstaan die hun rol kunnen spelen op Europees en mondiaal niveau. Een ander deel zal zijn toekomst moeten zoeken in het realiseren van een hogere toegevoegde waarde, bij een eerder beperkte productieomvang. Dat kan onder meer door verbreding (hoevetoerisme, zorgboerderijen, landschapsbeheer …) en verdieping (overgang van bulkproduct naar nicheproduct).
Niet alle boeren en tuinders zullen er evenwel in slagen hun bedrijf en bedrijfsvoering tijdig aan te passen. Voor hen wordt gedacht aan de oprichting van zogenaamde 'ankerpunten'. Dat zijn regionale aanspreekpunten om bedrijven bij hun omschakeling intens te begeleiden.

Dat de Vlaamse landbouw stilaan een meer duurzaam karakter krijgt, blijkt uit het feit dat de eco-efficiëntie van jaar tot jaar toeneemt: de belangrijkste vormen van milieudruk dalen terwijl de bruto toegevoegde waarde stijgt. Zo neemt, onder andere door het stopzettingsdecreet, de Vlaamse veestapel geleidelijk aan af. Het aantal varkensbedrijven daalde sinds 1999 met een derde, het aantal varkens verminderde met 20%. Ook wordt een derde van het budget voor plattelandsontwikkeling uitgegeven aan ecologische maatregelen. Het areaal landbouwgrond onder één of meerdere beheerovereenkomsten is dan ook flink gestegen en omvat 13% van het Vlaamse landbouwareaal.
Het aantal land- en tuinbouwbedrijven blijft dalen terwijl het totaal areaal landbouwgrond constant blijft. De resterende bedrijven worden dus steeds groter. Deze schaalvergroting zal in de toekomst bijdragen tot de economische leefbaarheid van de Vlaamse landbouw. Het aandeel oudere bedrijfsleiders (> 55 jaar) neemt de jongste jaren toe en bedraagt momenteel 44%. Tegelijk is nog slechts 7% van de bedrijfsleiders jonger dan 35 jaar. Wel voltooien landbouwers meer dan vroeger een opleiding vooraleer het beroep in te stappen, wat de professionalisering ten goede komt. Zo daalde op tien jaar tijd het aandeel laaggeschoolden bij starters die steun ontvangen van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds van 1 op 3 tot amper 1 op 20.

In het plattelandsbeleid staat de vitaliteit van de landelijke gebieden voorop. Deze vitaliteit wordt volgens de beleidsnota bepaald door een bloeiende economie, goede woonomstandigheden, een aangepast voorzieningenniveau, een dynamische sociale structuur, een sterke beleving van de eigenheid, een gezonde leefomgeving en een aantrekkelijk landschap. Dat er zich op het platteland grondige verschuivingen voordoen is onmiskenbaar. Alhoewel het verlies aan oppervlakte akker- en grasland eerder beperkt is valt op dat steeds meer ruimte wordt ingenomen door ambachts- en industriegebieden. Het aantal ondernemingen neemt op het platteland ook sneller toe dan in de steden. Van een plattelandsvlucht is ondertussen geen sprake. Relatief zijn er iets meer jongeren en minder ouderen terug te vinden. Wonen op het platteland is nog steeds iets goedkoper, al stijgen de prijzen hier sneller dan elders in Vlaanderen. Op culturele voorzieningen na, moet het platteland qua voorzieningen niet onderdoen. Zowel over hun woning als hun buurt zijn inwoners van het platteland meer tevreden. Niettegenstaande de minder intense contacten die ze blijkbaar hebben met buren en vrienden zijn ze wel meer tevreden over deze contacten.

12.1 Landbouw

Economische, sociale en milieuaspecten

Vlaanderen heeft sinds lang een hoogproductieve en intensieve land- en tuinbouw. Ondertussen duwen de Vlaamse en Europese regelgeving de landbouw echter in de richting van een duurzame landbouw. Sinds de jaren negentig verschuift binnen Europa de klemtoon van de kwaliteit van producten naar de kwaliteit van de randvoorwaarden van de productie. Deze duurzame landbouw is niet enkel economisch efficiënt maar tegelijk ook ecologisch en sociaal aanvaardbaar.

1. Economische aspecten

Het **landbouwareaal** daalde constant tot in 1990. Nadien was er opnieuw een geleidelijke stijging door een betere registratie als gevolg van de strengere normen voor dierlijke mest. Daardoor kreeg de grond een extra economische dimensie als afzetgebied voor mest. De jongste jaren blijft het totale areaal ongeveer even groot.
Weiden, grasland en voedergewassen nemen bijna 60% van de oppervlakte in. Verwonderlijk is dat niet, want de veeteelt speelt een belangrijke rol binnen de Vlaamse landbouw. De akkerbouw is goed voor 32% van de beschikbare oppervlakte, met als belangrijkste teelten graan, aardappelen en suikerbieten. De tuinbouw ten slotte legt beslag op 8% van het areaal. De helft daarvan wordt gebruikt voor de groenteteelt.
De prijs van teeltgronden en weiden bleef min of meer stabiel tijdens de eerste helft van de jaren negentig. Tussen 1995 en 2004 nam de prijs echter met bijna de helft toe tot meer dan 2 euro per m². Deze stijging is niet vreemd aan de mestafzetproblematiek.
Door het meer intensieve karakter van de tuinbouwsector zijn de **grondprijzen** hier uiteraard hoger dan voor teeltgronden en weiden. Sinds 1995 is de prijs meer dan een verdubbeld. In 2004 lijkt er aan deze prijsstijging voorlopig een einde te komen.
De **varkenssector** is naar omzet nog steeds de belangrijkste bedrijfstak van de land- en tuinbouw. Het aantal varkensbedrijven is sinds het topjaar 1999 wel met bijna een derde gedaald. Ook het aantal varkens verminderde sindsdien met 20%. Deze dalingen zijn voor een deel toe te schrijven aan het mestbeleid. Zo keurde de Vlaamse regering in 2001 het zogenaamde stopzettingsdecreet goed. Daardoor kunnen landbouwers die vrijwillig stoppen met de productie van varkensmest rekenen op een vergoeding.
Eind 2002 besloot de regering om deze regeling

LANDBOUWAREAAL

		1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Weiden, grasland en voedergewassen	ha	352.702	383.600	393.372	380.849	381.772	372.636	369.881
Akkerbouw	ha	208.811	197.511	181.879	195.274	191.850	203.443	202.700
waarvan granen voor de korrel	%	59,9	54,4	50,5	55,0	55,5	56,1	57,2
aardappelen	%	17,1	21,5	21,7	19,9	18,6	19,9	19,2
suikerbieten	%	18,6	17,2	20,0	18,6	17,9	16,3	16,2
Tuinbouw	ha	38.832	47.901	50.744	50.886	52.044	50.263	49.072
waarvan groenten	%	56,2	54,0	56,6	56,3	57,1	55,2	54,8
fruit	%	31,1	33,4	31,6	31,9	31,3	32,7	32,7
andere	%	12,7	12,6	11,7	11,8	11,6	12,1	12,4
Overige *	ha	3.551	7.864	9.160	8.877	9.268	7.427	8.031
Totale oppervlakte cultuurgrond	ha	603.896	636.876	635.155	635.886	634.934	633.769	629.684

12.1 Evolutie van het landbouwareaal, in ha en %, in 1990 en van 2000 tot 2005. Bron: Algemene Directie Statistiek.
** Bijna uitsluitend braakland*

GRONDPRIJS

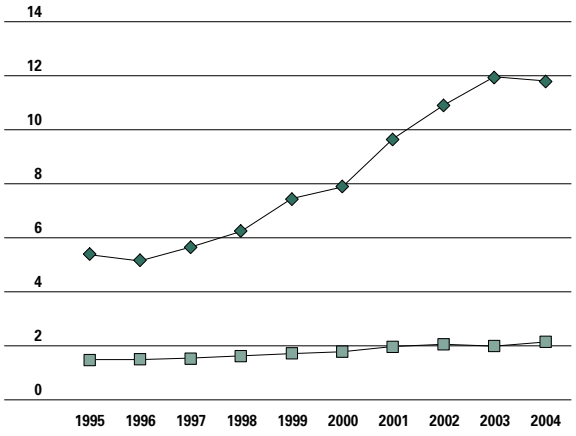

12.2 Evolutie van de gemiddelde prijs van teeltgronden en weiden en tuinbouwgronden (openbare verkopen en verkopen uit de hand), in euro/m², van 1995 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek.

prijs tuinbouwgronden
prijs teeltgronden en weiden

AANTAL EN OPPERVLAKTE BEDRIJVEN

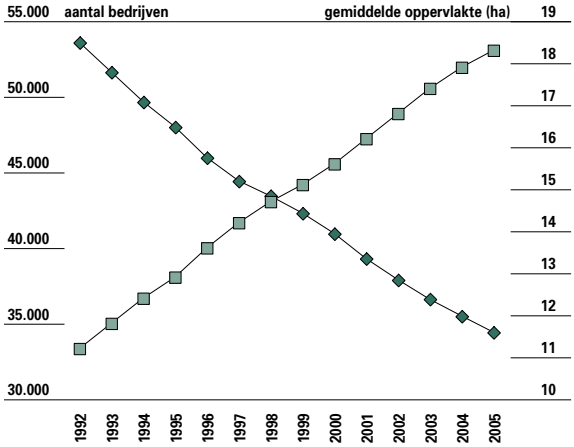

12.4 Evolutie van het aantal (linkerschaal) en de gemiddelde oppervlakte (rechterschaal) van de land- en tuinbouwbedrijven, van 1992 tot 2005. Bron: Algemene Directie Statistiek.

totaal aantal land- en tuinbouwbedrijven
gemiddelde oppervlakte (ha)

binnen de varkenssector uit te breiden tot de **pluimvee- en rundveesector**. De spectaculaire daling van het aantal dieren in de pluimveesector in 2003 is evenwel te wijten aan de vogelpestepidemie in dat jaar. Los daarvan zien we niettemin het aantal stuks pluimvee sinds 1999 van jaar tot jaar achteruitgaan.

Op iets meer dan de helft van de landbouwbedrijven worden nog runderen gehouden. Toch is er in deze sector al vanaf 1990 een vermindering van het aantal bedrijven en het aantal dieren. Het aantal melkkoeien kende een forse daling in de jaren negentig, maar de jongste jaren is deze daling minder uitgesproken. Omgekeerd verdubbelde het aantal zoogkoeien (vleesproductie) tijdens de jaren negentig, om de voorbije jaren ongeveer constant te blijven.

Het aantal land- en tuinbouwbedrijven blijft dalen, terwijl het totale areaal landbouwgrond gelijk blijft. De resterende bedrijven worden dus steeds groter. Ze slorpen de kleinere bedrijven of bedrijven zonder familiale opvolger op. Zoals in andere economische sectoren biedt ook hier een schaalvergroting heel wat economische voordelen.

De gemiddelde bedrijfsoppervlakte is sinds 2000 met 17% toegenomen tot 18,3 ha. Het aantal bedrijven met minder dan 30 ha is sinds 1990 continu gedaald. In 2004 was dat voor het eerst

VEESTAPEL

			1990	1999	2001	2003	2004	2005
Runderen		N	1.715.772	1.584.548	1.527.221	1.405.675	1.374.090	1.350.304
waarvan	melkkoeien	%	26,4	22,0	22,8	23,4	23,3	22,9
	zoogkoeien	%	6,5	12,7	14,1	14,3	14,7	15,2
Varkens		N	6.395.797	7.371.688	6.508.442	6.187.650	5.999.029	5.952.518
waarvan	biggen	%	27,6	29,0	27,8	27,5	27,1	27,0
	mestvarkens (vanaf 50 kg)	%	37,7	37,5	40,4	41,2	42,0	43,0
	zeugen	%	11,0	9,8	10,2	9,9	9,6	9,5
Pluimvee		N	25.998.165	36.877.618	35.080.834	27.531.400	31.639.165	30.385.744
waarvan	vleeskippen	%	57,4	59,3	60,5	55,0	58,0	58,0
	hennen	%	40,4	38,5	37,2	42,2	38,0	38,2

12.3 Evolutie van de veestapel, in aantal dieren en %, in 1990 en van 1999 tot 2005. Bron: Algemene Directie Statistiek.

EINDPRODUCTIEWAARDE, INTERMEDIAIR VERBRUIK EN BRUTO TOEGEVOEGDE WAARDE

	1990	1999	2000	2001	2002	2003	2004 (*)
Totale eindproductiewaarde	4.415	4.155	4.689	4.811	4.527	4.600	4.468
waarvan akkerbouw	375	407	386	473	418	467	434
tuinbouw	1.312	1.417	1.389	1.359	1.389	1.506	1.331
veeteelt	2.728	2.331	2.913	2.979	2.720	2.627	2.703
Intermediair verbruik (veevoeders, meststoffen, energie, ...)	2.573	2.725	2.945	3.020	2.914	2.890	2.914
Bruto toegevoegde waarde	1.842	1.430	1.744	1.791	1.614	1.710	1.554

*12.5 Evolutie van de eindproductiewaarde, intermediair verbruik en bruto toegevoegde waarde in lopende prijzen, in miljoen euro, in 1990 en van 1999 tot 2004. Bron: AMS, CLE. * Voorlopige cijfers*

ook het geval voor bedrijven met een oppervlakte tussen 30 en 50 ha. De grens tussen de afnemende en de groeiende groep situeert zich rond de 50 ha. 71% van de huidige bedrijven heeft minstens één voltijdse arbeidskracht en is dus een beroepsbedrijf.
Alle land- en tuinbouwbedrijven samen boeken een gemiddelde **productiewaarde** van 4,6 miljard euro. De veehouderij is veruit de belangrijkste sector, met gemiddeld 61% van de totale omzet in de land- en tuinbouw. De tuin- en akkerbouw waren tijdens dezelfde periode goed voor respectievelijk 30% en 9%.
De Vlaamse eindproductiewaarde vertoont grote variaties van jaar tot jaar. Dat is vooral te wijten aan de veeteeltsector. In 1999, het jaar van de dioxinecrisis, werd de laagste waarde van de voorbije vijftien jaar genoteerd. De hoogste waarde werd gehaald in 1997, een jaar met goede verkoopprijzen in de varkenssector.
In 2004 lag de omzet in alle sectoren iets onder het gemiddelde van de voorbije vijf jaar. Enkel in de veehouderij nam de omzet toe.
De **bruto toegevoegde waarde** kende een piek in 1997. Daarna volgde een daling met een dieptepunt in het dioxinejaar 1999. Nadien kwam er een duidelijk herstel. In 2004 noteren we evenwel de laagste waarde van de jongste vijf jaar.
In 2003 was de landbouw goed voor ongeveer 1,7% van de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde. Ter vergelijking: in Frankrijk en Nederland bedroeg dit aandeel 2,0%, in Duitsland 0,7%. Het gemiddelde voor zowel de EU-15 als de EU-25 lag op 1,6%. In een land als Polen noteerden we 2,3%.
Het grootste deel van de landbouwproducten wordt gebruikt als grondstof voor de verwerkende industrie. Deze voedingsindustrie was in 2003 goed

AANDEEL LANDBOUW IN BBP

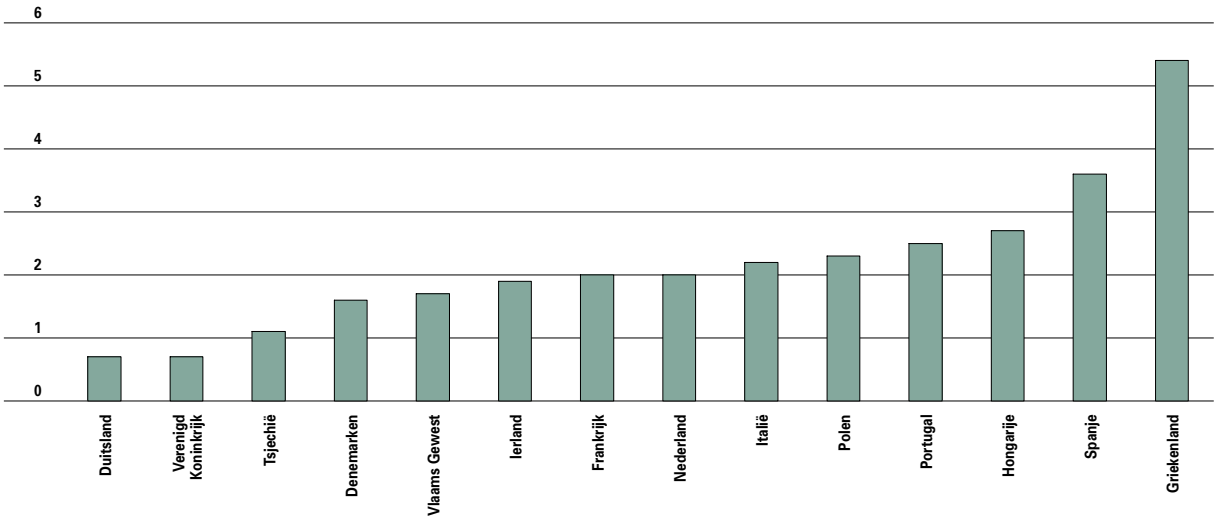

12.6 Aandeel van de landbouw in het BBP, in %, 2003. Bron: INR, Europese Commissie - DG Landbouw.

INKOMEN

12.7 Evolutie van het landbouwinkomen per arbeidseenheid en van het vergelijkbaar inkomen, bruto cijfers, in euro, van 1995 tot 2004. Tot 2000 cijfers voor België, vanaf 2001 cijfers voor Vlaanderen. Bron: AMS, CLE.

voor 3,0% van de totale Vlaamse bruto toegevoegde waarde. Het agro-voedingscomplex komt hiermee dus als geheel op 4,7%.
In 2004 bedroeg het gemiddelde arbeidsinkomen uit landbouw 20.100 euro. Dat is iets minder dan 60% van een vergelijkbaar inkomen van loon- en weddetrekkenden. Het voorbije decennium is die kloof steeds groter geworden.

2. Sociale aspecten

Het aantal tewerkgestelde personen in de Vlaamse land- en tuinbouwsector is sinds 1995 met bijna 20% gedaald. In 2005 waren ze nog met 66.950. Omgerekend komt dit neer op 49.717 voltijdse arbeidskrachten. Een derde van hen waren vrouwen.
In tegenstelling tot tal van andere sectoren behoudt de landbouw zijn uitgesproken familiale karakter, met 84% familiale arbeidskrachten.
Het aandeel bedrijfsleiders ouder dan 55 jaar daalde in de jaren negentig maar zit sinds 2002 weer in de lift en bedraagt momenteel 44%. Tegelijk zien we sinds 1995 het aandeel bedrijfsleiders jonger dan 35 jaar stelselmatig afnemen tot slechts 7%. Voor een deel is dit te wijten aan het feit dat jonge landbouwers meer dan vroeger een opleiding voltooien vooraleer ze in het beroep stappen, wat uiteraard de professionalisering ten goede komt. Landbouwers hebben traditioneel een minder hoog onderwijsniveau maar hierin is een kentering merkbaar. In de leeftijdscategorie tot 30 jaar is het aandeel landbouwers met een lage scholingsgraad zelfs kleiner dan bij de andere Vlamingen. Het kleiner aandeel hooggeschoolden wordt gecompenseerd door een groter aandeel middengeschoolden.
Dit blijkt eveneens wanneer we kijken naar de opleiding van mensen die een land- of tuinbouwbedrijf beginnen en steun ontvangen van het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF). In 1995 was één op drie van deze starters laaggeschoold, tegenover slechts één op twintig in 2004. Momenteel is zo'n 70% middengeschoold. Een kwart heeft hoger niet-universitair of universitair onderwijs gevolgd.

3. Milieuaspecten

De **eco-efficiëntie** van de landbouw neemt steeds toe. De eco-efficiëntie verbetert wanneer per eenheid van activiteit minder milieudruk veroorzaakt wordt. Met uitzondering van de erosiegevoeligheid van het landgebruik dalen de belangrijkste vormen van milieudruk in de landbouw, terwijl de bruto toegevoegde waarde stijgt. Er is dus een absolute ontkoppeling tussen de activiteit en de meeste drukindicatoren.

TEWERKSTELLING

			2001	2002	2003	2004	2005
Regelmatig tewerkgesteld		N	72.066	72.427	70.437	69.536	66.950
waarvan	Bestendig (meer dan halftijds)	N	48.168	48.279	46.915	46.303	44.543
	mannen	%	69,1	68,4	68,4	68,4	68,4
	vrouwen	%	30,9	31,6	31,6	31,6	31,6
waarvan	Niet-bestendig (minder dan halftijds)	N	23.898	24.148	23.522	23.233	22.407
	mannen	%	58,2	56,6	56,8	56,7	56,9
	vrouwen	%	41,8	43,4	43,2	43,3	43,1
Arbeidsjaareenheden*		N	53.107	52.918	51.574	51.084	49.717

12.8 Evolutie van de tewerkstelling in land- en tuinbouwbedrijven, in aantal personen, van 2001 tot 2005. Een arbeidsjaareenheid komt overeen met het aantal door een voltijds werkzame persoon gewerkte uren. Bron: Algemene Directie Statistiek.

LEEFTIJD BEDRIJFSLEIDER

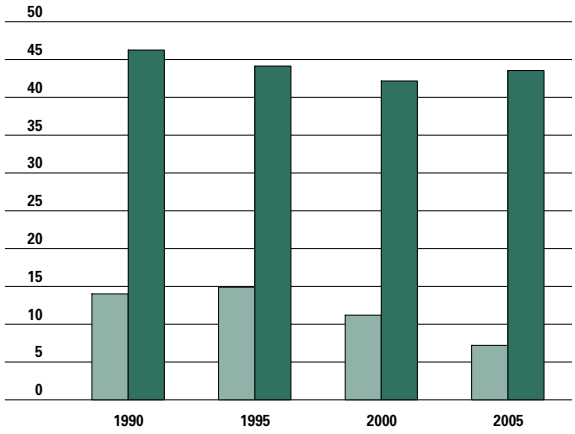

12.9 Evolutie van de leeftijd van de bedrijfsleider van landbouwbedrijven, in % van het totaal aantal bedrijfsleiders, van 1990 tot 2005.
Bron: Algemene Directie Statistiek.

De **erosiegevoeligheid van het landgebruik**, die bepaald wordt door de mate waarin de gewassen de bodem bedekken, is tussen 1990 en 2004 met 23% gestegen, maar stabiliseert. De stijging was een gevolg van een veranderd teeltpatroon, met minder blijvend grasland en granen en meer maïs.
Terwijl het totale **energieverbruik** in Vlaanderen tussen 1990 en 2004 met 34% steeg, daalde het in de landbouw met 5%. Binnen de landbouwsector is de glastuinbouw, met 69% van het energieverbruik in 2004, de grootste energiegebruiker. Deze subsector levert echter ook de grootste inspanningen om zijn energiegebruik te beperken en over te schakelen naar minder vervuilende energiebronnen. Het aandeel van aardgas in de landbouw steeg van 4% in 1990 naar 18% in 2004, ten koste van steenkool (3%) en zware stookolie (33%). In 2004 deed ook biomassa als energiebron zijn intrede in de landbouw. Het aandeel is echter nog beperkt tot 0,3%.

OPLEIDING STARTERS

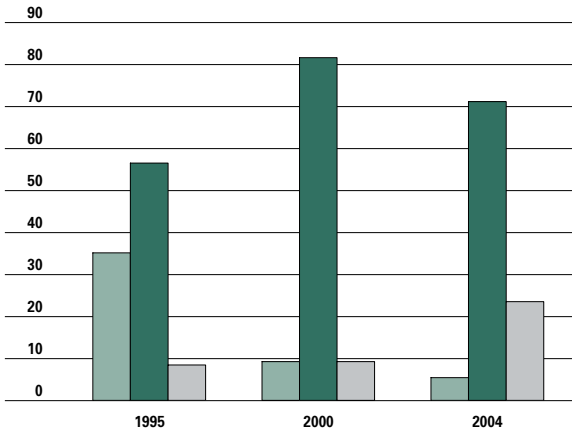

12.10 Evolutie van de opleiding van starters in de land- en tuinbouw die VLIF-steun aangevraagd en gekregen hebben, in % van het totaal aantal starters, van 1995 tot 2004.
Bron: AMS.
Laaggeschoold: maximaal lager secundair onderwijs.
Middengeschoold: hoger secundair onderwijs en de groep die een installatieattest behaalde.
Hooggeschoold: niet-universitair of universitair hoger onderwijs.

De uitstoot van **broeikasgassen** daalde sinds 1990 met 16%. De emissies van koolstofdioxide (CO_2), methaan (CH_4) en lachgas (N_2O) zijn in de landbouw respectievelijk met 12%, 13% en 18% afgenomen. Dit komt vooral door de omschakeling naar aardgas in de glastuinbouw en het verkleinen van de rundveestapel.
De **verzurende emissies**, die voor 81% bestaan uit ammoniak (NH_3), verminderden met 47% ten opzichte van 1990. Dit is te danken aan de dalende mestproductie, efficiëntere voedertechnieken en het emissiearm toedienen van mest.
Het gebruik van **gewasbeschermingsmiddelen** schommelt van jaar tot jaar, onder meer omdat ook de weersomstandigheden en de mogelijke ziektes en plagen sterk variëren. Globaal is het gebruik in de landbouw tussen 1990 en 2004 met 19% gedaald. De werkelijke milieudruk hangt echter niet alleen af van de gebruikte hoeveelheid gewasbeschermingsmiddelen, maar ook van de specifieke eigenschappen van deze middelen, gezien het groot verschil in ecotoxiciteit van de meer dan 300 erkende actieve stoffen.
De druk op het waterleven vanuit de landbouw is tussen 1990 en 2004 met de helft gedaald. Het verbod op enkele zeer schadelijke middelen zoals lindaan en parathion is daar niet vreemd aan.

De **vermestende emissie** is sinds 1990 met 65% gedaald. Dat komt door een verminderd kunstmestgebruik, een afname van de veestapel, een toenemende mestverwerking, een verhoogde voederefficiëntie en een hogere afvoer van de stikstof via gewassen. Desondanks komt er nog steeds te veel stikstof en fosfor (N en P) in de bodem terecht, waardoor de resultaten voor de waterkwaliteit tegenvallen. Zo werd in de periode 2004-2005 op 41% van de meetpunten in landbouwgebied een overschrijding van de 50 mg-nitraatnorm in oppervlaktewater vastgesteld. Sinds 2003-2004 is er geen vooruitgang meer. Voor de grondwaterkwaliteit kan nog geen gelijkaardige

trend aangetoond worden omdat de monitoring pas in 2004 opgestart is. De eerste resultaten, 40% van de meetpunten boven de norm van 50 mg nitraat, laten evenwel vermoeden dat de situatie even problematisch is.

Beleidsmaatregelen

Dit tweede deel gaat dieper in op het landbouwbeleid. Aan de basis ligt het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid van de EU, dat steunt op twee pijlers.
De eerste wordt volledig gefinancierd door het Europees Oriëntatie en Garantie Fonds (EOGFL) en omvat de rechtstreekse inkomenssteun aan akkerbouwers en veetelers, quotaregelingen voor melk en suiker, prijsgaranties en exportsubsidies.
De tweede pijler omvat het plattelandsbeleid.
De Europese plattelandsverordening is verder uitgewerkt in het Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling, dat boer en tuinder stimuleert om verder te gaan dan de goede landbouwpraktijk. Deze pijler moet Vlaanderen voor 50 tot 75% zelf financieren.
Ten slotte wordt ingegaan op enkele eigen elementen uit het Vlaamse landbouwbeleid, zoals de biologische en geïntegreerde landbouw.

1. Pijler 1: Prijs- en inkomensondersteuning

In 2005 werden de meeste premies niet langer gekoppeld aan de productie en kwam er een bedrijfstoeslag. Die wordt berekend op basis van de gemiddeld ontvangen steun in de referentiejaren van 2000-2002.
Er zijn drie soorten toeslagrechten. De **gewone toeslagrechten** zijn verbonden aan een oppervlakte subsidiabele grond. Vanaf 2006 de landbouwers deze toeslagrechten verhandelen.
Wanneer er geen of onvoldoende grond is kan een **speciaal toeslagrecht** toegekend worden.
En tenslotte zijn er braakleggingstoeslagrechten

ECO-EFFICIËNTIE

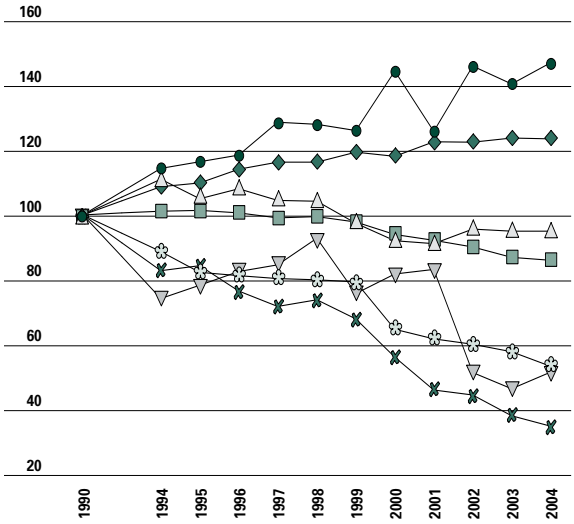

12.11 Evolutie van de eco-efficiëntie van de landbouw, index 1990=100, van 1990 tot 2004. Bron: VMM, Mira.

voor grond die niet bebouwd wordt.
Gemiddeld bedraagt een gewoon toeslagrecht 318 euro per hectare, een speciaal toeslagrecht 2.032 euro en een **braakleggingstoeslagrecht** 375 euro per hectare. In totaal is dit goed voor 148 miljoen euro, die voor 99% uitgekeerd wordt via de gewone toeslagrechten. Er zijn 26.499 Vlaamse landbouwers die toeslagrechten ontvangen. Dit komt overeen met 77% van alle Vlaamse landbouwbedrijven.
In 2006 zullen ook de melkpremie en de tabakspremie niet langer gekoppeld blijven aan de productie en opgenomen worden in de bedrijfstoeslag.

2. Pijler 2: Plattelandsontwikkeling

Het Vlaams **programma voor plattelandsontwik-**

PRIJS- EN INKOMENSONDERSTEUNING

	GEWOON TR	BRAAKLEGGINGSTR	SPECIAAL TR	ALLE TR
aantal landbouwers met TR	26.101	2.029	426	26.499
totaal aantal TR	456.201	5.875	652	462.637
totale waarde TR in €	144.512.826	2.200.579	1.134.676	147.848.082
gemiddelde waarde TR in €	318	375	2.032	320
gemiddeld aantal TR per landbouwer	17	3	1	17

12.12 Toeslagrechten (TR) toegekend aan Vlaamse landbouwers, situatie op 13 december 2005. Bron: ABKL.

UITGAVEN PLATTELANDSONTWIKKELING

	ECONOMISCHE DOELEINDEN	ECOLOGISCHE DOELEINDEN	SOCIALE DOELEINDEN	TOTAAL
Overgangsmaatregelen VLIF	101,72			101,72
Investeringssteun VLIF	110,14	35,11		145,25
Vestigingssteun VLIF	33,05			33,05
Opleiding			26,51	26,51
Probleemgebieden		3,12		3,12
Milieumaatregelen		79,73		79,73
Afzet landbouwproducten	32,35	11,97		44,32
Bosbouw		7,86		7,86
Afzet van kwalitatieve landbouwproducten	1,59			1,59
Diversificatie hoeve- en plattelandstoerisme	1,39			1,39
Dienstverlenende instanties voor basiszorg	7,76			7,76
Dorpsvernieuwing			11,24	11,24
Milieubehoud		20,74		20,74
TOTAAL	288,01	158,52	37,75	484,28

12.13 Uitgaven in het programma voor plattelandsontwikkeling in de periode 2000-2006 verdeeld over de verschillende maatregelen en de economische, sociale en milieucomponenten ervan, in miljoen euro. Bron: AMS.

keling wil landbouwers aanzetten om milieu- en natuurvriendelijker te produceren, te investeren in de landbouw en plattelandsgebieden te ontwikkelen. Voor de gehele programmaperiode 2000-2006 trekken Vlaanderen en Europa hiervoor zo'n 484 miljoen euro uit. Dat bedrag is niet gelijkmatig

AGRO-MILIEUMAATREGELEN

	2000	2001	2002	2003	2004
Groenbedekking	5.655	27.132	34.330	39.582	68.275
Beheerovereenkomst water	17.526	29.665	32.019	30.709	27.210
Subsidie hoogstammige fruitbomen					6.642
Kleine landschapselementen *	426	1.183	4.437	5.602	6.486
Hectaresteun geïntegreerd pitfruit	5.157	8.478	9.408	10.058	6.473
Mechanische onkruidbestrijding	151	1.298	2.033	2.627	4.966
Hectaresteun biolandbouw	1.350	1.584	2.327	2.861	2.735
Beheerovereenkomst natuur	1.372	1.597	1.726	1.934	2.130
Sierteelt	375	344	481	767	748
Weidevogelbeheer	165	251	443	499	620
Perceelsrandenbeheer	35	89	209	308	370
Botanisch beheer					17
Steun biovarkens	0	0	6	6	6
Genetische diversiteit ** (in GVE)	785	1.082	3.171	3.704	5.848
TOTAAL AREAAL	32.212	71.621	87.419	94.953	126.678
RAMING UNIEK AREAAL	21.453	47.700	62.611	65.422	82.582

12.14 Evolutie van het areaal beheersovereenkomsten in het kader van het programma voor plattelandsontwikkeling 2000-2006, in ha, van 2000 tot 2004. Bron: AMS.
** bij de kleine landschapselementen (KLE) is de oppervlakte opgegeven van het volledige landbouwperceel dat bij dit KLE hoort, niet enkel de oppervlakte van het KLE zelf.*
*** bij de genetische diversiteit is de eenheid 'grootvee-eenheid' en niet hectare, dus is dit niet opgenomen bij de berekening van het totaal areaal.*

verdeeld over de hele periode. Vanaf 2002 kwam de uitvoering van het programma goed op gang, met telkens zo'n 76 miljoen euro aan uitgaven. Hiervan werd 38% door Europa betaald.
Van alle uitgaven in de periode 2000-2006 gaat ongeveer 59% naar **economische doeleinden**. Het overgrote deel hiervan bestaat uit investerings- en vestigingssteun in uitvoering bij het Vlaams Landbouwinvesteringsfonds (VLIF). De rest ondersteunt ondermeer diversificatie, en de verbetering van verwerking en afzet van land- en tuinbouwproducten.
Zo'n 8% gaat naar **sociale doeleinden**, voornamelijk opleidingen en dorpsvernieuwing.
Het **ecologische luik** ten slotte ontvangt 33%. Hieronder vallen de bebossing van landbouwgronden, de biologische landbouw en de geïntegreerde teelt van pitfruit. Ruim twee derden van het ecologische luik gaat naar specifieke milieumaatregelen die uitgewerkt worden in beheersovereenkomsten, de zogenaamde agromilieumaatregelen. Het totale areaal landbouwgrond onder één of meerdere agromilieumaatregelen is in 2004 met een kwart gestegen tot 13% van het Vlaamse landbouwareaal. De twee belangrijkste beheersovereenkomsten zijn de steun aan groenbedekking en de 'beheersovereenkomsten water' in het kader van het mestbeleid. Bij een beheersovereenkomst groenbedekking verbindt de landbouwer zich ertoe om minstens vijf opeenvolgende jaren een groenbedekker te zaaien. Dit vermindert de erosie in de winter, verbetert de structuur van de bodem, fungeert als vanggewas voor stikstof die na de oogst achterblijft en vermindert de droogtegevoeligheid op arme zandbodems. De beheersovereenkomst water wil de grond- en oppervlaktewaterkwaliteit extra beschermen tegen bemesting.

3. Specifiek Vlaams landbouwbeleid

Na enkele jaren van achteruitgang is 2005 in de **biologische landbouw** het jaar van de stagnatie. De oppervlakte die onder controle stond van de organismen Blik en Ecocert kende tussen 1998 en 2001 een spectaculaire groei: van bijna 1.000 hectare tot ruim 4.000 hectare. Na het initieel enthousiasme deden specifieke bioproblemen zich gelden: afzetproblemen, lage producentenprijzen en lager rendement per hectare. Dat zorgde voor onzekere toekomstperspectieven en vanaf 2002 een achteruitgang in aantal hectaren. Eind 2005 telde Vlaanderen 236 biologische landbouwbedrijven met 3.153 ha ofwel 0,5% van het totale Vlaamse landbouwareaal.

BIOLANDBOUW

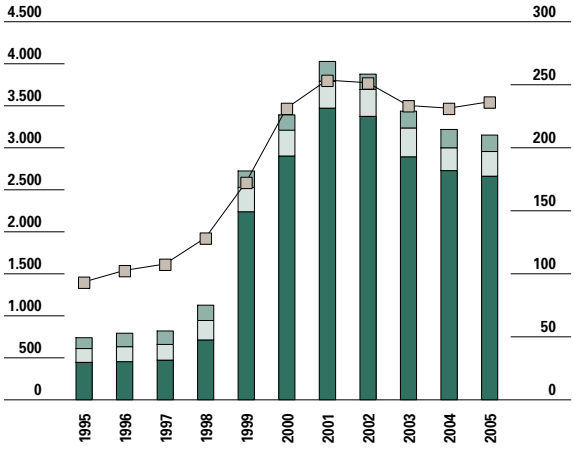

12.15 Evolutie van het aantal bedrijven (rechterschaal) en areaal (in ha) (linkerschaal) biologische landbouw, van 1995 tot 2005. Bron: AMS.

areaal fruit
areaal groenteteelt
areaal akkerbouw en grasland
aantal bedrijven

In de plantaardige productie doen vooral de groenten het goed, met een toename van 8%. Bij de dierlijke productie lopen de runderen en varkens terug, terwijl de schapen, herten en geiten een sterke sprong voorwaarts maken. Toch blijft de dierlijke bioproductie een marginaal gegeven: slechts 0,03% van de varkens en 0,15% van de runderen worden biologisch gekweekt.

BIO-PRODUCTEN

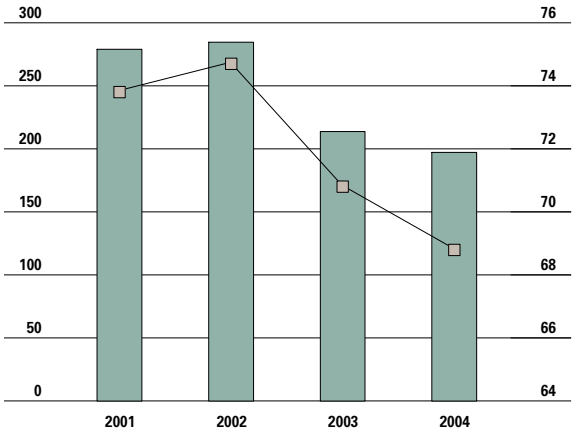

12.16 Evolutie van de totale omzet van bioproducten in België (in miljoen euro) (linkerschaal) en het aandeel Belgische huishoudens dat minstens eenmaal per jaar een bioproduct koopt (in %) (rechterschaal), van 2001 tot 2004. Bron: GfK Panel Services Benelux.

totale omzet van verse bio-producten
huishoudens die minstens 1 maal per jaar bio-product kopen

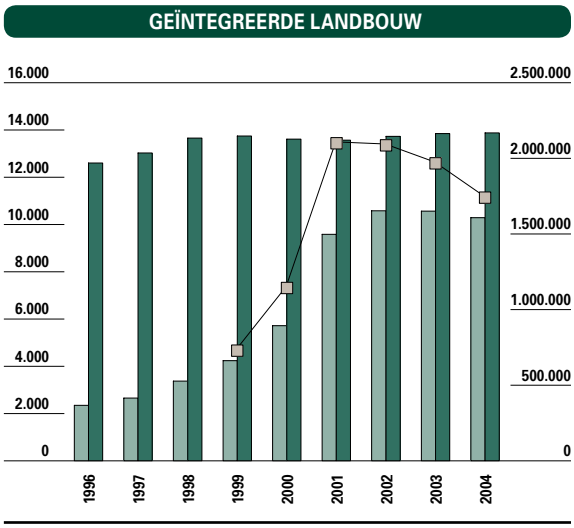

12.17 Evolutie van het areaal geïntegreerd pitfruit in vergelijking met het totale areaal (in ha) (linkerschaal) en de toegekende overheidssteun voor de geïntegreerde teelt (in euro) (rechterschaal), van 1996 tot 2004. Bron: AMS.

De overheidsuitgaven voor de biologische landbouw stijgen elk jaar. In 2005 namen ze toe met 1,7%. Ruim een vierde van de overheidsmiddelen voor de biologische landbouw kwam in 2005 rechtstreeks bij de producent terecht. Nog eens een vierde ging naar onderzoek.
Het aandeel Belgische huishoudens dat minstens eenmaal per jaar een bioproduct koopt, kende in 2002 een piek van 75%. De voedselcrisissen waren daar niet vreemd aan. In 2004 bleef daar nog 69% van over. Ook de omzet van verse bioproducten nam af sinds 2002. In 2004 was er nogmaals een daling, met 8%. De belangrijkste kopers van verse bioproducten zijn welgestelde huishoudens met kinderen en welgestelde gepensioneerden. Samen vertegenwoordigen zij bijna 40% van de bioklanten.

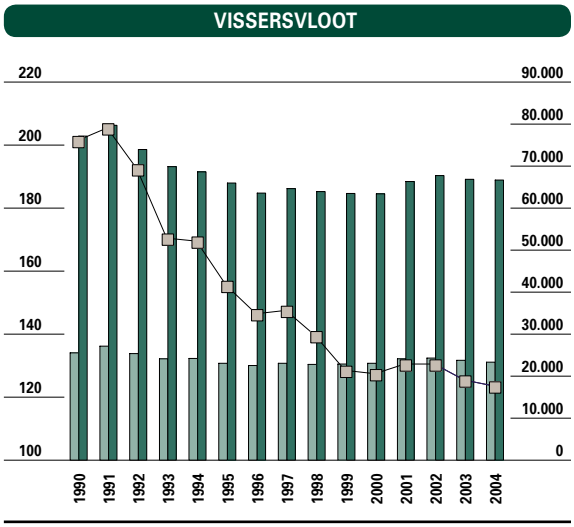

12.18 Evolutie van het aantal vissersvaartuigen (linkerschaal) en de totale capaciteit van de vloot, in GT en kW (rechterschaal), van 1990 tot 2004. Bron: MVG, afdeling Landbouw- en Visserijbeleid – dienst Zeevisserij.

De **geïntegreerde productiewijze** houdt het midden tussen de biologische en de conventionele productiemethodes en heeft eveneens als doel de milieuschade te verminderen en de bodemvruchtbaarheid op peil te houden. Daarbij worden biologische bestrijdingsmiddelen zoals sluipwespen en roofmijten ingezet. Enkel als deze natuurlijk alternatieven niet voldoen, grijpt men naar de chemische bestrijdingsmiddelen.
Vooral in de pitfruitteelt (appels en peren) kent de geïntegreerde productiewijze een groot succes: het areaal onder controle bij de erkende organismen SGS en Integra is tussen 1996 en 2004 verviervoudigd. Dit komt neer op 74% van het totale pitfruitareaal. In tegenstelling tot de biologische landbouw gebeurde de omschakeling eerst op grotere bedrijven.
Het aandeel van het gecontroleerde areaal dat hectaresteun ontvangt, is gedaald van 95% in 2003 tot 63% in 2004. Dit is een gevolg van het stopzetten van de steunregeling voor geïntegreerd pitfruit. De eerder aangegane verbintenissen lopen nog tot 2008.

Visserij

Na een sterke daling van het **aantal vissersvaartuigen** in de jaren negentig blijft de vloot de jongste jaren vrij constant. De **capaciteit van de vloot** is daarentegen op peil gebleven. Dit hangt samen met een duidelijke toename van het gemiddelde motorvermogen en tonnenmaat. Deze evolutie heeft, naast een verhoging van de vangstcapaciteit per vaartuig, ook zijn weerslag op het rendement en de veiligheid.
De vloot bestaat bijna volledig uit boomkorvaartuigen, die vooral op platvissoorten vissen: tong en schol, maar ook op tarbot, griet en schar. Dat zijn producten die goed in de markt liggen en een goede prijs halen. De boomkorvisserij verbruikt wel veel brandstof en dat weegt zwaar door op de rendabiliteit. Ook vanuit milieuoogpunt krijgt deze vorm van visserij veel kritiek omdat het de bodem omwoelt, wat erg schadelijk is voor het bodemleven. Daarom wil de Vlaamse overheid voorrang geven aan onderzoek naar energie-efficiëntere en selectie-

AANVOER VISSERSVLOOT

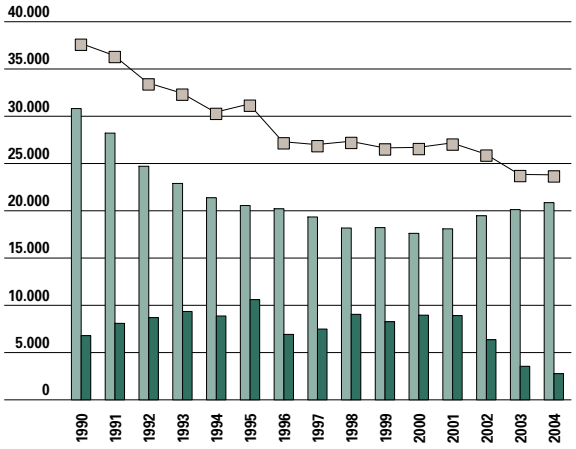

12.19 Evolutie van de jaarlijkse aanvoer in eigen en vreemde havens, in ton, van 1990 tot 2004. Bron: MVG, afdeling Landbouw- en Visserijbeleid – dienst Zeevisserij.

eigen havens
buitenlandse havens
totaal

AANVOERWAARDE VISSERSVLOOT

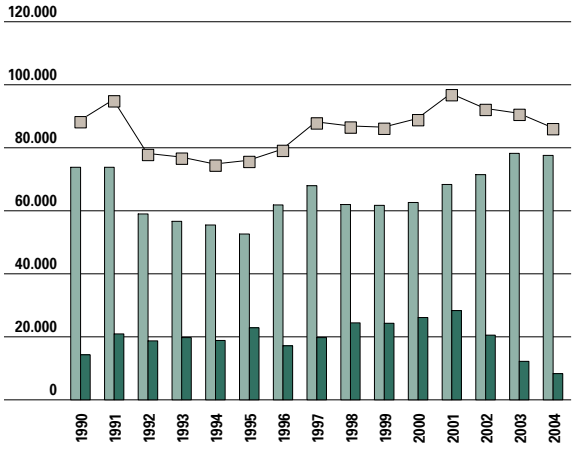

12.20 Evolutie van de jaarlijkse aanvoerwaarde in eigen en vreemde havens, in 1.000 euro, van 1990 tot 2004. Bron: MVG, afdeling Landbouw- en Visserijbeleid – dienst Zeevisserij.

eigen havens
buitenlandse havens
totaal

vere vistechnieken, waarvan de resultaten op korte termijn implementeerbaar en betaalbaar zijn. Dat gebeurt onder meer door het investeringsbeleid in die richting te sturen.

Tussen 1990 en 2000 daalde de **aanvoer in de eigen havens**. Sinds 2001 is er evenwel een geleidelijk herstel. In 2004 kwam de aanvoer opnieuw boven de 20.000 ton uit. Daarvan nam Zeebrugge 61% voor zijn rekening, Oostende 37% en Nieuwpoort minder dan 2%.
De toename is wel ontoereikend om de daling in vreemde havens te compenseren. Daardoor daalde de totale zeevisserijproductie in 2004 lichtjes tot 23.607 ton. De aanvoer in vreemde havens bereikte het diepste punt van de voorbije dertig jaar. 93% van de aanvoer in buitenlandse havens vond plaats in Nederland.

De omzet daalde in 2004 met 5%, tot 86 miljoen euro De **opbrengst in de eigen havens** bleef quasi constant op 78 miljoen euro. De **omzet in buitenlandse havens** verschrompelde echter tot 8 miljoen euro. Ter vergelijking: in 2001 was dit nog 28 miljoen euro.

Veruit de **belangrijkste vissoort naar aanvoerwaarde** is tong met 41 miljoen euro, op de tweede plaats gevolgd door schol met 11 miljoen euro. Samen zijn zij goed voor 60% van de totale aanvoerwaarde. Dat bewijst de allesoverheersende positie van tong en schol voor de vissersvloot.

Tongschar, kabeljauw, zeeduivel en tarbot nemen elk ongeveer 5% van de omzet voor hun rekening. Hoewel de garnalenvangst van groot belang is voor de gespecialiseerde vissers, maakt dit slechts 2% uit van de totale omzet.

12.2 Plattelandsbeleid

De ontwikkelingen in het landelijke gebied worden hier in beeld gebracht door een selectie van landelijke gemeenten te vergelijken met andere gemeenten en steden. **Plattelandsgemeenten** zijn in deze benadering gemeenten die volgens het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV) tot het buitenge-

INDELING VAN DE GEMEENTEN

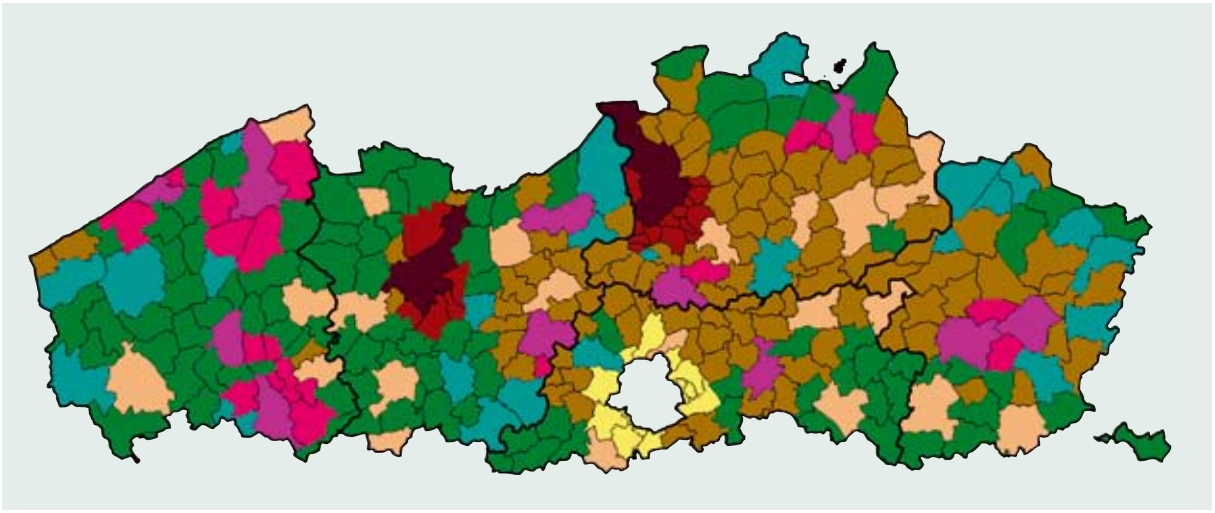

12.21 Gebiedsindeling van de gemeenten op basis van de indeling van het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en het Strategisch plan Ruimtelijke Economie.
Bron: RSV, SPRE.

INDELING GEMEENTEN

RSV	SPRE	AANTAL GEMEENTEN	AANTAL INWONERS	%	OPPERVLAKTE (KM²)	%	INWONERS/KM²
Buitengebied	Platteland	101	958.392	15,9	4.364	32,3	220
	Overgangsgebied	97	1.472.039	24,4	3.518	26	418
Centrumsteden		11	801.111	13,3	846	6,3	947
Grootsteden		2	684.492	11,3	361	2,7	1.896
Grootstedelijke rand		19	276.267	4,6	316	2,3	874
Provinciaal kleinstedelijk gebied		24	582.792	9,7	1.648	12,2	354
Regionaalstedelijk gebied		20	355.199	5,9	790	5,8	450
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel		13	256.941	4,3	273	2,0	941
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied		21	651.720	10,8	1.406	10,4	464
Vlaams Gewest		308	6.038.953	100,0	13.522	100,0	447

12.22 Gebiedsindeling van de gemeenten, aantal inwoners op 1 januari 2004, oppervlakte in km², en aantal inwoners per km².
Bron: RSV, SPRE, Algemene Directie Statistiek, Kadaster, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

bied behoren en bovendien in het Strategisch Plan Ruimtelijke Economie (SPRE) als typisch landelijke gemeenten worden aangeduid. Deze invalshoek is geenszins bedoeld als strikte afbakening van het platteland maar laat toe ontwikkelingen in verschillende gebieden te schetsen.

Open ruimte

Het platteland en het overgangsgebied maken deel uit van het **'buitengebied'** in het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen (RSV). Het buitengebied is een gebied waarin de open onbebouwde ruimte overweegt. Volgens het RSV dient in dit gebied het behoud van de **open ruimte** centraal te staan. In de loop der jaren voelt het buitengebied de zware druk van wonen en werken.
Op 1 januari 2005 bedroeg de totale **onbebouwde oppervlakte** 10.241 km². Ruim een derde daarvan bevond zich op het platteland, een kwart in het overgangsgebied. Sinds 1985 is de onbebouwde oppervlakte met 8% afgeslankt. In absolute cijfers was die afslanking het grootst in het overgangsgebied en in mindere mate op het platteland. Vooral het akker- en grasland nam af. Relatief gezien heeft de afname zich echter het sterkst doorgezet in de grootstedelijke rand en in het stedelijk gebied rond Brussel. Op het platteland was het verlies van akkerland en grasland beperkter dan in de andere gebieden.
Van de onbebouwde oppervlaktes zijn de recreatieterreinen het sterkst toegenomen. De recreatieterreinen zijn vooral terug te vinden in het overgangsgebied.

ONBEBOUWDE OPPERVLAKTE

	OPPERVLAKTE IN KM²	EVOLUTIE T.O.V. 1985 IN %
Centrumsteden	517,4	-10,8
Grootsteden	163,7	-10,2
Grootstedelijke rand	197,7	-12,9
Provinciaal kleinstedelijk gebied	1.291,2	-7,6
Overgangsgebied	2.621,5	-9,2
Platteland	3.643,0	-5,1
Regionaalstedelijk gebied	578,4	-8,7
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	173,8	-12,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	1.054,5	-8,2
Vlaams Gewest	10.241,2	-7,7

12.23 Totale oppervlakte van onbebouwde percelen, in 2005 en evolutie ten opzichte van 1985, in km², in %. Bron: Kadaster/Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

De totale bebouwde oppervlakte van percelen voor economie is sinds 1985 met ongeveer de helft toegenomen. De relatieve toename is het grootst in het ruraal overgangsgebied en op het platteland. In het overgangsgebied en op het platteland kende de secundaire sector een sterke ontwikkeling. Op het platteland werd de voorbije twintig jaar veel meer dan elders ruimte ingenomen door de ambachts- en industriegebouwen. Het overgangsgebied komt dan weer zeer sterk naar voren als het gaat om opslagruimten. Het is het enige gebied waar deze oppervlakte meer dan verdrievoudigde. Relatief gezien blijft de oppervlakte voor economie

AKKERLAND EN GRASLAND

	AKKERLAND		GRASLAND	
	OPPERVLAKTE IN KM²	EVOLUTIE T.O.V. 1985 IN %	OPPERVLAKTE IN KM²	EVOLUTIE T.O.V. 1985 IN %
Centrumsteden	211,9	-16,7	132,4	-13,2
Grootsteden	35,5	-21,9	26,6	-15,6
Grootstedelijke rand	100,4	-13,9	48,2	-10,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	588,0	-9,8	408,3	-9,0
Overgangsgebied	993,8	-12,4	654,7	-6,9
Platteland	2005,2	-5,5	1.104,7	-4,7
Regionaalstedelijk gebied	296,1	-9,4	182,7	-8,6
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	75,2	-12,4	28,9	-11,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	531,3	-9,1	268,4	-9,9
Vlaams Gewest	4.837,3	-9,1	2.855,0	-7,3

12.24 Evolutie van de totale oppervlakte van percelen met akkerland en grasland, in 2005 en evolutie ten opzichte van 1985, in km², in %. Bron: Kadaster/Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

OPPERVLAKTE VOOR ECONOMIE

	AMBACHTS- EN INDUSTRIEGEBOUWEN		OPSLAGRUIMTEN		KANTOORGEBOUWEN		GEBOUWEN MET HANDELSBESTEMMING	
	OPPERVLAKTE IN HA	EVOLUTIE T.O.V. 1985 IN %	OPPERVLAKTE IN HA	EVOLUTIE T.O.V. 1985 IN %	OPPERVLAKTE IN HA	EVOLUTIE T.O.V. 1985 IN %	OPPERVLAKTE IN HA	EVOLUTIE T.O.V. 1985 IN %
Centrumsteden	**2.895,1**	**+23,5**	**1.117,7**	**+131,3**	**242,1**	**+197,3**	**1.069,3**	**+27,6**
Grootsteden	**2.227,8**	**-2,3**	**625,9**	**+26,0**	**151,3**	**+93,5**	**515,6**	**+15,4**
Grootstedelijke rand	**986,6**	**+11,6**	**468,8**	**+152,9**	**72,2**	**+184,5**	**254,6**	**+31,7**
Provinciaal klein-stedelijk gebied	**2.327,6**	**+50,6**	**1.100,0**	**+123,4**	**69,2**	**+251,3**	**882,6**	**+44,7**
Overgangsgebied	**4.527,1**	**+40,3**	**1.921,8**	**+224,2**	**172,6**	**+228,9**	**1.944,9**	**+45,7**
Platteland	**2.972,2**	**+70,9**	**1.326,6**	**+177,5**	**80,1**	**+318,7**	**1.524,4**	**+36,1**
Regionaalstedelijk gebied	**1.472,4**	**+31,2**	**611,1**	**+129,1**	**51,3**	**+452,0**	**540,5**	**+41,5**
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	**606,2**	**-3,0**	**274,5**	**+155,1**	**161,9**	**+1362,8**	**240,8**	**+43,7**
Structuuronder-steunend klein-stedelijk gebied	**2.865,9**	**+41,4**	**1.144,7**	**+137,0**	**106,7**	**+350,6**	**999,2**	**+43,9**
Vlaams Gewest	**20.880,9**	**+32,2**	**8.591,1**	**+139,6**	**1.107,4**	**+245,7**	**7.971,9**	**+37,8**

12.25 Evolutie van de totale oppervlakte van percelen voor economie, in 2005 en evolutie ten opzichte van 1985, in ha, in %.
Bron: Kadaster/Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

in het overgangsgebied en op het platteland wel minder sterk vertegenwoordigd dan in de stedelijke gebieden.
De oppervlakte voor kantoorgebouwen kende overal een veel grotere relatieve toename dan de andere vormen van economisch ruimtegebruik. Vooral de rand rond Brussel heeft te maken met een explosie. De toename van gebouwen met een handelsbestemming is in de diverse gebieden niet erg verschillend. Het overgangsgebied kende wel de relatief grootste

VERDELING ECONOMISCHE RUIMTE

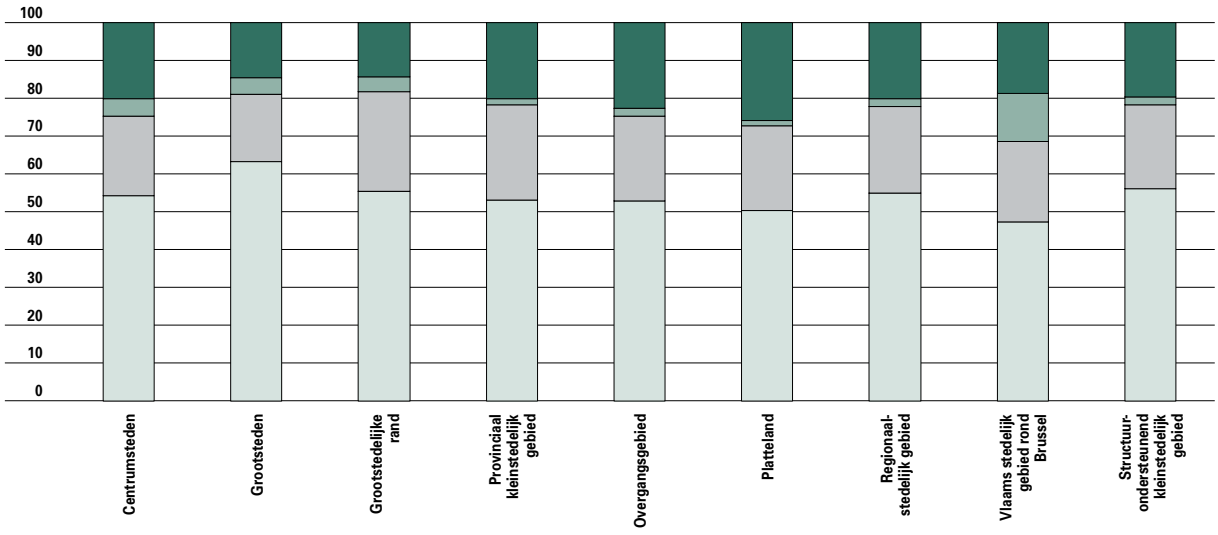

12.26 Verdeling van de economische ruimte, in 2005.
Bron: Kadaster/Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

BEVOLKINGSEVOLUTIE

	2005	EVOLUTIE 1995-2005
Centrumsteden	801.111	+1,4
Grootstedelijke rand	276.267	+2,1
Grootsteden	688.700	+0,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied	582.792	+4,3
Overgangsgebied	1.472.039	+4,4
Platteland	958.392	+3,7
Regionaalstedelijk gebied	355.199	+3,3
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	256.941	+3,7
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	651.720	+2,9
Vlaams Gewest	6.043.161	+3,0

12.27 Evolutie-index van de bevolking tussen 1995 en 2005.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

HUISHOUDENS

	AANTAL	GEM. AANTAL PERSONEN PER HUISHOUDEN	EVOLUTIE HUISHOUDENS 1997-2004
Centrumsteden	349.257	2,29	+5,5
Grootstedelijke rand	110.256	2,49	+6,1
Grootsteden	329.317	2,08	+1,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	234.031	2,48	+8,3
Overgangsgebied	573.291	2,56	+7,8
Platteland	369.710	2,58	+7,4
Regionaalstedelijk gebied	139.976	2,53	+7,6
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	102.845	2,48	+5,8
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	271.425	2,39	+6,2
Vlaams Gewest	2.482.112	2,42	+6,3

12.28 Evolutie van het aantal huishoudens tussen 1997 en 2005.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

stijging. De ontwikkeling van de tertiaire sector gebeurt op het platteland en in het overgangsgebied niet sneller dan elders in Vlaanderen. De ruimte voor gebouwen met een handelsbestemming is in het overgangsgebied en het platteland wel sterker aanwezig in de economische ruimte dan in de andere gebieden.

Demografische ontwikkelingen

Van een plattelandsvlucht is geen sprake. Het jongste decennium is er een duidelijke druk op het buitengebied. In de plattelandsgemeenten en meer nog in het overgangsgebied neemt het aantal inwoners proportioneel sterker toe dan in de grote steden en de stedelijke rand. Eenzelfde trend is te zien in de kleinere provinciale steden.

Behalve in de grootsteden neemt het aantal **huishoudens** in heel Vlaanderen fors toe. Al telt een huishouden op het platteland gemiddeld iets meer leden, toch kan men ook daar spreken van een toenemende verdunning. Het aantal **alleenstaanden** ligt op het platteland onder het Vlaamse gemiddelde maar het jongste decennium is hun aantal met

ALLEENSTAANDEN

	ALLEEN-STAANDEN	% ALLEEN-STAANDEN 2004	EVOLUTIE 1997-2005 MANNEN	EVOLUTIE 1997-2005 VROUWEN	EVOLUTIE TOTAAL
Centrumsteden	121.071	15,2	+20,0	+10,2	+14,5
Grootstedelijke rand	27.964	10,2	+27,9	+18,9	+22,7
Grootsteden	148.686	21,7	+11,2	-0,6	+4,8
Provinciaal kleinstedelijk gebied	60.970	10,5	+30,2	+20,7	+24,8
Overgangsgebied	131.852	9,0	+29,2	+20,9	+24,5
Platteland	83.280	8,7	+29,3	+19,7	+23,9
Regionaalstedelijk gebied	32.804	9,3	+31,9	+21,8	+26,2
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	28.187	11,1	+24,6	+16,6	+19,8
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	79.172	12,2	+22,9	+13,6	+17,5
Vlaams Gewest	713.986	11,9	+22,6	+13,0	+17,2

12.29 Evolutie en aandeel aantal alleenstaanden tussen 1997 en 2005.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

BEVOLKINGSINDICES

	2005				EVOLUTIE 1995-2005			
	GROENE DRUK	GRIJZE DRUK	INTERNE VERGRIJZING	AFHANKELIJK-HEIDSRATIO	GROENE DRUK	GRIJZE DRUK	INTERNE VERGRIJZING	AFHANKELIJK-HEIDSRATIO
Centrumsteden	**38,3**	**43,8**	**19,6**	**82,2**	**-6,9**	**+8,1**	**+8,2**	**+0,5**
Grootstedelijke rand	**41,9**	**42,3**	**18,4**	**84,3**	**-4,3**	**+13,3**	**+5,8**	**+3,8**
Grootsteden	**39,9**	**43,7**	**21,9**	**83,6**	**-0,4**	**-5,8**	**+11,3**	**-3,3**
Provinciaal kleinstedelijk gebied	**40,2**	**40,6**	**17,6**	**80,7**	**-7,2**	**+12,2**	**+4,0**	**+1,7**
Overgangsgebied	**40,3**	**39,0**	**16,8**	**79,4**	**-7,7**	**+15,3**	**+4,6**	**+2,3**
Platteland	**41,8**	**40,8**	**18,7**	**82,5**	**-7,7**	**+8,0**	**+2,1**	**-0,5**
Regionaalstedelijk gebied	**41,1**	**40,3**	**16,3**	**81,4**	**-8,3**	**+19,2**	**-4,1**	**+3,6**
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	**45,5**	**43,0**	**18,3**	**88,5**	**+4,5**	**+9,2**	**+13,6**	**+6,7**
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	**39,0**	**43,2**	**18,8**	**82,2**	**-6,4**	**+7,8**	**+7,4**	**+0,6**
Vlaams Gewest	**40,4**	**41,5**	**18,5**	**81,9**	**-6,0**	**+8,9**	**+5,4**	**+1,0**

12.30 Evolutie van de groene en grijze druk, de interne vergrijzing en de afhankelijkheidsratio. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.
*Groene druk: (0 tot 19-jarigen)*100/(20 tot 59-jarigen). Grijze druk: (60+)*100/(20 tot 59-jarigen). Interne vergrijzing: (80+)*100/(60+). Afhankelijkheidsratio: ((0 tot 19-jarigen)+(60+))*100/(20 tot 59-jarigen).*

bijna een kwart toegenomen.
De **groene druk** (het aantal jongeren in vergelijking met de leeftijdsgroep 20 tot 59 jaar) ligt in de landelijke gemeenten iets hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Zoals vrijwel overal neemt deze druk wel af. Enkel in de grootsteden en hun rand is de afname geringer. En rond Brussel neemt de groene druk zelfs toe. Ontgroening is bijgevolg minder een probleem voor de steden dan voor de rest van Vlaanderen.

De **grijze druk** (het aantal zestigplussers in vergelijking met de leeftijdsgroep 20 tot 59 jaar) schommelt rond de 40% maar ligt hoger in de steden en hun rand dan in de meer landelijke gemeenten. Opmerkelijk is dat de grijze druk de jongste jaren in de grootsteden aan het dalen is. Vooral in de rand is er een toename. De grootsteden worden dan weer geconfronteerd met een sterkere **interne vergrijzing**. Het aantal tachtigplussers in de bejaardenpopulatie neemt er dus toe.

GEMIDDELDE BOUWGRONDPRIJS

	1995	1999	2003	2004	INDEX 1995 = 100
Centrumsteden	**34,24**	**51,52**	**93,31**	**105,53**	**308,2**
Grootsteden	**58,31**	**74,20**	**133,05**	**174,40**	**299,1**
Grootstedelijke rand	**42,98**	**57,85**	**123,82**	**144,45**	**336,1**
Provinciaal kleinstedelijk gebied	**27,27**	**40,18**	**74,96**	**81,07**	**297,3**
Overgangsgebied	**32,22**	**47,68**	**83,48**	**91,41**	**283,7**
Platteland	**26,07**	**39,01**	**74,59**	**76,95**	**295,2**
Regionaalstedelijk gebied	**30,53**	**47,13**	**87,56**	**108,42**	**355,1**
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	**58,30**	**80,17**	**136,89**	**133,69**	**229,3**
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	**29,08**	**48,08**	**80,20**	**90,56**	**311,5**
Vlaams Gewest	**32,00**	**48,16**	**86,25**	**94,32**	**294,8**

12.31 Evolutie van de gemiddelde prijs voor een m² bouwgrond, van 1995 tot 2004, in euro, en evolutie-index 1995=100.
Bron: Stadim, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

GEMIDDELDE VERKOOPPRIJS VAN EEN WONING

	1995			2004			INDEX 1995 = 100		
	APPARTEMENT	KLEINE OF MIDDELGROTE WONING	GROTE WONING	APPARTEMENT	KLEINE OF MIDDELGROTE WONING	GROTE WONING	APPARTEMENT	KLEINE OF MIDDELGROTE WONING	GROTE WONING
Centrumsteden	71.050	64.048	201.172	127.061	107.133	291.717	178,8	167,3	145,0
Grootsteden	63.814	60.200	305.537	109.648	104.250	359.251	171,8	173,2	117,6
Grootstedelijke rand	70.869	78.635	207.050	122.608	118.868	290.186	173,0	151,2	140,2
Provinciaal kleinstedelijk gebied	72.643	59.896	178.818	116.672	102.097	252.788	160,6	170,5	141,4
Overgangsgebied	81.301	74.554	219.602	132.275	118.778	297.477	162,7	159,3	135,5
Platteland	69.515	65.325	144.967	127.505	107.579	256.942	183,4	164,7	177,2
Regionaalstedelijk gebied	64.293	67.784	188.270	111.795	110.831	268.323	173,9	163,5	142,5
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	81.856	97.157	243.440	132.182	138.931	360.811	161,5	143,0	148,2
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	103.092	61.390	218.807	179.457	104.222	335.452	174,1	169,8	153,3
Vlaams Gewest	74.584	67.217	206.397	128.702	109.898	295.092	172,6	163,5	143,0

12.32 Evolutie van de gemiddelde prijs voor een appartement, een kleine en middelgrote woning, en een grote woning, in 1995 en 2004, in euro, en evolutie-index 1995=100. Bron: Stadim, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Wonen

Op het vlak van huisvesting is er nog heel wat werk in de plattelandsgemeenten. De prijzen van bouwgrond en woningen gaan er pijlsnel de hoogte in, terwijl de woningkwaliteit er ruim onder het Vlaamse gemiddelde ligt.

1. Grond- en woningprijzen

Met 77 euro per m² lag de gemiddelde prijs voor **bouwgrond** in 2004 het laagst in de plattelandsgemeenten. Tussen 1995 en 2003 waren de bouwgrondprijzen op het platteland met 86% gestegen. Dit was de sterkste stijging na de grootstedelijke rand en het regionaal stedelijk gebied. In 2004 is de prijsstijging op het platteland fel afgezwakt. Ze bedraagt slechts 3%, tegenover 9% in heel Vlaanderen. De duurste bouwgrondprijs betaalde men in 2004 in het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel en in de grootsteden.
Door de vergrijzing van de bevolking en de toename van het aantal alleenstaanden en kleine gezinnen, is de appartementenmarkt in volle bloei. Dit heeft natuurlijk zijn effect op de prijs van een appartement. Tussen 1995 en 2004 zijn de prijzen van **appartementen en kleine en middelgrote woningen** met respectievelijk 73 en 63% gestegen. Een appartement op het platteland kende de sterkste prijsstijging en komt in 2004 uit op een prijs die net iets lager ligt dan het Vlaamse gemiddelde. **Grote woningen** zijn automatisch duurder. Daardoor wordt de vraag kleiner, met als gevolg dat de prijs nauwelijks steeg in de voorbije jaren. Hoewel de prijzen ten opzichte van 1995 het sterkst stegen op het platteland, was dit gebied in 2004 toch nog het op één na goedkoopste voor de aankoop van een grote woning.

SOCIALE HUURWONINGEN

	31/12/2003	31/12/2004
Centrumsteden	7,1	7,3
Grootsteden	10,7	10,8
Grootstedelijke rand	2,8	2,8
Provinciaal kleinstedelijk gebied	6,2	6,2
Overgangsgebied	3,8	3,9
Platteland	3,1	3,2
Regionaalstedelijk gebied	4,2	4,2
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	4,1	4,0
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	6,3	6,3
Vlaams Gewest	5,6	5,6

12.33 Aandeel sociale huurwoningen ten opzichte van het totale woningpatrimonium, van 2003 tot 2004, op 31 december, in %. Bron: Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, SEE2001 NIS, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

KANDIDAAT HUURDERS

	T.O.V. BEVOLKING	T.O.V. HUUR-PATRIMONIUM
Centrumsteden	2,2	72,1
Grootsteden	3,0	59,3
Grootstedelijke rand	0,9	85,2
Provinciaal kleinstedelijk gebied	1,4	59,3
Overgangsgebied	1,0	68,2
Platteland	0,7	60,9
Regionaalstedelijk gebied	1,0	61,4
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	0,7	47,2
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	1,5	58,4
Vlaams Gewest	1,4	63,4

12.34 Aandeel kandidaat-huurders die op een wachtlijst staan voor een sociale huurwoning, op 31 december 2004, in % ten opzichte van de totale bevolking en ten opzichte van het sociale huurpatrimonium van de VHM. Bron: Vlaamse Huisvestingsmaatschappij, SEE2001, Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

KANSARMOEDE

	LEEF-LOON	WIGW'S	KANSARM GEZIN	BEJAAR-DEN
Centrumsteden	5,6	89,8	7,0	5,6
Grootstedelijke rand	2,2	56,3	2,3	3,4
Grootsteden	13,3	89,1	16,8	6,0
Provinciaal kleinstedelijk gebied	3,1	84,8	5,1	5,5
Overgangsgebied	1,7	71,1	3,2	4,2
Platteland	1,7	90,1	2,5	6,9
Regionaalstedelijk gebied	2,3	81,2	2,3	5,5
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	2,5	48,2	1,9	2,5
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	3,5	89,0	5,4	5,5
Vlaams Gewest	4,0	80,8	5,9	5,3

12.35 Aantal leefloners en WIGW's per duizend inwoners en kinderen geboren in een kansarm gezin en bejaarden die genieten van GIB of IGO in %, 2004. Bron: POD Maatschappelijke integratie, armoedebestrijding en sociale economie, Kind en Gezin, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

2. Sociale huisvesting

Het aandeel van de **sociale huurwoningen** in het totale woningpatrimonium ligt vrij laag in vergelijking met onze buurlanden. Het Vlaamse platteland scoort hierin zeer slecht.
Op 31 december 2004 stonden er 85.463 **kandidaat-huurders** (woonachtig in het Vlaamse Gewest) op de wachtlijst voor een sociale huurwoning. De grootsteden tellen zowel absoluut als relatief de meeste kandidaten, maar hebben ook het grootste sociale huurpatrimonium. Het platteland heeft het kleinste aandeel wachtende kandidaat-huurders in de totale bevolking en scoort iets slechter dan gemiddeld in Vlaanderen als rekening wordt gehouden met het aanbod aan sociale huurwoningen, 3,2 % van het woningpatrimonium. Enkel de grootstedelijke rand scoort hierin nog slechter.

INKOMENSVERDELING

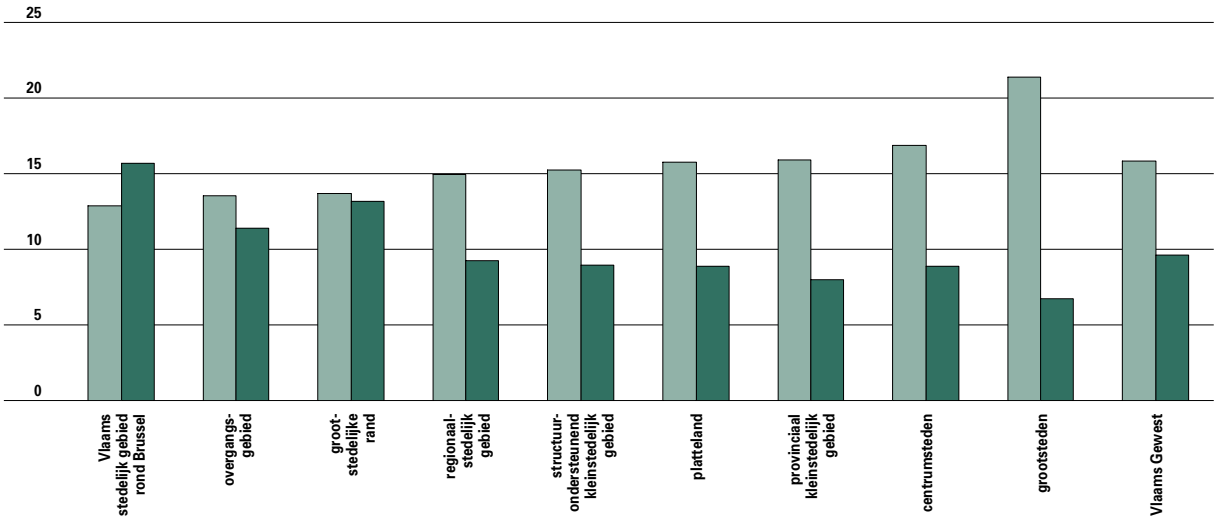

12.36 Aantal aangiftes <10.000 euro en >50.000 euro in % in 2002.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

< 10.000
> 50.000

ACTIEF LIDMAATSCHAP

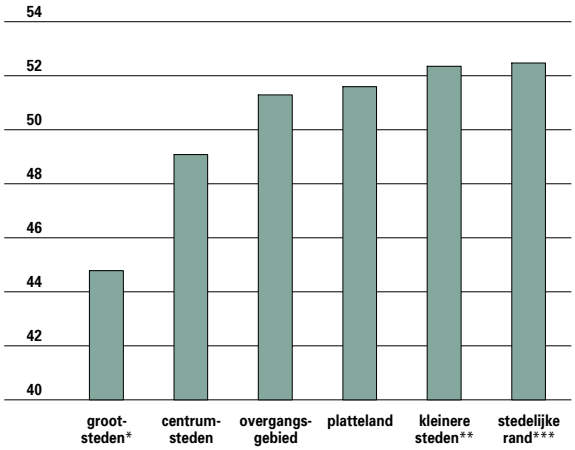

12.37 Aandeel personen dat actief lid of bestuurslid is van een vereniging, in 2005, in %. Bron: SCV survey 2005.
** clustering van enquêtes afgenomen in Antwerpen, Gent en Brussel.*
*** idem voor structuurondersteunend kleinstedelijk gebied en provinciaal kleinstedelijk gebied.*
*** * idem voor grootstedelijke rand, regionaalstedelijk gebied en Vlaamse rand rond Brussel.*

Armoede

Het platteland telt naar verhouding het laagste aantal leefloners. Ook zijn er duidelijk veel minder geboortes in een kansarm gezin dan in de meer verstedelijkte gebieden. Dit betekent niet dat er geen armoede is op het platteland. Zo telt het platteland relatief meer personen die in aanmerking komen voor een financiële tussenkomst als weduwnaar, weduwe, invalide, gepensioneerde of wees (WIGW's). In de plattelandsgemeenten leven ook het meeste bejaarden die genieten van het gewaarborgde inkomen voor bejaarden (GIB) of de inkomensgarantie voor ouderen (IGO). Dit is het geval voor 7% van de zestigplussers.
De spreiding van de fiscale inkomens geeft aan dat bijna 16% van de huishoudens op het platteland minder dan 10.000 euro per jaar aangeeft. Enkel in de grotere steden ligt dit percentage hoger. Amper 9% geeft een inkomen aan boven de 50.000 euro. Dit ligt onder het Vlaamse gemiddelde.

Sociale netwerken

De **lidmaatschappen**, het **vrijwilligerswerk** en de **sociale contacten** geven een beeld van de sterkte van het **sociale netwerk**. Vrijwel iedereen beweert minstens passief lid te zijn van een vereniging. Ruim de helft van de inwoners van plattelandsgemeenten is actief lid of bestuurslid van een vereniging. Dit is meer dan het Vlaamse gemiddelde maar lager

VRIJWILLIGERSWERK

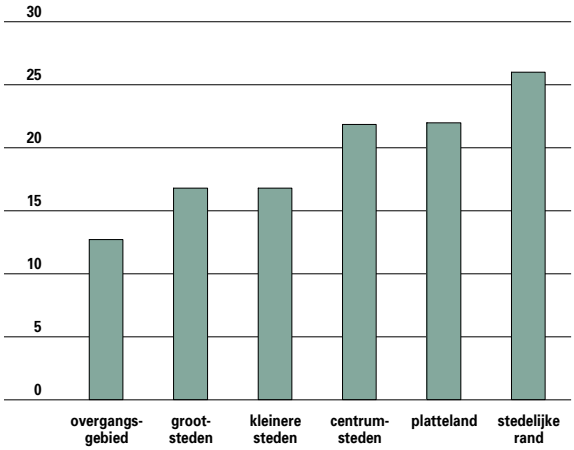

12.38 Percentage van de bevolking dat beweert regelmatig onbetaald vrijwilligerswerk te doen. Bron: SCV-survey 2005.

dan in de kleinere steden en de stedelijke rand. In de grotere steden ligt het lidmaatschap beduidend lager.
Eenzelfde beeld geeft het vrijwilligerswerk. Van de Vlamingen beweert 20% regelmatig onbetaald vrijwilligerswerk te doen. Op het platteland, maar vooral in de stedelijke rand, ligt dit percentage merkelijk hoger.
Op het platteland wordt er minder met de buren gepraat dan bijvoorbeeld in de stedelijke rand of het overgangsgebied. Waar in Vlaanderen meer dan twee derde van de bevolking minstens eenmaal per week met zijn buren praat, ligt dit in landelijke gemeenten iets lager. Dit geldt trouwens ook voor de contacten met vrienden. In Vlaanderen zegt 60% minstens eenmaal per week vrienden te ontmoeten, maar op het platteland is dit slechts 55%. Enkel de contacten met familieleden liggen iets boven het Vlaamse gemiddelde.

SOCIALE CONTACTEN

	BUREN	VRIENDEN	FAMILIE
Overgangsgebied	72,3	68,2	73,8
Platteland	64,2	55,1	67,4
Kleinere steden	70,7	57,8	66,4
Centrumsteden	67,4	59,5	64,7
Grootsteden	67,2	64,4	58,8
Stedelijke rand	71,3	60,1	58,7
Totaal	68,8	60,9	65,2

12.39 Minstens wekelijks contact met buren, vrienden en familie in procent, in 2005. Bron: SCV-survey 2005.

ONDERNEMING

	ONDERNEMINGEN	EVOLUTIE 1999-2004	FAILLISSEMENTEN	EVOLUTIE 1999-2005
Centrumsteden	54.855	+1,7	388	+10,9
Grootsteden	48.017	-0,0	924	+8,6
Grootstedelijke rand	18.214	+2,7	183	+27,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	39.789	+1,5	311	+11,1
Overgangsgebied	96.268	+4,2	923	+16,4
Platteland	78.620	+2,5	789	+20,1
Regionaalstedelijk gebied	26.133	+1,0	221	+31,5
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	16.169	+1,6	108	-28,9
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	45.855	+1,9	307	+8,1
Vlaams Gewest	423.920	+2,2	4.154	+12,9

12.40 Evolutie van het aantal ondernemingen van 1999 tot 2004, en het aantal faillissementen van 1999 tot 2005.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

WERKZOEKENDEN

	WERKZOEKENDEN			EVOLUTIE 1999-2005		
	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL	MANNEN	VROUWEN	TOTAAL
Centrumsteden	17.416	17.365	34.781	+37,9	+12,8	+24,1
Grootstedelijke rand	3.036	4.003	7.039	+39,0	+17,1	+25,6
Grootsteden	24.857	21.636	46.493	+43,3	+24,9	+34,1
Provinciaal kleinstedelijk gebied	9.035	12.085	21.120	+41,0	+10,7	+21,9
Overgangsgebied	18.501	26.335	44.836	+39,3	+12,0	+21,9
Platteland	9.810	14.751	24.561	+37,7	+5,6	+16,5
Regionaalstedelijk gebied	4.014	6.067	10.081	+46,0	+16,0	+26,3
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	3.225	3.992	7.217	+51,1	+31,4	+39,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	10.334	12.990	23.324	+34,4	+10,2	+19,7
Vlaams Gewest	100.228	119.224	219.452	+40,1	+14,0	+24,6

12.41 Evolutie van het aantal werkzoekenden, van 1999 tot 2005, telkens op 30 juni, naar geslacht. Bron: VDAB.

LANGDURIG WERKLOZEN

	AANTAL			EVOLUTIE 1999-2005		
	MAN	VROUW	TOTAAL	MAN	VROUW	TOTAAL
Centrumsteden	6.088	6.244	12.332	+24,3	-12,6	+2,4
Grootsteden	10.116	8.462	18.578	+18,0	-9,8	+3,5
Grootstedelijke rand	1.001	1.422	2.423	+21,2	-11,4	-0,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied	3.125	4.266	7.391	+24,5	-18,8	-4,8
Overgangsgebied	6.540	9.417	15.957	+27,2	-22,0	-7,3
Platteland	3.381	5.237	8.618	+27,3	-23,7	-9,5
Regionaalstedelijk gebied	1.356	2.087	3.443	+42,4	-17,1	-0,7
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	1.105	1.480	2.585	+37,3	+0,7	+13,6
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	3.744	4.571	8.315	+25,0	-19,3	-4,0
Eindtotaal	36.456	43.186	79.642	+24,2	-16,9	-2,1

12.42 Evolutie van het aantal langdurig uitkeringsgerechtigde volledig werklozen (>1jaar), van 1999 tot 2005, telkens op 30 juni, naar geslacht. Bron: VDAB.

Economie en tewerkstelling

Hoewel het aantal landbouwbedrijven blijft dalen, neemt het aantal ondernemingen op het platteland de jongste jaren sneller toe dan in de steden. In de grootsteden is er zelfs geen groei. Die is er wel in de grootstedelijke rand, maar de grootste groei zit in het overgangsgebied.
Het aantal faillissementen is sinds het einde van de jaren negentig met iets meer dan 10% toegenomen. De stijging van het aantal faillissementen ligt in plattelandsgemeenten hoger dan het Vlaamse gemiddelde. Het grootste aantal faillissementen is echter terug te vinden in de stedelijke rand, behalve in de rand rond Brussel, waar het aantal faillissementen drastisch verminderd is.
Tussen 1999 en 2005 is het totale aantal werkzoekenden in het Vlaamse Gewest met een kwart gestegen. Bij de mannen is deze stijging ruim dubbel zo groot als bij de vrouwen. De stijging van het aantal werkzoekenden op het platteland ligt heel wat lager, zeker bij de vrouwen.
De werkloosheidscijfers zelf geven aan dat de langdurige werkloosheid tijdens de afgelopen zes jaar lichtjes is afgenomen. De genderverschillen zijn hier echter zeer groot. Bij de mannen nam de langdurige werkloosheid nog met bijna een kwart toe, terwijl deze bij de vrouwen met een zesde is gedaald. Deze trend zet zich op het platteland nog sterker door dan in de andere gebieden.
De jongerenwerkloosheid is wel toegenomen. De verschillende tussen de gebieden zijn wel erg groot. Zo is de jongerenwerkloosheid op het platteland zelfs lichtjes gedaald.

Voorzieningen

Het aantal welzijnsvoorzieningen doet op het platteland niet onder voor dat in andere gebieden. Voor het eerst zijn ook gegevens over de zorgverzekering beschikbaar. In 2004 deden bijna 150.000 mensen een beroep op de zorgverzekering. In bijna 60% van de gevallen ging het om ondersteuning van de mantel- en thuiszorg.
In verhouding doet men op het platteland het meest een beroep op de zorgverzekering, in de rand rond Brussel het minst.
Eenzelfde beeld geeft het gebruik van de gezinszorg en de poetsdiensten. In totaal werden in 2004 bijna 14 miljoen uren gezinszorg en meer dan 8 miljoen uren poetshulp gepresteerd. Omgezet naar uren per huishouden blijkt ook hier weer een hoog gebruik in de landelijke gemeenten en een relatief lager gebruik in de Brusselse rand.

JONGEREN

	AANTAL	EVOLUTIE 1999-2005
Centrumsteden	4.082	+4,8
Grootsteden	5.197	+7,0
Grootstedelijke rand	827	+26,3
Provinciaal kleinstedelijk gebied	2.767	+13,2
Overgangsgebied	5.228	+9,4
Platteland	2.716	-1,5
Regionaalstedelijk gebied	1.158	+5,5
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	682	+32,4
Structuurondersteunend kleinstedelijk gebied	2.905	+2,9
Vlaams Gewest	25.562	+7,3

12.43 Evolutie van het aantal uitkeringsgerechtigde volledig werklozen jonger dan 25 jaar, van 1999 tot 2005, telkens op 30 juni, naar geslacht. Bron: VDAB.

Een ander beeld geeft de verdeling van het aantal plaatsen kinderopvang. Dit ligt merkelijk hoger in de steden dan op het platteland. Maar ook hier weer behaalt de Brusselse rand de laagste score, ondanks de forse inhaalbeweging van de voorbije jaren.
Het aanbod van theater-, dans- en muziekproduc-

WELZIJN

	ZORG-VERZEKERING	KINDER-OPVANG	GEZINS-ZORG	POETS-DIENST
Centrumsteden	13,6	16,9	5,7	3,9
Grootstedelijke rand	12,8	16,6	4,7	2,6
Grootsteden	11,9	8,6	5,1	2,7
Provinciaal kleinstedelijk gebied	14,8	16,4	5,4	3,6
Overgangsgebied	14,0	11,6	5,1	3,0
Platteland	15,1	10,7	7,2	3,9
Regionaalstedelijk gebied	13,9	10,0	5,7	3,7
Vlaams stedelijk gebied rond Brussel	8,3	9,6	2,2	1,8
Structuuronder-steunend klein-stedelijk gebied	13,9	17,7	6,6	3,5
Vlaams Gewest	13,6	13,5	5,6	3,3

12.44 Proportioneel aandeel van het gebruik of de aanwezigheid van een aantal welzijnsvoorzieningen. Zorgverzekering: percentage van het aantal personen dat gebruik maakt van de zorgverzekering in vergelijking met het aantal bejaarden (65+) in 2004. Gezinszorg: aantal uren gezinszorg per huishouden in 2005. Poetshulp: aantal uren poetshulp per huishouden in 2005. Kinderopvang: aantal plaatsen per 100 kinderen van 0 tot 4 jaar. Bron: WVC en Kind en Gezin.

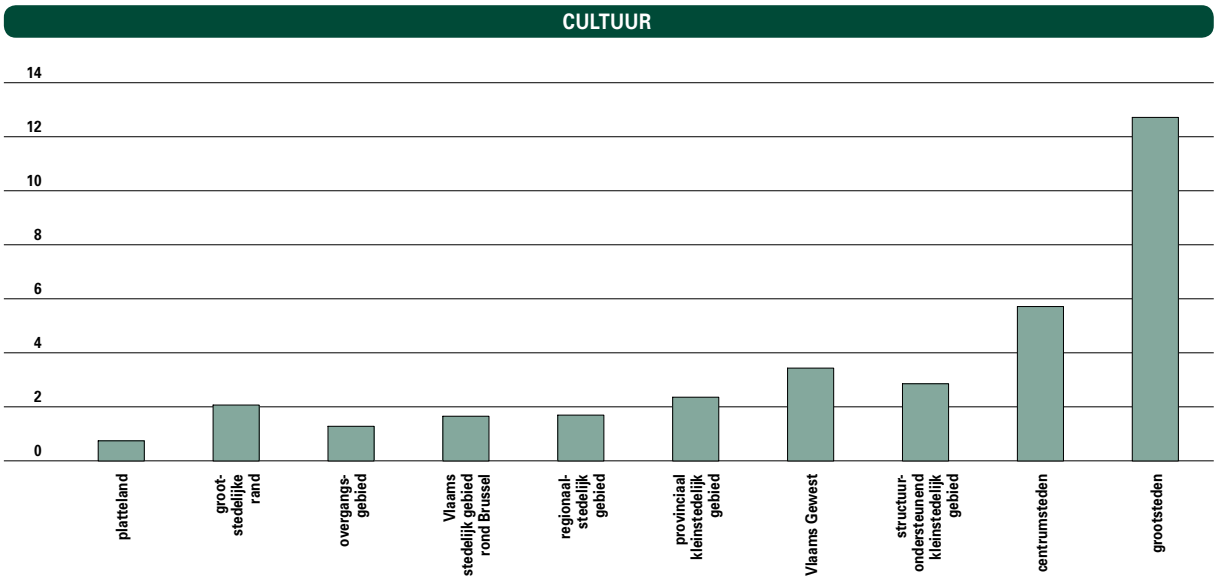

12.45 Aantal podiumvoorstellingen (dans, theater en muziek) op jaarbasis (bronjaren: 2003 en 2004) per 10.000 inwoners. Bron: Lauweryssen en Colpaert (EHSAL).

ties op het platteland ligt zeer laag. Echt verwonderlijk is dat niet. De culturele activiteit concentreert zich in de steden. Hoe groter de stad, hoe groter het aanbod aan culturele producties. Dit geldt ook voor tentoonstellingen, al zijn de verschillen hier veel minder groot.

Hoe groter de stad, hoe hoger ook het gebruik van de infrastructuur. Opmerkelijk is wel dat het gebruik in plattelandsgemeenten iets hoger ligt dan in de rand rond Brussel, dat hier het laagste scoort.

Natuur en milieu

1. Riolering

De uitvoeringsgraad geeft aan in welke mate de gemeente reeds rioleringen heeft aangelegd in vergelijking met de geplande situatie. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat het om theoretische cijfers gaat. Er wordt aangenomen dat waar er riolering ligt, de aanpalende inwoners ook effectief zijn aangesloten op de riolering. In de praktijk is dat niet altijd het geval. In de grootsteden is de uitvoering

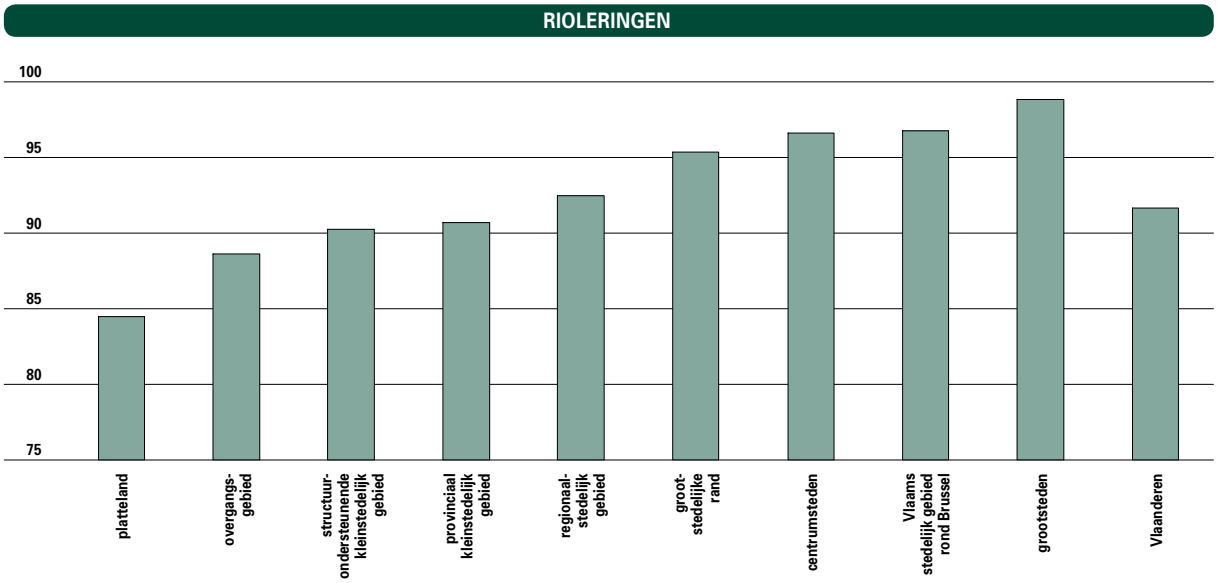

12.46 Uitvoeringsgraad van de rioleringen, in % voor 2005. Bron: VMM.

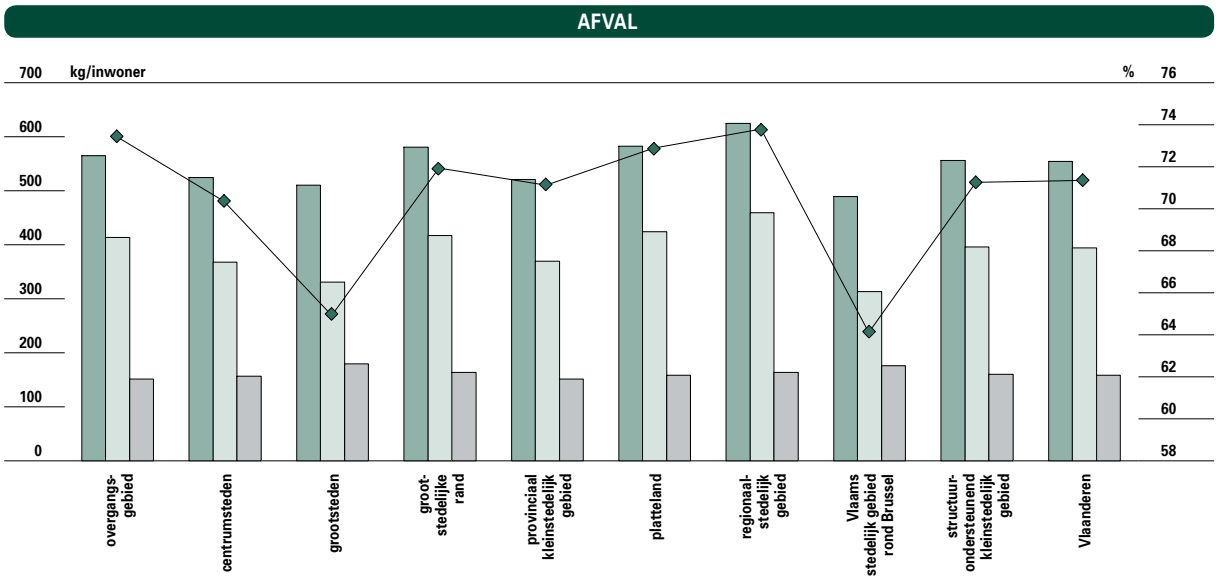

12.47 Totaal ingezameld huishoudelijk afval, selectief ingezameld huishoudelijk afval en restafval in kg/inwoner en % sorteren voor 2004. Opmerking: binnen het selectief ingezameld afval werden voor textiel, afgedankte elektrische en elektronische apparaten en kringloopafval de hoeveelheden geschat. Bron: OVAM.

van de riolering zo goed als voltooid. Ook in de centrumsteden en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel is men ver gevorderd. In het overgangsgebied en het platteland daarentegen is men het minst ver gevorderd met de uitvoering van de geplande rioleringswerken.

2. Huishoudelijk afval

Het MINA-plan 2003-2007 mikt op slechts 150 kilogram restafval per persoon tegen 2007. In het provinciaal kleinstedelijk gebied en het overgangsgebied komt men al aardig in de buurt van deze doelstelling. De grootsteden en het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel zitten hier nog het verst boven. Worden het selectief opgehaald afval en het restafval samengeteld, dan produceren deze gebieden wel het minste afval. Volgens het uitvoeringsplan huishoudelijke afvalstoffen 2003-2007 moet tegen 2007 69% van het huishoudelijk afval selectief ingezameld worden. Gemiddeld over Vlaanderen wordt dit

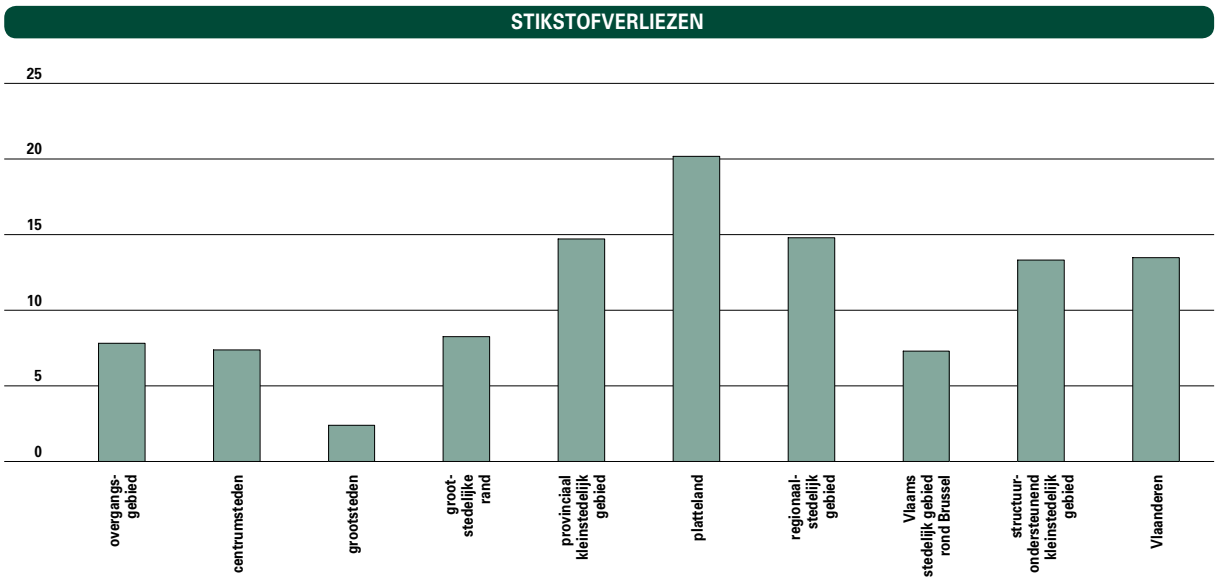

12.48 Stikstofverliezen naar het oppervlaktewater door het mestgebruik in de landbouw, in kg/ha, 2004. Bron: VMM (SENTWA model).

TEVREDENHEID							
(HEEL) TEVREDEN	GROOT-STEDEN	CENTRUM-STEDEN	STEDELIJKE RAND	KLEINERE STEDEN	OVERGANGS-GEBIED	PLATTELAND	VLAANDEREN
Woning waarin u woont	**87,6**	**93,0**	**95,1**	**93,4**	**96,4**	**97,9**	**93,9**
Buurt waarin u woont	**87,6**	**95,3**	**96,4**	**94,1**	**97,1**	**96,8**	**94,5**
Sociale contacten met huisgenoten	**95,9**	**95,6**	**98,5**	**95,5**	**96,1**	**98,1**	**96,6**
Sociale contacten met familie en vrienden	**90,2**	**96,7**	**96,9**	**95,3**	**95,6**	**97,9**	**95,4**

12.49 Percentage van de bevolking dat zegt tevreden tot zeer tevreden te zijn met de woning, de buurt en de sociale contacten, zowel met huisgenoten als met familie en vrienden, naar gebied. Bron: SCV-survey 2005.

doel al bereikt, in het Vlaams stedelijk gebied rond Brussel en in de grootsteden nog niet. Het regionaal stedelijk gebied en het overgangsgebied zijn de beste sorteerders. Ook het platteland doet het met 73% niet slecht.

3. Stikstofverliezen van de landbouw

Als we de stikstofverliezen bekijken per hectare dan heeft het platteland het meest te lijden. De belasting van het oppervlaktewater door het mestgebruik in de landbouw is het grootst op het platteland. In de buurt van de grote steden is de belasting het laagst. De fosforverliezen volgen hetzelfde patroon. Wanneer we de stikstofverliezen relateren aan de landbouwoppervlakte blijkt dat op het platteland de belasting van het oppervlaktewater het grootst is. In de grootsteden is de belasting per ha landbouwgrond het kleinst.

Tevredenheid inwoners platteland

Mensen zeggen doorgaans tevreden tot zeer tevreden te zijn met hun woning en de buurt waarin ze wonen. Hoe stedelijker, hoe minder tevreden men is. Het platteland scoort op beide aspecten zeer hoog. Alhoewel inwoners van plattelandsgemeenten minder intense contacten blijken te onderhouden met hun buren en vrienden , valt op dat hun tevredenheidsscores over deze contacten hoger liggen dan in andere gebieden.

VOOR MEER INFORMATIE

- Administratie Land- en Tuinbouw, Jaarverslag 2004.
- Landbouw in zakformaat - Vlaamse land- en tuinbouw 2005 in cijfers, administratie Land- en Tuinbouw, AMS.
- Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, Activiteitenverslag 2004.
- De Belgische Zeevisserij - Aanvoer en Besomming 2004, administratie Land- en Tuinbouw, dienst Zeevisserij.
- Landbouw en ruimte in Vlaanderen - Een verkennende analyse, administratie Land- en Tuinbouw, AMS.
- Regionale rekeningen van de landbouw, administratie Land- en Tuinbouw, AMS.
- Administratie Land- en Tuinbouw, Jaarverslag 2003.
- Landbouwbeleidsrapport 2003, administratie Land- en Tuinbouw.
- Vlaams Landbouwinvesteringsfonds, Activiteitenverslag 2003.
- De Belgische Zeevisserij – Aanvoer en Besomming 2003, administratie Land- en Tuinbouw.
- MIRA Achtergronddocument 2005, Landbouw & Visserij: http://www.milieurapport.be
- Website Beleidsdomein Landbouw & Visserij: http://www.vlaanderen.be/landbouw
- Website NIS Landbouwportaal: http://www.statbel.fgov.be/port/agr_nl.asp
- Website Europese Commissie Landbouw: http://europa.eu.int/comm/agriculture/index_nl.htm
- Website Biologische landbouw: http://www.bioforum.be
- Vlaamse Landmaatschappij, afdeling Landelijke Inrichting, cel Plattelandsbeleid: www.vlm.be
- MIRA Achtergronddocument 2004, Landbouw & Visserij: http://www.milieurapport.be
- Website Beleidsdomein Landbouw & Visserij: http://www.vlaanderen.be/landbouw
- Website NIS Landbouwportaal: http://www.statbel.fgov.be/port/agr_nl.asp
- Website Europese Commissie Landbouw: http://europa.eu.int/comm/agriculture/index_nl.htm
- Strategisch Plan Ruimtelijke Economie:http://internet.vlaanderen.be/ruimtevooreconomie/

Vlaanderen in Europa, in de wereld

hoofdstuk 13

In de wereldeconomie is een onstuitbaar proces van globalisering aan de gang. Minder dan de helft van de Vlamingen vindt dat de globalisering een goede zaak is voor ons land. En een nog kleinere groep is ervan overtuigd de globalisering voor hen persoonlijk voordelig is. Er is een instantie nodig die controle uitoefent op de globalisering en daarvoor is de Europese Unie het meest geschikt, zo vindt één op drie Vlamingen.
De Europese Unie kan trouwens op heel wat steun rekenen van de Vlaming. Ook de Vlaamse overheid is zich bewust van het belang van de EU. Meer dan in het verleden worden Europese ministerraden gevolgd en worden maatregelen genomen om laattijdige en niet correcte omzetting van Europese regelgeving te vermijden.
Toch is niet alleen de Europese dimensie van belang voor Vlaanderen. Ook de multilaterale besluitvorming is niet zonder gevolgen voor onze regio. Daarom tracht Vlaanderen de aanwezigheid in internationale organisaties op te drijven door actief deel te nemen aan vergaderingen en conferenties, steun te verlenen aan projecten en programma's, stages…
Een andere manier om nadrukkelijk aanwezig te zijn in het buitenland is het verder uitbouwen van de netwerken van de Vlaamse officiële vertegenwoordigers. Zo werden in 2005 de vertegenwoordigers van het voormalige Export Vlaanderen en de Dienst Investeren in Vlaanderen samengebracht in een geïntegreerd netwerk dat ressorteert onder het Vlaamse Agentschap voor Internationaal Ondernemen.
Via buitenlandse zendingen dragen ook de Vlaamse ministers hun steentje bij om Vlaanderen op de wereldkaart te zetten.

De Human Development Index toont al jaren aan dat Vlaanderen zich mag rekenen tot de kopgroep van landen met een hoge menselijke ontwikkeling. Dit heeft er mee toe bijgedragen dat Vlaanderen sinds het midden van de jaren negentig een eigen beleid voor ontwikkelingssamenwerking heeft uitgebouwd. Het voorbije decennium zijn zowel de aparte begroting voor ontwikkelingssamenwerking als de bedragen die in aanmerking komen voor officiële ontwikkelingssamenwerking verdrievoudigd. Bovendien werden een aantal vernieuwende initiatieven gelanceerd en in een decretaal kader gegoten, zoals de convenants gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking.
Niet alleen de Vlaamse overheid, maar ook de Vlamingen zelf willen een bijdrage leveren aan het dichten van de Noord/Zuid-kloof. Ook al zijn ze er niet zo goed van op de hoogte, toch staan de Vlamingen positief tegenover ontwikkelingssamenwerking: ongeveer de helft wil de hulp aan derdewereldlanden vermeerderen. Opmerkelijk is wel dat zes op tien Vlamingen geld geven voor ontwikkelingshulp, terwijl maar één op tien maandelijks 'eerlijke handel'-producten koopt.

Vlaanderen is geen internationale toeristische topper, met slechts 56,4 buitenlandse aankomsten per 100 inwoners. Bovendien liep het aantal overnachtingen in 2004 met 2 procent terug. De buurlanden zijn de belangrijkste buitenlandse toeristische doelgroep. Het aantal Nederlandse, Duitse en Britse overnachtingen ging echter achteruit in 2004. Enkel uit Frankrijk nam het aantal toeristen toe.
Drie kwart van de Vlamingen ging in 2004 minstens eenmaal op vakantie. Daarmee gaat de vakantieparticipatiegraad terug de goede kant op. Opvallend is dat de Vlamingen steeds vaker buiten de zomermaanden op vakantie trekken.

13.1 Buitenlands beleid

Vlamingen en globalisering

De oprukkende globalisering leidt tot een toenemend handels-, kapitaal-, informatie- en migratieverkeer tussen landen en regio's. Niet alleen de Vlaamse overheid, maar ook de gewone Vlaming wordt hier op een of andere manier mee geconfronteerd.
Minder dan de helft van de Vlamingen vindt de globalisering een goede zaak voor ons land. En nog minder Vlamingen zijn van **opvatting** dat de globalisering hen persoonlijk voordelen oplevert.
In Europa staan de Zweden het gunstigst tegenover de globalisering, terwijl slechts drie op tien Spanjaarden de globalisering een goede zaak vinden voor hun land. En slechts twee op tien Fransen zijn ervan overtuigd dat ze er persoonlijk een goede zaak mee doen.
De Europese Unie wordt door ruim een derde van de Vlamingen aangeduid als de instantie die het best een rol kan spelen bij de **controle** op de effecten van de globalisering. Ook de eigen regering en de burgers zelf genieten een vrij groot vertrouwen. Het minste vertrouwen heeft men in de regering van de VS, de multinationale bedrijven en de anti- of andersglobalisten.

TOEZICHT GLOBALISERING

	VLAAMS GEWEST	EU15
Wereldhandelsorganisatie	16,7	19,0
Verenigde Naties	14,4	15,0
Wereldbank/IMF	10,2	11,5
Europese Unie	36,5	30,6
Regering van de VS	0,9	3,5
Nationale regering	28,8	21,8
Politieke partijen	5,8	7,7
Vakbonden	13,0	8,7
Consumentenorganisaties	22,5	21,7
Leefmilieubewegingen	7,7	15,1
NGO's	7,2	10,5
Anti- of andersglobalisatiebewegingen	4,7	11,6
Multinationale bedrijven	2,1	6,1
Burgers zelf	27,2	23,0
Weet het niet	8,8	13,8
Niemand	5,8	7,7
Anderen	0,0	0,7

13.2 Europese vergelijking van de instellingen die men het meest vertrouwt om toezicht te houden op effecten van globalisering in (lente) 2004, in %. Bron: Eurobarometer 61, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

OPVATTINGEN GLOBALISERING

	VLAAMS GEWEST	EU15
Globalisatie zorgt voor concentratie van macht in grote bedrijven en dit ten laste van anderen	70,2	64,0
Globalisatie verhoogt de verscheidenheid aan producten in ons land	62,1	62,8
Globalisatie maakt controle moeilijker op de kwaliteit van de voedingsproducten die in ons land verkocht worden	60,5	59,5
Globalisatie betekent een gevaar voor de tewerkstelling in ons land	58,8	57,6
Globalisering verhoogt globale leefmilieuproblemen	56,0	56,2
Globalisatie is een opportuniteit voor Belgische bedrijven	45,8	47,5
Globalisatie is een goede zaak voor ons land	42,8	42,3
Globalisatie leidt naar een meer uniforme wereld	37,4	39,3
Globalisatie drukt de prijzen van producten en diensten door een toegenomen competitie	31,1	46,4
Algemeen gesproken is globalisering een goede zaak voor mezelf	30,5	32,4

13.1 Europese vergelijking van stellingen i.v.m. de effecten van globalisering waarmee men akkoord gaat in (lente) 2004, in %. Bron: Eurobarometer 61, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

Vlaanderen en de Europese Unie

Niet alleen de gemiddelde Vlaming, ook de Vlaamse overheid is zich bewust van de rol van de Europese Unie. Om de Vlaamse belangen in de Europese context maximaal te behartigen en de Unie mee richting te geven, wil de overheid in een zo vroeg mogelijk stadium inspelen op het Europese besluitvormingsproces. De actieve deelname van Vlaamse ministers aan de EU-raden kan daartoe bijdragen. In elk geval zal de Vlaamse overheid de Europese regelgeving op die manier vlotter kunnen omzetten.

1. Vlamingen en de Europese Unie

De Europese Unie kan anno 2004 op heel wat steun rekenen van de Vlaming, meer dan van de gemiddelde Europeaan. Zo is 75% van de Vlamingen van oordeel dat het **lidmaatschap** van de EU een goede zaak is. Dit zijn er meer dan in 2000 en 2002.
Ondanks hun ruime steun voor Europa **vrezen** de Vlamingen in de herfst van 2004 dat de verdere uitbouw van de EU gepaard zal gaan met een aantal negatieve fenomenen, zoals de transfer van jobs naar andere landen, meer moeilijkheden voor de landbouwers en een toename van de drugshandel en de georganiseerde misdaad. Deze vrees is sinds 2000 verder toegenomen en ook meer uitgesproken dan die van de gemiddelde Europese burger.
Toch zegt iets meer dan de helft van de Vlamingen voorstander te zijn van een verdere **uitbreiding** van de Europese Unie. Daarmee zit Vlaanderen ongeveer op het EU25-gemiddelde. In Polen is bijna acht op tien een voorstander van een verdere uitbreiding. In Oostenrijk nog geen drie op tien.
De Vlaamse bevolking heeft over een aantal **Europese instellingen** een grotere **kennis** dan de gemiddelde Europeaan. Het Europese Parlement en de Europese Commissie zijn in heel Europa het best gekend, het Comité van de Regio's het minst. Ten opzichte van 2000 kennen meer Vlamingen de Raad van Ministers, maar minder zijn op de hoogte van de Europese Ombudsman.
De Vlamingen hebben het meeste vertrouwen in het Europese Parlement en de Europese Centrale Bank. Hun vertrouwen in de Europese instellingen ligt een stuk hoger dan dat van de gemiddelde Europeaan, zowel uit de oude als de nieuwe lidstaten. Sinds 2000 en 2002 is het Vlaamse vertrouwen in alle Europese instellingen trouwens gegroeid.

2. Deelname Europese ministerraden

Wanneer de Europese Unie zich buigt over aangelegenheden die behoren tot de bevoegdheden van de deelstaten kent België een toerbeurtregeling, die ondermeer bepaalt wie het **woordvoerderschap voor België** op zich neemt. Die woordvoerder

EUROPESE UNIE GOEDE ZAAK

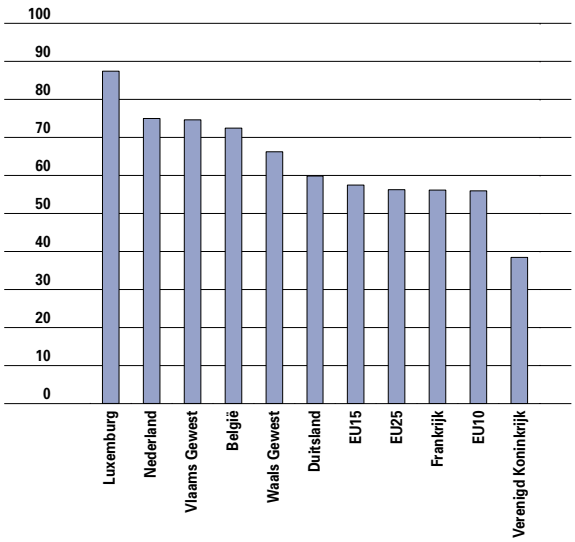

13.3 Europese vergelijking van de opvatting of het een goede zaak is deel uit te maken van de Europese Unie in (herfst) 2004, % dat het een goede zaak vindt. Bron: Eurobarometer 62, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

VOORDELEN LIDMAATSCHAP EUROPESE UNIE

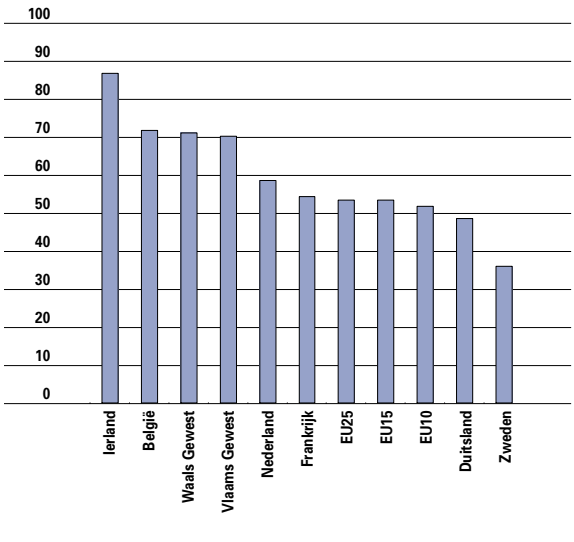

13.4 Europese vergelijking van de opvatting over voordelen halen uit lidmaatschap Europese Unie in (herfst) 2004, % dat vindt dat er voordeel mee gedaan wordt. Bron: Eurobarometer 62, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

VREES OPBOUW EUROPESE UNIE

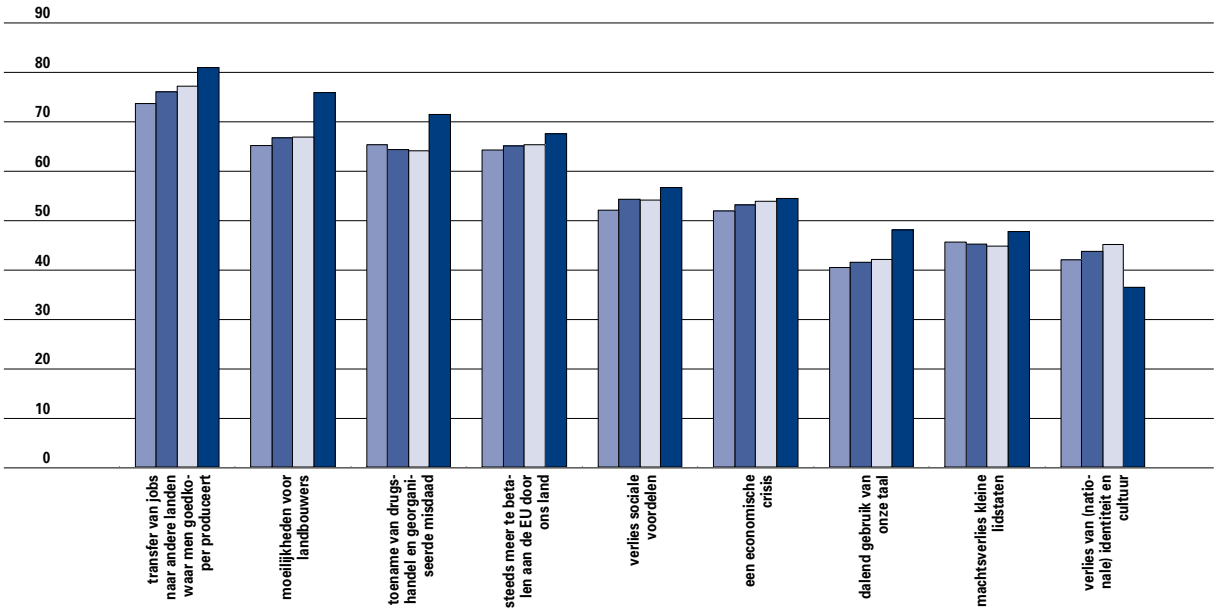

13.5 Europese vergelijking van een lijst van items over de Europese Unie in opbouw in (herfst) 2004, % dat zegt hiervoor bang te zijn. Bron: Eurobarometer 62, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

verdedigt dan ook de gemeenschappelijke Belgische belangen in de Raad van Ministers. Bij het begin van elk Europees Voorzitterschap wisselt het woordvoerderschap, met uitzondering van het woordvoerderschap voor visserij.
In 2005 werden de Vlaamse ministers volgens de toerbeurtregeling verwacht om het Belgische woordvoerderschap op te nemen op veertien Europese ministerraden, waarvan de meerderheid over visserij ging. De Vlaamse ministers waren hier telkens op de afspraak. Daarbovenop voerden de Vlaamse ministers ook nog het Belgische woord op een informele ministerraad over het milieu en op de ministeriële conferentie in Bergen over het Bolognaproces in het hoger onderwijs.

3. Omzetting EU-richtlijnen

Voor een aantal beleidsdomeinen staan de deelstaten zelf, en niet de federale overheid, in voor de vertaling van de **Europese richtlijnen** naar hun

EUROPESE INSTELLINGEN

	KENNIS				VERTROUWEN			
	VLAAMS GEWEST	EU10	EU15	EU25	VLAAMS GEWEST	EU10	EU15	EU25
Europese Parlement	97,0	92,3	92,1	92,0	72,7	56,1	57,2	57,2
Europese Commissie	91,7	82,1	81,8	82,3	68,5	51,2	51,2	52,3
Raad van Ministers	72,1	63,5	66,1	65,8	58,0	42,9	44,6	44,5
Europese Hof van Justitie	81,9	75,1	76,1	74,9	67,9	57,3	58,1	57,4
Europese Ombudsman	29,2	29,3	33,0	36,6	50,0	30,9	33,6	35,4
Europese Centrale Bank	65,9	72,2	73,6	71,3	72,9	49,8	51,0	49,6
Europese Rekenhof	54,6	49,9	51,5	46,9	64,1	40,8	42,0	39,4
Comité van de Regio's	16,4	23,7	27,0	27,8	44,3	27,8	29,8	29,8
Economisch en Sociaal Comité	25,6	36,2	37,9	37,5	48,2	31,7	33,3	33,1

13.6 Europese vergelijking van de kennis van (% dat ja zegt) en het vertrouwen in (% dat zegt vertrouwen te hebben) de Europese instellingen in (herfst) 2004. Bron: Eurobarometer 62, bewerking Studiedienst van de Vlaamse Regering.

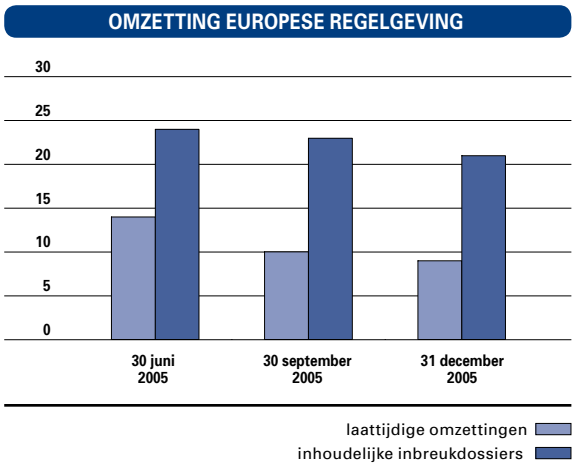

13.7 Evolutie van het aantal laattijdige omzettingen en het aantal inhoudelijke inbreukdossiers** tussen 30 juni 2005 en 31 december 2005, per kwartaal. Bron: Kenniscel Wetsmatiging.*
** Laattijdige omzettingen: wanneer de datum niet gehaald werd die vastgelegd werd door de Europese Commissie.*
*** Inhoudelijke inbreukdossiers zijn inbreuken op de inhoud die volgens de Europese Commissie zijn gemaakt door Vlaanderen bij het omzetten van Europese richtlijnen. Een inbreuk op de inhoud kan zijn: foutieve of onvolledige omzetting en niet naleving van de bepalingen van de richtlijn.*

eigen wetgeving. De Vlaamse overheid tracht op verschillende manieren te zorgen voor een tijdige en juiste omzetting. Zo heeft de Vlaamse Regering eind 2005 beslist om het draaiboek Europese Regelgeving als hulpmiddel te gebruiken om de achterstand en de niet correcte omzetting van Europese richtlijnen in Vlaamse regelgeving aan te pakken.
Het aantal hangende laattijdige omzettingen gaat in dalende lijn. In de laatste twee kwartalen van 2005 werden telkens vijf Europese richtlijnen omgezet naar Vlaamse regelgeving waarvan vier laattijdig.
Het aantal hangende inhoudelijke inbreukdossiers is in de tweede helft van 2005 gedaald van 24 naar 21. Van deze 21 dossiers bevinden er zich slechts 4 in procedurele fase.

Internationale organisaties

Vlaanderen is betrokken bij tal van **multilaterale instellingen**. Dat gebeurt via een actieve deelname aan conferenties en algemene vergaderingen en door de financiering van projecten en programma's. Op die manier versterkt Vlaanderen zijn uitstraling bij deze internationale organisaties en hun leden. Tegelijk vergroot de Vlaamse betrokkenheid bij de multilaterale besluitvorming. Dat is belangrijk, want die krijgt een steeds grotere impact op het interne en het internationale beleid van Vlaanderen.
Denken we bij voorbeeld aan de **onderhandelingen** over een verdere liberalisering van de wereldhandel, die in de Wereldhandelsorganisatie (WTO) gevoerd worden. De Vlaamse Regering wil niet afzijdig blijven bij die onderhandelingen en creëerde een werkgroep om Vlaamse standpunten voor de EU-vergaderingen en WTO-conferenties voor te bereiden.
Met een aantal internationale organisaties werkt Vlaanderen samen aan de realisatie van **projecten en programma's**. Zo ging er in 2005 in totaal 3,7 miljoen euro naar de cofinanciering van diverse projecten. Eind 2001 werden samenwerkingsfondsen opgericht bij de UNESCO en de Internationale Arbeidsorganisatie (IAO). In 2005 werd de overeenkomst met de IAO vernieuwd. Daarnaast kunnen onder andere ook UNAIDS en de Wereldgezondheidsorganisatie op een regelmatige bijdrage uit Vlaanderen rekenen.
Sinds 2001 kunnen Vlaamse jongeren via door de Vlaamse overheid gefinancierde **stages** een eerste internationale ervaring opdoen bij een internationale organisatie. In het eerste jaar maakten zeventien studenten van die mogelijkheid gebruik. Negen stagiairs konden nadien bij 'hun' organisatie betaald in dienst treden. In 2005 steeg het aantal stagiairs, waarbij vrouwen in de meerderheid zijn, tot 24.
Op die manier breidt het Vlaamse netwerk in die organisaties gestaag uit.
Ook **Vlaamse ambtenaren** kunnen **gedetacheerd** worden naar internationale organisaties. Zo liep er in 2005 een detachering ten einde bij de UNESCO en ging er een van start bij de Raad van Europa.

Internationale overeenkomsten

Sinds 1993 kan Vlaanderen voor alle materies waarvoor het alleen bevoegd is, **exclusieve verdragen** met buitenlandse partners sluiten. Drie kwart van die exclusieve verdragen zijn bilateraal. Zo werden in 2005 met Nederland vier belangrijke Scheldeverdragen gesloten en een overeenkomst ondertekend met Vietnam voor samenwerking bij de adoptie van kinderen.
Voor aangelegenheden waarvoor zowel de federale overheid als de gewesten en gemeenschappen bevoegd zijn, worden **gemengde verdragen** ondertekend, zoals bij de zetelakkoorden tussen België en internationale organisaties. De multilaterale verdragen worden vooral gesloten in het kader van de Europese Unie, de Raad van Europa en de Verenigde Naties.
Op 22 juni 2005 werd het Aanvullend Protocol tussen België en het Europees Defensieagentschap

INTERNATIONALE VERDRAGEN

	EXCLUSIEVE VERDRAGEN	GEMENGDE VERDRAGEN
Bilateraal	25	32
BLEU	-	76
Benelux	-	3
EU	-	73
Raad van Europa	-	14
IAO	-	21
UNESCO	-	4
Andere multi-laterale verdragen	7	80
Totaal	32	303

13.8 Aantal exclusieve en gemengde verdragen waarbij Vlaanderen als partij betrokken is op 15/12/2005.Bron: COO, ABB.

INTERNATIONALE OVEREENKOMSTEN

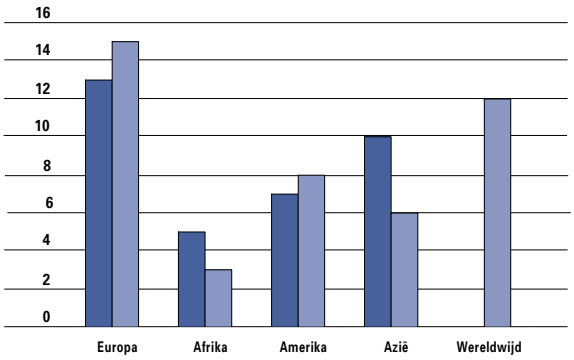

13.9 Aantal culturele akkoorden en transnationale contracten waarbij Vlaanderen als partij betrokken is op 15/12/2005, geografische spreiding. Bron: COO, ABB.

BELEIDSVERKLARINGEN

LAND/REGIO/MULTILATERALE INSTELLING	AANTAL	BELEIDSDOMEIN*				
		ECONOMIE EN WERK	LEEFMILIEU EN INFRASTRUCTUUR	ONDERWIJS EN VORMING	WELZIJN, VOLKSGEZONDHEID EN CULTUUR	WETENSCHAP EN TECHNOLOGIE
Zuid-Afrika	11	x	x	x	x	x
Nederland	10	x	x	x	x	x
Multilateraal	8	x	x		x	
China	3	x	x	x	x	
Litouwen	3	x	x			
Nord-Pas de Calais	3	x	x	x	x	x
Tsjechië	3	x	x	x	x	x
Vietnam	3		x			
Colombië	2		x			
Cuba	2	x	x			
Hongarije	2	x	x	x	x	
Polen	2		x			
United Nations University	2					x
Zuid-Nederland	2	x	x			
Baden-Württemberg	1	x	x	x	x	
Catalonië	1	x	x	x	x	x
Estland	1	x				
Letland	1	x	x			
Mozambique	1				x	
Nordrhein-Westfalen	1	x	x		x	
Tunesië	1		x			
Unmik	1		x			
Verenigde Staten	1			x		
Totaal	65					

*13.10 Aantal beleidsverklaringen per buitenlandse partner op 15/12/2005, met aanduiding van beleidsdomein. Bron: COO, ABB. * Eén beleidsverklaring kan meerdere beleidsdomeinen bestrijken.*

OFFICIELE CONTACTEN

JAAR	LAND/REGIO	STAATSHOOFD
1999	Catalonië	president Jordi Pujol
	Nordrhein-Westfalen	minister-president Wolfgang Clement
	Nederland	minister-president Wim Kok
2000	Berlijn	minister-president Ebergard Diepgen
	Brandenburg	minister-president Manfred Stolpe
	Luxemburg	premier Jean-Claude Juncker
	Nordrhein-Westfalen	minister-president Wolfgang Clement
	Zuid-Afrika	president Thabo Mbeki
2001	Nord-Pas de Calais	voorzitter Michel Delebarre
	Hongarije	president Ferenc Mádl
	Singapore	premier Goh Chok Tong
	Vietnam	premier Fan Van Khai
2002	Slovakije	premier Mikulas Dzurinda
2003	-	-
2004	Zuid-Afrika	president Thabo Mbeki
2005	Burkina Faso	president Blaise Compaore
	Oostenrijk	bondskanselier Wolfgang Schüssel
	Malawi	president Bingu wa Mutharika
	Kosovo	president Ibrahim Rugova
	Mongolië	premier Tsakhiagiyn Elbegdorj
	Kroatië	president Stjepan Mesic
	Mali	president Amadou Toumani Touré
	Burundi	president Pierre Nkurunziza

13.11 Evolutie van de officiële contacten van de Vlaamse minister-president met buitenlandse staatshoofden en minister-presidenten, van 1999 tot 2005. Bron: COO, ABB.

(EDA) ondertekend. Dankzij dit protocol zullen het EDA en zijn personeel in België kunnen genieten van een aantal voorrechten en immuniteiten.
In de loop van 2005 werden eveneens overeenkomsten gesloten voor de wederzijdse bevordering en bescherming van investeringen. Dit was het geval tussen de Belgisch-Luxemburgse Economische Unie (BLEU) en respectievelijk Uganda, Congo, Guatemala, Nicaragua, China, Madagaskar, Peru, Soedan en Mauritius.
In het kader van de EU werd het Verdrag over de toetreding van Bulgarije en Roemenië ondertekend en kwam een overeenkomst tot stand over de wijziging van het Cotonou-partnerschap met de

BUITENLANDSE ZENDINGEN

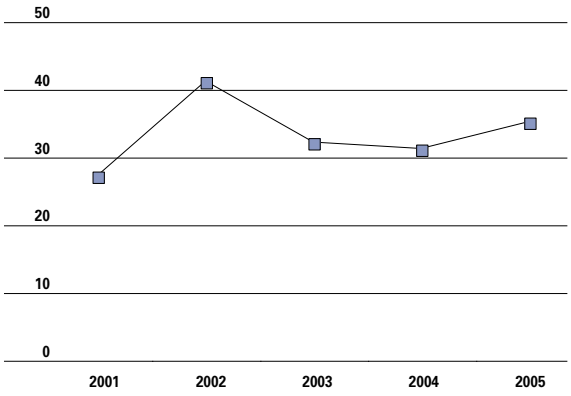

13.12 Evolutie van het aantal zendingen naar het buitenland van de leden van de Vlaamse Regering, van 2001 tot 2005. Bron: COO, ABB.

zogenaamde ACS-landen, de voormalige kolonies in Afrika, de Caraïben en de Stille Oceaan.
In de lijst van gemengde verdragen zijn ook de verdragen opgenomen die voor 1993 door België gesloten werden en waarvan Vlaanderen de rechtsopvolger is.
Ondanks hun naam bestrijken de **culturele akkoorden** bijna altijd meerdere domeinen: onderwijs en vorming, wetenschap en technologie, monumentenzorg, media en natuurlijk ook cultuur.
Transnationale contracten zijn verbintenissen tussen twee staten of regio's waarbij minstens één partij niet de bevoegdheid heeft om verdragen te sluiten. Onder die categorie valt bijvoorbeeld de 'entente' tussen Vlaanderen en Québec, dat zelf geen verdragsrecht heeft. Ruim de helft van de transnationale contracten gaat over onderwijs en vorming.
Beleidsverklaringen maken strikt genomen geen deel uit van de internationale overeenkomsten, omdat zij geen bindende juridische waarde hebben. Maar vaak geven ze wel een belangrijk politiek signaal. Met elf beleidsverklaringen is Zuid-Afrika de koploper. Niet toevallig is Zuid-Afrika dan ook een van de prioritaire partners van het Vlaamse buitenlands beleid.

Internationale contacten

De afgelopen jaren waren er verschillende **officiële contacten** tussen de Vlaamse minister-president en buitenlandse staatshoofden en minister-presidenten. Dat gebeurde zowel bij officiële ontvangsten door onze minister-president als bij officiële ontvangsten in het buitenland. De Vlaamse minister-president en de andere Vlaamse ministers leggen ook heel wat

VLAAMSE VERTEGENWOORDIGING IN DE WERELD

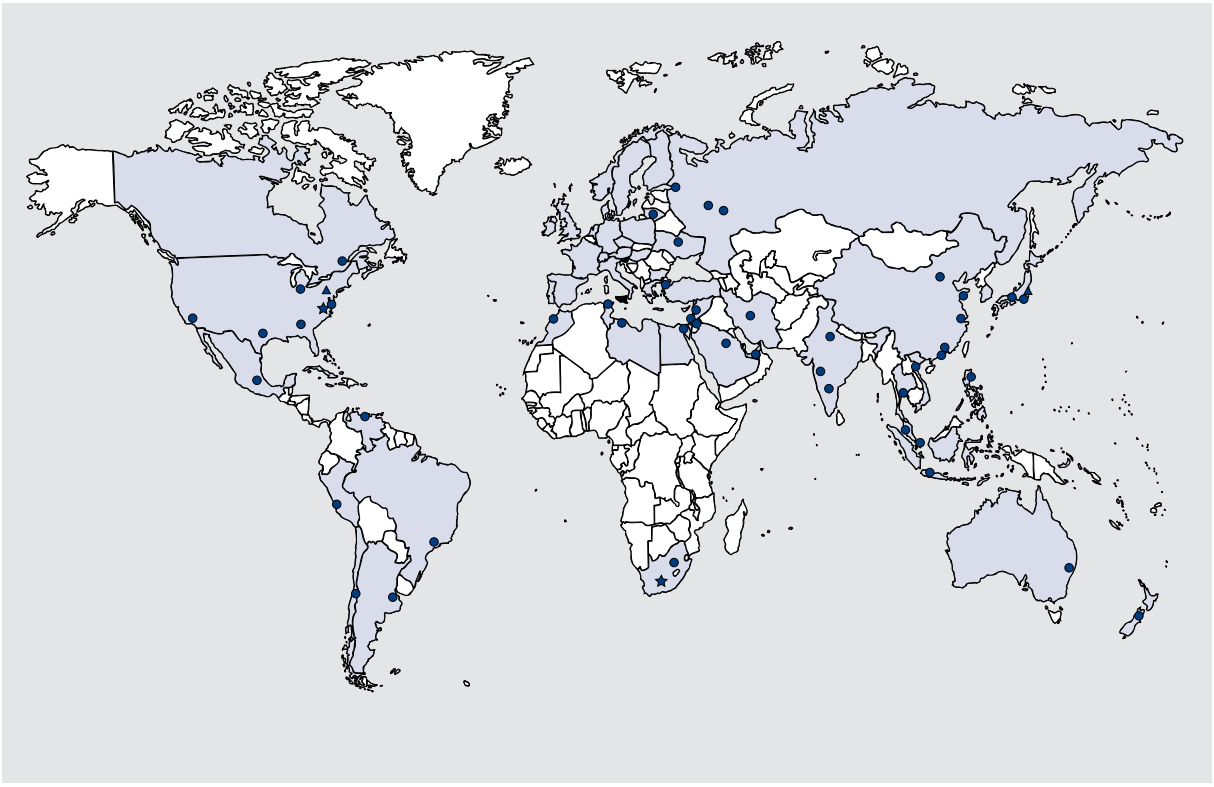

13.13 Overzicht van de verschillende vertegenwoordigers in de wereld in januari 2006.
Bron: COO, ABB.

vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering ★
vertegenwoordigers F.I.T. ●
vertegenwoordigers Toerisme Vlaanderen en VLAM ▲

werkbezoeken af in het kader van Europese vergaderingen of internationale conferenties, handelsmissies, de officiële opening van een tentoonstelling of evenement waarop Vlaanderen in de kijker staat.
Al deze contacten zorgen er mee voor dat de zichtbaarheid van Vlaanderen in het buitenland vergroot.

Vertegenwoordiging in het buitenland

Sinds Vlaanderen een volwaardige internationale partner is, wordt de **officiële vertegenwoordiging in het buitenland** sterk uitgebouwd via onder meer de vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering, de vertegenwoordigers van Toerisme Vlaanderen, enzovoort.

De Vlaamse overheid telt inmiddels negen **vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering**. Die bevinden zich in Berlijn, Den Haag, Londen, Parijs, Pretoria, Washington, Wenen en bij de Europese Unie in Brussel. Sinds 2003 is er eveneens een vertegenwoordiger bij de internationale organisaties die zetelen in Genève. Waar mogelijk zijn de andere vertegenwoordigers geaccrediteerd bij de multilaterale organisaties die in hun standplaats gevestigd zijn. In Parijs bijvoorbeeld is de vertegenwoordiger van de Vlaamse Regering ook geaccrediteerd als vertegenwoordiger bij de OESO, de UNESCO en de Raad van Europa.
De vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering maken deel uit van de administratie Buitenlands Beleid. Hun werkterrein bestrijkt alle domeinen die tot de bevoegdheid van de Vlaamse Regering behoren. Zij verschaffen doelgerichte informatie over Vlaanderen en winnen daarnaast ook informatie in over mogelijke samenwerkingsvormen met Vlaanderen. Voor het aantrekken van buitenlandse investeringen of het promoten van export en toerisme verwijzen ze door naar de gespecialiseerde Vlaamse vertegenwoordigers.
Dat doorverwijzen gebeurt trouwens dikwijls vaak binnen hetzelfde gebouw: in Wenen, Den Haag, Berlijn, Parijs en Londen werken de verschillende

VLAAMSE VERTEGENWOORDIGING IN EUROPA

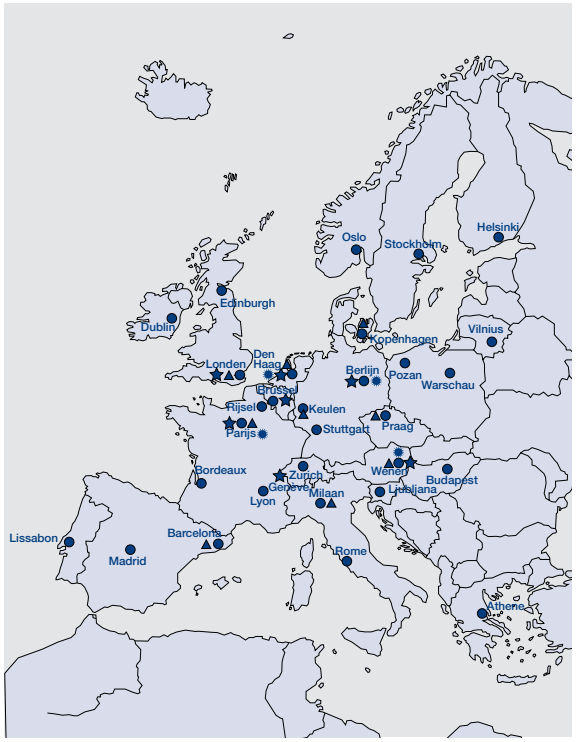

vertegenwoordigers van de Vlaamse Regering
vertegenwoordigers F.I.T.
vertegenwoordigers Toerisme Vlaanderen en VLAM
landbouwraden

13.14 Overzicht van de verschillende vertegenwoordigers in Europa in januari 2006. Bron: COO, ABB.

vertegenwoordigers letterlijk onder hetzelfde dak. Dat bevordert niet alleen de onderlinge samenwerking tussen de diensten, maar zorgt er ook voor dat Vlaanderen een duidelijk herkenbaar gezicht in het buitenland krijgt.

In 2005 werd **Flanders Investment & Trade** (F.I.T.) opgericht. Dit Vlaamse Agentschap voor Internationaal Ondernemen bundelt de krachten van het voormalige Export Vlaanderen en de Dienst Investeren in Vlaanderen. In 2005 was F.I.T. wereldwijd op meer dan tachtig locaties aanwezig. Dit wereldwijde netwerk werd bovendien nog uitgebreid dankzij een samenwerkingsakkoord met het Waalse en het Brusselse Hoofdstedelijke Gewest. Dit akkoord voorziet in zogenaamde bi- en trilaterale posten.
Een van de belangrijkste taken van de vertegenwoordigers van F.I.T. is het opsporen van exportkansen en kandidaat-investeerders. Zij moeten ook tijdig belangrijke marktevoluties signaleren. In hun ruim bevoegdheidspakket steken daarnaast ook het aanknopen van contacten met handelspartners, het uitwerken van commerciële samenwerkingsvormen, het inwinnen van informatie, het organiseren van ontmoetingsdagen en zendingen.

De kernopdracht van **Toerisme Vlaanderen** is het promoten van Vlaanderen als vakantiebestemming. Dat gebeurt zowel in binnen- als in buitenland. Daarvoor beschikt Toerisme Vlaanderen wereldwijd over elf vestigingen en een hoofdkantoor in Brussel.

Bij de staatshervorming van 2001 werd de bevoegdheid voor landbouw bijna volledig overgeheveld naar de gewesten. Bij die beweging heeft Vlaanderen logischerwijs ook de **landbouwraden** van de federale overheid overgenomen. Behalve bij de Permanente Vertegenwoordiging bij de EU, zijn er momenteel vier landbouwraden actief in het buitenland: in Den Haag, Berlijn, Parijs en Wenen. Vanuit hun internationaal gezichtspunt dragen deze attachés bij tot de ontwikkeling van de strategische beleidsvisie van hun departement.

Het **Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserijmarketing** (VLAM) promoot de Vlaamse landbouw-, tuinbouw- en visserijproducten in binnen- en buitenland. De buitenlandse promotie legt de nadruk op handel via contacten met de distributie. De VLAM beschikt over twee vertegenwoordigers in het buitenland, in Parijs en in Keulen. Zij dienen als aanspreekpunt voor respectievelijk de Franse en Zwitserse, en de Duitse en Oostenrijkse handel. Voor andere exportbestemmingen werkt de VLAM samen met Flanders Investment & Trade.

13.2 Ontwikkelings-samenwerking

Noord/Zuid-kloof

Wereldwijd bestaan nog steeds enorme verschillen in welvaart en welzijn. Miljarden mensen, vooral in het zuidelijke halfrond, kunnen alleen maar dromen van een goede gezondheid, een degelijke opleiding, een schone leefomgeving, voldoende voedsel, fatsoenlijk werk. Harde cijfers tonen keer op keer die **'Noord/Zuid-kloof'** aan.

De **Human Development Index** (HDI) is een internationale standaard waarin voor zowat alle lidstaten van de Verenigde Naties indicatoren over gezondheid, opleiding en economische welvaart worden verwerkt. Zo ontstaat een vrij goed beeld van de algemene menselijke ontwikkeling. Hoewel de meeste landen beetje bij beetje vooruitgang boeken, blijft de kloof tussen de kop en de staart van de ranglijst aanzienlijk.

HUMAN DEVELOPMENT INDEX

	LAND EN RANGSCHIKKING*	HDI	LEVENSVERWACHTING BIJ DE GEBOORTE (IN JAAR)	GELETTERDHEID VOLWASSENEN (IN %)	SCHOLINGSGRAAD (IN %)	BBP/CAPITA (IN KKP** USD)
1.	Noorwegen	0,963	79,4	99,0	100	37.670
2.	Ijsland	0,956	80,7	99,0	96	31.243
3.	Australië	0,955	80,3	99,0	100	29.632
4.	Luxemburg	0,949	78,5	99,0	88	62.298
5.	Canada	0,949	80,0	99,0	94	30.677
6.	Zweden	0,949	80,2	99,0	100	26.750
	Vlaanderen***	0,948	79,7	99,0	100	28.110
7.	Zwitserland	0,947	80,5	99,0	90	30.552
8.	Ierland	0,946	77,7	99,0	93	37.738
9.	België	0,945	78,9	99,0	100	28.335
	...					
120.	Zuid-Afrika	0,658	48,4	82,4	78	10.346
	...					
168.	Mozambique	0,379	41,9	46,5	43	1.117
	...					
173.	Tsjaad	0,341	43,6	25,5	38	1.210
174.	Mali	0,333	47,9	19,0	32	994
175.	Burkina Faso	0,317	47,5	12,8	24	1.174
176.	Sierra Leone	0,298	40,8	29,6	45	548
177.	Niger	0,281	44,4	14,4	21	835

13.15 HDI-ranglijst in 2003 met aanduiding van de positie van Vlaanderen en enkele andere landen, inclusief de partnerlanden van de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. Bron: UNDP Human Development Report 2005, Studiedienst van de Vlaamse Regering.
** Op 177 landen.*
*** KKP = koopkrachtpariteit.*
**** De positie van Vlaanderen is gebaseerd op berekeningen van de Studiedienst van de Vlaamse Regering. Een vergelijking van het Vlaamse Gewest met andere landen dient met de nodige voorzichtigheid te gebeuren: de berekeningen werden niet uitgevoerd voor andere Europese regio's (hoofdstedelijke gebieden zullen vermoedelijk ook hoog scoren) en de officiële gegevens voor het Vlaamse BBP ondergaan de invloed van pendelbewegingen (een aanzienlijk aantal pendelaars werkt in Brussel, en draagt dus bij tot het BBP van het Brusselse Gewest, maar nemen hun inkomen mee naar huis waar ze wonen, in dit geval het Vlaamse Gewest).*

VLAAMSE BIJDRAGE ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

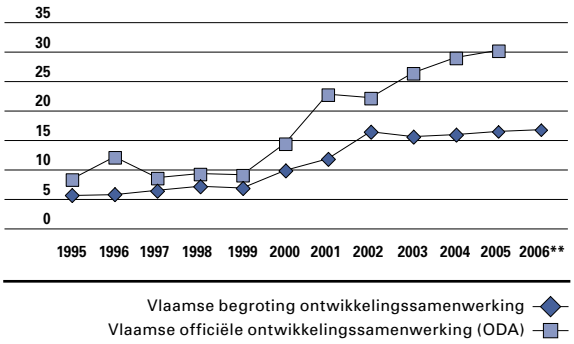

13.16 Evolutie van de Vlaamse begroting ontwikkelingssamenwerking (vastleggingen) en de Vlaamse officiële ontwikkelingssamenwerking (uitgaven), van 1995 tot 2006**, in miljoen euro. Bron: COO, ABB.*
** Strikt genomen is er pas vanaf 2001 sprake van een afzonderlijke begroting ontwikkelingssamenwerking. De vermelde onderdelen waren voorheen echter al duidelijk als ontwikkelingssamenwerking aanwijsbaar.*
*** Aangepaste begroting voor 1995-2005 en initiële begroting voor 2006.*

Eigen ontwikkelings–samenwerking

In het midden van de jaren negentig startte Vlaanderen een eigen beleid op voor ontwikkelingssamenwerking. In 2001 kwam er voor het eerst een **afzonderlijke begroting** voor de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast steunen ook andere ministers uit de Vlaamse Regering initiatieven met hun eigen budgetten. Deze uitgaven samen met de betalingen van de minister voor ontwikkelingssamenwerking vormen het totale budget dat wordt gespendeerd aan ontwikkelingsamenwerking en dat in aanmerking komt voor de Vlaamse officiele ontwikkelingssamenwerking (ODA) statistiek. Zowel het Vlaamse budget voor ontwikkelingssamenwerking als de Vlaamse ODA kende een verdrievoudiging de voorbije tien jaar.
Naast een eigen begroting werden er ook heel wat, vaak vernieuwende, initiatieven gelanceerd en in een **decretaal kader** gegoten: de convenants met de Vlaamse steden en gemeenten ter promotie van ontwikkelingssamenwerking op lokaal niveau, projecten rond ontwikkelingseducatie, de waarborgverlening voor Vlaamse ontwikkelingsfondsen die actief zijn op het vlak van microfinanciering aan kleine ondernemers in het Zuiden…

Samenwerking met partners in Vlaanderen

Een deel van het budget voor ontwikkelingssamenwerking gaat naar Vlaamse niet-gouvernementele organisaties (NGO's), socio-culturele organisaties, andere organisaties en lokale besturen.
Een eerste vorm van samenwerking zijn de zogenaamde **convenants gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking,** voor ondermeer het uitbouwen van een stedenband en de sensibilisatie van de eigen bevolking. Dankzij het decreet voor de gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking hebben alle steden en gemeenten de kans om deel te nemen aan dit programma. In 2005 stapten zeventien gemeenten in het programma voor een periode van drie jaar. Eind 2005 werd een nieuwe oproep gelanceerd, waarna nogmaals negentien gemeenten in het programma zullen treden, eveneens voor een periode van drie jaar.
Een tweede vorm van ontwikkelingssamenwerking binnen Vlaanderen verloopt via de **projecten voor sensibilisatie en ontwikkelingseducatie**, die de bewustwording over de Noord/Zuid-problematiek en de verbreding van het maatschappelijke draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking stimuleren. Dat kan op allerlei manieren: door theatervoorstellingen over de millenniumdoelstellingen, door scholen mee te nemen in het fair trade-verhaal, door interactieve tentoonstellingen over kinderrechten…
De publieke oproepen voor het indienen van projecten waren steeds een succes: er werden altijd meer projectvoorstellen ingediend dan er gefinancierd konden worden. In 2002 werden 28 van de 49 ingediende projecten goedgekeurd, in 2003 14 van de 108, in 2004 10 van de 27 en in 2005 9 van de 50.
In 2005 werd ook het wetgevende kader voor een **Vlaams Waarborgfonds** volledig afgerond. Dat fonds moet borg staan voor een aantal politieke en commerciële risico's die gespecialiseerde Vlaamse ontwikkelingsfondsen lopen als ze werkingsmiddelen bezorgen aan microfinancieringsinstellingen in het Zuiden. Het fonds krijgt elk jaar een bedrag van de Vlaamse overheid en kan in 2006 van start gaan met een budget van 248.000 euro.

Samenwerking met partnerlanden in het Zuiden

De samenwerking met de partnerlanden is toegespitst op Zuidelijk Afrika, in casu Mozambique en **Zuid-Afrika**. De strategienota 2005-2009 voor de ontwikkelingssamenwerking met Zuid-Afrika richt zich op concrete programma's in drie provincies: Vrijstaat, Kwazulu Natal en Limpopo. De prioritaire thema's zijn landbouw en voedselzekerheid, de HIV- en aidspreventie en de creatie van tewerkstelling. Bij de samenwerking met **Mozambique** wordt vooral gewerkt rond HIV en aids.

Humanitaire bijstand

In de voorbije jaren verleende Vlaanderen ook **humanitaire bijstand** aan landen of regio's in nood. Deze bijstand omvat noodhulp aan slachtoffers van conflicten of natuurrampen, ondersteuning van vluchtelingen en voedselhulp aan de meest kwetsbare bevolkingsgroepen. Zo kwam Vlaanderen in 2005 tussen na de vloedgolf in Zuidoost-Azië, ontving de Palestijnse bevolking steun om de gevolgen van de bezetting iets draaglijker te maken, werd (voedsel)hulp geboden aan verschillende landen in Afrika en hulpgoederen bezorgd aan de daklozen in Pakistan. In 2005 ging 1,6 miljoen euro naar humanitaire bijstand. De hulpacties verliepen meestal via gespecialiseerde instanties, zoals Artsen Zonder Grenzen, Oxfam en het Rode Kruis.

Draagvlak ontwikkelings–samenwerking

De Vlaamse overheid wil een beleid voor ontwikkelingssamenwerking voeren mét steun van de Vlaamse bevolking. Uit onderzoeken in 2003 en 2004 blijkt dat de meeste Vlamingen zich wel bewust zijn van de Noord/Zuid-kloof en de problemen die daarmee samenhangen, maar tezelfdertijd heeft men niet altijd weet van de inspanningen die in en door Vlaanderen gedaan worden om deze kloof te dichten.
Zo vinden in 2004 ruim vier op tien Vlamingen van zichzelf dat ze goed op de hoogte zijn van de situatie in de derdewereldlanden. Uit de peiling naar hun objectieve **kennis** van ontwikkelingssamenwerking blijkt echter dat deze kennis niet zo hoog is.
In het algemeen is er een positieve **houding** tegenover ontwikkelingssamenwerking: iets meer dan de helft van de Vlamingen wil de hulp aan derdewereldlanden vermeerderen. Amper een 5% wil dat de hulp vermindert.
Deze positieve houding weerspiegelt zich ook in het **gedrag** van de Vlaming. Zowel in 2002 als in 2003 hebben zes op tien Vlamingen geld gegeven aan ontwikkelingshulp. Minder goed scoren de 'eerlijke handel'-producten en de wereldwinkels. In 2003 kocht slechts één op tien Vlamingen minstens één keer per maand 'eerlijke handel'-producten. Nog geen één op zes ging minstens eenmaal per maand naar een wereldwinkel.

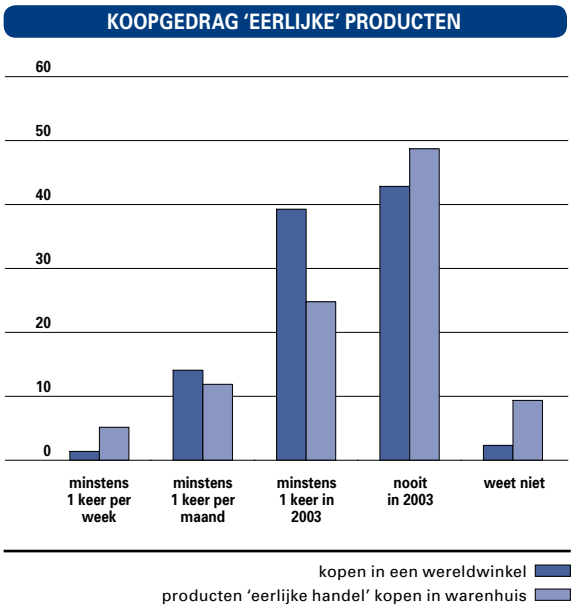

*13.17 Frequentie koopgedrag 'eerlijke' producten door Vlamingen in 2003, in %. Bron: HIVA, Coprogram. * N = 976.*

13.3 Toerisme

Volgens de beleidsnota Toerisme moeten de Vlaamse toeristische troeven actief 'vermarkt' worden om hun rendement te maximaliseren. De buurlanden vormen de belangrijkste doelgroep. Ook Brussel als Europese hoofdstad en administratief zakencentrum is een hefboom voor toeristische promotie. Tevens moet het toerisme in Vlaanderen toegankelijker worden, zodat iedereen kan genieten van een vakantie.

Vlaanderen als toeristisch product

In 2004 boekte het Vlaamse Gewest 23,6 miljoen **overnachtingen**. Dat is een daling van bijna 2% tegenover 2003 en het zwakste resultaat van de voorbije zes jaar. Wel maken de overnachtingen in het Vlaamse Gewest nog steeds twee derde uit van alle overnachtingen in België. In het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is de stijgende lijn van de voorbije jaren onderbroken.
Vooral de Kust, Brussel, Brugge, de stad Antwerpen en de Kempen zijn populair. Ook andere delen van Limburg en Gent trekken veel overnachtingen aan. Het grootste deel van de overnachtingen vindt nog steeds plaats aan de Kust, maar het aandeel van de Kuststreek zakt wel langzaam terug. Het zijn vooral de Kunststeden die de voorbije jaren meer overnachtingen boeken.

1. De binnenlandse markt

Drie op vijf van alle overnachtingen in het Vlaamse Gewest zijn **binnenlandse overnachtingen**. Daarmee trekt het Vlaamse Gewest drie vierde van alle overnachtingen door Belgische toeristen in ons land naar zich toe. Het aandeel van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is zeer klein, maar kent al enkele jaren een sterke stijging. In 2004 is het de enige regio die het aantal binnenlandse overnachtingen zag stijgen.
De binnenlandse markt situeert zich vooral aan de Kust, en in tweede orde in de Antwerpse en Limburgse Kempen en andere gemeenten van Limburg. Ook de grote Kunststeden kunnen rekenen op binnenlandse belangstelling.

2. De buitenlandse markt

Buitenlandse toeristen overnachten naar verhouding meer dan Belgische toeristen in de Kunststeden. Dat komt deels door het zakentoerisme, deels door de recreatieve citytrips. Brussel staat op kop, gevolgd door Antwerpen, Brugge en Gent. Daarnaast oefenen zowel de Kust als enkele gemeenten in de Kempen een grote aantrekkingskracht uit op de buitenlanders. Die komen vooral uit de buurlanden en komen in hoofdzaak af voor recreatief toerisme.
Nederland, het Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Frankrijk zijn samen met de Verenigde Staten de belangrijkste marktlanden voor Vlaanderen. Ze vertegenwoordigen 84% van de buitenlandse overnachtingen en 34% procent van alle overnachtingen.
Vooral Nederlanders vinden massaal de weg naar Vlaanderen. Ondanks een terugval van 2% in 2004, vormen zij nog steeds de belangrijkste buitenlandse markt en blijven zij de sterkste stijger van de voorbije zes jaar. De Duitse markt liep aanzienlijk terug, terwijl de Franse markt, na een dip in 2001, weer sterke groeicijfers kan voorleggen. Het aantal Britse overnachtingen piekte in 2001, toen het pond nog heel sterk stond en reizen in de Eurozone voor de

OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TREND 99-04
België	35.309.432	36.414.670	35.875.162	36.313.331	36.199.067	35.525.098	+0,6%
Vlaams Gewest	23.893.524	24.527.983	23.982.399	24.265.614	24.033.599	23.578.118	-1,3%
Brussels Gewest	4.289.568	4.519.949	4.444.761	4.710.609	4.816.415	4.736.406	+10,4%
Waals Gewest	7.126.340	7.366.738	7.448.002	7.337.108	7.349.053	7.210.574	+1,2%

13.18 Evolutie van de overnachtingen naar gewest, van 1999 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies.

OVERNACHTINGEN NAAR MACROPRODUCT

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TREND 99-04
Kust	12.639.771	12.915.676	12.477.340	12.557.079	12.462.700	12.017.166	-4,9%
Kunststeden	7.633.951	7.995.414	7.927.797	8.369.864	8.364.097	8.367.961	+9,6%
Vlaamse regio's	7.909.370	8.136.842	8.022.023	8.049.280	8.023.217	7.929.397	+0,3%
Totaal	28.183.092	29.047.932	28.427.160	28.976.223	28.850.014	28.314.524	0,5%

13.19 Evolutie van de overnachtingen naar macroproduct, van 1999 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: dit totaal is groter dan het totaal aantal overnachtingen in het Vlaams Gewest omdat ook de overnachtingen van het Brussels Hoofdstedelijk Gewest worden meegeteld bij de Kunststeden; Alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies.

SPREIDING OVERNACHTINGEN

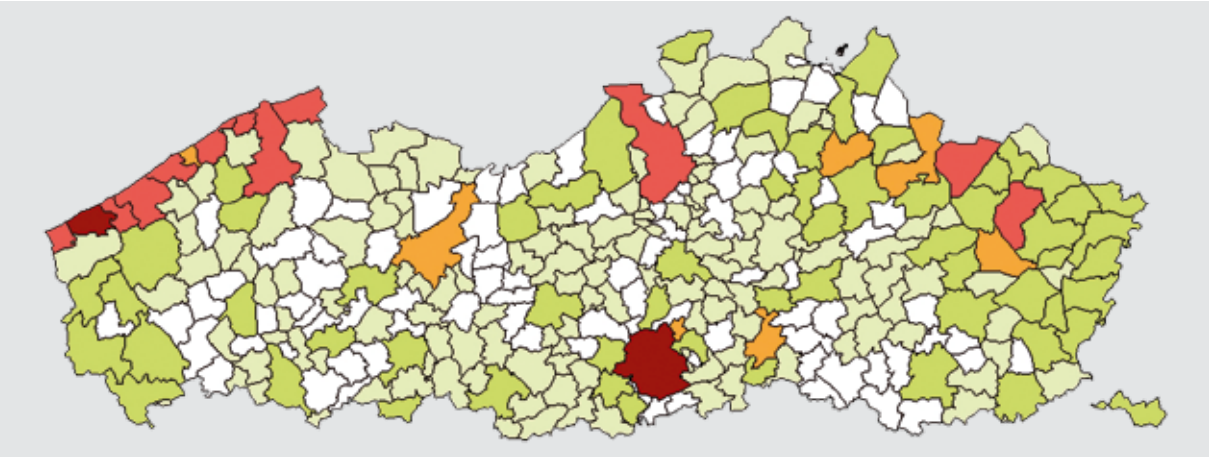

13.20 Spreiding overnachtingen in 2004.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies.
Wit = gemeenten met minder dan vier commerciële logiesaccommodaties.
Deze zijn niet weerhouden omwille van de vertrouwelijkheid.

aantal overnachtingen

2.000.001 - 4.750.000	(2)
750.001 - 2.000.000	(11)
200.001 - 750.000	(7)
20.001 - 200.000	(61)
0 - 20.000	(139)
vertrouwelijk	(89)

BINNENLANDSE OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TREND 99-04
België	18.913.178	19.788.309	19.358.535	19.201.820	19.047.185	18.858.490	-0,3%
Vlaams Gewest	14.437.387	15.083.663	14.515.964	14.514.089	14.377.570	14.157.757	-1,9%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	339.111	416.456	472.529	436.786	455.117	523.447	+54,4%
Waals Gewest	4.136.680	4.288.190	4.370.042	4.250.945	4.214.498	4.177.286	+1,0%

13.21 Evolutie van de overnachtingen van Belgische toeristen, van 1999 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies.

SPREIDING BINNENLANDSE OVERNACHTINGEN

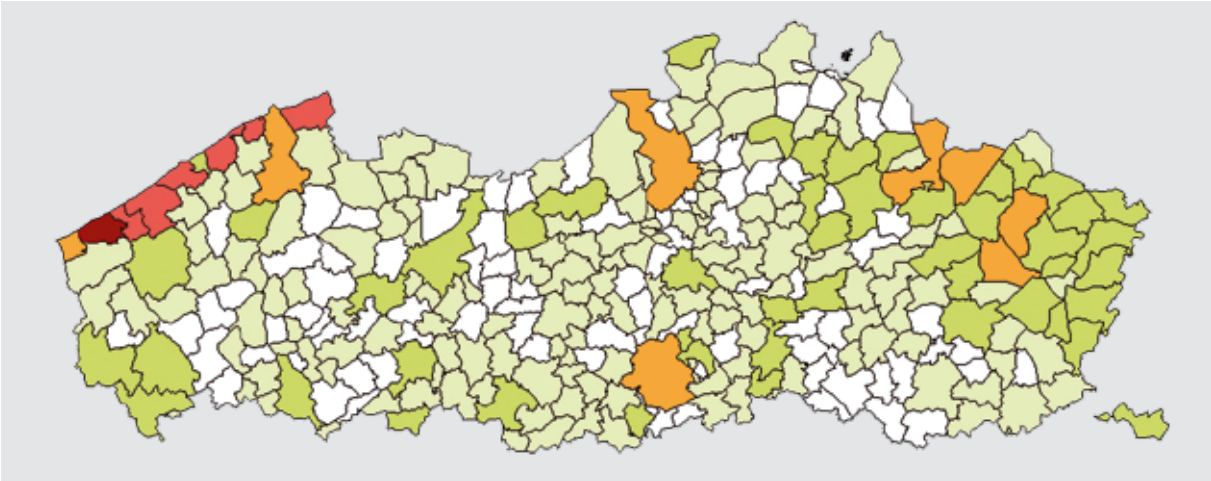

13.22 Spreiding van de overnachtingen door Belgische toeristen, in 2004.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.
Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies. Wit = gemeenten met minder dan vier commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weerhouden omwille van de vertrouwelijkheid.

aantal overnachtingen	
2.000.001 - 2.100.000	(1)
750.001 - 2.000.000	(6)
200.001 - 750.000	(8)
20.001 - 200.000	(49)
0 - 20.000	(156)
vertrouwelijk	(89)

Britten dus goedkoop was. Sindsdien is hun aantal sterk gedaald. De Amerikaanse markt lijkt zich dan weer te herstellen. Na een jarenlange sterke terugval was er in 2004 een kentering.
In 2004 telde Vlaanderen per 100 inwoners 56,4 buitenlandse aankomsten. Op Europees vlak is dat een matige score, die deels te verklaren is door onze hoge bevolkingsdichtheid. Het Brussels Hoofdstedelijk Gewest hoort dan weer bij de Europese top voor deze indicator. Opvallend is dat vooral de Zuid-Europese landen bovenaan dit lijstje staan.

SPREIDING BUITENLANDSE OVERNACHTINGEN

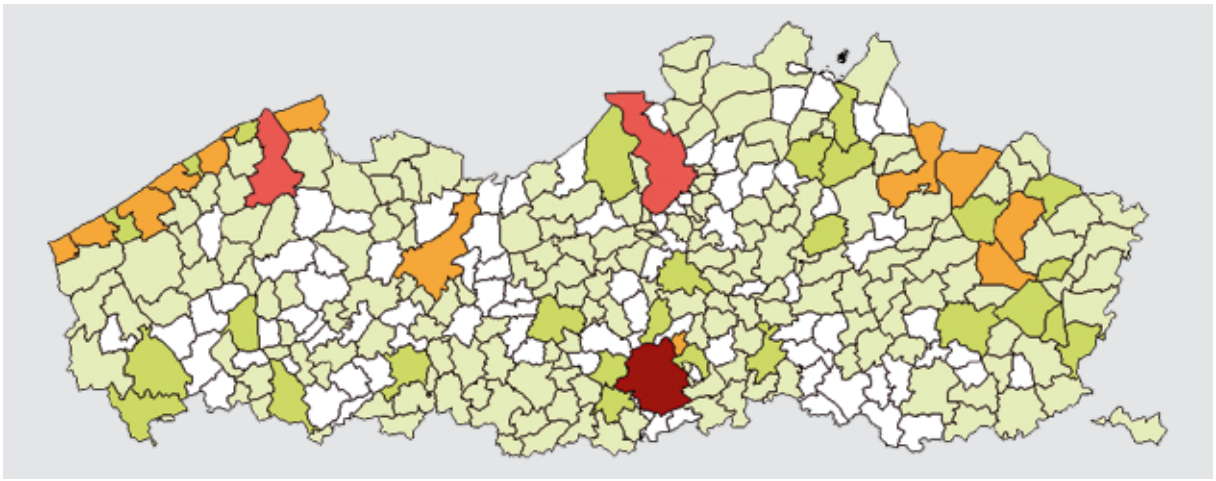

13.23 Spreiding van de overnachtingen door Belgische toeristen, in 2004.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.
Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies. Wit = gemeenten met minder dan vier commerciële logiesaccommodaties. Deze zijn niet weerhouden omwille van de vertrouwelijkheid.

aantal overnachtingen	
2.000.001 - 4.200.000	(1)
750.001 - 2.000.000	(2)
200.001 - 750.000	(12)
20.001 - 200.000	(27)
0 - 20.000	(178)
vertrouwelijk	(89)

BUITENLANDSE OVERNACHTINGEN

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TREND 99-04
België	16.396.254	16.626.361	16.516.627	17.111.511	17.151.882	16.666.608	+1,6%
Vlaams Gewest	9.456.137	9.444.320	9.466.435	9.751.525	9.656.029	9.420.361	-0,4%
Brussels Hoofdstedelijk Gewest	3.950.457	4.103.493	3.972.232	4.273.823	4.361.298	4.212.959	+6,6%
Waals Gewest	2.989.660	3.078.548	3.077.960	3.086.163	3.134.555	3.033.288	+1,5%

13.24 Evolutie van de overnachtingen van buitenlandse toeristen, van 1999 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies.

BUITENLANDSE OVERNACHTINGEN NAAR HERKOMSTLAND

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	TREND 99-04
Nederland	2.865.439	2.942.182	3.071.325	3.260.621	3.348.274	3.281.321	+14,5%
Duitsland	2.372.909	2.146.286	1.995.005	1.994.169	1.847.767	1.727.182	-27,2%
Verenigd Koninkrijk	1.498.729	1.550.743	1.638.846	1.616.022	1.500.289	1.423.354	-5,0%
Frankrijk	1.014.919	931.897	971.720	1.064.402	1.168.727	1.136.131	+11,9%
U.S.A.	301.303	314.294	304.559	289.829	253.819	274.168	-9,0%

13.25 Evolutie van de buitenlandse overnachtingen naar herkomstland, top 5, van 1999 tot 2004. Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek. Noot: alle commerciële logiesvormen: hotels, campings, vakantiecentra, vakantiedorpen, logies voor doelgroepen en huurlogies.

AANKOMSTEN NAAR AANTAL INWONERS

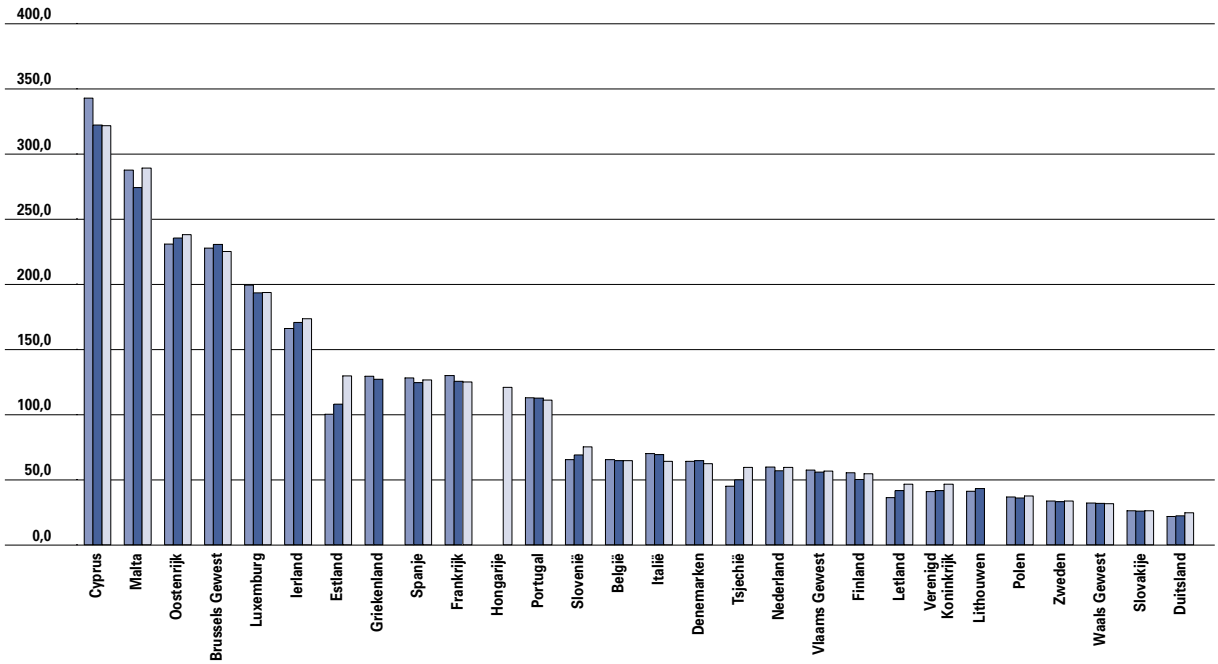

13.26 Europese vergelijking van het aantal buitenlandse aankomsten per 100 inwoners, van 2002 tot 2004. Bron: WTO & Eurostat, bewerking Studiedienst Vlaamse Regering. Opmerking: een vergelijking van de gewesten met andere landen moet met de nodige voorzichtigheid gebeuren: elk land zal regio's hebben die beter of slechter scoren dan het gemiddelde van het land.

2002
2003
2004

VERBLIJFSMOTIEF

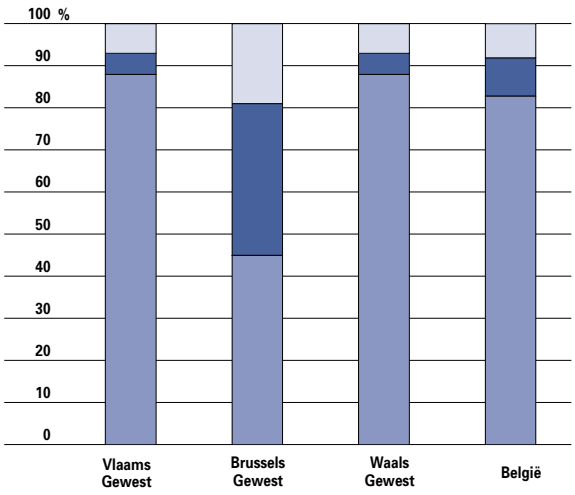

13.27 Verdeling van de overnachtingen naar verblijfsmotief, in 2004.
Bron: Algemene Directie Statistiek, bewerking Toerisme Vlaanderen, Planning & Onderzoek.

3. Verblijfsmotief

Net geen negen op tien overnachtingen in het Vlaamse Gewest heeft recreatieve doeleinden. Dat geldt ook voor het Waalse Gewest, maar niet voor het Brusselse. Met zijn sterk internationale karakter trekt Brussel meer zakelijke reizigers aan. Meer dan een derde van de overnachtingen is te situeren in het zogenaamde MICE-segment (Meeting, Incentive, Conference en Events of Exhibitions), een vijfde zijn overnachtingen van individuele zakentoeristen. Naarmate mensen van verder moeten komen, daalt het recreatief toerisme. Ruim negen op tien Nederlandse overnachtingen hebben ontspanning en recreatie als doel, terwijl bij de Amerikanen meer dan de helft van de overnachtingen zakelijke motieven heeft.

4. Brussel als hefboom

Brussel kan als Europese hoofdstad en administratief zakencentrum een hefboom vormen voor de ontwikkeling en promotie van het toerisme in het Vlaamse Gewest. Het aantal overnachtingen kent er een opvallende stijging, van zowel binnenlandse als buitenlandse toeristen. Brussel moet het wel vooral hebben van die laatste groep: bijna negen op tien overnachtingen in de hoofdstad komen toe aan buitenlanders. In Vlaanderen en Wallonië is dat slechts vier op tien. Bovendien kent Brussel een meer internationaal publiek: 44% van de buitenlandse toeristen komt van buiten onze buurlanden of de Verenigde Staten, terwijl dat in het Vlaamse Gewest slechts 16% is en in het Waalse Gewest 10%.

5. Werkgelegenheid

De bezoldigde werkgelegenheid in de toeristisch recreatieve sector daalde in 2003 met een half procent. De toename van het aantal zelfstandigen compenseert de daling van het aantal werknemers.

WERKGELEGENHEID

SUBSECTOR	1999	2000	2001	2002	2003	TREND 99-03
kleinhandel in sport- en kampeerartikelen, souvenirs, ambachtelijke producten e.d.	1.641	1.636	1.557	1.689	1.770	+7,9%
hotels en motels	7.248	7.385	7.853	8.138	7.967	+9,9%
overig logies voor kortstondig verblijf	3.463	3.608	3.811	4.068	3.704	+7,0%
restaurants, fast-food zaken, snackbars, frituren	33.318	32.597	35.914	39.059	36.573	+9,8%
cafés, discotheken, dancings e.d.	10.885	10.659	11.140	10.355	9.838	-9,6%
catering, uitzendkoks en verzorgen van feesten en recepties	7.973	8.995	10.333	9.058	7.983	+0,1%
overig vervoer van personen te land	2.986	3.064	3.167	3.152	2.985	+0,0%
reisbureaus, touroperators, reisbegeleiders en -gidsen, V.V.V.'s e.d.	4.396	4.491	4.934	4.239	4.595	+4,5%
verhuur van sport- en kampeerartikelen	139	112	103	148	71	-48,9%
organisatie van salons, tentoonstellingen en beurzen	402	506	592	673	745	+85,3%
vertoning van films	517	485	567	588	958	+85,3%
productie, exploitatie, beheer en diensten verwant aan scheppende en uitvoerende kunst	4.119	4.589	4.997	5.480	5.272	+28,0%
kermisattracties, pretparken en overig amusement	449	779	858	735	700	+55,9%
musea en monumentenzorg, botanische tuinen, dierentuinen e.d.	2.618	3.090	3.558	3.539	3.622	+38,3%
beheer en exploitatie van sportcentra en overige activeiten i.v.m. sportbeoefening	7.219	9.344	9.200	9.511	10.162	+40,8%
kansspelen, recreatieparken en overige activiteit i.v.m. recreatie	2.006	1.776	1.876	1.688	1.606	-19,9%
zelfstandigen horeca	20.975	20.451	20.086	19.631	22.587	+7,7%
zelfstandigen vermakelijkheden	5.743	5.665	5.433	5.334	5.782	+0,7%
Totaal	116.097	119.232	125.979	127.085	126.920	+9,3%

13.28 Werkgelegenheid in de toeristisch-recreatieve sector in het Vlaams Gewest, 1999-2003. Bron: SWAV, RSVZ. Noot: Niet onbelangrijk voor de toeristische sector is de verschuiving van het meetmoment. In 2003 was dat op 31 december. De jaren voordien op 30 juni. Ook zijn in 2003 verschuivingen gebeurd bij enkele subcategorieën.

TOTALE VAKANTIEPARTICIPATIE VAN DE VLAMINGEN

(KORTE + LANGE VAKANTIES)	1996	1998	2000	2002	2004
Participatie	72,3%	75,3%	78,1%	74,1%	75,4%
Frequentie	2,2	2,3	2,3	2,3	2,4
Aantal korte + lange vakanties (mln)	9,6	10,2	11,3	10,6	10,9
Aantal korte + lange zomervakanties (mln)	7,2	7,6	8,4	8,0	8,0
Aantal korte + lange wintervakanties (mln)	2,4	2,6	2,7	2,6	2,9
Aantal korte + lange binnenlandse vakanties (mln)	3,6	4,0	4,0	3,8	4,0
Aantal korte + lange buitenlandse vakanties (mln)	6,0	6,2	7,2	6,8	6,9

13.29 Evolutie van de totale participatie van de Vlamingen, van 1996 tot 2004. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

STEUNPUNT VAKANTIEPARTICIPATIE

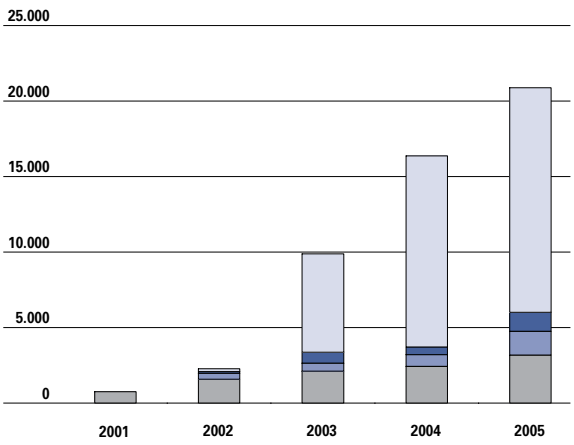

13.30 Evolutie van het aantal toeristen dat gebruik maakte van het Steunpunt Vakantieparticipatie, van 2001 tot 2005. Bron: Toerisme Vlaanderen, Steunpunt Vakantieparticipatie. Noot: opgestart in mei 2001. Het eerste werkjaar bestond dus uit acht maanden.

De Vlaming en zijn vakantie

In 2004 ging drie kwart van de Vlamingen minstens eenmaal op (korte of lange) vakantie. Na de daling in 2002 is er opnieuw een stijging, maar het niveau van 2000 wordt niet gehaald. In Frankrijk (74%) en Duitsland (74%) geniet ongeveer eenzelfde groep van één of meer vakanties. Enkel Nederland (81%) haalt een betere score.
Ook het totale aantal vakanties kent een lichte heropleving. Bijna drie kwart van alle vakanties vindt plaats in de zomermaanden en twee derde in het buitenland. Opvallend is de trend naar meer vakanties buiten de zomerperiode.
Voor veel mensen is op vakantie gaan een te dure aangelegenheid. Daarom werd in mei 2001 het Steunpunt Vakantieparticipatie opgericht, dat een vakantieaanbod uitwerkt op maat van kansarmen en mensen met een laag inkomen. In het startjaar maakten 752 kansarmen hiervan gebruik, vier jaar later zijn dat er bijna dan 21.000.

1. Lange vakanties

Bijna twee op drie Vlamingen maakten in 2004 samen 6,9 miljoen lange vakanties. Na de sterke achteruitgang in 2002 is er een licht herstel. Ruim drie kwart van de Vlaamse lange vakanties gaat richting buitenland. Het aandeel lange vakanties in eigen land nam af. Opvallend is dat de Kust als enige binnenlandse bestemming zijn verlies kon beperken. Met ongeveer de helft van de binnenlandse vakanties blijft de Kust onze binnenlandse **topbestemming**.
De top drie van belangrijkste buitenlandse bestemmingen blijft onveranderd: Frankrijk, Spanje en Italië staan nog steeds op kop, ook al is er een verminderde belangstelling. Turkije en Oost-Europa trekken steeds meer Vlaamse toeristen. Duitsland herstelt zich van een zwak 2002. Ook de wintersportlanden Oostenrijk en Zwitserland doen het een pak beter dan twee jaar geleden.
De gemiddelde **bestedingen** voor een lange vakantie omvatten alle uitgaven van de vakantieganger voor transport, logies, eten, drinken, ontspanning, aankopen… Aan zijn gehele vakantie geeft een Vlaming gemiddeld 575 euro uit per persoon. Dat komt neer op een uitgave van 56 euro per persoon en per etmaal. Gecorrigeerd voor inflatie zijn de gemiddelde bestedingen per vakantie op twee jaar tijd gestegen met 5,6%. Voor de bestedingen per persoon per nacht is dat 7%.

LANGE VAKANTIEPARTICIPATIE

(LANGE VAKANTIES)	1996	1998	2000	2002	2004
lange vakantieparticipatie	63,5%	65,9%	68,7%	64,3%	64,8%
lange vakantiefrequentie	1,65	1,65	1,67	1,75	1,74
aantal lange vakanties (mln)	6,3	6,6	7,1	6,9	6,9
aantal lange zomervakanties (mln)	5,0	5,3	5,6	5,6	5,4
aantal lange wintervakanties (mln)	1,3	1,3	1,4	1,3	1,5
aantal lange binnenlandse vakanties (mln)	1,7	1,9	1,7	1,7	1,6
aantal lange buitenlandse vakanties (mln)	4,6	4,7	5,4	5,2	5,2

13.31 Evolutie van de langevakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1996 tot 2004. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

LANGE VAKANTIEBESTEMMING

	1998	2000	2002	2004	TREND 98-04
Binnenland	**1.862**	**1.697**	**1.708**	**1.627**	**-12,6%**
Vlaamse kust	1.003	933	878	872	-13,1%
Wallonië	498	424	480	439	-11,8%
Vlaamse regio's	341	318	329	309	-9,4%
Kunststeden	20	21	21	7	-65,0%
Buitenland	**4.694**	**5.372**	**5.151**	**5.239**	**+11,6%**
Frankrijk	1.070	1.258	1.235	1.174	+9,7%
Spanje	991	1.124	1.008	927	-6,5%
Italië	328	445	514	439	+33,8%
Oostenrijk	341	360	322	350	+2,6%
Turkije	151	262	288	336	+122,5%
Griekenland	203	247	226	199	-2,0%
Nederland	216	184	226	247	+14,4%
Duitsland	216	269	213	254	+17,6%
Oost-Europa	144	99	137	179	+24,3%
Zwitserland	203	127	123	144	-29,1%
Britse Eilanden	125	99	137	103	-17,6%
Overig buitenland	**806**	**898**	**722**	**886**	**+9,9%**
Totaal	**6.556**	**7.069**	**6.859**	**6.866**	**+4,7%**

13.32 Evolutie van de lange vakantiebestemming van de Vlamingen, van 1998 tot 2004, aantallen x 1.000. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

GEMIDDELDE BESTEDINGEN LANGE VAKANTIE

	1996	1998	2000	2002	2004
Per persoon en per lange vakantie	**475**	**475**	**525**	**541**	**575**
Per persoon en per nacht	**46**	**47**	**50**	**52**	**56**

13.33 Evolutie van de gemiddelde bestedingen tijdens de lange vakanties van de Vlamingen, van 1996 tot 2004, in euro. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

KORTE VAKANTIEPARTICIPATIE

	1996	1998	2000	2002	2004
Korte vakantieparticipatie	**35,5%**	**38,9%**	**41,7%**	**38,5%**	**41,3%**
Korte vakantiefrequentie	**1,57**	**1,54**	**1,62**	**1,60**	**1,60**
Aantal korte vakanties (mln)	**3,3**	**3,6**	**4,2**	**3,7**	**4,0**
Aantal korte zomervakanties (mln)	**2,2**	**2,3**	**2,9**	**2,4**	**2,5**
Aantal korte wintervakanties (mln)	**1,1**	**1,3**	**1,3**	**1,3**	**1,5**
Aantal binnenlandse korte vakanties (mln)	**1,9**	**2,1**	**2,3**	**2,1**	**2,4**
Aantal buitenlandse korte vakanties (mln)	**1,4**	**1,5**	**1,8**	**1,6**	**1,7**

13.34 Evolutie van de kortevakantieparticipatie van de Vlamingen, van 1996 tot 2004. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

KORTE VAKANTIEBESTEMMING

	1996	1998	2000	2002	2004	TREND 98-04
Binnenland	**1.953**	**2.132**	**2.340**	**2.139**	**2.365**	**+21,1%**
Vlaamse kust	676	762	797	698	825	+22,0%
Wallonië	730	784	905	847	885	+21,2%
Vlaamse regio's	414	513	534	526	559	+35,0%
Kunststeden	133	72	104	67	97	-27,1%
Buitenland	**1.363**	**1.481**	**1.832**	**1.594**	**1.657**	**+21,6%**
Frankrijk	451	521	672	594	563	+24,8%
Nederland	215	249	350	366	374	+74,0%
Duitsland	239	296	367	284	338	+41,4%
Britse eilanden	239	181	134	97	129	-46,0%
G.H.-Luxemburg	133	97	117	93	68	-48,9%
Overig buitenland	86	137	192	161	185	+115,1%
Totaal	3.316	3.613	4.172	3.733	4.022	+21,3%

13.35 Evolutie van de kortevakantiebestemming van de Vlamingen, van 1996 tot 2004, aantallen x 1.000. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

GEMIDDELDE BESTEDINGEN KORTE VAKANTIES

	1996	1998	2000	2002	2004
Per persoon en per korte vakantie	**131**	**132**	**150**	**153**	**160**
Per persoon en per nacht	**63**	**65**	**72**	**72**	**75**

13.36 Evolutie van de gemiddelde bestedingen tijdens de korte vakanties van de Vlamingen, van 1996 tot 2004, in euro. Bron: WES, Onderzoek & Advies.

2. Korte vakanties

Ruim vier op tien Vlamingen hebben in 2004 minstens één korte vakantie ondernomen, goed voor een totaal van 4 miljoen korte vakanties. Daarmee zijn zowel de vakantieparticipatie als het aantal vakanties gestegen tegenover 2002.
Bijna drie op vijf van de korte vakanties vinden plaats in eigen land. Anders dan bij de lange vakanties is het aandeel van de binnenlandse bestemmingen daarmee gestegen. De favoriete **bestemming** van de Vlamingen is Wallonië, op de voet gevolgd door de Vlaamse Kust. Alle regio's kennen een groei in vergelijking met 2002, maar het zijn vooral de Kust en de Kunststeden die zeer mooie winsten noteren. De buurlanden Frankrijk, Nederland en Duitsland zijn de favoriete buitenlandse korte vakantiebestemmingen voor de Vlaming. Het aantal buitenlandse korte vakanties stijgt minder snel dan de binnenlandse. Uitschieter naar onder is leider Frankrijk, die een goeie 5% daalt. Duitsland herstelt zich na de ferme klap in 2002. De Britse Eilanden slagen erin om de negatieve trend te breken, iets wat Luxemburg vooralsnog niet lukt.
De gemiddelde **bestedingen** tijdens een korte vakantie omvatten alle uitgaven van de vakantieganger voor transport, logies, eten, drinken, ontspanning, aankopen... Per persoon en per korte vakantie wordt er in 2004 gemiddeld 160 euro uitgegeven. Per persoon en per etmaal is dat 75 euro. Gecorrigeerd voor inflatie stijgen de bestedingen per persoon en per vakantie in 2004 met 3,9%. Per persoon en per nacht is er een toename met 3,5%.

Voor meer informatie

Publicaties:

- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Buitenlands Beleid, Vertegenwoordigers van Vlaanderen in het buitenland, 2004.
- E-zine over internationale samenwerking en duurzame ontwikkeling: http://www.ipsnews.be/nieuwsbrief/.
- Pollet, I., Develtere, P. (2004), Draagvlak ontwikkelingssamenwerking in Vlaanderen (resultaten enquête 2004), HIVA, Leuven.
- Coprogram, Jaarboek 2004 van Vlaamse NGO's, Coprogram en 11.11.11, november 2004.
- Coprogram, Jaarboek 2005 van Vlaamse NGO's, Coprogram en 11.11.11, november 2005.
- Toerisme in Cijfers 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004.

Websites:

- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, administratie Buitenlands Beleid: http://www.vlaanderen.be/buitenland en http://www.vlaanderen.be/internationaal
- Engelstalige pagina's van de administratie Buitenlands Beleid: http://www.flanders.be
- Vlaanderen en de Europese Unie: http://www.vlaanderen.be/eu
- Vlaanderen en de internationale organisaties: http://www.vlaanderen.be/multilateraal
- Vlaamse ontwikkelingssamenwerking: http://www.vlaanderen.be/ontwikkelingssamenwerking
- Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, kenniscel Wetsmatiging: http://www.vlaanderen.be/wetsmatiging
- Human Development Report: http://hdr.undp.org/reports/view_reports.cfm
- Coprogram: http://coprogram.be
- Eurobarometer: http://europa.eu.int/comm/public_opinion/index_en.htm
- Toerisme Vlaanderen: http://www.toerismevlaanderen.be/
- Toerisme Vlaanderen – Statistieken: http://www.toerismevlaanderen.be/cijfers
- Steunpunt Vakantieparticipatie: http://www.toerismevlaanderen.be/vakantieparticipatie/
- Steunpunt Toerisme & Recreatie: http://www.steunpunttoerisme.be/
- Algemene Directie Statistiek: http://www.statbel.fgov.be/
- WES Onderzoek & Advies: http://www.wes.be/
- World Tourism Organisation (WTO): http://www.world-tourism.org/
- Eurostat: http://europa.eu.int/comm/eurostat/

Woordenlijst

- **Macroproducten** Toerisme Vlaanderen structureert zijn marketingwerking volgens drie macroproducten: de Vlaamse Kust, de Kunststeden en de Vlaamse Regio's:
  - k**ust**: alle Kustgemeenten inclusief Zeebrugge,
  - **kunststeden**: antwerpen, Brugge (exclusief Zeebrugge), Brussel, Gent, Leuven en Mechelen,
  - v**laamse regio's**: alle andere gebieden.
- **Lange vakantie** Een lange vakantie is elk verblijf buitenshuis van minstens vier opeenvolgende nachten, met recreatieve doeleinden.
- **Korte vakantie** Een korte vakantie is elk verblijf buitenshuis met één tot drie overnachtingen in betalende logies, met recreatieve doeleinden. In tegenstelling tot de lange vakanties worden bij de korte vakanties de verblijven bij familie of kennissen en in een tweede woning buiten beschouwing gelaten.

Afkortingen

AAP	Assisterend academisch personeel
ABA	Administratie Binnenlandse Aangelegenheden (binnen departe ment Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse Aangelegenheden en Landbouw (EWBL))
ABB	Administratie Buitenlands Beleid
ABKL	administratie Beheer en Kwaliteit Landbouwproductie
ACS-landen	landen van Afrika, het Caraïbisch Gebied en de Stille Oceaan
ADRASS	Association pour le Développement de la Recherche Appliquée en Sciences Sociale asbl (Ottignies)
AIDS	Acquired Immune Deficiency Syndrome
ALESH	Amortisatiefonds van de Leningen voor de Sociale Huisvesting
AMS	afdeling Monitoring en Studie (administratie Land- en Tuinbouw)
APB	Aanvullende belasting op de Personen belasting
ASO	Algemeen Secundair Onderwijs
ASO2	ASO van de 2e graad
ASO3	ASO van de 3de graad
ATP	Administratie en technisch personeel
AWI	Administratie Wetenschap en Innovatie
AWZ	Administratie Waterwegen en Zeewezen
AZF	het Vlaamse departement Algemene Zaken en Financiën
BAMA	Bachelor-Master
BBP	Bruto Binnenlands Product
BBP(R)	Bruto Binnenlands Product (per Regio)
BERD	Expenditures on R&D in the Business Enterprise Sector, bedrijfsbestedingen voor O&O inclusief de bestedingen van de collectieve onderzoekscentra (IMEC, VITO, VIB)
BIAC	Brussels International Airport Company
BIS	Begeleid Individueel Studeren
BIVV	Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid
Bjb	Bijzondere Jeugdbijstand
BLEU	Belgisch-Luxemburgs Economische Unie
BLOSO	Commissariaat-generaal voor de Bevordering van de Lichamelijke Ontwikkeling, de Sport en de Openluchtrecreatie
BMI	Body Mass Index
BND	Buurt- en Nabijheidsdienst
BOF	Bijzonder Onderzoeksfonds
BPA	Bijzonder Plan van Aanleg
BSO	Beroepssecundair Onderwijs
BSO2	BSO van de 2e graad
BSO3-4	BSO van de 3de en 4de graad
BUOO	Bruto Binnenlandse uitgaven voor O&O (Nederlands voor GERD)
CARE	Community Road Accident Database
CAW	Centrum Algemeen Welzijnswerk
CBGS	Centrum voor Bevolkings- en Gezinsstudie
CBO	Centrum voor BegaafdheidsOnderzoek
CH_4	methaan
CKG	Centra voor Kinderzorg en Gezinsondersteuning
CLB	Centrum voor leerlingenbegeleiding
CLE	Centrum voor Landbouweconomie
CO	koolstofoxide
CO_2	koolstofdioxide
COO	departement Coördinatie
DAB	Dienst met Afzonderlijk Beheer
DAC	Derde Arbeidscircuit
DBSO	Deeltijds beroepssecundair onderwijs
DKO	Deeltijds kunstonderwijs
EAK	Enquête naar de Arbeidskrachten
EC DG TREN	Europese Commissie Directoraat-generaal voor Transport en Energie
EDA	Europees Defensieagentschap
EOGFL	Europees Oriëntatie en Garantie Fonds
EPO	European Patent Office (Europees Octrooibureau)
EPO	Erythropoëtine
ERA	European Research Area, zie ook Europese Onderzoeksruimte
ERR	Europese Economische Ruimte
ESA	European Space Agency
ESF	Europees Sociaal Fonds
EU	Europese Unie
EU10	de 10 'nieuwe' lidstaten van de Europese Unie vanaf 1 mei 2004

EU15	de vijftien lidstaten van de Europese Unie tot 1 mei 2004
EU25	de vijfentwintig lidstaten van de Europese Unie vanaf 1 mei 2004
EUROSTAT	Europees Statistisch Bureau
EWBL	het departement Economie, Werkgelegenheid, Binnenlandse Aangelegenheden en Landbouw (van het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap)
F.I.T.	Flanders Investment & Trade
FEBIAC	Belgische federatie van de auto- en tweewielerindustrie
FIT	Flanders Investment and Trade
FOD MV	Federale Overheidsdienst Mobiliteit en Vervoer, sinds de Copernicus hervorming de naam voor het vroegere Ministerie van Verkeer en Infrastructuur
FWO	Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek - Vlaanderen (officieel F.W.O.-Vlaanderen)
GBAORD	Government Budget Appropriations or Outlays for R&D
GERD	Gross Domestic Expenditure on R&D (Engels voor BUOO)
GESCO	Gesubsidieerde Contractuelen
GIB	Gewaarborgd Inkomen voor Bejaarden
GIS	Geografisch Informatiesysteem
GOK	Gelijke onderwijskansen
GON	Geïntegreerd onderwijs
GOS	Gemenebest van Onafhankelijke Staten, samenwerkingsverband van alle ex-lidstaten van de Sovjet-Unie, zonder Estland, Letland en Litouwen
GOVERD	Government Intramural Expenditure on R&D
GT	gigaton
HDI	Human Development Index
HERD	Expenditure on R&D in the Higher Education Sector
HIV	Human Immunodeficiency Virus
HIVA	Hoger Instituut voor de Arbeid
HOBU1C	Hoger onderwijs buiten de universiteit van 1 cyclus
HOBU2C	Hoger onderwijs buiten de universiteit van 2 cycli
HOSP	Hoger onderwijs voor sociale promotie
IAJ	Individueel Aangepast Jaarprogramma
IAO	Internationale Arbeidsorganisatie
IBO	Individuele Beroepsopleiding in de Onderneming
ICT	Informatie- en Communicatie-Technologieën
IGO	Inkomensgarantie Ouderen
ILO	International Labour Organization
IMCWB	Interministerieel Comité voor Wetenschapsbeleid
IMEC	Interuniversitair Micro-Elektronica Centrum
IMF	International Monetary Fund
INR	Instituut voor de Nationale Rekeningen
IOP	Inventaris Onbebouwde Percelen
ISCED	International Standard Classification of Education
ISI	Institute for Scientific Information (Philadelphia, PA, USA)
ITG	Instituut voor Tropsiche Geneeskunde
IWEPS	Institut Wallon de l'évaluation, de la prospective et de la statistique
IWT	Instituut voor de aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen
JWW	Justitieel Welzijnswerk
KKP	koopkrachtpariteit
KLE	kleine landschapselementen
KMO	Kleine of Middelgrote Onderneming
KSO	Kunstsecundair onderwijs
KSO2	KSO van de 2e graad
KSO3	KSO van de 3e graad
kW	kilowatt
LFS	Labour Force Survey
LIN	Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Departement Leefmilieu en Infrastructuur
LO	Lichamelijke opvoeding
MET	Ministère de l'Équipement et des Transports (Waals Gewest)
MIRA-T	Milieu- en Natuurrapport Vlaanderen
MIVA	Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer van Antwerpen
MIVG	Maatschappij voor Intercommunaal Vervoer van Gent
MO	Middenstandsopleiding
MOF	Misdrijf Omschreven Feit
MST	wiskunde (Mathematics), wetenschappen (Science) en Technologie
MVG	Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap
N_2O	distikstofoxide
NBB	Nationale Bank van België
NEC	Normaal Economisch Circuit
NGO	Niet-Gouvernementele Organisatie
NH_3	ammoniak
NIS	Nationaal Instituut voor de Statistiek, nu de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD

	Economie
NMBS	Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen
NMVB	Nationale Maatschappij van Buurtspoorwegen
NMVOS	Niet-Methaan Vluchtige Organische Stoffen
NO_2	stikstofdioxide
NOx	stikstofoxide
NUTS	Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques
NWWZ	niet-werkende werkzoekende
O&O	Onderzoek en Ontwikkeling
O&O-intensiteit	GERD als % van BBP(R)
O&V	Onderwijs en Vorming
OCMW	Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn
ODA	Official Development Assistance
OESO	Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling
OIVO	Onderzoeks- en Informatiecentrum van de Verbruikersorganisaties
OOV	Opcentiemen op de Onroerende Voorheffing
OSP	Onderwijs voor sociale promotie
PAB	Persoonlijk Assistentiebudget
PBV	Promotie Binnenvaart Vlaanderen
PISA	OECD Programme for International Student Assessment
PM10	fractie van de stofdeeltjes met een aërodynamische diameter kleiner dan 10 µm
PNP	Private Non-Profit Institutions expenditures on R&D
POS	Probleematische opvoedingssituatie
PSA	Preventieve Sociale Actie
PV	Proces-Verbaal
R&D	Research and Development; O&O in vertaling
RESOC	Regionaal Sociaal-Economisch Overlegcomité
RSV	Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen
RSVZ	Rijksinstituut voor de Sociale Verzekeringen der Zelfstandigen
RSZ	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid
RSZPPO	Rijksdienst voor Sociale Zekerheid van de Provinciale en Plaatselijke Overheidsdiensten
RTC	Regionaal Technologisch Centrum
RUP	Ruimtelijk Uitvoeringsplan
RVA	Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening
SCIE	Science Citation Index - Expanded
SCV	Sociaal-culturele verschuivingen in Vlaanderen (vroeger APS- Survey)
SEE2001	Sociaal-Economische Enquête van 1 oktober 2001 (Algemene Directie Statistiek)
SERV	Sociaal-Economische Raad van Vlaanderen
SHM	Sociale Huisvestingsmaatschappij
SINE	Sociale Inschakelingseconomie
SO_2	zwaveldioxide
SOA	Seksueel Overdraagbare Aandoeningen
SOOS	Steunpunt O&O Statistieken (KULeuven)
SOSP	Secundair onderwijs voor sociale promotie
SPE	Studiecentrum voor Perinatale Epidemiologie
SPRE	Strategisch Plan voor Ruimtelijke Economie
Stadim	Studies & Advies Immobiliën
SVK	Sociaal Verhuurkantoor
TSO	Technisch Secundair Onderwijs
TSO2	TSO van de 2e graad
TSO3	TSO van de 3e graad
TVC	Totaal Vruchtbaarheidscijfer
UNAIDS	Aidsprogramma van de Verenigde Naties
UNESCO	United Nations Educational Scientific and Cultural Organisation
Unmik	United Nations interim administration mission in Kosovo
UOE	Unesco - OESO - Eurostat
USPTO	U.S. Patent and Trademark Office
VAD	Vereniging voor Alcohol- en andere Drugproblemen
VCOS	Vlaams Centrum voor Onderwijsgebonden Sport
VDAB	Vlaamse Dienst voor Arbeids bemiddeling en Beroepsopleiding
VESOC	Vlaams Economisch Sociaal Overlegcomité
VFSIPH	Vlaams Fonds voor Sociale integratie van Personen met een Handicap
VHC	Vlaamse Havencommissie
VHM	Vlaamse Huisvestingsmaatschappij
VIB	Vlaams Interuniversitair Instituut voor Biotechnologie
Vito	Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek
VIZO	Vlaams Instituut voor het Zelfstandig Ondernemen
Vl.I.R.	Vlaamse Interuniversitaire Raad
VLAM	Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserijmarketing
VLIF	Vlaams Landbouwinvesteringsfonds
VMM	Vlaamse Milieumaatschappij

VOB	Vlaams Overleg Bewonersbelangen
VOCB	Vlaams Ondersteuningscentrum voor de Basiseducatie
voertuigkm	voertuigkilometer
VOI	Vlaamse Openbare Instelling
VOS	vluchtige organische stoffen
VPJ	Verloren Potentiële Jaren
VREG	Vlaamse Reguleringsinstantie voor de Elektriciteits- en Gasmarkt
VRWB	Vlaamse Raad voor Wetenschapsbeleid
VTE	Voltijds Equivalent
VTS	Vlaamse trainersschool
VUB TOR	Vrije Universiteit Brussel, onderzoeks groep Tempus Omnia Revelat
VVM	Vlaamse Vervoersmaatschappij De Lijn
VWF	Vlaams Woningfonds
W&T	Wetenschappelijke en Technologische Dienstverlening
W&Z	Waterwegen en Zeekanaal
WADA	World Anti-Doping Agency
WAV	Werkgelegenheid, Arbeid en Vorming
WEP-plus	Werkervaringsplan
WHO	Wereldhandelsorganisatie
WTI	Wetenschap, Technologie en Innovatie
WTO	Wereldhandelsorganisatie
WVC	departement Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap

Trefwoordenlijst

aandoening 240
aanmoedigingspremie 107
aanvoer in de eigen havens 387
aanvullende belasting 270
aanvullende belastingen 266
aanvullende personenbelasting 268
aardgas 304
academische spin-offs 95
activeringsbeleid 118
activiteitsgraad 101
adviesbureaus in de Sociale Economie 120
afbetalingsmoeilijkheden 195
afhankelijkheidsratio 39, 79, 276
afvalstoffendecreet 366
AIDS 178
akkerland 326
alcoholgebruik 175
ALESH 58
algemeen secundair onderwijs 124
algemene provinciebelasting 270
alleenstaanden 277, 391
alleenwonend 48
allochtonen 115
als misdrijf omschreven feit 186
alternerend leren 112
amateurkunstbeoefening 220
amateurkunsten 209
ambulant welzijnswerk 183
appartementen en kleine en middelgrote woningen 393
arbeidsproductiviteit 31, 75
arbeidstevredenheid 106
armoedegrens 194
asielzoeker 198
ASO 131, 132
aspirant-doctorandi 92
audiovisuele materialen 211
auditconvenant 373
autosnelwegennetwerk 290
balletvoorstellingen 215
basiseducatie 160
basismobiliteit 309
BBP 30, 318
bedrijfsvoertuigenpark 291
bedrijventerreinen 74
Begeleid Individueel Studeren 159
begrotingssaldo 57
beladingsgraad 308
belangstellende participant 214
belasting oppervlaktewater 352
belastingen 266, 270
beleidskredieten 146
Belgische Biotische Index (BBI) 354
benchmarkingcovenant 373
beroepsbevolking 100
beroepssecundair onderwijs 125
beschikbaar inkomen 83
beschutte werkplaatsen 117
bestedingen 419, 421
bestedingen aan sport en cultuur 232
bestemming 421
betaalbaarheid wonen 337
bevolking op arbeidsleeftijd 100
bevolkingsdichtheid 38, 79
bezettingsgraad 308
bezoekersaantallen 218
bezoldigingen 272
bijscholingsmogelijkheden 20
Bijzonder Onderzoeksfonds 89
bijzondere jeugdbijstand 185
binnenlandse overnachtingen 413
binnenschepen 296
binnenwaternetwerk 295
biologische landbouw 385
bioscoop 204, 216
bladverlies 363
Bloso 236
Blosocentra 236
bluesconcerten 215
borstkankerscreenings 181
bouwgrond 343, 393
braakleggingstoeslagrecht 383
broeikasgassen 382
brugprojecten 113
Brussels Hoofdstedelijk Gewest 127
Bruto Binnenlands Energieverbruik 369
Bruto Binnenlands Product 74, 82, 228
Bruto Binnenlandse Uitgaven voor O&O 91
bruto geboortecijfer 41
bruto sterftecijfer 43
bruto toegevoegde waarde 83, 380
brutosterfstecijfers 169

BSO 131, 132
BTW 54
buitengebied 389
buitengewoon onderwijs 148
buitenlander 38
buitenlandse toeristen 413
buitenschoolse opvang 184
buitenshuise participatie 214
Business Expenditures on R&D 91
bussen-autocars 307
buurt- en nabijheidsdiensten 119
buurt 21
campagnes 64
cannabis 175
Centrum voor Deeltijdse Vorming 149
centrumsteden 276
chemisch zuurstofverbruik 353
citatiefrequentie 94
collectie gedrukte materialen 211
collectieve diensten 117
containerisatie 296
convenants gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking 411
creatieve beroepen 34
creatieve destructie 30
criminaliteit 192
cultureel centrum 217
culturele akkoorden 407
culturele competentie 213
culturele industrieën 228
culturele infrastructuur 204, 286
cultuur, sport en recreatie 232
cultuuraanbod 205
cultuurbeleid 201
cultuurbeleidscoördinator 209
cultuurbeleidsplannen 209
cultuurcentra 210
cultuurparticipant 214
cultuurparticipatie 213
dagelijkse rokers 173
dansaanbod 203
dansvoorstellingen 215
deeltijds kunstonderwijs 160
deeltijds werkenden 105
densiteit 202
depressie 180
Digitaal Actieplan van de Vlaamse Regering 254
digitale kloof 255
digitale televisie 248
digitalisering 201
diploma's 136
directe buitenlandse investeringen 87
directe schuld 58
doodsoorzaken 170
doorstromingscoëfficiënt 79
dopingbeleid 244
dotatie 54
doven en slechthorenden 251
drop-out 235, 238
druggebruik 176
drukkerijen 229, 231
eco-efficiëntie 381
ecologische luik 385
e-commerce 258
economische doeleinden 385
educatie 251
eerste generatieleerlingen 151
e-government 258
eigen belastingen 266, 270
eigen producties en co-producties 251
eigendomstructuur 337
e-learning 258
energie-intensiteit 369
energieprestatieregelgeving 372
energieverbruik 382
epidurale verdoving 173
Erasmusstudenten 133
Erfgoed Vlaanderen 348
erfgoedverenigingen 207
erkende gemeentelijke sportdiensten 235
erkende medische keuringscentra 245
erkende musea 207, 218
erosiegevoeligheid 382
Europese instellingen 403
Europese Kaderprogramma 93
Europese Onderzoeksruimte 93
Europese richtlijnen 404
exclusieve verdragen 405
extern migratiesaldo 45
faillissementen 78
fictie 222
film 204
film- en mediabedrijven 232
filmfestivals 217
films 224
Flanders Investment & Trade 409
flexibele opvang 185
folkloristische concerten 215
Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek-Vlaanderen 89
fysieke fitheid 242
galerij 218
geboorten 172
geconsolideerde brutoschuld 58
gecorrigeerde afhankelijksratio 40
gedeelde en samengevoegde belastingen 54
gehandicaptenzorg 56
geïmmigreerde gezinnen 151

geïntegreerd onderwijs 148
geïntegreerde productiewijze 386
gelijke kansen 148
gelijkeonderwijskansen 128, 130, 149
gemeenschapsinstellingen 186
Gemeentefonds 266
gemeentelijke initiatieven 212
gemeentelijke jeugdraad 213
gemeentelijke toelage 272
gemeenten 236, 264
gemeenteontvangsten 265
gemeentepolitie 264
gemengde verdragen 405
gemiddelde weekdag 227
geregistreerd lener 220
geschreven pers 246
gesubsidieerde cultuurcentra 223
gesubsidieerde federaties 236
gevangenis 194
gewasbeschermingsmiddelen 382
gewone toeslagrechten 383
gewoon secundair onderwijs 124
gezond 244
gezondheidsbevorderende functie 237
gezondheidstoestand 20
Gini-coëfficiënt 194
Global Entrepreneurschip Monitor 79
goederentrafiek 297, 301
gonorroe 179
grabbelpas 213
griep 181
grijze druk 276, 392
groeiprestatie 76
groene druk 276, 392
groene gewestplanwijzigingen 361
groenestroomcertificaten 371
grond-en woningvoorraad 336
grondprijzen 378
grootstadbewoners 205
Gross Expenditures on Research and Development 91
grote woningen 393
gunstige evolutie 244
handicap 189, 240
hepatitis B 182
Hercules 93
hernieuwbare energiebronnen 371
HIV-infectie 178
Hoge Raad van Financiën 57
hoger onderwijs 140, 147
hogescholen 125
hoofdindustriegroepen 87
hooggeschoolden 33, 138
hoogtechnologische en medium-hoogtechnologische sectoren 84
Horizontaal Begrotingsprogramma Wetenschapsbeleid 89
huishoudens 391
Human Development Index 410
humanitaire bijstand 412
huurdersbonden 341
huurprijs private woning 344
huurprijs sociale woning 345
huursubsidie 341
ICT 128, 144
ILO-werkloosheidsgraad 103
incidentele participant 214
index innovatiegedreven economie 35
indirecte schuld 58
individuele beroepsopleiding in de onderneming 111
inductiepercentages 173
informatica 161
informatie- en communicatietechnologieën 30
inkomensongelijkheid 194
innovatieve hightech starters 95
innovatieve starters 95
Instituut voor de aanmoediging van Innovatie door Wetenschap en Technologie in Vlaanderen 89
integrale jeugdhulpverlening 185
integratieve functie 237
intercommunales 264
interne facturatie 272
interne vergrijzing 79, 392
internet 254, 257
internettoepassingen 256
intra-industriële handel 87
investeringen 73, 298
investeringsratio 84
investeringssteun 73
invoegafdelingen 117
invoegbedrijven 116
invoer 86
IVON (Integraal Verwevings- en Ondersteunend Netwerk) 361
IWT-specialisatiebeurzen 92
jaargemiddelde PM10-concentratie 359
jaarrekeningen 231
jazzconcerten 215
jeugdbewegingen 212
jeugdhuizen 212
jobs in loondienst 104
JongerenInformatiePunten 213
jongerenontmoeting 213
journalistiek 249
kandidaat-huurders 394
kansengroepen 63, 214
keizersneden 173
kennis 403, 412

kennisintensieve diensten 85
kernpubliek 214
klassiek concert 215
klassieke benadering 104
klassieke muziek 203, 224
kleuteronderwijs 139, 140, 147
kleuters 124
KMO 160
knelpuntberoepen 110
kortfilm 217
kortgeschoolden 115
krant 254
kritische last 363
kunstsecundair onderwijs 125, 131
kwaliteit oppervlaktewater 353
kwaliteitsvol en pluriform aanbod 202
laaggeschoolden 136, 157
lager onderwijs 124, 131, 139, 140, 147
lagere school 134
landbouw 160
landbouwareaal 378
landbouwraden 409
landelijke jeugdverenigingen 211
landelijke migrantenvereniging 208
landelijke verenigingen 207
landelijke vormingsinstellingen 208
langdurige ziekte 240
leden 238
leefbaarheid 286
leefloon 196, 272, 282
leeftijdspiramide 39
leegstand en verkrotting 342
leengedrag 221
leerkrachten 128, 139, 141, 150
leerlingen 124, 147, 150
leerling-leerkracht-ratio 140
leertijd 149
lenersgedrag 214
Leonardo da Vinci 134
levenslang leren 33, 159, 161
levensverwachting bij de geboorte 43
lichtgewonden 313
lidmaatschap 25, 395, 403
lidmaatschap aan een sportvereniging 238
literaire lezingen 207
lokaal sportbeleid 236
lokale jeugdwerkinitiatieven 212
lokale overheden 56
loonkost per eenheid product 32, 73
loontrekkende werkgelegenheid 104
loopbaanonderbreking 107
maatschappelijke hefboom 213
maatschappelijke integratie 272
maatschappelijke participatie 224
mammografie 181
mannen 126, 130, 144, 156
mantelzorg 191
marktaandeel 86, 249
maternale leeftijd 173
maternale sterfte 173
mediabudget 64
medialandschap 201, 246
mediamarkt 246
mediatoezicht 250
medisch begeleide voortplanting 172
medische begeleiding 245
meningokokkeninfectie 179
menselijk kapitaal 30
menselijke potentieel in wetenschap en technologie 91
mestoverschot 367
mestverwerkingsplicht 367
Methusalem 93
middengeschoolden 157
middenstandsopleidingen 157
mis(be)handeling 193
mobiliteit op de arbeidsmarkt 101
modulair onderwijs 125
multilaterale instellingen 405
musea 206
museumgids 206
musicals 204
muziek 224
muziekvoorstellingen 203
negatief intern migratiesaldo 276
netto-groeiratio 78
niet-beroepsactieven 100
niet-klassieke muziek 224
niet-loontrekkende werkgelegenheid 104
niet-werkende werkzoekenden 108
nieuwkomers 199
nieuws 253
nieuwsverstrekker 251
nitraatnorm 367
non-fictie 223
non-participanten 215
non-profitsector 264
Noord/Zuid-kloof 410
O&O-intensiteit 91
OCMW 264
octrooien 94
Odysseus 93
officiële vertegenwoordiging in het buitenland 408
omzet in buitenlandse havens 387
onbebouwde oppervlakte 389
onderhoudspremies 346
ondernemen 30, 77 79, 160
ondersteuning eigendomsverwerving 339

onderwijs voor sociale promotie 159
onderwijsbegroting 130
onderzoek en ontwikkeling (O&O) 72
ontgroening 39
onthaaljaar voor anderstalige nieuwkomers 149
ontspanning 251
ontspanningsactiviteiten 225
ontwikkelingseducatie 411
oorsprongsbenadering 104
opcentiemen op onroerende voorheffing 267, 270
Open Monumentendag 348
open ruimte 389
openbaar vervoer 309
openbare bibliotheken 210
operabezoek 215
opgeloste zuurstof 353
opleiding 214, 215
opleidingscheques 113
oppervlakte voor economie 326
oprichtingen 78
overdrachten 265, 268, 270
overgewicht 177
overheidskost 146
overheidspersoneel 27
overlijdens 169
overnachtingen 413
overschot op de bodembalans 367
overschrijdingsindicator 359
participatie van doelgroepen 237
Participatiemaatschappij Vlaanderen 228
particuliere initiatieven 212
passagiers 297, 298, 300, 302, 303
patenten 34
pendel 308
penetratie van intranet en extranet 257
pensioenen 272
perinatale sterfte 171
personeel 268
personeelsbestand 60
personen met een handicap 116
personenbelasting 54
personenkilometer 294
personenwagens 291
persoonlijke-assistentiebudget 190
pijpleidingen 304
plattelandsgemeenten 388
pluimvee- en rundveesector 379
podiumaanbod 202
poëziebundel 224
politiek burgerschap 24
politiek handelen 26
politieke machteloosheid 22
popconcerten 215
populaire muziek 203
potentieel verzurende emissie 357
premature bevallingen 172
prestatieontvangsten 265, 270
prestatietoelage 62
primaire preventie 170
primaire sector 104
private huishoudens 48
private woningmarkt 336
problematische opvoedingssituatie 185
productiewaarde 380
programma plattelandsontwikkeling 383
propensity to patent 95
Provinciefonds 270
psychologisch ongemak 180
psychotrope geneesmiddelen 180
publicatieoutput 94
quartaire sector 104
radio 246
radionieuws 254
receptieve activiteiten 223
reclamedruk 246
reclameplafonds 253
recreatie 229
recreatief wandelen en fietsen 239
recreatieterreinen 326
recreatieve activiteiten 225
Regionale Incubatiecentra 119
register verontreinigde gronden 354
registratierechten 344
reguliere economie 116
reizigers 292, 293, 294
rentevoeten leningen 344
residentiële hulpverlening 183
residentiële oppervlakte 326
RESOC's 79
restauratiepremies 346
rijkswachtbrigades 264
rijtuigen 295
risicogronden 354
rockconcerten 215
roman 224
ruimtegevoelige natuursporten 237
rusthuizen 191
salarissen 141
scholen 242
scholingsgraad 157
schoolse vertraging 131, 283
schoolsportactiviteiten 242
schoolverlaters 156, 158
schuld 268, 270
schuldontvangsten 265, 270
secundair onderwijs 124, 131, 135, 139, 140, 285
secundaire preventie 171
secundaire sector 77, 81, 104

seksueel misbruik 194
Seksueel Overdraagbare Aandoeningen 179
serviceflats 191
slachtofferhulp 193
sociale contacten 20, 225, 395
sociale huurmarkt 284
sociale huurwoningen 394
sociale koopwoningen 341
sociale lasten 272
sociale leningen 340
sociale mix 215
sociale netwerk 395
sociale verhuurkantoren 341
sociale werkplaatsen 117
sociale woningmarkt 336
socio-culturele verenigingen 219
Socratesprogramma 133
spanningsindicator 109
speelpleinwerkingen 212
spoor 307
spoorwagens goederenvervoer 295
spoorwegennetwerk 293
sport 229
sportaccomodaties 237
sportbeleid 201
sportbeleidsplanning 236
sportbeoefening 240
sportclubs 233
sportdiversiteit 239
sporten 237, 240
sportfederaties 238
sportkaderopleiding 235
sportklassen 237
sportraden 235
Stabiliteitspact 57
stadsgebruikers 285
stages 405
Stedenfonds 266
structurele subsidies 229
studenten 125
syfilisgevallen 179
technisch secundair onderwijs 124
technologische vooruitgang 72
televisie 246, 254
telewerken 258
tentoonstelling 207, 218
tertiaire sector 77, 81, 104
tetanus 181
tewerkstelling in de hoogtechnologische industrie 33
tewerkstelling in de kennisintensieve dienstensectoren 33
tewerkstellingsituatie 152
theater 215
theatervoorstellingen 202
thesaurie 270
thuisparticipatie 214
thuiszorg 190
tiener- en kleuterwerkingen 213
tienerzwangerschappen 173
tijdgebrek 241
tijdsbesteding 20
tijdsbudgetonderzoek 214
toegevoegde waarde 298, 299
Toerisme Vlaanderen 409
ton 296, 298
tonkilometer 292, 295
topbestemming 419
topsportscholen 244
totale schuld 58
totale vruchtbaarheidscijfer 42
totale werkgelegenheid 81, 103
traditionele concerten 215
trainer 235
trajectwerking 111
transnationale contracten 407
treinen 307
TSO 131, 132
tuberculose 179
turbulentie 78, 84
uitgeverijen 229, 231
uitheemse soorten 360
uitvoer 86
universiteiten 125, 130
vacatures 116
varkenssector 378
vastbenoemden 130, 264
VC-backed starters 95
VDAB-werkloosheidgraad 108
VEN (Vlaams Ecologisch Netwerk) 361
verdraagzaamheid 24
verenigingen 219, 240
vergrijzing 39
verkeersdoden 313
verkeersongevallen 313
verkeersveiligheidsdoelstellingen 313
verliesuren 305
verloren gezonde levensjaren 359
verloren potentiële jaren 170
vermestende emissie 382
vermijdbare sterfte 171
vertrouwen in instellingen 21
vertrouwen in medemens 27
vertrouwenscentra kindermishandeling 192
vervullingstijd 109
verzurende emissies 382
video-on-demand 248
vismigratie 362

vissersvaartuigen 386
Vlaams promotiecentrum voor Agro- en Visserijmarketing 409
Vlaams Waarborgfonds 411
Vlaamse ambtenaren 405
Vlaamse beeldindustrie 251
Vlaamse bioscopen 218
Vlaamse Ombudsdienst 66
Vlaamse Trainerschool 234
Vlaamse Wooninspectie 342
Vlaamse Zorgverzekering 188
vliegbewegingen 300, 302
voertuigkilometer 292, 293
Volkshogescholen 208
volksmuziek 203
volwassenenonderwijs 160
voorschoolse opvang 184
vormingsinstellingen 208
vrachtvervoer 301, 302, 318
vreemde talen 134
vreemdelingen 197
vrijetijd 25
Vrijwilligersorganisaties 25
vrijwilligerswerk 395
vrouwen 125, 126, 129, 133, 137, 139, 143 150, 155, 157, 158, 160
wagen 306
warmtekrachtcertificaten 372
watervaleffect 132
wegen en water 56
wegverkeer 292
welzijn en gezondheid 55
wereldburgerschap 24
werelderfgoed 347
werkdruk 20
werkervaringsplaatsen 112
werkgelegenheid 56, 298, 299, 301
werkgelegenheidsgraad 31, 81
werking van democratie 22, 28
werkingsopbrengsten 272
werkloosheid 33
werkloosheidsgraad 81
werklozen 101, 153, 156
werknemers 113
werkzaamheidsgraad 33, 40, 81, 102
werkzoekende 156
Wetsmatiging 68
wiskunde, wetenschappen en technologie 153
woningkwaliteit 342
woonprijzen 343
woonwagenbewoners 199
zelfmoord 180
zelfstandige 160
zendtijd 250
ziekteverzuim 63
zitplaatsen 294
zittenblijven 131
zorg- en begeleidingsvoorzieningen 190
Zuid-Afrika 411
zuiveringsgraad 354
zwaargewonden 313
zwaarlijvig 177
zware metalen 355